PLVTARCHI, OPERA

INCEPS
NNES STEPH WYDZGA
R POL ET M D LITA PRIMAS

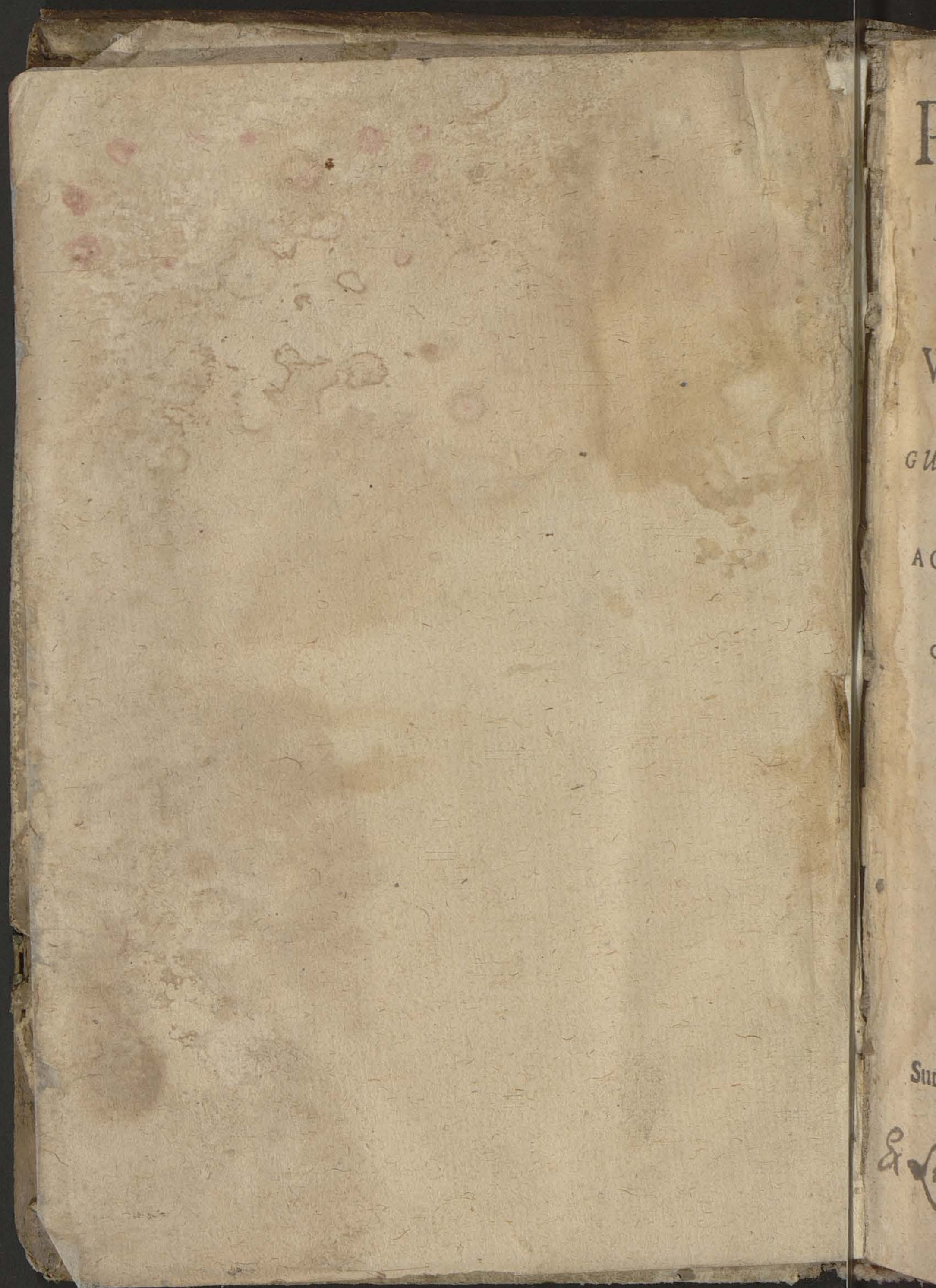

PLUTARCHI CHAERONENSIS,

VITARUM PARALLELARUM SEU COMPARATARUM,

GUILIELMO XYLANDRO,
Augustano, Interprete;

TOMUS II.

CUM INDICE TRIPLICI (1. AUTORUM ALLEGATORUM. 2. Rerum & verborum in opere memorabilium. 3. Eorum, quæ in Annotationibus cognitu necessaria tractantur.) fidelissimo & locupletissimo.

ARGENTORATI,
Sumptibus Hæredum LAZARI ZETZNERI.

M. DC. XXX.

TOMO SECUNDO

continentur

PLUTARCHI PYRRHUS,
GUILIELMO XYLANDRO, Auguſtano, interprete.

I TRADITVM eſt memoriæ, ſecundum diluvium Phaetontem, qui unus de eorum numero fuerit, qui cum Pelaſgo in Epirum tranſiverunt, primum Theſprotis & Moloſſis imperaſſe. Quidam Deucalionem & Pyrrham condito apud Dodonam templo juxta illud in Moloſſis habitaſſe ferunt. Poſtea temporis Neoptolemus Achillis filius populo adducto eam regionem tenuit, regumque ſucceſſionem poſt ſe reliquit. Pyrrhidæ reges iſti vocabantur, nam & ipſe Pyrrhi (hoc eſt *rufi*) in pueritia cognomen nactus fuit & legitimorum ſuorum ex Lanaſſe Cleodei filia, qui Hyllum patrem habuit, filiorum uni nomen id impoſuit. Ex hinc Achilli honores in Epiro divini ſunt habiti, quem ipſi ſua lingua Aſpetum (quod eſt *ingentem*) cognominant. Cùm autem reges qui primis iſtis ſucceſſere, ad Tarrytam uſq; barbari ferè, & cùm vita, tum potentia ignobili fuerint: hunc primũ perhibent Græcis moribus litteriſque, & humanis legibus urbes compoſuiſſe, eaque re nomen ſibi paraſſe. Tarrytæ filius fuit Alcetas, hujus Arybas: hoc, & Trojade natus Æacides. Hic in matrimonio habuit Phthiam, filiam Menonis Theſſali, illuſtris viri, & cujus bello Lamiaco inter ſocios poſt Leoſthenem ſumma fuit autoritas. Phthia Æacidæ filias duas, Deidamiam & Trojadem, pe-

Regni Epirotici origo.

Genus Pyrrhi.

II perit, filiumque Pyrrhum. Sed poſtquam Moloſſi ejecto per ſeditionem Æacida Neoptolemi liberos in regnum reduxerunt, amicis Æacidæ, quotquot comprehenſi fuiſſent, necatis: Pyrrhum adhuc infantem Androclides & Angelus inimicis inquirentibus ſuffurati aufugerunt, ſervis paucis & mulierculis, quæ infantem nutrirent, neceſſariò unà abductis. Is comitatus cum fugam difficilem atque tardiorem efficeret, imminentibus hoſtibus infantem Androcleoni, Hippiæ, & Neandro, fidis atque robuſtis juvenibus tradiderunt, mandató ut quàm poſſent maximè Megara (oppidum eſt Macedonicum) contenderent: ipſi verò partim deprecando, partim pugnando inſequentes uſque ad veſperam detinuerunt. Vix tandem illis digreſſis, eos, qui Pyrrhum geſtabant, curſu aſſecuti ſunt. Iam tum ſol occubuerat, cùm ad fluvium, qui juxta urbem labitur, pervenerunt: hoc illis ſubitò impedimentum, cùm propè id quod

Megara.

III petebant, aſſecutos ſe eſſe putarent, objectum eſt. Erat fluvius & adſpectu horribilis, & tranſitum nulla ratione inveniebant: turbidus enim, aquaque plurima tumens fluebat: augebat etiam terrorem nox. Quare diffiſi tranſitum ſuo Marte (quod ajunt) tentare, cùm quidem infans & nutriculæ fluvio eſſent committendi: ubi in altera ripa incolas quoſdam ſtare animadverterunt, ut ſe in traji-

ciendo amne adjuvarent, simul Pyrrhum iis monstrantes, supplici
clamore oraverunt. Sed cùm, his clamantibus, illis præ sonore &
strepitu aquæ verba non percipientibus, tempus traheretur; quidam
eo animadverso librum de quercu detraxit, eique fibula inscripsit
suam necessitatem, infantisque fortunam: tum corticem lapidi, ut
ad jactum pondus esset, circumligans, trans amnem jecit: alii ja-
culo affixum, itaque transmissum ferunt. Oppidani lectis literis,
& festinatione opus esse cognito, cæsis arboribus atque colligatis
trajecerunt. Forte fortuna ei, qui primus trajecit, atque Pyrrhum
accepit, Achillis nomen fuit: reliquos cæteri, ut casus tulit, transf-
portarunt. Sic servati, & insequentium manibus elapsi, in Illyri- IV
cum ad Glauciam regem ejus gentis pervenerunt: hunc ubi domi
cum uxore sedentem reperissent, puerum in medio ad terram depo-
suerunt. At Glaucias, quod Casandrum Æacidæ inimicum metue-
ret, aliquandiu hæsitavit. Interim Pyrrhus sponte sua prorepens ve-
stem ejus apprehendit, eamq; tenens ad genua se regis erexit: ut ri-
sum primò, inde miseratione moverit, supplicis instar cum lacrymis
deprecans. Quidam non Glauciæ supplicasse, sed aram Dei manibus
complexum adstitisse ajunt: idque divinitus factum Glauciam pu-
tasse. Proinde Pyrrhum statim uxori tradidit, interque suos liberos
educari jussit: & paulò post hostibus eum exposcentibus Casan-
dro etiam ducenta talenta offerente, non dedidit: sed annos natum
duodecim cum exercitu in Epirum reduxit, & regem constituit.
Fuit Pyrrhus vultu regio quidem, sed terribiliore quàm venerabi- V
liore. Non habuit multos dentes, sed supra erat unum os conti-
nuum, in quo dentium intervalla tenuibus veluti sulculis delinea-
bantur. è liene laborantibus salutem adferre credebatur, si gallum
album mactans, supinatis illis dextro pede leviter splenē premeret:
neque fuit quisquam ita vel pauper, vel vilis, cui rogatus eam me-
dicinam facere dedignaretur: gallum ipse Pyrrhus accipiebat, atq;
immolabat, isque ei erat honor gratissimus. Et ferunt pedis ejus
pollicem vim divinam habuisse, atque etiam cremato post mortem
corpore, hunc illæsum intactumque ab igne fuisse repertum. Cæ-
Pyrrhus regno suo excidit. terum ratione temporis hæc huc non pertinent. Annum agens ætā- VI
tis decimum & septimum, cùm jam stabilissimè videretur regnum
tenere, ad nuptias unius de filiis Glauciæ, inter quos fuerat educa-
tus, peregrè est profectus. eam nacti occasionem Molossi, rursus se-
ditione mota amicos ejus expulerunt, pecunias diripuerunt, seque
Neoptolemo subjecerunt. Sic regno exutus Pyrrhus, & ab omnibus
Demetrio se coniungit. destitutus, ad Demetrium Antigoni filium concessit. nam Pyrrhi
sororem Deidamiam puellam adhuc Alexandro Roxanæ filio de-
sponsatam, rebus eorum calamitate eversis, Demetrius jam viro
maturam duxerat. In magno illo ad ipsum prœlio, quo omnes ter-
rarum reges decertavêre, Pyrrhus Demetrio adfuit, juvenis adhuc,
hostemque à sua parte fudit, illustrisque fuit eà ipsius pugna. Ne-
que verò Demetrium adversa usum fortuna deseruit: sed & urbes

Græciæ

Græciæ sibi ab eo commissas, custodiit, & Demetrii cum Ptolemæo facta pactione, in Ægyptum obses ivit. Ibi Ptolemæo in venationibus & gymnasiis robur suum tolerantiamque laborum probavit. Berenicen verò inter ejus uxores potentia, virtute, & prudentia primas tenere cernens, impensè coluit (ut erat callidus sui commodi causa in gratiam potentiorum se insinuandi, ac contrà abjectiorum contemptor) vitæ autem modestam & elegantem rationem tenuit. His itaque artibus meruit, ut de multis regiis juvenibus unus deligeretur, cui Antigona (hanc Berenice Philippo pepererat, priusquam Ptolemæi uxor fieret) in matrimonium daretur.

VII Post has nuptias aucta gloria, fideli usus uxore, effecit, ut, accepta pecunia & copiis, in Epirum regni sui recuperandi causa mitteretur. *In Epirum redit.* Plerique odio Neoptolemi, cujus grave erat & violentum regnum, adventum ejus non ingratum habuerunt: veruntamen metuens Pyrrhus, ne is ad regem aliquem alium se adjungeret, communicato regno fœdus cum eo & amicitiam iniit. Non defuerũt deinde, qui eos occultè alterum adversus alterum irritarent, atque suspiciones adversas immitterent: sed causa, quæ præcipuè Pyrrhum commovit, *Neoptolemũ interficit.* hæc fuit. Mos erat, ut in Passarone (Molossiæ locus est) regis Iovi Areo (*Martium*, seu *bellicosum* Latini dicerent) sacrificantes, juramento se populo obstringerent, imperaturos se secundum leges: ac vicissim juraret populus, ex legum præscripto se regnum conservaturum. Id tum præsente utroque cum amicis rege agebatur, do-

VIII naque multa & accipiebant, & largiebantur. Ibi Gelo Neoptolemo fidus Pyrrhum amicè complexus duobus boum aratorum jugis donavit. Hos à Pyrrho donum sibi petiit Myrtilus pocillator; & alii bobus illis dono datis, indignè repulsam tulit. Non fefellit Gelonem: is itaque Myrtilo ad cœnam vocato (quidam inter pocula etiam obscœnam libidinem Gelonis propter pulchritudinem passum ajunt) persuadere aggressus est, ut Neoptolemi partibus accederet, Pyrrhumque veneno necaret. Myrtilus cùm probari sibi consilium simulasset, Pyrrho renunciavit, jussuque ejus (volebat enim pluribus testibus flagitii hujus inimicum convincere) Alexicratem pincernarum primum Geloni, tanquam insidiarum socium futurum, commendavit. Hoc pacto Gelone decepto, etiam Neoptolemus unà falsus, insidiasque processuras ratus, non conti-

IX nuit se, quin rem cum amicis communicaret. Et quodam tempore cum sorore Cadmia convivium agitans, idem effutiit, neminem alium audire putans: neque enim aderat quisquam, præter Phænaretam, uxorem Samonis, qui Neoptolemi armentis & gregibus præerat. ea quodam in lectulo jacens, faciemque parieti obvertens, cùm dormire putaretur, insciis ipsius omnia audivit: ac postridie, quæcunque audisset Neoptolemum sorori referentem, omnia Pyrrhi uxori indicavit. His cognitis Pyrrhus, in præsens re dilata: post sacrificio celebrato Neoptolemum ad cœnam vocatum interfecit: primos Epirotarum sibi favere intelligens, hortarique ut Neopto-

lemum tolleret, neque exigua parte regni contentus esset, sed naturam suam secutus majores res aggrederetur: simulq; suspicione insidiarum accedente, eum necare occuparet. Porrò in memoriam X
Ptolemæi, & Berenice filiorum sibi ex Antigona natum Ptolemæum nominavit, & urbi, quam in Epiri peninsula condiderat, Berenicidis nomen imposuit. Post hæc, multa jam & magna animo agitans, maximè autem ac primò omnium vicinis rebus spe intentus, ut se Macedonicis negociis immisceret, hanc nactus est ansam. Antipater Casandri filiorum major, matrem Thessalonicam occiderat, & fratrem suum Alexandrum expulerat. Hic & ad Demetrium auxilii petendi causa misit, & Pyrrhum accivit. Demetrio igitur propter occupationes cunctante, Pyrrhus auxilii præmium Nympheam, & Macedoniæ oram maritimam, & ex gentibus bello subactis Ambraciam, Acarnaniam, atque Amphilochiam poposcit: hæcque tradente Alexandro præsidiis tenuit, reliqua illi recuperans Antipatri opes accidit.
Cæterùm Lysimachus rex Antipatro opitulari cupiens, cùm & ipse X
occupationibus detineretur, Pyrrhum verò nosset nulla in re ingratum esse Ptolemæo velle, aut quicquam ei denegare: fictas Ptolemæi nomine litteras ad Pyrrhum misit, quibus eum hic acceptis ab Antipatro trecentis talentis bellum deponere juberet. Epistola aperta Pyrrhus statim fraudem Lysimachi deprehendit: non enim usitata illa salutatio, Pater filio salutem: sed ita scriptum erat, Rex Ptolemæus regi Pyrrho. Id etsi exprobravit Lysimacho, tamen pax facta, & conventum est in unum locum, ut hostiis cæsis fœdus sanciretur.
Hostia ostenta. Porco, tauro, & ariete adductis, aries fortuitò mortuus est: id aliis ridentibus, Theodorus aruspex Pyrrhum, ne juraret, prohibuit, dicens divinitus uni ex regibus mortem portendi. Hoc modo à pace componenda Pyrrhus destitit. Demetrius autem rebus Alexandri XII
jam constitutis advenit: & statim metum ei objiciebat, quod eo tempore venisset, quo præsentia ipsius non desiderabatur. Paucis diebus cùm una fuissent, & alteri alter diffidens insidias tenderet: Demetrius capta occasione prævertit Alexandrum, eoq; adolescente necato rex Macedoniæ est dictus. Iam Pyrrho Demetrius & alia quædam objiciebat, & incursiones etiam ab eo in Thessaliam factas: & avaricia, potentiæ innatum malum, vicinitatem suspectam ipsis atque infidam reddebat: auctæ erant etiam offensæ, postquam Deidamia è vivis excesserat. Itaque ut Macedoniæ partem uterque tenentes mutuò commissi sunt, majoresq; dissidium occasiones reperit: Demetrius contra Ætolos profectus, iis superatis, & Pantaucho duce cum magno exercitu ibi relicto, ipse contra Pyrrhum, Pyrrhusque, ut se peti sensit, contra Demetrium duxit. Verùm in itinere errore factum est, ut mutuò non occurrerent. Deme-
Pyrrhi victoria & virtus. trius in Epirum facta impressione prædatus est: Pyrrhus in Pantauchum incidit, ac cum eo prœlium commisit. Et militum, & ipsorum XIII
multo magis imperatorum acre fuit illud certamen. Etenim Pantauchus, qui inter Demetrii duces extra controversiam virtute, manu, ac vi-

ac viribus corporis esset præstantissimus, audax, elatique vir animi
Pyrrhum ad pugnam provocârat:& Pyrrhus,qui nemini regum for-
titudininis gloriæque palmam concederet, Achillisque nomen vir-
tute magis quàm natalibus sibi vindicare vellet, per primam aciem
Pantaucho obviam prodierat. Primùm hastis res, inde comminus
gladiis peritè acriterq; gesta est. Pyrrhus uno vulnere accepto, im-
positis duobus uno in femur, altero in collum dejecit Pantauchum:
sed is ab amicis cædi ereptus est. At Epirotæ victoria regis sui ela-
ti, miratique ejus virtutem, Macedonicam phalangem vi dissipa-
runt, instantesque fugientibus multos trucidarunt, quinque mil-
XIV lia vivos ceperunt. Certamen hoc non tantum apud victos iræ,
odiique contra Pyrrhum, quantum ejus gloriam, virtutisque ad-
mirationem & prædicationem apud eos excitavit, qui facinora ejus
coram in pugna viderant. Nam & vultu, & celeritate, & motu eum *Pyrrhus Ale-*
similem esse Alexandro arbitrabantur: ejusque in prœlio impetus *xandro Ma-*
atque violentiæ in hoc umbram atque imitationem cerni: reliquos *gno similis.*
reges purpuris, satellitibus, cervicis flexu, & altiore voce; Pyrrhum
armis & manu Alexandrum repræsentare. De ejus in acie ordinan-
da, ducendoque exercitu peritia indicia sumere licet ex scriptis, quæ
ea de re reliquit. Fertur & Antigonum interrogatum, quisnam opti-
mus dux esset? respondisse: Pyrrhus, siquidem senuerit. Is sanè de
suæ tantum ætatis ducibus judicavit. Sed Annibal omnium impe-
ratorum peritia atq; calliditate præstantissimum Pyrrhum, Scipio-
nem secundum, se tertium pronunciavit: veluti in vita Scipiônis
XV scripsimus. Et verò hoc unum semper meditatus, huicque soli rei
studuisse videtur Pyrrhus: cùm eam disciplinarũ omnium maximè
regiam censeret, reliquas illas ad ornatum & oblectationẽ facientes
nullo in precio haberet. Traditum enim est cum inter pocula ali-
quando interrogatum, Pythonemne an Caphisiam meliorem tibi-
cinem existimaret: Polysperchontem bonum esse ducem respon-
disse, quasi de his tantùm regem quærere & cognoscere deceret.
XVI Benignus erat adversus familiares suos, & iræ temperans, inque gra- *Pyrrhi boni-*
tia referenda promptus & diligens. Æropi sanè mortem haud me- *tas.*
diocriter tulit, fassus quidem humanitus ei accidisse, se verò incu-
sans, quod subinde moras nectendo gratiam ei non retulisset. Quip-
pe æs alienum etiam hæredibus creditorum reddi potest: compen-
sationes beneficiorum nisi sentiente benefactore fiant, bonis ju-
stisque sunt molestæ. Cùm Ambraciæ quidam Pyrrhum conviciis
proscinderet, eumque alii relegandum putarent: Hic, inquit, po-
tius apud paucos, quàm oberrans apud omnes homines male no-
bis dicat. Eos qui inter potandum ipsi obtrectassent, ac delati dein-
de essent, interrogavit, itane de se fuissent locuti? & cùm quidam
ex illis adolescentibus respondisset: Ita ô rex: sed & plura his dixis-
XVII sem, si plus vini habuissemus. risit, & missos eos fecit. Post mortem *Uxores Pyr-*
Antigonæ, negociorum & potentiæ causa plures duxit uxores: Au- *rhi plures.*
toleontis Pannoniæ, & Bircennam Bardyllii Illyriorum, & Lanassam *Filii.*

Agathoclis Syracusarum regis filias: quarum postrema dotis nomine Corcyreorum urbem à patre captam ei attulit. Ex Antigona Ptolemæum filium habuit, ex Lanassa Alexandrum, ex Bircenna novissimum Helenum: hos omnes statim à prima ætate ad bellum acuens armis præclaros, & feroces reddidit. Dicitur enim uni filiorum suorum adhuc puero interroganti, cuinam ex ipsis esset regnum relicturus, respondisse: ei, qui acutissimum habuerit gladium. quod profectò nihil differt ab execratione ista tragica:

Fratres acuto dividant ferro domum.

Adeo aliena concordiæ, & fera est cupiditatis materia. Cæterùm XVIII
à pugna Pyrrhus domum reversus, gloria & animo elatus exultavit, Epirotisque Aquilæ cognomen ipsi tribuentibus: Vobis, inquit, hoc debeo: quî enim non sim aquila, vestris armis pennarum instar sublevatus? Paulò post cùm audivisset, Demetrium periculosè ægrotare: subitò in Macedoniam irrupit, populandi nimirum & prædæ avertendæ causa: sed parum abfuit, quin omnibus simul potiretur, ipsumque citra ullam pugnam regnum occuparet, quippe usque ad Edessam progressus est, nemine prohibente; multis se dedentibus & castris ejus adjungentibus. Ipsum quidem Demetrium tametsi viribus destitutum, illud periculum excitavit: amiciq; ejus & legati exiguo tempore magna multitudine contracta, Pyrrho animosè obviam contenderunt. Verùm is, quia ad latrocinium magis quàm ad prœlium instructus venisset, fugam fecit: inq; ea fuga partem sui exercitus aliquam à Macedonibus interceptam amisit. Ne- XIX
que verò Demetrius quia facilè & celeriter Pyrrhum Macedonia expulisset, ideò ocio sese dedidit. Verùm magnas res aggressus, collectoque centies mille hominum exercitu, & quingentarum navium classe paterni regni recipiendi causa, neque bello contra Pyrrhum vires suas atterere, neque eum Macedonibus difficilem & inquietum vicinum relinquendum judicavit: sed quia bello persequi non vacaret, at pace cum eo facta, ita demum in reliquos reges arma convertendum. Cùm esset hac de causa conventum, simulque & institutum Demetrii, & apparatus bellici magnitudo appareret, territi reges nuncios, atque litteras in hanc sententiam scriptas ad Pyrrhum miserunt: Mirari se, quod sua occasione dimissa exspectare velit, dum tempore Demetrio apto bellum gerere cogatur: ac cùm eum variis negociis distractum atque perturbatum in præsentia ejicere Macedonia possit, præstolari malit dum sibi cum ocioso, & viribus aucto de fanis & sepulcris Molossiæ dimicandum sit: præsertim verò cùm & Corcyra nuper, & uxore sit à Demetrio spoliatus. Etenim Lanassa Pyrrhum incusans, quod barbaris uxoribus, quàm sibi, esset addictior, in Corcyram secesserat, & regii conjugii cupida, Demetrium (quem præ reliquis facilè ad nuptias allici intelligebat) acciverat: isque eo navigarat, cum Lanassa rem habuerat, præsidiumque Corcyræ reliquerat. Hæc ad Pyrrhum illi XX
scribentes, simul & ipsi bellum, Demetrio cunctante & se parante, move-

Pyrrhi in Macedoniam impreßio.

Demetrii apparatus.

Litteræ regum ad Pyrrhum.

movebant. Ptolemæus enim magna advectus classe, urbes Græcas ad defectionem solicitabat: Lysimachus in superiorem Macedoniam ex Thracia irrumpens, eam vastabat. Simul etiam Pyrrhus insurgens ad Berœam ducebat, id, quod evenit, futurum censens: nimirum ut Demetrio contra Lysimachum profecto, inferiorem regionem vacuam defensoribus offenderet. Ea nocte per somnum imaginatus est se ab Alexandro Magno vocari: cùmque accessisset, ab eo in lectulo decumbente amicè atque benignè compellari, auxilium se ei gnaviter laturum promittente: interrogare deinde regem auso, quinam ægrotans ipsum adjuvare posset? ipso nomine id se præstiturum respondisse: simulque eum Niseo equo conscenso, præivisse. Hoc insomnio animum confirmavit, celeriterque spacio medio confecto, Berœam occupavit: ibi maxima exercitus parte imposita, reliquas urbes opera legatorum in pote-

Pyrrhus Demetrio ejecto Macedoniæ potitur regno.

XXI statem suam redegit. Demetrius autem, his perceptis cùm simul in castris suis tumultum Macedonum animadverteret, veritus est progredi, ne sui ad regem Macedonem illustremq; gloria propius adducti, ad eum deficerent. Itaque retrò versus contra Pyrrhum, ut peregrinum & Macedonibus invisum, duxit, castraq; ejus castris opposuit. Tum verò multi à Berœa in castra Demetrii venire, Pyrrhūque prædicare, ut armis invictum atq; præclarum, clementer autem & humaniter victis usum. Fuerunt etiam quidam à Pyrrho submissi qui se Macedonas esse fingerent, ac nunc tempus esse, Demetrii importunitatem effugiendi, & ad popularem militibusq; benevolum Pyrrhum transeundi, dicerent. His dictis plerique militum excitati, Pyrrhum circumspiciebant. nam quia fortè tum cassidem deposuerat, non est agnitus nisi postquàm re intellecta imposita capiti casside cristis insignibus & cornibus hircinis agnoscendum se dedit. Ibi verò Macedones accurrere, & tesserā petere: alii frondibus quernis contortis sese redimire, cùm Pyrrhi etiam milites serta gerentes viderent: & jam ipsi Demetrio dicere non verebantur, bene eum sibi consulturum, si Pyrrho cederet, & à proposito desisteret. Quibus ille sermonibus cùm similem esse in exercitu motum sentiret, territus,

XXII occultè castris exiit, causia & vili palliolo amictus. Pyrrhus autem in castra ejus profectus, à militibus absq; ullo certamine acceptus, & rex Macedonum est nominatus. Supervenit Lysimachus, ejectumque Demetrium tam sua quàm Pyrrhi opera jactans, dividi regnum secum postulavit. Pyrrhus, quia nondum satis firmam in Macedonibus haberet fiduciam, Lysimachi petitionem admisit. atq; hi regionem tum, urbesq; inter se sunt partiti. Profuit hoc in præsentia, bellumque composuit: sed paulò post senserunt, partitionē istam non inimicitiarū finem, sed querelarum & discordiarum principiū fuisse. Quorum enim cupiditatē neque mare, neq; mons, neq; vasta solitudo, non qui Europā ab Asia dividunt limites definiūt, iine vicinia se attingentes à maleficiis mutuò ut abstinerent? Imò autē insidiandi studium, invidiamque innatam gerentes, perpetuò invicem infensi

Cupiditas regni.

sunt: belli autem & pacis nominibus veluti nomismate aliquo, promiscuè non juris sed utilitatis ratione utuntur: quandoquidem etiam meliores sunt cùm apertè bellum gerunt, quam cùm vacantem & ociosam injustitiam justitiæ & amicitiæ nomine afficiunt. Id Pyrrhus demonstravit Rursus enim Demetrio se erigenti, viresque suas XXIII
veluti gravi ex morbo colligenti obstans, auxilium Græcis tulit, & iccircò Athenas venit. Ibi cùm in arcem adscendisset, Minervæque rem sacram fecisset, eadem adhuc die descendit. & contentum quidem se populi favore & fide dixit: ipsi verò, si saperent, nullum in posterum regem in urbem intromitterent, neque portas ulli aperirent. Secundùm hæc & cum Demetrio pacem contraxit: & rursus eo in Asiam profecto, instinctu Lysimachi Thessaliam ad defectionem ab eo pertraxit: melioribus in bello quàm in ocio Macedonibus utens, & omninò ipse natura ab ocio alienus. Tandem Demetrio in XXIV
Syria debellato, Lysimachus metu liberatus & occupationibus, statim contra Pyrrhum sese vertit: ac primùm in ejus ad Edessam castrametati commeatum, qui tum advehebatur, incidit, eoque capto ad penuriam Pyrrhum redegit: deinde litteris & colloquiis corrupit primores Macedonum, exprobrans iis, quod peregrinum hominem, cujus majores Macedonibus semper serviviſſent, dominum sibi constituissent, & Macedonia Alexãdri amicos & familiares extruderent. Multis ita commotis metuens sibi Pyrrhus, cum Epirotico & sociorum exercitu abiit, Macedonia eodẽ modo, quo potitus fuerat, amissa. Itaq; reges immeritò populum culpant, si is utilitatis causa modò huic, modò alteri pareat: ipsos enim imitatur, infidelitatisq; ipsos & proditionis habet magistros, qui plurimũ lucrari existimant eum, qui quàm minimè jus sequatur. Tunc autem Pyrrho in Epirũ XXV
rejecto, Macedoniaq; exuto rebus suis quiete uti, regnumq; in suos pacatum tenere per fortunam licuit. At ille quietem fastidiens, nauseaq; plenam socordiam ducens, si neque vexaret alios, neque ab aliis infestaretur, exemplo Achillis ocium non poterat perferre;

Verùm invisa quies cor consumebat: & unum
Pugnandi desiderium, belliq; tenebat.

Novas igitur res expetenti, hæc est materia oblata. Romani Tarentinos bello urgebant. Hi cùm neq; sustinere bellum, neque propter audaciam & improbitatem oratorum deponere possent, Pyrrhum, ut cui omnium regum maximè vacaret, summusq; esset imperator, vocandum ducemq; belli faciendũ statuerunt. Qui inter cives ætate præstabant & prudentia, aut palam ei sententiæ repugnantes propter clamorem & vim vulgi nihil agebant, aut horum exemplo moti concionibus abstinebant. Vnus quidam haud malus vir Meto, XXVI
cùm dies instaret, qua die lex de vocando Pyrrho erat perferenda, populo in foro sedente, serto jam emarcescente capiti imposito, & facula sumta ebriorum more præcedente tibicina in concionem per ludicrum prodiit: eum (ut in turba hominum, ubi populare imperiũ non est ordinatum) quidam risu, quidam plausu exceperunt, prohibuit

Lysimachus Pyrrhum Macedonia ejicit.

Pyrrhus quietis impatiens.

Tarentini Pyrrhum ducem belli contra Romanos vocant.

hibuit nemo, sed & mulierculam inflare tibiam, & illum canere in medium progressos jusserunt: atque is ita se facturum simulavit. Inde orto silentio. Viri, inquit, Tarentini, bene facitis, quod ludere & jocari qui volunt, ejus rei facultatem, dum licet, non invidetis: quod si saperetis, omnes in præsentia hac uteremini licentia, alias res, aliam vitam atque vitæ degendæ rationem habituri, ut primum
XXVII in urbem Pyrrhus venerit. Hæc verba plerique Tarentinorũ approbarunt, & recte eum locutum rumor per concionem spargebatur. At qui metuebant ne facta pace Romanis dederentur, populũ criminati, quod per ebrietatem & lasciviam se ludificari tam æquo animo pateretur, coitione facta Metonem ejecerunt. Ita demum lex perlata, missique in Epirum legati non à Tarentinis modò, sed & aliis Italiæ conventibus quibusdam, Pyrrho munera ferentes, & dicentes: Ducem sibi bello prudentem & gloriosum opus esse: copias quidem suppetere magnas à Lucanis, Messapiis, Samnitibus, & Tarentinis contractas, nempe equitum ad viginti millia, peditum millia CCCL. Hæc non Pyrrhi modò animum erexerunt, sed & Epirotis
XXVIII cupiditatẽ ejus expeditionis injecerunt. Erat Cineas quidam Thessalus, prudentia, ut existimabatur, magna, & qui, magis quàm eo tempore quisquam, Demosthenis, cujus auditor fuerat, in dicendo vim quasi in imagine quadam auditoribus repræsentare credebatur: & cum Pyrrho agens, ab eoque ad civitates dimissus, re confirmavit illud, quod est ab Euripide dictum,

Orationem conficere omnia vi sua,
Quæcunque ferrum hostile possit consequi.

quando Pyrrhus etiam fassus est, plures Cineam urbes dicendo, quàm se armis cepisse: ideoque plurimum eo utebatur, summoque Cineas.
XXIX in honore habebat. Is cùm Cineas Pyrrhum expeditioni in Italiam intentum cernens, forte ociosum nactus, ita compellavit. Bellicosi, ô Pyrrhe, Romani esse feruntur, multisque fortibus imperare gentibus, quod si Deus nobis de iis victoriã concesserit, acquis ejus „ erit usus? Ad hæc Pyrrhus: De re manifesta quæris Cinea. Victis Ro- „ manis, nulla neq; barbara neq; Græca urbs istis est, quæ resistere no- „ bis possit: itaque statim universam obtinebimus Italiam, cujus ma- „ gnitudinem, bona, & potentiam quemvis potius quàm te ignorare „ consentaneum est. Tum Cineas paululùm moratus: Italia verò, in- „ quit, occupata, quid agemus? Et Pyrrhus nondũ, quid sibi is vellet, intelligens: Sicilia, ait, proxima est, insula divitiis & hominibus abundans, manusq; nobis protendit: ibi enim nunc defuncto Agathocle omnia seditionibus plena, confusioneque magistratuum, & oratorum certaminibus. Probabilia dicis, respondit Cineas: sed eritne is nobis finis expeditionis, ut Siciliam capiamus? Deus, inquit Pyrrhus, victoriam nobis hanc si concesserit, ad magnas res ea, quasi exordio, utemur. Quis enim Africa abstineat se & Carthagine, cùm & hæc capi possit? quam Agathocles furtim Syracusis elapsus, paucis cum navibus trajecto mari minimũ abfuit quin caperet. Quid vero atti-

attinet dicere, eorum, qui nunc nobis insultant, hostium his victis nullum nobis resistere posse? Nihil, ait Cineas: & verò perspicuum XXX est, tanta te auctum potentia & Macedoniam recepturum, & imperium in Græcos stabile habiturum. verùm his omnibus confectis, quid tum agemus? Ibi sublato Pyrrhus risu: Multo, ait, ocio fruemur, ac quotidiano potu & colloquiis invicem exhilarabimur. Huc usque regem Cineas cùm sermone deduxisset: Quid ergo obstat, inquit, quin jam convivemur, & in ocio nos invicem oblectemus: cùm jam in promtu id nobis sit, possimusque eo sine ullo labore frui, quod multo sanguine multisq; ærumnis quæsitum imus, multa aliis mala illaturi, multa ipsi passuri? Hac oratione Cineas Pyrrhum magis perturbavit, quàm ut à proposito averteret: intelligentem sanè, quantam in præsens felicitatem dimitteret; sed eorum, quæ cupiebat, spem deponere non valentem.

Pyrrhi expeditio in Italiam.

Primùm itaque XXXI Cineam ad Tarentinos misit cum tribus millibus militum. Inde multis hippagogis, tectisque navibus & lembis Tarento allatis, viginti elephantos, equitum tria, peditum viginti, sagittariorum duo millia, & funditores quingentos imposuit.

Naufragium eius.

Omnibus paratis solvit, & medium jam Ionii maris tenens, Boreæ præter anni tempus erumpentis flatu abreptus, ipse virtute & alacritate remigum atq; gubernatorum non sine magno labore & periculo ad terram contendit: sed classe turbata, navibusq; dissipatis, quædam ab Italia aberrantes in Africam & Siculum mare ejectæ sunt. quasdam, cùm Iapygiam promontorium superare non potuissent, nox obruit, ac mare tumidum & sæviens in loca importuosa & occultas sub aqua rupes habentia impulit, omnesq; perdidit, sola regia navi excepta. Hæc, dum adhuc ab alto irruerunt fluctus, mole sua & robore maris XXXII impetum sustinuit: postquàm mutato loco à terra etiam incubuit ventus, periculumque fuit ne navis proram ingenti procellæ obvertens subverteretur, neque vero inter præsentia mala quicquam terribilius videbatur, quàm sævienti mari & vento omnes in partes se convertenti navim credere: Pyrrhus in aquam desiluit. Summo studio & alacritate illico amici & stipatores in rege servando certatim laboraverunt: nox & unda ingenti fremitu asperaque collisione auxilium difficilius reddiderunt: itaque ut illuxit, & ventus elanguit, ægrè demum terram attigit, corporis viribus omninò collapsis, audacia tamē & animi robore contra hunc casum obfirmatus. Simul & Messapii, apud quos ejectus fuerat, promtè ad auxilium ei ferendum accurrerunt, quasdamq; naves quæ vim tempestatis superaverant, adduxerunt, in quibus erant perpauci equites, peditum non duo integra millia, duoq; elephanti.

Pyrrhus à Tarentinis receptus quæ egerit.

His tū receptis Pyrrhus ad Tarentum accessit, XXXIII Cineaq; ut de ejus adventus rescivit, milites obviā ei ducente, ingressus urbē, dum ex mari servatæ naves appellerent, atque copiarum maxima pars conveniret, nihil invitis Tarentinis egit. Tum verò intelligens, multitudinem eam sine magna vi neque per sese servari neque per alios posse, sed quod eum pro ipsis propugnare

pugnare

pugnare sentirent, domi desidere, ac balneis, & congressibus vacare:
gymnasia & ambulationes clausit, in quibus oberrantes verbis de
bello rectè administrando nugabantur, potationes quoque, comes-
sationes, & convivia intempestiva sustulit: ad arma populum vocās,
acerrimum & ita molestum vulgo delectum habuit, ut ex urbe mul-
ti discederent, quibus adeò insolens erat imperata facere, ut non ex
XXXIV libidine sua vivere, servitutem esse putarent. Postquàm Lævinum
Romanorum consulem Lucaniam populari, & multo cum exerci-
tu contra ipsum ducere renunciatum est: Pyrrhus, etsi nondum so-
ciorum auxilia convenissent, tamen indignum ratus, si hostes pro-
piùs accedere pateretur, castra adversus eum movit: præmisso ca-
duceatore qui Romanis indicaret, se libenter arbitrum fore, si loco
belli vellent ipse judice & arbitro cum Italis disceptare. Respondit
Lævinus neque Pyrrhum Romanos arbitrum delegisse, neque eum
hostem timere. Itaque progressus, in campo inter Pandosiam &
Heracleam castra fecit. Inde cùm Romanos propè adesse, & trans
fluvium Sirin castra habere audivisset, speculandi causa ad fluvium
obequitavit: ordinibusque excubiis, ornatu & castrorum figura in-
spectis admiratus ea, Megacli, qui tunc amicorum proximus ei sta-
bat, dixit, militiæ hanc institutionem neque barbaricam, neque
barbarorum esse sibi videri: sed facto se cogniturum. Exinde de
futuro solicitus, sociorum auxilia expectare statuit: Romanis, si-
quidem priores fluvium transire essent tentaturi, stationem ad ri-
XXXV pam objecit. Romani verò ea, quæ Pyrrhus operiebatur, præver-
tere properantes, transgredi fluvium ausi sunt, missis per vadum pe-
ditibus, equitatu autem variis fluvii partibus trajiciente: ita ut
Græci, ne circumvenirentur, stationem deseruerint. Hoc ut sensit
Pyrrhus, perturbatus animo, ducibus peditum mandavit, uti aciem
statim instruerent, militesque in armis tenerent: ipse cum tribus e-
quitum millibus præivit, sperans adhuc in transitu amnis divulsos,
incompositosque Romanos se deprehensurum. Verùm ubi scuta
supra fluvium plurima objecta, equites ordine incedere vidit, in ad-
versum se hostem primus intulit, cùm armatorum pulcritudine, or-
namentorumque eximio splendore conspicuus, tum gloriæ suæ fa- *Pyrrhi virtus.*
cta paria ostentans, eoque inprimis, quod manibus & corpore in
prœlio laborans, fortiterque in obvios hostes pugnans, consilio ta-
men sibi, prudentiaq; constitit: &, quasi extra aleam prœlii positus
omnia consideraret, bellum tēperavit, subinde accurrens, & iis qui
XXXVI pelli videbantur auxilium ferens. Ibi Leonnatus Macedo cùm Ita-
lum quendam Pyrrho intentum, equoque in eum conversum o-
mnes ejus motus observare & sequi conspexisset: Cernisne, inquit,
ô rex, barbarum illum equo albis pedibus, cætera nigro, insidentē?
magnum aliquid meditari & arduum videtur: in te enim unum re-
liquis neglectis intuetur, & adversum te consistit: ferociæ plenus:
proinde ab eo tibi cave. Huic ita Pyrrhus respondit: Fatum quidem,
Leonnate, evitari non potest, sed neque iste, neque quisquam alius
Ita-

Italorum ſe mihi manum contuliſſe lætabitur. Hæc illis adhuc col-
loquentibus, Italus ille equo converſo, infenſaq; haſta contra Pyr-
rhum impetum fecit, ſimulque & regis equum feriit, & ipſius equus
eſt à Leonnato confoſſus. utriuſque autem lapſo equo, Pyrrhum a-
mici eripuerunt, Italus pugnans interfectus eſt. Fuit is Frentanus
natione, turmæque ejus dux, Oplacus nomine. Pyrrhum hoc in
poſterum cautiorem reddidit, & cùm equitatum ſuum inclinari vi-
deret, phalangem accerſit atque inſtruxit: ipſe ſociorum ſuorum
cuidam, Megacli nomine, arma ſua & chlamydem tradidit, ejuſque
viciſſim ſe habitu texit, atque ita aciem contra Romanos movit.
Comiſſo prœlio diu incerta fuit victoria, ſepteniſque vicibus fugiſ- XXX
ſe eoſdem & hoſtem inſecutos ajunt. Et armorum mutatio cùm VII
ſuo tempore regi ſaluti fuiſſet, parum abfuit quin res ejus everte-
ret, victoriamque perderet. Nam multis Megaclem petentibus,
primus eum Dexous percuſſit atque ſtravit, & caſſidem clamydem-
que abripiens, ad Lævinum attulit, oſtentans, clamansque, Pyrrhum
ſe interfeciſſe. His exuviis per aciem circumlatis, atque monſtra-
tis, apud Romanos gaudium & vociferatio læta, apud Græcos mœ-
Pyrrhi victoria. ſticia & terror ortus eſt: donec Pyrrhus re percepta nuda facie ac-
currit, manuſque intendens, voce ſe pugnantibus agnoſcendum
præbuit. Ad extremum cùm elephanti maximè Romanos pelle-
rent, equis eorum ante quàm ad hoſtem veniſſent, belluas non ſu-
ſtinentibus, ſeſſoreſque in diverſum efferentibus, turbatis Theſſa-
licum equitatum immiſit, eoſque multa cum cæde fudit. Dionyſius
refert paulò minores quindecim millibus Romanos cecidiſſe: Hie-
ronymus tantum ſeptem millia. à Pyrrhi parte ille tredecim, hic nō
prorſus quatuor millia: fuerunt autem præſtantiſſimi amicorum &
ſociorum, quibus maximè ante uſus Pyrrhus, & tunc potiſſimum
fretus fuerat. Porrò & caſtra Romanorum ab illis relicta cepit, & XXX
urbes ad ſocietatem belli pertraxit, multaque regione vaſtata eò VIII
uſque proceſſit: ut trecentis tantum ab urbe abeſſet ſtadiis. Poſt
pugnam multi ad eum ex Lucanis & Samnitibus venerunt: quorū
etſi moram culpavit, tamen haud obſcurè læticiam & animi elatio-
nem tulit quod ipſe ſolus cum Tarentinis magnam Romanorum
potentiam ſuperaſſet. Romani autem Lævino magiſtratum non ab-
rogaverunt: tametſi Cajum ferunt Fabricium dixiſſe, non ab Epiro-
tis Romanos, ſed à Pyrrho Lævinum victum fuiſſe: quippe non co-
piarum, ſed imperatorum culpa cladem acceptam. Enimverò refe-
ctis ordinibus, cùm de bello multa intrepidè & ferociter dicerent,
ſtupefecerunt Pyrrhum. Itaque prius experiendum ratus, an ad pa-
cificationem inclinarent, cùm & urbem non facile, neque iſtis, quas
habebat, copiis capi penituſque Romanos vinci poſſe, & fœdus, pa-
cemque poſt hanc victoriam gloriæ ſibi ſummæ futuram judicaret.
Cineas Romã miſſus de pace agit. Miſſus itaque Romam Cineas, cum proceribus collocutus eſt, iiſq; XXX
omnibus & eorum uxoribus regis nomine munera obtulit: accepta IX
ſunt à nemine, ſed ab omnibus & viris & mulieribus reſponſum, pu-
blicè

blicè

blicè contracto fœdere, ſe quoque libenter & promtè regi gratificaturos. Ad ſenatum à Dinea multa humaniter & ad pelliciendum appoſitè dicta cùm eſſent, quamvis & captos in pugna ſine precio ſe dimiſſurum Pyrrhus, & in Italia ſubigenda iis auxilio futurum polliceretur, nihilque eo nomine niſi ſocietatem ſecum fieri, & Tarentinis impunitatem dari peteret: nihil tamen promptè acceptum eſt haud obſcurè quidem ad pacem inclinabant plerique, quod & victi eſſent magno prœlio, & aliud majus, auctis Italorum acceſſio-

XL ne Pyrrhi viribus, expectarent: Eo tempore Appius Claudius vir illuſtris, cùm propter ſenectutem & cæcitatem in Repub. verſari jam ante deſiiſſet, renunciatis ipſi regis poſtulatis, obtinenteque ſimul rumore, fore ut pacem ſenatus decerneret faciendam, non ſe continuit, quin à famulis lectica per forum in Curiam geſtari ſe juberet. Apud fores filii eum & generi exceptum in ſenatum introduxerunt. ſenatus reverentia tam honorati viri ſilentium tenuit: Appius autem aſſurgens, hanc habuit orationem. Hactenus quidem, Patres conſcripti, viſus mei calamitatem graviter tuli: nunc autem hoc mihi moleſtum præterea eſt, quod non ſurditas mihi ad cæcitatem acceſſit: ſed turpia veſtra audio conſilia & decreta, quibus gloriam Romanam evertitis. ubi nunc veſtra illa, quæ per omnium hominũ ora eſt vagata, oratio? Si Alexander, dicebatis, Magnus in Italiam veniſſet, ac cum nobis juvenibus aut patribus noſtris ætate florentibus, rem habuiſſet, non invictus hodie cantaretur: ſed aut fuga,

Appii Cæci oratio.

XLI aut morte ſua Romæ gloriam auxiſſet. Nunc ea inani futilitate & vana jactantia à vobis dicta fuiſſe oſtenditis, Chaonas & Moloſſos, qui ſemper Macedonum præda fuerunt, timentes, & Pyrrhum metuentes, qui uni ſatellitum Alexandri perpetuò ſe aſſeclam prębuit. Atque is nunc non auxilium Græcis, qui in Italia ſunt, ferens, ſed quos in Græcia habet hoſtes fugiens hîc oberrat: hisque copiis Imperium Italiæ ſe nobis paraturum promittit, quibus exiguam Macedoniæ partem ſervare ſibi non valuit. Nolite igitur exiſtimare, amicitiæ pactione vos ab eo liberatum iri: quinimò illos alteros contra vos excietis: arbitrabuntur enim, facillimè vos à quovis poſſe ſubigi, cùm Pyrrhus ex Italia recedat non modò impunè ſuas in vos injurias, ſed mercedis loco id ſecum auferens, quod Romanos Samnitibus atque Tarentinis deridendos propinaverit. Hæc oratio Appii animos ſuorum ad bellum excitavit. Itaque Cineas dimiſſus eſt, juſſusque Pyrrho renunciare, ut ex Italia diſcederet, atque tum ſi videretur, de amicitia cum Romanis ageret: quamdiu verò in armis eſſet futurus, Romanos totis viribus bellum contra eum geſturos,

XLII etiamſi plures adhuc Lævinos pugna vinceret. Ferunt, Cineam, interim dum legationem obiret, operæ precium duxiſſe, uti in vitas Romanorum inſpiceret, & reipublicæ virtutes cognoſceret, habitis cũ præſtantiſſimis Romanorũ ſermonibus: eumq; inter alia Pyrrho dixiſſe, Romanũ ſenatum ſibi regum multorum concilium uſum fuiſſe & de populi multitudine, vereri ſe, ne contra Lernæam aliquam

Cineæ de Romanis indicium.

quam hydram sit pugnandum. nam & duplum eorum qui in acie prius stetissent, jam à consule collectum haberi, multotiesque totidem adhuc Romæ esse ferendis armis habiles. Sub hæc cum Cajo Fabricio de redimendis captivis legati ad Pyrrhum venerunt: quem apud Romanos plurimum fieri retulerat Cineas, virũ quippe bonum, & bellica virtute nobilem, juxtaque pauperrimum: Hũc XLIII
Fabricij legati ad Pyrrhũ missi magnanimitas.
Pyrrhus privatim amicè compellatum, ut abs se aurum acciperet, nullius rei turpis causa, sed in amicitiæ saltem hospitiique argumẽtum, hortatus est. Cùm Fabricius donum repudiasset, destitit: & postridie eum, quod nunquam elephantum vidisset, terrere volens, jussit ut ipsis iterum cõgressis maximus elephantorum à tergo post aulæum constitueretur. Factum est ita: & dato signo, aulæo sublato bellua subitò proboscidem supra caput Fabricii protulit, terribilemque & asperam vocem edidit. At Fabricius placidè conversus, atque subridens: Neque heri, inquit, aurum, neque hodie bellua me movit. In cœnam omnis generis sermonibus inductis, ac plurimis de Græcia & philosophis, fortè Cineas Epicuri mentionem fecit, atque exposuit, quemadmodum qui ab ea sunt secta, summum bonum in voluptate ponentes, rempublicam veluti detrimentum & confusionem beatitatis, fugerent: Deum autem longissimè ab ira & gratia, curaque rerum humanarum in ociosa & voluptatum plena vita collocarẽt. Nondum finierat sermonem, cùm Fabricius alta voce exclamavit: Vtinam, ô superi, Pyrrho & samnitibus, tantisper dum contra nos bellum gerunt, placita istorum hæc philosophorũ cordi sint. Pyrrhus animi magnitudinem, moresque Fabricii admi- XLIV
ratus, pacem omisso bello ea cum civitate facere cupiit: & privatim ei promisit, siquidem effecisset ut pax coiret, secum si vellet futurum, seque eum primo inter amicos & duces suos loco habiturum. Ad hæc Fabricius, nihil à suo ingenio recedẽs submissa voce: Atqui, inquit, id ex re tua futurum non est: qui enim te non colunt & admirantur, ubi, qualis ego sim, experti fuerint, à me potius quàm à te regi volent. Hunc sermonem Pyrrhus non irato aut tyrannico animo accepit: sed & amicis suis de Fabricii magnanimitate retulit, & ei soli captivos permisit, ut si senatus pacem non decrevisset, ii salutatis amicis, & Saturnalibus celebratis, ad se remitterentur. Et verò sunt à senatu remissi, mortisque supplicium iis, qui non rediissent, constitutum. Post hæc ad Fabricium delato imperio, quidam XLV
Insidias contra Pyrrhum factas Fabricius ipsi indicat.
in castra ejus venit, epistolam ferens à regis medico scriptã pollicente, Pyrrhũ se veneno necaturum, si Romani gratiã se ipsi, quod bellum citra periculum eorum dissolvisset, habituros reciperet.
„ Sed Fabricius indignè facinus hoc ferens, collega in eandem addu-
„ cto sententiam, missis celeriter ad Pyrrhum litteris, cavere sibi ab
„ istis insidiis jussit. Exemplum litterarum hoc fuit. Cajus Fabricius,
„ Q. Æmilius coss. Pyrrho regi salutem. Videris neq; in amicis neque
„ in hostibus judicãdis fœlix: etenim lectis nostris ad te literis cogno-
„ sces, bonis te & justis viris bellũ facere, malis & injustis credere. Neq;

vero

verò hæc in tuam gratiam tibi indicamus, sed ne tuus casus calu-
mniam adversus nos excitet; & videamur bellum, cùm virtute non
potuissemus, fraude confecisse. Lectis litteris, deprehensisque insi-
diis Pyrrhus medicum supplicio affecit. Romanis referendæ gratiæ
causa captivos dono dedit, simulque Cineam iterum misit, ut is de
pace ageret. Romani captivos neque beneficii loco, neque mercedis *Captivi liberati utrinque.*
nomine ab hoste accipiendos rati, totidem ei de Samnitibus & Ta-
rentinis captos sine precio reddiderunt: de amicitia & pace nullum
admissuros sermonem responderunt, nisi ante armis & milite ex Ita-
XLVI lia amoto in Epirum rediisset. Pyrrhus altero prœlio agendum
cum hostibus intelligens, cum exercitu ad Asculum profectus est.
Ibi Romanos obvios habuit, & collatis signis, cùm vi per loca equi-
tatui iniqua, apud amnem rapidum & cujus ripæ essent arbustis
obsitæ, eniteretur, cùm elephantis aditus in Romanam aciem non
pateret, multis utrinque vulneratis & cæsis, nox tandem prœlium
diremit. Postridie ut æquali loco pugnam committeret, elephan-
tique in Romanos irruere possent, iniquiora loca præsidio occupa-
vit, multisq; velitibus & sagittariis inter elephantos admixtis; den-
sis ordinibus exercitum ingentem multa cum vi in hostem duxit.
Romani cùm flectere, & ab altero latere irrumpere, ut superiori
pugna, non possent, sed in objectos à fronte in planicie esset pu-
gnandum, ut ante elephantorum impetum phalangem funderent,
intenderunt, itaque vehemens fuit eorum pugna, gladiis contra
sarissas contendentium, neque vitæ parcentium suæ, sed ut saucia-
XLV rent aut dejicerent hostem, nihil solicitorum quid ipsis fieret. Cùm
II diu esset pugnatum, pelli tandem cœperunt (ut fertur) ab ea parte,
qua Pyrrhus ipse hostibus repugnabat. Maximè autem elephanto-
rum robore & impetu sunt pulsi, cùm propter eos virtute sua uti
non possent, sed veluti fluctu aut terræ motu ingruente, cedendum
sibi intelligerent, neque nulla re gesta occumbendũ, nulloque fru-
ctu atrocissima quævis sustinenda. Fuga non longa fuit, castris in vi-
cinia positis. Millia Romanorum sex cecidisse Hieronymus ait: à
parte Pyrrhi millia tria, quingentos quinque occubuisse, ita esse in
regiis annotatum commentariis. Dionysius neque duas ad Ascu-
lum pugnas, neque certam de Romanis victoriam refert: semel us-
que ad occasum solis pugnatum, Pyrrho ad extremũ pilo brachium
ictum, eo vulnere, simulque Samnitibus impedimenta ejus diri-
pientibus, pugnam finitam: ab utraque parte seorsim supra quinde-
cim millia desiderata fuisse. Sanè Pyrrhum post hanc pugnam cui-
dam gratulanti respondisse ferunt: Si uno adhuc prœlio Romanos
vincemus, funditus periimus. Etenim magnam eorum, quos se-
cum adduxerat, militum copiam, amicos & duces propè omnes a-
miserat: alios quos evocaret, non habebat: socios Italicos remissius
agere videbat. contrà Romanis tanquam ex fonte domestico afflue-
re milites, quibus quàm primum repararent exercitum, & exple-
rent legiones: adverso prœlio facto, fiduciam eorum non immi-

B nui,

nui, ſed & vires & cupiditatem belli augeri. His in difficultatibus XLV
conſtitutus, in ſpes iterum vanas ingreſſus eſt, iis objectis negociis, III
quæ ancipitem cogitandi curam adferebant. Simul enim ex Sicilia
aderant, qui Agrigentum, Syracuſas, Leontinosque ipſi dederent,
orarentque ut eos in Carthaginienſibus ejiciendis, inſulaq; tyran-
nis liberenda adjuvaret: & ex Græcia nunciabatur, Ptolomæum Ce-
raunum in prœlio cum exercitu Gallis cæſum, nuncque ipſum in
Macedoniam rege carentẽ commodiſſimè poſſe venire. Multa itaq;
fortunam incuſans, quæ in unum tempus ita magnarum rerum oc-
caſiones conjeciſſet, ita ut alteram earum omittendam haberet:
poſt longam deliberationẽ ad res Sicilienſes animum adjecit, quas
majores Macedonicis cenſebat propter Africam in proximo ſitam.

Pyrrhi in Siciliam profectio, & res ibi geſtæ.

Itaque Cinea ſtatim in Siciliam præmiſſo, ut cum civitatibus more
ſuo de rebus inſtantibus communicaret, ipſe Tarentinis præſidium
impoſuit: & indignè hoc ferentibus, poſtulantibusque ut vel bel-
lum, qua de cauſa veniſſet, contra Romanos proſequeretur, vel Ta-
rentina regione miſſa facta urbem ipſis ſuam qualem accepiſſet, re-
ſtitueret: nihil humanius reſponſo, ſed imperato uti quieſcerent,
ſuamque ipſius occaſionem præſtolarentur, inde ſolvit. Cùm Sici- XLIX
liam attigiſſet, ſtatim quæ ſperaverat firma omnia invenit, civitati-
bus ſe illi ſtudioſè adjungentibus. Quæ etiam certamen & vim re-
quirebant negotia, initio ſucceſſerunt: triginta enim millibus pedi-
tum, bis mille quingentis equitibus, ducentisque navibus Pœnos
adortus profligavit, eorumque ditionem ſubegit. Erycem oppidum
& natura loci munitiſſimum, & multis propugnatoribus armatum,
vi expugnare ſtatuit: exercituque alacrem ſe exhibente armatura
ſua indutus, & ad mœnia accedens, Herculi ludos & ſacrificiũ ſo-
lenne vovit, ſi ejus ope dignum ſe genere & fortuna ſua bellatorem
Siciliam incolentibus Græcis demonſtraſſet. Dato inde tuba ſigno,
jaculis barbaros eminus à propugnaculis depulit, ſcalisque admo-
tis primus in murum evaſit: & contra multorum vim ſe defendens
nonnullos ab utraque parte muro deturbavit, plures gladio inter-
fecit, cumulumque circa ſe cadaverum ſtravit, illæſus ipſe, & aſpe-
ctu hoſtibus terribilis. oſtenditque, Homerum rectè & peritè pro-
nunciaſſe, ſolam virtutum fortitudinem ſæpe impetu furioſo fer-
ri. Barbari eo tempore Meſſanam tenentes Græcis multum mo- L
leſtiæ exhibebant, ſtipendiarios etiam eorum quoſdam habebant,
erantque & multi numero, & bellicoſi: unde Latina lingua *Mamer-
tini*, quod eſt, *Martii* ſeu *bellatores*, dicebãtur. Horum Pyrrhus exa-
ctores deprehenſos interemit. reliquos pugna vicit, & caſtella mul-
ta eorum evertit. Carthaginienſibus ad pacem propendentibus, ac,
ſi fœdus coiret, pecuniam ſe daturos & naves promittentibus, plu-
ra adhuc cupiens, reſpondit unam eſſe pacis & amicitiæ cum iis
jungendæ rationem, ut tota Sicilia relicta, Africum mare Carthagi-
nienſium & Græcorum limitem faciant. Inde ſucceſſu & viribus ſuis LI
elatus, ſpesque eas, quibus inductus ab initio in Siciliam venerat,

secutus Africæ primùm appetens, cùm haberet naves, classiariis autem egeret, in his exigendis civitates non benignè, ut ante, sed imperiosè, & vi cogens recusantes, plectensque tractavit. Initio enim non talem se exhibuerat, sed orationibus in vulgus gratis omnia, credendo, nullamque molestiam exhibendo animos ad se, ut haud quisquam magis allexerat. Post ex oratore populari tyrannus factus, inhumanitate sua ingratitudinis de se & perfidiæ opinionem excitavit. Cæterum civitates etsi invitæ, classem ejus instruxerunt;

Pyrrhus tyrannus factus Sicilia excidit.

LII necessarium hoc esse ratæ. At postquam Thœnonem & Sostratum (viri hi inter Syracusanos erant principes, qui & primùm Pyrrho in Siciliam veniendi autores fuerant, & venienti urbem statim tradiderant) suspectos habere cœpit, ac secumne abduceret an in Sicilia relinqueret incertus, cùm Sostratus sibi metuens ab eo defecisset Thœnonem idem sentire criminatus ipse necasset: non paulatim neque singulatim res ipsius in Sicilia mutari cœperunt, sed gravi adversus eum per civitates odio exorto, aliæ Carthaginiensibus se adjunxerunt, aliæ Mamertinos acciverunt. Cùm nihil in Sicilia præter defectiones, novarum rerum consilia, & validam contra se conspirationem cerneret, à Samnitibus & Tarentinis litteras accepit, qui vix urbibus ipsis hostem arcebant, a gris undique expulsi, auxiliumque Pyrrhi invocabant. Hoc ille usus honesto prætextu, ne desperatis rebus ex Sicilia videretur aufugere, cùm quidē revera eam veluti navim concussam regere non posset, sed egredi cuperet, rursus in Italiam se conjecit. Fertur jam recedens ad insulam respexisse, suisq; dixisse: Qualem nos ô amici, Carthaginiensibus & Romanis palæstram relinquimus! idq; ut is conjecerat, haud diu post ita

Pyrrhi de Sicilia vaticinium.

Pugnæ cum barbaris.

LIII evenit. Cæterùm barbari coitionem contra eum jam abeuntem ex Sicilia fecerunt. Et in ipso quidem freto cum Carthaginiensibus navali prœlio contendens, multis navibus amissis, cum reliquis in Italiam effugit. Mamertini autem haud pauciores decem millibus cùm priores ad Italiam appulissent, & acie concurrere non auderent, infessis locorū angustiis, atq; inde adorti totum exercitum conturbaverunt, duos elephantos, & multos eorum, qui agmini claudendo præerant, occiderūt. Ipse Pyrrhus à fronte congressus cū hoste feroci & pugnæ adsueto, ictus gladio caput cùm aliquantulū prœlio excessisset, fiduciā auxit, quidamq; corporis magnitudine, & armorum splendore præcipuus longè ante alios procurrens, voce minaci Pyrrhum, si viveret, progredi jussit. Pyrrhus ira accensus cum stipatoribus se convertit, utq; erat sanguine conspersus, & terribili vultu, per medios se proripiens, barbarū antevertit, eiq; gladio caput ita percussit, ut ictus ille robore manus & ferri tinctura adjutus, ad infimū usque corpus pertinuerit, unoq; momento corporis per mediū dissecti utrinque partes deciderint. Id barbaros inhibuit, ne procederent amplius: Pyrrhum enim tanquam humana sorte præstantio-

LIV rem aliquem admirabantur atque stupebant. Itaque reliquo itinere tuto confecto, cum viginti peditum, tribus equitum millibus Ta-

Pyrrhus in Italiam reversus à Curio vincitur.

rentum pervenit: Tarentinorumque delectu habito, rectà contra Romanos in Samnio tunc castra habentes duxit. Samnites rebus perditis, animis fracti ob multas à Romanis acceptas clades, etiam Pyrrho ob profectionem Siciliensem nonnihil irati, pauci se ei addiderunt. Divisis in duas partes copiis, alteraque missa in Lucaniam, quæ consulem detineret, ne collegæ suo auxilium ferre posset: ipse adversus Manium Curium alterum consulem ivit. Is ad Beneventum castra habebat, tuto loco, & subsidium ex Lucania operiebatur: aliquoties etiam monitu augurum & aruspicum re gerenda supersederat. Hunc Pyrrhus, antequàm subsidium accederet, adoriri properans: cum lectissimis militum & quibusdam elephantis noctu ad ejus castra contendit. Sed per longam & densis cinctam sylvis viam proficiscentem lumina defecerunt, & aberraverunt milites, id cùm moram injecisset, albente cœlo visus est ab hostibus per summitates montium accedere, motumque ea res & tumultum in castris Romanis excitavit. Curius sacris operatus, LV
cùm necessitas ita posceret, castris egressus in primos impetum fecit, hisque fugatis totum exercitum hostile terruit, itaque & multos necavit, & quosdam elephantos cepit. Hac victoria confirmatus in campum descendit collatisq; palam signis quà hostes fudit, quà vi belluarum pressus & ad castra repulsus custodes invocavit, qui in vallo adstabant permulti, & viribus integris. Hi de sublimi elephantos jaculis impetentes, averterunt: aversi retrò per socios fugerunt, tumultuque edito & confusis aciei ordinibus victoriam Romanis paraverunt. Hanc victoriam imperii Romani confirmatio secuta est: istis enim ex certaminibus animos, potentiamque nacti, & pro invictis habiti statim totam Italiam, mox etiam Siciliam occupaverunt. Hoc modo Pyrrhus Italicarum & Siciliensium rerum spe excidit, sexennio toto illis bellis impenso: ac quamvis succubuisset, tamen animum adhuc inter istas clades invictum servavit. Creditum est, peritia eum rei bellicæ, manu, & audacia longè omnium ejus tempestatis regum primum fuisse: sed quæ agendo esset adeptus, ea propter spem eum amisisse, cùm præ absentium cupiditate nihil eorum, quæ consecutus jam esset, retinere, eoque ut par erat, uti posset. Itaque Antigonus eum lusori comparavit, qui, cùm optimè caderent tesseræ, arte utendi iis, quæ jecisset destitueretur. Enimverò cùm in Epirum peditum octo millia, equites LVI

Pyrrhus Italia pulsus Antigonum Macedonia pellit.

quingentos retulisset Pyrrhus neque pecuniam haberet: bellum, quo aleret exercitum, quærens, statuit in Macedoniam, quam tum Antigonus Demetrii filius regno obtinebat, prædæ causa proficisci. Verùm cùm & urbes multas cepisset, & duo millia militum ad ipsum defecissent majus aliquid animo concipiens, contra ipsum Antigonum profectus est, & apud fauces (quæ *Stena* Græcis sunt) eum assecutus, totum exercitum in aciem deduxit. Galli in extremo Antigoni agmine erant, ingenti numero: hi fortiter substiterunt hostem acrique commisso prœlio plerique occisi sunt: elephanto-

phantorum duces deprehensi, se & belluas Pyrrho dediderunt. Pyrrhus tanta accessione rebus suis auctis, fortunam magis quàm consilium secutus contra phalangem Macedoniam duxit, tumultus plenam & terroris ob cladem acceptam: atque etiam pugna abstinuerunt: Pyrrhus dextram intendens, omnes ex æquo duces & centuriones invocans, peditatum ab Antigono ad se traduxit. Antigonus in fuga, maritimas quasdam urbes obtinuit. Pyrrhus autem in hoc rerum successu maximè ad gloriam sibi facere victoriam de Gallis judicans, spolia de illis pulcerrima & splendidissima legit, inque templo Minervæ Itonidis suspendit, hac inscriptione:

Hos clypeos donum tibi, Pallas, Itoni, Molossus
Suspendit Pyrrhus de trucibus Galatis,
De victo Antigono. Res non ita mira: fuerunt,
Nunc bellatores Æacidæque manent.

LVII Post pugnam statim urbes recepit. Ægeas autem cùm occupasset, non modò male tractavit cives, sed & præsidium Gallicum in urbe reliquit ex iis qui castra ipsius sequebantur. Est autem nulla gens, quæ insatiabili pecuniæ cupiditate Gallos æquet. Itaque monumenta regum ibi sepultorum effodere aggressi, pecuniam diripuerunt, ossa per libidinem disjecerunt. Leviter hoc tulisse, & neglexisse visus est Pyrrhus, sive dilata propter occupationes vindicta, sive barbarorum metu omissa: male quidem apud Macedones propterea audivit. Rebus ad hunc modum stabilitis & confirmatis, rursus ad alias spes animum applicuit: & Antigono quidem insultans, impudentem vocabat eum, quod nondum privatam togam purpura regia deposita sumeret: ipse Cleonymo ad se profecto, & contra Lacedæmonios auxilium imploranti, promptè assensus est. *Gallorum avaritia.*

LVIII Is Cleonymus regio apud Spartanos genere natus, cùm violentus videretur atque impatiens collegæ, neque favorem apud suos neque fidem habebat: sed Areus ejus loco regnum tenebat: hoc ei & publicum & antiquum crimen, quod civibus intenderet erat. Præterea autem Chelidonidem Leotychidæ filiam, pulchram, ipsamque etiam regio genere editam, uxorem Cleonymus jam ætate provectior duxerat: hæc cùm Acrotatum Arei filium, adolescentulum ætate & forma florentem, deperiret, conjugium Cleonymo amanti eam triste simul & ignominiosum faciebat: neq; enim quisquam civium eum ab uxore ludibrio haberi ignorabat. Itaque ut ad civilem injuriam dedecus etiam domesticum accessit, ira & mœrore percitus Pyrrhum cum XXV. peditum, duobus equitum millibus, & XXXIIII. elephantis contra Spartanos adduxit: ut facilè ex magnitudine apparatus bellici appareret, hunc non Cleonymo Spartam, sed sibi Peloponnesum quærere. Et sanè illud alterum inficiatus fuerat Megalopoli coram Lacedæmoniorum legatis, seque venisse, ut ab Antigoni dominatione urbes liberaret, affirmarat: imò autem profectò statuisse minores natu filios suos Spartam, nisi quid obstaret, mittere, ut Laconicis moribus instituti, eo jam ipso alios re- *Cleonymus Spartanis patriæ bellum facit.* *Pyrrhi in Spartanos expeditio.*

ges præstarent. Hæc fingens, atque ita eos, qui obviam facti fuissent, decipiens, ut primum Laconicum agrum attigit, prædationes & direptiones exercuit. Incusantibus inde legatis, quod bellum non indictum ante ipsis intulisset: Atque, inquit, notum est, ne vos quidem, Spartani, aliis prædicere quid acturi sitis. Vnus ergo ex illis, nomine Mandricidas, dixit: At tu si Deus es, nihil nobis mali eveniet: nulla enim te affecimus injuria: sin homo es, fortasse aliquis te superior exsistet. Post hæc Pyrrhus ad Lacedæmonem progressus, cùm Cleonymus statim ex itinere juberet urbem oppugnare, veritus, ipse (ut ajunt) ne noctu irruentes milites urbē diriperent, distulit, & idem se de die facturū dixit: erant enim in urbe pauci, iique ad subitam obsidionem imparati: aberat & Areus, Gortyniis in Creta bello implicatis opem ferens. Id maximè urbi salutem attulit, quod ob paucitatem civium & imbecillitatem contemnebatur. Itaque LIX

LX Pyrrhus neminem secum pugnaturum existimans, sub noctem castra fecit: & amici servique Cleonymi domum ejus ita adornabant atque apparabant omnia, ut qui Pyrrhum ibi cœnaturum putarent. Facta nocte, primùm de exponendis in Cretam mulieribus consultaverunt Spartani: at mulieres repugnarunt, & earum una Archidiamia gladio sumpto in senatum venit, nomine mulierum viros objurgans, quod eas, Sparta pereunte, vivere voluissent. Inde fossam æqualiter utrinque distantem ab hostium castris statuerunt ducere, atque super hac carros collocare, aggere usque ad medias rotas facto; ut carri eo contra impetum obfirmati elephantis impedimento essent. Cùm opus id inchoarent, virgines & mulieres partim succinctæ togulis tunicas, partim tunicatæ tantùm præsto adfuerunt, & sese cum senioribus viris id opus facturas receperunt, eosque quibus pugnandum foret, quiescere jusserunt: atq; ita mensura illis assignata, tertiam totius operis partem perfecerunt: cujus latitudo sex, altitudo quatuor cubitorum, longitudo octo jugerum Phylarcho autore (Hieronymus minorē tradit) fuit. Sub aurorā hostibus se commoventibus, arma juvenibus porrigentes, vallumq; tradentes, propugnare jusserunt: etenim & jucundam fore in conspectu patriæ partam victoriam, & gloriosum, mortem Sparta dignam oppetendo inter matrum & uxorum manus exspirare. Chelidonis autem seorsim ab aliis laqueum sibi aptaverat, quo Sparta capta mortem sibi consisceret, ne in manus Cleonymi perveniret. Ipse primum Pyrrhus LXI recto phalangitarum agmine adversus scuta Lacedæmoniorum magno numero contra collocata enitebatur, perque aggerem transitu difficilem, & qui ob raritatem materiæ non pateretur pugnantes vestigia figere. Filius autem Ptolemæus cum duobus Gallorum millibus & delectis Chaonibus ambita fossa juxta carros ad hostem perrumpere conabatur: illi verò & altè infixi, & densi juxta sese positi non illis modò irruptionem, sed & Lacedæmoniis propugnationem difficilem reddebant. Gallis autem rotas revellentibus, atque carros in fluvium detrahentibus, periculum imminere cernens adolescens

Mulierum Spartanarū fortitudo.

Acrotati fortitudo.

lescens Acrotatus cum trecentis per urbem discurrens circumvenit
Ptolemæum, non conspectus ab eo propter quasdam convalles, do-
nec extremos adortus coëgit ut se obverterent invicem sese traden-
tes, inque fossam & carros incidentes, & tandem magna cæde suo-
rum repulsos. Spectaverunt & seniores & mulierum multitudo
Acrotatum egregiè pugnantem: & cùm sanguine oppletus, victo-
riaque exsultans per urbem in suam rediret stationem, major quàm
ante pulcriorque Lacænis visus est, inviderùntque hunc Chelidoni-
di amorem. Quidam autem seniorum eum subsecuti: Vade, ajebant,
Acrotate, & Chelidonidem habe: tantum bonos Spartæ liberos
LXII gigne. Circa ipsum verò Pyrrhum cùm esset acre prœlium, &
aliorum nobilis fuit pugna, & Phyllii præcipuè: qui cùm diu ad- *Phyllij vir-*
modum restitisset, plurimosque hostium irrumpentium stravisset, *tus.*
ut præ vulnerum multitudine se deficere sensit, quendam juxta se
collocatorum in locum suum recepit, atque intra armatos suos
concidit, ne corpore hostes potirentur. Nox prœlium diremit. Ea *Insomnium*
nocte per quietem Pyrrhus vidit se fulminibus Lacedæmonem fe- *Pyrrhi.*
rire: totamque ardere eam, se gaudente. Hoc gaudio expergefactus,
duces in armis habere exercitum jussit, amicisque insomnium expo-
suit; conjiciens, se Spartam expugnaturum. Cùm id reliquis mirifi- *Lysimachus.*
cè probaretur, soli Lysimacho secus visum est: dixitque is, vereri se,
ne quemadmodum de cœlo tacta loca inaccessa manent, in Lace-
dæmonem quoque non intraturum Pyrrhum Deus præmonstrave-
rit. Pyrrhus autem respondit, nugas esse has ociosorum & ad gar-
riendum convenientium hominum, & multum habere stultitiæ: ipsi
potius arma manibus tenentes, hoc secum cogitarent,

Optimum id augurium esse, armis defendere Pyrrhum:

LXIII his dictis surrexit, & sub diluculum copias in hostem duxit. Lace-
dæmonii alacritate & virtute etiam viribus suis superiore pro pa-
tria propugnabant: adstabant mulieres, tela, cibum, & potum iis,
qui opus habebant, porrigentes, saucios ad se recipiebant. Iam &
fossam omnis generis materia super arma & cadavera mortuorum
ingesta implere Macedones conabantur: & eò Lacedæmoniis ad-
currentibus, præter fossam & carros Pyrrhus equo admisso in ur- *Pyrrhus à*
bem contendens cernebatur. Edito ab iis, qui eò erant collocati, cla- *Sparta reie-*
more, factoq; concursu, & mulierum clamore sublato, Pyrrhum jam *ctus.*
perrumpere conantē, & objectis à fronte instantem, equus Cretico
ictus sub ventrem telo exiliens, & mortē imminente calcitrans ex-
cusit, inq; locum lubricum & declivem abjecit. Turbatis circa eum
sociis, Lacedæmonii accurrunt, telisq; omnes repellunt. Propterea
Pyrrhus reliquos etiam à prœlio revocavit; Lacedæmonios, quorũ
plerique saucii erant, multi ceciderant, remissuros aliquid sperans.
LXIV Sed bona urbis Spartanæ fortuna seu Lacedæmoniorum omni au-
xilio destitutorum virtutem satis experta, seu ostensura quantam
rebus adversissimis vim haberet, Aminiam Phocensem Antigoni le-
gatum cum mercenariis militibus auxilio Lacedæmoniis jam pro-

pè disperationem constitutis adduxit: atque his vix dum receptis, Areus rex cum duobus millibus militum ex Creta supervenit. Itaque mulieres domum quæque suam confestim discesserunt, nihil jam de hoste sollicitæ: & qui præter ætatem necessitate urgente arma sumpserant, dimissi, eorumque in locum alii suffecti sunt. At verò Pyrrhum, quo erat animi robore, & magnarum rerum cupiditate præditus, tanto major incesserat urbem accessione facta jam confirmatam, capiendi ardor: sed frustra eo tentato plagisque acceptis à proposito depulsus, missa obsidione agrum vastavit, ibique hyberna habere, constituit. Sed enim inevitabile est fatum. Argis LXV

Pyrrhus Argos evocatur.

Aristeæ & Aristippo factiones erant contrariæ. Cùm ergo Aristippus amico videretur uti Antigono, prior Aristeas Pyrrhum Argos accivit: Pyrrhus ex una subinde spe in aliam delabens prosperosque successus, tanquam aliarum rerum occasiones, accipiens, adversas res aliis actionibus sarcire studens, neque in clade neque in victoria acquiescebat. Statim itaque Argos versum castra movit. Areus insidiis multis constitutis, angustiisque viæ occupatis, Gallos & Molossos agmen claudentes carpebat. Prædixerat Pyrrho vates ex hostiarum jecinoribus mutilis, fore ut aliquem suorum necessariorum amitteret. Verùm is tunc inter festinationem & tumultum cogitationibus perturbatis, Ptolemæum filium cum sociis subsidium suis ferre jussit: ipse celeriter angustiis exercitum eduxit. Orto acri circa Ptolemæum prælio, delectisque Lacedæmoniis, quorum dux erat Evalcus, cum hoste decertantibus, Cretensis quidam Oresus ex urbe Aptera, manu promptus, cursuque celer, ex obliquo accurrit, Ptolomæumque acriter pugnantem percussit atque dejecit.

Ptolemæi mors.

Vt is cecidit, reliquos fugam dantes Lacedæmonii LXVI persequentes atq; cedentes, in campum imprudentes devenerunt, à gravis armaturæ militibus avulsi. In hos Pyrrhus recens audito filii interitu, præ dolore sæviens, equitatum Molossorum vertit, primusque invectus cæde Lacedæmoniorum se explevit. Semper quidem in armis invictus terribilisque apparuit: tum verò majori, quàm prioribus unquam pugnis, audacia & vi usus est. Equum inde in Evalcum immisit: ille verò ex obliquo adstans parum abfuit quin manum, qua Pyrrhus frænum tenebat, gladio amputasset, habenam quidem præcidit. Pyrrhus simul & hasta eum transfixit, & ab equo ipse defluxit: pedestrique exinde prœlio totam delectorum manum super Evalcum stravit. Hoc & magnum, &, quod vitari omninò potuisset bello jam finito, damnum Spartanis ducum suorum nimia cupiditas addidit. Porrò Pyrrhus cùm hoc modo quasi parentasset filio, certamenque in funere ejus præclarum celebrasset, magnamque etiam luctus partem cum ira in hostes effudisset, LXVII ad Argos processit: & cognito Antigonum jam in verticibus montium supra campos consedisse, ad Naupliam castra posuit. Postridie præcone ad Antigonum misso, pestem eum appellavit, ut in campum degressus de regno secum dimicaret, provocavit. Respondit

dit Antigonus: suas non armis magis, quàm occasione, constare militiæ rationes: Pyrrho, si non vacaret vivere, multas mortis patere vias. Venerunt deinde ad utrunque legati Argivorum orantes uti discederent, Argosque paterentur neutri subditam, utrique amicam esse civitatem, Antigonus assensit, filiumque suum Argivis obsidem dedit. Pyrrhus idem pollicitus, quia tamen fidem nullo testimonio confirmaret, suspectus habebatur. ostentum præterea ingens ipsi oblatum est. Bobus enim mactatis, capita eorum jam abscissa linguis exertis lambere cruorem suum visa sunt. Et Argis vates, Lycii Apollinis femina foras se proripuit cursu, clamavitque videre se cadaveribus & cæde oppletam urbem: aquilamque ad cer-
LXVIII tamen hoc adventantem, mox evanuisse. Densatis jam tenebris

Pyrrhus Argos intrat. ibique perit.

Pyrrhus ad muros venit, portamque, quæ Diamperes (quasi *recta pertranseuntem* voces) dicitur, ab Aristea sibi apertam invenit, & Gallos, quos secum habebat, induxit, & forum occupavit, nemine civium hoc animadvertente. Cùm verò elephantos porta ob angustiam cum turribus non admitteret, hisque deponendis & rursus in tenebris imponendis moræ aliquantum fieret: senserunt rem Argivi, concursuque ad Aspidem & alia munita urbis loca facto, Antigonum missis nunciis vocaverunt. Ille immissis in urbem filio & ducibus cum magno auxilio, prope urbem in subsidio constitit. Venit & Areus cum mille Cretensibus & expeditissimis Spartanorum. Hi universi cum Gallis congressi, magnam inter eos trepidationem fecerunt. Pyrrhus autem magno cum clamore juxta Cylarabin in urbem ingressus, ut Galli clamorem reddiderunt: non ferocē eum, neque audacium, sed turbatorum & laborantium ratus, celerius equitatum, qui ante ipsum ibat, impulit, difficulter admodum se ex cloacis, quarum urbs plena est, expedientem, periclitantemque.
LXIX Hac in nocturna pugna magna erat & eorum quæ agerentur, & quæ duces suis mandarent, incertitudo: circum angiporta vagabantur passim atque errabant: neque istis in tenebris, confuso clamore, & angustia loci quicquam opera ducum præstare poterat, itaq; utrinque ociosi diem exspectabant. Vt illuxit, Pyrrhum & Aspis armorum plena hostilium perturbavit: & inter multa, quæ in foro suspensa sunt, monumenta lupum æneum taurumque ita fictos, ut imitarentur pugnam inituros, conspiciens perterritus est. Recordabatur enim secum antiqui oraculi, quod eo in loco mortem ipsi fato destinatam prædixerat, ubi lupum vidisset cum tauro certantem. Id verò monumentum casus perantiqui apud se exstare Argivi dicunt. Danao enim cùm primum Argolicam regionem attingeret, ac juxta Pyramia Thyreatici agri ad Argos iret, lupum cum tauro congressum visum fuisse: cùmque is lupi omen ad se (quia more lupi peregrinos adoriretur) pertinere ratus finem certaminis exspectasset, lupusque victor discessisset: tum votis Apollini Lycio (*lycum* Græci *lucum* dicunt) factis aggressum ad rem propositam, & Gelanore, qui tunc Argis regnabat, per factionem expulso

Apollo Lycius.

regnum

regnum obtinuisse. Enimverò hoc aspectu, & sinistro omnium, quæ LXX
speraverat, successu consternatus, recedere decrevit: & quia portæ angustiam sibi incommodam metuebat, misit ad Helenum filium, quem cum magna exercitus parte extra urbem reliquerat, mandavitque ei ut muri partem subrueret, perque ruinā suos fugientes reciperet, & si hostes urgerent, tueretur. Eo autem, qui missus erat, præ festinatione & tumultu nihil perspicuè renunciante, & errore insuper accidente, Helenus cum reliquis elephantis & militum optimo quoque per portam ad ferendum patri auxilium contendit. Iam retrò cedere Pyrrhus cœperat: & quamdiu forum ei abeundi simul & pugnandi spaciū præbebat, conversus in persequentes se defendebat. Postquàm verò è foro in angiportū quod ad portam pertinet, compulsus, suos auxilio venientes contra se venire vidit, in eosque incidit; clamantem, ut retrò cederent, partim non exaudierunt, partim propter eos, qui à tergo apud portam instabant, non potuerunt gradum referre. Nam & maximus Elephantorum in porta ipsa LXXI
in latus collapsus: atque infrendens dentibus exercitum prohibebat: & alius eorum qui ante fuerant ingressi, Nico nomine, delapsum propter vulnera rectorem requirens, ac per adversos sese inferens, hostes pariter & amicos proruebat: donec inventum cadaver proboscide sustulit, dentibusque imposuit, atque ita furenti similis revertens obvios quosque evertit atque necavit. Sic itaque coactis in unum locum atque stipatis, nemini cuiquam sese movendi facultas erat: sed tota multitudo, veluti unum aliquod corpus compactum, variè in utramque partem movebatur variè inclinabatur. Paucis admodum cum hoste à fronte aut à tergo ingruente pugnandi copia fiebat, ipsi sese multis modis lædebant: nam qui semel strinxisset gladium aut intentasset hastam, recondere aut ad se recipere nullo modo poterat, sed per proximum quenque exigebat: itaque mutuis cædibus peribant. Ibi Pyrrhus præsentem tempestatem LXXII
cernens, apicem, qua galea ipsius insigniebatur, detractum amicorum cuidam tradidit: & equo suo fidens in persequentes hostes impetum dedit: ubi per thoracem hasta ictus, vulnere neq; lethali neque magno, in eum qui sauciaverat sese convertit. Erat is Argivus haud nobili genere ortus, sed mulierculæ pauperis & jam vetulæ filius. Ea de tecto, sicut & reliquæ mulieres, pugnam spectans, cum filium Pyrrho congressū cerneret, periculi magnitudine territa, utraque manu arreptam tegulā in Pyrrhum conjecit, quæ infra galeam capiti illapsa, vertebras cervicis imæ comminuit: itaq; Pyrrhus, oborta ante oculos caligine, manib. habenas dimisit, ipseque ad Licymnii sacrarium decidit, plerisque ignotus. Zopyrus verò quidam, unus de iis, qui sub Antigono militaverant, cumque eo duo vel tres alii accurrentes, cùm quis esset agnovissent, ad fores quasdam attraxerunt, jam ab ictu vires colligentem. Et Zopyrus gladio Illyrico stricto caput ei præcisurus, Pyrrho terribilē ei vultum obvertente ita consternatus est, ut trepidans totus manibusque tremens, non recta

Helenus Pyrrhi filius.

Pyrrhi interitus.

rectà cervicem ipsam amputarit, sed juxta os & mentum collo seca-
LXXIII to, tardè & ægrè caput avellerit. Iam & ad plures id factum emanaverat: & Alcyoneus citato equo accurrens, caput sibi cognoscendæ rei causa præberi postulabat. Acceptum ad patrem Antigonum statim detulit, & apud eum cum amicis tum sedentem projecit. Antigonus ut vidit, filium sceptro percussum abegit, barbarum & scelere contaminatum dicens: ipse Demetrii patris, avique Antigoni (quæ domestica habebat commutatæ fortunæ exempla) recordatus, chlamyde oculis obducta flevit. Caput etiam & corpus Pyrrhi honestè ornatum cremavit. Postea cùm Alcyoneus in Helenum incidisset abjectum, & vili palliolo amictum, eumque humaniter compellatum ad patrem adduceret: Hoc, inquit Antigonus, quàm prius tuum factum, fili, melius habet: quanquam id quoque non satis rectè actum est, quod vestitum ei hunc non detraxisti, qui nobis, qui vicisse judicamur, majori est dedecori, quàm ei qui fert. Porrò autem Helenum amicè acceptum, ornatumq; in Epirum remisit: atque castris Pyrrhi, omnibusque copiis in suam redactis potestatem, ejus amicis humanum se benignumque præbuit. *Antigoni humanitas.*

IN PYRRHUM ANNOTATIONES.

Pyrrhus rex Epiri bello maximè contra Romanos gesto nobilitatus est: quod anno ab V. C. CCCCLXXII. *incæpisse, rationes annalium produnt. Aequalis fuit Antigoni & ejus filii Demetrii Poliorcetæ, regum Macedoniæ. Vide Gellium libr* 17. *capit. ult. Ejus nos genealogiam ex optimis scriptoribus collectam in gratiam lectoris proponendam duximus.*

PYRRHI GENEALOGIA, ET REGUM Epiri successio.

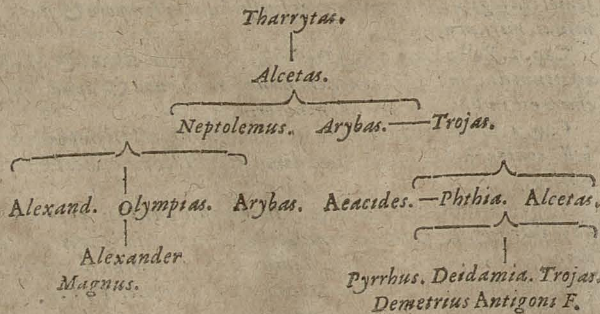

EXPLI-

EXPLICATIO.

Tharrytam Plutarchus quem vocat, is Pausaniæ in Atticis legitur Tharypus: fuitque (ut ibidem traditur) à Pyrrho Achillis filio decimusquintus. Genus deduxit à filio Pyrrhi & Andromaches Pielo, (qui apud Iustin. lib. 17. Piales dicitur) qui medio natu inter duos fratres fuit. Arybas Aeacidæ pater, aliis Arybbas, Pausaniæ & Diodoro Siculo Ἀρύμβας, Arymbas dicitur. Filius ejus Alcetas post patris Æacidæ mortem rex ab Epirotis delectus, cùm crudeliter regnaret, ab iis unà cum liberis est occisus. Pausan. Phthia mater Pyrrhi, filia fuit Menonis Thessali, de quo Plutarchus in Phocione, bellum Lamiacum describens. Alexander Olympiadis frater, rex Molossorum, in Brutiis bellum gerens periit. Liv. lib. 8. Strabo lib. 5. Iustinus, Oriosus, alii.

Pyrrhus multas habuit uxores: ut Antigonam Philippi & Berenices filiam, ex qua Ptolemæum genuit, de cujus interitu Plutarchus meminit. Ex Lanassa Alexandrum sustulit, Agathoclis Siculi filia: ex Bircenna Illyrici regis filia Helenum.

Cap. 1. Condito apud Dodonam templo.) εἱσαμένους. Aretinus in ipso, quod ajunt, limine impegit, ad id templum profectos vertens. Meam versionem confirmarem autoritate, si dubia res videretur: Cæterum παιδικὸν ἐπωνύμον, forte erat ἐπώνυμον: nisi diminutio & voce παιδικὰ ludicrum intelligas cognomen, videlicet à criminum colore per jocum inditum: uti & hodie solet fieri. Deucalionis porro diluvium Eusebius & alii fere cum Exitu Israëlitarum ex Aegypto conjungunt. Vide & Iustinum lib. 2. ne de poëtarum fabulis te moneam. & Augustin. lib. 18 de civitate Dei, cap. 10. ac quæ ibi annotavit Vives.

Ibid. Ex Anassa.) Iustinus ex Trogo lib. 17. sic eam vocat, hanc ipsam rem perstringens: eum secutus non sum, cum Lanassa sit in Græco, tametsi Lanassa alia infra refertur. Agathoclis filia: & non semel ita legitur, sed cognomines fuisse duas eo tempore & statu fœminas, mirum non est.

Cap. 2. Bello Lamiaco) Describit hoc Diodor. lib. 18. & quidem equitum ducem fuisse Menonem hunc scribit: quod & apud Plutarchum est in Phocione, in eadem historia.

Cap. 4. Casandrum Æacidæ inimicum.) Quod Olympiadem in bello contra Aridæum & Macedonas adjuvisset Aeacides. Pausan. Atticis.

Cap. 5. Vultu regio quidem.) In majestate vultus, qualis in rege requiritur, & dignitas venerabilis, & terribilis gravitas consideratur: hoc posterius priore plènius habuisse Pyrrhum ait Plutar. Nam interpres inscitè moderati principis meminit. De dentibus ejus miror Plinium, cùm simile de Prusia Bithyno commemoret, non meminisse, cùm duobus locis de pollice pedis referat, lib. 7. c. 2. & c. 4. lib. 28.

6. Ad

Ad Ipsum prœlio.) *Aretinus* Hypium *scripsit, imperitè. Est enim etiam apud Appianum in Syriaco* ἴψὸς, Ipsus : *& Phrygiæ urbs indicatur. Loquuntur autem de nobili illa pugna, in qua Antigonus Demetrij pater succubuit: de qua & Plutarchus in Demetrio, & Iustinus sub exitum lib. 15. & Appianus, eo quem dixi loco.* *Pugna ad Ipsum.*

Cap. 16. Polysperchontem.) Πολυσπέρχων *nobilis fuit inter amicos & duces, qui Alexandrum Magnum secuti sunt. Vulgo Latinè fere Polypercon scribitur, etiam apud Curtium: quam rectè, non video. Polysperchontem quidem omnes Græci dicunt, nisi ubi librarij scripturam mutarunt; sicut etiam in apophthegmatis Plutarchi cum idem refertur, mendosum est.* Πολυπέρχης.

Cap. 17. Fratres acuto.) *Imprecatio est Oedipi in filios sibi ex matre natos: exstat apud Euripidem initio ferè Phœnissarum.*

Cap. 20. Nisæo equo.) *Aretinus equi epitheton omisit, ut & alia quædam hinc inde, quæ (opinor) non intelligens, quærendi maluit labore supersedere.* Nisæa *regio est Parthyenes, haud procul Caspijs montibus: ea equos præstantissimos, maximosque aluit, quibus reges ipsi uterentur. Patet hoc ex Strabonis lib.* 11. *Plinii libro* 6. 25. *Explicavit etiam in suo Lexico Varinus ex Eustathii in Bœotiam Homeri commentarius. Cæterum Beræam unico e scribo: & Stephanus & alii, atque etiam novi Testamenti codices plerique boni habent,* Actorum 17. *demto Complutensi. Sed hæc alibi: ut de* Nisæi equi *varia scriptura.* *Nisæi equi.*

Cap. 21. Tesseram petere.) σύνθημα πε[?]ρίχοντας αἰτεῖν. *hoc quid sit non planè intelligo. Equidem nihil minus quàm pugnam tum milites Demetrii postulabant. Videturque esse mendum, ac legendum,* συνθήκας *aut certè* σύνθημα *hic idem significare. ut sit sensus: Milites ad Demetrium accurrentes, poposcerunt, ut cum Pyrrho pacem fœdusque jungeret.*

Cap. 24. Ad Edessam castramentati.) *Aretinus eum ab Lysimacho ibi superatum vertit. sed Græca aliter sonant. Et quidem citra prælium erat potitus Macedonia Pyrrhus: eodem autem modo, nimirum nulla commissa pugna amisisse Plutarchus docet.*

Cap. 25. Exemplo Achillis.) *Libro α. Iliad.* 491. *cùm iratus ob ereptam Chryseidem bello & armis abstineret, ociosusque in tentorio suo desideret. Mox:*

Ibid. Improbitatem oratorum.) δημαγωγῶν. *Sic ij dicuntur, qui in repub. versantur & orationibus suis populum movent, qui quasi regnum in populo orando & suadendo dissuadendove obtinent. Et hoc esse* δημαγωγεῖν *cùm aliàs, tum ex Plutarch. Theseo patet, ubi de Mnestheo loquitur autor. Sed de hoc vocabulo satis apud Themistoclem.* *δημαγωγεῖν.*

Cap. 28. Orationem conficere omnia.) *Locus Euripidis est in Phœnissis.* Cineas *autem scribo, Græcos sequens, ut Plutarchum, Strabonem (apud quem ipsum etiam* κίνεας *in fine septimi nominatur) & Suidam. Vulgò enim fere per y scribunt hodie.*

Cap. 29. Quam Agathocles.) *Apud Iustinum hæc historia est lib. 22. & Apud Diodorum disertius descripta, libr. 20. Mox:*

Cap. 30. Quotidiano potu.) *κώθωνα*, festivitatem *Aretinus vertit, non admodum festivè. quid esset κώθων, vel ex Lycurgo Plutarchi intellexisset & dicto Dionysii tyranni in Philippum, apud eundem in Timoleonte.*

Cap. 31. Multis hippagogis.) *Alii* hippagines *vocant, Livius lib.* 44 hippagogas *Græco vocabulo, eas naves quæ transfretandis equis præcipue serviunt.*

Cap. 32. Ab alto irruerent.) *πλαγίε est in Græco, idque secutus est interpres. Sed πελαγίε esse legendum, ex sequentibus non est obscurum.*

Cap. 34. Postquam Lævinum.) *In Græco est mendum ubique ἀλβῖνος pro λαιβῖνος: oscitantia librarii, cui multas id genus corruptelas debemus. Inde:*

Flori locus. Ibid. Trans fluvium Sirim.) *Lyrim apud Florum legitur, in hujus belli descriptione l. 18. vitio librarij. Sirim autem Plinius etiam fluvium apud Heracleam agnoscit, 3.11. esseque eum fluvium navigabilem, Strabo addit lib. 6. Diodorus Siculus lib. 12. ejusdem fluvij meminit, de condita à Tarentinis Heraclea referens. meminit etiam Stephanus.*

Cap. 36. Frentanus natione.) Ferentaneæ turmæ præfectus *dicitur Floro, & quidem haud scio, eosdemne dixerint* Frentanos & Ferentanos. *Paulo post ubi est* Dexous, *Aretinus δέξιος legit,* Dextrum *vertit.*

Cap. 40. Et cæcitatem.) *Iste Appius Claudius luminibus captus traditur propter dimotam statu suo Herculis colendi & Potitiorum institutionem: Livius libr. 9. Simulatam ab eo cæcitatem vitandæ curiæ causa Diodor. lib. 20. scribit. Orationis ejus, qua pacem cum Pyrrho dissuasit, Cicero etiam de Senectute meminit, & alij.*

Cap. 48. Ptolemæum Ceraunum.) *Is occiso Seleuco Magno, Antiochi patre, qui Lysimacho victo Macedoniam occuparat, regno Macedoniæ potitus est. Filius fuit Ptolemæi Soteris & Eurydices Antipatro natæ. Inde cum Gallis pugna congredi ausus, ab iis est cum exercitu cæsus. Appianus ad finem Syriaci. Pausanias in Atticis. de bello Gallico hoc, vide omnino Iustinum lib. 24.*

Cap. 50. Mamertini.) *Hi qui fuerint, utque* Messana *potiti, leges apud Polybium, post præfationem statim lib. primi.* Mamers *lingua Oscorum fuit* Mars. *Inde nomen ijs factum, qui oraculi jussu ex Samnio patria sua expulsi, cùm circa Taurominium Siciliæ consedissent,* Messanensibus *auxilio profecti, unà cum iis urbem occuparunt: & à* Marte, *qui sorte ex reliquis dijs obtigerat eis, Mamertinorum nomen sibi fecerunt Sex. Pompejus lib. 11. ex Alphij lib. 1. de bello Carthag. Videndus & Strabo lib. 7.*

Cap. 52. Thenonem & Sostratum.) *Suidas nescio quo autore,* Θοίνωνα φρούραρχον, Σωσίστρατον κρατοῦντα τῆς πόλεως *appellat.* Thenonem

nem præſidii *vel excubiarum* præfectum, & Soſiſtratum urbis principem.

Cap. 56. Et apud fauces, quæ Græcis Stena.) *Omiſit hoc Aretinus: videtur fauces, quæ ſunt ad Antigoneam in Epiri ingreſſu, dicere: quæ* Stena *Græcis vocabantur. vide Livium ſub initium lib. 32. Porro hanc eandem hiſtoriam eleganter perſequitur in* Atticis, *haud longe ab initio, Pauſanias: atque ibidem de morte Pyrrhi refert.*

Ibid. Itonidis Minervæ) *Meminerunt hujus cùm alij tum* Appollonius *α. ἄργον. & Scholiaſtes ibi docet, ab* Itonia *ſeu* Itone *Theſſalica urbe dictam, cultam etiam Coroneæ in Bœotia fuiſſe, Minervam* ἰτωνίαν, Itoniam *vocat Polybius lib. 4. quo item ex loco apparet, in Bœotia ejus templum fuiſſe; quod idem eſt in* Ageſilao *Plutarchi, ejus fanum haud procul Coronea abfuiſſe. De* Aegis *dixi apud Stephanum.*

Cap. 57. Rebus ad hunc modum ſtabilitis.) οὔπω δὲ τῶν πραγμάτων, *&c. Aretinus* οὕτω *videtur legiſſe :* Nondum ſatis firmis rebus, *&c. idque vero eſt propius.*

Cap. 59. Fortaſſe aliquis te ſuperior exiſtet.) *Hanc totam periodum omiſit haud ſcio an propter obſcuritatem. Certè divinavi, cùm quid ſit* πευκαρτῶν, *non ſatis aſſequar. ſuſpicari liceat* πεῦ *pro* ποῦ *Doricè poſitum, & ſcriptum fuiſſe,* ἔσται καὶ πεῦ κάῤῥων ἄλλος, *aut fortè pro* σεῦ *eſt à librario ſubſtitutum* πεῦ. κάῤῥων *Doricum eſt pro* κρείττων, *etiam in Lycurgi choris. Mox:*

Gorthyniis in Creta.) *Noſter* Corcyræis : *quod ſi* κορκυραίοις *fuiſſet, ſcio potuiſſe ad* Corcyræos *aliqua ratione torqueri, quod alias oſtendam. Sed tamen neque* κορκυραίοις *legitur ſed* γορτυνίοις, *&* ἐν κρήτῃ *perſpicue eſt additum, ut negligentiam mirer. Inde:*

Cap. 60. Longitudo octo jugerum.) Seſquiſtadium *Aretinus vertit: quod locum habere potuit, ſi novem jugera ſcripſiſſet Plutarchus: jugerum enim hic non quale in agricultura, ſed Geometricum intelligo, quod eſt ſextans ſtadij. Vide quæ in Paulum ea de re annotavimus. Stadia autem receptis minora videtur Plutarchus interdum ponere, ut in* Mario *de Crimbrica acie; quod obſervandum duco. Paulò poſt raritatem materiæ* χαυνότητα, recentiam operis *vertit.*

Cap. 62. Nugas has eſſe,) πυλαϊκῆς ὀχλαγωγίας. *Quid ſit* πυλαϊκὸν, *fateor mihi non ſatis conſtare.* A*pud portas ocioſos homines convenire nugandi & garriendi cauſa conſueviſſe, notum, & adhuc uſitatum eſt. Inde* πυλαϊκὴν ὀχλαγωγίαν *arbitror dici* inanes & vulgares fabulas Tantarlin/ *quibus rudes & inepti homines ocioque abutentes delectentur atque teneantur. Statim.*

Ibid. Optimum ad augurium.) *Verſus eſt, quo Hector Polydamantem auguria occinentem rejicit apud Homerum Iliad. μ. 243. Eodem uſus eſt ſimili etiam ratione Epaminondas, prælium Leuctricum diſſuadentibus ob auguria nonnullis initurus. Diodorus Siculus lib. 15. Pyrrhus ſuum nomen pro patriæ nomine poſuit.*

Cap.

Cap. 64. Alii ſuffecti ſunt.) *αὐτοὺς ἐπὶ τὴν μάχην. Pro αὐτοὺς, niſi ἄλλους legas, non conſtabit locus, aut αὐτοὺς legendum, ut ad eos, qui recens venerant, referatur.*

Cap. 45. Iecinoribus mutilis.) *ἀλόβων.. Contrarium Plutarcho dixit Aretinus,* ſacris ritè peractis, *cùm notiſſimum ſit, α eſſe στερητικὸν μόριον, λόβους autem* jecinoris quaſi auriculas *aut* appendices prominentes. *Mox:*

Ibid. Ex urbe Aptera.) *Et hoc omiſit.* Aptera *fœm. gener. urbs eſt Cretæ, apud Strabonem lib.* 10. *Stephanumque. Apud Plinium* 4.12. *Apteron legitur.*

Cap. 67. Naupliam.) *Antiquum Argolicæ regionis verſus Laconicam oppidum. Vide Pauſan. ad finem ſecundi. Paulò poſt.*

Ibid. Lambere cruorem ſuum.) *περιλιχμωμένας τὸν ἑαυτῶν φόνον. Aretinus omiſit. φόνος, præter* cædem, *etiam* cruorem in cæde effuſum *& aliquando* locum cædis *ſignificat. Græci Grammatici. Hìc* cruorem, *ut apud Homerum:*

ἄκρον ἐρευγόμενος φόνον αἵματος. ———

Et apud Sophoclem Trachiniis, de veneno ſuo Dejanira:

Νέσσου φθίνοντος ἐκ φόνων ἀνειλόμην.

Caterùm ubi eſt, λυκείου προφήτης ἀπόλλωνος. legi ego λυκίου ἀπόλλωνος. Cauſa ex mox ſequentibus patet. Niſi quis contendat, vati nomen Apollonidis *fuiſſe: & per* Lycium *nomen Apollinis innui: quod non puto eſſe neceſſarium.*

Cap. 68. Cylarabin.) *Gymnaſium eſt, minus trecentos ab urbe Argis paſſus. Livius lib.* 34. *Meminit & Pauſan. in Argolicis ut & Apollinis Lycii & fabulæ iſtius, reliquorumque hic nominatorum locorum.*

Cap. 71. Hoſtes pariter & amicos.) *In Græco locus eſt mancus, ſed ſententia non valde impedita.*

PLUTARCHI MARIUS, GUILIELMO XYLANDRO, Auguſtano interprete.

De nominib. Romanorum.

I CAII Marii tertium nomen non exſtat: ſicuti neque Q. Sertorii, ejus qui Hiſpaniam obtinuit, neque L. Mummii, à quo Corinthus deleta eſt. Quod enim hic Achaicus dicitur, id à re geſta cognomentum ei eſt factum ſicut Africani Scipioni, & Macedonici Metello. Hoc argumento Poſidonius potiſſimum refutari eos cenſet, qui tertium nomen Romanis proprium eſſe putant, Camillum verbi cauſa, Marcellum, Catonem: nempe ea ratione effici ait, ut quibus duo tantùm nomina eſſent, ii nomine vero carerent. Atqui id non ſenſit hac ratione ſimul & illud aſtrui, nullam mulierem habere nomen: quandoquidem inter genera iſta nominum primum quod Poſidonius propriè nomen Romanis eſſe arbitratur, nulli mulieri imponitur. De reliquis duobus nominum generibus, alterum com-

commune est, à familia dictum, ut Pompeii, Manlii, Cornelii, sicuti Heraclidarum apud Græcos & Pelopidarum, id est, Herculis vel Pelopis posterorum. Alterum cognomentum, à natura, aut actione aliqua, aut corporis figura seu vitio ductum, ut Macrini, Torquati, Sullæ: qualia Græcis sunt, Mnemon à memoria, Grypus à naso adunco, Callinicus à victoria. Hac quidem de re disputandi multa ar-
II gumenta inæqualitas consuetudinis suppeditat. Vultum autem Marii in marmorea effigie Ravennæ in Gallia expressum vidimus omnium austeritati & sæviciæ, quæ de eo prædicantur, convenientem. quippe fortis natura & bellicosus, magisque ad bellum quàm civilem vitam eruditus, potentiam adeptus immodica ira ferebatur. Fertur neque didicisse literas Græcas, neque sermone Græco ulla in re seria usus: ridiculum ratus ea discere, quorum magistri aliis servirent. Post secundum etiam triumphum, cùm in templi cujusdam dedicatione Græca spectacula exhiberet, ingressum in theatrum, tantum consedisse, statimque rursus abiisse perhibent. Quare Plato Xenocrati philosopho moribus austerioribus prædito sæpenumero solebat dicere, Rem divinam, optime Xenocrates, fac Gratiis: ita si Marius persuaderi sibi passus fuisset, uti Græcis Musis & Gratiis sacrificaret, haud profectò turpissimam pulcerrimis rebus bello paceq; à se gestis coronidem imposuisset, per iram, intempestivamque ambitionem, cupiditatesque immedicabiles in crudelissimam & sævissimam provectus senectutem: quod in ipsis
III ejus actis perspicietur. Natus perobscuris pauperibusque, & qui opere faciundo se alerent, parentibus, patre Cajo Mario, matre Fulcinia: serò urbem & urbana studia vidit, ante in villa agri Aripinatis Cirræatone vitam civili quidem ista & eleganti rudiorem, frugalem tamen, & antiquæ Romanorum educationi similem exegerat. Prima ejus militia fuit contra Celtiberos, quo tempore Scipio Africanus Numantiam obsedit: neque latuit imperatorem, fortitudine eum aliis juvenibus præstare, victusque rationem, quam luxu corruptis militibus instituerat Scipio, facilimè eum ferre: dicitur etiam hostem, inspiciente imperatore congressus, stravisse. Itaque & aliis honoribus eum Scipio sibi devinxit, & in cœna aliquando de ducibus sermone oborto, cuidam, seu quod revera dubitaret, seu blandiendi causa interroganti, quemnam ipso defuncto similem esset ducem populus Romanus habiturus: Marii humerum leviter manu percutiens: Hunc fortassis, respondit. Ea in utroque vis erat naturæ, ut hic statim in adolescentia sua magnus videri, ille ex
IV initio finem cognoscere posset. Sanè Marium hac voce potissimum, tanquam divino aliquod oraculo, erectum in amplam spem ferunt, ad rempublicam se contulisse, operaque usum Cæcilii, Metelli, cujus à majoribus tradita jam inde à puero usus fuerat, clientela, Tribunum plebis creatum fuisse. Rogationem in tribunatu sua tulit de ferendis suffragiis, quæ videbatur potentium in judiciis vires imminuere: itaque Corta consul senatui persuasit, uti legem impu-

Facies Marii.

Marius Græcarum literarum contemptor.

Genus Marii & patria.

Militia prima.

Scipionis de Mario testimonium.

Marij tribunatus plebis.

gnarent, Mariumque ad rogationis ejus rationem reddendam vocarent. Facto decreto, Marius in senatum venit: neque verò id ei, quod juveni qui recens nulla splendida occasione adjutus in rempublicam venisset, evenire consentaneum erat, accidit, sed eos sibi sumens tum spiritus, qui rebus deinde ab ipso gestis digni essent, Cottæ nisi decretum abrogaret, carcerem minatus est. Cùm is ad Metellum conversus, sententiam rogasset, & Metellus consuli patrocinaretur. Marius viatorem intrò vocavit, ipsumque Mettellum in carcerem abduci jussit: hoc reliquos tribb. pl. invocante, neque ullo auxilium ferente, senatus decretum rescidit: Marius magna cum gloria ad populum egressus legem pertulit. Videbatur itaque V
is esse, qui neque metu flecti, neque reverentia cujusquam teneri se pateretur: sed in gratiam populi acriter contra senatum insurgeret: quam tamen de sese opinionem mox alio facto exstinxit. Legi enim promulgatæ de distribuendo inter cives frumento cùm se acerrimè opposuisset, atque vicisset, æqualem sibi apud patres & plebem honorem paravit, creditusque est neutri patri quicquam, nisi

Ædilitatis petitio.

è republica esset, gratificari. Post tribunatum, ædilitatem curulem ambiit. Duæ enim sunt ædilitates, una curulis, quæ & magistratus nomen gerit, à sella curuli sic dicta: plebis altera, & inferior dignitate. Et curulibus ædilibus creatis, ita demum de plebeis suffragia ineuntur. Itaque Marius cùm curulem se non obtinere palam cerneret, statim alteram petiit: visusque audax esse, & contumax, hac quoque excidit. Duas vero eodem die passus repulsas, quod nemini accidit alteri, nihil planè de animi sui elatione remisit. quin etiam paulò post præturam ambivit, ac propemodum repulsus, po-

Prætura eius, & ambitus iudicium.

stremo omnium loco prætor creatus, ambitus reus est factus. Maximè suspicionem movit Cassii Sabaconis (qui sociorum Marii præcipuus erat) servus intra cancellos conspectus, permixtus iis qui suffragia ferebant. Cassius à judicibus vocatus, se contracta ob æstum siti frigidam poposcisse, famulumque cum poculo septa intrasse, & aqua allata è vestigio abiisse dixit: sed tamen à censoribus postea senatu motus est, sive ob falsi testimonii dictionem, sive ob intemperantiam mereri id creditus. Cajus quoq; Herennius testis adversus Marium adductus, patronum dicendi contra clientem testimonii necessitate antiquitus recepta Romanorum lege liberari respondit: Marii parentes, ipsumque ab ineunte ætate Marium Herenniæ domus clientes fuisse. Accipientibus hanc excusationem judicibus ipse Marius contra dixit: se, cùm magistratum primum occœpisset, clientelam exivisse prætendens. Non erat hoc omninò verum: neque enim nisi curulis magistratus jus patronatus in eos, qui & ipsi & majores ipsorum clientes fuerunt, tollit. Enimverò primis diebus in judicio cùm male stetisset, expertusque esset difficiles judices Marius, ultima inopinatò absolutus est suffragiis æqualibus inventis. In prætura mediocri laude parta, post hanc exteriorem VII
Hispaniam pro prætore sortitus obtinuit. Fertur eam provinciam,

cùm

cùm adhuc inhumanis viventem moribus atque belluinis accepisset, Hispanis etiamnum prædationes pulcerrimam omnium rem ducentibus à latrociniis expurgasse. In Repub. autem versanti, cùm neque divitiæ neque facundia essent, quibus ea tempestate maximè populi studium, honoresque inde parabantur: ipsam tamen elationem animi in eo, laborum assiduitatem, vitamque popularem civibus amplectentibus, ad honores & potentiam evadebat. Quomodo uxorem etiam ex illustri Cæsarum familia Iuliam nactus est: cujus fratre Cæsaris qui postea summus Romanorum exstitit, natus est, Marium ipse quoque ob propinquitatem nonnihil imitans; ut in ejus vita ostensum est. Mario præterea & temperantiæ & tolerantiæ testimonia perhibentur; & hujus quidem indicium exstat. Varicibus enim magnis cùm utrunque ejus crus laboraret, deformitatem ægrè ferens, medicum accersivit, eique non ligatus crus alterum præbuit, ac nihil ipse motus, nullo edito gemitu, constanti vultu tacitus incredibiles secturæ dolores pertulit: ad alterum verò transeunte medico non sustinuit: Remedium hoc non dignum esse in- *Vxor Marij.*

VIII quiens, cujus causa tanti cruciatus tolerarentur. A Cæcilio inde Metello, cui consuli bellum in Africa contra Iugurtham mandatum fuerat, legatus abductus, magnas ibi res, & præclara certamina aggressus, Metelli gloriæ, id quod reliqui faciebant, augendæ, favorique ejus auxiliando studendum sibi nequaquam existimavit: neque à Metello se legatum, sed à fortuna in commodissimam occasionem, maximorumque facinorum theatrum introductum judicans, omnia virtutis opera exercuit. cùmque bellum multa difficilia secum ferat, neque magnum ullum subterfugiendo laborem, neque parvum se indignum ducendo, & æquales quidem consilio, utiliumque rerum providentia superando, cùm militibus frugaliter & laborum tolerantia certando, multam sibi civium benevolentiam conciliavit. Omninò enim laboris hoc solatium homines habent, si quem alium sponte eundem perferre laborem conspiciant: ita enim necessitas videtur sublata. Romanis verò jucundissimum est spectaculum dux in oculis militum eodem pane vescens, aut in vili tora quiescens, aut in fossa vel aggere faciendo operam communē præstans. non enim eos perinde duces in oculis ferunt, qui honorem aut pecuniam largiuntur, atque hos, qui laboris periculorumq; in sese partem recipiunt: magisq; amant laborum societatem eos ineuntes, quàm ocio indulgentes. *Gesta Marij bello Iugurthino.* *Ducis exemplum.*

IX His omnibus Marius milites sibi devinciens, nomine suo & gloria celeriter Africam implevit, & Romam: scribebant enim suis domum milites, nullum belli contra Iugurtham finem futurum, nisi Cajus Marius consul crearetur. Hæc Metellum haud obscure molestia afficiebant, præsertim verò Turpilii casus. Erat is Turpilius paternus Metelli hospes, & sub eo tum dux sociorum militabat. bello Iugurthino Vaccam urbem magnam præsidio tenens dum oppidanis, quos nullo maleficio vexabat, sed humaniter iis ac benignè utebatur, incau-

Turpilius falso proditionis damnatus.

tus fidit, in manus hostium pervenit, ab oppidanis tamen Iugurtha recepto deprecantibus pro eo, salvus dimissus fuit. Huic proditionis accusato Marius in judicio præsens gravem se præbuit, multisque contra eum irritatis effecit, ut damnare eum & capitali supplicio afficere coactus fuerit Metellus. paulò post falso crimine oppressum Turpilium apparuit: cùmque alii Metello rem graviter ferenti socios se doloris præberent, Marius præ gaudio sibi hoc facinus vindicare, ac ubique jactare non erubuit, diras se ultrices contra Metellum propter cædem hospitis excitavisse.

Marii in Metellum iniuria.

Apertæ post X
hæc fuerunt inimicitiæ: feruntque præsenti aliquando Mario Metellum veluti per contumeliam dixisse: Tu ergo, bone vir, relinquis nos, domumque ad petitionem consulatus contendis. non enim satis tibi erit collega hoc meo filio (erat is adhuc adolescentulus) consulatum gerere. Proinde Marium commeatum petentē diu remoratus, tandem residuis adhuc ante comitia consularia duodecim diebus dimisit.

Ut Romam profectus consulatum obtinuerit.

Marius à castris ad mare Uticam duobus diebus, unaque nocte confecto ingenti itinere perrexit, ibique antequam solveret, sacris operatus est. Ferunt ei aruspicem dixisse, incredibiles omnique spe meliores ei successus portendi. His fretus solvit, & quatriduo superato mari secundi venti auxilio, Romam venit. Hîc & exspectatus ejus populo fuit conspectus & ad multitudinem à tribuno plebis quodam productus, multa Metellum calumniatus, consulatum petiit, promittens se aut vivum Iugurtham, aut mortuum in potestatem P.R. redacturum. Magno consensu XI
consul creatus, confestim delectum contra leges & consuetudinem instituit: multis pauperibus atque servis scriptis: cùm priores duces hos non admisissent, sed arma, ut rem juxta aliis præclaram, eo honore dignis tantum dedissent, bona eorum pignoris loco esse arbitrati. Non tamen hoc caput fuit reprehensionum, in quas incurrit Marius: sed ferocia ejus dicta, quæ superbè & contumeliosè fundebat, nobilibus dolorem adferebant: Consulatum suum spolia de mollicie nobilium & divitum se habere: se vulneribus suis, non mortuorum monumentis, aut alienis imaginibus sese ad populum jactare: sæpe etiam duces, qui eo bello in Africa rem infeliciter gesserant, Bestiam & Albinum, nobiles viros, sed imbelles, & ob imperitiam rei bellicæ cladem passos, nominatim perstringens, ex adstantibus quærebat: Nonne existimarent horum majores optaturos Marii potius similes, quàm quales reliquissent, posteros? cùm ne ipsi quidem nobilitate generis, sed virtute & præclaris facinoribus gloriam essent adepti. Hæc ille neque vana jactabat, neque arrogantia, aut inani exercendi odia contra potentiores studio impulsus: sed populus senatus ignominia, orationisque fastu gaudens, subinde animum ejus elatum jam ante immodicè augebat, incitabatque, ut sibi gratificans optimatibus non parceret. Postquàm in XII
Africam trajecit, Metellus invidiæ cedens, impensèq; dolens quod bello jam à se confecto, eoq; tantùm restante, ut corpore Iugurthæ poti-

potiretur, Marius malam ipsi gratiam referendo auctus adesset, ad præripiendam rei gestæ coronam atq. intercipiendum triumphum: congredi cum ipso non sustinuit, sed alio concessit. Rutilius Metelli legatus Mario exercitum tradit. Et quidem in fine Marium ultio divinitus consecuta est: nam Sylla ei gloriam rei gestæ perinde atque ipse Metello, eripuit: quo modo id sit actum, paucis narrabo, cùm singula sim in historia Syllæ persecutus. Bocchus rex Mauritaniæ socer erat Iugurthæ. Huic bellum gerenti nihil admodum opitulatus erat, infidelitatem ejus causatus, & incrementa timens: fugientem, ac vagantem, necessitateque eò compulsum, ut in socero ultimam spem reponeret, ideoque ad se profectum, magis verecundia supplicis, quàm favore motus recepit, secumque habuit, palam inde Mario se excusare, & Iugurtham se non dediturum ei liberè scribere: occultè proditionem contra hunc componere, & ad se vocare L. Syllam Marii tum quæstorem, ut à quo isto in bello beneficiorum aliquid accepisset. Vbi Sylla fidem habens promisso venit, Bocchus sententiam mutare, mutare institutum multosque dies ancipiti deliberatione teneri, traderetne Iugurtham, an Syllam quoque detineret, tandem proditionem primò cogitatam, ratam

Sylla Iugurtha capto, Marii gloriæ officit.

XIII habuit, Syllæque Iugurtam vivum tradidit. Hoc primum fuit gravis istius & implacabilis inter Syllam & Marium dissidii initium, quod parum abfuit quin Romam everteret. Multi enim invidia Marii adducti, Syllæ Iugurtham captum adscribebant: & ipse Sylla traditum sibi à Boccho Iugurtham in annulum suum insculpsit, eoque sigillo semper est usus: ambitiosum hominem, & socii gloriæ impatientem, contentiosumque irritans Marium ejus inimicorũ præcipuè instinctu: qui ut populi admirationem studiaque in Marium tollerent, Metello primas maximasque belli ejus laudes, Syllæ finem adscribebant. Hanc invidiam, odiaque in Marium & calumnias statim delevit periculũ ab occidente Italiæ imminens. Nam ubi primum magno duce opus esse constitit, & aliquem urbs circumspexit, quo veluti rectore usa belli hanc tempestatẽ effugeret: nemo quisquam eorum qui generis freti nobilitate, aut divitiis consulatum petebant, habuit rationem, sed Marium absentem uno ore

Syllæ sigillum.

XIV omnes consulem designarunt. Etenim simul & Iugurtham captum esse, renunciatum fuit. & de Teutonis atque Cimbris rumores allati tanta multitudine tantoque robore adventantibus, ut fidem primò non invenerint, post rei gravitate minores apparuerint. Quippe hominum armatorum & bellicosorum C.C.C. millia erant: mulierum & liberorum eos numerus longè amplior comitari ferebatur. Agrum qui eam multitudinem aleret, urbesq; quas habitarent petebant, sicuti ante Gallos audierant optimam Italiæ regionem Etruscis ademtam obtinuisse. Ipsi quidem quia & nulla cum aliis commercia habebant, & longissimo itinere adveniebant, quinam homines essent, aut unde terrarum profecti, nubium instar in Italiam & Galliam decubuissent, ignorabatur. Maximè tamen conje-

Bellum Cimbricum & Teutonicum.

De Cimbris & Cimmeriis.

ctura erat, Germanorum esse nationes eorum qui ad septentrionalem Oceanum pertinent: sumta ex magnitudine corporum, vultu terribili, & quia latrones Germani *Cimbros* dicunt, conjectura. Alii Germaniam, nimirum regionem amplissimam, ab exteriori mari & partibus ad septentrionem vergentibus ad ortum solis juxta XV
Mæotidem paludem reflecti, atque ibi Scythiam Ponticam contingere dicunt: inde gentes eas inter se permisceri. Hos non uno omnes impetu neque continenter, sed quotannis verno tempore sedibus suis exire, atque semper ad ulteriora progredi: hoc modo per multum tempus illos per continentem armis vagatos: itaque etsi multa sint peculiaria adepti nomina, tamen *Germanoscythas* eum exercitum vocari. Quidam Cimmerios, primùm à priscis Græcis cognitos, non magnam mortalium portionem, sed exules quosdam aut factionem Scythicam vi domo pulsam in Asiam à Mæotide transivisse autumant, duce Lygdamide. Horum maximam & bellicosissimam partem in extremis ad mare exterius partibus sedes posuisse loco umbroso & sylvestri, solisque radiis planè inaccesso propter densitatem nemorum, quæ usque ad Hercyniam sylvam introrsum pertingant: polum porrò septentrionalem haud multum ab eo cœli puncto, quod directè eorum vertici imminet, abesse: itaq; diem integram anni medietatem reliquum noctem occupare: inde occasionam Homericæ in Necya de Cimmeriis fabulæ præbitam. Hos ergo affirmant Cimmerios ab initio, tunc Cimbros (neq; hoc à vitæ instituto) dictos, tum in Italiam irrupisse. Verùm hæc quidem conjectura magis quàm certò narrantur. Multitu- XVI
dinem sanè non inferiorem, sed ampliorem rumore fuisse traditum est. Ferociam eorum & audaciam sustinere poterat nemo, inque pugnis manuum vi & celeritate equis similes erant: neque quisquam eorum impetum subsistere valebat. Ad quos veniebant in itinere, eorum bona agebant atque ferebant. Romanos autem multos duces cum magnis exercitibus Galliæ transalpinæ præfectos deleverant: quorum turpibus maximè prœliis incitati, cùm obvios quosque vicissent, & magnam vim bonorum parassent, statuerunt non nisi Roma eversa, Italiaque vastata sedes sibi locare. Hæc cùm ad Romanos afferentur, Marium crebrò ad gerendum bellum vocabant: & consulem iterum crearunt: quantumvis lex prohiberet, ne vel absens quisquam, vel iterum consul non interjecto eo, quod erat legibus definitum, temporis spacio fieret. Verùm ea tempestate populus eos, qui legem obtenderent, comitiis expulit: non tunc primum legem eam utilitati cedere sentiens, neque causam præsentem illa minus idoneam, ob quam Scipio contra leges consul erat factus. non metu amittendæ patriæ, sed Carthaginis cupiditate

Marius legibus solutus.

Marii de Iugurtha triumphus.

potiundæ impellente. Hoc facto decreto, Marius ex Africa cum XVII
exercitu transvectus, ipsis Kalendis Ianuariis (quod initium anni Romanis est) & consulatum occœpit, & triumphum duxit, Iugurtham captivum incredibile Romanis spectaculum exhibens, quo

vivo

vivo victoriam de hostibus nemo ne sperasset quidem: adeò ad omnem fortunam se accommodare callidus, astutiæ magnæ admixtam ferociam habebat. Verùm in triumpho inductus Iugurtha, de potestate rationis exiit: ac post in carcerem conjectus, cùm quidam vi ei tunicam eriperent, quidam auream inaurem revellere contendentes, simul auriculam avellissent, nudus in barathrum detrusus est: ibi perturbatus planè, vultu in risum verso: Hercules, inquit, quàm frigidum nobis est balneum! sex totos inde dies cum fame colluctatus, & usq; ad extremam horam cupiditate vitæ suspensus, dignas tandem flagitiis suis pœnas dedit. In triumpho præterea illata narrant auri ter mille, ac septē pondo, argenti non signati pondo quinquies millia. IↃCCXXV. signati CCLXXXVII. millia denarium. A triumpho senatum in Capitoliū vocavit: & sive imprudens, sive fortuna incivilius utens, triumphali habitu in senatum ipse venit: mox verò senatum id ægrè ferre sentiens discessit, prætextamque indutus rediit. Proficiscens autem ad bellum, milites magnis laboribus exercuit, cursibus variis & longis itineribus fatigans, cogensq; ipsos impedimenta sua ferre, & sine lixis atque calonibus ad victum necessaria parare. Inde tractum, ut laboriosi, & qui taciti imperata promptè facerent, *muli Mariani* dicerentur. Quidam adagii ejus aliam rationem afferunt. Scipioni Numantiam obsidenti cupiditatem incessisse non arma modò & equos, sed mulos etiam & carros suorum inspiciendi, quomodo singuli ea omnia parassent atque adornassent, adductum fuisse à Mario equum ab ipso optimè nutritum, & mulum cæteris & habitiorem multò, & cicuritate atque robore præstantē, imperatorem Marii jumentis oblectatū, sæpe eorum meminisse: inde ortum ut qui per cavillum ob laborum adsiduitatem & tolerantiam laudaretur, Marianus mulus appellaretur. Marii autem magna fortuna factum videtur, quod barbaris impetu eorum æstus marini in morem reciprocante prius in Hispaniam conversis, spacium ipse nactus est interim & exercendi milites & animos eorum confirmandi, & (quod erat summum) se, qualis esset, ipsis ad cognoscendum, proponendi. Nam austeritatē ejus in imperio, inq; suppliciis imponendis inexorabilem severitatē, ad nihil peccandum neq; mandata detrectandum adsuefactis, & justam, & salutarē apparuit esse: animiq; vehementia, vocis duricies, sævicia vultus paulatim familiaris militibus ita facta est, ut non sibi ea, sed hostibus terrori esse censerent. Præcipuè autem judiciorum rectitudo militibus placuit: cujus hoc exemplum recitatur. Cajus Lusius, Marii sorore natus, tribunus militum sub ipso erat: vir cætera non malus, nisi amore adolescentulorum formosorum vinci se passus fuisset. Amabat quendā eorum, quos sub se habebat, adolescentum, nomine Trebonium, & sæpe pudicitiam ejus tentarat, quod cùm frustra esset, tandem noctu misso apparitore ad se vocavit: venienti (neque enim vocato non venire licebat) in tentoriumque ad se adducto vim facere conatus, gladio est ab eo cæsus. Actum est hoc Ma-

XVIII (margin, at "que indutus rediit. Proficiscens autem ad bellum")

Marius ut milites laboribus duraverit.

XIX (margin, at "retur. Marii autem magna fortuna")

Iustitia eius.

rio absente: reversus Trebonium causam dicere jussit. Multis accu-
santibus: nemine patrocinante, audacter ipse Trebonius rem expo-
suit, testesque habuit, qui eum sæpe à Lusio tentatum, magnis et-
iam donis oblatis, nulla re ut corpus prostitueret, adduci potuisse
affirmarent. Miratus id factum, oblectatusq; Marius, coronam, quæ
rebus præclarè gestis more majorum dari solet, afferri jussit, eaque
Consulatus eius tertius. Trebonium ornavit: ut qui pulcerrimum facinus, exempla egregia
tempore postulante edidisset. Hæc res Romam renunciata, haud XX
parum Mario ad tertium consulatum momenti attulit adipiscen-
dum: simul etiam cùm barbarorum adventus vere appetente ex-
spectaretur, nulli alii duci bellum contra eos committendum vide-
batur. Barbari exspectatione multò tardius venerunt: atque rur-
sus re contra eos nulla gesta Mario tempus consulatus sui exivit.
Comitiis ergo instantibus, collega suo vita defuncto, castris Manio
Aquillio præfecto, Romam se contulit. Multis, iisque egregiis vi-
ris, consulatum ambientibus, Lucius Saturninus tribunus plebis,
qui omnium suorum collegarum maximè populū orationibus tra-
hebat, & quem Marius demerendo suum fecerat, concione habita
Marium creari consulem suasit: Mariumque negantem, & recusare
se consulatum, quod nihil opus sibi esset, simulantem, patriæ pro-
ditorem appellavit, qui tanto impendente periculo imperii admi-
nistrationem subterfugeret. Haud erat obscurum, frigidè Saturni-
Marius IV. consul. num fabulæ, quam agebat Marius, subservire. sed plerique tempus
præsens virtutem hujus fortunamq; requirere videntes, consulem
eum quartum constituerunt, collega addito Lutatio Catulo, qui &
in honore apud optimates, neq; plebi molestus erat. Marius cogni XXI
to propè adesse hostem, celeriter Alpibus superatis castra ad flumen
Rhodanum munivit: inque ea magnam vim commeatus convexit,
ne utilitatis ratione aliter postulante, penuria necessariarum rerum
in aciem descendere cogeretur. Cùm autem subvectio commeatus
& longa ante & sumtuosa fuisset, brevem ipse atque expeditam effe-
cit. Etenim in ostiis Rhodani recursus maris limum multum con-
gerebat, profundoq; cœno à fluctibus eo compacto tumulus exci-
tatus, laboriosam & tardam per ea ostia navibus frumentariis sub-
Fossa Mariana. jectionem reddebat. Marius autem ocio suorum militum in eam ne-
cessitatē abutens, à Rhodano magnam fossam ad maris littus com-
modius perduxit, eoque aversa magna fluminis parte, alveum pro-
fundum & magnis navigiis habilem, cujusq; ostia ad mare lævia es-
sent, neque alluvie obstruerentur, perfecit. Vocatur etiamnum fos-
sa Mariana. Barbari autem copias suas in duas partes distribuerunt, XXII
ita ut Cimbri per Noricum supernè contra Catulum irent, vique
transitum eum aperirent; Teutones & Ambrones per Liguriam se-
cundum mare ad Marium pergerent. Cimbri aliquantò segnius iter
suum confecerunt. Teutones autem & Ambrones, confestim pera-
grato quod in medio erat regionis ingenti multitudine, horrendo a-
spectu, voce & tumultuatione aliis gentibus dissimiles, Romanis
se osten-

ſe oſtenderunt, magnaque planicie caſtris occupata Marium ad pu-
gnam provocaverunt. At Marius nihil eorum provocatione motus,
milites ſuos caſtris continere, qui ferocius ſe gererent, acerbè ob-
jurgare, tribunos militum & præfectos barbarorum minis irritatos,
atque pugnam comitti poſtulantes, proditores patriæ appellare;
non enim triumphi trophæive ſtatuendi cauſa laborari in præſen- *Marii ſtra-*
tia, ſed ut nimbo hoc & quaſi fulmine belli profligato, Italia ſerve- *tagema.*
XXIII tur. Milites vero alios ſubinde atque alios ſuper vallo conſtitue-
re, & ſpectare hoſtes jubens, ad ferendum eorum aſpectum vocem-
que planè barbaram & belluinam ſuſtinendam nec non armaturam
eorum motusq; in armis perſpiciendū adſuefecit paulatim ea, quæ
terribilia ante videbantur, quotidiano aſpectu quaſi familiaria red-
dens. Exiſtimabat enim, terrorem abſentium rerum ipſa novitate
falsò augeri: conſuetudine autē effici: ea etiam quæ horrenda ſint
natura, terrendi vim amittant. Et verò non terrorem modò apud
milites quotidianus ille aſpectus exſtinxerat, ſed minæ barbaro-
rum, faſtusque intolerabilis animos eorum excitaverat, iraque in-
flammaverat: eum non modò omnia circum barbari diriperent, ſed
XXIV & caſtra ipſa hoſtium petulanter atque ferociter accederent. Ita-
que ad Marium hujusmodi voces militum, indignationesque perfe-
rebantur: Quid ita tandē Marius ignavos nos judicans, veluti mu-
lieres ſeris & janitoribus à prœlio arcet? agedum faciamus, quod
liberos decet viros, percontemur, aliosne exſpectet pro libertate
pugnaturos, nobis verò ſemper ad fodiendas foſſas, cœnum expur-
gandum, & avertenda flumina ſit uſurus operariis? nimirū in hunc
finem multis nos iſtis laboribus exercuit, his ſuorum conſulatuum
egregiis factis ad cives redibit? Niſi ſi Carbo eum, & Cæpio terrent,
ab hoſtibus victi, longè ipſi & gloria Mario inferiores, & copiis in-
ſtructi deterioribus: & quidem aliquid agendo, ſicut illi, perire,
quàm depopulationes ſociorum ocioſe ſpectare pulcrius eſt. Hæc
audienti Mario voluptati fuerunt: militesque verbis leniit, non ſe
illis diffidere, ſed oraculis quibusdam motum, victoriæ & locum &
XXV tempus exſpectare opportunum indicans. Etenim Syriam quan-
dam mulierculam nomine Martham fatidicam (ut ferebatur) in le-
ctica ſecum honorificè circumvehebat, juſſuque ejus ſacra faciebat.
Hanc ſenatus vaticinari de bello præſenti volentem repulerat. Poſt-
quàm verò ad matronas ingreſſa divinationis documenta dedit, &
maximè ad pedes uxoris Marii adſidens, congreſſis fortè duobus
gladiatoribus, uter victurus eſſet, ei prædixit: ab hac ad maritum
miſſa in admiratione fuit. Plerunque lectica ferebatur, ad ſacrifi-
cia deſcendebat duplici punicea veſte induta, haſtamque faſciis &
ſertis redimitam geſtans. Multis id ſpectaculum diſputandi anſam
præbuit: cùm alii fidem vati Marium vere habere, alii ſimulantem,
XXVI fabulamque agentem eam oſtentare vulgò putarent. Id mirum eſt,
quod Alexander Myndius refert, duos vultures ſemper ante victo-
riam exercitum Marii viſos fuiſſe ſequi: cognitos eos eſſe æreis tor-

quibus quos iis captis milites imposuissent, atque sic dimisissent: eos proinde milites solitos salutare, ipsisque in expeditione apparere, fœliciterque gerendæ rei omen objicere. Cùm multa alia ostenta exstitissent, unius ferè omnia generis, renunciatum etiam hoc est ab Ameria & Tudetro, Italiæ urbibus noctu in cœlo visas fuisse hastas ignitas, clypeosque, primum in diversas partes se commovisse inde concurrisse, formamque & motum pugnantium virorum exhibuisse: denique parte altera fugiente, altera insequente, omnes versus occidentem se proripuisse. Sub idem tempus Batabaces matris deûm sacerdos PessinunteRomam venit, nuncians Deam è delubro sibi locutam, magna victoria Romanos potituros. Senatu adsentiente, deæque ea parta ædem vovente, Batabacem ad populum, ut eadem diceret, progressum, Aulus Pompejus tribunus plebis prohibuit, circulatorem appellans, ac per contumeliam de suggesto pellens. Id verò maximè fidem verbis Batabacæ conciliavit. Vix enim domum à concione rediit Pompejus, cùm tanta subito eum febris invasit, ut intra septimum diem morte obierit, omnibus casu ejus cognito. Teutones, Mario castris sese continente, ipsa castra oppugnare adorti, multis à vallo jaculis petiti, amissisque suorum nonnullis, statuerunt ulterius progredi, nullam fore in transeundis Alpibus difficultatem opinati. Itaque convasatis omnibus præter castra Romanorum abiverunt. Atque ibi demum eorum esse immensum numerum ex longitudine & mora profectionis apparuit. Sex enim diebus continenti itineri præter castra Marii transierunt, proximè apud vallum, simulque per ludibrium Romanos interrogabant: Ecquid mulieribus mandarent? se enim propediem apud eas futuros. Postquàm præterierunt barbari, ipse etiam Marius motis castris sensim eos insecutus est, castra semper propè eos in locis tutis ponens, muniensque contra nocturnas incursiones. Postquàm ad Aquas Sextias perventum est, unde haud longè jam Alpes aberant, ad prœlium committendum se Marius composuit. Castra loco satis munito, sed aquæ inope fecit, hoc ipso volens (ut ajunt) animos militum irritare. multis enim indignantibus, & siti laborandum dicentibus, manu amnem propè barbarorū castra fluentem monstrans, inde posse sanguine aquam redimi respondit. Quærentibus inde, cur non continuò eos, dum sanguinem adhuc humidum haberent, in hostem duceret: submissa voce, prius castra esse munienda dixit: eique mandato milites, quantumvis molesto, obtemperarunt. Lixarum verò & calonum turba cùm neq; ipsi, neque jumenta haberent unde biberent, confertim ad fluvium descenderunt, cum urnis unà secures, bipennes, gladios etiam & hastas, quidam ferentes, aquam vel pugna, si ita usus esset, quæsituri. Cum his primùm pauci hostium congressi sunt: (nam plerique aut lavabantur, aut à balneo jam prandebant. Sunt enim iis in locis calidarum aquarum fontes: iisque sese delectantes & securius ob voluptatem & amœnitatē loci agentes barbaros Romani assecuti erant) pluri-

Batabaces.

Spreta religio.

XXVII.

XXVIII.

pluribus ad clamorem accurrentibus, neque Marius facilè jam milites famulis suis metuentes retinere poterat, & Ambrones (totius hostilis exercitus erant hi bellicosissimi, priusque Mallium & Cæpionem cum legionibus fuderant) numero supra triginta mil- *Ambrones.*
XXIX lia seorsim ad arma concurrebant. Erant horum corpora cibo atque potu distenta, animi feroces vinoque in exsultationem soluti, cursus non incompositus aut qualis est furiosorum, clamor quoque non confusus; sed in numerum arma pulsantes, salientesque suum subinde nomen Ambronas inclamabant, seu mutuò se ita cohortantes, seu ut hostibus nominis sui mentione terrorem injicerent. Primi Italorum contra eos descendentes Ligures, cùm eorum vociferationem percepissent, ipsi quoque Ambronas mutuò conclamarunt: id enim nomen sibi originis suæ & gentis ratione Ligures vindicant. Creber ergo alternis, antequam manus conse- *Ligures.*
rerentur, reddebatur clamor: & ducibus utrinque suis acclamantibus, adversamque partem magnitudine vociferationis superare contendentibus, irritati sunt accensique ea re militum animi. Am-
XXX bronas amnis divellebat, quem transgressi priusquàm aciem instruere possent, Liguribus primos invadentibus pugnam commiserunt: itaque ut Romani Liguribus auxilium ferentes ab edito loco in barbaros irruerunt, pulsi sunt Ambrones, inque fuga plerique se mutuò trudentes ceciderunt, suisque cadaveribus amnem repleverunt. Qui vero transgressi amnem, terga dare non audebant, eos cædendo Romani usque ad castra hostium & carros insecuti sunt, ibi mulieres gladiis securibusque armatæ occurrerunt, terribili & feroci cum fremitu, & tam fugientibus quàm persequentibus repugnarunt, illos proditorum loco, hos hostes habentes: permixtæque pugnantibus, nudisque manibus scuta Romanorum revellentes, & gladios comprehendentes, sauciari se, & corpora diffindi sustinebant, pertinaci usque in mortem ira. Hoc modo ad fluvium fortunæ magis quàm imperatoris opera rem gestam
XXXI perhibent. Postquam multis Ambronum interfectis Romani in castra rediêre, & nox apetiit: non ad pæanes pro tam prospero successu canendos, non ad compotationes, neque cœnas & læta convivia, ac ne ad mollem quidem somnum (quo nihil dulcius viris fœliciter prœlio defunctis est) se converterunt milites: sed eam noctem tanto cum terrore & trepidatione, quanto vix aliam ullam exegerunt. Quippe neque munita aggere & vallo castra erant: & permulta adhuc barbarorum millia invicta supererant, & quos cùm Ambrones quotquot fuga cædem evitaverant, sese recepissent, lamenta per noctem exaudita sunt non ejulatibus aut gemitibus hominum convenientia, sed bellųino cuidam ululatui, fremituique minis & questibus permixto ab ingenti multitudine edito: sonum montes circumpositi, & ripæ fluminis reddebant, horribilisq; per totam planiciem repercutiebatur vox: Romanos metus, ipsumque consternatio Marium incesserat, nocturnum aliquod incom-

posi-

positum & tumultuarium prœlium timentem. Verùm neque hac nocte, neque, quæ eam est insecuta die, barbari eos aggressi sunt, idque tempus apparando & instruendo extraxerunt. Interim Ma- XXXII rius supra hostium capita devexos quosdam saltus, convallesq; nemoribus tectas conspicatus, eò Claudium Marcellum cum tribus gravis armaturæ peditum millibus mittit, ut clam locis iis insessis, à tergo in hostes pugnantes inde erumperet. Reliquos tempestivè curatis corporibus somnum capere jussit: eosque sub auroram extra castra in aciem produxit, præmissis in campum equitibus. Quod ubi viderunt Teutones, ne continuere quidem sese, dum cum Romanis in planiciem degressis æquo loco pugnandi facultas fieret: sed celeriter sumtis per iram armis, adversum tumulum subiverunt. Marius in omnes partes dimissis ducibus, stare loco suos jussit: atque expectare, dum intra teli jactum barbari accederent, tum verò pila ejacularentur, gladiis uterentur, scutisque oppositis eos propulsarent: etenim barbarorum loco iniquo succedentium, neque ictus validos futuros, neq; vim ullam testudinis actæ, singulis inæquali loco habentibus atq; nutantibus. Simul hæc aliis man- XXX dabat, & ipse omnium primus exsequi conspiciebatur: ut neque de- III terius ullo exercitatus ad militiam, & longè omnibus audacia superior. Quo factum est ut barbari Romanis resistentibus, ac sursum contendentes reprimentibus, pulsi paulatim in planiciem retrocederent. Vix primi eorum ordines ibi explicuerant, cùm apud postremos clamor, & ob hostium impressionem trepidatio exstitit. Nam Marcellus occasionem attentè operiens, ut primum vociferatio sursum per colles elata est, cum suis ex insidiis cum cursu atque clamore in terga hostium invasit, externosque cæcidit. Contra eum se iis, qui in postrema acie locati erant, obvertentibus totus barbarorum exercitus perturbatus est; & utrinque cum cæderentur, mox ordinibus relictis fugerunt. Romani in terga instantes, supra cen- XXX tum millia hominum occidêre aut cepêre: tentoriis etiam, & curri IV bus, & pecunia sunt potiti. Totam eam prædam (nisi quæ furtim subtracta sunt) Mario decreverunt: idque splendidissimum donum ob periculi tamen magnitudinē non respondere meritis ejus in eo bello administrando visum est. Sunt qui neque in prædæ istam donationem, neque numerum cæsorum consentiant. Massilienses quidem feruntur ossibus in ea pugna cæsorū vineta sepiisse, tellurē verò consumtis in ea cadaveribus, ac per hyemem imbribus delapsis, ita pinguē redditam, quippe putredine in profundū penetrante repletam, ut legitimo tempore abundè fructū protulerit: & quod Archilochus dixit, hoc modo agros pinguescere, id tum fuisse confirmatū. Neq; ab re est, quod post magna prœlia immodicæ pluviæ decidant: sive Deus aliquis terram puris & cœlestibus aquis lustrat atque proluit; sive cadaveribus & putredine humidā, gravemq; emittentibus exhalationē, ita aer coit, alioquin facilè, etiā levissimis de causis mutationi obnoxius. Secundū pugnā Marius de armis & spo XXXV liis

liis barbaricis pulcerrima quæque & integra legit, quæ ad exornandum triumphum conducerent: reliqua omnia magnum super rogum congerens, magnifico apparatu sacrificium adornavit. Et militibus armatis omnibus coronatisq; circum adstantibus, præcinctus ipse (ut est moris) prætextataque veste indutus, facem accensam utraque manu ad cœlũ tendebat: jamq; rogum incensurus erat, cùm amici admissis equis ad ipsum contendere visi sunt. Omnibus silentium tenentibus, & quidnam rei esset exspectantibus, ut ad Marium illi pervenerunt, ab equis desilientes, Mario dextras jungebant, quintum ei consulatum decretum nunciabant, literasq; ea de re exhibebant. Accessit ingens illico lætitiæ de victoria conceptæ gaudium, quod milites plausu armorum percussorum testati sunt. Marius à tribunis militum statim laureo serto redimitus, rogum incen-

V. Consulatus Marii.

XXXVI dit, sacrificiumq; perpetravit. Verùm enimverò quæ nullam magnam hominum prosperitatem integram molestiæq; expertem esse patitur, sed vitam humanam lætis adversa miscendo temperat sive fortuna, sive rerum vicissitudo, sive necessitas, ea paucis post diebus Mario nuncium de collega Catulo attulit: perinde ac si sereno cœlo & tranquillo, alias rursus Romæ procellas tempestatesq; immitteret. Catulus enim Cimbris oppositus, cùm de jugis Alpiũ tenendis desperasset, ne dividere in multas partes exercitum coactus vires ipse suas debilitaret, in Italiam statim descenderat, fluviumq; Athesim propugnaculi loco sumserat, trajectum utrinq; validis munitionibus occupaverat, ponte utraque ripa juncta: ut si barbari per fauces ad castella oppugnanda vi contenderent, iis qui trans flumen erant opitulari posset. Verùm tanta illis ferocia, tantus hostiũ contemtus aderat, ut robur potius audaciamque ostentantes, quàm necessariæ cujusquam rei agentes, nivem nudis corporibus incidentem pertulerint, perque glaciem & altam nivem ad summitates montium evaserint: inde scuta corporibus lata supponentes, per præcipitia sese dimiserint, cùm & lapsus periculosi & in immensam profunditatem abeuntes dejectus ante oculos essent. Postquam ii-

Cimbrorum ferocia.

XXXVII dem propè hostem castrametati, fluviique transitu inspecto cepère aggerem injicere, proximosque tumulos Gigantum in morem, & arbores radicitus evulsas, & scopulorum fragmenta, tumulosque terrestres in flumen immittere, uti aqua, elisa extra alveum dimanaret: simulque secundo amne magna pondera demiserunt, quæ fulcra pontis, ipsumque pontem illisa concuterent. ibi verò plerique militum timore perculsi, ex majoribus castris discesserunt. Eo rerum statu Catulus demonstrans (quod est boni & omnibus numeris absoluti ducis officium) suam se gloriam post civium famam ponere, cùm militibus uti manerent persuadere nequisset, sed magno cum metu discedere videret, aquilam tolli jussit, interque abeuntium primos accurrit, ac ducem se præbuit: turpitudinem rei non patriæ, sed sibi imputari volens, idque agens, ut non fugisse, sed ducem secuti viderentur, milites Barbari propugnaculum, quod erat

trans

trans Athesim, aggressi cœperunt Romanorumque virtutem, qui se optimos viros præstiterant, utque patria dignum fuerat pugnaverant, admirati, data fide dimiserunt, jurato æneo tauro, quem postea captum in Catuli domum veluti spoliorum primitias deductum ferunt. Porrò autem regionem præsidio carentem effuse populati sunt. Interim Marius revocatus in urbem rediit: cùmque o- XXXVIII
mnes eum triumphaturum putarent, idque Senatus lubens decrevisset, ipse renuit: sive ne militum suorum animos ad bellum remissiores redderet, sive ut animos civium præsenti periculo territos in spem bonam erigeret: cùm ipse apud fortunam populi priorum suorum facinorum gloriam deponeret, re iterum bene gesta ampliorem eam se recepturum fidens. Collocutus inde ea quæ instantis essent temporis, ad Catulum contendit, eum confirmavit, suosque è Gallia milites accivit: his receptis transgressus Padum, barbaros ab interiori Italia arcere statuit. At Cimbri exspectare se XXXIX
Teutonum adventum, mirariq; eorum moram ferebant, sive omninò cladem illorum ignorantes, sive non habere se pro vera simulantes: (nam & nuncios ejus rei gravibus afficiebant suppliciis) itaq; & pugnam differebant, & missis ad Mariū legatis petebant, ut sibi fratribusq; suis regionem ad urbes, quantum habitationi eorum satis esset, concederet. Mario sciscitante, ecquosnā fratres suos dicerent, iisq; Teutonas respondentibus, risum omnes sustulerunt: & Marius falsè: Omittite, inquit, fratres istos, obtinent enim obtinebuntq; in perpetuum terram à nobis datam. Legati subsannari se intelligentes, Mario conviciū facere, minitarique, eum statim Cimbris, post etiam Teutonibus, ut primum hi rediissent, pœnas daturum. Atqui adsunt, inquit Marius: & vos discedere hinc, nisi salutatis prius fratribus, non convenit. Simulq; reges Teutonum, qui fugientes in Alpibus erant à Sequanis capti vinctos produci jussit. Quæ postquam Cimbris sunt renunciata, extemplo adversus Mariū quietè tum castra sua servantē duxerunt. Cùm ad id usque tempus pila ita essent XL
Pila Marius mutat.
usurpata, ut cuspis hastili duabus ferreis fibulis affigeretur, ad eam primum pugnam Marius fertur alteram ferream retinuisse, loco alterius clavum ligneum fragilem supposuisse: id enim machinabatur, ut pilum in scutum hostis delatum, non rectū staret, sed fracto lingneo clavo cuspide fixa hastile per obliquum traheretur. Bojorix autem Cimbrorum rex cum paucis suorum ad castra Romanorū adequitans, provocavit Marium, ut loco & die definito secū acie de ea regione decertaret. Marius, nunquā Romanos solitos in consilium de faciendo prœlio hostem adhibere, sed tamen se hoc Cimbris daturum, respondit; ita dies certamini ab eo tertius dictus est: locus pugnæ, campus ad Vercellas, & equitatui Romano, & explicandæ barbarorum multitudini commodus. Vt dictus dies appetiit, utriq; suos in aciem eduxerunt. A Romanis Catulus viginti millia, trecentos milites habebat: Marius millia XXXII. hos eum in utrunque cor- XLI
nu distribuisse omnes, ita ut mediam aciem Catulus teneret, Sylla

qui

qui ei prœlio interfuit, ſcriptum reliquit. Feruntque Marium, cùm à cornibus maximè ſe in hoſtem pugnaturum ſperaret, ut ſibi ſuisque militibus totam victoriam vindicaret, neq; Catulus cum hoſte congredi, & in partem certaminis ſubire poſſet, ſinum receſſumque mediæ aciei (ut moris eſt fieri, cùm longa fronte acies inſtruitur) effecit; & idipſum tradunt Catulum ſui purgandi cauſa attuliſſe, Marioque multam contra ſe malevolentiam objeciſſe. At Cimbrorum peditatus ex caſtris progreſſus quadrato agmine incedebat, triginta in longum latumq; ſtadia occupans. Equites autem, XV. millia numero, ſplendidis in armis provehebantur: galeas ferebant rictibus terribilium ferarum, roſtriſq; rari aſpectus adſimilatas, quas alatis criſtis in altum attollentes, eo majores videbantur: thoraces ferrei, alba ac coruſcantia ſcuta, telum ſingulis bidens, comminus magis
XLII gravibusque pugnabant gladiis. Ii tum non à fronte Romanos invadebant, ſed ad dextram flectentes, ſenſim in eum locum, qui inter ipſos & peditatum ad lævam in acie ſtantem erat medius, hoſtem ſubducebant. Non fefellit Romanos duces ea fraus: ſed milites retinere non potuerunt, quin ii, ut ſemel quiſpiam fugere barbaros vociferatus eſt, univerſi ad perſequendum hoſtem ſe proriperent. Interim peditatus Cimbricus vaſti maris in modum agitatus, in hoſtem ibat. Hîc Marius manus lotas ad cœlum intendens, optimum ſacrificium diis promiſit: ſimiliter etiam Catulus elatis palmis dedicaturum ſe ejus diei Fortunam vovit: Additur hoc, Ma-
XLIII rium, cùm ei immolanti hoſtia eſſet monſtrata, magna voce dixiſſe: Mea eſt victoria. Cœpto prœlio, Mario dignum gravi reprehenſione errorem accidiſſe Sylla narrat. Etenim ſublato, ut par erat, immenſo pulvere, qui exercituum conſpectũ adimeret, eum rapto ſecum ſuorum agmine ad perſequendos, uti primùm intenderat, hoſtes ab his aberraſſe, prætervectumq; eorum aciem diu in campis oberraſſe: in Catulũ autem forte fortuna hoſtes incidiſſe, pugnamque ipſius potiſſimum milites (in quibus & ſeſe fuiſſe Sylla ſcribit) ſuſtinuiſſe. Romanis porro æſtum, & ſolem Cimbris tum adverſum auxilio fuiſſe: nam frigoris patientiſſimi, nimirum umbroſis (ut dictum eſt) & gelidis locis educati, à calore vincebantur, ſudoremque toto corpore emittentes, & anheli, ſcuta faciebus objiciebant. Pugnatum eſt enim poſt ſolſtitium æſtivum, a. d. tertium Kalendas Sextiles: ut quidem hodie Romani diem eum celebrant. Fecit etiam ad audaciam pulvis, hoſtes occultans, ne multitudine eorum conſpecta ante congreſſum Romani perterrerentur: itaque incurſu tan-
XLIV tùm in oppoſitos ſibi facto, reliquorum ſecuri, pugnabant. Adeò autem laboribus & exercitationibus corpora ſua duraverant, ut tanto in æſtu, cum curſu confligentium & pugnantium eorum nemo ſudare aut anhelare ſit viſus: id quod ipſe Catulus, prædicans virtutem militũ, narraſſe fertur. Proinde eo in loco maxima & validiſſima pars Cimbrorum conciſa eſt; etenim qui primum in acie locum tuebantur, longis catenis balteis infixis inter ſeſe copulati atq; connexi *Romanorum militum patientia.*

nexi erant, ne divelli ordines possent. Fugientes autem ad castra usque persecuti, in atrocissimum inciderunt spectaculum. Mulieres barbarorum nigris indutæ vestibus supra carros stantes, fugientes suos, maritos aliæ, fratres aliæ aut patres cædebant : infantiumque fauces manibus elidentes, mortuos sub rotas & pedes jumentorum projiciebant, seque inde ipsæ jugulabant. Quandam ferunt de summo temone, utrinque laqueo appensis ad imos pedes infantibus pependisse; viros autem, cùm arbores suspendiis non sufficerent, colla sua cornibus aut cruribus boum alligasse : stimulos inde bobus adhibuisse, ab iisque ita exsilientibus raptatos & obtritos periisse. Verùm ut hoc modo multi perierunt, ad LX. tamen millia capti sunt, CXX. millia cæsi.

Cimbricarũ mulierum in se & suos sævicia.

Summa victoria.

XLV Porrò hostium opes Marii milites diripuerunt: spolia, signa militaria, & tubæ, omnia in castra Catuli relata feruntur: eoq; maximè argumento Catulum ostendisse, sibi laudem victoriæ deberi. Cùm vero inter milites ea de re contentio exstitisset, ad legatos Parmensiũ, qui tum forte aderant, arbitriũ est delatum quos Catuli milites per cadavera hostium circumduxerunt, transfixos eos suis pilis ostendentes: etenim pilorũ hastilibus prope cuspidem Catuli nomen insculpserant. Sed tamẽ Mario ut tota res gesta accepta ferretur, prior ejus victoria, & consulare imperium effecerunt. Præsertim verò vulgus tertium eum Vrbis conditorẽ nominabant, ut qui periculũ Gallico non minus depulisset: seq; domi cum uxoribus & liberis oblectantes singuli post Deos Mario etiam libabant: solum etiam eum utrunq; triumphũ agere volebant. Verum non ita, sed unà cum Catulo triumphavit, moderatum se tanta in felicitate gerere volens: id simul metuens, ne, si Catulus triumphi honore privaretur, milites, qui in acie steterant, ipsum quoq; triumphare non permitterent. Hæc Marius quintum consul gessit.

Marius Catuli gloriam aufert.

Triumphus Marij & Catuli.

XLVI Sextum consulatum novo inusitatoq; more ambivit, populum demerendo, multitudinis gratiæ inserviendo, non contra dignitatem modò & majestatem magistratus ejus, sed præter naturam etiam suam popularem sese & facilem effingendo. Fertur quidem cùm in Rep. versaretur, turbas forenses præ ambitione maximè pertimuisse, constantiamque ei & animi robur, quo in bello utebatur, in concionibus defuisse, & facilè quavis vel laude vel vituperatione circumagi potuisse. Tametsi perhibitum sit, eum, cùm mille Camerinos ob præclaram in prœlio navatam operam civitate donasset, factum id ut legibus contrarium culpantibus respondisse. Præ strepitu armorum se legum vocem exaudire nequisse. Verùm magis videtur clamorem concionalem exhorruisse. cùm enim armis patriæ utilis in militia autoritate atq; potentia valeret, in Repub. autẽ primo loco excluderetur, ad multitudinis favorem atq; gratiam confugit: maximusque fieri quàm optimus maluit.

Sextum consulatum adeptus ut sit Marius.

XLV Ea re cùm omnium optimatum animos offendisset, tum verò Metellum, cui pessimam sen retulisse gratiam noverat, metuebat, virum vera præditum virtute, naturaq; omnibus, qui non optimo publico auram popularẽ captarent,

rent, sed plebem gratificando sibi obstringerent, infestum. Huic itaque exsulium moliens, Glauciam & Saturninum turbulentissimos homines, multitudineque egenorum & factiosorum civium stipatos, sibi conciliavit: eorumque opera leges promulgans, admixta in concionem militari turba, Metellum factione sua superavit. *Marius Glauciæ & Saturnino se adiungit.* Rutilius, bonus alioqui vir, & verax, sed cui privatim cum Mario offensæ intercesserint, auctor est divisa tributim pecunia Marium sextum consulatum obtinuisse: simulque id, ut Metello repulso Valerius Flaccus sibi administer magis quàm collega daretur. Præter Valerium Corvinum nemini unquam populus Romanus tot consulatus detulit, aut cujusquam petitiones ita ratas habuit. Verùm inter ejus primum sextumque consulatum annos quadragintaquinque intervenisse narrant: Marius à primo consulatu quinque reliquos uno
XL fortunæ impetu exegit. Invisus autem fuit præsertim sextus ejus
VIII consulatus, quod in eo Saturnini multa mala facinora adjuvisset: inter quæ etiam Nonii cædes fuit. Hunc tribunatus pleb. competitorem Saturninus necaverat. Idem factus deinde tribunus plebis legem tulit agrariam, cum hac clausula: Uti senatus in concione juraret, se, quicquid populus jussisset, ratum habiturum, nihilque impugnaturum. Eam legis particulam in senatu Marius insectari se eniyè simulans, nequaquam juraturum, dixit, neque verò quenquam sanum id facturum putare: etenim si lex non sit mala, injuriam Senatui fieri, à quo assensio vi extorqueatur. *Marii perfidia, qua Metellum circumvenit.* Hoc non quasi ita sentiret, sed ut Metellum inevitabili fraude circumveniret ideo dicebat. Ipse enim mendacium in virtutis & calliditatis parte putans, nullam eorum, quæ in senatu fassus fuisset, rationem erat habiturus: Metellum autem constantem virum, & qui veritatem (ut est apud Pindarum) magnæ virtutis principium duceret, jurare in Senatu detrectaturum palam intelligebat, atque ita deprehensum in extremum populi odium conjicere statuebat. Et successit res. Metello enim jura-
XL turum se negante, Senatu dimissus est. Paucis post diebus Satur-
IX ninus ad tribunal senatores advocavit, ac jurare jussit. Ibi Marius accedens, facto silentio, cunctisque in ipsum intentis, valere jussis iis quæ verbotenus in Senatu jactaverat: Nequaquam tantum se in humeros suos impositurum onus dixit, uti de re ita magna ante cognitionem sententiam ferret: juraturum tamen se, & legi staturum, siquidem lex sit. Has enim argutias quasi velum suæ impudentiæ obtenderat. At populus jurante eo voluptate perfusus, plausum dedit, eumque lætis acclamationibus collaudavit. apud optimates autem Marii mutatio mœstitiam odiumque ejus excitavit. metu tamen populi adducti, omnes ordine juraverunt, usque ad Metellum. Is, ut idem faceret, nullis amicorum precibus moveri potuit; obtestantibus ne tantum discrimen (nam Saturninus jusjurandum dicere detrectantibus pœnas atroces rogatione sua minabatur) subire vellet: verùm de animi magnitudine, ingenioque suo nihil omninò dimotus, paratusque quidvis potius mali perferre, quàm turpe aliquid

committere, ex concione discessit, iis qui una ibant, exponens: Turpe esse quicquam mali perpetrare: bene autem agere nullo periculo proposito, multorum: id vero proprium boni viri esse, etiam cum periculo suo honestatem in agendo sequi. Secundum hæc Saturnino rogationem tulit, ut consules aqua & igni Metello interdicerent: & erant præsto haud pauci mali cives, Metellum occidere parati. Optimo autem quoque indignitatem rei graviter dolente, & ad Metellum concurrente, non passus sui causa seditionem excitari, Roma abiit, prudenti usus consilio: aut enim (dicebat) rebus in melius mutatis, populoque resipiscente, revocatus in patriam veniam: aut, si idem manebit status rerum, nihil fuerit melius, quàm hinc discessisse. Enimverò qua benevolentia acceptus quantoque in honore fuerit dum exsularet Metellus, utque Rhodi philosophiæ vacans tempus triverit, commodius in ejus vita exponemus. Marius autem cùm Saturninum hujus ministerii causa cogeretur ferre, eoque ad summum audaciæ potentiæque evadente connivere: imprudens eò ad extremum periculi civitatem deduxit, ut palam armis atque cædibus ad evertendam rempublicam, occupandamque tyrannidem ille sit grassatus. Tandem cùm & pudore optimatium moveretur, & plebem demereri vellet, illiberale facinus perfidè patravit. Primariis enim viris noctu ad se convenientibus, & ad reprimendum Saturninum cohortantibus, eum ipse iis inscììs per aliud ostium recepit: tum apud utrosque fluxum alui causatus, modò ad Saturninum, modò ad alteros accurrendo, animos ab utraque parte accendit, & inter se commisit. Denique senatoribus & equitibus coitionem facientibus, querelis eorum victus, arma in forum protulit, seditiosos in Capitolium armis persecutus, incisis aquarum fistulis siti ad deditionem compulit: qui cùm se ei publica fide data tradidissent, frustra ipso pro eorum salute omnia experto, in forum digressi, trucidati sunt. Hoc factum præter offensas patrum, plebis etiam odium ei conflavit. Itaque cum censores essent creandi, putareturque ambiturus utique, petitione ea supersedit metu repulsæ, passusque est alios se inferiores creari: ipse quidem eo colore utebatur, ut noluisse se vitam & mores severè examinando multorum animos offendere diceret. Cùm de reducendo Metello esset relatum, ut verbis & factis diu repugnando, nihil obtinuit: desperato tandem negocio, cùm populus lubens legem eam juberet, revertentis ab exilio Metelli aspectum non ferens, ante adventum ejus in Cappadociam & Galatiam navigavit: vota matri Deûm sacra se perfecturum verbis prætendens, sed aliam plerisque ignotam suæ peregrinationis habens causam. Quippe natura à pace & republica alienus, bellis evectus ad potentiam atque gloriam, cùm paulatim ocio ea marcescere judicaret, novarum actionum exordia quærebat: sperabatque fore, ut si inter reges discordiam excitasset, Mithridate, à quo jam tum bellum exspectabatur, irritato & ad arma converso, dux ipse contra eum sta-

Marii perfidia in Senatum & socios suos. (margin, beside "rannidem ille sit grassatus")

LI (margin, beside "travit. Primariis enim viris noctu")

Censuram Marius cur non ambierit. (margin, beside "in forum digressi")

LII (margin, beside "nando multorum animos offendere diceret")

B (margin, beside "periculo suo honestatem in agendo sequi")

tim deligeretur: atque ita & novis urbem triumphis, & domum suam manubiis Ponticis, divitiisque regiis posset explere. Iccircò quamvis à Mithridate omni studio coleretur, summoque in honore haberetur: nihil tamen flexus, nihilque remittens eum apertè monuit, ut vel potentiam Romanâ majorem sibi pararet, vel eorum imperata tacitus exequeretur, quæ quidem vox Mithridatem exterruit, famam sæpe, tunc autem primum libertatem in dicendo Romanam expertum.

Marii ad Mithridatem vox.

LIII Romam reversus Marius, domum propinquam foro ædificavit: seu (quod ipse ferebat) ne molestiam iis qui honoris causa ipsum deducere solebant, exhiberet: sive ratus fore, ut eo plures limina ipsius frequentarent. Verùm hoc ab re fuit. Consuetudine enim familiari, utilitatibusque urbanis inferior aliis in pace veluti bellicum instrumentum negligebatur. Æquiore animo alios sibi præponi tulit: sed odio potentium erga se, Syllam augeri, dissensioneque ab ipso aditum ad rempubl. sibi parare iniquissime ferebat. Vt verò Bocchus Numida socius à Romanis appellatus, in Capitolio victorias trophæa gestantes dedicavit, interque has imago fuit aurea Bocchi Iugurtham Syllæ tradentis: irâ studioque contendendi percitus, quasi suorum factorum gloriam Sylla ad se traheret, dejicere vi ea donaria intendit, acriter quidem Sylla repugnante. Non erupit planè ea contentio, sociali bello, quod subitò exarserat, repressa. Nam bellicosissimæ & maximæ per Italiam gentes contra Romanos conspiraverant: ac parum abfuit, quin principatum populi Romani everterent: tantæ illis armorum atque corporum vires, tanta erat ducum audacia atque peritia.

Syllæ & Marii odia.

Bellum sociale sive Marsicum.

LIV Id bellum varia admodum fortuna gestum, quantum Syllæ gloriæ atque potentiæ attulit, tantum Mario ademit. Segnis enim Marius in hostibus invadendis, planéque tarditate & cunctatione detineri videbatur: sive jam senectus (annum enim tum sexagesimumquintum excesserat) vim istam efficacitatemque & fervorem exstinxerat: sive nervorum morbo (id enim ipse causabatur) afflictus corpore ad agendum minus habili. pudoris tamen causa ultra vires ducis munus obibat. Et tamen hostibus magno tum prœlio victis, cæsisque sex millibus, nullam iis sibi lædendi ansam præbuit: quin & munitione ab aliis circumventus, irrisusque & provocatus, irritari se, & à consilio detrudi non est passus. Ferunt, cum Popedio Siloni, cujus inter hostes summa erat auctoritas atque potestas, cùm is ab eo postulasset, ut siquidem magnus esset dux, in planiciem ad pugnam suos deduceret, respondisse: Imò tu, si præclarus es imperator, eo me compelle, ut invitus tecum confligam. Alio tempore cum occasio hostes invadendi ab ipsis esset oblata, Romani autem præ metu rem gerere non ausi fuissent, ut utrinque est discessum, suis in concionem advocatis: Dubitare se dixit, hostesne, an ipsi molliores fuissent: nam neque illos horum terga, neque hos eorum occipitia intueri ausos.

LV Ad extremum verò tanquam ob imbecillitatem corporis inutilis, militia se abdicavit. At verò postquàm

rebus jam Italorum inclinatis, multi opera eorum, quorum sermonibus plebs regebatur, bellum Mithridaticum Romæ ambierunt: Sulpitius tribunus plebis homo extremæ audaciæ præter omnium opinionem Marium in concionem adduxit, rogationemque tulit, ut is pro consule bellum contra Mithridatem gereret. Hic populus in diversas abiit partes, aliis Marium probantibus, aliis Syllam vocantibus, Mariumque ad Bajas ire, corpusque senio & fluxibus (quod ipse ajebat) confectum ibi curare jubentibus. Erat ibi apud Misenum Mario domus magnifica, sumptuosior atque delicatior, quàm tanto imperatori conveniret. Hanc cùm emeret Cornelia, trecenta sestertia pretium persolvisse traditur: non multo post tempore L. Lucullus centies sestertiûm pro eadem expendit: adeo brevi spacio sumptus excrevit, & luxus auctus est. Enimverò Marius arroganter admodum atq; ineptè senectutem & imbecillitatem amoliens, quotidie in Campum descendere, inter juvenes exerceri, corpus in armis agile & ad equitationem habile ostentare: quanquam in senio nequaquam gracilis, sed obesus planè gravique corpore fuerit.

Marius bellum Mithridaticum ambit.

Quibusdam hæc ejus facta placebant, spectatoresque ejus se exerci- LVI
tationibus præbebant. At optimis quibusque ista videntibus, miserari subibat hominis avaritiam, atque ambitionem: qui ad summas divitias & dignationem maximam de loco abjecto evectus, finem felicitatis nullum cognosceret: neque contentus in admiratione esse, ac per ocium suis bonis frui, tanquam gloriæ & opum indigens extrema ætate post tantos triumphos in Cappadociam & Euxinum pontum abiret, ut cum Archelao & Neoptolemo Mithridatis præfectis decertaret: delirium enim omninò videbatur, quod ipse prætendebat, velle se præsente ipso filium in bello exerceri. Hoc demum in negocio morbi civitatis, jampridem occultè aliti, erupe-runt: cùm ad communem perniciem aptissimum esset nactus instrumentum Sulpicianam audaciam Marius.

Sulpicii temeritas & pro Mario actio.

Etenim Sulpicius cæte- LVII
ra Saturnini laudans atque imitans, timiditatem in eo tantum, & cunctationem reprehendebat; ipse nihil cunctatus, equestris ordinis sexcentos viros satellitii loco secum habebat, *Contrasenatum* nominans: his stipatus armata manu in consules concionem habentes invasit, & alterius, qui se è foro subduxerat, filium ibi trucidavit: Sylla, ipse tunc consul, præter domum Marii fugiens instantibus inimicis, in eam, quod facturum nemo putasset, irrupit: cursuque prætervectis illis, ita ut quo se proripuisset non animadverterent, ab ipso Mario per aliam januam tutò dimissus, ad exercitum eo modo pervenisse perhibetur. At ipse Sylla in Commentariis, se non confugisse ad Marium: sed cùm de iis deliberaret, quæ cùm Sulpicius gladiis strictis circumdatum præter animi sententiam uti probaret urgebat, eo modo de foro ad Marium usque compulsum fuisse, tandemque inde in forum rediisse, & quod illi postulabant, justitiam sustulisse. Porrò autem his ita actis Sulpicius victor jam Ma- LVIII
rio imperium decernit: isque se ad bellum parans, duos tribunos

militum

militum mittit, qui Syllæ exercitum reciperent. Erant in eo exercitu tribus equitum, & quinque legionariorum millibus haud pauciores. Horum contra Marium irritavit animos Sylla: cumque iis ad Romam duxit, occisis jam ante militum impetu iis, quos miserat Marius, tribunis. Marius quoque multis Syllæ amicis in urbe trucidatis, servos proposita libertatis mercede ad arma vocavit (tres tantum ei se adjunxisse ferunt) Syllæ in urbem irrumpenti leviter restitit, mox pulsus aufugit. Dissipatis (jam enim tenebræ obortæ erant) iis qui eum erant secuti pulsum, in prædium quoddam suũ Solonium confugit: filio inde emisso, ut is de propinquis Mucii soceri sui prædiis commeatum pararet, ad Ostiam descendit: operaque Numerii cujusdam amici sui naviculam nactus, non expectato filii

Sylla Roma capta Marium pellit.

LIX reditu, cum Granio privigno suo avectus est. Marius junior cùm in Mucianam villam venisset, & aliquid rerum necessariarum accepisset atque apparasset, orta luce hostes non planè fefellit, sed quidam suspicione ducti equites eò advenerunt. Villicus autem cùm id prævidisset, Marium in curru fabis onerato abscondit, bobusque currui junctis, equitibus obviam ad urbem vexit. Sic Marius in domum uxoris perlatus, sumtis quæ opus erant, noctu ad mare progressus, nactusque navim quæ Africam peteret, in eam trajecit. Interim senior Marius secundo vento Italiæ oram legens, Geminium quendam, unum ex potentibus Tarracinę, inimicum suum metuens, prædixerat nautis, ut Tarracinam vitarent: qui etsi cuperent obsequi, tamen cùm ventus à mari incubuisset, multique fluctus urgerent, ita ut & navis periclitaretur, & Marius nauseam & jactationem

Marij iunioris fuga.

Marij patris errores & pericula.

LX vix perferret, ęgrè ad littus juxta Circeios appulerunt. Augescente porrò tempestate, & cibariis deficientibus, navicula egressi nullo certo consilio vagabantur, & (quod magnis fieri solet in difficultatibus) semper præsentia, tanquam maximè periculosa, fugientes, in incognitis spem collocabant: cùm & terra hostilis esset, & mare: periculosum in homines incidere, atque rursus periculosum ob rerum necessariarum inopiam non pervenire ad homines. Tandem paucos pastores quosdam offenderunt, ii, quod darent, nihil habebant: Marium autem agnitum fugere quàm primum jubebant: etenim paulò ante ibidem equites, qui ipsum indagarent, plurimos visos fuisse. Ita in extremum discrimen adductus Marius, maximè comitibus ob famem animos despondentibus ab itinere digressus in densam sylvam se eo die recepit: miseréque ibi nocte acta, postridie victus penuria, corporeque utendum, priusquàm planè conficeretur statuens, juxta litus processit, verbis suorum animos confirmans, rogansque ne in ultima spe, ad quam servari sese antiquis divinatio-

LXI nibus crederet, fatigati deficerent. Sese tenera admodum ætate cùm in agro esset nidum aquilæ cum septem pullis delapsum veste sua excepisse. id cùm parentes ejus vidissent, superque eo miraculo conjectores consuluissent, responsum fuisse, fore ipsum hominum illustrissimum, fatoque septies ad eum summum magistratum at-

Marii spes VII. consulatus.

que imperium delatum iri. Quidam verè hoc evenisse Mario affirmant: alii rem eam planè fabulosam à comitibus fugæ ejus, qui inter alia hæc ex ipso audita credidissent, perscriptam asserunt. Non enim duobus pullis plures aquilam parere: sed & Musæum mentitum fuisse, cùm de aquilâ ita scriberet.

Ova parit tria, & excludit duo, nutrit at unum.

Id sanè in confesso est, Marium in fuga & extremis difficultatibus sæpe dixisse, consulatum sibi septimum esse fatalem. Cùm jam à Minturnis ad viginti stadia abessent, turmam equitum conspiciunt à longinquo adversum se venientium, simulque forte fortuna duas onerarias naves propè litus. Itaque statim, quantum cursu quilibet & viribus poterat contendere, ad mare accurrerũt, in id insiluerunt, & ad naves adnataverunt. Granius alteram arripuit, inque insulam LXII oppositam (Ænariæ nomen est) trajecit: in alteram Marium corpore onustum ægrè duo servi super mare elevatum portantes imposuerunt, cùm jam in littore adessent equites, nautisque mandarent, ut aut subducerent navim, aut Mario ejecto irent quo vellent: contra Mario supplicante & flente, navis domini cum parvo temporis spacio in utramque partem variè inclinassent animi, tamen responderunt equitibus se Marium non proditurος. Inde, cum equites jam irati abiissent, mutata sententia terræ navim applicuerunt, & ad ostia Liris fluvii, quâ is paludis in modum se effundit, ancoris jactis; Marium ut egrederetur in terram, atque inde cibum quæreret, corpusque male afflictum reficeret, interim dum navigatio daretur, hortati sunt: fore autem tempus navigationi idoneum, ubi primùm ventus à mari flans elanguisset, paludesque auram satis copiosam ederent. His persuasus Marius & à nautis expositus in terram, in herba sese reclinavit, quàm longissimè ab eo, quod eventurum erat, cogitationibus abductis. Nautæ enim statim ad navim reversi, evulsis ancoris fugerunt, neque prodere honestè Marium neque sine periculo suo servare eum se posse rati. Hoc pacto Marius solus & omnium nudus, ut se destitutum vidit, LXIII aliquandiu mutus in littore jacuit: vix tandem se collegit, miseréq; per invia progressus, perque paludes profundas & fossas aqua cœnoque oppletas, ad tugurium senis, qui lacus foderet, perrexit. Ab hoc supplex petiit, uti se, hominem qui si præsentia pericula evitasset, longè omni spe ampliorem gratiam esset relaturus, servaret, atque adjuvaret. Ille seu Marium jam olim nosset, sive quod ab ipso adspectu tanquam præstantem virum admiraretur, respondit: si requiescere cuperet, casulam ei id præstituram: sin alios fugiens erraret, quietiori in loco se eum abditurum idque petentem, ad paludes abduxit, inque cavernam propè fluvium subire jussit, atque calamis desuper & alia levi materia, quæ illapsa nihil damni adferret, ingesta operuit. Non multum post temporis exivit, cùm à tugurio strepitus & tumultus ad Marium pervenit. Nam Geminius à Tarracina multos emiserat, qui eum persequerentur: horum quidam ad tugurium

Marius capitur, & Minturnensibus traditur.

rium illud casu delati, senem terrebant, hostem ab eo populi Romani occultari vociferantes. Marius ex caverna prorepens, in paludem sese immisit aquæ turbidæ & cœnosæ: itaque non latuit indagantes, sed ab iis ut erat nudus & cœno oppletus, abreptus, Minturnas abductus, & traditus magistratui est. Iam enim toti ibi civitati mandatum erat, ut Marium publicè persequerentur, inventumque necarent. Tamen consultare prius ea de re tum magistratibus visum fuit, decretumque, ut Marius in domum Fanniæ custodiendus traderetur.

Fanniæ in Marium humanitas.

LXIV Hanc Fanniam Mario infensam esse antiqua de causa judicabant. Nam à Tinnio marito suo repudiata cùm dotem (quam satis amplam attulisset) reposceret, ille adulterium objiceret: ad Marium, sextum eo tempore consulatum gerentem, causæ cognitio delata fuerat: isque, cùm causis peroratis appareret Fanniam pudicitiæ parum fuisse temperantem, Tinnium verò cùm id cognitum haberet, duxisse tamen eam, inque matrimonio diu habuisse: utrisque succensens, virum dotem reddere jusserat, Fanniæ litem ignominiæ causa quatuor insuper æreis æstimaverat: Verùm Fannia nequaquam mulieris injuria affectæ animum tunc gessit: & conspecto Mario, à memoria offensarum longissimè sese abducens, quantum potuit, eum curavit atque confirmavit. Ipse eam laudavit vicissim, bonoque esse animo jussit: bonum enim sibi omen oblatum: id fuit hujusmodi. Cùm ad domum Fanniæ adduceretur, foribus jam apertis, asinus foras ex ædibus cursu se proripuit, & è fonte propinquo bibit: intuitusque deinde Marium hilari vultu, primùm è regione adstitit, deinde vocem claram edidit, atque gestiens juxta Marium saltavit. Ex eo se conjecisse Marius dicebat, à mari potius quam à terra salutem sibi divinitus portendi: asinum enim sicco cibo non contentum, ab ipso ad aquam procurrisse. Hæc tum cum Fannia locutus, januam domus operiri jussit, & sese quieti dedit.

Ostentum Mario oblatum.

LXV Interim Minturnensium principibus, atque senatoribus consulantibus, non cunctandum, sed statim esse necandum Marium placuit. Quod cùm nemo civium in se reciperet facinus, eques quidam Gallus natione, sive Cimber (nam utrunque fertur) sumpto gladio ad Marium ingressus est, in cubiculo umbroso, & lucem non admodum claram admittente recumbentem. Fertur ibi ex Marii oculis multas flammas emicare militi visum fuisse, & ex umbroso loco magnam vocem exauditam in hæc verba: Tune homo Cajum Marium necare audes? Itaque barbarus statim è domo profugit, abjectoque gladio per fores se proripuit, id tantum vociferans: Non possum Cajum Marium interficere. Primùm, ea re terror, miseratio inde apud omnes, & pœnitentia sententiæ exstitit, quam injustam & ingrato adversus Italiæ vindicem animo tulissent, cui opem non ferre, improbum esset. Eat potius (dicebant) quocunque velit exsul, & fatum, alibi locorum expleat: nos Deos deprecemur, ne succenseant nobis, quod

Cimber Marium necare ausus.

LXVI inopem nudumque urbe ejicimus Marium. Has cogitationes

Marius à Minturnensibus ad mare deducitur. secuti, frequentes ad Marium ingressi sunt, stipatumque ad mare eduxerunt. Et quamvis singuli prompte aliquid subministrarent, atque universi festinarent, tamen aliquid temporis tractum est, quod Maricę lucus, quem sacrum isti habent, & quod ei invectum sit educere inde religioni ducunt, qui itinere ad mare obstabat, circumirique non sine mora poterat. Tandem quidam seniorum, vociferatus, nullam inviam esse viam aut religiosam, qua Marius ad salutem iret, primus eorum quæ ad navem deferebantur aliquid sumpsit, perque lucum transiit: reliquis prompte subsequentibus. Hujus rei picturam in tabula expressam Marius postea in fano ibi dedicavit. Tum navi, quam Belæus quidam præbuit, avectus, vento se tradidit: & forte fortuna ad Ænariam est delatus: ibique Granio & cæteris amicis receptis, cum his versus Africam solvit. Aquæ autem defectu coacti, ad Siciliam apud agrum Erycinum appulerunt: Ea loca tum Romanus quæstor obtinebat: is ex aquatoribus Marii circiter sedecim homines occidit, & quin ipsum Marium navi egressum caperet, parum abfuit. Marius ergo celeriter inde solvit, transmissoque mari ad Meningem insulam pervenit. Ibi primum inaudivit, filium LXVII suum cum Cethego salvos in Africam pervenisse, & auxilii implorandi causa ad Hiemspalem Numidarum regem proficisci, quo paululum recreatus nuncio ab insula ad agrum Carthaginensem trajicere ausus est. Prætor tum populi Romani nomine Africam regebat Sextilius, nullo neque beneficio neque injuria à Mario affectus, sed qui miseratione ductus ei commodaturus sperabatur. Hujus apparitor ad Marium vix dum cum paucis suorum in terram egressum pervenit. & contra assistens: Edicit tibi, inquit, Mari, prætor Sextilius, ne in Africa pedem ponas: si contra feceris, decretum senatus se exsecuturum, teque ut populi Romani hostem tractaturum affirmat. Hæc ut audivit Marius, mœrore & solicitudine vocem opprimente aliquandiu mutus adstitit, torvo lictorem vultu intuens. Interroganti vero, ecquid & prætori responderet, ab imo pectore gemitum edens: Renuncia, inquit, ei vidisse te C. Marium exsulem in ruderibus Carthaginis sedentem: haud male fortunam ejus urbis, & suarum rerum mutationem in exemplum ei proponens.

Hiempsalis infidelitas. Interim Hiempsal Numidiæ rex in utranque partem cogitationibus LXVIII alternans, Marium & socios in honore habebat quidem, sed discedere cupientes novis subinde prætextibus detinebat: neque erat obscurum, dilationem istam mali alicujus gratia fieri: cæterùm fortuitus casus (quales evenire aliquando solent) salutem ipsis attulit. Marius junior cùm formosus esset, indignam ejus fortunam quædam ex pellicibus regiis moleste tulit: eaque cum occasione diligere cœpit. Eam cùm initio Marius rejecisset, ubi nullam aliam effugiendi viam esse sensit, & ipsam quoque majori studio, quàm quæ inhonestam tantum voluptatem affectaret, agere: amori locum dedit; ab eaq; pellice emissus cum suis ad patrem confugit. Postquam sese mutuo consalutavere, secundum littus maris profecti, in scorpios

pugnantes inciderunt. Id malum omen ratus Marius, ſtatim cum ſuis in piſcatorium navigium conſcendit, inque inſulam Cercinam, haud longè à continenti ſitam, trajecit: vixque ſolverant, cùm ad eum unde ſolverant, locum equites à rege miſſi properare conſpecti ſunt. Haud ullum aliud majus periculum evitaſſe Marius videtur.

LXIX At verò in urbe Syllam contra Mithridatis duces bellum apud Bœotiam gerere audiebatur: conſules ſeditionem excitaverant, & commiſſa pugna Octavius victor Cinnam collegam tyrannidem affectantem urbe ejecerat, ſuffecto in ejus locum Cornelio Merula. Cinna collectis per Italiam copiis, conſulibus bellum faciebat. Hæc ut Marius accepit, ſtatuit quàm primum in Italiam navigare. Itaque aſſumptis ex Africa Mauruſiis nonnullis equitibus, aliisque ex Italia ad ipſum delatis quibusdam, ut omnium ſumma millenarium numerum haud ſuperarent, ſolvit. Cúmque ad Telamonem Etruriæ portum appuliſſet, egreſſus ibi in terram, ſervos ad libertatem vocavit, colonis & paſtoribus liberis (qui opinione viri ducti, ad mare concurrerant) qui ætate maximè erant militari, ſibi perſuadendo adjunctis, paucis diebus tantas contraxit copias, ut quadraginta impleret naves. Octavium porrò ſciens optimum eſſe virum, ac qui magiſtratum vellet quàm juſtiſſimè gerere, Cinnam autem Syllæ ſuſpectum & probè conſtitutæ reip. arma inferentem: huic ſe cum ſuis copiis conjungere ſtatuit: itaque miſſis nunciis, ſe ejus, tanquam conſulis, imperata facturum recepit.

Seditio Cinnana Romæ.

Marius in Italiam redit.

LXX Cùm Cinna hoc probaret, eumque proconſulem appellaret, lictoreſque & reliqua ejus imperii inſignia mitteret, ornatum hunc ſuæ fortunæ non convenire reſpondit: veſte ſordida utens, comamque ab exilii primo die alitam ferens, major ſeptuagenario tum, pedes ad Cinnam acceſſit, miſerabilem ſe oſtendere cupiens: ſed in miſerando aſpectu magis tamen terribilis ejus (quem à natura habebat) vultus emicabat, & mœſtitia animum nequaquam dejectum, ſed mutatione fortunæ exaſperatum oſtendebat. Conſalutato Cinna, & compellatis militibus, ſtatim rem gerere cœpit, magnamque mutationem rebus attulit. Primum navigiis circumvectus frumenta, quæ hoſtibus advehebantur avertit, & mercatoribus ſpoliatis, omnem commeatum in ſuam poteſtatem redegit. Deinde ad urbes maritimas advectus iis potitus eſt. Tandem Oſtiam proditione cepit: ibique direptis bonis, multis hominum interfectis, Tiberis ripas ponte junxit eoque effecit, ne quid rerum neceſſariarum à mari ad hoſtes poſſet ſubvehi. Poſthæc cum exercitu ad urbem profectus, Ianiculum occupavit.

Cinna ſe conjungit.

LXXI Non tantum imperitia Octavius reipublicę tunc damni dedit, quantum juris obſervandi nimia diligentia, propter quam contra commodum patriæ utilia ſæpe negligebat. Etenim multis eum jubentibus propoſita libertate ſervos ad arma vocare: nullo modo ſe patriam, qua Marium defendendarum legum cauſa arceret, ſervis traditurum. Itaque cùm Metellus (Metelli ejus, qui bello in Africa geſto Marii opera in exſulium pulſus fuit, filius) Romam veniſſet, ac

Octavii ſegnities, & interitus.

longè ad gerendum bellum Octavio aptior putaretur: milites reli-
cto Octavio ad eum venerunt, orantes ut ipsorum ad servandam
rempublicam dux esset: peritum enim & strenuum ducem nactos
se præclarè militaturos: victoriaque potituros. Metello succensen-
te, & ad consulem reverti jubente, ad hostem se contulerunt. pro-
inde Metellus etiam ex urbe, de cujus salute desperabat, discessit.
At Octavium Chaldæi quidam, & sacrificuli, & Sibyllinorum ora-
culorum interpretes, in urbe retinuerunt, persuadentes bonum fo-
re rerum statum. Namque is vir, cùm videatur cordatissimus Ro-
manorum fuisse, qui dignitatem consulatus ab omni adulatione re-
motam juxta leges & mores majorum tanquam immutabiles quas-
dam delineationes, conservaret: eo vitio laboravit, quod plus tem-
poris inter circumforaneos impostores & ariolos quàm viros in re-
publica & militia præclaros exegerit. Atque is prius quàm in ur-
bem intravit Marius, à præmissis ab eo de tribunali detractus, &
jugulatus est. Ajunt in ejus interfecti sinu descriptionem quan-
dam Chaldaicam fuisse repertam. multumque ea in re absurdi
fuit, quod observatio divinationis ex duobus clarissimis ducibus al-

Marius & Cinna, Romam vocantur.

terum corroboravit, alterum perdidit. Rebus ita habentibus se- LXX
natus frequens missis legatis, Cinnam & Marium, ut intrarent in II
urbem, & civibus parcerent rogavit. Et Cinna, tanquam consul,
sella curuli sedens legatos audiit humaniterque respondit: Marius
sellæ adstans, tametsi nihil diceret, vultus tamen constanti torvi-
tate, terribilique aspectu innuebat, se statim cædibus urbem im-
pleturum. Cùm ad urbem accessissent, Cinna stipatus satellitio
introivit: Marius verò ad portam constitit, iratoque animo jocans,
exsulem se esse, & lege lata ejectum patria dicebat: quod si suam
præsentiam desiderarent, alio decreto legem exsulium irrogantem
abrogarent. scilicet vir legum observans, & qui in urbem liberam
veniret. Proinde in concionem advocata multitudine, missisque
tribus aut quatuor in suffragia tribubus, commentum inde suum
judicii de exsulio missum faciens, cum stipatoribus (quos ex servis
qui se ad ipsum contulerant, delegerat, *Bardiæos* appellans) de-

Cædes Mariana.

scendit. Hi Mario vel voce, vel nutu jubente, plurimos occide-
runt: inter quos etiam Ancharium, senatorii atque prætorii ordi-
nis virum, cùm is Marium adiisset, neque ab eo esset resalutatus,
ante ipsum gladiis confossum straverunt: eodemque præterea mo-
do omnes alios, quos salutantes ille non compellasset aut resalutas-
set. id enim signum erat datum eis, statim in via trucidandi: qua-
re & amicorum quilibet cùm salutandi causa Marium adiret, an-
xietate & horrore perfundebatur. Multis necatis, Cinna remis- LXX
sior jam & satur erat: at Marius indies ira increscente, sanguinem- III
que sitiente omnes quocunque modo sibi suspectos invadebat. ita-
que omnes semitæ, tota urbs eorum qui fugientes persequerentur,
ac latitantes indagarent, plena erat. Deprehensum quoque tunc est,
hospitii amicitiæque fidem adversa fortuna nihil habere firmi: ad-
eo tum

eo tum pauci fuere, qui ad se confugientes inquisitoribus non proderent. Digni itaque admiratione fuerunt Cornuti servi, qui cùm domi herum suum occuluissent, aliud quoddam cadaver de mortuorum acervo arreptum collo trahentes, aureum annulum digito accommodantes, Marianis ita satellitibus ostenderunt, & ornato funere, quasi herile id esset, sepeliverunt: neque id quisquam sensit: eoque modo Cornutus clam opera servorum in Galliam evasit. *Cornutus servatus à servis.*

LXXIV M. autem Antonius cùm in fidelem amicum incidisset, iniquitate fortunæ periit. Vir enim plebeius & pauper, cùm primi inter Romanos ordinis virum eum suscepisset, ac pro facultate tractaret humaniter, servum misit, ut de propinquo caupone vinum emeret: servus vinum cùm gustaret accuratius meliusque posceret, à caupone rogatus, quidnam rei esset, cur non, ut ante, novum & commune vinum, sed generosum atque preciosius emeret: simpliciter ei, tanquam familiari suo & noto, respondit: M. Antonium apud herum suum latentem cœnare: caupo, impius homo atque impurus, ut primum servus abiit, ad Marium cœnantem jam accurrit, adductusque in conspectum, traditurum se ei M. Antonium promisit. Fertur Marius ad eum nuncium magna voce exclamasse, ac præ gaudio manibus plausum dedisse, voluisseque ipsum eo contendere: detentus ab amicis, Annium cum militibus misit, mandato, ut celeriter caput Antonii sibi afferrent. Qui postquàm ad domum pervenerunt, Annius ad fores constitit, milites admotis scalis ascenderunt, conspectoque Antonio, unus alteri cædem perpetrandam injunxerunt. Tanta verò aderat Antonii sermonibus vis demulcendi atque gratia, ut, cùm is orsus fuisset dicere, atque cædem deprecari, nemo militum tangere eum ausus fuerit, aut intueri, sed dejectis in terram oculis universi fleverint. Moram fieri Annius sentiens, cùm & ipse adscendisset, Antonium orantem, milites consternatos delinitosque ejus verbis vidit: his objurgatis, ipse accurrit ad Antonium, caputque ei amputavit. *M. Antonij oratoris interitus.*

LXXV Catulus porrò Lutatius, qui Marii pridem collega fuerat, triumphique de Cimbris consors, cùm pro salute ipsius deprecantibus id modò respondisset Marius: Moriendum ei esse, in parte domus se inclusit, multisque carbonibus ibi succensis, fumo sese suffocavit. Trunca autem captivum cadavera passim projecta cùm in compitis calcarentur, non misericordiam, sed horrorem atq; tremorem aspectu suo movebant. Maximè verò Bardiæorum libido molesta fuit. Dominos enim in ædibus propriis jugulantes, liberis eorum ad suam turpitudinem abutebantur, & dominas per vim constuprabant: neq; prius finem rapinarum atque cædium fecerunt, quam Cinna & Sertorius re animadversa, dormientes eos in castris adorti universos jaculis confecerunt. *Catuli obitus.* *Bardiæorum libido & exitium.*

LXXVI Interea quasi vicissitudine aliqua rerum existente, undique nuntii adferebantur, Syllam confecto Mithridatico bello, provinciisq; receptis, magno cum exercitu Romam versus navigare. Id infandorum cursum malorum aliquantũ inhibuit, exiguam-

guamque quietem attulit: cùm sanè imminere jam bellum Romani
Marius VII. cos. arbitrarentur. Proinde Marius septimum consul est creatus: progressisque ipsis Ianuarii Kalendis, Sex. quendam Lucium de saxo præcipitavit, id quod Romanis, urbique malorum, quæ post paulò evenerunt, evidens videbatur signum. At verò Marius jam & laboribus confectus, curisque animo quasi oppresso & fatigato, erigere mentem ad tantas de novo bello, recentibusque certaminibus & periculis atque laboribus (quorum omnium, jam ante ea expertus, molem noverat) cogitationes trepidantem, non valuit: veniebatque ei in animum non se cum Octavio aut Merula, promiscuè turbæ factiosæque catervæ ducibus, sed cum Sylla congressurum eo, qui & ipsum ante Roma ejecisset, & nunc compulso ad Euxinum pontum Mithri-
Marii trepidatio, & mors. date adduceret exercitum. His fractus cogitationibus, longumq; LXX
suum errorem, fugas, & pericula, quæ mari terraque pulsus pertu- VII
lerat, ante oculos sibi fingens, in anxietates incidit graves, nocturnosque terrores, & turbulenta somnia, semper aliquem audire putans, qui diceret:

Terribile absentis etiam esse cubile leonis?

maximè quoque insomnium metuens, potationibus se dedit, ebrietatique ab ætate sua alienæ indulsit, somnum veluti effugium solicitudinum alliciens. Tandem à mari allato nuncio, & novis insuper terroribus accidentibus, partim metu futurorum, partim præsentium fastidio atque molestia levi addito momento, in morbum laterum incidit: ita enim Posidonius narrat, qui se ad eum jam decumbentem intrasse, & legationem suam obivisse ait. Cajus verò quidam Piso historicus refert eum, cùm à cœna inter amicos deambulans de rebus suis disseruisset, & ab initio earum varias in utranque partem mutationes recensuisset, addidisse: Non esse sani hominis, præterea se fortunæ credere. secundùm hoc salutatis amicis, decubuisse se-
Marii insania. ptem continuis diebus, & ita vitam cum morte commutasse. Qui- LXX
dam in morbo planè ejus ambitionem detectam scribunt, inque ab- VIII
surdam vertisse insaniam: cùm se bellum contra Mithridatem gerere imaginaretur, & (ut militiæ solebat) varias figuras, variosque motus corporis vehementi cum vociferatione militarique clamore ederet. Adeò ingentem ei, & qui nulla revelli ratione posset amorem istarum rerum ambitio & æmulatio in pectore infixerat. Itaque qui septuaginta vitæ annos expleverat, primus omnium hominum septies consul factus fuerat, multisque suffecturas regibus opes paraverat: is fortunam suam lamentabatur, quod ante sibi moriendum esset, quàm quæ cupiebat assecutus fuisset. Sanè Plato jamjam moriturus, genium suum fortunamque laudavit, primùm quod homo; deinde quod Græcus, non barbarus, neque bruta bestia natus fuisset;
Plato moriturus fortunam suam prædicat. denique, quod in ætatem Socratis nativitas sua incidisset. Et Anti- LXX
patrum profectò Tarsensem similiter perhibent cùm sub mortem IX
reputaret quæ fœlicia sibi in vita evenissent, ne prosperam quidem à patria sua Athenas navigationem præteriisse; nimirum propiciæ

bonis

bonis fortunæ omnia dona in magno beneficio reponens, & usque ad finem memoria tenens. Neque sanè ullum ad retinenda bona certius, quàm memoria, est ærarium. Immemoribus enim & stupidis ea cum tempore effluunt: itaque nihil servantes, in perpetuum vacui bonorum, spe pleni futura præsentibus dimissis spectant. Et verò cùm illa possint à fortuna impediri, hæc eripi non queant. ii tamen dona fortunæ præsentia tanquam aliena abjiciunt. futura & incerta somniant. Id quod evenire iis consentaneum est, quando externa bona, priusquàm rationis & disciplinæ opera istis sedem atque fundamentum locaverint, congerentes atque coacervantes, in-
LXXX satiabilem animi cupiditatem explere non possunt. Mortuus est Marius decimoseptimo consulatus septimi die: magnumque tum Romæ gaudium exortum animique civium in bonam spem erecti, gravi se tyrannide liberatos putantium. Paucis autem post diebus novum se, & ætate vigentem dominum in locum senis, accepisse viderunt: tantam sæviciam Marius junior, optimos laudatissimosque viros trucitando, ostendit. Marius junior. Atque is cùm audax bellicorum periculorum adeundorum cupidus videretur, initio Martis filius dictus, mox reipsa qualis esset deprehensus, Veneris filius audivit: ad extremum Præneste obsessus à Sylla, cùm vitæ retinendæ causa multa frustra tentasset, & capta urbe effugere non posset, mortem sibi ipse conscivit.

IN MARIUM ANNOTATIONES.

Marii & Syllæ bellum civile ita, ut vix ulla alia historia, nobile est. tempusq; & æquales Marii facilè noti. Mortuus est Marius septimum consul, anno urbis conditæ IↃCLXIIX. *Quæ autem initio de nominibus disputantur, neque obscura sunt: & si quis plura vult, doctissimum Sigonii de nominibus Romanorum librum inspiciat. Sanè Cajum Marium Nepotem quidam annales scribunt, contrà quam Plutarchus asserit. Ego tamen Plutarcho facilius, quàm vel Cassiodoro, vel aliis eum secutis assentior: præsertim quia neq; antiqua monumenta, neq; ullus, quod sciam, vetustus & bonæ fidei scriptor Mario Nepotis cognomentum adscripserit. Metellum à moribus Nepotem, nimirum à prodigalitate cognominatum, Valerius lib.9. cap.penult. affirmat.*

Cap.1. Hispaniam obtinuit.) *In foribus, quod ajunt, labitur Guarinus, cùm* κατισχόντες *ita effert:* qui Iberos in jus ditionemque populi Romani redegit. *Imo autem sibi occupavit eam provinciam, & contra Syllam tenuit, de quo in ipsius vita cognosces. Mox pro* ῥωμαίους, *dandi casus placet* ῥωμαίοις.

Cap.3. Cirræatone.) *Hoc mihi nomen nescio quomodo suspectum est. Sanè Marium fuisse Arpinatem, Ciceronis gentilem, vel ex initio librorum hujus de Legibus evidens est. Plinius lib.3. cap.5. in descri-*

benda

benda prima Italiæ regione, Cernetum oppidum, & Cernetanos, qui iidem Mariani cognominarentur. refert: ut suspicari subeat, ne quod ille Cernetum dicit, Plutarchus (si modo non surrepsit menda, ut solet fere in propriis nominibus,) Cirræatonem efferat. Sed nihil certi scio.

Cap. 5. Nihil plane de animi sui.) ἐδὲ μικρὸν ὑφήκατο, *&c. Guarinus contrarium sensum perscripsit, loco satis aperto. nam* ἐδὲ *negatio est qua etiam* τὸ μικρὸν *amputatur. Si scriberetur* ἐ μικρὸν, *stare posset Guarini interpretatio: sed ipsa rei veritas tamen ostenderet, mendum esse, & legendum esse* ἐδὲ. *Paulò ante:*

Ibid. A sella curuli.) δίφρων τῶν ἀγκυλοπόδων. *Quin rectè verterim, dubitare neminem puto eruditum: quod quidem ad sententiam attinet, cur autem epitheto hoc adficerentur exprimerenturque* sellæ curules, *nondum satis didici.* curvipedes sellas *verterem ad verbum: sed antiquitatum Romanarum copia instructi hoc dispicient. Ne Latini quidem vocabuli* ἔτυμον *ego adsequor. Est apud Festum,* Curules magistratus dici, quia curru veherentur. *excipienda ergo erit vox à canone derivatorum, prima enim est brevis. Horat. 1. epist. 6.*

——Fasces dabit, eripietque curule
Cui volet importunus ebur.——

Et sellæ quid cum curru Latinè? aut si sella item ut currus δίφρος *dicatur, quid ad currum* ἀγκυλόπες? *Quid si à* Curibus *hoc, ut alia Romam translatum credamus? certè prosodia congrueret. Sed viderint doctiores. Obiter heic reprehendendus est locus sub initium Æmilii à nobis incuria nescio qua præteritus pænè. Ibi Plutarchus* πρώτην ἐπιφανῶν ἀρχῶν, primum illustrem magistratum *vocat hanc ipsam ædilitatem curulem. Hoc ita esse, optimè ex his verbis Livii intelligitur, quæ sunt initio libri septimi.* Annus hic erit insignis novi hominis consulatu: insignis novis duobus magistratibus: prætura & curuli ædilitate, &c. *Iam ante autem ædilitas & tribunatus patricii, à curulibus magistratibus erant distincti: ut ex his, quæ de Licinii ac Sextii tribunis plebis actionibus sub annum CCCXXC. ab V.C. referuntur sexto libro satis est evidens. notum est etiam, tribunatum plebis ne magistratus quidem titulo censum fuisse, ideoque dictatore creato cum reliquis non fuisse sublatum. His adde quæ de Cn. Flavii scribæ ædilitate & sella curuli sub novi libri finem idem perscripsit auctor. Ita Plutarchi dicta rectè intelliges.*

Cap. 6. Patronum dicendi contra clientem.) *Guarinus hæc ita vertit, ut quid patronus apud Romanos diceretur, ne intellexisse quidem videatur. Deinde quod habet* Retipientibus autem judicibus testimonium, *falsum est. Accepisse enim eos excusationem Herennii, ne is diceret testimonium, Plutarchi verba & loci sensus ostendunt. De jure autem patronorum & clientum quia supra Plutarchus in Romulo perspicuè docuit, non est, quod de hoc loco, male utique olim tractato plura dicere oporteat. Quod autem paulò post è numero curulium magistratuum, Prætura excluditur, notandum est.*

Anti-

Antiquitus Magistratum curulem fuisse apparet: sed dudum ante Marium plebeii etiam consules fiebant. De suffragiis in judicio æqualibus vide annotata ad Coriolanum. In Græco μόνον & αὐτῆς est scribendum, & χαλεποῖς. Sed hæc fortè aliàs.

Cap. 9. Et sub eo tum dux sociorum.) *Græca,* καὶ ὅτι τὸν ἐπὶ τῶν τευτόνων ἔχων ἀρχὴν συνεστράτευε. *Guarinus,* adversus Teutones una militavit, principatum & curam Architectorum gerens. *Quid autem est hic de* architectis *quæso? & verò nisi* Teutones *versor nominasset, pro* τευτώνων τεκτόνων *eum legisse verisimile fuisset. Equidem rem jam contra Teutonas gestam fuisse, Qu. Metello Numidico magistratum gerente, ne verisimile quidem puto. Et militabat,* συνεστράτευε *est in Græco: ut videas non præteritam, sed præsentem militiam innui. Ergo mendum est in voce* τευτώνων, *cui facilius mederemur, fortassis, si vita hujus Metelli, quam scripsisse Plutarchum scimus, exstaret: nunc quia de illa militia nihil nobis constat, rem in medio relinquimus. Suspicor sanè esse sensum, cùm ob paternum hospitium tum quod sociorum copias duceret, Metello charum fuisse. T. Turpilium Salustius in Iugurthino bello nominat: idemque Vaccæ (quæ hic* βάγα *dicitur) præsidium ex Italicis, hoc est, sociorum populi Romani militibus constituisse, haud obscurè tradit. Ego in hoc & similibus locis circumspectius, quàm alii factitarint, versandum sciebam: ideo volui dicere quæ putarem. Amiotus planè* τεκτόνων *legit,* & præfectum fabrorum *vertit, quæ conjectura mihi non improbatur. nisi quod Sallustius videtur hoc indicaturus fuisse. Quanquam nihil obstat, quin alios auctores secutus sit Plutarchus. Paulò post:* ποιησάμενος ἴδιον τὸ ἔργον, occasionem rei gerendæ nactum, *Guarinus vertit, &* Ἰτύκην, *quæ Latinis* Vtica *dicitur,* Itycam: *annotandique ad marginem dedit occasionem cuidam, apud Sallustium* Vticam *legi: quasi non idem sit apud Plutarchum: Et mox* ἀναγορευθεὶς λαμπρῶς, Oratione splendida habita. *Quid est si hoc non est prævaricari officium interpretis? Multa id genus alia sciens omitto.*

Cap. 13. Periculum ab occidente Italiæ imminens.) *Nam Cimbri ad Rhodanum in Gallia Cn. Mallio & Qu. Cæpione proconsule cum exercitibus deletis in Hispaniam recesserant, inde in Galliam reversi, Teutonis se conjunxerunt, ut ex Liviana Epitoma 67. patet. Hoc monui, ne quem offenderet hic locus, cùm à septentrione bellum eos Italiæ intulisse populos cogitaret.*

Cap. 15. Polum porro septentrionalem.) *Pleraque hic male Guarinus vertit, & obscurè. Ratio rei iis, qui elementa Astronomica gustarunt, non est obscura. Meminit etiam Herodotus Cimmeriorum migrationis, haud procul initio libri primi.*

Cap. 17. De potestate rationis exiit.) ἐξέστη τοῦ φρονεῖν. *Guarinus nullo sensu,* calliditate excidit. *Saltem quæ sequuntur, insania correptum fuisse Iugurtham indicare animadvertisset. & nihil notius est, quàm* ἐξίστασθαι φρενῶν, ἔκστασις, ἐκστατικῶς ἔχειν, *ac similia multa.*

Cap.

Valerii locus.

Cap. 19. C. Lusius.) *Sic legitur etiam in Apophthegmatis. Emendetur ergo hinc Valerii locus, apud quem in hac historia* Clusius *lapsu librarii legitur, lib. 6. cap. 1. Etsi is militem non Trebonium, sed Cœlium Plotium nominat. Similis historia est apud Suidam in* Γάϊος*: qui locus cum Valerii adducto rectè comparabitur à diligentibus.*

Cap. 24. Carbo eum, & Cæpio.) Σκιπίωνος *est, mendose pro* Καιπίωνος, *in Græco. De Carpone, præter reliquos, Epitoma Livii 63. de Cæpione in 67.*

Cap. 27. Sensim eos insecutus est.) ῥᾳδίως. *alter* tumultuario bello. *quo quid à sensu magis alienum? Mox* ὕδασι Σεξτίοις *legendum, non* Σεξτιλίοις, *constat.*

Cap. 29. Ipsi quoque Ambronas mutuo.) *Locus est obscurus, & sanè verba puto me fideliter expressisse, quæ id omninò videntur innuere: Ligures jactasse, sibi nomen Ambronum avitum esse. Sed de hoc nihil, præter hunc unum locum, invenio. Sanè & Sex. Pompejus Festus Ambrones Gallicam fuisse gentem tradit: & apud Strabonem libr. 4. de ostiis Rhodani disputantem, mentio fit cujusdam Massiliensium de Ambronibus victoriæ: ut appareat fuisse eos vicinos. Massilienses finitimos Liguribus esse, notum satis est. Hinc levis saltem quædam videtur posse sumi conjectura.*

Cap. 33. Quo factum est, ut barbari.) *Contraria omnia & verbis & sensui loci hujus, habet Guarini versio: qui & Romanos cessisse in planiciem scripsit, &* ἄνω desuper *vertit, &* διασπασμὸν scutorum collisionem.

Cap. 40. Campus ad Vercellas.) *Vercellæ transpadanæ Italiæ oppidum est: cui regioni contigua est Venetia. Plinius lib. 3. cap. 17. & 18. Hoc dico propter Florum, qui lib. 3. cap. 3. pugnatum fuisse in Venetia scribit, & in campo* Caudio *(alii* Claudio *legunt, sed & in lib. de Viris illustribus* Caudio *habetur: apud Vellejum est* in Raudis campis, *haud scio quam rectè Sigonius* Veronam *pro* Vercellis *legendum putat: quod eo maximè nomine non admittendum videtur, quia ad Athesin est* Verona. *Cimbros trans* Athesin *procurrisse, historia perspicuè docet.*

Cap. 41. Telum singulis bidens.) διβόλια. Bina manibus jacula *Guarinus, & post eum Amiotus: quàm rectè, non video. Est quidem etiam apud Euripid.* δίβολος ἄκων, *in Rhæso.*

Cap. 48. Nonii cædes.) ὁ ὀνίου φόνος *male, pro* ὁ Νωνίου. Nonium *omnes historici nominant, & Appianus disertè* Νώνιον. *Guarinus nescio quem* Numium *supposuit.*

Cap. 49. De re ita magna ante cognitionem sententiam ferret.) *Guarinus locum hunc neque intellexit, & pervertit. Est autem* προαποφήνασθαι εἰς πρᾶγμα, de causa nondum cognita pronunciare, *non (ut ille habet)* adversari rei. *Quod autem dixi* tantum onus in se recipere, *id in Græco est ad verbum,* tam latum habere collum. *quâ de translatione aliquid in Cicerone annotavi.*

Cap. 54. Popedio Siloni.) *Is fuit Marsici, seu socialis istius (quod*

& Ita-

& *Italicum dictum fuit) belli auctor atque dux: atque hoc nomine ab historicis afficitur Latinis, Velleio, Flore 3. 18. Epitoma Livij 76. Valerio 3.1. Apud Strabonem lib. 5.* Πομπέδιος: *& apud Plutarchum initio vitæ Catonis Uticensis,* Πομπαίδιος σίλων *mendosè legitur.* ἡγεῖντος πομπαίδιος, *itidem ab Appiano lib.1. belli civilis appellatur. Fuit ergo* Quintus Popedius Silo: *& hic legendum* ποπεδίου, *non* ποπλίου. *quod miror ab interpretibus animadversum non esse.*

Ibid. Eorum occipitia.) Habenas, *Guarinus: legit enim (ut & in nostro fuit codice)* λωίων. *Sed videntur argutiæ loci hoc non recipere vocabulum. Est enim sensus: ita utrosque fuisse timidos, ut utrinque fugerint, & neutri neutros insequi ausi fuerint. Itaque* ἰνίον *legi, quod esse* occiput *constat: Amiotus* faciem *vertit, nescio qua occasione: nisi fortè repudiato vocabulo* λωίων, *sensus quod videretur offerre, amplexus est. Sed nostra conjectura verbis Plutarchi ac sententiæ haud dubiè est propior.*

Cap. 55. Trecenta sestertia precium.) *Monstrosè has summas pervertit, & ambiguè extulit Guarinus. Etenim septem myriades & dimidia, drachmarum sunt, seu (quod idem est) denariorum millia* LXXV. Sestertium *ita dixit Guarinus (ne dicam in numero eum errasse) ut an* sestertios nummos *indicet, an* sestertia *(hoc est, nummorum sestertiorum millia) non liquidè constet. Prius puto: neque enim animadverterat, quatuor sestertios uno denario, aut drachma (has enim in summis accipiendis Græci indicant) contineri: quod legisse saltem in Syllæ vita eum oportuit, quam convertit. Sed hæc alias. Eodem modo posteriorem summam corrupit. Si denarios decem æstimet in aureum florenum coronatum (quod Budæus docet, & proximè verum est) prior summa efficiet septem millia aureorum, & quingentos: posterior Lucculliana* CCL. *aureorum millia. estque ea summarum proportio, quæ ternarii ad centenarium numerum. Amiotus priorem summam ita, ut nos demonstravimus, effert. Lucullianæ autem tantum quintam ponit partem,* L. *scilicet aureorum millia: quæ ad priorem hanc habet rationem, quæ est vigenarii ad ternarium. Videturque legisse,* ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα. οὕτως, *&c. omißis verbis,* καὶ διακοσίων. *Utrum rectius sit, vix possum judicare: itaque quod in Græco reperi, id reddidi, quanquam verisimilior judicari potest Amioti lectio: nam & ipsa tantum incrementum precii habet, ut rectè videas epiphonema de aucta prodigiosè sumptuositate additum à Plutarcho.*

Cap. 57. Contrasenatum.) *Finxi vocabulum utut durum, (sunt enim Latini in duplicandis vocabulis, quàm Græci, infeliciores, ut est apud Livium) quo* ἀντισύγκλητον *utcunque exprimerem. nam quod nomen suæ catervæ indidisset Sulpicius, nondum apud Latinos legi: Consules porro tum erant L. Cornelius Sylla, & Qu. Pompeius Rufus, anno ab V. C.* IↃCLXVI.

Ibid. At ipse Sylla.) *Locus est intricatus, & à Guarino perperam versus, nullo planè sensu. Ubi autem verti,* Quod ipsi postulabant, justi-

justitium sustulisse, minus mirum est ab eo non intellectum, cùm & Græca sint mendosa, τὰς πράξεις ἔλυσε. Sed ex Syllæ vita, ubi idem argumentum tractatur, satis constat, legendum τὰς ἀπραξίας ἔλυσε, ne id ex aliis auctoribus petamus. Iustitium autem magnis tumultibus antiquitus consuevisse indici, cùm aliâs, tum ex tertio Livii libro patet. Mox de equitum numero, præsertim tam exiguo peditatu, in suspicionem veni, ne pro τρισμυρίων τρισχιλίων sit legendum: hoc est III. non XXX. millia. idque ausus sum ita exprimere: sex legiones ei in Sylla Plutarchus, & Appianus libro primo, belli civil. quatuor Oros. lib. 5. cap. 9. adscribunt.

Cap. 61. Ova parit tria.) ἐκλέπει, non ἐκλιπεῖ, cùm sit παρὰ τὸ λέπος. Est hoc verbum excludere. Apud Arist. lib. 6. cap. 5. de historia Animal. idem Musæi versus adducitur: sed pro ἀλυβάζει, legitur ibi ἀλεγίζει, quod quid sit, facilius intelligitur, quàm τὸ ἀλυβάζειν. hoc enim esse idem quod τρέφω, nutrio, in lexico est, nullo testimonio: & forte ex hoc loco sumptum vocabuli glossema. Cætera vide apud Plin. cap. 3. & 6. libri decimi. Quod ad has divinationes attinet, Ciceronis præstat de isto argumento libros cognosci, quàm nos heic à proposito digredi.

Cap. 66. Ad Meningem.) Meninx insula est è regione Africæ, non longe à minori Syrte. quæ & Lotophagorum insula dicitur, Polyb. lib. 1. vide Plin. 5. 7. Cæterùm ἰάμψαν Hiempsalem, ut verti, Latini vocant: & Sextilius, Appiano est Sextius.

Cap. 69. Telamonem. τελαμῶνι τῆς τυῤῥηνίας.) Portum esse, ex Plinio didici, 3. 5. idque perspicuitatis causa adjeci.

Cap. 70 Frumenta quæ hostibus advehebantur.) Guarinus quasi non esset notissimum ναυσὶ, dativum instrumenti, ut vocamus, esse, ac περιεκόπτειν τὰ σιτία, quid significaret: nautis pensionem præcisam à Mario finxit, quod indicandum duxi: refutatione non eget.

Cap. 71. Bonum fore rerum statum.) Elegans est, sed concisa oratio, εὖ γενησομένων, nimirum τῶν πραγμάτων: ut Latini dicunt, bene habet, & similia, Guarinus non intellexit, operæ precium esse ibi manere vertendo.

Cap. 72. Ancharium.) Sic & in Græco, & in Appiano est: apud Florum Aquarius legitur, sed male opinor. De Bardiæis, quæ ratio sit ejus nominis, fateor mihi nihil esse quod doceam.

Cap. 79. Antipatrum profecto Tarsensem.) Stoicus fuit philosophus, quod Strabo in Tarsi descriptione testatur libro 14. Citatur ejus de superstitione liber quartus, apud Athenæum lib. 8. Vixit paulò ante Marii tempora, siquidem Plutarchus in vita Gracchorum, T. Gracchum ait, ad leges ferendas à Blossio incitatum, qui hujus fuerit Antipatri in urbe discipulus. Idem in libro περὶ εὐθυμίας, hoc item Antipatri dictum refert. Platonis sententiam copiosius Lactant. lib. 6. cap. 19. Instit. refert.

PLV-

PLVTARCHI LYSANDER, GVILIELMO Xylandro, Auguſtano interprete.

I DONUM ab Acanthiis apud Delphos dedicatum, hanc habet inſcriptionem: *Braſidas & Acanthii de Athenienſibus.* Quamobrem multi lapideam ſtatuam, quæ intra cellam juxta fores ſita eſt, Braſidæ eſſe putant. Ea verò Lyſandri eſt effigies, cæſariem more antiquo, barbamque prolixam habens. Quod enim nonnulli dicunt, Argivis poſt magnam illam cladem crines tondentibus, Spartanos contrà victoria exſultantes comam aluiſſe, falſum eſt: ſicut id quoque, cùm Bacchiadæ Corintho expulſi Lacedæmonem exſules adveniſſent, abjecto & ob tonſa capita deformi habitu, cupiditatem Spartanis nutriendorum crinium inceſſiſſe. Enimverò Lycurgi inſtituto id quoque fecerunt, quem dixiſſe ferunt, propter comam pulcros formoſiores aſpectu, deformes terribiliores effici. Ariſtoclitum Lyſandri patrem familia non quidem regia, genere tamen *Lyſandri effigies.*

II Heraclidarum natum perhibent. In paupertate Lyſander educatus, ad exercitationes patrias ſeſe, ut quiſquam alius, obſequentem præbuit, virilemque, & omnis voluptatis abſtinentem, niſi quam honor ob rem bene geſtam habitus adferebat. Hujus voluptatis appetentem eſſe adoleſcentem, apud Spartanos in turpibus rebus non habebatur. Statim enim à puero ii ſuos volebant aliqua gloriæ cupiditate affici, & reprehenſos dolere, laudatos animo efferri: qui non hoc modo afficeretur, atque moveretur, eum virtutis nequaquam ſtudioſum, ſed ignavum indicabant. Ergo gloriæ ſtudium & pervicacia ei ab diſciplina Laconica inhæſit, neque adeo ad naturam ejus hæc ſunt referenda. Videtur porrò colendis potentibus magis ſe dediſſe, quàm Spartani eſſet moris: (& quam nonnulli civilis facultatis haud exiguam eſſe partem judicant) commodi ſui gratia magnatum faſtum facilè pertuliſſe. Ariſtoteles, ubi magnorum virorum temperamenta fuiſſe melancholica, aſſerit, ut Socratis, ut Platonis, ut Herculis, Lyſandrum ingraveſcente demum ætate in melancholiam incidiſſe tradit.

III Id ei peculiare fuit, quod cùm paupertatem ferret præclarè, neque unquam capi aut corrumpi pecunia potuiſſet, patriam divitiis, earumq; cupiditate replevit, effecitque ne ob id ea, velut ante, in admiratione eſſet, quia divitias non magni faceret: cùm quidem poſt Athenienſe bellum, ingeſta in eam magna vi auri atque argenti, ſibi ipſe ne denarium quidem ſervavit. Dionyſio etiam tyranno filiabus ſuis precioſas Sicilienſes tunicas mittente, non accepit, vereri ſe inquiens, ne filiabus eæ dedecori potius eſſent. Et tamen brevi poſt tempore ad eundem tyrannum Lacedæmone legatus, cùm is duabus miſſis ſtolis mādaſſet uti utrā vellet filiæ dono ferret, reſpōdit, ipſam rectius dijudicaturam, & utraque accepta ſecum diſceſſit. Poſteaquàm tracto bello Peloponneſiaco, ab Athenienſibus quos ob cladem in Sicilia acceptam continuo *Lyſandri pecuniæ abſtinens patriam ditat.*

mari toto cessuros, atque paulò post planè de bello sustinendo desperaturos erat opinio: Alcibiades ab exilio revocatus, ac summæ belli præfectus, eam rerum mutationem effecit, ut jam cum hostibus mari decertare æquis viribus posse videretur. Proinde Spartani novo terrore oblato, studiis belli denuò accensis, cùm intelligerent duce optimo, validioreque apparatu opus esse, Lysandrum rei navali præfectum emiserunt. Is cùm Ephesum pervenisset, urbemque sibi amicam, & rebus Laconicis enixè cupientem offendisset, IV

Lysander, classis præfectus quæ cum Cyro egerit. Ephesus ornata.

sed adversa tum utentem fortuna, in periculoq; constitutam, ne barbarie penitus occuparetur ob Persarum commercia: etenim (Lydia urbi vicina est, ideoque regii in ea duces plerunque agebant) castra ibi metatus, mandatoque ut naves onerariæ undique eò conducerentur, ibidemque triremium fabricationem instituens, Ephesiorum portus mercatoribus, opificibus forum, domos & artes quæstu faciendo occupavit: ut ab eo primum tempore Ephesus Lysandri opera in ejus, quem nunc tenet, splendoris atque majestatis spem sit ingressa. Inde cùm Cyrum regis filium Sardes venisse accepisset, eò adscendit colloquii, & Tisaphernis accusandi gratia. Namq; is cùm à rege jussus esset Lacedæmoniis opem ferre & mari Athenienses pellere, videbatur in gratiam Alcibiadis remissius agere, sumptusque malignè suppeditando navalem potentiam corrumpere. Gratum verò erat Cyro, Tisaphernem culpari & male audire, improbum hominem, ipsique privatim inimicum. Ob hæc; & reliquam in conversando comitatem, qua præcipuè adolescentem demerebatur, Cyri favorem nactus, ad bellum eum cohortatus est exequendum. Cúmque is eum discessurum convivio accepisset, atque orasset, ne V suam liberalitatem aspernaretur, sed securus repulsæ peteret quod vellet: Lysander, quando (inquit) tantopere mihi Cyre cupis, oro te atque hortor, ut obolum stipendio nautico, quod hactenus fuit ternum obolorum, adjicias. Delectatúsque ejus liberalitate Cyrus decem millia ei Daricorum dono dedit. Hac de pecunia Lysander obolum nautis viritim distribuit, splendideque agens, parvo tempore naves hostium classiariis vacuas effecit. hi enim aut ei qui plus numerabat, se adjungebant: aut si manerent, officium inviti faciebant, quotidianisque tumultibus duces vexabant. Verùm Lysander tametsi ita ad se pertractis, incommodoque affectis hostibus, prœlium tamen navale formidabat: Alcibiadem metuens, acrem virum, & numero navium superiorem, nullaque ad id usque tempus neque terra neque mari victum pugna. Vt verò Alcibiades, præfecto classi Antiocho gubernatore, à Phocæa in Samum trajecit, Antiochus VI velut in contumeliam Lysandri audacter duabus triremibus ad portum Ephesinum advectus, præter stationem ipsam navium cum risu & plausu superbè navigavit: ibi indignatione concitus Lysander, paucis initio triremibus deductis, eum insecutus est: cúmque ab Atheniensibus Antiocho auxilium ferri cerneret, pluribus instructis ipse quoque navibus navali prœlio commisso vicit, ac captis quindecim

Victoria navalis Lysandri.

decim triremibus, trophæum erexit. Ob hoc populus Atheniensis imperium Alcibiadi abrogavit: isque à militibus in Samo contumeliosè habitus, maleque audiens, ex castris in Chersonesum avectus
VII est. Hanc verò pugnam, etsi nihil magni gestum fuit, fortuna Alcibiadis nomine celebrem fecit. Lysander autem à civitatibus sociis Ephesum evocatus, quos audaciores reliquis esse, altioresq; ducere spiritus animadvertit, apud eos occulta jecit eorum decemviratuum & novarum rerum, quas deinde perfecit, principia, hortans uti sodalitates instituerent, animumque rebus attenderent: etenim simul atque Athenienses essent eversi, fore ut populi imperio sublato, ipsi in patrias suas principatum obtinerent. Id re ipsa singulis confirmavit, eos cum quibus amicitiam aut hospitium junxisset, ad magnas res, honores, & imperia evehens, eorum se in peccando socium præstans, cupiditatesque eorum suis delictis explens: hinc omnes illum observare, colere atque diligere, sperantes ipso summa rerum potito, maxima se quævis adepturos. Quo factum est, ut Callicratidas Lysandro successor missus, neque initio ipsis acceptus esset: & postea (cùm edito specimine virum se optimum esse atque justissimum demonstrasset) formam imperii sui simplicem Doricamque planè & ingenuam non probaret. verùm hujus virtutem tanquam pulcritudinem heroicæ imaginis alicujus admirati, Lysandri in amico studium commoditatesque societatis ejus desiderabant: cujus quidem abitus mœrorem ipsis reliquerat, lacrymasque excitaverat.

Callicratidæ ingenium & facta.

VIII Et quidem horum adversùs Callicratidam odia auxit Lysander: missisque sibi à Cyro ad persolvenda nautis stipendia pecuniis, quod superfuit, Sardes remisit, ipsum jubens Callicratidam petere à Cyro, si vellet, ac curare quomodo exercitum aleret. Denique in patriam navigaturus coram Callicratidæ professus est, ei se classem mare omne in potestate sua habentem tradere. Quam illius arrogantiam ut inanem esse atque superbam is ostenderet: Quin tu, inquit, ergo, ad lævam Samo relicta ad Miletum classem circumducis, eamque ibi mihi tradis? si enim mare in nostra est potestate, nihil attinet eo in cursu metuere nobis ab hostibus qui in Samo sunt. Lysander verò, non se porrò, sed illum præesse navibus respondens, in Peloponnesum abiit, relicto in magnis difficultatibus Callicratida. Nam neque secum pecuniam advexerat, neque exigere à civitatibus & extorquere, alioquin male affectis, sustinebat: reliquum erat, ut limina regiorum præfectorum accedens Lysandri exemplo peteret.

Lysandri malignitas & arrogantia.

IX Verùm ab ea re ingenio erat alienissimo, ingenuus vir & magnanimus, & qui Græcos à suis gentilibus cladem accipere minori turpitudine posse putabat, quàm adulari, & adire ad fores barbarorum, quibus præter auri copiam nihil adesset boni. Tamen necessitate compulsus, in Lydiam ascendit, rectaque ad Cyri domum profectus, referri ei jussit, Callicratidem classis ducem adesse, & colloqui cum eo velle. Cùm eorum, qui ad fores stabant, quidam responderet: Non vacat, ô hospes, in præsentia Cyro: bibit enim. simplici-

ter admodum Callicratidas: Nihil, inquit, est incommodi, adsistens enim juxta, expectabo dum biberit. Tunc igitur rusticus homo habitus, & à barbaris derisus, discessit. Vt verò iterum ad fores regias veniens non est admissus, indignè ferens, Ephesam abiit, multa imprecatus iis mala, qui primi se à barbaris illudi passi fuissent, eosque propter divitias superbire docuissent; juravit etiam coram suis, se, cùm primum Spartam rediisset, totum in reconciliandis Græcis futurum: ut barbaris ii deinde terrori essent, neque in posterum auxilia eorum contra sese mutuò requirerent. Sed is Callicratidas digna Lacedæmone meditatus, primisque Græcorum justitia, magnanimitate & fortitudine non inferior non multo post tempore apud Arginusas, navali pugna victus interiit. Inclinatis tum rebus, socii fœderis legatis Spartam missis petierunt, ut Lysander classi præficeretur, eo duce longè alacrius bellum se gesturos innuentes. Eadem & Cyrus per suos petebat. Sed cùm lex obstaret, qua cautum erat, ne quisquam bis classem duceret; Spartani ut sociis gratificarentur, Araco cuidam nomen navalis imperii contulerunt, eique Lysandrum verbo legatum, reipsa summæ rerum præfectum addiderunt. Fuit Lysandri adventus plerisque eorum qui in repub. versabantur, inque civitatibus suis potentia valebant, jampridem desideratus: sperabant enim suam potētiam populari imperio deleto auctiorem fore. Atqui in Imperatore simplex & candidum ingenium probabant, iis cum Callicratida comparatus Lysander, versutus homo, & impostor videbatur: Quippe fraudem plerunque in bello gerendo adhibebat: justitiam utilitati conjunctam magnifaciens: sin minus, honesti loco commodum usurpans, verum falso non natura præstantius judicans, sed ex utilitate utrunque æstimans. Qui Herculis stirpe ortos sine dolo bellum gerere volebant, eos rideri jussit, nam ubi pellis leonina non sufficeret, ibi vulpinam adsuendam esse. Ejus generis est, quod traditum est, cum Milesiis eum egisse: Cùm amici & hospites ejus cives Milesii, quibus pollicitus fuerat summam in populi potestate abolenda, & pellendis adversariis operam, mutata sententia cum inimicis in gratiam rediissent: palam quidem delectari se ea conciliatione, in eamque consentire simulavit; occultè verò eos objurgavit, & ad invadendam multitudinem stimulavit. Deinde ut sensit motam seditionem celeriter auxilii ferendi causa Miletum intravit, & in quos primum incidisset novarum rerum auctores, eos graviter increpavit, suppliciumque minatus est: reliquos bono animo esse jussit, nihilque ipso præsente mali metuere. Id autem præ se tulit, hoc agens, ne qui erant quàm maximè populares & præstantissimi, ex urbe fugerent, sed ibi perirent. sicque est factum: quotquot enim fide ipsi habita in urbe manserunt, trucidati sunt. Androclidas sermonem ejus retulit, qui magnam in jurando levitatem arguit. dixisse enim Lysandrum, pueros taxillis, viros jurejurando decipiendos esse. Imitatus est in hoc Polycratem Samium, non rectè quidem tyrannum imperator: neque Laconicum est, Deos eodem

X

XI

XII

Lysander classi iterum præfectus.

Lysandri versutia & perfidia.

Polycratis perjuria.

dem quo hostes modo tractare. Imò autem in Deos contumelia major est: qui enim jurejurando fallit hostem, hunc se metuere,
XIII Deum contemnere fatetur. Enimverò Cyrus Lysandro Sardes accito & dedit multa, & pollicitus est, in gratiam ejus id quoque jactans, si pater nihil esset daturus, de suo se impensas facturum, & omnibus absumptis, solium suum (solebat autem ex auro & argento confecto solio sedens responsa dare) concisurum. Tandem cùm ad patrem in Mediam proficisceretur, Lysandrum ad recipienda ab urbibus tributa substituit, suumque ei imperium commisit: eoque salutato, & orato ne ante suum reditum (adducturum enim se multas ex Phœnice & Cilicia naves) cum Atheniensibus bello navali decerneret, ad regem abiit. Lysander cùm neque pugnam, multitudine hostibus impar, auderet, neque tot cum navibus ociosus esse vellet, avectus, nonnullas insulas in suam potestatem redegit, Æginam quoque & Salaminam adivit, & incursionibus vexavit. In Atticam inde ingressus salutato Agide, (nam ab Decelea is ad eum descendit) ut pedestribus tum copiis ostenderet, se in sua potestate mare habere, insequentibus Atheniensibus, alio cursu per insulas instituto in Asiam fugit. Cúmque Hellespontum desertum invenisset, Lampsacum urbem à mari oppugnare cœpit: eodem simul cum terrestribus copiis Thorax perrexit, easque muris admovit.

Cyri in Lysandrum studium.

Lampsacum Lysander capit.

XIV Expugnatam vi urbem Lysander militibus diripiendam dedit. Cæterùm Atheniensium classis, centum & octoginta triremibus constans, recens ad Eleuntem Cherronesi urbem in stationem subierat. Hi audita Lampsaci calamitate, statim Sestum appulerunt, atque ibi alimentis assumptis, ad Ægos potamos navigaverunt, hostium classe adhuc è regione apud Lampsacum stante. Duces erant Atheniensium cùm alii multi, tum Philocles, qui pridem populo persuaserat, ut qui eo bello ex hostibus caperetur, ei dextræ manus pollex amputaretur, ut hastam ferre nequiret, remum ducere posset. Ea die utrinque cessatum, & in sequentem diem navale
XV prœlium expectatum est. At Lysander alias animo cogitationes volvens, nautis & gubernatoribus, tanquam prima luce pugnam commissurus, mandavit, ut sub auroram in naves conscenderent, in iisque ordine & silentio servato sederent, atque ipsius jussum expectarent: eodem modo pedestres etiam copias jussit explicatis in littore ordinibus quiescere. Orto Sole & Atheniensibus tota cum classe in conspectum à fronte adnavigantibus atque provocantibus naves priores in hostes obversas, quas classiariis nocte adhuc durante impleverat, continuit: missisque ad primas naves lembis, quales ad obeunda ministeria haberi solent, quiescere jussit. ordinibusque servatis nihil turbari, neque contra hostem provehi. Cum recessissent jam advesperascente Athenienses, non ante milites ex navibus dimisit, quàm duæ aut tres triremes, quas speculatum emiserat, reversæ sunt, cùm hostem navibus egressum vidissent. Idem postridie, tertio etiam, & usque ad quartum diem egit:

Lysander ut Athenienses ad Ægos potamos vicerit.

unde Atheniensium aucta est fiducia, contemptioque extitit hostium, quos metu se à pugna abstinere putabant. Interim Alcibiades, qui tum in suis castellis apud Cherronesum agebat, citato equo ad castra Atheniensium advectus, duces reprehendit: primùm quod in littore importuoso & aperto neque rectè, neque tutò castra posuissent: deinde in eo peccatum, quod ex Sesto commeatum petere cogerentur, ex re potius fuisse, si sensim ad portum & urbem Sestum navigassent, atque ab hostibus se longius removissent, qui cum copiis unius imperio parentibus, ejusque metu jussa celeriter dato quovis signo exequentibus stationem contra haberent. Hæc docenti nemo obtemperavit. Tydeus etiam contumeliosè non illum, sed alios imperare respondit. Itaque Alcibiades, concepta etiam proditionis de ipsis suspicione discessit. Quinto die Atheniensibus classem admoventibus, rursusque, ut solebant, contemptis planè hostibus recedentibus, Lysander speculatoriis navibus emissis, mandavit, ut, cùm vidissent egressos navibus Athenienses, retrò quàm possent celerrimè aveherentur, & ubi in medium trajectum pervenissent, æreum scutum invadendi hostis signum de prora attollerent. Ipse gubernatores & præfectos triremium circumvectus lembo hortatus est, ut quilibet socios navales & classicos milites in ordine contineret, datoque signo alacriter & summa vi in hostem contenderent. Postquàm à navibus scutum sublatum est, & à prætoria navi tuba classicum cecinit, naves contra Athenienses subvectæ sunt: & in littore terrestres copiæ certatim ad promontorium contenderunt. Est ibi inter utranque continentem quindecim stadiorum intercapedo: id spacii studio & alacritate remigum citò fuit confectum. Primus à terra hostilem classem advenire vidit Conon dux Atheniensium subitòque elata voce conscendere naves jussit: & summum ex infortunio suorum dolorem capiens, hortando alios, alios rogando, quosdam vi ad triremes compulsit. Verùm nihil ejus studium profecit, dissipatis hominibus: quippe ut primùm navibus fuerant egressi, nihil tale veriti, aut res necessarias emebant, aut per agrum vagabantur, aut in tentoriis dormiebant, aut cœnabant: imperitia enim ducum eos quàm longissimè à cogitatione eorum, quæ eventura erant, abduxerat. Hostibus jam cum clamore & impetu advehentibus, Conon cum octo navibus avectus evasit: & in Cyprum ad Evagoram regem perfugit. Reliquas adorti Peloponnesii, partim omninò vacuas ceperunt, partim adhuc in eas conscendentibus hostibus diffiderunt. homines partim ad naves inermes & promiscui contendentes cæsi sunt, partim in terra, egressis eodem hostibus necati. Tria millia hominum cum ipsis ducibus cepit Lysander & universam classem, navi Paralo, & illis quæ cum Conone abierant exceptis. Castris hostium direptis, navibusque ad suas alligatis, ad tibiæ cantum & pæanes Lamsacum revertit. cùm quidem maximam rem minimo labore, unaque hora longissimum bellum confecisset.

Alcibiadis bonum consilium spretum. — XVI (beside "Interim Alcibiades")

Conon is studium & fuga.

Lysandri victoria quantum actum.

XVII (beside "Quinto die Athe-"); XVIII (beside "Est ibi inter utranque continen-"); XIX (beside "Hostibus jam cum clamore")

Quod

Quod bellum variissima fortuna, dubiisque & inconstantibus even-
tibus diu gestum, infinitisque rerum mutationibus & certamini-
bus omnis generis, absumptis, quot ne omnibus quidem reliquis
Græciæ bellis perierant, ducibus, unius tandem viri consilio & pe-
ritia consummatum est: ita ut quidam ad Deos id Lysandri faci-
XX nus retulerint. Fuere qui juxta ejus navem, cùm primum ex por-
tu contra hostes proveheretur, ab una parte Castoris, ab altera Pol-
lucis stellam ad gubernacula affulsisse dicerent. Quidam lapidis ca-
su eam rem præmonstratam fuisse asseruut. Decidit enim ex cœlo *Lapis de cœlo*
(quæ communis est opinio) ingens lapis ad Ægos potamos, osten- *lapsus.*
diturque adhuc, & ab iis qui Cherronesum inhabitabant, colitur.
Ferunt Anaxagoram prædixisse, quoniam cœlestia corpora mutuò *Anaxagoræ*
essent connexa, fore ut agitatione eorum unum aliquando labefa- *philosophia.*
ctatum, avulsumque decideret. Neque verò stellas esse iis in locis,
ubi cernuntur: sed quia lapidea sint & gravia corpora, lucere ea re-
fracto in ipsis æthere: circumagi autem constricta vertigine & vehe-
mentia motus cœlestis; eumque motum compactorum corporum
ita ab initio obtinuisse, ne cœlum rueret: frigidis istis & gravidis
XXI corporibus à se mutuò avulsis. Est alia verisimilior hac opinione *De subitò e-*
sententia eorum, qui stellas subitò emicantes atque per aerem sal- *micantibus*
tantes non fluxum aut distributionemætherei ignis esse, qui ita in- *stellis.*
census statim restinguatur, neque aeris præ multitudine rupti por-
tionem in superiora elatam, ibique inflammatam censent: sed ja-
ctationes esse & lapsus cœlestium corporum, quæ conversionis vio-
lentia veluti elisa, & per obliquum lata, ideo non conspiciantur
plerumque, quia ferè non in eam terræ partem quæ incolitur, sed
Oceanum extra ambientem decidant. Anaxagoræ quidem testimo- *Damachi*
nium fert Damachus, in opere de Religione scribens, antequam is *narratio.*
lapis deciderit, septuaginta & quinque continenter diebus visum
fuisse in cœlo corpus igneum prægrande, & nubis inflammatæ si-
mile, non ociosum, sed quod variis neque continentibus, sed velu-
ti fractis motibus ferretur, ita ut ejus jactatione avulsa, & dilata
in varias partes fragmenta fulserint stellarum salientium modo: id
postquam in terram tandem eo locorum decubuerit, metuque &
terrore liberati incolæ convenerint ad spectaculum, nullum in eo
ignis opus, nullum vestigium apparuisse, sed magnum lapidem,
qui tamen vix exiguam ignitæ istius molis portiunculam expleret.
XXII Liquet sanè, Damachum benignis auditoribus opus habere: si ta-
men vera est ejus narratio, omninò eos redarguit, qui saxum à pro-
montorio aliquod venti vi avulsum, & abreptum turbinis in mo-
rem ut venti vehementia remisit, ac procella id circumvehens de-
siit, abjectum decidisse ajunt. Nisi ita potius judicandum sit, id
quod permultos dies apparuit, re ipsa ignem fuisse, qui extinctus
in aere, mutationem & ventos validiores excitarit: ab his & lapi-
dem eum projectum. Verùm hæc diligentius alio scriptionis ge-
XXIII nere persequenda sunt. Lysander porrò cùm in concilio decre-

Philocles & Atheniensium captivi trucidantur.

decretum esset, Atheniensium tria millia captivos morte mulctandos esse, Philoclem eorum ducem ad se vocans interrogavit, quodnam sibi ipse supplicium statueret, qui civibus suis hujusmodi contra Græcos decreti auctor fuisset? Philocles nihil calamitate fractus, non esse ei opus accusatione respondit, nullo extante causæ judice: ageret proinde victor ea, quæ victo ferenda fuissent: inde lotus, splendida veste sumpta, primus civium ad necem ivit. Auctor Theophrastus. Inde circum urbes navigans Lysander, quotquot Athenienses reperit, eos omnes ire Athenas jussit; jugulaturum, quoscunque extra urbem offendisset, addens :-id agebat, ut omnibus in urbem compulsis, statim ibi caritas annonæ & fames oboriretur, atque ipse in ea obsidenda tanto minus negocii haberet. Per urbes autem populari reipublicæ administratione sublata, singulis unum Lacedæmonium prætorem reliquit, & decem præfectos ex iis, quas instituerat, sodalitatibus. Hæc & in hostium, & amicorum in urbi- XXIV
bus agens, lentaque navigatione urbes invisens, sibi ipsi principatum Græciæ machinabatur: non enim optimates, non ditissimos quosque ad magistratum evehebat, sed sociis suis atque hospitibus eam dignitatem, jusque supplicii & honoris deferendi donabat. Et ipse multis cædibus interfuit, sociisque in adversariis pellendis suam operam navavit, specimen Lacedæmonii imperii nequaquam commodum Græcis exhibens. Quare Theopompus comœdiarum scriptor nugari mihi videtur, Lacedæmonios mulierculis cauponantibus comparans, quod, cùm Græcis suavissimum libertatis potum gustandum dedissent, pro eo acetum infuderint: nam ipse etiam primus gustus gravius fuit, & amarus, Lysandro neque populis summam rerum permittente: & rempublicam paucis quibusdam, iisque ferocissimo cuique inter paucos & contentiosissimo tradens.

Theopompi dictum.

Athenæ obsessa.

His agendis cùm non multum temporis impendisset, præmissis La- XXV
cedæmonem, qui advenire ipsum cum ducentis navibus nunciarent, in Attica ad Agidem & Pausaniam reges pervenit, sperans se cum his statim urbe potiturum. Sed cùm resisterent Athenienses, rursus accepta classe in Asiam trajecit. Ibi in omnibus urbibus potestate populi sublata, ac decemviratu constituto, multis ubique cæsis, aut exilii causa solum vertentibus, Samios omnes extorres egit, urbesque eorum exulibus concessit. Sestum Atheniensibus cùm eripuisset, non passus est eam à Sestiis habitari, sed gubernatoribus suis & remigum magistris urbem agrosque tribuit: quod & primùm Lacedæmonii improbaverunt, Sestiosque in patriam restituerunt. Verùm eas actiones Lysandri omnes Græci cum gaudio viderunt, Æginetas longo post tempore in patriam suam reduci, Melios & Scionæos pulsis ab eo Atheniensibus, urbesque reddentibus, postliminio reverti. Cùm jam Athenienses in urbe famæ laborare inaudivisset, ad Piræeum venit, coegitque eos acceptis quas ipse vellet conditionibus deditionem facere. Lacedæmonios invenias, qui di- XXVI
cant Lysandrum ephoris scripsisse, Captæ sunt Athenæ: & eos re-

scri-

scipsisse: Sufficit esse captas. Sed hoc confictum est rei exornandæ causa. Verùm ephororum decretum ita habuit: Magistratus Lacedæmoniorum ita decreverunt: dejecto Piræeo, & longis muris, omnes urbes relinquentes, vestro agro contenti, ita pacem habere; quæ danda sunt, date, exules accipite, quòd de navium numero statutum fuerit, id facite. Hanc scytalam acceperunt Athenienses: Theramene Anconis filio suadente. quo tempore is juveni cujusdam oratori Cleomeni interroganti, ecquid Themistocli contrarium facere & dicere auderet, muros Lacedæmonii tradens, quos ille invitis Spartanis extruxisset: respondisse fertur: Ego verò, adolescens, nihil planè Themistoclis sententiæ repugnans facio: eosdem enim muros & is propter salutem civium ædificavit, & nos eandem ob causam demoliemur, quod si felicitas urbium è muris penderet, Spartam quæ
XXVII muris omninò caret, omnium miserrimam esse oportebat. Enimverò Lysander, navibus Atheniensium præter duodecim omnibus acceptis, murisq; Atheniensium, decimosexto Munichionis die (quo die barbaros ante apud Salaminam navali prœlio vicerant) statim etiam Rempublicam mutare aggressus est. Atheniensibus autem contumaciter resistentibus misit ad populum qui dicerent, non stetisse civitatem pactis: stare enim muros ultra definitum tempus: itaque se de illis, ut pactionis ruptoribus, denuò sententias suorum auditurum. Ac sunt qui re vera eum apud socios proposuisse rogationem de agenda in servitutem civitate Atheniensium referant: ac censuisse quidem Erianthum Thebanum, urbem evertendam, agrumque pecoribus ad pascua relinquendum esse: post ducibus in convivium collectis, cùm inter pocula quidam Phocensis ex Euripidis Electra cori primam in scena vocem retulisset,

Rogatio de excindendis Athenis.

Electra Agamemnone nata, casam
Ad tuam agrestem veni.———

fractos omnium fuisse miseratione animos, visumque cunctis indignum facinus, si tam illustris urbs, quæ tantos protulisset viros ex-
XXVIII scinderetur. Proinde Lysander Atheniensibus nihil non concedentibus, multas ex urbe tibicinas evocavit, omnes etiam quas in castris habebat, conduxit, & ad tibiæ sonitum muros dejecit, triremesque cremavit, coronatis, & ludentibus sociis, perinde ac si illa dies libertatis initium esset. Statim etiam Rempublicam mutavit, triginta in urbe, decem in Piræeo constitutis præfectis: impositoque in arcem præsidio, eique Callibio Spartano prætoris vice præposito. Qui Callibius cùm Autolyco athletæ (apud quem convivium suum actum Xenophon scribit) baculo ictum intentasset, isque eum pedibus apprehensum in solum prostravisset, Lysander non modò non succensuit Autolyco: sed & Callibium increpavit, quod ignoraret se liberis hominibus imperare: Autolycum in Callybii gratiam triginta præfecti paulò post interfecerunt. Lysander his confectis in Thraciam navigavit: pecuniæ quod supererat, dona & coronas (quæ ei permulti offerebant: viro nimirum potentissimo,

Muri Athenarum destructi.

Triginta tyranni.

Lycurgique leges occultè infregit, quibus ante valentibus non ci-
vitatis bene inſtitutæ, ſed vitæ hominis ſapientis exercitatique ge-
rebat ſpeciem. Imò quemadmodum Herculem poetæ fingunt pel-
le & clava lignea inſtructum, puniendis injuſtis immanibuſque ty-
rannis orbem terrarum peragraſſe: ita Lacedæmon ſcytala & pallio-
lo uſa, imperium in Græciam ultrò delatum obtinuit, injuſtas in ci-
vitatibus dominationes, & tyrannides deſtruxit, bellorum arbitra
fuit, ſæpenumeroque ſeditiones pacavit: idque ne ſcuto quidem
ullo moto, ſed uno tantum miſſo legato, ad quem confeſtim omnes,
tanquam apes ad regem ſuum, concurrentes, & in ordinem ſe com-
ponentes, mandatis ejus obtemperabant: tantum ea urbs legum ob-
ſervantia juſtitiaque reliquis antecellebat. Vnde mihi ſubit mira- LVII
ri eorum judicia, qui Lacedæmoniis parendi, non item imperandi
ſcientiam adfuiſſe affirmant, laudantque illud Theopompi dictum,
Obedientiæ causa. qui Spartanos eo incolumes eſſe dicenti, *quod reges imperandi pe-*
ritos haberent: Potius, inquit, *propterea quod cives obedire norunt.*
Non enim dicto audientes homines eſſe volunt iis, qui præeſſe, ut
par eſt, neſciant: quippe obedientiam à principe diſcant oportet. qui
enim bene ducit, efficit ut rectè eum ii, quos ducit ſequantur. Ac ut
equeſtris artis opus eſt, reddere equum manſuetum, & fræno pa-
rentem: ita regiæ ſcientiæ eſt obedientiam ſubditorum efficere. At
Lacedæmonii non obedientiam, ſed cupiditatem obtemperandi ſi-
bi apud alios effecerunt: non enim hi naves, non pecuniam exige-
bant, non milites, ſed unum Lacedæmonium legatum: acceptoque
eo cum ſummo honore, & reverentia utebantur. Ita Gylippo Sici-
lienſes, Braſida Chalcidenſes uſi ſunt: Lyſandro, Callicratida, & Age-
ſilao Aſiæ totius incolæ, viros eos ubique populorum, magiſtra-
tuumque correctores nominantes: omnino autem in Spartanorum
civitatem, tanquam modeſtæ viæ, reipublicæque bene ordinatæ
præceptorem, intuentes. Quam ad rem videtur Stratonici face- LVIII
tum illud cavillum referri debere, qui Athenienſes myſteria cele-
brare & pompas ducere juſſit: Eleos certamina edere, nimirum ha-
rum rerum peritiſſimos: Lacedæmonios autem iſtis, ſi quid pec-
caſſent, plagas infligere. Hoc quidem ut ridiculum retuli. At verò
Antiſthenes Socraticæ philoſophiæ ſectator, videns Thebanos à
Leuctrica victoria inſolentius efferri, Nihil eos differre à pueris di-
xit, qui exultarent propterea quod pædagogum concidiſſent. Enim-
verò non hoc Lycurgus tum temporis agebat, ut urbem, quam plu-
rimarum aliarum ducem relinqueret: ſed cùm ita ſentiret, ſicuti u-
nius hominis felicitas virtute & concordia paratur, eandem ratio-
nem quoque civitatis eſſe: eo ejus ſtatum ordinavit, accommoda-
vitque, ut cives liberi eſſent, totique ex ſeipſis apti, & temperantes
atque ita quàm diutiſſimè civitas duraret. Ad hoc idem propoſi- LIX
tum Plato etiam, & Diogenes, & Zeno rempublicam inſtituerunt,
aliique omnes, qui eo laudem invenerunt, quod de his rebus ſcri-
bere aliquid conati eſſent. Noſter non libros de republica, ſed re
ipſa

ipsa civitatem nulla imitatione æquandam protulit in lucem: atq; iis qui opinantur, virum sapientem cogitatione tantum concipi, non re vera exstare posse, ob oculos posuit totam urbem sapientiæ studio occupatam. quare merito omnibus illis, qui unquã apud Græcos rempublicam attigerũt, gloria longe anteponitur. Ideoq; Aristoteles ait minores eum apud Spartanos, quàm quos par erat, honores adeptum: cùm sit quidem ornatus maximis. templum enim ei positum est. sacrificaturq; ipsi quotãnis, tanquã Deo. Ferunt etiam, cum reliquiæ ejus essent in patriam reportatæ, sepulcrum fulmine ictum fuisse. *Lycurgi sepulchrum.* Non temerè id alicui illustri viro evenisse constat, præterquam Euripidi inferioribus temporibus mortuo, & in Macedonia apud Arethusam sepulto; ut qui hujus studio tenentur, magnam amoris sui causam, testimoniumq; hujus præstantiæ afferant, quod soli ei idem post mortem, quod ante sanctissimo & diis acceptissimo

LIX Lycurgo, contigit. Mortuum fuisse Lycurgum alii Cirrhæ tradunt: Apollothemis Elide quo tum se contulisset: Timæus & Aristoxenus in Creta vitam cum morte commutasse asserunt: ostendique hic à Cretensibus ait sepulcrum ejus apud Pergamiam, via, ut vocatur, peregrina. Filium quoque reliquisse traditur unicum, Antiorum nomine: eoque sine liberis defuncto genus defecisse. Socii autem ejus & familiares instituerunt conventum, qui posteris per manus traditus diu perduravit: diesque quibus coirent, Lycurgidæ appellati sunt. Aristocrates Hipparchi filius Lycurgo in Creta mortuo, ab hospitibus ejus corpus crematum, cineresque in mare dispersos perhibet. obtemperasse nimirum eos ipsius Lycurgi precibus, id caventis, ne suis reliquiis Spartam allatis, tanquam ipse si rediisset, cives soluta sacramenti religione rempublicam à se institutam mutarent. Atque hæc de Lycurgo.

IN LYCURGUM PLUTARCHI Interpretis Annotationes.

Cap. I. *QVo tempore vixerit Lycurgus si quis disputatum & explicatum accuratius legere desiderat, Clementis Alexandri primum Stromaton librum consulat. Huc enim nos transferre, quæ copiosè ab eo varijs ex auctoribus sunt collecta, brevitatis studium non sinebat. Pleriq; eum ad Osiæ Azariæ, Iudæorum regis ultimos annos, & Manahemum Israeli regem tributarium collocant, circa annum mundi 3180. hoc est ante V.C. 33. Pausanias in Lacon. Agesilao, qui sextus Agidarum fuit, regnante Spartæ Lycurgum leges condidisse ait. Vt incerta pleraque esse auctor noster haud injuria monuerit.*

Ac Xenophon etiam.) *Locus est in libello de Lacedæmoniorum republica: is libellus lectus multum lucis huic adferet.*

Heraclitas.) *De Heraclitis multa sunt passim apud Græcos apud Pausaniam in Laconicis, & alibi, atq; etiam apud Herodotum non*

uno

mavit, nemini se vim facturum: cumque fidem habuissent, atque in medium processissent, viri haud pauciores octingentis, his qui paucorum in republica principatu studebant omnes eos trucidandos tradidit: Et per alias urbes innumeri eorum, qui popularem reipublicæ administrationem præferebant, cæsi sunt: cùm non sui modò odii causa, sed & in gratiam amicorum illos tolleret. Itaque Eteoclis Lacedæmonii vox probata est, qui Græciam non potuisse duos Lysandros perferre, dixit: quod idem de Alcibiade Archistratum pronunciasse Theophrastus ait. Verùm hujus petulantia tantùm, & contumacia libidini juncta odio fuit: Lysandri potentiam morum acerbitas gravem, terribilemque reddidit. Quæ de eo adferebantur querelæ, earum nullam ferè rationem habebant Lacedæmonii. Sed postquàm Pharnabazus injuria ab eo affectus, regionem ipsius populante, Spartam misit qui eum accusarent: ibi demum ephori indignatione correpti, Thoracem, qui ex amicis ejus & collegis in bello gerendo unus fuerat, deprehensum quod privatim argentum possideret, interfecerunt: ipsum Lysandrum scytala missa revocarunt. Quod de scytala dixi, tale est. Cùm clas- XXXVI

Scytalæ Laconicæ explicatio.

sis aut exercitus ducem emittunt ephori, duo teretia ligna longitudinis & crassiciei exactè ejusdem habent. horum unum duci proficiscenti peregrè dant, ipsi alterum retinent. Post ubi arcanam aliquam aut magnam rem ei indicare volunt, schedam longam lori instar atque arctam efficiunt, suæ eam circumvolvunt scytalæ, ita quidem ut nullo vacuo relicto spacio tota scytalæ superficies eo libello integatur: ita circumplicata scheda inscribunt quidquid visum fuerit: libellum inde scytalæ detractum, seorsim ad ducem mittunt: Is ibi accepit, scytalæ suæ (aliter enim legi nequaquam potest, litteris non cohærentibus, sed in apices variè divulsis) circumligat, atque ita curvitate ista in rectum ordinem ligni ope restituta, & primis cum sequentibus conjunctis circumferens oculos per circularem eum ambitum epistolam legit. Nomine autem ligni etiam ista epistola scytala dicitur, ut cùm mensurato mensuræ nomen tribuitur. Eam tùm in Hellesponto Lysander scytalam cùm accepisset, XXXVII

Lysander à Pharnabazo deceptus.

perturbatus animo, & maximè Pharnabazi metuens accusationes, operam dedit, ut eum conveniret, sperans coram se litem compositurum: & congressus, oravit eum uti alias ad ephoros scriberet literas, quibus priores querelas tolleret. Sed non animadvertit Lysander se cōtra Cretensem (quod aiunt) Cretisare. Pollicitus enim Pharnabazus omnia se facturum, palam epistolam qualem Lysander petierat scripsit: occultè autem diversam à sese ante scriptam secum habebat: atq; inter obsignandum permutatis epistolis, quæ aspectu nihil differebant, eam quam occultè scripserat, Lysandro tradidit. Lysander per Spartam perrexit, adque curiam de more progressus ephoris literas Pharnabazi reddidit, haud dubiè maximum crimen se diluisse putans. Erat enim charus Lacedæmoniis Pharnabazus, quod ex omnib. regis præfectis promptissimam in bello operam ipsis navasset.

vasset.

vaſſet. Poſtquam ephori lectam epiſtolam ipſi exhibuerunt, ſenſitq;

Non ſolum Vlyſſem ſcilicet eſſe callidum,

XXXVIII confuſus plane perturbatusque abiit. Paucis interpoſitis diebus ad ephoros ſe contulit, ſibique ad templum Ammonis adſcendendum, & ſacrificia Deo in bello vota, peragenda dixit. Quidam pro re vera narrant, obſidenti ipſi Aphytim urbem in Thracia, noctu Ammonem apparuiſſe: ideoque eum ſoluta obſidione, quaſi Deo ita jubente, mandaſſe & Aphytœis uti Ammoni rem ſacram facerent: ipſum placandi numinis ejus cauſa in Aphricam contendiſſe. Plerique verò prætextu eo uſum cenſent, cùm & ephoros metueret, & jugum in patria non ferret, neque ſub magiſtratu eſſe ſuſtineret, atque ideò profectionis & vagandi occaſionem quæreret: veluti equus ex liberis paſcuis, pratoque rurſus ad præſepe, & ſolitos labores abductus. Quam autem Ephorus hujus peregrinationis cauſam refert, eam mox indicabo. Ægrè impetrata abeundi venia ab ephoris, navi evectus eſt. At reges per abſentiam ejus cùm animadverterent eum ſodaliciis urbes occupaſſe, planéque ita totam in ſua poteſtate habere Græciam, conſilia iniverunt de ejiciendis ejus amicis, reque publica populis reddenda.

XXXIX Verùm motibus hanc ob rem exiſtentibus, & Athenienſibus à Pyla triginta tyrannos adortis, victoriaque potitis, reverſus celeriter Lyſander Lacedæmoniis perſuaſit, ut paucorum in rebus publicis poteſtati opitularentur, populi vim reprimerent: hique primum triginta tyrannis centum talenta miſerunt ad bellum gerendum, ducemque belli Lyſandrum. Sed regis invidia ducti, veritique ne is rurſus Athenas caperet, ſtatuerunt ad id bellum debere alterum ipſorum proficiſci. Profectus Pauſanias, verbo quidem, ut triginta virorum poteſtatem contrà populum defenderet, re ipſa ut bellum pace ſolveret, ne iterum Lyſander per amicos Athenas obtineret, facilè quod voluit effecit, reconciliatisque Athenienſibus, & ſeditione ſedata, Lyſandri conatum irritum fecit. Sed non multo poſt tempore iterum deſciſcentibus Athenienſibus culpatus eſt, quod paucorum imperio refrænato populo rurſus laſciviendi & ferociendi poteſtatem dediſſet. Lyſandro autem gloriæ fuit ea res, qui non in gratiam aliorum, aut oſtentandi ſui cauſa, ſed reſpectu commodi reipublicę Spartanæ ſuo arbitrio imperia obiret.

Pauſanias pacem cum Athenienſibus reficit.

Lyſandri inventio & dicta quædam.

XL Fuit Lyſander etiam in ſermone ferox, & adverſariis eo terrorem obtulit. Argivis de finibus agri cum Spartanis litigantibus, & ſua argumenta, quàm eorum juſtiora eſſe confirmantibus, gladium oſtendens: Hunc (inquit) qui tenet optime de finibus diſſeret. Megarēſi cuidam in concilio liberè in ipſum invehenti: Tua (dixit) verba, ô hoſpes civitate opus habent. Bœotios utri parti ſtuderent, haud palam præ ſe ferentes interrogavit: Rectisne an demiſſis haſtis ſe per ipſorum regionem ire vellent. Corinthii cùm defeciſſent, ideoque admoviſſet ipſe exercitum, ubi ſenſit milites murum aggredi nō audere, & lepus forte foſſam tranſilire viſus eſt: Non pudet, inquit, eos hoſtes metuere, quorum ob ignaviam muris

lepores

lepores indormiunt. Agis rex vita functus, fratrem Agesilaum & XLI
filium (ut putabatur) Leotychidem reliquit, Lysander Agesilao, quem diligebat, auctor fuit regni petendi, ut qui ferè Herculis sanguine esset ortus. Leotychidam enim rumor erat Alcibiadis filium esse, qui quo tempore Spartæ exul vixit, cum Agidis uxore Timæa adulterii consuetudinem furtivam habuisse credebatur. Et Agidem ferunt temporis subducta ratione deprehendisse, uxorem non ex se gravidam esse: ideoque Leotychidam nihil curasse, & in posterum haud obscurè suum negasse. Postquam ægrotans Heræam perlatus est, jam moriturus, partim Leotychidæ, partim amicorum precibus concessit, ac multis præsentibus eum suum esse filium pronunciavit, rogatisque qui aderant, ut ejus rei testes apud Lacedæmonios essent, vivendi finem fecit: Atque hi quidem id Leotychidæ testimonium ferebant. Agesilao verò, alioquin viro illustri, & Lysandri opera utenti, Diopæthes obstitit, divinandi facultate nobilis, qui adversus claudicationem ejus hoc oraculum proferebat:

Sparta cave quamvis altè te gloria tollat,
Rex validè tibi det pedibus ne incommoda claudis:
Namque insperatos cogeris ferre labores,
Pestiferosque diu belli subsistere fluctus.

Id oraculum cùm animos multorum inclinasset, & ad Leotychidam convertisset, Lysander non rectè accipere oraculum Diopæthem asseruit, neque enim ob id Deum indignari, si qui pede læsus Spartæ imperet: sed tum fore claudum regnum, si spurii & male nati inter Heraclidas id teneant. Hæc ille locutus, cum plurimum apud XLII
populum posset, persuasit, rexque Agesilaus est constitutus. Proinde statim hunc Lysander ad expeditionem in Asiam suscipiendam incitavit, & in spem adduxit, fore ut Persarum rege debellato, summam potentiam obtineret: amicos etiam, quos in Asia habebat, per literas jussit, ut ad bellum contra barbaros Agesilaum à Spartanis ducem poscerent: iique obtemperarunt, missisque Lacedæmonem legatis obtinuerunt. Id beneficium haud minus ipso regno Agesilaus à Lysandro videtur accepisse. Enimverò ambitiosa ingenia, aliàs ad imperia gerenda non inepta, quod æqualibus gloriæ causa invident, id non exiguo iis in rebus præclarè gerendis impedimento est: eos enim virtutis suæ adversarios reddunt, quibus adjutoribus uti poterant. Etenim Agesilaus inter triginta consiliarios Lysandrum secum abduxit, ut eo primo atque præcipuo omnium amicorum uteretur. Verùm ut est in Asiam perventum, homines rarò XLIII
cum Agesilao, nondum familiariter sibi noto, collocuti sunt: ad Lysandrum verò ob diuturnam cõsuetudinem & colentes amici & inimici metuentes crebrò venerunt, & frequentes euntem comitati sunt. Vtq; in tragœdiis usuvenire solet histrionibus, ut qui nũcii aut famuli personam sustinet, is primas partes gerat atq; laudetur, cùm interim regiis insignibus ornatus alius ne loquatur quidem quicquã: ita omnis imperii majestas tum apud consiliarium cernebatur, regi

Agesilai in Asiam expeditio.

regi ipsi solum potestatis suæ nomen aderat. Haud abnuerim sanè, debuisse Lysandrum ambitionem istam nimiam reprimere, secundoque dignitatis loco contemtum esse: sed gloriæ causa hominem de se bene meritum & amicum abjicere, atque circumscribere; id
XLIV verò indignum Agesilao fuit. Principio occasiones agendi Lysandro nullas præbuit, nulli præfecit negotio: deinde quibus studium suum & operam navare eum videbat, semper eos rebus infectis, minusque alio quovis consecutos dimisit: sensim ita Lysandri destruens, & quasi refrigerans potentiam, Lysander ubi omnia se frustra agere, suamque amicis obesse operam sensit, auxilium iis ferre desiit, ipsosque oravit, ne se accederent, neve colerent, sed regem ipsum compellarent, aut alios, qui magis quàm ipse eo tempore sui observantibus prodesse possent. Hoc audito, plerique de negociis quidem suis eum interpellandi finem fecerunt, ab officio tamen colendi non destiterunt; sed in ambulationibus & gymnasiis crebro ad eum salutandi caussa accesserunt. Auxit hoc Agesilai æmulationem ab ambitione profectam, itaque cùm multos etiam milites rebus gerendis, aut urbibus gubernandis præficeret, Lysandrum divisorem carnis constituit: & quasi insultans Ionibus: Eant, inquit,
LXV nunc, & structorem meum colant. Ob hæc Lysander cum Agesilao colloqui statuit: planèq; Laconico more verba commutârunt. *Lysandri cum Agesilao expostulatio.* Egregiè, dicebat Lysander, amicos deprimere scis Agesilae. Siquidem, inquit Agesilaus, me ipso esse majores studeant; qui verò meam augent potentiam, in partem ejus venire hos æquum est. Tum ille: Fortassis hæc à te rectius dicta, quàm à me facta sunt: oro autem te etiam propter alienos homines, qui in nos intuentur, ut in ea me tui imperii parte colloces, ubi me minimè molestũ, magis autem utilẽ tibi fore judicas. Exinde ab Agesilao in Hellespontum missus legatus, etsi infensus ei erat, tamen officium facere non neglexit: Spithridatemque Persam, virum strenuum, copiisq; instructum à Pharnabazo interpositis tum eorũ offensionibus, ad Agesilaum traduxit. Nihil aliud eo in bello commodavit: & exacto tempore Spartam non sine ignominia rediit, infensus Agesilao, ac majus priori odium in rempublicam gerens, ideoque ea, quæ jam pridem ad immutandum ejus statum, & res novandas machinatus fue-
XLVI rat atque imposuerat, omni mora sublata persequi statuens. Erant autem hujusmodi. Heraclidarum, qui Doriensibus permixti in Peloponnesum redierant, magnum & splendidum Lacedæmone florebat genus: verùm non omnes ad regiam successionem admittebantur: ex duabus tantum familiis (Eurytionidas vocabant, & Agiadas) reges creabantur, cæteris nobilitas sua nullam in republica præstantiam parabat, & virtutis præmia omnibus ea præditis communia erant. *Lysander à regiis familiis regnum transferre aggressus.* Lysander autem, cùm & ipse genere Heraclidarum natus esset, rebus gestis magnam gloriam sibi, potentiamque & amicos paravisset: graviter tulit urbem à se auctam ab aliis nulla re ipso præstantioribus regi; statuitque regiam dignitatem dua-

bus istis familiis ademptam, omnibus Heraclidis communem efficere. Quidam non Heraclidis, sed omnibus ex æquo Spartanis dicunt; ut non ab Hercule genus ducentes, sed virtutem Herculis (qua is divinos honores invenit) imitantes, eo honore afficerentur. Omninò autem si ea lege reges designarentur, nullum sibi Spartanum prælatum iri fidebat. Primùm itaque intendebat, civibus id XLVII
quod volebat persuadere, orationemque ea de re scriptam à Cleone
Halicarnasseo meditabatur. Post novitatē negocii, magnitudinemque perspiciens, audacius requirere auxilium, velut sublata in Tragœdia machina, sortes Delphicas & oracula adversum cives parabat: quos nisi objecta prius animis religione perterruisset, & superstitione inducta ad orationem submissè audiendā commovisset, Cleonis eloquentiam parum sibi profuturam sentiebat. Ephorus quidem autor est, eum Pythiam corrumpere frustra conatū, frustra etiam solicitatis per Phereclem Dodonidibus, ad Ammonis templum profectum, multo auro falsum responsum redimere conatum: sed cives indignè eam corruptelam ferentes, misisse Spartā, qui Lysandrum accusarent: absoluto eo, Afros discedentes dixisse: At nos, ô Spartani, rectius judicabimus, cùm ad nos in Africā habitatum veneritis, nimirum antiquitus fuisse prædictum, fore ut Lacedæmonii in Africa sedes ponerent. Nos omnem fraudem insidiosamq; com- XLVIII
menti machinationē, quæ nequaquam levis fuit, aut vilibus ab initiis profecta, sed multis gravibusque immixta (veluti in mathematicis demonstrationibus fieri solet) propositionibus per difficiles atque arduas præmissas ad conclusionem processit, sicuti narrationem viri in historia & philosophia clari exponemus. Fuit in Ponto muliercula quædam, quæ se ex Apolline gravidam ferens, fidem multis non fecit: quidam ita fidem ei adhibuerunt, ut cùm puerum peperisset, magno is à multis & claris hominibus studio educatus sit: puero certa aliqua de causa Sileni nomen inditum fuit. Hoc initio sumpto Lysander, reliqua ipse affinxit, fabulamque pertexuit, multis & non vulgaribus ei ad partes paratis hominibus, qui & procreationis ejus pueri fidem haud dubiam facerent, & alium rumorem Delphis allatum Spartæ seminarent; nempe ibi à sacerdotibus Delphis inter arcanas literas adservari oracula quædam vetustissima, quæ nefas esset cuiquam accipere aut legere, nisi quis tandem Apolline natus Delphos adveniens, custodibus sacrorum certum & perspicuum suæ originis signum perhiberet, atque ita tabulas, in quibus oracula ista scripta essent, auferret. His XLIX
ita præparatis, composita erat fabula, ut Silenus Delphos veniret, seque filium Apollinis diceret, atque oracula ista peteret: sacerdotes, qui fabulæ subserviebant, diligenter scilicet de ejus procreatione perquirerent, singulisque examinatis, tandem comperto (si diis placet) Apolline eum genitum, oracula ostenderent. Silenus multis præsentibus cùm multa alia recitaret vaticinia, tum id cujus gratia commentum totum erat institutum, de regibus Spar-

Ammonij.

Spartanorum, Spartanis videlicet melius fore atque utilius, si ex
optimis civium reges suos deligant. Cùm jam adolevisset Silenus,
& ad agendum negocium accederet, fabulæ Lysander excidit actio-
ne, timiditate unius histrionum suorum, qui ut ad rem ipsam ven-
L tum fuit formidine perculsus personam suam subterfugit. Nihil
tamen vivente Lysandro deprehensum est, sed post mortẽ demum
ejus. Priusquam enim ex Asia rediret Agesilaus, mortuus est Lysan-
der, cùm in bellum Bœoticum incidisset, aut potius id in Græciam
intulisset. Vtrunque enim fertur: & quidam ejus belli causam Ly-
sandro, quidam Thebanis, quidam utriq; adscribunt. Thebanis vi-
tio datur, quod in Aulide sacrificia dissiparint: quod Androclidas &
Amphitheus Thebani, regis Persarum pecunia corrupti, ut contra
Lacedæmonios bellum apud Græcos excitarent, Phocenses adorti,
& agrum eorum populati sint. Lysandrũ verò iratum Thebanis fuis-
se ferunt, quod ii soli decimam manubiarũ partem petiissent, reli-
quis confœderatis omnibus quiescẽtibus: quod à Lysandro missam
Lacedæmonem pecuniam indignati essent: maximè autem quod
Atheniensibus recuperatæ libertatis ansam præbuissent. Etenim Ly-
sander triginta tyrannos Atheniensibus imposuerat, & Lacedæmo-
nii eorum potentiam atq; terrorem auxerant, lata lege, ut quicun-
que Athenis profugisset, is in vincula abduci posset: qui abducentẽ
LI prohibuisset, is contra fœdus Spartanum egisse judicaretur. Con-
tra hæc decretum fecerunt Thebani honestum, Herculisq; & Libe-
ri factis germanum, patere omnes domos & urbes per universam
Bœotiam Atheniensibus, iis indigentibus: qui exulẽ abduci videns,
non opitularetur, talento mulctandum: si quis per Bœotiam Athe-
nas versus arma contra tyrannos ferret, Thebanos ita dissimulare o-
mninò debere, ac si neque viderent id, neque audirent fieri. Neque
verò decretum ita Græcanicum atque humanum fecerunt, & non
idem re ipsa egerunt. Nam Thrasybulus cum sociis Philam occu-
pans, à Thebis profectus est, arma, pecuniam, latendique & inci-
LII piendæ rei facultatem Thebanis præbentibus. Has iræ in Theba-
nos causas nactus Lysander, aucta ea propter melancholiã, quæ per
senectutem ingravescebat, animos ephororum irritavit, persuasit-
que ut ipsum ducem cum præsidio contra Thebanos emitterent.
Post eum Pausanias quoque rex cum exercitu missus. Cithæronem
montem circumire, atque ita in Bœotiam irrumpere statuit. At Ly-
sander per Phocidẽ multis cum militibus profectus, Orchomenum
deditione recepit, Lebadiam vi captam diripuit: missis deinde ad
Pausaniam literis, eum à Platæis ad Aliartum jussit accedere: se
enim quoque prima luce apud muros ejus urbis futurum. Hæ li-
teræ capto ab exploratoribus tabellario, in manus Thebanorum
pervenerunt: atque ii Atheniensibus auxilio venientibus, urbe sua
commissa, prima noctis vigilia profecti, Lysandro prævento ad A-
liartum perrexerunt, & cum parte copiarum in urbem ingressi sunt.
LIII Lysander cùm initio statuisset positis in colle castris Pausaniæ advẽ-

Causa belli Spartanorum contra Bœotios.

Lysandri contra Thebanos expeditio.

tum præstolari, augescente die quietis impatiens, milites arma capere jussit, eosque cohortatus, rectam phalangem juxta viam ad muros adduxit. Thebani verò, qui extra mœnia consederant, Aliarto ad lævam relicta in extremos hostium invaserunt, infra fontem, qui Cissusa (quasi *hederaceum* dicas) cognominatur. Ibi nutrices Bacchum in lucem editũ abluisse fabulantur: nam & vini colorem aqua habet, & perlucida est, potuque suavissima. Haud procul inde Cretensis styracis stirpes enatæ in orbem conspiciuntur: quod certum esse signum Aliartii perhibent, habitasse apud ipsos Rhadamantum, cujus etiam sepulcrum ostendunt, *Alea* vocantes. Prope est etiam Alcmenæ monimentum: ibi enim sepultam ferunt: cùm post Amphitryonis mortem Rhadamanthum maritum habuisset.
Qui verò Aliartum intraverant Thebani, unà cum oppidanis acie LIV
instructa, tantisper se continuerunt, dum Lysander cum primis muro appropinquare cerneretur. ibi repentè aperta porta eruperunt adortique hostem, Lysandrum unà cum Mante, & aliis non multis interfecerunt: reliqui celeriter ad phalangem refugerunt: Thebanis autẽ instantibus acriter, omnes fuga ad tumulos conversi sunt, milleque homines interfecti. Occubuerunt etiam trecenti Thebani, qui hostem insequendo in aspreta & iniqua loca se conjecerant. Hi cùm ad Lacedæmonios inclinare putarentur, ut eo se crimine apud cives liberarent, persequendo hostem avidius, neque salutis suæ curam gerentes, perierunt. Pausaniæ, cùm à Platæis Thespias iret, ea de re allatus est nuncius. Itaque composito agmine ad Aliartum accessit: eodem & Thrasybulus à Thebis Athenienses adduxit. Cogi- LV
tante Pausania de induciis repetendorum cadaverum causa faciendis, ægrè id ferentes seniores Spartanorum & ipsi inter se murmurabant, & ad regem aggressi, obtestabantur, ne per inducias Lysandri corpus auferretur. armis de eo certandum, partaque victoria id humandum: si quid secus evenisset, pulcrum fore juxta ducẽ oppetiisse. Sed Pausanias Thebanos victores superari non nisi ingenti suorum labore & discrimine posse intelligens, ad hæc Lysandrum proximè murum cecidisse, ita ut victores etiam haud facilè sine induciis cadaver auferre possent: misso præcone, & induciis factis, exercitum abduxit. Spartani Lysandrum auferentes, ut primum finibus Bœotiæ superatis in Panopæorum, sociorum tum & confœderatorum, agrum pervenerunt, ibi humaverunt: & adhuc monumentum ejus extat in via quæ à Chæronea Delphos ducit. Ibi cùm exer- LVI
citus castra fecisset, fertur quendã Phocensem alteri, qui non interfuerat, pugnam eam exponentẽ dixisse, hostes impetum in ipsos fecisse, cùm jam Hopliten transivisset Lysander. Id quendã Spartanum amicum Lysandri admiratum fuisse & quisnam ille Hoplites esset, quæsivisse: sibi enim id nomen ignotũ haberi. At verò (respondisse Phocensem) ibi hostes primos nostros dejecerũt: amni enim qui apud urbem defluit, Hoplitæ nomen est. Spartanũ his auditis, illacrymasse, dicentem: Adeo tandẽ homini fatum inevitabile esse? Etenim oraculum Lysandro datum ferebatur tale:

Lysandri mors.

Lysandri sepulcrum.

Hoplitam (moneo) vitare memento strepentem,
Terrigenamq́ draconem, à tergo qui subit astu.

Oraculum Lysandro datum.

Alii Hoplitam non apud Aliartum fluere, sed juxta Coroneam rivum esse, qui apud urbem in fluvium Phliarum illabatur, antiquitus Hoplias, nunc Isomantus dictus. Aliartius autem civis, qui Lysandrum interfecit, nomine Neochorus, insigne in clypeo gesta-
LVII vit draconem: idq; indicare oraculum videbatur. Memoriæ traditum est, Thebanis sub bellum Peloponnesiacum in Ismenio oraculum datum, quod & pugnam apud Delium, & (quæ trigesimo ab ea anno facta est) hanc apud Aliartum prædixerit: idque ita habet,

Oram agri vitato: lupos perquirito palis,
Et tumulum Orchalidē, haud vulpes quem deserit unquam.

Locum qui est ad Delium, agri extremitatem dixit, quod ibi Bœotia Atticam attingit: Orchalidem collem, quem nunc vulpinum dicunt, in partibus Aliarti versus Heliconē situm. Lysandrum hoc modo extinctum confestim ita graviter tulerunt Spartani, ut Pausaniæ judiciū capitis constituerint: quod ille subire non ausus, Tegeam fugit, ibique Minervæ supplex in templo vitam peregit. *Pausaniæ exilium.* Quippe Lysandri paupertas post obitum demum patefacta, eo illustriorem ejus virtutem reddidit, quod ex tantis divitiis, tantaque potentia, tot urbium studio, & tanto imperio, ne minimum quidem rei familiaris augmentum fecerat: id enim Theopompus scribit, cui laudanti quàm reprehendenti facilius crediderim, quando ad vitu-
LVIII perandum sumus quam ad laudandum procliviores. Aliquanto post tempore (ut Ephorus narrat) cùm Lacedæmone confœderatorum disceptatio extitisset, ita ut inspicere litteras, quas domi habuerat Lysander, oporteret, Agesilaus in ædes ipsius venit: cùmque orationem ejus de republica scriptamquodam in libro reperisset, qua persuadere conabatur translatum ab Eurytionidis & Agiadis regnum in medio omnibus ponendum, atque ex optimis civium reges deligendos esse, voluit ad cives eam efferre, & demonstrare, qualis fuisset occultè Lysander civis. Lacratidas autem vir prudens, tuncque inter ephoros primus, Agesilaum inhibuit, non effodiendum esse Lysandrum dicens, sed orationem potius tam probabiliter atque callidè compositam, juxta defodiendam. *Lacratidæ prudens consilium.* Veruntamen & reliquos ei honores Spartani defuncto habuerunt, & eos qui cum filiabus ipsius sponsalia contraxerant, postea morte ejus pauperiem arguente abnuebant, mulcta adfecerunt, quod ii quem divitem rati coluissent, eum justum & virum bonum paupertatis argumento compertum desererent. *Filiarum Lysandri nuptiæ.* Fuit enim (ut consentaneum est) apud Spartanos & cœlibatus, & serò, & male contractarum nuptiarum judicium: & postremò ii maximè puniebantur, qui in affinitate coeunda bonis atque agnatis divites prætulissent. Hæc ergo sunt quæ de Lysandro commemoranda habuimus.

IN LYSANDRUM
ANNOTATIONES.

LYsandrum Lacedæmoniorum imperatorem victoria maxime de Atheniensib. ad Aegos potamos parta, murique Athenarum dejecti nobilitant, & bellut Peloponnesiacum ab eo confectum. Incidit autem (quod etiam ex Polybij lib. 1. *haud procul ab initio intelligitur) in Camilli tempora, & Vejorum propè obsessionem, id facinus. De Græcis, quos æquales habuerit, satis ex ipsa historia liquet.*

Cap. 1. Donum ab Acanthiis,) *θησαυρὸς, in Græco. Sed ea vox hoc loco idem quod ἀνάθημα significat, nisi fallor: eodem modò infra quoque usus est. Porrò autem Brasidas Spartanus fuit, qui Methonam ab Atheniensibus oppugnatam defendit, & præclaro facinore liberavit Historia est apud Diodorum Siculum libro* 12. *apud Thucydidem libro secundo.* Acanthus *autē Thraciæ, seu Chalcidicæ urbs maritima est, in Singitico sinu, non longè à fossa quam in Atho monte Xerxes fecit. Cæterùm Acanthiis quid rei cum Brasida fuerit, curve eum tanti fecerint, satis ex historia apparet. Nam a Spartanis missus cum exercitu in Chalcidicam & Thraciam contra Athenienses, eas regiones magna virtutis, & probitatis cum laude est tutatus Vide Thucyd. lib.* 4. *Diodorum quo dixi loco.*

Ibid. Archivis post magnam illam cladem.) *Quam dicat, non satis scio. Forte illam qua eos affecit Cleomenes Alexandridæ filius, apud Argifanum, de qua Pausf. lib.* . *& in Argolicis: quo loco de Thelasilla scribit. Eam quidem cladem majorem, quàm ut verbis explicari posset, fuisse testatur. quippe non victis modò pugna Argivis, sed etiam eorum* 5. *millibus qui in Argi* N*iobes F. lucum confugerant, unà cum luco combustis. In Argolicis vitiose ἀρείου pro ἄργου legitur: & mendam, quæ facile poterat ex Laconicis corrigi, interpres retinuit,* lucumque Martis *vertit: cum sit* Argi, *filii Niobes, ipso docente id Pausania.*

Pausaniæ laus.

Ibid. Cum Bachiadæ.) *Idem autor in Corinthiacis ostendit, Bacchiadas à Bacchide Herculis sanguine ortos, regnū obtinuisse in Corintho, atq; inde à Cypselo ejectos. Historia est apud Herodotum in Terpsichore descripta. De ijs paulò aliter interpres Apollonij prope finem libri quarti.*

Ibid. Aristoclitum.) *Pausanias constanter ἀριστόκριτον,* Aristocritum *Lysandri patrem nominat. Porrò autē Heraclidas, eos vocari, qui ab Hercule genus ducebant notissimū est: deque eorum in Peloponnesum reditu, & regnis atque successionibus multa multi, & passim.*

Cap. 2. Aristoteles ubi magnorum.) *Guarinus sensum non extulit. Locus Aristotelis est problemate primo sectionis trigesimæ.*

Cap. 3. Cladem in Sicilia.) *Victo cum copiis & capto* N*icia. Vide apud Plutarchum ipsum in ejus vita. & Thucyd. lib.* 6. *In Græco ἀπιστεῖσθαι repone, pro ἐμπιστεῖσθαι.*

Cap.

Cap. 7. Vti sodalitates instituerent.) *Institutum Lysandri fuit democratia per urbes abolita, oligarchiam constituere, atque ita potestatem omnem a populo toto ad paucos quosdam suos amicos transferre. Itaque sodalitates istas institui jussit, hoc est factiones, quibus sui amici freti, popularem reiformam protegentibus superiores fieri possent. Hujus modi coitiones, sodalitiorum & sodalitatū nomine etiam aliquando intelliguntur, & meminit Cicero pro Plancio, legis Licinia de sodalitiis. Alioquin* collegia *etiam verti commodè judico, quæ ipsa magno usui rerum novarum & malarum affectatoribus fuisse, notum est. Itaque & L. Metello Q. Martio coss. autoritate senatus sublata sunt, & à Clodio, homine turbulentissimo convellendæque reipub. nato, decem post annis restituta. Cic. in L. Pisonem, ubique Asconius. Dio lib. 38. Idemque post etiam a Claudio Cæsare ea scribit abrogata. Hoc loco* ἑταιρικὰ, *infra* ἑταιρείας *vocat Plut. ut & in Agesilao. Dio quoque noster in simili re ita loquitur. Factiones enim istas, & catervas Cæsarianas, Pompeianas & Crassianas, quæ contra democratiam & aristocratiam conspirarant, & τεχνά-ζοιεν illud moliebantur,* ἑταιρικὰ *nominat lib. 37. extremo. Guarinus mihi hoc commemorandi ansam præbuit, quia sensum loci minimè expressit.*

Cap. 9. Eorum qui ad fores stabant.) τῶν ἐπὶ θύραις τινὸς. *In Themistocle, & Pelopida, & alibi sæpe, autor ita nominat aulicos magni nominis: quales forte sunt. quos vulgo* camerarios *aut* cubicularios *dicimus. Sed &* janitor *videtur accipi posse hac dictione. Hic quia parum refert ad verbum verti. Paulò post Guarinus* ἀντεγραφη-θεῖσι *male reddidit.*

Cap. 10. Apud Arginusas.) *Guarinus:* in Arginusis. *Nomen hoc variè scribitur, ut ostendi in Stephano de Vrbibus, meam lectionem puto rectissimam. Historia est apud Xenophontem (sicut & priora) lib. 1. rerum Græcarum. Meminit Cicero lib. 1 Officiorum.*

Navi paralo.) *Guarinus nimis quam absurde* πάραλον *hic oram maritimam vertit. Est autem* πάραλος *paralus, navis (sicut etiam Salaminia, de qua est in historia Alcibiadis, & Theoris) nomen frequens apud historicos. Publica fuit Atheniensium navis, publicisque muneribus ut legationibus, nunciis, aliisque id genus rebus destinata ob velocitatem. Multa de ea habet Suidas, & non negligenda. Et qui ea navi vehebantur,* πάραλοι *dicebantur, ut apud Thucyd. lib. ult.* τὴν πάραλον ναῦν καὶ χαιρέαν ἀποπέμπουσιν οἱ Σά-μιοι, *&c. mox,* τῶν παράλων τινὰς οἱ τετρακόσιοι δύο ἢ τρεῖς ἔδησαν· τοὺς δὲ ἄλλους ἀφελόμενοι τὴν ναῦν, *&c. Quod sequitur:* absumptis, quod ne, &c. *inepte, & plane nullo sensu idem Guarinus prævertit.*

Cap. 20. Ingens lapis ad Ægos.) *Ex Plin. lib. 2. 58. colligitur, sexaginta circiter ante hanc naumachiam annis id factum: nisi intelligere velis Anaxagora id prædixisse, quod multis post annis eventurum esset. Locus est obscurus satis, & parū dextrè conversus à Guarino.*

no. Ex Platone & Aristotele, atque Plutarcho, non est obscurum, quid senserit Anaxagoras: idq; nos expressisse utcunque spero. διάττοντες non esse radiantes, sed subito erumpentes, atq; cum saltu quasi trajicientes stellas, notum est. Deinde lego ἀνάφλεξις. ῥίψις δὲ καὶ πλῶσις: & pro πολύπλυς, πολυπλόκυς. De Damacho autem quem mox citat Plut. nihil mihi aliunde constat. Suspicor esse eum Daimachum (Δαΐμαχον) cujus Indicia Athenæus citat lib. 9. Sed & supra in comparat. Solonis & Poplicolæ, Daimachus quidam Platæensis citatur.

Cap. 26. Lacedæmonios invenias.) Contra mentem Plut. versum ante fuit. Non enim laudat, sed vituperat Plut. id commentum, & non ab Ephoris aut Lysandro, sed iis qui hoc ferrent fictum sermonem indicat.

Cap. 27. Chori primam in scena vocem.) τὴν πάροδον. quo de vocabulo apud 47. Dionis librum dixi. extant versus in Electra, quæ nuper demum seorsim ædita est: eique testimonium erunt, genuinam esse eam.

Cap. 28. Convivium suum.) In libello cujus titulus Symposion, fingit Xenophon, id quod hic dicit Plutarchus.

Cap. 29. Is in Ceramicos.) Locus est Athenis nomine Ceramicus, cujus multa etiam apud Latinos mentio. Ceramus autem laterem, etiam tectum, seu tegulam significat. Id innuebat Clyppi servus ab hero argentum esse subter tegulas abditum. Sed allusio in Græcis vocibus facilius quam Latinis intelligitur.

Cap. 30. Drachma.) παρὰ τὸ δράττομαι. comprehendo, nimirum. Citat hunc locum Eustath. in 3. Iliadis. Atque idem in primum li-
ὀβολὸς, brum ejusdem operis indicat, inter ὀβελὸν veru, & ὀβολὸν obulum,
ὀβελός. esse differentiam a posterioribus servatam: & in α. Ulysso ἔβολον παρὰ τὴν βολὴν dictum tradit. Consuli ista loca & dijudicari a diligentibus possunt: nobis satis est indicasse.

Cap. 37. Non solum Ulyssem.) οὐκ ἄρ᾽ Ὀδυσσεύς, &c. Apparet Iambicum esse versum ex aliqua tragœdia, quem hic proverbialiter citat, quasi diceret: Sensit Lysander, non se solum esse vafrum, sed & aliis istas artes notas esse, & usitatas. Ita Ulyssis, qui callidissimus erat, eoque nomine seipsum prædicare solebat, dolus est à Palamede deprehensus, insaniam simulantis, ne iret ad bellum Trojanum. nota est fabula, & ex antiquo poeta versus ea de re Cicero libro tertio Officiorum recitat. Ac fieri potest, ut hic versiculus sit de Palameda Euripidis transcriptus.

Cap. 38. Obsidenti ipsi Aphytim in Thracia.) In Græco est, τὴν τῶν ἀφυγαίων πόλιν. Estque secutus id mendum, ut pleraq; Guarinus, & inquirendi labore supersedit: secutus est etiã Amiotus. Est autem haud dubiè legendum ἀφυταίων, quod ex Pausania & Stephano no-
Pausaniæ & stro deprehendi, tametsi apud utrunque mendum est. itaq; eadem
Stephani opera trium autorum locos castigabimus. Pausa. in Laconicis: A Mi-
locus. nervæ, inquit, ocularis (de qua dixi in Lycurgo) progressus fano, ad

Ammo-

Ammonis sacrarium venies. Videntur sanè ab initio Lacedæmonii maximè omnium Græcorum oraculo Ammonis, quod in Lybia est, usi. & Lysandro Aphytim Pallenæ oppidum obsidenti per quietem visus est Ammon dicere, expedire ipsi & Spartæ, bellum contra Aphyteos desinere. *& quæ sequuntur*, ἄφυτιν τὸν ἐν Παλλήνῃ *est in Græco: sed articulus fecit masculini generis, ut nomen viri, non oppidi videretur.* ἀφυτηνῶν, *&c. legendum est. Quod ex Strabonis Epitoma apparet. ea enim Pallenem peninsulam esse, quatuorq; in ea urbes sitas, Aphytin, Mendam, Scionam, Sanem, docet. Stephanus autem:* Aphyte, *inquit*, aut Aphytis, urbs est Thraciæ ad Pallenem: est & ibi Apollinis oraculum. *Non* Apollinis, *sed* Ammonis (ἄμμωνος pro ἀπόλλωνος) *lego, cum perspicuè prioribus addat Pausanias:* Aphytæos Ammonis colendi studio non cedere Ammoniis Africanis.

Cap. 39. Athenienfibus à Pyla.) A Phyla *Guarinus & Amiotus, non rectè. ex Xenophontis libro secundo* ἑλληνικῶν, *ubi hæc res Thrasybulo gesta describitur, apparet castellum fuisse inter Thebas & Athenas* Πυλὴν, Pylam. *Cæterùm hic Guarinus* ὀλιγαρχικοὺς *ineptè* factiosos, *sicut & supra* factionis suæ homines, *non satis perspicuè vertit.*

Cap. 40. Corinthii cum defecissent.) *Guarinus*, incumbentibus, *vitiosam secutus, ut solet, lectionem, quæ in Apothegmatis Plut. hoc ipso de dicto est*, ἐφεστώτων, *pro* ἀφεστώτων.

Cap 41. Rex pedibus validè) μὴ σέθεν ἀρτίποδος. σέθεν *quidem genitivus est, &* ἀρτίποδος celerem, pedibusque promptum *significat (Homer. Iliad. ι.*

ἡ δ' ἄτη σθεναρή τε καὶ ἀρτίπος—)

Vt videatur ad Spartam hoc debere referri: tametsi βλάπτω *cum genitivo construi non meminerim me legisse. possunt tamen esse genitivi absolutè positi. Ita quidem legitur infra initio Agesilai, & apud Pausan. lib. 3. Vtrobiq; enim idem oraculum refertur. Post pro* μόχθοι, *est in Agesilao* νόσοι. *Et pro* φθισιμβροτον *rectè habet (ut metri ratio requirit)* φθερσίβροτον, *Pausanias: idemq;* κυκώμενον, *non* κυλινδομένου *scripsit.*

Cap. 45. Spithridatem.) μιθριδάτην Mithridatem. *Sed Xenophon (qui hæc omnia lib. 3. narrat.) non ita sed* σπιθριδάτην *vocat. etiam initio quarti libri: & sic est etiam in vita Agesilai apud nostrum.*

Cap. 48. Et ad partes paratis.) δευτεραγωνισταῖς. *quo vocabulo intelligi arbitror eos, qui alias* δευτεραγωνισταὶ *dicerentur. Liv. lib. 3.* Tribuni coram in foro personare. Fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos, *hoc est*, subservire, δεύτερα (*ut in vita Ciceronis noster loquitur*) λέγειν. *Horatius* partes tractare secundas *ait. Cæterùm falsa sunt quæ Guarinus dixit & contra Plutarchi sententiam venisse Silenum, & Delphis filium Apollinis professum, & reliqua. nihil enim tale est actum. sed quidam admini-*

ster sua formidine actionem fabulæ impedit. Quod satis apertè Plut. verba habent.

Cap. 50. Et Amphitheus.) *Xenophon hunc non habet, sed eum Androclida Ismeniam, & Galaxidorum. Pausan. præter Androclidam & Ismeniam, ἀμφίθεμιν Amphitemin nominat. De sacrificio Agesilai Auli de facto, idem satis disertè.*

Ibid. Decimam manubiarum.) *In Decelea Thebanos consecratarum Apollini rerum decimam sibi postulasse, Xenoph. ait lib. 3. rerum Græcarum.*

Cap. 54. Vnà cum Mante.) μετὰ τοῦ μάντεως, *id est*, vate, *Sed propriumne sit, an appellativum id nomen, ambigo. interpretes appellativè acceperunt.*

Cap. 57. Oram agri vitato.) ἐσχατιὰ extremitas rei est. *Homerus:* ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς —— *reliqua ut D. Vus verri, non ut Oedipus. Certè* κάμαξ palus *est etiam apud Homerum, de vinea, Iliad. 6.*

κάμαξ. ἑστήκει δὲ κάμαξι διαμπερὲς ἀργυρέῃσι.

Non me fallit, pro telo apud Euripidem usurpari in Hecuba, ἄλλαι δὲ κάμακα θρηκίαν θεώμεναι, *teste etiam Scholiaste. Sed quid faceres in oraculo? Cæterùm* Δήλιον Delium, *in Tagranæorum finibus Bœotiæ oppidulum est, Stephanus, & Pausan. qui & ibi victos Athenienses, & eorum ducem Hippocratem Ariphronis F. scribit a Bœotiis, lib. 9. descript. Græciæ: Eandem rem. lib. 12. Diodorus descripsit. & Thucydides διεξοδικῶς lib. 4.*

PLUTARCHI SYLLA, GUILIELMO XYLANdro, Augustano interprete.

L. CORNELIVS Sylla patricio genere editus est. Ex majoribus I ejus Ruffinus consulatum gessit: sed ignominia ejus quàm honor illustrior fuit. Nam cùm deprehensum esset eum (quod legibus prohibebatur) argenteorum vasorum supra decem libras possedisse, senatu ejectus est. Ab illo cætera progenies humili statu vixit: & ipse Sylla in patrimonio non amplo educatus est. Adolescens apud alios habitavit, pro habitatione mercedem non magnam solvens: quod ei postea temporis probri loco objectū est, cùm fortuna quàm dignus esset prosperiore uti videretur. post militiam Africanam jactanti se, gloriosèque verbis efferenti dixisse quidam optimatum fertur: Quî nam verò tu bonus sis, qui cùm tibi nihil à patre sit relictum, tantas opes habes? Cùm enim pauci rectis inculpatisq; moribus essent, sed vulgo jam ad vitiū inclinavissent, & luxus splendorisq; cupiditate correpti essent, eodem tamen in vitio esse censebantur cum his qui bona sua prodegissent, ii, qui in paterna paupertate non permansissent. Postmodò etiam cùm jam rerum potitus multas cædes faceret, quidā libertus de saxo præcipitandus quod proscriptorum quendam occultasse putaretur, exprobravit ipsi, quod diu eadem domo usi fuissent, cujus ipse duobus millibus nummorum

Syllæ facultates.

supe-

superiorem partem, Sylla tribus millibus nummûm inferiorē conduxisset: nimirum inter eorum fortunas tunc mille nummos, hoc est, drachmas Atticas ducentas quinquaginta interfuisse. Hæc de
II antiqua Syllæ fortuna perhibentur. Corporis ipsius figuram ex statuis licet cernere. Oculos habuit immodicè cæsios atq; truces, quos & ipse faciei color terribiliores efficiebat, in qua ex albedine rubor sparsim emicabat. Atq; inde ei cognomentum Syllæ factum ferunt: & Atheniensium scurrarum quidam hoc versu id notavit, Forma.

Morum farina Sylla conspersum sonat.

Talibus de eo viro uti indiciis non est absurdum, quem adeò natura ad dicacitatē propensum fuisse ferunt, ut juvenis adhuc & inglorius inter mimos & scurras per lasciviam conversatus fuerit: ac postmodò rerum potitus conducta à scena & theatro petulantissimo quoque, quotidie inter eam turbam compotando & salibus certando vocaverit, præter & ætatem, senectam, & imperii majestatem, multorum cum gravium negotiorum neglectione. Neq; enim Sylla cœnans quicquam seriæ rei admittebat: qui cùm reliquo tempore impiger esset & austerior, ut primum convivio se dedisset, ita subito mutabatur, ut mimis & histrionibus obnoxius plane, totusque in eorum manu esset. Hujus remissionis vitio etiam factum videtur, ut amoribus & voluptate tam facilè caperetur à quibus eum ne senium quidem retraxit. Metrobium quendam scenicum à puero amavit: isque amor cum ætate crevit. Etenim Nicopolim divitem mulierē, sed quæ corpus suum vulgasset, adamavit: ab ea deinde ob consuetudinem & formā amasius habitus, testamentoq; herus ejus relictus est. Novercæ etiam hæreditatem adiit, quæ eum non minori quàm filium amore complexa fuerat. Inde mediocres ei opes
III fuerunt. Quæstor creatus, cum Mario primum tum consulatum gerente in Africam ad bellum Iugurthinum navigavit. Ibi cùm aliis in rebus laudem meruit, tum occasione oblata rectè usus. Numidarum regem Bocchum amicitia sibi junxit. Hujus enim legatos, cùm ii Numidarum latronum manus evasissent, humaniter acceptos tractatosque, donisque affectos addito tuto comitatu regi remisit. Bocchus autem qui jam pridem generum suum Iugurtham in odio atque suspicione habuisset, victo ei & ad ipsum confugienti insidiatus Syllam ad se vocavit; ab hoc enim quàm à se Iugurtham capi atque Romanis tradi malebat. Sylla re cum Mario communicata & paucis acceptis militibus in summum se dedit periculum, cùm se barbaro & domesticis suis infideli crederet, capiendiq; alterius causa in manus ejus traderet. Verùm Bocchus cùm in sua utrunque potestate haberet, atque omnino alterum eorum perfidiosè tractare cogeretur, diu animi dubius, tandem proditionem priorem
IV prætulit, Iugurthamque Syllæ tradidit. Ea de re Marius quidem triumphavit: at gloria facti quam Marii invidia Syllæ tribuebat, occultè urebatur. Nam ipse quoque Sylla, homo natura arrogans, tum primum ex obscuro loco emergens, inq; aliquo inter cives numero

mero haberi incipiens, gestumque honoris percipiens, eò ambitionis processit, ut rei imaginem in annulo sculptam pro sigillo semper usurpaverit. Quæ etsi Mario erant molesta, tamen Sylla, quem minori esse invidiæ obnoxium censebat, in militia usus est, consul iterum, legato, tertium tribuno militum, multaque ejus opera utiliter confecit negotia. Nam Sylla legatus Copillum Tectosagum ducem cepit, & tribunus militum Marsos magnam atque populosam gentem, ad societatem P. R. perduxit. Ob hæc animadvertens V
se Mario invisum esse, neq; ab eo præterea sibi rerum gerendarum occasionem suppeditari, sed incrementis eum suis obstare, Catulo Marii collegæ se adjunxit, viro bono, sed ad certamina segniori: ab eoque præcipuis & maximis negotiis præfectus, ad potentiam & gloriam progressus fecit. Nam & prœlio magnam barbarorum qui insederant Alpes partem superavit: & penuria oborta, commeatus sibi commissos ita explicavit, ut abundantes rebus necessariis Catuli milites etiam Marianis suppeditarent. Idque ægerrimè tulisse Marium ait. Horum itaque inimicitia levi ab initio & puerili causa profecta, inde per civilem sanguinem & exitiosas seditiones ad tyrannidem & omnium rerum confusionem progressa, ostendit sapientem fuisse Euripidem & civilium malorum gnarum, qui vitandam ambitionem, & honorum contentionem præcipit, tanquam pestilentissimum & nocentissimum iis, qui ei obtemperant, genium.

Sylla Catulo se adiungit.

Sylla porrò bellicam gloriam sibi etiam in rebus civilibus suffectu- VI
ram ratus, statim ut militaribus officiis defunctus est, populo se commisit: præturamque urbanam ambiens, repulsam tulit. Ipse multitudini culpam adscribit: cùm enim amicitiā ipsius cum Boccho cognitam haberent, ratos ipsum si ante præturam ædilitatem gereret, venationes splendidas, & bestiarum Africanarum spectacula exhibiturum: ideoque alios fecisse prætores, ut ipsum ædilitatem petere cogerent. sed videtur res ipsa ostendere Syllam repulsæ veram causam dissimulasse. Anno enim posteriore, multitudine partim demerendo, partim pecunia corrumpendo sibi conciliata, præturam obtinuit. Itaque cùm præturam gerens Cæsari minaretur, usurum se sua in illum potestate, ridens Cæsar: Rectè, inquit, dicis tuam esse potestatem, emisti enim eam. A prætura in Cap- VII
padociam missus est, eo prætextu ut Ariobarzanem reduceret: in re autem hoc erat, ut Mithridatem, qui dominationem & potentiam ea quam antiquitus possidebat, haud minorem ad se trahebat, novisque rebus studebat, reprimeret. Eo Sylla cùm exiguas adduxisset copias, sociorum prompta usus opera, multis Cappadocum, pluribus Armeniorum, qui illos adjuvabant cæsis, Gordium profligavit, Ariobarzanemque regem constituit. Cùm circa Euphratem ageret Sylla, venit ad eum Orobazus Parthus Arsacæ regis legatus: cùm in eum usque diem nihil rei Romanis cum Parthis fuisset. Et videtur hoc ipsum magna fortuna Syllæ accidisse, ut cum ipso Romanorum primo Parthi amicitiæ & societatis jungendæ causa col-

sa col-

sa colloquerentur. Cùm quidem (ut perhibent) tribus sellis positis, medio inter Ariobarzanem & Orobazum loco adsidens responsa dedit, quam ob rem post Orobazum Parthorum rex necavit: Syllam alii quod barbaros ludibrio habuisset, laudaverunt; alii superbiam intempestivamque ambitionem vitio verterunt. Traditum memoriæ est, Chalcidensem quendam, qui cum Orobazo ad Syllam venerat, inspecta Syllæ facie, motibusque corporis ejus & animi curiosè observatis, naturam ipsius secundum artis suæ præcepta consideraste, atque dixisse: Necesse est hunc virum maximum fieri: atque adeò miror, qui jam nunc ferre possit se non primas inter o-
VIII mnes obtinere. Reverso Censorinus diem dixit, quod multam pecuniam ex regno societate P. R. juncto exportasset: sed ab accusatione ultrò destitit. Cæterùm discordia Syllæ cum Mario nova occasione, quam Bocchi ambitio obtulit, excanduit. Is enim ut & populum Romanum demereretur, & Syllæ rem gratam faceret, imagines trophæum ferentes in Capitolio dedicavit: & juxta aureum Iugurtham Syllæ à se traditum. Irritatus graviter Marius cùm dejicere eas vellet, alii autem Syllam adjuvarent, & jam factionibus civitas eorum studiis inflammaretur: bellum sociale, quod diu gliscens tum exarsit contra Romam, seditionem inhibuit. Eo in bello, quod & maximum fuit, & maximè varium, ac mala plurima & pericula gravissima Romanis attulit, Marius cùm nullum egregium facinus edere posset, ostendit bellicam virtutem ætate atque viribus integris opus habere: Sylla autem multis præclare gestis rebus, apud cives magni, apud socios maximi, apud hostes fortunatissimi
IX imperatoris nomen invenit. Verùm hoc non eo modo, quo Timotheus Cononis filius tulit. Is cùm ab inimicis suis victorias ab ipso partas fortunæ adscribi (pingebant enim eum etiam dormientem, fortunamque interim urbes reti ipsius implicantem) morositate quadam adductus graviter ferret, quasi gloria actionum suarum ab iis spoliaretur: aliquando ad populum ex bello reversus dixit: Rei à se gestæ nullam partem fortunæ imputandam esse: Atque ambitione Timothei irritatam fortunam effecisse ajunt, ut is in posterum nullum insigne facinus ederet: sed omni successu destitutus, in offensas populi incideret, adque extremum patria excideret.
X At Sylla fortunatum se dici, fortunæque causa in admiratione hominum esse non modò delectatus est, sed & auxit eam opinionem, omnia fortunæ accepta referendo, sive ita se jactans, sive ita potius de fortuna sentiens. Nam & in commentariis scriptum reliquit: Res quas non ex consilio suo gessisset, sed subita occasione data aggressus fuisset, melius sibi cecidisse, quàm eas de quibus probè consilia inivisse videretur. Iam cùm dicit magis ad fortunam quàm ad bellum se natum fuisse, videtur sanè plus fortunæ quàm virtuti tribuisse. Et omninò omnia sua ei Deæ videtur tribuisse: quando & concordiam suam cum Metello, ejusdem dignitatis viro, & suo socero, prosperitatem quandam divinitus oblatam agnoscit: cum enim

Sociale bellum.

Sylla fortunæ plurimùm tribuit.

enim cùm putaret sibi plurimum molestiæ exhibiturum, in societate magistratus mansuetissimũ habuisse. Lucullum etiam in commentariis quæ ei inscripsit, hortatur, ne quidquam perinde firmum existimet atque id, quod ei per noctem numen præcepisset. Sibi autem cum copiis ad sociale bellum emisso scribit hiatum terrę ingentem apud Lavernam visum: ex eo ignem copiosum, flammamque claram versus cœlum emicasse: à vatibus verò responsum: Fore ut quidam vir bonus faciei dignitate eximia conspicuus principatum adeptus, urbem præsentibus tumultibus liberaret. Hunc se fuisse Sylla asserit: quod enim de facie dixerint, aureo comæ suæ colore id repræsentari: neque verò id sibi dedecori ducere, quod virtutis suæ sibi ipse tot & tantis rebus gestis testimonium ferat. Hæc de religione ejus & signis divinitus ei monstratis. Cæterùm ea in moribus XI

Inæqualitas morum Syllæ.

ipsius fuit inæqualitas, ut secum ipsi non convenerit. Multa eripiebat, donabat plura, inopinatis & honoribus & contumeliis homines afficiebat; colebat quorum opera indigebat, ludificabat ipsum implorantes: ut haud constet, naturane contemptor hominum magis, an adulator fuerit. De inæqualitate enim in irrogandis suppliciis, quòd levissimis de causis alios excruciavit, aliorum gravissima peccata æquo animo tulit: quod facilem se & placabilem infensissimis præbuit, leves offensas cædibus & bonorum publicatione ultus est, hoc modo aliquis rectè statuerit: eum cùm natura esset iracundus & vindictæ cupidus, utilitatis ratione motum aliquando sævitiam repressisse. In eo ipso quidem sociali bello cùm milites ejus legatum Albinum, prætoriæ dignitatis virum, lapidibus & fustibus occidissent, inultum id facinus reliquit: quin & hoc jactavit, habiturum se eo alacriores milites, qui pro peccato hoc virtute essent satisfacturi. Incusantes autem nihil curavit: sed jam de Mario evertendo, & (quia finitum jam sociale bellum videbatur) obtinendo Mithridatico cogitans, exercitum obsequio sibi devinxerit. Romam XII

Consulatus Syllæ.

inde reversus, consul creatur cum Q. Pompeio, annos tum natus quinquaginta. Matrimonium quoque contrahit nobilissimum ducta Cæcilia Metelli Pontificis maximi filia, de quibus nuptiis multa sunt à plebeis cantata, multique eas primarii viri reprehendebant, indignum uxore ea Syllam judicantes, quem consulatu dignati essent: ut refert Livius. Hanc quartam demum uxorem habuit. Primam adolescens adhuc Iliam, quæ ei filiolam peperit; post hanc Æliam; inde Cœliam, quam sterilitatem prætexens, honestè tamen & donis datis repudiavit. Paucis post diebus Metellam ducens, visus est falsò Cœliam accusasse. Certè Metellam usque ad extremum coluit: ita ut populus quoque Romanus cùm à Sylla impetrare non posset, ut qui cum Mario in exilium iverant, iis reditus concederetur, Metellæ auxilium imploraverit. Athenienses quoque urbe capta propterea durius accepisse videtur, quod ii Metellam de muris fuerant conviciis insectati. Sed hæc posterius. Tunc XIII verò consulatum ad ea quæ animo præceperat, non satis momenti allatu-

allaturam existimans, ad Mithridaticum bellum animum adjecit. Contra eum Marius insurrexit, insano gloriæ amore atque ambitione (quos affectus ne senectus quidē extinguit) eò adductus, ut gravi vir corpore, & qui nuper ætatis causa bellicis laboribus succubuisset, peregrinum adeoque transmarinum bellum appeteret. Is tum Sylla ad exercitum profecto, ut reliquias belli conficeret, domi exitiosissimam illam, & quæ plures quàm universi hostes Romæ calamitates intulit, seditionem concitavit. Quod sanè Romanis divinitus præsignificatum est. Ignis enim sponte sua ex contis quibus signa feruntur militaria, emicuit, vixque extingui potuit: corvi tres pullos suos productos voraverunt, ac reliquias in nidum retulerunt, & cùm mures in templo sacrū aurum corrosissent, unam aditui laqueo ceperunt, eaque laqueo etiamnum detenta quinque musculos enixa, tres de iis voravit. Maximum verò omnium fuit ostentum, quod sereno cœlo ac per sudum acuta & lugubris tubæ vox exaudita fuit, cujus ad magnitudinem omnes perterriti obstupuerunt.

Marii & Syllæ dissidium.

Ostenta.

XIV Etrusci autem vates, portendi mutationem sæculi, & exordium alterius ætatis mundi dicebant. Esse enim mundi ætates sive sæcula omnino octo, moribus & vitæ rationibus diversa: unicuilibet harum ætatum definitum à Deo certum tempus magni anni circuitu comprehensum. Vna porrò ætate completa, initioque alterius, terram vel cœlum miraculum aliquod edere: unde harum rerum studiosis atq; peritis statim constet quod homines aliis exinde & moribus & vitæ rationibus sint usuri, Diisque magis minusve quàm priores curæ futuri. Cùm in aliis verò rebus multa mutatione nova & inusitata existere: tum divinandi artem modò incrementum honoris adipisci, prædictionesque futurorum certas fieri, pura & perspicua signa diis submittentibus: modò exiguo in precio haberi, cùm ex tempore plerunque, ex obscurisq; indiciis de futuro conjecturam faciat. Hæc tum Etruscorum doctissimi, & hac re aliis præstantiores disserebant. Cum senatus ariolis hac de re vacaret, inque æde Bellonæ consedisset, omnibus inspicientibus passer cicadam ore gerens intro advolavit, partemq; cicadæ ibi reliquit, cum altera abiit. Itaque conjectores seditionem inter agrorum possessores & urbanam forensemq; turbam portendi videri responderunt: hanc enim vocalem esse instar cicadæ: rusticam verò, forensem.

Sæcula.

XV Enimverò Marius sibi adjungit Sulpicium, extrema malitia omnibus superiorem, ac de quo non id quereretur, quonam alio deterior, sed qua in re seipso prior esset: tanta in eo crudelitas, audacia, atque avaritia erat, neque de turpitudine aut malo quicquam pensi. Is civitatem Romanā libertis & inquilinis palam vendens, precium posita in foro mensa numerabat. idem tria millia sicariorū alebat, stipatusque erat caterva juvenum equestris ordinis ad omne facinus paratorum, quos *Contrasenatum* appellabat. Cumque legem tulisset, ne quis senator supra duo millia denariûm deberet, repertum est cum eum moreretur ære alieno obstrictum fuisse ad centies

Sulpicii trib. pl. improbitas.

& vicies

& vicies sestertiûm. Is tum à Mario in populum immissus, omnia vi & ferro perturbans, cùm alias rogationes improbas tulit, tum eam, qua Mario bellum contra Mithridatem decernebatur. Con- XVI sulibus eam ob causam justitium indicentibus, in concionem apud Castoris ædem habentes turbã adduxit, multosq; & inter hos Pompeij consulis filium adolescentem in foro interfecit Pompeius fuga salutem invenit: at Sylla in domum usque Marii ab urgentibus inimicis compulsus, coactus est in forum prodire, & justitium tollere. ob id Sulpicius cùm Pompeio consulatum abrogasset, eum Syllæ non ademit, belli tantum contra Mithridatem administrationem ad Marium transtulit: & confestim tribunos militum Marius Nolam misit, qui exercitum ad se traducerent. At verò Sylla prior ad exercitum perfugerat: itaque milites re audita tribunos istos lapidibus obruerunt. Propter hoc Mariani Romæ amicos Syllæ necaverunt, eorumque bona diripuerunt. Erant verò migrationes & fugæ ex urbe in castra, atque vicissim. At senatus qui non in sua, sed Marii & Syllæ erat potestate, cùm Syllam ad urbem adducere exercitum audiret, missis duobus prætoribus, Bruto & Servilio, edixit ne progrederetur. Hos ferocius Syllam compellantes etiam occidere milites statuerunt: fascibus quidem confractis, & prætextis direptis, multam per contumeliam habitos dimiserunt. Ii & indignam dolendamque rem prætoriis insignibus spoliati spectandam retulerunt, & seditionem omni jam remedio superiorem esse renuntiârunt Itaque Marius in apparatu erat. At Sylla cum sex integris legionibus XVII & collega à Nola castra movebat. Cùmque militum eos videret esse animos, ut rectà ad ipsam Vrbem ire vellent, periculi tamen considerationе dubius animi teneretur: sacrificante ipso Postumius vates exta cùm inspexisset, utraque ad Syllam porrecta manu, ligari sese, & in vinculis teneri tantisper dum pugna committeretur jussit, nisi celeriter omnia & feliciter Sylla expediisset, extremum supplicium subiturum. Ferunt etiam per quietem Syllæ apparuisse Deam, quam Romani colunt à Cappadocibus edocti, sive ea Luna est, sive Minerva, sive Bellona: hanc itaque imaginatus est in somnis sibi adstare, atque fulmen porrigere, nominatimque recensentem singulos ipsius inimicos, jubere ut eos feriret: illos autem ictos cecidisse, atque è medio sublatos fuisse. Hoc viso ad fiduciam erectus, die orto re cum collega communicata, Romam versus duxit. Apud XVIII Picinas legati ad ipsum pervenerunt, orantes ne ita cum impetu ad urbem adiret: jus enim eum suum omne senatu decernente consecuturum. Pollicitus est, ibi se castra facturum, ducesque locum castris pro more dimetiri jussit: itaque fidem ejus responso habentes legati abierunt. Digressis iis, confestim L. Basilo, & C. Mummio missis portam & muros apud collem exquilinum occupavit, ipse summa celeritate eos subsecutus est. Basilus cum suis in urbem capta porta irrupit. Sed multitudo civium inermis de muris tegulis lapidibusque conjectis eum ne progredi posset prohibuerunt, & ad murum

Sylla Roma potitur.

murum represserunt. Interim Sylla supervenit: cernensque quid
ageretur rei, domos incendi alta voce jussit: primusque arrepta fa-
ce ivit, sagittariis, ut ignita tela tectis injicerent mandans. Nihil
enim tum præ animi fervore pensi habebat, sed iræ totam rem
committebat: itaque hostibus tantum intentus, nullam amicorum
aut necessariorum rationem habens, nullius misericordia tactus,
incendio viam sibi faciebat, eodem sontes atque insontes loco &
XIX conditione ponens. Ita Marius ad Fanum Telluris compulsus,
servos ad libertatem vocavit, & victus ab hostibus eo irrumpen-
tibus, urbe excidit. Proinde Sylla senatu convocato Marium & *Sulpitii in-*
Sulpicium trib. pl. cum aliis paucis quibusdam capitis damnat. *teritus.*
Sulpicius à servo proditus, interfectus est: servum Sylla, manu-
missum tamen prius, de saxo præcipitavit. Marium autem qui ne-
casset, ei pecuniam præmii loco edixit: quod neque grati hominis,
neque civile fuit, quippe paulò ante Mario domi ejus in manus
se cùm tradidisset, incolumis ab eo dimissus fuerat. Et quidem si
Marius Syllam non dimisisset, sed Sulpicio necandum tradidisset,
potiri rerum poterat. pepercit tamen, paucisque post diebus in
idem discrimen adductus, non eodem modo à Sylla est tractatus.
Obscurè hoc senatum offendit, populi verò indignationem aper-
tè re ipsa sensit. Cùm enim Nonius consobrinus, & Servius freti
Syllæ potentia magistratum ambirent: per contumeliam repul-
si sunt, alios populo constituente, quos ut Syllam id male habe-
XX ret summo honore prosequebantur. At Sylla grata sibi hæc ac-
cidere simulabat, quod populus per ipsum libertate agendi quæ
vellet frueretur: utque odia multitudinis mitigaret, contrariæ
factionis hominem Cinnam consulem creavit, prius sacramento
& devotionibus obstrictum, velle Syllanis rebus favere. Atque is
Cinna in Capitolium adscendit, lapidemque manu tenens juravit: *Cinna consul*
execratus deinde in caput suum, ut nisi benevolentiam erga Syl- *peierat.*
lam conservaret, sic urbe excideret, quemadmodum manu ejus la-
pis, multis coram testibus lapidem in terram projecit. Consula-
tu accepto statim novas res agitare cœpit, Syllamque in jus voca-
re statuit, & accusatorem Verginium trib. pleb. subornavit. Sylla
accusatore & judicio valere jusso ad bellum Mithridaticum abiit.
XXI Ferunt iis diebus quibus Sylla exercitum ex Italia abduxit, Mithri-
dati apud Pergamum agenti cùm alia multa divinitus oblata si-
gna, tum Victoriam sertum gerentem desuper quibusdam machi-
nis in ipsum à Pergamenis demissam, cùm tantum non caput jam
ejus contingeret, fractam fuisse, coronamque excidisse, & lacera-
tam per theatrum deorsum ad terram delatam esse: quæ res & hor-
rorem populo, & anxietatem Mithridati incusserit, tametsi res ejus *Mithridatis*
isto tempore, etiam spe lætioribus successibus ferrentur. Etenim *successus,*
ipse Romanis Asia, Bythynia & Cappadocia regibus adempta,
Pergami sedebat, opes, imperia, & tyrannides inter amicos dividens.
Filiorum alter regnum in Ponto & Bosporo usque ad deserta supra

Archelai res gesta.

Mæotin loca avitum obtinebat, nemine interpellante. Ariarathes autem Thraciam & Macedoniam magno subigebat exercitu: reliqui duces ejus alii alia loca cum copiis suis in potestatem redigebant. Horum maximus erat Archelaus qui navibus totum ferè mare obtinebat, Cyclades insulas, reliquasque quoquot intra Maleam sunt positæ, ipsamque Eubœam sub se habebat: & Athenis profectus populos Græciæ usque ad Thessaliam omnes ad defectionem à Romanis pertraxerat, apud Chæroneam tantùm nonnihil adversi passus. Ibi enim, cum fluminis quasi impetu per Bœotiam XXII rueret, Brutium Suram, legatum Sentii qui Macædoniam prætor obtinebat, virum audacia & prudentia præstantem habuit obvium: qui diu ipsum inhibuit, tribusque apud Chæroneum factis prœliis repressit, & in Thessaliam rejecit, L. autem Lucullo jubente, ut Syllæ venienti cederet, bellumque decretum ipsi relinqueret, statim Bœotia excedens ad Sentium rediit: quanquam & spem successus rerum ab eo gestarum vinceret, & virtus ejus effecisset, ut plerique Græcorum ad defectionem spectarent. Verùm hoc inter facinora Brutii fuit nobilissimum. Sylla autem in Græciam veniens, cæte- XXIII ras urbes legatis missis se ei dedentes recepit: Athenas, quas tum Aristio tyrannus obtinebat, omni vi adortus est. Itaque Piræeum munitionibus clausum omnis generis machinis admotis, variè oppugnavit. Poterat absque periculo suo ipsam urbem penuria rerum necessariarum jam in extremas difficultates adductam capere, si paululum temporis expectare voluisset. Verùm Romam redire properans, novasque ibi res metuens, multis periculis, multis dimicationibus, ingentibus sumptibus bellum acceleravit. Ne dicam de reliquo apparatu, ad machinas quidem ministerio jugorum decies mille mulinorum quotidie utebatur, eaque in hunc usum alebat. Cùm materia deficeret (nam & multæ machinæ suo pondere frangebantur, & ab hostibus assiduè ignem injicientibus, cremabantur) sacros lucos aggressus Academiam quæ plurimas omnium suburbanorum arbores ferebat, & Lyceum cecidit. Et XXIV cùm pecunia opus esset multa ad bellum, sacris Græciæ thesauris manum injecit, donaria quæ pulcherrima & preciosissima Epidauri & Olympiæ erant, ad se advehi mandans. Scripsit & Amphyctionibus Delphos, ex re esse, ut ad se mittantur pecuniæ Deo sacræ: se enim vel rectius servaturum eas, vel si consumpsisset, tantundem redditurum. Misitque eo Caphin Phocensem amicum suum, ut singula ponderata acciperet. Hic ubi Delphos pervenit, tangere sacras res veritus, multis lacrymis coram Amphictyonibus necessitatem istam deploravit: & quibusdam dicentibus auditum citharæ, quæ in sacrario est, sonum: Syllæ de eo prodigio sive credens ipse, sive ut religionem ei objiceret, perscripsit. Ei per jocum rescripsit Sylla, mirari se Caphin, qui non intelligat canere non dolentis, sed lætantis esse: proinde bono animo esset, acciperetque quæ deus hilaris daret. At reliqua donaria cùm nescientibus ple- XXV

Sylla ut Athenas receperit.

rísque

riſque Græcorum Delphis aveherentur, dolium argenteum (quod
unum de donis regiis reſtabat) quia id propter magnitudinem &
pondus jumenta integrum ferre nequibant, coacti conſcindere
Amphictyones, Flaminini & M. Acilii atque Pauli Æmilii recor-
dati ſunt, quorum ille cum Græcia Antiochum ejeciſſet, hi Mace-
donum reges debellaviſſent, non modò ſacris Græcorum theſau-
ris abſtinuerant, ſed & dona & honorem & ſplendorem iis addide-
rant. Enimvero illi legitimo imperio viros modeſtos, & qui taci-
ti mandata magiſtratuum exequi didiciſſent, rexerant: ipſique re-
giis animis præditi, atque frugales, mediocribus & definitis ſum-
ptibus uſi erant, adulari milites, quàm metuere hoſtem, turpius
XXVI cenſentes. Syllæ verò tempeſtate cùm ad imperia gerenda non tàm *Corrupta Romanorum militia.*
virtute, quàm vi perveniretur, armiſque contra cives major quàm
adverſus hoſtes uſus eſſet, in bello adminiſtrando ſimul multitudi-
nem demulcere atque demereri opus habebant, neque animad-
vertebant, quæ in voluptates militum impenderent, ut eorum o-
peras redimerent, his ipſis ſuam patriam ſe venalem reddere, ut-
que melioribus imperare poſſent, ideo peſſimorum ſervos fieri. Hæ
res Marium urbe ejecerunt, rurſusque eundem contra Syllam re-
duxerunt: hæ Cinnæ in Octavii, hæ Fimbriæ in Flacci cædem ma-
nus converterunt. Cui rei magnam profectò Sylla occaſionem præ-
buit, corrumpendi, & ab aliis ad ſe traducendi milites gratia ita
prodigus in ſuos: quo effectum eſt, ut ad proditionem hoſtes, ſuos
ad intemperantiam corrumpendo adducens, magna pecuniæ vi
XXVII opus habuerit: præſertim verò ea in obſidione. Gravis enim & im-
medicabilis eum ejus urbis capiendæ cupiditas inceſſerat: ſive quod
antiquam illius gloriam cogitatione ſibi adumbrans, magnum
ea re geſta nomen affectabat: ſive irritatus ſcurilibus inſectatio-
nibus, quibus ipſum & Metellam Ariſtio tyrannus ſubinde à mu-
ris voce geſtuque ad ſubſannandum compoſito exaſperaverat. Erat *Aryſtio tyrannus.*
is tyrannus homo & impurus & crudelis: & recepto ad ſe Mithri-
daticæ factionis perditiſſimo quoque, Athenas, quæ infinita ante
bella, ſeditiones & tyrannides innumeras invaſerant, tunc quaſi
peſtilens aliqua lues in extremum periculum conjecerat. cùmque
mille denariis medimnus tritici væniret, & Parthenio herba quæ
circa arcem proveniebat homines veſcerentur, calceoſque & utres
elixos comederent: ipſe continenter diurnis compotationibus &
commeſſationibus vacabat, hoſteſque ſaltando & ridiculis ineptiis
exagitabat. Interim ſacram Minervæ lampadem penuria olei ex-
tingui paſſus, antiſtitæ ſacrorum unciam medimni tritici petenti,
tantum piperis miſit. ſacerdotes & ſenatores ſuppliciter ab ipſo
petentes, ut miſeraretur urbem, & cum Sylla pacem iniret, jacu-
XXVIII lis immiſſis diſturbavit. Vix tandem duos aut tres de ſuis compo-
toribus emiſit ad Syllam, qui de pace agerent. Hi cùm nihil ſalu-
tare urbi præponerent, ſed Theſeum modò, Eumolpumque, &
belli Medici res geſtas jactarent: Faceſſite hinc, inquit Sylla, præ-

clari homines, cum istis vestris sermonibus: non enim discendi
causa à Romanis huc missus sum, sed ut defectores subigam. In-
terim quorundam senum in Ceramico colloquentium, qui tyran-
num reprehendebant, quod murum qui est apud Heptachalcum
(quo unico loco facilè adire hostes, & evadere in urbem possent)
non custodiret, sermonem exaudivere quidam, & Syllæ de eo re-
nunciaverunt. Isque minimè negligendum ratus, noctu eo acces-
sit, cùmque capi eum locum posse vidisset, rem aggressus est. Ipse
in commentariis Sylla scribit, M. Teium, qui primus in murum
evaserat, cùm hosti occurrenti ictum intentasset violentius, gla-
dium in ejus casside fregisse: nihilominus tamen locum eum con-
stanter tenuisse. Ab ea parte urbem captam fuisse Atheniensium XXIX
antiquissimi memoriæ tradiderunt. Ipse autem Sylla suffosso com-
planatoque eo, quod est inter Piraicam & sacram portam muri
spacio, circa mediam noctem ingressus est tubarum cornuumque
multorum cantu perterrens Athenienses, militesque cum vocife-
ratione & conclamatione ad cædes atque direptionem dimittens.
Ii strictis gladiis per angiporta grassantes eam cædem ediderunt,
quæ non numero, sed loco per quem sanguis profluxit, hodie
quoque existimaretur. nam præter eos qui in aliis urbis partibus
cæsi sunt occidio quæ apud forum extitit, quantum Ceramici in-
tra Dipylum est occupavit: multi per portas etiam in suburbium
eluvionem sanguinis exundasse ajunt. Et tamen iis, qui hoc modo
perierunt, pauciores non fuerunt, qui seipsos interfecerunt, pa-
triæ miseratione compulsi, quam funditus excisum iri putabant. et-
enim optimus quisque salutem ejus desperabat, nihil humani aut
moderati à Sylla expectantes. Enimvero & Media atque Calli- XXX
phonte exulibus supplicantibus, & servatoribus qui castra seque-
bantur, pro urbe deprecantibus, Sylla satur jam vindictæ, cum col-
laudatione quadam priscorum Atheniensium, multos se paucis
istis atque vivos mortuis condonare dixit. Captas Athenas à se ipse
in commentariis ait Kalendis Martiis: qui dies fere novilunium
Anthesterionis mensis incidit: quo mense Athenienses fortè mul-
ta in memoriam exitiosi istius diluvii agunt eo tempore accidisse
putantes. Capta urbe tyrannus in arcem confugit: ibique à Curio-
ne obsessus cùm diu perseverasset, siti tandem compulsus deditio-
nem fecit: statimque signa divinitus extiterunt, quæ probari nu-
mini calamitatem ejus ostenderent. Eadem enim die atque hora,
qua Aristionem curio ab arce deduxit, sereno cœlo nubium con-
cursu facto, largus imber decidit, arcemque aqua opplevit. Pau-
lo post Piræeum quoque recepit Sylla, ibique plurima combussit:
atque inter ea Philonis armamentarium opus admirabile. Inte- XXXI
Taxilles. rim Taxilles Mithridatis dux cum centum millibus peditum, de-
cem millibus equitum, nonaginta falcatis curribus ex Thracia &
Macedonia descendens, ad se Archelaum vocabat, qui naves ad-
huc in statione apud Munichiam tenens, neque decedere mari vo-

lebat,

lebat, neque ad pugnam cum Romanis conferendam satis animi habebat, trahere tantùm bellum, & hostem commeatu intercludere statuebat. Quod ipsum multò magis conspicatus Sylla, ex locis sterilibus, & quæ vix in pace satis alimentorum possent præbere, castra in Bœotiam transtulit. Ac videbatur plerisque malè consuluisse rebus suis, quod Attica, quæ aspera & equitatui incommoda esset, relicta in campestria & aperta Bœotiæ loca se conjecisset, cùm videret barbarorum omnem vim in equis & curribus positam. Sed is famem & penuriam (ut retulimus) fugiens, discrimen pugnæ potius subire cogitabat. Attulerat etiam Hortensius metum, artibus imperatoriis præditus vir, & certandi cupidus, cui ex Thessalia copias ad Syllam adducenti barbari in angustiis insidiabantur. Hæc Syllæ traducenti in Bœotiam exercitus causæ *Sylla in Bœotiam transit.*
XXXII fuerunt. Sed Caphis Romanorum favens patribus, Hortensium deceptis barbaris alio itinere per Parnassum ad Tithoræam deduxit: quæ tum non tanta, quanta est hodie, urbs fuit, sed oppidulum præcipiti rupi impositum, in quod & olim Phocenses Xerxem advectantem fugientes convasatis rebus evaserant. Ibi Hortensius castris positis, interdiu hostes repulit: noctu per angustias ad Patronidem descendens occurrenti Syllæ cum exercitu se conjunxit. Conjunctis ita copiis collem occupaverunt, qui mediis ex campis Elaticis exurgit fertilis atque amplus, & ad radices aquam habet: Philobœoto est nomen, ejusque situm & naturam mirificè prædicat Sylla. Planè parvam eam manum esse hostes judicaverunt, cum castrametatos vidissent: & erant equites haud supra mille quingentos, peditum non omninò quindecim millia. Propterea Archelaum coegerunt reliqui duces, ut in aciem copias educeret. Ita equis, curribus, aspidibus, scutis totus opplebatur campus: clamorem & strepitum tot simul populorum in aciem prodeuntium vix sustinebat aër, jam fulgur armorum, & superbæ preciosis ornamentis armaturæ haud parum ad incutiendum terrorem faciebant, cùm & nitor armorum auro argentoque decoratorum, & tincturæ Medicarum Scythicarumque tunicarum æri ferroque splendenti intermixtæ inter agitandum
XXX igneum terribilemque aspectum objicerent. Itaque Romani ca-
III stris se continebant, neque ulla oratione metum eximere eis Sylla poterat, quin ejus jussa subterfugerent: nam præter animi sui sententiam cogebatur quiescere, & barbarorum per ludibrium atque risum insultantium superbiam tolerare. Quanquam id quidem apprimè rebus Syllæ utile fuit. Hostes enim contemptis Romanis pleraque nullo ordine agere confusè cœperunt, jam ante ob imperantium multitudinem non admodum dicto ducum audientes. Pauci in castris remanserunt: maxima turba rapinis & populationibus illecta multorum dierum itinere sparsim a castris diffluxit: feruntur que tum & Panopeam excidisse, & Lebadiam diripuisse, oraculumque despoliasse nullius ducis jussu. Sylla

Syllæ in milites severitas. verò ægerrimè ferens ante oculos suos urbes everti, ociari milites non est passus: sed & Cephisum avertere suo alveo imperavit, & fossas eruere, nulla cuiquam quiete concessa, & gravi supplicio segnes afficiens: id enim agebat ut laboribus illis lassati, mallent aleam prœlii subire. Neque id fefellit. Tertium enim diem ope- XXX
rati, cùm Sylla inspiciendorum operum causa accessisset, edito cla- IV
more precati sunt, ut se contra hostes duceret. Respondit Sylla, non pugnare cupientium, sed laborem detrectantium esse eam vociferationem: sin verè decertandi cupiditas adesset, statim cum armis eò contenderent. ostendebat autem collem, ubi olim arx Parapotamiorum fuerat, tunc post eversam urbem collis supererat saxosus atque præcipites circum dejectus habens; tantum ab Edylio monte avulsus, quantum Assus interfluens occupat spacii, qui sub ipsam radicem in Cephisum incidens, unàque rapidior factus, locum castris tutum atque munitum reddebat. Itaque Sylla cernens Chalcaspides hostium ad eum contendentes, statuit antevertere, collemque eum alacritate militum adjutus occupavit. Posteaquam vero inde repulsus Archelaus adversus Chæroneam se *Chæronea à Sylla servata.* convertit, Sylla, orantibus qui in castris erant Chæronensibus ne urbem suam destitueret, Geminium tribunum militum cum legione una eo mittit, dimissis etiam Chæronensibus: sed ii quanquam anniterentur, non potuerunt tamen Geminio prævertere, adeo bonus ille vir erat, & ad salutem ferendam iis ipsis qui eam petebant celerior. Iuba non Geminium, sed Hircium missum scribit. Sic tum patria nostra præsens periculum effugit. A Lebadia autem & oraculo Trophonii omnia secunda & vatici- XXXV
nia victoriam promittentia Romanis mittebantur: de quibus Bœoti plura dicunt. Ipse Sylla libro commentariorum decimo scriptum reliquit, Q. Titium virum haud ignobilem, qui in Græcia negociabatur, ad se victoria jam apud Chæroneam potitum venisse, & annunciasse Throphonium prædicere, iterum ipsum non multo post tempore eodem in loco prœlio victurum. Post hunc Salvenius, unus de militibus ejus, renunciavit quem finem rerum Italicarum Deus præmonstrasset. Vterque autem idem vaticinium afferebat: nimirum visam sibi fuisse formam atque magnitudinem Iovi Olympio parem. Sylla trajecto Asso præter Edylium montem progressus, contra Archelaum castra posuit, qui tunc inter Acontium & Edylium ad Assios vallo robusto munierat: isque locus ab eo etiam Archelaus dicitur. Intermisso uno die, Murenam cum legione & duabus cohortibus reliquit, qui perturbatos hostes vexaret. Ipse hostia apud Cephisum macta- XXX
ta, ad Chæroneam ivit, ut copias quæ ibi erant ad se reciperet, & VI
Thurium, quod occupaverant hostes, contemplaretur. Est autem Thurium vertex asper montis in metæ formam erecti, qui *Orthopagus* à nobis dicitur: infra amnem Morii & Thurii Apollinis *Thurius Apollo.* templum. Nomen deo fecit (ut perhibent) Thuro Chæronis mater,

ter,

ter, ejus qui Chæroneam condidisse traditur. Alii bovem, quem
Cadmo duci Pythius Apollo dedit, ibi apparuisse ferunt, atque
inde locum cognominatum: est enim *Thor* Phœnicum lingua
bos. Vt ad Chæroneam accessit Sylla, tribunus militum qui ur-
bem præsidio tenuerat, milites in armis obviam Syllæ eduxit lau-
reum sertum ferens. Quo accepto cùm milites consalutasset, & ad
fortitudinem esset cohortatus, compellaverunt eum duo Chœro-
nenses viri Homoloichus & Anaxidamus, promittentes se velle
Thurii præsidium paucis ab ipso datis militibus dejicere: esse enim
callem barbaris ignotum, qui à Petrochoo juxta Museum supra
verticem Thurii adducat: eò se accessuros, atque inde facto impe-
XXX tu hostes aut saxis obruturos, aut in planiciem depulsuros. Ge-
VII minio his viris testimonium fortitudinis fideique ferente, rem ag-
gredi Sylla jussit. Ipse interim phalangem instruxit, equitibus in
utrunque cornu distributis, de quibus ipse dextrum, lævum Mu-
rena ducebat: Gallus & Hortensius legati cum instructis cohor-
tibus novissimi apud montes ordinem servabant, curaturi ne ab
hoste circumveniri acies posset. Apparebat enim hostes mul-
tis equitibus, levisque armaturæ militibus cursu celeribus cor-
nu efficere, quod inverti & flecti facilè posset: ut eo in longum por-
recto Romanos circumdarent. Interim Chæronenses illi cum
Hircio, quem ipsis Sylla præfecerat, occultè ad Thurium perve-
nerant, subitòque hostibus se ostendentes, magnum apud eos tu-
multum, fugamque, in qua ipsi sese mutuò plurimi necabant, con-
citarunt: non enim substiterunt hostibus visis, sed per declive
ruentes, in hastas suorum inciderunt, invicemque per præcipitia
sese deturbarunt, desuper impetum facientibus hostibus & nuda
corpora ferientibus. Ita tria barbarorum millia apud Thurium
cæsa sunt: fugientes partim Murena composito jam agmine oc-
currens trucidavit, partim ad castra sociorum erumpentes, in pha-
langem promiscuè se ingesserunt, maximamque suorum partem
terrore & trepidatione repleverunt, & (quæ non minima cladis
fuit causa) ut duces aliquando quid agendum esset incerti hære- *Pugnæ & victoria Syllæ ad Chæroneam.*
XXX rent, effecere. Sylla enim in perturbatos confestim irruens, cele-
VIII riter superato quod erat interjectum inter acies spacio, usum o-
mnem falcatis curribus ademit. ii enim maximè longitudine cur-
sus vehementiam & impetum præbente valent: è propinquo au-
tem emissi, nihil aut parum habent virium, sicut & jacula quæ com-
minus conjecta terrorem & vim nullam habent. Idem tunc bar-
baris usu venit: & cùm primi currus tardius incitati nulla vi ad ho-
stes ferrentur, Romani eos cum plausu & risu avertentes, alias
mitti jubebant: sicuti ludis Circensibus aliæ solent peti à spectato-
ribus post alias quadrigæ. Proinde pedestres copiæ prœlium con-
seruerunt. Barbari sarissas longas protendentes, testudinis in mo-
rem stipata acie conabantur phalangis suæ ordinem tueri. Roma-
ni projectis pilis, strictis gladiis irruebant, & sarissas repellebant,

ira accensi quàm primùm conserere manum cupientes. Videbant
enim primam hostium aciem tenere servorum quindecim mil-
lia, quos ab hostibus ad libertatem proposito edicto vocatos re-
gii duces inter gravis armaturæ milites collocaverant. Ac fertur
quidam centurio Romanus dixisse: Nunquam sibi, nisi Saturna-
libus visos servos libertate frui. Eos sanè hostes cùm propter den-
sitatem ordinum tardè pellerentur, & præter ingenium suum
subsistere auderent, fundæ quibus missilia torquebantur, & jacu-
la, quorum Romani post principia constituti magnam copiam e-
mittebant, averterunt atque perturbârunt. Cùm verò Archelaus XXX
dextrum cornu ad circumdandos Romanos educeret, Hortensius IX
cohortes excurrere, & à latere in hostem impetum facere jussit:
quibus cum celeriter objecisset Archelaus bis mille, quos secum
habebat, equites, multitudine pressus Hortensius ad montes se
subduxit, ac paulatim à phalange divulsus, ab hostibus cingi cœ-
pit. Quod ubi Syllæ renunciatum est, à dextro cornu, quod non-
dum conflixerat cum hoste, raptim suis auxilio accurrit. Sed Arche-
laus, id ex orto pulvere conjiciens, omisso Hortensio, ad dextrum
cornu, unde Sylla discesserat, se convertit, ut id duce absente cir-
cumveniret. Simul & Taxilles chalcaspidas in Murenam adduxit.
Itaque sublato duabus è partibus clamore sonumque montibus
reddentibus, Sylla dubius animi utri parti accederet, statuit tamen
ad suum cornu redire: & Murenæ Hortensium cum quatuor cohor-
tibus auxilio mittens, ipse cum quinta ad dextrum cornu conten-
dit. Ibi cùm Romani sua sponte Archelao fortiter repugnassent,
imperatore viso hostem protinus fuderunt, effusèque fugientes
ad fluvium & Acontium montem persecuti sunt. Neque verò Syl-
la Murenæ in periculo constituti oblitus est: sed tum demum
persequendis hostibus se dedit, cùm & ab illa parte suos (quibus
subvenire intenderat) vincere vidit. Multi barbarorum in cam- XL
Summa victoria. po cæsi sunt, plurimi cùm ad castra contenderent: ita quidem ut
de tot hominum millibus decem tantum millia Chalcidem perfu-
gerint. Sylla de suis quatuordecim modò desideratos à se fuisse
scribit: atque ex his duos sub vesperam rediisse. Iccirco trophæis
inscripsit Martem, Fortunam, & Venerem, fassus ad victoriam
non minus prosperam sibi fortunam, quàm peritiam & vires con-
duxisse. Id trophæum de campestri pugna statuit. Postquam pri-
mùm Archelaus usque ad Molum amnem recessit, alterum est tro-
phæum in Thurii vertice positum de circundatis ibi barbaris, quod
Græcis literis Homoloicho & Anaxidamo primam ejus facti lau-
dem tribuit. De hac victoria Thebis edidit certamina, scena apud
fontem Oedipodis extructa: judices certaminum ex aliis Græciæ
urbibus convocavit. Implacabili enim ira Thebanos proseque-
batur: agrique eis partem dimidiam ademptam Pythio & Olym-
pio diis consecravit, ex reditibus persolvi eam pecuniam jubens,
quam ipse abstulerat. Secundum hæc cùm Flaccum contrariæ XLI
factio-

Dorylaus à Sylla vincitur.

factionis consulem creatum audiret, cum exercitu Ionium mare transmittere, in Thessaliam contendit: verbo quidem adversus Mithridatem, reipsa ut Flacco occurreret. Cùm ad Meliteam pervenisset, undique multi nuncii allati sunt, à tergo omnia vastari ab exercitu regio, qui non minor esset priore. Etenim Dorylaus Chalcidem magna classe appulerat, octoginta hominum millia adducens, ita instructos atque exercitatos, ut nulli melius in omnibus Mithridatis copiis essent Atque is statim in Bœotiam facta impressione regionem obtinebat: Syllam ad pugnam allicere quantumvis reclamante Archelao cupiens: rumoremq; de priori pugna ferens, haud sine proditione tam multa hominum millia periisse. Sed Sylla celeriter reversus, Dorylao ostendit, Archelaum prudentem esse virum Romanæque virtutis peritissimum. Nam Dorylaus cùm apud Tilphosiam in Syllam incidisset, atque paululum modò eum esset expertus, primus deinde eorum fuit, qui non pugna decernendum,
XLII sed tempore & impendiis ducendum bellum consulerent. Addidit tamen Archelao aliquid animi loci apud Orchomenum natura, in quo castra fecerant: iis qui equitatu præstarent ad decertandum aptissimus. Quod enim Bœotii campi pulcerrimum est & amplissimum, ad Orchomeniorum urbem pertinet, iique soli campi aperti sunt, & arboribus vacui usque ad paludes extenduntur, in quas Melas absorbetur. Is fluvius infra urbem Orchomenum ortus, solusque omnium Græciæ amnium statim in ipsis fontibus ingens atque navigabilis; sub solstitium æstivum Nili instar augetur, eademque quæ Nilus producit, nisi quod semine & incrementis carent: haud procul excurrit, sed majori parte statim in paludes cæcas & herbis tectas absorbetur: pars haud magna Cephiso miscetur, quo maxime loco palus videtur calamos fistulis aptos ferre. Propè jam collatis castris, Archelao nihil movente, Sylla actis utrinque fossis hostes locis solidis & equitatui commodis excludere, inque loca palustria adigere conabatur: qui cùm id permittere nollent, emissiq; à ducibus magno cum impetu in Romanos irruerent, non fossores modò dissipati sunt, sed & ordines aciei plerique disjecti fugam ce-
XLIII perunt. Ibi Sylla equo desiliens, arrepto signo per suos fugientes in hostem se proripuit, vociferans: Mihi quidem, Quirites, hîc occumbere expedit: vos interrogati, quo loco imperatorem vestrum prodideritis, apud Orchomenum memineritis respondere. Inhibuit hoc dictum fugam, & duæ à dextro cornu cohortes auxilio venerunt: ita in hostem duxit; eumque repulit. Tum aliquantulum retro suos abducens prandiumque præbens, rursum fossa circumunire castra hostium intendit. Rursum hostes meliori quàm ante ordine impetum fecerunt. Ibi Diogenes Archelai privignus in dextro cornu præclara edens virtutis opera cadit: sagittarii cùm Romanorum vim non sustinerent, neque locus esset quo se reciperent, comminus eos frequentibus sagittis tanquam gladiis ferientes repulerunt: tandem in castra inclusi noctem ob vulnera & cædes diffici-

lem exegerunt. Facta die rursus milites suos ad hostium castra adduxit Sylla, & fossas egit: eosq; multa manu ad pugnam exeuntes commisso prœlio fudit: cùmque hi tantum reliquis terrorem incussissent, ut manere nemo auderet, castra cepit. Sanguine & cadaveribus barbarorũ qui tum cæsi sunt plaudes lacusque repleti sunt, atq; adeo hodie etiam, elapsis ab ea pugna annis prope ducentis, barbarici arcus, galeæ, thoracum ferreorum fragmenta, & gladii lacubus immersi reperiuntur. Hoc modo res apud Chæroneam & Orchomeum gesta fertur. Cinna autem & Carbone Romæ præclarissimos XLIV
viros vi & injuria afficientibus multi tyrannidem fugientes in Syllæ castra tanquam portum aliquem confugiebant, ac brevi temporis spacio senatus quædã forma circa ipsum extitit. Metella etiam cùm sese & liberos haud absque difficultate furtim subduxisset, venit marito annuncians domum ejus & villas ab inimicis incensas, oransque uti rebus domesticis subveniret. Incerto tum animi Sylla, cùm neque patriam afflictam destituere vellet, neque rationem inveniret discedendi bello Mithridatico non confecto, Deliacus quidam mercator Archelaus ad eum venit, sermonibus quibusdam Archelai regii ducis renunciatis in bonam spem eum deducens. Id adeo gratũ fuit Syllæ, ut nihil prius duxerit, quàm cum ipso Archelao colloqui. Convenerunt apud Delium prope mare, ubi Appollinis XLV
fanum est. Ibi cùm Archelaus initio colloquii facto Syllam hortaretur, ut acceptis à rege pecuniis, triremibus & quantis vellet copiis ad bellum Romanum proficisceretur, Asia & Ponto omissis: Sylla excipiens sermonẽ, Archelaum Mithridate neglecto ipso regnum occupare, traditisq; navibus socium Romanorum fieri jussit. Abominante proditionẽ homine: Tu ergo, inquit, Cappadox cùm sis Archelae, & barbari regis servus, aut (si ita vis) amicus, rem turpem tanta proposita utilitate non admittis? me verò Romanum ducem, & quidem Syllam, audes de proditione appellare? quasi verò non iste sis Archelaus, qui cum perpaucis ex centum viginti millibus tuorũ superstitibus à Chæronea fugit, biduum in lacubus apud Orchomenum delituit, Bœotiam cadaveribus inviã effecit. Mutato inde consilio Archelaus, Syllæ supplicavit, oravitque ut bellum desineret, & cum Mithridate pacta jungeret: idq; Sylla his conditionib. annuit, si Mithridates Asia & Paphalagonia missis factis, Nicomedi Bithyniam, Cappadociam Ariobarzani concederet, bis mille talenta Romanis numeraret, septuaginta naves æratas cum instrumento daret: ita Sylla reliqua ipsi regna stabiliret, ac socium P. R. nuncuparet. His ita conventis, Sylla per Thessaliam & Macedoniam ad Hel- XLVI
lespontum perrexit una cum Archelao: quem & in honore habuit, & periculoso morbo correptum apud Larissam, itinere interrupto, perinde atque suorum aliquem collegarum aut ducum curavit. Cùm hoc sermoni occasionem dedit, apud Chæroneam mala fide pugnatum fuisse: tum quod reliquos Mithridatis amicos, quos captivos habebat reddens, solum Aristionem tyrannum veneno sustulit,

Syllæ cum Archelao pacificatio.

stulit, Archelai inimicum; maximè autem, quod Archelao in Eu-
bœa decem millia jugerum agri dedit, eumque P. R. amicum & so-
cium pronuntiavit. Verùm hæc ipse in commentariis Sylla refellit.
Cùm legati à Mithridate eodem pervenissent, qui Mithridatē pro- *Syllæ in legatos Mithridatis severitas.*
bare conditiones referebant, Paphalagoniam tamen ne eriperet ei
orabant, de navibus quoque convenisse negabant: stomachatus
Sylla: Quid narratis, inquit? Mithridates de Paphalagonia conten-
dit, & de navibus actum negat, quem ego flexis genibus diis actu-
rum gratias censebam, si dextram ipsi manū non amputassem qua
tot Romanos necavit. næ is mox alias voces emittet, ubi in Asiam e-
go trajecero: nunc Pergami sedens de bello non viso quantum li-
XLVII bet disputet. His territi legati obticuerunt. Archelaus autem Syl-
læ manum prænsans atque lacrymans & flagitans iram leniit, tan-
demque persuasit ut ad Mithridatē ipse mitteretur; se enim ex sen-
tentia Syllæ pacem compositurum, ac nisi id obtinuisset, sua se ma-
nu occisurum. Ita misso Archelao Sylla Mædicam irrupit, popula-
tusque magnā regionis ejus partem, in Macedoniā rediit. Apud Phi-
lippos Archelaus eum convenit, omnia rectè habere nuncians: cupe-
re autem omninò Mithridatem cum ipso colloqui. In causa potissi- *Cum Mithridate colloquium, & pacificatio.*
mum fuit Fimbria, qui diversæ factionis duce Flacco interfecto, i-
psum Mithridatem victis ejus ducibus petebat: hunc rex metuens,
maluit cum Sylla amicitiam jungere. Convenerunt Dardani in Tro-
ade: Mithridates cum navibus uniremibus ducentis, terrestribusq;
copiis, nempe viginti millibus gravis armaturæ militū, & equitum
sex millibus, multisque falcatis curribus: Sylla cum quatuor co-
XLVIII hortibus, & ducentis equitibus. Obviam procedentem Mithrida-
tem, & dextram protendentem Sylla interrogavit, pacemne iis qui-
bus receperat Archelaus conditionibus acciperet: & tacente rege:
Atqui, inquit, eorum qui petunt est, ut priores verba faciant: victo-
ri satis est tacuisse. Vt verò rex orsus sui purgationē belli, partē diis,
partem ipsis Romanis imputare conatus est, ita ei subjecit Sylla: e-
quidem & audivi ex multis, & nunc ipse experior, summa de vi di-
cendi præstare, cùm honestis in speciem sermonibus pro factis pessi-
mis & injustissimis non destituare. Facta proinde ejus crudelia de-
monstrans atq; culpans, rursus idem interrogavit: cùm is annuisset,
ita demum salutavit, amplexusque osculum junxit. Ariobarzanē in-
de & Nicomedē reges adduxit & cum eo conciliavit. Ita Mithridates
traditis septuaginta navibus & quingentis sagittariis, in Pontū na-
vigavit. Sylla autem militibus suis pacificationem eam ægrè feren-
tibus (quippe infensissimum regem, & qui centū quinquaginta Ro-
manorum millia per Asiam uno die ut jugularentur effecerat, indi-
gnum putabant videre cum spoliis & opibus ex Asia navigantem,
quam continuos quatuor annos rapinis & exactionibus vexaverat)
ita se purgavit, ut diceret nō fuisse sibi satis viriū contra Fimbriam
simul & Mithridatem, si hi copias adversus ipsum conjunxissent bel-
XLIX ligerandi. Inde versus Fimbriam duxit castra apud Thyatira haben-
tem:

tem. & jacto prope eum vallo, castris fossam circumduxit. At Fimbriani milites tunicati ex castris progressi Syllanos consalutaverunt, & in opere faciendo strenue eos adjuverunt: Fimbria defectionem suorum cernens, Syllæq; iram implacabilem veritus, ipse sibi in castris mortem conscivit. Sylla totam Asiam viginti millibus talentorum mulctavit; privatim autem luxu eorum quos in statuis posuerat domos exhausit. Cogebatur enim hospes ei, quem excipiebat hospitio quotidie, sedecim denarios pendere, eidemque & amicis quotquot is vocasset, cœnam præbere: qui ordines ducebat, is in diem quinquagenos accipiebat denarios, & aliam vestem qua domi, aliam qua in publicum progrediens uteretur. Omnibus post hæc navibus solvit ab Epheso, tertioque die in Piræeum appulit. Ibi sacris initiatus, Apelliconis Teii bibliothecam sibi exemit, in L
qua plerique Aristotelis & Theophrasti habebantur libri, nondum planè vulgo cogniti. Fertur ea bibliotheca Romam perlata, Tyrannionem grammaticum plerosque libros compilasse: ab eo adeptum exemplaria Andronicum Rhodium in medium pertulisse: atque edidisse ea, quæ hodie circumferuntur volumina & quidem apparet superioris ætatis Peripateticos ipsos elegantis ingenii studiique fuisse; Aristotelis autem libros & Theophrasti neque multos neque accuratè legisse, quod hi à Nelei Scepsii (cui libros Theophrastus reliquerat) hærede ad rudes & sordidos homines pervenissent. Porrò Syllæ Athenis commoranti dolor cum torpore & gravitate pedes invasit, quem Srabo podagram balbutientem vocat. Itaque trajecit Adepsum, ibique thermis usus est, ocio indulgens, & inter histriones agens. Cùm ad mare aliquando deambularet, piscatores quidam perpulcros ad eum pisces attulerunt: delectatus eo munere, cùm Alæenses esse qui obtulissent audiret, vivitne, inquit, ergo adhuc hodie quisquam Alæensium? (Quo enim tempore potitus apud Orchomenum victoria hostes insequebatur, tres simul Bœotiæ urbes exciderat, Anthedonem, Latymnam, & Alæas) Cùm præ metu obmutuissent illi, subridens, abire eos, & bono animo esse jussit: venisse enim ad se non cum levi, aut cujus gratia non deberet ipsis prodesse, dono. Ea primum voce confirmati Alæenses feruntur rursus in patriam suam convenisse. Hinc per Thessa- LI
liam & Macedoniam ad mare profectus Sylla, statuit à Dyrrhachio mille & quingentis navibus Brundusium trajicere. Propè est Apollonia, & apud eam Nimphæum locus sacer, qui ex viridi herba & pratis fontes ignis perennis sparsim emittit. Ibi ferunt dormientem Satyrum, ea forma qua fingi & pingi eos videmus, captum & ad Syllam adductum fuisse: hunc interrogatum per multos interpretes quisnam esset, ægrè vocem edidisse, non quæ intelligi posset, sed asperam, ac mixtam equino, ex hinnitu & hirci balatu: eaque territum Syllam, abominatum à se dimisisse. Transfretaturus autem cùm metueret, ne milites Italia apprehensa secundum oppida ab ipso dilaberentur, primùm ipsi ultrò juraverunt, mansuros se cum

Asia à Sylla vexata.

Bibliotheca Sylla Romam devehit.

Satyrus captus.

Sylla,

Sylla, neque sua sponte ullo Italiam maleficio affecturos: deinde magna pecuniæ vi indigere imperatorem cernentes, ipsi suarum pecuniarum quasi primitias pro facultatibus quisque suis contulerunt. Non accepit eas primitias Sylla, sed collaudavit milites, co- *Syllæ in Italiam reditus.*
hortatusque eos ut ex re videbatur, transmisit (ut ipse narrat)
LII cum CCCCI. cohortibus contra quindecim hostiles duces. Successum evidentissimè Dii præmonstrarunt. Statim enim atque in Italiam pervenisset, apud Tarentum sacrificanti fibra jecinoris laureæ coronæ, duobusque dependentibus lemviscis similis visa est. Et paulò ante, quum in Italiam transmisit, in Campania apud Hyphæum montem interdiu duo magni hirci decertare visi sunt, atque omninò pugnantium hominum gestus exprimere: fuit autem phasma, & paulatim à terra elatum, sparsim per äerem dissipatum abiit obscuris simile imaginibus, atque ità evanuit. Neque multò post *Norbanus vincitur.*
iisdem in locis, Mario juniore & Norbano consule magnas contra Syllam copias adducentibus, Sylla neque acie instructa, neque ordinibus exercitus sui constitutis robore tantum communis universorum alacritatis audaciæque impetu usus, hostem fudit, septemq; hominum millibus cæsis, Norbanum Capuam compulit atque inclusit. Hac victoria testatur ipse effectum fuisse, ne milites sui per oppida se dividerent, sed conjuncti hostes, quorum vix aliquanta
LIII parte numerum æquabant, contemnerent. Atque idem Silvii ait ad se venisse Pontii servum divino furore concitum, dixisseq; eum, à Bellona ipsi vim & victoriam belli denunciari, sed nisi maturaverit, Capitolium statim incensum fore. id quod ea, quam dixerat, die accidit, nimirum pridie Nonas Quintiles. M. etiam Lucullus, unus ex legatis Syllæ, cùm apud Fidentiam cohortes sedecim quinquaginta hostilibus oppositas haberet, remq; gerere cunctaretur, quod tametsi militum animis fideret, multi tamen inermes essent; dum animi dubius hæret, aura mollis à prato in propinqua sito planicie multos flores advehens in exercitum dejecit, qui illapsi scutis & galæis fortuitò inhæserunt, ita ut hostibus coronati viderentur. inde aucta fiducia prœlium conseruerunt, hostiumque octodecim millibus cæsis, castra etiam ceperunt. Is Lucullus frater fuit ejus
LIV Luculli, qui Mithridatem postea, & Tigranem debellavit. Cæterum Sylla multos sibi adhuc & magnos hostium undique circumfusos exercitus videns, astu esse etiam agendum ratus, alterum consulum Scipionem ad pacificationem invitavit: neque id abnuit ille. Cùm essent aliquot colloquia habita, semper aliquas procrastinandi occasiones inveniens, & prætextum Sylla interim suorum militum, (qui ducis exemplo ad omnem fraudem & imposturam erant exercitati) opera Scipionis exercitum corrupit: ingressi enim hostium castra, & conversati, alios statim argento, alios promissionibus quosdam adulando & suadendo Syllæ conciliarunt. Tandem cùm Sylla cum viginti cohortibus ad castra accessisset, milites Scipionis eum salutarunt, seque ei conjunxerunt. Scipio solus in tentorio

torio

torio deprehensus, & dimissus est. Ita Sylla viginti suis cohortibus tanquam ad alliciendum assuefactis aviculis, quadraginta hostiles aucupatus, universos in castra abduxit. Cùm quidem Carbo etiam dixisse fertur: Sibi adversus leonem & vulpem in animo Syllæ habitantes certanti, plus à vulpe molestiæ, quàm à leone exhiberi.
Secundum hæc apud Signium Marius LXXXV. cohortibus stipatus LV
Syllam ad prœlium provocavit, neq; verò quicquam hîc, quàm eo die pugna decernere malebat. Viderat enim per insomniũ Marium patrem filio mandare ut insequentẽ diem caveret. quippe magnam ipsi calamitatem adferentem. Ob hoc Sylla pugnæ cupidus: Dolobellam castra alio loco habentem ad se vocabat. Cæterùm hostibus itinera obsidentibus & viam obstruentibus Syllani pugna viam faciendo fatigabantur, simulque ingens imber effusus incommodum augebat. Quare centuriones ad Syllam accedentes, orabant ut prœlium differret: ostendentes simul milites præ defatigatione prostratos, humique super scutis quietis captandæ causa jacentes. Vt invitus quamlibet Sylla concessit, castraque moveri jussit: jam vallum jacere, & fossam ducere militibus incipientibus. Marius citato equo primus omnium advehitur, ferox, & turbatos incompositosq; Syllanos dissipari à se posse fidens.
Sed eo tempore quod in somnis LVI
Syllæ divinitus erat prædictum, factum est. Syllani enim milites ira correpti, missis operibus defixisque apud fossam pilis, gladiis strictis, clamoreq; militari sublato cum hostibus manũ conseruerunt: neque hi impetũ eorum diu sustinuerunt, sed effusè fugientes magna sunt affecti clade. Marius cùm Præneste fuga pervenisset, portas jam clausas offendit. & demisso per murum fune sese cingens, ita in urbem assumptus est. Quidam, atq; inter hos Fenestella, ne sensisse quidem eam pugnam Marium ajunt, sed ut erat vigiliis & laboribus defessus, dato signo humi in umbra se reclinasse, & somno dedisse, ac vix fuga facta demum evigilasse. Eo prœlio hostiũ viginti millibus cæsis, octo millibus captis, se non nisi viginti tres suorum desiderasse scribit Sylla. Eademq; etiam legati ejus Pompejus, Crassus, Metellus, ac Servilius usi sunt fortuna: qui aut nulla, aut levia passi incommoda, magnas hostium copias deleverunt, adeo ut Carbo, qui maximè unus contrariã factionẽ continebat, noctu à suis castris perfugerit, Africamq; mari petierit.
Extremo certamine Telesinus Sa- LVII
mnis Syllam adortus laboribus jam confectum, veluti athleta occasioni insidiatus, parum abfuit quin sterneret ante ipsas jam Romæ portas. Is Telesinus cũ Lamponio Lucano magna manu conducta, Præneste contendit, ut obsidioni Mariũ eriperet: mox intellecto contra se Syllam à fronte, Pompejũ à tergo venire, progressu simul & egressu prohibitus, ut erat homo bellicosus, & magnorum certaminum peritus, noctu motis castris cum universo exercitu Romã petiit. Haud procul abfuit, quin in urbem custodiæ vacuam irrupisset: castris prope Collinam portam à stadiis decem positis, stationẽ ante urbem habuit, elatus animo atq; spe plenus, quod tantos totq; duces

Pugna adversus Marium iuniorem.

Pugna Syllæ adversus Telesinum & Lamponium.

ces arte bellica circumvenisset. Ineunte die cùm nobilissimi juvenes equites ab urbe contra ipsum venissent, cùm alios, tum Appiũ Claudium nobilem bonumq; virum dejecit. LVIII Orto inde, ut par erat, tumultu Romæ, clamoreq; muliebri, & discursu veluti capta jam urbe, primus à Sylla veniens Balbus visus est, equites septingentos citato cursu adducens: isq; tantum moræ interponens, dum à sudore equi refrigerarentur, mox frænatos iterum in hostẽ admisit. Interim & Sylla advenit, jussisq; primis prandere, statim exinde ordines instruxit: Dolobellamq; & Torquatũ multa orantes ut inhiberet exercitum, neq; defatigatis militibus de summa rerum decertaret (non enim cum Carbone aut Mario, sed Samnitibus & Lucanis, infensissimis Romæ hostibus rem ipsi fore) aversatus, classicum canere jussit, jam sub decimam horam die inclinante. Haud ullũ eo acrius fuit certamen. Dextrum cornu, quod à Crasso ducebatur, cùm haud dubiè vinceret, lævo laboranti, & male habenti Sylla auxilium tulit, albo equo celerrimo & feroci vectus. In agnitũ eo signo duo hostium milites hastas jaculati sunt: quod cùm ipse non præsensisset, equisone equum flagello incitante, tantum evasit, ut cuspides apud caudam equi in unum collapsæ in terram defigerentur. LIX Ferunt eum Apollinis imagunculã auream Delphis allatam semper in prœliis solitum in sinu circumferre: tunc etiam exosculatum esse, ita locutũ: Itane Apollo Pythie, Corneliũ Syllam Felicẽ cum in tot prœliis extuleris illustrem, nunc ad portas patriæ adductum projicies, turpissimè cum suis perditũ civibus? Ita deos comprecatum, inde suorum alios obtestatum, aliis minatũ, quosdam inhibuisse: attrito ad extremum sinistro cornu, fugientibus permistũ in castra evasisse, amissis sociorum suorum atq; familiariũ multis. Non pauci etiam eorum, qui ex urbe spectatum processerant, cæsi aut obtriti sunt. Omninoq; tum actum de urbe videbatur, & parum abfuit, quin Marius etiam obsidione liberaretur. Etenim multi ex fuga Præneste perlati Lucretium Ofellam obsidioni præfectũ hortabantur, ut statim castra moveret, Sylla scilicet jam sublato, & Roma ab hostibus occupata. Adulta jam nocte in castra Syllæ quidã à Crasso missi venerunt, cœnam ipsi suisq; petentes: hi victos hostes Antemnas usq; insecuti, ibi castra fecerant. Hoc, & periisse majorem hostiũ partem audito Sylla, LX mane Antemnas pervenit: atq; tribus hostiũ millibus per præconem pacem poscentibus impunitatẽ ea conditione promisit, si imposito prius reliquis hostibus damno, ita ad se venirent: atque hi fidem promissis habentes, reliquos adorti, multiq; tum hostium mutuis cædibus absumpti sunt. At verò Sylla & his, & qui præterea cesserant, circiter sex hominũ millia, apud Circum congregatis, senatum in ædem Bellonæ vocavit: simulq; & ipse dicere, & quibus mandatum erat cædere dediticios istos cœperunt. Sublato, ut erat consentaneum, tanta multitudine in angusto loco cæsa, clamore, ac perterritis senatoribus: ipse ut tum verba faciebat, constanti, & nihil mutato vultu, animum eos orationi suæ adhibere jussit, neq; curare

quid

quid foris fieret: quoſdam enim modò malos homines ſuo juſſu
caſtigari. Non erat quiſquam Romanorum adeo ſtupidus, ut non LXI
ex ea re intelligeret, translatam eſſe, non ſublatam tyrannidem. Sa-
nè Marius cùm eſſet jam inde ab initio ſævus, intendit, non mutavit
ob potentiam id, quod ei erat ingeneratum à natura. At Sylla cùm
mediocriter primum, & civiliter fortunam tuliſſet, opinionemque
de ſeſe ducis optimatum partibus faventis, populique utilitatem
ſpectantis excitaſſet, ad hæc à puero & ad riſum pronus, & ad miſe-
ricordiam mobilis fuiſſet, ut facilè illacrymaret: effecit, ut veriſimi-
le jam videretur: quod dici ſolet, magnam potentiam eorum, qui
ipſam adepti eſſent, ingenium mutare, & væcordiam, inſtabileſque
& inhumanos mores efficere. Quod ipſum motus ne ſit & muta-
tio naturæ à fortuna proveniens, an verò latentis alicujus vitii per
licentiam revelatio, alio loco diſputandum eſt. Cùm cædibus e- LXII
dendis Sylla ſeſe dediſſet, cæque neque numero jam neque termi-
no contentæ urbem implerent, multorum ipſo, quibus nihil ſecum
fuiſſet rei, privatorum odiorum cauſa necis poteſtatem amicis ſuis
donante: quidam ex junioribus, Cajus Metellus in ſenatu Syllam
percontari auſus eſt: Ecquis tandem eſſet finis malorum futurus, ac
quonam uſque ipſo progreſſo ſperandum eſſet fore ut à cædibus
deſiſteretur. non enim hoc jam à Sylla peti, ut quos neci deſtinaſ-
ſet, iis parceret: ſed quoniam hoc in ambiguo eſſet, aperiret ſaltem
quos ſuperſtites eſſe vellet. Reſpondenti tum Syllæ, nondum ſi-
bi conſtare, quibus parcendum ducat, ita ſubjecit: Ergo quos ſta-
tueris occidere, indica. idque ſe facturum Sylla recepit. Quidam
poſterius hoc dictum non Metello, ſed Aufidio uni ex Syllæ aſſeclis
tribuunt. Enimverò Sylla continuò, re cum nullo procerum com-
municata, octoginta viros proſcripſit. Indignè omnibus hoc feren-
tibus, uno die interjecto, alios ducentos & viginti proſcripſit: ter-
tio die rurſus totidem. Ac de his proſcriptionibus in concione di-
xit: Eos modò à ſe proſcriptos, quorum recordari potuiſſet: reli-
quos qui nunc memoria excidiſſent, proſcripturum ubi in memo-
riam rediiſſent. Qui proſcriptum excepiſſet atque ſervaſſet, ei hu- LXIII
manitatis præmium ſupplicium capitis ſtatuit, non fratre, non fi-
lio, non parentibus exceptis. præmium occiſori duo talenta, etiam
ſi dominum ſervus, aut patrem filius jugulaſſet. Id omnium inju-
ſtiſſimum videtur, quod proſcriptorum filios & nepotes honoribus
excluſit, & bona publicavit. Neque Romæ ſolum, ſed per omnes
Italiæ urbes proſcriptio vagata eſt. Non ædes deûm, non hoſpitales
penates, non paternæ domus à cædibus puræ fuerunt: quin & co-
ram uxoribus mariti, & coram matribus filii jugulabantur. Iam LXIV
qui propter iram aut inimicitias necabantur, vix minimam partem
eorum æquabant, qui propter opes occiderentur: quippe ipſis per-
cuſſoribus ſubibat dicere: Hunc ædium ſplendidarum cauſa jugu-
lari, illum horti, alium thermarum: Et Quintus Arbelius, vir ocio
totus deditus, qui non alia ratione ad ſe iſta mala pertinere exiſti-
mabat,

mabat, quàm ut aliorum calamitates miseraretur, in forum progressus tabulam proscriptionis legit; in qua cùm suum quoque nomen reperisset: Eheu, inquit, me miserum: prædium in Albano meum me persequitur! paululùm inde progressus, ab insequente quodam est
LXV trucidatus. Interim Marius cum in potestatem hostium venisset: sibi mortem conscivit. Proinde Sylla Præneste profectus, primùm viritim caussis cognitis plectebat oppidanos: post tanquam ocium non esset, in unum omnes conductos duodecim hominum millia necari jussit, soli hospiti impunitate concessa: Verùm is generosè admodum Syllæ cùm respondisset: Nunquam se patriæ interfectori gratias ob salutem oblatam acturum, sponte sua civibus suis se permiscuit, cumque iis est interfectus. Nihil magis insolens fuit, quam Lucii Catilinæ facinus. Is cùm rebus adhuc incertis fratrem occidisset, tum demum à Sylla impetravit, ut eum tanquam vivum proscriberet. Cujus rei causa Syllæ gratiam referens Marcum quendam Marium contrariæ factionis hominem jugulavit, caputque ejus ad Syllam in foro sedentem attulit, aggressusq; ad Apollinis vas asper- *Catilinæ flagitium.*
LXVI sorium, quod proximè erat, manus abluit. Præter has cædes fuerunt & alia, quæ populum lædebant. Dictatorem enim seipsum Sylla constituit: ab annis cxx. id genus magistratus reducens. Decretum ei est, ut quidquid hactenus fecisset, id impunè fecisset: in posterum data potestas necis, publicationis, agri dividendi, condendi & evertendi urbes, regna quibus vellet adimendi aut donandi. Publicata bona adeo superbè ac pro dominio divendebat tribunali sedens, ut largiendo quàm adimendo fuerit molestior: quippe mulieribus formosis, citharœdis, mimis, perdidissimisque libertis populorum agros, & urbium reditus dabat: quibusdam etiam invitas mulieres nuptum dabat. Pompeium Magnum ut sibi necessitate devinciret, dimittere uxorem suam jussit: & Æmiliam Scauri & Metellæ (quæ Syllæ uxor erat) filiam, prægnantem tum Marco Glabrioni ademit, Pompeioque conjunxit. Ea in partu apud Pompeium obiit. *Pompeii affinitas.* Lucretium Offellam, eum qui Marium obsidione ceperat, consulatum petentem primò prohibuit: deinde cùm is multorum favore fretus in forum veniret, misso centurione interfici jussit, ipse pro tribunali ad Castoris sedens, & de sublimi cædem spectans. Cùm ab iis qui aderant captus centurio ad se adduceretur, silentio tumultuantibus indicto, suo jussu illum cæsum dixit, missumque fieri cen-
LXVII turionem jussit. Triumphus ejus cùm magnifico sumptu & raro aspectu regiorum spoliorum esset splendidus, plus tamen dignitatis habuit, & pulcrius spectaculum præbuit propter exules: nobilissimi enim & potentissimi civium sertis redimiti currum sequebantur, servatorem & parentem Syllam vocantes, quippe cujus opera in patriam redirent, uxoresque & liberos reciperent. Omnibus confectis, *Cognomen Felicis.* rerum gestarum rationes in foro edens, haud minori diligentia fortunæ quàm virtutis opera recensuit: & ad extremum ob tam prosperos eventus Felicem se cognominari jussit. Græcis scribens, aut re-

ſponſa dans, *Epaphroditum* ſe (*Veneri charum, & quaſi Venuſtum*)
appellavit: eſtque ita in trophæis ejus ſcriptum apud nos. *L. Corne-*
lius Sylla Epaphroditus. Et cùm Metella gemellos peperiſſet, ma-
ſculo Fauſtum, femellæ Fauſtam nomen fecit. In tantum autem LX
felicitati potius, quàm actionibus confiſus eſt, ut cùm & permultos VIII
necaſſet, & tam multas magnaſque in urbem mutationes intuliſſet,
tamen dictatura ſe abdicaverit, populoq; comitiorum conſularium
conceſſa poteſtate, ipſe non acceſſerit, ſed in foro tanquam priva-
tus, obambularit, ut qui vellet in jus trahere ipſum poſſet. Et qui-
dem Marcus Lepidus ferox homo, & Syllæ inimicus videbatur haud
dubiè contra voluntatem ipſius conſulatum obtenturus: populo
non ejus, ſed pro eo intercedentis Pompeii rationem habente. Ita-
que Sylla Pompeio, cùm is victoria lætus concione abiret, ad ſe vo-
cato: Egregiè (inquit) ô juvenis factum à te eſt, quod in conſulibus
deſignandis Catulo Lepidus, optimo viro ſtolidiſſimus præferretur:
tempus jam nunc eſt tibi vigilare, qui vires adverſarii tui auxeris.
Atque hoc quaſi vaticinatus eſt Sylla. Lepidus enim ſtatim libi-
dine elatus, Pompeianis partibus bellum fecit. Sylla cùm omnium LXIX
facultatum decimam partem Herculi conſecraret, magnifica popu-
lo epula exhibuit: tantumque fuit apparatus ſupervacanei, ut multæ
quotidie carnes aſſæ in profluentem abjicerentur, vinum quadra-
ginta & plurium etiam annorum biberetur. Cùm epula hæc per
plures dies producerentur, medio tempore Metella ex morbo de-
ceſſit. Cùm autem ſacerdotes ipſum ad eam accedere, funereque u-
xoris domum inquinari prohiberent, nuncium ei adhuc viventi re-
miſit, & in aliam domum transferri juſſit. Cui legi cùm motus ſu-
perſtitione perdiligenter ſatisfeciſſet, aliam à ſeſe de funerum im-
penſis latam neglexit, nulli ſumptui parcens, ſicut & quas de con-
viviorum frugalitate ſanxerat: cùm ipſe luctum ſuum compotatio-
nibus & conviviis, quibus & luxus & ſcurræ adeſſent, leniret. Pau- LXX
cis poſt menſibus cùm gladiatorum ſpectaculum exhiberetur, ut e-
rat tum theatrum ordinibus nondum diſtinctum, ſed promiſcuè mu-
lieres virique ſedebant, propè Syllam ſedit Valeria & formæ elegan-
tis, & familiæ ſplendidæ mulier, Meſſalæ nimirum filia, Hortenſii-
que oratoris ſoror, nuper à marito ſuo repudiata. hæc à tergo Syllæ
tranſiens, manu ei immiſſa filum de toga extraxit, & ad ſedem ſuam
rediit. Cùm Sylla admiratione motus reſpiceret: Nihil, inquit ea,
ô dictator, mali eſt: volo enim ipſa quoque aliquantulum de tua fe-
licitate participare. Non injucundum id Syllæ dictum fuit, ſtatimq;
haud obſcurè titillationem indicavit: miſit enim qui de nomine, ge-
nere, vitaque ejus percontarentur. Hinc mutui intuitus, crebræque
utrinque faciei obverſiones, & blandi viſus, ad extremum paſſio-
nes etiam nuptiales, quæ ut Valeriæ fortaſſis vitio dari non poſſint,
at Sylla tamen etſi pudicam & nobilem, & non tamen initio uſus
pudico & honeſto duxit: aſpectu videlicet, & laſciva facetia, unde
affectus moveri turpiſſimi atque impudentiſſimi ſolent pueri inſtar
ductus.

LXXI ductus. Et verò quantumvis hanc domi uxorem haberet, tamen
inter mimas, citharistas, & histriones agebat, super toris cum eis to-
tos dies potans. Atque id genus hominum tunc apud ipsum pluri-
mum valebat, Roscius Comœdus, Sorex mimorum princeps, Me-
trobiusque histrio: quem etiamsi ætate jam adultiorem perpetuò
tamen à se amari non inficiebatur. Inde factum est ut morbum vili
ex causa ortum aluerit, diuque non animadvertit plus in visceribus
sibi natum: unde & tota caro corrupta ita in pediculos abiit, ut
quamvis dies noctesque multi eos decuterent, tamen dempti mi-
nima pars eorum qui subinde enascebantur essent; omnisque vestis,
omne balneum, omne lavacrum & cibus exundatione istarum sor-
dium oppleretur. Itaque interdiu sæpe in aquam descendebat ab-
luendi & detergendi corporis causa: sed nihil proficiebat, cùm ea
mutatio celeritate prævaleret, multitudoque omnem purgationem
LXXII superaret. Ex antiquissimis ferunt Acastum Peliæ filium morbo
pediculari extinctum fuisse: ex posterioribus Alcmanem lyricum.
Pherecydem theologum, Callisthenem Olynthium in carcere inclu-
sum, atque Mucium etiam jurisconsultum: præterea (siquidem fa-
cienda est mentio eorum, qui nulla re bona memoriam tamen sibi
pepererunt) Eunum fugitivum, qui servilis per Siciliam belli auctor
fuit, cùm captus Romam esset perductus, ibi phthiriasi obiisse tradi-
tum est. Cæterùm Sylla non modò præsagiit suum obitum, sed &
quodammodo de eo scriptum reliquit. Nam vigesimum secundum
commentariorum librum biduo antequam moreretur scribens, fi-
nem operi fecit: refertque & Chaldæos ipsi prædixisse, quod post e-
xactam præclarè vitam esset in ipso felicitatis vigore discessurus: &
filium suum, qui paulò ante Metellam fato functus fuerat, per in-
somnium sibi sordida in veste apparuisse, & orasse, ut finem curis sta-
tueret, secumque ad matrem Metellam abiret, & ibi unà vitam soli-
LXXIII citudinum & negociorum vacuam degeret. Neque tamen à tra-
ctandis negotiis publicis abstinuit. Decem enim ante mortem die-
bus composuit Dicæarchensium seditionem, legesque iis præscri-
psit. Pridie quàm fato concederet, cùm audiret Granium prætorem
æs alienum grande, quod ærario debebat, non persolvere sed mor-
tem ipsius operiri, vocatum ad sese in cubiculum à famulis suis suf-
focari jussit. Eo clamore Sylla & agitatione corporis cùm aposte-
ma rupisset, multum ejecit sanguinis: atque exinde deficientibus vi-
ribus nocte difficulter superata mortuus est, relictis ex Metella duo-
bus infantibus. Nam Valeria post mortem ejus filiam peperit, *Syllæ mors.*
LXXIV quam more Latino Postumam dixerunt. Proinde cum plerique fa- *Funus.*
cta cum Lepido coitione cadaver Syllæ justis funebribus prohibere
molirentur: Pompejus tametsi Syllæ succenseret, quod solum ex o-
mnibus amicis eum in testamento præteriisset, quibusdam gratia &
precibus, aliis minando permotis, cadaver Romam deduxit, funeriq;
& securitatē & honorem contulit. Ferunt tantā à mulieribus aroma-
tum vim Syllæ ingestā, ut præter ea quæ in CCX. feretris illata sunt,

justæ magnitudinis imago Syllæ efficta sit, atque lictoris, ex thure precioso & cinnamomo. Cæterùm cum ab aurora dies iste nubilus fuisset, pluviæque expectarentur, nona demum hora funus elatum est. Ibi ventus cùm procella in rogum incubuit, multaque flamma excitata corpus cremavit. Vix rogus absumtus, ignisque sopitus fuit, cùm ingens effusus imber usque ad noctem duravit. ut videatur fortuna ejus viri etiam sepulturam præsens adjuvisse. Monumentum Syllæ in campo Martio est: inscriptionem ab ipso ferunt conceptam & relictam, cujus hoc est caput: Se neque ab ullo amicorum beneficiis, neque ab ullo inimico maleficiis superatum fuisse.

LYSANDRI CVM SYLLA comparatio.

In seditione principem fieri, quale.

Syllæ etiam vitâ expositâ, ad comparationem ipsorum accedamus. LXXV Commune iis fuit, quod uterque à seipso incrementi initium petens, in magnos viros evaserunt. Id Lysander proprium habuit, quod voluntate civium, etiamnum, salvo reipub. statu, eos, quos gessit, magistratus obtinuit, nihil vi aut contra leges extorsit:

Pessimus ad magnos vi seditionis honores
Cum veniat sæpe———

Sicut tum Romæ corrupto populo, & laborante republica alius post alium potitus est rerum: neque mirum fuit Syllam principatum obtinere, cùm Glauciæ & Saturnini Metellos urbe expulerint, consulum filii in concione obtruncati sint, argento & auro arma cives redemerint, emptis militibus, ferro & igni leges pertulerint oppressis adversariis. Neque in eo sum, ut culpem eum, qui hac rerum conditione summam potentiam sibi paraverit: sed ex eo quod princeps omnium aliquis fuerit, minimè arguo eum fuisse optimum, nimirum ita affecta civitate. At Lysander à civitate Spartana, tunc LXXVI maximè bonis legibus utente & modesta, ad maxima imperia resq; gerendas missus, ferè optimorum optimus, primusque inter primos habitus est. Itaque & sæpe magistratum, quo se abdicaverat, à civibus recepit, permanente honore, quo virtuti primæ deferebantur. Sylla semel exercitui dux præfectus, integrum in armis decennium exegit, modò consulem sese, modò proconsulem, inde dictatorem creans, cùm tyrannus esset perpetuò. Iam Lysander reipublicæ administrationem (ut demonstravimus) immutare aggressus, mitius legibusque convenientius quàm Sylla egit. non enim vi, sed persuadendo id agere instituit: neque, ut Sylla omnia simul evertere, sed regum tantum emendare constitutionem, præsertim cùm alioqui natura id probare videretur, ut in ea urbe, quæ virtutis nomine princeps Græciæ esset, optimorum optimus non propter nobilitatem generis, sed virtutis causa regno potiretur. Vt enim venator non id quod cane natum sit, sed canem requirit: & rei equestri deditus non quod equo prognatum sit, sed equum: (quid enim si mulus

ab equo

ab equo procreetur?) ita & civilis boni arbiter procul à scopo aberrârit, si non quis sit, sed ex quibus ortus princeps, quærat. Quando ipsi etiam Spartani quosdam reges abdicare coegerunt, ut indignos regno, & nullius precii homines. Quod si vitia etiam in nobilibus genere inhonesta sunt: utique etiam sine nobilitate virtus honorem meretur. *Delicta utrique.*

LXXVII Iam peccata Lysandri in amicorum gratiam fuerunt perpetrata: Sylla ne ab amicorum injuriis abstinuit. In confesso est enim, Lysandrum pleraque propter amicos peccavisse, utque his potentiam & tyrannidem pararet, plerasque cædes perpetrasse. Contrà Sylla & exercitum Pompeio invidens, & Dolabellæ classem, quæ dederat auferre conatus est: & Lucretium Ofellam pro multis ac magnis officiis consulatum petentem, coram jugulari jussit, ut horrorem omnibus suique metum nece amicissimorum incuteret. Pecuniæ autem & voluptatis studium clarius adhuc demonstrat in altero principis, in altero tyranni voluntatem fuisse. Nihil enim neque libidinosè, neque leviter, tanta in potestate constitutus Lysander egit: sed evitavit si quisquam alius, tritum illud,

Domi leones, at foris vulpeculæ:

modestam, Laconicamque, & frugalem ubique servans vitæ rationem. Atqui Syllam neque juvenem, ut cupiditatibus moderaretur, paupertas compulit, neque ætate provectum senectus: sed, ut ait Sallustius, leges civibus de nuptiis & temperantia amori ipse & adulteriis deditus posuit. *Syllæ prodigalitas.*

LXXVIII Itaque ad id paupertatis & pecuniæ indigentiæ Vrbem redegit, ut Romani sociis civitatibus libertatem, suisque legibus vivendi potestatem argento vendiderint: quamvis locupletissimas ipse maximasque domus quotidie publicaret. sed enim nulla erat eorum quæ dilapidabantur, & in adulatores insumebantur mensura. Quam enim, putas, ille rationem aut parsimoniam adhibuisset in largiendo iis, quibus ob convivia & adulationes cupiebat? qui populi aliquando adstante corona palam cùm amicorum cuidam magnas facultates levi precio addixisset, & preco jussus proclamasset, alioque precium augente, additamentum itidem edixisset, indignatione accensus: Gravia, inquit, ô cives patior: & tyrannide premor, si mea mihi spolia non ut volo vendere licet. Lysander verò cum cæteris etiam sibi dono data munera domum misit. Quod tametsi non laudo (fortassis enim magis ille pecuniam inferendo Spartæ nocuit, quàm spoliando Romam alter) tamen certissimum signum spretarum ob eo divitiarum judico. Rarum quippiam in utroque & singulare invenias, si eum respectu patriæ suæ consideres. Nam & Sylla homo intemperans luxuique deditus, moderatos cives suos effecit: & Lysander à quibus abstinuit sese affectibus, iis urbem implevit. Peccavit igitur & Sylla, quod suis ipse legibus deterior fuit: & alter, quod se ipso deteriores cives reddidit. docuit enim Spartam ea desiderare, quibus ipse opus non habere didicerat.

LXXIX Hæc de rebus civilibus. Sed quod ad bellica certamina, imperatoria scientia gestas res, multitudinem trophæorum, & peri- *Bellica gloria.*

riculorum aditorum magnitudinem attinet, non est quod Syllæ comparandum quispiam Lysandrum cogitet. Hic enim bis navali prœlio vicit: addam etiam Athenarum obsidionem, quam re ipsa non magnam gloria splendidissimam redegit. Clades quidem in Bœotia & ad Aliatrū acceptæ etsi infortunio cuidam possint adscribi, videntur tamen pravis ejus consiliis potius acceptæ ferendę: quia Platæis adventantes, ac tantum non præsentes regis magnas copias noluerit expectare, sed ira ambitioneque transversus actus intempestivè ad muros agmen rapuerit, ita ut nullius nominis homines eruptione facta facillimè eum straverint. Non enim ut Cleombrotus apud Leuctra hostibus urgentibus resistens, neque ut Cyrus, aut Epaminondas inclinatos suos retinens, victoriamve confirmans, ita occubuit: verùm hi regibus ducibusque dignam mortem oppetierunt: Lysander autem cùm velitis aut præcursoris in morem vitam suam projecisset, testatum fecit priscos Spartanos prudenter ab oppugnatione murorum se abstinuisse: quod ibi non à viro modo quovis, sed etiam à muliere aut puero ictum perire fortissimum quemque contingat. sicut Achillem ferunt in porta à Paride occisum. Et LXXX
profectò ne numero quidem comprehendi potest, quoties Sylla collatis signis vicerit, quam multa hostium millia occiderit: Romam ipsam bis cepit, & Pirœeum non, uti Lysander, fame, sed multis & magnis certaminibus repulso in terram ex mari Archelao, cepit. Laudem etiam augent duces hostium. Ludum enim esse jocumque puto, navali pugna cum Antiocho Alcibiadis gubernatore certare, aut Philocli imponere, Atheniensi oratori,

Res contra quos gestæ.

Acutam habenti linguam, aliàs ignobili:

quos neque cum equisone Mithridatis, neque cum lictore suo Marius componi dignatus fuisset. verùm ex iis qui contra Syllam bellum gesserunt principibus, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, quisnam (mitto enim reliquos) Mario terribilior, aut inter reges Mithridate potentior, aut ex Italis Telesino fuit, Lamponioque bellicosior? quos ille partim expulit, partim subjugavit, partim occidit. Et quod omnia (meo arbitratu) prædicta superat, Lysander omnia suis domi adjuvantibus gessit: Sylla autem exul victusque inimicorum factione, quo tempore uxor ejus exterminabatur, domus solo æquabatur, amici cædebantur, ipse in Bœotia cum innumeris hostium millibus congressus, atque pro patria discrimen subiens, trophæum statuit. Mithridati quoque societatem offerenti, & copias LXX
adversum inimicos, neque facilem se, neque humanum præbuit, XI
imo ne allocutus quidem est, aut dextram junxit, prius quàm ille coram affirmaret, se Asiam relinquere, classem tradere, regibus Bithynia & Cappadocia decedere. Quod mihi videtur omnium Syllæ factorum præclarissimum ac fortissimum fuisse, quippe rempublicam privatis rebus anteponens, generosorum canum instar mordicus arreptam feram ad extremum usque tenentium, non prius è manibus emisit adversarium, quàm cum sibi de victoriâ concedere vi-

dislet:

disset: atque ita demum ad ulciscendos suos hostes se contulit. Præter omnia verò Athenarum occupatio plurimum ad horum comparandos mores facit: quum Sylla urbem quæ pro Mithridatis potentia & principatu propugnavisset, captam à se, liberam dimiserit: Lysander autem tanto principatu spoliatum non modo miseratus non sit, sed & populi in repub. potestate exuerit, crudelissimisque & injustis tyrannis subjecerit. Restat ergo uti consideremus, proximéne vero statuerimus, si plures res præclarè à Sylla gestas, pauciora essent Lysandri peccata pronunciemus: & huic continentiæ temperantiæque, illi peritiæ militaris & fortitudinis primam laudem deferamus.

IN SYLLAM ANNOTATIONES interpretis.

Nihil attinet de hujus ætate annotare, & æqualibus: nobilis maximè Mithridatico & civili Mariano fuit.

Cap. 1. Rufinus consulatum gessit.) *Is fuit P. Cornelius Rufinus. Val. lib. 2. cap. 4. duobus consulatibus & dictatura speciosissimè gesta, Senatu excidisse tradit. quod idem est apud Gellium 4. 8. & 17. 21. Sanè de dictatura mihi nihil constare fateor. Priorem consulatum anno V. C. 463. & in bello Samnitico rem præclarè gessit Eutrop. lib. 2. Posteriorem V. C. 476. durante contra Pyrrhum bello. Meminit etiam Cicero lib. 2. de Oratore, salsè dictum Fabricii de eo referens. Censores eum Fabricius & Qu. Æmilius Papus senatu moverunt, quod decem (noster supra decem) pondo argenteorum vasorum possedisset: auctores Valerius, Gellius, præterea Liv. lib. 14. (quod ex Epetoma intelligitur) Florus 1. 18. Actum anno V. C. 478. Ab hoc Cornelio Rufino sextum fuisse Syllam hunc, Paterculus affirmat. Porrò quod ad cognomentum Syllæ attinet, meam sententiam supra exposui. Annotavit hîc Amiotus, Syllam propterea à rubore faciei nomen hoc habere, quod Latinis ochra* Syl *dicatur, atque illud pigmentum in ignem conjectum rubeat: unde etiam purpurius color*, syllaceus *Vitruvio appelletur. Cui cur non subscribam, multæ sunt causæ. Primum*, sil *per* i, *non* y *scribitur, apud Vitruvium lib. 7. cap. 7 & 14. (sicut & apud Plinium ultimis duobus capitibus lib. 33.) atque etiam* silaceus, *ut parum hoc ad etymon vocis videatur pertinere. Deinde* ochra *&* sil *idem non sunt: quod patet ex eorum apud dictos auctores descriptionibus, eoq; inprimis, quod* ochra *destitutis*, sil *in ejus locum adhibetur. Tum si* sil *quoq; in ignem missum rubet, &* syl *sit scribendum: quid causa sit cur non à nativo potius colore (quia* ochræ *est flavus, seu pallidus)* Sylla, *quàm ab eo quod isti pigmento in ignem accidit, dicatur? Quod si* sil *nativo colore purpureum colorem habere dicamus: non erit id extra omnem controversiam, cùm quod de ejus violaceo colore Vitruvius dicit, id ceruleo pigmento Plinius*

quo dixi loco adscribat. Plura qui velit, Philandri legat annotationes. Denique si ista cognomenti ratio fuisset, vix credo id Latinos scriptores, atque adeo etiam Plutarchum fuisse præteriturum: cùm non uno tantum hoc loco de eo dicat. Apparet certè σύλλαν, *Syllam Græco sermone aliquid ex albo rubens significasse: unde antiquum Syllæ epitheton potuerit, quasi novum, huic ob faciei colores tribui. Nam de prima origine cogitari idem potest.*

Cap. 5. Sapientem fuisse Euripidem.) *Alludit ad pulcerrimos ejus in Phænissis versus, quibus à studio condendendi Iocasta, & ab ambitione dehortatur filium Eteoclem, & ad æqualitatis studium adducere laborat. Noti sunt versus, & ab optimis passim scriptoribus allegantur.* φιλοτιμίαν, *deam injustam & perniciosam Eurip. ibi vocat: noster* δαίμονα. *id est genium malum ac pestiferum.*

Cap. 7. Chalcidensem quendam.) χαλκιδεὺς. *Existimo Chalcyde Syriæ hunc oriundum fuisse: tametsi Stephanus* χαλκιδηνὸν *inde derivet. Sed ejus regulæ non sunt edicta prætorum. Meminit hujus Chalcidis & regionis Chalcidenes, Plinius lib. 5. cap. 23. in descriptione Cœlæsyriæ. Et Strabo lib. 6.*

Cap. 10. In societate magistratus.) *nimirum consulatus. Socerum Syllæ fuisse Qu. Metellum, paulò post ostenditur: collegam fuisse Syllæ in consulatu ejus altero, cùm aliunde, tum ex Gellio constat lib. 15. cap. 28.*

Ibid. Apud Lavernam.) παρὰ λαβέρνῃ. Laverna *dea fuit Romæ culta, furibus præsertim & impostoribus. Id cùm alias, tum ex illo Horatiano ad Quinctium patet.*

Labra movet, metuens audiri pulchra Lavernæ
Da mihi fallere, da justum sanctumque videri:
Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.

Hinc & Laverniones *(teste Sex. Pompio Festo) fures dicti, quod in luco ejus (quem via salaria fuisse Acron annotat) prædam dividerent, sive (ut antiqui loquebantur) luerent. Veri proinde simile est, Lavernalem portam, cujus etiam Varro lib. 4. meminit, hic intelligi.*

Cap. 11. Legatum Albinum.) *Is fuit A. Posthumius Albinus. Historia est in epitoma Liviana* LXXV. *apud Valerium Maxim. lib. 9. cap. de Temeritate. apud Oros. lib. 5. cap. 18.*

Cap. 12. Vt refert Livius.) ὁ Τίτος. *Livium intelligo: tametsi liber is non extat neq; ejus rei in Epitoma mentio est. Incidit enim in librum* LXXVII. *Cæterùm Græcis, ac præsertim nostro familiare est, prænomina pro nominibus ponere, ut & in Quinctio Flaminino celeberrime & alias. Quod ad uxores Syllæ attinet, equidem non intelligo quæ fuerit Ilia ista, & omninò mendam esse puto: neque tamen invenio remedium. Consulem non quinquagesimo, sed undequinquagesimo anno factum, apud Velleium legitur.*

Cap. 14. Inter agrorum possessores.) *Locus hic non satis est apertus. opponit autem* κλιματικοὺς, *hoc est, agrorum possessores urbanæ & forensæ multitudini. & tamen mox* χωρῖται *&* ἀγοραῖοι *pro iisdem ponun-*

ponuntur: cùm ante videbantur ἀγοραῖοι *oppositi* τοῖς κλιματικοῖς. *Sanè eos qui multum agri poßiderent, etiam in Agide & T. Graccho* κτηματικοὺς *noster palam appellat. quos eosdem hic suspicari aliquis poßit* χωρίτας *dici,* παρὰ τὴν χώραν: *quibus opponantur forenses & urbani homines, qui sunt* ἀγοραῖοι. *Sanè & Guarinus,* κτηματικοὺς agrestes *vertit: Ego (nihil enim diffitebor) qui passer urbanis cicada agrestibus aut contrà congruat, non intelligo. Itaque hic judicium meum suspendo: & aliis, qui locum enucleabunt, non illibenter agam gratias.*

Cap.16. Cum Pompeio consulatum abrogasset.) ἐπιέχοντα ποιήσας. *quod quid sit, non planè assequor. Prætorem factum à Sulpitio Pompeium, Guarinus ait, nescio quid aut quem secutus. fortaßis* ἀπάρχοντα *scripsit Plut. id est,* dejectum magistratu: *sed id quo exemplo tuear, non habeo. Sententiam quidem eandem apud Amiotam reperio.*

Cap.17. Apud Picinas.) *Sic in Græco est: sed quæ sint istæ* Picinæ, *non scio. agrum quidem Picenum intelligi non arbitror. Guarinus habet* Tripa.

Cap.30. Philonis armamentarium.) ὁ πλοθήκη, *fuit autem receptaculum mille navium, valde nobile & laudatum. Meminit Cic. 1. de Orat. & Plin. lib. 7. cap. 37. Valer. lib. 8. cap. 13.*

Cap.34. Arx Parapotamiorum.) *Guarinus malè:* finitimo fluvio arx fuerat. *cùm urbis hoc esse nomen ostendat disertè Plutarchus: eam in Phocide collocat Stephanus, Pausaniam secutus, lib. ult. Notum est autem contiguas regiones esse Phocidem & Bœotiam.*

Cap.35. Q. Titium.) Κόϊντον, Ἴτον, Ἴτιον *legi.* T. Quintius *erit legendum. Qui in Græco est* Γαμίνιος, *eum* Geminium *verti: tametsi etiam* Gabinii *nomen affine sit huic scripturæ. Quod mox sequitur,* uterque autem idem vaticinium afferebat, *certè divinavi ita, ut facilè sim ei assensurus qui aliquid melius & certius afferat: est enim locus mutilus, ut puto & ambiguus. nam quis ipsis ea forma apparuerit, non apparet.* ταῦτα περὶ τῆς ὀμφῆς. *Malim* ταὐτὰ, *pro* τὰ αὐτὰ, *id est* eadem.

Cap.37. Gallus & Hortensius.) *Galbam Guarinus posuit, secutus, opinor, Appianum: nam in ejus Mithridatico ita legitur. ac rursus infra de prœlio cum Telesino, ubi legitur* βάλβος Balbus, *interpres* Galbam *posuit.* Mox cum Hircio, ἐρίκιον *est, puto* ἵρκιον: *ut supra, quem* Hircium *verti. Deplorandum est, nomina propria ita depravata esse: quæ unde emendemus, præter leves conjecturas nihil suppeditat.*

Cap.45. Deliacus mercator.) Δηλιακός. *Hoc potißimum derivare ab insula Delo, Stephanus ait. Videant lectores attenti, an à Delio potius Bœotiæ oppido originem trahat.*

Cap.50. Trajecit Ædepsum.) ἀδηψὸν, *lege,* αἰδηψὸν *ex iis quæ à me in Stephanum* περὶ πόλεων *sunt annotata.*

Cap.51. Apud eam Nymphæum. *Vide de hoc loco, quæ Dio noster*

habet libro 41. Meminit etiam Strabo lib.7. & inter miracula Plin. cap.106 lib.2.

Cap.53. Apud Fidentiam.) φιδεντίαν. *Appianus Alexandrinus hoc apud* Placentiam *factum scribit. Sed neutrum locum temerè mendosum habebo. Nam in eadem Italiæ regione & Fidentiam fuisse, & Placentiam, scilicet in octava, quæ Arimino, Pado & Apennino limitibus includitur, satis ex Geographis, præsertim Plinio patet 3.15. Simile hujus est, quod paulò infra de Sylla cum Mario juniore conflictu legitur: ubi noster* Signium, *Appianus* Setium *habet: quæ fuisse vicina oppida, ex eodem Plin. apparet.*

Cap.54. Procrastinandi occasiones.) παραγωγὴν. alliciendi rationes *Guarinus reddidit, non sine sensus detrimento. Est autem παράγειν, id quod Cæsar libro primo belli Gallici* ducere *exprimit:* Cæsar ubi se duci diutius videt, &c. *Ne longè exempla petantur, sic noster initio ferè Lycurgi est locutus:* οὕτω δὴ παραγαγὼν ἄχρι τοῦ τόκου τὴν ἄνθρωπον, *de uxore fratris gravida, quam spe tollendi è medio fœtus usque ad partum ducebat Lycurgus. Hinc patet, quid sit hoc & similibus locis παραγωγή.*

παράγειν, *ducere.*

Ibid. XL. Hostiles aucupatus.) παλεύσας μ'. τοὺς τῶν πολεμίων. *Guarinus παλαίσας videtur legisse. quod ipsum si invenissem, propter hæc vocabula ἠθάσιν ὄρνισι suspectum habuissem: ne quid aliud dicam. Iam ipsum vocabulum παλεύειν, quod est* illicere & decipere, *ideoque aucupio valde est accommodatum, non modò à Suida & Varino explicatur: sed & à Scholiaste Aristophanis in Avibus, ad versum.*

αὖθις ὑμεῖς αὖ παρ' ὑμῖν δεδεμένοι παλεύσετε.

Meminit & Erasmus Chiliadibus, proverb. Columba sedens. *cui, quod apud Suidam ἡ μηρὰ πελειάς, ἡ μυθὸν mutandum autumat, neminem puto eruditum assentiri. Cætera malo ex ipsis, quos citavi, auctoribus repetere.*

Cap.57. Stationem ante urbem habuit.) *Hæc cùm ad Syllam referret interpres, miror quid vel legerit, vel cogitarit. Sed omnia errata notare, nimiæ est curiositatis.*

Cap.71. Metrobiusque histrio.) λυσιῳδὸς. *Guarinus* Bacchanaliorum cantorem *vertit. nimirum eo (ni fallor) ductus, quod λύσια quædam sacra apud Græcos in honorem Bacchi celebrarentur: quorum Suidas meminit. Ego autem Athenæum sequor, qui lib.14. ex Aristoxeno tradit, λυσιῳδὸν vocari eum, qui masculino habitu mulierum gestus exprimat: quod ipsum ex Athenæo Eustathius in penultimum Vlyssee annotavit.* Histrio *autem tametsi generale est vocabulum, tamen quia aliud non est in promptu, boni consulendum opinor.* Cantorem *vertit Amiotus.*

λυσιῳδὸς.

Cap.73. Dicæarchensium) *Id est,* Puteolanorum. *Id & Guarinus extulit, & Plinius testatur cap.5. lib.3. & Appianus sæpe: præsertim etiam lib.5. bell. Civilium Puteolos ita appellat.*

Puteolis autem mortuus est Sylla: auctor de Viris illustribus.

PLV-

PLUTARCHI CIMON, GUILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

I PERIPOLTAS vates cum Opheltam regem, subditosque ei populos Thessalia in Bœotiam deduxisset, genus à se multis deinde temporibus nobile reliquit: cujus major pars Chæroneam, quam primam urbem ejectis barbaris tenuerunt, inhabitavit. Plerique ejus generis cùm essent natura fortes atque bellicosi, Medicis incursionibus & Gallicis certaminibus vitæ suæ non parcentes occubuerunt. Relictus fuit puer orbus parentibus Damon nomine, cognomento Peripoltas, longè & corporis pulcritudine, & animi magnitudine suæ ætatis adolescentibus præstantior, cætera rudis, ingenioque asper. Hujus jam ex ephebis egressi amore Romanus quidam, cohortis præfectus, quæ tum forte Chæroneæ hyemabat, correptus, cùm nihil alliciendo donandoque proficeret, haud obscurè videbatur vim facturus; cùm quidem patriæ nostræ res ea tempestate essent afflictæ, eaque ob paupertatem & exiguitatem contemneretur. Id metuens Damon, indignéque attentatam pudicitiam ferens, insidias Romano struxit: & æqualium sedecim tantum (quo facilius fallerent pauci) adscitis, cùm noctu facies fuligine illevissent, merumque adbibissent, prima luce in Romanum sacra in foro facientem impetum dederunt, ipsumque cum paucis aliis trucidaverunt, atque inde ex urbe abierunt.

Damonis Chæronensis historia.

II Orto tumultu, Chæronensis senatus coiit, conspiratoresque istos capitis damnavit: faciebat hoc ad civitatis apud Romanos excusationem. Vesperi principibus urbis unà pro more cœnantibus, Damon cum suis in Curiam irrupit, iisque cæsis rursum ex urbe profugit. Forte tum iisdem diebus Lucius Lucullus cum exercitu cujusdam rei agendæ causa præteriit: inhibitoque itinere cùm de recenti ista re diligenter inquisivisset, civitatemque nullius mali auctorem, magisque & ipsam unà injuria affectam intellexisset, milites qui ibi agebant hyberna secum abduxit. Damonem vero latrociniis agrum & incursionibus vastantem, legationibus variisque decretis in urbem cives reduxerunt, gymnasioque præfecerunt: post unctum in balneo interfecerunt. Diu exinde spectra eo loco cùm viderentur, gemitusque exaudiretur (uti à majoribus nostris accepimus) fores balnei obstructæ sunt: & adhuc qui ad locum eum accedunt, visa quædam, vocesque terrificas ferri putant. Supersunt quidam Damonis genere nati, maximè juxta Stirin in Phocide, Aeolicum morem imitantes: hos à fuligine, qua illitus Damon ad cædem Romanorum proru-
III pit, *Asbolumenos* appellant. Cæterùm Orchomenii vicini Chæronensibus, orta inter civitates controversia, Romanum rabulam conduxerunt, qui totam Chæronensium civitatem, tanquam unum aliquem hominem de cæde eorum qui à Damone fuerunt trucidati postulavit: judex fuit Macedoniæ prætor, quod eo tem-

eo tempore nondum in Græciam Romani prætorem mittebant. Chæronensium patronus Lucullum testem laudavit: eique cùm scripsisset prætor, atque is veritati testimonium tulisset, absoluta est civitas, cùm quidem summo esset versata in discrimine. Itaque Cheronenses, quibus tum Lucullus salutem attulit, statuam ei lapideam in foro juxta Bacchum posuerunt. Nos autem quamvis multis ætatibus posteriores, tamen id ad nos quoque pertinere beneficium rati, multò etiam pulcriorem imaginem judicantes esse eam, qua mores ingeniumque, quàm qua corpus & facies exprimitur, in hac clarissimorum virorum comparatione Luculli res gestas vera narratione exponemus. Satis enim inest in memoria gratiæ: pro vero autem testimonio falsam & commenticiam de se narrationem ne ipsa quidem sibi rependi voluisset. Proinde ut eos qui pulcerrimas IV
& elegantissimas formas depingunt, si quid illis adsit minus venustum, neque omittere planè volumus, neque exprimere exactius: quod hoc turpem, illud propositæ formæ dissimilem aspectum esset præbiturum. ita quando difficile est, imò plane fieri nequit, ut hominis vita inculpata prorsus, atque ab omni parte pura sit, in iis quæ laudem merentur, est veritas, tanquam similitudo, planè exprimenda: si quæ autem vitia & nævi seu ex affectu aliquo seu civili necessitate incurrerunt in ipsas actiones, existimare debemus, defectus potius virtutis esse, quàm nequiciæ vitia, atque ideo nequaquam nimio studio aut operosè in historia exagitare: sed quasi pudore humanæ naturæ moveri, quæ nullum præclarum ingenium sincerum, & perfectæ virtuti deditum protulerit. Ac nobis cogi- V
tantibus cuinam Lucullum conferremus, Cimonis in mentem venit. Fuit enim uterque bellicosus, & rebus contra barbaros gestis illustris: uterque in civilibus rebus mansuetus, & qui præsertim patriæ à seditionibus intestinis respirandi facultatem daret: uterque trophæa statuit & victorias retulit insignes. Non enim inter Græcos Cimone, de Romanis Lucullo prior quispiam tam longè bellum gerendo progressus est: si quæ de Hercule & Baccho feruntur, omittamus, aut si quæ de Persei apud Æthiopas, Medos, & Armenios, aut Iasonis rebus gestis fide digna jam inde à priscis temporibus ad nos memoria propagata sunt. Commune id etiam utrique fuit, quod bellum non perfecerunt planè: fregeruntque, non deleverunt hostem. Maximè autem in conviviis, & humaniter tractandis hominibus facilitas & liberalitas, victusque ratio nova & laxa in utroque conspicitur. Sed prætereamus cæteras similitudines, quas non est difficile ipsa ex narratione colligere.

Cimonis genus.

Cimon Miltiadis filius ma- VI
trem Hegesipylam habuit, Thraciæ regis Olori filiam: ut in Archelai & Melanthii carmininibus in Cimonem scriptis traditur. Propterea Thucydides etiam historiarum conditor, Cimonis cognatus, Olorum patrem habuit, qui ad Olorum regem veluti progenitorem nomen referret, aurique secturas in Thracia possedit, & in Scapte Hyle (Thraciæ locus est, quasi effossam sylvam diceres) necatus fertur:

quem conſpicit, eum mare eſſe putat: ita Solon, cùm per regiam
tranſiens, multos aulicos videret ſumptuosè exornatos, ſplendidè
ſtipatos comitum & ſatellitum caterva, unumquemq; eorum Crœ-
ſum eſſe putavit: donec tandem ad ipſum regem adductus eſt circa
quem omne id conſpiciebat, quod in lapidibus pretioſis, in venuſtis
veſtium tincturis, in auro, omnique ornatu vel ſplendidum, vel ſub-
tili artificio confectum, vel admirabile exiſtimari poſſet: nimirum
ut ſpectaculum rex ſeſe quàm maxima dignitate & varietate inſigne
XLVI præberet. Quarum rerum adſpectu poſtquam nihil commotus
Solon adſtitit, neque eorum quæ Crœſus expectabat quicquam di-
xit, ſed ſatis apertè oſtendit ſani judicii hominibus: contemni à ſe
hujuſmodi ineptias, viliumque rerum admirationem: commonſtra-
ri ei theſauros juſſit Crœſus, reliquumque apparatum ac luxum, ne-
quaquam id poſtulanti: ut qui ſatis in ipſo Crœſo mores inge-
niumque ejus contemplari ſciret. Vt his omnibus inſpectis rediit
Solon, quæſivit ex eo Crœſus, Ecquid ullum unquam ſe beatiorem
vidiſſet hominem. reſpondit Solon, Viſum à ſe Tellum ſuum ci-
vem: narravitque eum, cùm vir bonus fuiſſet, liberoſque egregios
poſt ſe reliquiſſet, & rem familiarem ſufficientem, re præclarè geſta
XL pro patria occubuiſſe. Ibi verò cœpit eum Crœſus hominem pa-
VII rum compotem mentis, & ruſticum putare, qui non argenti aurique
multitudine felicitatem ponderaret, ſed plebeii ac privati hominis
vitam mortemque tantis opibus regnoque anteponeret: nihilomi-
nus tamen percontatus eſt, ſi quem alium præter Tellum vidiſſet
hominem Crœſo feliciorem. Tum Cleobin & Bitonem Solon nomi-
navit, viros in matrem ac ſeſe mutuò eximia pietate, qui bobus mo-
ram facientibus, ipſi jugum currus ſubiviſſent, matremque eo ad fa-
num Iunonis adduxiſſent, lætantem, & à civibus beatam prædica-
tam: deinde ſumpto cibo potuque nunquam ab illo die ſurrexiſſent,
ſed tantam gloriam morte doloris mœroriſque ſecura clauſiſſent.
Nos verò, inquit jam in iram prolapſus Crœſus, in numero beato-
rum hominum non habes? Ad quæ Solon, cùm neque adulari vellet,
neque ulterius irrigare: Cùm de cæteris rebus, inquit, Deus Græ- *Fœlicitas*
cis, ô rex Lydorum, mediocriter ſentire dedit, tum ſapientiæ nos cu- *quæ.*
juſdam fiduciam impertiit, quæ mediocritatem reſpiciens, popula-
ribus magis hominibus, quàm regio ſplendori ſit commoda. Ea
cùm videat hominum vitam nunquam non variis caſibus eſſe ob-
noxiam, non patitur quenquam præſentium bonorum cogitatione
efferri, neque admirari hominis alicujus fœlicitatem, quam immu-
tare tempus poſſit: unicuique enim variæ res futuræ, de quibus cer-
ti nihil conſtet, ingruunt. Cui verò res ſecundas ad finem uſque
Deus prorogavit, hunc fœlicem eſſe ſtatuimus: at viventi adhuc, &
in diſcrimine verſanti fœlicitas quæ tribuitur, non magis certa at-
que rata eſt, quàm ſi victoriam coronamque alicui adhuc decertan-
XLVII ti adſcribamus. His dictis Solon abiit, non emendato, ſed dolore
III affecto Crœſo. Erat tum Sardibus Æſopus fabularum conditor, ac-
cerſitus

cersitus à Crœso. Is habitus in honore, ægrè ferebat, Solonem nullam regis esse expertum humanitatem, adhortansque hominem: ô Solon, ait, cum regibus aut quàm minimè, aut quàm suavissimè colloquendum est. Nequaquam vero, inquit Solon, sed vel minimè, vel rectissimè. Crœsus autem, qui eo tempore Solonem contemptui habuisset, postquam cum Cyro pugna congressus, inferior fuit, vivusque in hostium venit potestatem, ignique est addictus: rogo exstructo impositus: injectis vinculis, universis Persis spectantibus, Cyro præsente, ter quanta potuit maxima vocis contentione exclamavit, ô Solon! Id miratus Cyrus, misit qui interrogarent, quis nam homo vel Deus ille Solon esset, quem unum rebus planè desperatis invocavisset. Crœsus nihil dissimulans, respondit, fuisse unum è sapientum numero apud Græcos Solonem, eumque se accivisse, non audiendi discendive eorum quæ ex usu fuissent, sed ostentandæ suæ fœlicitatis studio, eumque ejus testem dimittendi causa: in qua sane fœlicitate amittenda plus fuerit mali, quàm in potiendo boni. ut quæ præsens opinionem tantum ac nomen boni attulerit, ejus verò amissio in summas miserias, calamitatesque extremas reipsa reciderit. Itaque eum virum, qui ex præsenti tum conditione futura conjecisset, mandasse sibi uti ad finem vitæ respiceret, neque incertis inductus opinionibus superbius se efferret. Quæ verba cum essent Cyro renunciata, ut erat vir Crœso sapientior, veritatemque orationis in exemplo efficacem intuebatur: non tantum ignovit Crœso, sed & quandiu vixit, honorifice habuit secum: judicatumque est ita de Solone, uno eum dicto è duobus regibus alterum servasse, alterum erudivisse. Interim per absentiam Solonis tota ci- XLIX
vitas in factiones discesserat. Pediæorum dux erat Lycurgus, Paralorum Megacles Alcmæonis filius, Diacriorum Pisistratus, quibus se conjunxerat turba mercenariorum, maximè divitibus infensa: & quamvis adhuc uterentur legibus, omnes tamen studium rerum novandarum incesserat, cupiditasque status reipublicæ mutandi: quod in ea immutatione non æquas modo, sed & potiores partes se habituros, omninoque adversarios futuros existimabant. Ea rerum forma Solon Athenas reversus, reverenter quidem & in honore ab omnibus habitus est, ad loquendum tamen & agendum publicè, sicut antea, minus promptum efficacemque eum senectus reddiderat: tantùm seorsim cum principibus factionum congressus, componere dissidia studebat: idque eo magis, quod Pisistratus animum ipsi advertere videbatur. Erat is vir in colloquio blandus, juvandorum L
pauperum studiosus, circa inimicitias moderatus: præterea verò imitatione eorum, quæ natura ipsi non aderant, effecerat, ut probitatis ac modestiæ opinione eos etiam, qui revera tales erant, vinceret, putareturque æqualitatis amans, & iniquissimè præsentis rerum status mutationem, novasque res laturus: hocque modo vulgus hominum decipiebat. At Solon ingenium hominis statim deprehendit, primusque omnium insidias ejus conspexit. neque odio eum prosecutus

Solon Athenas redit, seditionibus auctas.

Pisistrati ingenium.

Hoc facinus gravissimè ferentes socii Cimone duce Byzantii Pausaniam obsederunt. Is Byzantio elapsus, perturbatusque, ut ajunt, isto viso, Heracleam confugit ad oraculum quo manes evocantur: excitatâque Cleonices anima, ejus iram placare intendit. Illa autem apparuit, dixitque fore ut mox ubi Spartam pervenisset, à malis liberaretur: obscurè nimirum exitum ejus innuens. Hæc à multis sunt memoriæ prodita. Cimon autem, cùm se jam sociæ civitates ipsi ad-
XIII junxissent, dux in Thraciam navigavit; ibi audito Persas quosdam nobiles viros, & regi junctos sanguine, Eiona urbem ad fluvium Strymonem tenere, vicinisque inde Græcis esse molestos, ac primùm ipsos barbaros prœlio victos in urbem compulit: deinde Thracas, qui supra Strymonem habitabant, & barbaris inde commeatus subvehebatur, regione ejecit, totamque custodiens ipse eo difficultatis obsessos Medos compulit, ut Butes regius dux rebus desperatis urbem incenderit, seque unà cum amicis & opibus perdiderit. Hoc modo urbem cum cepisset Cimon, quamvis nihil admodum prædæ nactus fuerit, plerisque rebus unà cum hoste incendio absumptis, regionem tamen fertilissimam eam, pulcerrimamque Atheniensi-
XIV bus habendam dedit. Concessumque est ei à populo, ut lapideas Mercurii statuas ipse poneret: quarum primæ hæc est inscriptio:

Hi quoque erant fortes, qui primi ad Strymonis undas
Fuderunt forti Medica signa manu.
Atque fame obsessas ceperunt Eionis arces,
Lædendi auctores scilicet hostis erant.

Secundæ hæc:

Pro tam præclari meritis largitur honorem
Hunc populus patriis Cecropidum ducibus.
Cernentem hæc aliquem de posteritate juvabit
Ardua pro magna laude pericla sequi.

Tertiæ ita habebat:

Hac olim bellatores ex urbe Menestheus
Ad Trojam Atridis duxit in auxilium.
Gnarum præ reliquis quem cantat Homerus Achivis
Compositis acies instruere ordinibus.
Illo Cecropidas justum est se nomine ferre:
Se pugnæ præbent, ordinibusq; duces.

XV Quæ omnia tametsi nusquàm Cimonis nomen proferunt, tamen ejus ætatis hominibus videbantur immensi esse honoris: nihil enim neque Themistocli tale, neque Miltiadi contigit. Et huic quidem frondeam coronam petenti Socrates Decelensis media ex concione assurgens contradixit, ingratam quidem, sed tamen populo tum temporis probatam vocem edens: Quando, inquit, ô Miltiades, solus ipse pugnaveris ac barbaros viceris, tùm & solus honorem pete: Quid ergo causæ fuit, quod Cimonis factum hoc tanti fecerunt? an quia reliquis ducibus id modò consecuti sunt, ut depulsis hostibus nihil mali acciperent: sub Cimone ipsos etiam hostes

infesta-

infestaverunt expeditione in eos facta ? & terram occupaverunt, deductis Eionem & Amphipolim coloniis. Scyrum quoque colonia ducta est: cùm eam hac occasione Cimon cepisset. Habitabant in XVI
ea insula Dolopes, agriculturę parum dediti, sed qui jam inde ab initio maritima latrocinia exercere adsueti, ad extremum ne ab hospitibus quidem vim abstinerent: & ita Thessalos quosdam negociatores, cùm ii apud Ctesium naves subduxissent, spoliatos in vincula conjecerant. Hi cùm effugissent, Scyriosque apud Amphictyones in jus vocassent, causamque suam obtinuissent: cùm multitudo nollet ad persolvendam, quæ rapta fuerat, pecuniam conferre, sed eos qui diripuissent atque tenerent, reddere juberet, hi sibi metuentes, Cimonem missis literis jusserunt cum navibus venire, accepturum ipsis tradentibus Scyrum in suam potestatem. Cimon hoc modo insula potitus, Dolopas ejecit, Ægeumque mare prædonibus liberavit. Audiverat etiam priscum illum Theseum Ægei filium Athe- XVII
nis profugum in ea insula dolo Lycomedis regis sibi ab eo metuentis periisse: ejus sepulchrum invenire cupiebat. Erat enim oraculo Atheniensibus mandatum, ut Thesei reliquias in urbem reportarent, Heroicisque honoribus colerent: verùm eæ ubi sitæ essent, ignorabatur, Scyriis dissimulantibus neque inquirendi facultatem concedentibus. Tunc igitur ægrè & magno studio invento loculo, ossa Cimon in suam triremem imposuit, magnificéque ornata Athenas reportavit, quadringentesimo ferè postquàm Theseus Athenis fugerat anno. Hoc illi maximum populi favorem conciliavit. Itaque & memoriæ causa judex in nobili illo tragœdorum certamine constitutus est. Cùm enim primam fabulam Sophocles juvenis adhuc doceret, orto inter spectatores dissidio & rixa, princeps civitatis Aphepsion, certaminis ejus nullos delegit arbitros, sed Cimonem unà cum collegis in theatrum progressum, cùm is Deo ritè libasset, retinuit, juramentoque adactos coegit considere, atque judicare. erant autem decem viri unus ex quavis tribu. Fuit id certamen vel propter judicum auctoritatem ardentius. Vicisse Sophoclem traditur: Aeschylumque ægerrimè id tulisse, paulóque post irato animo in Siciliam concessisse, ubi & mortuus, & juxta Gelam sepultus est.
Ion se cùm adolescens admodum ex Chio Athenas venisset, cœna- XVIII
visse apud Laomedontem cum Cimone ait: jussumque hunc peractis libationibus canere, præstitisse id non ineleganter: eamque ob rem Themistocli ab iis qui aderant ante latum. Is enim non se canere, aut ludere fidibus didicisse ajebat, sed urbis ad magnitudinem & divitias evehendi, artem callere. Exinde, ut inter pocula fieri assolet, deducto ad res Cimonis gestas sermone, maximisque earum commemoratis, unum ait ab ipso suorum stratagematum recitatum, quod prudentissimum ipso judicaret. Socios, cùm à Sesto & Byzantio multos barbaros cepissent, partitionem sibi commisisse. Tum se ab una parte captivis, ab altera vestibus & instrumento omni eorum posito, cùm iniquè in divisione versatus diceretur, optionem sociis dedisse,

Scyro recepta. Cimon reliquias Thesei refert.

Sophoclis & Æschyli certamen.

Cimonis Musica.

Stratagema.

utram ipsi vellent partem eligendi: reliqua Athenienses contentos futuros pollicitum. ab Herophyto Samio sociis persuasum, uti Persarum potius bona quàm corpora acciperent atque ita discessum esse, cùm quidem ipse risui haberetur, quod ineptè prædam partitus esset: nempe sociis armillas aureas, & torques, & candyas, & purpuras auferentibus, cùm Athenienses nuda corpora, eaque male ad laborem instituta acciperent. Paulo post captivorum amicos & propinquos ex Phrygia & Lydia adventantes, singulos captivorum magna redemisse pecunia, ita ut quatuor mensiû stipendia in classem inde nactus, ac præterea ex ea pecunia multum auri in ærarium
XIX sit relatum. Auctus jam opibus Cimon, quæ re bellica præclarè paraverat honestius in cives impendit. Nam & sepes agrorum suorum sustulit, ut & hospites & ex civibus qui opus haberent fructibus eorum impunè possent frui: cœnam etiam domi suæ frugalem eam, sed multis tamen sufficientem apparabat, ut quicunque pauperum vellet, eam adiret alimentaque nullo labore parta habens, tantùm publicis vacaret negociis. Aristoteles non omnibus Atheniensibus, sed curialibus suis Laciadis, quicunque ex iis uti vellent, cœnam eum parasse scribit. Comitabantur Cimonem assiduò quidam familiares adolescentes: ii si quis senior ex civibus Cimonem compellaret malis vestibus indutus, cum eo vestimenta mutabant. Videbaturque ea res habere haud parum splendoris. Iidem adolescentes multum secum pecuniæ ferentes, pauperibus in foro, si quos ope digniores videbant, occultè nummos in manus immitte-
XX bant. Quarum rerum videtur in Archilochis mentionem fecisse Cratinus Comicus ita scribens:

Liberalitas.

Et ipse ego scriba Metrobius optaveram
Divino, & hospitali apprimè cum viro
Primoque Grajorum omnigenis virtutibus
Senium Cimone exigere suaviter meum,
Conviviýsque ætatem terere: at hunc prius
Fatum abstulit———

Porrò Gorgias Leontinus Cimonem divitias paravisse ut eis uteretur, usum autem ut in honore haberetur asseruit. Critias autem, qui de triginta tyrannis unus fuit, in elegiis suis sibi optat.

Divitias Scopadum, donandi animumque Cimonis,
Agesilae etiam parta trophæa tibi.

Licham quidem Spartanum nulla alia re inter Græcos celebre nomen adeptum novimus, quàm quod peregrinos ludis gymnicis ho-
XXI spitio acceperit. Cimonis verò liberalitas etiam priscam illam Atheniensium hospitalitatem humanitatemque superavit. Ii enim (quod non immeritò gloriæ sibi ducunt Athenæ) & semen frumenti inter Græcos vulgarunt, & fontanarum aquarum, ignisque accendendi communitatem opus habentibus demonstrarunt. At iste domum suam civibus Prytanei instar communicando in prædiis omnium fructuum primitias, & quæcunque anni tempestates secum com-

commoda ferunt, utenda & accipienda omnibus hospitibus præbendo, fabulosam illam quæ Saturni fuerit temporibus omnium rerum communionē quodammodò reduxit. Quod si qui hæc adulationem esse,& auræ popularis captationem calumniati sunt, facilè eos reliquum vitæ institutum ejus viri redarguit: optimatū partibus studentis,& Laconicum morem tenentis: quando is & Themistocli populi in republ. potestatē ultra quàm conveniret extollenti, unà cùm Aristida se opposuit: & postea Ephialti, in gratiam populi Areopagiticum senatum tollere aggresso adversarius fuit. Cùm verò quæstu ex bonis publicis reliquos excepto Aristida & Ephialte omnes corruptos videret, ipse ad finem usque in repub. tractanda à muneribus capiendis sibi cavit, omniaque continenter gratis & integrè egit atque dixit. Rœsacem quendam barbarum qui à XXII rege defecisset, perhibent cum magna pecunia Athenas pervenisse: hunc à sycophantis vexatum, ad Cimonem confugisse, atque apud fores duas pateras deposuisse, unam argenteis plenam Daricis, aureis alteram. Cimonem his visis subrisisse, quæsivisseque ex eo: Cimonemne mercede conductum an amicum habere mallet: cùm is amicum respondisset. Ista ergo, dixisse, aufer tecum: contracta enim amicitia, utar iis ubi opus fuerit. Cùm socii tributa quidem penderent, naves autem virosque non ut fuerat constitutum præberent: sed fessi jam militiæ, neque jam bello opus esse, sed agricultura vitaque quieta putarent (quippe jam summotis, nihilq; molestiæ offerentibus barbaris) ideoque & naves non instruerent, neque militem mitterent: cæteri Atheniensium duces ad præstanda ea ipsos adigebant, ac qui non satisfecissent, eos in jus trahendo ac puniendo molestum sociis imperium suum reddebant. Cimon diversam XXIII viam in suo obeundo munere ingressus, nulli Græcorū vim facere: pecuniam ab iis, quos militiæ pigebat, accipere, navesq; hominum vacuas: eos ita ocio oblectari, suisque rebus intentos agricolas fieri & quæstui deditos homines pro bellatoribus effici per luxum & væcordiam sinere. Ipse Athenienses alios subinde atq; alios in classem conscribere, parvoq; temporis spacio exercitatos, sociorum dominos, quorū stipendiis alebantur, efficere. quippe ii assiduè navigantes, & arma tractantes illos, ipsorumq; sumptu ad rem militarē utentes metuere & adulari adsuefacti, non animadvertebāt paulatim se de sociis stipendiarios & servos redigi. Et verò nemo quisquam XXIV regis Persarū perinde atque Cimon spiritus fregit atq; retudit. Non enim missum eum fecit, postquàm est is Græcia expulsus: sed insecutus è vestigio barbaros, antequàm ii respirare & se colligere possent, quædam Asiæ loca vastavit atq; diripuit, quædam ad defectionem à barbaris ad Græcos pertraxit: ita quidem, ut universam ab Ionia ad Pamphiliam usque Asiam armis Persarum liberaverit. Vt renunciatum postea est ei, regis duces magno cum exercitu multisque navibus stationem apud Pamphiliam tenere: ut per metum eos omni quod est intra Chelidonias insulas mari excluderet, à Cnido

Integritas Cimonis, & optimatum studium.

Res in Asia gesta.

& Triopio cum ducentis triremibus profectus est. Erant hæ ad celeritatem confligendi, & ut circumagi possent, à Themistocle optimè paratæ. Sed tum Cimon eas & latiores effecit, & transitus per tabulata paravit, ut multis instructæ classiariis majorem in pugna vim

XXV haberent. Proinde ad urbem Phaselin advectus, quæ cùm Græca esset, classem tamen recipere, aut à barbaris desciscere nolebat, agrum vastavit, muros oppugnavit. Erant in classe Cimonis Chii, quibus antiquitus cum Phaselitis intercedebat amicitia. Ii modò Cimonem mitigando, modò sagittis affixos libellos in urbem trajiciendo, tantū effecerunt, ut Phaselitæ decem talentis persolutis Cimoni ei se in militia contra barbaros auxiliarios adjungerent atque sequerentur. Regiæ classis præfectum Ephorus Tithraustem nominat, terrestrium copiarum Pherendatem. Callisthenes tradit, Ariomandem Cobryæ filium summæ rerum præfectū, naves in statione apud Eurymedontē fluvium tenuisse nil minus quàm pugnare cum Græcis cupientem, sed Phœnicias naves octoginta à Cypro adventantes expectantem. Hisce ut anteverteret Cimon, in altum profectus est, certus animi vim inferre hosti, si is navale prœlium subter-

XXVI fugisset. Barbari primùm ne vim paterentur, intra fluvium sese receperunt. Atheniensibus autē ingruentibus, itá demū contra profecti sunt, navibus (ut Phanodemus autor est) sexcentis: Ephorus CCCL. scribit. Nihil tantis dignum copiis barbari navali eo certamine egerunt: statim ad terrā reversi, primi eorum navibus exsilierunt, & pedestribus se copiis juxta instructis permiscuerunt: quibus effugere non contigit, ii unà cum navibus perierunt. Satisq; manifestum est, permultas barbarorū naves instructas fuisse: quando multis haud dubiè elapsis, multis perfractis, ducentæ tamen captæ ab Atheniensibus sunt. Pedestribus autē copiis ad mare descendentibus magni quidē laboris opus videbatur Cimoni, ut egressum in terrā parare, Græcosq; defessos cum integris longeq; superioribus numero hostibus committere: cernens tamen suorum animos victoria elatos alacresq; ad congrediendum cum barbaris, exposuit gravis armaturæ milites. Hi etiamnū à navali prœlio calentes cum vociferatione in hostem impetū fecerunt. Persis eos subsistentibus, atq; haud segniter repugnantibus, acris pugna extitit: & ab Atheniensibus præstantes quidam summæq; dignitatis viri ciciderunt. Fusis multo certa-

XXVII mine barbaris, magna deinde eorum cædes fuit: captaque sunt cum ipsis hostibus castra, omnis generis opum referta. Cimon verò, uti athleta præstans, duabus uno die potitus victoriis, superatoque navali pugna Salaminio, terrestri Plataico facinore, certamen aliud quasi additamentum victoriis & trophæum quærens subiit. Octoginta enim (quarū supra est mentio facta) Phænicias naves, quæ pugnæ non interfuerant, audiens Hydrum appulisse, celeriter eò cum classe navigavit. Nihil dum certi de majoribus suorum ducum copiis ii compererant, verùm diffidebant adhuc animosq; expectatione suspensos habebant, quò magis perterriti, & naves omnes ami-

Cymonis ad Eurymedontem victoria.

serunt, & eorum major pars una perierunt. Id factum regis animum
Pacis cum rege conditiones. ita dejecit, ut nobilem illam pacis conditionem acceperit, uti sem-
per equi curriculo à Græco mari abstineret, intra Cyaneas & Cheli-
donias insulas navi longa & ærata ne navigaret. Callisthenes qui-
dem non hoc pactum esse regem scribit, sed ita clade accepta per-
territum fuisse, ut hoc faceret: adeoque procul à Græcia se conti-
nuisse, ut quinquaginta navibus Pericles, triginta Ephialtes ultra
Chelidonias provecti, nullam sibi obviam classem barbaricam ha-
buerunt. In decretis tamen quæ Craterus congessit, tanquam fœ-
derum exemplaria, ea quoq; conditio tanquam conventa ponitur.
Vrbs à Cimone munita & ornata. Ferunt etiam propterea aram Pacis ab Atheniensibus positam, sum-
mosque Calliæ, qui legatus pacificationi præfuit, honores habitos.
Præda divendita, magna pecuniæ vis populo parta, & ex ea murus XXV
arcis qui meridie spectat ædificatus est. Longorũ etiam murorum III
(quos *crura* iidem appellant) structura posterioribus quamvis tem-
poribus fuerit perfecta, primùm tamen tum fundamenta jacta sunt:
quæ in locos palustres & humectos cùm incidissent, Cimon glarea
multa, gravibusque saxis in paludes injectis, ea corroboravit sum-
ptusq; ipse præbuit. Primus etiam liberalibus (ut vocabantur) & a-
mœnis locis, in quæ se animi causa reciperent cives, urbem exorna-
vit, quæ paulò post mirum in modum grata fuerunt. Nam & forum
platanis consevit: & Academiam ex squalida & aquis carente irri-
guum lucum effecit, apertis ad cursum spaciis & opacis deambula-
Cherronesum capit. tionibus adornatum. Cùm Persarum quidam Cherroneso decedere XXIX
nollent, sed Thraces supra accolentes sibi adsciscerent, spreto Ci-
mone, qui cũ perpaucis trireminibus Athenis solverat: facto in eos
impetu, quatuor suis navibus tredecim ipsorum naves cœpit, eje-
ctisq; Persis, & superatis Thracibus, totam Cherronesum Athenien-
sium ditionis fecit. Inde Thasios, qui ab Atheniensibus defecerant,
navali pugna vicit, captis tribus & triginta hostium navibus urbem
expugnavit, aurique metalla quæ ii in opposita continente possede-
rant, Atheniensibus propria reddidit, argumque Thasiis ademit. In-
de cùm facilè in Macedoniam irrumpere, argumque sibi vendicare
posset. quia id facere nolebat, culpatus est à rege Alexandro donis
acceptis ita egisse: coitioneque inimicorum facta, in jus pertractus
Causam dicit. est. Apud judices causam suam agens: Non Ionibus, inquit, neque XXX
Thessalis divitibus patrocinor, id quod alii faciunt, ut ab iis colan-
tur muneribusque afficiantur: sed Macedonibus, imitans eorum
diligensque frugalitatem & temperantiam, quæ ego ante omnes di-
vitias pono: lætorque tamen, quod hostilibus bonis urbem ditave-
rim. Stesimbrotus ubi hujus judicii meminit, Elpinicem ait depre-
catum pro fratre ad Periclem (is enim erat accusatorum vehemen-
tissimus) accessisse: eumque subridentem respondisse: Vetula jam
es, ô Elpinice, & provectiori ætate, quàm ut hujusmodi res confi-
cere possis: veruntamen in judicio eum in Cimonem fuisse beni-
gnissimum, semelque tantum, ut accusatione sibi mandata defun-
gere-

XXXI geretur, surrexisse. Eo in judicio Cimon absolutus est. Quod ad res civiles ab eo tractatas præterea attinet, præsens quidem superabat, compescebatque populum in optimates insurgentem, summamque rerum ad sese trahentem. Postquàm rursum dux factus ab urbe solvit, multitudo absolutam nacta licentiam ordinem reipublicæ institutionesque majorum, quibus Ephialte rerum potiente usi fuerant, evertit, omniaque paucis exceptis judicia Areopago ademit, sibique jus cognoscendarum causarum arrogans, urbem sub immodicum populi imperium redegit: jam tum Pericle potentiam adepto, multitudinisque rebus favente. Itaq; ut Cimon Athenas reversus indignè tulit circumscriptam esse senatus dignitatem, conatusque est rursus eò judicia revocare, optimatumque in republ. potestatem, cujus autor Clisthenes fuerat, reducere: inimici facta coitione eum clamoribus oppresserunt, populique adversus ipsum animos irritaverunt: crimen vitiatæ sororis renovando, Laconismumque objiciendo. Et feruntur triti Eupolidis de Cimone hi versus: *Crimina Cimoni obiecta.*

Malus haud erat: sed negligens, bibaxque erat,
Aliquando dormitavit & Lacedæmone,
Solam relinquens Elpinicen hic suam.

XXXII Equidem si socors ille, ebriosusque tot urbes cepit, tot victorias reportavit: utique sobrius & attentus rebus si fuisset, nemo rebus gestis eum neque priorum neque posteriorum Græcorum antecelluisset. Fuit autem jam inde ab initio Lacedæmoniorum studiosus. Et narrat Stesimbrotus, duobus cum gemellis sibi ex Clitoria uxore natis, alteri Lacedæmonio, Eleo alteri nomen posuisse: ideoque iis Periclem sæpe maternum genus exprobravisse. Diodorus Periegetes & hos, & tertium nomine Thessalum, ex Isodica Cimoni natos filia Euryptolemi, Megaclis nepte. Evectus autem est Cimon opera Lacedæmoniorum jam tum Themistoclem oppugnantium, cupientiumque ut is juvenis in urbe prævaleret. Fuitque id initio gratum Atheniensibus benevolentiæ Spartanorum erga ipsum haud exiguos fructus percipientibus. Cùm enim prima incrementa adhuc facerent, sociorumque rebus intenti essent, honores & gratiam Cimonis ægrè non ferebant: nam per eum pleræq; res Græcæ agebantur, cùm ipsius consuetudo & apud socios mansueta, & Lacedæmoniis grata esset. Aucti jam opibus, cùm Cimonem haud obscurè Spartanis addictum cernerent, molestè id tulerunt. Passim enim Spartanorum laudes coram Atheniensibus prædicabat, & præcipuè (ut ait Stesimbrotus) sicubi eos reprehenderet, aut cohortaretur, dicere solebat: At verò Lacedæmonii non tales sese gerunt. ea

XXXIII re in offensas invidiamque civium incurrit. Quæ verò maximè omnium eum pressit calumnia, hujusmodi habuit originem. Archidamo Zeuxidami filio, quartũ Spartæ annum regnante terræmotu (quo nõ major ullis superioribus temporibus accidisse memoratur) Laconica concussa, multos hiatus accepit, Taygetoque tremefacto, *Terræmotus Laconicus.*

quidam ejus vertices abrupti deciderant: ipsam urbem, quinq; exceptis domibus, terræmotus dejecerat. In media porticu cùm simul ephebi & impuberes exercerentur, paulò ante terræmotũ (ita enim fertur) lepus prætercurrit: eum adulescentuli ut erant uncti cùm per jocum insequerentur, interim in puberes gymnasium incidit omnesque oppressit. Sepulchrum eorum hodie etiam à terræmotu *Sismatiæ* nomen habet. Ibi tum Archidamus celeriter conspicatus quod urbi immineret periculum, vidensque in eo cives esse, ut preciosissimas quasque res ex ædium ruinis eruerent, tuba signum dare quasi irruerent hostes jussit, ut quàm primùm cives ad ipsum armati convenirent. Id unum eo tempore Spartæ salutem attulit. Rustici enim undique ex agris concurrerant, ut qui à terræmotu superstites essent Spartanos opprimerent: ubi eos in armis esse, & stare in acie viderunt, in oppida sua recesserunt, bellumque apertè fecerunt, multis ad ejus societatem vicinorum pertractis, & Messeniis unà etiam Lacedæmonios invadentibus. Eam ob rem Spartani XXXIV
Periclidam Athenas petitum auxilium mittunt, quem comicè exagitans Aristophanes ait pallentem in veste punicea, inque ara sedentem auxilium postulasse. Ephialte autem repugnante, obtestanteque ne iis succurrerent Athenienses, neque urbem Athenis æmulam erigerent sed jacere eam, fastumque Spartanum calcari sinerent: Cimonem ait Critias patriæ incremento utilitati Lacedæmoniorum posthabito, populo diversum persuasisse, multisq; cum armatis ad opem ferendam exivisse. Ion sermonem etiam commemorat, quo maximè Athenienses permoverit. hortatum enim esse, ne vel Græciam mutilari paterentur, vel urbem quæ unà cum Atheniensibus jugum sustinuisset & pro Græciæ salute laborasset, negligerent. Cùm autem suppetias Lacedæmoniis ferens per agrum Corinthium iter faceret, Lachartus eum reprehendit, quod Corinthum cum exercitu intrasset, nõ compellatis ea de re prius civibus. moris enim esse, ut qui alienum ostium pulsarent, non ante, quàm dominus ædium juberet, introirent. Cui Cimon: Enimverò, inquit, Lacharte, vos Cleonas & Megara foribus non pulsatis, sed perruptis arma intulistis, omnia iis qui plus possunt aperta esse debere rati. Ita haud alieno tempore cùm Corinthium libero & gravi sermone redarguisset. cum copiis transivit. Rursum deinde Lacedæmonii XXXV
contra Heliotas & Messenios, qui Ithomæ erant, auxilium Atheniensium petierunt: atque cùm ii venissent, audaciam eorum & armorum splendorem suspectum habuere, solosque omnium auxiliariorum tanquam novis rebus intentos à se remiserunt. Irato animo domum reversi sunt Athenienses, palamq; iis quos Lacedæmoniis favere scirent infensi, Cimonem levi occasione oblata decennali exilio (id enim est exostracismus) puniverunt. Interea temporis cum Lacedæmonii Delphos à Phocensibus liberatum profecti, ad Tanagram castra fecissent, & Athenienses obviam iis pugnandi causa ivissent, Cimon armatus ad hos pervenit, cives suos in ulci-

Cimon Lacedæmoniis opitulatur.

Ostracismo ejicitur urbe.

ſcendis Lacedæmoniis adjuturus, atque inter tribules ſuos Oeneidas conſtitit. Verùm quingenti viri cùm id percepiſſent, inimicorùmque ſermonibus qui eum aciei perturbandæ, urbique Lacedæmonios inducendi cauſa adeſſe vociferabantur, adducti male de eo judicarent, mandaverunt ducibus, ne Cimonem in aciem reciperent. Ita repulſus abiit. cohortatus tamen ante Euthippum Anaphlyſtium, reliquoſq; ſociorum, qui animis ad Spartanos inclinare putabantur, ut fortiter in hoſtem pugnarent, & de hoc crimine ipſo facto civibus ſuis ſeſe purgarent. Illi armatura Cimonis ad ſe recepta, in centuriā compoſiti acerrimè contra hoſtem prœliati, omnes ceciderunt, centum numero: magnumq; ſuis deſiderium, & pœni-

XXXVI tentiam injuſtè objectorum criminum reliquerunt. Vnde factum eſt, ut contra Cimonem quoque ira non eſſet diuturna, cùm (ut par erat) meritorum ejus recordantibus, tum temporis rationem habentibus: (Victi enim ad Tanagram magno prœlio & primo vere exercitum ex Peloponneſo hoſtilem adfuturum exiſtimantes) Cimonem ab exilio revocarunt: idque de ejus reditu decretum Pericles ſcripſit. adeo tum civiles diſcordiæ, animique erant moderati & publicæ utilitatis cauſa placabiles: ac quæ omnibus eſt ſuperior affectibus ambitio patriæ bonis concedebat. Cimon in patriam reverſus, ſtatim compoſuit bellum, urbesque inter ſe in gratiam repoſuit. pace facta, cùm cerneret Athenienſes quieſcere non poſſe, ſed opes incrementaque belligerando expetere: ne Græcis ii moleſti eſſent, aut multis navibus circa inſulas aut Peloponneſum vagantes, occaſiones inteſtini ſocialisve belli contra urbem præberent, ducentas triremes inſtruxit, rurſus in Cyprum Ægyptumque claſſem ducturus, ut ſimul & in certaminibus contra barbaros exerceret Athenienſes, & juſtè partas ii ex hoſtibus natura comparatis divitias

Revocatur.

Pacem conſtituit.

XXXVII in Græciam referrent. Paratis jam omnibus, exercitùque ad naves congregato, inſomnium Cimoni tale apparuit: canis irata ipſum allatrare viſa eſt, & vocem inde ex humana & canino latratu confuſam edere in hæc verba.

Ostenta.

Vade mihique, meis catuliſque futurus amicus.

Cùm in dubio eſſet, quidnam hoc ſibi vellet, Aſtyphilus Poſidoniates divinus homo, & Cimonis familiaris, mortem ei prædici aſſeruit, hoc uſus argumento: Canis homini, quem allatrat, inimicus eſt; inimico autem nemo charus aut amicus eſt, niſi ſi moritur: porro mixta vox, Medum hoſtē deſignat, cujus copiæ ex Græcis & barbaris mixtæ ſunt. Poſt hoc inſomnium cùm Baccho ſacrificaret, ac augur hoſtiam jugulaſſet, ſanguinem jam concretum formicarum agmen paulatim & Cimonē detulit, & pollici pedis ejus illevit. diu id nemo ſenſit: tandem & Cimon animum advertit, & aruſpex

XXXVIII jecur attulit, capite carens. Nihilominus Cimon (non enim erat expeditionē inſtitutam ſubterfugere) cum claſſe abiit: miſſiſque Ægyptum verſus ſexaginta navibus, reliquis ipſe uſus regiā claſſem ex navibus Phœniciis & Ciliciis conſtantem prœlio navali ſuperavit,

urbesque in ora maritima circumvectus recepit, rebusque Ægyptiis animum intendit. Nihil enim humile animo agitabat, sed totius Persici regni eversionem: maximè ad hoc instigatus, cùm Themistoclem à barbaris susceptum in magna ibi esse gloria & potestate audiret, eumque pollicitum regi bellum contra Græcos molienti ducem se futurum. Eamque sanè ferunt haud minimam Themistocli, cur mortem sibi consisceret, causam fuisse, quod de rebus Græcis desperasset, intelligens nequaquam se Cimonis felicitate & virtute superiorem futurum. Sed Cimon cum magnorum certaminum principia fecisset, classem apud Cyprum tenens, ad Ammonem misit, qui occulta quapiam de re oraculum peterent. Neque enim cuiquam constat, cujus rei gratia Deum consuluerit: neque oraculum ei est redditum, sed qui sciscitatum venerant, eos statim abire Deus jussit, quod jam ipsum Cimonem secum esse diceret. Illi his auditis cùm ad mare rediissent, ut pervenerunt ad Græcorum castra, quæ tum in Ægypto erant, Cimonem fato defunctum perceperunt: numeroque dierum supputato ad id tempus, quo ipsi oraculum consuluerant, deprehenderunt obliquè Cimonis mortem fuisse indicatam, qui jam ad Deos concessisset. Mortuus est autem Cimon ex morbo, in obsidione Citii, ut plerique perhibent. quidam ajunt ex vulnere, quod pugnans contra barbaros accepisset, obiisse. Moriens suos jussit statim in patriam cum classe redire, occultato ipsius obitu: atque ita factum est, ut Cimon mortem ejus & hostibus & sociis ignorantibus incolumes suos in patriam reduxerit trigesimo quàm mortuus fuerat die, uti Phanodemus scribit. Post mortem Cimonis nemo quisquam Græcorum ducum quicquam contra barbaros insignis facinoris edidit: sed ad intestina bella ab oratoribus pertracti, interq; se commissi, nemine lites dirimente, respirandi facultatem Persarum regi concedentes, Græcorum vires ipsi ultra quàm verbis efferri possit attriverunt. Longo post tempore Agesilaus exercitum in Asiam trajecit, bellumque breve ducibus in ora maritima regiis fecit: nullaque magna aut insigni ibi re gesta, rursum alio ab initio ortis inter Græcos seditionibus retractus, abiit, exactores stipendiorum Persicos in confœderatis & sociis urbibus relinquens: cùm quidem duce Cimone ne tabellarius quidem Persicus ibi fuisset conspectus, neque equus intra quadringentesimum stadium ad mare venisset. Reliquias Cimonis in Atticam fuisse reportatas, monumenta docent, quæ etiamnum *Cimonea* dicuntur. Honorant & Citienses quoddam Cimonis sepulchrum, ut Nausicrates rhetor ait: quod fame & sterilitate laborantibus oraculum præcepisset uti non negligerent Cimonem, sed numinis instar alicujus colerent atque venerarentur.

XXXIX

Mors Cimonis.

XL

Monumenta.

IN CIMONEM ANNOTATA
ab interprete.

Cimonis ætas satis illustris est, bello præsertim Persico adversus Xerxem. De patre ejus Miltiade, & matre Hegesipyla, legi potest Herodotus libro sexto.

Cap. 6. Coalemi.) κοάλεμος. *Vocabulum dictum* παρὰ τὸ κοεῖν *&* ἀλᾶσθαι, *quod est* errare, & mentis impotem esse. *Eustathius annotavit in Iliad. 6. & sic etiam interpres Aristophanis in Equitibus, exponens oraculi versum:*

Γαμφηλῇσι δράκοντα κοάλεμον αἱματοπώτην.

Cap. 7. Olim Pisianactios.) *Iustinianus* Plesianactium *habet, nescio quid secutus: & ne mendum typographi crederem, facit quod idem est apud Amiotum. In Græco est* Πλησιακτίῳ, Plesiactio; *quasi dicas, quæ vicina sit littori. Sed ex Pausania Atticis diversum apparet. Apud Diogenem Laertium libro septimo in vita Zenonis legi, porticum eam antiquitus* Peisianactiam *appellatam: inde à pictura Polygnoti Pœcilen (id est variam) dictam fuisse. quod & Suidas & alii habent: & nomen Pœciles eodem modo interpretatur ipse Pausanias, itaque hîc in Plutarcho mendum est,* τῇ πλησιακτίῳ τότε καλουμένῃ, *reponendumque,* Πεισιανακτίῳ, *vel (ut Suidas & Varinus scribunt)* Πεισιανακτείῳ. *Meminit rei de qua hic disseritur Plinius etiam libro trigesimoquinto, cap. nono. In pentametro autem Melanthii versu, mendosa est ultima vox* ἀγορῶσιν: *sed aliam substituere non ausim.*

Cap. 8. Palam contractis nuptiis.) *Autor libelli de Viris illustribus ad Atticum, sive is omninò est Æmilius Probus, licuisse Atheniensibus eodem patre natas uxores ducere affirmat. Quod tametsi scio quosdam non indoctos homines in dubium vocare, ac maximè eo niti argumento, quod Cimon ob consuetudinem sororis Elpinices præsertim apud cives culpatus, adeoque etiam testularum judicio in exilium actus perhibeatur: tamen eorum est veritati posthabenda autoritas. Non enim quod matrimonio sibi eam junxisset Cimon, ideo accusatus fuit: sed quod ea citra nuptias abusus credebatur, quod facilè ex Plutarchi verbis intelligere quivis attentior possit. & apud Athenæum quoque hujus rei mentionem libro decimotertio inducentem, non simpliciter est* τῇ ἀδελφῇ συνόντος: *sed additum* παρανόμως, *quod opus non erat, siquidem omninò & quovis modo corpus cum sorore miscere apud Athenienses vitio fuisset datum. Et verò idem noster Plutarchus in Themistocle refert, hujus filium Archeptolim, sororem suam Mnesiptolemam, alia matre Themistocli natam in matrimonium duxisse: eo scilicet exemplo, quo Aemilius Atheniensibus uti permissum scripsit. Quod monere volui, ne quis temerè secus de bonorum autorum dictis statuat.*

Coniugium cum sorore.

Cap. 14. Vt lapideas Mercurii statuas.) *Posita sunt Athenis in*

porticu Mercuriali. Vide hac de re orationem Aeschinis in Ctesiphontem: ubi & hæc carmina recitantur, etsi paululùm aliter quædam legantur. Quod de Menestheo citatur Homeri praconium, est lib. 2. Iliadis, in Classis recensione.

Cap. 19. Curialibus suis Laciadis.) *Idem hoc ex Theophrasto refert Cicero, lib. 2. de Officiis.*

Cap. 20. Agesilae etiam.) *Pentametrum oportet esse: itaq; sic scriptum ab autore opinor:*

Νίκας ἀγησίλεω τ̃ λακεδαιμονίȣ. *In Cratini versibus pro κάτω γὰρ ἤυχεν, scribendum est, κᾶ γὼ, &c.*

Cap. 29. Aurique metalla.) τὰ χρυσία, *mallem* χρυσεῖα, *sic & supra eodem libro, de Thucydide. Iustinianus utrobiq; Chrysia posuit, quasi nomen proprium esset. notæ autem Thasiorum sunt divitiæ & istorum locorum metalla.*

Cap. 34. Rustici enim.) ἰδιῶται. *intelligit autem servos Lacedæmoniorum qui ipsis agros colebant, Heilotas. Loquitur enim de bello quod ii Messeniorum auxilio contra Spartanos, eorum rebus terræ concussione afflictis susceperunt. cujus etiam in Lycurgi vita est facta mentio.*

PLUTARCHI LUCULLUS, GUILIELMO XYLANDRO Augustano, interprete.

Genus & in patrem pietas.

LUCULLI avus vir consularis fuit, avunculus Metellus Numidicus. Pater repetundarum damnatus est: mater Cæcilia infamis fuit ob suspicionem violatę pudicitię. Ipse Lucullus adolescens etiamnum priusquam rempublicam attingeret, ullamve dignitatem ambiret, nihil antiquitus habuit, quam Servilium Augurem patris sui accusatorem publico crimine accusare: idque factum Romani præclarum existimarunt, inque omnium ore fuit. Et alioquin etiam absque privata occasione haud vitio dabatur accusandi munus, volebantque planè Romani, adolescentes iis qui deliquissent, ut catuli generosi solent feris, infestos esse. Causa illa magna contentione acta, ita, ut quidam sauciarentur, aliqui occiderentur, evasit tamen Servilius. I

Facundia eius.

Lucullus magnam utriusque sermonis facultatem sibi paravit: ita ut & Sylla rerum suarum commentarios ei inscripserit, tanquam rectius compositurо historiam. Non enim ad usum tantum orationem paratam meditatamq; accuratè habebat: sicuti aliorum facundia forum,

Thynus velut perturbat impetu fretum,

concitabat, extra forum erat,

Exucca, inelegantiaq; emortua,

sed à puero liberali etiam, quam vocamus, & accuratè se disciplinæ pulcritudine rei ductus dediderat. Ætate provectior, post obita varia certamina totum se ocio philosophico dedit, inque contemplationibus rerum acquievit tempestivè animi ardorem reprimens, ex II

conten-

contentione cum Pompeio natum. Additur & hoc de eruditione
ejus, juvenem adhuc cum Hortenſio cauſidico, Siſenneque hiſtorico
per jocum primùm, ſerio deinde contendiſſe ac profeſſum, ſua ora-
tione ſeu carmine Latino Græcove, utrum ſors tuliſſet, bellum ſeſe
Marſicum deſcripturum, videtur orationem Græcam ſortitus fuiſ-
ſe: extat enim adhuc Græca ejus belli hiſtoria. Cùm multa certiſſi-
ma ejus in fratrem Marcum benevolentiæ ſigna, tum id primo loco
Romani commemorant, quod adultior eo, noluit tamen magiſtra-
tum ſolus ambire, ſed expectato tempore dum id fratri etiam per
leges liceret: itaq; populum ſui ſtudioſum effecit, ut cum eo, abſens
III ipſe ædilis crearetur. Bello Marſico juvenis audacter multa pruden-
terque egit: gravitatem tamen ejus magis, manſuetudinemq; am-
plexus Sylla, ejusque opera nunquam non eſt arduis in rebus uſus:
ſicut etiam in cudendo nomiſmate. Maximam enim ejus nomiſma-
tis partem, quod ad bellum Mithridaticum eſt in Peloponneſo fa-
ctum, Lucullus ſignavit, ab eoque eſt Lucullum dictum: & propter
varios in bello uſus ſubinde cum aliis atque aliis rebus Sylla præfe-
cit. Cùm Athenienſi agro capto terra potiretur, commeatu autem
ab hoſtibus, qui mare claſſe obtinebant, intercluderetur, Lucul-
lum in Ægyptum & Africam, ut inde naves adduceret, emiſit. Ave-
ctus eſt media hyeme Lucullus cum tribus Græcis myoparonibus,
& totidem Rhodiis dicrotis, in magnum à mari vaſto, & hoſtilibus
navibus per occupatum mare paſſim vagantibus periculum ſe con-
jiciens. Sed tamen & Cretam adivit, eamque in ſuam poteſtatem
redegit & Cyrenæorum ſtatum cùm reperiiſſet ob continentes ty-
rannides atque bella perturbatum, recepit eos, remque publ. con-
ſtituit, oraculi Platonici civitatem admonens. Cùm enim (ut ajunt) *Leges qui fa-*
ab ipſo Cyrenæi petiiſſent, uti leges ipſis ferret, populumque com- *cile accipiãt.*
poneret forma reipubl. moderata, difficile eſſe reſponderat Cyre-
nenſibus rebus tam ſecundis utentibus leges ſtatuere: nihil enim
difficilius regi poſſe, quàm hominem proſpera utentem fortuna:
nihilque viciſſim facilius admittere diſciplinam, quàm eum qui re-
bus adverſis eſſet fractus. quod ipſum eo tempore Cyrenos uti ob-
IV ſequerentur Lucullo leges ferenti adegit. Inde Ægyptum verſus
navigans, piratis ingruentibus pleraſque naves amiſit: cum reliquis
magno cum ſplendore Alexandriam intravit. Obviam enim ei tota
claſſis profecta eſt, ut regi ſolet ornata mirificè: fuit unà etiam rex
puer Ptolemæus. Is cùm aliàs mirificam in tractando humanitatem
exercuit, tum in regia domicilium, victumque præbuit, cùm nullus
unquam ante peregrinus dux ibi fuiſſet acceptus. Sumptum quoq;
ei & ſtipendium non quantum aliis, ſed quadruplum dedit: tametſi
Lucullus neque præter neceſſaria accepit quicquam, & dona octo-
ginta talentorum pretio ſibi miſſa repudiavit. Idem neque Mem-
phim adivit, neque quicquam eorum quæ in Ægypto mirabilia
celebrantur luſtravit: ocioſi enim animo indulgentis ſpectatoris ea
eſſe cenſebat, non ejus qui imperatorem ſubdio ad hoſtium propu-
gnacula

gnacula morantem reliquisset. Ptolomæus metu Mithridatis cum V
Romanis amicitiam jungere non ausus, naves tamen quæ in Cyprum usque deducerent Lucullo dedit: eumque in discessu amplexus, cùm officiosè salutasset, smaragdum auro inclusum dono dedit admodum magni precii. Lucullus autem tantisper recusavit, donec ei rex sculpturam ostendit, quæ faciem suam repræsentabat, ita demum veritus, ne si omninò repudiaret infensum animum gerere crederetur, in marique insidiis impeteretur, accepit. Inter navigandum acceptis navibus ab urbibus maritimis (nisi si quæ piraticam exercebant) ita in Cyprum pervenit. Ibi cùm audivisset hostes in promontoriis cum classe ipsum exspectare, naves omnes subduxit, ac tanquam ibi usque ac ver mansurus circum urbes de hybernis & commeatu nuncios misit: ubi primum navigando aptum diem est nactus, repentè deductus navibus ex insula solvit, interdiuque demissis, noctu erectis velis usus, Rhodum incolumis pervenit. Rhodiis ei naves præbentibus, Cois & Cnidiis persuasit, ut à regiis ducibus defectione facta ipsum in Samiis oppugnandis adjuvarent. Ipse Chio regios expulit, & capto Epigono tyranno Colophoniorum urbem liberavit.

Mithridatem obsidet Fimbria.

Eo tempore Mithridates Pergamo VI
jam relicto, Pitanem compulsus erat: atque ibi terrestri obsidione cinctus à Fimbria, undique classes suas ad se evocabat atque contrahebat, omnem in mari spem habens, quod cum Fimbria, cui præter solitam audaciam victoria etiam animos auxerat, congredi & bellum gerere desperasset. Fimbria cùm hoc sentiret, ac classe destitueretur, missis nunciis Lucullum hortatus est, ut cum classe veniret, seque in capiendo infestissimo rege adjuvaret: neve pateretur Mithridatem (quod illi præmium ingens tot certaminibus laboribusque captassent) jam inter casses compulsum deprehensumque effugere. quem si cepissent, utique ejus summam fore gloriam, qui fugam ejus impediisset, elabique conantem arripuisset: à se nunc eum terra pulsum, si ab illo etiam mari excluderetur, utriusque fore rei bene gestæ laudem; & porrò Syllæ celebres istas apud Orchomenum & Chæroneam victorias, nullo nomine apud Romanos futuras. Horum ille nihil absurdè dixit: satis enim omnibus VII
erat perspicuum, si tum Fimbriæ obtemperasset Lucullus, & ut erat in propinquo, statim naves Pitanæ circumdedisset, portumq; classe obsedisset, belli eum finem futurum, immensarumque ærumnarum fuisse. Sed Lucullus, sive quod fidem Syllæ debitam omni publico privatoque commodo antiquiorem duceret, sive Fimbriam aversaretur hominem nefarium, & qui nuper imperandi cupiditate motus amicum ducemque suum interfecisset, sive divina quadam fortuna Mithridati parcens, eumque sibi debellandum reservans, non paruit: passusque est Mithridatem Fimbriæ vires deridentem Pitana abnavigare. Ipse primùm apud Lectum (Troadis est promontorium) regias naves forte oblatas pugna vicit. Deinde Neoptolemum majoribus cum copiis apud Tenedum stationem habere conspicatus,

spicatus, ante alios omnes contra eum ivit, vectus quinqueremi Rhodiaca, quam Damagoras vir Romanorum studiosus, navaliumque certaminum peritissimus gubernabat. Cùm Neoptolomeus magno impetu obvium se ferret, Damagoras molem navis regiæ, æreique rostri vim metuens, adversa prora occurrere non est ausus: celeriterque inversa navi, puppim obvertit, atque ibi depressa navi ictum accepit minimè noxium, quippe qui iis partibus navis quæ mari tegebantur, infligeretur. Interim sociis advectis Lucullus, obverti proram jubet, multis præclarè factis in fugam hostes conjicit, Neoptolemumque insequitur. Inde Syllæ apud Cherronesum trajecturo se conjungit, tutumque ei trajectum præstat, & in trans-

VIII mittendo exercitu adjuvat. Postea pace facta Mithridates ad Euxinum Pontum navibus abiit, Sylla viginti millibus talentorum Asiam mulctans, exactioni ejus pecuniæ & nomismati cudendo Lucullum præfecit. Is in tam gravi severoque obeundo ministerio tanta non modò integritate & justitia, sed humanitate etiam versatus est, ut afflictis Syllæ inclementia urbibus aliquantum solatii attulerit. *In Asianos æquitas.* Mytilenæos, qui palam deficerent, cùm leniter vellet ob peccatum amicitia Mariana admissum castigare, ut vidit contumacia sua sibi velle infortunium adsciscere, classe admota prœlio vicit, intraque muros compulit. Inde obsidione urbem cingens, interdiu manifestò Eleam navigavit. occultè reversus, positis apud urbem insidiis se continuit. Postquàm Mitylenæi audacter nulloque ordine eruperunt, tanquam castra Romanorum deserta direpturi: subito eos adortus, quingentos se defendere ausos necavit, ingentem-

IX que prædam, & sex millia hominum captivorum avexit. Bono quodam fato dum in Asiaticis rebus expediendis tempus terit, à malis illis, quibus & variis & plurimis Italiam Sylla Mariusque impleverunt, abfuit. Neque tamen à Sylla minus quam reliqui amici consecutus est: qui & commentarios ei (ut retulimus) suos inscripsit, benevolentiæ causa, & moriens filii sui tutorem eum, prætcrito Pompeio, instituit. Quæ res primum Pompeio & Lucullo discordiarum videtur æmulationisq; præbuisse initium, juvenibus, & gloriæ cupiditate flagrantibus. Paulò post mortem Syllæ Lucullus cum M. Cotta consul fuit, circa centesimam septuagesimam sextam Olympiadem. *Consulatus, & belli Mithridatici ambitio.* Eo tempore multis Mithridaticum bellum resuscitantibus, Mithridatem Cotta non finisse bellum, sed requievisse dixit. Vt sortiti sunt provincias, Lucullus Galliam Comatam sibi obtigisse iniquè tulit, quod ea nullam magnarum rerum geren-

X darum materiam haberet. Maximè autem Pompeius in Hispania præclaris facinoribus laudem adeptus ipsum urebat, quem præ omnibus aliis putabat, finito Hispanico bello imperatorem contra Mithridatem delectum iri. Itaque cùm is pecuniam posceret, ac nisi mitteretur, omissa Hispania & Sertorio in Italiam se cum copiis venturum per literas minaretur, summo studio Lucullus in id incubuit, ut pecunia ei mitteretur, ne se consule vel levissimam redeundi occasionem

casionem haberet. Metuebat enim, ne si cum tanto exercitu veniret, omnes res urbanas esset in sua potestate habiturus. Nam qui tunc in republica primas obtinebat Cethegus omnia in gratiam vulgi dicendo agendoque, is Lucullo inimicus erat, vitam ipsius abominanti, turpibus amoribus, libidinibusq; & sceleribus deditam. Hunc Lucullus palam impugnabat. L. vero Quinctium alium trib. pl. insurgentem contra Syllæ instituta, rerumq; statum præsentem labefactare aggressum, sæpe privatim allocutus, publicèque castigans à proposito detraxit, ambitionemque ejus restinxit: quàm fieri potuit maximè civiliter & salubriter initium magni mali reprimens.
Interim de morte Octavii, qui Ciliciæ præfuerat, renunciatum est. XI
Cujus provinciȩ obtinendȩ cupiditate cùm flagrarent multi, Cethegumque ut qui ad eam consequendam conferre posset plurimum, demererentur: Lucullus tametsi non magni faceret Ciliciam, ratus tamen si ea potiretur, quod propè erat Cappadocia, neminem alium contra Mithridatem cum imperio missum iri, omnem movit lapidem, ne ea alii concederetur. & ad extremum neque honestum neque laudabile, sed utile tamen ad id quod intendebat factum contra

Præcia.

suam ipsius naturam patravit. Erat Romæ Præcia quædam, forma XII
& protervitate per urbem celeberrima: quæ cùm publico scorto nihil præstaret modestiæ, eo tamen ad innatam gratiam addito, quod qui cum ea consuetudinem habebant, opera ipsius in amicorum conatibus promovendis & honoribus in repub. adipiscendis utebantur, amicorum studiosa & efficax credita, plurimum potentiæ sibi paraverat. Hæc postquam Cethegum florentem tum gloria: resque urbanas suo arbitrio moderantem in suam potestatem redegit, amoreq; ejus corrupto se adjunxit, omnis tum civitatis potestas ad Præciam pervenit: neque enim publicè quicquam actum est absq; Cethegi opera, neque is injussu Præciæ fecit quicquam. Hanc ubi Lucullus donis adulandoque suam fecit (& erat mulieri superbæ arrogantique haud exigua merces, quod Lucullo opem ferre videretur) statim habuit Cethegum laudatorem suum, ac qui ei Ciliciam provinciam conciliaret. Hanc semel nactus, nihil deinde neq; Præciæ, XIII
neque Cethegi opera indiguit, sed uno omnes ore ducem eum Mithridatici belli delegerunt, nemini hoc rectius committi posse rati. Nam & Pompeius Sertoriano adhuc bello detinebatur, & Metellus jam ob senectutem re militari se abdicaverat: qui duo soli de laude imperatoris videbantur cum Lucullo posse contendere. Obtinuit tamen Cotta ejus collega multis precibus à Senatu, ut ad custodiendam Propontidem propugnandumque pro Bithynia cum navibus mitteretur. Lucullus unam secum ex Italia legionem abduxit: postquàm in Asiam trajecit, reliquas etiam copias recepit. Erant autem milites illi jam pridem omnes luxu avaritiaque perditi: qui verò Fimbriani vocabantur, intractabiles etiam, quod jam pridem parere imperio desuevissent. Hi erant, qui cum Fimbria Flaccum consulem & ducem suum necaverunt, ac post ipsum Fimbriam Syllæ prodiderant:

Fimbriani milites.

rant: contumaces & improbi homines, fortes tamen belliq; & tolerantes & periti. Verùm brevi temporis spacio Lucullus & ferociam eorum mitigavit, & reliquos correxit. tunc primùm, ut videtur, bonum ducem nactos, cùm priores ipsorum libidinibus obsecuti fuissent, voluptatibusque propositis eos ad officia militaria illexissent.

XIV Res autem hostium hac erant conditione. Mithridates, cùm ab initio ostentabundus, copiis futilibus, & aspectu splendidis tantùm superbus tumidusq; in Romanos insurrexisset, ac turpiter se dedisset: castigatus adversa fortuna, ut denuò bellum in Romanos paravit, copias utili & rebus gerendis accommodato apparatu instruxit. Omnigenas enim istas multitudines, multilinguesque minas barbarorum missas faciens & arma aurata, gemmisq; exornata, quæ prædam magis hostibus quàm robur possidentibus adderent, gladios Romanos fabricatus est, & scuta valida: equos exercitatos magis quàm ornatos conduxit, peditum cxx. millia, ad phalangem Romanam compositos, equitum xvi. millia, atque quadrigas falcatas centum: naves etiam non auratis tentoriis, aut pellicum balneis gynæceisque ad luxum paratas, sed armis, telis, & pecunia onustas adornavit. Hoc ille fretus apparatu, Bithyniam invasit, urbibus eum promptè accipiētibus, non Bithynicis modo, sed & per totam Asiam morbus defectionis iterum vagabatur, civitatibus intolerabiliter à fœneratoribus & publicanis Romanorum vexatis, quos postea temporis, tanquam harpyas alimenta Asianorum rapientes, Lucullus expulit: tunc monendo meliores efficere conabatur, populosque à defectione inhibebat, nemine propemodum non intento novis rebus.

Mithridatis apparatus.

XV His intento Lucullo, suum id esse tempus Cotta arbitratus, ad pugnam cum Mithridate conferendā se paravit: multisq; nunciantibus jam Lucullum adventantem in Phrygia esse, ratus se triumphum tantum non in manibus habere, ne partem ejus Lucullus capere posset, prœlium acceleravit. Verùm terra mariq; vectus, amissis sexaginta cum classiariis & remigibus navigiis, peditumque quatuor millibus, ipse Chalcedone obsessus Luculli auxilium deinde operiebatur. Non defuerunt qui Lucullum neglecto Cotta juberent rectà progredi, regnumq; Mithridatis desertum occupare: & militum præsertim ea vox erat, indignantium quod Cotta non modò seipsum suosque pravis consiliis perdidisset, sed & ipsis victoriam sine ulla pugna obtinere sperantibus impedimento esset. His Lucullus in concione respondit: Malle se unum Romanū ex hostium manu eripere, quàm omnibus hostium bonis potiri.

Cotta à Mithridate vincitur.

Luculli in cives amor.

XVI Cùm Archelaus, qui in Bœotia copias regis duxerat, & ad Romanos inde defecerat, eorumque castra sequebatur, contenderet Lucullum, si modò visus in Ponto fuisset, toto statim regno potiturum, Lucullus nequaquam sese venatoribus timidiorem esse, & feris omissis inania earū lustra sectari velle dixit: simulq; contra Mithridatem duxit peditū millia triginta, equites bis mille & quingentos. Vt in hostium conspectum venit, admiratus eorum multitudinem, statuit à pugna abstinere, bellum-

bellumque terere: Mario tamen quem Sertorius ex Hispania cum copiis Mithridati auxilio miserat, occurrente ac provocante, in aciem suos eduxit. Iamjam conflicturis exercitibus, subitò aër, cùm nulla evidens mutatio præcessisset, abruptus est, ingensque moles flammea in medium acierum delata est, forma dolii simillima, colore argenti candentis: perterriti utrique eo viso, & sine pugna in castra reditum est. Accidisse hoc ferunt apud Otryas Phrygiæ. Cæ- XVII
terùm Lucullus ratus nullo humano apparatu aut opibus posse tam multa hominum millia, quot secum habebat Mithridates, diutius ali hostibus præsentibus, unum de captivis in medium adduci jussit, perconatatusque est. quotnam cum ipso alii in eodem tentorio fuissent, tum quantum cibi reliquissent: hoc audito, alium adduci mandavit, iterumque alium, & de iisdem rebus inquisivit: ipse multitudine alimentorum ad numerum eorum qui alebantur comparata, perspexit fore ut post tertium aut quartum diem hostes cibus deficeret. Itaque multo magis trahendo bello se dedit, inque castra magnam frumenti vim convexit, ut in copia rerum penuriæ hostium insidiaretur. Interim Mithridates Cyzicenos, qui in pugna XVIII
apud Chalcedonem decem navibus & tribus hominum millibus amissis, parum habebant virium, clam Lucullo opprimere intendens, noctem nactus obscuram atq; pluviam statim à cœna motis castris, summa luce è regione urbis apud Adrasteæ montem copias collocavit. Lucullus id sensit, insecutusque hostem contentus se non incomposito agmine in hostem incidisse, apud Thracium pagum cum exercitu consedit, in loco ad vias & ea loca, unde Mithridati opus erat subvehi commeatum, obtinenda commodissimè sito. itaque & quid futurum esset animo præcipiens, non celavit milites: sed simul atque castris factis ab operibus faciendis destituerunt, jactavit apud eos, se ipsis intra paucos dies victoriam absque sanguine traditurum. Cyzicenos Mithridates decem à terra castris cinxerat, & Euripo qui ad urbem pertinet, navibus occupato utrinq; oppugnabat: satis quidem fiduciæ eo in periculo habentes, ac gravissima quæque Romanorum causa ferre paratos, ignorantes tamen ubi Lucullus esset, perturbatosque eo, quod nihil de eo cognovissent. Erant quidem castra Luculli conspicua & aperta, sed hostes eos de- XIX
ceperant, Romanorum castra demonstrando, Armeniorumque esse & Medorum auxilia Mithridati à Tigrane missa dicendo: itaq; tanta belli mole circumjecta perterrebantur, ne si venisset quidem Lucullus, locum ei opis ferendæ relictum esse putantes. Primus ab Archelao Cyzicum missus Demonax, de præsentia Luculli cives certiores reddidit. Ei cùm fidem non haberent, sed consolandi causa fictum sermonem retulisse putarent, captivus puer, qui ab hostibus perfugerat, in urbem venit: isque interrogatus ubinam Lucullus esset, primùm jocari eos putans risit: postquàm seriò quæri sensit, manu castra Romanorum demonstravit: ita animos Cyziceni receperunt. Quia etiam Dascylitis palus lembis satis magnis navigabatur,

tur, maximum lemborum Lucullus inde subtraxit, quadrigaque ad mare devexit, militesque ei quotquot recipi poterat imposuit:
XX hi noctu insciis hostibus in urbem invecti sunt. Videntur etiam Dii Cyzicenorum fortitudinem admirati, eorum bonis signis animos confirmasse: ex quibus ea referam, quæ sunt præcipua. Proserpinalia cùm appetiissent, & deesset nigra vacca ad sacrificium, ex pasta panis unam affinxerant, aræque admoverant. Ostenta. Sacra autem bos, quæ Deæ alebatur, uti reliqua etiam Cyzicenorum armenta in opposita pascebatur continente. Hæc eo die à cæteris bobus sese dejunxit, solaque ad urbem tranavit, ut ei sacrificio sese sisteret. In somnis quoque Dea Aristagoræ scribæ publico visa est dicere: Vtique adero, & contra Ponticum tubicinem Africum ego tibicinem adducam, dic igitur civibus, uti bono sint animo. Cùm ea vox miraculo esset Cyzicenis, summo mane mare inhorruit, ventusque ingens obortus fluctus concitavit: & machinæ regiæ muris admotæ, præclara Niconidæ Thessali opera, stridore ac fragore quid futurum esset indicaverunt. Inde incredibili vi Notus erupit, & brevi horæ momento cum reliquas machinas, tum ligneam turrim in centum cubitos erectam vi deturbavit. Traditum est etiam Ilii multis per quietem Minervam apparuisse sudore manantem, & pepli parte lacera corpus ostentantem, dicentemque se recens ab auxilio Cyzicenis lato redire: ostenderuntque statuam Ilienses, in qua ejus
XXI rei argumenta & inscriptio inesset. Mithridatem autem, qui hactenus à suis ducibus derisus, quanta sui laborarent fame ignorabat, Cyzicenos non expugnari ægrè ferebat. Postquàm quibus in difficultatibus exercitus esset, ac de humanarum etiam carnium ingluvie rescivit, ibi verò arrogantia ejus atque pervicacia plane in ventos abiit. Non enim ad ostentationem aut vana edenda spectacula belli gerendi rationes Lucullus accommodaverat: sed in ipsum (quod ajunt) ventrem insiluerat, omnia alimentorum subtrahendorum causa moliebatur. Ea causa castellũ quoddam ipso oppugnante, Mithridates arrepta occasione in Bithyniam equos propè omnes cum jumentis emisit, & peditum eos qui nullo erant usui. Hoc audito ipsa ea nocte Lucullus in castra rediit. Sub auroram orta tempestate, cum decem cohortibus & equitatu hostes insecutus est, ita nive & laboribus conflictatus, ut multi militum frigore victi signa deseruerint. Cum reliquis hostes apud Rhyndacum fluvium assecutus, tantam edidit stragem, ut mulieres ab Apollonia egressæ cli- Clades Mithridatis ad Rhyndacum.
XXII tellas diripuerint, cæsosque spoliaverint. Multis utique cæsis, equorum sex millia, jumentorum infinitus numerus, quindecim virorum millia capti sunt: quos omnes Lucullus præter castra hostium duxit. Sallustium autem miror, qui tunc primum visas Romanis camelos asserat: nisi fortassis putat ab iis qui Antiochum duce Scipione vicerant, aut nuper apud Orchomenum & Chœroneam cum Archelao decertaverant, non esse conspectam camelum. Mithridates, cùm fugere quàm primum decrevisset, ut detineret ab insecu-

tione Lucullum, moramque injiceret, Aristonicum classis præfectum in mare Græcum cum navibus ire jussit. Hunc jam jam soluturum, per proditionem Lucullus in suam potestatem redegit, cumque eo aureorum decem millia, quibus ille partem Romani exercitus corrupturus fuerat. Secundum hoc Mithridates mari aufugit, duces pedestres copias terra abduxerunt. Hos Lucullus apud Granicum amnem adortus, permultos cepit, & viginti millia obtruncavit. Dicuntur ex tota militum, & eorum qui castra secuti fuerant multitudine haud multò pauciores trecentis millibus periisse.

Ad Granicum.

XXIII Lucullus primo Cyzicum intravit, voluptateque ibi & honoribus se dignis perfunctus est. Inde Hellespontum circumnavigando, classem adornavit. Cùm in Troadem pervenisset, in Veneris templo tentorium fixit. Noctu autem in somnis Deam sibi visus est videre adstantem, atque dicentem:

Quid dormis leo magnanime? haud procul hinnulei absunt.

Surrexit illicò, amicisque convocatis insomnium exposuit, nocte adhuc durante: cùm quidam ab Ilio renunciat, visas apud Achæorum portum tredecim regias triremes, Lemnum tendentes. Statim igitur cum classe avectus, illas cepit, eorumque ducem Isidorum interfecit: inde reliquos petiit. Hi cùm jam stationem tenerent, navibus omnibus ad terram contractis de tabulatis propugnaverunt, plagasque Luculli militibus imposuerunt, cùm neque circumnavigando locus aptus esset, neque navibus in alto vectis vim facere hostilibus navibus terræ firmiter innitentibus possent. Ægrè tamen, qua insula applicari naves utcunque patiebatur, militum optimos exposuit: hi à tergo hostes adorti partim interfecerunt, partim coegerunt abscissis retinaculis fugere à terra: quorum permulti perierunt, cùm & suas invicem naves in fuga colliderent, & in Luculli naves inciderent. Inter captivos adductus est etiam Marius, quem à Sertorio missum fuisse supra demõstravimus. nam quia altero oculorum carebat, mandatum initio à Lucullo fuerat, ne quis unoculus necaretur: nimirum uti prius probris contumeliisque vexatus, ita tandem cæderetur.

Naves ad Lemnum captæ.

XXIV His confectis Lucullus ad insequendum Mithridatem festinavit: speravit enim hunc à Voconio (quem ut fuga regem intercluderet, cum navibus Nicomediam miserat) obsessum, à se adhuc apud Bithyniam inventum iri. Sed Voconius in Samothrace sacris initiando, & vacando, occasionem rei gerendæ neglexerat. Mithridatem autem cum classe avectum, festinantemque ante reditum Luculli in Pontum abire, ingens tempestas adorta est: navigiisque partim direptis, partim subversis omne litus maritimum ejectis vi undarum fragmentis per aliquot dies constratum fuit. Ipse, cùm oneraria navis qua vehebatur, neque ad terram commodè applicari ob molem posset, quæ eam rectoribus intractabilem tanto maris æstu, fluctuumque incertitudine reddebat, & gravior jam esset, plusque aquæ hausisset, quàm ut tutò in mari versari quiret, in piraticum myoparonem conscendit, corpusq; suum prædonibus

Mithridatis fuga.

donibus

donibus commisit, ac præter omnium spem ex aperto periculo He-
XXV racleam Ponticam salvus evasit. Quod autem arroganter Lucul-
lus senatui, cùm is tria talentorum millia ad sumptus in classem fa-
ciendos decrevisset, missis litteris responderat, nolle se id fieri, ja-
ctaveratque se citra tanta impendia, sociorum tantum navibus Mi-
thridatem mari pulsurum. id ejus dictum Nemesis non ut superbius
ulta est, sed quod dixerat, id Dei ope effectum dedit. Nam Dianæ
Priapinæ ira fertur Mithridatem tempestas invasisse, ulciscentis
templum suum à Ponticis direptum, & simulacrum ablatum. Porro
Lucullus spretis multorum, qui differre bellum jubebant, moni-
tionibus, per Bithyniam & Galatiam in Mithridatis regnum irru-
pit. Et ab initio ita laborabat penuria commeatus, ut triginta Ga-
latarum millia secuti sint exercitum, singuli medimnum frumenti
humeris portantes. Progressus autem, & obviis quibusque in suam
potestatem redactis, tantam omnium rerum copiam paravit, ut in
castris bos denario, mancipium quatuor denariis veniret: reliquam
prædam milites contemptim aut dimittebant, aut consumebant:
neque enim vendebatur quicquam, cùm omnes opibus affluerent.
XXVI Cùm vastando agros equitationibus & excursionibus Themiscyram
usque, & campos juxta Thermodontem fluvium progressus esset,
incusavere Lucullum milites, quod tam multis potitus urbibus,
nullam delevisset, nullam ipsis diripiendam dedisset, jam nunc (di-
cebant) Amiso urbe opulenta, & expugnatu haud difficili omissa,
duc nos, ut cum Mithridate de Tibarenorum & Chaldæorum soli-
tudinibus decertemus. Verùm has querelas Lucullus sprevit atque
nihil curavit: minimè ratus fore, ut tantæ, quantam deinde exper- *Luculli cal-*
tus est, insaniæ militibus causam præberent. Iis potius sese purga- *lidum consi-*
bat, qui vitio dabant tarditatem, quod pagis & oppidis non multo *lium.*
dignis precio occupandis multùm temporis exigeret, interimque
XXVII Mithridatem vires acquirere pateretur. Hoc ipsum est, dicebat,
quod volo, idq; hic desidens molior, ut potens rursum fiat ille, con-
tractisque justis copiis me accedentem non fugiat, sed subsistat.
Non videtis eum à tergo magnas & immensæ vastitatis solitudines
habere? propè est Caucasus, aliique multi ingentesque montes, in
quibus spacii ad sexcentos reges pugnam subterfugientes excipien-
dos & occultandos satis est. A Cabiris porrò iter non multorum die-
rum est in Armeniam: Armeniam Tigranes tenet, rex regum, qui
suis copiis Parthis Asiam adimit, urbium Græcorum habitatores
in Mediam abripit, Syriam, Palæstinamque obtinet, reges à Seleu-
co ortos interficit, filias eorum & uxores abducit. Is Mithridatis ne-
cessarius est, & gener. & supplicem utique suscipiet, nobisque bel-
lum faciet: periculumq; est, ne dum Mithridatem expellimus, Ti-
granem provocemus, jampridem occasionem nos invadendi quæ-
rentem, nunquàm verò nacturum honestiorem, quàm si pro sua ne-
cessitate regi propinquo opituletur. Quorsum verò attinet id ut fiat
nos efficere? & Mithridati ostendere, quorum auxilio uti ad bel-
 lum

lum contra nos gerendum debeat? nolentemque eum, & dedecori ſibi ducentem, eo compellere, ut opem Tigranis imploret? Profectò tempus ei potius concedendum eſt, ut colligere ſe, & domeſticis copiis inſtruere poſſit, præſtatque cum Colchis, Tibarenis, & Cappadocibus, quos vicimus ſæpenumerò, quàm cum Medis & Armeniis congredi. His rationibus ductus Lucullus, apud Amiſum XX
commoratus eſt, obſidionem de induſtria minus urgens. Hyeme VIII
elapſa, eam Murenæ mandavit: ipſe contra Mithridatem duxit, qui tum in Cabiris caſtra habebat, Romanoſque ſubſiſtere ſtatuerat, quadraginta peditum millibus, & (quibus maximè fidbat) equitum quatuor millibus collectis. iis cum copiis Lycum amnem tranſgreſſus, Romanos ad pugnam in campum provocavit. Facto prœlio equeſtri, Romani fugerunt. Captus ea in pugna Pomponius vir haud ignobilis vulneribus graviter affectus, & ad Mithridatem adductus eſt. is cùm rex quæſiviſſet, amicuſne ipſi futurus eſſet, ſi ab ipſo ſalute donaretur, reſpondit: Siquidem rex cum Romanis in gratiam rediret: aliàs ſe hoſtem permanſurum. eumque Mithridates conſtantiæ ergo admiratus incolumem dimiſit. Secundùm XXIX

Mithridatis equeſtris victoria.

hæc Lucullo planiciem, quod equitatu hoſtis prævaleret, vitante, & montanum etiam iter longum ſylveſtre ac difficile capeſſere verente, Græci duo forte fortuna capti ſunt, cùm in ſpeluncam quandam confugiſſent. Ex his major natu Artemidorus pollicitus eſt, ſe ducturum Lucullum ad locum exercitui opportunum, & ubi arx Cabiris imminens eſſet. Fidem habuit Lucullus, noctuque incenſis ignibus caſtra movit, ſuperatiſque tutò anguſtiis locum tenuit: ita die facto ſuperior hoſtibus conſpectus eſt, milites collocans eo in loco, unde & in hoſtem educere copias commodè poſſet, & ſi quietem prætuliſſet, ab inſultibus ejus tutus eſſet. Neutri tum imperatorum in præſentia prœlio decernere ſtabat ſententia. Cæterùm cervum ferunt regiis venantibus, Romanos avertendæ prædæ cauſa occurriſſe: eo ab initio commiſſum prælium, & utrinque accedentibus multis, tandem ſuperiores evaſiſſe regios. Romanos XXX
ex caſtris ſuorum fugam conſpicatos, indignè tuliſſe, concurſuque ad Lucullum facto, educi ſe, & ſignum pugnæ dari poſtulaſſe. Ibi Lucullus ut ſuos doceret, quantum in pugna conſpectus & præſentia cordati ducis poſſet, reliquis quietem agere juſſis, ipſe in campum deſcendit, primiſque fugientium ſe offerens, ſtare & ſecum adverſus hoſtem reverti juſſit. Hi cùm dicto paruiſſent, reliqui etiam coierunt, & ſe hoſti oppoſuerunt, parvoque eum labore fuderunt, & ad caſtra uſque inſecuti ſunt. Reverſus Lucullus, eos qui fugam fecerant ignominia pro more affecit, juſſos foſſam duodecim pedum agere tunicatos diſcinctoſq; adſtante & ſpectante reliquo exercitu. Erat in Mithridatis caſtris Olthacus Dardariorum regulus XXXI
(ſunt autem Dardarii populus ex iis barbaris, qui apud Mæotin paludem habitant) vir manuum promptitudine, audaciaque bellica inſignis, ad hæc conſilii de rebus maximis prudentis, & in conſuetu-

Ducis præſentia.

Olthaci in Lucullum inſidiæ.

suetudine colendoque alios accuratus. Is cùm perpetuam cum quo-
dam gentili regulo de præstantia virtutis controversiam æmulatio-
nemque habuisset, Mithridati pollicitus est magnum facinus: rece-
pit enim se Lucullo vitam erepturum. Laudavit institutum rex,
consultòque nonnullis ipsum ignominiis affecit, ut simulandæ iræ
XXXII prætextum haberet. Olthacus ad Lucullum eques se contulit, est-
que ab eo ob nominis celebritatem statim receptus: moxque facto
periculo, sagacitatem ejus & diligentiam ita amplexus est, ut mensa
etiam assessuque sit aliquando dignatus. Olthacus ut occasionem
facinoris oblatam credidit, pueris uti equum extra vallum abdu-
cerent mandato, meridie, militibus quieti deditis, ad prætorium
accessit, existimans, se ut hominem imperatori familiarem, & de re
non levis momenti communicaturum cum eo dicentem, à nemi-
ne aditu prohibitum iri. Et intrasset sanè liberè, nisi qui multos
duces perdidit, Lucullum servasset somnus: dormiebat enim tum
fortè. Et Menedemus unus ex iis qui cubiculo præerant, alieno tem-
pore ipsum venire dicebat, quod Lucullus recens à longis vigiliis
gravibusque laboribus somno se dedisset. Nolentem discedere,
sed minantem vel invito eo introiturum, ut de re gravi & necessa-
ria colloqueretur: manu utraque Menedemus repulit, ad iram con-
versus, nihilque salute Luculli magis esse necessarium dicens. Sic
Olthacus sibi metuens, extra vallum abiit, equoque recepto, in ca-
stra Mithridatis re infecta rediit. Adeò rebus etiam perinde atque
medicamentis momentum, vel ad salutem, vel ad exitium tempo-
XXXIII ris articulus confert. Secundùm hæc Sornatius cum decem cohor-
tibus frumentatum missus, insequenti Mithridatis legato Menan-
dro se opposuit, manuq; conserta magnam cædem hostium edidit,
& ad effusam reliquos fugam compulit. Misso rursum à Romanis
frumentatum Adriano, ut abundè alimentorum militibus esset,
Mithridates id non sprevit, sed Menemachum Myronemque cum
multo equitatu peditatuque contra eum misit: hi omnes, ut fertur,
duobus demptis à Romanis concisi sunt. Eam quidem cladem Mi-
thridates texit, non tantam fuisse, sed exiguam imperitia ducum
acceptam fuisse simulans. Sed Adrianus exsultans præter hostium
castra suos reduxit, unàque multas commeatu spoliisque onustas
quadrigas: quæ res ipsi trepidationem, militibus ingentem attulit
terrorem, omninoque inde discedere statuerunt. Cùm verò regis fa- *Mithridatis*
miliares per ocium & securè sua bona transferenda alio darent, & *fuga.*
reliquis ne idem facerent, obstarent, milites animis ad iram concita-
tis vi ad exitus perruperunt, & direptis opibus, ipsos regis aulicos
trucidaverunt: cùm quidem Dorylaus dux propter purpuram so-
lam, cùm nihil aliud secum haberet, occisus est, & Hermæus sacer-
XXXIV dos in foribus castrorum pedibus conculcatus periit. Ipse Mithri-
dates, nullo neq; comite, neque equisone præsente, turbæ immixtus
è castris se proripuit, ne unum quidem de regiis equum nactus: eum
serò in fugę illius fluctu conspicatus Ptolemæus Eunuchus, ab equo
 suo

suo desiluit, regemque ei imposuit. Iam instabant Romani, proximèque ipsi imminebant: & cepissent utique, nisi cupiditas opum, militarisque avaritia Romanis tam multis certaminibus magnisque periculis petitam prædam, Luculloque suarum victoriarum præmium abstulisset. Equus enim qui regem ferebat jam ab insequentibus apprehendi poterat, nisi Romani mulum auro onustum, qui sive casu, sive consilio ejus inter ipsum & hostes intervenerat, spoliando ac de præda contendendo morati, ejus capiendi occasionem dimisissent. Neque hoc tantum avaritia militum damnum Lucullo dedit: sed & Callistratum, qui à secretis regis erat, adduci ad se jussum, illi cùm in zona quingentos aureos habere sensissent, jugulárunt: nihilominus castra eis diripienda concessit. Cabiris XXXV captis, multisque aliis arcibus, magnos reperit thesauros, & in vincula conditos multos Græcos, multos etiam regis cognatos: quibus jam pridem mortem certam expectantibus, non salutem, sed novam quasi vitam & alios natales Luculli beneficentia exhibuit. Capta est etiam, id quod salutem ei attulit, Nyssa Mithridatis soror. Quæ enim longissimè à periculo captivæ detineri videbantur apud Pharnaciam sorores ejus & uxores, miserè perierunt, immisso ipsis à rege ex fuga Bacchide Eunucho: erant autem cum multis aliis sorores regis Roxane & Statira, quæ ad quadragesimum annum virgines permanserant: duæque uxores ex Ionia ortæ, Berenice Chia & Monime Milesia. De Monima sermo inter Græcos est celebris, à rege attentatam, missis etiam quindecim aureorum milibus, non ante tamen obsecutam, quàm pactio nuptialis intercesserit, missoque eam diademate reginam Mithridates appellaverit. Eademque semper molestam sibi vitam egit, corporisque sui pulchritudinem deploravit, quæ pro marito dominum, pro conjugio custodiam barbaricam conciliasset: longèque à Græcia remota, verisque quibus ibi erat usa bonis spoliata, sperata felicitate quasi per somnium frueretur. Tum quoque Bacchida jubente, ut XXXVI quo quævis modo se facillimè & minimo cum dolore morituram putaret, eum deligeret, diadema capiti detractum collo circumposuit, seque suspendit: eoq; celeriter rupto: O execrandum (inquit) pannum: ne ad hunc quidem usum aptus es? idque conspuit, & abjecit, jugulumque Bacchidæ præbuit. Berenice autem veneno parato, matri, quæ ei aderat, oranti partem bibendam dedit: & satis fuit ab ætate confectum corpus extinguendum veneno virium: Berenice cùm non satis hausisset, & cum morte luctaretur, Bacchides suffocando mortem acceleravit. Ferunt etiam in nuptiarum regis sororum, quas supra nominavi, alteram multis in caput fratris execratam, venenum ebibisse: Statiram nullam maledicam, aut ignobilem vocem emisisse, sed collaudato fratre, quod in discrimine vitæ suæ, ipsarum ut liberæ & libidinis inexpertæ morerentur curam gessisset, ita periisse. Hæc Lucullum, miti & humano XXXVII hominem ingenio, molestia affecerunt. Progressus usque ad Ta-

Mithridatis in suos crudelitas.

lauta,

lauta, cùm quarto ante die Mithridatem in Armeniam ad Tigranem aufugisse acciperet, retro iter convertit: Chaldeisque & Tibarenis, minorique Armenia subactis, ac multis castellis oppidisque captis, misso ad Tigranem Appio, qui dedi sibi Mithridatem postularet, ad obsidionem Amisi reversus est. Cur ea etiamnum duraret, in causa fuit Callimachus urbis dux, qui peritia machinarum bellicarum calliditateque, qua quis tempore obsidionis uti posset, summa præditus, plurimas Romanis exhibebat molestias: quorum factorum postea temporis pœnas dedit. Tunc arte Luculli deceptus, qui ea ipsa hora, qua is abducere & reficere solebat milites, impetu subitò facto muri haud magnam partem ceperat, urbe incensa, aufugit: sive quod prædam Romanis invideret, sive fugam sibi expediens. Nemo enim fugam ex urbe facientibus intentus erat, sed tametsi flamma copiosa ad ipsos quoque muros pertineret, nihilo- *Amisus urbs capta.*

XXXVIII minus ad direptionem milites se comparabant. Lucullum autem urbis miseratione permotum, & extrinsecus ad restinguendum incendium opem ferre jubentem, nemo militum curabat: sed efferentes ex ædibus bona, ac cum vociferatione arma pulsantes, vi tandem compulerunt, ut in direptionem consentiret, sperans vel hac ratione urbem incendio ereptum iri. Milites contra omnia accensis facibus perscrutantes, & ubique lumen inferentes, plerasque ipsi ædes cremaverunt. Itaque Lucullus interdiu in urbem ut venit, illachrymans amicis dixit, secum ante sæpe Syllæ fortunam prædicasse, & nunc eo nomine maximè felicitatem ejus admirari, quod non voluerit modò, sed & potuerit Athenas ab excidio servare: se cùm ejus vestigiis insistere cupivisset, adverso fato Mummii similem factum. Statuit tamen urbem eam ex præsenti calamitate sublevare: cùmque imbres bona quadam fortuna in ipso excidio oborti incendium restinxissent, pleraque ædificia ipse præsens instauravit, Amisenos exules reduxit, habitandamque urbem Græcis, si quibus esset volentibus, dedit, centum & viginti stadii ad agri prioris fi-

XXXIX nes adjectis. Fuit ea urbs Atheniensium colonia, ab iis deducta eo potissimum tempore, quo imperium maris obtinuerunt. Propterea qui Aristionis tyrannidem fugere volebant, eo profecti sunt, ibique ædes & jus civitatis habuerunt: elapsique patriæ periculis, in partem alienæ calamitatis venerunt. Superstites tamen Lucullus honestè vestivit, singulosque ducentis donatos denariis dimisit. Captus est tunc etiam Tyrannio grammaticus, & eum Murena ab imperatore precibus impetratum prædæ exemit, acceptumque libertate donavit, parum liberaliter dono eo usus. Neque enim Lucullus virum eruditionis causa eximium habitum servum prius fieri, deinde manumitti voluisset: & donum libertatis, quod ostentabatur, veræ libertatis ademptio erat. Sed non hac tantum in re Mu-

XL rena imperatoris sui virtute inferior fuit. Lucullus cùm à rebus bellicis ocium esset nactus, ad Asiæ civitates se contulit, ut jura in eas legesque reduceret, quibus ea provincia diu jam caruerat, in- *Asiam Lucullus recreat.*

 fandis-

infandiſque & incredibilibus calamitatibus afflicta fuerat. Ita enim à publicanis & fœneratoribus agebatur ferebaturque, ut privatim filios formoſos, virgineſque filias, publicè donaria, tabulas, ſacraſque imagines vendere cogerentur: & ad extremum addicti in ſervitutem abducebantur, ante tamen graviora perpeſſi, funes, carceres, equos, ſtationes ſub dio ardente ſole, frigoris tempore in luto aut glacie, ita ut ſervitus levamen onerum iſtorum, & pax quædam eſſe videretur. Hujuſmodi in civitatibus mala Lucullus offendens, parvo temporis ſpacio cives iis circumventos liberavit. Primùm XLI fœnoris nomine non amplius centeſima exigi mandavit. deinde omnes uſuras antiquo more graviores reſcidit: poſtremò id quod maximum fuit, creditorem quadrantem redituum annuorum debitoris accipere juſſit, ac ſi quis uſuram cum ſorte conjunxiſſet, eum utrunque amittere. Itaque intra quadriennium effectum hac ratione eſt, ut omnia debita diſſolverentur, & bona libera dominis redderentur. Debitum autem commune fuit viginti millium talentorum, quam Aſiæ mulctam Sylla irrogaverat, ejuſq; duplum fœneratores acceperunt, cùm ſummam ipſi uſque ad centum viginti talentum millia auxiſſent. Hi tanquam atroci affecti injuria, Romæ Lucullum traducebant, quoſdamque tribb. pleb. contra eum pecunia data excitabant, cùm poſſent permultum, multoſque ſibi civium obſtrictos haberent. Lucullum non modo ii, quibus bene fecerat populi diligebant, ſed & reliquæ eum provinciæ deſiderabant, beatos dicentes qui eum ducem eſſent nacti. Appius autem XLII Clodius ad Tigranem miſſus (hujus Clodii ſororem Lucullus in matrimonio habebat) primùm à ductoribus regiis per ambages longas minimèque neceſſarias circumductus, monſtrante verum iter liberto, quem in Syria natum ſecum habebat, miſſa prolixa iſta & fallaci via, juſſiſque valere barbaris ductoribus, paucis diebus trajecto Euphrate Antiochiam, quæ ad Daphnen cognominatur, venit: juſſus ibi Tigranem operiri, qui ob quaſdam adhuc in Phœnicia urbes ſubigendas aberat. Interim Appius multos ſibi conciliavit eorum, quibus Armenium regnum inviſum erat: inter quos & Zarbienus fuit Gordyenæ rex. Multis quoque in ſervitutem à Tigrane redactis urbibus quæ ad ipſum clam nuncios miſerant, auxilium à Lucullo promiſit, ac in præſentia modò quieſcere juſſit. Erat enim Tigranis regnum Græcis intolerabile, præcipuè XLIII ob faſtum regis nimium, ad quem res eum ſecundæ extulerant: cùm quæ vulgò expetenda ac ſumma judicantur, ea non modò adeptus, ſed ſua ipſius opera omnia conſecutus videretur. vili enim uſus initio, multos populos domuerat, Parthorum, ut nemo quiſquam ante, potentiam fregerat, Græcis Meſopotamiam repleverat, multis eo ex Cilicia & Cappadocia vi abductis: Arabes etiam Scenitas dictos à *tabernaculis*, in quibus degere ſolebant, à patria ſua & conſueto vivendi loco abduxerat, inque propinquo collocaverat, ut eorum opera in mercaturis uteretur. Multi erant reges, quibus

Appius ad Tigranem legatus.

Tigranis faſtus.

bus administris utebatur: quatuor autem semper habebat secum tanquam stipatores, qui equitante ipso pedites juxta currerent tunicati, sedenti & responsa danti adstarent consertis inter se manibus: qui maximè habitus servitutis videbatur esse confessio, quasi tradita libertate corpora domino ad patiendum magis quàm ad
XLIV agendum parata exhiberent. Hæc spectacula, hæ pompæ nihil perterruerunt Appium: sed ut primum loquendi facultas data est, palam dixit se Mithridatis, qui Luculli debeatur triumpho, abducendi causa venisse: ac nisi is dederetur, bellum se Tigrani indicere. Et quidem Tigranes, tametsi conatus fuerat hilari vultu, simulatoque risu legationem audire, non fefellit tamen, libertate sermonis ejus juvenis vultum immutans: quippe qui vigesimo & quinto demum (tot enim annis regnum tenuit, siquidem vi & libidine omnia agere, regnare est) anno liberam vocem audivisset. Respondit autem Appio, se Mithridatem non traditurum, & si Romani bellum intulissent, defensurum. Lucullo iratus, quod *regem* ipsum modò, non *regem regum* in epistola appellasset, rescribens *imperatoris* nomine dignatus non est. Appio dona splendida obtulit, eaque illo repudiante, alia superaddidit: quare Appius, ne hostili animo ea rejecisse videretur, unam phialam accepit, remis-
XLV sisque cæteris, celeriter ad imperatorem rediit. Porrò Mithridatem Tigranes cùm ne conspectu quidem aut alloquio dignatus ante fuisset, regem necessarium, tantisque opibus exutum, sed contumeliosè ac superbè procul à se in locis palustribus & insalubribus quasi in custodia morantem neglexisset: tum primùm honorificè & amicè ad se vocavit. Congressi in regia, occulto colloquio suspiciones mutuas contriverunt, malo suorum amicorum, quibus causas offensarum imputabant. Fuit inter hos Metrodorus Scepsius, vir eximiè doctus, & non infacundus, cujus tanta in amicitia Mithridatis fuerat vis, ut pater regis cognominaretur. Hunc ab illo legatum ad se auxilii petendi causa missum Tigranes interrogaverat, quidnam ipse sibi hac in re consilii daret: & Metrodorus, sive Tigranis utilitatem spectans, sive Mithridati salutem invidens, pro officio legati se ut opem ferat suadere, pro consiliarii autem persona ab auxilio præbendo dehortari eum dixerat. Id tum Mithridati Tigranes retulit, non existimans Metrodoro periculum gravius inde extiturum; sed statim is jussu regis occisus est pœnituitq; Tigranem, quod tametsi non planè causa exitii Metrodoro fuisset, odio tamen Mithridatis stimulos addidisset. dudum enim Metrodoro infensum occultè fuisse Mithridatem secretis ejus literis captis deprehensum est, in quibus etiam Metrodorus cædi destinabatur. Mortuum Tigranes magnificentissima sepultura affecit, quem vi-
XLVI vum prodiderat. Amphicrates præterea rhetor apud Tigranem obiit, siquidem propter Athenas mentio ejus facienda est. Is Amphicrates patria profugus Seleuciam, quæ est ad Tigrin fluvium, pervenisse traditur: orantibusq; civibus, ut ibi oratoriam profiteretur,

Mithridates à Tigrane receptus.

contemptim arroganterque respondisse, delphinem à pelvi non capi: inde ad Cleopatram Mithridatis filiam, Tigranis uxorē se contulisse, statimque in suspiciones incurrisse, prohibitumque Græcorum commertio spontanea morte objisse: sepultum tamen & hunc à Cleopatra honorifice apud Sapham, qui est ejus regionis locus.
Interim Lucullus cùm Asiam summa pace optimisq; legibus com- XLV
posuisset, ne ea quidem neglixit, quæ ad voluptatem, gratiamque II
populi facerent: itaque festivitatibus, ludis triumphalibus, certaminibusq; gladiatoriis & athleticis Ephesi editis urbes oblectavit. Atque eæ gratiæ referendæ causa, *Lucullia* in honorem ejus egerunt: utraque eum, quæ honore gratior fuit, benevolentia sunt prosecutæ. Posteaquàm Appius rediit, & bellum contra Tigranem gerendum apparuit, rursus in Pontum abiit, militibusque receptis, Sinopem, aut verius Cilices Mithridaticos qui eam obtinebant, oppugnavit: ii multis Sinopensium necatis, urbeq; incensa, noctu aufugere intenderunt. Quod ubi Lucullus sensit, in urbem intravit, & octo

Sinope capta.

Cilicum millia ibi deprehensa interfecit: reliquis sua bona restituit, urbique curam suscepit, tali potissimum motus insomnio. Per quie- XLV
tem imaginatus erat, quendam sibi adstare ac dicere: progredere III
paulisper Luculle: adest enim Autolycus alloqui te cupiens. Cùm surrexisset, neque intelligeret quorsum id insomnium tenderet, ea die Sinopen cepit ac Cilices qui navigiis effugerunt insequens, in littore statuam jacere vidit, quam Cilices cùm urbe exportassent, tantum tamē spacii eis non erat datum ut in naves imponerent. Statua ea ex præcipuis Stenidis operibus fuit. Ibi quidam Lucullo indicavit, esse statuam eam Autolyci, ejus qui Sinopem condiderat. Is Autolycus (ut traditur) Deimachi filius unus eorum fuit, qui Herculem bello Amazonas petentē ex Thessalia comitati fuerunt, inde revertens navigio cum Demoleonte & Phlogio, ad Cherrhonesum eo in loco qui Pedalion, hoc est *gubernaculum*, dicitur, navim fregit: enatansque cum armis & sociis Sinopen, urbem eam Syris (hi enim

Insomniorum vis.

tum tenebant, orti à Syro Apollinis, ut ferebatur, filio & Sinopes Asopidis filiæ) eripuerunt. His auditis Lucullus præceptū Syllanum memoria recoluit: nam in commentariis Sylla monet, nihil magis fide dignum & certum putandum, quàm quod insomniis monstra-

Luculli contra Tigranē expeditio.

tur. Cùm accepisset Mithridatem & Tigranem jam tantum non XLIX
in Lycaoniam & Ciliciam traducere copias, ut priores in Asiam invaderent: mirari se Tigranem dixit, qui cùm in animo habuisset Romanos adoriri, non integro & validis viribus utenti Mithridati se adjunxerit, sed passus eum perire atq; frangi, nunc frigidas spes secutus bellum ordiatur, & cum eo qui resurgere nequeat, se ipse quoque in ruinæ det periculum. Cùm verò Machares Mithridatis filius Bosphori rex coronam Lucullo mille aureis confectam misisset, orans ut inter P.R. amicos reciperetur: prius bellum jam confectum existimans, Sornatium, ibi rerum civilium custodem cum sex millibus militum reliquit. Ipse cum duodecim peditum, equitum

non

L non integris tribus millibus ad alterum bellum contendit. Et vide-
batur sanè impetu nimis audaci, parumque sano consilio seipsum
immittere in gentes bellicosas, multa equitum millia, vastamq; re-
gionem, quæ profundis fluminibus, montibusq; semper nivosis cin-
geretur. Ideò & milites, alioqui dicto nō satis audientes inviti eum,
& detrectantes jugum secuti sunt. & Romæ tribuni plebis crimina-
bantur eum publicè, testabanturq; bellum ex bello quærere, nulla
reip. necessitate ductum, sed imperiorum obeundorum cupiditate
nunquam arma depositurum, neque finem facturum opes publico
periculo parandi. Et hi quidem tandem id quod quærebant assecuti
LI sunt. Lucullus autem continenti itinere cùm ad Euphraten per-
venisset, eumque tumentem & à tempestate turbidum offendisset,
doluit sibi moram faciendam in navigiis conducendis, ratibusque
fabricandis esse: sed aqua sub vesperam subsidens, per noctem ita
decrevit, ut cavus sub auroram alveus cerneretur. Accolæ porrò flu-
minis, cùm in trajectu insulas quasdam exiguas apparentes conspe- *Euphratis traiectus.*
xissent, ad quas fluvius limum allueret, Lucullum venerati sunt, cui
ibi, quod rarò ante evenerat, obtigisset, ut fluvius ultrò se ei lenem
transituque facilem præberet. Hac occasione ille usus, copias traje-
cit: estque ei bonum in transitu omen oblatum. Boves ibi pascun-
tur Dianæ Persicæ (quam præcipuè Deam barbari trans Euphraten
habitantes colunt) sacræ, quibus ad sacrificia tantum utuntur, alias
liberè pascuntur, insignitæ lampade, quod Deæ est signum: & cùm
usus earum una est, haud sine magno labore capi abduciq; possunt.
Harum tunc una exercitu Euphraten transeunte in saxum quoddam
Deæ sacrum se recepit, ibique stans caput perinde atque vinculo
tracta demisit, seque Lucullo mactandam præbuit. Idem Euphrati
taurum sacrificavit, gratias eo pro transitu agens, eamque ibi diem
LII requievit. Postridie & quæ deinceps sunt secutæ diebus, per Sophe-
nem progressus est, absque omnium injuria: accedentibus ei, & ul-
trò excipientibus universis. Quin& militibus, cùm ii castellū quod-
dam opulentum occupare cuperent, commonstrato eminus Tauro:
Iste, inquit, potius excindendus vobis in præsentia est: hoc victores
manet. Magnis inde itineribus Tigrin transgressus, in Armeniam ir-
rupit. At Tigrani, qui primo adventus Luculli indici caput amputa-
verat, nemo porrò quicquam renunciare: itaque ille, cùm jam ho-
stili circum igni ureretur, inscius omnium sedere, adulationibus-
que suorum aures præbere, qui magni imperatoris nomen meritu-
rum Lucullum dicerent, si apud Ephesum Tigranis adventum sub-
sisteret, neque primo tam immensi exercitus conspectu territus ex
Asia fugam faceret. Adeò neque cujusvis est corporis multum me-
rum citra ebrietatem ferre: neque temerè invenias, qui non in tan-
to rerum secundarum affluxu de potestate rationis exeat. Primus
ei amicorum Mithrobarzanes ausus est dicere veritatem: sed ne
huic quidem bene sua libertas cessit. Statim enim adversus Lucul-
lum missus est cum tribus equitum millibus, ingentique pedi-
tum

tum multitudine: jussusque ducem vivum adducere, cæteros ob-
terere. Luculli tum milites partim castra jam faciebant, partim in i-
tinere adhuc erant. Itaque ut retulerunt exploratores de barbarorũ
adventu, veritus ne ii exercitum ipsius divulsum invicem & incom-
positum adorti turbarent, inhibito itinere, Sextilium legatum cum
MDC. equitibus, legionariisque & levis armaturæ militibus haud
multo pluribus ire contra hostem, propeq; eum dum ipse castra lo-
casset subsistere jussit. Et peregisset mandata Sextilius, nisi Mithro-
barzanes ferociter impetũ dans coegisset confligere. Facto prœlio,
Mithrobarzanes pugnans cecidit, cæteri barbari in fuga propè uni-
versi periierũt. Proinde Tigranes relictis Tigranocertis, magna urbe,
& quam ipse condiderat, ad Taurum recessit, ibique omnes suas co-
pias contraxit. Lucullus autem ut tempus apparandi hosti eriperet, LIV
Murenam emisit, qui ad Tigranem confluentibus obstaret: Sexti-
lium, ut Arabum magnam manum ad regem proficiscentem prohi-
beret. Simul & hîc Arabes castra facientes adortus, plerosq; eorum
delevit: & ille Tigranem in aspera angustaque convalle assecutus,
illac copias longo ordine traducentem, occasione arrepta, ita insi-
diis circumvenit, ut Tigranes impedimentis relictis fugerit, Arme-
nii multi occisi, plures capti fuerint. Hunc in modum rebus succe-
dentibus, castra Lucullus movit, & Tigranocerta obsidione cinxit. E-
rant ea in urbe multi Græcorum, qui ex Cilicia traducti fuerant,
multique idem passi barbari, Arabeni, Assyrii, Gordieni, Cappado-
ces, quorum patrias solo æquaverat Tigranes, ipsos eo transtule-
rat. Erat & opum refertissima, donariorumque ea urbs, cùm nemo
non regulus privatusve ad exornandam & amplificandam eam regi
aliquid opis attulisset. Quare continenter eam Lucullus oppugna-
bat, Tigranem haud toleraturum existimans, sed præter animi et-
iam sui sententiam ira motum eò ad prœlium venturum. Neque LV
vana fuit hæc opinio. Enimverò & Mithridates crebrò & nunciis &
literis missis, à pugna dehortatus Tigranem fuerat, equitatuque
hostem commeatu excludere jusserat: Taxilesq; ab eodem missus,
multis regem oraverat, ut invicta Romanorum arma vitaret. Et
initio quidem benignas aures Tigranes præbuerat. Sed postquàm
ex omni Armenia & Gordyena collectæ advenerunt copiæ, Medi-
que & Adiabeni universi à regibus advecti sunt, tum à mari Baby-
lonio Arabum, à Caspio Albanorum & Iberorum, aliorumque ad
Araxen habitantium sine regibus, gratiaque & donis ad bellum
conductorum magni exercitus adfuerunt, speque & fiducia & bar-
baricis minis regia convivia ac consilia repleta fuerunt: ibi & Taxi-
les pugnam dissuadere ausus in periculum de vita venit: & Mithri-
datem Tigranes, invidere sibi tam præclari facinoris laudem suspi-
cans, noluit expectare, ne socium eum gloriæ haberet. Itaque cum
omnibus copiis adversus Romanos profectus est admodum iniquo
animo (ut perhibent) ferens, quod cum solo Lucullo, non cum o-
mnibus Romanorũ ducibus uno in loco conjunctis esset congressu-
rus.

Victoria de Tigrane.

Tigranocerta obsidentur.

LVI rus. Neque usque adeò insanam ejus fuisse temeritatem dixerit, *Tigranis copiæ.*
qui eum comitantes tot nationes, tot reges, tot armatas phalanges,
tot equitum millia consideret. Ducebat enim viginti sagittariorum
& funditorum millia, equitum LV. millia & ex his XVII millia
cataphractos, ut ipse Lucullus ad Senatum perscripsit: ad hæc gra-
vis armaturæ militum, qui partim in cohortes, partim in phalanges
disponerentur, CL. millia. eorum qui vias expedirent, pontes fabri-
carentur, flumina purgarent, materiam cæderent, aliaq; ministeria
obirent, XXXV. millia, qui à tergo pugnantium constituti, terrorem
hostibus, suis fiduciam præberent. Postquam cum his tantis copiis
Taurum montem superavit exercitumq; Romanum apud Tigrano-
certa despexit: multitudo quidem barbarorum obsessa, vociferatio-
nem ingentem & plausum ad aspectum suorum edidit, Romanisq;
LVII à muris minata Armenios monstravit. At Lucullo de pugna deli-
beranti, quidam ut omissa obsidione in hostem duceret suadebant,
quidam non esse à tergo tot hostes relinquendos, neque solvendam
obsidionem dicebant. Imperator utramvis non rectè, utranq; autem
benè habere sententiam respondit: divisisq; copiis, Murenam cum
sex peditum millibus ad obsidionem reliquit. Ipse cum vigintiqua-
tuor cohortibus, quæ haud ultra decem armatorum millia contine-
bant, universoq; equitatu & funditoribus ac sagittariis circiter mil-
le, hosti obviam contendit: positisq; juxta fluvium in planicie ampla
castris, planè imparatus à copiis Tigrani visus est, jociq; materiam
ejus adulatoribus præbuit. Quidam paucitatem subsannabant, qui-
dam de prædæ divisione nugabantur: duces autem & reges singuli
ad regem adibant, orantes ut sibi rem gerendam committeret, ipse-
que spectator sederet: & Tigranes, ut ipse etiam faceti aliquid pro-
ferret, id, quod deinde vulgo jactatum est, dixit: Si legati venerint,
multos; sin milites, paucos Romanos esse. Hoc modo illi ludendo
LVIII ridendoq; tempus exegerunt. Prima luce armatum exercitum Lu-
cullus eduxit: utq; erant versus orientem hostiū castra, qua fluvius
ad occasum inclinat, & facilimè transitur, eò suos propere ducens,
visus est Tigrani cedere. Itaq; is Taxilem evocavit, ridensque: Non,
ait, cernis invictos istos Romanorum milites fugere? Cui Taxiles:
Vtinam verò, inquit, ô rex bona tibi fortuna id contingat: est enim
præter rationem. Sed enim isti homines neq; splendido utuntur ve-
stitu, iter facturi, neque clypeis tersis, nudisq; galeis (uti nunc armo-
rum coriacea integumenta detraxerūt) incedunt: is potius pugnam
adeuntium splendor est, jamque hostem invadentium. Nondum fi-
nierat sermonem Taxiles, cùm Lucullus convertere primam aqui-
lam & ordines ad transeundum flumen componere visus est: ac Ti-
granes quasi ex crapula vix tandem ad se rediens, bis terve exclama-
vit: In nos viri isti properant. Itaque multo cum tumultu copiæ in-
structæ sunt: mediam aciem rex tenuit, sinistrum Adiabeno, dextrū,
in quo maxima pars cataphractorū in subsidiis erat, Medo commi-
LIX sit. Lucullū transiturum fluviū quidam ex ducibus monuerant, uti
cum

eum diem caveret: eſſe enim unum ex nefaſtis, quos & atros vocant. eodem enim die exercitus Romanorum cum duce Cæpione à Cimbris fuerat extinctus. Sed Lucullus reſpondit, (quæ deinde vox in ore omnium fuit.) Atqui ego hunc quoque diem Romanis fortunatum efficiam: erat autem pridie Nonas Octobris. His dictis, bonoque animo uti eſſent ſuos hortatus, fluvium tranſiit, primusque in hoſtem duxit, thoracem ferreis ſquamis compactum rutilantem indutus, paludamentumq; fimbriatum, ſtrictoque jamtum gladio innuens, præripiendum celeritate impetus ſpacium ſagittando aptum, manumque ſtatim conferendā cum hoſte eminus jaculis pugnare conſueto. cataphractos autem equites (quibus maximè fidebat hoſtis) cernens inſtructos ſub colle quodam, qui ſupernè in latum planus eſſet, adſcenſumq; quingentorum paſſum haberet non admodum difficilem, neque præruptum: Thraces equites, Galataſque quos ſecum habebat, ex obliquo cum illis congredi juſſit, contorumque ictus gladiis avertere; (omnis enim vis cataphracti in conto eſt ſita, neque ullo alio modo aut ſibi prodeſſe, aut hoſtem poſſunt lædere, mole & duricie armorum tanquam muro incluſi) ipſe cum duabus cohortibus ad collem contendit, alacriter ſequentibus ducem militibus, quem ipſum in armis primum labores perferre peditem cernebant. Vbi collem tenuit, ſtans in conſpicuo o- LX
mnibus loco, maxima voce: Vicimus, inquit, ô commilitones, vicimus: ſimul in cataphractos duxit, mandato ſuis, ne pilis uterentur, ſed ſtatim gladiis femora & tibias hoſtium (hæc enim ſola armis nuda ſunt cataphracto) ferirent. Sed nihil eo pugnæ genere opus habuit. Non enim excepit Romanos hoſtis, ſed clamore ſublato, turpiſſima fuga ſeſe in peditatum conjecit, antequàm is pugnæ initium feciſſet. Quo factum eſt, ut nullo vulnere, nullo ſanguine facto multa iſta millia vincerentur. Magna fugientium cædes fuit, aut verius fugam molientium. nam ob ordinum denſitatem ipſi ſeſe mutuò impediebant. Tigranes initio cum paucis provectus fugit: filiumque cernens eadem uti fortuna, diadema capiti detraxit, eique flens porrexit, jubens ut qua poſſet alia via inſiſteret, ſuæq; ſaluti conſuleret. Adoleſcens ſe redimire eo non auſus, famulorum uni quem maximè fidum habebat, aſſervandū tradidit: is forte fortuna captus, & ad Lucullum eſt adductus. Sic inter captivos etiam Tigranis diadema repertum eſt. Ferunt ſupra centum millia pedi- LXI
tum, ea clade abſumpta, equitum perpaucos admodum evaſiſſe. Ex Romanis vulnerati ſunt centū, amiſſi quinque. Antiochus philoſophus in volumine de Diis pugnæ hujus mentionem faciens, nullam hujus ſimilem à ſole conſpectam fuiſſe affirmat. Strabo & ipſe philoſophus, in hiſtoricis commentariis ait, Romanos ſui tum puduiſſe, ſeque ipſos deriſiſſe, qui armis contra talia mancipia opus habuiſſent. Livius ſcribit, nunquam Romanos adeò numero inferiores hoſtibus, ſignis collatis dimicaſſe: nam victores victis comparati, ne vigeſimā quidem partem expleviſſent. Romanorum verò præſtantiſſimi,

Luculli cum Tigrane pugna.

Clades Tigranis.

tissimi, belloque exercitatissimi duces, id in Lucullo maximè laudaverunt, quod duos maximos illustrissimosque reges duabus diversissimis artibus celeritate nimirum & tarditate vicisset. Mithridatem enim florentem bellum terendo confecit, Tigranem celeritate attrivit: fuitq; ei hoc cum paucis ejus tempestatis ducibus commune, quod cunctatione in re gerenda, audacia ad se tuendum usus est. Et hæc ipsa Mithridati causa fuit, cur non ad Tigranem festinaret, quod Lucullum cautè ut semper, & cunctanter acturum crederet. Itaque lentè ad eum accedens, primùm cùm in Armenios quosdam metu perculsos in via incidisset, qui tum domũ se recipiebant, conjecit cladem acceptam: post pluribus jam nudis sauciisq; occurrentibus, certior de re factus, Tigranem quæsivit. Quem ut destitutum plane objectumque reperit, non profecto vicissim ei insultavit, sed equo descendit, communemq; fortunam deplorans, regium ei suum comitatum adjunxit, speque futurorum consolatus est. Proinde hi *Luculli laus.*

LXII novis copiis contrahendis intenti erant. Interim Lucullus Tigranocerta, urbem Græcis ob discordiam cum barbaris ortam tradentibus, admoto exercitu cepit; thesaurisque qui in urbe erant receptis, urbem diripiendam militibus dedit, in qua præter cæteras opes, octo millia talentorum nomismatis reperta sunt. Præter hæc octingentos viritim denarios de manubiis divisit. Et cùm audivisset multos in urbe histriones relictos, quos Tigranes ad edẽdos in theatro à se ædificato ludos undique conduxerat, illis ad ludos & spectacula pro victoria exhibita usus est. Græcos viaticis donatos in patrias suas dimisit, itemq; barbaros, qui eo coacti commigraverant: unde factum est, ut una ab urbe disjecta multæ suis recuperatis civibus iterum habitari cœperint: atque hæ benefactorẽ suum, conditoremq; Lucullum coluerunt. Reliqua etiam ita successerunt, uti dignum erat viro laudes justitia & humanitate potius, quàm bellica gloria sectanti. quippe illarũ partem haud exiguam exercitus, maximam fortuna sibi vendicabat: hæ animum mansuetum probèque institutum ostendebant, iisque tum Lucullus citra armorum usum barbaros subegit. Nam & Arabum reges ad eum venerunt, se suaq; ipsi dedentes, & Sopheni se ipsi adjunxerunt. Gordyenos quoq; ita *Tigranocerta capta.*

LXIII affecit, ut urbibus desertis sponte sua ipsum cum uxoribus & liberis sequi voluerint. Cujus rei hæc fuit causa: Zarbienus Gordyenorum rex Tigranis tyrannidem non ferens, clam Appii (ut demonstravimus) opera cum Lucullo de societate egerat: is re ad Tigranẽ delata, ante quàm in Armeniam Romani pervenissent, cum uxore & liberis jugulatus fuit. Hæc non oblitus Lucullus, in Gordyenã profectus est, Zarbieno funus fecit, rogumq; veste & auro regali pompa, & spoliis Tigranis exornatum ipse succendit, libavitq; ejus manibus ipse, Zarbieni necessariis præsentibus, socium eum P.R. amicumque appellans: jussit & monimentum ei preciosissimum extrui, nam in regia Zarbieni magna vis auri argentique reperta fuit, & ter millies mille medimni frumenti: ut & milites præda ditaverit,

& ad-

& admirationi Lucullus fuerit, qui ne denarium quidem ex ærario publico sumens, bellum bello partis opibus gereret. Venit eodem LXIV & à rege Parthiæ legatio, ad societatem & amicitiã provocans. Gratum id Lucullo fuit, & ipse vicissim suos ad regem legatos misit, qui eum in utranq; partem inclinare, & auxilii ferendi causa Mesopotamiam à Tigrane petere deprehenderunt. Ea re cognita Lucullus statuit Mithridate & Tigrane, ut jam de victoria concedentibus, omisso Parthorum vires facta in eos expeditione experiri; præclarum existimans, si uno belli impetu tres deinceps reges vicisset, invictusque, & quidem victor cum tribus toto orbe terrarũ potentissimis regibus depugnasset. Eo consilio in Pontũ misit ad Sornatium reliquosque præfectos, mandans eis ut sibi per Gordyenum adscendenti cum exercitu obviam venirent. Ibi demum militum, qui jam pridem intractabiles se, imperiaque obtrectantes præbuerant, planè detecta est impudentia: cùm neque monendo, neque vi ad officium à præfectis adduci possent, sed testarentur clamarentque, se ne in Ponto quidem mansuros, verùm deserto regno abituros. Hæc ut in Luculli castra sunt renunciata, istos quoque milites corruperunt, qui jam ante divitiis & luxu perditi cùm militiam detrectarent, postquam de alterorum libertate compererunt, viros eos dixerunt, eorumque exemplo agendum : multis enim se jam salutem & requiem meruisse facinoribus. Hi, & alii etiam deteriores LXV sermones ubi ad Lucullum delati sunt, expeditionem in Parthos dimisit, & æstate vigente, rursum contra Tigranem duxit: superato Tauro cùm vidisset jam primum virere campos (ut ob aëris frigiditatem eæ regiones tardius æstatem habent) indoluit. Descendit tamen, & bis terve ausis congredi Parthis fusis, liberè pagos populatus est. frumentumq; Tigrani convectum auferens, penuriam, à qua ipse sibi metuerat, hostibus induxit. Cæterùm ubi provocando ad pugnam, castra eorum munitionibus cingendo, inque ipsorum conspectu agros vastando, Armenios toties ictos elicere non potuit, motis castris Artaxata petiit, regiam Tigranis, ubi & liberi ejus infantes, & legitimæ uxores erant, ratus ea nequaquam Tigranẽ capi non tentato Marte passurum. Ferunt Annibalem Carthaginiensem cùm Antiocho à Romanis debellato ad Artaxam Armenium venisset, cùm alia multa utilia docuisse, tum regiones ejus opportunissimo loco conspecto & amœnissimo, qui ociosus tum neglectusq; jacebat, urbis in eo figuram descripsisse, eoq; Artaxam adduxisse, & ut urbem ibi conderet, autorem fuisse: regi id pergratũ fuisse & ab Annibale uti ædificationi præesset impetravisse. Itaque urbem miræ & magnitudinis & pulcritudinis conditam, à rege nomen habuisse, & totius Armeniæ caput constitutam. Hanc tum Lucullo petente LXVI non continuit se Tigranes, sed assumpto exercitu quartis castris ad Arsaniam fluvium pervenit, quem transire Romanos ad Artaxata accessuros oportebat: ibi castra castris opposuit. Lucullus cùm rem divinam veluti certus victoriæ fecisset, exercitum trajecit, præmissis duo-

Lucullus Parthicum bellum molitur.

Militum cõtumacia.

Artaxata.

Tigranes iterum victus.

duodecim cohortibus, totidemque, ne ab hostibus circumvenirentur, in subsidium retentis: etenim multi equites & delecti milites erant oppositi, atque ante hos Mardi & hastati Iberi, quibus inter peregrinos maximè fidebat Tigranes. Neque tamen ullum ab his præclarum est facinus editum: cùm parumper cum Romanis equitibus decertassent, pedites invadentes non sustinuerunt, sed in diversas partes fugientes equitibus insequendi occasionem præbuerunt. His dissipatis, Tigranis cum suo equitatu provehentis splendore & multitudine territus Lucullus, equites ab insecutione hostium revocavit, & primus ipse Satrapenos, qui cum præstantissima militum manu proximi erant, invasit, eosque ipso terrore, antequàm manum consereret, fugavit. Ibi cùm tres reges simul contra Lucullum in acie starent, turpissimè omnium videtur fugisse Mithridates, qui ne clamorem quidem Romanorum sustineret. Insequendo hostem, & per totam eam noctem non cædendo tantùm, sed & captivos abducendo, & pecuniam spoliaque congerendo Romani defatigati sunt. Livius priori pugna plures, hac nobiliores hostium captos cæsosq;

LX dicit. Auctus exinde animo fiduciaque Lucullus, pergere in supe-

VII riora, planeque evertere opes barbari statuit. Verùm circa æquinoctium autumnale gravis tempestas incidit, pleraque nive obruens, & in aperta loca pruinam glaciemque dejiciens: itaque & potum difficiles ob frigus equis fluvii reddebantur, & transitu, cùm perrupta glacies nervos eorum dissecaret. Pleræque etiam regionis ejus partes, ut erant sylvestres, arctæque, subinde milites nive decussa in itineribus madefaciebant, & in unis locis pernoctationes affligebant. Itaque diebus haud multis à pugna Lucullum secuti, primùm missis tribunis supplicantes expeditionem deprecabantur: mox tumultuosius congressi, per castra noctu strepitum, qualis solet initio conflictus edi, tollebant, quod signum videtur esse ad defectionem spectantis exercitus. Lucullus cùm eos multis esset cohortatus ad patientiam, utque tantisper durarent, dum Carthagine in Armenia capta, infensissimi hominis (Annibalem nominabat) opus delerent. *Militum tumultus.*

LX Postquam nihil obtinuit, retro eos abduxit: alioque in loco Taurum

VIII transgressus, in Mygdoniam descendit, regionem fertilem, apricamque, & in qua urbs erat magna, atque populosa, quam barbari Nisibin, Antiocheam Mygdonicam Græci nominabant; obtinebat imperio Guras Tigranis frater, arte autem & peritia machinarum Callimachus, qui & apud Amisum plurimum Lucullo exhibuerat negocii. Hanc obsidione cùm cinxisset, & omne genus oppugnandi tentasset, brevi temporis spacio expugnavit: Guraque sese dedente humaniter usus, Callimacho magnam vim reconditæ pecuniæ monstratum se pollicenti non gessit morem, sed in compedibus jussit avehi daturum pœnas incendii Amiseni, qua urbe vastata Lucullo suæ liberalitatis humanitatisque Grecis demonstrandæ occasionem *Nisibus capitur.*

LXIX præripuerat. Hactenus in bello gerendo adfuisse Lucullo fortunam haud ineptè quispiam dixerit. ex illo autem, quasi vento secun- *Fortuna Luculli ut mutata.*

do concidente, vi omnia agens, & ubique offendens, virtutem sanè & æquanimitatem bono duce dignam ostendit: gloria tamen & gratia actiones caruerunt: parumque abfuit, quin frustra & infeliciter laborando partam quoque jam ante gloriam amitteret. Cui ipse rei haud minimam causam præbuit, à colenda multitudine militari alienus, idque omne ad dedecus & interitum magistratus spectare existimans, quod in gratiam subditorum fieret: &, quod maximi fuit momenti, ne cum potentibus quidem, & dignitate paribus conveniens, sed præ se omnes contemnens. His inter tot virtutes Lucullus vitiis laboravit, cætera magnus, honestus, facundusq; & prudens domi militiæque habitus. Sallustius auctor est, initio statim belli milites odium adversus eum concepisse, cùm eos apud Cyzicum, rursumque apud Amisum duas continuas hyemes in hybernis sub dio continuisset: reliquæ etiam hyemes molestia afficiebant, partim in hostico, partim apud socios sub cœlo exactæ, neque unquam in sociam aut Græcam urbem cum exercitu Lucullus intraverat. Hoc LXX
modo affectis militibus, maximas in urbe tribuni plebis occasiones præbuerunt, invidia Luculli, calumniantes, eum imperii opumque cupiditate ductum bellum trahere, atque interea tantum non possidere Ciliciam, Asiam, Bithyniam, Paphlagoniam, Galatiam, Pontum, Armeniam, & usque ad Phasin porrectas regiones: nunc etiam regiam Tigranis diripuisse, perinde ac si non ad debellandos sed spoliandos reges missus esset. hæc enim sunt, quæ tribunorum plebis unus Lucius Quinctius dictitasse traditur. Hunc maximè auctorem habuit populus, Lucullo successorem decernendi, multosque qui sub eo militabant exauctorandi. Accessit ad hæc incommoda id, quod potissimum res Luculli perdidit. P. Clodius, homo petulans, omnisque superbiæ & ferociæ plenus, frater uxoris Luculli, cum qua & incestam consuetudinem (ut erat impudicissima) habere ferebatur, Luculli in castris eo tempore erat. Is cùm non in tanto, quantum sibi poscebat, honore haberetur (primus enim haberi cupiens, multis ob morum perversitatem postponebatur) Fimbrianos milites occultè contra Lucullum incitavit, sermones apud homines quibus dicendo pellici neque invitis neque insuetis erat, gratos spargens. Erant hi milites, qui ante Fimbriam sibi persuadere passi fuerant, uti Flacco consule cæso, ipsum ducem assumerent. Quare LXXI
tunc quoque Clodium lætis animis acceperunt, militumque amicum appellarunt: nimirum qui se vicem eorum dolere simularet, nullum bellorum laborumque tantorum finem reperientium, sed contra omnes populos dimicando omnes terras penetrando vitam terentium, nullum ejus militiæ præmium dignum ferentium, tantùm Luculli currus & camelos aureis & gemmatis poculis refertos comitantium. At verò (dicebant) Pompeiani milites bello defuncti cum uxoribus & liberis suis jam Romæ sedent, terram felicem possidentes, inque urbibus habitantes, non Mithridate & Tigrane in vastas solitudines compellendis, neque regias Asiæ evertendo, sed

P. Clodius Fimbrianos corrumpit.

sed exsulibus in Hispania, & fugitivis in Sicilia debellatis ocium
nacti. Quorsum ergo attinet, nos nullum militiæ finem facere?
quin nos quod reliquum est corporum animorumque rei reserva-
mus duci, cui nullum pulcrius decus esse videtur, quàm ditare mi-
LXXII lites? Ita corruptus exercitus, Lucullum neque contra Tigranem
euntem sequi voluit, neq; adversus Mithridatem, qui statim ex Ar-
menia in Pontum irrumpens regnum suum recuperabat: sed hye-
mem causantes, in Gordyena morabantur, mox Pompeium aliumve Lucullo datum successorem adfuturum sperantes. Postea quàm *Mithridatis victoria.*
renunciatum est Mithridatem Fabio superato, adversus Sornatium
& Triarium tendere, pudore moti milites Lucullum secuti sunt. At
Triarius victoriæ gloriam Lucullo jam appropinquanti præripere
cupiens, cum hoste congressus, magnaque pugna victus est. Etenim
ultra septem millia Romanorum cæsa dicuntur, inque his CL. cen-
turiones, XXIV. tribb. militum, & castra Mithridates cepit. Paucis
post diebus Lucullus supervenit, & Triarium ab iratis militibus
quæsitum subduxit: Mithridate autem pugnam detrectante, & Ti-
granem expectante, qui jam magnis cum copiis adventabat, statuit
prius quàm ii inter se conjungerentur, Tigrani occurrere, & cum eo *Lucullus à militibus deseritur.*
LXXIII pugnare. In itinere Fimbriani milites coitione facta à signis discesserunt, senatusconsulto se exautoratos esse, neque Lucullum aliis
decreta provincia cum imperio esse præterea dicentes. Nihil adeò
indignum Lucullo fuit, quod eo tempore non sustinuerit: singulos,
& circum tentoria iens universos tristi vultu ac lacrymans depreca-
tus est, atque prænsavit. Milites autem dextram ejus à se rejicere,
marsupia vacua projicere, solum jubere contra hostes pugnare, qui
solus inde ditescere nosset. Tandem reliquorum militum victi pre-
cibus, polliciti sunt ea æstate se cum Lucullo mansuros, atque ita
si nemo pugnaturus occurrisset à militia liberos futuros. Has con-
ditiones necessitate compulsus accepit, ne destitutus regionem
eam barbaris traderet. proinde non vi eos continuit neque ad prœ-
lium duxit, contentus eos non discedere. Interim & Cappadociam
à Tigrane vastari videre cogebatur, Mithridatemque rursus fero-
cire, quem à se debellatum ipse senatui scripserat, jamque legati
ad res Ponticas, ut planè confecto bello, componendas ei aderant.
LXXIV Ii sanè coram inspexere, Lucullum non Ponti modò, sed ne sui qui-
dem esse compotem, qui ludibrio militibus haberetur. Tanta enim
ii in imperatorem petulantia abundabant, ut sub exitum æstatis ar-
ma induti, strictis gladiis hostes absentes procul, jamq; belli fessos
provocarint, ac clamore militari sublato, umbratilique pugna edi-
ta, ex castris discesserint, testati tempus, ad quod se Lucullo obstrin-
xissent, exiisse. Reliquos per litteras ad se Pompeius vocabat, dux *Pompeius Lucullo succedit.*
belli contra Mithridatem & Tigranem gratia populi & adulatione
tribb. plebis creatus. Enimverò gravi injuria affici Lucullum se-
natus optimique censebant, cui non bellum sed triumphus à suc-
cessore eriperetur, neque imperium, sed præmia rerum gestarum

alii cogeretur tradere. Auxit indignitatem rei apud præsentes, quod neque honorum neque suppliciorum potestas Lucullo relinquebatur, neque quenquam ad eum accedere Pompeius sinebat, illiusve obtemperare edictis, quæ cum decem legatis fecerat: verùm ipse edicto proposito id vetabat, terroremque ob majores, quas secum habebat, copias incutiebat.

Congressus eorum.

Effecerunt tamen amici, ut in pago LXXV quodam Galatiæ congrederentur. Amicè ibi se consalutarunt, invicemque de rebus præclarè gestis gratulati sunt. Lucullus natu major erat, Pompeii ob imperia plura, duosque triumphos actos major dignitas. Et cum utrique ob partas victorias fasces laureati præferrentur, Luculli milites Pompeii lauros, ut longum iter per loca sicca & squalida erat profectus, exaruisse cernentes, honoris causa de suis lauribus recentibus viridibusque largiti sunt: id quod boni ominis loco acceperũt Pompeiani. Et verò Pompeii imperium rebus gestis Luculli exornatum est. Id tamen colloquium ad benevolentiam recolligendam nihil contulit, verùm animis magis invicem abalienatis discesserunt. Pompeius Luculli constitutiones rescidit, milites ei omnes ademit, mille ac sexcentis tantum relictis, qui triumphantem comitarentur: qui ipsi quoque inviti eum secuti sunt: adeo ad id quod in regendo exercitu summum est, vel ingenium Lucullo, vel fortuna defuit. Atque hoc unum si ad cæteras ejus viri tot tan- LXX tasque virtutes accessisset, fortitudinem, diligentiam, prudentiam, VI justitiam, non equidem Euphrates Romani in Asia imperii terminus, sed extremitates & Caspium mare fuisset. quippe & devicti jam reliqui cum Tigrane populi erant, neque ea tum Parthorum, quæ Crasso bellum movente apparuit, potentia, neque respub. constituta fuit, cùm bellis, civilibus finitimisque attriti, ne Armeniorum quidem insultus defenderent. Nunc mihi Lucullus aliquando plus per alios damni patriæ dedisse videtur, quàm ipse profuerit. Trophæa enim in Armenia fixa, Parthis vicina, item Tigranocerta, Nisibisque captæ, & opes inde amplæ Romam advectæ, Tigranisque diadema in triumpho invectum, Crassum cupiditate belli in Asia gerendi inflammarunt, barbaros nihil aliud quàm prædam esse opinantem: tametsi mox ille Parthicas sagittas expertus, ostendit non væcordia sua aut mollitie barbaros, se autem à Lucullo audacia & peritia victum. Verùm hæc aliò pertinent. Lucullus cùm Romam LXX pervenisset, Marcum fratrem offendit à C. Memmio ob res in quæ- VII stura sub Sylla gestas in jus vocatum.

Luculli à Memmio accusati.

Marco absoluto, in ipsum Lucium se convertit Memmius, eumque multa peculatum, & bellum consultò traxisse clamitans, populum ne triumphum ei concederet irritavit. Magnum aggresso certamen Lucullo, primi & potentissimi civium tribubus se permiscentes, multis precibus enixoq; studio populum ad decernendum ei triumphum adegerunt. Fuit is Luculli triumphus, non, ut aliorum, longa pompa, eorumque quæ invehe-rentur multitudine terribilis atque varius, sed armis hostium, quorum erat ingens copia, regiisque machinis Flamininum Circum exorna-

ornavit: quod ipsum vel solum spectaculum haud parum splendo-
LXX ris habuit. In pompa, non ita multi equites cataphracti, decem- *Triumphus Luculli.*
VIII que currus falcati ducti sunt ad hæc sexaginta regii amici atque du-
ces, naves longæ areis rostris aptæ centum & decem: præterea Mi-
thridatis colossus aureus sex pedes longus, clypeus gemmatus: item
decem argenteorum poculorum feretra, aureorum, armorumque &
nomismatis triginta duo. Hæc viri gestabant. Muli porro octo le-
ctos aureos portabant, quinquaginta & sex argento conflato onusti
incedebant, alii centum & decem nomisma argentumq;, cujus sum-
ma fuit circiter centies & octies sestertium; & in tabulis signata erat
summa pecuniæ, quam ad bellum Piraticum gerendum Pompeio
dederat, & quam in ærarium publicum intulerat, & seorsim dati mi-
LXX litibus singulis D X C. denarii. Post hæc & civibus epulum splen- *Matrimonium.*
IX didum, & vicis circumjacentibus præbuit. Porrò Clodiæ, impudicæ
malæque mulieri nuncio remisso, Serviliam Catonis sororem duxit.
Sed ne hæ quidem nuptiæ ei felices fuerunt: id enim unum Servilia
Clodiæ præstabat, quod fratrem criminibus obnoxium nullum ha-
bebat: alioquin perinde impudica. Catonis tamen reverentia tole-
ravit aliquandiu, ad extremum ipsam quoque repudiavit. Cùm au- *Lucullus ocio se dedit, & voluptatibus.*
tem Senatus incredibilem de eo spem concepisset, quasi is vir tyran-
nidi Pompeianæ esset reluctaturus, & pro optimatum principatu
propugnaturus, quippe qui gloria potentiaque tanta fretus certa-
mini par esset; ipse rempublicam destituit, ab eaque totum se tradu-
xit: sive quod jam ita laborantem cerneret, ut servari posse despera-
ret, sive quod (ut multorum fert sententia) plenus jam gloriæ, post
multas ærumnas haud felicissimum finem consecutas vitæ genus
LXXX quietum & mollissimum sibi delegisset. Non desunt enim, qui eam
viri istius mutationem laudent: quod non Marii exemplum secutus
sit: qui post Cimbricas victorias, magnamque illam præclaris faci-
noribus quæsitam gloriam non satis habuit se admirationi omni-
bus ob ingentes honores esse, sed inexpleta gloriæ imperiique cupi-
ditate abductus, senex cum junioribus in repub. contendens, in facta
turpia, turpioresque factis affectus sese præcipitavit. Rectius quo-
que sentiunt Ciceronem sibi consulturum fuisse, si post oppressum
Catilinam se in ocio continuisset: & Scipionem, si eversæ Carthagi-
ni addita Numantia quievisset. Esse enim quendam etiam civilium
ambituum finem: & ut in athleticis, ita in civilibus etiam certami-
nibus reprehendi, qui ætate viribusque deficientibus ea subeant.
LXX At Crassus & Pompeius Lucullum subsannabant, qui se deliciis
XI sumptuosis, voluptatibusque dedisset: quasi verò non id genus vitæ
à tanti viri ætate provectiore alienum esse, perinde atque admini-
stratio reipubl. & bellorum deberet. Equidem Luculli vita simile
quiddam antiquæ comœdiæ referebat: nam priora reipub. & bello-
rum functiones obitas habent; posteriora cœnas, convivia, ac tan-
tum non comessationes, faces, & omnia ludicra. In ludicris enim ego
sumptuosa ista ædificia, ambulationumque & balneorum appara-

tus, tum picturas & ſtatuas impenſaſque in eas artes factas ingentes pono. nam in has res pecuniam, quam bello gerendo ingentem fecerat, profundebat. Cui rei argumento vel maximo eſſe poſſit, quod hodie etiam, cùm tanta luxus incrementa fecerit, Lucullíani horti inter Cæſarios precioſiſſimi habentur. Iam illa in ora maris, & a- LXX
pud Neapolim ædificia, cum exhauſta infernè terra colles penſiles XII
effeciſſet, curſuſque in mari, & piſcoſos tranſitus ædibus ſuis circumduxiſſet, habitationes in mari extruxiſſet, ut inſpexit Tubero Stoicus, *Xerxem* eum *togatum* nominavit. Habebat & in Tuſculano habitationes ex quibus tanquam ſpecula circumſpicere vicina poterat, cubiculis & ambitionibus apertis. In eas cùm Pompeius veniſſet, reprehendit Lucullum quod ad æſtatem optimè accommodaſſet ædes, ſed ita ut hyeme habitare non poſſent: cui Lucullus ſubridens: Adeone, inquit, minus tibi gruibus & ciconiis ſapere videor, ut non poſſim ſecundum anni tempus locum mutare? Prætori cuidam, qui ſpectaculum edere quàm ſplendidiſſimè cupiens ad eum venerat petitum chlamides aliquot, quibus chorum exornaret: inſpecturum reſpondit an tot habeat, & ſi habeat, daturum: poſtridie ex eo quæſivit, quotnam cuperet, centumq; ſatis eſſe reſpōdentem, ducētas accipere juſſit. Cui rei Horatius hoc epiphonema attexuit:

Exilis domus eſt, ubi non & multa ſuperſunt,
Et dominos fallunt.———

Novum autem genus divitiarum in quotidianis cœnis Lucullus o- LXX
ſtentabat, non modò veſte ſtragula purpurea, poculis gemmatis, XIII
choris & cantilenis, ſed & omnibus generibus ciborum, cupediarumque ſummo artificio apparatarum varietate illiberalium excitans æmulationem. Itaque Pompeio laudi datum eſt, quod cùm æſtate ægrotanti ipſi medicus ſuaſiſſet ut turdo veſceretur, famuluſque negaſſet eo tempore inveniri turdum, niſi altilem apud Lucullum poſſe: ab eo peti prohibuiſſet, medicoque dixiſſet: Ergo niſi Lucullus deliciis operam daret, Pompeius non viveret? atque aliud comparatu facilè dari juſſiſſet. Cato etiam qui & amicus Luculli & neceſſarius fuit, ita vivendi rationem ejus improbavit, ut cuidam juveni in ſenatu de frugalitate & temperantia prolixum importunumq; ſermonem intempeſtivè habenti, aſſurgens dixerit: Non ceſſabis tandem, Craſſi inſtar dives, vivens ut Lucullus, Catoniano more diſſerere. Quidam hoc ita dictum fatentur: à Catone id verò negant. Cæterùm Lucullum non delectatum modò hoc vitę inſtitu- LXX
to, ſed & gloriatum, ex his, quæ ejus dicta memoriæ tradita ſunt, ap- XIV
paret. Græci quidam (ita enim narrant) Romam venerant: quos cùm per aliquot dies Lucullus convivio accepiſſet, Græcanica verecundia tandem moti, cùm invitarentur, recuſarunt, quod propter ſe tantos quotidie ſumptus fieri nollent. His Lucullus ſubridens: Sanè, inquit, nonnihil horum propter vos fit, ſed pleraq; propter Lucullum. Solus cùm cœnaret, eſſetque una tantùm menſa & mediocris cœna appoſita, ſuccenſuit, & ad ſe vocatum ſervum, qui ei rei præfectus

erat,

erat, objurgavit: cúmque is diceret, se non existimasse opus fore
sumptuosa cœna, cùm nemo esset invitatus: Quid, inquit, hoc rei
est? an nesciebas hodie Lucullum cum Lucullo cœnaturum? Ea
de re cùm, uti fieri solet, multus esset in urbe sermo, ad ipsum in fo-
ro fortè ociosum sedentem Pompeius & Cicero accesserunt (ex his
Ciceroni cum Lucullo summa intercedebat familiaritas: cum Pom-
peio etsi bello Mithridatico discordia inciderat, solebant tamen a-
micè sæpenumero convenire atque colloqui) & Cicero salutatum
percontatus est, essetne ei commodum conferre sermones. Cùm re-
spondisset, esse sibi lubentissimo, utque accederent hortaretur. Vo-
lumus, inquit Cicero, hodie tecum cœnare, ea tamen lege, ut nihil
propter nos apparetur. Lucullo excusante, oranteque ut in alium
diem differrent. non destituros ab incepto dixerunt, neque passi sunt
cum servis eum colloqui, ne quid amplius solito fieri præciperet: id
tantum ab ipsis obtinuit, ut coram ipsis diceret uni servorum, se ho-
LXX die in Apolline cœnaturum. Erat autem is Apollo cœnaculum u-
XV num de preciosis: eoque astu illis imposuit. Nam unumquodque
cœnaculum definitum cœnæ sumptum habebat, suumq; apparandi
modum: ut famuli audientes ubi esset cœnaturus, statim quo sum-
ptu quo ornatu apparari deberet cœna scirent. Sumptus autem cœ-
næ in Apolline erat ducenta sestertia: talisq; tum præbita cœna Pom-
peio præter sumptuũ magnitudinem apparatus celeritatem admi-
randam proposuit. Hos ille in usus opibus abutebatur, tanquam ve-
LXX re captivis atq; barbaricis. Cæterùm id ejus factum & commemo-
XVI ratione est & laude dignũ, quod multos, beneq; scriptos libros con- *Bibliotheca*
duxit, usumq; eorum possessione laudabiliorem instituit. Omnibus *Luculli.*
enim bibliotheca Luculli, & quæ juxta erant ambulationes atque
Scholæ, patebant. eoque se Græci tanquam in Musarum aliquod di-
versorium liberè recipiebant, aliisque negotiis civitatis jucundè
dies ibi commentando exigebant. Ipse frequenter in ambulationes
eas se contulit, ac cum philosophis disputavit; rebus quoque civili-
bus, sicubi opus erat, non defuit. Omninò autem Græcis Romam ve-
nientibus hospitii Prytaneiq; publici usum Luculli domus præsta- *Philosophia*
bat. Philosophiæ omnia genera Lucullus amplexus est, & familiaria *eius.*
habuit: Academiam verò jam inde ab initio miro studio & amore co-
luit, non novam illam, quæ tum maximè Philonis opera disputatio-
nib. Carneadicis florebat: sed veterem, cujus tum princeps erat An-
tiochus Ascalonita, vir magna dicẽdi vi prẽditus. Hũc Lucullus cum
omni studio amicum suum domesticumq; effecisset, Philonis audi-
LXX toribus, inter quos erat etiam Cicero, opponebat. Et cõscripsit Ci-
XVII cero volumen de Academia secta perelegans, eiq; Lucullum titu-
lum fecit: in quo de eo, utrum comprehendi aliquid scitive possit
disputans, affirmantis partes Lucullo, sibi negantis tribuit. Erant, uti
diximus, summa invicem amicitia juncti Cicero & Lucullus, idem-
que in republ. sentiebant. Neque enim totum se à rep. Lucullus ab-
straxerat, sed dimisso de principatu certamine tot periculis, totque

contumeliis obnoxio, Crasso id Cratonique tractandum reliquit: hos enim, postquàm ipse primas sibi partes vendicare desiit, principes de Senatu habebant ii, quibus Pompeii potentia erat suspecta. Amicorum causa in forum venire solebat: in Senatum, quoties Pompeii conatui alicui obsistendum duceret. Nam & constitutiones, quas is devictis regibus fecerat, rescidit, & cùm is de divisione quadam inter milites retulisset, ne fieret, effecit, usus opera & auxilio Catonis. His motus causis Pompeius ad Crassi & Cæsaris amicitiam, aut rectius conjurationem confugit, urbeque armatis militibus repleta, per vim leges suas pertulit, Catone & Lucullo foro LXXXVIII

Vectij indicium. pulsis. Quam rem cùm optimates iniquo animo ferrent, Vectium quendam produxere Pompeiani, captum dicentes, cùm Pompeio insidiaretur. Atque is quæstione habita in Senatu quosdam alios, apud populum verò Lucullum nominavit, à quo ad occidendum Pompeium submissus fuisset. Nemo ei indicio fidem habuit, statimque apparuit eum calumniandi causa à Pompeianis subornatum fuisse, id quod paucis post diebus deprehensum est. Nam cadaver Vectii ex carcere projectum inventum est: & à Pompeianis, qui eum casu mortuum fuisse dicebant, cùm tamen stragulationis & verberum vestigia conspicerentur, satis patuit eundem factum cæsumque esse. Eo magis in posterum se à republica abduxit Lucullus. postquàm Cicero in exilium actus, & Cato in Cyprum missus est, planè ocio se totum dedit. Ferunt ante obitum mente ex mor- LXXXIX

Obitus Luculli. bo quodam alienata, paulatim desipuisse. Cornelius Nepos non senectutem, neque morbum delirii causam fuisse ait, sed venenum ei à Callisthene liberto exhibitum: propinatum autem ab hoc, ut se magis diligeret, amatorii poculi loco: id tamen ita rationem ejus læsisse, ut vivi adhuc tutelam frater gesserit. Mortuum: perinde ac si in media reipublicæ bellive administratione decessisset, dolens populus concursu facto, cùm esset corpus à nobilissimis adolescentibus in forum prolatum, in campum Martium efferre, ibique, ut & Syllam sepelire contendit. Quod cùm omnibus insperatum accidisset, neque facili apparatu fieri posset, frater ejus populum exoravit, ut funus ei fieri in prædio Tusculano, sicuti comparatum erat, fineret. Non multum temporis ipse etiam supervixit: utque paulò inferior ætate gloriaque fuit, fratris in vita amantissimus tempus quoque mortis ab obitu ejus non multum distans sortitus est.

CIMONIS ET LUCULLI comparatio.

Finem vitæ Lucullus eo maximè beatum nactus est, quod ante XC mutationem eam, quam Romanæ reipub. per bella civilia machinabatur fatum, in laborante quidem, sed tamen adhuc libera patria expiravit. Qua in re apprimè ei cum Cimone convenit, qui & ipse nondum conturbatis Græciæ rebus, sed ipso initio intestinorum tumultuum

tuum legi naturæ satisfecit. Hic quidem in castris,& imperium gerens: non rude jam donatus, neque ocio & deliciis deditus: neque postquàm armorum imperiorum, trophæorumque præmia convivia sibi & compotationes statuisset. quo nomine Plato, Orpheum subsannat, quod his, qui vitam suam recte egissent, præmii loco apud Manes æternam crapulam paratam dixisset. Ocium quidem, requies, studiumque literarum voluptatem contemplationemque rerum afferens, convenientissima est seni laboribusque domi & militiæ defuncto recreatio. At voluptati, tanquam is finis rerum præclarè gestarum esset, se dare, & post bellicos civilesque magistratus Veneris sacris studere ludendo, luxuriandoque, id verò indignum *Mutatio vitæ.*
prȩclara Academia est, neque ejus qui Xenocratem imitetur, sed qui ad Epicurum inclinet. Quo magis miror Cimonis juventutem vitiosam & intemperantem, Luculli contrà bene institutam modestamque considerans: & quidem is melior habendus est, cui mutatio in melius accidit. est enim ea natura præstantior, in qua deterio- *Usus opum.*
XCI ra consenescunt, meliora vigent atque adolescunt. Iam cùm eadem ratione opes paraverint, dissimiliter planè iis usi sunt. Nam thalami Lucculliani, speculæque circumfluæ apud Neapolim ex manubiis barbaricis ædificatæ, ne conferendæ quidem sunt cum Australi muro arcis, qui pecunia à Cimone advecta absolutus est. An verò Luculli magnificas & regias cœnas cum Cimonis frugali & populari comparandas victu putas? quando hic multos quotidie parvo impendio aluit, illæ ingenti sumptu paucorum luxuriæ serviereunt. Nisi tamen temporum ratio diversitati huic causam præbuit. Est enim in incerto, utrum Cimon, si post res gestas senectutē à militia reipublicæq; cura vacantem attigisset, luxuriosa & voluptati dedita vita fuerit Lucullum superaturus: quippe ebriosus, vitæque dissolutæ & mulierosus etiam. Nam rerum gerendarum præclarorumque facinorum studium, cùm suas peculiares habeat voluptates, civilibus & honorum cupidis ingeniis turpiorum cupiditatum oblivionem inducit: & si Lucullus in belli administratione mortuus fuisset, existimo sanè neminem adeò calumniandi & reprehendendi studiosum esse, qui quicquam in eo viro quod culpa-
XCII ret invenire potuisset. Bellicam laudem haud dubiè rebus terra marique gestis uterque meruit. Sed ut ex athletis eos qui eadem die lucta pancratioque coronam meruerunt, mira quadam consuetudine Victores excellentiæ ergo nominant: sic Cimon cùm una die victoria navalis terrestrisque coronam Græciæ imposuerit: primum inter imperatores locum meretur. Quid, quòd Lucullo patria imperium mandavit, Cimon patriæ imperium peperit? alter patriæ sociis jam imperanti, hostilem ditionem adjecit; alter aliis subjectam patriam simul & illorum ducem, & hostium victorem reddidit? cùm & Persas è mari profligavit, & Lacedæmoniis ut Athenis de imperio concederent persuasit. Sin illud ducis præcipuum opus est, ut milites benevolentia sibi obstrictos, dicto audientes habeat, Lucullus *Victoriæ.*

 quidem

quidem à militibus contemptus, Cimon sociis admirationi fuit: ab illo defecerunt, ad hunc transiverunt. ille cum quibus imperator domo exierat, ab iis desertus rediit: hic missus ut aliorum imperatis pareret, horum dux domum reversus est, cùm tria difficillima patriæ suæ confecisset. pacem cum hostibus, principatum inter socios, concordiam cum Spartanis.

Res imperfectæ.

Vterque magnum regnum evertere aggressus, totamque subigere Asiam, imperfectum id quod cœperant, reliquerunt. XCIII Cimon quidem nulla alia de causa, quàm quod ita fortunæ visum fuisset: bellum enim adhuc gerens, prosperoque rerum successu mortuus est. Lucullum non facilè est omni culpa liberare, sive nesciverit, sive noluerit offensis & reprehensionibus militum suorum mederi, unde tantum in ipsum odium tandem exarsit Tametsi id quoque ei cum Cimone commune videri possit, quem in judicium pertraxerunt cives, ac denique ostracismo urbe pulerunt, ut vocem ejus (quod ait Plato) decennio non audirent. Nam qui ingenio eo sunt, ut optimatum in Republica principatui studeant, ii pauca in gratiam multitudinis agunt dicuntque: ideo cùm corruptos & perversos cives corrigere vehementius contendunt, perinde molesti iis sunt, ut medicorum vincula corpori, quibus luxatos artus in suam redigunt sedem. Itaque eo crimine utrunque absolvamus. Enimverò longè progressus est armis Lucullus, qui & XCIV primus Romanorum cum exercitu Taurum montem transiit, & Tigrim, qui regias Asiæ civitates in ipso regum conspectu cepit & incendit, Tigranocerta, inquam, Cabira, Sinopen, & Nisibin, qui boreales reges usque ad Phasin fluvium, orientales Media tenus, Australes & rubrum mare Arabicorum regum opera subjugavit: qui vires regum attrivit, ac tantum non ipsos manu cepit, ferarum instar in sylvas invias solitudinesque inaccessas elapsos. Magnum argumentum est, longè priorem hac in parte Lucullum Cimone fuisse, quod Persæ nulla magna clade ab hoc affecti, statim arma contra Græcos tulerunt, magnamque Græci exercitus partem in Ægypto victam deleverunt. Tigranes & Mithridates post Lucullum nihil quicquam egerunt. Hic enim attritis viribus certaminibusq; prioribus XCV factus, ne semel quidem exercitum extra castra in conspectum producere ausus fuit, sed in Bosphorum fugit, atque ibi vitam finivit. Tigranes nudum se & inermem ad Pompeii pedes projecit, eodemque diadema capiti suo detractum deposuit: non suis jam rebus, sed iis de quibus triumphaverat Lucullus, favorem quærens. Satis quidem habuit, insignia regni recipere, fassus prius ea amisisse. Itaque ut Athleta, sic & dux præstantior is habendus est, qui successori adversarium infirmiorem tradit. Præterea Cimon Persas, quorum à Themistocle, Pausania, & Leotychida magnis cladibus affectorum, perpetuisque fugis jactatorum & vires fractę erant, & collapsi animi, adortus, facile corpora vicit, cùm animi jam ante concidissent. Lucullus integrum, & multis victoriis superbum aggressus est. Numerus verò eorum quos Cimon vicit, non est dignus qui cum

ea mul-

ea multitudine comparetur, quæ contra Lucullum convenerat. Inde efficitur, ut omnibus his collectis, sententiam de hac contentione ferre sit perdifficile: quando & Deos utrique videmus propicios fuisse, & alteri quæ res gerendæ, alteri quid vitandum esset prædixisse. Itaque & numinum suffragiis constat bonum divinique ingenii utrumque fuisse.

IN LUCULLUM ANNOTATA ab interprete.

QVæ sequuntur in hoc opere Romanorum vitæ, ad idem tempus pertinent. Nam Gracchis exceptis, qui Lucullum ac cæteros, & ipsum etiam Syllam non ita multum ætate antecesserunt, reliqui omnes Syllam statim subsecuti sunt. eoque ferè ordine, quo eorum vitæ hic exponuntur. claruerunt bello cùm Mithridatico, tum civili Pompeiano, & quæ id subsecuta sunt, nobiles. ut non opus habeam de eorum porrò æqualibus aut ætate plura annotare: cùm nihil ista tempestate sit in historia Romana celebratius, atque notius.

Cap. I. De publico crimine accusaret.) *Ita prope ad verbum est in Græco. Quod autem hic* ἀδικεῖν δημοσίᾳ *dicitur, Iustinianus* peculatum *in specie expressit, idque Amiotus etiam habet (in Pompeio aliter describitur peculatus: disertè enim dicitur,* κλοπὴ δημοσίων χρημάτων*) ego malui relinquere in genere: nihil enim mihi constat de eo crimine, quod à Lucullo intentatum Servilio sit. Cicero in Acad. quæst. editionis prioris lib. 2. qui Lucullus inscribitur, mentionem hujus rei facit. sed neque reum, neque crimen nominat. in oratione autem de Provinciis consularibus inimicitias Serviliorum & Lucullorum gravissimas commemorat. Quod de accusationibus hic dicitur, idem lib. I. Offic. copiosè explicat.*

Ibid. Thinnus velut.) Θυῦνος βολαῖος πέλαγος ὡς διεστρόβει. *Iustinian. male,* thynnus irretitus. *Senarius est jambicus, nescio unde depromptus. Thynnus piscis dictus est* παρὰ τὸ θύνω, τὸ θύω, ὅ ἐστιν ὁρμῶ, *à dando impetu, & motus vehementia. nam sub ortum Canis æstro agitatur. Multa de eo ex Aristotele & aliis habet Athenæus lib. 7. haud pauca Eustathius in* ξ. *Iliad. &* μ. *ac* χ *Odyss. qui quidem etymologiam istam confirmant.* βολαῖος *non* irretitum, *sed* incitatum *sive* impetuosum *significat,* παρὰ τὸ βολὴ jactus. *teste eodem Eustathio.* στροβεῖν *satis notum est vocabulum. Sensus itaque est, quemadmodum thynnus æstro suo incitatus per mare se cum impetu fert, idque conturbat: ita consuevisse suis orationibus forum Romanum oratores cæteros concitare. Id quoque quod statim infert,* αὖος ἀμουσίᾳ τεθνηκὼς, *ex aliquo poeta puto esse desumptum, & ni fallor, etiam alibi legitur. sed non succurrit.*

Cap. 3. Græcis myoparonibus.) *Annotator margini allegaverat, navigii esse genus: idq; ex Suida, quasi verò id nō unus quilibet statim potuisset intelligere. Navigiū fuisse piraticū, vel ex Cic. constat,*

qui

qui in Verrinis ei piratici adjectivum adjungit, ut & paulò infra λῃστρικὸν μυοπάρωνα *dicit Plutarchus: & lib.3. de repub. quem locum, & alium Sallustianum, citat Nonius Marcellus. Sex. Pompeius ait. navigium esse ex duobus dissimilibus formatum midio & parone. Ego quidem utrumque esse navigii genus scio, & utriusque eo nomine mentionem facit Gell. lib.10. cap.25. ut verò myoparon inde componatur, vel vox, vel navigium, non intelligo.*

Cap.7. Amicum ducemque.) *L. Valerium Flaccum consulem. vide Epit. Livian. 82. & paulò post ipsum Plutarchum.*

Ibid. Deinde Neoptolemum.) *Interpres hunc locum pervertit, & alio transtulit, quæ perspicuè ad Neoptolemum pertinent.* καταιδὼν *autem* negligens, *transtulit negligens ipse. Est enim* κατιδεῖν *non* despicere, *sed* conspicere aliquid. Lectum *promontorium est, Æolidem à Troade distinguens. Plinius 5.30 & alii.*

Cap.13. Propugnandum pro Bithynia.) προπολεμήσων τῆς Βιθυνίας. *Iustinian.* debellandam Bithyniam. *quod si legisset* προσπολεμήσων, *tamen constructio eum poterat monere, id verum non esse. hoc enim verbum cum dativo construi, notissimum vel ex nostro auctore est: cùm hic patrius sit casus: Ne dicam notum esse ex historia, Bithyniam tunc fuisse Romanorum. Paulo post Fimbrianos milites affectasse imperium dixit: quod neque verba Plutarchi habent, & falsum est.* Sed *persequi omnia id genus* σφάλματα, *aut etiam pleraque, nimis est longum.*

Cap.16. Mario tamen, quem Sertorius.) *In vita Sertorii à nostro hic M. Marius appellatur. Et quidem etiam alii Marii præter magnum illum, ac VII. consulatibus insignem Marium, Romanis fuerunt, ut Gratidiani. Sertorius autem cùm à partibus Marii steterit, verisimile est eum istos secum inter alios habuisse, quos proscripserat Sylla. Apud Appianum in Mithridatico legitur M. Varius.*

Cap.40. Et ad extremum addicti.) αὐτοῖς δὲ τέλος μὲν ἦν προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν. *Iustinianus male,* Tributi vice impositum erat illis. *quasi* τέλος *hic non sit adverbii loco positum, &* postremum *significet. Quidam in Lexico Græco ex his verbis (citat enim locum) colligit ac docet,* προστετος *aliquando esse, id quod Latinis* creditor. *id & innumera alia, magnam temeritatem imperitiamque hominum arguit. Est autem similis dictio, ac cùm dicitur,* συνέβη αὐτῷ αἰχμαλώτῳ γίνεσθαι, accidit ei ut in bello caperetur, *& similia: quorum ratio in Grammaticis exponitur.* προσθετος *autem nihil minus est quàm* creditor. *eum autem significat, qui* ære alieno obligatus, cùm solvendo non sit, creditori addicitur (προστίθεται) *& in servitutem ei deditur. Latini* addictum *appellant: & ipsa res,* addicere. *Quod multis locis Ciceronis, & Livii præsertim libro 2. & 6. demonstrare possem, si res adeo esset obscura. nam & hoc notum est, inde factum, ut qui summo studio & opera aliquem colunt, eive inserviunt, eos* addictos *appellemus illi. Hoc modo, & simili origine ac ratione, auctor noster de Antonio Cleopatræ dedito, & quasi mancipato dicit,*

προσθετος, προσθήκη.

ὁ δ' οὔ-

ὁ δ᾽ οὕτως ἄρα ἦν προσθήκη τῆς γυναικὸς, *&c.* Antonius verò adeo Cleopatræ addictus erat, ut &c. Asseclam *in Lexico, &* comitem *ineptè verterunt.*

Cap. 43. Consueto vivendi loco.) ἐκίνησεν ἐξ ἠθῶν, Ex Ethis amovit, *interpres. ἦθος non modò significat* morem, ingenium, indolem, ἔθος *& similia: sed &* locum *eum, in quo aliquis vitam degere consuevit: sicut Arabes illi in suis tabernaculis, & Scythæ ἁμαξόβιοι in suis plaustris, Troglodytæ in cavernis, &c. Vtrunque παρὰ τὸ ἔθω est, & τὸ ἦθος. Sic & Herodot. lib 1. usurpavit:* Κιμμέριοι ἐξ ἠθέων ὑπὸ Σκυθέων τῶν νομάδων ἀναστάντες *& alii. Atque etiam Homer. Iliad. ζ. sub finem*

ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ᾽ ἤθεα, καὶ νομὸν ἵππων

de quo à præsepi liberato & Odyss. ζ. de suum stabulis:

τὰς μὲν ἄρα ἔρξαν κατὰ ἤθεα κοιμηθῆναι.

Cap. 70. Tribunorum plebis L. Quinctius.) ἕνα τῶν στρατηγῶν Λ. Κοΐντιον. στρατηγὸς *crebrò ponitur pro eo quod Latinis est prætor. Sed hoc loco arbitror generalius sumptum, ac etiam tribuno plebis attributum. Nihil enim hæc ad prætores: & quidem non modò hic dicitur tribunos plebis Romæ Lucullum traduxisse, sed & Sallustius lib. 5. (citatur locus à Prisciano) lege Gabinia ait successorem Lucullo missum Manium Acilium Glabrionem consulem. fuisse autem tribunum pleb. Gabinium, ex Dione & aliis constat. Similis locus est in Cicerone de Roscio, qui gradus equitum in theatro distinxit, M.* Ὄθων στρατηγῶν: *cùm fuisse tribunum plebis ex Livii lib. 99. & multis aliis notissimum auctoribus. In Græco hic cùm essent duo prænomina, ex altero nomen fecit: tametsi fateor, nihil mihi de L. hoc Quinctio constare.*

Cap. 82. Horatius.) *lib. 1. epist. ad Numicium.*

Cap. 88. Vectium quendam) βρέττιον, *inde Iustinianus* Brutium. *est autem* L. Vectius, *de cujus à P. Clodio ad hoc subornati indicio Cicero sæpe, præsertim in Vatinium, pro Sestio, & lib. 2. ad Atticum. Appianus lib. 2. Dio lib. 38. cap. 3.*

Cap. 89. Cornelius Nepos.) *Amatorio veneno periisse Lucullum, testatur etiam Plinius lib. 25. cap. 3.*

IN COMPARATIONEM.

Cap. 90. Plato Orpheum.) *Locus est valde elegans lib. de Republic. 2. ubi Hesiodi etiam, Homeri, Musæique de felicitate defunctorum nugæ refelluntur. alterum Platonis dictum de* exostracismo Cimonis, *est in Gorgia.*

PLUTARCHI NICIAS, GUILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

CUM Niciæ Crassum, Siculisque cladibus Parthicas haud absurdè comparaturus videar, primo loco monendum orandumque mihi lectorem censui, ne in earum rerum expositione, in quibus narrandis Thucydides affectus movendo, gravitate, varietateque fuit longè seipso superior, nedum imitatione eum aliquis æquare ut posset, idem mihi quod Timæo usuvenisse arbitretur. Is enim cùm speraret se & gravitatis laudem Thucydidi prærepturum, & ostensurum quàm rudis & planè plebeius scriptor esset Philistus, in historia se per media illa certamina, & navalia prœlia, & conciones, quas isti præcipuè res summa cum laude descripserant, ingerit; ut non pedes Lydium (quod ait Pindarus) currum sequi, sed puer planè, & qui optimum neglexisset discendi tempus, videatur, crassusque secundum Diphilum, & adipe Siculo inquinatus. I

Timæi ineptia.

II Sæpe ad Xenarchum delabitur: ut cùm dicit omen Atheniensibus factum fuisse, quod Nicias dux cui à victoria nomen est, imperium recusaverit: item quod mutilatis Hermis, id est Mercurii statuis, portentum fuerit, plurima illos damna eo in bello ab Hermocrate Hermonis filio accepturos: item verisimile esse, Herculem Syracusanis auxilium tulisse in gratiam Proserpinæ, quæ ei Cerberum tradiderit: Atheniensibus autem succensuisse, quod Ægestæis Trojanorum posteris salutem attulerint, cùm ipse à Laomedonte injuria affectus Trojam evertisset. Verùm eodem studio, ut opinor, ille ductus & hæc scripsit, & dictionem Philisti correxit, & Aristoteli Platonique convicia fecit. Mihi quidem planè sordidum rhetorculorumque proprium videtur de dictione aliis obtrectare aut contendere; stupidi autem hominis, velle cum iis certare, quos imitando assequi non possis. III Ergo quas Niciæ actiones Thucydides & Philistus memoriæ mandarunt, quandoquidem omittere non licet, eas potissimum paucis perstringam pro instituti mei necessitate, quæ ingenium ejus naturamque multis & magnis calamitatibus occultatam continent: ne negligentiæ ignaviæque crimine me onerem. Præterea si quæ plerisque ignota sunt, ea aut ex aliorum, apud quos sparsim extant, libris, aut ex donariis antiquisve decretis colligere conabor: non ut inutilem historiam, sed quæ ad mores ingeniumque viri perspiciendum faciat, proponam. De Nicia id primò potest dici loco, quod Aristoteles scripsit: tres fuisse optimos cives, ac qui paterno amore & benevolentia cives suos amplecterentur, Niciam Nicerati, Thucydidem Milesii, Theramenem Agnonis filium. quanquam hic quidem minorem reliquis laudem meretur, quod & in Ceo ignobilitas ei, & quod peregrinus esset, objecta est, & ob inconstantiam judicii volubilitatemque Cothurni cognomentum est adeptus. IV Thucydides ætate Niciam antecessit, Periclique in gratiam populi plurima

Æquales Niciæ.

rima agenti partes optimatum ipse defendens frequenter in repub.
restitit. Nicias minor natu vivente tamen adhuc Pericle alicujus
fuit existimationis: nam & huic in prætura collega fuit, & ipse solus
non unum gessit magistratum. Pericle mortuo, statim ad principa-
tum evectus est, potissimum à divitibus & nobilibus, qui eum Cleo-
nis improbitati oppositum, audaciæque volebant: habebat tamen
& populum sui studiosum. Nam Cleo plurimum potentiæ sibi *Cleon homo*
paraverat senum causam agendo, de novo stipendia faciendi pote *malus.*
statem ei concedens: & tamen avaritiam ejus impudentiamque &
audaciam multi eorum, quorum gratiam captabat, videntes, ad
Niciam se conferebant: Erat enim hujus gravitas non severa aut
importuna nimium, sed eam cautionem adhibebat, ut ipsius etiam
V timiditatis opinione multitudinis animos sibi conciliaret. Quip- *Ingenium*
pe natura pusillanimus, in re bellica prospero successu metum oc *Niciæ.*
cultabat: nam rem plerunque bene gerebat. At in repub. omnem
ad strepitum pertimescendo, calumniatoresque formidando, cùm
popularis habitus est, tum benevolentia populi magnam ex eo
consecutus potentiam. Solet enim is sublimes metuere, ideoque
abjectos extollere: & non contemni se à potentioribus, vulgus sum-
mi honoris loco habet. Et Pericles quidem vera virtute, eloquen-
tiaque fretus, non erat quod aliam personam indueret, fidemve sibi
arte aliqua apud plebem faceret, in reip. administratione versans.
At Nicias istis rebus destitutus, divitiis autem præstans, hic ipsis in
plebe sibi obstringenda usus est: Athenienses que facilitate & scuri-
litate Cleonis delinitos, cùm iisdem rebus allicere non posset, li-
beralitate & gymnasiorum exornatione suos fecit: eoque sum-
ptuum genere & superioris, & suæ ætatis omnes superavit.
VI Nostro quoque tempore ejus adhuc donaria quædam extant, *Liberalitas.*
Palladium in arce, cui quidam aurum, quo inductum fuit, de-
fluxit: & ædes, in Bacchi templo tripodibus qui ad edenda specta-
cula usurpantur, subjecta. Et sæpe quidem vicit liberalitate sua re-
liquos in edendis spectaculis, inferior nunquam discessit. Quibus-
dam (ut traditum) ludis servus ejus personam Liberi patris gerens
productus est, pulcritudine & magnitudine corporis præcipua, im-
berbisque etiamnum: cujus aspectu se delectatos cùm diuturno
plausu Athenienses significassent, assurrexit Nicias, Deoque dedi-
catum corpus servire nefas se putare inquiens, adolescentem ma-
VII numisit. Memoriæ prodita sunt etiam alia splendida ejus, & pia De-
li edita facinora. Chori, qui ad canenda in honorem Apollinis carmi-
na in eam insulam mitti à civitatibus solebant, simul atque appulis-
sent, à populo qui ad navim concurrebat, statim canere cogeban-
tur: id quod nullo ordine aut decore fiebat, cùm raptim inter ex-
scendendum & coronarentur & vestem mutarent. Id ut caveret Ni-
cias, cùm dux chori esset eo missus, ad Rhenam cum choro appulit:
& per noctem ponte, quem Athenis confectum auro, & tincturis, co-
ronis, aulæisq; exornatum pulcerrimè secum advexerat, Rhenā Delo
(ut

(ut fretum haud ſpacioſum interjacet) conjunxit: ortaque luce per eum pompam, chorumque precioſè ornatum & canentem duxit. Sacrificio, certaminibus, epuliſque confectis palmam æream Apollini dedicavit: agrumque centum minis emptum eidem conſecravit, cujus reditus in ſacrificium & ſolenne convivium Delii inſumerent, Niciæ multa à Diis bona precantes. Sic enim in columna, quam ejus doni quaſi cuſtodem in inſula reliquit, inſcriptum fuit. Palma, quam dixi vento fracta, in magnam Naxiorum ſtatuam incidit, eamque ſubvertit. In his multum ineſſe ſplendoris, liberalitatiſque ad ostentationem compoſitæ, nemo non videt. VIII
Verùm qui ex moribus & ingenio ejus conjecturam facere velit, is religionis quaſi appendicem fuiſſe iſtam liberalitatem donaque in gratiam populi collocata dicet. Fuit enim homo ſuperſtitioſiſſimus, ut Thucydides de eo affirmat. In quodam Paſiphontis dialogo ſcriptum eſt, quotidie eum Diis ſacrificaſſe, aruſpicem ſecum habuiſſe, & cùm ſimularet ſe aſſiduò de publicis rebus conſultare, plerunque de ſuis rebus quæſiviſſe, potiſſimum de ſecturis argentariis. In Laureotico enim agro eas habebat, multoſque & amplos ex iis reditus, ſed qui non ſine periculo pararentur, & magnus mancipiorum numerus ibi eſſet alendus. Pleraſque autem ſuas opes in argento habebat, multoſque circum ſe, poſtulantes munera: & auferentes: non pauciora enim iis qui lædere ipſum poſſent, quàm qui beneficio digni eſſent, largiebatur: omninoque timiditas ejus malis, bonis humanitas pro reditu erat.

Timiditas.

Licet hujus rei à Comicis ſumere teſtimonia. Teleclides in quendam ſycophantam hæc ſcripſit: IX

Charicles minam illi non dedit, ne diceret eſſe eum
Matris filium primum, pecunia exemptum ſcilicet.
Quatuor minas dedit ſed illi Nicias tamen:
Quamlibet cauſam ſcio, tamen indicare non volo.
Nicias enim amicus eſt, & arbitror bonum virum.

Et alius in Marica ab Eupolide exagitatus, pauperem quendam & ocioſum producens, ita quærit?

P. Cum Nicia tibi res quandiu fuit?
R. Ne vidi eum quidem, niſi nuper in foro.
P. Viſum fatetur à ſeſe is homo Niciam:
Qui noſſet autem? ni tunc ille prodidit:
Audiſtis æquales mei.
Depranſum in ipſa re teneri Niciam.
R. Sicne ergo væcordes virum vos optimum
Facinoris inveneritis ut mali reum?

At Cleon apud Ariſtophanem, ita minatur:

Rhetoribus ora comprimam, perturbaboque Niciam.

Phrynichus etiam quàm fuerit timidus & abjecti animi Nicias, his verbis ſignificat:

Civis quidem fuit (novi) ſatis bonus:
Nec pavidus inceſſit, trepidanſque ut Nicias.

Itaque

X Itaque qui tantopere calumniatores formidaret, neque cœnare cum ullo civium, neque in colloquia & quotidianas consuetudines se ingerere, neque cuiquam id generis oblectationi vacare magistratum gerens, in prætorio usque ad noctem permanere: primus in Senatum venire, postremus discedere. ubi nihil in publico agendum esset, domi se continere, neminem ad se admittere. Eos qui limina Niciæ adibant, amici ejus compellabant, ignoscerentque Niciæ orabant, tum quoque publicis occupationibus detento. Qui maximè Niciam in ea sibi gloria & majestate comparanda augendaque adjuvaret, Hiero fuit enutritus in familia ejus, ab eoque in litteris & Musica institutus: filium se credi volebat esse Dionysii ejus, qui Ærei cognomentum habuit, cujus & carmina extant. & *Hiero Nicianus.*
XI dux coloniæ in Italiam missæ constitutus, Thurios condidit. Is Hiero & arcana ista Niciæ cum vatibus commercia composuit, & rumore apud populum sparsit quam ille vitam boni publici causa toleraret, quippe qui ne balneo quidem aut cœna tractationem publicorum negociorum intermitteret: qui de civitatis commodis solicitus, suas res negligenter, vix circa primam vigiliam somno se daret: quibus rebus & corpus suum afflixisset, & amicis se comem jucundumque præbere non posset: quos unà cum pecunia sua studio reip. amisisset: cùm reliqui amicos pararent, eosque ex publico ditarent, voluptatibusque perfruentes rempub. quasi per jocum haberent. Et erat sanè is vitæ status Niciæ, ut de se illud Agamemnonis dicere potuisset:

Nos nempe majestate, & imperio modo
Populo sumus priores, servi cætera.

XII Cùm animadverteret autem eloquentia & sapientia qui præstarent cives, eorum virtutibus populum uti aliquando, vitare autem, suspectamq; habere potentiam, fastumq; reprimere & gloriam, (quod Pericles damnatus, Damon ostracismo ejectus, & adversus Antiphontem Rhamnusiū diffidentia vulgi, ac præsertim in Pachetem, qui Lesbum cùm cepisset, jussus rationem gestæ rei in judicio reddere stricto gladio sese interfecerat, satis demonstrabant) laboriosas & exiguas istas præturas omni studio subterfugit. ipse quoties rei gerendæ esset præfectus, tutissima consectans, quoties (ut ferè ei contigit) feliciter propositum confecisset, invidiam gloriæ vitans, non suæ sapientiæ, potentiæ, aut virtuti, sed fortunæ exitum acceptum retulit. Testimonium ei res ipsæ perhibuerunt. Cùm enim & sæpe & graviter tum Athenienses offendissent, nunquam planè ipsi accepti detrimenti ne pars quidem imputari potuit. Victi sunt in Thracia à Chalcidensibus, Calliade & Xenophonte ducibus: ab Aetolis, Demosthene: apud Delium Hippocrate duce mille viros amiserunt: pestis causam Pericles potissimum sustinuit, qui agrestem turbam in urbem belli causa conclusisset, quæ mutatio locorum & vitæ insolens luem excitaverit. Horum nihil Niciæ adscribi
XIII potuit. Verùm dux ipse Cythera cepit, insulā opportunè contra La-

Res à Nicia gestæ. conicam regionem positam, & à Laconibus habitatam: multa etiam in Thracia, quæ defecerant, recepit, multa Atheniensibus adjecit: Megarensibus in urbem à se compulsis, statim Minoam insulam, mox ex hac armis elatis Nisæam occupavit: in agrum Corinthium facta impressione, prœlio Corinthios vicit, multosq; eorum & ducem Lycophronem occidit: ibi duos de suis mortuos cùm reliquisset, qui in auferendis cadaveribus latuerant, re cognita statim profectionem inhibuit, missoque caduceatore ab hostibus cadavera repetiit. Equidem seu lege, seu consuetudine receptum erat, ut qui reddi suorum cadavera sibi poscerent, ii victoriam diffiteri viderentur, & trophæum eos statuere nefas haberetur: vicisse enim eos à quibus peteretur, quod qui petit, videtur injussu accipere nequire. Maluit tamē victoriæ gloriam dimittere, quàm duos cives insepultos relinquere. Populatus oram Laconicæ maritimam, fusis qui se opponerant Spartanis, Thyræam cepit, Æginetasque, qui tum tenebant, quos cepisset, vivos Athenas abduxit. Posteaquàm Demosthene Pylum muris muniente, classem terrestremque exercitum eo admoverunt Peloponnesii, facto conflictu in Sphacteria insula circiter trecenti Spartani relicti sunt. Hos capere cùm rem, ut erat, magnam putarent Athenienses, obsidio autem difficilis tardaque videretur, quæ in loco aqua destituto, æstivo tempore longam & sumtuosam commeatuum subvectionem requireret, hyeme autem ea periculosa & planè impedita futura esset: graviter tulerunt, pœnituitque non admisisse legationem Spartanorum de pace & fœdere missam, cujus præsertim rei autor fuerat Cleon repugnante Nicia. Cleon enim Niciæ inimicus, cùm eum impensius cupere Lacedæmoniis videret, populo persuasit ut decreto facto pacificationem prohiberet. Itaque tracto obsidione Athenienses cùm ii summis indifficultatibus constitutum exercitum audirent; Cleoni irascebantur. qui cùm in Niciam culpam conferret, quasi is timiditate ac mollicie sua ne hostes expugnarentur obstaret, qui se duce haud tam diu fuissent Atheniensium vires evasuri: in mentem venit civibus dicere: Cur ergo non ipse ad id bellum iret? Niciasq; in concione surgens, imperium ei belli Pylii potestatemque quantas vellet copias eo ducendi concessit, jubens non verbis uti ferocibus extra periculum, sed facinus memorabile in usum reip. edere. Primùm tergiversatus est Cleon, improviso id jussus: acclamantibus tamen Atheniensibus, & Nicia increpante, ambitione exuscitata & inflammato animo, imperium occepit, pollicitusq; simul est, se intra vigesimum quàm navigasset diem aut occisurum Spartanos qui in Pylo erant, aut vivos Athenas perducturum. Sanè ridere magis quam credere Atheniensibus subiit, alioquin etiam futilitatem ejus & væcordiam delectationi & risui habere solitis. Etenim ferunt aliquando concione coacta eum cùm à populo diu esset multumq; expectatus, tandem advenisse coronatum, petiisseq; ut res in crastinum differretur: se enim sacrificasse Diis, hospitibusq; convivio parando occupatum

(Margin notes and section numbers, in order: beside "tenebant, quos cepisset" — XIV; beside "ac mollicie sua" — *Pylum Cleon capit.*; beside "periculum, sed facinus memorabile" — XV)

patum esse: atque ita populum risu sublato discessisse.. Enimverò
tum fortuna usus secunda, laudeque post Demosthenem belli gesti
clarissima parta, intra eum quem constituerat diem Lacedæmonios
omnes, nisi qui in prœlio occubuerant, cùm arma ultro tradidis-
XVI sent, Athenas adduxit. Id factum magnam Niciæ infamiam conci-
liavit. Non enim clypeum abjecisse, sed turpius aliquid deteriusque
videbatur egisse, qui præ timiditate ultrò se imperio abdicasset, ini-
micoque rei tam præclarè gerendæ occasionem prodidisset. Quo
eum nomine rursùm exagitat Aristophanes in Avibus:

Non oscitare nunc profectò convenit,
Diuve cunctari nos more Niciæ.

Et in Rusticis.

R. Agrum volo colere. N. Quis ergo te vetat?
R. Vos. Mille sed vobis dabo lubens drachmas,
Me liberetis ut magistratu. N. Placet:
Bis mille erunt, quas Nicias dedit additis.

Equidem civitati haud exiguum damnum dedit, quod Cleoni pas- *Cleonis proteruitas.*
sus est tantum gloriæ potentiæque accedere, quibus ille ad auda-
ciam fastumque elatus effrænem, multorū malorum, quæ in ipsum
quoque Niciam redundarunt causa Atheniensibus fuit: atque idem
sublato tribunalis decore, primus inter dicendū exclamare, vestem
reducere, femur percutere, currere inter disserendum cœpit: unde
primùm apud eos qui in republica versabantur levitas, neglectus-
que decori, quæ duo omnibus rebus confusionem intulerunt, exorta
XVII sunt. Iam tum Alcibiades quoque ad orandum, & Rempub. tractan-
dam se contulerat, non usque quaque ille incontinens. Vt enim Ae-
gyptus dicitur ob fertilitatem

Multa venena, & multa salubria ferre medendo:

sic Alcibiadis in utramque partem locuples ingenium multas no- *Alcibiades fax belli.*
vis rebus magnis mutationibus occasiones præbuit. Quæ causa
fuit, ut Nicias ne liberatus quidem Cleonis importunitate civita-
tem componere & ad tranquillitatē reducere potuerit: sed cùm res
ad salutarem viam retraxisset, cœpto suo excidit, vehemente Alci-
biadis ambitionis impetu rursùm ad bellum compulsus. Res ita a-
cta est. Qui maximè pacem Græciæ impediebant, Cleon erat & Bra-
sidas, quorum alterius maliciam bellum occultabat, alterius virtu-
tem exornabat, alteri magnorum flagitiorum, alteri præclarorum
XVIII facinorum materiam suppeditabat. Hi cùm uno eodemque in
prœlio juxta Amphipolin periissent, Nicias continuò Spartanos na-
ctus jampridem pacis cupidos, Athenienseśq; etiam bello jam dif-
fidentes, utrosq; quasi fatigatos jam, & manus ab armis detrahen-
tes id agere instituit, ut reconciliata civitatum gratia, depulsisq; tot *Pacificatio Niciæ.*
à Græcis malis, & reducta quiete, certam consecuturis temporibus
felicitatem stabiliret. Qua in re sibi divites, & seniores, rusticamq;
multitudinē statim obsequentem habuit: reliquorum multos cùm
privatim compellasset, docendoque ut minus jam minusque bel-

lum vellent effeciſſet, Spartanos bona ſpe oſtenſa cohortatus eſt, ut paci ſtuderent. Fidem ei Spartani habuerunt, cùm ob notam ejus probitatem, tum quod apud Pylum captos & in vincula conjectos humaniter curando, calamitatem eorum leniiſſet Iam ante induciæ XIX
fuerant in annum factæ, in quibus cùm convenirent inter ſe, rurſumque ſecuritatem, ocium, hoſpitia, & cum amicis commercia deguſtaſſent, cupiditas eos vitæ nullo bello inquinatæ inceſſerat. Libenter audiebant choros, qui id genus carmina canerent:

Pilum jaceat mihi, dum circundet aranea filum:

ſuaviter etiam recordabantur ejus dicti: Eos qui in pace dormiunt, non tubis, ſed à gallis excitari. Convicia itaque facientes iis, qui in fatis eſſe dixerant, uti hoc bellum per novem triennia traheretur, communicatis toto de negocio ſermonibus, pacem conſtituerunt. Fuit hæc apud pleroſque opinio, liberatos tandem magnis malis Græcos: eratque in ore omnium Nicias, quem Diis charum hominem judicabant, divinaque fortuna nomen præſtantiſſimo bono vicinum nactum. Verè enim ſtatuebant pacis ejus autorem Niciam, uti belli Periclem: quorum hic ob leves cauſas in maximas calamitates Græciam conjeciſſet, ille reducta amicitia finem graviſſimis malis impoſuit. Itaque pacem eam hodieque *Nicieam*
vocant. Facta pace hac cum conditione, ut urbes oppidaque & homines capti mutuò redderentur, prioreſque id quibus obtuliſſet XX
ſors facerent, clam ſortes pecunia Nicias corrupit, ita ut priores Lacedæmonii redderent, autor eſt Theophraſtus Corinthiis & Bœotiis indignè ea quæ agebantur ferentibus, ita ut cauſando reprehendendoque renovare bellum viderentur: ſuaſit Nicias Athenienſibus & Lacedæmoniis, ut paci ſociale fœdus tanquam vinculum & firmamentum adderent, quo majori terrori eſſe deficientibus ipſique mutuò fideliores poſſent: idque ut ita fieret obtinuit. At Alcibiades, ut erat natura à quiete alienus, inſuper Lacedæmoniis inſenſus, à quibus coli Niciam, ſe ſperni videbat, ab initio ſtatim, tametſi fruſtra pacem impugnaverat. Paulò poſt animadvertens Lacedæmonios Athenienſibus diſplicere injuria affectos ſe putantibus, quod ii cum Bœotis ſocietatem conjunxiſſent, Panactum non everſam, Amphipolimque non reddidiſſent; cauſas has arripuit, ſingulisque exaggerandis populi animos irritavit: tandem accitis legatis Argivorum, cum iis de fœdere ineundo egit. Poſteaquam verò XXI
legati à Sparta plena cum poteſtate miſſi Athenas pervenerunt, collocutique cum ſenatu, viſi ſunt nihil iniquum agere: ibi verò metuens, ne populum iiſdem illi rationibus in ipſorum partem traherent, fraude eos circumvenit, juramento confirmans, ſe in omnibus quæ propoſita haberent conficiendis auxilio ipſis futurum, ſi neque oſtenderent, neque faterentur ſe cum plena poteſtate adeſſe: atque hac maxima ratione impetraturos quæ cuperent. Cùm perſuaſiſſet, iique à Nicia ad ipſum tranſiviſſent, ad populum eos produxit, primòque omnium ex iis quæſivit, cum plenâne de omnibus rebus poteſta-

Alcibiades pacem perfide irritam facit.

teſta-

testate missi venissent: id ubi negaverunt, inopinantibus iis alium
se præbuit, ac senatum eorum quæ ii dixerant ante testem vocavit,
populumque monuit, ne fidem haberent hominibus tam apertè
mentientibus, & modò hoc, modò diversum eadem de re dicenti-
bus. Perturbatis, uti par erat, legatis, & Nicia, qui nihil quod dice-
ret habebat, dolore miraculoq; rei perculso, populus statim Argi-
vos vocare, & fœdus icere contendit: Niciam terræmotus, qui subi-
XXII tò existens concionem solvit, adjuvit. Postridie populo rursum coe-
unte, omni conatu vix tandem impetravit ut fœdus illud differre-
tur, ipse legatus Spartã mitteretur, pollicitus omnia se probè com-
positurum. Eò cùm venisset, habitus quidem in honore est, ut vi-
rum bonum & Spartanæ reipub. bene cupientem dignum erat: re
tamen infecta, quod ii qui ad Bœotos inclinabant, prævaluerant,
domum rediit, non modò male audiens, sed & cives metuens, of-
fensos sibi ac iratos, quod ipsius suasu tot tantosque viros reddidis-
sent: qui enim Pylo adducti fuerant, ex principibus Spartæ familiis
erant, potentissimosq. in rep. habebant cognatos atque amicos. Ni-
hil tamen ob eam iram populus in eum gravius statuit: nisi quod
Alcibiadem prætorem creaverunt, Mantinensesque & Eleos, cùm ii
à Lacedæmoniis descivissent, cum Argivis in societatem accepe-
runt, prædonesq; Pylum miserunt, qui fines Laconicos infestarent.
XXIII Hæc novi belli causam præbuerunt. Vigente maximè inter Niciam
& Alcibiadem discordia, proposito ostracismo (quod fieri solebat à
populo statis temporibus, suspectum aliquem, aut gloriæ opumve
nomine invisum exilio decennali mulctandi causa) in magno uter-
que tumultu & periculo versatus est, cùm haud dubiè alteruter eam
calamitatem subiturus videretur. Nam Alcibiadis vitam vulgò ab-
ominabantur, audaciamque pertimescebant, uti in ejus vita copio-
sius ostendimus: Niciam & divitiæ, & vitæ præsertim ratio non fa-
cilis illa, neque popularis, sed solitaria, & aliorum de contemptu su-
specta, eoque à vulgari aliena, tum quod sæpe invitus publicæque
utilitatis rationibus compulsus cupiditatibus plebis restitisset, exo-
sum reddiderant. utque uno verbo dicam, juvenes bellique cupidi
contra pacis studiosos & seniores de eo uter esset ejiciendus conten-
debant. Enimverò

Pessimus est ut honorem è seditione reportet:

quando tunc quoque in diversas partes abiens populus locum frau-
XXIV dulentissimis præfractissimæque frontis hominibus dedit. Erat in- *Hyperbolus ostracismo eiicitur.*
ter hos Hyperbolus Perithœdes, nulla ad audaciam à potentia, sed
ad hanc ab illa progressus, & qui ob gloriam qua in urbe erat, urbis
esset infamia. Is eo tum tempore tutissimum sese ab ostracismo ra-
tus, quippe qui carcere se, & compedibus digniorem sciret, sperans
alterutro horum ejecto, sibi alterum adversarium fore, haud obscu-
ram lætitiam, quam ex eorum dissensione ceperat, ferebat, contra-
que utrunq; populum instigabat. Itaq; Nicias & Alcibiades ejus ma-
licia cognita clam inter se collocuti, factiones inter se conciliatas

in unum corpus redegerunt, eoque effecerunt, ut neuter ipsorum, sed Hyperbolus ostracismo pelleretur. Quod ut initio risum populo jocosque movit, ita postea pessimè eos habuit, contumeliam arbitrantes, quod dignitatem supplicii tam impuro homini irrogati imminuissent. Quippe Thucydidi & Aristidi, eorumque similibus hoc modo injunctum exilium, pro supplicio, & quidem gravi esse, facereque ad eorum reprimendam potentiam: at Hyperbolo honori id esse, eoque impudentiam ipsius auctum iri, quod eadem cum præstantissimis viris pœna dignatus esset. Quam in sententiam Plato comicus de eo scripsit:

Passus quidem est suis bene digna moribus,
Sed se, suis indignaque stigmatibus tulit:
Non est enim propterea inventus ostracus.

Itaque ultimus omnium Hyperbolus ea pœna, neq; post eum quisque alius affectus est. primus omnium ita punitus fuit Hipparchus Cholargensis, tyranni cognatus. Cæterùm in præsenti negocio cernere est, quàm confusa sit, & ratione incompræhensibilis fortunæ XXV
ratio. Nam si Nicias cum Alcibiade in contentione de ostracismo perseverasset, aut eo ejecto tutò ipse civitatem administrasset, aut victus ipse ante extremam calamitatem abiisset, optimi ducis integro adhuc sibi nomine. Neque sum nescius Theophrastum in ea esse sententia, Phæace, non Nicia cum Alcibiade contendente, Hyperbolum esse exilio damnatum: sed ego plures autores secutus sum. Proinde Ægestæorum & Leontinorum legati cum Atheniensibus suaderent, uti expeditionem in Siciliam facerent, Nicias id impugnaturus, consilio & studio Alcibiadis victus est: qui spes injiciendo, verbisq; corrumpendo, populum etiam priusquàm in concione de re ista ageretur in suam sententiam pertraxerat. Adolescentes adeò in palæstris, senes in officinis & hemicyclis unà sedentes, figuram Siciliæ depingebant, marisq; circumjecti naturam: portusque & loca ejus insulæ versus Africam obversa considerabant. Non enim præmium victoriæ Siciliam, sed belli arcem fore putabant, unde Carthaginiensibus impetitis, Africam essent, mareq; quod intra columnas Herculis est omne in suam potestatem redacturi. His re- XXVI
bus intentis civibus Nicias contrarium suadens, neque multos, neque graves habuit adjutores: divites enim veriti ne publica ministeria & præfecturas viderentur subterfugere, etiam præter animi sententiam quiescebant. Neque tamen defatigatus est, animumve despondit: sed cùm bellum decretum esset, primus ipse dux belli cum Alcibiade & Lamacho creatus, rursum in concione populum dehortatus est, obtestatusque, & orationem traducendo Alcibiade finiit, qui sua avaritia ambitioneq; ductus ad difficile & transmarinum bellum populum extruderet. Nihil tamen eo consecutus est, quinimo idipsum suffragio populi confirmavit, quod peritia rei bellicæ præstantiore ipso, commixta ejus timiditas cum Alcibiadis audacia & Lamachi mansuetudine, eò magis tuta omnia præstitura crede-

Bellum Siciliense conflatur.

credebatur. Et Damostratus, qui maximè omnium cives ad bellum
suscipiendum stimulabat, progressus in concionem, effecturum se
dixit, ut Nicias prætextus quærendi finem faceret: rogationeq; lata,
uti imperatoribus plena daretur potestas domi forisq; consultandi
XXVII agendique, populo ut eam haberet ratam persuasit. Equidem et-
iam multos aruspices fertur prodigiis motos, bellum prohibuisse.
Verùm alii vates, quos secum Alcibiades habebat, oracula quædam *Prodigia.*
vetusta proferebant, magnam ex Sicilia gloriam Athenienses ade-
pturos affirmantia: & quidam ab Ammone advenerant sortilegi o-
raculum ferentes, quod universos Syracusanos in potestatem Athe-
niensium venturos diceret: contraria enim, ne malum omen offer-
rent, occultabant, quando ne manifesta quidem ostenta videbant
animos Atheniensium ab instituto dimovere. Cujus generis fuit,
quod una nocte omnes Hermæ membris exterioribus mutilati fue-
runt, uno excepto, quem Andocidæ appellant, quod donariū Aegei-
dis tribus ante ædes, quas tum Andocides habebat, stetit. Homo qui-
dam subitò in aram duodecim Deorum insiluit, cùmque circumi-
visset, pudenda sibi saxo amputavit. Delphis Palladium aureum su-
per palmam æream fixum Athenienses ex manubiis Medicis dedi-
caverant: id tum per aliquot dies corvi advolantes rostris percus-
serant, fructumque palmæ aureum avulserant, & deturbarant. Hoc
Athenienses in gratiam Syracusanorum à Delphicis confictum di-
cebant. Oraculo autem jussi, ut Minervæ antistitam Clazomenis
Athenas adducerent, executi hoc sunt: nomen mulieri erat He-
sychia, quod Latinè *quies* dicitur. atque hoc nimirum fuit, quod
XXV eo tempore Dii præcipiebant Atheniensibus uti quiescerent. Ita- *Meton.*
III que Meton astrologus sive his territus signis, sive suas rationes se-
cutus, metuens ne dux ad id bellum mitteretur, cùm jam tum ali-
quem magistratum gereret, simulata insania domū suam incendit:
quidam non furorem finxisse, sed noctu ajunt domum inflammasse,
postridie abjecto habitu in forum venisse, & à civibus petiisse, ut
in tantæ calamitatis solatium filium suum, qui erat triremis præfe-
ctus in Siciliam iturus, militia liberarent. Socrati etiam, qui sa-
piens est usurpatus, iis quibus consueverat aliis quoque in rebus
uti indiciis, Genius ostendit, ad perniciem patriæ istam spectare ex-
peditionē: ipse familiaribus amicisq; retulit, & sermo ejus ad mul-
torum aures pervenit. Non paucos etiam tempus, quo classis aman-
data fuit, perterruit. Adonidi enim tunc sacra faciebāt mulieres At-
ticæ, & passim per urbem simulacra jacebant. circùm sepulturæ, &
planctus muliebres videbantur: itaque subiit quibusdam ominari,
XXIX & vereri ne classis illa splendidò adornata, paulò post emarceret. Et *Niciæ timiditas.*
Nicias quidem quod decretum eo de bello impugnavit, ac neque
spe elatus, neq; imperii magnitudine perculsus sententiam mutavit,
boni moderatique viri functus est officio. At posteaquàm neq; aver-
tere à bello populum neque se ejus administrationi eximere valuit,
sed eum populus veluti vi abreptum copiis ducem imposuit: non

jam porrò illa nimis anxiè cavendi, cunctandique erat retinenda ratio. Is verò pueri instar à navi retro oculos retorquens, crebroque animo suo revolvens, quod suis consiliis non esset obtemperatum, collegas etiam segniores reddidit, occasionemque primam rei gerendæ prodidit. Etenim initiò statim periclitanda fortuna hostesque invadendi fuerant. At Nicias Lamacho monente, ut rectà ad Syracusas iretur, & pugnæ copia hosti proximè eam urbem fieret, Alcibiade urbes prius ad defectionem à Syracusanis solicitate jubente, ab utroque dissentiens, quietè præter Siciliam navigare, armaque & triremes ostentare, atque ita postquàm suæ potentiæ gustum quasi aliquem Aegestensibus præbuissent, Athenas redire jussit: quo consilio & rationes suorum conturbavit, & animos dejecet. Quin & paulò post Alcibiade ad causam dicendam Athenas revocato, cùm verbo quidem collegam haberet, potentiam autem solus omnem obtineret, desidendi, circumnavigandi, consultandi, non ante finem fecit, quàm & spei vigor consenuisset, & stupor metusque, quem hostes ad primum copiarum Atheniensium conspectum conceperant, evanuisset. Cùm adesset adhuc Alcibiades, sexaginta navibus ad Syracusas navigarunt, & reliquis extra portum instructis, decem explorandi, & Leontinos in suam possessionem per præconem revocandi causa intra portum perrexerunt. Hæ navim hostilem ceperunt, asseres vehentem, in quibus tributim descripti erant Syracusani: eosque asseres alias extra urbem in Iovis Olympii fano repositos tum ob recensionem & delectum eorum qui ætate essent ad bellum integra afferri jusserant. Vt igitur ii asseres ad duces Atheniensium allati sunt, ac nominum multitudo cognita: perturbati sunt vates, veriti ne jam tum oraculum esset repræsentatũ, quod omnes Syracusanos in potestatem Atheniensium perventuros dixerat: quanquam id aliàs quoque Atheniensibus evenisse traditur eo tempore, quo Callipus Atheniensis occiso Dione Syracusas obtinuit. Haud multo post Alcibiade ex Sicilia avecto summa rerum penes Niciam fuit, Lamachus autem fortis quidem erat justusque vir, & in pugna manu promptus: adeò interim pauper, ut rationes Atheniensibus singulorum à se obitorum imperiorum reddens, exiguum pecuniæ in vestem crepidasque sibi insumptæ iis adnotaverit. Niciæ cùm alias, tum ob divitias & gloriam ampla erat majestas. fertur quodam tempore, cùm inter collegas esset de re quapiam in prætorio deliberatio, Sophoclem poëtam jussum ab eo primo loco dicere, ut qui ætate cæteros præcederet, respondisse: Ego quidem, Nicia, annorum, tu venerationis plurimum habes. Ita tum quoq; Lamachum imperatoriis artibus superiorem ipso sub se habens, solita sua timiditate & cunctatione bellũ administravit. primùm longissimè ab hostibus circumnavigando, fiduciam iis auxit. Deinde Hyblam exiguum oppidum oppugnare adortus, cùm re infecta obsidionem solvisset, in summum contemptum venit. Denique Catanam accessit, neq; ibi quicquam egit, nisi quod Hyccara oppi-

(Margin: XXX beside "revocato" line; *Lamachus.* beside "tur eo tempore" line; XXXI beside "Haud multo post" line)

oppidulum barbaricum cepit. Ex hoc oppidulo Laidem, quæ nobi-
lis deinde meretrix fuit, puellam adhuc inter captivos venditam, &
XXXII in Peloponnesum abductam ferunt. Præterita jam æstate, cùm Syra-
cusanos audivisset eò fiduciæ pervenisse, ut contra ipsum ultrò pro-
ficisci statuerent, equitibus eorum etiam per ludibrium ad ipsa ca-
stra adequitantibus, quærentibusque: Habitatumne cum Catanen-
sibus, an reductum in sua Leontinos venerint: vix tandem navigare
ad Syracusas animum intendit. Vt autem tutò, & nemine intertur-
bante exercitum ibi collocare posset, à Catana quendam misit qui
Syracusanis indicaret, ut si castra Atheniensium vacua, armaque ca-
pere cuperent, ad certum diem omnibus cum copiis ad Catanam
venirent: Atheniensibus enim plerunque in urbe commorantibus,
statuisse amicos Syracusanorum cùm hos advenire cernerent, simul
& portas occupare, & navale incendere. esse autem multos, qui ea
de re conspirarint, ipsorumque adventum expectent. Nihil hac ar-
te præclarius in Sicilia Nicias ostendit. Hostes enim cum tota exer-
citu ex urbe abducens, ita ut prope vacua ea virorum esset, ipse Ca-
tana avectus cùm portus Syracusanos occupavit, tum eo in loco ca-
stra posuit, qui & tutum adversus ea quæ hostibus potiora esse pu-
tabat, præstare posset, & bello absque cujusquam impedimento ge-
XXXIII rendo commodus videretur. Cùm à Catana reversi Syracusani ante
urbem aciem instruxissent, celeriter eductis contrà suis, victoria po-
titus est. Ibi hostium quidem non magnam stragem edidit, equiti-
bus insecutioni obstantibus: fluvii verò pontes abrumpens, Her-
mocrati occasionem dedit in confirmandorum Syracusanorum cau-
sa habita oratione dicendi: Ridiculum esse Niciam, qui omnia sua
consilia eò accommodet, uti ne pugnet, perinde atque non pugnan-
di causa advenisset. Enimverò id facinus tantùm Syracusanis terro-
rem incussit, ut loco quindecim ducum, tres tum constituerint, iis-
que populus jurejurando fidem fecerit, plena iis cum potestate im-
perium permissum iri. Iovis Olympii templum Atheniensibus ca-
pere cupientibus, quòd multa in eo erant aurea, argenteaque dona-
ria, Nicias consultò rem tantisper distulit, dum per ejus negligen-
tiam Syracusani præsidium eo imponerent: ratus direptis templi
opibus, nihil ad rempublicā utilitatis, ad se totius flagitii infamiam
redundaturam. Illustri autem victoria nullam ad rem usus, paucis *Hyberna.*
post diebus in Naxum recessit, magnisq; ibi sumptibus hyemavit,
nihil agens interim, nisi quod cum paucis quibusdam Siculis ad se
XXXIV descisc entibus pactus est. Itaque Syracusani animo recepto, ad Ca-
tanam profecti agrum vastavêre, & Atheniensium castra combusse-
runt. Quapropter omnium in reprehensionibus Nicias fuit, qui
consultando, cunctando, & cavendo occasionem rei gerendæ amit-
teret. nam actiones ejus vituperari non poterant: utque erat in effi-
ciendo eo quod semel conatus esset strenuus, ita cunctanter, & ti-
midè rem aliquam aggrediebatur. Postquàm rursus exercitum Sy-
racusis admovere statuit, ea arte, eaque celeritate & securitate usus

eſt,ut & inſcio hoſte Thapſum naves adverterit, militeſq; expoſuerit, & occupaverit Epipolas, & milites delectos, qui ad defendendum locum accurrerant fuderit, trecentoſque ceperit,& equitatum hoſtilem,qui invictus putabatur,repulerit: ac, quod & maximè Siculos perterruit,& incredibile Græcis viſum eſt,muro Syracuſas circumvenit modico temporis ſpacio, urbem Athenis non minorem, ſed ob inæqualitatem locorum, maris vicinitatem, paludeſque circumjectas ejuſmodi operibus faciendis iniquiorem. Atque hæc ille ferè omnia perfecit, cùm ne proſpera quidẽ inter tot curas uteretur valetudine,ſed ex renibus laboraret: cui morbo æquum eſt imputari,ſi quid ab eo perfectum non fuit. Miror autem cùm ducis diligentiam,tum militum virtutem,in iis quas proſperè geſſerunt rebus. Et verò Euripides victis perditiſque epitaphium ſcribens, hæc fecit:

Syracuſæ muro circumventæ.

Octo Syracoſios hi cladibus affecerunt,
Dum neutris fatum proſperiora dedit.

Sed non octies tantum, verùm ſæpius victos ab iis Syracuſanos invenies, antequam deus quiſpiam aut fortuna Athenienſium res ad ſummam potentiam evectas ſubvertit. Pleriſque rebus gerendis XXXV ipſe vim ſuo corpori faciens interfuit Nicias. Aliquando morbi vehementiſſimè ingruentis vi oppreſſus, in caſtris jacuit, paucos ſecum famulos habens. Lamachus interim cum exercitu in Syracuſanos pugnavit, ab urbe murum verſus Athenienſem extruentes,quo prohiberent, ne hoſtis quod interjectum erat ſpacium munitionibus occuparet. Ibi cùm Athenienſes pulſos Syracuſanos incompoſito agmine inſequerentur, deſtitutus à ſuis Lamachus Syracuſanorum equites ſeſe inferentes ſubſtitit. Primus inter eos erat Callicrates,homo belli gnarus & ferox:cum hoc ut ſe mutuò provocaverãt, ſingulari pugna congreſſus,ictus prior ipſe,cùm hoſtem lethali vulnere affeciſſet, juxta uterque expirarunt. Lamachi corpori & armis potiti Syracuſani, ad muros Athenienſium curſim contenderunt, ubi Nicias propugnatoribus carens jacebat. Verùm hic neceſſitate tamen compulſus ſurrexit, periculo præſenti conſpecto, quos ſecum habebat, ignem lignis, quæ tum multa ante muros jacebant ad fabricandas machinas cæſa, ipſique machinis immitti juſſit. Id conſilium Syracuſanos (nam ingentem flammam de medio loco aſſurgere videntes, retrò averſi ſunt) repreſſit, & Niciam, muroſque & pecuniam Athenienſium ſervavit. Secundùm hæc Nicias ſolus XXX
belli dux relictus, præclara in ſpe fuit: nam & urbes ad ipſum deficiebant, & multæ undique annona onuſtæ naves in caſtra ejus conveniebant, omnibus ſe ei, ut qui proſpero uteretur ſucceſſu, adjungentibus: quin & ſermones jam Syracuſanorum ſalutem urbis deſperantium de pacificatione ad ipſum deferebantur. Quando Gylippus quoque Lacedæmone ad opem iis ferendam navigans, ut in itinere cognovit urbem munitionibus clauſam ſummis eſſe in anguſtiis, ita porrò navigavit, ut qui teneri jam ab hoſte Siciliam putaret, & Italicas tantum jam urbes ab eo defendendas, ſiquidem VI

poſſet,

possent, duceret. Latè enim fama tenebat, Athenienses omnia sua in
potestate habere, & duce belli uti ob fortunæ favorem prudentiam-
que invicto. Et ipse tum contra naturam suam Nicias præsenti re-
rum fortuna aucta fiducia, ac potissimum iis fidens, quæ ex clan-
destinis cum iis qui Syracusis nuncios ad ipsum mittebāt colloquiis
acceperat, jamjam urbem conditiones pacis accepturam ratus, Gy-
lippum advenientem nihili fecit, neque accurata est usus custodia.
Itaque Gylippus dum ab eo planè contemnitur atque negligitur,
scapha in Siciliam nescio Nicia appulit longissimè à Syracusanis,
copiasque magnas conduxit, neque advenisse his eum scientibus ne-
XXX que expectantibus. Iam concione advocata, ut de pace cum Nicia
VII facienda ageretur, quidam convenerant, qui eam componendam
existimabant, priusquàm prorsus munitionibus urbs circumuni-
retur (per enim exiguum ei operi deerat adhuc, & jam omnis ad id
perficiendum parata erat materia: cùm jam id in discrimen addu-
ctis rebus, Gongylus à Corintho Syracusas una triremi pervenit,
concursuque (ut fit) ad ipsum facto, mox adfuturum Gylippum, ad-
vehi etiam alias auxiliarias naves indicat. Nondum fidem iis Gon-
gylo habentibus à Gylippo nuncius venit obviam iri sibi Syracusa-
nos jubente. Ita demum receptis animis Syracusani, armati Gylip-
po occurrerunt: isq; statim ex itinere instructas copias contra Athe-
XXX nienses duxit. Postquàm aciem opposuit Nicias, Gylippus in cōspe-
VIII ctu Atheniensium depositis armis præconē ad eos misit, impunita-
tem se Atheniensibus, si quidē ex Sicilia abeant, dare edicens. Nullo
responso id Nicias dignari, quidam militum irridere, & percontari,
ecquid unius pallioli & baculi Laconici præsentia ita res Syracusa-
norum corroboratæ essent, uti Athenienses despicerent, qui multo
robustiores Gylippo, magisque comatos triginta Lacedæmonios
cùm in compedibus habuissent, eos suis reddiderint. Timæus ne Si-
culos quidem Gylippum alicujus precii hominem duxisse ait: sed
& postea avaritiam ejus sordesque damnasse, & ut primum in Sicilia
visus est, lacernam ejus & comam risisse: deinde tamen (inquit) ad
eum, tanquam ad noctuam subitò visam, multi advolaverunt, eum-
que ducem sunt secuti, id quod verius est quàm priora ista. Etenim
in scipione & pallio majestatem Laconicam conspicati, ad eum se
adjunxerunt: ac totius rei gestæ gloriam Gylippo deberi non Thu-
cydides modò, sed & Philistus Syracusanus, qui rebus istis interfuit,
XXX scribunt. Primo conflictu Athenienses superiores fuerunt, paucos- *Athenienses*
IX que Syracusanorum aliquot, & Gongylum Corinthium interfece- *vincuntur.*
runt. Postridie, quæ vis esset experientiæ, Gylippus ostendit. Iisdem
enim armis, equis, locisque usus ordine modò instruendæ aciei mu-
tato, vicit Athenienses: fugientibusq; in castra Syracusanos circun-
dans lapidibus materiaque ab hoste advectis propugnacula excita-
vit, hostilesque munitiones interrupit, inutilesque iis fecit. Inde
animis confirmati Syracusani, classem instruere, equitibus suis & mi-
nistris passim vagantibus multos homines capere. At Gylippus cir-
cum

cum urbes proficisci, eas cohortari, sibi adjungere, & ad mandata sua exequenda, opemque ferendam promtas reddere. Quare Nicias rursus ad pristina sua consilia mentem revolvit, rerumque mutatione perspecta, æger animi Atheniensibus scripsit, ut aut alium mitterent exercitum, aut hunc suum etiam ex Sicilia revocarent: se autem omninò militia solvi ob morbum postulabat. Iam ante etiam XL
mittere in Siciliã copias statuerant Athenienses: verùm ea res à potentioribus variè impedita fuerat, qui Niciæ felicitati invidebant, eique omnibus modis obstare conabantur. Tunc demum omni studio ut mitteretur subsidium, civitas egit. Ipsa hyeme in Siciliam Eurymedon ab Athenis pervenit, pecuniam adferens, & Niciæ collegas ex iis qui tum in castris erant, Euthydemum & Menandrum constituens: Demosthenes eodem cum magna classe sub exitum hyemis erat navigaturus. Interea temporis Nicias rursus terra marique rem gerere subitò agressus, classe primum superatus, disjecit tamen hostium naves, multasque submersit. Terra non satis maturè suis subvenit: sed Gylippus Plemmyrium repentè adortus cepit, quo in oppido triremium instrumenta, & multum pecuniæ Athenienses reposuerant: omnia ea, multique mortales in Gylippi potestatem venerunt, cæsique sunt haud pauci. Maximè id damno fuit Atheniensi- XLI
bus, quod eo oppido capto commeatu excludebantur, neque sine prœlio (hostibus ibi in statione classem habentibus) petere eum porrò licebat, cùm ante ejus ratio & tuta fuisset, & expedita. Quin & Syracusanis sua classis non tam vi hostium, quàm ob solutos in iis insequendis ordinis videbatur detrimentum passa: itaque splendidius instructa, hostem ad prœlium navale provocarunt. Id verò Nicias detrectare, stolidique esse dicere, cùm integra classis adventaret, cum qua mox esset adfuturus Demosthenes, interim minori & malè instructa velle decertare. Cæterùm Menander & Euthydemus, nuper imperium adepti, utrique suorum duci æmulabantur: cùm & præclarum aliquod edere ante Demosthenis adventum facinus, & superare Niciæ gloriam cuperent: itaque prætexentes majestatem patriæ, quæ imminueretur omninò & periret, si Syracusanos ipsi ad pugnam provocantes timerent, navalem pugnam invito Nicia commiserunt, arteque Aristanis Corinthiorum gubernatoris circumventi, à sinistro cornu (ut Thucydides scribit) victi omninò, permultos suorum amiserunt. Quæ res novum Niciæ dolorem attulit, cùm & solus totius belli administrationem ægrè susciperet, & collegarum culpa cladem accepisset. Interim Demosthenes por- XL
tum intrare conspectus est, apparatu splendidissimo & hostibus ad- II
modum terribili, navibus septuaginta tribus quinque armatorum millia, jaculatorum, sagittariorum & funditorum tria millia advehens, armorum ornatu, & navium insignibus multitudineq; magistrorum & tibicinum ita instructa classe, ut plurimũ is splendor ad ostentationem, & terrorem hostibus incutiendum faceret. Rursus itaq; (ut erat consentaneum) in magnum timorem Syracusani perve-

Demosthenis classis.

vene-

venerunt, cùm nullum finem laborum, sed alias ex aliis ærumnas & clades frustra se tolerare judicarent. Niciæ gaudium, quod ex adventu earum copiarum percepit, perbreve fuit. Primo enim statim colloquio Demosthenes continuò adoriri hostem, & rem quam primum in summum discrimen deducere, Syracusas capere, & demum inde redire jubebat. Ibi Nicias metuens rebus à mira ista properatione & temeritate, orare ne quid inconsideratè, ne quid stultè actum vellet: docere, moram hostibus damnosam fore, qui & à pecunia jam laborent, neque diu porrò cum iis sint permansuri socii: mox eos in difficultates conjectos, rursus (ut ante) ad se de pacis conditionibus missuros. Et verò erant Syracusani quidam non pauci, qui

XLIII clandestinis cum Nicia colloquiis utentes, manere eum jubebant, Syracusanos jam & bellum ægrè sustentare, & Gylippum molestum iis esse, omninoque si difficultates istæ augerentur, animos desponsuros affirmantes. Hæc Nicias partim obscurè innuens, partim proloqui nolens, timiditatis opinionem de se apud collegas excitavit: dicentesq; antiquas illas ejus artes, cunctationem, curas nimiamque diligentiam quibus ab initio vigorem exercitus extinxisset, non hostes invadendo, sed inanibus consiliis sese in despectum adducendo, eas nunc renovari, in Demosthenis sententiam concesserunt, & vix tandem vi adactus Nicias, reliquis morem gessit. Proinde noctu Demosthenes cum peditatu profectus, Epipolas aggressus est, quibusdamque antequam hostem adesse sentirent occisis aliis, qui se opposuissent fusis, locum obtinuit. Verùm hoc non contentus, eò usque progressus est, dum in Bœotos incidit: hi enim primi agmine facto adversis hastis cum magno clamore in Athenienses impetum dederunt, multosque eorum prostraverunt. Statim trepidatio, tu-

Clades ejus temeritate accepta.

XLIV multusque totum exercitum pervasit, fugientesque victoribus permixti, & qui adhuc descendebant & in hostem contendebant, à suorum fugientium turba repressi, invicem in se inciderunt: neq; inter fugientem & persequentem, socium vel hostem discernere quisquam poterat. quippe concursus incompositus tot in uno loco hominum per terrorem & ignorantiam, incertusq; conspectus in nocte neque tenebris maris obscura, neque luce certa illustrata (jam enim luna ad occasum vergens, arma & corpora multa variè agitata ita irradiabat, umbrasque eorum projiciebat, ut conspici certò nihil quicquam posset) hostium metu etiam amicos suspectos invicem faciebat, summasq; in miserias Athenienses deducebat. Habebant à tergo lunam, atque ita suis sese umbris regentes, armorum suorum nitorem & multitudinem obtegebant: contrà hostes ob scuta ad lumen lunæ renidentia, multò quàm erant plures & splendidiores apparebant. Tandem terga dederunt, & quidem ab hostibus effusè fugientes insequentibus alii à se mutuò cæsi sunt: nonnulli per præcipitia delapsi perierunt, multos hinc inde palantes facto die equites deprehenderunt ac perdiderunt. Duo Atheniensium millia cæsi, eorum qui evaserunt pauci cum armis in castra reversi

sunt

Deliberatio de relinquenda Sicilia.

ſunt. Nicias non inopinata accepta clade, cum accuſaret Demoſthenis temeritatem, hic ſe excuſans, ſuaſit quàm celerrimè Siciliam relinquendam eſſe: nam neque venturum alium exercitum, & præſentibus copiis hoſtem ſuperari non poſſe: & quidem etiam victis hoſtibus, fugiendum tamen fore locum hunc, qui cùm ſemper diceretur iniquus eſſe & inſalubris militibus, tum verò ſatis appareret propter anni tempus peſtilentem eſſe. jam enim autumnus inierat, multique ægrotabant, animis omnes ceciderant. At Niciæ conſilium de fuga & diſceſſu magnopere diſplicebat, non quod non metueret Syracuſanos, ſed quia magis iis Athenienſium judicia & calumnias formidaret. dicebatq; ſe quidem non timere, ne quid præterea adverſi in Sicilia accideret: ſin verò ſecus eveniret, malle ab hoſtibus, quàm à civibus necari: (à qua ejus ſententia alienus fuit poſteriori tempore Leo Byzantius, qui ad cives ſuos dixit, malle ſe ipſorum manu, quam una cum ipſis mori) cęterùm de loco in quem caſtra ſunt transferenda, per ocium ſe deliberaturum. Hæc illo diſ- XLV
ſerente, Demoſthenes, ut qui ſua ſententia haud feliciter Niciæ conſilium victum ante ſciret, urgendi finem fecit: conceſſerunt & reliqui, quod ſubiret eis cogitare Niciam ideò diſceſſum tam vehemēter improbare, quod Syracuſanorum pollicitationibus fidem haberet, eventumque earum præſtolaretur. Sed poſteaquàm & alius Syracuſanis acceſſit exercitus, & lues apud Athenienſes aucta eſt, tum demum Nicias quoque in ſententiam Demoſthenis conceſſit, militibusque mandavit, uti ad abnavigandum parati eſſent. Omnibus jam ad abitum inſtructis, cùm nemo hoſtium obſervaret (neque enim quiſquam diſceſſum Athenienſes moliri putabat) noctu luna defecit. ea res Niciæ, aliiſque qui ſeu imperitia ſeu ſuperſtitione decepti id genus oſtenta timent, magnum injecit terrorem. Solis e- XLVII
nim lumen novilunii tempore interdum obſcurari, idque lunam efficere, jam tum utcunque etiam vulgò intelligebatur. Quid verò rei eſſet, quod Luna ſubitò cùm plena luce ſplendet, eam amittat, varioſq; colores exhibeat, non facilè intelligebatur, & in prodigium trahebatur, quo divinitùs magna aliqua pręmonſtraretur calamitas. Qui enim primus, apertiſſimè quidem & liberrimè auſus eſt de Lunæ illuminatione & obumbratione ſcripto edere rationem, is Anaxagoras fuit, non vetuſtus ipſe: neque celebris tum diſputatio habebatur, ſed occulta adhuc apud paucos & cautè tractabatur. Non enim ferebant eo tempore eos qui naturam rerum & cœleſtia ſublimiaque explicare profitebantur: tanquam qui divinum numen in abſurdas cauſas, efficaciaſque nullum certum finem propoſitas habentes, & affectiones neceſſitate conſtrictas diſcerperent. Itaque & Protagoras in exilium actus eſt, & Anaxagoram in carcerem conjectum vix ſervavit Pericles, & Socrates ejuſdem philoſophiæ cauſa (cùm quidem nihil eſſet ipſi cum ea rei) interiit. Platonis primùm gloria, quæ & ob vitæ ejus honeſtatem effulſit, & quod divinis præſtantioribuſque principiis naturales iſtas neceſſitates ſubjecit, invidia

Phyſice Athenienſibus inviſa.

dia

dia eam Philosophiæ partem liberavit, eique aditum ad omnes ho-
XLVIII mines expediit. Socius quidem Platonis Dio, quo tempore à Za-
cyntho solvens contra Dionysium ibat, Lunæ defectu, qui tum for-
te accidebat, nihil turbatus, Syracusas perrexit, ac tyrannum ejecit.
Nicias tum casu vatem peritum secum habebat nullum: familiaris
enim ejus, & qui multum superstitionis solebat eximere Stilbides,
paulò ante fato functus erat. Namque (ut Philochorus asserit) si-
gnum id fugientibus nequaquam malum est, sed percommodum,
tenebras enim & latebras quæ cum metu aguntur, requirunt, iisque
lux est adversa. Et alioquin quę circa solem Lunamve accidunt por-
tenta, in triduum tantùm cavere jubent: ut in exegeticis Autoclides
tradit. At verò Nicias alium Lunæ circuitum expectare jubebat,
quasi non statim eam esset conspecturus suo nitori restitutam, post-
quàm ea per locum ab opposita terra luci solis obstructum transivis-
set. Interim reliquis propè omnibus rebus omissis, sacrificando tem-
pus traxit, eo usque dum hostes Atheniensibus supervenerunt, pe-
destribus copiis muros eorum & castra oppugnantes, navibus au-
tem portum circumquaque occupantes: neque ipsi solùm triremi-
bus id agebant, sed & pueri lembis piscatoriis & scaphis conscensis
XLIX Athenienses per ludibrium provocabant. Ex his pueris unum il-
lustribus natum parentibus Heraclidam, cùm is cymbasa sua præter
reliquos esset provectus, Attica navis insequuta est & apprehendit.
Illi timens Pollichus avunculus, decem triremibus, quibus præe-
rat, contra hostes provectus est, idemque tutandi Pollichi causa cæ-
teri fecerunt. Commisso acri navali prœlio, vicerunt Syracusani, & *Victoria Syracusanorum.*
Eurymedontem cum multis aliis interfecerunt. Iam verò nullo mo-
do manendum sibi in insula Athenienses rati, multis clamoribus à
ducibus contendebant, ut se vel terrestri itinere abducerent: nam
Syracusani statim à victoria fauces portus obstruxerant. Niciæ au-
tem id minimè probabatur: indignam enim rem existimabat, tot na-
ves onerarias, triremesque propè ducentas hostibus relinquere Ita-
que centum & decem triremes (reliquis enim remigia deerant) pedi-
tum & jaculatorum optimo quoque imposito replevit, reliquam
turbam ad mare assistere jussit, majoribus castris, & munitionibus
quæ ad Herculis fanum pertinent, relictis. Quo factum est ut inter-
missum hactenus Herculis sacrificium à Syracusanis, duces eorum
L & vates eò profecti peragerent. Iam triremes exercitus conscen-
derat, cùm aruspices Syracusanis ex hostia gloriam & victoriam pol-
liciti sunt, si non inferrent vim, sed defenderent: eodem enim modo
Herculem semper vicisse. Itaque in altum deductæ sunt ad pugnam
naves. Fuit ea pugna ingens & acerrima, neque minus perturbavit
variè spectatores, quàm ipsos eos qui dimicabant: cùm illi certa-
men tam diversas subinde mutationes insperatasque accipiens con-
templarentur. Ipse autem apparatus non minus quàm hostibus in-
commodum attulit Atheniensibus. Hi enim cùm gravibus navigiis
iisque confertis contra levia pugnarent, hinc inde insultantia, icti

lapi-

lapidibus, qui undique eandem ictus vim perferebant, ipsi jaculis & sagittis hostem petebant, quæ ne directè omnia, & cuspide inciderent, maris fluctuatio efficiebat. Hoc præceptum Aristo Corinthius gubernator Syracusanis dederat, qui in ipso prœlio strenuè dimicans, jam vincentibus Syracusanis occubuit. Atheniensibus ingen- LI
ti clade fusis, & facultas mari effugiendi omnis prærepta ab hoste fuit, & cùm terra se difficulter evasuros cernerent, neque Syracusanis naves abducentibus comminus repugnaverunt, neque suorum cadavera ad sepulturam petierunt, rati majoris esse miseriæ, saucios alios & ægrotos hosti, quàm istos inhumatos relinquere: quæ tametsi ante oculos cernebant, utrorumque tamen deteriore conditione se ipsos esse existimabant, qui ad eundem utique finem per plura adversa tenderent. Cùm autem noctu statuissent discedere Athenienses, Gylippus ne in animum quidem suum induxit, posse Syracusanis persuaderi, ut à sacrificiis & potationibus (quibus se victoriæ & solennis festivitatis causa dederant) ad insequendos hostes se conferrent. At Hermocrates suo ex ingenio dolum adversus Niciam commentus, quosdam ad eum misit, qui tanquam ab iis missi Syracusanis, quibuscum clandestina agitare colloquia ipse consueverat, monerent ne ea nocte proficisceretur: insidias enim à Syracusanis positas, obsessaque esse itinera. Hac fraude Nicias deceptus ea no- LII
cte substitit, idque quod falsò metuebat, postridie expertus est. Summo enim mane Syracusani angustias viarum occupavêre, transitus fluviorum clauserunt, pontes deturbarunt, campestria & plana loca equitibus insederunt, ita ut sine pugna nullus Atheniensibus uspiam pateret progressus. Hi cùm & diem eum & insequentem noctem mansissent, inde cùm fletu & ejulatu profecti sunt, tanquam si non ex hostili, sed ex patria terra discederent: adeò penuria rerum necessariarum, & amici familiaresque imbecilli relicti eos afficiebant; & tamen præsentia mala futuris leviora sperabant. Inter plurima, quæ eo in exercitu miseranda videbantur, nullum fuit ipso Nicia spectaculum miserabilius: Quippe vi morbi afflictus, præter dignitatem suam ad necessariarum ad victum rerum penuriam redactus, cùm quidem ob infirmitatem plurimis opus haberet, multa in tanta imbecillitate tamen agebat atque tolerabat, quæ multi sani & validi non sustinerent: omnibus manifestò demonstrans, se non vitæ amore, suive causa ea perferre, sed exercitus causa non omnem spem abjicere: Et cùm reliqui ad lacrymas & quæstus sese demitterent præ metu atque mœrore, ipsi, si idem facere cogeretur satis liquebat, recordatione turpitudinis infamiæque ea militia partæ, ejusque cum magnitudine & gloria rerum quas se gesturum speraverat, comparatione ista extorqueri. Neque tantùm vultum ejus inspicientes, sed multò magis sermones ejus bellum hoc dissuadentis, admonitionesque memoria repetentes, indigna circumventum calamitate censebant: neque boni jam à diis quicquam sperabant, reputantes cum animis suis hominem piissimum, & qui summa liberali-

Hermocratis dolus.

Misera Atheniensium fuga.

beralitate deûm honores auxisset, nihilo quàm flagitiosissimos &
LIII vilissimos in toto exercitu homines meliore esse conditione. Neque tamen non conatus est Nicias voce, vultu, & suis compellandis superiorem se fortuna ostendere: totoq; octo dierum itinere ab hostibus jaculis impetitus & sauciatus, invictum suum exercitum conservavit. At postquàm Demosthenes cum exercitu apud villam Polyzeli inter pugnandum à reliquis copiis avulsus in potestatem hostium pervenit, ac sibiipsi quidem stricto gladio ictum intulit, non tamen mortuus est, hostibus eum maturè corripientibus: hæc ubi & Syracusani adequitantes Niciæ indicaverunt, & ipse missis equitibus captum esse cum Demosthene exercitum cognovit: ita demum à Gylippo petiit ut Athenienses factis induciis, acceptisque obsidibus, dum omnis in bellum hoc impensa pecunia Syracusanis redderetur, Athenienses ex Sicilia dimitteret. Id ut impetraret tantum abfuit, ut ab hostibus contumeliosè insultantibus telis etiam impeteretur, omnibus jam destitutus rebus necessariis. Perduravit tamen eam noctem, & postridie ad Asinarum fluvium processit. Ibi Athenienses partim equitatus hostium impetu facto in profluentem detrusit, alii siti victi ultrò ad aquam procubuerunt: ibique ingens cæ-

Athenienses capiuntur.

LIV des edita est, amnisque sanguine repletus. Tandem Nicias ad pedes Gylippi accidens: Miseremini, inquit, victores non quidem mei, cujus gloria nomenque illustre ad hoc calamitatis devenit, sed Atheniensium reliquorum, & cogitate communem esse fortunam belli, qua mediocriter usi sunt, & clementer Athenienses, quoties ea illis contra vos favit. Cùm aspectus Niciæ sermoque Gylippum movit, non ignarum in pacificatione olim Lacedæmonios ab eo beneficium accepisse: tum verò quod magnæ sibi futurum gloriæ censebat, si adversæ partis duces vivos abduceret. Itaque & Niciam bono esse animo, & capi, non cædi reliquos jussit. Verùm tardius eo mandato per milites dilato, multo minores captivi interfectis fuerunt: quamvis haud paucos ipsi milites cædi subtraxerint. Ergo collectis in unum iis, qui palam capti fuerant, maximas & pulcerrimas juxta fluvium arbores captivis armis decorarunt: ipsi coronati, suisque eleganter exornatis equis, hostium tonsis, in urbem redierunt: cùm quidem ex certamine, quo Græcorum contra Græcos nobilius fuit nullum, perfectissimam victoriam summa roboris, alacritatis,

Decretum Euryclis.

LV virtutisq; vi peperissent. Advocatis deinde in concionem universis & Syracusanis & auxiliariis, Eurycles populi tum princeps legem tulit: ut dies quo Nicias captus fuit, festus esset, eoque ab operibus vacantes Asinaria festivitatem solennem (sic à fluvio nominatam) celebrarent: (fuit is dies XXIV. Carnii mensis, quem Metagitniontem Athenienses cognominant) ut Atheniensium servi & socii venderentur, ipsi & Sicilienses in lapidicinas custodiæ causa dederentur: uti duces eorum occiderentur. Approbantibus hæc Syracusanis, Hermocrates cùm diceret victoria recte uti, præclarius esse quam ipsum vincere, haud mediocri tumultu est exceptus: Gylip-

pum verò duces Atheniensium poscentem, ut ii sibi Lacedæmonem vivi perducendi traderentur, luxuriantes jam rebus secundis maledictis incesserunt, cùm in ipso alioquin bello haud facilè severitatem ejus & Laconicum imperandi morem tulissent. Timæus LVI addit, ob sordes etiam & avaritiam eum male apud ipsos audivisse, paterna vitia: nam & Cleandridas pater ejus ob capta munera exterminatus fuit, & ipse quod triginta talenta de mille iis, quæ Lysander ei commiserat Spartam perferenda surripuisset, subterque culmen domus abscondisset, indicio facto turpissimo est exilio mulctatus, qua de re accuratius est in Lysandri vita dictum. Demosthenem porrò & Niciam non (ut Philistus & Thucydides) à Syracusanis lapidibus obrutos Timæus, sed cùm Hermocrates durante adhuc concione misisset qui populi sententiam exponeret, ipsos custodis unius eorum qui aderant opera mortem sibi conscivisse: corpora quidem ante portas projecta ferunt, ut spectare qui vellent possent. Auditu accepi etiamnum Syracusis scutum in templo repositum demonstrari, quod Niciæ fuisse perhibeant, auro purpuræ intertexto perquàm ornatum. Plerique autem Atheniensium qui LVII in latomias traditi fuere, ibi perierunt morbo, & victu incommodo: (singulis enim diebus, duas hordei cotylas, unam aquæ accipiebant) multi vel furtim subtracti, vel qui inter servos delituissent, divenditi sunt: hique pro mancipiis venditi, equi nota in frontem inusta, quod nonnullis etiam servientibus contigit. Verùm his verecundia & morum honestas auxilio fuit. Aut enim manu emissi statim sunt, aut in honore apud dominos habiti. nonnullis Euripedes salutem attulit. Hujus enim poetæ Siculi citeriorum Græcorum maximè studiosi fuerunt, & cùm exiguæ subinde ejus carminum particulæ ac quasi gustus ejus Musæ ad ipsos perlatus esset, & ediscebant, & libenter mutuò iis se impertiebant. Eo itaque tempore ferunt permultos eorum, qui domum evasissent, Atheniensium, Euripidem honoris gratia salutasse, & ei retulisse alios, ut docendo quæ ipsius carmina memoria tenuissent, ex servitute libertatem recepissent, alios se dum post pugnam vagarentur, versus ejus cantando, cibum potumque ea re invenisse. Quo minus mirum est Cauniam navim prædonibus persequentibus ad Siculorum portus confugientem, ab iis initio non receptam, sed aditu prohibitam fuisse: post cùm interrogati Caunii, ecquid Euripidis cantilenas tenerent, affirmassent, ita demum concessum uti navim subducerent. Apud LVIII Athenienses autem ferunt calamitatis ejus nuncium, præsertim ob ejus qui referebat personam, fidem non invenisse. Etenim hospes quidam cùm in Piræeum esset advectus, in tonstrina sedens, de iis quæ acta fuerant, tanquam ea jam Atheniensibus cognita essent, verba fecit. Tonsor cùm primus omnium hoc de casu inaudivisset, celeriter in urbem accurrit, ipsoque in foro rem magistratibus renunciavit. Exorta (ut erat consentaneum) trepidatione & tumultu, principes advocata concione hominem ad populum introduxerunt.

Niciæ obitus.

Euripidis carmina.

Indicium calamitatis Siciliensis.

Is ex quo percepiſſet iſta interrogatus, cùm nominare auctorem non poſſet, nugator eſſe, & civitatem voluiſſe perturbare creditus, rotæ (ut ſolent qui quæſtioni adhibentur) alligatus eſt, aliquandiuque tormenta paſſus, donec venerunt, qui totam cladem exponerent. Adeò ægrè creditum eſt ab Athenienſibus ea Niciam eſſe paſſum, quæ eventura ſæpe prædixerat.

IN NICIAM ANNOTATIONES interpretis.

Nicias Athenienſium dux, Alcibiadis æqualis fuit, belloque Peloponneſiaco periit in Sicilia.

Cap. I. Sæpe ad Xenarchum delabitur.) *ὑποφέρων εἰς τὸν Ξέναρχον. Eſt hoc obſcurum: & omiſit proprium nomen Guarinus. Comicum fuiſſe Suidas ait, citatque haud paucos ejus verſus hinc inde Athenæus. Mimos eum ſcripſiſſe Ariſtoteles initio Poetices affirmat, ſicut & Sophronem & Sotadem: quod cum prioribus non pugnat, quando Sophronis etiam comœdias Athenæus nominat. neque obſtat, quo minus idem genus ſcripti, utrumque coluerit. Cæterùm ex his quæ extant Xenarchi reliquiis, nihil de hoc loco poſſumus ſtatuere: melius fortaſſis judicium facturi, ſi mimorum aliquid extaret. Videtur autem alluſio iſta, vocabulorumque ad ſuam etymologiam applicatio à Xenarcho uſurpata fuiſſe: quæ ut comœdiam mimumque deceat, tamen ſeriæ hiſtoriæ parum conveniat. nam Timæus etiam in νικίᾳ παρὰ τὴν νίκην nomine luſerat, & ad Hermocratem Hermas detorſerat: quod in hiſtoria βάναυσον, in comœdia non indecorum eſt, ſi tempeſtivè adhibeatur. quo modo ille Plautinus paraſitus* Peniculi *nomen habere ſe dicit, à detergenda menſa.*

Ibid. Stupidi autem hominis.) *Hæc mirificè perverſione ſua obſcuraverat Guarinus. Eſt autem duplex reprehenſio Timæi, quod & de elocutione cum Philiſto contendiſſet, & ea quæ nulla imitatione poterat æquare, ſuperare inſtituiſſet: quorum alterum levículum, alterum etiam ſtultum Plutarchus judicat. Paulò poſt idem Thucydidem cum Pericle ait Reipub. profuiſſe, &c. cùm adverſarius ejus fuerit, & plerunque ei repugnans in exilium tandem ab eo ſit actus.*

Cap. 8. Vt Thucydides.) *lib. 7. ubi de eclypſi ſolis refert.*

Cap. 9. In Marica.) *ὁ Μαρικᾶς, Maricas, comœdia fuit Eupolidis, ſcripta in Hyperbolum Athenienſem: de quo Plutarchus cùm alibi, tum hoc etiam ipſo libro. auctor Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis, Barbarum eſſe vocabulum, & patrium caſum Μαρικᾶντος habere, Euſtath. in Ξ. Iliad. ex Herodiano ſcribit. alij κίναιδον exponunt. Cæterùm hi verſus propter omiſſas perſonas, & quia antecedentia ac ſequentia deſunt, perobſcuri ſunt. ut æqui eſſe debeant, ſi quibus non ſatisfecimus. Diſtinxit perſonas literis adjectis.*

Cap.9. Apud Aristophanem.) *In comœdia quæ inscribitur Equites. Est autem lapsus memoriæ: non enim Cleonis sunt, sed Agoracriti seu Allantopolæ verba respondentis Cleoni. Cæterùm quæ paulò post Agamemnonis verba citantur ex Euripide, in Iphigenia sunt Aulidensi. Leguntur verò aliter, aliamque efficiunt ibi sententiam. Est enim ibi non* ὄγκον, *sed,* δῆμον: *non* fastum, *sed* populum, *& pro* τῷ δ' ὄχλῳ *est* τῷ τ' ὄχλῳ ac turbæ. *Sicut &* προστάτην γε *legitur, non* δέ. *Omninò autem is locus videtur totus eo referri, ut ostendat Agamemnon suam (ut principis) vitam totam à populo pendere, ejusq; esse voluntati accommodandam: itaque ne flere quidem sibi, & suam calamitatem deplorare permissum, quod cuivis liceat de vulgo. Nulla ibi* ὄγκου *vel* majestatis *mentio.*

Cap.12. In Pachetem.) *In Græco mendosè* λάχητα, *pro* πάχητα, *quod secutus est Amiotus: nam Guarinus,* Lachidam *finxit. Loquitur autem de Pachete Epicleri F. qui Lesbum recepit. Vide Thucydidem lib.3. Diodor. lib.12. & nostrum ad finem Aristidis. Sed & reliquæ historiæ ex Thucydide præsertim repetendæ sunt: quas pervertêre interpretes, pro* Delio *Bœotiæ insulam* Delum *ponendo. De* Pylo *Thucyd. lib.4. initio.*

Cap.15. Multa venena.) *Versus est de Aegypto, ex Homeri Vlyssea lib.4.*

Hyperbolus. Cap.24. Hyperbolus.) *Vide supra in Alcibiade. Fuisse Fabrum lucernarum, & pro ære plumbum supposuisse, ut eo plus appendentes majus precium ferrent, annotavit aliquoties Aristophanis interpres. idem in Vespis refert ex Andocide patrem ejus stigmatiam fuisse, & in secturis argentariis populo servivisse: & ex Theopompo, ipsum Hyperbolum sexennali ostracismo patria ejectum, in Samo mortuum, ejusq; cadaver utri inclusum in mare abjectum fuisse.* κύφων. *Quod autem carcerem & compedes dixi, in Græco est* κύφων, *vox ducta* παρὰ τὸ κύπτειν. *Erat autem lignum, quod alias* κλοιὸς *dicitur, cui sontes ita illigabantur, ut collum eorum deorsum comprimeretur, neque suspicere possent. Latinorum* numella *simile nonnihil habuisse videtur.*

Cap.33. Loco quindecim ducum.) *Ita perspicuè in Græco est, & apud Thucydidem lib.6. Guarinus, additos tres prioribus* XV. *falsò dixit: ac de suo addidit, jurare eos coactos statim finito bello se imperio abdicaturos.*

Cap.34. Occupaverit Epipolas.) *Pars est Syracusarum, de qua etiam alias. In Græco mendum est* ἐπιστολὰς: *quod secutus Guarinus, nescio quid epistolarum de Niciæ adventu commentus est. Porrò Thapsus peninsula est propinqua Syracusis, in angusta sita Isthmo: & ad mare porrecta: Thucydides prope finem libri sexti, in hujus rei descriptione; cujus haud scio an meminerit Maro lib.3. Aeneidos hoc versu,* Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque jacentem.

Cap.45. Per otium se deliberaturum.) βουλεύσασθαι καθ' ἡσυχίαν. *Guarinus* statim: *quod est contrarium. Iam quæ de Demosthene inferuntur, omninò sunt ejus inversione depravata.* κατευτυχεῖν τῇ γνώμῃ *fa-*

μὴ facilè apparet esse sententiam suam cum bono aliquo & commodo eorum quorum interest obtinere: & particula οὐδὲ non ad ἐπαινέσαντο, verùm ad κατευτυχήσας pertinet. Legendum porrò multitudinis numero συνεχώρησαν, & ad ἄλλοις id est, collegas Niciæ reliquos referendum.

Cap.58. Rotæ.) εἰς τὸν τροχὸν καταδεθείς. *Guarinus male carcerem. Erat autem rota quæstionibus & tormentis inserviens: cujus etiam prope finem vitæ Phocionis meminit noster.*

PLVTARCHI CRASSVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

I MARCUS CRASSUS, censorio triumphalique patre natus unà cum duobus fratribus in parva domo educatus est: atque hi quidem vivis etiam adhuc parentibus uxores habuerunt, omnesque simul eadem sunt usi mensa. quæ res ei ad temperantiam & frugalitatem haud parum contulisse creditur. Altero fratrum mortuo, cum uxore ejus habitavit, liberosque ejus retinuit: hac quoque in re satis continentem se gerens. Quanquam ætate progressus dictus est cum Licinia Vestali virgine rem habuisse, eaque à Plotio quodam rea ejus criminis facta est. Possidebat ea suburbanum elegans: id cùm parvo precio redimere Crassus cuperet, eamq; ob rem crebrò eam conveniret, demerereturque, id suspicionis de se præbuit. Hoc ille tamen incesti crimen avaritiæ nomine diluit: neque enim prius destitit Liciniam ambire, quàm prædium illud adipisceretur. Sanè Romani tradunt multis Crassi virtutibus unum avaritiæ vitium offecisse: mihi id unum de multis ejus vitiis, quod esset reliquis vehementius, cætera obscurasse videtur. *Genus & vita.* *Avaritia Crassi.*

II Maxima autem ejus avaritiæ demonstrandæ argumenta habētur modus pecuniæ faciendæ, & facultatum quantitas. Cùm enim initio non ultra trecentorum talentorum rem habuisset: postea temporis cum adhuc in republica versaretur, decimis Herculi consecratis, exhibito plebi epulo, triumque mensium frumento in capita à se præbito, ante Parthicam tamen expeditionem inito suarum opum numero, septies mille, ac centum talentorum summam invenit. Majorem horum partem (siquidem veritas etiam maledicto exprimenda est) ex igne & bello confecit, publicis calamitatibus pro summo usus quæstu. *Ratio quæstus.* Quo enim tempore Sylla capta urbe à se interfectorum bona (spolia ipse nominabat) vendidit, cupiens & plurimos & incontinentissimos civium ejus piaculi contagio afficere: tum vendendi Crassus, accipiendique nullum finem fecit. Præterea incendia jam domesticum malum, per urbem grassari cernens, & ædificia multa nimio pondere & domiciliorum multitudine corruere, atque in se residere: coemptis ultra quingentos servis, qui architecturæ & ædificandarum domum essent periti, deinde ædificia vel incensa, vel his vicina à pos-

à possessoribus, quos metus & incerti rerum eventus movebant, vili
precio redemit, eaque ratione magnam urbis Romæ partem suam
fecit Atque ipse tot possidens fabros, nihil tamen præter suam do-
mum extruxit: ædificandi studio laborantium vires nullo adversa-
rio à seipsis comminus dicens. Cùm autem permultum argenti, III
prædia & operarios ingentis precii possideret, tamen hæc parvi fa
cienda duxisset, qui cum mancipiorum ejus precio conferet: tot ille
Servorum cura. talesque servos habebat, anagnostas, scriptores, argentarios, dispen-
satores, structores. His ipse docendis instituendisque præerat, do-
cens domino maximè convenire curam servorum, qui rei domesti-
cæ animata essent instrumenta. Non malè Crassus, si quidem ita
sensit ut dixit, reliqua à servis debere, ipsos à domino gubernari. Et-
enim rationem familiæ administrandæ videmus, cùm in tractandis
rebus inanimis quæstuaria sit, in hominibus instituendis civilem
rationem fieri. Id verò non rectè, quod neminem divitem esse cen-
suit, qui non suæ pecuniæ fructibus exercitum alere posset: bellum
enim non certo modo definitos sumptus (quod bene dixit Archida-
mus) requirit: unde ad eam rem infinitæ requirantur divitiæ. Longè
igitur abfuit à Marii sententia. Hic enim cùm suis viritim dena qua-
terna agri jugera divisisset, ampliusque eos requirere intellexisset:
Nemo, inquit, Romanorum sit, qui quod agri ad eum alendum sa-
tis est, parum existimet. Fuit autem Crassus hospitalis, & omni- IV
bus fores ejus patebant. Amicis quoque absque fœnore mutuum
credebat: sed elapso, quod definierat, tempore adeò severè exige-
bat, ut ea fœnoris remissio multis fuerit usuris gravior. Ad cœnam
Studia Crassi. plerunque populares & plebeios vocabat: in frugalitate ea mundi-
cies & comitas, uti splendore esset jucundior. Et artibus liberalibus
dicendi artem usui apud populum futuram præcipuè exercuit: di-
sertusque natura inter primos Romanorum, diligentia & labore in-
geniosissimos superavit. Ferunt enim nullam ita exiguam aut ab-
jectam fuisse causam, quam non posset ex tempore agere: itaque
sæpe Pompeio, Cæsare & Cicerone orare recusantibus, ipse patro-
cinium suscepit, quo etiam nomine ut diligens & ad opem feren-
dam promptus favorem meruit. Grata populo etiam ejus in con- V
gressibus fuit humanitas & facilitas nemini enim Romano adeo hu-
mili aut obscuro obviam venit, quem salutatus non nomine vicis-
sim suo compellaret. Tradunt etiam, historiæ admodum fuisse
gnarum: & Aristotelicam philosophiam attigisse, Alexandro usum
præceptore. Is homo consuetudine cum Crasso sua ostendit qua es-
set facilitate & animi levitate: non enim facilè dixero, pauperior-
ne ad Crassum accesserit, an apud ipsum factus fuerit. quippe solus
amicorum unà peregrè proficiscens ab eo lecticam accipiebat, eam-
que reposcebatur reversus. Miseram profecta Alexandri patien-
tiam, qui ne paupertatem quidem indifferentis numero habuerit,
Crassus Marium fugit. verùm de his postea. Cùm Cinna & Marius rerum potiti statim VI
ostenderent se non commodo patriæ, sed ad necem haud dubiam
optimi

optimi cujusque in Urbem reversos, quicunque adversæ factionis in
urbe deprehensi erant trucidati sunt, interque eos Crassi pater ac
frater. Ipse Crassus adolescentulus planè, ut in præsentia cædem e-
vasisset, ita circumventum tamen se à tyrannis, indagarique sen-
tiens, cum tribus amicis & decem servis mira celeritate in Hispa-
niam profugit, ubi olim patrem prætorem in eam provinciam co-
mitatus amicos sibi paraverat. Verùm hos omnes cùm videret sum-
mo esse in metu, & Marii crudelitatem veluti præsentis extimesce-
re, nulli eorum se aperire ausus, in agros Vibii Paciaci maritimos
se contulit, ibique in ampla satis spelunca delituit, misso ad Vi-
bium servo qui animum ejus exploraret: jam enim victus quoque
deficere cœperat. Vibius superstitem esse Crassum lætatus, cogni-
ta comitum multitudine, & loco, ipse quidem in conspectum Cras-
si non venit: villico autem statim ad se accito mandavit, uti quoti-
die cœnam paratam juxta speluncæ saxum deponeret, eoque facto
tacitus abiret, neque præterea quicquam curiosius inquireret: ita si
fecisset, libertatem, sin contra, mortem præmii loco constituens.
VII Spelunca est haud longè à mari dissita: circa eam præcipites quidam dejectus concurrunt, introque auram tenuem & obscuram mittunt. *Spelunca Crassi.*
Intus altitudo mira, & latitudo satis ampla patet sinubus spaciosis
intercepta. Neque aqua deest, neque lumen: sed & juxta præcipitia
defluit fons aquæ dulcissimæ, & fissuræ saxi natura factæ, lumen, quo
id maximè loco externè accidit, admittunt, ita ut interdiu illustretur
locus. Aer in specu purus est, miniméque madidus: densitas enim
petræ humidum omne ad fontem elidit. Ibi tum delitescenti Cras-
so quotidie alimenta adferebat villicus, neminem ipse cernens, sed
ipsis (ut tempus ejus adventus observabant) conspicuus. Cœna au-
tem apponebatur non ad saturandum modò, sed & ad voluptatem
VIII parata. Etenim statuerat Vibius Crassum quàm posset humanissi-
mè tractare, adolescentiam ejus suo cum animo reputans, cui pro-
fectò esset aliquid gratiæ dandum: qui enim necessaria tantùm
suppeditet, eum necessitate id magis facere, quàm studio & volun-
tate videri posse. Itaque duas elegantes ancillas secum ad mare du-
xit, utque ad speluncam perventum est, monstrato aditu, mandato-
que uti hilares eò intrarent, abiit. Quas ut Crassus adeuntus con-
spexit, veritus ne innotuisset hæc latebra, quænam essent, aut cujus
rei gratia venissent, percontatus est: postquàm verò uti fuerant in-
structæ, quærere se dominum ibi latentem responderunt, cognita
Vibii erga se humanitate ac urbanitate, ad se puellas recepit, reti-
nuitque deinceps secum, & earum ministerio quæ vellet Vibio re-
nunciavit. Harum se alteram jam grandævam vidisse, sæpeque hæc
IX omnia eam studiosè narrantem audivisse affirmat Fenestella. At
Crassus, cùm ad hunc modum per octo menses absconditus egisset,
simul ac de obitu Cinnæ certior est factus, manifestavit seipsum, fa-
ctoque ad eum multorum hominum concursu, delectis bis mille
quingentis circum urbes profectus est, unamque Malacam (ut qui-

Vt ſe Syllæ adiunxerit.

dem perhibent. ipſum enim ferunt ſumma contentione id negaſſe)
diripuit. Inde contractis navibus in Africam trajecit, ſeque Metel-
lo Pio conjunxit, illuſtri viro, & qui tum haud contemnendas con-
duxerat copias. Sed ibi non diu permanſit: verùm orta ei cùm Me-
tello diſcordia, ad Syllam ſeſe contulit, apud eumque inter præci-
puos habitus eſt. Sylla ubi in Italiam pervenit, cupiens omnium
juvenum opera uti, alios aliis negociis præfecit. Ita Craſſus ab eo
in Marſos ad ſcribendum militem miſſus, quod per hoſticum eſſet
ſibi eundum, ſtipatores petiit, reſpondit Sylla iratus aliquanto ve-
hementius: Cuſtodes, inquiens, do tibi, patrem, cognatos amicos-
que tuos, quorum ego injuſtè cæſorum necem perſequor. Hoc di-

Aemulatio eius & Pompeii.

cto irritatus, ſtatim abiit Craſſus, ac vi perrupit per hoſtes, colle-
ctoque magno exercitu, ſtrenuum ſe in rebus gerendis Syllæ præ-
buit. Illæ (ut traditum eſt) primùm res contentionem gloriæ in- X
ter Craſſum Pompeiumque excitarunt. Etenim Pompeius & minor
ætate, & patre qui apud cives in ſummo odio infamiaque fuiſſet
ortus, eo in bello tantum ſplendoris ſibi paravit, ut Sylla (quem
honorem paucis ſeniorum & æquali honore præditorum habuerat)
accedente eo aſſurrexerit, caput retexerit, imperatoremque eum
ſalutaverit. Hæc urebant, ſtimulabantque Craſſum, cùm quidem
non injuria Pompeio poſtponeretur: nam & peritia deſtituebatur,
innataque vitia, turpis nimirum cupiditas lucri, & ſordes gratiam
rebus geſtis ejus adimebant. Quippe cùm Tuder Vmbriæ urbem
cepiſſet, delatus fuit apud Syllam, quaſi magnam pecuniæ partem
peculatus eſſet. At verò in pugna apud Romam, quæ ejus belli &
maxima fuit, & ultima, victo Sylla, iisque quos ducebat pulſis, &
nonnullis cæſis, Craſſus dextri cornu dux vicit, hoſteſque fugien-
tes uſque ad noctem inſecutus, miſit ad Syllam, qui ſibi militibus-
que cœnam poſcentes rem præclarè geſtam indicarent. Rurſum in
proſcriptionibus & honorum publicationibus malè audivit, magna
parvo precio redimens, vel etiam dono ſibi dari poſtulans. In Bru-
tiis fertur quendam proſcripſiſſe non Syllæ juſſu, ſed ut pecunia po-
tiretur: ideoque Syllam indignatum ejus opera nullo poſtea in pu-
blico negocio uſum. Et quidem Craſſus adulando quoſvis homi- XI
nes ſuos efficere apprimè norat: ſicut contrà à quibuſvis adulatio-
ne facilè circumveniebatur. Id quoque peculiariter de eo memora-
tur, cùm eſſet lucri cupidiſſimus, eodem vitio laborantes maximè
ſolitum odiſſe & maledictis invadere. Vrebat autem eum Pompeius
rebus bellicis vigens, triumphumque, ante quàm ſenator fieret,
agens, Magnique à civibus cognomen ferens. Aliquando cùm ac-
cedere Pompeium Magnum quiſpiam dixiſſet, videns: Quantus,
inquit, tandem? Cæterùm ubi vidit ſe bellica gloria Pompeium ad-
æquare nullo modo poſſe, ad res civiles ſe contulit, ſtudium ſuum
deferendo, patrocinando, mutuam pecuniam præbendo, eos qui
à populo aliquid peterent adjuvando, unàque ambiendo potentiam
ſibi gloriamque parans parem ei, quam multis magniſque bellis
geſtis

gestis Pompeius adeptus fuerit. Itaque (quod raro accidit) Pompeii
nomen absentis, potentiaque major in urbe erat, ob rei bellicæ lau-
XII dem: præsens Crasso sæpe inferior fuit. Quippe Pompeius fastu
vitæ quodam elatus turbas hominum fugiebat, forumque vitabat,
paucisque eorum qui opem ejus implorabant, neque id promptè
admodum, patrocinabatur: ratus integriores se vires suas habitu-
rum, si iis in suis modò rebus uteretur. At Crassus assiduè se uten-
dum civibus præbens, neque rarò aut difficulter se adiri patiens, sed
in aliorum negotiis curandis nunquam non versans, populari sua
humanitate majestatem illius superabat. Nam dignitatem corpo-
ris, facundiam, vultumque ad sui gratiam allicientem, hæc in utro-
que fuisse ajunt. Non tamen hæc æmulatio Crassum ad inimicitias *Moderatio*
aut malevolentiam provexit, neque ambitioni odium malignita- *animi in æ-*
temve adjecit, quantumvis Pompeium Cæsaremque honore ipsum *mulatione.*
anteire ægrè ferret. Ac tametsi Cæsar in Asia à prædonibus captus
& in custodiam datus exclamavit: Quanto, Crasse, fruére gaudio,
si me captum cognoveris! tamen postea temporis amicè vixerunt.
Quin etiam Cæsarem, cùm prætor in Hispaniam abiturus pecunia
egeret, & creditores eum invaderent, iterque impedirent, Crassus
non destitit, sed profectionem ejus expedivit, ipse pro eo DCCCXXX.
XIII talenta spondens. Omninò in tres factiones diversas Roma tum *Tres Romæ*
abierat, quarum videlicet erant duces Pompeius, Cæsar, Crassus: *factiones.*
nam Catonis gloria & admiratio, quàm potentia major erat. Pom-
peium prudentiores & mansuetiores colebant: mobiles & inquieti,
Cæsaris spes sequebantur: Crassus medium tenens utrisque uteba-
tur, crebròque in republica mutatus, neque amicus certus, neque
implacabilis inimicus erat, facilè vel gratiam vel iram commodi
sui causa deponens: itaque sæpe parvo temporis spacio eosdem &
homines & leges modò accusare, modò defendere cernebatur. Va-
lebat & gratia, & non minus metu. Quamobrem Sicinius, quo non
alius plus modestiæ sua tempestate in magistratu aut republ. ver-
santibus exhibuit, interrogatus cur solum Crassum non invaderet?
Quia, inquit, fœnum habet in cornu. solebant enim Romani boum,
qui cornu ferirent, fœno circumligare cornua, ut obvii cavendum
XIV sibi ab iis esse scirent. Porrò autem gladiatorum defectio, & Ita- *Bellum Spar-*
liæ deprædatio, quod plerique bellum Spartacium nominant, hanc *tacium.*
habuit originem. Lentulus quidam Batiatus Capuæ gladiatores a-
lebat: ex his plerique Galatæ erant, atque Thraces, nullum ob fla-
gitium, sed iniquitate emptoris inclusi uti spectaculis gladiatoriis
depugnarent. Ex his ducenti aufugiendi consilium tractaverunt:
sed re per indicium delata, septuaginta & octo (qui maturius indi-
cium factum senserant) antequàm deprehenderentur, carcere exi-
luerunt, arreptis ex coquina quadam cultris atque verubus: cum-
que in itinere in currus aliquot incidissent, arma gladiatoria in a-
liam quandam urbem vehentes, diripuerunt ea armatique iis, lo-
cum munitum occupaverunt, tribus sibi ducibus præfectis. Fuit

inter hos primus, nomine Spartacus, Thrax, eorum ex genere qui incertis habitationibus vagando Nomadum nomen meruerunt: vir non animosus modò & robustus, sed & prudentia mansuetudineque fortuna sua superior, magisq; ad Græcos mores compositus, quàm patria ferret. Ei (ut narrant) cùm primum Romam venalis esset adductus, dormienti draco caput circumplicasse visus est: uxor autem eandem cum eo habens patriam divina, & Bacchico furore correpta, signum id esse dixit magnæ & terribilis potentiæ, qua is esset cum fœlici exitu potiturus. Eadem tunc quoque una effugerat, & aderat viro. Ii tum gladiatores primùm repulsis qui à Capua insecuti eos fuerant, multisque armis bellicis potiti, abjectis gladiatoriis istis, ut indecoris & barbaricis, non sine gaudio militarem in morem armati sunt. Missus deinde Roma est contra eos Clodius prætor cum XV
tribus virorum millibus, obseditque eos in monte unum tantum habente angustumque aditum, quem & ipsum insederat custodia: cætera montis precipitia ambiebant, asperæque cautes, & multa sylvestri vite omnia integebantur. Gladiatores vero palmites, quos usui ad eam rem esse sentiebant, cædentes, scalas ex iis validas contexuerunt, itaque longas ut supernè de præruptis saxis demissæ subjectam planiciem attingerent, tutò omnes per eas descenderent, uno excepto: qui dejiciendis armis relictus, cùm esset suo munere functus, ipse quoque ultimus evasit. Atque ita fefellerunt Romanos, ut subitò eos adorti, improvisa re primò in terrorem, post in fugam conjecerint, ac castra ceperint. Secundum hoc multi se eis incolæ eorum locorum pastores adjunxerunt ac bubulci, homines audaces & cursu celeres: quorum partem armaverunt, reliquis præcursoribus & expeditis militibus usi sunt. Missus est deinde adversus eos XVI
pretor P. Varinius. Hujus primùm legatum Furium cum duobus millitum millibus prœlio inito fuderunt: deinde consiliarium collegamque ejus Cossinium missum cum magno exercitu, cùm lavare apud Sabinas observasset, parum abfuit quin citra prœlium arripuissent: ægrè vixq; elapsis statim impedimenta Spartacus cepit fugientis premens vestigia non sine magna cæde, castris potitus est, interfecto etiam Cossinio. Ipsum autem prætorem cùm multis aliis pugnis superasset, tandem captis lictoribus equoque ejus, magnum terribileque suum nomen reddidit. Atque is in eo tum statu id quod res erat cogitans, ne sperandum quidem posse à se Romanorum potentiam superari, ad Alpes duxit: optimum ratus, ut iis superatis in patriam suam, Galliam alii, reliqui Thraciam discederent. Sed qui eum ducem fecerāt, multitudine jam roborati, animisque elati, consilio eo repudiato, Italiam pervagando populari maluerunt. Itaq; XVII
non dedecore jam defectionis ejus, sed errore & periculo motus senatus, utrumque consulem tanquam ad difficillimum & maximum bellum miserunt. Ex his Gellius Germanos, qui superbia & audacia adducti se à Spartaciis divulserant, subitò adortus ad internecionem delevit. Lentulum verò magnos sibi exercitus circumfundentem

Victoria Spartacienum.

prœlio

prœlio subsistere ausus Spartacus, legatos ejus fudit & impedimentis potitus est. Ad Alpes autem contendenti Cassius Galliæ Cisalpinæ præfectus cum decem armatorum millibus occurrit, victusque multis suorum amissis vix ipse fuga salutem invenit. Hęc postquàm comperit senatus, consulibus iratus uti quiescerent mandavit, Crassum belli ejus ducem constituit: multique nobilium hujus auspicia ultrò secuti sunt, gloria amicitiaque ejus moti. Crassus in agro Piceno substitit, ut Spartacum eò (ut putabat) iturum exciperet. Mummium legatum cum duabus legionibus misit, uti hostem circumveniret, eumque à tergo insequeretur, ad prœlium verò provocare, aut confligere omninò caveret. Sed Mummius prima spe victoriæ oblata, prœlio facto victus est: multique Romanorum cæsi sunt, multi

Crasso bellum Spartacium mandatur.

XVIII abjectis armis fugerunt. Acerbè Mummium Crassus accepit, militibus cùm rursus arma traderet, petiit sponsores, qui eos arma servaturos reciperent. Quingentos autem primos, & qui maximè fugæ fuerant auctores, in quinquaginta decurias divisit: ex his decimumquenque sorte ductum morte mulctavit. Id vetustum supplicii militaris genus multo tempore omissum, reduxit, in quo pœnæ etiam turpitudo adest, multaque omnibus inspicientibus horrenda peraguntur. Ita castigatum exercitum contra hostem duxit. Sed Spartacus per Lucaniam ad mare concedens, cùm ibi naves piratarum Cilicum offendisset, statuit in Siciliam trajicere: immissisq; eam in insulam duobus suorum millibus, rursus ibi bellum servile, haud ita pridem sopitum, ac exiguo tantum aliquo fomite opus habens, resuscitare. Cilices acceptis donis, operaque sua obligata, deluso Spartaco inde solverunt. Itaq; is rursus à mari recedens, copias in Cher-

Declinatio

XIX ronesum apud Rhegium transtulit. Crassus ut supervenit, doctus ab ipsius loci natura quid faciendum esset, Isthmum munitione includere statuit, ut simul & ocio milites, & commeatu hostes prohiberet. Magnum id opus, & difficile præter omnium opinionem modico temporis spacio perfecit, fossa à mari ad mare perducta, longitudine trecentorum stadiorum, latitudine & profunditate quindecim pedum: eique fossæ miræ altitudinis roborisque murum imposuit. Spartacus primò id opus sprevit, ac neglexit: at postquàm præda destitutus pergere statuens cognovit de munitione abjecta, ita ut nihil ex peninsula capere liceret, noctem nivalem, ventumque hybernum nactus, terra, aliaque materia, & arborum ramis ingestis partem haud magnam fossæ complanavit, tertiamque copiarum partem per eum locum traduxit. Crasso verò metuenti nę Spartacus Romam versus ducere intenderet, animum reddidit hoc, quod multi per dissensionem ab eo defecerant, & seorsim apud Lucanam paludem castra fecerant: quam mutatione tẽporis dulcem, rursumque salsam & potui incommodam fieri asserunt. Hos adortus à palude repulit Crassus: Celeriter tamen superveniente Spartaco, & fu-

XX gam inhibente, insequendi & cædendi occasionem amisit. Scripserat jam ante ad Senatum, Lucullum ex Thracia, Pompeium ex

Hispa-

Hispania ad id bellum evocandos: mutato autem tum consilio (quippe haud nescius non sibi, sed ei qui suppetias latum advenisset, victoriæ laudem adscriptum iri) ante eorum adventum finem bello imponere contendit. Primùm itaque statuens eos adoriri, qui defectione facta seorsim castra habebant, ducesque C. Cannicium & Castum, sex millia suorum misit, qui tumulum quendam occuparent, & omni studio hoc agerent, ne ab hostibus conspicerentur. Verùm hoc tametsi fallendi gratia cassides texerant, duæ mulieres ante hostium castra sacrificantes deprehenderunt: summoque fuissent in periculo, nisi celeriter Crassus auxilium tulisset. Ita prœlium (quo vix aliud acrius) commissum est: in quo Crassus de XII. millibus hostium ac trecentis occisis, duos tantum à tergo vulneratos reperit: reliqui omnes versis in hostem frontibus, & pugnaverant, & ceciderant. Spartacum audita horum clade ad montes Petilinos recedentem Quintus Crassus legatus & Scropha quæstor vestigiis inhærentes sequebantur: hos ille conversus in fugam compulit, ita ut vix erepto quæstore (is enim vulnus acceperat) evaserint. Hæc vi- XXI. ctoria Spartacum perdidit, animis fugitivorum inflatis jam, ut neque pugnam porrò subterfugere, neque obtemperare ducibus vellent, sed eos armati circumsistentes, cùm alio tenderent, retrò per Lucaniam ducere contra Romanos cogerent: cupidi cum Crasso confligere, cùm jam de adventu Pompeii esset renunciatum. Et quidem Romæ quidam in concionibus dictitabant, Pompeio hujus belli victoriam deberi: cùm simul atque venisset, pugna commissa debellaturum. Hac de causa decernere pugna cum hostibus cupiens Crassus, fossam egit, ad quam exilientes fugitivi operarios inturbabant. Subinde autem utrinque suis auxilio cùm venirent, necessitatem ita exigere cernens Spartacus, totum exercitum in aciem eduxit: adductoque à se equo, stricto gladio effatus, victorem se multos & pulchros de hoste equos capturum, victo equi nullum usum fore, equum confodit. Inde Crassum ipsum per arma ac vulnera multa petens, eum quidem non est assecutus, duos autem centuriones congressos obtruncavit. Tandem suis fugientibus, stans ipse pugnansque contra eos à quibus fuerat circundatus, ita occisus est. Enim- XXII verò tametsi id bellum, & fortuna, & arte optima gessit Crassus, & corpus in pugnæ discrimen adduxit, rei gestæ tamen gloria Pompeii nomen non effugit: is enim quidquid hostium prœlii fortunam evaserat, delevit. Itaque ad senatum scripsit, Crassum quidem fugitivos præclara pugna devicisse, at se radicem belli extirpasse. Proinde illustrem de Hispania & Sertorio triumphum Pompeius duxit. Crassus triumphum ne ipse quidem petere ausus est: quin & ovatio de servili bello, parum dignè & pro majestate honoris data videtur, quæ duo ut differrent, tum quæ nominum ratio, in Marcelli vita prodidimus. Secundum hæc cum ultro ad consulatum Pompeius vocaretur, Crassus tametsi spem habebat se ei collegam futurum, Pompeium tamen ut sibi ea in petitione esset adjumento orare non abhor-

Victoria de Spartaco.

Ovatio Crassi.

abhorruit. Neque id nolenti fuit Pompeio, quippe qui sibi gratiam aliquam à Crasso deberi jamdudum obscurè cupivisset: itaque summo studio eum juvit, & ad extremum concione dixit, si collega sibi Crassus daretur, id se haud minus gratum habiturum, quàm ipsum
XXIII consulatum. Sed enim magistratum adepti non eandem benevolentiam retinuerunt, ac parum abfuit, quin omnibus de rebus dissidentes, semperque contendentes invicem & objurgantes, consulatum istum nulla re gesta nobilem exigerent. Quid enim egit Crassus, nisi quod Herculi magno exhibito sacrificio, decem millibus mensarum epulum populo præbuit, frumentumque in tres menses largitus est? Cùm jam sub exitum consulatus sui Pompeius & Crassus in concione adessent, Onatius Aurelius, eques Romanus, vir neque illustris, & aggrestis rudisque vitæ, suggesto conscenso tale suum insomnium recitavit. Iovem sibi dormienti apparuisse, ac mandasse uti publicè moneret populum, ne prius abdicare se magistratu consules fineret, quàm ii in gratiam mutuò rediissent. Hæc illo dicente, populoque ut offensis positis reconciliarentur hortante, cùm Pompeius quietus staret, prior ei Crassus dextram injecit, &: Non, inquit, existimo Quirites abjectè me, meæque personæ inconvenienter agere, quod cum Pompeio redintegrandæ benevolentiæ initium ipse facio, cùm vos imberbem adhuc eum Magni cognomine ornaveritis, nondum in senatum adscito triumphum dederitis.
XXIV Hæc in suo consulatu digna referri Crassus egit. In censura autem, tametsi Romanorum mansuetissimum Lutatium Catulum collegam habuit, prorsus tamen actum est nihil: nam neque Senatus neque equites, examinati, neque census fuit populus. Hoc traditum est, Crasso rem arduam & violentam agitanti, nempe ut Ægyptum Romanis stipendiariam faceret, Catulum acriter restitisse: inde orta controversia, eos magistratu ultrò sese abdicasse. Porro in Catilinariâ conjuratione, quæ res ardua propè rem Romanã evertit, venit etiam Crassus in suspicionem: & progressus quidam, eum quoque inter conspirationis socios nominavit. nemo tamen ei indicio fidem habuit. Et ipse quidem quadam in oratione Cicero haud obscurè Crassum & Cæsarem ejus seditionis reos facit: sed ea post utriusque mortem edita est. In volumine autem, quod de suo consulatu composuit, Crassum scribit noctu ad se accessisse, & literas attulisse de Catilina & quæsitas * quo indicio confirmaverit conjurationem. Eam ob rem Crassus tametsi Ciceronem perpetuo odio est prosecutus, ne tamen palam ulcisceretur, filium suum impedimento habuit Publium: is enim philosophiæ deditus, ita observabat Ciceronem, ut eo in judicium vocato vestem mutaverit, effeceritque uti idem etiam reliqui juvenes facerent, & ad extremum persuasit patri, ut
XXV cum Cicerone amicitiam jungeret. Cæsar ut ex provincia reversus consulatus petendi causa, Pompeium & Crassum rursus inimicitias exercere sensit, cùm neque alterutro sibi conciliato alterius odium incurrere consultum putaret, & neutro sibi opitulante obtenturum quod

Cos. cum Pompeio.

Reconciliatio eorum.

Crassus censor.

Catilinæ coniuratio.

Cæſaris, Craſſi, & Pompeij conſpiratio.

quod petebat diffideret, in eo fuit, ut eos in gratiam reponeret. Ita-
que monendo aſſiduè, fortè ut ipſi mutuò attritis viribus Ciceroni-
bus, Catulis, & Catonibus ſummam rerum traderent, quorum nul-
lum eſſet futurum nomen, ſi ipſi amicitia & factionibus junctis, uno
conſilio uniſque viribus rempubl. regerent: his rationibus eos in
gratiam reduxit, non illos magnos mutuo auxilio, ſed ſeipſum u-
trorumque opera maximum efficiens. Ita trium iſtorum conjun-
cta potentia omni adverſariorum vi ſuperior, ſenatus tandem, po-
pulique Romani poteſtatem evertit. Proinde ſtatim eorum ſtudio
conſul creatus Cæſar, copiæque ei & bellum Gallicum decretum,
quo pacto ſanè quaſi in arce collocatus fuit. At eo hunc in modum XXVI
amoto, Pompejus & Craſſus putabant ſe confirmato ei hoc imperio,
abſque labore reliqua pro ſuo inter ſe diviſuros arbitrio. Quæ qui-
dem ut ita ageret, ambitio Pompeium movit. Craſſum ad veterem
avaritiam nova triumphorum ac trophæorum, flagranſque inſti-
gabat cupiditas, Cæſaris victoriis incitatum: itaque cùm ſe cæteris
rebus ſuperiorem, hac in una parte cedere videret, non prius finem
ei cupiditati ſtatuit, quàm ſibi ipſi turpe exitium reipublicę magnas
calamitates paravit. Res ita geſta. Cæſar cum Lucam ex Gallia ve-
niſſet, eò ad ipſum cùm alii multi Romani, tum Pompeius etiam
Craſſusque provecti ſunt: privatimque cum eo congreſſi, ſtatue-
runt majori ſtudio propoſitum exequi, totamque rerum ſummam
in ſuam trium poteſtatem redigere: id autem fieri poſſe ita videba-
tur, ſi manente in armis Cæſare, ipſi alias provincias & exercitus
acciperent. Eam ad rem unica erat via, alterius conſulatus petitio:
quam Cæſar & amicorum opera, & miſſis ad comitia obeunda mili-
tibus adjuvaret. His ita conſtitutis Romam reverſi, ſtatim in ſini- XXVII
ſtra ſuſpicione fuerunt, & obtinebat rumor, nequaquam optimo
publico conventum Lucæ fuiſſe. In ſenatu Pompejus à Marcellino
& Domitio interrogatus, eſſetne petiturus conſulatum, incertum
ſe eſſe reſpondit: rurſumque interrogatus, bonorum non malorum
civium cauſa ſe ambiturum dixit. Superbius hæc & inflatius reſpon-
ſa videbantur. Craſſus moderatius: Ambiturum, ſi ita uſui eſſe rei-
publicæ putaret; ſi minus, ceſſaturum. Quo factum eſt, ut & alii
quidam petere conſulatum auderent, interque hos Domitius. Ve-
rùm ubi & Craſſus ac Pompeius ambitionem diſſimulare ceſſave-
runt: reliqui terrore objecto deſtiterunt. Domitium Cato familia-
rem ſuum & neceſſarium enixè hortatus eſt, & confirmavit, uti ne
ſpem dimitteret propoſitam, cùm quidem pro libertate patriæ pro-
pugnaret. non enim conſulatū à Pompejo & Craſſo, ſed tyrannidem
quæri: neq; id agi ut magiſtratum, ſed ut provincias & exercitus ar-
ripiant. Hæc ita & ſentiens & dicens Cato, tantū non vi in forū pro-
traxit Domitium: multique ſe iis conjunxerunt, multis mirari ſubi-
bat, quidnā iſti duo conſulatu opus haberent? cur ſimul iterum, non
cum aliis? quaſi verò nemo Romæ eſſet dignus qui Craſſi aut Pom-
peij collega eſſet? Eo territi iſti, nulla turpi aut violenta actione ab- XXVIII

Conſulatus ſecundus Craſſi.

ſtinuere,

ſtinuere, dum propoſitum tenerent: quin & præter reliqua facinora, Domitium nocte adhuc cum ſua factione in forum deſcendentem per inſidias aggreſſi, ſervum qui lumen gerebat obtruncavêre, Catonem aliosq; conſauciavere, fugatisque iis & in ædes proprias compulſis, ita demum conſules creati ſunt. Paulò poſt curiã armatis cingentes, Catonemq; foro expellentes, quoſdamq; reſiſtere auſos interficientes, ita Cæſari imperium in alios quinque annos prorogaverunt, ſibi ipſis provincias Syriam & utranque Hiſpaniam decreverunt. Sortiti, Syriam Craſſus, Hiſpaniã Pompejus accepit, quæ quidem ſors omnibus placuit. Nam & populus Pompeium haud procul ab urbe abeſſe volebat: & ipſe amore conjugis plerunque apud Romam ſtatuerat agere. At Craſſus ſimul atque ſors exiiſſet, haud obſcure gaudium tulit, quippe qui nihil ſibi ad eum uſq; diem felicius eveniſſe putaret. Itaq; vix ſe continuit, quin apud multitudi- *Cupiditas belli Parthici.*
XXIX nem & nihil ad ſe attinentes homines animi ſenſum effutiret. At apud domeſticos nova multa & puerilia jactitabat, præter & ætatem ſuam & ingenium. Etenim natura minimè jactabundus, & ab inani faſtu alienus, ſubitò tum inflatus, ac perditus, non Syriam, non Parthos finem ſuæ fortunæ ſtatuebat, ſed quaſi effecturus ut pro ludicris haberentur Luculli contra Tigranem & Pompeii adverſus Mithridatem res geſtæ, ad Bactra uſque & Indos & Oceanum extra ambientem ſpes ſuas extendebat. Et verò in lege de his provinciis latà, nulla Parthorum inerat mentio: ſed nemo ignorabat contra eos bellum animo agitare Craſſum: & Cæſar miſſis ex Gallia literis, propoſitum laudabat, & ad id bellum gerendum adhortabatur. Enimverò Atteius tribunus plebis impedire profectionem ejus ſtatuit, multis ad ſe congregatis, qui indignarentur Craſſum ad bellum hominibus, à quibus nulla Romanis orta eſſet injuria, imò & pax intercederet, inferendum exire. Eos metuens Craſſus, à Pompeio impetravit, ut exeuntem ſe comitaretur ac deduceret: magna enim erat hujus apud plebem autoritas, ac tunc quoque viſus ante Craſſum ſereno vultu incedere, multos qui egreſſurũ inhibere ſtatuerant, & occlamare, ita ſedavit, uti taciti via venientibus excede- *Diræ Attei in Craſſum.*
XXX rent. Atteius verò occurrens Craſſo, primùm verbis monuit, obteſtatusque eſt, ne proficiſceretur: deinde viatorem miſit, qui eum retineret. Hoc cùm reliqui tribb. plebis non permitterent, neque tamen viator Craſſum miſſum faceret, ad portam accurrit Ateius, focumq; cum prunis ardentibus poſuit: utque advenit Craſſus odoramentis in ignẽ projectis ac libato, diras horrendas, atroceſq; ei obnuntiavit, Deos quoſdam terribiles inauditos nominatim ciens, atque invocans. Has execrationes arcanas atq; vetuſtas eam ferũt habere vim, ut nemo unquã, cui eæ fuerint obnunciatæ, exitiũ effugerit; ſed & in obnuntiantẽ infortuniũ redundare: itaque haud temerè eas neq; crebro uſurpant. Propterea tũ quoq; Ateio vitio datũ eſt, quod eam urbẽ, cujus nomine Craſſo ſuccenſebat, tã gravi religione obſtrinxiſſet. Craſſus ut Brunduſiũ pervenit, mari adhuc ob hyemẽ non-

nondum pacato, moræ tamen impatiens trajecit, multis amissis navibus. Cum reliquis copiis terrestri itinere per Galatiam iter fa- XXXI
ciens, cum regem Diotarum admodum grandi natu novam urbem condere videret, subsannavit, duodecima demum hora eum ædificare dicens. Cui Galata subridens: & verò imperator, inquit, ne tu quidem nimis mane ut video, contra Parthos proficisceris. Sexagesimum iam tum annum Crassus superaverat, eo autem erat aspectu, ut etiam grandævior videretur. Initium rerum gerendarum sanè spem non fefellit. Nam & Euphratem ponte haud difficulter junxit, & tuto exercitum traduxit, multasque Mesopotamiæ urbes deditione accepit, Zenodotiam, quam Apollonius tyrannide obtinebat, ob interfectos ibi centum Romanos milites iratus admoto exercitu cepit, diripuit, & homines divendidit. Ea de re imperatorem se ab exercitu salutari passus, magnum sibi dedecus paravit, qui tam levi re gesta contentus esset, abjectumque animum, & spes de majoribus rebus exiguas se habere ostenderet, imposito in eas quas dixi, urbes præsidio mille equitum, septies mille peditum, in Syriam hyematum recessit. Ibi se ei conjunxit filius à Cæsare veniens, secumque & virtutis suæ præmia ferens, & mille equites delectos adducens. Id primum sed non alias (si ipsam expeditionem excipias) XXXII
gravius à Crasso, quàm eo tempore peccatum fuit. Procedendum enim fuerat & Babylon ac Seleucia, urbes Parthis semper infensæ, petendæ: at ipse spacium se ad bellum parandi hostibus concessit. Iam illa in Syria commoratio reprehenditur, quæ magis quærendæ pecuniæ, quàm imperatoriis muneribus servierit. Non enim ibi militum delectus, non exercitationes instituit: sed urbium reditus ad calculum vocans, multosque dies in pecunia Deæ, quæ Hierapoli colitur, in trutina ponderanda consumens, populis & regulis numerum militũ mittendorũ adsignans, acceptaq; eos pecunia onere isto liberans, in magnam sese infamiam & contemptum adduxit. Atq; illa ipsa Dea (sive ea Venus est, sive Iuno, sive Natura, hoc est, ea causa, quæ initia omnibus rebus & semina ex humido præbet, omniumque hominibus bonorum principia demonstrat: diversa enim diversi sentiunt.) hæc igitur Dea primum ei omen objecit: egredientibus enim eis ex templo, in foribus & filius Crassi, & ipse super eum pater corruit. Iam ex hybernis milites ad se Crassus contrahebat, XXXIII
cùm legati ad eum ab Arsace veniunt, breve mandatum exponentes. siquidem à Romanis missus adsit cum exercitu Crassus, omninò se illud bellum summa vi, hostilique animo & implacabili defensurum: sin (uti auditu acceperit) invito populo Romano Crassus sui lucri causa Parthis arma intulerit, regionemque invaserit, mediocri animo id Arsacen ferre, & Crassi senectutem miserari; atque ideo Romanos, qui in Mesopotamia inclusi verius, quàm in præsidio positi detineantur, liberos dimittere. Ad hæc Crasso superbè respondente, Seleuciæ se responsurum: maximus natu inter legatos Vagises, risum sustulit, monstratoque supinæ manus medio; Prius, inquit,

Acta Craßi bello Parthico.

Craßi filius.

Legatio Parthi.

quit, hac in palma pili enascentur, quàm tu Seleuciam cernas. His actis legati ad regem Orodem se contulerunt, bellum esse geren-
XXXIV dum indicantes. Cæterùm ex urbibus Mesopotamiæ, quas Romanos præsidio tenuisse diximus, quidam non sine summo periculo elapsi ad Crassum pervenerunt, haud leves res renunciantes. Ipsi enim & multitudinem hostium viderant, & quæ in oppugnandis urbibus ii erant: quæ omnia inflatius, uti fit, & terribilius referebant: Parthos neque effugere insequentes, neque fugientes assequi quenquam posse: volucria tela eorum oculorū aciem prævertere & quidvis penetrare: ita esse facta arma cataphractorum, ut nihil iis resistere, omnem ipsa vim sustinere possint. Hæc audita, militum animos fregerunt. *Nuncii de* [...]*bus Parthicis.* Etenim existimaverant, Parthos nihil ab Armeniis aut Cappadocibus differre, quos agitando & vexando fatigatus fuerat Lucullus: etenim nihil sibi eo bello difficilius longitudine itineris, & insecutione hostium manum conferre fugientium fore. itaque præter spem eis accidit, mentionem certaminum & gravium
XXXV periculorum audire. Quare etiam procerum quidam autores Crasso fuerunt, uti ne pergeret, sed novam de toto negotio deliberationem proponeret: inter quos etiam Cassius quæstor fuit. Aruspices etiam Crasso adversa, & expiatu difficilia in sacrificiis portendi subindicabant. Neque his tamen Crassus, neque ulli qui aliud quàm festinare suaderet, obtemperavit. Maximè eum Artabazus Armeniorum rex in proposito confirmavit. Is enim cum sex equitum millibus in castra venit, qui regis modò satellites & comites dicebantur: pollicitus alia decem millia cataphractorum & triginta peditum millia, iisque se ipsum alimenta daturum. Idem Crasso consuluit, ut per Armeniam in Parthiam invaderet: ita enim & commeatus copiam se præsente habiturum, & tutò profecturum. *Artabazus Crassum instigat.* objectis exercitui montibus multis, collibusque perpetuis, & locis equitatui (in quo uno omnis Parthorum vis esset) incommodis. Crassus studium ejus, & splendidum auxilium utcunq; gratum habuit: iturum autem se dixit per Mesopotamiam, ubi multos, bonosque Ro-
XXXVI manos reliquisset. Secundum hæc Armeniæ rex abiit. At Crasso juxta Zeugma exercitum traducente, multa ingentia tonitrua, multa ex adverso exercitus fulgura eruperunt, ventus nubi & procellæ permixtus in rates ejus incubuit, magnamque partem perfregit: *Ostenta.* locus etiam castris destinatus, duobus est fulminibus ictus: equus unus ex prætoriis splendidè ornatus, vi secum sessorem in aquam abripuit, cumq; eo submersus periit: ferunt etiam primam ex aquilis sponte sua retrò aversam cùm transportaretur. Postquàm fluvium transgressi militibus alimenta dividi cœptum est, primò omnium lentes ferunt & salem distributos, quæ Romani funesta esse ducunt, & mortuis apponunt. Ipsique Crasso in concione ad milites vox excidit, qui graviter animos eorum perturbavit: pontem enim se rescissurum dixit, ne quis eorum reverti posset, quam vocem cùm sentiret incommodè elapsam, ac deberet eorum causa

quos illa terruerat corrigere & explanare: præ superbia neglexit.
Denique cùm lustrare pro exercitu sacrum faceret, viscera ei ab aru-
spice tradita, manibus exciderunt: quo cùm vehementer commo-
tus videret adstantes, subridens: Hæc est, inquit, senectus: arma ta-
men nobis ex manibus non elabentur. Proinde juxta fluvium copias
produxit, quæ constabant septem legionibus, equitum millibus
propè quatuor, totidemque fere levis armaturæ militibus. Inte- XXX
rim quidam eorum qui exploratum præmissi fuerant, renunciant VII
regionem hominibus vacuam esse, in multa verò equorum se inci-
disse vestigia retrò aversa, tanquam in fuga. Hoc & Crassum in
magnam extulit spem, & militibus contemnere jam Parthos subi-
bat, tanquam manum conserere non ausuros. Nihilominus tamen
Cassius iterum Crassum monuit, ut in urbe aliqua, quæ Romano
præsidio esset munita, interim exercitum contineret, dum certi
aliquid de hostibus cognosceret: sin hoc nollet, at secundū amnem
Seleuciam duceret, ita & annotinas naves expeditum commeatum
militibus præbituras unà cum exercitu per flumen ductas, & flu-
men ne circumveniri ab hoste possent præsidio futurum. De hisce
Ariamnis Arabis dolus. rebus Crasso adhuc deliberante, venit ad eum Ariamnes Arabum
regulus, fraudulentus homo, & versipellis, omniumque malorum,
quæ ad parandum Romanis exitium fortuna contulit, summum
atque validissimum. Hunc sciebant nonnulli qui cum Pompejo
militaverant, usum ipsius nonnihil humanitate, & Romani populi
studiosum habitum. Tunc à regiis ducibus ad Crassum erat sub-
missus, ut eum conatur quàm longissimè à fluvio, & locis inclusis
in vastas planicies abducere: quidvis enim potius facere, quàm à
fronte aggredi Romanos statuerant. Ergo barbarus ut ad Crassum XXX
venit, homo satis facundus laudare beneficia Pompeij, Crassum VIII
qui tantas haberet copias, felicem dicere, cunctationem incusa-
re, inque apparando moram: quasi verò (inquit) arma tibi defu-
tura sint, non manus ac pedes, quàm celerrimi, contra eos homi-
nes, qui jampridem in eo sunt ut correptis preciosissimis quibusque
rebus & hominibus in Scythiam aut Hyrcaniam avolent. Quinet-
iam si pugnare animus erat, maturatò opus fuit, priusquam rege
animum recipiente omnes hostium copiæ convenirent: nunc enim
Surena modò, & Syllaces objecti vobis sunt, ut insecutionem repri-
mant, rex ipse nusquam apparet. Horum quidem nihil erat verum.
Statim enim Orodes in duas partes diductis copiis, cum altera ipse
Armeniam populabatur, ulciscens Artabazum: Surenam cum alte-
ra Romanis obviam miserat. Neque id contemptu Romanorum, ut
quidam putant. neque enim conveniebat eum qui Crassum, pri-
marium inter Romanos virum, adversarium dedignaretur, Artaba-
zo bellum facere, & Armeniæ pagos excindere: sed videtur potius
periculo territus, eventum rei expectare voluisse, & Surenam ho-
Surena. stibus opposuisse, qui pugnando eos detineret. Non enim de media XXX
aliquis plebe homo erat Surena: sed vir opibus, genere, ac gloria IX
post

post regem primus, virtute & peritia omnibus sui temporis Parthis præstans, neque eum magnitudine & pulcritudine corporis quisquam æquabat. Quoties expeditionem faceret, mille utebatur camelis ad impedimenta ferenda, ducentis curribus pellices vehebantur: mille cataphracti, plures levis armaturæ equites comitabantur, & omninò equitum, clientium, servorumque quos secum ducebat numerus decem millia explebat. A majoribus hunc honorem habebat, ut creato regi Parthorum primus ipse diadema imponeret. Idem hunc ipsum Oroden regno pulsum reduxerat, Seleuciam magnam ei ceperat, cùm quidem primus in murum ascendisset, suaq; manu adversos se ei offerentes repulisset. Eo tempore nondum triginta natus annos, summam prudentiæ & calliditatis laudem obtinebat: quibus sanè plurimum Crasso nocuit, quem audacia primum & fastus, metus deinde & calamitates, fraudibus obno-
XL xium redegerant. Enimverò Ariamnes cùm in suam sententiam pertraxisset Crassum, avulsos à flumine Romanos per medios duxit campos. Iter initio commodum fuit & expeditum: grave deinde, cùm & arena profunda exciperet, & planicies arboribus aquaque carentes, quarum nullus finis visu attingi posset. Itaque non modò præ siti & difficultate itineris animos despondebant, sed & facies ipsa loci ingentem mœsticiam adferebat, non plantam, non rivum, non montis prominentiam, non herbam cernentibus, sed immensis solitudinibus horribilibusque ambitis. Et jam tum fraudem esse plerique suspicabantur. Iam & ab Artabazo Armeniæ rege missi aderant qui Crasso nunciarent, regem magno ab Orode bello premi, ita quidem ut promissum auxilium præstare in præsentia non possit. dare autem eum Crasso hoc consilii, potissimum ut ipse quoque in Armeniam veniat, ut ibi conjunctis viribus contra Parthum decertare possint: sin verò, at hoc modo iter faceret, uti semper loca equitatui æqua vitans, in montanis se contineret. ad hæc nihil præ ira & væcordia Crassus rescribens, legatis respondit, nunc quidem se Armeniis non vacare, mox venturum, & pœnas proditionis ab
XLI Artabazo sumpturum. Rursum ea res indignationem Cassio, reliquisque ejus sententiæ sociis movit: & Crasso, quod moneri se iniquè ferret omisso privatim barbarum objurgabant. Quisnam, ajebant, te malus Genius ad nos adduxit, hominum pessime? quibus veneficiis & præstigiis Crasso persuasisti, ut in vastam solitudinem desertaque exercitum immitteret, iterque prædonum duci incertis sedibus vaganti, quam Romano imperatori convenientius faceret? Sed Ariamnes, ut erat veterator, submissè illos consolari, hortarique ut paulisper adhuc perdurarent. milites verò una cursitans, adque adjuvans, per risum subsannare: ecquid putarent se per Campaniam proficisci, qui ita fontes, rivos, umbras & lavacra & diversoria requirerent: cogitarent potius per Arabum & Assyriorum confinia se ire. Hoc modo Romanos eludens barbarus, antequam imposturæ manifestus fieret, persuaso Crasso, se abire ut hostium res

Legatio Artabazi.

per insidias conturbaret, discessit. Memoriæ traditum est ea die XL
Crassum non punicea, qui mos est imperatorum Romanorum, sed II
nigra in veste in medium processisse: eamque ab ipso, cùm sensis-
set, statim mutatam. Quædam etiam signa, veluti infixa, vix ma-
gno cum labore convelli à signiferis potuisse: quos Crassus irridens,
iter acceleravit, legionesque coegit equitatum consequi. Iam ex
iis qui præmissi exploratum fuerant pauci ad suos reversi, socios
suos ab hostibus cæsos, se vix effugisse, hostes verò ingenti multitu-
dine ac fiducia pugnatum advenire annunciabant. Perturbatis eo
nuncio omnibus, Crassus attonitus planè, ac præ sustentatione non
satis quid ageret intelligens, aciem primò ut Cassius monebat in-
struxit, legionariorum phalangem laxis ordinibus quàm longissi-
mè per campos extendens, ne facilè ab hostibus circumdari posset,
equitesque in cornua distribuens: mox mutato consilio, contractis
ordinibus aciem quadratam bifrontem effecit, cujus singula late-
ra duodecim cohortibus complerentur, singulis cohortibus tur-
mam equitum addidit, ut nulla pars equestri auxilio destitueretur,
sed undique eodem modo munita acie hosti occurreret. Cornu alte-
rum Cassio, alterum filio commisit, medium agmen ipse duxit. Ita XL
progressi ad amnem pervenerunt, cui Balisso nomen, non abundan- III
tem quidem aquæ, militibus tamen in tanto æstu, perpessis præter-
ea magnam in tam laborioso & sicco itinere sitim oppidò gratum.
Plerisque ducum ibi pernoctandum castris factis, & cognoscendum
rectius de multitudine, apparatu & ordine hostium videbatur, ma-
ne contra eos eundum. Crassus verò filio, equitibusque quos ille
ducebat, ducere & pugnam conferere jubentibus fidens, ordinem
suum tuentes comedere & bibere, si qui vellent, jussit: ac prius-
quàm id omnes fecissent, rursum duxit non sensim neque ut quietè
vires eorum ad pugnam redintegraret, sed properè atque continen-
ter: donec subitò conspecti à Romanis sunt hostes, præter eorum
Parthorum cum Crasso conflictus & victoria. opinionem neque multi, neque splendidi. Quippe multitudo ea,
quæ post principia erat, subsederat, & se occultaverat Surenæ jussu,
splendoremque armorum vestibus & pellibus texerat. Postquàm XL
propè hostem perventum est, datumque à duce signum, illico gravi IV
sonitu, terribilique fremitu tota remugiit planicies. Non enim cor-
nibus aut tubis Parthi prœlium accendunt, sed pelles cavo aheno
inductas malleis undiquaque simul pulsant: hæc tympana sic per-
culsa raucum murmur, sonumque terrificum edunt, quasi fremi-
tu feræ alicujus & tonitru permisto. ac rectè quidem intellexerunt,
ab iis quæ auditu sentiuntur animam facilimè perturbari, affectio-
nesque istas celerrimè movere, cogitandique facultatem excutere.
Eo tum sonitu perturbatis Romanis, subitò Parthi tegumenta ar-
morum abiecerunt, ardentesque suas galeas & thoraces late ruti-
lante Margiano ferro, ostentaverunt: itidemque equites æreis &
fereis tecti tunicis. Surena verò maximus ipse & pulcerrimus, for-
titudinis gloriam formæ muliebri ornatu minimè exprimebat,
Medo-

Medorum in morem faciem fucatus, crinemq; discriminatus: cùm reliqui Parthi Scythico adhuc more ad perterrendos hostes comam
XLV alerent. Atque primùm quidem conati sunt infestis contis impetu dato primam aciem disjicere: sed ubi stipatos ordines, constantiamque in ordinibus tuendis Romanorum senserunt, retrò abierunt, cùmque dissipatorum speciem præberent, & ordines solventium, imprudentibus hostibus quadratam eorum aciem circumvenerunt. Levis autem armaturæ milites à Crasso emissi, haud longè progressi sunt, sed statim multis petiti sagittis atque confixi intra legionarios sese receperunt: primique confusionis & metus initium præbuerunt, cùm legionarii vim sagittarum cernerent, arma penetrantium, & quidquid vel durum vel molle objectum fuisset perrumpentium. Proinde Parthi à se invicem devulsi eminus sagittis Romanos impetere cœperunt, idque undique, & nullo certo ordine: ita enim continua erat & densa Romanorum acies, ut aberrare vix volens aliquis potuisset: arcus porrò magni atque validi, totis viribus contenti, sagittas vehementi admodum impetu extorquebant, eæque tenorem servantes graviter in corpora ho-
XLVI stium incidebant. Erant itaque jam tum res Romanorum pessimo in statu. Nam & ordines suos servantes, vulneribus conficiebantur: & si conferre manum conarentur, idem quod ante patiebantur, hostem lædere non poterant. Fugientes enim Parthi, sagittas simul emittebant: quod post Scythas nemo iis melius novit: estque id optimum inventum, quod salutem suam defendentibus etiam fuga turpitudine caret. Tamen Romani quandiu spes fuit hostes sagittis omnibus emissis aut comminus pugnandi copiam, aut pugnæ finem facturos, perduraverunt. Sed ubi cognoverunt multas camelos sagittis onustas adstare, unde prætervectis reliquos singuli ut usus ferret sumerent, tum demum Crassus ingenti mœrore correptus, quod finem nullum mali videret, missis nunciis filium monuit, ut quacunque posset ratione impetum in hostes faceret, antequam ab iis circumdaretur. Maximè enim eum petebat cornu ho-
XLVII stium, & à tergo cingere nitebatur. Ergo Publius Crassus cum mille trecentis equitibus, quorum mille à Cæsare adduxerat, quingentis sagittariis, octoque scutatorum qui proximè aderant cohortibus adversùm se hostibus objecit. Verùm Parthi, sive quod in compositum agmen incidissent (quæ nonnullorum est opinio) sive quod id agerent, ut quàm longissimè Crassum à patre abducerent, retrò versi fugam dederunt. Ille verò inclamans: Fugiunt hostes, insecutus est: unàque cum eo Censorinus & Megabacchus, hic quidem robore animi præstans, ille etiam senatoria dignitate, magnaque in dicendo vi præditus, uterque socius & æqualis P. Crassi. Equitibus hos sequentibus, ne pedites quidem se continuerunt, spem secuti: quod vincere suos & instare fugientibus Parthis putabant, tantisper, dum longius progressi fraudem senserunt, iis qui fugere putabantur, se convertentibus, pluribusque aliis auxilio venienti-

nientibus. Substiterunt igitur Romani, secum quod pauci erant, congressurum hostem sperantes. Illi verò cataphractos equites XL
Romanis opponentes, reliquo equitatu, nullo servato ordine, eos VIII
circumvecti, ex planicie acervos arenæ & vim pulveris tantam excitarunt, ut neque prospicere, neque loqui facilè Romani possent: verùm in angusto loco conflictati, feriebantur & peribant non celeri mortis genere, sed convulsi præ dolore, graviterque animam agentes, sagittis & vulneribus immoriebantur, cùm cuspides humatas evellere vi conati, quæ per carnes nervosque penetrârant, lacerarent seipsos. Multis hoc modo pereuntibus, nihilo majori usui fuerunt qui vivebant: Publioq; monenti, ut in cataphractos impetum facerent, manus clypeis, pedes solo affixos sagittis ostēdebant, & ad pugnam & ad fugam inutiles. Ipse itaque cum equitibus fortiter in hostes irruit, pugnamque conseruit. Verùm ea & in cavendis, & in inferendis ictibus erat perinæqualis. Quippe Germani equites (quibus maximè fidebat Crassus) hastis imbecillibus thoraces ex crudis tergoribus, ferrove confectos impetebant: at leviter armata & ferè nuda eorum corpora gravibus contis feriebantur. Hi XL
tamen multa admiratione digna facinora ediderunt. Nam & con- IX
tos hostium apprehendebant, colluctantesq; eos ob pondus armorum immobiles de equis deturbabant: &, multi à suis equis descendentes, hostiles equos subibant, & ventres eorum sauciabant, ut equi vulneris impatientia exilientes, promiscuè & suos & hostes obtererent. Maximè autem Germanos æstus & sitis, insolens iis utrunque, premebat. & plerique equorum adversis contis confixi perierant: qua re ad pedestres copias se recipere coacti sunt, abducentes secum Publium jam vulneribus graviter afflictum. Ibi acervum quendam arenæ tumuli instar excitatum nacti, eò se contulêre, equisque in medio loco alligatis, extrema clypeis circum munientes, speravêre se facilè barbarorum vim defensuros. Verùm hoc secus cecidit. Nam in loco quidem æquali priores utcunq; posterioribus propugnaculi instar esse possunt: at is locus cùm variè inæqualis, posteriores magis magisque tolleret, effecit ut ex æquo omnes telis contingerentur, ignominiosam, quod nihil agere licuisset, mortem deplorantes. Erant cum Publio Græci duo, Carris (quæ E
urbs in propinquo erat) habitantes eo tempore, Hieronymus & Nicomachus: hi ei suadebant, ut unà cum ipsis prœlio se subtraheret, ut Ichnas perfugeret, urbem haud longè distantem, & Romanorum rebus faventem. At Publius tantum effatus: Nullum tam atrox mortis genus fore, cujus metu eos, qui propter ipsum perirent, desereret, salutatos ire jussit, & saluti suæ consulere: ipse cùm manu propria uti non posset (erat enim jaculo transfixa) armigero latus feriendum præbuit. Eodem modo Censorinum quoque mortuum ajunt: Megabacchus, & cæteri nobilissimus quisque suis ipsorum manibus vitam expulerunt. Reliquos Parthi in tumulū adscendentes contis confoderunt repugnantes: vivi non plures quingentis in ho-

P. Crassi interitus.

in hostium potestatem venerunt. Capitibus autem Publii & socio-
XLI rum amputatis, rectà ad ipsum Crassum contenderunt. Ejus res ita
habebat. Postquam filium invadere hostes jusserat, & nuncius al-
latus fuerat, effusè Parthos fugere, cùm etiam se ab hostibus minus
jam urgeri cerneret, qui & ipsi plerique eodem transiverant, rece-
pto aliquantulum animo, exercitum ad locum acclivem contraxe-
rat, statim ab insecutione hostium rediturum filium expectans. Qui
verò missi ad eum à filio erant, ut indicarent quanto in periculo ver-
saretur, à barbaris deprehensi interciderant. Posteriores vix elapsi,
actum esse de Publio, nisi celeriter ei subveniretur, retulerunt.
Tot simul perturbationibus Crassus perculsus, nullum consilium
rei salubre inveniebat: metu tamen totius eventus, & desiderio fi-
lii victus, statuit tandem promovere exercitum. Interim hostes
magno strepitu & pæanem canendo terrorem Romanis auxerunt,
quos rursum multa circummugiebant tympana, novi prœlii ini-
tium expectantes. Parthi verò Publii caput hastæ præfixum propè
adequitantes ostenderunt, ac per contumeliam quinam ejus paren-
tes, quod genus fuisset, quæsiverunt: non enim convenire, ut tam
generosus & illustri virtute præditus homo, Crassi viri ignavissimi *Crassi in miseriis animus.*
& pessimi filius dicatur. Id spectaculum Romanorum animos plus
quàm reliquæ omnes calamitates fregit, non (ut debuit) iram eis
& ulciscendi cupiditatem, sed horrorem trepidationemq; adferens.
XLII Quanquam ipsum Crassum non unquam quàm eo in casu præcla-
rius se gessisse ferunt, ac circum ordines obeuntem clamasse: Meus
hic, ô Romani, proprius est luctus: magna verò Romæ fortuna &
gloria vobis servatis integra incolumisque perstat. Sin mei vos mi-
seratio aliqua tangit, qui optimo filio orbatus sum, agedum ita in
hostes id ostendite, gaudium illis adimite, crudelitatem ulciscimi-
ni. Neque vos terreant ea quæ passi estis: siquidem magnas res affe-
ctantem, aliquid perferre oportet. Neque Lucullus Tigranem, ne-
que Antiochum Scipio sine suorum sanguine vicit: majores nostri
mille naves apud Siciliam amiserunt, in Italia multos Imperatores,
multos duces: neq; horum ullus victus obstitit, quo minus ii victo-
res debellarent. Non enim fortunæ bonitate, sed patientia & virtu-
te in subsistendis rebus adversis ad tantam potentiam res Romana
pervenit. Hoc ille sermone suos ad meliorem spem erigere cona-
tus, paucorum vidit animos incensos: quin & clamorem militarem
tollere cùm jussisset, mœsticiam eorum culpavit, quod imbecil-
lum, exiguum, & inæqualem vociferationem edidissent. At barba-
XLIII rorum aspera & sonora conclamatio aures perstrepebat. Vt ad rem
ipsam ventum est, equites barbarorum ex obliquo circumvecti sa-
gittas emittebant: quibus verò primi ordines mandati erant, ii gra-
vibus contis utentes, Romanos in angustum locum comprime-
bant: nisi si qui à sagittis illæsi ausi sunt in hos impetum facere, pa-
rum quidem nocentes hostibus, ipsi statim contis lato ferro præ-
fixis trajecti. quorum tanta erat vis, uti sæpe uno impetu per duo

corpora exigerentur. Parthi cùm ad hunc modum decertassent, nocte appetente digressi sunt, dicentes Crasso se hanc noctem ad mortem filii deflendam largiri: nisi eam malit rectius deliberationi dare, utrum venire an apportari ad Arsacen malit. Haud procul tamen à Romanis pernoctaverunt, magnam in spem futurorum erecti. Nox ea Romanis fuit tristissima. Non enim de humandis cæsorum cadaveribus, non de sauciis curandis quisquam cogitabat, sed suam ipsius fortunam deplorabat. Quippe & si ad diem ibi permansissent, omnem fugiendi occasionem præreptum iri intelligebant: & noctu in vastissimam planiciem se dimittentibus spes salutis nulla erat. tum saucii ancipitem curam afferebant, qui si unà auferrentur, fugam impedituri: sin desererentur, clamore eam prodituri essent. Crassi autem, quamvis eum causam omnium malorum censerent, vultum tamen, vocemque desiderabant. Sed is in LIV tenebris seorsim obvolutus jacebat imperitæ multitudini fortunæ exemplum præbens, sani autem judicii hominibus, imprudentiæ & ambitionis; quibus ille vitiis inductus inter tam multa hominum millia non se unum primũ esse & maximum, ferre non potuerat, sed omnia sibi deesse existimaverat, propterea quod vel duobus viris postponeretur. Quem cùm Octavius legatus & Cassius quæstor consolando hortandoque uti surgeret nihil proficerent, ipsi tribunis militum & centurionibus convocatis, deliberata re loco isto discedere statuerunt. Eo decreto, milites tacitè & sine tubæ sonitu excitaverunt: mox cum ægroti se derelinqui sentirent, terribilis tumultus & confusio cum ejulatu & clamore castra pervasit. Trepidatio quoque & terror inter progrediendum obortus. hostes ingruere opinantium & modò declinantium à via, modò ordines instruentium, saucios qui sequebantur partim ad se recipientium, partim exponentium: hæc fugæ moram injecerunt: Vnus Ignatius cum trecentis equitibus ad Carras circa mediam noctem pervenit, Romanoque sermone compellatis vigilibus, cùm inaudirent, Coponio urbis præfecto indicare jussit, magno prœlio Crassum cum Parthis decertasse: nihil præterea addens neque suum nomen edens, ad Zeugma contendit, suosque eripuit, malè tamen ob desertum imperatorem audivit. Veruntamen Crasso profuit nuncius ille LV Coponio allatus. Is enim colligens nihil boni quod renunciaret habuisse, qui tam celeri & confuso sermone uteretur, statim suos milites arma capere jussit: utque primum sensit in via esse Crassum, occurrit, exercitumque Carras duxit. Verùm Parthi quamvis nocturnus eos discessus non fefellisset, insecuti tamen non sunt. Prima luce in castris deprehensos ad quatuor millia hominum, omnes necaverunt: multos in campis oberrantes equitatu assecuti occiderunt. Quatuor cohortes duce Varganteo per noctem à reliquis avulsæ, via exciderant: has Parthi in quodam colle circumventas, & armis se defendentes, interfecerunt: viginti modò ex his viris, qui per ipsos strictis gladiis eruptionem tentabant, mirati virutem,

Romani perfugiunt Carras.

spacium

LVI spacium transeundi fecerunt, sensimque Carras ire passi sunt. Cæ- *Surenæ in Crassum doli.*
terùm ad Surenam falsus pervenerat rumor, effugisse Crassum cum
optimis Romanorum: eam verò quæ Carras confluxisset turbam,
hominum esse vilium promiscuam colluviem. Opinatus ergo præ-
mium victoriæ sibi ademptum, dubius tamen adhuc animi, ut quid
in ea re verum esset cognosceret, sciretque Carræ ne sibi oppugnan-
dæ, an insequendus Crassus Carris omissis foret: unum suorum in-
terpretum ad muros mittit, qui Romano sermone Crassum vel Cas-
sium vocaret, diceretque cupere Surenam cum iis colloqui. Hæc
ubi dixisset interpres, Crassus conditionem accepit. Paulò post Ara-
bes à Parthis venerunt, qui Crassum Cassiumque de facie noverant,
quod ante pugnam in castris eorum fuissent. Hi cùm in muro ad-
stantem viderent Cassium, Surenam ajebant pacem ipsis dare & sa-
lutem, amicitiamque regis polliceri, si (quod unum utile ipsis es-
set, priusquàm extrema experirentur) Mesopotamiam missam face-
rent. Probante id Cassio, & postulante ut locus diesque congres-
sui Surenæ cum Crasso definiretur: ita se curaturos dixêre & ad suos
LVII redierunt. Surenas lætus admodum quod in obsidione eos viros
esset habituros, eo ipso die Parthos urbi admovit, insultantes acer-
be, jubentesque Romanos, si pacem vellent, Crassum sibi & Cas-
sium vinctos dedere. Doluit ea fraus Romanis: & Crassum longa
spe subsidii ex Armenia expectandi deposita, fugam moliri jusse- *Andromachi*
runt. Id verò consilium cùm maximè curandum fuisset, ne quis *perfidia.*
maturius Carrensium cognosceret, Andromachus homo perfidissi-
mus ex ipso Crasso intellexit: imò & ducem eum itineris Crassus
delegerat. Itaque nihil eorum quæ cogitabant Romani, non est ad
Parthos ab Andromacho enunciatum. Noctu Carris egressum Cras-
sum (noverat enim Parthos noctu pugnare neque solere neque fa-
cilè posse) Andromachus, ut brevior Parthis esset insecutio, dedita
opera variis viis circunducens, difficili sequentibus & pleno amba-
gibus itinere ad extremum in loca paludibus & fossis plurimis in-
tercepta pertraxit. Neque defuerunt qui nihil sani Andromachum
flexibus istis & circuitionibus agere suspicati, sequi eum nolue-
runt. Nam & Cassius Carras rediit: & cùm Arabes itineris duces *Cassius in*
ibi eum permanere juberent, donec luna scorpium peragrasset: Ego *Syriam eva-*
verò, inquiens, sagittarium magis metuo: in Syriam cum equiti- *dit.*
bus quingentis discessit. Et quidam alii fidos nacti itinerum mon-
stratores, montana loca, quæ Sinnaca dicuntur, apprehenderunt, &
ante diem in tuto loco constituti sunt: erant ad quinque millia du-
LVIII cem habebant Octavium. Crassum verò fraude Andromachi in lo-
ca iniqua & palustria conjectum dies ortus deprehendit: erant cum
ipso quatuor scutatorum cohortes, & perpauci equites, ac quinque
lictores. Cum his ægrè iter ingressus, jam hostibus instantibus cùm
ab Octavio ad duodecim adhuc abesset stadia, in alium collem con-
fugit, non quidem equitatui planè inaccessum, neque munitum,
sed Sinnacis tamen suppositum, quibus longo & stricto processu

per campos medios extenso continuabatur. In conspectû Octavii periculum Crassi erat. Is igitur primo cum paucis ad ferendam opem accurrit, deinde & reliqui mutuò se increpantes, approperaverunt impetuque facto hostes colle deturbaverunt, ipsi in medium Crasso recepto, suisque clypeis tecto, gloriati sunt, non esse ullû Parthis telum, quod ad imperatoris corpus sit perventurum, ante quàm omnes ipsi pro eo propugnantes, occubuissent. At enim Surena LIX

Surena alius dolus.

cum & Parthos remissius pugnam obire cerneret, & intelligeret si nox appetiisset, Romanique montem tenuissent, fore omninò ut capi non possent, dolum Crasso intentavit, dimisit quosdam ex captivis, qui sermonem barbarorum (quem composito iis in castris habuerant) inaudivissent: Non esse regem eo animo, ut bellum cum Romanis prorsus componi non velit; gratificari se iis, & pacem dare, Crassoque usurum humaniter. His ita submissis à pugna barbari cessaverunt. Surena cum principibus placidè ad collem adequitat, remissoque arcus nervo dextram protendens, ad colloquium evocat Crassum: Fortitudinem quidem, inquiens, & potentiam regis expertus es, quando invitum ad arma concitasti: ipse ultrò clementiam tibi & humanitatem suam ostendit, pacis conditionibus latis discedentibus vobis salutem donans. Hæc Surenæ verba magno gaudio milites excipiebant. At Crassus qui se nullâ alia re quàm fraude ab eo læsum nosset, subitamque hanc mutationem absurdam indicaret, non statim assentiri, sed quid agendum esset, circumspicere. Ibi LX
verò milites occlamare, hortari, comitia etiam facere, quod ipsos armatis hostibus ad pugnandum objiceret, quibus cum inermibus ad colloquium venire non auderet. deprecari conantem & docere, quòd si quod reliquum erat diei perdurassent, noctu in montes possent, & tuta à Parthis loca recedere, viam quoque monstrantem, orantemque ne in proximo sitam salutis spem dimitterent, interturbare, minitari, arma gladiis pulsare. Victus itaque eorum importunitate, ad colloquium ivit, hæc modò conversus ad suos in digressu locutus: Octavi, tuque Patroni, & quotquot adestis Romanorum duces, vos videtis, uti ire ad barbaros cogar, ipsique præsentes mihi conscii estis, quàm indignè vim patiar. At vos tamen, si supereritis, apud alios homines non traditum à civibus, sed ab hostibus deceptum periisse Crassum dicitote. Neque verò mansit Octavius, sed una descendit. lictores sequi volentes Crassus à se removit.

Crassus à suis ad perniciem compulsus.

Primi barbarorum ei occurrerunt duo semigræci, & ab equis desilientes eum honoraverunt, Græcaque voce compellantes, mittere LXI
aliquem suorum jusserunt, quibus ostenderet Surena se suosq; absque armis & ferro ad congressum venire. His respondit Crassus, se, si vel minimam vitæ suæ rationem haberet, haudquaquam in manus Parthorum daturum se fuisse: misit tamen duos Roscios fratres exploratum, qui & quot ad colloquium essent venturi. Hos statim comprehendi & detineri jussit Surena, ipse cum principibus eques Crasso obviam ivit: cùmque peditem venire conspexisset: Quid

hoc,

hoc, inquit, est rei? pedes imperator Romanus venit, nos equitamus? simul equum ei adduci jussit. Crassus verò neutrum peccasse dixit, sed utrunque morem patrium in congressu tenuisse. Ad hæc Surena: Iam nunc pacem esse regi Orodi & Romanis: progrediendum tamen ad fluvium esse, & ibi fœdus (quæ facilè oblivisci solerent Romani) conscribendũ: simul & dextram porrexit. Et cùm Crassus equum suum adduci juberet, nihil opus esse dixit, nam à rege ei equum hunc dono dari, aderatque præstò equus aureo fræno ornatus: in hunc à stratoribus Crassus est impositus, & verbere ab iis
LXII ad cursum incitatus equus. Primus Octavius frænum apprehendit, & post eum Petronius tribunus militum, & tum reliqui circumstantes, inhibere equum, & eos qui Crassum utrinque premebant, removere aggressi sunt. Conflictatione ex eo & tumultu orto, res etiam ad verbera venit. Ibi Octavius unius de barbaris gladio arrepto, equisonem cædit: ipse à tergo ictus ab alio cadit. Petronius armis carens quibus se defenderet, cùm ictus thoracẽ fuisset, illæsus se proripuit. Crassum Pomaxæthres barbarus obtruncavit: cæsum ab alio ferunt, hunc mortui caput & manum dextram amputasse. Verùm hîc conjectura potius, quàm cognitio est. Qui enim adfuerunt partim Crassum defendentes occisi sunt, partim in collem effugerunt; quo cùm Parthi accessissent, ac dicerent Crassum pœnas dedisse, reliquos Surenam jubere securè descendere, quidam se hostibus tradiderunt, quidam dilapsi sunt: atque horum perpauci evaserunt, pleros que omnes Arabes indagaverunt & occiderunt. Summa acceptæ eo tempore cladis ea perhibetur, viginti millia cæsi, decem
LXIII millia capti. Surena autem capite & manu Crassi in Armeniam ad Orodem missis, nuncios Seleuciam præmisit, qui vivum adduci Crassum dictitarent: ipse ridiculam pompam instruxit, *Triumphum* in contumeliam Romanorum nominans, Cajus Paccianus, qui inter captivos proximè ad formam Crassi accedebat, Crassus & imperator audire jussus, barbarica amictus veste equo invehebatur. Iuxta hunc tubicines & lictores camelis vecti, fascibus appensa marsupia, & juxta secures, recens præcisa Romanorum capita. A tergo sequebantur Seleucienses meretrices cantatrices, multa in molliciem & ignaviam Crassi scurrilia & ridicula carmina concinnentes. Hæc ab omnibus spectabantur. Convocato præterea Seleuciensi senatu, in medium attulit Milesiaca Aristidis libros de luxuria compositos: ne hîc quidem fingens quicquam. Inventi enim sunt in Rustii sarcinis: idque occasionem Surenæ præbuit insectandi & deridendi Romanos, qui ne in bello quidem ab id genus libris & re-
LXIV bus abstinerent. Ac tum quidem humanum ingenium sapienter expressisse Æsopum Seleucienses judicaverunt, cùm in Surenam intuerentur: qui manticam Milesiacæ luxuriæ ante se & in pectore gereret, à tergo autem Parthicam quandam Sybarin traheret, tot onustos pellicibus currus. Enimverò apparatus Surenæ figuram excetræ alicujus monstrosive anguis præbebat: priora enim terribilia

Crassi interitus.

Summa cladis.

Surenæ triũphus.

bilia & fera erant, hastæ, arcus, equi: posterioribus in scorta, crepitacula, cantilenas, & pernoctationes cum scortis desinentibus. Non caruit sanè culpa Rustius: impudentes verò Parthos, qui Milesiaca reprehenderent, cùm multi Arsacidæ Parthis imperârint, ex Ionicis & Milesiis scortis nati. Iam Orodes pacem cum Artabazo Ar- LXV
meniæ rege junxerat, sororemque ejus Pacoro filio suo desponderat: agitabanturque convivia, & comessationes, in quibus multa Græcorum carminum recitabantur. Nam neque linguæ, neque literarum Græcarum ignarus Orodes erat: Artabazus etiam tragœdias faciebat, & orationes historiasque conscribebat, quarum quædam adhuc extant. Forte tum mensæ erant sublatæ, & tragœdiarum actor Iason Trallianus ex Euripidis Bacchis ea quæ de Agave sunt facta recitabat. qui cùm admodum placeret, Sillaces (ut tum casu advenerat) in cœnaculum progressus, adorato rege Crassi caput in medium projecit. Plausum dantibus Parthis magno clamore & exultatione, Syllacem regis jussu famuli ad mensam adduxerunt. Iason autem Penthei habitu cuidam suorum histrionum tradito, Crassi caput arripuit, bacchatusque furore simulato, quæ ad id pertinent carmina cecinit:

Ex montibus afferimus
Vitulum laniatum modò;
Prædam felicem.

Hæc omnibus oblectationi fuerunt. Cùm deinde ea quæ alternis LXIV
sequuntur, cantarentur:

Quis eum mactavit?
Mea gloria hæc est.

Pomaxæthres, ut tum unà cœnabat, ad hæc verba exiluit, caputque Crassi arripuit, quod ipse hoc quàm quisquam alius dicere justius posset. Delectatus ea re Orodes, hunc quidem more patrio splendidis muneribus affecit: Iasoni autem talentum dono dedit. Eum ergo finem expeditio Crassi tragœdiæ similem habuit. Verùm enimvero & Orodem crudelitatis, & Surenam perfidiæ pœna consecuta est. Paulò enim post Surenam gloriæ æmulus Orodes interfecit; & ipsi cùm victo cæsoque in pugna contra Romanos Pacoro aqua intercute laboraret, Phraates filius insidiatus, aconitum dedit: quod venenum cùm morbus apprehendisset, unaque excerneretur cum humore, ita ut allevaretur corpus, Phraates compendio utens eum suffocavit.

Orodis & Surenæ exitus.

CRASSI CVM NICIA COMPARATIO.

Divitiæ.

Initiò divitiæ Niciæ si cum Crassi opibus conferantur, honestiùs LX
partæ sunt. Nam ut laudari fortassis non merentur reditus ex me- VII
tallicis secturis, in quibus major pars laborum à maleficis aut barbaris conficitur, quorum nonnulli compedes habent, & locis morbosis pereunt: ita cum bonorum publicationibus ii collati Syllanis, & lo-

& locatione operarum post incendia, (quibus palam artibus Crassus perinde atq; agricultura aut usuraria, usus est) justiores censebuntur. Iam illa crimina, lucro suam in senatu sententiam addicere, socios populi Romani injuria afficere, mulierculas adulari & captare, malos homines occultare, quæ sibi objecta Crassus inficiando depulit, Niciæ ne falsò quidẽ attribuit quisquam. Quod autem argentum sycophantis præ metu dedit Nicias, eoque nomine subsannatus est, rem sanè Pericli aut Aristidi minimè convenientem, sibi verò necessariam fecit, qui natura esset timidus. Ejusq; factum Lycurgo postea temporis oratori, cùm culparetur quendam calumniatorem data pecunia amovisse, liberè se purgandi ad populum occasionem præbuit: gaudere enim se dicebat, quod tandiu in Rep. versa-

LXVIII tus, dedisse priusquam accepisse compertus fuisset. Sumptus autem *Sumptus.*
quos fecit Nicias in donaria, gymnasia, & choros instituendos civiliores videntur Crassi illis epulis, quæ multis simul hominũ millibus præbuit, & frumenti largitionibus, & quidem omnes Niciæ facultates vix aliquotam partem Crassi istarum impensarũ implevissent. Itaque miror esse, qui non animadvertant vitia esse inæqualitatem quandam & discrepantiã animi: cum videant eos qui turpiter

LXIX parant pecuniam, eam in bonos usus profundere. Hæc de opibus. Si *Ut in Repub. versati.*
quo modo uterq; sit in republica versatus, considerare velis, Niciã nihil callide, nihil injustè, nihil per vim, nihil ferociter fecisse invenies: potius ab Alcibiade deceptus fuit, & cautè alioquin populum accedebat. Crasso multam in permutandis amicitiis inimicitiisque infidelitatem illiberalitatemq; imputant: vi se consulatũ obtinuisse, ne ipse quidem negavit, qui conductos mercede percussores Domitio & Catoni immiserit: cujus voluntate suffragia populo de provinciis ferente vulnerati multi, occisi quatuor fuerint: qui (quod nos in narratione præteriit) Lucium Annalium senatorem, contradicere aggressum pugno in faciem incusso, sanguine fœdatum concione expulerit. Verùm ut vis hujus, & tyrannica violentia, ita Niciæ contra nimia in republica timiditas, omnem ad strepitum expavescentis, nihil audentis, pessimisq; sese submittentis gravissimas meretur repræhensiones. Quibus in rebus Crassus alto profectò fuit magnoq; animo: cùm quidẽ non cum Cleonibus aut Hyperbolis res ei esset, sed Cæsaris majestatem, & tres triumphos Pompeii adversarios sibi haberet: quibus tamẽ non cessit, sed utriusq; potentiam æquans,

LXX Pompeium censoria dignitate etiam superavit. Etenim summas in Republica res aggresso, non tam fugienda est invidia, quàm quærendus splendor, & potentia, quæ invidiæ luminibus sua mole officiat. Tu verò, Nicia, si omninò securitatem & quietem præfers, metuisq; in curia Alcibiadem, in Pylo Lacedæmonios, in Thracia Per- *Pacis studium.*
diccam: multum tibi ad ocium spacii in urbe est: licetque de medio abire, domiq; sedentem te tibi coronam tranquillitatis nectere: ut quidam oratores dicunt. Studium profectò tamen pacis in Nicia, divini quippiam habet, neq; ejus pacificationi ullum Græciæ dignius

factum

factum extat: ad quam si respicias, non merebitur conferri Crassus,
etiamsi Caspium mare, Indumque amnem finibus Romani imperii
inclusisset. Porrò qui in urbe quæ de virtute judicium ferre potest,
in summa sit constitutus potentia, malis nequaquā locum dare de-
bet, neque magistratum indignis, neque fidem habere infidelibus:
quod secus est à Nicia factum, qui Cleoni nulla alia re quàm impu-
dentibus pro tribunali clamoribus in civitate noto imperium man-
davit. Non laudo equidē Crassum, qui bello Spartacio citiùs quàm
tutiùs decertare festinavit; fuitque (fateor) ambitionis, metuere ne
Pompeius superveniens gloriam ei facti eriperet, sicuti Metello Co-
rinthum præripuit Mummius. Sed Niciæ absurdum planè fuit fa-
ctum & periculosum. non enim adversario imperium concessit, re-
bus jam ad bonam spem deductis: sed in administratione belli ma-
gnum metuens periculum, satis habuit publico bono neglecto suæ
securitati consuluisse. At verò Themistocles ineptum & impruden- LXXI
tem hominem, ne is Persici belli imperium nactus civitatē pessun-
daret, pecunia data à magistratu removit: & Cato Vticensis quo
tempore maximè civitatem in periculo esse sensit, Reipublicæ cau-
sa tribunatū plebis petiit. Nicias autem ducem se contra Minoam,
Cythera, miserosque Melios servans, & cùm esset adversus Lacedæ-
monios pugnandum, paludamento posito Cleonis imperitæ auda-
ciæ naves, viros, arma; bellumq; summa opus habens peritia, com-
mittens, non suam gloriam, sed patriæ securitatē & salutem prodi-
dit. Itaque postea nolens invitusq; bellum Syracusanum gerere co-
actus est, quod crederetur non utilitatis rationes secutus, sed mol-
liciem ignaviamque quantum in ipso esset, Sicilia Athenas privare.
Virtus bellica. Id quidem magnum est signum virtutis ejus bellicæ, quod infestum LXXII
semper bellis & imperia superfugientem, tamen ut peritissimum o-
ptimumque ducem perpetuo elegerunt Athenienses. Crasso con-
trà cùm nunquam non gerere bellum cupivisset, nunquam voto po-
tiri licuit, nisi servili bello, ad quod penuria ducum missus est, Pom-
peio, Metello, ambobusq; Lucullis absentibus: quanquam eo tem-
pore summo esset in honore, possetque plurimum. Nimirum enim
etiam iis qui ei favebant, videbatur, ut est apud Comicum,

In omnibus, nisi bello, rebus optimus.

Et Romani quidem ad bellum cupiditate imperandi & ambitione
ejus compulsi, cladem sunt passi. Nam Athenienses invitum Niciam
ad bellum extruserunt. Crassus Romanos nolentes in bellum traxit:
& alter propter civitatem, propter alterum civitas in calamitatem
venit. Verum tamen hac ipsa in re magis laudandus est Nicias, quàm LXXIII
vituperandus Crassus. Ille enim peritia usus, & rationibus, uti pru-
dentem decebat imperatorem subductis, non passus est se spe ci-
vium vana in errorem abduci, sed Siciliam invadere prohibuit, eam-
que subigi posse desperavit. Crassus in eo peccavit, quod ad Par-
thicum bellum tanquam facile profectus est. Magnas enim res ani-
mo conceperat, cùm Cæsar Hispaniā, Gallias, Germanos, Britannos

sub-

subegisset, ipse ad ortum solis conversus usque ad Indicium mare omnem Asiam Romano imperio adjungere: quod ante illum Pompeius etiam & Lucullus attentaverant, viri boni, & apud omnes laudati. Quin & idem iis quod Crasso propositum, & eædẽ ejus tenendi rationes fuerant. Nam & Pompeio cùm esset decretum imperium, senatus restituerat: & Cæsarem, cùm is trecenta Germanorum fudisset millia, dedi victis Cato jubebat, ut ipse violati fœderis scelus expiaret. Quanquam populus valere jusso Catone, quindecim dierum supplicationem summa cum lætitia egit. Quod igitur gaudium futurum fuisse existimas, quæ supplicia, si Crassus laureatas Babylone literas misisset, si Mediam, Persidem, Hyrcaniam, Susa & Bactra Romani imperii provincias redegisset? Si enim (ut Euripideo isto utar) violandum est jus, præsertim ab iis, quibus ocium molestum est, neque uti partis bonis satis habent: non Scandia est, non Mende excindenda, neq; exules Æginetæ qui avium instar suis nidis relictis alio avolantes se occultant, indagandi sunt: sed injustitia ea magno precio æstimanda, neq; levissimum quodq; aut facilimum ea quærendum: quippe cùm justitiam, rem minimè vilem, semel dimiseris. Quapropter qui Alexandri Magni propositum faciendæ expeditionis illius probant, Crassi culpant, non rectè ii ex postremis de pri-
LXXIV mis judicium ferunt. In ipsis verò bellis, haud pauca sunt Niciæ præclara facinora. Nam & multis prœliis vicit hostes, & parum abfuit quin caperet Syracusas: & si quid minus prosperè gestum est, adversam valetudinem aliquis in causa fuisse, & invidiam civium haud injustè dixerit. Crassi tam multa fuerunt peccata, ut nullus fuerit fortunæ locus, siquidem ea juvare ipsum voluisset: ut mirari subeat ipsius stulticiam, quæ non Parthorum potentiæ succubuit, sed ipsa Romanorum felicitate plus potuit. Quod verò alter omnibus vaticiniis & religionibus attentus, alter omnia ejus generis despiciens, uterque periit, quæstionem movet difficiles habentem explicatus, uter eorum rectius & tutius statuerit: minus tamen eum peccasse judico, qui nimis cautus opinionem antiquam & consuetam sibi, quàm qui injustam cupiditatem, contumaciamque suam secutus est. Mors quidem Crassi minus, quàm Niciæ, reprehensionem meretur. Crassus enim non tradens seipsum, neque inani spe delusus, sed amicis orantibus obtemperans, & ab hostibus violata fide inductus periit. Nicias turpis & ignominiosæ salutis spe hostibus factus supplex, morti suæ dedecus adjecit.

Religionis observatio.

Mores.

IN CRASSI VITAM, INTERPRETIS ANNOTATA.

Quod initio statim hujus vitæ verba hæc Plutarchi, ἀποθανόντος δὲ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀδελφῶν, τῇ γυναικὶ συνῴκησε, καὶ τοὺς παῖδας ἐξ ἐκείνης ἔσχεν, οὐδενὸς ἧττον καὶ περὶ ταῦτα, *&c. non Guarinus modò sed & Amiotus ita.*

tus ita interpretatur, ut dicant Crassum fratris sui defuncti uxorē in matrimoniū duxisse, ex eaq; liberos procreasse: non ita levis est momenti error, neq; dissimulandus fuit. Nam neq; scripsit hoc Plutarchus, neq; usitatū hoc Romanis eo tempore fuit, atq; haud scio an ne unquam quidem. Non nego verbum συνοικεῖν aliquando esse, vivere cum altero in matrimonio, *idque tam de viris quam mulieribus dici,* ehelich beywohnen; *nunquam autē id verbum sua prima significatione & simplici accipi, qua est,* eadem uti domo & habitatione, *pernego, quid enim fiet vocabulo συνοικία, quod inde ductum magni est usus? Ergo viduam illam Crassus secum in ædibus, ejusque etiam liberos retinuit: quod fuit humanitatis. ut autem conjugium contraheret cum ea & liberos procrearet, nihil attinuit. Et quidem vel articulus in verbis τοὺς παῖδας ostendit, dici de fratris liberis: nam si ipse Crassus liberos sustulisset, scripturus fuit Plutarchus. καὶ παῖδας (non τοὺς, quod priores demonstrat) ἔσχεν, addituruséq; nimirum ἐξ αὐτῆς. Quæ (inquis) ergo laus hic εὐλαξίας seu continentiæ sive modestiæ Crasso tribuitur? Equidem ea (nisi fallor) quæ ex objecto ei deinde stupro Vestalis intelligi possit. quasi diceret Plutarchus, ita eum habitasse cum fratris vidua, ut modestiæ & pudicitiæ laudem mereretur, quanquam ea ætate quæ ad libidinem propensior habetur: cùm quidem deinde in suspicionem incesti cum sacerdote concubitus venerit. Hanc arbitror germanam & minimè insolentem monstrosamve verborum Plutarchi esse sententiam.*

Cap. 2. Ædificandi studio laborantium.) ἔλεγε τοὺς φιλοικοδόμους αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν καταλύεσθαι χωρὶς ἀνταγωνιστῶν. *Non possum excogitare quid vel fugerit hoc loco, vel secutus sit Guarinus: adeò nullū eorum quæ dixit Plutarchus, vestigium in ejus interpretatione reperio. quid enim est hìc de areis, quas ille civibus suo ipsorum arbitratu concederet fabrosque suos præberet? Et quidem satis perspicua est sententia Græcorum verborum*

Cap. 5. Miseram profectò Alexandri.) *Haud scio an is sit Alexander Milesius, qui & Polyhistor & Cornelius est dictus, & vixisse Sillanis temporibus fertur apud Suidam. Certè exclamatio hæc magis reprehendentis rigidam Alexandri philosophiæ rationem, quàm laudantis est: quod vel vocabulum τλήμων ostendet. Porro στέγαστρον in genere videatur posse verti,* id quod nos ab injuria aëris tuetur, supernè impositum. *Ex libro Varronis de Latina lingua quarto apparet,* lecticam *id vocabulum significare: cùm doceat, Latinorum* segestriam, *id est* lecticam, *inde videri natam. Guarinus* pileum: *quem alter secutus est.*

Cap. 10. Cùm Tuder Vmbriæ urbem.) τυθερτίαν *habeo in Græco. Guarinus autem* Tudertum *verterat: quod, ut non rectum, notaverat quidam in margine. Ego tamen suspicor legisse eum (sicut legit Amiotus) τυδερτίαν. Quomodo Vmbriæ urbs ea potuit efferri à Plutarcho, quam Plinius (quem ego hic secutus sum)* Tuder *appellat, in Vmbria descriptione 3. 14. Apud Ptolomæum quoque libro Geograph.*

tertio,

tertio, in recensione urbium quas Vilumbris (*sunt autem, quam Vmbri orientaliores, ὡς εἰπεῖν*) *attribuit, mendosè legi suspicor* Turde, *τουδερδε pro τουδδερ. nam longitudo loci & latitudo, adscriptaque vicinæ urbes satis ostendunt, esse eundem cum Pliniano. Apud Strabonem libro quinto legitur τουδερευελκις πόλις καὶ εἰσπίλλον, &c. mendosè quidem, sed tamen ut τουδδερ nominari satis pateat, inde* Tuders *dicitur. Tudertibus & Amerinis arma in cœlo concurrentia spectata tertio Marij consulatu, Plinius refert capite quinquagesimo septimo libri secundi.*

Cap.23. Onatius Aurelius.) *Sic est in Græco. in Pompeio, ubi idem refertur, C. Aurelius dicitur: quod & malo.*

Cap.24. De Catilina quæsitas * * quo indicio.) ἐπιστολὴν κομίζοντα περὶ τοῦ Κατιλίνα καὶ ζητουμένην, ὡς ἤδη βεβαιοῦντα, *Satis est apertum, locum hunc esse depravatum. Corradus Plutarcho nimis (opinor) infensus, cùm varia conquisivisset quæ ei objiceret, etiam ἐξ αὐτοῦ τοῦ βοὸς quædam arripuit: inter quæ & hic locus est. Ait enim à seipso Plutarchum dissentire, qui cùm in Cicerone hanc epistolam dicat fuisse ἀδέσποτον, hic eam missam à Catilina testetur. Quomodo hoc Corradus ex his verbis collegerit, non video, nam quod nos mendosè legimus καὶ ζητουμένην, ipse* missam *vertit: fortaßis arrepta ex mendo cavillandi occasione. Profectò autem περὶ Κατιλίνα non est* à Catilina, *sed* de Catilina: *ut ne si πεμφθεῖσαν quidem aut, γραφεῖσαν aut quidquid tandem tale velit, loco horum verborum reponat, tamen evincere poßit hoc Plutarchum hic dixisse, à Catilina scriptam vel missam epistolam fuisse. Quod si ergo in ea à Crasso ad Ciceronem allata epistola de Catilinæ consilio & machinationibus aut conjuratione aliquid renunciabatur: (sicut Amiotus vertit in iis literis factam de Catilina mentionem) quid obstabat, quò minus & incertus ejus esset ut tabellarius, ita etiam auctor, & Romæ etiamnum commorante Catilina, Crasso aliunde afferretur? Ne dicam necessarium hoc non esse, ut de eadem epistola hic locus intelligatur omninò, de qua in Cicerone dicatur: & quidem non unica ibi, sed plures commemorantur. Locum asterisco signavi. mendum tollet, qui librum meliorem habebit.*

Cap.18. Sortiti, Syriam Crassus.) *Quæ sequuntur, ad finem usque Crassi, iisdem propè omnia syllabis in* Parthicum *Appiani librum sunt translata. Estque utile conferre utrunque codicem. ego diversitatem lectionis annotare hic supersedeo. In vertendo secutus id sum, quod videbatur mihi commodum & rectum: quod cur ita sentiam, in Dionem quædam annotans indicavi. Guarinus sententiam hîc invertit, invisam omnibus fuisse sortitionem istam scribens. Hîc est οὐκ ἀκούσιος. apud Appianum verò ἀσπάσιος, & quidem perspicua est sententia. Cùm enim omninò esset Pompeio ab urbe in alterutram provinciam proficiscendum, non ita procul abfuit Hispaniam tenens, etiamsi in eam exiisset, quàm si in Syriam iret. Iam quod sequitur ἐν ἀλλοτρίοις καὶ πολλοῖς ἡσυχίαν ἄγειν, intelligitur facilè, eum vix suam*

jactantiam & nugas apud alienos, nihilque ad se pertinentem hominum turbam repreßisse quam effundebat apud domesticos. Guarinus mirum in modum hic oscitavit.

Cap. 31. Imperatorem sc.) *Imperatoris nomen à militibus non nisi magna aliqua & ardua re gesta confectaque duci Romanorum solebat tribui. Quo major apparuit Craßi pusillanimitas, qui urbe modò direpta id nomen sibi imponi pateretur: nimirum qui non speraret, se magno aliquo facinore id posse consequi. Quæ de Imperatoris nomine dixi, ex historia Romana non sunt obscura. Cicero ipse rebus in Cilicia gestis Imperatorem se dictum à militibus suis ostendit ad Cœlium Rufum ædilem curulem designatum scribens, epistola nona libri secundi Famil. & hujus moris meminit, explicatq; obiter eum in Philippica XIV. Appianus libro secundo Bellorum civilium ait quondam omnibus præclarißimis facinoribus id nomen obtigisse: suo tempore ei tributum, qui de hostibus decem millia stravisset, ubi de Curionis in Africa rebus gestis loquitur. Varro libro quarto de lingua Latina:* Piætor (*inquit*) dictus est, qui præiret exercitui: Imperator ab imperio populi, qui eos qui id attentasset oppressi hostis. *Mendosa quidem hæc sunt verba: sed ex quibus colligere tamen poßimus, eum qui rem imperio populi dignam & ad ejus defensionem incrementumve facientem confecisset, Imperatoris nomen meruisse. Cætera mitto. nam ne hæc quidem fuissem annotaturus, nisi interpretis error huic loco me lucem afferre jußisset: qui neque consecutum id nomen Crassum dicit, cum quidem ob acceptum id suggilletur: & cætera pervertit.*

Cap. 32. Deæ quæ Hierapoli.) *Iunonis nimirum Assyriæ. Vide omninò Luciani bellum* περὶ συρίης θεοῦ.

Cap. 6. Iuxta Zeugma.) *Vrbs est Euphrati imposita fluvio, nobilis apud Geographos & historicos, ob pontem ibi in Euphrate ab Alexandro Magno factum ex catenis. Guarinus fluvium quendam obscurè dixit.*

Ibid. Lentes & salem.) φακοὺς ϗ ἅλας. *apud Apianum etiam in codice manuscripto,* φακοὺς καὶ μάζαν *legitur. pro quo* libum, *aut aliquid tale licet intelligi, ex farina & humore seu liquore aliquo compactum. quod genus inferiis adhibitum fuisse notum est: sicut & hoc, salem omnibus sacrificiis alias solitum fuisse usurpari.*

Cap. 37. Ariamnes.) *Is est qui apud Appianum* ἄκβαρος *legitur: apud Dionem lib. 40* αὔγαρος Augarus: *de quo ibi monui.*

Cap. 40. Immensis solitudinibus.) θινῶν τινῶν. ὁ θὶν (*nam paulò inferius est* θῖνας ἄμμου κονιορτὸν ἐπαγούσας) *acervum seu cumulum arenæ significat: quomodo* (θῖνες ὀστέων *etiam apud Eustathium leguntur & apud Lycophronem* θῖνες πημάτων. *Guarinus* æstum *vertit, nescio cur ita. Appianus non habet* θινῶν (*& quidem* θίνων *erat scribendum*) *sed* χωρίων δεινῶν ἐρήμων, solitudinum horribilium, *quæ lectio videtur sanè commodior, eamque sum secutus.*

Cap.44. Ac rectè quidem intellexerunt.) *Persequi omnes interpretis lapsus brevitatis causa supersedeo. hæc autem non inelegans sententia est ab eo omissa: quia (opinor) cùm eam in Græco depravatam offendisset, difficultate emendandi laborabat. quanquam ea magna non est, sensum intuentibus. Cæterùm ne conjecturis ullis opus esset, Appiani Parthicus facit, ubi hæc rectè leguntur ita:* βροντῆς μεμιγμένον, εὖ πως συνεωρακότες, ὅ τι τῶν αἰσθητηρίων ἀκοὴ ταρακτικώτατον, *&c.*

Cap.47. Sive quod in compositum agmen.) εἴτε συντάγμασιν ἐντυχόντες. *ita vertendum putavi. ut aliquis saltem esset sensus: quasi diceret, cum essent experti vim Romani equitatus ordinibus suis stipati. Quod Guarinus dixit* Præ timore ad suos reversuri, *nihil habet Græcis verbis affine. Sanè apud Appianum non* συντάγμασιν *est, sed* τέλμασιν, *id est* locis palustribus, *quod hîc locum mihi habere non videtur. mox Megabacchus nominatur: nomen haud scio quam Latino conveniens, aut Romano homini. Interpres Cn. Plancum habet, nescio unde petitum.*

Cap.50. Ichnas.) ἰχνὰς, *legendum ex Appiano* ἴχνας. *Dio videtur* Ichniam *nominare.*

Cap.53. Pernoctaverunt.) ἐπαυλισάμενοι.) Tibias *hic nescio quas* & cantus *Guarinus commentus est, perinde atque obscurum si esset quid sit* ἐπαυλίζεσθαι.

Expressisse Æsopum Seleucienses.) *Alludit ad festivissimum Æsopi apologum, qui extat apud Stobæum in hanc sententiam. Vnumquemlibet hominem duas gestare manticas, in pectore alteram, alteram à tergo. in hanc eum sua, in illam aliorum vitia atque peccata reponere. inde fieri, ut aliorum crebrò, nostra nunquam aut rarò perspiciamus delicta. Possem de hac re multa in medium proferre, nisi aliud agerem.*

PLVTARCHI CRASSVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

1 DVRIS auctor est, Eumenem patria Cardianum paupere natum fuisse parente, qui se vehiculo meritorio Cherroneso aluerit: liberaliter tamen in literis & palæstra à puero institutum. Philippum autem cùm forte Cardiam venisset, ac per ocium Cardianorum puerorum adolescentumque exercitationes & luctas inspexisset, Eumenem, quod is puer etiamnum iis in rebus præstaret, animoque perspicaci & forti præditus videretur probavisse, secumque abduxisse. Vero propior esse videtur eorum sermo, qui ob hospitium & amicitiam paternam Eumenem dicunt à Philippo evectum. Mortuo Philippo Eumenes, cùm neque prudentia, neque fide cuiquam cedere videretur ex Alexandri administris, scriba quidem regius dictus est, in eo autem habitus honore, quo summi amici *Vt regibus Macedoniæ acceptus fuerit.*

amici familiaresque regis: nam & imperator cum exercitu est in In-
diam missus, & in Perdiccæ locum, cùm is mortuo Hephæstioni suf-
ficeretur, successit. Itaque & Neoptolemus stipatorum dux à Ma- II
cedonibus irrisus fuit, cùm post Alexandri mortem diceret, se cum
hasta & scuto, Eumenem cum stylo & pugillaribus secutum fuisse:
norant enim Eumenem cùm aliis rebus, tum conjugii etiam affini-
Vxor. tate ab Alexandro honoratum. Cùm enim primam Asiaticarum
mulierum Barsinem Artabazi cognovisset, ex qua & Herculem fi-
lium habuit: sorores ejus mulieris Apamam Ptolemæo, Eumeni
Barsinam nuptum dedit, quo tempore reliquas etiam Persicas femi-
nas sociis suis collocavit. Veruntamen sæpe offendit Alexandrum
Eumenes, & discrimen adivit propter Hephæstionem. Primùm cùm
Hephæstio tibicini cuidam Evio domum attribuisset, quam famuli
Eumenis hero suo occupaverant: iratus cum Mentore ad Alexan-
drum accessit Eumenes, clamitans, nihil præstare, quàm projectis
armis tibiis canere, & tragœdias agere, ita ut Alexander etiam indi-
gna passum eum crederet, & Hephæstionem objurgaret: mox tamen
mutato animo, Eumeni succensuit, magis ab eo se contumelia affe-
ctum, quàm liberè accusatum Hephæstionem ducens. Deinde III
Nearchum cùm navibus ad Oceanum mittens, cùm suo in ærario ni-
hil haberet, pecuniam ab amicis exigens, ab Eumene trecenta talen-
ta petiit: qui cùm non nisi centum daret, eaque tardè, vix hæc ipsa
se per procuratores suos coegisse dicens, nihil eum incusavit qui-
dem rex, neque accepit pecuniam, sed famulos occultè ignem tento-
rio Eumenis injicere jussit; cupiens dum pecunia exportaretur eum
mendacii in ipsa re arguere. Verùm celerius opinione tentorium
unà cum literis combustum, Alexandro pœnitentiam incussit. au-
rum quidem & argentum incendio confusum supra mille talenta
appendisse deprehensum est. Neque de his quicquam accepit rex:
sed ad satrapas & præfectos in omnes partes dimissis nunciis, crema-
torum libellorum exemplaria repetiit, eaque omnia Eumeni custo-
dienda tradidit. Rursus cùm doni cujusdam causa in contentio IV
nem cum Hephæstione venisset, multaque male dixisset, multa ma-
le audivisset, tum quidem non inferior discessit: sed mox eo mor-
tuo, cùm rex graviter dolens, omnibus iis, quos vel invidisse
viventi, vel gaudere mortuum putaret, difficilem se asperum
que præberet, maximè omnium suspectus ab eo est habitus, sæ-
penumerò rixam istam conviciaque ei exprobrante. At ille calli-
dus, & ad persuadendum aptus, ut salutem inde sibi pararet, unde
exitium imminebat, ad Alexandri in Hephæstionem studium & ho-
nores confugit, ostendens quibus maximè ornamentis sepulcrum
ejus cohonestari posset & impensas ad id liberaliter præbens. Mor V
tuo Alexandro, orto inter regis socios, & phalangem dissidio, ani-
mo quidem illis se adjunxit, verbis autem privatum se & utriusque
partis studiosum simulavit, ac qui ad se, nimirum alienigenam, ni-
hil pertinere Macedonum controversias duceret. Reliquisque du-
cibus

cibus Babylone digressis, ibi relictus multos militum placavit, & ad pacem procliviores reddidit. Congressis autem inter se ducibus compositisque tumultibus, instituta provinciarum divisione, Eumeni Cappadocia & Paphlagonia Euxino mari subjecta usque ad Tarpezuntem obtigit. Verùm hæc nondum Macedonum propria, Ariarathem habebat regem: constitutumque erat uti Leonnatus & Antigonus cum magnis copiis eum deducerent, satrapamque ejus provinciæ declararent. Sed Antigonus iis quæ erant à Perdicca constituta, non obtemperavit, jam animo ad majores res elatus, cunctosque spernens. Leonnatus verò, ut Eumenem deduceret, in
VI Phrygiam descendit. Ibi ad eum venit Hecatæus Cardianorum tyrannus, oravitque ut Antipatro potius, Macedonibusque Lamiæ obsessis, opem ferret. Assensit Leonnatus, inque Europam transire statuit: Eumenem quoque ad idem hortatus est, & cum Hecatæo in gratiam reduxit. Etenim ob civiles in patria contentiones simultas iis suberat: & sæpe palam Eumenes Hecatæum accusaverat, Alexandrumque ad restituendam Cardianis libertatem hortatus fuerat. Ea de causa tunc quoque militiam contra Græcos detrectanti ei, & Antipatrum metuere dicenti ne ab eo in gratiam Hecatæi, præsertim jam olim odio habitus, necaretur, fidem habuit Leonnatus, nihilque eorum quæ sentiebat dissimulavit. Erat enim prætextus tantùm ea auxilii latio: statuerat autem quàm primùm in Europam advenisset, Macedoniam sibi vindicare, ostendebatque nonnullas Cleopatræ *Leonnati conatus.*
VII epistolas, spe nuptiarum proposita Pellam eum evocantis. At Eumenes, sive Antipatrum timens, sive Leonnato ob levitatem & inconstantiam ejus parum fidens, noctu assumptis suis impedimentis abiit: Habebat autem trecentos equites & ex famulis ducentos qui arma ferrent. auri tantum, quantum argenti quinquies mille talenta efficeret. Cum hoc apparatu ad Perdiccam profugit, & ei Leonnati consilia detexit: statimque apud illum potuit plurimum, estq; inter consiliarios receptus. Paulò post in Cappadociam deductus, Perdicca cum copiis præsente, & bellum gerente, captoque Ariarathe, & subacta provincia, satrapa ejus constitutus est. Proinde urbibus ejus provinciæ amicorum suorum procurationi mandatis, præsidiis præfectisque, & judicibus administrisque relictis, nusquam Perdicca quicquam de iis rebus solicito, unà cum eo abiit, quod & coleret ipsum, & à regis successore abesse nollet. Verùm Perdicca ea quæ animo agitaret confidens se absque alterius opera perficere posse: quæ verò post se reliquisset, ea fido & strenuo indigere custode: Eumenem ex Cilicia dimisit, eo quidem nomine, uti propriam satrapiam gubernaret, re ipsa vero ut finitimam Armeniam à Neo-
VIII ptolemo perturbatam componeret. Hunc, etsi inani fastu corruptum, colloquiis tamen statuit in viam reducere Eumenes: sed cùm Macedonicam phalangem tumere & ferocire animadverteret, equitatum sibi comparavit, quem ei opponeret. Ejus rei causa Cappadoces, quicunque equites essent, immunes tributi esse permisit: suis *Equitatus Eumenis.*

quibus fidebat maximè, emptos ad se equos divisit, utque eo munere animos suorum excitavit, ita corpora exercitationibus & disciplina hunc in modum formavit, uti Macedonibus adversariis admirationi esset, suis fiduciam augeret, cùm brevi tempore equites sex mille & trecentis non pauciores collegisset. Vt Craterus & Antipater Græcis superatis in Asiam trajecerunt, Perdiccæ regnum evertendi consilio, jamque ferebatur eos in Cappadociam invasuros: Perdiccas bellum ipse contra Ptolemæum gerens, Eumenem copiarum quæ in Armenia & Cappadociá erant imperatorem constituit, summamque ei rerum mandavit, missis ad Alcetam & Neoptolemum literis, quibus eos parere Eumeni, cum suo arbitratu res gerere jubebat. Et Alcetas quidem apertè munus belli administrandi recusavit, quod Macedones, quos sub se habebat, Antipatri verecundia ducti pugnam detrectarent: Cratero autem ita bene vellent, ut etiam de recipiendo eo cogitarent: Neoptolemus autem proditionem contra Eumenem moliens, non fefellit: vocatusque ab eo, non obtemperavit, sed aciem contra eum instruxit. Hic primùm prudentiæ suæ in comparando equitatu fructum sensit Eumenes: cùm enim jam pedestri conflictu superaretur, equitibus immissis Neoptolemum fudit, impedimenta ejus cepit, phalangemque in persequendo hoste dissipatam adortus omni equitatu, arma deponere, sibique juramento militari se obstringere coegit. Neoptolemus cum paucis quibusdam ex fuga collectis ad Craterum & Antipatrum effugit. Hi missis legatis Eumenem monuerant, ut se cum ipsis conjungeret, habiturus non modò suas satrapias, sed ab ipsis quoque imperium & ditionem accepturus, Antipatro ex inimico amicus futurus, neque amicitiam Crateri cum hostili odio commutaturus. Responderat ad hæc Eumenes, non profectò se, cui diuturnæ cum Antipatro fuissent inimicitiæ, hoc tempore amicum ejus futurum, cùm videat eum amicos hostiliter tractare: libenter autem Craterum Perdiccæ justis & æquis conditionibus conciliaturum, eique, uter prior injuriam passus fuisset, contra inferentem auxilio futurum, quatenus vita suppeditaret: atque hanc se potius, quàm fidem abjecturum. Hæc cùm ad illos relata essent, per ocium de summa rerum consilia agitabant: cùm Neoptolemus à fuga ad eos perveniens, exposita pugna, hortatus est ad ferendam opem utrunque, præsertim tamen Craterum: quem ita desiderari à Macedonibus affirmabat, ut simul atque causium ejus conspexissent, & vocem audivissent, cum armis ad ipsum transituros certò se scire asseveraret. Et erat profectò magnum Crateri nomen, mortuoque Alexandro plerique animis ad eum inclinabant, memoria recolentes quod sæpe propter Macedones in offensas ipsius Alexandri incurrisset, inhibens eum jam ad Persicos mores vergentem, patriasq; consuetudines, quas ille jam tum præ fastu & luxu contaminabat, asserens. Proinde Craterus misso in Ciliciam Antipatro, magna cum parte copiarum & Neoptolemo contra Eumenem abiit, sperans eum nihil

(margin) IX — beside "rere jubebat. Et Alcetas quidem apertè munus belli administran-"

Neoptolemus vincitur.

(margin) X — beside "quàm fidem abjecturum. Hæc cùm ad illos relata essent, per ocium"

nihil hostile expectare, & victoria recenti elatum, incompositos crapulæque vacantes milites habentem, facile opprimi posse. Quod præsensit adventum ejus Eumenes, seque paravit, sobrii quidem fuit ducis, non summæ tantùm peritiæ. Quod autem non modò ea celare potuit hostes, quæ sibi nocitura videbantur: sed milites etiam suos ignaros contra quem pugnarent Cratero illisit, raræ videtur in imperatore fuisse prudentiæ. Etenim rumorem sparserat, Neoptolemum, cum Pigrete & equitatu Paphlagonum & Cappadocum re-

Eumenis callíditas.

XI verti. Noctu cùm castra movere vellet, obdormivit, & insomnium vidit mirabile. duos Alexandros, phalange utrunque instructa inter se confligere: his auxilio alteri Minervam, alteri Cererem venire: prœlioq; facto victum cum Minerva Alexandrum, victori Cererem ex demessis spicis coronam imponere. Statim conjicere cœpit, sibi victoriam portendi: pugnabat enim pro fertilissimis agris, jamque multas & egregias in folliculis spicas habentibus. erat enim tota circum regio consita, pacisque speciem undique aristis vestita præbebat. Confirmavit hanc opinionem & hoc, quod tesseram hostium Alexandrum esse & Minervam audiebat: itaque ipse suis Alexandrum cum Cerere tesseram dedit, omnesque arma sua redimire spicis jussit. Sæpe autem ducibus suis cùm statuisset indicare, pugnam contra Craterum faciendam esse, ne solus tam gravis & arcanæ rei conscius esset: tamen continuit se, consiliumque suum secutus est,

XII eique se in præsenti periculo credidit. Cratero neminem Macedonum, sed equitum alas duas opposuit, ducibus Pharnabazo Artabazi filio, & Phœnice Tenedio: his mandavit, ut quamprimùm conspexissent hostem celeriter occurrerent & prœlium committerent, neque ullam moram interponerent, neve ullam vocem aut præconem admitterent: magnopere enim metuebat, ne Cratero agnito Macedones à se ad eum transirent. Ipse agemate trecentorum equitum, quos fortissimos habebat, coacto, in dextrum latus concessit, in Neoptolemum pugnaturus. Postquàm Eumenis exercitum, superato qui medius erat colle, Craterus conspexit, magno cum impetu contra se venire obstupuit, Neoptolemoque multis factis conviciis, qui ipsum in falsam de transitione Macedonum spem adduxisset, cohortatus suos, ut fortes se strenuosque præberent, hosti occurrit. Acris ab initio fuit cõflictus, statimq; hastis perfractis ad gladios res devenit: ibi Craterus, cùm dignum se amicitia Alexandri Magni ostendisset, multos hostium dejecisset, sæpe adversos repulisset, tandem à latere à Thrace quodam ictus, ex equo defluxit. Iacentem reliqui prætervecti sunt, quis esset ignorantes: Gorgias autem unus ex Eumenis ducibus cùm agnovisset, male jam affecto, & cum mor-

XIII te luctanti custodiam apposuit. Interim Neoptolemus cum Eumene congressus est, antiquo uterq; in alterum odio inflammatus. Semel atque iterum concursum est, priusquàm mutuò se agnoscerent: tertio congressu agniti invicem, statim sublato clamore, strictis gladiis contra se impetum dederunt. Magna autem vi, triremium in

morem collisis equis, omissis frænis manus galeis invicem injecerunt, easque, & thoraces ab humeris mutuo diripuerunt; atque hanc inter conflictationem subterfugientibus equis, unà in terram delapsi, colluctatique sunt. Ibi Neoptolemo prius assurgenti Eumenes poplitem succidit, atque ipse in pedes consistere occupavit. Neoptolemus alteri genui innixus, infernè ictus quidem, non tamen lethales inferens se defendit, donec juxta cervicem cæsus cecidit moribundus, & in longum porrectus est: atque hic Eumenem arma sibi detrahentem, iratoque animo convicia facientem, gladio, quem adhuc tenebat, quâ thorax juxta bubonem desinit, fauciavit. Verùm is ictus, ut invalidus, plus terroris quàm damni attulit. Eumenes spoliato cadavere, male affectus femorum & brachiorum vulneribus, tamen in equum impositus, ad alterum cornu accurrit, resistere etiamnum hostes putans. Audita morte Crateri, ad eum equo citato venit, atque adhuc spirantem, animique compotem cernens, ab equo descendit, & illacrumavit, dextraque injecta multis verbis insectatus est Neoptolemum, fortunamque Crateri & suam necessitatem deploravit, qua cum viro amico sibi & familiari, eventu hoc alterutri proposito, congredi compulsus fuisset. Hac victoria Eu- XIV
menes decimo ferè die post superiorem potitus, magnam sibi gloriam paravit, quod partim prudentia, partim fortitudine bellum confecisset: sed magnam ei & apud suos & apud hostes invidiam fecit, quod peregrinus homo & advena, armis & manibus Macedonicis nobilissimum & primum Macedonum interfecisset. Quod si Perdiccæ contigisset de morte Crateri nuncium accipere, haud dubie nemo alius in Macedones principatum obtinuisset. Nunc Perdicca duobus ante diebus in Ægypto per seditionem necato, fama hujus pugnæ in castra pervenit: statimque ea iritati Macedones, morte Eumenem damnaverunt, bellumque contra eum gerendum Antigono & Demetrio mandaverunt. Et cùm Eumenes in armenta equorum regiorum, qui apud Idam pascebantur, incidisset, indeque acceptis quotquot opus videbatur equis, procuratoribus eorum summam scripto indicasset: risisse fertur Antipater, & dixisse: Mirari se prudentiam Eumenis, qui speret se regiorum bonorum rationem ipsis exhibiturum, aut ab ipsis accepturum. Statuerat quidem Eume- XV
nes, ut qui equitatu prævaleret, apud Sardeos in campis Lydiis decertare, studens simul Cleopatræ suas copias ostentare, ea tamen ipsa orante (metuebat enim ne in reprehensionem Antipatri incurreret) in Phrygiam superiorem recessit, & Celænis hyberna habuit. Ibi Alcetæ, Polemoni, & Docimo secum de summa rerum contendentibus: Hoc erat, inquit, quod dici solet: at nulla habetur perniciei ratio. Militibus stipendia se triduo pollicitus persoluturum, villas eis & arces ejus regionis vendidit, mancipiorum & pecoris plena. Hæc qui emerat phalangis aut mercenariorum militum dux, admotis, quas Eumenes præbebat, machinis expugnabat: & quod captum erat, inter milites pro ratione debiti stipendii dividebant. Hæc res magnum

Perdiccæ interitus.

Eumenes hosti indicatus.

magnum amorem Eumeni conciliavit. Itaque literis in castra allatis, quas hostium duces sparserant, centum talenta & honores ei qui necasset Eumenem pollicentibus, admodum iritati Macedones decretum fecerunt, ut mille de prætorianis militibus præsidii causa perpetuò Eumeni adessent, eumque inter obambulandum custodirent, noctuq; apud eum excubias agerent. Atque illi munus istud obiverunt, gaudebantque ab imperatore eos sibi honores conferri, quibus amici à regibus afficiuntur: nam causias etiam purpura prætextas chlamydesque Eumenes largiebatur, quod est apud Macedones donum maximè regium. *Militum in eum Amor.*

XVI Enimverò secundæ res etiam ingenio modico & submisso præditos attollunt, ut magni sibi videantur, cristasque erigent, cùm excelso loco se constitutos cernunt: vera animi magnitudo & constantia rebus adversis ferendis, emendandisque casibus elucescit. Cujus rei exemplum Eumenes præbuit. Primùm enim in Orcyniis Cappadociæ victus ab Antigono intercedente proditione, cum insequerentur hostes, non passus est proditorem in fuga ad eos evadere, sed comprehensum in crucem egit. Adverso inde itinere à fuga reversus, hostes fefellit, iisque præteritis, ut ad locum pervenit, quo in loco pugnatum fuerat, castra ibi fecit, cadaveribusque collectis, januas in propinquo sitorum pagorum conscidit, iisque lignis ea cremavit, seorsim duces, seorsim gregarios milites, tumulisq; eorum congestis, abiit ita ut Antigonus quoque postmodò reversus, audaciam ejus & constantiam admiratus sit.

XVII Deinde cùm in impedimenta Antigoni incidisset, in quibus multi liberi homines, multi erant servi, & ingentes tot bellis prædationibusque partæ opes, facileque ea capere posset: veritus tamen est, ne milites sui præda & opibus onusti, segnes ad fugam fierent, & ad errandum tempusque vagando terendum (hac enim suam spem in re potissimum habebat, eaque Antigonum avertere statuerat) molliores. Itaque cùm difficulter videret Macedones ab iis, cùm in promptu essent, abstineri verbis posse: jussit ut corpora prius curarent, equisque pabulum darent, atque ita demum hostem invaderent. Ipse ad Menandrum (qui impedimentis ducentis præerat) simulans ei se ob pristinam familiaritatem cupere, misit qui monerent, ut celerrimè ex locis incursioni equestris commodis & dejectis in proximos montium procursus recederet, equitatui & circumdationi iniquos. Menander statim intellecto periculo, se eo recepit. Ibi Eumenes mandato militibus, uti arma caperent, & equos frænarent, mox in hostem ituri, emisit palam speculatores: atque hi cùm retulissent, Menandrum locorum natura ab omni incursu tutum jam esse, simulans ægrè id se ferre, exercitum abduxit. Antigonum perhibent, Menandro hæc coram eo testante, Macedonibusque humanitatem Eumenis laudantibus, eique favere incipientibus, ut qui liberos eorum cùm in servitutem abducere, & uxores, quibus vim potuisset facere, dimisisset, dixisse: At ille, inepti, non vestri commodi causa id egit, sed sibi ipsi fugienti hujusmodi injicere compedes noluit. *Stratagema.*

 Exinde

Exinde fugiens Eumenes, & vagans, multis suorum militum persua- XVIII
sit ut ab ipso discederent: sive quod eorum curam gereret, sive quod
turbam pugnæ imparem, & tamen majorem quàm quæ latere pos-
set, trahere secum nolebat. Ita Noram pervenit, quod est castellum
in confinio Lycaoniæ & Cappadociæ, cum equitibus quingentis, &
ducentis armatis peditibus: ibi quoque suorum quotquot loci ini-
quitatem, penuriamve metuentes dimissionem petebant, consaluta-
Cum Antigono colloquium. tos benignè à se dimisit. Cùm eo pervenisset etiam Antigonus, & an-
tequàm obsidionem inciperet, ad colloquium Eumenem evocaret,
respondit: Antigoni multos esse amicos, & qui post eum duces crea-
ri possent: is autem, pro quibus ipse bellum gereret, se adempto,
nullum superesse: obsides itaque mitteret, si colloqui vellet. Eo-
dem postulante, ut ad se veluti præstantiorem ad conferendos ser-
mones veniret, negavit se quenquam seipso præstantiorem agno-
scere, quandiu gladium teneret. Antigono tamen fratris filium Pto-
lemæum in castellum, uti postulaverat Eumenes, mittente, ita de-
mum ad eum descendit. Amicè admodum congressi, seque comple-
xi mutuò sunt, ut familiares jam olim, seque invicem plurimum usi.
Multis verbis commutatis, cùm nullam securitatis petendæ, aut pa- XIX
cificationis mentionem Eumenes faceret, provincias modò sibi con-
firmari, & dona reddi postularet: admirari subiit præsentibus ho-
minis magnanimitatem atque confidentiam: concurrebantq; simul
frequentes Macedones, Eumenes qui vir esset cernere cupientes. ne-
que enim à Crateri morte ullius alterius tanta fuerat in exercitu
mentio. Antigonus autem metuens, ne vis ei fieret, primò militibus
ne accederent edixit, lapidibusque impetiit accedentes: ad extre-
mum manus ei injecit, remotaque per stipatores turba ægrè in tu-
tum locum reduxit. Proinde Nora munitionibus clausa, relictoque
ad obsidionem præsidio abiit. Eumenes autem obsessus in loco, in
quo præter copiam satis amplam panis aquæ & salis, nihil ciborum
nihil condimentorum esset, utcunque tamen hilarem vitę consuetu-
dinem sociis reddebat, eos per vices suæ adhibens mensæ & convi-
ctum gratioso colloquio, comitateque condiens. Erat & forma ele-
ganti, non bellicoso homini, armisque durato similis, sed nitidus,
adspectu juvenili. omnibusque membris ita compactus, ut mirabi-
lem eam concinnitatem omnium partium ab arte aliqua effectam
diceres: non magna in eo vis sermonis fuit, sed tamen suavem, ac
non infacundum fuisse ex epistolis ejus apparet. Verùm ea obsi- XX
dione nihil perinde obfuit sociis ejus, quàm angustia loci, duorum
stadiorum ambitu contenti: quo fiebat, ut cibum & ipsi non exerci-
tato prius corpore caperent. & equis ociosis præberent. Itaque ut ne
Exercitatio. desidia planè obtorperent, sed saltem ad fugam, si ita res tulisset ut-
cunq; paratis uti posset, domũ, quæ Noræ amplissima fuit, quatuor-
decim cubitorum longitudine, ambulationi militum destinavit, sen-
sim eos motũ corporis intendere præcipiens. Equorum autẽ unum-
quenq; magnis loris ad culmẽ alligatis à partibus quæ circa collum
sunt

sunt succingens, trochlearum adminiculo ita elevavit, ut posteriori-
bus pedibus terræ innixi, priorum primoribus tantum ungulis eam
contingerent. Ita suspensos equisones clamoribus & flagellis irrita-
bant: equi ira repleti, prioribus pedibus saliebant. eosq; jactantes,
cùm posterioribus inniti solo contenderent, totum corpus extende-
bant, multumq; sudoris & gemituum emittebant, atq; ea exercitatio
cùm ad robur, tum ad celeritatem augendam erat non incommoda.
Hordeum quoque mola prius fractum iis dabant, ut & conficerent
XXI citius, & concoquerent melius. Tracta jam aliquandiu obsidione,
Antigonus audito Antipatrum in Macedonia mortuum, Casandrum
verò & Polysperchontem de summa rerum litigantes tumultum de-
disse: nihil jam exiguum, sed universum animo concipiens impe-
rium, Eumenem socium sibi, & rerum gerendarum administrum
parandum duxit. Itaque misso Hieronymo, cum Eumene pacem fe-
cit, proposito tamen ei juramento: cujus formula emendata Eume-
nes Macedonibus ad obsidionem ab Antigono relictis dijudican-
dum dedit, rectiusne ipse an verò Antigonus eam concepisset. Ete-
nim Antigonus ab initio tãtum facta invidiæ evitandæ causa regum
mentione, cæteroquin Eumenem sibi soli obstringebat. Eumenes
primò post reges loco Olympiadem adscribebat, neque Antigono
tantum, sed & Olympiadi & regibus cæteris fidelem se futurum, eos-
demque cum iis amicos inimicosq; habiturum promittebat. Iustius
hoc Macedonibus visum est, atque ita jurato Eumene obsidionem
solverunt, missis ad Antigonum, qui ab eo vicissim juramentum Eu-
XXII menis nomine acciperent. Interim Eumenes Cappadocibus obsi-
des, quos Noris habuerat reddere, ac loco eorum equos, jumenta, &
tentoria accipere, milites qui à fuga dispersi per eam regionem er- *Antigonus*
rabant, ad se colligere, ita mox haud multo minores mille equites *elabitur.*
secum habere: his cùm copiis Antigonum fugere. Neque enim fe-
fellit eum amicus ejus, qui non modò obsideri rursus Eumenem
jussit, sed & acerbè objurgavit per literas Macedones, quod ejus
correctionem juramenti approbassent. Cæterùm ad Eumenem, dum
fugit, litteræ afferuntur, missæ ex Macedonia ab iis, qui incrementa
Antigoni metuebant: in iis Olympias Eumenem hortabatur, ut ad
se veniret, Alexandrique filiolum insidiis impetitum educandum
susciperet: Polysperchon & rex Philippus jubebant bellum contra
Antigonum gerere, ducem copiarum quæ erant in Cappadocia,
itemque accipere ex regia pecunia, quæ erat Quindis reposita, talen-
ta quingenta, quibus acceptum damnum resarciret, ad bellum vero
gerendum, uti quantum opus esset ea pecunia. Iisdem de rebus et-
iam ad Teutamum Antigenemque argyraspidum præfectos perscri-
XXIII pserant. Sed hi litteris allatis cùm accipere se libenter amicoque
animo Eumenem simularent, invidia autem & ambitione gravissi-
mè laborarent, indignati sese Eumeni posthabitos: invidiam qui-
dem is recusando pecuniam, tanquam nihil ejus indigens, amo-
vit, ambitionem verò eorum, & principatus cupiditatem, neque
ducere

ducere valentium, neque sequi volentium, objectæ animis religione compescuit. Alexandrum perhibuit in somnis sibi visum tabernaculum regio more instructum, soliumque in eo collocatum demonstrasse ac dixisse: Ibi ipsis consultantibus se adfuturum, & si à se initium fecissent deliberationis, omnibus eorum consiliis actionibusque operam navaturum. Id facilè persuasit Antigoni ac Teutamo, cùm neque hi ad ipsum accedere, neque ipse ad fores aliorum conspici vellet. Itaque tabernaculo & solio regio, Alexandro dedicato, collocato, eodem convenerunt summis de rebus communicaturi consilia. Inde in superiores regiones proficiscentibus, Peucestes cum XXIV
reliquis satrapis occurrit amicus, copiasque conjunxit: itaque jam armorum multitudine & apparatus splendore res Macedonica iis in locis firma erat. At verò ipsi duces potentia contumaces luxuque molles redditi post obitum Alexandri, spiritusque tyrannicos barbarica arrogantia nutritos in unum conferebant: itaque invicem molesti, & discordes effusè adulando Macedonas, cœnasque & victimas prodigè exhibendo, exiguo temporis spacio luxuria quasdam veluti festas nundinas in castris instituerunt, plebisque factiones in deligendis sibi ducibus (veluti in populari reipub. administratione fieri solet) excitaverunt. Eapropter Eumenes sentiens eos sese mutuò contemnere, ipsum metuere, & in hoc esse, ut capto tempore occidant; pecunia sibi opus esse simulavit, eoque sub prætextu ab iis, quibus maximè odio erat, multa talenta mutuò accepit, ut ii fidem ipsi haberent: & metu amittendi crediti ab insidiis desisterent. Ita evenit, ut alienam ille pecuniam corporis sui custodem habuerit; & aliis salutem suam data pecunia redimentibus, solus ille accipiendo tutum sese præstitit. Neque secius tamen Macedones extra peri- XXV
culum versantes munera captabant. & ad limina eorum, qui stipari volebant, imperiumque affectabant, commeabant. At ubi Antigonus cum magnis copiis accessit, & res ipsa quasi loquens verum ducem flagitavit, non milites modò tum Eumeni obtemperare, sed illi etiam ipsi, qui pacis tempore & in luxu magni aliquid essent, missa ambitione taciti mandatum exequi. Et verò apud Pasitigrim fluvium, cùm Antigonus transire aggressus cæteros hostium duces observare jussos fefellisset, solus Eumenes eum excepit, commissoque prœlio tantam edidit hostium stragem, ut cadaveribus amnis repleretur: & quatuor millia captivos abduxit. Maximè verò ostenderunt ægrotante eo Macedones, quod reliquos splendidè epula præbere, & oblectare animos militum, solum autem Eumenem bellum gerere posse, & exercitum ducere arbitrarentur. Etenim Peucestas in Persica cùm splendidam viscerationem, singulisque victimam ad immolandum suppeditasset, maximum se esse sperabat. Paucis post XXVI
diebus exercitu contra hostes proficiscente Eumenes periculoso morbo affectus, ne insomnia eum ob tumultus militum torquerent, extra aciem in lectica ferri se jusserat. Paululùm progressis, repentè in conspectum hostes venerunt superatis quibusdam tumulis in planiciem

Antigonus clade affectus.

niciem descendentes. Quorum ubi aurea arma splendorem ad Solem dederunt, agemate composito ordine incedentes, superque elephantos turres & purpuræ conspectæ sunt, uti eorum mos est ad pugnam euntium incedere: ibi verò primi Macedonum fixo gressu, cum clamore Eumenem vocaverunt, & nisi ipso ducente ultra progressuros negaverunt, fixisque in terram armis, sese invicem ut eum expectarent hortati sunt: edixerunt etiam ducibus, ne quid illo absente agerent, neve cum hoste confligerent. Quo audito Eumenes, lecticariis properare jussis ad eos pervenit & aulæis lecticæ utrinque deductis, manum dextram lætus eis protendit. Macedones simul atque Eumènem conspexère, Macedonicis verbis consalutaverunt, scuta resumpserunt, sarissisque ea pulsantes, hostem præsentia im-
XXVII peratoris freti ad pugnam provocarunt. Audiverat ex captivis Antigonus ægrotare Eumenem, & male affectum lectica ferri: itaque hoc decumbente facilè reliquos superatum iri fidens, ad pugnam properaverat. Sed hostibus ordines instruentibus aciem obequitans, ejus figuram & dispositionem inspiciens, stupefactus aliquandiu substitit: posteaquàm verò lecticam ab uno cornu ad alterum transire vidit, cachinno (uti solebat) sublato: Hæc ergo, inquit, amici, erat lectica illa nobis opposita: statimque retrò abduxit copias, & castra fecit. At milites Eumenis paululùm quietis nacti factiones iterum exercebant, ducibus eis materiam lasciviendi præbentibus: itaque hybernis totam propè Gabenam occupaverunt, cùm quidem primi ab extremis ad mille usque stadia abessent. Quod ut cognovit Antigonus, subitò contra illos alia via difficili & aquæ carente, salebrosaque, compendiosa tamen, duxit, sperans fore ut si in eos subitò in hibernis irrueret, multitudo ad duces suos convenire nul-
XXVIII lo modo posset. Verùm in vastam & habitationibus nudam terram ingresso, violenti venti, frigoraque ingentia obstiterunt, exercituique graviter obfuerunt: neque aliud erat remedium quàm multos ignes succendere. Ideò hostes non fefellit: sed barbari qui montes versum solitudinem spectantes incolunt, multitudinem ignium mirari, Hispastriis camelis impositos nuncios ad Peucestam miserunt. Is verò terrore exanimatus, cum reliquos eodem modo cerneret affectos, fugæ se dedit, excitatis qui in itinere erant militibus. Sed Eumenes trepidationem repressit, suis promittens, ita se hostium celeritatem inhibiturum, uti triduo quàm putarent tardius advenirent. Simul & dimissis per hyberna nunciis, qui milites celeriter unum in locum conducerent, ipse cum reliquis ducibus eques ad locum profectus est, qui latè conspicuus esset per deserta proficiscentibus: eum dimensus, per intervalla multos ignes, uti in castris fieri solet, incendit. Antigonus cùm ignes illos montanos conspexisset, graviter indoluit, ratus hostes jam pridem ejus adventu cognito occurrere. Itaque ne cum paratis ad pugnam, & bene in hybernis habitis suos itinere defatigatos confectosque committeret, omisso compendio per pagos & urbes duxit, paulatim reficiens exercitum.

ercitum. Ibi cùm nemo ei, id quod alias hostibus in propinquo de- XXIX
gentibus fieri solet, obstaret, finitimique nunciarent, nullum omninò exercitum, sed multos tantum ignes visos sibi, deceptum se Eumenis astu sensit, idque iniquè ferens, perrexit eo animo, ut prœlio decerneret. Interim copiæ ad Eumenem congregatæ majori ex parte sunt, militesque ejus prudentiam mirati, solum ipsum præesse rebus jusserunt. Hoc argyraspidum duces Antigenem & Teutamum ita ussit, ut insidias Eumeni struxerint, & cum plerisque satrapis atque ducibus inito consilio, uti ejus opera in prœlio, inde statim necare statuerint. Id eorum institutum Eudamus elephantis præfectus, & Phædimus occultè ad Eumenem detulerunt: non benevolentia ii, sed metu amittendi debitum moti. Eumenes collaudatis eis, in tentorium suum ingressus amicis dixit, in turba belluarum se versari, testamentum condidit, literasq; omnes conscidit, ne ipso mortuo ex earum arcanis qui scripserant crimine calumniave urgeri possent. His actis, an proderet victoriam hosti: an verò fugiendo XXX
per Mediam & Armeniam in Cappadocia pergeret dubius, multa movens animo, neque quicquam amicis præsentibus certi constituens, sed ad omnem fortunam cogitationes dirigens: tandem vicit seipsum, aciemque instruxit, Græcos & barbaros cohortatus: cùm ultrò ipsum phalanx & argyraspides bono esse animo juberēt. quod hostes suum impetum non substitutos dicerent. quippe grandævi erant milites auspicia Philippi & Alexandri secuti, & veluti athletæ præstantissimi ad id usque tempus nunquam hosti succubuerant: multi septuagenarii erant, nullus sexagenario minor. Atque hi Antigoni copiis coeuntibus, impios esse, qui adversum patres suos arma ferrent vociferati, tanta eum ira irruerunt, ut totam simul phalangem obtererent, nemine eorum vim perferente. & plerisque hostium eo conflictu deletis. Ab ea parte planè victus Antigonus, equitatu prævaluit: Peucestaque turpiter & segniter prœliante, impedimentis hostium omnibus potitus est. Quam ad rem ei, tametsi strenuum sese tum gessit, plurimum locus ipse auxilii attulit. Vasta enim erat planicies, neque solida ea & terrena, sed sabulosa: eaque tum arena pugnæ tempore tot equorum hominumque pulsata & subversa pedibus se in auras extulit, & pulvere albo calcis instar aerem dealbavit, conspectumque ademit. quo facilius Antigonus impedimenta hostibus non observantibus, cepit. Finito prœlio XXXI
confestim Teutamus legatos ad Antigonū misit, res suas repetitum: respondit Antigonus non ea modò se redditurum, sed & benignè tractaturum præterea argyraspides, siquidem Eumenem sibi dederent. Hîc immane argyraspidibus consilium incidit, ducem suum vivum in manus hostiles tradendi. Et primùm absque suspicione ei se adjungebant, observabantque, partim amissa impedimenta deplorantes, partim bono animo eum, uti victorem, esse jubentes, partim de reliquis ducibus quærentes. Deinde impetu facto, gladium ei eripuerunt, manusque in tergum zona revinxerunt. Vt verò Nicanor ab An-

Insidiæ suorum in Eumenem.

ab Antigono missus advenit, uti eum abduceret: ibi cùm per Macedones medios traheretur, petiit ut copiam sibi dicendi facerent. non pro se deprecaturo, sed de rebus exercitum utilibus prmonituro. Facto inde silentio, sublimi in loco constitit, manusque vinctas pro-
XXXII tendens. Poteratne, inquit, Macedonum pessimi, Antigonus tale de vobis statuere trophæum, quale vos de vobis ipsi tradendo imperatore vestro statuitis? Nonne indignum est facinus, vos parta victoria propter amissa impedimenta victos fateri? (quasi verò in his, non in armis victoria sit) & pro iis redimendis ducem vestrum tradere? Ipse quidem invictus abducor, qui victis hostibus, à commilitonibus meis perdor. Vos autem ego per Iovem militarem, & deos qui juramenta observant obtestor, hîc me vos necate: utique enim ibi etiam cæsus, à vobis cæsus dicar, neque reprehendet factum Antigonus: non enim vivum, sed mortuum cupit Eumenem. Sin manibus vestris parcitis, altera mearum vinculis soluta rei peragendæ sufficiet. Quod si gladium mihi non creditis, at vinctum me elephantis objicite. Id si feceritis, insontes vos pronuncio, & qui san-
XXX ctissimè justissiméque imperatorem suum tractaverint. Hæc ejus
III verba apud reliquam multitudinem miserationem & luctum excitaverunt. argyraspides verò clamabant, uti duceretur, neque nugis ejus aures præberentur: nihil enim iniquum esse, si Cherronesia pestis lugeat, quæ innumeris bellis Macedonas exercuerit: id verò indignum esse, Alexandri & Philippi præstantissimos milites tot exantlatis ærumnis in senectute privari laborum præmiis, cibumque ab aliis petere, uxores eorum tertiam jam noctem cum hostibus concumbere. Simulque accelerato itinere abducebatur. Sed Antigonus turbam metuens (nemo enim in castris remanserat) decem præstantissimos elephantos emisit, multosque hastatos Medos & Parthos, qui multitudinem reprimerent. Adductum verecundia pristinæ amicitiæ & consuetudinis aspicere non sustinuit: quærentibus iis quibus erat traditus, quomodo tractari eum vellet, ut elephantum, ut leonem, respondit. Paulò tamen post miseratione motus, graviora ei vincula detrahi jussit, puerumque qui inungeret ex domesticis ejus admitti, itemque amicos qui colloqui vellent, aut alimenta adferre. Deliberans inde de eo per aliquot dies, sermones & promissiones Nearchi Cretensis, & filii sui Demetrii admisit, qui salvum Eu-
XXX menem cupiebant, reliquis uno ore necem ejus urgentibus. Fe-
IV runt, Eumenem ex Onomarcho, qui custodiebat ipsum, quæsivisse, curnam Antigonus hoste suo potitus, non aut statim trucidaret, aut ingenuè dimitteret. Respondisse eum superbè, non in præsentia, sed in ipso prœlio animo ad mortem parato esse debuisse. tum Eumenem: Et verò fui, idque ita cognosces ex iis, qui manum contulerunt: tametsi in præstantiorem me incidi neminem. ad hæc illum: Nimirum ergo cùm nunc eum inveneris, tempus ejus opportunum expecta. Antigonus autem, cùm Eumenem occidere statuisset, cibum ei subtrahere jussit: biduoq; aut triduo ita ad mortem ductus,

cùm

cùm subito castra essent movenda, immisso percussore interfectus est. Corpus ejus amicis cremandum Antigonus dedit, iique ossa lecta in argenteam urnam uxori ejus & liberis remiserunt. Hunc ad modum interempti Eumenis mortem fatum non alterius cujusdam ducis opera ultum est, sed ipse Antigonus duces & milites argyraspides ob proditionem impios & immanes reputans, Ibyrtio Arachosiæ præfecto tradidit, eosque quibuscunque modis absumi & interfici jussit: ne quis eorum in Macedoniam redire, aut Græcum mare inspicere posset.

Mors Eumenis.

Vltio.

IN EUMENEM, ANNOTATIONES interpretis.

E*Vmenes hic (nam fuerunt & alii hoc nomine) unus fuit de successoribus Alexandri Magni : ut facilè, cum quibus vixerit, ac quo tempore, appareat. Multa de ejus rebus gestis sunt apud Diodorum Siculum lib.*18. *& vita ejus etiam in libello Æmilii Probi (ut fertur) continetur descripta. Cardia autem patria ejus, urbs est Chersonesi Thraciæ non obscura. Amiotus Sertorij vitam huic præmisit; & quia hæc incipit*, εὐμενῆ δὲ, *&c. cogitare posSit aliquis, non abs re id factum: ac fortaßis ita in aliis Græcis codicibus reperit ordinatas. Ego meum secutus sum: neque quicquam est periculi.*

Cap.5. Regis socios.) *Ita vocantur ij quos aulicos nos (puto) non incommode diceremus. Erant autem principes Macedonum, quorum plerosque Arrianus commemorat.*

Cap.12. Ipse agemate trecentorum.) ἄγημα *vocabulum tale est, quod consultius sit relinquere (quod video etiam optimos scriptores fecisse) quàm vel* agmen, *vel quidvis aliud ejus loco ponere. ejus generis sunt etiam* phalanx, sarissa, *& multa alia.* ἄγημα *(inquit Appian. in Syriaco)* εἰσὶν ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, καὶ παρ' αὐτὸ ἄγημα λέγονται. *equites sunt delecti, atque inde eis nomen. Vsurpat etiam Livius hoc nomen. & verò ita, ut pateat tum de peditum lecto agmine, quàm de equitatu accipi. Plura huc conferre supersedeo.*

Cap.15. Villas & arces.) ἐπαύλεις καὶ τετραπυργίας. *Ad verbum esset* Quadriturria. *intelliguntur (opinor) castella vel arces. Quod autem paulò ante est.* Nulla habetur perniciei ratio: *Proverbium videtur esse, quo notentur ij qui gravißimo imminente periculo, adeoq; exitio, tamen aliis curis vacent, salutis suæ posthabita ratione. Quod tum Alcetas, Polemon & Docimus faciebant, cùm quidem damnati à Macedonibus & ingruente Antigono, cum Eumene de imperio contenderent. Rectius Aristides, qui ut suos docuerit ista ambitione hostibus instantibus abstinere, ac salutis potius suæ & victoriæ parandæ curam gerere, in ejus vitâ exposuit Plutarchus.*

Cap.22. Quindis reposita.) *Quinda castellum Ciliciæ fuit, supra Anchialam situm, ubi thesauros suos Macedones habebant, & pecuniam regiam. Strabo lib.*14. *infra in Demetrio, alii.*

PLV-

PLVTARCHI SERTORIVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

I MIRUM fortassis non est, si infinito temporis cursu tantaque in- *Casuum similitudines.*
constantia fortunæ, iidem sæpenumerò casus revolvuntur. Nam
sive infinitæ sunt ei subjectæ res, ipsa materiæ copia satis causæ esse
potest, cur similes aliquando effectus producantur: sive certo nu-
mero res naturales adstrictæ sunt, necesse est sæpe ab iisdem causis
eosdem effectus proficisci. Sunt qui hac eventuum similitudine ob-
lectati, ex historiis & fama exempla eorum colligant, quæ ita for-
tuitò acciderunt, ut consilium vel providentiam causam habuisse
videantur. Verbi causa, quod duo Atties illustres cum fuerint, u-
nus Syrus, alter Arcas, uterque ab apro est interfectus: ex duobus
Actæonibus unus à canibus est, alter ab amatoribus discerptus: duo
Scipiones fuerunt, quorum prior Carthaginenses debellavit, poste-
rior excidit: Ilium captum est primùm ab Hercule ob equos Lao-
medontis, deinde ab Agamemnone lignei equi opera, tertio à Cha-
ridemo, cùm equus portæ illapsus eam celeriter claudendi impedi-
mento civibus fuit: quod de duarum urbium, quæ à suaveolentissi-
mis plantis, viola & myrrha nomen habent, Ios nimirum & Smyrna,
II altera natales, altera mortem Homeri suscepisse dicitur. Adda-
mus ergo licet nos illis hoc: ex præstantissimis bello ducibus, & qui
maximas res dolo & calliditate gesserunt altero oculo caruerunt,
Philippus, Antigonus, Annibal, & (de quo nobis in præsentia insti-
tuitur sermo) Sertorius. Is Philippo quidem abstinentior mulierum
fuit, Antigono fidelior erga amicos, Annibale in hostes clementior,
prudentia nulli horum secundus, fortuna omnibus inferior fuit:
quæ cùm omnibus in rebus multò ei plus, quàm aperti hostes, mo-
lestiæ exhibuerit, ipse tamen Metelli sese peritiæ, Pompeii auda-
ciæ, fortunæ Syllæ, potentiæ Romanorum (quibus sese exul ipse, &
barbaros advena ducens opposuit) parem constituit. Huic de Græ-
cis Eumenem maximè Cardianum comparamus. Vterque enim im-
perandi & bellum astutè gerendi peritus fuit, uterque à suis abalie-
natus peregrinos duxit, uterque violenta & injusta morte periit, ab
III iis quorum opera hostes vicerat, per insidias interemptus. Quin-
tus Sertorius loco haud ignobili natus Nursiæ in Sabinis, orbus pa-
tre apud matrem viduam (Rheæ nomen fuisse ferunt) honestè edu-
catus fuit: Causis dicendi ita se exercitavit, ut facundia adolescens
sibi adhuc aliquid in urbe potentiæ paraverit: sed res militię præcla-
rè gestæ, à foro ad castra studium ejus transtulerunt. Primùm cùm in
Galliam Cimbri ac Teutones irrupissent, stipendia sub Cæpione fa-
ciens, Romanis fusis, amisso equo & consauciato corpore Rhoda-
num tranavit cum thorace & scuto, viribus corporis (quas laboribus
& exercitationibus auxerat) adverso & valido flumine superato. De-
inde iis cum multis millibus reversis, tantumq; terrorem objicien-

tibus,ut Romanum ordines tueri, & imperata facere, magnum aliquid fuerit: à Mario belli ejus duce speculatum emissus, veste Gallica usus, & sermone vulgato, quantum ejus ad congressus subitos opus erat, barbaris se permiscuit,& quorum causa venerat partim visu partim auditu cognitis, ad Marium rediit, estque tum ab eo præmiis affectus: in reliquo deinde bello cùm multis egregiis factis suam prudentiam & audaciam declarasset, nomen apud imperatorem,fidemque sibi paravit. Post Cimbricum bellum tribunus IV militum cum prætore Didio in Hispaniam profectus, Castulone Celtiberiæ urbe hyemavit. Hîc cùm barbari milites Romanos plerunque, ut in copia rerum fit, lascivientes & ebrietati deditos contemnerent, auxilioque noctu à finitimis Gyrisœnis accito per domos circumeuntes manus eis afferrent, elapsus Sertorius, conductis iis qui ipsi quoque urbe effugerant, mœnia ambivit, easque

Stratagema. portas, per quas Gyrisœni accepti fuerant, apertas offendens, præsidio muniens, urbem occupavit, adultosque omnes trucidavit. Tum militibus suis mandavit, ut armis suis vestibusque depositis, barbarico habito sumpto ipsum sequerentur, ad eam urbem duxit, ex qua missi erant Castulonem, qui Romanos noctu adorti fuerant. Itaque armorum aspectu deceptis barbaris, portas apertas invenit, inque hominum turbam incidit, qui se civibus suis amicisque re bene gesta redeuntibus occurrere putabant: quo factum, ut plerique à Romanis apud portas trucidarentur, reliqui seipsos tradiderunt,& divenditi sunt. Hoc facinus V magnum Sertorio per Hispaniam nomen fecit. Inde ut primùm Romam rediit, quæstor in eam quæ Pado adjacet Galliam missus est, & quidem opportuno tempore. Marsico enim bello commisso, jussus exercitum conscribere,& arma parare, celeriter id, secus quàm reliquorum juvenum tarditas & mollicies ferret, perfecit, hominisque strenui nomen inde reportavit. Neq; verò ducis dignationem adeptus, militare audaciam abjecit: sed & manu admirabilia edens facinora,& corpus periculis objiciens frequenter, alterum oculorum

Oculum amittit Sertorius. ex vulnere amisit. Quo ipso se maximè ostentare solebat, reliquos non semper virtutis suæ præmia secum ferre sed deponere, monilia, hastas,coronas: sibi verò fortitudinis suæ indicia nunquam non esse jactans, eosdemq; se virtutis & fortunæ suæ inspectores habere. Populus quoque dignos ei honores habuit: quippe in theatrū intrantem plausu est lætisq; acclamationibus prosecutus: id quod paucis ætate & gloria præstantibus viris obtigit. Tribunatum verò plebis VI petens, Syllæ factione victus repulsam tulit: quæ quidē causa fuisse videtur cur Syllam oderit. Posteaquàm Marius à Sylla superatus fugit,& Sylla ad Mithridaticum bellum abiit, consulum porrò alter Octavius in Syllana sententia perstaret, alter Cinna res novas agitaret, Mariiq; factionem jam collabentem resuscitaret: huic se Sertorius adjunxit, Octavium præsertim segniorē cernens, & Marii amicis nihil credentem. Commissa in foro inter consules pugna, Octa-

vius

vius vicit: Cinna & Sertorius cùm ad decem millia hominum amisissent, urbe discesserunt, exercitumque qui per Italiam adhuc sparsim erant, plerisque persuadendo sibi adscitis, mox copias quibus
VII Octavio pares essent, contraxerunt. At cùm Marius ex Africa advectus, se Cinnæ tanquam privatum consuli, adjungeret, reliquis recipiendum sentientibus, Sertorius contradixit: sive quod minoris se apud Cinnam autoritatis futurum metueret, postquàm bello & imperiis gestis clarior vir ei accessisset, sive veritus, ne Marius, ut erat homo sævus omnia con funderet victor, ira immodica præter jus & æquum proruens. Itaque dicebat, sibi ut quibus in promptu jam esset victoria, haud multum restare laboris; Marium ubi receptus fuisset, societatis imperii impatientem hominem infidumque, omnem gloriam, ac potentiam sibimetipsi soli vindicaturum. Ad hæc cùm responderet Cinna, rectè quidem hæc à Sertorio dici, veruntamen se non invenire rationem Marii repellendi, quem ad societatem rerum evocasset: Ego quidem, inquit Sertorius, ipsum ultrò venire in Italiam ratus Marium, quid ex re esset cogitavi: te verò ne consultare quidem initiò decuit postquàm is venit, quem venire jusseras, sed recipiendus fuit, eoque utendum: fides enim data omnem deliberationem excludit. Ita Marius à Cinna ac-
VIII cersitus, divisæque in tres partes copiæ. Confecto bello, cum Cinna & Marius cædibus & injuriis animum explerent, ita ut quæ bello mala passi fuerant Romani, aurum præ istis putarent: Sertorius neque trucidasse quenquam ob iram, neque injuria affecisse victor fertur: imò & Marii crudelitatem ægrè tulisse, & Cinnam privatim compellando deprecandoque moderatiorem reddidisse. Ad extremum cùm servi, quos belli socios tyrannidis stipatores Marius habebat, & numerum eorum viresque auxerat, multa injussu ejus in dominos violenter & libidinosè committerent, ipsos necantes, uxoribus eorum & liberis stupra inferentes: tolerari porrò eorum malitiam non posse ratus Sertorius, universos (erant autem haud pauciores quatuor millibus) eodem in loco castrametatos jaculis confecit. Mario mortuo, neque ita diu pòst Cinna interfecto, Marius junior invito Sertorio consulatum contra leges invaserat, Carbones, Norbani, & Scipiones male contra Syllam adventantem pugnaverant, res partim ignavia & mollicie ducum, partim proditione peribant. Sertorii nullus interim erat usus, rebus ad exitium vergentibus, eò quod qui plus possent, minus sapiebant: ad extremum Sylla castris Scipioni oppositis, spe pacis lactato eo exercitũ corrupit, & ad se traduxit, cùm id Sertorius frustra prædixis-
IX set, futurumq; demonstrasset Scipioni. His motus Sertorius, rebus urbanis planè desperatis, in Hispaniam contendit, ut si eam obtinuisset, partium suarum hominibus adversam fortunam passis refugiũ esset. Cæterùm tempestatibus gravibus jactatus, cùm in montanis locis transitum à barbaris cogeretur precio redimere, indignantibus suis, indignamq; rem ferentibus, quod Romanus procon-

Moderatio victoriæ.

Fuga in Hispaniam.

sul barbaris nebulonibus stipendarius esset: nulla ipse ejus quæ ap-
parebat turpitudinis habita ratione, tempusque se, quo nihil carius
esse homini magnam rem affectanti possit, redimere testatus, bar-
baros pecunia delenivit. Hispaniaque properando potitus est. Ibi
cùm in suam potestatem accepisset populos multitudine quidem
& viribus florentes, sed avaricia & libidine ducum, quos subinde eò
miserant Romani, ita vexatos, ut animi eorum ab omni imperio fe-
rendo alieni essent: potentes colloquiis, populos tributorum re-
missione, & præsertim ab hospitio militibus præbendo eos liberan-
do, sibi conciliavit. in suburbanis enim eos sibi tabernacula fige-
re jussit, primusque omnium, ipse id fecit. Neque tamen omnia sua X
in barbarorum benevolentia reposuit: sed Romanos qui in Hispa-
niam migraverant, qui ætate erant valida armavit, machinasque va-
rias, & triremes fabricans, urbes obtinuit, in pace mansuetum sese
omnibus exhibens, terribilemque apparatu hostibus. Vt verò co-
gnovit Syllam Roma potitum, ac de Marii & Carbonis factione a-
ctum esse: missum iri statim contra se ducem exercitumque existi-
mans, Pyrenæos montes obsedit, misso eo Livio Salinatore cum sex
millibus legionariorum militum. Paulò post Cajus Annius à Sylla
missus, cùm Livium dejici de præsidio posse desperaret, ad radices
Fuga Sertorij ex Hispania.
Pyrenæi animi incertus consedit. Sed cùm Calpurnius cognomen-
to Lanarius quidam Livium per dolum necasset, militesque juga
Pyrenæi deseruissent, Annius montibus superatis magna cũ manu
obviis quibusque secum acceptis contra Sertorium proficisceba-
tur. Sertorius autem pugnæ conserendæ impar, cum tribus milli-
bus Carthaginem novam aufugit, indeque conscensis navibus ad
eam Africæ partem, quæ Maurusia dicitur, trajecit. Ibi cùm barba-
ri milites nullo ordine aquatum progressos adorti, permultos eo-
rum occidissent, rursus in Hispaniam navigavit, repulsusque à lit-
tore, navibus prædatoriis Ciliciis ad se venientibus, Pityusam insu-
lam aggressus est, Anniiq; præsidio ejecto obtinuit. Paulo post eo-
dem Annius cum navibus multis, & armatorum quinque millibus,
advenit. Cum eo Sertorius, tametsi levibus, & non ad robur, sed ad XI
celeritatem paratis uteretur navibus, navali prœlio decernere sta-
tuit: sed cùm Zephirus mare exagitasset validus: multasque ejus
naves, ut erant viles, obliquas ad littorum crepidines dejecisset, i-
pse mari vi tempestatis, terra hostium armis prohibitus, decem in-
tegros dies cum paucis navigiis in anchoris adverso fluctu, asperoq;
æstu stetit, ægrèque perduravit. Remittente vento ad sparsas in ma-
re quasdam insulas aqua carentes delatus est: indeque rursus sol-
vit, & per Gaditanum fretum vectus, à dextro latere Hispaniam ag-
gressus est paulò supra Bætis fluvii ostia: qui fluvius in Atlanticum
mare excurrens, Hispaniæ finitimæ sibi Bæticæ cognomentum de-
dit. Ibi nautæ quidam ei occurrunt, qui nuper ex Atlanticis insu-
Fortunatæ insulæ.
lis redierant. Duæ sunt insulæ, stricto admodum fretu disjunctæ de- XII
cem stadiorum millibus ab Africa remotæ: eædemque insulæ bea-

torum seu Fortunatæ dicuntur. Imbribus modicis, idque rarò, rigantur, plerunque lenibus & roscidis ventis perflatæ, non arationi modò & plantationi fertilem terram præbent, sed & ultrò fruges effundunt, quæ & sua copia & dulcedine sufficiant ad alendum ociosum & nullis negociis deditum populum. Aer innoxius est, annique tempestatis mediocri mutatione iis in insulis variantur. Etenim qui versus eas partes à terra feruntur Boreæ, & subsolani, cùm in vastum ob longitudinem distantiæ incidant locum, dissipantur, & antequàm eo perferantur, concidunt: Cauri autem & Zephyri qui ab alto circumstant, pluvias à mari modicas rarasque infundunt, plerunque humectis serenitatibus refrigerant, incolasque placidè alunt. Itaque usque ad barbaros etiam constans & probata percrepuit opinio, esse illis in insulis Elysios istos campos, & beatorum, quam
XIII descripsit Homerus, habitationem. His de rebus ut percepit auditu Sertorius, mirabilis eum invasit amor eas insulas incolendi, tyrannideq; & bellis evitatis in pace & quiete vivendi. Quod ubi senserunt Cilices, qui non quietem & pacem, sed divitias & spolia expeterent, in Africam avecti sunt, ut Ascalium Iphthæ filium in Maurusiæ regnum restituerent. Neque elanguit ob hoc Sertorius, sed Ascalii hostibus opitulari statuit, ut milites sui nova oblata spe, & rerum gerendarum occasione secum manerent, neque incerti quid agerent à se dilaberentur. Pergratus fuit Marusiis ejus advẽtus: & rem aggressus ipsam, Ascalium pugna victum in obsidione habuit. Et cùm Sylla Pacciacum cum exercitu misisset, uti Ascalio opem ferret, Sertorius pugna commissa, Pacciacum occidit, victorq; exercitum ejus ad se traduxit, Tigennamq; urbem, in quam Ascalius confugerat cum
XIV fratribus, expugnavit. Ibi Antæum sepultum Afri narrant: & Sertorius cùm barbaris tantam corporis ejus molem perhibentibus fidem non haberet, effosso monumento corpus sexaginta (ut ajunt) cubitorum inveniens, obstupuit, hostiaque mactata sepulcrum instauravit, honoresq; & famã Antæi auxit. Perhibent Tigennitæ Antæo mortuo, Herculem cum Tingi uxore ejus corpus miscuisse: inde natum Syphacem regem ejus fuisse regionis, & urbem matri cognominem condidisse: Syphaci filium fuisse, Diodorum, qui ex Græcis eo ab Hercule deductis Olbianis & Mycenæis exercitu contracto, multas Africas gentes subegerit. Quæ quidem gratiæ data sint Iubæ, quo nemo regum alius fuit historiarum peritior: hujus enim majores à Diodoro & Syphace genus traxisse creduntur. Sertorius urbe potitus, qui deprecabantur, seque fidei ejus traderent, nullo maleficio affecit, sed & pecuniam, & urbes, & magistratus iis reddi-
XV dit, ab iisque ultrò dantibus quæ necesse erat accepit. Inde quò se verteret deliberantem Lusitani vocaverunt, missis ad eum qui imperium deferrent legatis. Nam & duce ad bellum quod à Romanis imminebat magna auctoritate & peritia prædito indigebant: & soli ei se credebant, cujus de moribus ex iis qui unà fuissent cognoverant. Sertorium quidem memoriæ proditum est neque voluptati,

Antæi sepulcrum.

Iubæ.

Ingenium Sertorij.

neque metui obnoxio ingenio fuiſſe: natura & imperterritum rebus adverſis, & qui res ſecundas mediocriter ferret: neminem eo tempore ducem magis aperta prœlia vitaſſe: calidiſſimum verò furtivis belli operibus in occupandis locis natura munitis, & fluminibus trajiciendis, aliiſque id genus rebus, quæ celeritate, aſtutia, & mendacio conficiuntur: perliberalem in præmiis virtutum conferendis, in ſuppliciis moderatum. Quanquam extremo vitæ ſuæ curſu videtur id quod in obſides ſtatuit, oſtendiſſe animum ejus non verè manſuetum fuiſſe, ſed crudelitatem ejus arte quadam neceſſitatis cauſa fuiſſe celatam. Mihi autem ut veram virtutem rectaque ratione ſtabilitam, nunquam videtur fortunæ vis in contrarium poſſe convertere: ita conſilia tamen aliàs recta bonaſque naturas indignè gravibus calamitatibus afflictas non abſurdum puto credere una cum fortuna mutari. Id quod ego tum Sertorio accidiſſe puto jam fortuna eum deſtituente, rebuſque ipſis exaſperatum injurias malorum atrocius ultum arbitror. Enimverò quo di- XVI
xi tempore à Luſitanis vocatus, Africa relicta ad eos ſe contulit, ſtatimque & ipſos creatus plena cum poteſtate imperator compoſuit, & vicinam Hiſpaniam in ſuam poteſtatem redegit: pleriſque ultrò ſe ei adjungentibus clementia ipſius & ſtrenuitate illectis: multos quoque ipſe fraude & arte quadam ſibi conciliavit: cujus generis potiſſimum eſt illud de cerva commentum, res ita habet: Spanus quidam, unus de agreſti hominum plebe, cùm in cervam incidiſſet quæ recens à partu venatores inſtantes fugiebat, ipſam quidem aſſequi non potuit. hinuleum verò, coloris novitatem (totus enim albus erat) miratus, perſecutus eſt & cœpit. Fortè tum iis in locis Sertorius commorabatur, quicquid ex venatione aut ruris frugibus ad ſe afferretur, grato animo accipiens, colentibuſque ſe amicè & benignè gratiam referens: ei dono hinnulum iſtum Spanus attulit. Acceptus mediocriter initio Sertorium delectavit: progreſſu temporis ita cicurem & ſui amantem fecit, ut & vocantis vocem ſentiret, & unà quò duceret iret, & tumultum omnem militarem perferre adſueſceret. Exinde divinitatem rei commentus, cervam XVII
iſtam à Diana ſibi dono datam, multaſque res occultas ſibi indicare dixit: quippe natura animos barbarorum eos eſſe, qui facilè religione objecta deciperentur, intelligens. Auxit hanc opinionem alio aſtu. Quoties enim hoſtes in agrum Luſitanum impreſſionem feciſſe occultis nunciis percepiſſet, aut urbes ad defectionem ſolicitaſſe, in ſomnis locutam ſibi cervam ajebat, ac monuiſſe ut paratum exercitum haberet. Rurſus ſi de victoria alicujus ſuorum ducum cognoviſſet, occultato rei nuncio, cervam coronatam læti nuncii cauſa aperiendi produxit, bono animo ſuos eſſe diiſque ſacra facere, ut qui lætum aliquid mox eſſent audituri, jubens. Hoc modo illis cicuratis, ad omnia negotia moderatioribus uſus eſt, ut qui non alienigenæ hominis conſilio, ſed divino duci ſe crederent. Videbatur & ipſe rerum ſucceſſus hoc teſtari, cùm præter ſpem & rationem

Cerva Sertorij.

XVIII tionem copiæ augerentur. Etenim cum bis mille sexcentis viris, quos Romanos appellaverat, admixtisque Afris septingentis in Lusitaniam pervenerat: à Lusitanis scutatos quatuor millia, & septingentos equites acceperat. His instructus copiis contra quatuor Romanos duces bellum sustinebat, qui sub se habebant cxx. peditum, sex equitum, duo sagittariorum & funditorum millia, urbes verò innumeras: cùm Sertorius ab initio viginti tantum urbes obtineret. Et à tam imbecilli tamen is, parvoque principio, non gentes modò magnas superavit, urbesque multas cepit: sed & adversæ partis duces, Cottam in freto ad Mellariam naumachia vicit, Didium Bæticæ præfectum ad Bætin flumen superavit, cæsis Romanorum duobus millibus: Domitium & Lusium alterius Hispaniæ præfectum quæstoris sui opera fudit, Toranium alium ducem à Metello missum

Successus.

XIX cum copiis delevit. Ipsum quidem Metellum, quo ex tempore major inter Romanos aut laudatior fuit nemo, tot cladibus affecit, eoque compulit, ut Lollius ex Narbonensi Gallia auxilio ei venerit, & Pompeius Magnus celeriter cum copiis contra Sertorium Roma missus fuerit. Neq; enim erat quo se Metellus verteret, bellum gerens contra hominem audacem, & qui omnem justam pugnam subterfugiens, facillimè se quasvis in partes mutaret, levitate & agilitate Hispaniensis exercitus adjutus, cùm quidem Metellus armis, justaque acie decertare peritus, gravem & collato pede pugnare, manumq; conferentes hostes pellere & sternere doctum exercitum duceret, montes autem scandere, & continuò fugientem hostem vagum insequi, famemque & victum absque igne & tentoriis (quod Hispani solebant) tolerare minimè doctum. Ad hæc Metellus tum ætate provectior post graves longosque labores jam nonnihil ad molliorem & delicatam vitam inclinaverat; Sertorius & juveniles spiritus, & corpus robore, celeritate, patientiaque tenuis victus ad miraculum usque duratum habebat. Etenim ne in summo quidem ocio ebrietati indulgebat, ingentes labores, longa itinera, & continentes insomnias exiguo cum alimento, eoque vili perferre adsueverat; perpetuis autem oberrationibus, & venationibus per ocium deditus, summam locorum, quibus vel fugiens evadere, vel instans circumvenire, & tam accessorum quam inviorum peritiam

Metelli difficultates.

XX sibi paraverat. Itaque Metellus pugnæ sibi copia non data, ea perpetiebatur incommoda, quæ victis alioquin accidunt. Sertorius fugiens, insequentium commoditatibus fruebatur. nam & aquatione & frumentatione excludebat hostem & progredientem impediebat, castris se continenti insultabat, obsidentem alios subitò adveniens necessariarum rerum inopia oppugnabat. Quo fiebat, ut milites Metelli animum desponderent, & cùm ad singularem pugnam eum Sertorius provocaret, congredi imperatorem cum imperatore, Romanum cum Romano juberet, detrectantemque deriderent. Verùm hic prudenter quidem eos despexit. Duce enim dignam mortem, (ut ait Theophrastus) dux opetere debet,

Lagobritum obsidio.

bet, non levis alicujus armigeri. Cernens autem Lagobritas, qui XXI
multum Sertorio auxilii ferebant, siti facilè expugnari posse, (unum enim tantum in urbe habebant puteum, & quæ in suburbanis erant, atque mœnia aquæ, iis potiturus is qui obsideret videbatur) ad urbem accessit, ratus ob aquæ defectum eam se bidui spacio capturum: atque ideò tantum quinque dierum cibaria milites suos ferre secum jussit. At Sertorius ut celerrimè suis opitularetur, bis mille utres aqua impleri jussit, in singulos magna pecunia erogata: multisque Hispanis, multis Mauritanis id ministerium in se recipientibus, viros robustos & celeres cursu delegit, qui aquam eam per montana in urbem deferrent, traditisque utribus imbellem turbam secum adducerent, ut potus defensoribus urbis sufficeret. Metellus cum ea de re esset ad se renunciatum, graviter ferens, quod jam tum milites cibaria sua absumpserant, Aquilium cum sex millibus frumentatum emisit. Id sentiens Sertorius, iter insidiis insedit, revertentique Aquilio tria virûm millia ex obscura quadam valle immisit, & ipse à fronte adortus hostium agmen fudit, partimque interfecit, partim cepit. Aquilium autem Metellus armis equoque amissis ad se reversum cùm accepisset, discessit ab urbe non sine dedecore, multum eum Hispanis subsannantibus.

Romana barbarorum institutio.

Cùm hæc XXII
miram Sertorii admirationem amoremque apud barbaros excitavere, tum quod Romana armatura, ordinibus, tesserisque suos instruens, insanamq; illam & belluinam roboris fiduciam diminuens, copias suas de magna latronum manu exercitum redegit: ad hæc argento & auro liberaliter dato galeas eorum & scuta exornavit, chlamydibusq; pictis & togis uti docens, & ad hæc sumptus præbens, populi favorem sibi conciliavit. Maximè autem omnium puerorum eos institutio cepit. Nobilissimos enim ex omnibus Hispaniæ populis pueros Oscam, quæ est ampla urbs, conducens, præceptores, qui eos Græcis Latinisque disciplinis informarent, constituit, cumque eos verbo obsides haberet, reipsa educavit ita, uti in viros adultis jus Romanæ civitatis daret, adque magistratus admitteret. Mirificè autem lætabantur parentes, cum filios suos prætextatos viderent, admodumq; ornatè ad scholam commeantes, Sertoriū pro iis mercedem solventē, sæpe periculum de eorum profectibus facientem, dona dignis, & bullas donantem. Porrò cùm moris esset XXIII
Hispanici, ut qui circa imperatorem versantur, in bello se cum eo una morituros voveant (quod illi *devotionem* appellant) pauci admodum stipatores & socii reliquis ducibus, Sertorio permulta millia hujusmodi soldurioru comitabantur. Ac ferunt apud quandam urbem fuso Sertorii exercitu, hostibusque urgentibus, Hispanos suis corporibus neglectis, solius Sertorii saluti intentos fuisse, eumque alium alii humeris sublatum tantisper tradidisse, dum in murum attolleretur: ita demum salvo imperatore, eos fugam pro se quenque fecisse.

Perpennæ milites.

Neque Hispani modò, sed & Italiani milites ita eum desiderabant. Etenim cùm Perpenna Vento

Serto-

Sertorianæ factionis socius, in Hispaniam magna cum vi pecuniæ, validoque exercitu venisset, statuissetque per se bellum contra Metellum gerere, indignè id milites tulerunt, multaque erat in castris de Sertorio mentio, Perpennæ molesta, nobilitate generis & opibus tumenti. Sed postquam Pompeium transcendere Pyrenæos montes auditum est, milites arreptis armis legionumque signis, Perpennam magno clamore postulabant, uti se ad Sertorium duceret, minati, ni fecisset, ipsos ad eum transituros, virum qui & sibi & aliis saluti esse posset. Concessit itaq; Perpenna, & cum quinquaginta tribus (iis enim exercitus ejus constabat) cohortibus Serto-
XXIV rio se adjunxit. Sertorius, cùm omnes ferè qui sunt intra Iberum amnem populi ei accessissent, magnam secum habebat multitudinem, aliique subinde ad eum undique fluebant: barbarica tamen eum confusio, & temeritas suorum perturbabat, aggredi hostes jubentium, moramque ægrè ferentium. Cui rei cùm sermone mederi conatus nihil proficeret, importunèque Hispanos pugnandi facultatem extorquere videret: uti in posterum ipsos dicto audientiores haberet, passus est cum hoste congredi, ab eoque non quidem prorsus opprimi, plagas tamē accipere: quod cùm ita, uti cogitaverat, accidisset, auxilium tulit, fugientesque tutò in castra perduxit.

Vt suorum temeritatem represserit.

XXV Vtque protinus illorum animos excitaret, paucis post diebus universo in concionem advocato exercitu, equos introduxit duos, alterum imbecillem jam & senem, alterum validum magnumq; & cauda ad miraculum usque densa pulchraque insignem: adstabat porrò vetulo vir ingens & robustus, robusto alius parvulus, & imbecillis. Vt signum est datum, robustus imbecillis equi caudam utraque manu apprehendit, uti eam extraheret, magnaque vi ad se traxit: invalidus verò singulatim caudę robusti equi pilos evellit. Cùm prior multum diuque frustra laborasset, risumque spectatoribus multum movisset, infirmus autem alter brevi temporis momento, nulloque labore caudam validioris equi pilis nudasset, in medium progressus Sertorius: Videtisne, inquit, comilitones, perseverantiam vi esse efficaciorem? multaque quæ uno impetu confici non possunt, paulatim posse. Est enim assiduitatis vis invicta, qua omnem superat, exscinditque potentiam tempus, quod plurimum auxilii fert iis, qui prudenter occasionem captant: idemq; tempus infestissimum iis est, qui importuna festinationę utuntur. Hunc ad modum Sertorius subinde quod ad confirmandos barbarorum animos
XXVI faceret comminiscens, tempus trahebat. Inter opera ejus militaria id quoque cùm primis admirationem meruit. Characitani populus est supra Tagum flumen, non pagos, non oppida incolens, sed ingentem excelsumque collem, qui antra & speluncas multas Septentrionibus obversas habet: quæ subjacet ei regio, lutum argillæ simile terramq; quæ præ raritate facilè in pulverem diminuatur habet: eaque nec vestigiis incedentium resistit, paulumq; modò pedibus subacta calcis instar aut cineris pulverem efficit. Barbari

Characitani astu expugnati.

Q 5 ergo

ergo quoties belli metu in antra sua subiissent, eoque prædam abdidissent, quieti & captivitatis securi degebant. Enimverò Sertorius eo tempore à Metello, cùm se removisset, propeque eum collem castra fecisset, sive iratus se tanquam victum à barbaris contemni, sive ne fugisse videretur, summo mane speculatum loci ejus naturam ivit. Quem cùm inaccessum videret, minitans tantum barbaris oberrabat. Interim conspicit à terra versum eos magnam vim pulveris à vento incitari. Nam (ut ostendi) antra Boream spectabant, & ventus qui ab Septentrionibus perflat (Cæciam nonnulli vocant) maximè omnium ventorum eò incumbit, ex humidis campis & nivalibus montibus perspirans: tum quoque adulta jam æstate invaluerat, auctusque frigore de glaciei resolutione suavissimum flabat, ipsosque ac pecora interdiu refrigerabat. Hæc Sertorius par- XXVII
tim ipse conjiciens, partim ab incolis edoctus, militibus mandavit ut ex rara ista & cineris simili terra eregione collis aggerem comportarent. Eum oppugnandi causa barbari congeri putantes, irridebant Sertorium, atque is nocte appetente ab opere milites in castra reduxit. Sub auroram, initio lenis aura spiravit, quæ tenuissimas congesti aggeris partes veluti spumam latè differret: inde unà cum Sole vehemens Cæcias coortus, cùm colles pulvere asspergeret, milites Sertoriani & pulverem subruerunt, & aggerem concusserunt, quidam etiam equis per eam planiciem discurrentes, pulverem excitabant. Ventus excitatum corripuit, & ad habitationes barbarorum impulit, quæ foribus accipiebant Cæciam. Ita fiebat, quoniam ab ea parte aerem speluncæ accipiebant, quæ vento patebat, ut statim barbarorum oculis caligo offunderetur, statimque spirandi facultas præfocaretur, aspero aere cum multo pulvere faucibus attracto. Itaque cùm per biduum ægrè id tulissent, Sertorio se dediderunt, non tantum ei virium apponentes, quantum gloriæ, quod is quæ armis capi nequissent, prudentia expugnasset. Enimverò XX
quandiu contra Metellum bellum gessit, visus fuit eo superior esse, VIII
quod Metellus senex & natura tardus homini audaci & latronum potius quàm militum manu stipato par non esset. At posteaquàm Pompejo etiam montes Pyrenæos transgresso castra opposuit, omnibusque cum eo imperatoriis artibus decertans, insidias machinando vitandoque superior fuit, Romam usque ingens se ejus gloria extulit, peritissimumque belli ducum fama celebravit. Neque enim parvum erat Pompeii nomen, maximèque tum florebat laude rerum sub Sylla gestarum, propter quas & Magnus fuerat ab ipso Sylla cognominatus, & triumphi honore imberbis etiamnum affectus, multæque urbes jam à Sertorio ad eum deficere cogitabant, nisi eas insperata Lauronis calamitas deterruisset. Obsidente XXIX
Lauronem præsente Pompeio capit.
eam urbem Sertorio, Pompejus auxilio Lauronensibus cum toto exercitu profectus est. Erat collis, quem cùm occupare, ut ad oppugnandam urbem commodum, Sertorius cuperet, properè exercitum Pompejus ad id prohibendum duxit: cùmque prævenisset

Sertorius, exercitum Pompeius juxta collocavit, gaudens eo eventu, ut qui Sertorium in medio inter urbem & hostilia castra deprehensum putaret: itaque & oppidanos missis nunciis bono jussit esse animo, & de muris obsidione cinctum Sertorium intueri. Sertorius eo audito, risit, seque ostensurum Syllæ discipulo (ita enim Pompejum per jocũ vocabat) dixit imperatoris esse à tergo magis quam à fronte prospicere. Simul & iis quos in obsidione habebat, demonstravit, se in prioribus castris, ex quibus ad occupandum collem profectus erat, sex millia armatorum reliquisse, qui in ipsos conversum Pompeium à tergo adorirentur. Id quod Pompeius serò tandem deprehendens, metu ne circumuniretur invadere hostem non ausus, relinquere verò in periculo constitutos Lauronenses turpe ducens præsens ociosèque adsidens inspicere eorum interitum coactus est. Barbari enim re desperata, Sertorio se dediderunt. At-
XXX que is oppidanis pepercit, dimissisq; omnibus urbem incendit non ira quidem adductus, aut crudelitate (his enim minimè omnium imperatorum ille indulsit) sed ut iis qui magni fecissent Pompeium, pudorem & dolorem objiceret, utque fama per barbaros vagaretur, Pompeium cùm ita in propinquo esset, ut tantùm non incalesceret incendio sociorum nihil opis attulisse. Clades autem Sertorius aliquot accepit vitio suorum legatorum, cùm seipsum eosque quos habebat secum semper invictos servaret, sed plus admirationis corrigendo accepta damna, quàm victoria adversarii duces, meruit. Cujus rei exempla sunt, prœlium apud Sucronem cum Pompejo, & rursus ad Duriam cum eo simul & Metello depugnatum. *Pugna ad Sucronem.* Pugna ad Sucronem commissa fertur, Pompejo accelerante, ne in partem victoriæ Metellus veniret. Sertorius quoque paratus decernere ante quàm hic se Pompeio conjunxisset advesperascente jam in aciem eduxit, ratus hostibus peregrinis & locorum ignaris
XXXI tenebras & fugæ & insecutionis impedimentum futurum. Conserto prœlio, ipse quidem ab initio non Pompejo fuerat, sed Afranio lævum cornu tuenti oppositus: audito tamen sinistrum suum cornu, in quod Pompejus pugnabat, urgeri & vinci, dextro aliis mandato ducibus, laboranti alteri succurrit, suosque ibi partim jam cedentes, partim adhuc ordines suos tuentes conducens dictisque confirmans, in Pompejum pulsis jam instantẽ se convertit, agmenque ejus in fugam conjecit. Ea quidem tanta fuit, ut Pompejus ipse vix mortem evaserit, sauciatusque præter spem manus hostium effugerit. Afri enim Sertorium comitantes, cùm in equum Pompeii incidissent auro exornatum, phalerasque magni precii gestantem, dum de divisione ejus prædæ contendunt, ipsum de manibus emiserunt. Afranius autem sibi objectos, simul atque in alterum cornu transiit Sertorius, fudit & in castra compulit, eodemque impetu irruptione facta, ea diripuit, cùm jam tenebræ ingruissent: nescius Pompejum fugatum, neque milites à direptione cohibere valens. Interim Sertorius parta sua à parte victoria reversus, Afra-

nianos

nianos nullo ordine vagantes subitò invasit, multosque eorum interfecit. Postridie rursum in aciem eduxit. Sed cùm sensisset Metellum in propinquo esse, absque prœlio in castra rediit: Ego verò, inquiens, puerum istum verberibus castigatum Romam remissurus
Cerva amissa, & recepta. fui, nisi vetula ista intervenisset. Graviter autem dolebat eam, de XXXII
qua diximus, cervam nusquam apparere: privatus enim erat miro
quodam artificio, quo & ante apud barbaros usus erat, & nunc maximè ad confirmandos eorum animos illo opus habebat. Verùm quidam per noctem temerè vagantes in eam inciderunt, cognitamque ex colore ceperunt. Ea re percepta Sertorius, iis qui cepissent multum pecuniæ pollicitus, siquidem rem silentio texissent, ipse cervam abdidit: & paucos post dies hilari admodum vultu ad tribunal processit, Hispanis ducibus indicans, magnum aliquod bonum sibi per insomnium à Diis promissum: inde conscenso tribunali, responsa dedit. At cerva ab iis qui eam in propinquo adservabant, emissa, cùm Sertorium conspexisset, læta ad tribunal accurrit adstansque caput genibus ejus imposuit, & ore dextram attigit: id quod facere jam olim erat adsuefacta. Sertorius blandè eam accepit, ac nonnihil etiam illacrumavit: qua re obstupuerunt primùm concio, deinde imperatorem, cum lætis acclamationibus & plausu in prætorium deducentes, ut divinum, Diisque charum hominem, bono animo erant, omniaque prospera sperabant. Præterea XXX
in Saguntinis campis cum hostes in summas conjecisset difficulta- III
tes, prædandi & frumentandi causa progressis eis coactus fuit prœ-
Pugna. lium conserere. Præclarè utraque à parte pugnatum est, & Memmius Pompeij legatorum optimus bello in ipso pugnæ vigore cecidit: Sertorius autem cùm prævaleret, multa eorum qui adhuc ordinibus servatis resistebant cæde, in ipsum Metellum impetum fecit, atque is præter ætatem subsistens, dum egregiè pugnat, hasta feritur. Hoc cùm partim vidissent, partim inaudivissent Romani, turpe arbitrati ducem suum deserere, hostibusque irati, acto cuneo barbaros summa vi repulerunt. Sic victoria ad Romanos inclinante, Sertorius ut & suis tutam fugam redderet, & ipse quietus expectare dum convenirent aliæ copiæ posset, in montanam validamque urbem effugit, ejus muros muniit, portas obstruxit. Neque vero quicquam minus, quàm obsidionem sufferre statuerat: sed eo hostem decipiebat, qui obsidione urbem cingens facilimè se eam capturum sperabat, interimque & elabi barbaros à pugna fugientes patiebatur, & exercitum alium Sertorio colligi non prohibebat.
Stratagema. Etenim contrahebat interea novas copias dimissis ad urbes legatis, XXX
mandatoque ut ubi primùm multi convenissent, ipsum missis nun- IV
ciis certiorem facerent. Nuncio, uti præceperat, misso, facta absque ullo labore per hostes eruptione, ad exercitum pervenit: viribusq; reparatis hostes commeatu interclusit, à terra quidem insidiis & circuitionibus, & celeri ad quævis loca profectione: à mari verò, navibus prædatoriis oram obtinens. Coactique sunt tandem Romani
duces

duces in diverſas partes abire. Metellus Galliam petiit: Pompeius
difficulter apud Vaccæos hyemavit, ob inopiam ad ſenatum ſcri-
bens, ſe niſi pecuniam miſiſſent, exercitum abducturum: jam enim
ſe dum pro Italia bellum gereret, omnem ſuam rem familiarem
conſumpſiſſe. Romæque frequenter dicebatur, citius Sertorium,
quàm Pompeium in Italiam adventurum. eo tum præſtantiſſimos
XXXV Romanorum duces ſuis artibus Sertorius redegerat. Neque ob-
ſcurè tulit Metellus, quàm magni eum virum faceret. Edixit enim,
ſi quis Romanus civis Sertorium occidiſſet, ei ſe centum argenti ta- *Metelli ia-*
lenta, & viginti millia jugerûm agri daturum: ſin exul, reditum in *ctantia.*
patriam. quippe deſperans aperto Marte vinci poſſe, proditione tol-
lere Sertorium cupiebat. Idem cùm pugna aliquando Sertorium vi-
ciſſet, tantum ſibi arrogavit, ut imperatoris nomen ſumpſerit, cir-
cum urbes proficiſcens, ſacrificiis ſe & ſupplicationibus excipi vo-
luerit, coronari quoque ſe paſſus (ut ajunt) ſit, ſplendidioribuſque
accipi cœnis, in quibus potaret veſte triumphali amictus: duceban-
tur unà Victoriȩ quæ artificioſo motu currentibus inſtrumentis tro-
phæa & coronas geſtarent: chorique puerorum & mulierum carmi-
na victoriæ ejus gratulantia canebant. Ridiculus profectò Metellus,
qui Syllæ fugitivum, & reliquias Carboniani exilii Sertorium nomi-
nans, tanto gaudio faſtuque elatus fuerit, quod eum cedentem ſu-
XXXVI peraſſet. Contra magni animi Sertorius facinora edidit, qui exul-
tantes Roma ſenatores, & ſecum agentes, Senatum appellavit, ex iiſ-
que quæſtores & prætores creavit; omniaque id genus alio Roma- *Magnanimi-*
no more inſtituit: qui cùm Hiſpanorum armis, pecunia, urbibuſque *tas Sertorii.*
Hiſpanorum uteretur, non modò re, ſed ne verbo quidem de ſumma
eis poteſtate conceſſit, ſed Romanos eis duces magiſtratuſque præ-
fecit, ut qui non illis vires contra Romanos adderet, ſed eorum ope-
ra Romanos in libertatem aſſereret. Miro enim patriæ amore tene-
batur, reditumque in eam magnopere deſiderabat. Atque ideò ad-
verſis rebus fortem ſe præbebat, ac nunquam hoſtibus humilem ſe
aut abjecti animi oſtendebat. Quoties autem victoria potiretur, Me-
tello & Pompeio miſſis legatis indicabat, ſe paratum eſſe arma de-
ponere, redituque in patriam conceſſo, privatam vitam agere: malle
enim ſe Romæ civium omnium obſcuriſſimum, quàm in exilio o-
XXXVII mnium aliorum imperatorem eſſe. Traditum eſt, haud minimam *Amor patriæ*
ei cauſam, cur tantopere patriam deſideraret, matrem fuiſſe, à qua, *& matris.*
pupillus educatus ab ea totus pendebat. Nam & vocatus ab amicis
in Hiſpania ad belli ſummam adminiſtrandam, cùm de obitu matris
cognoviſſet, parum abfuit, quin præ mœrore vita defungeretur: ſe-
ptem quidem integros dies jacuit, ut neque militibus teſſeram da-
ret, neque ab ullo amicorum conſpiceretur: difficulterque collegæ
tentorio circumfuſi ab eo impetraverunt, ut ad exercitum veniret,
rebuſque proſperè ſuccedentibus uteretur. Qua de cauſa plerique
cùm virum placidi ingenii, & ad pacem proclivis eſſe ſenſerunt, ac
qui coactus bellum adminiſtraret, impunitatemque non impetrans,

& ab

& ab inimicis ad arma compulsus, corporis sui defendendi causa ne-
Sertorii cum Mithridate actio. cessarium bellum suscepisset. Iam quæ cum Mithridate egit, ma- XXX
gnanimitatem ejus ipsa quoque testantur. Quippe à Sylla victus VIII
Mithridates, cùm quasi ad secundam luctam resurgens, denuò A-
siam invaderet, jamque Sertorii gloria latè esset propagata, sermo-
nibusque de eo, tanquam mercibus peregrinis ii, qui ab Occidente
navigabant, Pontum implevissent: statuit cum eo per legatos age-
re: maximè adulatorum nugis incitatus, qui Sertorium Anniba-
li, Mithridatem Pyrrho conferentes, fieri non posse affirmabant, uti
Romani tam graves cùm duces tum copias simul diversis, ex parti-
bus invadentes sustinere possent, ubi præstantissimus imperator
maximo regi se adjunxisset. Misit itaque in Hispaniam ad Serto-
rium cum literis & mandatis legatos, promittens, se naves ei & pe-
cuniam ad bellum suppeditaturum, si Asiam (quæ fœdere cum Syl-
la icto Romanis cesserat) omnem ipsi decerneret. Sertorius advo- XXX
cato (ita enim nominaverat) Senatu, cùm acciperent reliqui condi- IX
tionem, in eaq; acquiescendum dicerent (quippe cùm pro literis &
titulis inanibus ac de iis quæ in ipsorum potestate non essent rebus,
ea offerrentur, quibus maximè tum opus haberent) nequaquam tu-
lit hoc Sertorius. Bithyniam quidem, & Cappadociam, quæ jam
ante sub regibus fuissent, neque ad Romanos quicquam pertine-
rent, non invidere se Mithridati recuperanti dixit: quam verò pro-
vinciam is optimo jure à Romanis possessam invasisset, quam dein-
de pulsus à Fimbria, pace à Sylla accepta reddidisset, eam se ab eo
occupari non concessurum. neque enim se cum detrimento patriæ
vincere, sed victorem augere patriam velle: & generosi hominis
esse honestis rationibus victoriam quærere, turpibus ne salutem
quidem. Ad hæc responsa Mithridates obstupuit, ferturque dixisse:
Et quid tandem Sertorius in Palatio sedens jubebit, qui nunc ad
Atlanticum usque rejectus mare fines nostro regno præscribit, A-
siamque affectantibus bellum minatur. Ictum tamen est fœdus, & XL
juramento sancitum, ut Mithridates misso sibi à Sertorio duce &
exercitu Cappadociam & Bithyniam obtineret, utque Sertorio tria
millia talentorum, & quadraginta naves præberet. Missus est ad
Marius Sertorii legatus. Mithridatem in Asiam Marcus Marius, unus ex senatoribus qui ad
Sertorium confugerant. Cujus auxilio cùm quasdam Asiæ urbes Mi-
thridates cepisset, ingredientem cum fascibus & lictoribus poste-
rior ipse, & quasi honoris gratia clientis habitu studiosè adscito se-
cutus est. Marius urbes alias liberas pronunciavit, alias immunes,
Sertorio id acceptum ferendum monens: effectumq; eo est, ut Asia
rursum à publicanis vexata, avariciaque & fastu militum, qui ibi in
præsidio erant, gravata, animum ad bonam spem denuò erigeret,
Perpennæ in Sertorium coniuratio. imperiiq; mutationem, quæ expectabatur, optaret. At verò in Hi- XLI
spania Sertoriani senatores atque collegæ, ut primum pares se ho-
stibus vires nactos crediderunt, invidia æmulationeque Sertorianæ
potentiæ correpti sunt. Autor fuit Perpenna, inani ob nobilitatem

super-

superbiâ principatum affectans. Is occultè improbos apud necessa-
rios suos sermones spargebat. Quis tandem, ajebat, malus nos ge-
nius ex malis ad deteriora transtulit? Nos Syllæ, cujus imperio to-
tus propè terrarum orbis totum mare suberat, imperata facere in
patria nostra dedignati, hucque mala nostra fortuna profecti, ut
liberè viveremus, ultrò servimus, Sertoriani exilii stipatores. & no-
men quidem auditoribus ridiculum gerimus, Senatorum injurias,
imperia, & labores cum Hispanis & Lusitanis eosdem toleramus.
XL His plerique sermonibus imbuti, apertè non ausi deficere, quod
II Sertorii potentiam timerent, occultè rebus ipsius incommoda-
runt, Hispanosq; gravibus suppliciis afficientes, & pecuniam qua-
si à Sertorio jussi exigentes defectionibus & tumultibus per urbes
Hispanicas occasionem præbuerunt. quod si qui sedatum illas tur-
bas mittebantur, ii pluribus conturbatis bellis, & aucta barbaro-
rum inobedientia revertebantur. Quibus malis commotus Serto- *Obsides à Sertorio violantur.*
rius, clementiam suam pristinamque humanitatem deponens, fa-
cinus illud injustum in pueros, quos Oscæ ab eo educatos fuisse de-
monstravimus, perpetravit, aliis eorum necatis, aliis divenditis.
Perpenna cùm jam multos in cædem Sertorii conjuratos haberet,
XL Mallium quoque sibi adscivit, unum ex ducibus. Is cùm puerum
III quendam deperiret, ei blandiens insidias detexit, hortatusque est
ut spretis reliquis amatoribus sibi soli deditus esset, quippe intra
paucos dies ad magnam potentiam perventuro. Puer alii ex ama-
toribus Aufidio, qui sibi clarior esset, eum sermonem aperuit. Au-
fidius perterritus, eo quod consors ejus in Sertorium conspiratio-
nis, Mallium tamen ejus socium esse ignoraret, cùm amasius Per-
pennam præterea, Græcinum, aliosque ipsi notos conjurationis so-
cios proferret, perturbatus verbis apud eum sermones istos eleva-
vit, Malliumque uti nihili faceret, futilem hominem, monuit: ipse
Perpennam adiit, ostendensque quantum in mora periculi foret, ag-
XL gredi facinus jussit. Obtemperatum est ei, submissusque ideò ad
IV Sertorium homo, qui literas adferret, victoriam unius legatorum
ejus multamq; hostium cædem nunciantes. Perfusum ea de re gau-
dio Sertorium & ob tam lætum nuncium hostiam immolantem,
Perpenna, cumque eo reliquos amicos præsentes (ii omnes conju-
rati erant) ad convivium invitat, multisque tandem uti condiceret
cœnam persuadet. Ante hac ubicunque in cœna Sertorius fuisset,
summa verecundia & modestia adhiberi consueverant (adeò enim
neque aspicere neque audire turpe quicquam sustinebat, ut secum
quoque cœnantes adsuefecerit compositis & liberalibus uti jocis
atque confabulationibus) tunc verò in medio potu conjurati rixæ
ansam quærentes, palam obscœnis utebantur sermonibus, multa-
que, ut ipsum irritarent, simulantes ebrietatem libidinosè facie-
bant. Sertorius, seu immodestiæ eorum succensens, seu ex sermo-
nis tarditate, insolentique sui contemptu institutum eorum conji-
ciens, discumbendi modo mutato, supinum sese inclinavit, ut qui
neque

Sertorii interitus.

neque adverteret animum eorum dictis, neque audiret. Vt Per- XLV
penna pateram mero plenam sustulit, interque bibendum ex manibus ea dimissa strepitum quod erat manus inferendi signum, edidit, Antonius supra accumbens Sertorium gladio feriit: cùmque is ad ictum se obverteret, simulque assurgeret, in pectus incidens, utramque ejus manum comprehendit. Ita Sertorius ne defendendi quidem corporis sui locum nactus, multorum vulneribus obtruncatus est. Eo facto pleriq; Hispanorum extemplò discesserunt, petitaque per caduceatores pace, Pompeio & Metello se dediderunt. Qui in castris manserant, eos ad se Perpenna recepit, reique aliquid gerere aggressus, Sertorianum apparatum, dedecorans tantum, ostendensque se neque ad parendum, neque ad imperandum idoneum, cum Pompeio conflixit. A quo cùm statim obtritus, captusque esset, ne supremam quidem fortunam ita ut duci conveniebat, sustinuit: sed quia Sertorii literarum scrinia nactus fuerat, promisit Pompejo, se consularium & potentissimorum Romæ virorum epistolas ipsorum manu scriptas ostensurum, qui Sertorium in Italiam evocassent, nimirum multis res novas, & immutationem Reipublicæ expetenti-

Pompeii prudentia.

bus. Cæterùm Pompeius non juvenilis, sed gravis admodum pru- XLVI
dentisque animi facinus edidit, eoque Romam magnis terroribus & tumultibus liberavit: nam literas illas in unum congestas cùm neque ipse legisset, neque legere quenquam passus fuisset, cremavit, ipsum quoque Perpennam statim interfecit, ne nominibus ad alios emanantibus, defectiones turbæque existerent.

Perpenna victus necatur.

Qui Perpennæ conjurationis socii fuerant, partim ad Pompeium pertracti, necati, partim in Africam fugientes, ibi à Mauritanis jaculis confixi sunt: neq; præter Aufidium Mallii rivalem quisquam necem effugit. Solus is sive latens, sive neglectus in quodam barbarico pago pauper omnibusque exosus consenuit.

EVMENIS CVM SERTORIO COMPARATIO.

Perscriptis hactenus iis, quæ de Eumene & Sertorio memoratu XLVII
digna accepimus, superest ut eorum inter se comparationem instituamus.

Imperium in alienos

In qua id ipsis commune est, quod peregrinus uterque & alienigena & exul, variis gentibus, & bellicosis magnisque exercitibus imperaverunt. Id interest, quod Sertorio unanimi sociorum consensu ob ejus existimationem imperium delatum est: Eumenes id, multis propterea cum eo contendentibus, rebus gestis obtinuit. Deinde quod alterum justo principi parere volentes secuti sunt; alterum ii qui imperare tum nequirent, sui commodi causa obtemperaverunt. Etenim Romanus alter Hispanis, alter Cherronesius Macedonibus præfuit: quorum hi omnes homines subegerant, illi jampridem Romanis serviebant. Præterea Sertorius senatoria dignitate & imperiis gestis magno in pretio habitus, Eumenes ob scribæ

munus

XL munus obitum contemptus, ad principatum progressi sunt. Sed
VIII Eumenes non minores modò ad principatum occasiones, verùm etiam graviora eò evadendi impedimenta habuit, multis ipsi palam resistentibus, multis occultè insidiantibus: nam adversus Sertorium apertè nemo, clam sociorum pauci insurrexerunt. Itaque alteri finis periculorum erat vincere hostes: alteri victori periculum ab æmulis impendebat. Rebus gestis pares propemodum fuerunt: ingeniis dissimiles. quippe belli & certaminum cupidus Eumenes, ocii & pacis desiderans Sertorius. Et Eumenes cùm, si cessisset, tutò vivere quietus potuisset, maluit cum præstantissimis certando, pe- *Res gestæ & studia.*
riculaque adeundo vitam agere: Sertorius nihil minus quàm negociorum cupidus bellum corporis sui defendendi causa ab inimicis pacem invidentibus gerere coactus est. Nam Eumenem, si contentione de principatu omissa secundo loco se haberi passus fuisset, libenter socium habuisset Antigonus: Pompeius Sertorium ne privatum quidem vivere voluit. Itaque illi contigit, ut ultro ab initio bellum susciperet: huic ut invitus illato sibi bello delatum imperium gereret. Enimverò belli cupidum dicimus, qui securæ vitæ cupiditatem majorum rerum præposuit: bellicosum, qui bello tutum
XL sese præstitit. Mors Sertorio nec opinanti accidit, Eumeni prævi- *Mors.*
IX denti. Et illi bonitas necis causam præbuisse videri potest, quod amicis se credidit: huic pusillanimitas, qui fugam tentãs captus est. Ac Sertorii quidem vitam mors non dedecoravit, ea passum à sociis, quæ hostium nemo ei fecit. Eumenes cùm neque effugere ne caperetur, potuisset, & captus jam vitæ desiderio teneretur, neque vitavit rectè mortem, neque pertulit: sed deprecando necem, hostem, qui corpus tantum ejus sua in potestate habere videbatur, animi quoque sui dominum compotemque fecit.

IN SERTORIUM ANNOTATA ab Interprete.

CAp. I. Alter ab amatoribus.) *De* Attibus *ab apro interfectis, nihil planè mihi constat. Attem quidem, cujus apud Dindymenem est fanum & cultus, Phrygem fabulantur: & eum ab apro fuisse interfectum ex Hegesianacte poeta refert lib. 7. Pausanias. quanquam facilè, in fabulis præsertim, potuit, ut alii Phrygem alii Syrum dicerent. Quod ad Actæonas attinet, ejus qui à canibus laceratus traditur, notissima est fabula. Alterius non ita celebris est historia, quam repetere possunt lectores ex Apollinii scholiaste, in libro quarto, paragrapho 75. tametsi enim non disertè amoris ibi fit mentio: tamen quæ causa Bacchiadis fuerit Actæonem Melissi filium rapiendi, facilè intelligitur. Nescio autem mirari ne debeam, an detestari oscitantiam eorum qui Dictionaria poetica componunt,* *Lexica.* *adeò sæpe in fraudem imperitos inducunt. Sicut hic quidam* Bachiadas, *hoc est, Corinthi principes, à Bacchide vel Bacchio Herculis F.*

genus trahentes, idque adeo ex hoc ipso interpretis Apollonii loco, Bacchi orgia, *celebrantes convertit.*

Cap 8. Eodem in loco castriametatos.) ὀν ζωτῷ. *Aretinus,* in campo: *ut videatur legisse ἐν πεδίῳ, aut aliquid tale. Loquitur autem de servis Bardiæis, flagitiorum Marianorum administris.*

Cap. 10. Pityusam insulam.) *In Balearico mari duæ sunt insulæ Pityusæ, quarum major Ebyssus, minor Ophiusa dicitur. Ptolem. lib 2. in descriptione Hispaniæ.*

Cap. 14. Perhibent Tigennitæ Antæo) *Haud scio an pro,* Tigenna, Tingis *sit legendum: apud nullum quidem Geographum* Tigennam *reperio nominatam:* & *quæ de Antæo dicuntur, faciunt eo, ut* Tingim *legamus. Eadem sunt apud Strab. libro decimo septimo (nisi quod ibi crebro λίγγις pro τίγγις legitur)* & *apud alios Fabulas de Antæo ejusdem loci occasione refertur à Lucano lib. 4. Apud Strabonem cum legatur σκελετὸν (pro quo noster σῶμα posuit) ξ. πηχῶν, interpres splendidè auxit fabulam,* & tibiam LX. cubitorum *vertit, hoc est, ἐπιμετρεῖν τῷ μυθικῷ. Quid sit* sceleton, *nemo prope nescit.*

Cap. 18. Domitium & Lusium.) Lusium *vox est, ut arbitror, vitiosa, vel* L. Domitium *legerem, vel* Domitium & Lucium (λούκιον, *non* λούσιον) *scilicet* Manlium: *cujus lib. 6. cap. 23. in hac historia meminit Orosius,* & *Livius lib. 90. prius etiam Amioto placuit.*

Cap. 23. Moris esset Hispanici.) *Meminit obliquè hujus consuetudinis Dio noster, lib 53. de Sexto quodam scribens Pacuvio, qui Augusto sese devovisset, cæterisq; ut idem facerent suasisset. Non dissimile est, quod de Gallorum Sontiatum soldurus refert lib. 3. Com. Gall. Cæsar. itaq;* & soldurios *eos appellavi, consentiente satis commodè rei vocabulo.*

Cap. 30. Ad Duriam.) Turiam *Aretinus, Græcus liber* τουρίαν. *Ego* Duriam *puto legendum, ex epistola Pompeij ad senatum, quæ extat inter tabulas naufragiorum. Sallustii verba sunt:* Castra hostium apud Sucronem capta, & prœlium apud flumen Duriam, & dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitus deleti, satis clara vobis sunt. *Meminit hujus Duriensis prælii etiam Cicero propè initium orationis pro L. Cornelio Balbo.*

Cap. 33. In Saguntinis campis.) σιγουντίνων. *Rectius est apud Appianum περὶ σαγουντίαν. Vrbem autem, in quam recessit Sertorius, Calagurium fuisse ex Livii lib. 92. patet.*

PLVTARCHI AGESILAVS, GVILIELMO XYLANDRO Augustano, interprete.

Genus. ARCHIDAMVS Zeuxidami Filius qui magna cum gloria Spartæ regnavit, ex Lambridone uxore sua, præstanti muliere, Agidem filium reliquit, & alium natu multo minorem ex Eupolia Melisippidæ filia Agesilaum. Regnum quia lege ad Agidem delatum fuit, I

fuit, Agesilaus privatus, Lacedæmoniorum disciplina institutus est, dura quidem illa & laboriosa, sed qua ad ferenda imperia juvenes erudirentur. Inde ferunt Spartam à Simonide domatricem hominum dictam, quod disciplinæ genere cives legibus obedientes & mansuetos efficeret, equorum instar, qui ab initio statim domantur. Et quidem hujus disciplinæ necessitate lex eos, qui spe regni educantur, solvit. Verùm Agesilao id peculiariter contigit, ut nequaquam rudis parendi ad imperandum accederet: itaque longè omnium regum commodissimus subditis fuit, quod regiæ naturæ *Disciplina Sparta.*

II humanitatem & popularitatem educatione adjecisset. In gregibus (quos vocant) eorum qui unà versantur puerorum, Lysandrum amatorem habuit, maximè elegantiam in eo ingenii admirantem. Quippe cùm esset pre reliquis æqualium contentiosus& iracundus, ac ubique primas sibi posceret, insuperabilisque esset vehementiæ, neq; usquam se cogi pateretur: contra ita obedientem & placidum sese præstabat, ut nihil mandatorum metu, verecundia omnia faceret, & reprehensiones quam labores gravius ferret. Claudicationem& florentis ætatis pulcritudo texit, & casum eum ipse leviorem reddidit, æquo hilarique animo ferens, primusque seipsum nomine ludens: & verò honestæ laudis cupiditatem suam eò magis conspicuam reddidit, nullum laborem, nullum negocium ob claudicationem detrectans. Formam ejus expressam non habemus, cùm moriens quoq; edixerit, ne imago ipsius vel fingeretur vel pingeretur. Fuisse statura parva, & aspectu contemnendo ajunt: cæterùm hilaritas, animusque omni tempore lætus & urbanus, voxque & vultus ab omni morositate & austeritate alienus, amabiliorem eum *Claudicatio.*

III formosis usque ad senectutem fecerunt. Theophrastus autor est, Archidamo mulctam ephoros indixisse, quod uxorem pusillam duxisset, dicentes eum non reges, sed regulos geniturum. Agide regnante Alcibiades ex Sicilia exul Lacedæmonem venit, neque diu ibi fuit, cùm rumor extitit, eum cum uxore Agidis rem habere. Filium quidem ex ea natum rex non agnovit suum esse, sed Alcibiadis esse dixit: neque id molestè admodum Timæam tulisse Duris scribit, domique ancillis nomen pueri non Leotychidam, sed Alcibiadem insusurrasse. Alcibiadem quoque dixisse, non libidinis causa se cum Timæa coiisse, verùm id affectantem, ut Spartani ab ipsius prole regerentur. Ea quidem causa ipsi fuit, ut Agidem metuens Lacedæmone abiret. Leotychidas Agidi semper suspectus fuit, neque eo, quo legitimus, loco habitus: tandem ægrotanti supplicans, lachrymis precibusque impetravit, uti multis audientibus filium se suum pronunciaret. Enimverò Agide vita defuncto, Lysander, qui devictis navali pugna Atheniensibus plurimum Spartæ poterat, Agesilaum ad regnum produxit, quod id ad Leotychidam adulterinum non pertineret. Multi etiam civium, Agesilao propter virtutem, communemque disciplinam favebant, studiosèque adjuva- *Leotychides pro spurio habitus.* *Agesilaus rex factus.*

IV bant. Erat quidam eo tempore Spartæ Diophites, antiquorum oraculo-

culorum copia instructus, vaticinandique peritissimus creditus. Is
claudo regnum Spartæ dari nefas esse affirmabat, inque judicio tale
oraculum recitabat:

Sparta cave, quamvis altè te gloria tollat.
Rex validè tibi det pedibus ne incommoda claudis:
Namq; insperatos cogeris ferre labores,
Pestiferosq; diu belli subsistere fluctus.

Ad hæc Lysander, Spartanis, si maximè hoc oraculum metuerent, à
Leotychida cavendum: non enim de eo solicitum fuisse Deum, ne
quis offenso pede claudicans regnaret, sed id demum claudum fore
regnum, si spurius, & non Herculis stirpe natus rex crearetur. Agesilaus Neptunum quoque testem laudabat Leotychidæ adulterinorum natalium, qui Agidem terræmotu cubiculo ejecisset, & ab eo
tempore cum Timæa is abstinuisset, decimo peracto mense natum
Leotychidum affirmabat. Hoc modo regnum Agesilaus, mox et- V
iam opes Agidis occupavit, ejecto, ut spurio, Leotychida. Verùm
quia maternos propinquos, bonos viros paupertate graviter premi videbat, dimidiam bonorum partem eis tribuit, benevolentiam sibi & gloriam potius quàm invidiam & inimicitias ea hæreditate parandum ratus. Quod autem Xenophon dicit, eum patriæ obtemperando eo potentiæ pervenisse, ut ageret quæ vellet, id tale est. Ephororum summa erat Lacedæmone potestas, & seniorum, quorum illi annuum, hi quandiu viverent gerebāt magistratum, ad cohibendam regum licentiam constituti, quemadmodum in Lycurgo scripsimus: inde fiebat, ut antiquitus & à majoribus ad se propagatam cum his litem ac contentionem reges initio statim imperii sui susciperent. Sed Agesilaus contrariam viam ingressus, certamina & offensas eorum vitare, ipsos colere, ab ipsis omnes suas actiones auspicari, vocatus præstò adesse, ephoris accedentibus quoties pro tribunali sedens responsa daret, assurgere, singulis qui in senatum adsciti essent chlænam & bovem dono quasi virtuti ejus gratulans mittere. His rebus honorare & amplificare dignitatem ejus ordinis creditus, nemine animadvertente suam potentiam augebat, regnoque amplitudinem concessam aliorum erga se benevolentia

Amicitia eius.

parabat majorem. Cum reliquis civibus ita se gessit, ut inimicus VI
quàm amicus minus reprehensionis mereretur. Nemini enim inimicorum injustè oberat, amicos etiam in rebus non justis adjuvabat: inimicos, si quid præclarè fecissent, non afficere honore turpitudini ducebat. amicos delinquentes vituperare non poterat, sed auxilium iis operamque præbere peccantibus, laudi sibi habebat. nimirum existimans nullum quod amico tribueretur officium turpe esse. Dissentientes à se cùm adversam fortunam passi essent, primus omnium miserabatur, rogatusque promptam operam navabat: iis rebus omnium in se studia convertebat. Quod cùm viderent ephori, potentiamque ejus metuerent, mulctam irrogaverunt,

Contentiones in civitate anutiles.

causati publicos eum cives privatim suos efficere. Quemadmo- VII
dum

dum enim Physici existimant lite & contentione ex rerum natura
sublatis, fore ad cœlestium corporum, motibus cessantibus, rerum
omnium mutationes ortusque, quod ab illis pendent, nullos futu-
ros: ita Lacedæmonius legum lator videretur in rempub. quasi fo-
mitem virtutis immisisse studium contendendi, uti semper aliquid
inter bonos certaminis dissidiique esset: eam verò gratiam, qua ci-
ves non exploratis prius per mutuas contentiones animis ultrò al-
ter alteri concedunt, ut ociosam & desidem, concordiæ nomen non
mereri statuit. Atque hoc nimirum etiam ab Homero animadver-
sum fuisse putant aliqui: neque enim finxisset Agamemnonem rixa
Vlyssis & Achillis gaudentem:

Mutua cùm facerent gravibus convicia verbis.

nisi is præstantissimorum heroum æmulationem & disceptationem
magno reipubl. bono esse duxisset. Verùm hæc haud ita simplici-
ter (puto) quispiam concesserit: quippe nimiæ contentiones in
VIII gravia civitatem discrimina adducunt. Agesilao nuper rege facto, *Bellum Asiaticum.*
quidam ex Asia venientes renunciant, regem Persarum magna classe
Lacedæmonios mari ejicere moliri. Ibi Lysander rursus in Asiam
proficisci cupiens, & amicis (qui urbium ab ipso præfecti domini-
que constituti, ob violentiam & injurias à civibus partim pulsi, par-
tim obtruncati fuerant) opem ferre, Agesilao autor fuit, ut bellum
susciperet, factaque quàm longissimè à Græcia expeditione regis
conatum præverteret: simul & amicos, quos in Asia habebat, per
literas monuit, uti missis Lacedæmonem legatis Agesilaum ducem
peterent. Exinde in concionem progressus Agesilaus bellum ea
conditione suscepit, uti Spartani triginta, quibus legatis in bello
& consiliariis uteretur, tum duo millia lectorum tironum, sex mil-
lia sociorum sibi decernerentur. Hæc omnia Lysandro eandem
rem agente decrevit statim populus: & Agesilaus missus est ad bel-
lum cum triginta Spartanis, inter quos facilè primus erat Lysan-
der, non ob suam tantum gloriam atque potentiam, sed & Agesilai
amicitiam, quem impetrata ejus belli administratione majori si-
bi, quàm cùm regem creari effecisset, beneficio obstrinxisse judica-
IX bat. Collectis Geræstum copiis, Agesilaus Aulidem cum amicis
abiit: ibi pernoctans, in somnis visus est sibi hujusmodi sermonem
audire: Intelligis haud dubie, ô Rex Spartanorum, neminem un-
quam præter Agamemnonem, & nunc te universæ Græciæ impera-
torem constitutum fuisse. Itaque quando & iisdem imperas, & eos-
dem bello petis, atq; iisdem etiam ex locis ad bellum proficisceris,
haud ab re sit, Divæ quoque eadem te sacra facere, quibus ille per- *Sacrificium*
actis hinc solvit. Venit quidem illicò in mentem Agesilao, Aga- *in Aulide.*
memnonem jussu aruspicum filiam suam ibi pro victima immolas-
se: nihil tamen perturbatus, surrexit, reque amicis exposita, Deam
inquit se honoraturum iis sacris, quibus Deam gaudere par sit, stul-
ticiam verò Agamemnonis nequaquam imitaturum. Proinde coro-
navit cervam, suumque aruspicem secus quàm solebat à Bœotiis ad

hoc constitutis, immolare jussit. Eo audito Bœotorum principes indignatione accensi, apparitores miserunt, qui edicerent Agesilao, ne contra quàm instituta & consuetudo Bœotorum ferret, sacrificaret: atque hi & mandata persecuti sunt, & femora aris imposita deturbaverunt. Ita ægro animo Agesilaus solvit, Bœtis infensus, metuensque ne id omen rem ab ipso confectam non iri, expeditionemque proposito fine non potituram significaret.

Lysandri gloria minuitur.

Vt Ephesum X
pervenit, evestigio Lysandri potentia & autoritas molesta fuit, cujus ad limina frequens adsiduo turba commeabat, omnesque eum comitabantur & colebant: quasi verò propter legem nomen & habitum imperatoris Agesilaus, omnia agendi, summamque rerum potestatem Lysander haberet. Nemo enim unquam dux Lysandro gravior aut potentior in Asiam missus fuerat, nemo alius majora vel amicis beneficia, vel hostibus damna dederat: quæ cùm in recenti adhuc haberent homines memoria, Agesilaum præterea simplicem & lenem popularemque illum pristina vehementia, severitate, & dicendi brevitate præditum viderent, huic uni sese omnes submittebant, unumque colebant. Primùm reliquis hoc Spartanis molestum fuit, quod Lysandri magis famulos quàm regis consiliarios agerent. Deinde ipse Agesilaus, tametsi ab invidia alieno ingenio, neque ullius honoribus iniquus, gloriæ tamen cupidus & contentiosus vereri cœpit, ne si quid splendidè actum fuisset, id Lysandri gloriæ accederet: ideoque de potentia ejus reprimenda cogitare.
Itaque primùm omnibus illius consiliis repugnare, in quas res il- XI
lum maximè incumbere intelligeret, iis omissis, alias illi displicentes agere. Deinde si qui ipsum compellarent, aut aliquid peterent, Lysandro maximè freti, eos infecta re dimittere: itemque in judiciis, quibus Lysander male vellet, secundum eos statuere, ac contra quibus ille cupere cernebatur, eos tantum non mulctis afficere. Hæc cùm non fortuitò sed data opera & eodem semper modo fierent, causam Lysander sensit, amicisque palam exposuit, propter ipsum eos ignominia affici, hortatusque est, ut ipsum porrò regem, aut qui plus apud eum possent, colerent. Hæc cùm conflandæ regi invidiæ causa agere ac dicere videretur, Agesilaus, quo magis cohiberet, divisorem eum carnium constituit, dixitque (ut ajunt) mul-
tis præsentibus: Eant nunc, & structorem meum observent. Lysan- XII
der indigne hoc ferens, Agesilaum accessit, &: Præclarè, inquit, nosti amicos tuos opprimere. Sanè subjecit Agesilaus, eos, qui meipso majores esse volunt. At hæc Lysander: Hæc fortassis dicta à te rectius, quàm à me facta sunt. Quin tu locum mihi & ordinē assigna, ubi tibi minus invisus, plus prosim. Mittitur ergo in Hellespontum inde Spithridatem Persam à Pharnabazo ad Agesilaum cum magna pecuniæ vi & ducentis equitibus perduxit. Non tamen iram dimisit: sed in posterum infesto animo, id molitus est, ut regnum duabus Heraclidarum familiis ademptum omnibus, ex æquo Spartanis adeundum proponeret: videturque gravis ex ea discordia,

motus

motus Spartæ extiturus fuisse, nisi in Bœotiam expeditione facta Lysander maturius periisset. Adeò ambitiosi homines in civilibus certaminibus modum excedentes, plus mali quàm boni habent. Etenim si fuit, ut sanè fuit, importunus Lysander & quàm pro temporis ratione ambitiosior: at Agesilaus tamen nosse debuit aliam honestiorem rationem virum ita illustrem corrigendi, nunc in eadem culpa esse videri possunt, cùm alter regis potētia quæ esset non agnoverit, alter ignorationem familiaris hominis ferre, ut decuit, *Ambitio.*

XIII non potuerit. Cæterùm Tisaphernes initiò Agesilaum metuens, factis induciis confirmaret fore, uti rex Græcis civitatibus libertatem redderet: mox persuasus satis sibi virium esse, bellum cepit, id quod Agesilao pergratum fuit. Magnum enim aliquid se effecturum sperabat, indignumque rebatur, cùm decem illa Græcorum cum Xenophonte millia victo quoties voluissent rege ad mare pervenissent, si ipse dux Spartanorum, terræ marisq; imperium tenentium, nullum Græcorum memoria dignum factum ederet. Proinde primum Tisaphernis perjurium justa fraude ulciscens, Cariam se petiturum simulavit, eoque barbaro copias contrahente, impressione in Phrygiam facta, multas urbes, ingentesque opes cepit. Eoque facto ostendit amicis, eos qui rupto fœdere injuriam inferant, Deorum esse contemptores: hostes verò non modò decipi justè posse, sed & gloriam ei rei, & cum voluptate lucrum comitari. *Tisaphernis perfidia.*

XIV Equitatu verò inferior, cùm exta parum læta apparuissent, Ephesum se recepit, ibique equitatum conduxit, divitibus permisso, ut qui militare ipsi nollent, suo loco equum equitemque darent. Permulti fuere, qui hoc facerent, itaque Agesilaus pro levis armaturæ militibus multos & bellicosos eos nactus est: nam qui militare nolebant, homines belli cupidos conducebant, itemque equestris rei studiosos, qui equites esse nolebant. Idque faciebat Agamemnonis (ut ajebat) exemplo, qui accepta bona equa, imbellem virum atque divitem militia solvit. Jussit etiam captivos vestibus exutos à sectoribus vendi: & cùm multi vestium emptores existerent, corpora alba & planè ob umbratilem educationem tenera, ut inutilia & nullius precii ab omnibus deriderentur, adsistens Agesilaus: At hi, inquit, sunt contra quos, illa propter quæ, pugnamus.

XV Tempore postulante, ut rursus in hosticum invaderet, prædixit se in Lydiam iturum. Tisaphernes autem, cùm non falleret eum Agesilaus, semetipsum decepit, ei ob priorem fallaciam fidem non habens existimansque eum, quod esset ab equitatu longè imparatior, nunc in Cariam equitatui iniquam regionem profecturum. Sed ubi Agesilaus, sicuti prædixerat, in campos Sardibus propinquos venit, coactus celeriter opem suis ferre, cum equitatu acceleravit, & multos hostium incomposito agmine regionem vastantium interfecit. Agesilaus peditatum hostium nondum advenisse, se omnes suas copias in promptu habere cogitans, statuit prœlio decernere. Itaque equitibus scutatos permiscuit, ire celeriter, & cum hoste manum *Agesilai victoria.*

conserere jubens: ipse cum phalange secutus est. Fusis tum barbaris instantes Græci multos interfecerunt, hostiumque castra ceperunt. Hoc autem eo prœlio consecuti sunt, ut non modò populari ipsis XVI impunè agros regis ditioni subjectos licuerit, sed & pœnas dederit Tisaphernes, homo improbus, & Græcis infestissimus. Statim enim missus est à rege Tithraustes, qui Tisapherni caput amputavit, Agesilaum misso auro hortatus est uti pace facta domum abiret. Respondit Agesilaus, civitatem Spartanam pacis componendæ jus habere. se quidem magis gaudere, si milites suos ditare possit, quàm si ipse dives sit: & alioquin Græcos pulcrius censere, spolia ex hostibus quam dona capere. Tamen ut Tithraustæ, quod is communem Græciæ hostem occidisset, gratiam referret, triginta ab eo talentis viatici nomine acceptis, in Phrygiam copias reduxit. In itinere scytalam accepit, qua ephori eum jubebant classi quoque præesse: id quod soli omnium Agesilao datum est. Maximus ergo jam tum haud dubiè, illustrissimusque hominum erat, ut quodam loco Theopompus ait: quanquam sibi virtutis quàm imperii nomine plus ipse arrogaverit. Enimverò tum in eo peccasse creditus est, XVII quòd parum habita publicæ utilitatis ratione, cùm multi ætate & prudentia priores adessent, ad affinitatem respiciens Pisandrum uxoris suæ fratrem classi præfecit. Ipse traducto in eam quæ Pharnabazo suberat regionem exercitu, non modò in rerum omnium affluentia vixit, sed & multum pecuniæ coegit, & ad Paphlagoniam usq; progressus, regem Paphlagonum Cotyn virtute & fidelitate sua adductum, societate sibi conjunxit: Spithridates autem, qui jam ante à Pharnabazo ad Agesilaum transiverat, unà semper in expeditione aderat. Erat ei pulcerrimus filius Megabates, puer ætate, forma elegantissima, ideoque ab Agesilao adamatus: erat & filia, virgo sanè formosa, & viro matura. Hanc ut duceret Cotys, Agesilaus persuasit: acceptisque ab eo mille equitibus, & duobus scutatorum millibus, in Phrygiam rediit, Pharnabazique ditionem infestavit. Pharnabazus verò ne munitis quidem castellis fidere, & subsistere XVIII ausus, preciosissima & charissima quæque secum ducens subterfugiebat, in diversis subinde partibus regionis considens: donec eum Spithridates deprehendit, & auxilio usus Herippidæ Spartani, castris, omnique gaza potitus est. Ibi Herippidas acerbius inquirens si quis de præda quippiam surripuisset, barbarosque deponere sarcinas cogens, omniaque perscrutans, ita Spithridatem offendit, ut is cum Paphlagonibus statim Sardes abierit. Nihil unquam molestius Agesilao evenit. Nam & Spithridatem amissum dolebat, virum eximium, cumq; eo haud parvam militum manum: & avaritiæ illiberalitatisque crimen ægrè ferebat, à quo non se modò, sed & patriam immunem præstare semper studuerat. Sed præter has evidentes doloris causas, amor eum Megabatæ urebat, qui altè jam insederat: tametsi præsente adhuc puero cupiditati ei vehementius pertinaciusque repugnasset. Etenim quodam tempore XIX Mega-

Tisaphernis interitus.

Agesilao classis etiam subdita.

Herippidæ peccatum.

Amor Megabatæ.

Megabatem ſalutandi & oſculandi cauſa accedentem declinaverat:
cùmque is verecundia motus deinceps eminus ipſum ſalutaret, pœ-
nitentia non admiſſi oſculi ductus, mirari ſimulavit, ecquid ſe
Megabates non ore etiam admoto ſalutaret. Tu in cauſa es, di-
cebant familiares, qui oſculum pulcri pueri formidaſti atque fu-
giſti: nam adhuc facilè ei perſuadebitur, ut, ſi te id non metuere
certò ſciat, ad oſculum veniat. Sub hæc verba Ageſilaus cùm ali-
quandiu cogitabundus tacuiſſet: Nihil opus eſſe, reſpondit, id ei
perſuaderi: ſe enim libentius iterum eo cum oſculo certaturum,
quàm omnia quæ conſpexiſſet, aurea habiturum. Talem quidem ſe
præſente adhuc Megabate geſſit: abſente autem eo ita arſit, ut dictu
difficile ſit, an ſi ille rediiſſet, temperaturus ſibi ab oſculo fuerit. *Colloquium cum Pharnabazo.*
XX Secundum hæc Pharnabazus colloquium ejus petiit, in unum eos
conducente hoſpite utriusque Cyziceno Apollophane. Prior di-
ctum ad locum cum amicis venit Ageſilaus, inque herbido & um-
broſo ſe reclinavit loco, Pharnabazum expectans: qui ut venit, ſub-
ſtratis mollibus pellibus, variisque tapetibus, Ageſilai ita recum-
bentis verecundia motus, ipſe quoque in gramine humi accubuit,
quanquam eſſet veſte miræ tenuitatis tincturæque amictus. Facta
conſalutatione, Pharnabazo non defuit, quod juſtè commemoraret:
ſe nimirum à Lacedæmoniis, quibus in bello contra Athenienſes
multa magnaque tuliſſet auxilia, hoſtiliter nunc invadi. Ageſilaus
autem cùm Spartanos, qui una aderant, præ pudore oculos in ter-
ram defigere vidit, animique incertos, quod injuriam Pharnabazo
fieri putarent: Nos, inquit, Pharnabaze, & ante cùm amici regis eſ-
ſemus, amicè res ejus tractavimus, & nunc hoſtes facti, hoſtium mo-
re: itaque cùm te etiam ad ejus ditionem velle pertinere videamus,
haud injuria te affligendo illi damnum damus. At tu qua primùm
die Græcorum amicitiam & ſocietatem ſervitio regio prætuleris,
deinceps ita habe, hanc claſſem, hanc phalangem, hæc arma, nosque
omnes tuorum bonorũ libertatisque (ſine qua nihil bonum eſt, ni-
XXI hil expetendum hominibus) tuæ cuſtodes fore. Tum Pharnabazus
nihil eorum quæ ſentiebat diſſimulans: Siquidẽ, inquit, alium quàm
me rex ad hoc bellum ducem miſerit, veſtrarum ero partium: ſin
me, vobis ulciſcendis, ipſiusque nomine lædendis, nihil mihi reli-
quum faciam induſtriæ. Hoc ſermone delectatus Ageſilaus, dex-
tram ipſi injecit: Vtinamque, ait, Pharnabaze eo te animo præditum
amicum potius quàm inimicum nanciſcamur. Digreſſo cum amicis *Pharnabazi filius.*
Pharnabazo, filius relictus ad Ageſilaũ accurrit, ſubridensque: Ho-
ſpitii, inquit, jus tecum Ageſilae jungo, ſimulque ſpiculum quod
manu tenebat, ei dedit. Ageſilaus & forma, & comitate pueri oble-
ctatus, oculos in adſtantes conjecit, ſi quis haberet, quod muneris
loco pulcro & generoſo reddi poſſet. conſpicatusque Idæi ſcribæ e-
quum phaleris ornatum, celeriter eas detraxit pueroque donavit. In
poſterum quoq; ſemper memoriam ejus retinuit: & progreſſu tem-
poris re familiari ſpoliatum, fugatumque à fratribus, in Pelopon-

nesum venientem, magna cura fovit. Quin & in amatoriis rebus ei auxilio fuit. Amabat enim Persa athleticum quendam Atheniensem puerum: qui cùm ob molem & duriciem corporis in periculo esset, ne Olympico certamine excluderetur, Persæ pro illo deprecanti gratificatus Agesilaus, ægrè id quod petebant obtinuit. Ete- XXII
Agesilai amor. nim vir aliis in rebus accuratæ justitiæ, in amicitia prætextum esse putabat nimiam justitiam. Fertur sanè epistola ejus ad Hydrieum Carem, hoc exemplo: Niciam, si nihil peccavit, dimitte: sin peccavit, nostri causa dimitte: omninò autem dimitte. At talis quidem plerunque erga amicos fuit. Aliquando tamen occasione urgente commodum suum antiquius habuit: uti cùm subitò tumultu castra movens amasium suum ægrotantem reliquit, vocantiq; se & oranti, rejecto in eum vultu: Difficile est, inquit, simul misereri & sapere. id quidem Hieronymus philosophus narrat. Agebatur jam al- XXIII
ter belli annus. Magna autem admirandaque fama de continentia Agesilai, frugalitate, ac mediocritate per Asiam vagabatur. Peregrè proficiscens, seorsim in religiosissimis Deorum fanis diversabatur,
Continentia. iis quæ absque arbitris facimus ferè, Deos immortales inspectores & testes adhibens. Inter tot militum millia non facilè invenisses, qui lecto quàm Agesilaus viliori uteretur: frigus & æstum ita ferebat, ut solum ad ferendas prout Deus temperasset tempestates natum diceres. Iucundissimum autem Græcis Asiam habitantibus spectaculum exhibebant præfecti ducesque, haud ita pridem insolentia intolerabili usi, luxuque & opibus diffluentes; qui tum virum in vili obambulantem pallio metuebant ac venerabantur, & ad unum ipsius breve Laconicumque dictum sese componebant: multisque subibat illud Timothei dicere,

Mars est tyrannus: aurum haud metuit Græcia.

Mota Asia, multisque undique deditionem facientibus, urbes composuit, respublicasq; absque cæde & exiliis pristino decori restituit. Progredi inde statuit, belloque à Græco mari translato, cum rege de XXIV
vita, & qua ille Ecbatanis Susisque fruebatur felicitate dimicare: otium ei primo omnium adimere, ne bellorum inter Græcos præmiis porrò dividendis factiosisque oratoribus corrumpendis vacare posset. Hæc illo agitante, Epicydidas Spartanus ad ipsum venit, nuncians grave bellum à Græcis Spartanos circumstare, ipsum ab Ephoris uti domesticis rebus auxilio esset, vocari.

Hui, barbara invenisse vos, Græci, mala?

Quo enim alio nomine invidiam istam, intestinasque seditiones Græcorum affecero? qui fortunam prospero cursu pergentem inhibuerunt, armaq; jam in barbaros versa, bellumque Græcia exterminatum, rursus in seipsos contorserunt. Neque enim assentior Demaratho Corinthio, qui magna voluptate Græcos caruisse dixit eos, qui Alexandrum in solio Darii sedentem non vidissent: sed meritò eos lacrymaturos fuisse existimo, si cum animis suis reputassent felicitatis ejus locum Alexandro & Macedonibus ab iis fa-

ctum

ctum, qui isto tempore Græcorum duces in Leuctricas Coronenses,
XXV Corinthias, & Arcadicas pugnas insumpserunt. Neque verò quic- *Agesilai revocati obedientia.*
quam hoc in Græciam reditu majus aut præclarius Agesilaus fecit:
neque ullum extat isto pulcrius obedientiæ & justitiæ exemplum.
Nam & Annibal cùm adversa jam uteretur fortuna, Italiaque pelle-
retur, ægrè tamen paruit ad bellum in Africam evocantibus: & Ale-
xander audita Antipatri contra Agidem pugna, per jocum suis di-
xit: Videtur mihi ò socii, dum nos hîc Darium vincimus, interim
murium aliquis in Arcadia fuisse conflictus. Quo magis Spartam
Agesilai nomine beatam prædicare licet, qui tanto honore patriam,
tanta leges reverentia coluerit. Simul enim atque scytalam accepit,
felicitate tanta atque potentia & spe ad summa ducente omissis,
statim imperfecto negotio discessit, magnum sui desiderium so-
ciis relinquens, Damostratique Corcyræi dictum abundè refellens,
qui publicè Lacedæmonios, privatim Athenienses meliores esse di-
xerat: nam cùm regem se imperatoremq; præstantissimum osten-
disset, multo se meliorem & chariorem familiaribus privatim suis
amicum exhibuit. Nomisma Persicum sagittarium insculptum ha-
bebat. Eo respiciens, cùm discederet Agesilaus, Multis sagittario-
rum millibus à rege se ex Asia profligari dixit: ingenti enim pecu- *Iter ut fecerit.*
nia à rege Athenas & Thebas missa corrupti oratores, bellum con-
XXVI tra Spartanos excitaverant. Hellesponto trajecto cùm per Thra-
ciam iter faceret, nullum barbarorum populum orare ut sibi transi-
re per ejus regionem liceret dignatus est: missis modò ad singu-
los nunciis quæsivit, ut amicumne an ut hostem transire ipsum
vellent. Omnibus amicè excipientibus ac deducentibus, soli Tral-
les (populi hoc quoque Thracici nomen est) à quibus Xerxem
quoque muneribus transeundi facultatem redemisse fama est, mer-
cedem petierunt, centum argenti talenta, totidemque mulieres.
Subsannavit eos Agesilaus, cur, inquiens, non statim advenerunt
ut ea acciperent? simulque progressus acie occurrentes magna
ipsorum strage fudit. Eodem modo etiam ad regem Macedonum
quæsitum misit: cùmque is deliberaturum se respondisset: De-
liberet sanè, inquit: nos interim progrediemur. Itaque auda-
ciam ejus miratus, sibique metuens rex, ut amicum venire jussit.
Thessalorum, quod suppetias hostibus ferrent, agros vastavit:
Larissam verò Xenoclem & Scytham amicitiæ jungendæ causa *Amor in cives.*
misit. Quos cùm Larissæi comprehensos in custodia posuissent,
indigne ferentibus reliquis, Agesilaumque admoto exercitu urbem
oppugnare jubentibus, nolle se tota Thessalia potiri ea conditione,
uti alterutrum eorum virorum amitteret, respondit: pactoque eos
XXVII recepit. Id fortasse Agesilai factum non est mirandum: qui cùm au-
divisset apud Corinthum magno facto prœlio, subitò multos insi-
gnes viros periisse, & de Spartanis perpaucos, magnum hostium nu-
merum cecidisse: non profectò gaudio elatus est, sed gravi gemitu
dato: Proh Græcia, inquit, quæ tot bonos viros ipsa perdidisti, quot

vivi

vivi pugna omnes simul conjunctos barbaros vincere possent. Phar-
saliis autem exercitum ipsius infestantibus, cum quingentis suo-
rum equitibus occurrit, fusisque eis trophæum sub monte Nartha-
cio erexit: eaque victoria maximè gavisus est, quod suo tantùm u-
sus equitatu rei equestris gloria maximè tumentes vicisset. Ibi Di-
phridas ephorus Sparta missus eum convenit, mandavitque ut sta-
tim in Bœotiam irrumperet. Statuerat quidem id paulò post majo-
ri cum apparatu facere: nunquam tamen non obediendum magi-
stratui ratus, suis prædixit prope esse diem, cujus causa ex Asia ve-
nissent, duasq; cohortes ab exercitu qui juxta Corinthum versaba-
tur, accivit. At in urbe Spartani honoris causa decreverunt, ut qui XXV
adesse regi vellent juvenes, nomina darent: cùmque id studiosè o- III
mnes fecissent, quinquaginta ex iis ætate & robore validissimi à
principibus lecti, & ad Agesilaum missi sunt. Agesilaus intra Pylas
progressus, peragrataque regione amica Phodice, ut primum Bœo-
tiam attigit, apud Chæroneam castra fecit. Ibi & solem deficere, &
lunæ in modum mutilum conspexit: & Pisandrum navali apud Cni-
dum prœlio victum à Pharnabazo & Canone periisse accepit. Hæc,
uti par erat, cùm affinis sui, tum patriæ nomine dolorem ei attule-
runt. Ne tamen nuncius militum ad pugnam proficiscentium ani-
mos perturbaret, eos qui à mari venerant, victoriam suorum annun-
ciare jussit: ipseque coronatus gratulatoria sacra fecit partesq; ho-
stiæ amicis dimisit. Progressus inde Coroneam, cum & vidisset ho-
stes, & iis in conspectum venisset, aciem instruxit, Orchomeniis si-
nistro, sibi dextro cornu assignato, Thebani contra dextro in cornu
ipsi, in lævo Argivi constiterunt. Pugnæ huic non temerè aliam XXIX
parem extitisse Xenophon scribit, qui & ipse interfuit commilito
Agesilai, qui cum ex Asia trajecerat. Primus concursus haud mul-
tum habuit conflictationis aut certaminis: statim enim Orchome-
nios Thebani, Agesilaus Argivos pulerunt. Ab insecutione utrique,
sinistrum suum cornu laborare & pedem referre audientes, ad pu-
gnam redierunt. Ibi Agesilaus, cùm citra periculum victoria potiri
posset, si cedentibus instans à latere ferire voluisset: animi ardore
incitatus, adversum se Thebanis, & à fronte obtulit, excipientibus
eum & summa vi subsistentibus. Acre tum undique prœlium ex-
titit, sed longè acerrimum circa ipsum regem inter quinquagin-
ta (quos dixi) delectos juvenes pugnantem: quorum sanè tum
laudis cupiditas commoda regi salutarisque fuit. Pugnantes enim
acriter, periculisque se pro rege objicientes, tamen ne vulnerare-
tur, efficere nullo modo potuerunt: consauciatum autem hastis &
gladiis per arma adactis vix eripuerunt morti: actoque globo mul-
tos hostium ante ipsum obtruncaverunt, multis etiam suorum
amissis. Et quoniam fieri non poterat, ut Thebanos ordinibus XXX
constantibus pugnantes funderent: id quod ab initio noluerant,
facere coacti sunt: deducta enim phalange intervallisque factis
Thebanos per eos jam dissolutis ordinibus evadentes insecuti sunt,
& ex

Solis defectus. Pisandri interitus.

Pugna ad Coroneam.

& ex obliquo petierunt. Non tamen eos in fugam conjicere va-
luerunt: sed ad Heliconem ii concesserunt, plurimum sibi id ob
prœlium tribuentes, quod invictos sese ipsi sua ex parte præstitis-
sent. Agesilaus autem, tametsi graviter affecto ob vulnerum multi-
tudinem corpore, tentorium tamen prius non subivit, quàm lecti-
ca ad phalangem gestatus, cadavera in armis congesta inspexit.
Quotquot hostium in templum Itoniæ Minervæ confugerant, eos
dimitti jussit. Haud procul id templum Coronea abest, juxtaque
trophæum, quod Bœoti statuerunt, cùm Spartone duce Athenien-
ses vicissent, Tolmidamque eorum ducem occidissent. Prima luce
Agesilaus uti certò exploraret, pugnamne iterum tentare statuissent
hostes, milites suos sertis redimitos, præcinentibus tibicinibus, tro-
phæum figere & ornare tanquam victores jussit. Ibi cùm hostes ca-
davera repetitum misissent, factis induciis, confirmataque hunc ad
modum victoria, Delphos ad Pythia deportatus est: ibi & pompam
Deo peregit, & decimas Asiaticarum manubiarum, ad centum talen-
XXXI ta consecravit. Reversus domum, charus statim & in admiratio-
ne civibus suis propter mores vitæq; ratione fuit. Non enim quod
pleriq; omnes imperatores faciunt, ex peregrinatione alius, novos-
ve intus mores, ac domestica fastidiens aspernansq; rediit: sed per-
inde atque ii qui Eurotam nunquam transiissent, patrias consuetu-
dines amplexus, non cœnam immutavit, non lavacrum, non uxoris
cultum, non armorum apparatum, non ædificia. Quin & fores eas-
dem reliquit ita vetustas, ut eæ ipsæ videri potuerint, quas Aristo-
demus fecerat. Canathrum quoque filiam ejus nihilo quàm alio-
rum filias pulcrius habuisse Xenophon scribit: sunt autem canathra
imagines gryphum & hircocervorum, in quibus filias vehunt in
pompis (Nomen quidem filiæ Agesilai non perhibuit Xenophon:
& Dicæarchus queritur neque Epaminondæ matris, neque Agesilai
filiæ nomen nobis notum esse. Verùm nos in Laconicis commenta-
riis reperimus Agesilai uxorem Cleoram, filias Apoliam & Proly-
tam nominatas fuisse.) Hastam quoq; ipsius videre est Spartæ repo-
sitam, nihil ab aliis differentem. Sed enim cùm videret quosdam ini-
micos multum sibi arrogare, eo quod equos alerent, sorori suæ Cy-
niscæ persuasit, uti quadrigis Olympiacis ludis decertaret: quò Græ-
cis ostenderet eam victoriam nulla virtute, sed sumptu & opibus
XXXII parari. Xenophontem philosophum, quem in magno secum pre-
cio habuerat, accitum pueros erudire Spartæ jussit, ut ex eo artem
parendi & imperandi, qua nulla est præstantior, discerent. Lysandro
mortuo cùm inveniret factionem ab eo ut ex Asia redierat contra
se concitatam, statuit demonstrare, qualis civis in vita sua Lysander
fuisset: orationemque de novis rebus statuq; Reip. mutando, quam
Cleon Halicarnassensis conscripserat, Lysander autem pronuntiare
ad populum statuerat, cùm legisset, proferre in medium voluit.
Vni tamen ex senatoribus, qui ipse quoque lecta oratione vim di-
ctionis metuens, non effodiendum Lysandrum, sed orationē potius

cum

cum eo defodiendam suadebat, obtemparavit, & propositum abjecit. Adversarios autem suos palam non est ultus, sed effecit, ut ii unus post alium duces magistratusque constituerentur: ostenditque eos potestate cupidè & injustè uti; in judicium deinde vocatis opem ferens, ex inimicis familiares redegit, atque ita confecit, uti neminem sibi in rep. adversum haberet. Etenim Agesipolis alterius familiæ rex, patrem exulem habens, ætate admodum adolescens, ingenioque leni & tranquillo, non multum se reipublicæ administrandæ ingerebat. Hunc tamen ipsum quoque sibi obstrinxit. Reges quoties Spartæ agunt, unà in eodem phiditio cibum capere mos est. Amoribus itaque obnoxium, ut & ipse erat, Agesipolim sentiens, semper alicujus elegantis pueri mentionem inferebat, adolescentisque amoribus studium operamque suam locabat. Nihil autem turpe Laconicos amores, sed verecundiam, contentionemque virtutum & laudum habuisse, in vita Lycurgi docuimus. Summam porrò in urbe potentiam nactus, effecit, ut frater suus uterinus Teleutias classi præficeretur: expeditioneque ad Corinthum facta, ipse terra, frater mari aggressus longos muros cepêre. Argivis verò Corinthum eo tempore obtinentibus & Isthmia agentibus, subitò visus, ipsos quidem vixdum sacris operatos expulit relinquentes omnem apparatum: Corinthiis verò, qui ipsi aderant, exulibus, orantibus ut ipse ludos instauraret, non assensit, sed ipsis celebrantibus eos adfuit, securitatemque præstitit. Post illo digresso Argivi rursum Isthmia peregêre, ac quidem eorum qui ante vicerant, iterum vicêre, quidam victi sunt. Ad hæc Agesilaus, Argivos magnæ seipsos timiditatis arguere dixit, qui ludorum eorum exhibitionem tanti facerent, neque pugnare tamen propter eam ausi fuissent. Ipse in id genus rebus omnibus mediocritati studuit: ac domestica quidem certamina & choros perstudiosè exornavit, præsensque obiit, ut ne puerorum quidem aut virginum, à concertationibus abesset: at quæ aliis admirationi esse cernebat, ea ne cognoscere quidem volebat. Aliquando Callipedes tragœdiarum actor magni inter Græcos nominis, primum Agesilaum accedens salutavit, deinde superbè se unà ambulantibus immiscens ostentabat, à rege se compellatum iri sperans; tandem: Non agnoscis me ô rex, inquit? tum Agesilaus in eum intuens: Nonne, ait, Callipedes mimus es tu? Rursus monentibus ut quendam qui vocem lusciniæ imitabatur, audiret: Ipsam respondit, se audivisse lusciniam. Menecrati medico qui quod deploratos quosdam sanitati restituisset, Iovis cognomentum retulerat, superbiusque eo utebatur, auso in epistola quadam ita scribere: *Menecrates Iupiter regi Agesilao salutem*, sic rescripsit: *Agesilaus rex Menecrati sanam mentem*. Cùm autem in agro Corinthio commoraretur, Heræumque cepisset captivosque homines & prædam diripientes milites spectaret, legati de pace petenda ad ipsum à Thebanis missi venerunt. Hos, ut perpetuò oderat urbem, ac tum insultandum quoque ei putabat, neque videre se ne-

que

[Margin notes: XXXIII (at "cit. Adversarios…"); *Agesipolis rex.* (at "dæ ingerebat"); *Bellum Corinthiacum.* and XXXIV (at "tutum & laudum"); *Contemptio rerum inanium.* and XXXV (at "scere quidem volebat")]

que vocem eorum orantium exaudire simulavit. Hoc tam superbum factum Nemesis inultum non est passa. Nondum enim digressis legatis, adfuerunt qui cæsam ab Iphicrate ipsius apud Lechæum XXXVI cohortem referrent. Diu nulla ejusmodi clades Lacedæmoniis acciderat: multos enim bonos viros amiserant victos, à scutatis gravis armaturæ milites, à stipendiariis Lacedæmonios. Exiluit statim ut succurreret eis Agesilaus: sed ubi actum jam esse de ipsis audivit, Heræum rediit, ibique Bœotos exequi legationem jussit. Qui cùm ludibrium ei reponentes, nulla pacis mentione facta Corinthum modò eundi facultatem peterent, iratus: Cras, inquit, tutò mecum eo ibitis, siquidem amicos vestros successu elatos videre est animus. Postridieque eos secum ducens, agrum Corinthiorum vastavit, & ad murum usque accessit: atque ita cùm demonstrasset Corinthiorum timiditatem, legatos dimisit. Ipse cum iis qui de cohorte supererant Lacedæmonem rediit, mane educens, & tenebris demum factis iter inhibens, ne qui invidebant & odio habebant ipsum Arcades, damno ejus gauderent.

Expeditio in Arcananiam.

XXXVII Post hæc in gratiam Achæorum una in Arcananiam expeditionem fecit: ibi magna acta præda prœlio etiam Acarnanes vicit. Orantibus autem Achæis ut per hyemem ibi maneret, sementemque hostium prohiberet, contra se facturum respondit. magis enim hostes bellum formidaturos, si verno tempore segetē in agris sint habituri. Idq; consilium exitus probavit: rursum enim adducto hostili exercitu, cum Achæis pacem fecerunt Acarnanes.

Pax Antalcida.

Enimverò postquā Pharnabazus & Conon regia classe mare obtinentes, oram Laconicæ vastaverunt, Athenæ quoque muris circundatæ sunt, Pharnabazo pecuniam suppeditante: statuerunt Lacedæmonii cum rege pacem inire. Mittunt itaque Antalcidam ad Teribazum turpissimè & injustissimè Græcos Asiam incolentes, pro quibus bellum gesserat Agesilaus, regi prodentes. Verùm ejus rei infamia nihil planè ad Agesilaum pertinuit. Antalcides enim inimicus erat, ideoque tanto studio in pacem faciendam incumbebat, quod bello eum ad summā gloriam potentiamque evehi animadverteret. XXXVIII Veruntamen Agesilaus & ei qui Lacedæmonios Medis obsequi dicebat, respondit non ita rem habere, sed Medos Lacedæmoniis studere: & qui pacem accipere nollent, eos bellum denunciando ipsis coegit ut pactis cum rege Persarum conditionibus starent. Idque eum maximè propter Thebanos fecisse, ut ii Bœotia suæ libertati restituta vires amitterent, ex iis apparet, quæ postea temporis egit.

Phœbidæ facinus.

Cùm enim Phœbidas pace fœdereque neglecto Cadmiam occupasset, idque & omnes Græci, & ipsi Spartani molestè ferrent, atque ii maximè qui inimici Agesilao erant ex Phœbida quærerent, cujus jussu hoc facinus perpetrasset, nimirum ut Agesilaum ejus rei suspectum facerent: non est veritus Agesilao Phœbidæ opitulari, palamq; dixit, rem ipsam utilis ne sit expendendam esse: quæ enim Lacedæmoniorū civitati conducant, ea rectè etiam injussu agi. Alioquin justitiam solebat inter

Agesilaus de iustitia.

omnes

omnes virtutes præstantissimam dicere, & sine qua fortitudo nullius esset precii, cùm contrà ne opus quidem hac esset futurum, si omnes homines justi essent. Dicentibus: Hoc ita magno regi placere. xxx
Quid ergo, inquit, an is major me est, si non sit justior? rectè judi- ix
cans justitia, tanquam regia mensura, præstantiam esse examinandam. Epistolam à rege facta pace sibi missam, qua privatim cum ipso rex hospitium & amicitiam inire studebat, non accepit, suffecturam dicens publicam amicitiam, eaq; constante, nihil privata opus fore. Sed enim in rebus non hanc suam de justitia opinionem secutus, sed ambitionem sæpenumerò, studiumque contendendi, præsertim contra Thebanos, non modò Phœbidam servavit, sed & civitati persuasit, uti in se facinus id reciperet, arcemque Thebanam sibi servaret, Archiam & Leontidam, quorum opera eam Phœbidas occupaverat, reip. Thebanorum præficeret. Eapropter statim suspicio insinuavit, Phœbidæ opera, consilio Agesilai rem actam fuisse: quæ autem subsecutæ sunt actiones certam rem fecerunt. Cùm XL
enim Thebani præsidio ejecto urbem in libertatem asseruissent, criminis loco objiciens Agesilaus, quod Archiam & Leontidam, qui sub prætorum nomine tyrannidem gesserant, interfecissent, bellum eis intulit. Itaque Cleombrotus rex (Iam enim Agesipolis obierat) cum exercitu est in Bœotiam missus. Agesilaus enim, ut qui quadraginta jam postquàm ex ephebis excesserat annos vixisset, beneficio legis militia solvebatur: quam subterfugiebat turpitudinem veritus, si qui paulò ante pro exulibus contra Phliasios bellũ gessisset, nunc Thebanos propter necatos tyrannos infestare diceretur. Erat tum quidam Laco, Sphodrias nomine, contrariæ Agesilao factionis, vir neque timidus, & laudis cupidus, sed qui spe quàm

Sphodriæ conatus.

consilio bono plerunque magis duceretur: tum Thespiis præfectus erat. Is magnum nomen affectans, Phœbidæ illustrem ob Cadmeam captam esse gloriã censens, persuaderi sibi passus est, ut longè præclarius ad facinus accingeretur: nimirum uti subitò à terra irruens Piræeum Atheniensibus adimeret, atque ita mari eos excluderet. Autores commenti hujus fuisse Pelopidã & Gelonem Bœotiæ principes ferunt, eos submissis qui Lacedæmoniis se cupere simula- XLI
rent, Sphodriam laudando & prædicando solum eum tam præclaro facinore dignum, eò compulisse, uti conatum haud minus Phœbidæ facto injustum, fortuna tamen & audacia destitutum susciperet. Lux enim eum in Thriasio campo deprehendit, cùm noctu adhuc Piræeum invadere statuisset: militesque traditum est conspecta à sacris Eleusiniis luce consternatos fuisse. Sphodrias quidem fiducia excidit, cùm latere non posset, exiguaque præda acta turpiter ac cum dedecore Thespias rediit. Missi inde ab Atheniensibus Spartam, qui Sphodriam accusarent, sed ii offenderunt nihil opus esse ephoris accusatore, quod ei jam ante capitalis rei diem dixissent. Sed ille judicium subire ausus non est, iram civium metuens, qui Atheniensium verecundia moti, ne injuriæ faciendæ reo autore

fuisse

XLII fuisse viderentur, unà cum illis affecti injuria videri volebant. Erat
Sphodriæ filius Cleonymus, puer etiamnum, & forma eleganti: eum
Archidamus Agesilai regis filius amabat, ac tametsi, ut consenta-
neum erat, dolorem cum eo de parentis periculo communem habe-
bat, nihil tamen auxilii palam ferre poterat, quod Sphodrias ex ini-
micis Agesilai unus erat. Cleonymo eum accedente, & cum lachry-
mis obsecrante, uti suo patri patrem placaret, quem maximè ille
metueret, tres aut quatuor per dies præ verecundia & metu com-
pellare patrem non ausus, sequebatur: tandem judicii die instante
objecto timore Agesilao dixit Cleonymum se pro patre deprecari.
Agesilaus jampridem senserat Cleonymi amore Archidamum tene-
ri, non tamen prohibuerat, quod à puero statim eam de se Cleony-
mus opinionem præbuisset, ut in præclarum virum evasurus vide-
retur. Nullam tamen benignitatis auxiliive spem filio deprecanti
ostendit, idque modò dicens, liberaturum se quid rectè & honestè
facere posset, abiit. Itaque is verecundia motus, à Cleonymi con-
XLIII suetudine, qua quotidie uti consueverat, se abstinuit. Exinde ami-
ci quoque Sphodriæ magis magisque de causa ejus desperaverunt,
donec Agesilai quidam amicus Etymocles cum illis colloquens, A-
gesilai sententiam eis exposuit: scilicet factum id summopere ei im-
probari, Sphodriam tamen virum bonum existimare, videreque ur-
bem hujusmodi militibus indigere. Hunc enim in modum de cau- *Agesilai*
sa illa solebat loqui Agesilaus, in gratiam filii: adeò ut & Cleony- *amor libe-*
mus statim operam Archidami senserit, & amici Sphodriæ animo *rûm.*
recepto adfuerint. Fuit alioquin miro liberûm amore præditus Age-
silaus, idque de eo jocosum perhibetur, aliquando eum domi cum
filiolis equitantem in arundine collusisse: visumque cuidam amico-
rum monuisse eum ne cui id diceret, priusquàm ipse etiam liberos
XLIV procreasset. Absoluto ita Sphodria, Atheniensibusque ut id co-
gnoverunt ad bellum versis, pessimè Agesilaus audiebat, qui ob cu-
piditatem ineptam & puerilem justum judicium impedivisset, tan-
torumque in Græcos flagitiorum culpæ partem civitati Spartanæ
imposuisset. Quapropter Cleombrotum cernens parum animi ad *Bellum con-*
bellum contra Bœotos gerendum habere, valere jussa, qua militiam *tra Theba-*
nuper excusaverat, lege, ipse in Bœotiam impressionē fecit, multaq; *nos.*
dāna intulit, multa accepit: itaq; & vulnerato quandoq; Antalcidas
dixit, præclara eū præmia à Thebanis auferre, quod eos neq; volētes
neq; sciētes pugnare docuisset. Et quidem haud unquā aliàs quā eo
tempore bellicosiores Thebani fuerunt, crebris Lacedæmoniorum
contra ipsos expeditionibus veluti exercitati. Itaque & antiquus il-
le Lycurgus in tribus legum tabulis, quas Rhetras vocant, vetuerat
XLV sæpius eosdem bello petere, ne ii artes militares discerent. Erat
& sociis Lacedæmoniorum invisus Agesilaus, quod nullum ob pu-
blicum crimen, sed ira & cnotentione quadam instigatus Thebanos
perdere quæreret: seque nulla necessitate postulante ad perniciem
suam hinc inde quotannis circumduci, ac tam paucorum numero

Spartanorum comites indignabantur. Quo tempore Agesilaum
narrant, uti ostenderet Spartanorum multitudinem, eo consilio u-
Chria.
sum. Universos socios inter se permixtos considere jussit, Lacedæ-
monios seorsim: inde præconis voce primùm figulos jussit, postea
ærarios fabros surgere. inde lignarios, tum ædificatores, reliquosq;
secundum omnia artificia: ita universi ferè socii, nemo Lacedæmo-
niorum surrexit: nullam enim iis artem quæstuariam seu sordidam
tractare legibus permittitur. Ibi tum risum tollens Agesilaus: Vide-
tis, inquit, ô viri, quàm multò nos quàm vos plures milites in bel-
lum emittamus. Megaris autem, cùm eò à Thebis exercitum ab- XL
duxisset, adscendenti ad curiam quæ in arce erat, convulsio & vehe- VI
mens dolor sanum crus invasit, ex eoque id intumuit, inflammatio-
que à sanguinis, ut videbatur, immodico affluctu ingẽs extitit. Cùm
Morbus Agesilai.
autem medicus quidam Syracusanus venam infra malleolum ape-
ruisset, dolor quidem remisit, sed profluxus sanguinis inde ortus,
cùm sisti nullo modo posset, ad animi deliquium & grave discrimen
eum adduxit. Vix demum profluvio cruoris represso Lacedæmo-
nem delatus, aliquandiu ægrotavit, ac per valetudinem militiæ ine-
ptus fuit. Interim multas terra marique clades Lacedæmonii per-
pessi sunt, quarum maxima fuit Leuctrica, ubi primùm acie à The-
banis victi sunt. Omnibus Græcis adversum omnes pacem consti-
tuendam visum erat, eaque de causa ex Græcia legati Spartam con-
Epaminondæ oratio.
venerant. Fuit inter eos Epaminondas, eruditione & philosophia XL
illustris, sed qui nondum suæ in bello prudentiæ documentum ex- VII
hibuisset. Is cùm reliquos omnes videret Agesilao se submittere, so-
lus liberè quæ sensit ausus est effari, orationemque habuit non pro
Thebanorum modò, sed universæ adeò Græciæ commodis. demon-
stravit enim bello Lacedæmonios augeri, reliquis omnibus eo affli-
ctis: proinde æqualibus conditionibus pacem justisque componen-
dam, ita enim demum stabilem fore pacem, si æqualitas ubiq; con-
stituatur. Agesilaus verò cùm magnopere admirari eum, orationi-
que ejus attentos esse Græcos cerneret, percontatus est: Ecquid ju-
stum & æquum censeret, Bœotiam suis legibus uti permittere: cúm-
que is mox confidenter interrogasset vicissim, ipse ne Laconicam li-
beram dimitti ęquum justumque arbitraretur, exiliens præ indigna-
Thebani pace exclusi.
tione, disertè eloqui jussit, Bœotiamne liberam relinquat: ac rursum
Epaminondas: Tune, inquit, Laconicam? Ibi tum exasperatus Age- XL
silaus, arrepta quam diu captaverat occasione, Thebanorum nomen VIII
statim ex albo pacem accipientium delevit, bellumque eis indixit.
Reliquos Græcos abire domum jussit, & quas possent, pace; quas
non, bello componere controversias: eas enim omnes transigere &
abolere, immensi erat laboris. Cleombrotum autem, qui tum in
Phocide cum exercitu agebat, ephori statim contra Thebanos duce-
re jusserunt, missisque ad socios conquisitoribus, gravatim quidem
ad bellum accedentes, hiscere tamen aut imperia detrectare non au-
dentes auxilia contraxerunt. Multis adversis ostentis factis (quæ
in vi-

in vita Epaminondæ persecuti sumus) Prothoóque Spartano expeditioni ei repugnante, non tamen remisit Agesilaus, sed bellum commisit, sperans cùm Spartanis tota jam Græcia libera faveret, soli fœdere exclusi Thebani essent, hos se nunc ulciscendi locum habere.

XLIX Ipsa temporis ratio ostendit festinatione magis quàm consilio bellum id inceptum: decimoquarto enim die mensis Scirophorionis Lacedæmone fœdus ictum, quinta Hecatombæonis, id est, vigesimo post die, clades Leuctrica accepta est. *Leuctrica Spartanorum clades.* Mortui sunt ea in pugna mille Lacedæmonii, & rex Cleombrotus, juxtaque eum præstantissimus quisque Spartanorum: inter quos traditum est Cleonymum Sphodriæ F. illum formosum pro rege propugnantem ter prostratum, totiesque resurgentem & pugnantem in Thebanos occubuisse. Improvisa clade Spartanis, successuque Thebanis eo usis, quo gloriosior alter Græcis adversum Græcos non evenit, virtutis tamen causa non minus victam quàm victricem urbem mirari quis potuisset. Rectè quidem est à Xenophonte dictum, præstantium virorum jocos etiam & quæ inter potandum animi causa agunt, memorabile aliquid in se habere: at verò etiam magis est operæ precium animadvertere, quàm ii adversa fortuna in agendo loquendoque modestiam servent.

L Festum diem agebant Spartani, urbsque hospitum erat plena (erant enim gymnica, certamina chororum in theatro) cùm nuncius Leuctricæ calamitati Spartam allatus est. *Magnanimitas eorum.* Hîc ephori tametsi minimè obscurum erat actum esse de principatu, neque chorum tamen discedere, neq; festivitatis ejus formam immutari passi sunt: sed dimissis secundum domos eorum qui ceciderant nominibus ad necessarios, certamina chororum ipsi perfecerunt. Postridie cùm jam omnibus innotuisset qui periissent, qui evasissent, mortuorum quidem parentes & affines & propinqui in forũ descendere, lætoq; vultu, animisque & læticia alacres sese mutuò datis dextris amplecti: eorũ verò qui superfuerant necessarii tanquam in luctu domi sese cum uxoribus continere, aut si in publicũ prodirent, habitum, vocem, vultumq; tristem præ se ferre. Id verò magis in feminis erat animadvertere: quæ incolumes suos recepissent, taciturnas mœstasque incedere; quę amisissent, in fanis obversari, mutuóq; se hilari vultu consalutare.

LI Enimverò ut & socii desciverunt, & Epaminondas victoria elatus in Peloponnesum expeditionẽ facturus creditus est, plerisq; animo recolere subiit oracula de claudicatione Agesilai, multaque per urbem mœsticia, & metus Deûm existebat: arbitrantium ideò eas clades accidisse, quod regno eum qui pedibus integer esset prohibuissent, claudiumque & mutilum in ejus locum substituissent, à quo maximè cavere sibi divinitus fuerant jussi. Virtutem tamen ejus, potentiam, gloriamque venerati: non regem modò & ducem belli retinuerunt, sed & medico arbitroque civilium difficultatum usi sunt. Desertores, qui ea in pugna metu victi fugerant, & multi erant & potentes: ita ut tumultũ metuentes legibus præscriptam pœnã eis irrogare nõ auderent. *Pœna desertoris.* Nõ enim tantum

omni magistratu arcebantur, sed & affinitatem cum eis contrahere ignominiosum erat: iidem impunè ab obvio quovis feriuntur, tolerantque hoc squalidi & humiles circumeuntes, centones discolores induti, barbæque partem radunt, partem tondent. Grave igitur erat tam multos eo habitu, isto præsertim tempore, quo militibus permultis opus erat, videre in urbe oberrantes. Itaque Agesilaus legum ferendarum causa vocatur. Atque is in concionem progressus, LII nihil addens, nihil detrahens legibus, nihil mutans, eo die leges cessare debere dixit, in posterum pristinam auctoritatem habere. Ita & leges civitati servavit, & ab ignominia cives. Porrò ut juvenum animos à præsenti mœsticia reficeret, in Arcadiam irrupit: studioséque sibi à pugna cavens, oppidulum quoddam Mantineorum cepit, incursionemque in agros fecit: atque ita spem aliquam civium animis reduxit, ne deploratam planè rem Spartanam putarent. Secundùm LIII hæc in Laconicam Epaminondas invasit cum sociis, haud minores quadraginta millibus gravis armaturæ, & inermes prædæ causa comitabantur, ita ut ad septuaginta hominum millia in Laconicam intraverint. Haud pauciores sexcentis anni effluxerant, ex quo Dorienses Spartam habitare cœperunt: neque ante eum unquam diem hostes in Laconica conspecti sunt, nemine ante hac id auso. Itaque in regionem intactam inviolatamque hactenus impressione facta, usque ad Eurotam atque urbem incendiis & rapinis omnia vastabant, nemine resistente. Non enim patiebatur Agesilaus tanto, ut ait Theopompus, fluctui procellæque se objicere Lacedæmonios: sed urbis medium & præcipua loca militibus cùm munivisset, minas & arrogantiam hostium perferebat, provocantium eum nominatim ad pugnam, ipsumque, qui causa malorum esset, bellumque incendisset, propugnare pro agro patrio jubentium. Haud minus mole LIV stiæ ei tumultus urbani, vociferationesque & discursiones exhibebant, senibus obsidionem non tolerantibus, mulieribusque se non continentibus, sed clamore & ignibus hostilibus ad insaniam redactis. Gloriæ quoque jactura eum torquebat, quod quam urbem ipse maximam potentissimamque acceperat, ejus majestatem dejectam, in angustumque redactam cerneret: cùm quidem ipse frequenter gloriatus ante esset, à muliere nulla Lacedæmonia fumum hostilem conspectum. Fertur & Antalcidas Atheniensi cuidam in contentione fortitudinis dicenti: Nos quidem sæpe vobis à Cephiso fugientibus institimus, respondisse: At vos ab Eurota nunquam à nobis pulsi estis. Cujus simile est & id, quod ignobilior quidam Spartanus, Argivo, multos Lacedæmonios in Argolide sepultos dicenti, reddidit: At vestrûm nemo in Laconica jacet. Enimverò Antalcidas (ut traditur) eo tempore ephorus, admodum urbi metuens, pueros in insulam Cythera exposuit. Agesilaus hostibus fluvium transire conan- LV tibus, urbemque aggredi, omissis reliquis partibus, in medio urbis & sublimibus locis milites collocavit. Auctus tum nivibus Eurotas uberrimè fluebat, neque tam asperitas, quàm frigus fluminis Thebanos

Epaminondæ in Laconicam impressio.

banos inhibebat. Ibi Epaminondam ante phalangem suorum incedentem quidam Agesilao ostenderunt: ferturque diu defixis in illum quocunque iret oculis, eam tantum vocem emisisse: O magnificum virum. Tandem Epaminondas cùm frustra ad ipsam urbem confligere & trophæum statuere conatus, Agesilaum exire non po-
LVI tuisset, retrò aversus regionem populationibus infestavit. At Spar- *Factiones*
tæ quidam jam olim pravos & subdolos animos gerentes, circiter *Spartæ.*
ducenti, coitione facta Issorium, ubi Dianæ festum est, munitum & expugnatu difficilem locum occupaverunt. In quos cùm extemplò impetum facere cæteri Lacedæmonii vellent, Agesilaus veritus ne ad seditionem res deduceretur, reliquis quiescere jussis, ipse solus cum uno famulo eò accessit, vociferans: An non audivissent quid mandati dedisset, neque enim eo jussisse ipsos convenire, neque omnes, sed alios eò (alium locum demonstrans) alios in diversas urbis partes. Quod ut factiosi isti audiverunt, latere suam conspirationem rati, læti eò quò jusserat rex discesserunt. Issorium Agesilaus statim aliis accitis obtinuit: circiter quindecim ejus conspirationis
LVII socios deprehendit, noctuque interfecit. Major deinde alia Spartanorum ob res novas occultè in domum quandam congressorum indicata est conjuratio: quos & in judicium trahere in tanto tumultu difficillimum, & insidiantes negligere periculosum erat. Itaque eos Agesilaus re cum ephoris communicata indicta causa necavit: cùm ad eum usque diem nemo Spartanus nisi in judicio damnatus, capite pœnas luisset. Cùm multi finitimorum & helotum, quibus arma data fuerant, ex urbe ad hostes perfugerent, idque animos suorum vehementer perturbaret: famulis negotium dedit, ut sub auroram per cubicula circumirent, armaque fugitivorum inde auferrent, atque absconderent ne multitudo eorum innotesceret. Thebanos discessisse ex Laconica quidam asserunt appetente hyeme, cùm jam Arcades nullo ordine discederent, & ab exercitu diffluerent: alii, cùm tres jam integros menses ibi commorati, plerasque ejus regionis partes devastassent. Theopompus scribit ad Bœotarchos, cùm jam discessum molirentur, Phryxum Lacedæmonium venisse, decemque ab Agesilao talenta attulisse, quibus ille redimeret eorum abitum: ita iis, cùm jam ante discedere statuissent, viaticum etiam
LVIII ab hoste accessisse. Id quo modo solus Theopompus resciverit, omnibus aliis ignorantibus, haud sanè intelligo. Illud quidem apud omnes in confesso est, Spartam tunc beneficio Agesilai servatam, *Spartæ vires*
cùm is ambitione & pertinacia (ingeneratis ipsi vitiis) valere jussis, *collapsæ.*
tuta consilia prætulerit. Recuperare autem potentiam gloriamque Spartæ non valuit: sed quemadmodum corporis sani quidem, nimis tamē accurata victus ratione semper usi, unus aliquis morbus valetudinem perpetuo damno afficit: ita unum tam in malam partem momentum totam urbis ejus felicitatem inclinavit. Quod Spartanis evenisse, non est à ratione absonum: etenim reipub. ad pacem, virtutem, & concordiam optimè institutæ violenta imperia superadden-

tes(quibus urbem felicitate fruituram nihil indigere Lycurgus sen-
Archidami de Arcadibus victoria. serat, haud injuria cladem passi sunt. Iam ipse Agesilaus ob ingra- LIX
vescentem ætatem militaribus imperiis sese abdicaverat. Archida-
mus autem filius ejus accepto à Dionysio tyranno ex Sicilia auxilio,
Arcades vicit ea pugna, quā verè lacrymarūm expertem dicere pos-
sis: nullo enim suorum amisso magnum hostium numerum interfe-
cit. Cæterùm hæc maximè victoria quantum corruissent vires civi-
tatis Spartanæ ostendit. Ante enim ita usitatum ipsis erat vincere, ut
nullam aliam victimam præter gallum Diis offerrent, & neq; ii qui
pugnassent, eo nomine sese jactarent, neque qui de victoria inaudie-
bant, nimio aliquo gaudio efferrentur. Nuncio quoq; victoriæ ex eo
prœlio, quod ad Mantineam cōmissum, & à Thucydide descriptum
est, magistratus ex phiditiis præmii loco carnem misit: nihil præter-
ea. Atqui tum renunciata victoria, cùm Archidamus ad urbem acce-
deret, nemo se domi continuit: sed primus occurrit pater præ gau-
dio flens, post eum magistratus, inde senum & mulierum turba ad
fluvium descendit, manus ad cœlum tollentium, Diisque gratias a-
gentium: quasi tum primum indignum à se dedecus Sparta depu-
lisset, rursumque ab initio in claram lucem oculos attolleret. Nam
ante hanc victoriam perhibent viros acceptæ cladis pudore ne in u-
xores quidem suas rectis oculis intueri sustinuisse. Porrò cum LX
Messene instaurata. Messenen Epaminondas instaurasset, & in eam antiqui cives undi-
que commigrarent, vi quidem hi prohibere neque ausi sunt, neque
verò potuerunt Spartani: Agesilao autem graviter succensebant,
quod regionem non minus Laconica populosam, agrique bonitate
inter Græcas præcipuam, quam per tot annos tenuerant, sub ejus re-
gno perdidissent. Ob id Agesilaus pacem à Thebanis oblatam non
accepit: nolensque verbis eam ipsis regionem, quam reipsa obtine-
bant, concedere, nimia pertinacia usus, tantum abfuit uti eam recu-
peraret, ut arte hostium circumventus ipsam propè Spartam amise-
rit. Etenim cùm Mantinenses iterum à Thebanis defecissent, Lace-
dæmoniosque evocassent, sentiens Epaminondas Agesilaum eo ac-
cedere cum exercitu, clam Mantinensibus noctu Tegea exercitum
versus ipsum Lacedæmonem duxit, parumque abfuit, quin præteri-
Sparta Epaminondæ erepta. to Agesilao urbem vacuam occupasset. Agesilaus ab Euthynoo LXI
Thespiensi, ut habet Callisthenes (nam Xenophon Cretensi cuidam
hoc factum adscribit) ea de re certior factus, celeriter equitem præ-
misit, qui in urbe id annunciaret, paulóque post ipse etiam Spar-
tam intravit. Exiguum intercessit temporis spacium, cùm Thebani
Eurotam transiverunt, urbemque invaserunt. Præter ætatem tum,
ingeniumque suum Agesilaus pro patria summa vi propugnavit.
Non enim ut ante cavendi & tuta consilia sequendi, sed insanæ cu-
jusdam audaciæ tempus esse locumque videbat: qua nunquam an-
te usus, tunc ea una periculum depulit, patriamque è manibus E-
paminondæ eripuit, trophæum constituit, puerisque & mulieribus
ostendit Lacedæmonios pulcherrimam educationis gratiam refe-
rentes.

LXII rentes. Inſpexerunt inter primos Archidamum præclarè pugnan- *Archidami*
tem, cùm animi robore, tum agilitate corporis, celeriterque per *& Iſadæ*
vicos qua pugna inclinaret diſcurrentem, & ſeſe ubique cum pau- *laus.*
cis aliis hoſtibus opponentem; viderunt Iſadam Phœbidæ filium
non civibus modò, ſed & hoſtibus admirandum ſpectaculum. Is
forma corporis ac magnitudine conſpicuus, eaque ætate, qua ma-
ximè ab adoleſcentia ad virilem ſtatum accedentes florent, neque
armis neque veſtibus tectus, oleo corpus inunctus, alteraque manu
gladium, altera lanceam tenens, domo exiluit, ac per mediam pu-
gnam proruens inter hoſtes verſatus eſt, obvium quemque feriens
& ſternens: neque ullum accepit vulnus, ſive Deo ob virtutem eum
cuſtodiente, ſeu quod præſtantior humana natura hoſtibus eſſet vi-
ſus. Ob hoc facinus fertur ab ephoris coronatus, ac deinde mulcta
mille drachmarum affectus, quod abſque armis committere ſe di-
LXIII ſcrimini pugnæ auſus fuiſſet. Paucis poſt diebus ad Mantineam
pugnatum eſt. Ibi Epaminondam, cùm primos in fugam conjectos
inſequeretur, Anticrates Laco ſubſiſtens haſta feriit, ut quidem
Dioſcorides narrat: nam Lacedæmonii eos qui ab Anticrate genus
ducunt, etiamnum *Machærionas* vocant, quod enſe (id eſt Græcis *Epaminondæ*
machæra) Epaminondam percuſſerit: Adeo enim Epaminondæ *mors.*
terror charum Spartanis ejus percuſſorem reddidit, ut ei honores
ac munera, poſteritati immunitatem decreverint: qua etiam noſtra
LXIV ætate Callicrates unus de Anticratis poſteris fruitur. Poſt eam
pugnam obitumque Epaminondæ, Græcis inter ſe pacem compo-
nentibus, juramento iſto Ageſilaus Meſſenios prohibuit, ut qui ci-
vitatem non haberent. Quos cùm reliqui omnes admitterent, Lace- *Pax Græco-*
dæmonii eo fœdere abſtinuerunt, ſolique bellum paci prætulerunt, *rum.*
ſperantes ſeſe recuperaturos Meſſeniam. * Ridebatur itaque violen-
tus, rigidusque & belli inexpletus Ageſilaus, qui communia Græciæ
fœdera ſummo ſtudio impediret, coactus inde ob defectum pecu-
niæ moleſtus eſſe omnibus amicis, ab iiſque mutuum & ſtipem cor-
rogare: cùm quidem decebat eum patriam oblata occaſione, rebuſq;
ad hunc ſtatum adductis, malis iſtis liberare, neque amiſſis urbibus,
terræq; & maris imperio, propter bona & reditus Meſſeniacos præ-
LXV impatientia omnia turbare. Majorem verò ſibi infamiam paravit,
cùm Tacho Ægyptio ducem ſeſe præbuit. Indignũ enim videbatur,
eum virum qui optimus Græcorum eſſet habitus, gloriaque ſua or-
bem terrarum impleviſſet, homini barbaro, & qui à ſuo rege defe-
ciſſet, corpus, nomen, gloriamque ſuam pro pecunia utendam dare,
mercenariorumque militum ducis munus ſubire. Etenim ne ſi pro
libertate quidem Græciæ imperatoris officium in ſe recepiſſet, annos
octoginta natus, eoq; amplius, totumque corpus vulneribus conci-
ſus, reprehenſione omni carituram eam tam intempeſtivam ambi-
tionem fuiſſe: quippe honeſtarum actionum ſuum eſſe tempus, ſu-
am ætatem: & verò omninò bona à turpibus ſolo modo diſcerni. Ve-
rùm hæc Ageſilaus contemnens, neq; ullum publicum miniſterium

se ipso indignum sentiens, potiusque dedecori sibi ducens, si ociosus domi mortem expectaret, conductis pecunia à Tacho accepta militibus, impletisque navibus, solvit, triginta secum ut ante, Spartanos consiliarios habens. Vt in Ægyptum appulit, primores sta- LXVI
Agesilai in Ægyptum expeditio. tim regiorum administrorum officii causa ad navim ejus venerunt: reliqui etiam Ægyptii, apud quos magnam expectationem gloria ejus excitaverat, ad spectaculum quasi concurrerunt. Qui ut nihil splendoris, tantum senem in herba apud littus decumbere viderunt, vili habitu, & parvo corpore, ridere eis & jocari subiit. Hoc nimirum, ajebant, est illud fabulæ: Parturiunt montes, nascitur tandem mus. Multò magis stultitiam ejus mirabantur, qui cùm xenia offerrentur, farinas quidem, vitulos & anseres acciperet; bellaria, placentas, & unguenta repudiaret, urgentibus uti acciperet, servis suis ea dari juberet. Papiro tamen coronaria, ob vilitatem ejusmodi coronarum delectatum fuisse Theophrastus refert, petiisseque & accepisse cùm à rege discederet. Congressus autem cum Tacho, ad expeditionem parato, non (uti speraverat) universis copiis, sed mercenariis tantùm militibus præfectus est: classi Chabrias Atheniensis, omnibus copiis ipse Tachos præerat. Id primum Agesilao mole- LXVII
stum accidit. Deinde reliquam quoque arrogantiam & levitatem Ægyptii ægrè ferens, sustinuit tamen & cum eo contra Phœnices navigavit, contra & dignitatem & ingenium suum submittens se, occasionemque patienter expectans: quam eo modo nactus est. Nectanabis Tachi cognatus, ab eoque parti copiarum præfectus descivit, *Nectanabis à Tacho descit.* rexque ab Ægyptiis creatus, missis ad Agesilaum & Chabriam internunciis, magnis propositis præmiis eos ad societatem jungendam invitavit. Sentiens hoc Tachos, ambos deprecatus est: & Chabrias quoque hortando leniendoque conatus est in amicitia Tachi Agesilaum retinere. Agesilaus autem: Tibi quidem, inquit, ô Chabria, qui ultrò huc venisti, tuis uti consiliis licet: ego missus à patria sum auxilio Aegyptiis, contra quos non licet mihi bellum gerere, nisi jussu civitatis. Simul Spartam misit, qui Tachum accusarent, Nectanabimque commendarent: misit & horum uterque, alter antiquam societatem prætendens, alter majus studium benevolentiamque in posterum promittens. Auditis legatis, responderunt Aegy- LXVIII
ptiis palam, Agesilao totam rem curæ fore: eum verò missis literis hortati sunt, ut quod in rem Spartæ esset, id ageret. Ita Agesilaus cum suis stipendiariis militibus à Tacho ad Nectanabim transiit, inhonestam planè rem patriæ commodo prætexens: nam si prætextu dempto actioni isti debitum nomen dare volumus, proditio erat. Sed Lacedæmonii primas honesti partes utilitati patriæ tribuentes, nullam justam rem agnoscunt, nisi quæ ad amplificandam Spartam faciat. Tachos destitutus à mercenariis militibus, fugit. Mox qui- LXIX
dam Mendesius contra Nectanabim insurgit, rex & ipse salutatus, contractisque centum millibus hominum in adversarium it. Ibi tum Nectanabi hortanti, ne multitudine hostium perterreretur, conve-

narum

narum ac manuariis tantùm opificiis exercitatorum, atque ob imperitiam contemnendorum, Ageſilaus non ſe multitudine eorum, ſed imperitia perturbari reſpondit, & ruditate. ea enim effici, ne decipi poſſint. Dolo enim id, quod ad cavendum fraudem intentus minimè futurum putabat, conſequimur: at qui nihil metuit, nihil ſuſpicatur, nullam ille fraudi anſam præbet, ſicut & in lucta qui ſe nunquam movet, nullum ad ſternendum colluctanti momentum dat. Secundum hæc Mendeſius quoque Ageſilaum miſſis nunciis ſuum efficere eſt conatus. Metuens itaque ſibi Nectanabis, Ageſilao quamprimùm prœlio congredi jubente, neque bellum trahere contra homines imperitos, & qui ob multitudinem circumvenire inſidiis, vel foſſa locorumve occupatione facilè poſſent, magis etiam ſuſpectum eum habens, in magnam ſe & munitam probè urbem recepit. Ageſilaus tametſi indignè ferebat de fide ſua dubitari, tamen turpe ratus ad alium tranſire, nullaque re geſta diſcedere, cum Ne-

Fraudis qui ſecuri.

LXX ctanabi in urbem intravit. Supervenientibus hoſtibus, & munitionibus urbem cingentibus, obſidionem rex metuens, rurſus pugnandum exiſtimavit, ſtudioſè Græcis adſtipulantibus, quod in urbe nihil erat alimentorum. Id cùm prohiberet Ageſilaus, pejus etiam quàm prius apud Aegyptios audivit, proditorem eum regis vocantes: ſed jam æquiore animo calumnias ferebat, occaſioni exequendi ſui conſilii intentus. Foſſam circa murum exterius peraltam barbari agebant, ut omninò hoſtem in urbem concluderent. Ea cùm jam prope eò eſſet perducta, ut in ſe rediret, mœniaque tota ambiret, noctem præſtolatus, armari Græcos juſſit, Nectanabinque accedens: Nunc, inquit, ô juvenis tempus ſalutis adeſt: quam ego occaſionem ne perderem, nolui priuſquàm inſtaret indicare. Ipſi nos hoſtes ſuarum manuum opere tutos reddiderunt, tanta acta foſſa, cujus quod perfectum eſt, ipſorum multitudini impedimento erit, intercapedo nobis æquali cum ipſis prœlio congrediendi locum dabit. Agedum ergo animo viri ſtrenui cogitationes concipe, noſque curſu ſecutus, te & exercitum ſerva. Nam neque nos à fronte impetum facientes hoſtis ſubſiſtet, & reliquis, ne damnum nobis dent,

Stratagema Ageſilai.

LXXI foſſa obſtabit. Miratus eſt Ageſilai calliditatem Nectanabis, inque medium ſe Græcorum agmen recepit: facta irruptione facilè fuſi ſunt hoſtes. Ageſilaus ut ſemel Nectanabin ſibi obtemperantem habuit, iterum eadem arte cum hoſtibus colluctatus, modò fugiendo & poſt ſe hoſtes trahendo, modò contrario itinere cedendo, tandem multitudinem hoſtium in eum locum pertraxit, cujus ab utroque latere aqua ducto alveo defluebat. Horum interſtitium ipſe phalangis ſuæ fronte occupavit, ita ut æquali numero primis hoſtium concurreret, neque ab hoſtibus circumveniri poſſet. Ideò hoſtes cùm haud diu reſtitiſſent, fuſi ſunt, multiſque cæſis reliqui in fuga diſſipati in diverſas partes diffluxerunt. Ex illo Nectanabis res bono in ſtatu, ſatiſque tutæ erant: id quod ille gratum habens, amicè admodum Ageſilaum oravit, ut ibi per hyemen ſecum maneret. Sed Age-

Victoria.

silaus ad bellum domesticum festinabat: patriam pecuniæ indigere, mercenarioque milite uti sciens. Dimissus itaque reverenter & magnificè est, rege præter alios honores ac dona, ad bellum ei CCXXX. talenta largiente. In reditu tempestate oborta cùm terram jam navibus attigisset, & in Africæ desertum quendam locum (Menelai portum vocant) appulisset, diem obiit: cùm quidem annos XXCIV. vixisset, Spartæ unum & XL. regnasset, & ex his plures quàm triginta omnium maximus potentissimusque, totiusque propemodum Græciæ princeps atque rex, ad Leuctricam pugnam, habitus fuisset. Moris erat Laconici, ut cæterorum in exteris regionibus mortuorum corpora funerata ibidem relinquerentur, regum autem Spartam referrentur: idcircò Spartani qui aderant, cadaver Agesilai cera (non enim erat in promptu mel) colliquata circumfusum Lacedæmonem pervexerunt. Patri in regno successit Archidamus, in eoque genere usque ad Agidem regia dignatio permansit: Agidem, qui ab Agesilao erat quintus, institutam à majoribus reipublicæ administrationem instaurare conatum, Leonidas interfecit.

Obitus. LXXI

IN AGESILAUM ANNOTATIONES interpretis.

Cap. 2. CLaudicationem.) *τὴν τοῦ σκέλους πήρωσιν. Potest hoc accipi bifariam, ut vel amisisse alterum pedem; vel eo læso & claudo usus intelligatur. Posterius ego verius puto, claudumque fuisse, non altero mutilatum pede. Videturque ea claudicatio ei ex casu quodam, aut offensione pedis accidisse: quando Lysander etiam apud Xenoph. lib. 3. & mox apud nostrum, exponens oraculum de claudo rege, vocabulo προσπταίσας utitur, quod est offendere ad aliquam rem. Itaque & crebro χωλὸς & χωλότης vocabula usurpantur de eo vitio.*

Cap. 5. Maternos propinquos.) *Suosne, an Leotychidæ? Prius ego puto deberi intelligi. Videtur enim fuisse expressurus, si de Leotychidæ propinquis voluisset accipi. Omninò autem ista largitio eò faciebat, ne fratris hæreditate auctus videretur avarus esse, & sordidus, ideoque invidiam sibi conflaret: quam amoliri utroque modo potuit. Neque tamen pugno, cùm videam ab Amioto posterius receptum.*

Ibid. Id tale est.) *In Græco verba sunt mendosa. Quod non animadvertens, aut non ut debuit fieri perspiciens Grynæus, à quo hæc Vita melius multo quàm ab aliis pleraque alia, est conversa, sententiam depravavit & confudit. Libellus Xenophontis in laudem Agesilai scriptus omnium manibus teritur. Græca autem sic ego legi, & ita scripsisse Plutarchum pro certo habeo. ὥστε ποιεῖν ἃ βούλοιτο, τοιοῦτο ἦν· τῶν ἐφόρων ἦν τότε καὶ τῶν γερόντων, &c. Est autem singularis laudis, ita regnum gerere, ut parendo voluntati civium, summam poten-*

tiam tibi pares: (cùm qui aliis obtemperet, videatur parum aut certè haud ita multum habere potentiæ.) id quâ arte, ac quibus rationibus consecutus sit Agesilaus, demonstrandũ sibi proponit Plutarchus.

Cap. 7. Agamemnonem.) *Locus est lib. 8. Vlyss.*

Cap. 8. Duo millia tironum.) νεοδαμώδεις δισχιλίους. *Grynæus,* Disciplinæ Spartanæ milites electi mille. *Duo millia etiam in Comment. rerum Græcarum Xenoph lib. 3. leguntur, in Agesilao tria. Athenæus lib. 6. ex Myronis Messeniacis ostendit,* neodamodes *fuisse servorum genus, qui belli causa manumitterentur: quomodo & ad classem liberati servi* δεσποσιοναῦται *appellabantur. & videtur ipsum vocabulum significare, eos qui recens disciplina militari instituti, ac quasi domiti essent. Igitur non indoctè Amiotus, heilotas manumissos vertit.*

Cap. 13. Decem illa Græcorum millia.) *Nota est historia, præsertim ex Xenophontis libris de expeditione Cyri, de Græcorum millibus decem. Qui cùm Cyro suppetias tulissent, eo occiso in pugna, variè à regis ducibus tentati, incolumes tamen ex Asia per medios hostes in Europam redierunt. Paucis rem Suidas perstringit in* ξενοφῶν.

Cap. 14. Cum exta parum læta apparuissent.) *Sic in genere extuli. Ad verbum est,* Cùm caput extis jocinori nempe, defuissent. ἀλόβων φανέντων τῶν ἱερῶν. *Grynæus* sacra inviolata *vertit, nescio quo vel codicis mendo (nullum enim erat in nostro) vel argumento inductus.* λοβὸς *quid sit, notius est quàm ut in refellendo sit opera ponenda. Mox pro* τοῖς ἀπόροις *legendum* τοῖς εὐπόροις, *rectè vidit.*

Ibid. Agamemnonis exemplo.) *Sæpe hujus facti meminit Plutarchus, ut hîc, in Gryllo, in libello quo ostendit malitiam ad infelicitatem sufficere, & alibi. Loquitur autem de Aetha Agamemnonis equa, quam ei ut à militia immuni esse liceret, Echepolus Sicyonius dederat. locus est Homeri libro Iliadis penultimo.*

Cap. 21. Idæi scribæ.) ἀδαῖοι. *Sed secutus sum Xenophontem, cujus ex quarto libro rerum Græcarum tota hæc est desumpta narratio.*

Cap. 23. In religiosissimis Deorum fanis.) ἐν τοῖς ἁγιωτάτοις ἱεροῖς. *Monstrosè hunc locum corrupit Grynæus, planum quidem satis, & expeditum: desumptum & ipsum ex Agesilao Xenophontis, qui disertè scribit, eum peregrinantem nunquam in privata domo ulla, semper in templo aliquo divertere solitum. Id faciebat eo, ut cùm in iis quæ palam agebat, facilè omnem impudicitiæ immodestiaque suspicionem evitasset, etiam ea quæ semotis arbitris homines agunt, casta omnia esse & sancta ostenderet: Deorum scilicet testimonio, quos inspectores eorum adhibebat. Multò id rectius, quàm Demetrius Poliorcetes, qui suis libidinibus impuraq; lascivia, ipsius Minervæ, castissimi numinis (ut tum habebatur) ædem pro hospitio sibi ab Atheniensibus concessam polluit.*

Cap. 31. Sunt autem canathra.) *Xenophon scribit, Agesilaum solitũ publico canathro Amyclas vehi.* κατιὼν δὲ *(inquit)* ὡς ἐπὶ πολιτικοῦ κανάθρου

κάνναθρον.

κανάθρου κατήει εἰς Ἀμύκλας. *Varinus hoc vocabulum ita explicat: Canathra*, astrabe est, aut currus crates (πλέγματα) habens quo in pompa utuntur virgines (*nimirum Lacedamoniæ*) cum in Helenæ templum eunt. Quidam ferunt, ea habere imagines cervorum aut vulturum γυπῶν. Vulturum *etiam Grynæus habet. Mihi* gryphum *magis placet, cùm ob* tragelaphos, *id est* hircocervos : *tum quia in Plutarcho hîc est γρυπῶν, teste etiam Amioto. Eustathius in versum Iliadis ω,*

ὁπλίσαι ἠνώγει πείρινθα δὲ δῆσαι ἐπ' αὐτῆς.

Docet id esse κάνναθρον apud Xenophontem (scribit enim duobus νν) quod Homerus πείρινθα dicit, nempe cratem ex salignis viminibus contextam, quæ currui imponitur.

Cap. 35. Nemesis inultum non est passa.) ἔπαθε δὲ πρᾶγμα νεμεσητόν. *Sed perspicuitati sensus putavi consulendum. Non cohortes autem, sed cohors Lacedæmoniorum ab Iphicrate est cæsa : μόρα scilicet quod quid sit, ipse in Pelopida explicat Plutarchus. Historia est apud Xenophontem lib. 4. rerum Græcarum.*

Cap. 44. Cleombrotum cernens.) *In Græco est, ἐπεὶ δὲ τὸν υἱὸν Κλεόμβροτον. Quod mendum secutus Grynæus, Agesilai filium fecit Cleombrotum. Quod fieri nullo modo potuit, cùm alterius familiæ rex fuerit, & Agesipolidi in regno successerit : quod paulò ante docuit Plutarchus. Fuit autem Cleombrotus Pausaniæ F. Agesipolidis frater: quo mortuo sine liberis, regnum ad eum rediit. Pausanias lib. 3.*

Cap. 49. A Xenophonte.) *Principio libelli, qui Symposium inscribitur.*

PLVTARCHI POMPEIVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

Pater Pompeii.

QVOD apud Aeschylum Prometheus de Hercule salutis suæ auctore dicit,

Charissima infensissimi proles patris:

id jam inde ab initio sensisse de Pompeio populus Romanus vide- I
tur. Neminem enim unquam ducem tam constanti, tamque acerbo
odio prosecuti sunt, ut Strabonem Pompeii patrem : cujus cùm vi-
ventis potentiam in armis (erat enim vir bellicosissimus) metuis-
sent, fulmine extincti cadaver de feretro inter efferendum detraxe-
runt, ignominioséque tractaverunt. Rursum inter Romanos nemo
fuit, qui vehementiori, & quæ celerius incepisset, aut rebus prospe-
ris magis increvisset, rebusque etiam fractis constantius perduras-
set, populi benevolentia uteretur, atque Pompeius. Odiorum in il-
lum causa fuit insatiabilis avaritia ; huic cur diligeretur, multæ: vi-
ctus ratio modesta, exercitatio in armis, facundia, probati mores,
comitas, cùm quidem nemo esset, qui vel æquiori animo peti abs
sese aliquod pateretur, vel libentius petitionibus satisfaceret : præ-

Mores & vultus.

terea & dabat sine molestia, & in accipiendo gravitatem adhibebat.
II Ab initio vultus quoque haud parum ei ad conciliandos multitudinis animos adjumenti attulit, voci viam struens: erat enim aspectus amabilis & blandus, sed qui aliquid tamen haberet majestatis, & in florente ætate statim indoles veneranda & regius animus elucebant. Tum coma leniter rejecta, oculorúmque faciles motus atque conversiones faciei similitudinem cùm Alexandri regis effigie quandam verbis magis quàm re apparentem efficiebant: ita ut ne Alexandri quidem appellationem ab initio fugerit Pompeius, sed quidam per jocum eum palam Alexandrū nominarint. Itaq; Lucius Philippus, vir consularis Pōpeio patrocinās, nihil se alienū à ratione facere
III dicebat, quod Philippus ipse Alexandrum diligeret. Floram porrò meretricem jam natu grandem ferunt sępe gratam consuetudinis olim cum Pompeio habitæ mentionem fecisse, & dixisse: nunquam se ab eo, si unà cubasset, sine morsu discessisse. Id quoque narrasse, Geminium quendam ex Pompeii familiaribus concubitum ejus affectasse, ac sæpe eo nomine compellasse: ipsam verò recusasse, Pompeiique gratia non obsequi dixisse: Geminium Pompeio rem indicasse, ab eoque ut potiretur Flora impetrasse: Pompeium deinceps ipsa, tametsi amore captus videretur, omninò abstinuisse: idque ipsam gravius, quàm pro vitæ conditione tulisse, ac præ dolore & desiderio ejus aliquandiu ægrotasse. Fertur ita nobilis forma Floræ fuisse, ut Cæcilius Metellus, cùm Castoris ædem statuis & tabulis
IV exornaret, ipsius quoque picturam ibi dedicaverit. Demetrii quoque liberti sui, qui plurimum apud ipsum valuit, ac rem quater mille talentorum reliquit, uxorem Pompeius contra ingenium suum neque benignè neque liberaliter tractavit, metuens ne pulcritudine ipsius, quæ insignis erat, & quemvis ad amorem pellicere posse existimabatur, captus videretur. Adeò præcavendis etiam è longinquo reprehensionibus intentus, non tamen effugit calūnias inimicorum qui eū matronarū in gratiā publica multa dimittere & negligere dicerent. De frugalitate autē ejus in victu, hoc etiam commemoratur. *Frugalitas.* Medicus ægrotanti, & cibos fastidienti mandaverat, uti turdum comederet: cùm venalis nullus reperiri posset (nam anni tempus non ferebat) & quidam inveniri apud Lucullum altiles diceret: Ergone, inquit, nisi Lucullus luxui studeret, Pompeius non viveret? spretoq;
V medici mandato alium cibum vulgarē sumpsit. Admodum adolescens cum patre in militiam proficiscens, qui Cinnæ erat oppositus, *Æquanimitas.* socium & contubernalem habuit L. quendam Terentium. Is à Cinna corruptus pecunia, Pompeium occidere, & submissis aliis incendere tentorium ducis statuerat. Indicium rei ad Pompeium cœnantem delatum est; isque nihil perturbatus, sed potui magis indulgens, amicéque cum Terentio agens, simul ac somni tempus appetiit, occultè se è tentorio suo subtraxit, præsidioque patri circumposito, quieti se dedit. Terentius tempus necis esse ratus, stricto gladio ad lectum Pompeii venit, cumq; ibi jacere putans, multos ictus inges-

In patrem pietas. ingessit. Post hæc odium ducis magnum tumultum excitavit: defectionemque agitantes milites tentoria demoliri, armaque corripere cœperunt. Dux turbã metuens, progredi ausus non fuit: at Pompeius filius inter medios milites obversatus, plorans supplexque deprecatus tandem in ipsa porta castrorum se projiciens, discessuris obstitit, flens ac sese calcari jubens: ita ut omnes (octingentis tantum demptis) moti verecundia recesserint, ac cum duce in gratiam redierint. Patre mortuo, ipsius nomine peculatus dies Pompe- VI
io dictus est: & magnam quidem pecuniæ publicæ partem ab Alexandro quodam liberto interversam, cùm deprehendisset Pompeius, rem ad magistratus detulit: ipse retia, & libros de præda Asculana retinere culpatus est. Et acceperat quidem ea à patre Asculo capto: sed Cinnani satellites, cùm in urbem rediit Cinna, impetu in domum ejus facto ea diripuerant. In exordio causæ aliquot contra accusatorem certamina sustinuit, in quibus ita se acrem, ac præter ætatem suam constantem gessit, ut gloriam sibi gratiamque magnam paraverit: adeò ut Antistius prætor, apud quem ea causa agebatur, Pompeii amore captus fuerit, filiamque ei suam nuptum dare decreverit, re cum amicis communicata. *Antistia Pompeio nubit.* Pompeio id probante, occultòque ea re composita, studium tamen Antistii in causa fuit, uti ne latêret multitudinem. Tandem cùm is Pompeium judicum sententiis absolutum pronunciaret, tanquam signo dato populus acclamavit, Talasio: quæ vox antiquo instituto in nuptiis acclamari solet, origine (ut perhibent, quamq; de multis omnium maximè probabilem duco) tali. Cùm Sabinorum filias quæ ad lu- VII
dos Romam convenerant, præcipui virtute Romani ad matrimonium jungendum diriperent, ignobiles quidam pastores forma & magnitudine præsignem quandam virginem abstulerunt, ac ne ab obviis præstantioribus ea ipsis eriperetur, inter currendum clamaverunt, Talasio: erat autem Talasius unus ex nobilibus & gratiosis Romanis: itaque qui audiebant id nomen, ipsi quoque plausum dabant, nomenque idem acclamabant: & quia nuptiæ istæ Talasio bene cecidissent, ideò receptum exinde est, uti per jocum in nuptiis Talasii nomen sponsæ acclamaretur. Enimverò paucis post diebus Antistiam duxit Pompeius. Cùm ad Cinnam in castra profe VIII
ctus ac ob criminationes & calumnias aliorum sibi metuens clam sese è medio subduxisset, rumore in castris exorto, adolescentem à Cinna necatum esse, milites jam pridem infestos animos gerentes, impetum in Cinnam fecerunt: atque is fugiens à quodam centurione stricto gladio insequente deprehensus, ad genua ei accidit, sigillumque, quod magni erat precii, protendit. cui centurio acerbè admodum insultans: Atqui, inquit, non veni ad obsignandam sponsionem, sed ut pœnas de scelerato tyranno sumam: simulque hominem obtruncavit. *Cinnæ exitus. Carbo.* Cinna in hunc modum sublato, rerum potitus est Carbo, insolentior quàm Cinna fuerat, tyrannus. accedebat autem ad urbem Sylla, quem plerique ob præsentium malorum mole-

stiam

stiam desiderabant, domini quoque mutationem magni boni loco ducentes: adeò tum Romàm calamitates redegerant, uti desperata
IX libertate servitutem saltem tolerabiliorem quærerent. Agebat tum in Piceno Pompejus, ubi & prædia habebat: plerunq; autem benevolentia civitatum à patre ad se derivata perfruebatur. Ibi cùm Romanorum nobilissimos ac præstantissimos sentiret suis rebus relictis, in Syllæ castra, veluti portum aliquem, passim confluere: indignum sese ratus, si nihil adferens ipse ad Syllam auxilii tantùm impetrandi causa confugeret, gratiam ab eo inire aliquam cumque gloria & potentia accedere statuit. Itaque Picenorum animos tentando, sibi conciliavit, iique studiosè obtemperantes, à Carbone missos spreverunt: ac Vindium quendam, qui subitò ex ludo literario ad gubernandū populum prosiluisse Pompejum dixisset, statim impetu facto necaverunt. Exinde Pompeius, annos natus viginti tres, à nemine hominum dux creatus, ipse sibi arrogato magistratu Auximi (quæ magna est Piceni urbs) tribunal in foro constituit, duosque, fratres Ventidios, qui in ea civitate primas obtinebant, contra ipsum factionem Carbonianam tuentes, edicto urbe expulit. Milites deinde conscripsit, centurionesque iis & primipilos con-
X stituit: idemque cæteras etiam urbes adiens fecit. Cedentibus autem Carbonianis, & reliquis promptè se ipsi adjungentibus, ita demum modico tempore contractis tribus integris legionibus, tum commeatu, jumentis & carris ad impedimenta vehenda omnique alio apparatu, ad Syllam profectus est non festinans, neque latere cupiens, sed morā in itinere faciens infestandis hostibus, & omnem, qua ibat, Italiam ad desciscendum à Carbone pertrahendo. Itaque tres adversæ partis duces Carinnas, Cœlius, & Brutus, contra Pompejum insurrexerunt tribus diversis exercitibus eum ambientes, uti
XI in medio inclusum arriperent. Pompejus nihil perterritus, toto exercitu instructo in Brutum duxit, equites, inter quos ipse erat, primo loco agens: cùmq; hostium equitatus Gallicus obviam processisset, primum eorum & robustissimum comminus hasta ictum dejecit. reliqui retrò aversi, peditum quoque aciem disjecerunt, & in fugam totus exercitus sese dedit. Duces autem discordia aborta, alius alio à sese discesserunt. Civitates ob metum dissipatos Carbonianos ratæ Pompejo se conjunxerunt. Mox Scipio consul cùm adversus eum proficisceretur, antequàm intra teli jactum acies pervenissent, milites relicto consule ad Pompejum transiverunt, Scipio effugit. Tandem ad Arsim fluvium ab ipso Carbone immissas permultas equitum turmas fortiter substitit, fusosque urgens in loca equitatui iniqua compulit, ita ut nulla salutis spe apparente, se cum
XII armis & equis ipsi tradiderint. Nondum hæc resciverat Sylla, sed primis de eo nunciis perterritus, ne inter tot tantosq; hostiū duces versans aliquid gravius pateretur, auxilii ferendi causa ad eum tendebat. Pompejus ubi propè Syllam esse percepit, ducibus mandavit, uti exercitum diligentissimè armarent atque instruerent, ut quàm pulcher-

Vt ad Syllam concesserit Pompeius.

Victoria Pompeji.

pulcherrimus imperatori splendidissimusq; appareret: sperabat etenim magnos à Sylla honores, sed speratis majores adeptus est. Etenim ut accedentem vidit Sylla, exercitumque robore præstantem, rebusque gestis animosum hilaremque conspexit, ab equo desiluit, salutatusque (ut consentaneum erat) imperator à Pompeio imperatoris nomine resalutavit: quod nemo eum facturum credidisset, ut juvenem, nondumque senatoriam dignitatem nactum eo nomine impertiret, de quo cum Scipionibus & Mariis digladiabatur. Reliqua cum eo honore convenerunt, quod primis in congressibus accedente Pompeio assurrexit, quod caput detexit: quæ non temerè alterius causa faciebat, tametsi multos secum & bonos viros haberet. Non tamen inflatus his honoribus est Pompeius: sed statim à Sylla XIII ire jussus in Galliam, quam provinciam Metellus tenens, nihil dignum expectatione gerere videbatur, non æquum esse respondit, seni & gloria illustri viro adimi belli gerendi munus: paratum quidem se esse ire ad Metellum, & unà bellum administrare, si illi sit volenti. Hoc cum probaret Metellus, & venire juberet, in Hispaniam profectus, cùm ipse res admiratione dignas gessit, tum Metelli audaciam viresque jam senio elanguescentes rursus exsuscitavit atque calefecit: quomodo affirmant æri concreto jam & refrigerato æs colliquatum igni & fluens affusum, majorem ipso igne colliquandi vim habere. Verùm enimverò sicuti præstantissimi alicujus inter homines athletæ, & qui omnibus ex certaminibus gloriosam palmam retulerit, victorias, quas puer consecutus est, memoratu dignas non existimant, neque adscribunt reliquis: sic & quæ tum edidit Pompeius facinora, ingentia ea si per se consideres, magnitudine tamen & multitudine eorum, quæ deinceps bella & certamina obiit, ita obfuscantur, ut veritus sim ne si ea referre aggrediar, primisque immorer ejus actionibus, maximas res gestas, casusque qui ingenium ipsius potissimum declarant, expositurus deficiam. Postquàm Italia potitus Sylla, dictator creatus est, cùm suis ducibus gratiam referret, ditando eos, ad magistratus evehendo, studioséque omnia quæ vellent largiendo, Pompeium virtutis causa in admiratione habens, multumque suis rebus prodesse judicans, statuit affinitate aliqua sibi copulare. Itaque assentiente uxore Metella, Pompeio persuadet, ut dimissa Antistia privignam Syllæ, Scauri & Metellæ filiam Aemiliam, quæ tum alterius viri uxor erat, uterumque ferebat, in matrimonium acciperet. Tyrannicæ erant sanè istæ nuptiæ, magisque Syllæ rebus quàm Pompeii vitæ conveniebant: cùm Aemilia gravida ab viro suo abduceretur, Antistia ignominiosè & miserabiliter expelleretur, nuper etiam propter maritum amisso patre. (in Curia enim Antistius jugulatus fuerat, ob affinitatem Pompeianam Syllæ rebus studere creditus.) Atque Antistiæ mater hæc videns, ultrò mortem sibi conscivit neque id modò tragœdiæ istarum nuptiarum accessit infortunium, sed & ipsa Aemilia statim in partu apud Pompeium periit. Interim Perpenna Siciliam occupat, con- XV

Pompeius ad Metellum missus.

XIV

Pompeius Syllæ gener.

trariæ-

trariæque factionis superstitibus hominibus insulam eam recepta-
culi loco præbet: ibidemque cum classe Carbo erat, & in Africam
Domitius pervenerat, multique alii nobiles exules, qui proscriptio-
nem Syllanam evasissent, in istas partes se receperant. Hæc ubi Syl- *Res in Sicilia gesta.*
læ sunt nunciata, adversum istos Pompeius cum magnis copiis mit-
titur. Perpenna statim Sicilia abiit. Vrbes miserè affectas recepit
Pompeius, humanumque sese omnibus præterquàm Mammertinis
Messanensibus præbuit. His tribunal ejus & jurisdictioné recusanti-
bus, quod antiqua lege quadam Romani id fieri prohibuissent: Nun-
XVI quamne, inquit, nobis gladiis succinctis leges recitare desinetis. Vi- *Carbonis interitus.*
detur & Carbonis calamitatibus inhumanius insultasse. Si enim fuit
(ut fortasse fuit) necesse eum occidere: at statim id fecisset, satisq;
erat jussisse. At Pompeius eum virum qui ter Romanorum consul
fuisset, vinctum ad se adduci jussit, stantisq; ad tribunal sedens ipse
causam examinavit, omnibus qui aderant molestè ferentibus, atque
ita tandem abductum necari mandavit. Carbonem quidem tradunt
cùm ad supplicium duceretur stringique jam gladium cerneret, lo-
cum sibi dari & exiguum ventris exonerandi spacium petiisse. Ca-
jus autem Oppius, Cæsaris amicus, inhumaniter usum etiam Q. Va- *Q. Valerij.*
lerio Pompeium scribit. Cùm enim sciret rara præditum esse do-
ctrina virum, adductum ad se apprehendisse, unaque deambulasse:
ac postquàm ex eo didicisset quæ voluisset, famulis mandasse ut sta-
tim abductum occiderent. Verùm Oppio, cùm de amicis inimi-
cisve Cæsaris scribit, cautè admodum adhibenda est fides. Pompe-
jus Syllæ hostes, si qui illustres, & apertè capti ad se adducerentur,
necesse habuit supplicio afficere: alioquin cæterorum quotquot po-
XVII tuit, latere passus est. Cùm porrò Himeræorum civitatem punire
statuisset, quod hostium partes secuta esset, Sthenis, qui in ea re-
pub. plurimum potuerat, impetrata dicendi facultate, injustè fa-
cturum Pompeium dixit, si sonte omisso insontes perdat. Interro-
gatus inde, quemnam sontem diceret: Ego, inquit, is sum, qui ami- *Libere dictum.*
cos persuadendo, adversarios vi ad id quod factum est à nobis fa-
ciendum adegi. Hujus magnanimitatem, inque dicendo libertatem
admiratus Pompeius, primum ipsi, post toti etiam civitati culpam
condonavit. Audiens porrò milites in itinere immodestos se gere-
re, gladios eorum obsignavit, & qui sigillum non servassent, iis pœ-
nam irrogavit. Hæc agenti in Sicilia, Senatusconsultum & literæ à
Sylla afferuntur, in Africam trajicere omnique vi bellum Domitio *Bellum in Africa contra Domitium.*
facere jubente. Etenim Domitius copias multo majores contra-
xerat iis, quibus haud ita dudum fretus ex Africa in Italiam traje-
cerat Marius, rebusque in suam potestatem redactis de exule tyran-
XVIII nus factus fuerat. Itaque Pompejus omnibus celeriter instructis,
præfectoque Siciliæ Memmio sororis suæ marito, ex Sicilia solvit
cum navibus longis cxx. onerariis autem quibus commeatum, te-
la, pecunias, & machinas deportaret, octingentis. Cum quibus
ut partim Vticam partim Carthaginem appulit, septem millia ho-

stium ad ipsum desciverunt: ipse verò sex perfectas legiones ducebat. Narrant eo loco rem ei ridiculam evenisse. Quidam milites cùm in thesaurum forte fortuna incidissent ingentem sunt nacti pecuniam: ea res cùm vulgò innotuisset, omnes reliqui in eam opinionem venerunt, omnia circum loca pecuniis referta esse, quas Carthaginenses imminente exitio terra obruissent. Nullam ergo ad rem uti militibus suis potuit Pompeius, multos per dies thesauris quærendis intentis: sed obambulabat ridens, inspiciensque tot hominum millia fodientes, invertentesque terram. tandem desperata re: Pompeium se ducere quo vellet jusserunt, abundè jam pœnas suæ stultitiæ dedisse rati. Cùm instructa acie Domitius occurrisset, & convallem quandam salebrosam transituq; difficilem ante se cepisset, effusus unà cum vento ingens imber ab aurora obtinuit, ita ut Domitius desperata pugna in castra reducere intenderet. Eam XIX occasionem arripiens Pompeius, celeriter superata convalle hostes adortus est, perturbatis jam ordinib trepidantes, & neq; universos, neque æqualiter subsistentes, vento quoque grandinem eis adversam objiciente. Tametsi ea tempestas Romanos quoque conturbavit, cùm se ipsos mutuò haud perspicuè cognoscere possent, parumque abfuit, quin ipse Pompeius à quodam milite, cui tesseram quærenti tardius responderat, per ignorationem cæderetur. multa demum cum cæde hostibus fusis (quippe de viginti millibus tria tantum evaserunt) Pompeium imperatorem salutaverunt: cùmq; is respondisset se vallo hostium stante id nomen non accipere, proinde si dignum eo putarent, illud prius dejicerent, impetum in castra hostium dederunt. Ibi Pompeius metu prioris periculi sine galea pugnavit: castraque capta, & occisus est Domitius. Vrbes porrò partim continuò imperata fecerunt, partim vi captæ sunt. Cepit & regem Hiarbam qui Dimitio auxilium tulerat, regnumque ejus Hiempsali dedit. Inde fortunæ hoc successu militumque robore u- XX sus in Numidiam perrexit, progressusque aliquot dierum iter, cùm obvia quæque in suam potestatem redegisset, nomenque Romanorum cujus jam ex animis barbarorum effluxerat formido, terribile iterum eis ostendisset, ne feras quidem Africam inhabitantes roboris felicitatisque Romanæ inexpertas relinqui debere dixit: ideoq; paucos aliquot dies leonibus & elephantis venãdis insumpsit. Quadraginta omninò diebus hostes eum confecisse, Africam subegisse, regum controversias composuisse perhibent: ætatis tum annũ agebat vigesimum quartum. Vticam reverso literæ à Sylla redduntur, quibus dimittere exercitum, ac unà cum legione ibi successorem expectare jubebatur. Ægrè id quidem tulit Pompeius, veruntamen dissimulavit. Exercitus autem palam indignatus est, & orante Pompeio ut procederent, Syllam vituperaverunt, Pompeiumque à sese dimissuros negaverunt, ac ne se committeret tyranno monuerunt. Conatus primùm verbis eos lenire Pompeius cùm nihil efficeret, à tribunali descendit, lacrymansq; in tabernaculum abiit: sed

Amor militum in Pompeium.

ſed milites eum comprehenſum rurſum in tribunali collocaveruut. Magna parte diei altercando exacta, illis manere & imperare jubentibus, ipſo ut obedirent ſibi, neve tumultuarentur precante, tandem inſtantibus, cumque vociferatione urgentibus, manus ſe ſibi
XXI allaturum, ſi cogere pergerent, juravit: vixque ita eos repreſſit. Sylla autem, ut primùm Pompeium defeciſſe annunciatum eſt, amicis dixit: Nimirum ergo in fatis erat, ut ſenex cum pueris decertarem, nam & Marius junior, admodum adoleſcens, multum ipſi moleſtiæ exhibuerat, inque extremum diſcrimen adduxerat. Sed ubi rem ut erat cognovit, omneſque homines Pompeio ſtudioſè occurrere, accipere, comitarique eum amicè ſenſit: operam dedit, ut omnium benevolentiam ipſe ſuperaret: itaque obviam profectus, eum quàm familiariſſimè excepiſſet, alta voce *Magnum* ſalutavit, idque ei cognomentum tribuere eos qui aderant juſſit. Alii in Africa id ei primùm à militibus acclamatum, inde à Sylla confirmatum obtinuiſſe dicunt. Ipſe quidem Pompeius poſtremò omnium, & poſt multum temporis pro conſule in Hiſpaniam adverſus Sertorium miſſus, epiſtolis ſuis & edictis *Pompeium Magnum* ſe adſcribere cœpit; jam enim conſuetudo invidiam ejus cognominis aboleverat. Quare miretur aliquis haud injuria antiquos illos Romanos, qui hujuſmodi titulo, non bello tantùm præclarè facta, ſed & civiles actiones virtuteſque compenſarint. Duos enim *Maximos* populus nominavit: Valerium, quod ei ſenatum diſſidentem reconciliâſſet, & Fabium Rullum, quod divites quoſdã ex libertinis in ſe-
XXII natum lectos, ejeciſſet. Triumphum verò petenti Pompeio, Sylla reſtitit. eum nemini niſi conſuli aut prætori leges concedere: atque hanc fuiſſe cauſam, cur Scipio major Carthaginienſibus in Hiſpania victis (quod fuit ſanè præſtantius factum) triumphum non poſtulârit, quia neque conſul, neque prætor rem geſſerat. quod ſi imberbis Pompeius, & cui per ætatem ſenatorem eſſe non liceret, triũphum in urbem inveheret, permultum eam rem odii & Syllano imperio & Pompeiano honori conflaturam. Hæc ita Pompeium Sylla monebat, ut ſe prohibiturum, ac ſi non obtemperaſſet, pertinaciam ejus repreſſurum diceret. Pompeius autem nihil remiſit, ſed reputare Syllam juſſit, ſolem orientem à pluribus quàm occidentem adorari. ſuam jam augeri, illius decreſcere & langueſcere potentiam innuens. Hoc Sylla cùm non ſatis inaudiviſſet, ſed ex eorum qui perceperant vultu & geſtu videret dictum id admirationem omnibus excitaſſe, quæſivit quidnam dictum fuiſſet: eoque intellecto cognita Pompeii audacia obſtupuit, biſq; exclamavit: Trium-
XXIII phet. Multis indignantibus, ut moleſtia eos graviori (ſic enim ferunt) afficeret Pompeius, ſtatuit currũ quatuor elephantis (multos enim de regiis captos ex Africa adduxerat) trahentibus in urbem invehi: ſed anguſtia portæ prohibitus, equos adhibuit. Vt verò milites expectatione ſua minora adepti interpellare eũ & tumultuati ſunt aggreſſi: Nihil ſe eos curare reſpondit, ac malle triumphum omit-

Vt triumpharit.

tere, quàm ipsos adulari. Cùm quidem Servilius illustris vir & qui maximè triumphum ejus impugnaverat, dixit: Nunc se intelligere Pompeium verè magnum esse, & dignum triumpho. Nequè obscurum est facilè tum fuisse Pompeio senatoriam dignationem impetrare, verùm id consulto fertur omisisse, ex ipsa obscuritate gloriam captans. Non enim mirum erat, si ante quàm ætas ferret, senator lectus fuisset: sed id sanè quàm splendidissimum fuit, quod nondum senator triumphavit. Idque ei haud parum in concilianda multitudinis benevolentia profuit: gaudebat enim populus, cùm eum acto triumpho inter equites agere cerneret. Sylla autem ta- XXIV
metsi ægrè ferebat eum ad tantam gloriam potentiamq; progredi, verecundia tamen motus, ab impediendo abstinuit. Tamen cùm ipso invito Lepidum ad consulatum eveheret, comitia ejus obiens, populique erga se benevolentiam ei utendam præbens: videns è foro discedentem, magna caterva comitante: Cerno, inquit Sylla, te ô juvenis exultare hac victoria, neque verò ab re. Non enim hoc præclarum sit facinus, populo ita à te instructo, Lepidum omnium civium pessimum prius renunciatum consulem Catulo omnium optimo? Enimverò nullus tibi socordiæ locus est relictus, rebusque te intentum esse oportet, qui tuum adversarium teipso potentiorem effeceris. Testamento autem suo maximè ostendit Sylla infensum se esse Pompeio: cùm enim reliquis amicis dona legasset, filiique eos sui procuratores constituisset, Pompeium prorsus præterivit. Quod ipsum tamen æquo admodùm animo, civiliterque tulit Pompeius: ac cum Lepidus aliique cadaver ejus in Campo sepeliri, publiceque efferri nollent, ipse iis restitit, sepulturamque & tutam & gloriosam præstitit. Statim à Syllæ morte id quod is præ- XXV
dixerat, apparavit. Etenim Lepidus Syllanam sibi potentiam vindicans, nullis ambagibus, nullo prætextu usus, illicò in armis erat, jam olim monstrum alentes factionum reliquias, quæ Syllam effugerant, colligens & resuscitans. Collega ejus Catulus, cui maximè sani cives intenti erant, quanquam inter Romanos temperantiæ & justitiæ nomine summæ esset autoritatis, videbatur tamen civilibus quàm bellicis rebus administrandis aptior, resque ipsa Pompeium ducem requirere. Atque is nihil cunctatus, optimatibus sese adjunxit, estque ab iis dux belli contra Lepidum creatus, qui jam multas Italiæ partes concitaverat, citerioremque Galliam Bruti exercitu obtinebat. Reliquis facilè in potestatem redactis Pompeius, aliquandiu Mutinæ Brutum obsedit: interim Lepidus ad Romam duxit, & cum exercitu ante mœnia consedit, alterum sibi consulatum postulans, suorumque multitudine eos qui in urbe erant perterrefaciens. Hoc terrore cives literæ à Pompeio missæ solve- XXVI
runt, quibus bellum sine prœlio confectum nunciabatur. Nam Brutus seu ipse copiis traditis, seu proditus ab illis ad hostem inclinantibus, seipsum Pompeio dediderat, & ab equitibus in oppidū quoddam Pado vicinum deductus fuerat. cæterùm interposito die uno,

Syllæ dictum.

Pom-

Pompeius eum misso Geminio interfecit, non sine gravi crimine. *Bruti interitus.*
Etenim cùm initio scripsisset ad Senatum, Brutum ultrò ipsi se adjunxisse: paulò post aliis literis interfectum accusabat. Filius ejus Bruti is fuit, qui cum Cassio Cæsarem occidit, neque bello, neq; exitu patris similis, ut in ipsius vita perscriptum est. Proinde Lepidus statim ex Italia pulsus in Sardiniā aufugit, ibique ex mœrore mortuus est. Mœstitiæ causa fuit non res, ut ajunt, fractæ: sed quod incidisset in literas quasdā, ex quibus de adulterio uxoris suæ cogno-
XXVII vit. Hispaniam autem Sertorius obtinebat, nequaquam similis Lepido dux, sed magnum Romanis terrorem offerrebat, ad eumque, tanquam postremam reipub. perniciem, omnes bellorum civilium reliquiæ confluxerant. Et jam multis minoribus ducibus interfectis, cum Metello Pio decertabat, nobili & bellicoso viro, sed qui ob senectutem segnius jam occasiones belli sectaretur, quas celeritate sua plerunque Sertorius præripiebat, latronis in morem eum adoriens, variisque insidiis & circumcursionibus infestans virum justorum certaminum peritum, exercitusque gravis & acie dimicare consueti ducem. Ideo Pompeius exercitum sub se habens, id egit, ut Metello adjutor mitteretur, jussuque Catuli milites non exauctoravit, sed alias ex aliis obtendens causas, circa urbem armatus versabatur: donec L. Philippi suasu imperium ei contra Sertorium est decretum. Quo tempore (uti ajunt) cùm quidam in Senatu quæreret, ecquid Pompeium pro consule ad bellum mittendum putaret: Philippus: Nequaquam, inquit, sed pro consulibus: utrunq; con- *Pompeius ad Sertorianum bellum mittitur.*
XXV sulem nullius esse precii existimans. Vbi primum Hispaniam atti-
III git Pompeius, novique ducis gloria novas in animis hominum (ut fieri assolet) spes excitavit, ac populi qui nondum planè Sertorio se conjunxerant, mutari in alteram partem cœperunt: superbos de Pompeio sermones divulgavit Sertorius & per jocum dixit, ferula sibi & flagello tantum opus fore ad puerum istum coercendum, nisi anum istam (Metellū significabat) metueret: re quidem ipsa sibi ab eo cavit, Pompeiiq; metu bellum non ea qua ante temeritate gessit. Metellus enim (quod nemo putasset) luxuriæ se totum & voluptatibus dederat, subitoque magna ejus ad fastum & luxum mutatio extiterat. Quod ipsum Pompeio præter gloriam, miram quandam benevolentiam conciliavit, frugalitatem vitæ magis etiam intendentem, cùm alioquin exiguo opus haberet apparatu victus ejus
XXIX ratio, hominis natura modesti & continentis. Belli ejus variæ formæ fuerunt: sed Lauronis maximè excidium Pompeio molestum fuit. Existimans enim Sertorium à se circumventum, gloriatusque aliquid ea de re, subitò hostilibus se copiis circum quaque cinctum sensit: itaque movere se non ausus, ante oculos suos eam urbem conflagrare vidit. Herennium verò & Perpennam Sertorii, ad quem confugerant, legatos, apud Valentiam superavit, & ultra decem millia hostium cecidit. Ea victoria elatus, properè contra ipsum Sertorium duxit, uti victoriæ laude Metellum excluderet. Ad

Sucronem amnem jam advesperascente commissum est prœlium, utroque duce Metelli adventum prævertere cupiente, altero uti solus, altero ut cum solo depugnaret. Incerta victoria ejus prœlii fuit: alterum enim utrinque cornu vicit. Ex ducibus Sertorius plus laudis meruit: cornu enim sibi oppositum fudit. Pompeium autem vir magnus, & alioquin equester, pedes invasit, congressisque ipsis comminus utriusque gladii ictus in alterius manum incidit, ita quidem, ut Pompeius tantum sauciaretur, hostis verò manum amputaret. Pluribus inde contra ipsum concurrentibus, jam coorta fuga præter spem evasit, equum hostibus dimittens aureis phaleris, & pretioso ornatu instructum: hæc enim spolia inter se dividentes, atque inter se de iis certantes barbari, effugiendi spacium Pompeio reliquerunt. Vt primum illuxit, utrinque in aciem proditum est, vi- XXX
ctoriæ disceptandæ causa: Metello autem accedente, Sertorius dissipato exercitu discessit. Etenim milites ejus ita à se mutuo divelli, rursumque in unum coire assueti erant, uti Sertorius sæpe solus oberraverit, mox cum centum ac quinquaginta militum millibus, veluti torrens subitò inundans sese ostenderit. Pompeius autem post eam pugnam Metello obviam ivit, cúmque prope jam adesset, fasces suos submisit, Metellum ut honore præstantiorem veneratus. Sed neque hoc passus est Metellus, & in cæteris quoque æquum se præbuit, nihil sibi tanquam consulari & seniori amplius vindicans, nisi quod tessera, si unà fortè castra habebant conjuncta, à Metello utriusque exercitus militibus dabatur. Plerunque verò seorsim castra metabantur, artibus & calliditate Sertorii mutuò divulsi, brevi temporis momento diversis ex partibus sese ostendentis, & ex uno certamine subitò ad aliud traducentis. Atque is ad extremum commeatu intercluso, agris vastatis, mari occupato, utrunque ea quam ipse obtinebat Hispania ejecit, coactos rerum necessariarum penuria in alias provincias abire. Pompeius verò cum in id bellum o- XXXI
mnem prope suam rem familiarem impendisset, pecunias à Senatu postulabat, se cum exercitu in Italiam, nisi eæ mitterentur, venturum scribens. Ibi Lucullus, qui tum erat consul, Pompeii inimicus cùm bellum Mithridaticum affectaret, studiosè egit, ut pecunię mitterentur: veritus ne Pompeio Sertorium (quod is alioquin cupiebat) dimittendi, & bellum in Mithridatem conferendi occasio daretur, hostem superatu (ut putabatur) facilem & magnam victori gloriam allaturum. Interim Sertorius à suis per dolum cæditur. Fuit inter hos princeps Perpenna, eademq; aggressus est quæ Sertorius agere: usus quidem eodem apparatu, iisdemq; copiis, sed qui similiter iisdem uteretur, animum non habens. Statim itaque Pompeius advenit, ineptéq; res administrare Perpennam sentiens, decem cohortes inescandi hominis causa in campos immisit, nullo ordine eos palare per agros jubens. Quibus cùm se Perpenna insequendis dedisset, cum omnibus copiis ipse supervenit, prœlio commisso hostem fudit necatis plerisq; adversæ partis ducibus. Perpennam verò ad se addu-

Sertorij & Perpennæ exitus.

ctum

ctum interfecit, non ingratus immemorve accepti in Sicilia beneficii (hoc enim à quibusdam ei crimen objicitur) sed insigni, & omnibus salutari usus consilio. Nam Perpenna scriniorum Sertorii compos, literas ostendebat potentissimorum Romæ virorum, qui res novas, reipublicæque mutationem affectantes, Sertorium in Italiam evocabant. Proinde veritus Pompeius, ne ista majoris alterius belli occasionem præberent, Perpennam è medio sustulit, literasq; ne lectas quidem à se cremavit.

XXXII Commoratus inde in Hispania tantum temporis, quantum maximis tumultibus componendis æstuique rerum sedando satis esset, exercitum in Italiam abduxit, fortè tum maximè vigente bello servili. Itaque & Crassus prœlio decernere audacter admodum festinavit, & usus secundo Marte, XXII. hostium millia & trecentos delevit. Veruntamen hujus quoque victoriæ in partem aliquam fortuna Pompeium cooptavit. Quinque millia enim fugitivorum ex pugna in ipsum inciderunt: quibus occidione cæsis, Crassum literis ad senatum dandis antevertit, in quibus scripsit, Crassum quidem acie gladiatores vicisse se autem id bellum radicitus extirpasse. Fuitque hoc Romanis ob benevolentiam erga ipsum & auditu & dictu gratum: nam Hispanicum quidem & Sertorianum bellum ne joco quidem quisquam ab ullo alio quàm Pompeio confectum dixisset. Enimverò cum tanto honore atque expectatione metus tamen & suspicio apud cives insinuabat, non dimissurum exercitum, sed armis rectà ad Syllanum imperium progressurum Pompeium: itaque iis qui benevolentia ducti ei occurrerent, amicéque acciperent, haud pauciores fuerunt, qui metu idem facerent.

Spartaci à Pompeio deleti.

XXXIII Postquàm hanc quoque suspicionem Pompeius abolevit, professus se statim à triumpho milites dimissurum: id unum invidi quod carperent, invenerunt, quod populo magis quàm senatui se dederet, populique auctoritatem à Sylla dejectam erigere in gratiam multitudinis atque instaurare intenderet. Neque id falsum fuit. Neque enim est quem magis insano amore populus, quàm Pompeium, dilexerit, aut quem maluerit Syllano amore rerum potiri: itaque Pompeius magna in parte felicitatis putavit, quod in eam, quæ tum erat, reipub. formam statumque incidisset: cùm quidem si consulatus ab aliis fuisset præreptus, nullam aliam rationem invenire potuisset, qua gratias studiis populi referret. Triumpho ipsi, & consulatu decreto, non quidem ob hæc adeo in admiratione populi fuit: sed id evidens majestatis ejus argumentum habitum est, quod Crassus, eorum qui tum in repub. versabantur opulentissimus, facundissimus, atq; potentissimus, & qui aliàs non cæteros modò, sed & ipsum Pompeium præ se contemneret, tum non ausus est nisi prius exorato Pompeio consulatum petere. Et verò Pompeius, qui eum sibi jam pridem aliquo officio devincire quærebat, gratum id habuit: benignéque eum complexus, hortatus est populum, ut hunc sibi collegam darent, id sibi non minus acceptum, quàm ipsum consulatum, fore affirmans.

II. Pompeii triumphus & consulatus cum Crasso.

XXXIV Atqui consules creati, omni-

omnibus in rebus dissenserunt, crebræque fuerunt inter ipsos offensæ. In senatu quidem Crassus prævalebat: Pompeii summa erat apud populum potentia. Nam & tribunatum plebis ei reddidit, & judicia passus est lege iterum ad equites deferri. Iucundissimum autem populo spectaculum ipse exhibuit, cùm rei militiæ gestæ rationes edidit. Mos est, ut equites Romani postquàm legitimum militandi spacium absolverunt, equum in forum ad censores deducant, enumeratisque ibi, quæ sub quibus imperatoribus atque ducibus stipendia fecerint, eorumque ratione exposita, absolvantur: honor quoq; aut ignominia unicuique pro meritis vitæ confertur.

Pompeius censetur.

Ita tum Gellio & Lentulo censoribus in foro pro dignitate sua sedentibus, & equitibus inspiciendos sese præbentibus, conspectus est Pompeius supernè in forum descendens, consularia insignia gestans, atque ipse equum sua manu adducens. Postquàm propè ad censores pervenit, dimoveri à lictoribus turbam jussit, equumq; ad tribunal adduxit: obticuitque præ admiratione populus, & censores gaudio simul verecundiaque eo aspectu perfusi sunt. Et cùm eorum senior ita interrogasset: Quæro ex te Pompei Magne, militiamne toties, quoties leges jubent obieris: alta voce Pompeius: Defunctus sum, inquit, omnibus, idque me ipso imperatore. Hoc ut audivit populus, exclamavit: & censores cùm vociferationem eam præ gaudio populi compescere nequirent, surrexêre, Pompeiumque domum suam deduxerunt, gratificantes civibus, qui cum plausu eum comitabantur. Cùm jam in fine consulatus inimicitiæ XXXV
Pompeii cum Crasso magis magisque crescerent, C. Aurelius equestris ordinis homo, & qui hactenus in ocio vixisset, concione frequenti in rostra progressus, Iovem sibi in somnis visum dixit, monuisseque ut consulibus mandaret, ne priusquàm in gratiam rediissent, magistratu sese abdicarent. Hæc ubi dixit, Pompeius uti adstiterat, ita immotus perstitit: Crassus autem dextram ei protendens, priorque compellans: Nihil, inquit, ô cives indignum aut humile facere me arbitror, si prior Pompeio concedam, quem vos imberbem etiamnum Magni cognomento affecistis, nondum in senatum recepto duos triumphos dare dignati estis. Reconciliata inde gratia, ita consulatu abierunt. Et Crassus quidem in eo vitæ in- XXXVI
stituto, quod ab initio susceperat, perseveravit.

Pompeius populo se subtrahit.

At Pompeius pleraque porrò patrocinia subterfugere, paulatim se à foro subtrahere, raro in publicum procedere, neque unquam sine magna caterva: non enim nisi multis stipatum erat accedere. qua re uti gaudebat conspectui suo splendoris aliquid accedere, ita intactam suam vulgi compellationibus & consuetudini majestatem servandam sibi censebat. Etenim qui re bellica magni sunt facti, & in ordinem sese cogi haud facilè ferunt, iis in toga viventibus proclivis est ad ignominiam lapsus. Ipsi enim ut militiæ, ita domi etiam primas sibi vindicant: at verò qui in bello posteriori loco sunt, nullo modo ferre possunt, si ne in toga quidē plus aliis possint. Ideò si quem rebus,

bus gestis & triumphis splendidum virum in foro deprehendunt,
opprimunt eum, suamque in potestatem redigunt: rebus autem ur-
banis sese abstinenti, gloria & potentia bellica invidiæ secura per-
manet. Atque hoc ipsum paulò post re ipsa ita habere compertum Piratæ.
XXX est. Prædonum maritimorum manus primùm à principio teme-
VII rario & occulto exorta ex Cilicia eruperat: post Mithridati in bello
contra Romanos operam navando, majora animo facinora agitare
cœperat: inde Romanis civilibus in bellis ad ipsas Urbis portas in-
ter se decertantibus, mare præsidio omni nudatum occasionem iis
vires suas ita augendi, potentiæque proferendæ præbuit, ut non jam
navigantes solùm infestarent, sed insulas porrò, & urbes maritimas
excinderent. Iam & opibus potentes, & genere nobiles, & pruden-
tia præstantes socios se piratarum latrociniis, tanquam rei glorio-
sæ, adjunxerant. Itaque passim navalia erant piratarum, & speculæ
muris munitæ, classesque occurrebant, non classiariorum tantum
fortitudine, peritiave gubernatorum, aut velocitate & agilitate na-
vium ad institutum suum præclarè instructæ, sed & invidiosa in eo
apparatu superbia plus, quàm terror ipse molestiæ afferebat. quip-
pe aureis malis, purpureis velis, argentoque inclusis remis uteban-
tur, quasi luxuriantes, & ostentantes sese maleficiis. Tum omni-
bus in littoribus fistulæ, cantilenæ, crapulæ, principum personarum
rapinæ, & captivarum urbium redemptiones, Romani erant impe-
rii opprobrium. Naves eorum plures quàm mille fuerunt, captæ ur-
XXX bes supra quadringentas. Delubra etiam ad id usque tempus sa-
VIII crosancta & intacta exciderunt, Clarium Didymæum, Samothra-
cium, Proserpinæ quod est Hermione, & Æsculapii apud Epidau-
rum, Isthmicum, Tænarium, Neptuni in Calauria, Apollinis unum
Actii, alterum Leucade, Iunonis in Samo, Argis, & Lucania. In O-
lympo etiam peregrina quædam sacra, ritusq; arcanos peregerunt,
ex quibus adhuc Mithri sacrum permanet, prius ab eis demonstra-
tum. Romanis verò plurimum per libidinem insultaverunt: ac præ-
terea digressi à mari, prædationibus eorum itinera infestaverunt,
marique propinquas villas exciderunt. Duos quoque aliquando
prætores rapuerunt Sextilium & Bellinum, & prætextatos eos unà
cum ministris & lictoribus abduxerunt. Ceperunt & Antonii trium-
phalis viri filiam rus euntem, eaque magna redempta est pecunia.
XXX Summæ autem fuit, quod referam, petulātiæ. Si quis ab ipsis captus
IX Romanum se esse vociferaretur, nomenque ederet, perterritos se,
sibiq; metuere simulantes, femora percutiebant sua, supplicesque
ei facti veniam flagitabant: & qui ita humiliter deprecari eos vide-
ret, serio agere putabat. Interim alii calceos ei subligabant, alii to-
ga amiciebant, uti ne in posterum iterum Romanus esse ignorare-
tur. Postquàm ludibrio hominis tandem saturati essent, medium
in mare scalam protendentes abire jam tum, ac valere jusserunt, &
si quis descendere nollet, vi impulsum merserunt. Cæterùm ea pi-
ratarum classis universum propè mediterraneum mare obtinebat,

 omnes-

Pompeio bellum piraticum decretum.

omnesque eo mercatores arcebantur: Quapropter annonæ caritate pressi, majoresque in posterum metuentes difficultates Romani, Pompejum ad liberandum piratis mare emittendum cogitaverunt. Legem autem tulit Gabinius unus ex Pompeij familiaribus, quæ XL non classis præfecturam, sed apertum uni in omnes homines, nullisque obnoxium legibus imperium dabat. Præesse enim lex omni quod est intra columnas Herculis mari jubebat, omnique terræ usque ad CCCC. stadia à mari dissitæ: (qua sanè mensura pauca Romanis subdita loca non includebantur: quin & maximas gentes ea, & potentissimos reges comprehendebat) præterea legatos eum ex senatu quindecim deligere, ex ærario & à publicanis pecuniæ quantum vellet accipere, ac naves ducentas, ipsumque multitudinis & delectus sociorum navalium atque classiariorum potestatem habere. Promulgatam legem mirifico applausu populus excepit. At pro XLI ceribus senatus infinita ea nullisque circumscripta legibus potestas invidia quidem superior, formidabilis autem esse videbatur, ideoque legem impugnabant. Solus Cæsar ei patrocinabatur, minimè quidem in Pompeij gratiam, sed jam inde ab initio populi favorem captans. Cæteri senatores graviter Pompejum reprehenderunt. inter quos consulum alter cùm ei dixisset, Romulum eum æmulantem, similem vitæ exitum non effugiturum, penè est à populo necatus. Catulo adversus legem dicere aggresso populus verecundia viri altum silentium tenuit. Atque is, honorificè multa de Pompejo, ac citra invidiam locutus, populo consuluit ut parcerent ei, neque tantum virum uni ex alio objicerent discrimini atque bello: Quem enim (dicebat) alium habebitis, si hunc perdideritis? ad hoc una voce populus: Teipsum, exclamavit. Itaque Catulus cùm non persuaderet, abiit. Roscio autem in concionem progresso aures nemo præbuit: cumque is digitis demonstraret, non solum, sed cum collega Pompejum rei præficiendum, præ indignatione tantum (sic enim traditus est) clamorem sustulit populus, ut corvus forum casu tum supervolans attonitus in turbam deciderit. Propterea non ruptura aut divulsione aeris vehementer conturbati decidere aves videntur: sed ictu vocis percussæ, cùm ea vehementior atque copiosior in aere æstum quendam & fluctum excitavit. Ita tum soluta est concio. Quo die autem lex perferenda fuit, rus XLII abiit Pompejus: perlatamque legem audito, noctu in urbem rediit, concursum ad se invidiosum fore cogitans. Exorto sole in publicum progressus, rem sacram fecit: inde concione habita, effecit uti multa adjicerentur iis, quæ ante decreta fuerant. duplumque propè prioris apparatum reddidit. Quingentas enim naves instruxit, legionariorum cxx. equitum quinque millia coegit, ex senatu viginti quatuor legatos delegit, duos quæstores habuit. Statim verò precia rerum venalium decreverunt, lætantique populo sermonem ea res dedit, ipso Pompeij nomine sublatum bellum esse.

Qua ratione id confecerit.

Enimverò Pompejus mari mediterraneo in tredecim portiones diviso,

viso, singulisque harum certum navium numerum, & legatum præ-
ficiens, uno momento omnes in partes distributo exercitu, naves
piraticas in mari confertas una deprehensas indagine cinxit, statim-
que assecutus in terram eduxit. Quæ verò dissipari à se invicem, &
effugere occupaverant, eæ undique in Ciliciam, veluti alveare
quoddam, se recipiebant: adversum hos piratas ipse cum sexagin-
XL ta totius classis optimis navibus ire statuit. Non ante tamen id fe-
III cit, quàm omnibus latrociniis expurgavit Tyrrhenum, Africum,
Sardonum, Corsicum, Siculumque maria: id quod & seipso indefes-
so, & legatis alacribus utens, quadraginta dierum spacio confecit.
Cùm autem Romæ Piso consul ira invidiaque ductus apparatum
classis ejus impediret, militesque classiarios dimitteret: navalibus
copiis Brundusium advocatis, ipse per Etruriam ad Vrbem accessit.
Quod ubi Romæ innotuit, universi cives obviam ei sese effuderunt,
quasi diu absenti, & quem non ante paucos dies emisissent. Gaudii
autem causa fuit insperata mutationis celeritas, quæ magnam an-
nonæ copiam effecerat. Itaque parum abfuit, quin Piso consulatu
dejiceretur: in eamque rem rogationem jam conscripserat Gabi-
nius. Sed Pompejus & hoc prohibuit, & cæteris in rebus agendis *Bonitas in*
æquum sese ei præbuit, ac impetratis quæ voluisset, Brundusium *Pisonem.*
XL rediit, indeque solvit. Occasioni vero intentus, ideoque festi-
IV nans, & urbes navigando prætervectus, Athenas tamen non præ-
teriit, sed eò egressus sacra Diis fecit, populumque salutavit: atque
inde statim discedens, singulares versus de se conscriptos legit, u-
num intra portam:

Quatenus hominem te esse nosti, eatenus es Deus.

Extra autem:

Expectatum vidimus, coluimus, & prosequimur.

Vt autem quibusdam ex piratis, qui conjunctis adhuc navigiis va-
gabantur, deprecantibus humanum se præbuit, acceptisque in po-
testatem navibus eorum & corporibus, nihil mali fecit: reliqui et-
iam in spem bonam venientes, evitatis cæteris ducibus Pompejo
sese cum uxoribus & liberis dederunt. Pompejus omnibus peper-
cit, horumque deinde potissimum opera reliquos, qui extremorum
sibi facinorum conscii latitabant adhuc, indagavit ac cepit. Pleri-
que autem & potentissimi, liberis suis, pecuniaque & prœlio inutili
turba in castellis apud Taurum oppidisque validis repositis, navi-
bus ipsi conscensis apud Coracesium Ciliciæ promontorium Pom-
pejum adventantem substiterunt: victique ab eo navali pugna &
obsessi, tandem exorata per præcones salute, se ipsos, urbesque &
insulas, quas occupatas ita munierant, uti oppugnari ac vi capi
XLV non facilè possent, in potestatem ejus tradiderunt. Hoc modo
bellum confectum, prædones undique mari profligati intra tertium
mensem. Naves multas alias, æreis rostris armatas nonaginta, Pom-
pejus cepit. Ipsos autem piratas, quorum erat super viginti mil-
lia numerum, occidere ne cogitavit quidem: dimittendos porrò,
commut-

committendumque ut homines egeni & bello vivere soliti pleriq; aut in varias regiones dissiparentur, aut inter se rursus coirent, nullo modo censuit. Enimverò cum animo suo reputans, hominem natura suapte neque efferum, neque quod domari non possit esse animal, sed vitiis contra naturam utendo degenerare: disciplina porrò, locorumque & victus mutatione feras etiam cicurari, sævitiamque suam cultui mansuetiori adhibitas exuere. Has secutus rationes, transferre eos à mari in terram statuit, vitæq; placidæ adsuefacere, urbes eis habitandas, agrumq; colendum mandando. Proinde multos eorum in exiguis & prope desertis jam Ciliciæ urbibus collocavit, agro iis addito. Solos etiam urbem nuper à Tigrane Armeniæ rege vastatam instauravit, multosq; de piratis in ea posuit. Multos Dyme recepit, urbs Achaica multum bonumque agrum habens, & tum habitatoribus egens. Hæc invidi ejus carpebant. Quæ verò in Creta cum Metello egit, ea ne summis quidem ejus amicis voluptati fuerunt. Is Metellus necessarius illius Metelli, qui in Hispania Pompeij fuerat collega, dux in Cretam, ante quàm Pompejus Imperator contra piratas crearetur, missus fuerat. Ibi enim alius præter Ciliciam fons latrociniorum extiterat, multosque prædonum Metellus deprehensos exciderat atque deleverat. Qui autem adhuc supererant, & in obsidione habebantur, ij supplicibus missis literis Pompejum in Cretam advocabant, quod ea insula ipsius sub imperio esset, & mensura ejus undiquaque contineretur. Pompeius accepta conditione Metello scripsit, uti bellum desineret: urbibus quoque per literas mandavit, ne Metello obtemperarent. Misit etiam eo legatum suum L. Octavium, qui intra muros ad obsessos accessit, pro iisque propugnans, non gravem modò & importunum, sed & ridiculum ostendit Pompeium, qui nomen gloriamque suam præ invidia & contentione honorum cum Metello, amuleti loco hominibus impiis, & scelestis utendam daret. Nam ne Achillem quidem ut viro erat dignum, sed planè adolescentuli in morem egisse dicebant, stolida gloriæ cupiditate elati, qui reliquis interdiceret, ne quis telo Hectorem peteret, eoque icto

Ratio domandi homines.

XLVI

Creticum bellum.

XLVII

Ipse ita posterior, prærepta laude, veniret.

Pompejum autem præterea uti multis laboribus merito duci triumphum eriperet, defendendo publicos hostes salutē iis attulisse. Non cessit tamen Metellus: sed & piratas excidit, suppliciisque affecit, & ignominiosè habitum in castris Octavium dimisit. Posteaquàm Romæ renunciatum est, bellum Piraticum esse confectum, Pompeiumque ocio fruentem per urbes circumire: Manilius unus de tribb. plebis legem promulgat, ut Pompeius accepta omni Luculli provincia, omnibusque copiis, præterea etiam Bithynia, quam tum Glabrio tenebat, retento etiam navali iisdem quibus ante conditionibus imperio, contra Mithridatem & Tigranem bellum gerat. Id nihil erat, nisi universum Romanum imperium unius potestati tradere. Quæ enim provinciæ priori lege ei concessæ non videbantur, Phry-

XLVIII

Lege Manilia bellum Mithridaticum Pompeio decretum.

Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia superior, Colchis, & Armenia, hæc tum ei addicebantur, unà cum iis, quibus Mithridatem & Tigranem debellaverat Lucullus copiis. Veruntamen Luculli minorem habebant optimates rationem, quanquam iniquè cum eo atque ingratè agi arbitrarentur, cui rerum gestarum gloria eriperetur, ac triumphi verius, quàm belli successor daretur. Potentiam Pompeij graviter ferebant, constituique ea tyrannidem sentiebant: ideò privatim sese cohortabantur ad impediendam legem,
XL defendendamque libertatem. Sed ubi tempus perferendæ legis ap-
IX petiit, reliqui metu populi causam destituerunt: Catulus cùm multis legem reprehendisset, neque de populo quenquam movisset, alta voce de rostris aliquoties senatum montem quærere majorum exemplo aliquem, clivumve jussit, quo confugientes libertatem tuerentur. Perlata est lex omnium (ut fertur) tribuum suffragiis, absentique Pompejo omnis ferè ea potestas decreta, quam bello, ar- *Simulatio*
misque capta urbe Sylla obtinuerat. Atqui ipse literis acceptis de- *Pompeij.*
cretoque cognito amicis præsentibus atque gratulantibus, supercilium contraxisse dicitur, & femur feriisse, ac, veluti exosus jam imperia exclamasse. Hui, infinita certamina! quàm præstiterat unum ex obscuris fuisse, si nullus bella gerendi finis erit, neque invidiam imperiorum exuere, & in agro cum uxore degere unquam licebit. Hanc ejus simulationem ne familiarissimi quidem probaverunt, scientes eo magis ipsum gaudere, quod ad ingeneratam ejus ambitionem discordia cum Lucullo tanquam fomes accessisset. &
L verò statim res ipsæ hoc demonstraverunt. Etenim ubique propositis edictis milites ad se vocavit, principes regesque subditos ad se excivit, regionemque peragrans, nihil eorum quæ Lucullus constituisset, immotum reliquit: quin & pœnas ab eo irrogatas remisit, & dona ademit, totusque in eo fuit, ut Lucullum ejus admiratoribus ostenderet nullius rei potestatem habere. Ea propter illo per amicos expostulante, visum fuit è re, uti convenirent, congressique
sunt in Galatia. Sicut autem consentaneum erat summos duces, re- *Cum Lucullo*
busque præclarissimè gestis splendidos, lictoribus fasces laureatos *congressus.*
præferentibus obviam facti sunt. Ibi cùm Luculli lictores Pompei lauros emarcuisse planè viderent (nam per loca arborum nuda & gelida processerat, Lucullus autem per virentia & opaca) de suis lauris recentibus adhuc Pompejanos fasces exornaverunt: quo videtur præmonstratum signo fuisse, Pompejum venire Luculli victoriæ præmia & gloriam interceptum. Erat Lucullus consulari tum dignitate, natuque major: Pompejus ob duos actos triumphos majori in existimatione. Primus eorum congressus quàm maximè civilis amicusq; fuit, unius alterius res gestas prædicantium, mutuoque congratulantium. in ipso autem colloquio ad æquale moderatumve perveniri nihil potuit. exprobrantesque Pompejus Lucullo opum, Lucullus Pompejo imperiorum cupiditatem, ab amicis
LI ægrè dirempti sunt. Ex eo Lucullus in Galatia agrum captivum,

& mu-

& munera quibus volebat assignavit: Pompeius paulùm remotis castris, edixit ne quis ei obsequeretur, militesque ab eo omnes abstraxit, mille sexcentis exceptis, quos ob contumaciam & ipsi inutiles, & Lucullo infensos fore cogitabat. Palam quoque facta Luculli exibilans, contra tragicos apparatus eum regum, umbratilibusq; prœliis decertasse ferebat: sibi certamen contra veras & castigatas copias superesse; Mithridate jam ad scuta, gladios, equosque confugiente. Lucullus autem convicia reponens, ire Pompeium dicebat, uti cum larva & umbra hostium depugnaret, solitum aliàs ignavæ volucris instar in aliena cadavera devolare, hostilesque reliquias laniare: ita cum Sertorio, Lepido, Spartaco victo nomen suum inscripsisse rebus à Metello, Cratulo, Crasso confectis: itaque mirum non esse, si homo qui quacunque arte servilis triumphi in partem se ingerere conatus fuerit, nunc in gloriam Armeniaci Ponticique belli subeat. Proinde Lucullus provincia abiit. Pompeius cùm per LII omne quod est inter Phœnicen & Bosporum mare navalia præsidia collocasset, ipse adversus Mithridaten duxit, qui phalangem triginta millia armatorum habens, & duo equitum millia, prœlia tamen coire non audebat. Et primum cùm natura munitum montem, in quo forte castra posuerat, tanquam aquæ expertam reliquisset Mithridates, eum ipsum occupavit Pompeius: & ex stirpium ibi pullulantium natura, & locorum convexitatibus conjectatus scaturigines aquarum ibi locorum esse, ubique jubens puteos agi, abundè aquarum castris paravit: ut mirari subierit, tam longo tempore eam rem à Mithridate ignoratam fuisse. Deinde ei exercitum suum circundedit, munitionibusque cinctum in obsidione habuit. Mithridates XLV. dies tolerata obsidione, cum validissimis copiarum suarum occultè erupit, cùm prius bello inutiles & ægrotos occidisset. Postea apud Euphraten eum assecutus Pompeius, copias juxta collocavit; veritusq; ne Euphraten transire occuparet, media de nocte armatum exercitum in eum duxit. Fama est eo tempore Mi- LIII thridatem in somnis ea vidisse, quæ eventum ei prædicerent. Imaginatus est enim se cùm secundo vento Ponticum mare pernavigasset, jamque Bosporo apparente, amicos, ut qui certam salutem sibi partam lætaretur, consalutasset, subitò ab omnibus destitutum exigua in cymba hinc inde jactatum fuisse. Hujusmodi eum cogitationibus insomniisque detentum amici excitaverunt, irruere Pompeium nunciantes. Necessariò autem erat pro castris propugnandum: ideò duces exercitum in aciem eduxerunt. Pompeius hostium instituto cognito, nocturnum prœlium formidans, satis esse existimabat, si circumvenirentur uti ne effugere possent, facta luce pugnandi occasionem meliorem fore. Sed qui natu erant inter centuriones maximi, orando & instando impulerunt, ut hostem statim invaderet. Non enim tenebræ obtinebant planè, sed luna ad occasum vergens conspicienda adhuc corpora præbebat: idque maximè damno hosti fuit. Romani enim lunam à tergo habentes in hostem ibant, eamque

Expeditio in Mithridatem.

Nocturna pugna Mithridates victus.

eamque jam occasui proximam: quo fiebat ut umbræ longe excurrerent, hostesque intervallum acierum quantum esset cùm cernere non possent, veluti comminus jam congressis Romanis pila frustra emitterent, neque quenquam tangerent. Quod ubi senserunt Romani sublato clamore irruerunt, ac subsistere non ausos, præque terrore in fugam se conjicientes straverunt, ultra decem millia cæ-
LIV sis permultis, castrisque potiti sunt. Mithridates cum octingentis equitibus per Romanos erupit: mox omnibus cæteris dilapsis, solus cum tribus relictus est. De tribus una fuit Hypsicratea pellex, virili semper animo audaciaque usa, ita ut Hypsicratem rex appellaverit. Ea tum Persæ habitu equoque instructa, neque cursus longitudine, neque regis corpus equumque curando defatigata est. Tandem ad castellum Inora, regia pecunia & thesauris plenum pervenerunt. Ibi rex inter eos qui ex fuga eò confluxissent, preciosas vestes distribuit: amicorum quoque singulis lethale venenum dedit, ne quis invitus in hostium potestatem veniret. Ipse in Armeniam inde ad Tigranem profectus est: cùmque is recusasset hospitium, interfectoriq; ejus centum talenta præmii loco per edictum constituisset, fontibus Euphratis præteritis per Colchidem fugit. Cæterùm Pompejus in Armeniam irrupit, vocatus à juniore Tigrane, qui jam à patre defecerat, & se ad Araxem fluvium (qui ex iisdem cum Euphrate locis ortus adversus orientem profluit, inque mare Caspium exit) obviam ei dedit: conjunctique unà perrexerunt, urbes
LV in suam potestatem recipientes. At rex Tigranes nuper à Lucullo fractus, cùm mitem placidoque ingenio præditum Pompejum audisset, imposito in regiam præsidio, amicisque & cognatis ad se receptis, ipse traditum sese Pompeio profectus est. Vt eques ad castra venit, duo Pompeiani lictores equo eum descendere, peditemque ire jusserunt: neminem enim unquam equitare in castris Romanis visum. Et in hoc obtemperavit Tigranes, & præterea ensem suum iis tradidit. Posteaquàm ad ipsum pervenit Pompeium, cidarim capiti detractam ante pedes ejus deponere, seque (id quod erat turpissimum) ad genua ipsius provolvere intendit. Sed Pompeius prævertit, dextra eum arreptum ad se attrahens, ac juxta se, filium verò Tigranem ab altero latere collocans. Tum ita locutus est: Lucullo cætera tua damna imputare debes, qui tibi Syriam, Phœnicen, Galatiam, Sophenem ademit: quæ ad hunc diem servasti, ea retinebis, injuria, quam Romanis intulisti, sex talentorum millibus
LVI compensata: filius tuus Sophenæ rex erit. Hæc Tigranes pergrata habuit; Romanisque regem eum salutantibus, magno perfusus gaudio, militibus Romanis singulis dimidiam minam argenti, centurioni minas decem, tribuno militum talentum se dono daturum pollicitus est. Iunior autem Tigranes cum molestè hæc ferret, & ad cœnam vocatus, nihil se isto honore Pompeii opus habere, sed alium à Romanis impetraturum respondisset, in vincula positus, & ad triumphum est servatus. Paulò post Phraates Parthiæ rex misit,

Tigranes ut in potestatem Pompeij venerit.

qui

qui Tigranem filium, uti generum ſuum, à Pompejo expoſcerent, utque provinciarum terminum Euphratem haberet poſtularent. His Pompejus reſpondit, Tigranem patri magis quàm ſocero deberi, jus autem ſe pro fine imperii habiturum. Inde Afranio Armeniæ præſidio relicto, per gentes circa Caucaſum proficiſcens contra Mithridatem, moleſto admodùm itinere perrexit. Inter has gentes maximæ ſunt Albani & Iberi: quorum hi ad Moſchicos montes & Pontum pertinent, illi orientem verſus & Caſpium mare vergunt.

Vt Mithridatem ſit perſecutus.

Albani primùm petenti tranſeundi facultatem Pompejo conceſſerunt: poſt cùm hyems exercitum in ipſorum regione deprehendiſſet, & feſtum Saturnalia Romani agerent, collecti ad quadraginta millia, & Cyrnum fluvium (is ex Ibericis montibus ſcaturiens, Araxe, qui ex Armenia defluit, in ſe recepto, duodecim oſtiis in Caſpium mare exit: quidam Araxem non miſceri Cyrno, ſed ſeorſim haud longè ab ejus oſtiis in id pelagus effluere aſſerunt) tranſgreſſi, Romanos invaſerunt. Pompejus fluvium tranſire eos, tameſi reſiſtere poterat, nemine interturbante paſſus, inde adducto exercitu fudit, ingentique ſtrage affecit: pòſt regi eorum per legatos deprecanti gratia delicti facta, initoque fœdere, adverſum Iberos profectus eſt. Hæc natio neque minus quàm Albani populoſa, & bello etiam potentior, à Mithridate gratiam inire Pompejo repellendo magnopere ſtudebat: alioquin neque Medis neque Perſis ſubditi erant, & Macedonicum quoque imperium ſubterfugerant ob Alexandri celerem ex Hyrcania diſceſſum. His quoque magno prœlio fuſis (nam novem Iberorum milli cæſi, ultra decem millia capti ſunt) Pompejus in Colchidem intravit. Ibi ad Phaſin amnem Servilius ei occurrit cum claſſe, quæ Pontum cuſtodiebat. Cæterum Mithridatem perſequi in Boſphoranas & Mæoticas gentes ſeſe recipientem, res erat quæ in magnas incurreret difficultates. Interim renunciatur, Albanos denuò deſciviſſe. In hos præ ira & ſtudio contendendi converſus, Cyrnum fluvium ægrè ac magno cum periculo tranſivit, quod barbari pleraſque fluminis partes vallis adactis intercluſerant. Cùmque progrediendum eſſet longo & difficili, aquæque experte itinere, decem millibus utrium aqua impletorum aſſumptis, in hoſtem contendit, in eumq; ad Abantem fluvium incidit. inſtruxerant Albani aciem, LX. peditum millia, equitum millia XII. erant autem plerique malè armati, pellibuſque modò ferarum tecti. Ducebat regis frater Coſis: atque is commiſſo prœlio in ipſum Pompejum tendens, jaculo eum, qua thoracis eſt commiſſura, feriit: Pompejus autem comminus perfoſſum interfecit. Hac in pugna memorant Amazonas quoque ab iis, qui ſunt circa Thermodontem fluvium, montibus profectas Albanis adfuiſſe. Et cùm à prœlio ſpolia legerent Romani, peltas quidem Amazonicas & cothurnos invenerunt, corpus autem muliebre nullum apparuit. Habitant Amazones in partibus Caucaſi ad Hyrcanum mare pertinentibus, non finitimæ Albanis: etenim Gelæ & Leges interjacent, cum quibus

Amazones.

Albani primùm petenti tranſeundi facultatem Pompejo conceſſe- LVII

Servilius ei occurrit cum claſſe, quæ Pontum cuſtodiebat. Cæte- LVIII

quibus illæ quotannis ad Thermodontem accedentes per duos
LIX mensses conversantur, atq; iis finitis digressæ seorsim vivũt. Secundũ
hanc victoriam Pompeius cùm in Hyrcaniam & ad mare Caspium
(à quo tridui itinere aberat) ire vellet , multitudine venenato-
rum reptilium prohibitus , in Armeniam minorem recessit. Ibi
Elymæorum & Medorum regibus, qui legatos ad ipsum mitte-
bant , amicè respondit : Parthum autem, qui facta in Gordienem
impressione Tigranis regionem infestabat, Afranio cum copiis mis-
so ejecit, & usq; ad Arbelitidem insecutus est. Porrò autem pellicũ
Mithridatis cùm multæ ad ipsum adducerentur, nulli corpus mi-
scuit, sed omnes parentibus earũ & propinquis remisit: erant enim
LX pleræque ducum regulorumve filiæ & uxores. Stratonice, quæ apud
Mithridatem in summo erat honore, arcemque ingenti auri the-
sauro custodiebat, filia fuit, ut ajunt, citharœdi cujusdam senis,
minimè alioquin lauta re præditi. Hæc cùm in convivio fidibus ce-
cinisset, ista statim cepit Mithridatem, ut cum ipsa illicò iverit cu-
bitum, dimisso patre, qui iniquo animo ferebat, ne compellatum
quidem sese benignè. Verum ubi sub auroram experrectus mensas
vidit argenteis & aureis poculis onustas, magnam famulorum tur-
bam, eunuchos & pueros pretiosas ad se vestes afferre, equum ꝑ fo-
ribus ornatum eo more quo amicorum regiorum equi solent asta-
re, illudi perq; jocum se vexari putans, effugere per fores inten-
dit. Famulis autem inhibentibus, dicentibusque regem opibus
ipsum cujusdam divitis nuper mortui donare, hasq; exiguas tantũ
esse primitias, cæterarumq; divitiarum indicia: vix tandem fidem
habens purpura se vestivit: insiliensq; in equum, per urbem vectus
est, vociferans passim : Hæc omnia mea sunt: & iis qui irridebant:
Non, inquit, hoc mirum est, sed quod non insaniens præ lætitia ob-
LXI vios saxis impeto. His natalibus orta Stratonice, Pompeio & ar-
cem tradidit, & multa dona obtulit: Pompejus iis tantùm acceptis,
quæ ad templorum ornatum & triumphi splendorem facerent, cæ-
tera Stratonicæ habenda permisit. Similiter missum à rege Ibero-
rum lectulum, mensam, & solium aurea omnia, flagitante ut acci-
peret, quæstoribus in publicum referenda tradidit. In novo præ-
terea castro in secretas quasdam Mithridatis literas incidit, easque
non sine oblectatione percurrit, quòd ingenium illius præclarè in-
dicarent. Deprehendit enim eũ veneno sustulisse cùm alios multos,
tum filium suum Ariarathem, & Alcæum Sardianum, quod is eũ e-
questrium certaminũ gloria superasset. Erãt & conscripta insomnio-
rum judicia, quæ partim ipsi, partim mulierib. evenissent. Repertæ
etiam Monimæ & Mithridatis literæ lascivæ, mutuo scriptæ. Theo-
phanes orationem quoque Rutilij inventam ait, qua ad cædem Ro-
manorum per Asiam cohortatus is Mithridatem fuisset: quod ple-
riq; malitiosè fictum à Theophane conjiciunt, an quod Rutilium
ipsius planè dissimilem odisset, an quod Pompeio gratificaretur,
cujus patrem Rutilius in historiis pessimum fuisse hominem demõ-

Pellices Mithridatis.

Secretæ Mithridatis literæ.

straverat. Amisum inde profectus Pompejus, in rem reprehensione dignam propter ambitionem incidit. LXII Etenim qui Lucullo multis verbis exprobrasset, quod is hoste vivente constitutiones quasdam edidisset, munera & honores distribuisset, id quod victores confecto demum omni bello facere usu receptum esset: is eum Mithridate Bosphorum obtinente justasque copias secum jam habente, eadem quæ Lucullus tanquam jam debellato, agitabat: provincias componebat, munera dividebat, multis ad ipsum principib. duodecimque barbaris regibus profectis: quibus etiam id gratificatus est, uti Partho rescribens non, ut alii, regem regum eum salutaret. Vehemens autem amor incesserat Pompejo Syriam recipiẽdi, & per Arabiam ad rubrũ mare proficiscendi, ut victor ubiq; ad mare quod extra terram alluit perveniret. Nam & in Africa primus vicendo usque ad Oceanum progressus fuit & in Hispania Atlanticum pelagus finem Romano Imperio fecit: tertium quoq; Albanos persequens, parum abfuit, quin ad Hyrcanum usque mare excurreret. Ita expeditionis finem mare rubrum sibi statuens, exercitum movit, cùm aLXIII lioquin Mithridatem armis indagari difficulter posse videret, & fuga, quàm bello molestiorem esse. Huic graviorem quàm Pompejus esset hostem, famem nimirum relicturum se dicens, navalia præsidia constituit. quæ navigantes in Bosphorum observarent negociatores, deprehensosque morte punirent. Ipse cum exercitus majori parte iter ingressus, cùm in cadavera eorum, qui Triario duce infeliciter cum Mithridate pugnaverant, inhumata etiamnum incidisset, honorificè sepeliit: quod à Lucullo neglectum, haud minimam odiis in ipsum causam præbuisse videtur. Inde Afranij opera Arabib. qui circa Amanum montem accolunt in potestatem redactis, ipse in Syriam profectus, eam, ut quæ legitimos reges non haberet, provinciam ditionemque populi Romani redegit. Iudæam porrò subegit, regemque Aristobulum cepit: urbes partim condidit, partim supplicio affectis tyrannis libertati restituit. Plu- LXIV rimum autem ocii in dijudicandas civitatum regumque controversias impendit, missis ad arbitrandũm amicis, quo ipse non proficiscebatur: sicut Armeniis etiam ac Parthis de finibus litigantibus, arbitriumque ipsi deferentibus, tres suorum misit, qui rem componerent. Magnum enim nomen potentiæ ejus, majus virtutis erat atque clementiæ: eoque pleraque suorum amicorum & familiarium peccata occultabat, natura à puniendis delictis alienus, ac tam benignum suis se in congressu præbens, ut facilè eorum avaritiam ac perversitatem toleraret. Qui plurimum apud ipsum posset, Demetrius erat libertus, juvenis ingenio non malo, sed fortunæ nimius: de quo tale quiddam fertur. Cato, is qui philosophus est usurpatus, cùm adhuc juvenis esset, magna tamen gloria, altosque spiritus duceret, Antiochiam accesserat urbis ejus perlustrandæ causa, absente Pompejo: pedes ipse ibat, amici equites comitabantur. Hic cùm ante urbis portam turbam virorum candidatorum, & juxta

Pompeij peccatum.

Syriam & Iudæam subigit.

Demetrij liberti fastus.

& juxta viam ephebos seorsim, seorsim pueros adstare videret, existimans sibi nihil talia curanti honoris & reverentiæ causa hæc fieri, indignè tulit, amicosq; ab equis descendere, & unà ire jussit. Ubi propius accesserunt ad portam, magister ejus pompæ coronatus baculumq; gestans occurrit, & ex ipsis, quæsivit, ubinam Demetrium reliquissent, & quando is esset venturus? Tum Cato amicis in risum

LXV conversis: ò miseram (inquit) urbem: nihilque aliud respondens præteriit. Veruntamen Pompejus ipse à Demetrio ludibrio habitus, idq; æquo animo sustinens, effecit ut eò leviora aliorum in eum odia essent. Traditum est sæpe numerò in conviviis Pompejo cæteros expectante, illum accubuisse, ac præ fastu pileum usque ad aures capiti attraxisse. Idem Demetrius antequàm in Italiam rediret, jam Romæ amœnissima suburbana, ac gymnasia pulcerrima habebat, hortique pretiosi erant, qui Demetrii nuncupabantur. Et verò ipse Pompejus ad tertium usq; triumphū ædibus usus est minimè splendidis: post cùm Romanis insigne illud, & præclarum extruxisset theatrum, aliquantò splendidiorem priore domum veluti appendicis loco sibi ædificavit: sed hanc quoque ita invidiæ securam, ut qui eam post Pompejum occupavit, miratus sit, & quæsiverit, ubi

LXVI nam Pompejus Magnus cœnasset. Arabiæ autem Petreæ rex cùm pridem sprevisset Romanos, tunc verò magno terrore percussus imperata facturum sese scriberet, Pompejus ut animum ejus exploraret, expeditionem adversus Petram suscepit multis multorū reprehensionibus obnoxiam. etenim subterfugere eum persecutionem Mithridatis censebāt: & contra illum antiquum adversarium potius ire debere existimabant, qui bellum novo apparatu resuscitare, ac per Pannonios & Scythas Italiam versus proficisci nunciabatur. At verò Pompejus, qui facilius belligerantem opprimi, quàm fugientem comprehendi posse judicaret, frustra eum insequendo tempus terere nolebat, potiusque interim alias res veluti appendices ejus belli gerere statuebat. Sed eam controversiam fortuna diremit. Nam cùm haud procul à Petra abesset, jamque sub vesperam vallo jacto sese eques ante castra exerceret, tabellarij à Ponto citatis equis advenerunt, lætum nuncium afferentes: hoc enim indicant cuspides hastarum lauro revinctæ. Quos simul atque conspexerunt milites, ad Pompejum concurrerunt: isque cùm initiò exercitationes ad finem perducere vellet, clamore eorum precibusque victus, ab equo descendit, & literis acceptis in medium progressus

LXVII est. Tribunal nullum erat, neque adhuc militari more magnis cespitibus invicem impositis suggestum excitaverant: itaque raptim jumentorum clitellis congestis editum aggerem extruxerunt. In eū progressus Pompejus, militibus renunciavit Mithridatem mota à filio ejus Pharnace seditione sua ipsius manu mortem oppetiisse, Pharnacem suo & populi Romani nomine omnia in potestatem accepisse, itaque ad se scripsisse. Accepto hoc nuncio milites summo

Expeditio in Petram.

Mithridatis mors.

 (uti

(uti par erat) gaudio affecti, sacrificiis & conviviis vacarunt, in uno
Mithridate infinitos hostes periisse rati. Pompejus autē cùm ei bel-
lo longè facilius quàm ipse expectasset finem imposuisset, statim
motis ex Arabia castris, & peragratis quę in medio erant provinciis,
Amisum venit. Ibi multa à Pharnace missa munera accepit, multa LX
regiorum amicorum, ipsiusque etiam Mithridatis cadaver, cogni- VIII
tu haud facilè, quòd ministri ignoraverant cerebrum eliquandum
fuisse: curiosi tamen ex cicatricibus agnoverunt. ipse enim Pom-
pejus inspicere non sustinuit, invidiamq; fortunæ amolitus, Sino-
pen remisit. Vestis autem & armorum, quæ Mithridates gessisset,
magnitudinem splendoremque admiratus est. Baltheum Publius
Iter Pompeij victoru. quidam surripuit, XL. talentis confectum, & Ariarathi vendidit: ci-
darim miro artificio elaboratam Cajus, qui cum Mithridate educa-
tus fuerat, oranti Fausto Syllæ Filio clam tradidit. Hi cùm in præ-
sentia Pompeium fefellissent, Pharnaces postea re comperta, suppli-
cio fures affecit. Rebus Ponticis constitutis Pompeius proinde ma- LXII
jori cum pompa, ac minori cum festinatione iter fecit. Cùm Mity-
lenem pervenisset, urbem in Theophanis gratiam libertate dona-
vit, poetarumq; certamen ita à majoribus institutum inspexit, qui-
bus res ipsius gestæ materia carminum erant. Theatri autem for-
mam probans, lineamentis eam expressit, uti ad ejus exemplū Ro-
mæ aliud, majus tamen ac magnificentius ædificaret. Rhodi omnes
rhetores audivit, singulosque talento donavit. Posidonius disputa-
tionem quoque ejus cum Hermagora sophista de generali quæstio-
ne habitam perscripsit. Athenis cum eodem modo philosophos tra-
ctasset, urbi ad ædificationes quinquaginta talenta largitus, splen-
didissimum sese mortalium in Italiam, suisque quorum tenebatur
Mucia divortium. desiderio, exoptatissimum venturum speravit. Enimverò quicunq;
is est genius, qui magnis atque amplis fortunæ muneribus triste ali-
quid admiscere solet, is jam pridem domi illius delitescens, minus
jucundum ei reditum machinatus fuerat. Etenim per ejus absen-
tiam Mucia pudicitiam imminuerat: ac Pompeius cùm longius ad-
huc abesset rem istam contempserat, postquàm propè Italiam per-
venit, & magis ocioso (ut videtur) animo crimen perpendit, nun-
cium ei remisit, neq; tum, neque post divortium causam discidii in-
dicans. Verùm ea in epistolis Ciceronis est perscripta. Varii autem LX
de Pompeio sermones Romam perferebantur, trepidabaturq; vulgò
quod exercitum rectà ad urbem adducturus, & tyrannidem occupa-
turus crederetur: & Crassus adeò sive revera metuens sibi, sive ut
suo exemplo calumniæ vires daret, odiaq; hominum in Pompeium
incenderet, cum liberis & opibus Roma excessit. Sed Pompeius ut
primùm Italiam attigisset, advocatis in concionem militibus, allo-
cutus eos benignè & quæ præsens occasio ferret, verbis persecu-
tus, discedere unumquemlibet in patriam, & ad suos abire jussit, ac
Reditus Romam. curare uti tempore triumphi frequentes adessent. Dissipato ad hunc
modum exercitu, eaque re vulgata, mirum est quod accidit. Etenim
civitates-

civitates Pompeium inermem, ac paucis cum familiaribus tanquam
à profectione privata redire videntes, effusæ ingenti copia eum Ro-
mam usque comitatæ sunt, benevolentia adductæ: ut si quid nova-
LXXI rum rerum moliri voluisset, nihil suo illi exercitu opus fuerit. Quia
verò lex vetat quenquam triumphaturum, ante quàm triumphum
egisset in urbem venire, Pompeius postulavit, uti tantum sibi gratię
daret Senatus, ut comitia differret, donec præsens ea cum Pisone ob-
ire posset. Verùm ea petitio, Catone repugnante, frustra fuit. Ex eo
Catonis constantiam libertatemque, quibus ille unus pro jure pa- *Pompeius affinitatem Catonis petit.*
lam propugnabat, miratus, statuit eum quacunque ratione sibi ad-
jungere: & cùm is duas haberet fratris sui filias secum, alteram sibi,
alteram filio in matrimonium petiit. Cato cùm corrumpendi sui
gratia eas à Pompeio affectari nuptias intelligeret, ideoque detre-
ctaret, soror ejus uxorq; graviter tulerunt Pompeij Magni affinita-
tem ab eo recusari. Interim Pompeius cùm Afranium ad consula-
tum promovere cupiens, civibus in hortum suum veniētibus tribu-
tim pecuniam divideret, ut eos Afranio conciliaret, ejusq; rei fama
in vulgus percrebrescente, Pompeius male audiret, quod magistra-
tum quem præclarissimis ipse facinoribus uti summum decus me-
ruisset, eum hominibus indignis venalem redderet: Cato mulieri-
bus dixit: Horum quoq; opprobriorum pars ad nos redundabit ne-
cessariò, si Pompeij necessarii esse volumus. quo audito eæ agnove-
LXXII runt, rectius ipsum honori suo, quàm ipsas, consuluisse. Magnifi-
centiæ autem triumphi, tametsi in duos dies divisi, tempus non suf-
fecit: & multa eorum, quæ apparaverat, ista pompa exclusa sunt, &
ad alia exornanda spectacula reservata. Inscriptiones in triumpho
præferebantur, quibus is de gentibus ageretur indicantes. Erant
autem Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Col-
chis, Iberia, Albania, Syria, Cilicia, Mesopotamia, Phœnice, Palæ-
stina, Iudæa, Arabia, & piratæ terra marique debellati. tum castella
capta ad mille, urbes haud multò pauciores noningentis, naves
piraticæ octingentæ, urbes iterum habitatoribus præditæ undequa-
draginta. Indicabatur porrò inscriptione ante hac in Romanis re-
ditibus fuisse bis millies sestertiùm, nunc ex his quæ ipse civitati
Romanæ subegerit, redire ter millies ac quadringenties sestertiûm:
porrò in ærarium inferri nomismate & vasis auri argentique vicies
mille talenta, præter ea quæ militibus elargitus fuisset: acceperat
autem is, cui pro rata proportione minimum datur, sestertia sex.
LXXIII Captivi ducebantur præter principes piratarum, filius Tigranis Ar-
meniæ regis cum uxore & filia, tum Tigranis senioris uxoris Zosi-
me, rex Iudæorum Aristobulus, Mithridatis soror & quinque nati,
ac Scythicæ mulieres: ad hæc Albanorum, Iberorum, & Commage-
norum regis obsides, & ingens trophæorum numerus, numero præ-
liorum æqualis, ex quibus aut ipse, aut legati victoriam reportave-
rant. Id verò plurimum ad gloriam fecit, quod & nulli ante Roma-
norum contigerat, quod tertium triumphum ex tertia orbis terra-

rum parte duxit. Quippe ante ipsum quoque inventi sunt, qui ter triumpharent: sed Pompeius, qui primum ex Africa, secundum ex Europa, tertium ex Asia attulisset triumphum, de toto orbe terrarum quodammodo videbatur triumphasse. Qui in eo sunt, ut omni ex parte Alexandro similem fuisse ostendant, nondum triginta quatuor annos eum natum fuisse affirmant: accedebat autem, si veritas rei quæritur, jam ad quadragesimum. Atque adeò præclarè fuisset LXX
cum ipso actum, si vita defunctus tum fuisset, dum Alexandri adhuc IV
utebatur fortuna. Quæ enim subsecuta sunt tempora, & successus ei invidiosos, & calamitates immedicabiles attulerunt. Etenim quam in urbe potentiam meritis suis adeptus fuerat, ea injustè pro aliis utens, dum suam carpens gloriam vires eorum augeret, non sensit sua se potentia atque magnitudine seipsum pessundare. Nempe quo modo munitissimæ arces atq; partes urbium hostibus, cùm ab iis occupantur, id quod in ipsis erat positum roboris atque præsidii addunt: sic Cæsar Pompeiana potentia clarus ad opprimendam urbem, quibus rebus contra reliquos prævaluit, iisdem Pompeium quoq; ipsum evertit. Res ita acta est. Lucullum, cùm magnis à Pom- LXXV
pejo affectus injuriis ex Asia rediisset, splendidè Senatus accepit, & magis adhuc cùm Pompejus etiam rediisset amplexus, ut gloriam suam ad remp. conjungeret hortatus est. Ibi tum Lucullus (tametsi jam studium rerum gerendarum remisisset, ocioque & luxui deditus voluptatem negociis tractandis anteposuisset) Pompejum adortus, constanterq; urgens, obtinuit in Senatu, ut suæ constitutiones, quas resciderat Pompejus, ratæ haberentur, adstipulante præsertim Catone. Pompejus pulsus ac circumscriptus, coactus est ad tribunos plebis juniores confugere, quorum omnium impurissimus atque audacissimus Clodius eum arripuit, populoque submisit, inque foro præter dignitatem ejus obversantem secum rapiens, ad confirmanda ea, quæ ipse in gratiam populi promulgaret aut diceret opera ejus usus est. Et quidem, quasi non ignominia sed beneficio affecisset, mercedem postulabat: quam & postea obtinuit, cùm Ciceronem amicum suum, & qui pro ipso plurima exegisset, in gratiam ejus prodidit. Etenim in periculo versantem, auxiliumque petentem, in conspectum admittere non sustinuit, missisque ad se ab eo occludens fores, alio ostio ædibus exiit: ita ut judicii metu Cicero Roma discesserit. Interim Cæsar à bello reversus, rem ag- LXX
gressus est, quę & tum magnam ipsi gratiam & multum in posterum VI
potentiæ paravit, Pompejo autem civitatiq; gravissimum damnum attulit. Consulatum enim ambiens primum, qui Crassum cum Pompejo dissentire, atque horum alterutrum se inimicum habiturum sentiebat, ad conciliandos eos invicem animum adjecit. Quod factum honestum alioquin, & civile, causam tamen habuit malam, estque ab eo insidiosa calliditate susceptum. Omnis enim reipub. vis, quæ ante divisa veluti scapham modò in hoc modò in alterum nutantem latus æquali momento addito libraverat, in unum coacta tan-

Pompeius Clodio addictus.

cta tan-

cta tantum roboris effecit, cui obsisti porrò nequiret, quin factio-
ne sua totam rempub. everteret. Quapropter Cato dicentibus dis-
sensione Cæsaris & Pompeij (quæ post incessit) civitatem pessun-
dari, respondit: male eos judicare, qui extremum culpent: non enim
eorum dissidium & inimicitiam, sed coitionem atque concordiam *Cæsaris con-*
LXXVII primum maximumque reipub. damnum dedisse. Cæterùm Cæ- *sulatus.*
sar consul creatus, illicò egenos civium adulans, legem de coloniis
deducendis, agrisque dividendis tulit, imminuta magistratus ma-
jestate, cùm de consulatu tribunatum plebis quodammodo faceret.
Repugnando Bibulo collega, eiq; summa vi opitulari Catone ag-
gresso, palam ad rostra Pompejum produxit, nominatimq; compel-
latum interrogavit, easnè leges probaret: annuentiq;: At si quis, in-
quit, vim legibus istis faciet, nonne plebi auxilium feres? Vtique,
respondit Pompejus, adero, & contra eos qui gladios minantur, cum
gladio clypeum quoque afferam. Nihil ad eum usque diem insolen-
tius Pompejus neq; dixisse neq; egisse visus fuit: adeoq; amici ejus
excusare aggressi, excidisse ei ex tempore id dictum asseruerunt.
Sed quæ postea fecit, satis ostenderunt eum Cæsari se totum uten- *Iuliam Pom-*
LXXVIII dum tradidisse. Iuliam enim Cæsaris filiam, Cæpioni jam despon- *peius ducit.*
satam, paucis ante nuptiis destinatum tempus diebus præter omniũ
expectationem duxit: Cæpionis indignationem conjugii filiæ suæ,
quæ Fausto Syllæ filio pacta fuerat, promissione leniens. Ipse au-
tem Cæsar Calpurniam Pisonis filiam duxit. Proinde Pompejus ur-
be militibus repleta, vi omnium rerum potestatem tenuit. Hi enim
Bibulum consulem cum Lucullo & Catone in forum prodeuntem
subito invadentes, fasces ejus perfregerunt, & quidam corbem ster-
core repletam in Bibuli caput effudit: duo etiam tribuni plebis e-
um comitantes, sauciati sunt. Ita adversariis foro pulsis legem *Lex agraria.*
agrariam pertulerunt: qua inescatus populus ad omnia cicurem se
eis præbuit, ut nulli eorum instituto se opponeret, nihil inquire-
ret, sed tacitus omnibus eorum decretis suo suffragio subscriberet.
Confirmatæ proinde sunt constitutiones Pompejanæ, de quibus
cum Lucullo ei lis fuerat: decretum etiam, ut Cæsar cum quatuor
legionibus utranq; Galliam & Illyricum per quinquennium obtine-
ret: consulesque in sequentem annum designati Piso Cæsaris socer,
LXXIX & Gabinius, Pompeii assectarum coryphæus. His actis Bibulus
domi suæ se continuit, octoque integris sui consulatus mensibus in
publicum non prodiit, emissis quibus utrunque traduceret atque
accusaret edictis. Cato autem veluti divino furore concitus in Se-
natu quæ Pompejo essent, civitatique eventura prædixit. Lucul-
lus rebus deploratis in ocium se dedit tempus ad rempubl. geren-
dam suum se exegisse causatus. cùm quidem Pompejus dixit,
senem intempestivius voluptati quàm rebus publicis vacare. Atq;
hic ipse tamen Iuliæ amore statim emollitus, illique uni studens
plerunque in villis aut hortis suis agitabat unà, neglectis rebus fo-
rensibus: adeò ut Clodius tum tribunus pleb. audacissima facinora

 ipse

Clodius Pompeium vexat.

ipso spreto conatus sit. Nam posteaquàm Ciceronem urbe extur-
basset, ac in Cyprum amandasset Catonem, Cæsare in Gallias profe-
cto, cùm populum sibi omnia in vulgi gratiam agenti deditum esse
animadverteret, continuò aggressus est quasdam Pompeij consti-
tutiones convellere. Itaque & Tigranem abreptum secum tenuit, &
amicos Pompeianos in jus traxit, vires Pompeij in eis periclitans.
Tandem cùm judicii cujusdam causa processisset in publicum Pom- LXXX
peius, parata hominum impurorum manu, loco conspicuo ipse con-
stitit, atque ita quæsivit: Quisnam imperator est impudicus? quis
vir virum deperit? quis uno digito caput scabit? ad hæc illi libidi-
nosi homines, veluti chorus ad respondendum alternis instructus,
ipso togam concutiente ad singulas quæstiones respondere, Pom-
peius. Hæc etsi Pompeius ægrè ferebat, male audire non assuetus,
& hujusmodi certaminum imperitus: majorem tamen ex eo capie-
bat molestiam, quod sentiret senatui pergratum esse ipsum contu-
melia affici, proditique Ciceronis pœnas dare. Sed ubi in foro ad
vulnera usque certatum est, & quidam Clodianorum per turbam
Pompeium circumstantē obrepens gladio armatus esse compertus
est: hoc usus prætextu, cùm alioqui petulantiam & maledicentiam
Clodii formidaret, domi sese omni eo tempore, quod Clodiano tri-
bunatui supererat, continuit, cum amicis deliberans quanam ra-
tione Senatus optimatiumque iram placaret. Et Culeoni quidem LXXXI
Iuliam dimittere, atque ab amicitia Cæsaris ad Senatum redire ju-
benti non paruit: Ciceronem Clodio infestissimum, & Senatui
charissimum reducere hortantibus obtemperavit: productoque in
forum fratre ejus cum magno hominum agmine, manibus in fo-
ro consertis, & sauciatis multis, nonnullis etiam cæsis Clodium
vicit, legemque de revocando Cicerone obtinuit. In urbem revet-
sus Cicero, confestim Pompeium in gratiam cum Senatu reposuit,
legemq; frumentariam defendens rursus quodammodo terræ ma-
risque imperium populi Romani Pompeio tradidit, in potestatem
ejus dando portus, emporia, fructuum venditiones & emptiones,
denique & navigantium, & terram colentium negotia. Clodius sa-
nè non eò, quod annona deficeret, latam eam legem: sed penu-
riam invectam, ut occasio esse legis ferendæ, per quam languens
jam ejus deficiensque potentia, novo imperio vires reciperet, caus-
sabatur. Alii Spintheris Consulis technam fuisse affirmant, Pompeio
majus imperium deferentis, ut ipse Ptolomæo regi opitulatum mit-
teretur. Et tamen Canidius tribunus plebis rogationem promul-
gavit, uti Pompeius cum duobus tantum lictoribus, & absque o-
mni exercitu Ptolomæum Alexandrinis reconciliaret: quod cùm
iniquè pati Pompeius videretur, Senatus tamen metuere se ei viro
prætendens irritum fecit. Repertæ etiam sparsim in foro & pone LXXXII
Curiam literæ, Ptolomæum pro Spinthere Pompeium poscere asse-
rentes. Timagenes Ptolomæum nulla coactum necessitate Ægypto
cessisse, sed à Theophane persuasum inquit, qui Pompeio pecuniæ
facien-

faciendæ, novorumque imperiorum materiam procuraret. Id non
tam probabile Theophanis malitia facit, quàm incredibile Pom-
peij natura, nequaquam ita malitiosè & liberaliter ambitiosi. Cæ-
terùm rei frumentariæ procurationi præfectus, dimissis in varias
partes amicis, ipse in Siciliam, Sardiniam, & Africam navigavit, &
frumentum coegit. Inde Romam versus oram cum vellet solvere,
gubernatoribus ob magnitudinem venti mari incumbentis trepi-
dantibus, primus in navim ingressus anchoram attrahi jussit: Navi-
gandum sibi necessario, non necessario vivendum inquiens. Hujus-
modi audacia & alacritate, prosperaq; simul usus fortuna, frumento
emporia, mare navibus implevit: ita ut externis quoque homini-
bus is apparatus copiam rerum suffecerit, veluti ex fonte in omnes
LXXX exundantem. Interim Gallica bella Cæsarem ad magnam poten-
III tiam evexerunt, cùm qui longissimè ab urbe cum Belgis, Suevis &
Britannis videretur concertare, is astutè, neque animadvertentibus
aliis, interim in medio populi summisque rebus artibus suis præ-
sens Pompeium everteret. Namque Cæsar bellica potentia, veluti *Cæsaris te-*
persona, tectus, corpus suum certaminibus contra barbaros, veluti *chnæ.*
venationibus exercebat, neque id tam adversus barbaros, quàm uti
potentiam suam invictam, omnibusque terribilem efficeret. Aurum
verò argentumque, & spolia, opesque iis bellis partas ingentes Ro-
mam mittens, muneribus ac sumptuum suppeditatione ædiles, prę-
tores, consules, uxoribus quoq; eorum dona largiendo, corrumpe-
bat. Ideò cùm transgressus Alpes Lucæ hyemaret, magna virorum
mulierumq; certatim ad ipsum confluentium multitudo fuit, sena-
tores ducenti, interque hos Pompeius & Crassus, & pro consulum
prætorumque centum & viginti fasces ante fores Cæsaris conspe-
LXXX cti. Ibi Cæsar cum reliquos omnes spe & pecunia onustos à se dimi-
IV sisset, cum Crasso & Pompeio ita pepigit, út hi consulatum peterent;
& ipse multis ad suffragia ferenda missis militibus eorum petitio-
nem adjuvaret: simul atque verò Consules designati essent, provin-
cias sibi ipsis & exercitus decerni curarent, ipsi autem Cæsari impe-
rii, quod obtinebat, prorogationem in aliud quinquennium. Hæc
eorum conspiratio postquàm innotuit in vulgus, graviter proce-
res reipub. offendit. Et Marcellinus coram populo utrunque per-
contatus est, petiturine essent consulatum: multitudoque respon-
dere eum juberet: fortassis petiturum se, fortassis non petiturum
Pompeius dixit: civilius Crassus, facturum se quod ex usu republi-
cæ judicasset. Pompeius autem cùm à Marcellino vehementi oratio-
ne esset notatus, injustissimum esse eum hominem respondit, qui
ab ipso loquax de muto, & vomens de famelico factus gratiam non
LXXX haberet. Enimverò omnibus à petitione consulatus abstinenti-
V bus, L. Domitio persuasit Cato, ne eam rem desperaret: non enim
de magistratu, sed pro libertate contra tyrannos certamen fore. Sed
Pompeius vehementiam Catonis timens, ne is senatum universum
à sua parte habens, quod sanum erat populi in suam pertraheret

 senten-

Pompeius II. consul. sententiam: Domitio ad forum descendenti armatos immisit, qui servo lucernam præferente occiso, reliquos in fugam conjecerant: quorum novissimus recessit Cato, dextrum cubitum dum pro Domitio propugnat, sauciatus. Hoc modo consulatu potiti Pompeius & Crassus, nihilo se moderatiores deinceps gesserunt. Primùm Catoni præturam populo decernente, Pompeius de cœlo ostentum factum causatus concionem solvit: inde corruptis pecunia tribubus, Antiam & Vatinium prætores constituerunt. Deinde leges Trebonii tribuni plebis opera promulgarunt, Cæsari (uti pacti fuerant) aliud quinquennium, Crasso Syriam & bellum Parthicum, Pompeio universam Africam, Hispanias, quatuorque (ex quibus duas Cæsari ad bellum Gallicum utendas dedit) legiones decernentes. Et Crassus quidem omisso consulatu statim in pro- LXXXVI
vinciam abiit. Pompeius autem extructo theatro, in ejus dedicatione gymnica & Musica certamina edidit, venationesque in quibus quingenti leones interfecti sunt, itemque pugnam elephantorum, maximè horrendum spectaculum. Propter hæc in admiratione habitus, & dilectus ab omnibus, ea tamen haud leviorem sibi invidiam paravit, quod exercitum & provincias amicis suis legatis mandans, ipse per amœna Italiæ loca obambulans modò hîc, modò alibi cum uxore degeret. sive amore ejus captus, sive amantem sui uxorem deserere non sustinens. Nam & hoc fertur. & Iuliæ insignis in maritum Pompeium præter ætatis rationem amor celebratur: cui causam præbuisse videtur continentia viri, nullius præter uxorem mulieris noticiam habentis, & gravitas, consuetudine non immodica, sed gratiosa, & mulierum animos apprimè trahenti utentis, siquidem etiam Floræ testimonio habenda est fides. Comitiis LXXXVII
sanè ædiliciis conflictu circa se orto, & cæsis haud paucis, sanguine conspersus vestem mutavit Pompeius. Cruentam verò cùm servi cursim & cum tumultu domum referrent, Iulia tum prægnans veste conspecta animi deliquium passa est, ægreq; ad se rediit, isque adeò terror abortus ei causa fuit. Itaque qui amicitiam Pompeii cum Cæsare maximè improbarent, amorem tamen erga uxorem non culpabant. Iterum gravida facta, filiolam enixa è doloribus partus expiravit, ac filiolæ paucis post diebus mors subsecuta est. Cum in Albano conjugem sepelire Pompeius statuisset, populus vi eum coegit in campum Martium funus ducere, magis adeò miseratione Iuliæ, quàm in Pompeii Cæsarisve gratiã: tametsi alioquin major populi pars ad hunc quàm ad illum inclinaret. Statim enim à morte LXXXVIII
Iuliæ civitas fluctuabat, omnibusq; in rebus æstus, sermonesque ad dissidium facientes existebant: affinitate, quæ eatenus occultaverat magis eorum virorum, quam inhibuerat principatus cupiditatem, sublata. Neque diu post Crassum apud Parthos periisse renunciatum est. atque hunc etiam magnum belli civilis obicem remotum esse apparet. Quippe antea uterque hujus metu, utcunque pactis inter sese steterant, Sed ubi fortuna eum, qui certaminis eorum inspe-

Iulia in virum amor & mors.

Origo civilis belli.

inspector victori imminebat, sustulit, statim licuit Comici illud usurpare:

Adversus alterum alter hic inungitur,
Hauritque pulverem manibus.

Vsque adeò fortuna nihil est ad naturam, neque hujus potest cupiditatem implere: quando hos duos viros tanta moles, tantaque amplitudo imperii cohibere non potuit. qui cùm legendo & auditu percepissent inter ipsos Deos,

Esse tribus mundum divisum partibus omnem,
Vnumquenque horum sceptris & honore potitum.

LXXXIX sibi duobus sufficere Romanum imperium non putaverunt. Et quidem in concione aliquando dixerat Pompeius, se magistratum omnem expectatione citius occepisse, aliorumque expectatione citius deposuisse: & profectò ejus rei testimonium habuit, quod semper exercitus statim dimisit: Verùm eo tempore Cæsarem intelligens non dimissurum copias, in eo fuit, ut civilibus magistratibus se adversus eum muniret: novi præterea nihil moliebatur, neque diffidere socero, sed eum contemnere videri volebat. Pòst ubi magistratus non pro sua sententia conferri vidit, corruptis largitione civibus, passus est civitatem sine magistratibus esse: statimq; de dictatore mentio frequens per urbem vagata est. Hanc primus publicè facere ausus est Lucilius tribunus plebis, populo suadens, uti Pompeium diceret dictatorem: & Catone repugnante, parum abfuit quin tribunatum amitteret. Pompeium amici præsentes multi excusabant, qui neque expeteret eum magistratum, neque esset accepturus. Catonis porrò Pompeius reverentia, hortantis uti decus Reipublicæ curaret, effecit, uti consules crearentur Domitius &

XC Messala. Paulò pòst iterum interregno existente, multiq; jam dictatoris mentionem impudentius referentibus, veritus Cato & qui idem sentiebant ne id vi à se extorqueretur, statuerunt legitimum aliquem magistratum Pompeio tradere, eaque ratione eum ab immodica illa & tyrannica potentia avertere. Ac Bibulus, Pompeio inimicus, in senatu primus omnium sententiam dixit, Pompeium sine collega consulem esse creandum: ita enim aut civitatem præsenti confusione liberatum iri, aut servituram præstantissimo. ea cùm propter autorem absurda videretur sententia, Cato assurgens, cùm contra dicturi opinionem de se præbuisset: Se quidem istius sententiæ autorem nunquam fuisse futurum dixit, sed prolatæ ab alio parendum censere: quemvis enim magistratum nullo sibi potiorem videri, neque esse, quem Pompeio rectius istis in tumulti-

XCI bus Reipublicæ posse præesse sentiat. Quæ sententia ubi est à Senatu approbata, decretumque uti Pompeius consul solus magistratum gerat, aut si collegam requirat, ne eum ante duorum mensium exitum deligat: ita à Sulpitio interrege consul creatus, peramicè Catonem salutavit, fassusque se magnam ipsi gratiam debere, hortatus est ut privatim consiliarius sibi esse vellet. Ad hæc

Pompeius solus consul.

Cato: Non esse sibi gratias agendas: non enim Pompeii, sed civitatis causa se dixisse sententiam: privatim autem se vocatum, consilia communicaturum: sin verò, publicè quod ex usu fore putaret dicturum. Talis omnino fuit Cato.

Corneliam ducit.

Cæterùm Pompeius ut in urbem venit, Corneliam Scipionis Metelli filiam uxorem duxit, morte P. Crassi (huic enim virgo nupserat) in Parthia nuper interfecti viduam. XCII Erant ei juvenculæ multæ præter formam amoris illecebræ, ut quæ literas, canere fidibus, ac Geometriam probè nosset, & cum fructu philosophos audire consuevisset, aberant quoque ea vitia, quæ ex hujusmodi studiis juniores mulieres contrahere solent, morositas & curiositas. Pater & genere & gloria erat minimè contemnendus. Veruntamen nuptias istas eo nomine quidam improbant, quòd aliena ætate essent contractæ, cùm jam nurus, quàm uxor Pompei rectius esset Cornelia. At subtiliores, civitatis statũ neglectui fuisse Pompeio culpabant, cui ea ut suarum calamitatũ medico, soli sese dedisset: ipsum verò serta ferre & sacrificia nuptialia peragere, cùm ipsum suum consulatum in cladibus patriæ numerare debuisset, quem nunquã ei salva respublica ita præter leges commisisset. Præterea judicia & leges de ambitu statuerat, inq; eis judiciis graviter & sincerè versabatur, judicibusq; cum armatis ipse præsidens, securitatem, ordinem, & quietem præstabat: verùm ubi Scipio socer ipsius in jus vocatus est, trecentos istos ac sexaginta judices domum advocans, ut socero suo auxilium ferrent, deprecatus est: ita quidem ut actionem accusator dimiserit, Scipioni judices è foro comites ire cernens. Ob hæc rursus in infamia versatus est. Auxit hanc, quod cùm lege lata laudari reges vetuisset, ipse in judicium Planci laudandi causa venit. XCIII Cùm quidem Cato, unus judicum, manibus aures obturans, non licere sibi laudationem legibus prohibitam audire dixit. Et Catone tamen ante quàm suffragium ferret amoto, cæterorum sententiis Plancus damnatus est cum dedecore Pompeii. Quippe Hypsæus homo consularis, reus factùs & ipse, paucis post illud factum diebus Pompeium à balneo ad cœnam euntem cùm observasset, suppliciterque genua tangens invocasset, Pompeius sanè quàm superbè eum præteriit, nihil ipsum efficere, sibi modò cœnam corrumpi dicens. Hæc ejus inæqualitas in reprehensiones incurrit. Cætera præclarè in ordinem composuit, & in reliquos adhuc quinque menses socerum suum collegam sibi adscivit. Decreto quoque Pompeio provinciæ in quadriennium prorogatæ, & statutum, uti quotannis mille talenta ad alendas copias acciperet. XCIV Hoc initium amici Cæsaris nacti postulaverunt, uti hujus quoque ratio aliqua haberetur, qui tot pro imperio Romano certamina obiisset: scilicet ut aut alter ei consulatus decerneretur, aut imperii tempus proferretur: ne quis alius superveniens laborum ejus gloriam præriperet, sed ipse eo usque imperaret, dum rebus confectis suis per ocium honoribus potiretur. Contentione super his postulatis exorta, Pompeius tanquam Cæsari

Iudicia.

ſari cuperet, & invidiam ab eo amoliretur, literas ſe Cæſaris habere dixit, quibus is affirmet, ſe ſucceſſorem mitti ſibi velle, & imperium abdicare. par tamen eſſe, uti abſenti etiam conſulatum petere liceat. Hæc cùm à Catone impugnarentur, privatim poſitis armis petere à civibus præmia jubente, Pompeius dimiſſa contentione & quaſi victum ſe faſſus, ſuſpicionem ſui in Cæſarem animi oſtendit. Quin & Parthici belli prætextu repetiit ab eo quos uſui dederat milites: quos Cæſar, tametſi cauſam non ignoraret, præclare donatos ei remiſit.

XCV Secundum hæc Pompeius Neapoli ex periculoſo morbo convaluit: & Praxagoræ ſuaſu Neopolitani ſacris pro ſalute ejus operati ſunt. Horum exemplo vicinis, totaque deinceps Italia ducta, omnis & parva & magna civitas feſtos dies aliquot egit. occurrentibus autem Pompeio nullus ſatis fuit amplus locus; omnia itinera, pagi, portus convivantium & ſacrificantium erant pleni, multi coronati prælatis facibus eum excipiebant, floribusque paſſim in eum conjectis comitabantur: ita ut reditus iſte ad urbem ejus ſplendidiſſimi ſpectaculi loco fuerit. Et verò traditum eſt, nullam aliam graviorem belli civilis cauſam hac ipſa pompa fuiſſe. Etenim rerum geſtarum memoriæ ingens gaudium additum, ita animum ejus inflabat, uti cautionis adhibendæ (qua ratione ante hac uſus ad tutum locum actiones ſuas ſucceſſusque perduxerat) ſecurus immodica audacia Cæſaris potentiam ſperneret: nihil ſibi contra eum armis aut labore opus futurum, multoque nunc facilius, quàm ante evectus fuiſſet, opprimi à ſe eum poſſe arbitrans.

Pompeii morbus.

Securitas.

XCVI Sub hæc Appius eos, de quibus dictum eſt, Pompeianos milites ex Gallia à Cæſare reducens, mirum in modum Gallicis rebus elevatis, Cæſari obtrectavit, Pompeium non rectè ſuarum virium conſcium eſſe dicens, qui ſe alienis contra Cæſarem armis muniret, quem ſuis ipſius copiis poſſit peſſundare: tantum enim eſſe odium militum in Cæſarem, tantumque Pompeii deſiderium, ut ſtatim ad hunc ſemel conſpectum ſint tranſituri. Quamobrem Pompeius eo confidentiæ, & propter hanc negligentiæ pervenit, ut eos qui bellum metuerent, riſui habuerit; dicentibusque non videre ſe copias quibus Cæſari adverſus Vrbem ducenti poſſint obſiſtere, ſubridens & hilari vultu reſponderit, bono ipſos eſſe animo debere: Ego, inquiens, cùm primùm Italiæ ſolum pede percuſſero, peditum equitumque turmæ erumpent.

XCVII At verò Cæſar vehementius jam ipſam rem tractabat, ipſe non procul ab Italia verſans; milites ſubinde Romam ad comitia mittens, pecunia autem multos magiſtratum gerentes occultè corrumpens: inter quos fuit etiam Paulus conſul, qui MD talentis ſuam Cæſari ſententiam addixit, & Curio tribunus plebis, ingenti ære alieno à Cæſare liberatus, & M. Antonius debiti ob Curionis amicitiam ſocius. Deprehenſum quidem fuit, quendam de Cæſarianis centurionibus cùm ad Curiam adſtitiſſet, audiviſſetque tempus prorogandi imperii poſtulatum Cæſari non dari, manu gladium pulſaſſe, ac dixiſſe:

Cæſaris actiones & poſtulata.

xisse : *Attamen hic dabit* : & eodem spectabant quæ agebantur, ac
quæ parabantur. Curionis tamen pro Cæsare postulata magis vi-
debantur popularia. Alterutrum enim horum petebat, ut aut
Pompeius etiam exercitum dimitteret, aut ne Cæsar quidem hoc
facere juberetur: aut enim privatos æquali conditione, aut si ita
maneant, suo utrunque statu contentos fore: qui verò alterutrius
vires imminuat, eum alterius potentiam, quæ quidem utrinque
metuatur, augere. Adversum hæc Marcello Cæsarem prædonem XCV
appellante, hostemque decerni, nisi arma deposuisset, jubente: III
Curio tamen & cum eo Piso atque Antonius senatum coarguerunt;
jusserunt enim eos, qui solum Cæsarem arma deponere, Pompeium
magistratum retinere vellent, secedere: & plerique omnes seces-
sionem fecerunt. Iterum jusserunt eos, qui utrunque dimisso e-
xercitu privatum esse vellent, secedere, & pro Pompeio viginti
duo solum, pro Curione reliqui omnes steterunt. Itaque Curio
veluti victor gaudio elatus ad populum se proripuit, plausu & flo-
rum sertorumque jactationibus exceptus. Non aderat tum in Se-
natu Pompeius: nam qui exercitui præsunt, urbem non ingredie-
bantur. Marcellus autem surgens: Non, inquit, hîc porrò sedens ora-
tiones audiam: sed quia decem legiones jam Alpes transire cerno, i-
pse quoque ibo, ut emittam qui pro patria propugnet. Simul, ut in

Pompeio bellum contra Cæsarem mãdatum.

luctu, atras vestes sumpserunt. Marcellus autem senatu comitante
per forum ad Pompeium profectus, ut contra adstitit: Iubeo, inquit,
te Pompei auxilium patriæ ferre, copiis quas habes uti, exercitum
alium conscribere. Idem quoque Lentulus consulum designato-
rum alter dixit. Pompeio autem delectum instituenti partim no- XCIX
mina non dederunt cives, partim ægrè & nulla cum alacritate, ple-
rique pacificationem clamore poscebant. Etenim Antonius apud
populum invito etiam senatu epistolam Cæsaris recitaverat, vulgo
gratas conditiones habentem: nam hoc poscebat, ut provinciis e-
xercituque dimissis uterq; apud populum suorum factorum ratio-
nes redderet. Lentulus porrò jam consul, senatum non habebat.

Cicero paci studet.

Cicero tum ex Cilicia reversus, paci studebat, hac conditione pro-
posita, uti Cæsar relicta Gallia Illyricum & duas legiones retinens,
alterum consulatum expectaret: & Pompeio hic se difficilem præ-
bente, Cæsarianis persuasit, ut alteram quoque legionem remitte-
rent. Lentulo tamen repugnante ac Catone Pompeium iterum de-
ceptum peccare clamante, pacificatio ea irrita fuit. Interim Cæ- C
sarem capto Arimino (quæ magna est Italiæ urbs) cum omnibus
copiis ad Romam tendere nunciatur. Erat hic nuntius vanus: cum
trecentis enim tantum equitibus & quinque legionariorum milli-
bus ibat, non præstolatus reliquum, qui adhuc trans Alpes erat, e-

Cæsar irruit.

xercitum, quod subitò irruere in perturbatos & nihil tale expectan-
tes, quam ad bellum parandum tempus concedere mallet. Atque
ubi ad Rubiconem amnem, qui ipsius provinciam terminabat, per-
venisset, tacitus substiterat, magnitudinem conatus sui secum ali-

quan-

quandiu reputans: pòst, quemadmodum qui se à præcipitio in profunditatem immensam demittunt, oculos comprimere solent, animo connivens præ tam gravibus ausis, idque tantùm Græcè ad præ-
CI sentes vociferatus, *jacta esto alea*, exercitum traduxit. Fama rei primum allata Romam, majore quàm unquam ante accidisset trepidatione, terrore, metuque urbem replevit: ac statim ad Pompejum senatus & qui cum magistratu erant convenire. Ibi cùm Tullius Pompeium de copiis percontaretur, isque cunctanter responderet, trepidèque exercitum à Cæsare sibi paratum venire, sperare etiam se quos antea ad triginta millia conscripserat, celeriter contracturum, altum exclamans: Fefellisti nos Pompei, suasit uti ad Cæsarem legati mitterentur. Et Marcus Favonius, vir non improbus, sed qui contumacia & petulantia sæpenumerò Catonianam in dicendo libertatem æmulari se posse putaret, Pompeium pede terram ferire jussit, & quas pollicitus fuisset, evocare copias. Quod tamen tam importunum dictum æquò animo Pompeius tulit. Idem Catoni in memoriam revocanti, quæ de Cæsare olim ei prædixisset: Verius quidem Catonem vaticinatum, à se autem amicius actum respondit. Cato cùm consilium dedisset, uti Pompeius dux cum mero imperio belli crearetur, (etenim ejusdem esse magna excitare mala, & compescere) statim in Siciliam abiit, quæ ei provincia obtigerat. eodemque in suas singuli modo profecti
CII sunt. At verò tota Italia excitata, magna erat consilii inopia: undique enim Romam confugiebatur, cùm Romani ipsi urbem relinquerent, tanta in tempestate & tumultu, quod pauci civium utiles, plerique magistratibus intractabiles essent. Non enim trepidatio reprimi potuit, neque suis rationibus Pompeio uti licebat: sed ut quisque timebat, dolebat, aut dubitabat, ita statim suum affectum ad Pompeium deferebat, eodemque ipsum pertrahebat, uti eodem die varia & diversa statueret. De hostibus autem nihil certi poterat cognoscere, quod plerique obvios quosque rumores referrent, fidemque non habenti succenserent. Ita demum Pompeius tumultum esse decrevit, edictoque uti omnes ipsum Senatores sequerentur, qui remansissent eum Cæsarianum à se habitum iri: imminente jam nocte urbe exivit. Consules quoque non factis, quæ initio belli consueverunt, sacrificiis Roma fugerunt. Mira tamen fuit periculosissimo etiam isto tempore hominum in Pompeium benevolentia, quod plerisque militiam istam culpantibus nemo ducem odio habuit: ac plures quod Pompeium deserere non
CIII possent, quàm spe libertatis eum secuti sunt. Paucis post diebus Cæsar Romam venit, omnibus sese benignum præbens, animosque civium placans: nisi quod Metello tribuno plebis pecuniam ipsum ex ærario accipere prohibenti, mortem minatus est, voce quàm minæ essent asperiori addita: Minari hoc, quàm facere, sibi esse difficilius. Rejecto hunc in modum Metello, acceptis quæ opus haberet, Pompeio insequendo se dedit, ejicere eum ex Italia antequàm

Pompeius Roma cedit

exerci-

exercitus ex Hispania ei conjungeretur, festinans. At Pompejus Brundusio occupato, naves ibi nactus, consules cum triginta cohortibus Dyrrachium præmisit: Scipionem socerum, & Cnæum filium in Syriam classis parandæ causa amandavit. Ipse obstructis portis, in muris expeditissimos militum collocavit, & oppidanis mandato uti se domi quisque suæ continerent, totam intus urbem suffodit omnesque vicos actis palis vallavit, duobus, qui ad mare pertinent, relictis. Tertio die cùm multitudo jam tutò naves conscendisset, murorum custodibus subitò signum dedit, celeriterque decurrentes a se recepit, & avectus est. Cæsar ut desertos muros vidit, fugam factam sentiens, parum abfuit quin hostem insequens in sudes & fossas incidisset: monitu tamē Brundusinorum urbem vitans, eaque ambita ad mare perveniens, avectos esse omnes, præter duo navigia paucis militibus onusta deprehendit. Omnes alii scriptores hanc Pompeij ex Italia fugam, inter præstantissima stratagemata ponunt. CIV Cæsar verò mirari se ait, quòd urbem tenens munita, exercitum ex Hispania expectans, mare præterea obtinens, Italiam reliquerit. Incusat etiam Cicero, quod Themistoclis potius quam Periclis consilia imperatoria imitatus sit, rebus hunc nō illum requirentibus. Atque ipse profectò Cæsar re ipsa ostendit, se sibi plurimum à tempore metuisse. Cùm enim Numerium Pompeii amicū cepisset, Brundusium eum misit, ad æquas pacis conditiones Pompejum provocans: sed Numerius inde cum Pompejo avectus est. Post hæc sexaginta dierum spacio tota Cæsar Italia, nullo quidem sanguine facto, potitus, cùm statim persequi Pompejum cogitaret, navibus destitutus in Hispaniam se convertit, ut Pompeianas ibi copias ad se pertraheret. Interim magnæ ad Pompejum convenerunt copiæ; CV classis planè invicta, in qua præter quingentas ad prœlium instructas naves, liburnarum & speculatoriorum navigiorum ingens erat numerus: equites Romani & Itali septem millia, flos hominum genere, divitiis audaciaque præstantium. Peditatum autem commixtum, & exercitatione opus habentem Berrhoeæ instituebat, non ociosus ibi desidens, sed juvenis in morem exercitationibus deditus. Magnum enim ad audaciam momentum ipse afferebat, cùm natus annos duodesexaginta cerneretur pedes in armis certare, deinde eques promptè stringere gladium currente equo, & in vaginam nullo labore recondere, in jaculationibus non certitudinem modò ostendere, sed eminus jacere tanta vi, ut multi juvenum superare non possent. Concesserunt ad eum reges quoque & reguli, principumque ex urbe virorum tantus numerus, ut per- CVI fectum senatum expleret: tum Labienus Cæsare, cujus amicus & legatus in Gallia fuerat, relicto: & Brutus, filius ejus Bruti quem in Gallia Pompejus occiderat, vir magnanimus, & qui Pompejum, uti patris sui interfectorem, nunquam ante salutasset, verbo ve compellasset, tunc ei se ut liberatori patriæ submittebat. Cicero etiam

Apparatus Pompeij & copiæ.

etiam, quamvis aliter & scripsisset, & consuluisset, turpe tamen sibi fore judicavit, si non se quoque ei parti, quæ pro patria propugnabat adjungeret. Venit & Tidius Sextius ad eos in Macedoniam extrema senectute, & altero crure mutilus: quem cùm reliqui riderent & exibilarent, accedenti Pompejus assurrexit, & occurit, magnum pro se ratus testimonium, quod præter ætatem & vires quidam securitati commune periculum anteponerent. Senatu inde convocato, ex sententia Catonis decretum est, ne quis Romanorum extra prœlium occideretur, neve ulla urbs Romanis subdita diriperetur, id decretum multum favoris Pompejanis partibus conciliavit. Nam & quibus vel procul dissitis nihil ejus belli interera, vel qui ob tenuitatem negligebantur, ipsi tamen ij voluntate assentiebantur, verbisque pro justitia unà propugnabant, dijs hominibusq; inimi-
CVII cum judicantes, qui non victoriam Pompeij esse vellet. Neque verò Cæsar victoria sua iniquè usus est. Nam & captis in Hispania Pompeij copiis, duces dimisit, milites que ad se recepit: & cùm rursus superatis Alpibus Italiaq; peragrata Brundusium sub ipsam brumam venisset, atque inde Oricum trajicisset, Vibullium amicum Pompeij, quem tum captivum tenebat, ad Pompejum misit, hanc conditionem ei ferens, uti inter se congressi uterque intra tertium diem copiis dimissis, inita denuò amicitia, & sacramento dato, in Italiam reverterentur. Hæc Pompejus insidias esse putavit: itaque statim ad mare degressus, loca terrestribus castris apta & munita occupavit, stationesque & portus navibus à mari accipiendis tutos: ut jam omnis ventus ipsi spiraverit, annonam subin-
CVIII de afferens. Cæsar, contra difficultatibus terra marique circumventus, pugnam expetere coactus, identidem oppugnavit castra, & ad prœlium provocavit. Levibus autem conflictibus plerunque victor, semel parũ abfuit quin toto amisso exercitu attritus fuisset: cùm Pompejus præclara pugna totum hostile exercitum fudit, duobus hominum millibus cæsis, in castra tamen una cum fugientib. irrumpere aut nequivit aut non est ausus. Tum quidem Cæsar amicis dixit: Ea die victoriam penes hostes fuisse, si ducem vincendi gnarum habuissent. Proinde hoc elati successu Pompeiani, prœlio decernere festinabant. At Pompejus, tametsi absentibus regibus, ducibus, & urbibus scripsisset se victoria potitum, pugnæ tamen periculum formidabat, statuebatque tempore & penuria debellare homines armis quidem invictos, & qui vincere simul multis jam annis consuevissent: sed qui ad cætera militiæ onera, cùm hinc inde proficiscendum & vagandum, fossæ agendæ, muniendæ urbes essent, præ senectute animos despondissent, ideoque manum conserere quàm primùm cuperent. His rationibus ab ini-
CIX tio utcunque persuasit suis, uti quiescerent. Sed ubi Cæsar secundum eam pugnam penuria compulsus movit, ac per Athamanes in Thessaliam profectus est: non jam compesci porrò temeritas

Pompeij victoria & consilia.

Pompejanorum potuit, quin fugere Cæsarem clamantes, partim insequi eum, partim ire in Italiam juberent. Fuerunt qui servos & amicos Romam mitterent, ædes foro vicinas occupatum, tanquam mox magistratus petituri. Quidem sua sponte ad Corneliam (quã in Lesbum emiserat Pompejus) navigarunt, confectum esse bellũ nunciantes. Advocato senatu Afranius consuluit Italiam arripiendam esse, maximum scilicet ejus belli præmium: hanc tenentibus statim accessuram Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Galliam omnem, & patriam, cujus potissimum habenda sit ratio, eminus jam manus protendentem, minimè negligendam Pompejo, neque ferendum ut ea contumeliis pressa tyrannorum servis & adulatoribus porrò serviat. Pompejus neque gloriosum sibi fore dixit, si Cæsarem de- CX
nuò fugeret, cujus insequendi fortuna sibi locum dedisset: neque pium esse Scipionem virosque in Græcia & Thessalia consulares destituere, statim cum copiis & opibus magnis in potestatem Cæsaris venturos: Romæ autem curam vel maximè gerere, qui præstet ei, uti bello quàm longissimè remoto ea interim illæsa victorem expectet. Hoc ita decreto, Cæsarem statuit persequi, certus animi prœlio non congredi, sed proximè inhærens penuria eum oppugnare atque conficere: cùm quod ita ex usu esse sentiret, tum quod rumor ad eum allatus erat, sparsus inter equites, statim profligato Cæsare Pompejum quoque esse opprimendum. Quidam perhibent eum propterea Catonis quoq; opera nulla magna in re usum, & cùm ad persequendum Cæsarem proficisceretur, ad mare eum custodiendorum impedimentorum causa reliquisse, quod metueret ne is occiso Cæsare statim ipsum quoque imperio se abdicare cogeret. Itaque hostium vestigiis ita per ocium inhærens, obtrectationibus adversisque clamoribus locum dedit; ac si id consilium non Cæsaris evertendi, sed patriam & senatum decipiendi causa suscepisset, uti semper cum imperio esset, atque iis qui si in orbem terrarum imperium arrogarent, famulis stipulatoribusque uteretur. Domitius etiam Ahenobarbus invidiam ei conflavit, Aga- CXI
memnona identidem, & regem regum nominando Favonij quoq; intempestiva dicacitas non minus quàm aliorum liberæ voces molesta fuit, vociferantis crebrò: Ne hoc quidem anno, ô viri, licebit nobis ficubus Tusculanis vesci. Et L. Afranius, qui in Hispania copias amiserat, proditionisque eo nomine insimulabatur, cùm Pompejum pugnam subterfugere videret, mirari se dicebat, cur accusatores sui non ad pugnandum contra emptorem provinciarũ procederent. Hæc illi, multaque id genus alia dictitantes, Pompejum existimationis retinendæ cupidum, amicorumque verecundia victum compulerunt, uti optimis consiliis omissis, voluntates eorum spesque sequeretur. Quod sanè vel navis gubernatori in- CXII
decorum erat facere, nedum tot gentium exercitumque imperatori, atque is medicos laudare solitus, qui nihil unquam ægroti cupiditatibus quicquam indulsissent, malè sanis in exercitu suo ducibus

Suorum importunitati cedit.

bus concessit, metuens ne salutem afferendo molestus esset. Sanos enim illos ego nequaquam censuero, qui in castris obambulantes, jam tum consulatus & præturas ambiebant: & quidem Spinther, Domitius & Scipio de pontificatu Cæsaris maximo litigabant, & suffragia jam tum aucupabantur. quasi verò Tigranem hostem oppositum haberent, aut regem Nabatæorum: non Cæsarem iis cum copiis, cum quibus mille urbes expugnaverat, populos trecentis plures domuerat, cum Germanisque & Gallis invictus depugnaverat, innumerabiliaque prœlia fecerat, mille captivorum millia ab-
CXIII duxerat, mille hostium millia interfecerat. Enimverò urgentes Pompejum tumultuantesque, ut in Pharsalicos campos perventum est, Senatum advocare coegerunt: ibi Labienus magister equitum primus omnium surgens, juravit se nisi fusis hostibus ex prœlio non rediturum, eodemque modo cæteri omnes juraverunt. Noctu *Ostenta.*
in somnis visus est sibi Pompejus in theatrum ingredi, applaudente populo, & multis ornare spoliis templum Veneris victricis. Eo insomnio partim confirmatus est, partim territus, metuens ne Cæsari, qui ad Venerem genus suum referebat, gloriam ipse & splendorem adferret. Panici quoque terrores in castris exorti ipsum excitaverunt. Matutina vigilia in castris Cæsaris summo silentio, ingens lumen effulsit, atque inde fax flammea accensa super Pompeij castra decubuit: hoc se Cæsar ipse, cùm excubias inspiceret,
CXIV vidisse ait. Orta luce, cum Scotusam versus proficisci statuisset, ac jam tabernacula milites demolirentur, & jumenta calonesque præmitterent, exploratores annunciant multa in castris Pompeii arma hinc inde circumferri, tumultumque esse & agitationem qualis ad pugnam exeuntium assolet: post hos alii primos jam ordines aciei instructos referunt. Tum Cæsar, expectatum illum diem adesse inquiens, ubi non cum fame & egestate, sed cum hoste sit pugnandum, celeriter ante tabernaculum puniceam togam (hoc pugnæ signum est Romanis) suspendi jussit. Quæ ut à militib. est conspecta, effuso gaudio atque clamore omissis tabernaculis arma rapuerunt, & à ductoribus in suum quisque locum ducti, veluti chorus quidam absque omni turba compositè suum singuli ordinẽ servaverunt. Pompejus dextrum cornu Antonio oppositum cepit, *Prælium Pharsalicum.*
mediam aciem Scipioni socero tuendam contra Domitium Calvinum dedit, sinistrum L. Domitius Ahenobarbus ducebat, equitatu multo munitum: huc enim se omnes ferè contulerant, uti decimam legionem, quæ maximè virtute bellica erat nobilis, dis-
CXV jicerent. Cæsaremque in ea pugnam obire solitum funderent. Verùm Cæsar cùm lævum hostium cornu tam valido equitatu stipatum cerneret, armorum splendorem metuens, sex cohortes ex subsidiis evocavit, & à tergo decimæ legionis collocavit: mandato uti quiescerent, neque se conspiciendos hostibus darent, atque ubi equites hostium impetum dedissent tum ipsi per primam aciẽ sese proriperent, neque tum (uti solent fortissimi facere militum,

ad rem gladiis gerendam properantes) pila abjicerent, sed iis altius conjectis oculos & facies hostium impeterent. Etenim formosos illos & ætate florentes saltatores, neque oculos attolere adversus ferrum præsens ausuros. Hæc Cæsar agebat. Pompejus verò ex equo aciem inspiciens, cùm hostes loco se tenere, & tempus pugnæ composito ordine expectare cerneret, milites autem suos pro imperitia æstuare ac tumultuari, ac vix se continere, metuens ne initio pugnæ à se invicem divellerentur, primam aciem tuentibus mandavit, uti loco persisterent, impetumque hostium constanter exciperent. Id consilium Cæsar reprehendit: nempe ictuum violentiam, quæ ex cursu intenditur, retudisse eum: præterea impetu illo (qui impetus inter excurrendum in hostem plerosque incendit & quasi furore quodam incitat, ac cum clamore & cursu ardorem pugnandi auget) represso, animos eum suorum refrigerasse. Erant in exercitu Cæsaris xxII. millia: in Pompejano duplo parum minores numero. Cùm utrinque signum pugnæ datum
CXVI
esset, classicumque arma expedire monuisset, gregarij milites singuli de se erant soliciti. Pauci ex optimatibus Romani, quidamq; Græci spectatores pugnæ, cùm jam jam conflicturæ essent acies, reputaverunt quem in locum cupiditas pertinaciaque imperium Romanum deduxissent. Erant & arma cognata, & ordines germani, & communia signa, uniusque urbis virtus & potentia in seipsam convertebatur, ostendens quàm cæca & insana sit humana natura, cùm affectibus fertur. Poterat enim uterque ducum quietus jam imperare, & terra marique partis virtute sua ditionibus totum prope mundum complectentibus frui. Sin cupiditati trophæorum & triumphorum siti indulgendum putassent, licebat eam Parthicis aut Germanicis bellis restinguere. Restabant etiam Scythia & Indi, quas barbaras gentes velle cicurare haud erat ingloriosus cupiditatis prætextus. Quis enim Scytharum equitatus, aut Parthorum sagittæ, aut Indorum divitiæ septuaginta armatis Romanorum millibus restitisset, idque Pompejo & Cæsare ducibus? quorum nomina prius quàm Romanorum audierant, adeò inaccessas ii multas, ferasque gentes vincendo peragraverant. Ii tum ad depugnandum inter se coibant, ne gloriam quidem suã, propter quam patriam in id malorum conjecerant, miserati: cùm eum usque ad diem uterque invicti cognomen tenuisset. nam affinitatem illam & Iuliæ amorem, nuptiasque, statim ab initio apparuit fraudem esse dubiæque fidei, & veræ amicitiæ expertis ac necessitatis causa initæ societatis obligationem. Posteaquàm Phar-
CXVII
salij campi viris, equis & armis repleti fuerunt, signumque conflictus datum, primus ex Cæsaris acie procurrit Cajus Castrinus, manipuli centum & viginti virorum dux, & quod Cæsari splendidè promiserat, egregiè repræsentavit. Etenim cùm primus Cæsari castris exeunti visus, ab eoque salutatus & interrogatus fuisset, quid animi de pugna futura haberet, manu sublata clamaverat: Victoria magnifica

gnifica potieris ô Cæsar: me autem vel vivum hodie, vel mortuum laudabis. Hujus tunc promissi memor, impetu facto, multisque suorum secum unà abreptis, in medios hostes irruit. Hîc statim pugna ad gladios perducta, multisque cæsis, conanti prorumpere, & primum quenque ferienti gladium aliquis in adversum os ita impulit, uti mucro in occipitio impingeret. Cæso Crastino, aliquandiu in ea parte æqualis fuit pugna. Pompeius autem dextrum cornu non statim movit, sed oculos in utranque partem torquens, & quid equites acturi essent intentus morabatur. Iam tum ii turmas explicuerant, uti Cæsarem cingerent, objectisque hostium equiti-
CXVIII bus pulsis pedestrem aciem invadebant. Ast ubi Cæsar signum dedit, equitibus sese recipientibus, cohortes (quas in subsidio legionis decimæ positas dixi: erant autem tria virorum millia) ut circumdari aciem prohiberent procurrere, objectique hostium equitatui, directis (ut moniti fuerant) in sublime pilis vultus eorum impetierunt. Sed Pompeiani equites omnis pugnæ rudes, ad hanc verò neque expectatione neque disciplina instructi, non sustinuerunt ictus in oculos oraque ingestos, sed manibus facies tegentes turpiter retrò aversi sunt. Fugientes Cæsariani omiserunt, & in peditatum, quâ is maximè nudatus equitum ala & circumventu facilis erat, irruerunt: atque simul his ex obliquo ingruentibus, à fronte decima legio invasit, non subsistentes, neque ordines aciei servantes, cùm quomodo se circumventuros hostem putassent, eo se circumdari viderent. His quoque fusis Pompeius ubi pulverem vidit, & quid equitibus accidisset conjecit, quod secutus consilium sit, difficile dictu est: maximè autem attonito, & de potestate rationis deturbato similis neque cogitanti quod Pompeius Magnus esset, neminem allocutus lento gressu in castra abiit. Et omninò in eum versus hi quadrabant:

Ajaci incussit tunc Iupiter ipse timorem:
Attonitus stetit, atque in dorsum tergora scuti
Rejiciens septena boum, latè omnia circum
Prospiciens, turbamque hominum.———

CXIX Talis tunc Pompeius ut in tentorium venit, tacitus consedit, donec fugientibus multi hostium instantes unà in castra irruperunt. Ibi hac una edita voce: Ad castrane etiam? nihil præterea locutus, veste qualis præsenti fortunæ conveniebat indutus, aufugit. Fugam reliquæ etiam legiones fecerunt, & in castris magna calonum & eorum qui tabernacula custodiebant cædes fuit. Sex modò militum millia cecidisse Asinius Pollio scribit, qui in ea pugna Cæsari adfuit. Captis castris amentiam & vanitatem Pompeianorum viderunt. Omnia enim tabernacula myrto fuerunt coronata, veste stragula versicolori exornata, mensæ poculis instructæ, appositi crateres vini, atque omninò is apparatus, qualis hominū sacrificantium & festos dies agentium est potius, quàm ad pugnam euntium: hac illi spe perditi, & insana temeritate capti, ad bellum accesserant.

Pompeius paulùm extra castra progressus, equum dimisit, paucis- CXX
que admodum comitatus cùm nemo hostium insequeretur, tacitus abiit, iis in cogitationibus versans, in quas venire par erat virum, qui triginta quatuor annis omnes superare solitus, tunc primùm in sua senectute quid esset vinci & fugere sentiret, tum reputantem, quantam gloriam potentiamque multis certaminibus bellisq; auctam unius horæ momento amisisset, ut paulò ante tot militibus, equis, navibusque stipatus, adeò nunc destitutus & abjectus discederet, uti hostes etiam inquirentes falleret. Inde Larissam transgressus, ut ad Tempe venit sitibundus, in faciem se sternens aquam Penei hausit: atque inde surgens per Tempe usque ad mare iter fecit. Ibi noctis reliquum in piscatoria casula exegit: circa aurorā in fluviatilem lembum ingressus, de comitibus, ingenuos ad se recepit,
servos abire ad Cæsarem bono animo jussit. Inde oram legens, ad CXX
justæ magnitudinis onerariam navim pervenit, cui præerat Peticius quidam vir Romanus, qui Pompeium de facie noverat, nihil alioquin admodum cum eo commercii habuerat. Ei præterita nocte in somnis visus fuerat Pompeius, non qualem sæpe viderat, sed abjectus & mœstus secum colloqui: idque tum unà navigantibus insomnium exponebat (sicuti solent homines otiosi hujusmodi de rebus confabulari) cùm subitò quidam nautarum ei dicit, videre se fluviatilem lembum à terra remigio adigi, hominesque quosdam vestes concutere, manusque versum ipsos protendere. Petitius itaque inhibito remigio, confestim Pompeium, qualis ei per insomnium apparuerat, agnovit, feriensque caput, scapham advertere eis jussit, manusque intendens Pompeium vocavit, fortunam viri ex ipso habitu intelligens: quare non præstolatus preces aut orationem Pompeii, eo, & quos is jubebat (duo autem hi erant Lentuli, & Favonius) receptis provectus est: paulò post ad ipsos à terra
contendentem Deiotarum receperunt. Sub tempus cœnæ, cùm CXXI
nauclerus pro præsenti copia instruxisset, Favonius Pompeium cernens inopia famulorum ipsum lavare & ungere sese accurrit, eumque lavit, & unxit, atque in posterum omnia servitia usque ad pedum etiam lotionem & cœnæ administrationem obivit. Qui ministerii ejus liberalitatem inspexisset simplicis, & ab omni simulatione puri, is utique dicturus fuerit,

En, omnia ingenuos ut egregiè decent.

Ita vectus Amphipolin Pompeius, Mitylenen inde trajecit, filium & uxorem ibi assumpturus. Vt ad littus insulæ appulit, nuncium in urbem misit Corneliæ, quæ annunciatis & scriptis sibi delinita, hoc unum opinabatur Pompeio restare, ut bello jam ad Dyrrhachium confecto Cæsarem persequeretur. His eam intentam cogitationibus accessit nuncius, & salutatione omissa, potissima & pleraque malorum lacrymis magis quàm voce indicans properare jussit,
Corneliæ questus. si Pompeium unà & aliena advectū navi cernere velit. Quod ut audivit Cornelia, humi procubuit, & aliquandiu mentis vocisque im-

pos

pos jacuit: vix tandem ad se rediit, intelligensque non hoc lamen-
tandi esse & flendi tempus, ad mare per urbem excurrit: occurrenti-
que Pompeio, obviisque ulnis labantem, in ipsumque corruentem
CXXIII tenenti. Video, inquit, te marite, non tua sed mea fortuna ad uni-
cum navigium recidisse, qui ante Corneliæ nuptias quingentis na-
vibus per hoc æquor vehebaris. Quid me visum venisti? cur non me
adverso meo fato reliquisti, à qua in te etiam tantùm redundavit ca-
lamitatis? Ah quàm felix fuissem mulier, si ante quam P. Crassum,
cui virgo nupsi, in parthis occidisse renunciatum fuit, mortem ob-
iissem: quàm verò laudabilis, si (quod conata fui) eo mortuo vitam
projecissem. nunc in hoc me servatam video, uti Pompeio Magno
cladem afferrem. Hæc eam locutam, Pompeium sic respondisse me-
morant: Prosperam nimirum, ô Cornelia, fortunā tantùm noveras,
quæ te (uti sentio) decepit, me diutius quam moris ejus est comple-
xa. Sed tamen & hæc ferenda nobis sunt, quippe hominibus, & peri-
clitanda porrò fortuna. neq; enim desperandū est, posse nos ex hoc
CXXIV casu ad pristinum statum redire, cùm ex eo huc redacti simus. Exin-
de Cornelia opes & famulos ex urbe accivit, Mitylenæos autē Pom-
peius salutatum egressos & ut in urbem intraret orantes, hoc recu-
sato monuit, uti bono animo essent, & victori parerent Cæsari, bono
& clementi viro. Ipse ad Cratippum philosophum (qui & ipse Pom- *Cratippus.*
peii videndi causa accesserat) conversus, reprehendit, ac de providē-
tia divina pauca quædam cum eo disputavit: Cratippo, ne contra-
dicendo molestus aut intempestivus esset, subterfugiente certamen,
& ad meliores spes suscipiendas deducente. Etenim Pompeio de
providentia sui casus causam quærenti, respondebat Cratippus: ita
accidisse quod vitiosus Reipubl. status monarchiam jam exposce-
ret. vicissimque quærebat: At quomodo nos, quove argumento
certi simus te melius, quàm Cæsarem, usurum fortuna fuisse: ve-
rùm hæc (addebat) quæ in deorum sunt posita arbitrio, relinqua-
CXXV mus. Cæterùm uxore & amicis receptis Pompeius ex Lesbo sol-
vit, neque nisi aqua aut cibo cùm esset opus, navim portui appulit.
Prima urbs quam intravit, Attalia fuit Pamphiliæ: ibi aliquot trire-
mes ad ipsum, militesq; convenerunt, adeò ut rursum sexaginta se-
natorios viros secum haberet. Audiens autem & classem adhuc con-
stare, & Catonem multis ad se receptis militibus in Africam trans-
mittere, fortunam suam apud amicos deploravit, seque incusavit,
qui cogi se ad prœlium terrestre committendum passus, navalibus-
que copiis (quibus absque dubio prævalebat) nullam ad rem usus
fuisset, neque classem loco circumposuisset, ut clade in terra acce-
pta, in promptu vires hosti pares à mari haberet. Non enim aliud
Pompeii gravius est peccatum, aut Cæsaris callidius consilium,
quàm quod ad pugnā tam procul à classis auxilio abstraxit hostem.
Veruntamen ex præsenti re consilium capere & aliquid moliri coa-
ctus, ad urbes partim misit partim ipse navibus accessit, pecuniam
CXXVI & supplementum navibus exigens. Interim hostis celeritatem me-

tuens, ne superveniens eum rebus nondum satis paratis arriperet, de perfugio in præsentia aliquo, & secessu cogitavit. Deliberantibus nulla populi Romani provincia satis tuta visa fuit. Ex regnis ipse Parthiam prætulit, quæ &, in præsens ad suscipiendum & tegendum infirmos ipsos, & ad erigendum magnisque cum copiis emittendum satis haberet opum. Reliqui partim Africam & Iubam regem præferebant. Theophanes Lesbius insani judicabat esse relicta Ægypto, quæ tridui itinere aberat, & Ptolemæo ephebo, & qui pro amicitia beneficiisque patri suo præstitis gratiam deberet prætertito, infidelissimæ Parthorum genti se committere; & qui socero pridem suo, viro Romano nolit primas in republica tribuere, atque ipse secundo loco omnibus prior esse, neque ejus æquitatem experiri, eum se Arsaci tradere, qui ne Crassum quidem nisi mortuum ferre potuerit: denique Scipionis genere ortam uxorem ætate florente inter barbaros adducere, qui libidine potestatem suam definiant: & quibus eam, tametsi nihil patiatur, atque metuenda tantum sit vis, grave sit credere. Hoc unum fuisse ajunt, quod à profectione in Parthos Pompeium averterit: si tamen consilium eo tempore aliquod Pompeius secutus est, & non fatum jam dux vitæ fuit. Itaque ut sententia fugiendi in Ægyptum vicit, Seleu- CXX
ciensi triremi à Cypro cum uxore avectus est, reliquis partim navi- VII
bus longis, partim onerariis eum comitantibus: & cùm tutò id maris trajecisset, Ptolemæum cum exercitu apud Pelusium agere bellum contra sororem gerentem, audiens, eò appulit: præmisso qui de ejus adventu regi indicaret, atque deprecaretur. Erat adhuc admodum adolescens Ptolemæus: Photinus summam omnium rerum gubernans, potentissimorum (hi erant, quos ipse volebat) senatum advocavit, & quemvis dicere quod sentiret jussit. Id verò indignum erat, de Pompeio Magno consultare Photinum eunuchum, & Theodorum Chium, qui mercede regem oratoriã docebat, & Ægyptium Achillam: hi enim inter cubicularios & educatores regios cæteros præcipui erant consiliarii, hujusque consilii sententiam procul à terra in anchoris expectabat, quem salutem suam Cæsari debere indignum erat. Cùm reliquorum sententiæ diversæ essent, quibusdam pelli, quibusdam vocari & accipi hominem jubentibus: Theodorus, uti facundiam suam artemque ostentaret, neutrum tutum esse dixit: nam & si accepissent, Cæsarem hostem, Pompeium dominum se habituros: & si exclusissent, Pompeium ob repulsam, Cæsarem, quod insequi eum diutius cogeretur, infensum futurum: optimum sibi videri, acceptum Pompeium interficere: ita & à Cæsare gratiam ituros, & metu Pompeii se liberaturos. Subridens quoque (ut ajunt) addidit: Mortuum non mordere. In hanc concessum est sententiam, & Achillæ facinus mandatum. Is assumpto Septi- CXX
mio, qui ordines quondam apud Pompeium duxerat, & Salvio, qui VIII
centurio sub eodem fuerat, ac præterea tribus aut quatuor famulis, ita ad navim Pompeii advectus est. Conscenderant in navim Pom-

Adventus in Ægyptum.

Pompeii ex iis qui unà venerant præstantissimus quisque, uti viderent quidnam rerum ageretur. Qui ut viderunt non regio more, non magnificè neque pro spe à Theophane facta Pompeium excipi, sed ad hoc officium paucos una cymba venire, suspectam habuere eam contemptionem, Pompeiumque hortati sunt, uti navem in altum detruderet, dum adhuc extra teli jactum esset. interim cymba appropinquante, maturè Septimius surrexit, Romanoque sermone Pompeium imperatorem salutavit: & Achillas Græcis verbis eum excipiens, in cymbam transire jubebat, vadum ibi causatus, & mare ob arenæ multitudinem triremi non esse navigabile. Simul & naves quasdam regias classiariis impleri cernebant, & armatos milites in littore disponi, ut mutata etiam sententia effugiendi nulla esset spes, & ipsa incredulitas cædis purgandæ causam inter-
CXX fectoribus præbere posset. Salutata itaque Cornelia, quæ jam
IX tum mariti exitum lamentabatur, duos centuriones in cymbam ingredi jussit, unumque ex libertis Philippum, & famulum Scynem nomine. Hos ipse secutus, cùm jam Achillas ei manum de cymba porrigeret, ad uxorem & fœminam conversus, Sophoclis jambos protulit:

Etenim tyranni quisquis intrat in domum,
Fit servus ejus, liber etsi venerit.

Hac postrema voce suos allocutus, cymbam & ipse conscendit. Cùm jam procul triremi sua profectus nullam suorum qui una navigaverant benignam mentionem audiret ad se fieri, Septimium intuitus: Non ego, inquit, te fuisse meum olim commilitonem agnosco: atque is capite tantum annuens, nihil respondit, neque ullum amicitiæ signum exhibuit. Alto rursum orto silentio, Græcam orationem quam in bello conscripserat usurus ea apud Ptolemæum,
CXXX relegit. Cùm jam terræ appropinquarent, Cornelia cum amicis in triremi vehementer anxia, eventum expectabat & jam animum recipere cœperat, multos ad littus aulicos veluti honoris & salutandi gratia confluere cernens, cùm Pompeium ut facilius surgeret Philippi manum apprehendentem Septimius à tergo ense trajicit: post hunc Salvius, inde Achillas gladios strinxêre. Pompeius nihil *Pompeius cæditur.* se indignum neque agens neque locutus, utraq; manu togam faciei prætendens, emisso gemitu ictus excepit, itaq; mortuus est postridie natalis sui diei annos natus undesexaginta. Qui in triremibus erant Pompeiani, ejulatu qui in terram usq; exaudiretur edito, sublatis ancoris summa celeritate fugeruut, ventusq; mari alto incumbens eos juvit, ut ne volentibus quidē persequi Ægyptiis licuisset. Illi capite Pompeii amputato, truncum nudum ex cymba projece-
CXX runt spectandum iis, quos hæc spectacula delectarent. Philippus
XI tandiu, dum saturati aspectu discederent, trunco adstitit: inde aqua marina abluit, suaque tunica involvit: & cùm lignum in promptu non esset, per littus circumspiciens, fragmenta naviculæ piscatoriæ invenit, vetusta quidem, sed quæ ad necessarium rogum nudo,

eique mutilato cadaveri sufficerent Hæc ei fragmenta comportanti, pyramque struenti, quidam Romanus jam grandi natu occurrit, qui juvenis etiamnum prima sub Pompeio stipendia meruerat, &: Quisnam, inquit, hominum es, qui Pompeium Magnum funerare aggrediaris? Respondit Philippus, libertum se ejus esse. Tum senex: At non proprium hoc decus habebis: quin tu me quoque hujus tanquam pii inventi consortem accipe, ne peregrinationem meam prorsus culpem, qua inter tot molestias id saltem reperi, ut manibus meis contingam & rogo imponam maximum Romanorum im-

L. Lentuli mors.

peratorem. Hoc Pompeii funus fuit. Postridie L. Lentulus quid fa- CXXII
ctum esset ignarus, cùm à Cypro navigans præter terram veheretur, rogum & Philippum ei adstantem, necdum sibi agnitum, conspicatus: Ecquisnam, inquit hominum hîc fato functus quiescit? paululumq; inhibita voce, & edito gemitu, addidit: Fortassis tu Pompei Magne? pauloque post egressus in terram jugulatus est, cùm in Ægyptiorum manus incidisset. Paucis post diebus Cæsar in Ægyptum ita conturbatam cùm venisset, caput Pompeii sibi afferentē, uti scelestum aversatus est: annuloque Pompeii, in quo leo gladium tenens insculptus erat, accepto flevit: Achillam & Photinum necavit:

Theodoti exitus.

ipse rex in prœlio ad fluvium periit. Theodotus rhetor Cæsaris CXXIII
manus effugit, per Ægyptum vagando abjecta conditione & omnium odio. Marcus autem Brutus cùm Cæsare interfecto rerum potitus in Asia eum deprehendisset, omni prius cruciatu vexatum occidit. Reliquias Pompeii sibi allatas Cornelia in Albano humavit.

AGESILAI ET POMPEII Comparatio.

Potentia ut parta.

Vita utriusque exposita, agedum paucis exponamus instituta comparatione discrimina. Primum justissima ratione Pompeius ad potentiam & gloriam contendit, idq; sua ipsius industria, cùm præclaram Syllæ Italiam tyrannis liberanti operam navasset. Agesilaus & divinum, & humanū jus violasse videtur in occupando regno, dum Leotychidam, quem frater filium suum legitimum pronunciasset, spurium esse arguit. & de claudo rege oraculum eludit. Deinde Pompeius Syllam & viventem semper coluit, & mortui curam habuit, sepulturam Lepido vi extorquens, Faustoque Syllæ filio suam despondens filiam. Agesilaus Lysandrum levi arrepta occasione projecit, summisque affecit contumeliis. & quidem Sylla non minora à Pompeio accepit, quàm in eum contulerit: Agesilaum Lysan-

Peccata.

der & Spartæ regem & totius Græciæ ducem fecerat. Iam quæ in repub peccavit Pompeius, affinitate impulsus peccavit. pleraq; enim in Cæsaris & Scipionis, socerorum suorum, gratiam deliquit. Agesilaus Sphodriam ob injuriam Atheniensibus illatam morte damnatum filii amori gratificatus eripuit; Phœbidæ qui rupto fœdere Thebanos læserat, ob ipsum facinus palam opitulatus est. Omnino autem

autem quæ Pompeius reverentia aliorũ aut ignoratione damna Ro-
manis dedisse culpatur, ea Lacedæmoniis ob iracundiam & pervica-
CXXX ciam injunxit Agesilaus, Bœoticum bellum incendendo. Quod si
IV res adversæ utriusque viri ad fortunam sunt referendæ, Romanis
Pompeiana clades insperata fuit: Agesilaus autem Spartanos præ-
scientes & præmonitos non passus est sibi à claudo regno cavere.
Etenim si vel millies deprehensum fuisset Leotychidam alienum
esse, & nothum: tamen non deerat Eurytionis posteris, quem sua
de familia legitimum & integrum pedibus regem Spartæ darent, ni-
si in gratiam Agesilai tenebras oraculo Lysander offudisset. Sanè
quod de desertoribus post Leuctricam cladem consilium excogita-
vit Agesilaus, uno die leges silere jubens, nullum tale in republica
commentum Pompeij adducere possumus, quin imò hic ne à se
quidem ipso positis legibus standum putavit, dum amicis suam po-
tentiam demonstraret. Atqui Agesilaus in ea necessitate constitu-
tus, ut pro salute civium leges dissolvendas sibi videretur, rationem
excogitavit eam, ut neque nocerent civibus leges, neque, ne damno
CXXX iis essent, abrogarentur. Civili quoque virtuti factum Agesilai il-
V lud, quod imitando æquatum à nemine est, appono: quod accepta
scytala statim Asiaticas res omisit. Non enim, id quod Pompeius fe-
cit, iis modò rebus patriæ profuit, quibus sibi ipsi magnam poten-
tiam pararet: sed patriæ commodum spectans, tantam potentiam
dimisit atque gloriam, quantam neq; priorum, neque posteriorum,
Alexandro excepto, quisquam habuit. Proinde autem alio facto ini-
tio, si rei bellicæ fiat contentio, numero trophæorum, & magnitudi-
ne gentium quas subegit Pompeius, multitudiniq; prœliorum qui-
bus victor abiit, ne ipsum quidem Xenophontem puto victorias *Bellica res.*
Agesilai conferre ausurum fuisse: quamquam propter alias præ-
claras dotes huic scriptori quasi præcipuum aliquod premium con-
cessum fuit, uti quæ vellet de Agesilao scriberet, atq; diceret. Præ-
terea clementia adversum hostes Romanus Græco præstitit. Etenim
Agesilaus Thebas evertere, & Messena habitatores ejicere cupiens *Clementia.*
(quarum urbium hæc colonia, illa mater generis ejus erat) propè eo
rem deduxit, ut Spartam amitteret: imperium quidem amisit. Pom-
peius & piratis pœnitentiam agentibus urbes dedit, & Tigranem
Armeniorum regem cùm in triumpho ducere posset, socium fecit,
CXXX unius diei splendori sempiternam gloriam præferens. Cæterum
VI si boni ducis nomen maximis & summum momentum habentibus
factis consiliisque belli tribuitur, permulto prior Romano est Spar-
tanus habendus. Primùm hic hostibus septuaginta militum millia
adducentibus, paucis ipse instructus, iisque ad Leuctra nuper victis,
urbem tamen non destituit: ille cùm Cæsar exercitum trium mil-
lium ac trecentorum ducens unam Italiæ urbem occupasset, Roma
præ metu cessit, aut fugiens turpiter tam paucos, aut falsò plures
opinatus, liberisque suis & uxore assumptis fugit, reliquas civium
familias defensore nudas relinquens: cùm aut pugnando pro pa-

tria vincendum, aut à victore (civis enim erat & necessarius) condi-
tiones accipiendæ fuissent. Nunc qui Cæsari tempus imperii pro-
rogari, aut consulatum decerni rem iniquam putaverat, eidem oc-
casionem dedit, ut occupata urbe Metello diceret, & ipsum & cæte-
ros omnes captivos suos esse. porrò quod pręcipuum præclari ducis
est officium, ut qua parte prævalet, ea hostem ad prœlium commit-
tendum cogat, qua infirmior, ea caveat ne confligere cogatur; id
Agesilaus observando invictus permansit. Cæsar contra quibus re-
bus Pompejum præstare intelligebat, ab iis ne detrimentum acci-
peret curavit: qua verò parte, pedestribus nimirum copiis, supera-
bat Pompejum, ea congredi eum coegit, & summam rerum perdere:
ab eoque prœlio statim pecunia, commeatu, marique potitus est.
quæ omnia Pompejus, si pugnam vitasset, retinuisset. Quæ autem CXXX
affertur pro Pompejo excusatio, maximis tantum imperatorem re- VII
prehensionibus exponit. Consentaneum enim est rationi, & veniam
meretur, si juvenis dux tumultibus suorum, timiditatisque expro-
brationibus perturbatus tutissimis consiliis excidat. Quis autem fe-
rat Pompejum Magnum, cujus castra loco patriæ, tentorium pro
curia, Romæ magistratum gerentes pro desertoribus & proditori-
bus Romani habebant, qui nullius imperio subjectus, ipse impera-
tor omnia bella præclarissimè confecisset, eum Favonii ac Domitii
dicteriis victum, ne Agamemnon audiret, minimo se momento co-
gi passum, uti principatum & libertatem in tantum discrimen ad-
duceret? Et verò si omninò ad infamiam unius diei respiciendum
putabat, oportuit initio statim de urbe Roma dimicare: non si The-
mistocleo consilio urbe profugisse videri vellet, cunctationem de-
inde in Thessalia turpem ducere. Non enim profectò Pharsalios
campos tanquam stadium ac theatrum, in quo de imperio decerta-
rent, Deus aliquis ipsis constituerat, neque præconis voce ad certa-
men evocabatur, ut detrectante ipso alter coronaretur: sed multi
adhuc campi, infinitæ urbes, omnis terrarum amplitudo ei resta-
bant maris imperium tenenti, si Maximum imitari, aut Lucullum,
aut ipsum Agesilaum voluisset. Nam is haud minores Spartæ tu- CXXX
multus sustinuit, Thebanis eum ad pugnam pro agro paterno pro- VIII
vocantibus. & in Ægypto ob stoliditatem regis multas pertulit
calumnias, quiescere jubens. verùm hic optima sua consilia con-
stanter secutus, non modò invitos Ægyptios neq; patriam tantum
in tam gravi periculo incolumem servavit: sed trophæum quoque
de Thebanis in urbe erexit, vincere iterum suos docens, cùm se ab
ipsis ad communem perniciem trahi passus non esset. Quamobrem
Agesilaus postmodò ab iis, qui cogere voluerant, laudatus est: Pom-
pejus, quos peccandi autores, eosdem accusatores habuit. Quidam
à Scipione socero deceptum fuisse tradunt: hunc enim cupientem
majorem ejus quàm ex Asia attulerat pecuniæ partem peculari, id-
cò eam occultasse, & quasi nihil pecuniæ superesset, maturare pu-
gnam coegisse. Quod etsi verum esse credideris, non decuit tamen
impe-

imperatorem tam facilè pati se decipi, neque ita deceptum maximas res in periculum conjicere. Hactenus quid inter eos discrimi-
CXXX nis fuerit, spectavimus. Denique Pompejus in Ægyptum necessita-
IX te urgente confugit: Agesilaus neque honestè, neq; necessariò profectus eo est, operamque suam barbaris pecunia addixit, quæ Græcos oppugnare posset. Ad hæc quod nos Pompeii causa Ægyptiis, id Ægyptii Agesilao crimen objiciunt. Nam ille fidei eorum se com- *Aegyptiaca.*
mittens, injustè periit; hic ab iis quibus opitulatum venerat quique se ei crediderant, defectionem ad hostes eorum fecit.

IN POMPEIUM, INTERPRETIS Annotationes.

CAp. 2. Oculorumque faciles motus.) Τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης. *Miserrime omnium hæc Pompeii vita est ab interprete tractata: cum quidem mihi vix alia tam studiose & eleganter videatur à Plutarcho scripta. Errores ergo persequi, nisi ubi id utilitas requiret, supersedebo.* ῥυθμὸς *quid sit in poetica & Musica, explicare hoc loco nolo. Hîc enim accipio concinnos motus oculorum, cùm etiam Græci grammatici testentur* ῥυθμὸν εἶναι τὴν τῆς κινήσεως τάξιν. ὑγρότης molliciem *(ut ita dicam) facilitatemque motus significat. Nam* ὑγρὸν *est etiam* molle, flexile. *unde arcum Theocritus* κέρας ὑγρὸν *dixit. De quo alibi: & in vita Alexandri, ubi de eadem re dicitur, est* τὴν ὑγρότητα τῶν ὀμμάτων.

Cap. 8. A quodam centurione.) ὑπό τινος τῶν λοχαγῶν. *Tudert.* qui insidias ipsi locaverat: *quasi verò id sit* λοχαγὸς: *aut* λόχος *insidias tantum, non etiam centuriam passim significet: unde* ἀρχαιρεσία λοχῖτις *in Romana apud Græcos historia, &* λοχαγός. *Cæterùm aliter mortem Cinnæ Livius lib. 83. & Appianus describunt.*

Cap. 13. Ire jussus in Galliam.) *ad bellum Sertorianum interpres putavit: itaque pro* Κελτικὴν, *legit* Κελτιβηρίαν. *Verùm multo post, & nequaquam à Sylla (nam is tum mortuus erat) sed L. Philippi suasu in bellum Sertorianum est missus Pompeius. Tunc ad Metellum, qui cum Carbone & ejus factioneis ducibus colluctabatur.*

Cap. 16. Carbonem quidem tradunt.) *Ita etiam Valerius Maximus lib. 9. cap. de cupiditate vitæ: Cicero lib. 9. epistol. Famil. ad Papirium Pætum, Lilybæi occisum disertè tradit: Appianus retractum ex Cossyra insula, in quam ex Sicilia profugerat. Qui paulò post Sthenus Himæreus dicitur, eum Plutarchus in civilibus præceptis Sthenonem Mamertium introducit.*

Cap. 18. Memmio sororis suæ marito.) *In Græco* μόμμιον *est,* Mummium. *Ego autem emendare locum volui, & restituo* μέμμιον. *Memmium bello Sertoriano in campis Saguntinis occidisse, supra in vita Sertorii est demonstratum. Cicero pro L. Balbo:* Cæterum, *inquit,* accusator fatetur hunc in Hispania durissimo bello cum

cum Quin. Metello, cum M. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse: & ut Pompejus in Hispaniam venerit Memmiumque habere quæstorem cœperit, nunquam à Memmio discessisse. *Orosius autem lib. 5. cap. 23. de Sertoriano bello loquens ait:* Multa inter eos præterea prœlia gesta sunt: Memmius quæstor Pompeij idemque vir sororis ejus occisus est. *Amiotus non rectè Memmium fratrem sororis Pompeÿ dixit.*

Cap. 21. Valerium, quod ei senatum dissidentem.) *Cùm in sacrum montem plebs recessisset, M. Valerius frater Poplicolæ & M. Valerii, qui non multò ante in pugna ad lacum Regillum occubuerat, dicendo sedavit discordias: itaq; primus ob eam rem Maximus est appellatus. Hæc fere Cicero in Bruto. Fuit hoc anno V. C. CCLX. Meminit hujus quidem dictaturæ, & Livius libro 2. & Dionysius libro sexto, sed neq; ab eo reconciliatum patribus populum, neq; de hoc cognomento quicquam afferunt. De Fabio Maximo etiam initio Fabii facta est mentio.* Ius triumphandi. *Id autem quod de jure triumphandi sequitur, ex historia Romana multis locis est notum, unum qui huc plurimum facit, de Livii lib. 31. adscripsisse in præsentia satis est:* L. *inquit*, Cornelio Lentulo triumphus negatus est. Res triumpho dignas esse censebat Senatus: sed exemplum à majoribus non accepisse, ut qui neque dictator, neque consul, neque prætor rem gessisset, triumpharet.

Cap. 27. Metello Pio.) *In Græco est* ἀππίῳ, *insigni menda: quod non vidit Tudertinus, recepit Amiotus. Idem Tudertinus, quod de Sertorio dicitur, ad eum ultimum reliquias bellorum civilium confluxisse, ineptè ad Pompeium detorsit: ut & paulò superius* M. Brutum patris similem *dixit. cùm Plutarchus affirmet, neq; bello, neq; morte, eum patris similem fuisse: quod & verum est. Nam & in bello Pompeiano partes optimatum est secutus, & libertatis civibus restituendæ causa Cæsarem necavit, & propter eam bello gesto periit.*

Cap. 38. Prædationibus eorum itinera.) τὰς ὁδοὺς ἐλήϊζον. *Quod dicendi genus videtur insolens. Ac fortassis scripserat non* ὁδοὺς, *sed* προσόδους: *ut fuerit.* Diripiebant ea, quæ ex reditibus ad eos adferebantur. *aut scriptum fuit* ἐλόγιζον, Insidiati sunt iis iter facientibus: *quomodo suspicor legisse Amiotum. paulò ante, Iunonis templum in Lucania ponitur à nobis. est autem Græco,* ἐν λευκανίῳ. *Ego nullum memini me usquam legisse nominari* Leucanium. *Existimo autem eum de antiquissimo Iunonis Laciniæ (nam prope Lucaniam est Lacinium) fano intellexisse, de quo cùm multa Geographi, tum Lycophron etiam, & ejus interpres Zezes.*

Cap. 41. Attonitus in turbam.) τυφλωθῆναι καὶ καταπεσεῖν. *Quid sibi velit* τυφλωθῆναι, excæcari, *non planè assequor: mendum quidem puto. Simile exemplum, & disputatio eadem est suprà in vita T. Flaminini.*

Cap. 47. Ne Achillem quidem.) *Locus est lib. Iliad. 22.*

Cap. 61. Maliciosè fictum à Theophane.) Astum *ineptè vertit (ut & superiora de Alcæo Sardiano, & quæ mox sequuntur, & pleraq;) Tudertinus: cùm sit in Græco κακοήθευμα*, malignum *scilicet* mendacium, *à quo vitio non fuisse purum Herodotum, Plutarchus noster in libello περὶ ἡροδότου κακοηθείας demonstrat. Rutilius autem hic est quem Cicero pro Rabirio Postumo crudelitatem Mithridatis in togatos scribit mutatione vestis effugisse. Plurima ejus exilij mentio apud eundem, & alios. Historiam ab eo scriptam cùm alii citant, tum in Marco noster. Quis autem, & qualis fuerit Cnæus Pompeius Strabo, Magni pater, satis ex historicis bellum Marsicum describentibus manifestum est: & initio hujus libri obiter indicatum a Plutarcho.*

Cap. 65. Gymnasia pulcerrima.) *ἡβητήρια.* Diversoria *vertit interpres, quasi si legisset ἡβήτεια. Siquidem apud Suidam est, & Varinum ἡβητήριον τὸ παιδευτήριον. ἡβητήριον, ἡ κατάλυσις. Sanè Athenæus lib.* 10. *ait propterea fingi Heben in convivis fundere vinum, quod ἡβητήρια dici soleant τὰ συμπόσια, id est,* convivia. *Addit in vigesimum Iliadis librum Eustathius, aliquando ἄσεμνον συναγωγὴν hoc vocabulo designari, id est,* parum grave aut severum concilium. *Verùm horum neutrum puto huc facere. Infra quidem de amore Iuliæ in Pompeium hæc vox ita repetitur, ut appareat ambulationes amœnas vel gymnasia vel aliquid tale fuisse.* ἡβητήριον.

Cap 69. Cum Hermagora sophista) *Monstrosè hæc pervertit Tudertinus, cùm quidem sint planissima, & epistolam Posidonij ad Hermagoram nescio qualem confinxit. Est autem is Hermagoras, cujus multa apud ipsum Ciceronem est in libris Rhetoricis mentio. Atq; haud scio, Plutarchus ne de generali constitutione hîc innuat: quam ut diviserit Hermagoras exponit priore libro de inventione Tullius. Quæ sequitur de Nemesi quadam lætis tristia admiscente sententia, non est satis dextrè a Tudertino reddita. Elegantissimè eandem expressit venustissimus poeta Apollonius versibus, quos (sunt enim aureoli) adscripsi, de quarto ἀργοναυτικῶν:*

ἀλλὰ γὰρ ὔποτε φῦλα δυηπαθέων ἀνθρώπων
τερ πωλῆς ἐπέβημεν ὅλῳ ποδὶ συν δὲ τις αἰεὶ
πικρὴ παρμέμβλωκεν ἐυφροσύνῃσιν ἀνίη.

Et Ovidius septimo Metamorph hunc (opinor) imitans;

——Usq; adeo nulla est sincera voluptas:
Sollicitumq; aliquid lætis intervenit.——

Itaq; non pessimè Chærea ille Terentianus, summa potitus voluptate, perfususq; gaudio dixisse videri poterat,

Nunc tempus profectò est, cum perpeti me possum interfici,
Ne vita aliqua hoc gaudium contaminet ægritudine.

Sed hæc præter institutum.

Ibid. In epistolis Ciceronis.) *Muciam hanc sororem fuisse Metellorum, Q. Q. Celeris & Nepotis. uxorem Pompeij, patet ex epistola Ciceronis ad Celerem, quæ est secunda lib.* 5. *Famil. Eandem*

fuisse

fuisse dimissam à Pompeio, epistola decima libri ad Atticum primi ostendit. Causam autem neque ibi, neque in ulla alia (quæ extet) epist. Cic. exponit: nisi vehementer me fallit memoria. Sanè Suetonius in Iulio Cæsare ubi de ejus lascivia loquitur, disertè explicat rem: scilicet eam à Cæsare pollutam fuisse.

Cap. 73. Iam ad quadragesimum.) *Imò si Velleio (quid ni autem?) credimus, annum tum agebat quadragesimumquintum: siquidem natus est C. Attilio, Qu. Servilio consulibus (anno V. C.* DCIIL. *) triumphavit autem M. Pisone & M. Messalla consulibus, natali suo prid. Kal. Octob. ut est apud Plin. libri septimi & libri ultimi capite secundo, ut suspicari aliquis poßit pro* τεσσαρακοστὸν *legendum* πεντηκοστόν. *Sane post etiam, ubi bellum civile Pompeianum describitur, annos natus* LVIII. *Pompeius dicitur fuisse: quod cum Velleiano numero non dissentit.*

Cap. 78. Cæpioni jam desponsatam.) σκιπίωνι. *quod retinuit interpres. Suetonius in Iulio, capite* 21. Cæsar suam Iuliam Cn. Pompeio collocavit, repudiato priore sponso Servilio Cæpione, cujus vel præcipua opera paulo ante Bibulum impugnaverat. *sed in vita Cæsaris occasio apparet hujus mendæ tollendæ, ubi* σερβιλίῳ σκιπίωνι *legitur, eadem in historia.* Scipionem *autem non esse cognomentum* Serviliorum, *sed* Cæpionem *satis est notum. quanquam ne insolens quidem fuit librariis, in historiæ præsertim Cimbricæ mentione σκιπίωνα pro καιπίωνα scribere. Amioto quid in mentem venerit, ut* Pisonem *hunc diceret, non video.*

Cap. 85. Cui servo lucernam præferente.) ἀπέκτειναν μέλιτον προηγούμενον λυχνοφόρον. *Vitiosè: inde Tudertinus* Melitum *proprium nomen ejus lucerniferi commentus est, imitante idipsum Amioto. Satis autem conspicuum fit, legendum* μὲν τὸν *pro* μέλιτον, *vel ex eo quod sequitur,* ἐτρέψαντο δ᾽: *Historia eadem in Crasso etiam est, & in Catone philosopho.*

Ibid. Antiam & Vatinium.) *Mendum est in priore vocabulo. De Vatinio satis constat, vel ex Catonis vita. de altero nihil succurrit. Quod autem sequitur,* Crassus omisso consulatu. *in Græco est* ἀπαλλαγεὶς τῆς ὑπατείας: *quæ verba cur sic verterim, historia docet. Consul enim & paludatus est in provinciam profectus.*

Cap. 88. Inter ipsos deos.) *Venustißimus est locus: quo alludit ad divisionem mundi, qua eum inter se Iupiter, Neptunus ac Pluto ita erant partiti, ut unicuique suum regnum satis esset, neque alteri suum præripere opus haberet. Verba sunt Neptuni, ob imperata Iovis indignantis, apud Homerum lib. 15. Iliadis, ita nota, ut oscitantiæ Tudertini meritò succenseatur.*

Cap. 104. Incusat etiam Cicero.) *Libro 7. ad Atticum, ita scribens.* Per fortunas, quale tibi consilium Pompeij videtur? hoc quæro, quod urbem reliquerit. Ego enim ἀπορῶ: tum nihil absurdius. Vrbem tu relinquas? ergo idem si Galli venerint. Non est, inquit, in parietibus respublica, at in aris & focis. Fecit idem Themistocles

Cic. & Cæsaris locus.

mistocles. fluctum enim totius barbariæ ferre una urbs non poterat. at idem Pericles non fecit, annum fere post quinquagesimum, cùm præter mœnia nihil teneret. nostri olim urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt. οὕτως πε τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν. *Vbi qui* ἐπευθόμεθα *legerunt, & versum Homeri (extat in deprecatione Phœnicis ad Achillem, libro Iliadis nono) & sensum corruperunt Ciceronis. Vult enim majorum præclara facta cum hoc Pompeij ignavo & indigno facinore comparare. Quem autem hic Numerium Plutarchus vocat, is videtur esse Gneus Magius, de quo sic Cæsar lib. de bello civili primo:* Reducitur ad Cæsarem deprehensus ex itinere Cneus Magius Cremona præfectus fabrum Cnei Pompeij: quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis, &c. *Atq; haud scio an etiam ibi Numerius dicatur, Plutarchusq; inde hæc sit mutuatus: & sit legendum* N. Magius, *non* Cneus. *Etenim* Numerius *prænomen fuit, & litera* N. *signabatur, ut doctè demonstravit Sigonius in libro de nominibus Romanorum. Ac facile fieri potuit, ut ejus rei ignoratione lapsus,* CN. *(quod est usitatius prænomen) pro* N. *scripserit librarius. Minuta sunt hæc, inquies? Fateor: est enim hic in tenui labor. Sed tamen & multos doctißimos viros accuratè hoc in genere emendandi versari video: quorum conatum reprehendere, sit temerarium. & nemo est (opinor) verè bonorum librorum studiosus, qui non mallet Cæsaris quàm librarii verba legere: & si Cæsari non fuisset ineptum visum addere prænomen, ineptus sit, qui illud agnoscere nolit. Deniq; oraculi vim habet ea sententia, quam nobilem & usitatam in Paulo noster sic extulit:* τὴν τῶν μειζόνων φροντίδων κατάλυσιν οἱ προϊέμενοι τὴν ἐν τοῖς μικροῖς ἀκρίβειαν.

Cap. 106. Labienus à Cæsare.) *In Græco dicitur* λαβεὼν, Labeo. *Quod miror à Tudertino retentum. nihil enim T. hujus Labieni defectione à Cæsare magis notum est, cùm aliunde tum ex septimo Epistolarum ad Atticum libro, & Ciceronis ad Tironem epistola, quæ incipit:* Quando in discrimine.

Vibullium.) *Pro Orico interpres* Nericum *habet: quod est nihil. in Græco hic rectè est* ὤρικον. *Sed* ἰζβιον *non dubitavi in Vibullium vertere, Cæsarem secutus, ex quo hæc noster descripsit.*

Cap. 109. Ajaci incussit.) *Homerici sunt versus de Ajace Telamonio, Iliadis lib.* II.

IN COMPARATIONEM.

Eurytionis posteris.) *Hæc pervertit & confudit interpres, levi Græcorum verborum mendo seductus, quod corrigi abs quovis poßit, qui animum ad historiam intendat.* ἡ πόρησιν. εὐρυτίωνι δὲ: *legendum* ἡ πόρησιν εὐρυτιωνίδαις. *& pro* παρέχει, παρέχειν, *vel* παρασχεῖν. *de Eurytionidis dictum est in Lycurgum.*

PLUTARCHI ALEXANDER, GUILIELMO XYLANDRO Augustano, interprete.

Rationem suæ scriptionis excusat.

ALEXANDER regis, & Cæsaris (ejus qui Pompeium evertit) vitas hoc libro perscripturos ipsa rerum propositarum magnitudo jubet nihil aliud præfari, quàm uti à lectore petamus, si non omnia hominum sermonibus celebrata facta, neque singula accuratè, sed pleraque compendio exponemus, ut ne id vitio nobis det. Non enim historias, sed vitas scribimus: neque semper clarissimis factis virtutis aut vitii insunt indicia: quinimò sæpe exigua quædam res, dictumve aut jocus plus de ingenio alicujus documenti præbet, quàm immensa hostium strages edita, maximæ pugnæ, urbiumve oppugnationes. Itaque sicuti pictores facie & vultu (ex quibus potissimum natura hominis apparet) similitudines exprimunt, minima reliquarum partium habita ratione: ita nobis quoque concedendum est, ut signa animi colligentes, iis vitam uniuscujq; depingamus, aliis magnitudinem factorum & certamina relinquentes. I

Genus Alexandri.

Extra omnem positum est controversiam, paternum genus Alexandri per Caranum ab Hercule, maternum ab Æaco per Neoptolemum tractum fuisse. II Philippum in Samothracia adolescentem adhuc sacris initiatum perhibent unà cum Olympiade parentibus orba, & amore correptum, à patruo ejus Arybba conjugium impetrasse. Sponsa ante eam noctem, qua thalamo conjuncti sunt, imaginata est edito tonitru fulmen in ventrem suum incidisse, eoque ex ictu copiosum ignem accensum in flammas passim dissipatas abiisse. Et Philippus aliquanto post nuptias tempore in somnis sibi visus est uterum uxoris obsignasse annulo, cui leonis esset insculpta imago. Quod insomnium cùm in malam partem reliqui arioli acciperent, accuratiusque custodiendam Philippo conjugem dicerent, Aristander Telmisseus concepisse eam affirmavit, (nihil enim inane obsignari) & parituram filium animosum, leoninoq; ingenio præditum. Visus quoque ei aliquando est draco, juxta corpus dormientis Olympiadis porrectus:

Olympiadis draco.

eoque maximè amorem Philippi, & familiaritatem cum uxore diminutam ajunt, minusque eum post hac crebrò cum ea concubuisse: sive ab ea veneficium metuerit, sive ejus, cum qua præstantioris quispiam naturæ rem haberet, consuetudinem abominatus sit. Fertur & alius hac de re sermo. Mulieres III ejus regionis Orphicis omnes Bacchicisque orgiis antiquitus obnoxiæ, Clodonesque & Mimallones cognominatæ, multa Edonidùm & Thressarum (quæ in Thracia apud Æmum montem agunt: unde videtur ductum, uti sacrificia nimis quàm superstitiosa, *threscevæ* Græcis dicantur) factis germana perpetrant. Hujusmodi furorem præ cæteris affectans Olympias, solennibus bacchationibus barbaricum superaddens horrorem, magnos angues cicuratos thiasis addebat, qui sæpe numero ex hedera & mysticis cunis prore-

pentes hastasq; mulierum & serta circumplicantes, viros perterre-
bant. Cæterùm Philippo, cùm post illud spectrum Chæronem Me-
gapolitanum Delphos misisset, oraculum allatum tradunt, quo
Ammoni rem sacram facere, eumque Deorum omnium maximè
colore juberetur: ipsumque alterum oculorum amisisse, quem
ostii commissuræ applicuerat, Deumque sub draconis forma cum
muliere concumbentem viderat. Et Olympias (ut refert Eratosthe-
nes) Alexandrum ad bellum proficiscentem prosecuta, remotis te-
stibus de arcano suorum natalium certiorem reddidit, dignosque
origine sua spiritus ducere jussit. Alii solitam abominari hoc ipsam
asserunt, & dixisse: Nunquamne me Alexander Iunoni invisam red-
IV dere desinet? Natus est sexto die Hecatombæonis, quem Macedo- *Dies natalis.*
nes Loum nominant: quo die templum Dianæ Ephesi conflagravit
incendio. Cui rei ita frigidam acclamationem attexuit Hegesias
Magnesius, ut ea ipsum debuerit incendium restinguere: ait enim
mirum videri non debere crematum esse illud templum, quod eo
tempore Diana obstetricis munere in partu Alexandri fuerit occu-
pata. Quotquot autem Magi tum Ephesi fuerunt, templi exitio a-
liam quandam calamitatem portendi rati, discurrebant facies suas
percutientes atque vociferantes, magnam illo die perniciem in-
fortuniumque Asiæ natum esse. Ad Philippum verò cùm primum
Potidæam cepisset, tres simul allati sunt nuncii: quorum primus
Illyrios magna pugna à Parmenione superatos, secundus Olym-
piacis ludis ipsum equo celere vicisse, tertius natum Alexandrum
indicabat. Lætum, uti par fuit, vates magis etiam excitarunt, fi-
lium cujus natalis in tres victorias incidisset, invictum fore pro-
V nunciantes. Corporis figuram statuæ Lysippi (à quo etiam solo fin- *Forma Alexandri.*
gi voluit) potissimum exprimunt: multi enim admodum postea
successorum & amicorum imitati sunt Alexandrum cervicis ere-
ctione levique in sinistram partem inflexione, oculorumque volu-
bilitate: quæ artifex accuratè effinxit. Apelles autem cùm fulmini-
gerum pingeret, colorem ejus non est imitatus, sed squalidum &
subfuscum fecit: etenim album fuisse ferunt, ruboremque in pe-
ctore præsertim & facie albedini admixtum habuisse. Suavissimum *Suaveolentiæ causa.*
odorem ab ore & universa ejus carne exhalasse, ita ut & tunicæ fra-
gantia repletæ inde sint, in Aristoxeni legimus commentariis. Cau-
sa fortassis fuit calidum & igneum corporis temperamentum. Bo-
nus enim odor, si Theophrasto credimus, existit, cùm humores à
calore coquuntur: itaque siccæ & torridæ orbis terrarum partes
plurima & optima gignunt aromata, quod Sol humorem, qui in
summis corporibus veluti materia putredinis innatat, attollit. Et
consentaneum est, Alexandrum ob calorem corporis bibacem, ira- *Alexandri*
VI cundumque fuisse. Cùm puer etiamnum esset, modestia in eo elu- *modestia &*
xit: quod cùm ad alias res magno impetu ferretur, ad corporis vo- *gravitas.*
luptates neque facilè alliciebatur, & modicè admodum iis uteba-
tur. In cupiditate honorum gravitas ei præter ætatem & magna-

nimitas aderat. Non enim quosvis, neque à quibusvis, honores gratos habebat: secus quàm Philippus, qui rhetoris in morem arte dicendi se ostentabat, Olympicas curruum victorias nomismati insculpebat. Quin & familiaribus quærentibus, velletne Olympiæ in stadio decurrere? (erat enim pedibus velox) Siquidem, respondit, reges sint mecum decertaturi. Videturque omnniò animum ab athletico genere alienum habuisse. Cùm enim plurima certamina non tragœdorum modò, tibicinum, citharœdorumque edidisset, sed rhapsodorum etiam, tum venationes, & fustuarias pugnas, nunquàm seriò præmium pugilibus & pancratio proposuit. Persarum VII
regis legatos, qui Philippo absente venerant, hospitio accepit, consuetudinemque cum iis iniit, in qua familiaritate, nihilque ex ipsis puerile aut parvum, sed de itinerum spaciis, & commeatus in superiorem Asiam modo ac ratione, ac de rege, qualem se is adversus hostes præberet, quod robur, quæ potentia Persarum esset percontando, ita in admirationem sui pertraxit, ut nobilem istam Philippi vehementiam præ magnarum rerum cupiditate ejus pueri nihil ducerent. Quoties captam à Philippo urbem aliquam, aut insigni prœlio partam victoriam renunciabatur, non admodum hilari vultu Alexander audiebat: & æqualibus suis dicebat: Omnia, ô pueri, pater meus præripiet, neque ullam rem magnam mihi vobiscum gerendam relinquet. Non enim voluptatem, non divitias, sed virtutem & gloriam magni faciens, quantò plura à patre accepisset, tantò pauciora sibi agenda relinqui existimabat: itaque crescentibus opibus materiam sibi præclarorum facinorum absumi judicans, regnum à patre, non pecunia, luxu, & voluptatibus, sed certaminibus, bellis, & gloriæ contentioribus locuples tradi sibi cupiebat. Multis, ut facilè apparet, cura ipsius commissa fuit a VIII
lumnis, pædagogis, magistris: omnibus his præerat Leonidas vir severis moribus, & Olympiadis propinquus. Atque is nomen pædagogi (cujus sanè honestum erat, splendidumque munus) vitans, dignitatis, cognationisque causa à reliquis præceptor appellabatur, & educator: nomen & personam pædagogi Lysimachus sustinebat, Acarnan genere, cui nihil erat urbanitatis, nisi quod sibi Phœnicis, Alexandro Achillis, Philippo Pelei nomen accommodans probabatur, & alterum locum obtinebat. Cùm Philonicus Thessalus Bu- IX
cephalum tredecim talentis venalem adduxisset ad Philippum, isque; equus in campum explorandi causa deductus, ab omnibus pro effero & inutili judicaretur, quod neque sessorem admitteret, neque vocem ullius eorum qui cum Philippo erant, sed contra omnes insurgeret, indignè ferens Philippus, ut nimis ferocem indomitumque abduci jussit. Alexander, ut fortè aderat: Qualem, inquit, equum isti perdunt, cùm eum præ mollitie & imperitia tractare non possint. Philippus cùm initio dissimulasset, sæpe idem repetenti, & indignanti: Tune, ait, senioribus obloqueris, quasi rectius aliquid iis noveris, aut equum melius tractare possis? Equidem, respondit

Leonidas Alexandri præceptor.

Lysimachus.

Bucephalus equus.

spondit Alexander, rectius eo, quàm quisquam alius utar. Sin verò,
inquit pater, quas tuæ temeritatis pœnas persolves? Alexander,
X pretium, inquit, profectò equi pendam. Risu ad hæc coorto, &
mox pecunia definita, statim ad equum accurrit, frænoque corre-
ptum adversus solem obvertit: nimirum animadvertens equum
umbræ, quæ agitata & tremens ei appropinquaret aliàs, conspectu
perturbari. Deinde cùm paululum palpasset, manuq; leniter ducta
demulsisset, ut ira repletum vidit, sensim abjecta chlamyde sese in
eum extulit, tutòque consedit, leviterque habena frænum adducens
absq; ictu ullo aut convulsione compescuit, ut minas posuisse eum,
& jam cursus cupiditate æstuare sensit, laxata habena currentem a-
spera voce & pedum pulsu instigavit. Cùm qui aderant primò anxii
tacitique spectassent; postquàm exultans gaudio salvos retrò acto
equo rediit, omnium acclamatione sublata, Philippus præ lætitia
etiam illachrumasse commemoratur, caputque filii, cùm ab equo
descendisset, osculatus dixisse: ô nate, regnum tibi par quære: Ma-
XI cedonia enim te non capit. Porrò autem cernens ingenium Alexan- *Aristoteles*
dri tale esse, quod cogi omninò nollet, facilè autem sermone ad of- *præceptor*
ficium faciendum pertraheretur, ipse etiam suadere potius quàm *Alexandri.*
mandare ei instituit: musicesque, & encycliorum doctoribus haud
satis institutionem ejus credens, quam rem majoris negocii futu-
ram arbitraretur, (ut est apud Sophoclem)

Quod fræna multa, multaq; gubernacula
Desideraret.———

nobilissimum doctissimumque philosophorum Aristotelem ad id
vocavit, eique præmia doctrinæ præclara & digna dedit. Stageira
enim, patriam ejus, ante à se dirutam, instauravit, & cives qui vel
diffugissent vel servirent, restituit. Scholam ejus destinavit Nym-
phæum apud Miezam, ubi hodieque sedilia Aristotelis saxea, & am-
bulationes opacæ demonstrantur. Videtur autem Alexander non
moralem tantum & civilem rationem didicisse, sed & occultas istas
& graviores disciplinas, quas philosophi acroamaticas & epopticas
ab auditione & inspectione nominantes nequaquam evulgabant,
XII attigisse. Iam enim in Asiam profectus cùm audivisset libros de
iis rebus ab Aristotele editos, liberè eum philosophiæ nomine ob-
jurgavit, epistola missa, cujus exemplum hoc est: Alexander Ari- *Studia Phi-*
stoteli Salutem. Quod acroamaticas edidisti disputationes, non re- *losophiæ Ale-*
ctè abs te factum est. Qua enim nos re præstabimus alios, si ea qua *xandri.*
nos eruditi sumus philosophia omnibus nunc erit communis? Ego
sanè mallem optimarum rerum peritia, quam potentia excellere.
Vale. Hanc ejus ambitionem ut leniret Aristoteles, excusat se de
iis disputationibus, ita editas, uti non editæ si essent, indicans. Et-
enim re vera philosophiæ primæ tractatio ita primum est descri-
pta, ut nihil ad disciplinam conducere, ac tantum exempli loco
XIII eruditis proposita ab initio videatur. Iam quod medicæ rei studio-
sus Alexander fuit, ejus rei autorem præ cæteris habuisse videtur

Aristotelem, non enim contemplationibus modò delectatus est, sed & amicis ægrotantibus medicinam fecit, curandique & victus quasdam rationes præscripsit, ut ex epistolis ejus colligitur. Literarum & lectionis natura studiosus, Iliadem Homeri, quam rei militaris viaticum & putabat & nominabat, ab Aristotele correctam accepit, cui à narthecio cognomen factum est: semperque eam (ut Onesicrates tradit) unà cum pugione sub pulvino habuit. In superiori Asia degens, cùm reliquos libros desideraret, mitti sibi ab Harpalo jussit: isque ei misit Philisti libros, complures Euripidis, Sophoclis, & Æschyli tragœdias, & Philoxeni dithyrambos. Aristotelem verò cùm initio admiratus fuisset, & haud minus quà patrem suum dilexisset, (quin & hoc dicebat, se à patre vitam, ab hoc ut bene viveret accepisse) posterioribus temporibus suspectum habuit: quæ abalienatio etsi non eò usque processit, uti durius aliquid de ipso propterea statueret, consuetudine tamen minus quàm ante amica, & remissione amoris patuit. Interim innatum erga philosophiam, & una enutritum studium ex animo nequaquam effluxit: id quod honor Anaxarcho habitus, quinquaginta Xenocrati missa talenta, inque Dandamin & Calanum officia demonstraverunt. Cùm Philippus XIV
adversum Byzantinos expeditionem fecisset, Alexander annum tum agens decimum sextum, rerum Macedonicarum sigillique curator relictus, Mædos, qui defecerant, subegit: urbemque eorum captam, barbaris ejectis convenis habitandam tradidit, & Alexandropolin nominavit. Pugnæ contra Græcos Chæronensi interfuit: primusque perhibetur in sacram Thebanorum cohortem impetum fecisse. atque etiamnum antiqua quercus apud Cephisum ostenditur, quæ Alexandri dicitur, quod ibi tum tetenderit: neque procul inde Macedonum sunt sepulchra: Propter hæc Philippus (uti par fuit) Alexandrum summopere amabat, ut gauderet etiam hunc à Macedonibus regem, se ducem appellari. Sed domesticæ ob nuptias & amores Philippi turbæ, cùm regno etiam nonnihil contagium gynæcei morbosi noceret, multas offensas, graviaque dissidia excitârunt: quæ ipsa Olympias, iracunda & pellicis impatientissima mulier, morositate sua majorem in modum auxit, Alexandrum irritando. Manifestissimam jurgii causam in nuptiis Cleo- XV
patræ, quam puellam intempestivo amore captus duxerat Philippus, Attalus sponsæ avunculus præbuit, in convivio per ebrietatem Macedonas jubens à Diis poscere, ut legitimum ex Philippo & Cleopatra regni heredem nasci finerent. Eo dicto commotus Alexander: Ergo, inquit, nos tibi spurii videmur scelefte? simulque scyphum in eum conjecit. Philippus stricto gladio in Alexandrum tendens, bona utriusque fortuna præ ira & vino lapsus concidit. Et Alexander insultans ei: En, inquit, viri, qui ex Europa in Asiam molitus expeditionem, à lecto ad lectum transiturus corruit. Post hanc debacchationem Olympiadem in Epirum traduxit, atque ipse in Illyrico versatus est. Sub idem tempus Demarathus Corinthius patria

Alexandri cum patre offensa.

tria

tria exul, Philippum, ad quem ei liber accessus patebat, invisit: cùmque hic post primam salutationem quæreret, quænam esset Græcorum inter sese concordia. Nimirum ait, Philippe, Græciæ res te curare convenit, qui tanto tuam domum dissidio totq; malis impleveris. Ita Philippus recta rem via tandem reputans, Alexandro
XVI ut rediret, Demarati opera persuasit. Pòst ubi Pexodorus Cariæ satrapa affinitate societatem Philippi captans Aristocritum in Macedoniam misit, filiæ suæ natu maximæ nuptias Arridæo Philippi filio offerens: iterum Alexander matris & amicorum obtrectationibus (qui Philippum Arridæo splendidi conjugii, magnarumque rerum præsidio regnum tacitè parare dicebant) conturbatus Thessalum histrionem in Cariam ad Pexodorum legat, qui eum spurio & væcorde Arridæo omisso, Alexandrum generum præferre hortaretur: idque multò quàm priora, melius esse consilium Pexodoro visum est. Itaque Philippus cum domi esse Alexandrum animadvertisset, assumpto ejus familiari Philota Parmenionis filio graviter objurgavit, & acerbè conviciatus est, degenerem eum, suisque indignum bonis appellans, qui Carem, barbaroque regi servientem socerum sibi optaret. Corinthiis quoque scripsit ut Thessalum compedibus vinctum sibi mitterent: de reliquis Alexandri sociis Harpalum, Nearchum, Phrygium, & Ptolomæum Macedonia expulit. quos postea Alexander reduxit, honoribusque cumulavit.
XVII Posteaquam Pausanias Attali & Cleopatræ suasu turpiter habitus, *Philippi mors.*
& injuriæ sibi factæ nullam ultionem consecutus, Philippum interfecit: causa facinoris omnis ferè Olympiadi fuit imputata, quæ iratum juvenem instigasset, stimulosque addidisset: attigit tamen & Alexandrum calumnia. Cùm enim Pausanias injuria affectus ad ipsum accessisset, suamque sortem deplorasset, Medeæ versiculum ipse pronunciasse dicitur,

Dantemq;, ducentemq; unà, & sponsam neca.

Veruntamen Alexander & conscios cædis paternæ conquisitos supplicio affecit, & Olympiadi succensuit, quod se absente Cleopa-
XVIII tram inhumanius tractasset. Annos natus viginti regnum occepit, magnæ invidiæ, gravibus odiis, atque periculis undique obnoxium. Nam neque barbaræ & vicinæ gentes jugum ferebant, sed avita regna expetebant: & ad circurandam, quam armis vicerat, Græciam Philippo tempus non suppetierat, affectasque modò & conturbatas res Græcas, ob insolentiam mutationis fluctuantes adhuc & instabiles reliquerat. Eapropter Macedonibus ob temporis ejus statùm solicitis, & Alexandro suadentibus, uti Græcas res omitteret, neque vim eis afferret, barbaros autem, qui descivissent, placidè revocaret, novarumq; rerum initiis mederetur: Alexander contrarias secutus est rationes, statuitque audacia & magnanimitate rebus suis salutem & securitatem parare: insurrecturos contra se omnes existimans, si vel minimum de animi sui magnitudine diminuisse sen-
XIX tiretur. Et barbaricos quidem motus ac bella circumducto raptim

exercitu statim sedavit, omniaque ad Istrum usque pacavit: ubi Syrmum quoque triballorum regem magna pugna vicit. Thebanos defectionem moliri audiens, & cum Atheniensibus conspirare, ut virum se ostenderet, illicò per Pylas exercitum duxit: Demostheni inquiens, à quo puer esset dictus, quandiu in Illyrico & Triballis hæsisset, adolescens autem cùm in Thessaliam venisset, velle se ad muros Atheniensium virum ostendere. Cùm ad Thebas accessisset, mutandi adhuc facti potestatem præbens, Phœnicem & Prothytam dedi sibi jussit, impunitatemque ad se transeuntibus edixit: Thebanis autem contra Philotam & Antipatrum exposcentibus, factoque præconio Græcos invitantibus, ut qui Græciam liberam vellent, se ipsis adjungerent, ita demum suos ad bellum convertit. Supra vires etiam virtute & strenuitate certatum est à Thebanis, qui cum hoste, cujus copiarum vix aliquantam partem explebant, acie congressi sunt: circumventi tandem Macedonibus, qui in præsidio Cadmiæ positi fuerant, à tergo irruentibus, plerique ipso in prœlio ceciderunt. Vrbs capta direpta, soloque est æquata, XX potissimum Alexandro sperante fore, ut hoc Thebarum exitio perterriti Græci quiescerent: nonnihil tamen gratificari sociis suis Phocensibus & Platæensibus, qui Thebanos accusabant, gestiens. Exemptis sacerdotibus, universisque Macedonum hospitibus. Pindari etiam posteris, & iis qui decreto de facienda defectione repugnaverant, reliquos omnes vendidit, ad triginta hominum millia. occubuerunt supra sex millia. In hac Thebanæ urbis calamitate, Thraces quidam Timocleæ, nobilis & honestæ mulieris, in domum irruperunt: & reliquis bona diripientibus, dux feminam interim cùm vi constuprasset, percontatus est: ecquid auri argentive absconditi haberet. Illa se habere fassa, solum in hortum abduxit, & puteo commonstrato, eo se capta urbe quæ preciosissima habuisset dejecisse dixit: intrò despicientem inclinato corpore, à tergo adstans ipsa deorsum in puteum impulit, multisque injectis lapidibus necavit. Ea cùm vincta à Thracibus ad Alexandrum adduceretur, ipso statim aspectu incessuque majestatem dignitatemq; præ se tulit: interrogata à rege, quænam esset? Theagenis sororem se confessa est, ejus qui dux apud Chæronæam pro libertate adversus Philippum commissa pugna ceciderat. Itaque Alexander & responsum & factum miratus, liberam una cum natis dimisit. Cum Athe- XXI
niensibus verò in gratiam rediit, tametsi ii graviter Thebanorum tulerant cladem: nam & mysteriorum festivitatem præ manibus habentes, præ luctu eam omiserant, & quotquot Thebanorum Athenas perfugissent, summa humanitate acceperant. Verùm sive quod jam exsaturasset animum leonis instar, sive ut clemens facinus crudelissimo conjungeret, non modò offensas iis omnes condonavit, sed etiam attentam ad res esse civitatem jussit, veluti Græciæ imperaturam, si quid ipsi humanitus accidisset. Sæpe quidem postea Thebanorum vicem doluisse, multisq; ideò se benigniorē præbuisse

Thebæ capta.

Mulieris virtus.

buisse fertur. Quin & Cliti cædem à se per ebrietatem perpetratam, & apud Indos Macedonum timiditatem, qua expeditionem ipsius gloriamque velut imperfectam destituerunt, Bacchi iræ indignationique imputavit. neque quisquam eorum qui patriæ superstites fuerunt Thebanorum frustra ab eo postea temporis quicquam petiit. Proinde Græci in Isthmo conventu instituto, bellum cum Alexandro adversus Persas gerere decreverunt, ejusque ducē ipsum
XXII constituerunt. Hic cùm multi primarii in civitatibus viri, multique ad ipsum philosophi, gratulandi causa accessissent: sperabat idem Diogenem quoq; Sinopensem facturum, qui tum apud Corinthum degebat. sed cùm is nihil admodum curans Alexandrum ociosus in Cranio degeret, ipse ad eum profectus est. Iacebat tum in dolio suo Diogenes, soli obversus: & tot hominum adventu paululum levato corpore adversus Alexandrum prospexit. Qui ut dicta salute eum interrogavit, alicujusne rei egeret: Paulisper, inquit, à sole recedas. Hunc fastum Diogenis, magnanimitatemq; ita admiratus fertur Alexander, ut suis in digressu ridentibus illum, atque subsannantibus dixerit: se, nisi Alexander esset, Diogenē esse velle. Inde numinis de bello consulendi causa Delphos adiit. Fortè tum dies erant nefasti, quibus responsa dari vetitum est. Itaque vates Alexandro per nuncios oraculum postulante abnuit, legem prætendens: post cùm ascendens vi eam ad templum pertraheret, veluti victa ipsius importunitate invictus es, inquit, fili. Hoc audito Alexander, nullo prætere sibi opus oraculo esse dixit, habere jam quod ab ipsa requisi-
XXIII visset vaticinium. Aggredienti jam ad expeditionē cùm alia divinitus signa sunt facta, tum apud Leibethra simulachrum Orphei cupressinum per istos ipsos dies multo sudore fluxit. Eo signo omnibus territis, Aristander bono esse animo jussit: celebria enim & nobilia facinora editurum Alexandrum, quibus cantandis multum sudoris ac laboris essent poëtæ musicique impensuri. Qui minimam copiarum ejus summam ponunt, xxx. millia peditum, quinque equitum recensent: qui maximam xxxiv. illorum, horum quatuor millia computant. Ad hunc exercitum alendum ei non præter LXX. talenta fuisse scribit Aristobulus, Duris triginta modò dierum commeatum, Onesicritus præterea debuisse eum ducenta talenta perhibet. Enimverò tametsi re ita tenui ad bellum iret, haud prius tamen conscendit navim, quàm rebus sociorum inspectis, huic pagum, illi agrum, reditum huic vici, illi portus tribueret. Iam regiis bonis omnibus propè distributis & transcriptis, Perdicca: Tibi verò, ait, ô rex, quid reservas? cùmque Alexander spes sibi retinere sese responderet: ergo, inquit, nos etiam tui commilitones eas habituri sumus tecum communes. Perdicca autem possessionem sibi assignatam recusante, nonnulli cæterorum quoque amicorum idem fecerunt: qui maluissent accipere, iis benignè rex gratificatus est, at-
XXIV que hoc modo pleraśq; Macedoniæ possessiones divisit. Tali animo & conatu Alexander trajecto Hellesponto Ilium ascendit, Minervæ

Diogenes.

Copiæ Alexandri.

ibi sacrificavit, & heroibus libavit: ipse oleo unctus cum sociis cir-
Achillis felicitas. cum Achillis statuam (uti moris est) decurrit eamque coronans,
fortunam Achillis laudavit, cui & viventi amicus fidelis, & mortuo
insignis præco obtigisset. Inter circumeundum, & res urbis perlu-
strandum interrogatus, velletne lyram Paridis videre, nihil se illam
curare dixit, sed Achillis citharam quærere, qua is gloriam præcla-
rorum virorum & facta cecinisset. Interim Darii duces magnas con-
traxerant copias, & ad trajectum Granici fluminis instruxerant. Vi-
debaturque utique in foribus Asiæ de aditu & principio rei geren-
dæ pugna decernendum: sed & altitudinem fluminis, & inæquali-
tatem asperitatemque ulterioris ripæ, in quam erat facto prœlio
exeundum, plerique metuebant, nonnulli consuetudinem etiam ob-
Pugna ad Granicum. servandam putabant, qua receptum erat, ne Dæsio mense exerci-
tum rex Macedonum educeret. Hoc quidem ita correxit Alexan-
der, ut Artemisium mensem denuò agi juberet. Parmenioni pu- XXV
gnam dissuadenti, quod jam in exitu esset æstas, respondit: Pudere
se Hellesponti, si eo trajecto Granicum metueret. Itaque cum tre-
decim equitum turmis Granicum intrat, perque rapidum & pro-
fundum amnem contra adversa tela, & prærupta loca armaturæ gra-
vis militibus & equis enitens, insania magis & desperatione quàm
consilio rem gerere videbatur. Cùm magno labore evasisset per flu-
vium in uda, & ob cœnum lubrica loca, coactus est priusquàm or-
dines suorum instruxisset, tumultuario prœlio ac viritim hostes
subsistere, qui magno cum clamore irruebant, equosque equis ad-
hibentes, hastis, & sicubi eas fregissent, gladiis pugnabant. Ibi mul-
tis in ipsum, ut erat parma, & juba galeæ, cui utrinque alæ candoris
magnitudinísque miræ affixæ erant, conspicuus, conversis, jaculo
ictus est, quâ thoracis est commissura, sed sine vulnere. Rœsace au-
tem & Spithridate ducibus unâ ingruentibus, hoc declinato, Rœ-
sacem hasta prior icit, fractaque ea in thorace illius, gladium strin-
xit. Interim his manus conferentibus Spithridates equum à latere
inhibens, omnique conatu assurgens, copide barbarica tantū ictum
galeæ Alexandri intulit, ut cristam cum altera ala amputarit, & pla-
gam vix galea sustinuerit, sed summos etiam capitis crines acies
copidis perstrinxerit: alterum ictum intentantem magnus ille Cli-
tus conto medium transfixit. Simul & Rœsaces gladio ab Alexan-
dro ictus cecidit. Hoc in discrimine dum equestris pugna versatur, XXVI
jam & Macedonica phalanx transiverat, & pedestres copiæ pu-
gnam inibant. Sed eam Darii peditatus neque fortiter neque diu
sustinuit, statimque fugam universi fecerunt: exceptis Græcis qui
apud Persas stipendia merebant: hi ad tumulum quendam globo
facto, Alexandri fidem implorabant. In quos cùm ipse iræ magis
quàm rationi obsecutus primus omnium impetum faceret, & e-
quū amisit gladio per latera confossum, (alius is à Bucephalo fuit)
& pleriq; eorum qui de Alexandri exercitu cæsi aut vulnerati sunt,
ibi damnum acceperunt cum hominibus bellicosis, & salute despe

rata-

rata feris congressi. Occubuisse de Darianis traduntur millia pedi- *Summa vi-*
tum XX. equites bis mille quingenti. De Alexandri exercitu non *ctoriæ.*
nisi XXXIIII. homines amissos Aristobulus scribit, quorum novē pe-
dites fuerint. His statuas æreas poni jussit, quas Lysippus finxit. Vi-
ctoriam autē cum Græcis communicans, privatim Atheniensibus
misit trecenta scuta capta: reliquis verò spoliis cōmuni nomine in-
scribi jussit magnificum planè titulū: ALEXANDER PHILIPPI F.
ET GRÆCI, EXCEPTIS LACEDÆMONIIS, DE BARBARIS
ASIAM HABITANTIBUS. Pocula, purpuras, aliaque id genus
Persica instrumenta quæ cepisset, paucis demptis omnia matri mi-
XXVII sit. Hæc verò pugna ingentem statim rerum ad Alexandrum incli-
nationem effecit: adeò ut Sardes etiam, barbarici in Asia maritima
imperii decus, & aliæ urbes se ei tradiderint, Solæ Halicarnassus &
Miletus restiterunt: quas cùm vi expugnasset, omnemque circum
regionem subegisset, dubius animi de reliquis fuit, cùm sæpe cum
Dario confligere, & de summa rerum dimicare studeret, sæpe re-
bus maritimis opibusque prius sese confirmare & quasi exercere,
atque ita demum adversus eum pergere statueret. Fons est Lyciæ
prope Xanthum, quo tunc sponte sua subverso & exundante, nar-
rant ex fundo ejus æream tabulam elatam, in quâ literis antiquis
inscriptum fuerit, regnum Persarum à Græcis eversum cessare. Hoc
vaticinio confirmatus, oram maritimam ad Phœnicen usque & Ci- *Ora mariti-*
liciam expurgare contendit. Qua celeritate oram Pamphiliæ pera- *ma subacta.*
grarit, id multis historicis materiam inflatius scribendi præbuit,
qui divina quadam fortuna id mare Alexandro cessisse autumant,
quod alioqui semper ab alto asperum continenti allidatur, raroque
admodum infra præcipitia & abruptos montium processus teneras
XXVIII quasdam & resonantes cautes detegat. Sanè incredibilem eam
rem etiam Menander in Comœdia notavit:

Quam germanum Alexandri facinoribus hoc? si quempiam
Quæro, is ultro adest: quod si videlicet me oporteat
Pertransire aliquem maris locum patebit transitus.

At ipse in epistolis suis Alexander nihil prodigiosi memorat: iter
se fecisse per Climacem ait, profectum à Phaselide, plures in ea urbe
dies commoratus, cùm Theodectæ (Phaselites is fuerat) mortui i-
maginem in foro positam vidisset, post cœnam ei bacchatus, multa
serta ingessit: haud ingratum etiam in loco honorem ei consuetudi-
ni reddens, quæ sibi propter Aristotelem & philosophiam cum eo
viro fuerat. Secundum hæc Pisidas resistere ausos subegit, Phry- *Gordii cur-*
giam domuit, cùmq; Gordium, quod antiqui istius Midæ fuisse do- *rus.*
micilium traditur, cepisset, decantatum illum currum vidit corni
libro illigatum, deque eo sermonem à barbaris pro vero habitum
audivit, ei, qui nodum istum solvisset, regnum orbis terrarum fato
destinari. Plerique scribunt nexuum occulta fuisse capita, obliquis-
que ea involucris variè inter se abdita: itaque Alexandrum ut ratio-
nem explicandi nodi nullam invenerit, gladio secuisse, statimque
multa

multa extitisse ligamentorum capita. Aristobulus facilimum solutu fuisse affirmat, extracto temonis clavo, quo ei jugum appenditur, ac deinde jugo etiam amoto. Paphlagonas inde & Cappado- XXIX
ces cùm in suam potestatem redegisset, audita Memnonis morte,
Darij copiæ, & insomniũ. qui rei maritimæ præfectus à Dario videbatur plurimum negociorum molestiarumque & difficultatum Alexandro exhibiturus, in superiorem Asiam ducendi consilium firmavit. Iam & à Susis moverat Darius, copiarum multitudine fretus, (DC. enim millia hominum secum ducebat) & insomnio animatus, cujus gratiorem ipsi quàm veriorem interpretationem Magi fecerant. Viderat enim in somnis multo igni Macedonum phalangem depasci, Alexandrum autem eo amictu, quem ipse olim cùm esset asgandes regius, gestasset, sibi adstare ministrum: eundemq; in Beli templum intrantem, à nemine post conspici. Per hæc nimirum Deus indicabat fore Macedonum res illustres Alexandrumque Asia potiturum (sic ut Darius etiam eam obtinuit rex de asgande factus) & mox cùm gloria vitam dimissurum. Aucta est etiam fiducia Dario, cùm Alexandrum diu in Cilicia commorantem pro timido haberet. Moræ autem causa Alexandro fuit morbus, quem ei alii ob defatigationem, alii cùm in flumine Cydno frigidissimo lavisset, accidisse tradunt. Cùm de XXX
cæteris medicis nemo auxilium adferre auderet, quod morbum omni remedio superiorem judicantes metuebant, ne si medicinam abs re adhibuissent, in calumnias Macedonum incurrerent: Philippus Acarnan tametsi & ipse difficultatem rei cerneret, amicitiæ tamen fidens, indignumque ratus, si rege periclitante non ad extremum usque conatum potius ei opitularetur, quàm commune periculum subiret, ausus est medicamentum ei temperare, idque ut
Alexandrum Philippus sanat. biberet persuadere, cupienti recuperatis viribus bello reddi. Interim ex castris Parmenio epistolam ad regem mittit, qua monebat, uti sibi à Philippo caveret, quem Darius maximis muneribus & filiæ conjugio proposito ad necandum ipsum compulisset. Alexander lectam epistolam, nullique amicorum exhibitam, sub pulvinari deposuit: ubi tempus offerendi medicamenti fuit, & Philippus cum amicis ad regem intravit, pharmacum in calice afferens, epistolam ei porrexit, ipse poculum alacriter, nihilque suspicans accepit. Mi- XXXI
rum profectò id fuit spectaculum, altero legente, altero bibente, ac deinde se minimè eodem modo aspicientibus; cùm Alexander hilari vultu fidem suam & benevolentiã in Philippum testaretur, Philippus calumnia attonitus nunc Deos obtestaretur, cœloq; manus tenderet, nunc ad lectum Alexandri concideret, eumq; bono animo esse, & sibi obsequi hortaretur. Et verò medicamentũ tum initio corpus adortum, repulerat quasi, & in altum depresserat vires ejus, ita ut & vox deficeret, & animi deliquio oborto vita ejus obscurè admodum sensu perciperetur. Sed mox à Philippo refectus, receptis viribus sese Macedonibus ostendit, quibus non nisi conspecto ipso eximi mœsticia poterat. Erat quidã in castris Darii Amyntas genere XXXII

Mace-

Macedo, & ex Macedonia profugus, cui ingenium Alexandri non erat ignotum. Is cùm Darium videret in hoc esse, ut per angustias ad Alexandrum contenderet, precatus est uti maneret in locis iis, ubi aperti essent latique campi, tantis copiis contra multo pauciores pugnaturo. Ac respondenti Dario metuere se, ne hostes & Alexander fuga maturè facta sibi elaberentur, nihil eo metu opus esse dixit: ipsum enim ultrò Alexandrũ venturum, ac fortassis jam appropinquare. Sed Amyntæ consilio spreto Darius castra in Ciliciã movit: & contra adversus eum Alexander in Syriam processit. Per noctem factum est, ut invicem non occurrerent, inde uterq; retrò iter converterunt: Alexander casu sibi oblatã occasione gaudens, & in faucibus obviam venire hosti contendens: Darius, ut locum in quo castra ante habuerat reciperet copiasque angustiis educeret. Etenim jam senserat se suo incommodo in loca ob mare, montes, fluviumque interfluentem (Pindarum vocant) equitatui aliena, passimq; in-

XXXIII tercepta, & paucitati hostium opportuna exercitum induxisse. Alexander, cùm ei locum opportunum fortuna dedisset, munere hoc ad victoriam eo melius parandam prudenter usus est: cùm longè admodum inferior hostili multitudine, non modò id cavit, uti ne ab iis circumveniretur: sed & ipse dextro cornu sinistrum eorum ita præteriit, ut ex obliquo irruens in fugam oppositos sibi hostes pugnans ipse inter primos conjecerit. Ea quidem in pugna gladio femur ictus est: à Dario vulneratum (ipsos siquidem reges manũ conseruisse) Chares autor est. Alexander de ea pugna ad Antipatrũ scribens, autorem vulneris non indicat, gladio sibi femur sauciatum vulnere minimè noxio scribit. Victoria insigni potitus est, cæsis CX. millibus barbarorum, eoque amplius. Darium non cepit, qui fuga quinq; aut quatuor stadiis anteverterat; curru arcuque ejus capto, ad Macedonas rediit. Ibi Macedonas offendit castra barbarorum immensis abundantia opibus diripientes: (& quidem expediti ad pugnam iverant illi, relictis Damasci plerisque impedimentis) Darii tentorium famulicio splendido, apparatuque & divitiis ingenti-

Pugna ad Issum.

XXXIV bus refertum Alexandro eximium à præda reliquerant. Itaque statim armis positis ad lavacrum contendit, inquiens: Agedum eamus sudorem prœlio conceptum Darii lavacro abluturi. tum quidam sociorum: Nequaquam, inquit, Darii, sed Alexandri balneo: victoris enim & esse & dici debent eorum qui succubuerunt bona. Vt verò pyxides, guttos, pelves, alabastros, aurea omnia & summa arte parata vidit, tum divinum quendam odorem domus unguentorum & aromatum reddidit: deinde in scenã progressus magnitudine & altitudine, ad hæc stragula veste, mensis & cœnæ apparatu admiranda o-

Clementia in Darii familiam captivam.

XXXV mnia vidit, ad socios dixit: Nimirum ergo hoc erat regem esse. Iam cænaturo renunciatũ est inter captivos matrem, uxoremq; Darii & duas filias virgines duci, easq; cùm Darii currũ arcumq; conspexissent, plangere & lugere, peremptum eum judicantes. Hic diu secum ipse meditatus, magisq; earum quàm sua commotus fortuna, Leonatum

natum mittit, indicare ii jubens, neque Darium periisse, neque ipsis ab Alexandro esse metuendum; se enim cum Dario de principatu belligerari, ipsis omnia quæ regnante Dario habuissent præbiturum. Benignus is & humanus sermo mulieribus visus est: sed re ipsa plus humanitatis expertæ sunt. Nam & sepelire quos vellent Persarum permisit eis, vestibus ad hoc & ornatu de præda concessis, neque quicquam ijs honorum aut familiæ ademit, reditus etiam prioribus ampliores destinavit. Maximum autem & verè XXXVI
regium ijs beneficium exhibebatur, quod generosæ pudicæq; mulieres tum in captivitatem redactæ nihil neque audivêre, neq; senserunt, neq; expectaverunt turpe: sed tanquam non in castris hostium, sed castris & sanctis in virginum domiciliis occultam & ab omnium oculis remotam vitam egerunt. Et quidem Darii uxorem ferunt longè omnibus reginis fuisse formosiorem, sicut & Darium inter viros pulcherrimum maximumq; filias etiam parentum similes. Sed enim Alexander se ipsum vincere quàm hostes magis regium existimans esse, neque harum ullam, neque aliam ante nuptias attigit mulierem, Barsina excepta. Hæc Memnone mortuo vidua apud Damascum capta fuit, Græca disciplina erudita, moribusque bonis, Artabazi, qui regem maternum avum habuerat, filia. ejus ut notitiam haberet, Parmenionis (ut ait Aristobulus) monitu, quippe mulierem & natalibus & forma nobilem commendantis, factum est. Reliquas captivas forma & statura eximias cùm videret Alexander, per jocum dixit: Persides oculorum dolores esse: formæ autem earum spectaculo suæ continentiæ & temperantiæ pulcritudinem opponens, tanquam exanimes imagines prætermisit.

Continentia Alexandri

Cùm Philoxenus mari præfectus scripsisset, XXXVII
Theodorum quendam Tarentinum pueros duos miræ pulcritudinis venales attulisse, percontareturque an eos emeret: indignè ferens, sæpe apud amicos vociferatus est: Cujusnam tandem turpitudinis mihi Philoxenus conscius est, quod talia mihi opprobria commendat? ipsumque Philoxenum per literas gravissimé objurgatum, amandare unà cum mercibus suis in malam rem Theodorum istum jussit. Agnonem etiam adolescentem graviter corripuit, qui ad ipsum scripsisset, Crobylum Corinthi celebrem velle se ei emere atque afferre. Audito Damonem & Timotheum Macedones stipendiariorum quorundam militum, qui sub Parmenione erant, corrupisse uxores, Parmenionem scripta epistola jussit eos, siquidem convicti ejus sceleris fuissent, tanquam bestias ad hominum perniciem natas capitali supplicio tollere. Et de seipso ea in epistela hæc verba scripsit: Ego enim tantùm abest ut vel viderim, vel videre voluerim Darii uxorem, ut ne sermones quidem de elegantia ejus referentium admiserim. Idem ex somno & re venerea potissimum se intelligere dixit, quod homo esset: sentiens videlicet naturæ ab eadem imbecillitate & defatigationem, & voluptatem ingeneratam esse. A gula fuisse alienissimum, & aliis XXXVIII
multis

multis rebus ostendit, & his quæ Adæ (à qua se adoptari passus fuerat, eamque Cariæ reginam constituerat) respondit. Cùm enim illa amoris causa multum ei quotidie ciborum & placentarum mitteret, & ad extremum quos præstantissimos coquos pistoresque haberet: Nihil se istis indigere, dixit: meliores enim sibi cocos à Leonida pædagogo additos; ad prandium nocturnam ambulationem; ad cœnam frugale prandium. Idem, inquit, stragulorum etiam vestimentorumque arcas meas aperuit crebrò, inquirens ne quid delicatum aut supervacaneum mater eò imposuisset. Minus quoque, quàm existimabatur vino fuit deditus: vinosior enim ob tempus creditus fuit, quod non tam bibendo quàm dicendo trahebat, singulis calicibus longum sermonem annectens, atque id non nisi cùm abundaret ocio. Non enim unum, ut alios imperatores, vinum, non somnus, non ludus, non nuptiæ, non spectaculum à rebus gerendis detinuit: quod vita ejus demonstrat, cu- *Vita eius rationes.*

XXXIX jus brevissimo spacio plurimas res maximasque gessit. Per ocium autem primum assurgens rem sacram Diis faciebat: inde sedens prandebat. A prandio reliquum diei venando, componendo, judicandove aliquid de re bellica, aut legendo exigebat. Si iter non admodum festinans faceret, inter eundum discebat aut jaculari, aut currum concitatum conscendere, ab eodemque descendere: sæpe etiam animi causa vulpes aut aves captabat, ut ex diariis ejus intelligi potest. Cùm divertisset, & lavare aut ungi instituisset, ex pistoribus coquisque quærebat paratane esset cœna. Cænare non nisi jam tenebris noctis ingruentibus cœpit: mirabili autem cura

XL circumspiciebat, ne quid in mensa inæqualiter negligenterve distribueretur. Potum, uti ostendimus, ob loquacitatem diutius trahebat. Atque hic rex alioquin jucundissimæ consuetudinis, nulliusque expers leporis, jactantia nimia molestus fuit, nimisque militari levitati indulsit, cùm & ipse majori se fastu efferret, & seipsum adulatoribus quasi equitandum præberet. Quæ res civilissimo cuique convivarum plurimum exhibebat molestiæ, cùm neque certare cum adulatoribus, neque in laudando iis esse inferiores vellent: quorum alterum turpe erat, alterum periculosum. A potu lotus sæpe ad meridiem usque dormiebat: est & cùm totum diem somno impendit. Ciborum quidem delicatiorum ita erat temperans, ut cùm sæpe ad ipsum à mari rarissimi arborum fructus & pisces afferrentur, ita de iis plerunque ad amicos dimiserit, ut nihil sibi reservaret. Cœna tamen splendida semper fuit, auctoq; cum fortuna ejus sumptu, tandem ad centum minas pervenit: tantum enim pendere jubebantur ij qui Alexandrum acciperent convivio, neque ultrà id precium auctum est. Secundum Issicam pugnam Damasco adferri pecuniam, & impedimenta & liberos uxoresque Persarum jussit. Maximè hinc ditati sunt Thessalici equites, quos, ut fructum præclarè eo in prœlio exhibitæ operæ caperet, consultò eo misit. Sed & reliquus exercitus summam rerum copiam

nactus

nactus est. ac tum primùm Macedones auri, argenti, mulierum, vitæque barbaricæ gustu percepto, veluti canes vestigium assecuti, persequi & indagare divitias Persicas avebant. Cæterùm Alexander maritima prius certo in statu collocanda sensit. Statim reges adfuerunt, Cyprum ei & Phœniciam dedentes, Tyro excepta. Tyrum cùm septimo jam mense oppugnaret aggeribus, machinisque & ducentis à mari triremibus, in somnis vidit Herculem sibi manū de muro porrigentem, & vocantem. Multi verò Tyriorum per insomnium visi sibi sunt audire Apollinem dicentem, sibi ea quæ in urbe agerentur non probari, ideoque se ad Alexandrum abire. Atque hi quidem perinde ac si hominem ad hostes transfugere aggressum in ipso facto deprehendissent, collossum Dei ejus catenis ligaverunt, clavisque basi affixerunt, *Alexandristam* appellantes. Aliud visum Alexandro per quietem oblatum est. Satyrus ei conspectus est eminus alludere, deinde volenti eum capere fuga elabi, tandem multa orantis & circum cursitantis in manus venire. Conjectores nomen *Satyri* dividentes, haud absurdè pronunciarunt *Sa Tyros*, id est, *tua erit Tyrus*. Ostenditur etiam fons, apud quem in somnis cernere Satyrum imaginatus fuerat. Durante Tyri obsidione, exercitum adversus Arabes qui accolunt ad Antilibanum duxit. Ibi propter pædagogum Lysimachum grave subiit periculum, qui sequebatur eum, neque deteriorem se neque grandæviorem Phœnice dicens. Sed cùm ad montana appropinquasset, & relictis equis pedes incederet; procul reliquis progressis cùm jam advesperasceret, Lysimachum defatigatum deserere non sustinens, dum eum hortatur & promovet, paulatim à suis divulsus, coactus est iniquo loco tenebris jam & vehementi frigore oborto pernoctare. Cernens autem procul multos ignes passim ab hostibus accensos, fretus agilitate corporis, quam suis adsiduè laboribus tolerando auxerat, ut suorum incommodo mederetur, ad proximam ignem hostium accurrit, duobusque assidentibus barbaris ense cæsis torrem abreptum ad suos pertulit. Ita magno statim igne edito, barbaris tantum injecerunt terrorem, uti fugam fecerint: cæteros invadentes repulerunt, atque ita extra periculum eam noctem exegerunt. Hæc est Charetis narratio. Cæterùm obsidio Tyri hunc habuit finem. Cùm Alexander majorem exercitus partem quiete reficeret ob exhaustos labores, paucosque tantum muris admoveret, ne hostibus ocium concederet: Aristander vates mactata hostia cùm exta inspexisset, audacius affirmavit præsentibus, fore ut eo utique mense urbs caperetur. Risu ad hoc & cavillis existentibus, quod ultima ea dies mensis erat: rex, uti semper vaticinia magni faciebat, perturbatum Aristandrum cernens, eum diem non trigesimū mensis, sed vigesimū octavum numerari jussit: simulq; tuba signū dās, majori quàm statuerat initiò conatu muros oppugnare cœpit. Facto vehemēti impetu, cùm ne ij quidē, qui erāt in castris sese continerēt, sed & ipsi ad auxilia accurrerēt, animos desponderū,

Tyrus expugnata.

XLI (beside "Cæterùm Alexander"); XLII (beside "Durante Tyri obsidione"); XLIII (beside "Cæterùm obsidio Tyri")

Tyrij

Tyrii, urbsque eadem die capta est. Postea Gazam ei oppugnanti maximam Syriæ urbem, gleba in humerum incidit desuper ab ave demissa: avis autem cùm in machina consedisset, nervorum nexibus quorum ad attrahendos funes usus est, sese implicavit. Ita verò evenit, ut prædixerat id signum interpretans Aristander: capta
XLIV enim urbs est, Alexandro humerus vulneratus. Cùm multa de præda Olympiadi, Cleopatræ, amicisque dona mitteret, Leonidæ quoque pædagogo quingenta thuris, myrrhæ centum talenta misit, puerilis spei recordatus. Etenim (ut fertur) quodam in sacrificio Leonidas ipsi utraque manu odoramenta in ignem conjicienti dixerat: Vbi aromatiferam regionem ceperis Alexander, tum ita liberaliter adole: nunc parcius. Igitur tum Alexander ei scripsit: Mittimus tibi thuris & myrrhæ abunde: uti cesses illiberalis in cultu Deorum esse. Cùm esset ad ipsum allatum scrinium, quo nihil in rebus & impedimentis Darij captis preciosius repertũ fuit, ex amicis quæsivit, quidnam potissimum ei imponeret: ac multa multis dicentibus, Iliadem ipse eo depositam se adservaturum af-
XLV firmavit. Multos hujus rei habeo magnæ fidei autores. Iam si verum est quod Alexandrini Heraclidem secuti asserunt, neque otiosum se ei, neque consilii dandi negligentem militiæ comitem Homerus præbuit. Nam Ægypto (ut ipsi ajunt) capta Alexander cùm urbem Græcam sibi cognominem ibi condere vellet, magnam & hominibus frequentem, & jam de sententia architectorum locũ quendam dimensurus ac definiturus esset, nocte eâ mirabile vidit insomnium. Virum venerabili forma, cana coma imaginatus est sibi adstare, & hoc versus recitare: *Alexandria.*

Præterea undoso quædam jacet insula ponto,
Opposita Ægypto: Pharon illam nomine dicunt.

Itaque statim surgens, Pharum adiit, quæ tum adhuc erat paulum supra Canobicum ostium, nunc aggere est annexa continenti. Contemplatus loci commodissimam naturam (est enim in longum porrecta insula, Isthmo mediocris & ad longitudinem congruæ latitudinis intercipiens paludem magnam & mare magno portu finitum) cùm aliis in rebus admiratione dignum Homerum, tum sapientissimum esse architectum dixit. Proinde urbis figuram loco
XLVI isti convenientem ibi describere jussit. Cùm non esset in promptu creta, polenta in solo nigro delineaverunt rotundum sinum, cujus interiorem superficiem rectæ bases, quemadmodum ab oris seu fimbriis figura chlamydis ducitur, æqualem ad magnitudinem perducebant. Eam figuram cùm magnopere probaret rex, subitò magnæ, innumeræ, omnigenæque aves à flumine & lacu nubis instar locum eum occupaverunt, atque ita polentam depastæ sunt, ut ne tantillum quidem relinquerent. Perturbatum eo augurio vates confirmarunt, urbem locupletissimam & quæ omnigenûm hominum alumna foret, condi ab eo dicentes. Itaque præfectis ei operi procuratoribus, iter ad Ammonem ipse suscepit longum: *Profectio ad Ammonem.*

in quo cùm difficilia sunt omnia & laboriosa, tum pericula duo impendent, alterum ab aquæ penuria, ob solitudines quæ sunt haud paucorum dierum: alterum ab austro, ne is vehemens in immensa profundaque ambulantibus arena incidat. quippe olim quoq; fertur ingentibus excitatis arenarum aggeribus, & planicie maris instar exagitata, L. millia hominum de Cambysis exercitu obruisse.

Quæ tametsi universi propè reputarent, difficile tamen erat Alexandrum ab eo quod semel sibi proposuisset detrahere. XLVII nam & fortuna conatibus ejus favendo animum confirmabat, & audacia in rebus invictam ejus pertinaciam provehebat, non hostes modò, sed loca etiam ac tempora vi superantis. Ea quidem in profectione auxilia, quibus Deus difficultates ejus sublevavit, plus fidei quàm reddita deinde oracula invenerunt: imò ea fidem etiam oraculis quodammodo fecerunt. Primùm imbres largi & sitis metu liberaverunt, & siccitatem arenæ nimiam abstulerunt, cùm ea humectata in sese subsideret, eoque purior fuit, & spirabilior aer. Deinde cùm ductores metas confudissent, atque inde error & divulsio se præbuerunt, modò volatu præcedentes, modò tardiores expectantes. quin etiam (quod maximè mirum Callisthenes commemorat) eos qui aberrassent per noctem crocitatione sua in viam revocantes.

Vt peragratis solitudinibus ad locum quem petebat pervenit, Vates Ammonis eum Dei, veluti patris ejus verbis salvere jussit. XLVIII interroganti deinde aliquisne ipsum patris percussorum effugisset. Bona, inquit, verba: non enim mortali patre tu natus es: tum mutato sermone quæsivit Alexander: Philippine interfectores omnes ultus esset, & an omnibus esset dominaturus hominibus; respondit Ammon, & hoc se ei dare, & Philippi cædem prorsus esse vindicatam. Tum Alexander donariis Deum, pecunia homines donavit. Hæc istis de oraculis plerique tradunt.

Ipse in epistola ad matrem arcanas sibi quasdam sortes datas scribit, quas solus soli sit, ubi revertisset, expositurus. XLIX Quidam referunt antistitem cùm Greco sermone blandius alloqui Alexandrum, & *pædion*, id est, *filium* appellare vellet, lapsum (ut erat barbarus) in ultimæ literæ sono, *ò pæ dios*, quod est *ò fili Iovis*, dixisse: Pergratum hunc errorem Alexandro fuisse, atque inde vulgatum, eum ab Ammone filium Iovis appellatum.

Ammonis [illegible]

Fertur etiam in Ægypto Psammonem philosophum audivisse: idque ejus dictum maximè probasse, quo affirmabat omnes homines à Deo regi: divinum enim esse id, quod in unoquolibet præsit atque imperet. Ipsumque magis philosophicè eadem de re sensisse, cùm quidem Deum omnibus hominibus communem esse patrem, sed proprios sibi filios eos adsciscere, qui hominum essent præstantissimi, diceret.

Alexander an Deo natus.

Omninò autem ita se erga barbaros superbè gerebat, ut qui Deo parente plurimùm fideret: L apud Græcos modicè & parcè divinitatem jactavit, nisi quod de Samo Atheniensibus scribens: Non quidem, ait, ego liberam vobis & nobilem urbem tradidi, sed accepistis eam ab eo, qui tum

dominus

dominus & pater meus nominabatur: Philippum ita indicans. Post sagitta ictus cùm graviter doleret: Id quidem, dicebat amicis, quod de vulnere effluit, sanguis, non ichor,

Qualem felices stillant de corpore divi.

Magno aliquando tonitru audito, omnibusque consternatis, Anaxarchus sophista qui tum forte aderat: Cur, inquit, non tu quoque tale quid exhibes, fili Iovis? ad hoc ridens Alexander respondit: quia nolo amicis esse terrori, id quod tu me jubes, cœnam meam exagitans, quod non satraparum capita, sed pisces mensis impositos vides. Quippe memoriæ proditum est, id aliquando dixisse Anaxarchum, cùm Hephæstioni pisciculos rex misisset, veluti contemnentem & irridentem eos, qui magnis laboribus & periculis res viles consectantur, cùm aut parum, aut nihilo plus voluptatis quã alij percipiant. Enimverò ex iis quæ recensui liquet, Alexandrum opinione divinitatis nihil affectum, neque superbiorem factum, re-
LI liquos tantùm ea subjugasse. In Phœnicem ex Ægypto reversus, *Ludi ab eo editi.*
sacrificia diis pompasque instituit, & chorum cyclicum, scenicosq; ludos non apparatu modò, sed & certaminibus splendidos. Præbebant enim sumptus Cypriorum reges, sicuti Athenis ij qui de tribubus sorte ad id ducti sunt: fuitque inter eos mirifica contentio, Nicocreontem præsertim Salaminium, & Pasicratem Solensem, his enim sorte obtigerat, ut nobilissimos histriones instruerent, Athenodorum hic, ille Thessalum. Cui quidem cùm ipse quoque Alexander cuperet, non ante tamen studium suum ostendit, quàm Athenodorus victor est pronunciatus; tùm discedens (ut ajunt) laudare quidem se judices dixit, partem tamen regni sui libenter dimissurum fuisse, ne Thessalum victum vidisset. Cùm vero Athenodorus ab Atheniensibus mulctatus, quod Bacchanalibus non interfuisset, pro se literas à rege peteret, non impetravit: mulctam tamen à se rex misit. Lycone Scarphensi cum laude in theatro agente, versumque Comœdiæ inserente, qui decem talentorum petitionem continebat: ridens, ei dedit. Darius porrò missis literis & amicis ab Alexandro petiit, ut acceptis pro redemptione captivorum decem millibus talentûm, Asia cis Euphratem universa occupata, atque altera filiarum matrimonio copulata, fœdus secum societatemque coiret. Ea re cùm amicis communicata Alexander, Parmenioni conditiones accepturum se, si Alexander es-
LII set, dicenti: Acciperem (inquit) & ego, si Parmenio essem. Da- *Darij postulata.*
rio autem scripsit, eum si ad se veniret, summam humanitatem experturum: si non veniret, se jam ad ipsum proficisci. Mox verò pœnituit facti, cùm Darii uxor in partu periisset: neque dissimulavit dolorem, quem ex neglecta ostentandæ clementiæ haud vili occasione cepisset. Interim cubicularius quidam eunuchus, ex his unus, qui cum reginis capti fuerant, Tireos nomine, ex castris aufugit, equoque ad Darium vectus, mortem ei uxoris nunciavit. Qui cùm caput feriret fortunamque Persarum deploraret,

quæ non captivam modò duci reginam, sed & mortuam regii fu-
Cum Tireo colloquium. neris expertem jacere permisisset: interpellans eum Tireos: Quod
ad sepulturam (ait) decusque ejus & honores attineat, ô rex, nihil
est quod fortunam Persarum culpes. Neque enim Statiræ (id re-
ginæ nomen fuerat) viventi, neque matri liberisque tuis quicquam
eorum bonorum honorumque quibus ante fruebantur, defuit ha-
ctenus, nisi quod tuo aspectu carendum est, quem eis reddat potens
Deus Oromasdes. Tantùm verò abfuit ut illa sepulturæ ullo hono-
re caruerit, ut lacrymis etiam hostium sit decorata. Ita enim cle-
mens est victor Alexander, ut acer bellator. Hæc audientem Da- LIII
rium perturbatio animi in sinistras adduxit suspiciones: & eunuchū
in penetrale tentorij recipiens, ita allocutus est: Nisi tu quoque
Persarum fortunam imitatus ad Macedonas animo inclinas, si do-
minus tibi adhuc est Darius, dic mihi lumen Mithræ magnum &
regis dexteram reveritus, nummam ego minima Statiræ infortunia
deploro, eaque vivente passi sumus graviora? num quid honestius
miseri fuissemus, si in crudelem incidissemus & inhumanum hostē,
quî enim castum sit juveni cum hostis conjuge commercium, ad
tantos usque honores procedens? Nondum finiverat, cùm Tireos
ad pedes eius se projiciens obtestatus est, sanctiora loqueretur, neve
injuria Alexandrum, sororem, eandemque uxorem vita defunctam
contumelia afficere, neque seipsum maximo adversæ fortunæ hu-
jus solatio spoliare vellet: etenim cogitaret potius, se ab hoste hu-
mana conditione præstantiori victum esse, & Alexandrum plus tem-
perantiæ captivis mulieribus, quàm Persis fortitudinis ostendisse.
Simul & horrendis se sacramentis obstringebat, deque reliqua A-
lexandri continentia animiq; magnitudine orationem instituebat.
Votum. Darius autem ad amicos egressus, manus ad cælum tendens, ita LIV
" præcatus est: Dii natales atque regii, id primùm vos præcor, quam
" mihi Persarum fortunam dedistis, eam restitutam ego uti posteris
" relinquam: uti victor Alexandro rependam, quæ in mei calamita-
" te icti charissimos contulit beneficia. Sin fatale adest tempus, ita-
" que visum est Nemesi, & rerum vicissitudini, uti Persicum regnum
" cesset: at nemo hominum præter unum Alexandrum in Cyri sedeat
solio. Hæc ita acta dictaque fuisse plerique scriptorum tradunt.
Alexander, cùm quantum cis Euphraten est Asiæ, omne in suam
potestatem subegisset, adversus Darium contendit cum mille ho-
minum millibus descendentem. Hîc de re ridicula ad Alexandrum
ab amicis refertur. Ministros in duas partes se divisisse, utrique
ducem fuisse, quorum ii alterum Alexandrum alterum Darium no-
minaverint, incepisse primùm glebas contra sese jaculari invicem,
mox ad pugnos, inde accensa contentione ad lapides quoque & fu-
stes à multis pertinaciter perventum. Hæc ut audivit, jussit ipsos
duces singulari prœlio decernere. Alexandrumque ipse, Darium LV
Philotas armavit: duellum exercitus spectavit, in omen futuri eam
rem trahens. Dimicatum est acriter, Alexanderque ille victor
duo-

duodecim pagos, & amictum Persicum præmii loco accepit. au-
LVI tor Eratosthenes. Magna verò illa Alexandri & Darij pugna non
ad Arbela (quod plerique scribunt) sed apud Gaugamela facta est.
Gaugamela sermone Persarum cameli domum significat, uti ajunt:
quo rex quidam priscis temporibus ex hostibus camelo cursoria
servatus, eam ibi collocaverit, pagosque & reditus certos ad curam
ejus destinaverit. Luna tum defecit mense Boedromione, quo
tempore Mysteria agi Athenis incipiunt. Vndecima post id deli-
quium nocte cùm jam in conspectu mutuò essent exercitus, Darius
prælucentibus facibus ordines inspectans in armis suos continuit,
Alexander Macedonibus quiescentibus, cũ Aristandro vate ante ten-
torium sacris quibusdam arcanis operatus est, & Apolloni hostiam
mactavit. Amicorum verò grandiores natu, & præcipuè Parmenio,
cùm quidquid campi interjacet Niphatem & mõtes Gordyenorum,
barbaricis fulgere ignibus cernerent, sonusque incertus, vocesque
confusæ, & trepidatio ab hostium castris tanquam vasto mari exau-
diretur, multitudinem mirati, atque inter se collocuti quantæ mo-
lis esset futurum aperto Marte cum tantis hostium copiis concur-
rere, regem à sacris reversum audiverunt, eique autores fuerunt, ut
noctu hostes adoriretur: & quod in pugna maximum suis oblaturũ
VII esset terrorem, tenebris absconderetur. Ad hæc vulgatum illud *Alexandri magnanimitas.*
Alexander cùm respondisset: Non soleo furari victoriam: quibus-
dam visus est juvenili dicto futiliter in tanto periculo lusisse: qui-
dam & rectè in præsentia animo constitisse eum, & de futuro veram
fecisse conjecturam senserunt, qui Dario nollet occasionem relin-
quere, ut is iterum victus, bellum denuò repararet, nocti & tene-
bris hanc cladem, ut priorem montibus, angustiis, marique impu-
tans. non enim armorum aut militum penuria Darium, tantæ di-
tionis totque terrarum dominum, à bello destitutum, sed ubi a-
perto prœlio & vi superatus inferiorem se agnoscens spiritus spesq;
suas posuisset. Digressis amicis cùm se in tentorio quieti dedis-
III set, præter morem suum fertur reliquum noctis alto somno exegis-
se: ita quidem ut mirati sint duces cùm sub auroram accessissent,
atque ipsi à se primùm militibus prandendi mandatum dederint.
Deinde rebus ita postulantibus Parmenionem ingressum lecto ad-
stitisse, ac bis terve nominatim eum vocasse, expergefactumque
interrogasse, quidnam ei accidisset, ut quasi victoria parta, non
gravissimo instante certamine ita dormiret. Tum Alexandrum
misto risu dixisse: Non tibi ergo jam victoriam adepti videmur, er-
roribus & insecutione pugnam subterfugientis Darii per vastam &
IX populationibus proditam regionem liberari? Neque ante pugnam *Pugna ad Gaugamela superatur Darius.*
tantum sed in ipso etiam conflictu magnam suam prudentiam con-
fidentiamque ostendit. Apud lævum cornu, cui Parmenio præe-
V rat, nonnihil erat trepidationis, cùm equites Bactriani magno im-
petu in Macedones impressionem facerent: Mazæus autem extra
phalangem circummissos equites impedimentorum custodes in-

vadere jussisset: itaque utrinque turbatus Parmenion Alexandro per nuncios indicavit, actum esse de castris & impedimentis, nisi celeriter à fronte auxilium posterioribus submitteretur. Fortè tum suis conflictus signum Alexander dabat, auditoque Permenionis nuncio: Sanis consiliis excidisse eum dixit, oblitumque inter tumultum, quod victores hostium quoque bonis sint potituri: victis non de facultatibus aut mancipiis, sed morte honestè fortiterque pugnando obeunda cogitandum fore. Hæc Parmenioni renuncia- LX
ri jussit, ipse galeam imposuit capiti: cætera enim arma in tentorio induerat, tunicam superiorem cinctam, Siculi operis, super hac thoracem lineum bilicem, ex spoliis Issicis: galea ferrea erat, argenti puri instar coruscans, opus Theophili: ei consertum erat monile, ferreum & ipsum, gemmisque baccatum. Ensem mira tinctura ac levitate ex domo regis Citieorum gestabat, solitus in pugna plerunque rem gladio gerere. Sagum etiam quàm cæteræ armaturæ conveniret preciosius (fecerat antiquus Helicon, donaverat eo Alexandrum Rhodiorum civitas) erat, gestabat autem id quoque ad pugnam. Dum ordines instruens, milites adhortans, docens, inspiciensve obequitaret, alio utebatur equo Alexander, Bucephalo parcens, jam graviori ætate: ad pugnam accedenti is adducebatur, eoq; conscenso statim prœlium inibat. Tunc autem Thes- LXI
salos multis cohortatus, reliquosque Græcos, cùm bono esse animo jussissent, sublatoque clamore duci se adversus barbaros peterent, conto in lævum manum translato, dextram intendens Deos (ut est à Callisthene scriptum) precatus est, uti si verè genus sibi ab Iove esset, Græcos ulcisci ac roborare sibi darent. Vates autem Aristander albam indutus chlamydem, aureamque gestans coronam juxta equitabat, aquilam supra caput Alexandri in aere se librantē volatuque suo cum recta in hostes dirigentem ostentans: quod visum multos audacia implevit, mutuoque se cohortati, cùm equites admissis equis in hostem impetū facerent, fluctuare etiam phalanx cœpit. Barbari, antequàm primi manum conseruissent, gradum retulerunt, summoque conatu Alexander victos urgens in medium compellabat, ubi Darius erat. Procul enim hunc conspexerat per primam aciem in medio regiæ turmæ, magnum virum, pulcrumque in curru sublimi, quem multi splendidique equites egregiè composito agmine stipabant, parati ad excipiendum hostem. Sed LXII
in propinquo visus Alexander, fugientesque instantium adhuc ordines impellens, tantùm incussit terroris, ut plerique diffugerint, optimi & nobilissimi dum pro rege propugnant occisi, atque in sese corruentes, insecutionem romorati sunt, calcitrantes cùm ipsi, tū equi, & hostium equos impedientes. Darius autem, cùm undiq; objectum oculis exitium videret, ac copiæ quas ante se objecerat retrò ad ipsum ruerent, quod circumacto curru effugere non dabatur, & totis cadaverum cumulis detentis, & equis inter mortuorum acervos modò decidentib. & occultatis, modò exilientib. aurigamque

que perturbantibus armis curruq; omisso equam (ut ferunt) quæ nuper pepererat conscendit, & fugæ se commisit. Non fuisse evasurum existimant, nisi denuò missi à Parmenione equites in istam partem avocassent Alexandrum, magnas adhuc ibi hostium copias consistere, neque dum de victoria concedere nunciantes. Atque omninò segnem fuisse eo in prælio Parmenionem & instrenuum asserunt: sive languescente jam ob senectutem audacia, sive magnitudini potentiæ Alexandri infensum atque invidentem, quod Callisthenes tradit. Rex avocari se dolens, causam apud milites dissimulavit, ac tanquam finem cædendi facere vespera ingruente, receptui canere jussit: conversus autem cum suis adversus eam partem, quam laborare acceperat, in via audivit victos protinus hostes fugam facere.

Parmenionis culpa.

LXIII Hunc finem ea pugna habuit regnumque Persarum sublatum credebatur: & Alexander rex Asiæ salutatus, magnificè diis sacrificavit: amicis quoque opes, domos, & principatus largitus: ad Græcos etiam gloriosè scripsit, omnes se aboliturum tyrannidas, ac libertatem omnibus restituturum. Privatim autem Platæensibus pollicitus est, se urbem eorum instauraturum, quod majores ipsorum agrum suum Græcis tradidissent, ut in eo pro libertate pugnare possent. Partem etiam spoliorum Crotoniatis in Italiam misit, virtutem studiumq; Phaylli athletæ honorans: qui bello Medico, cùm reliqui Itali de rebus Græcorum desperassent, privata navi ad Salaminam venerat, uti pugnam adjuvaret. Adeò benignus omni virtuti, observatorque & amator honestorum facinorum erat.

Alexandri victoria liberalitas.

LXIV Porrò Babyloniam peragrans; quæ statim se ei dediderat, Ecbatanis, non sine admiratione inspexit hiatum ignis, continenter tanquam de fonte sese efferentis: stagnumq; copiosæ naphthæ haud procul eo hiatu. Naphtha bitumini similis est, ita igni obnoxia: ut priusquam flammam contingat, ab ipso sæpe splendore, qui circa lumen accensum fulget, ignem concipiat, mediumque aerem inflammet. Ejus vim & naturam barbari ut demonstrarent, angiportum quod ad regis diversorium ducit, paucis modò naphthæ guttis irroraverunt, inde in extremo stantes faces imbutis naphtha particulis admoverunt, (jam nox oborta erat) ac subitò, & momento temporis ita omnia flamma corripuit: ut totus angiportus in alteram usque partem ignis continuus esse videretur: Erat quidem Athenophanes, patria Atheniensis, unus de iis qui ungere & lavare Alexandrum solebant, animumque ejus ad hilaritatem à curis avocare. Is tum in balneo cùm forte puer aspectus lepidi, & canens scitè, nomine Stephanus Alexandro adstaret: Visne, inquit, rex medicamēti istius periculum in Stephano hoc faciamus? Si enim hunc quoque tangat, neque corpore ejus restinguatur, vehementissimam omninò vim ejus esse fatebor: neque illibenter ipse etiam puer eos periclitari in se id passus est.

De Naphtha.

LXV Simul verò naphtha inunctus est, & ignis admotus, tantùm flammarum illicò edidit corpus, totumque igne correptum est, ut Alexander ad summum

mum solicitudinis metusque pervenit. Quod nisi commodùm ad-
fuissent multi vasa aquæ plena lavacri causa manu tenentes, nullũ
profectò auxilium depascentem ignem inhibuisset: sic quoque vix
corpus pueri totum ardens extinctum est, maleq; is postea habuit.
Itaque non absurdè quidam fabulam veritati asserunt, id dicentes,
venenum Medeæ fuisse quo coronam & peplum (de quibus in tra-
gœdiis multus sermo) inunxerit: neque enim ex his ipsis, neque
ultrò emicuisse ignem sed flammam appositam ab his tanta celeri-
tate, ut omnem sensum falleret, correptam propagatamque fuisse.
Ignis enim radios & fluxus cùm in reliqua corpora incidant, lumen
tantum iis & calorem afferre: ast ubi sicci spiritus, humorque pin-
guis & igni alendo sufficiens inest, ea tum collecta, ignisque avida,
celerem materiæ mutationem adferunt. Iam quomodo generetur
naphtha, in quæstionem venit, utrum humor is quasi ignis alimen-
tum effluat ex terra, cujus natura pinguis est, ignisque ferax. Est LXVI
enim admodum fervida Babylonia, ita ut hordei grana humi proje-
cta sæpe subsultent, & moveantur, quod ea loca quasi pulsum quen-
dam præ caloris vehementia obtinent: & incolæ æstus tempore su-
per utribus aquæ plenis dormiunt. Et Harpalus gubernator ejus
regionis relictus, cùm elegantiæ studens Græcis plantis, regias &
ambulationes exornare laboraret, solam hederam serere non po-
tuit quin eam perpetuò tellus perderet ob diversitatem tempera-
menti: ipsi enim ignea est natura, hæderæ frigida amant loca. Hu-
jusmodi autem digressiones, si quidem modus eis adsit, minus for-
tassis à morosis reprehenduntur. Alexander Susis occupatis, in
regia invenit nomismatis talenta quadragies mille, reliquas divi-
Susis captæ opes. tias apparatumque ineffabilem: cùm quidem inventa ibi perhibeã- LXVII
tur Hermionicæ purpuræ quinque millia talentûm, quæ ante an-
nos cxc. reposita, recentem adhuc colorem retinuisset. Cujus rei
causa hæc refertur, quod purpureorum tinctura melle, candidorum
oleo albo conficiatur, quæ tum eodem tempore durent, purum
rutilumque splendorem conservavit. Dinon asserit, aquam etiam
à Nilo & Istro advectam cum aliis solitos reges in thesauro repone-
re, ut ea re testentur magnitudinem sui imperij omnia complecten-
tis. Cùm verò Persis difficulter adiri ob aspreta possit, & tum quo-
que à nobilissimis custodiretur, Dario fuga elapso, circuitionis cu-
jusdam haud prolixæ ductor Alexandro obtigit homo duarum lin-
guarum usu præditus, patre Lycio, matre Persica natus: & ferunt
puero etiamnum Alexandro prædixisse Pythiam, fore ut ei dux Per-
sicæ profectionis ex Lycia oriundus contingeret. Ibi multam ho-
stiorum captorum cædem factam tradunt: ipseq; scribit se ita man-
dasse, quod usus facto videretur esse. Tantum quantum Susis re- LXVIII
Xerxis statua. pertum pecuniæ ibi narrant, & reliquas opes decem millibus bigis
mulorum, & quinquies mille camelis exportatas esse. Xerxis au-
tem statuam magnam cum videret à multitudine certatim ad re-
giam contendente dejectam, substitit, ac veluti audientem com-
pellans:

compellans: Vtrum te, inquit, ob bellum Græciæ illatum jacentem relinquo? an propter magnanimitatem tuam virtutesque cæteras erigo? tandem, cùm diu tacitus secum meditatus esset, præteriit. Cæterùm ibi reficiendorum militum causa, cùm jam hyems appetiisset, quatuor menses substitit. Memoriæ proditum est, cum primum sub aureo cœlo in regio solio consedisset, Demarathum Corinthium amicum ejus paternum seniliter illachrymasse ac dixisse: Quàm magna voluptate privati sunt Græci, qui mortem obierunt

LXIX antequam Alexandrum in Darii solio sedentem conspexissent. Iam profecturus ad insequendum Darium in compotatione ebriosa & lasciva amicis se socium præbuit, in quam etiam scorta ad amatores suos commessatum venerunt. Quorum nobilissima Thais, genere Attica, Ptolemæi ejus, qui deinde rex fuit, meretrix, partim scitè laudans Alexandrum, partim jocis alludens, per ebrietatem in ea prolapsa est verba, quæ patriæ ipsius moribus consentanea, graviora tamen quàm pro conditione mulierculæ fuerunt. Dicebat enim, se eorum laborum, quos Asiam pervagando exhausisset, præmium isto die recipere, cùm superbæ Persarum regiæ insultaret. maluisse tamen per comessationem Xerxis qui Athenas combussisset, domum inspiciente rege suapte manu incendere: uti inter homines sermo is divulgaretur, graviores à Persis pœnas de violata Græcia exegisse mulierculas, quæ Alexandri castra essent comitatæ, quàm isti terra marique imperatores sumsissent. Plausu ad hunc sermonem, tumultuque, & secunda acclamatione amicorum exorta, Alexander etiam in eandem sententiam pertractus exiluit, coronatusque & facem gestans cæteros duxit: amici cum clamore, qualis bacchantium esse adsolet, regiam circundederunt, iisque se Macedones, quotquot exaudivissent, addiderunt, ipsi quoque facibus correptis. nam regiam cremare ejus esse sperabant, qui ad reditum in patriam animum adjunxisset, neque inter barbaros commorari decrevisset. Hæc quidam hoc pacto, alii autem injussu Alexandri acta scribunt: de eo constat, statim eum ejus facti pœnituisse, ignemque restingui jussisse.

Thaidis facinus.

LXX Cùm autem esset natura liberalissimus, auxit eam virtutem splendidior fortuna, aderatq; in dando alacritas, quæ sola verè grata efficit munera. Ejus rei pauca quædam, sed optima referam exempla. Dux Pæonum cùm hostem occidisset, caputq; ei ostendisset: Hoc, inquit, ô rex donum apud nos poculo aureo compensatur: ad hoc ridens Alexander: Nimirum, ait, vacuo: Ego autem tibi plenū mero præbibo. Quidam de vulgo Macedonum mulum regia pecunia onustum agebat, onusq; in sese, jumento defesso, recipiebat: quo eum cùm urgeri admodum videret rex, & quid rei esset cognovisset, depositurum onus prohibuit, perdurare, & reliquum viæ usque ad proprium tabernaculum perferre jubens. Molestius autem omninò ei erat non posci quàm dare. Phocioni scripsit, non usurum se porrò ejus amicitia, si dona pergeret repudiare. Serapioni cuidam ex collusoribus pilæ juveni nihil

Liberalitas Alexandri.

 dede-

dederat, quod is nihil petiisset. Cùm itaque Alexander ad ludum
venisset, & Serapion soli ei pilam non objecisset, ac rex percontaretur, cur non ipsi quoque daret: Quia non petiit, respondit. hunc
itaque arridens splendido munere affecit. Proteus quidam facetus
lepidusque homo in regis indignationem incidisse videbatur: deprecantibus amicis, ipsoque lachrimante, cùm rex placatum se
homini diceret: Firma ergo (inquit Proteus) aliquo pignore ejus
rei fidem: quinque ei talenta dari jussit Alexander. Quantas ve- LXXI
rò amicis & satellitibus divitias elargitus sit, Olympiadis ad eum
scripta epistola demonstrat. Alia (inquit) ratione amicis tuis
bene fac, eosque in honore habe: nunc quidem omnes regis æquales facis, multosque illis amicos, tibi solitudinem paras. Hujusmodi sæpenumerò ab Olympiade scripta cum nemine communicavit: semel tantum Hephæstionem apertas literas unà pro more legentem non vetuit, annulo tamen suo os ejus obsignavit. Mazæi,
qui apud Darium summo fuerat loco filio, satrapiam obtinenti, aliam superaddidit: quam ille recusans: Ante, inquit, ô rex, unicus
fuit Darius, tu nunc multos effecisti Alexandros. Parmenionem
domo Bagoæ donavit, in qua dicuntur Susianarum vestium mille
talenta inventa. Antipatrum scripta epistola movit, ut sibi corporis stipatores pararet, intendi enim ei insidias. Multa ad matrem
munera misit. curiosè in suas res inquirere, inque administrationem negociorum ingerere se eam non est passus, reprehendentis
morositatem æquo animo tulit. Semel cùm Antipater longas contra ipsam scripsisset literas, lectis iis: Ignoras, ei dixit, infinitas epistolas unica matris lachryma obliterari.

Suorum luxum carpit.

Cùm suos planè luxui LXX
deditos cerneret, intolerabilique luxuria & impendiis immensis uti II
(etenim Agnoteius aureos in crepidis clavos gestabat: Leonnatus
multis camelis pulverem in gymnasia ex Ægypto advehi curabat:
Philotæ ad venationes aulæa per centum stadia extendebantur: odorato unguento delibuti ibant ad lavacrum & unctionem plures
quàm oleo: circumducebantur fricatores & qui dormitum euntibus somnum allicerent) hæc igitur cùm animadverteret, placidè
suos & philosophicè reprehendit Mirari se ajebat, quod tot tantisque certaminibus superatis, non meminissent suavius dormire eos
qui alios defatigassent, quàm qui defatigati essent; neque ex comparatione suæ cum Persica vitæ ratione perspicerent, nihil magis
servile quàm luxuriam, nihil magis regium esse, quam laborare.
Et verò (dicebat) quomodo is equum suum ipse curet, hastam galeamve poliat, qui desueverit suis suum ipsius charissimum corpus
manibus attrectare? An nescitis eum victoriæ finem nobis propositum esse, ne idem quod victi agamus? Eam ob rem magis etiam LXX
quàm ante laboribus & periculis militiæ ac venationis se ipsum e- III
xercuit: adeo ut Laco quidam legatus cùm ei adesset magnum leonem dejicienti, dixerit: Præclarè equidem ô Alexander cùm leone
hoc de regno decertasses. Venationis ejus simulacrũ Craterus Del-

phis dedicavit,æneas leonis,canum,ipsiusque regis cum leone con-
gressi,& sui ad opem ferendam adcurrentis effigies,partim Lysippi,
partim Leocharidis opera, ponens. Enimverò dum Alexander exer-
cendo , aliosque ad virtutem stimulando nihil periculi subterfuge-
ret : amici ejus propter opes jam & fastum luxuriæ studiosi,errores
ejus,& expeditiones graviter tulerunt,sensimque ad obtrectandum
ei delapsi sunt. Placidissime initio id ei latum, quod diceret:Re- *In amicos*
LXXIV gium est male audire, cùm benefeceris. Sanè minima quoque ejus *studium*
in familiares officia,magnæ fuerunt benevolentiæ,venerationisque *eius.*
indicia : quorum pauca quædam apponam. Cùm Peucestam per
literas objurgaret, quod is ab urso morsus ea de re ad alios, ad se u-
num nihil perscripsisset; Vel nunc,inquit,mihi scribe uti valeas , &
an aliqui sociorum in venatione te destituerint , ut ii pœnas dent.
Hephæstionem ob negocia quædam absentem per epistolam cer-
tiorem reddidit , in ludicro adversus icheumonem certamine Per-
diccæ hasta casu sauciata Crateri femora fuisse. Peucesta ex quo-
dam morbo sanitati restituto , Alexippo medico gratias scripto e-
git.Cratero ægrotante, cùm insomnium vidisset, sacra pro ejus sa-
lute fecit,ipsumque etiam facere jussit. & Pausaniæ medico , qui ei
veratrum exhibiturus erat, scribens partim solicitudinem suam in-
dicavit, partim de eo medicamento propinando instruxit. Ephial-
tem & Cissum , qui primi de Harpali fuga & defectione indicium
LXXV attulerunt , tanquam falsò eum deferentes in vincula condidit. In-
firmos eo & senes in patriam remissuro, Eurylochus Ægeus se
quoque inter ægrotos adscripserat ; deprehensus deinde nihil ha-
bere morbi , confessus est se amore Telesippæ teneri , eamque de-
scedentem mari cupere sequi. Alexander cujus conditionis ea es-
set mulier sciscitatus , ut de liberis meretricibus unam esse intel-
lexit : Me quoque , inquit , Euryloche amoris socium habes,da au-
tem operam,ut ei vel verbis vel muneribus persuadeamus uti ma-
neat , quandoquidem libera est. Miretur autem aliquis eum ami-
cis etiam usque ad talium epistolarum scriptionem vacasse , qua-
les fuerunt , qua puerum Seleuci , qui in Ciliciam aufugerat , in-
quiri jussit : qua Peucestam laudat, quod Niconem Crateri servum
comprehendisset ; qua Megabyzo mandat de servo , qui in tem-
plo consederat , ut eum, si posset, evocatum ex templo capiat ; in
templo manum ei non afferat. Ferunt eum etiam cùm primum de
causis capitalibus cognosceret , actore dicente manum alteri au-
rium apposuisse , ut eam reo calumniarum expertem reservaret.
Verùm postea temporis exasperarunt eum crebræ calumniæ , à ve-
ris exordiis fidem etiam mendaciorum nactæ : ac præcipuè convi-
ciis de se auditis mentis impos fiebat , durumq; se & inexorabilem
præbebat. quippe gloriam vita & regno antiquiorem habens.
LXXVI Postquàm rursus castra adversus Darium movit, tertio prœlio cum *Darium ut*
eo decertaturus , captum eum esse à Besso audivit in via. proinde *insecutus sit.*
missis domũ Thessalis , præter stipendia talentorum duo millia do-
no de-

no dedit. In persequendo autem Dario ob itineris difficultatem &
longitudinem (etenim undecim dierum spacio ter mille ac CCC.
stadia perequitavit) plerique animos desponderunt, præcipue ob a-
quæ penuriam. Ibi Macedones ei quidam occurrerunt, aqua reple-
tos utres à flumine mulis vehentes. Qui cùm Alexandrum vide-
rent male ob sitim habentem (jam enim meridies erat) celeriter im-
pletam aqua galeam ad eum attulerunt: quærenti quibus aquam
adveherent, filiis suis responderunt, sed se incolumi rege etiam iis
amissis alios posse generare. His auditis Alexander cùm galeam in
manus accepisset, oculisque circumlatis equites suos omnes capita
inclinasse, & ad potum respicere vidisset, non bibit, sed aquam iis
qui dederant collaudatis reddidit. Nam si solus (dicebat) ego bibe-
ro, languebunt horum animi. Equites autem continentiam & ma- LXX
gnanimitatem regis cernentes, bono eum animo esse, & se ducere VII
jusserunt, simulque flagris equos incitarunt, neque defatigari se, ne-
que omninò homines se esse arbitrari dicentes, quandiu hunc ha-
berent regem. Omnium quidem erat idem studium: sexaginta tan-
tum unà cum rege in castra hostium irruperunt. Ibi multum argen-
ti aurique projectum prætereuntes, multos quoque currus liberis
& mulieribus onustos & absque aurigis vagantes, primos insecuti
sunt, inter eos Darium esse sperantes. Vix tandem inventus est Da-
rius in curru jacens, plurimis confixus jaculis, ac jam moribundus:
petiit tamen potum, & cùm bibisset aquam frigidam, ad Polystra-
tum (is ei aquam præbuerat) ita est locutus: Hoc mihi omnium ca-
lamitatum extremum obtigit, ut pro beneficio gratiam referre non
possim: sed Alexander tibi beneficium compensabit, Alexandro
Dii humanitatem, quam matri, uxori, liberisque meis exhibuit:
cui hanc ego meam dextram te nuncio porrigo. Hæc fatus, manu
Polystrati comprehensa, expiravit. Alexander ut supervenit, do LXX
lorem eo ex casu acceptum haud clam tulit, suamque ipsius chla- VIII
Bessi suppli- mydem exuit, & cadaver Darii ea involvit. Bessum quidem postea
cium. repertum in diversas partes discerpsit, hoc modo. arbores duas re-
ctas ita incurvavit, uti earum fastigia unà essent: utrique alteram
corporis partem alligavit: libratæ tum arbores, cùm magna violen-
tia sese erigerent, suam utraque partem discerpto corpore secum
rapuit. In præsentia verò Darii corpus regio cultu ornatum matri e-
jus remisit, Exathrem Darii fratrem in amicorum numerum rece-
pit. Inde cum robore exercitus in Hyrcaniam descendit: vidensq; ibi
sinum maris magnum, ac Ponto non minorem, reliquo tamen mari
dulciorem, cùm nihil super eo certi cognosceret interrogando, ma-
ximè hanc secutus est conjecturam, esse Mæotidis paludis eruptio-
De mari nem. Quanquam rei veritas naturæ peritos non latuit, qui multis
Hyrcano. ante expeditionem Alexandri annis retulerunt, de quatuor sinubus
qui ab Oceano in terram sunt immissi, eum esse Septentrionibus
proximum, qui Caspium & Hyrcanum mare nominatur. Hîc bar-
bari quidam Bucephalum equum Alexandri ductores ejus subitò
adorti,

adorti, rapuerunt. Haud mediocriter id tulit, minatusque est se, nisi equū reddidissent, omnes cum uxoribus & liberis interfecturum: adducentibus equum & urbes tradentibus humanum se prębuit, iisque à quibus captus fuerat Bucephalus, redemptionis nomine munera dedit. Inde translatis in Parthiam castris otiosus, primùm barbaricum amictum induit: sive ut se ejus regionis moribus accommodaret, quod plurimum facere ad subjugandos homines eorum consuetudinis adsimulationem sciret: sive ut ea re Macedonum animos exploraret, quo pacto ii eum adorari se volentem toleraturi essent, eosque paulatim ad ferendam ipsius a patriis institutis digressionem & mutationem adsuefaceret. Medicum habitum non planè adscivit, barbaricum nimis & à communi usu alienum, neque anaxyridas, neque candyn, neq; tiaram sumpsit: sed medium inter Persicam, ac Medicam consuetudinem quiddam commixtis commodè utriusque tenuit, quod & minùs quàm illa superbum & hac angustius esset. Usus autem eo habitu primùm est, si cum barbaris, domive cum amicis colloqueretur: postea vulgò etiam sic incedens ac responsa dans videbatur.

Barbaricam vestem Alexander sumit.

LXXIX

LXXX Erat quidem id spectaculum Macedonibus molestum: reliquas tamen ejus virtutes admirantes, existimabant, nonnihil etiam quod ad splendorem & voluptatem faceret concedendum ei, qui præter cætera facinora nuper admodum sagitta crus ita læsus, ut radii os fractum excideret, rursumq; ictus saxo collum, ita ut caligo oculis oborta aliquandiu duraret, tamen seipsum periculis objiciendi finem nullum faciebat: quin etiam alvi profluvio vexatus, Orexarten tamen fluvium (quem ipse Tanain esse judicabat) trajecerat, Scytasque fugatos usque ad centum stadia insecutus erat.

LXXXI Hîc ad eum venisse Amazonem illam multi autores narrant, quorum de numero sunt Clitarchus, Polycritus, Onesicritus, Antigenes, Ister, Aristobulus contra, Chares quadruplator, Ptolomæus, AutiClides, Philo Thebanus, Philippus delator, Hecatęus etiam Eretriensis, Philippus Chalcidensis, ac Duris Samius, confictā esse eam rem affirmant: quibus videtur adstipulari ipse Alexander, qui ad Antipatrum de omnibus accuratè scribens, à Scytha quidem sibi filiæ matrimonium oblatum refert, Amazonis non meminit. Ferturque longo post tempore Onesicrito Lysimachus rex quartum librum recitanti, in quo narratio de Amazone comprehendebatur, leniter subridens dixisse: Ubinam verò ipse interim fui? Sed hæc neq; pro fictis habita diminuunt, neque credita augent Alexandri admirationem.

LXXXII Metuens autem Alexander ne Macedones ad id quod reliquum erat expeditionem animos desponderent, relicta ibi cætera multitudine, flore exercitus secum accepto (viginti peditum, tria equitum millia erant) in Hyrcania sic allocutus est: Nunc quidem in somnis etiam ipsos barbaris obversari: quod si turbatis tantum rebus Asiæ discederent, fore ut tanquam mulieres ii ipsos iterum invaderent. Qui tamen vellent, eos discedere jussit: testatusque est se, cùm Macedonibus orbem terrarum subjecisset, cum amicis & volun-

voluntariis militibus destitutũ fuisse. Hæc iisdem propè verbis sunt in epistola ad Antipatrum perscripta: idque præterea, ad hæc ipsius verba clamorem ab universis sublatum, in quamcunq; vellet mundi partem ipsos duceret jubentium. His ea arte correctis, non jam difficile eam reliquam multitudinem movere; sed ultrò sequebantur. Proinde vitæ rationem ad indigenarum consuetudinem magis etiam quàm hactenus accommodavit, eamq; commiscendo & communicando Macedonicis moribus aptavit, cùm statuisset tam procul inde profecturus, benevolentia potius quàm vires isthic constituere. Itaque etiam triginta puerorum millia delegit, quæ literis LXXX
Græcis instituerentur, interq; arma Macedonica educarentur, mul- III
Roxane. tis ad id magistris constitutis. Roxanen, aliquando in compotatione pulchritudine ejus illectus, amare cœpit: sed ea res haud inconveniens tamẽ ejus instituto visa est. Confisi enim sunt barbari in communione nuptiarum, ac magnopere dilexerunt Alexandrum, quod modestissimum se gessisset, & cujus unius amori succubuisset, eam nisi ut legibus est permissum, tangere non sustinuisset. Cùm amico-
Hephæstionis & Crateri dissidium. rum suorum summos Hephæstionem & Craterum, hunc patrium morem retinere, illum probare imitarique mutationem videret, hoc apud Græcos & Macedonas, illo apud barbaros usus est ministro: atque omninò hunc maximo honore, illum summo amore est prosecutus: ab Hephæstione Alexandrum, à Cratero regem diligi sentiens atque pronuncians. Quæ res simultatibus horum inter se offensisque occasionem frequentibus præbuit. Semel in India et- LXXX
iam ad manus jurgium, & gladiorum strictionem res devenit: ami- IV
cisque utrique ad opem ferendam accurrentibus, equo citato advectus Alexander, apertè convicium Hephæstioni fecit, stolidum appellans, & insanum, si non intelligeret se adempto sibi Alexandro nullius esse precii. Craterum quoque privatim acerbè objurgavit, conducensq; eos in unum & in gratiam reponens mutuam, Ammonem & reliquos Deos obtestatus est, neminem se hominum iis chariorem habere: si tamen iterum rixari sensisset, aut utrunque se, aut autorem dissidii interfecturum: itaque in posterum ne per jocum quidem alter alterum dicto factove læsisse fertur. Erat Parmenionis LXXX
filius Philotas, magnæ inter Macedones existimationis ob fortitudi- V
nem, tolerantiam, liberalitatem, ac in amicos propensum animum: qua virtute, excepto Alexandro parem habebat neminem: (traditum est enim, cùm familiaris quidam ab eo pecuniam peteret, &
Philotas cur à rege necatus? dispensator numerare jussus non esse sibi respondisset, dixisse eum. Quid ergo, nullumne poculum, nullam vestem habes?) fastu tamen, opibus, corporis cultu, vitæq; ratione quam privatum hominem deceret insolentiori uti videbatur: ac tum quoq; majestatem & sublimitatem inscitè & absq; gratia barbaricis insignibus æmulatus, suspectum se, obnoxiumque invidiæ reddebat, ita ut Parmenio etiam aliquando ei dixerit: Deterior mihi fili evadis. Erat hic jam pridem apud Alexandrum delatus. Quo enim tempore Darius in LXXX

Cilicia victus, & apud Damascum bona ejus capta fuerant, multis in castra adductis mancipiis, mulier inter ea quædam nomine Antigone, Pydnæa ortu, venusta forma reperta est, eam Philotas deinde habuit. Apud eam (ut solent apud amasias juvenes) cùm splendidè multa ac pro militari arrogãtia liberius jactasset, plerasq; res gestas sibi & patri suo imputaverat, Alexandrum adolescentem appellans, qui ipsorum opera regis titulo frueretur. Hæc cùm Antigone cuidam suorum familiarium, isque alteri retulisset, ad Craterum usque sermo pervenit, isq; mulierẽ ad Alexandrum occultè perduxit. Alexander audita re, eam cum Philota consuetudinem habere, & quidquid tale inaudivisset, sibi renunciare jussit. Has insidias non sentiens Philotas, ex ira & jactantia multos de rege sinistros sermones apud Antigonam efferebat. Verùm Alexander tametsi gravia de Philota afferrentur crimina, tacitus tamen ea ferebat, seque continebat, sive Parmenionis erga se benevolentia fretus, sive gloriam ejus
LXXX Philotæque, & potentiam metuens. Isto autem tum tempore Mace- *Dimni insidiæ.*
VII do quidam Dimnus nomine, Chalæstra urbe oriundus, magno conatu insidians Alexandro, Nicomachum quendam adolescentem amasium suum ad facinoris societatem ineundam hortatus est. Is repudiata petitione, rem cum fratre Balino communicat. Balinus ad Philotam accedit, seque & fratrem ad regem, de magna & necessaria re eum compellaturos, introduci postulat. Philotas incertus qua de causa, abnuit, regem majoribus negotiis intentum causans. Bis ita à Philota repulsi sunt: itaq; insolentiam ejus aversati, alium quendam accesserunt: cujus opera ad regem cùm pervenissent, primùm de Dimno indicium detulerunt: deinde obiter significaverunt, ut bis à Philota spreti fuissent. Vehementer hoc Alexandrum irritavit, auxitq; perturbationem, quod Dimno ab eo qui ad ipsum comprehendendum missus fuerat, cùm vi resistere pararet occiso, indi-
LXXX cem insidiarum periisse putabat. Graviter exinde Philotæ infensus,
VIII eos qui hominis antiquo odio laborabant, sibi adscivit, jam palam dicentes, socordem esse regem, qui Dimnũ Chalæstræum hominem tantum facinus nemine impellente ausum fuisse opinaretur: administrum eum, aut verius instrumentum fuisse, facinoris majorem autorem quærendum: insidiarum autem causam apud eos inventum iri, quibus eas latere ex re fuisset. His sermonibus calumniisque aures rege pandente, infinitis jam Philotas criminibus onerari cœpit. Itaq; captus est & in quæstionem datus, amicis regis tormentis adstantibus, Alexandro autem post aulæum extentum auscultante, cùm quidem miserabiles & humiles voces atque deprecationes eo ad Hephæstionem emittente, dixisse traditur: Itanè mollis, adeoq; effeminatus cùm esses Philota, tantam rem aggrediebare? Occiso Philota, Parmenionem quoque statim in Midiam missum necavit, *Parmenionis* eum virum, qui multis in rebus gerendis affuerat Philippo: unus *interitus.* verò, aut maximè omnium natu grandiorum amicorum Alexandrum ad Asiaticam expeditionem excitaverat; isque de tribus filiis

quos

quos in caſtris habuit, duos mori jam ante viderat, cum tertio ipſe
interfectus eſt. His factum eſt, ut amicis ſuis terrori jam Alexander LXXX
Antipatri cum Aetolis fœdus. eſſet, maximè Antipatro, qui & miſſis nunciis, occultum fœdus cum IX
Ætolis iniit: nam hi Alexandrum ob excidium Oeniadarum metue-
bant: quo is audito non Oeniadûm liberos, ſed ſe ab Ætolis ſuppli-
cium ſumpturum affirmaverat. Hęc paulò poſt Cliti cædes ſubſecu-
ta eſt. quod facinus, ſi quis id omiſſis circumſtantiis audiat, quàm
Philotæ interitus poteſt videri crudelius: qui cauſam etiam tempuſ-
que rei conſiderant, non ſponte regis, ſed infortunio quodam per-
Cliti cædes. petratum, fatoq; Cliti iram & ebrietatem Alexandro anſam præbuiſ-
ſe animadvertent. Res ita acta eſt. Venêre quidã Alexandro poma
Græca à mari apportantes: quorum maturitatem ac elegantiam mi-
ratus rex, Clitum accerſi juſſit, oſtenſurus ei, partemq; eorum datu-
rus. Clitus tum forte ſacris operabatur, iiſq; relictis ſtatim ad regem
contendit, tribus ovibus, de quibus jam immolaverat, poſt ſe ferri
juſſis. Alexander rem perceptã cum vatibus Ariſtandro & Cleoman-
ti Lacone communicavit, qui cùm dirum eſſe ſignũ dicerent, ſtatim
pro Clito juſſit ſacrificia peragi. nam & ipſe nudiuſtertius inſomniũ
viderat horrẽdum, Clitum unà cum Parmenionis filiis ſedere nigris
cum veſtibus, omneſque eos mortuos eſſe. non perfecit tamen Cli-
tus ſacrificium, ſed ſtatim ad cœnam venit, cùm rex Caſtori & Pol-
luci litaſſet. Compotatione autem alacri facta, Pranichi cujuſdam, XC
aut (ut alii nominant) Pierionis carmina recitata ſunt in duces, qui
nuper à barbaris victi fuiſſent, riſus & ignominiæ cauſa conſcripta.
Senioribus indignantibus, atq; & poetam, & cantorem criminanti-
bus, Alexandro autem & æqualibus cum voluptate audientibus, ut-
que pergeret, jubẽtibus: Clitus jam vino captus, homo natura aſper
& contumax, ægrè id tulit, indignum eſſe inquiens, quod inter bar-
baros & hoſtes exagitentur Macedones, qui deridentibus eo longè
fuerint præſtantiores, tametſi infortunium paſſi. Ad hæc Alexan-
dro Clitum ſibi ipſi patrocinantem infortunii nomen prætexere ti-
miditati dicente, aſſurgens Clitus: Hæc quidem, inquit, timidi-
tas te Diis nate jam Spithridatis gladio tergum præbentem ſerva-
vit: Macedonum ſanguine tu, hiſque vulneribus eo provectus es, ut
abdicato Philippo Ammonem tibi patrem adſciſcas. Irritatus his XCI
Alexander: Hæccine tu, ait, ſceleſte identidem de nobis prædicans,
& Macedones ad ſeditionem ſolicitans, perpetuò gaviſurum putas?
Imò, reſpondit Clitus, ne tunc quidem gaudeamus Alexander, hos
laborum fructus percipientes: beatoſque præ nobis eos ducimus,
qui mortem prius obierunt, quàm Medicis cædi faſcibus Macedo-
nas, noſq; ut ad regem adire liceat à Perſis impetrare cernerent. Hæc
eo liberè dicente, ſociiſque Alexandri contra inſurgentibus, eum-
que conviciis impetentibus, ſeniores compeſcere tumultum conati
ſunt. Alexander autem ad Xenodochum Cardianum, Artemiumque
Colophonium converſus: Non videntur, inquit, vobis Græci inter
Macedones, veluti ſemidei inter belluas obverſari? Clito autem
non

non remittente, sed Alexandrum dicere in medium quæ vellet jubente, aut non invitare ad cœnam liberos, apertique oris homines, sed inter barbaros vivere & mancipia, ad adorandum Persicam zonam candidumque amiculum parata: non jam amplius iræ continens Alexander, malo, quod juxta jacebat, correpto eum petiit percussitque & simul ensem quæsivit: sed eum mature subtraxerat
XCII unus de stipulatoribus Aristophanes. Reliquis autem retinentibus ac deprecantibus exiliens, Macedonico clamore regiam cohortem invocavit (quod magni erat tumultus signum) classicumque canere jussit, & tubicinem cunctantem pugnis cecidit, cujus quidem magna postea laus fuit, quod solus futuro in castris tumultui obstitisset. Clitum nihil de contentione minuentem, amici magno labore cœnaculo ejecerunt. Verùm is per alias fores rursum intravit, ferociter admodum contemptoque planè Alexandro, Euripidis hos de Andromacha tragœdia versus recitans,

Quam comparatum iniq; id est in Græcia.

Ibi demum Alexander stipatorum cuidam erepta lancea, Clitum sibi occurrentem, abducentemque jam ostij velum ea trajicit: isq; cum gemitu & fremitu corruit. Statim verò ira Alexandri cecidit, & ad sanam mentem reversus, cùm amicos tacitos adstare videret, hastam ex corpore interfecti Cliti rapuit, cùmque eam jugulo intentaret, à stipatoribus prohibitus est, qui manus ejus continuerunt, ipsumque vi in cubiculum pertraxerunt Totam eam noctem lacrymando miserè exegit, postridie clamando & lugendo fessus, gravia ducens suspiria mutus jacuit: itaque amici ejus silentio solli-
XCIII citi, vi in cubiculum intraverunt. Horum ille sermones non admisit: Aristandro vate ipsum insomnii ostentique admonente, visus est nonnihil moveri. Itaque adductus est ad eum Callisthenes philosophus, Aristotelis propinquus, & Anaxarchus Abderita. Ille placido sermone civiliter conatus est eum à dolore abducere, verborum ambagibus se insinuans, offensasque declinans. At Anaxarchus peculiarem jam inde ab initio philosophandi rationem secutus, ita ut superbè fastidire communem rationem videretur, simul atque ingressus est, exclamavit: En tibi Alexandrum, quem universus terrarum orbis suspicit: ut jacet mancipii in morem, flens, hominumque legem & reprehensionem timens; quibus ipse debebat juris regula & finis esse, si quidem in hoc vicit: ut imperet, non ut inani opinione victus serviat. Nescis, ajebat, Ius & Fas adsidere Iovi: ut quicquid rex facit, id justum fasque sit? Hoc sermone Anaxarchus dolorem quidem Alexandri minuit, leviorem tamen multò injustioremque redegit, seque ei mirificè gratum effecit, Callisthenis consuetudini propter austeritatem jam ante minus jucun-
XCIV dæ invidia majori conflata. Feruntaliquando inter cœnandum orta de temperie cœli, & tempestatum vicibus disputatione, Callisthenem eorum opinionem probasse, qui Asiam Græcia frigidiorem censent, & Anaxarcho contentiosè repugnanti dixisse: Atqui necesse

Pœnitentia ob cædem Cliti.

Anaxarchus regem consolatur.

In Callisthenem odia, ejusq; interitus.

cesse est re idem nobiscum fateri, qui cùm in Grecia palliolo hyemem sustinueris, hîc tribus tapetibus tectus jaces. Auxit hoc dictũ odium adversus ipsum Anaxarchi. Reliquis autem sophistis & adulatoribus invisus erat Callisthenes, colebatur verò à junioribus propter orationem & senioribus placebat ob modestiam gravitatemq; vitæ, quam sua contentus sorte tolerabat, ita ut confirmaret suæ peregrinationis causam, quam proferebat: nimirum se ut patriam instauraret, civesq; reduceret, ad Alexandrum abiisse. Sed cùm gloriæ ipsius invidebatur, tum ipse quasdam calumniandi occasiones inimicis præbuit, vocatus ad cœnam plerunque recusans: aut si venisset, gravitate vultus & silentio indicans ea quæ agerentur sibi non probari: ita ut Alexander quoque de eo dixerit:

Sapientem ego odi, qui sibi ipsi non sapit.

Traditum est literis, quondam frequenti in convivio jussum in- XCV
ter pocula Macedonum laudes dicere Callisthenem, tanta facundia de proposita re disseruisse, ut assurrexerint, plausuque dato serta in eum conjecerint. Alexandrum verò dixisse: Recte ab Euripide pronunciatum,

Cum differendi pulcra datur occasio,
Non est magni laboris res, bene dicere:

quin potius ostentandæ facundiæ causa vituperaret Macedones, ut vitiorum suorum moniti, ea emendarent. Ibi eum retractantem, quæ prius dixisset, multa liberè in Macedones locutũ, Græcorumq; dissidia causam fuisse incrementorum & potentiæ Philippi pronunciasset, addito carmine,

Pessimus ad summos etiam conscendit honores,
Cùm res dissidiis & seditione laborant.

Eo dicto ingentia Macedonum in se odia concitasse fertur, & Alexandrum dixisse: Non facundiæ Callisthenes, sed malevolentiæ suæ documentum Macedonibus præbuit. Hæc Stroibum Callisthenis anagnostam Aristoteli narrasse Hermippus ait: additque Callisthenem, cùm animum regis à se abalienatum sentiret, discedentem, ei bis terve dixisse:

Te quoque Patroclus præstantior occidit olim,

Quare haud ab re dictum ab Aristotele videtur, Callisthenem esse quidem eloquentem, sed mente carere. Adorationem autem regis XCVI
summo conatu, utque philosophum decuit amolitus, solusque palam ea locutus, quæ optimus quisque & maximus natu Macedonum occulta indignatione mussabat, magno Græcos, majori Alexandrum dedecore liberavit: sibi verò ipsi perniciem conciliavit, quod vi magis quàm persuadendo regem ab eo proposito detraxisse putabatur. Chares Mitylenæus Alexandrum narrat in convivio cùm bibisset, pateram cuidam amicorum porrexisse: eum accepisse, & ad focum adstitisse: cùmque bibisset, primum adorasse regem, deinde osculum dedisse, atque ita assedisse. hoc omnes deinceps imitatos. Callisthenẽ verò accepta patera, rege non attenden-

te, sed

tè,sed cum Hephæstione colloquente,bibisse, & ad regem osculandi causa accessisse : Demetrio autem cui Phidonis cognomentum fuit,regem monente, ne osculum ei præberet, quod solus omnium non adorasset, ita Alexandrum ab osculo se retraxisse : Callisthenem magna voce dixisse: Vnius itaque osculi jactura facta ab eo.

XCVII Hac animorum abalienatione orta, primùm Hephæstioni creditum est : Callisthenem secum pactum de adorando rege, & fefellisse fidem dicenti : deinde Lysimachi & Agnones eum adorti, circumire sophistam ajebant magnos ducentem spiritus, veluti tyrannidam si demolitus esset; concursum ad eum adolescentulorum esse, ab iis eum veluti qui unus inter tot hominum millia liber esset coli. Quo factum est, ut Hermolai in Alexandrum detectis insidiis, haud absimilia veri crimina objicere viderentur, qui Callisthenem deferebant, cuidam quærenti quanam ratione celeberrimus homo fieri posset, respondisse : Si illustrissimum interficeret : Hermolaumq; cùm ad facinus adhortaretur, monuisse ne aureum lectum metueret,sed meminisset se ad morbis & vulneribus obnoxium hominem adire, tametsi nemo ex Hermolai sociis ne extrema qui-
XC dem passus Callisthenem reum appellavit. Quin & Alexander sta-
VIII tim Cratero, Attalo, & Alcetæ scribens,pueros ait in tormentis confessos, se solos, nullo alio conscio, id facinus molitos. Post tamen ad Antipatrum scribens, Callisthenem quoque accusat, his verbis: Pueros Macedones lapidibus obruerunt,sophistam ipse puniam,& eos qui eum miserunt, & hos, qui insidiatores meos urbibus receperunt. Quibus verbis palam in Aristotelem iram suam aperuit,apud quem ob propinquitatem educatus fuerat Callisthenes,natus Herone Aristotelis consobrina. Quidam in crucem ab Alexandro actum Callisthenem vita abiisse perhibent,quidam in cōpedibus ex morbo decessisse. Chares septem menses in vinculis servatum,ut in concilio præsente Aristotele judicaretur : quibus verò diebus Alexander in Mallis Oxydracis circa Indiam vulneratus fuit,mortuum ait pediculari morbo, cùm admodum esset obesus.

XCIX verùm hæc aliquanto pòst acta sunt. Cæterùm Demaratus Corinthius ingravescente jam ætate, studii tamen sui ostentandi causa ad Alexandrum profectus est,cùmque eum vidisset, magna voluptate privatos esse Græcos dixit, qui ante mortui essent, quàm sedentem in solio Darii Alexandrum viderent. Neque tamen alios ille regiæ benevolentiæ fructus tulit, quàm quod ex invaletudine mortuus, magnificè sepultus,tumulumque ei magno ambitu, & LXXX. cubitorum altitudine milites extruxerunt, reliquiæ quadrigis splendi-

C de exornatis ad mare devectæ sunt. Transiturus in Indiam Alexander, cum præ multitudine spoliorum gravem jam videret tardumque exercitum, instructis summo mane curribus, primum suis sociorumq; impedimentis ignem injecit, idemq; deinde reliquos facere Macedonas jussit. Tam ancipitis consilii summus fuit successus,paucisque admodum doluit:cæteri omnes sublato clamore, ve- *Impedimenta cremata.*

luti furore quodam divino correpti quæ usibus essent necessaria petentibus distribuerunt, supervacanea ipsi combusserunt, eoque facto alacritatem Alexandri magnopere auxerunt. Atque is jam terribilis quoque erat, & delinquentibus inexorabilem sese præbebat: quippe & Menandrum, unum de suis familiaribus, manere in castello, cui præsidio erat impositus, nolentem interfecit: & Orsodatem barbarum qui rebellaverat ipse sagittis confixit. Cùm autem ovis agnum peperisset, qui in capite figuram & colorem tiaræ, & ex utraque ejus parte testiculos haberet, abominatus id prodigiū, à Babyloniis, quos ejus rei causa ex more quodam secum habebat, expiatus est: ad amicos etiam dixit, se non sui, verùm ipsorum causa perturbatum esse, ne ipso defuncto summam rerum ad ignobilem & imbellem aliquem hominem fatum devolveret. Sed hunc CI
ejus mœrorem aliud lætius ostentum sustulit. Etenim Proxenus Macedo, stratoribus regiis præfectus, cùm tentorio regis locum foderet juxta Oxum fluvium, fontem liquoris pinguis aperuit: cujus cùm summum esset haustum, purum deinde & perlucidum oleum scaturiit, neque odore quicquam, neque gustu ab oleo, neq; nitore etiam & pinguedine differens, & verò nullæ sunt in ista regione oleæ. Oxum autem mollissimam habere aquam memorant, adeo ut lavantibus cutim pinguedine quadam inungat. Equidem Alexandrum mirificè eo ostento delectatum ex epistola ejus ad Antipatrum constat, in qua hoc inter divinitus sibi facta judicia cum præcipuis numerat. Vates gloriosam quidem, sed juxtà laboriosam, difficilemque expeditionem designari responderunt: nam oleum à Deo hominibus laborum remedium datum esse. Et gravia sanè in prœliis pericula subivit, temerèque se in discrimen dans, vulnera accepit: inopia rerum necessarium, & intemperies cœli maximam exercitui perniciem attulit. Verùm ipse audacia fortunam, viresque virtute superare contendens, nihil audentibus inexpugnabile, nihil satis munitum adversus animosos existimabat.
Narrant eum, cùm Sisimethræ saxum inaccessum oppugnaret, mi- CII
litibus animis languentibus ex Oxyarte quæsivisse, qualis esset ipsius Sisimethræ animus: cùmque is eum timidissimum hominem affirmaret: Saxum, dixisse, expugnabile refers, cùm qui id tenet, munitus non sit territoque minis Sisimethra, petram eam occupasse. Alteri æquè prærupto saxo cùm ad oppugnandum juniores Macedonum adhibuisset, quendam Alexandrum nomine ita compellavit: Te strenuum esse vel ob nominis mecum communitatem convenit: & cùm is fortiter certans cecidisset, haud mediocriter doluit. Ad oppugnandam Nysam aggredi cunctantibus Macedonibus, eò quod profundus eam fluvius allueret, fixo gressu: Cur, inquit, hominum ego deterrimus natare non didici? simulque arrepto scuto trajicere intendit. Cùm ad ipsum obsessarum urbium legati deprecatum accessissent, atq; ipse fortè tum receptui à prœlio cecinisset, conspectus in armis absq; ulla corporis cura, terrorem

Ostenta.

Indica expeditio.

eis objecit. Deinde pulvinari allato, maximum natu legatorum (Acuphis ei nomen erat) jussit ei insidere. Qui cùm magnificentiam ejus & humanitatem admiratus quæreret, quibusnam conditionibus ipsos habere vellet: Si, inquit Alexander, tui te principem suum constituant, & ad me centum præstantissimos suorum viros mittant, ad quod ridens Acuphis: Atqui, ait, ô rex melius imperaturus sim, si pessimos, non optimos ad te mittam.

CIII Porro Taxiles Indiæ sub se partem habuisse traditur Ægypto haud minorem & cùmprimis pabuli frugumque fertilem. Homo ipse sapiens fuit, & cùm salutasset Alexandrum ita allocutus est: Quid nobis, ô Alexander, bello invicem, pugnaque opus est, si neque victum necessarium ereptum venis? quæ sola hominibus cordatis pugnandi necessitatem imponunt. Cæteris seu opibus seu divitiis si te præsto, paratus sum tibi bene facere. sin iis te inferior sum, affectus beneficio gratias agere non recuso. Gratum hoc Alexandro fuit, dataque dextra: Existimas, inquit, nostro hoc congressu amicitiæq; junctione certamen omne exclusum: sed nihil agis. Ego enim tecum beneficiis certabo, ne bonitate me vincas. Multis inde acceptis donis, cùm plura dedisset, ad extremum mille pecuniæ talenta ei propinavit: quod factum gravissimè amicis doluit, barbarorũ autem multorum favorem Alexandro conciliavit. Indorum bellicosissimi stipendia merentes per urbes circumibant, easque summa vi tuebantur, Alexandroque plurimum incommodabant: hos Alexander pacto secum inito ex urbe quadam discedentes in itinere adortus universos interfecit. quod ejus facinus cæteris rebus justè & regi convenienter gestis maculam inussit. Haud pauciores ei molestias etiam philosophi exhibebant, reges qui se ei dedidissent culpantes, liberosque populos ad defectionem trahentes, itaque horum multos suspendio affecit. *Taxiles.*

CIV Rem cum Poro gestam ipsius ex verbis referam. Inter Alexandri & Pori castra Hydaspes fluebat. Elephantos Porus frontibus ad fluvium conversis identidẽ instruebat ad prohibendum transitu hostem. Alexander singulis noctibus strepitu & tumultu excitato, suos, ne metuerent barbaros, adsuefaciebat. Nactus autem noctem hybernam luna non fulgente, cum parte peditum & robore equitum longè ab hoste progressus ad insulam quandam haud magnam trajecit. Ibi cùm ingens imber effunderetur, atq; magni turbines & fulmina in castra ingruerent, quosdam suorum perire & conflagrare fulminibus cernens, ab insula ad ulteriorem ripam contendit. Asper autem Hydaspes, & ob tempestatem turgidus alveum magnum perruperat, eoque plurimum aquæ ferebatur: ita ut medium tenere non constanter potuerit Alexander, collabente & abrupto subinde vado. *Res adversus Porum gesta.*

CV Ibi eum Onesicritus scribit dixisse: Creditisne ô Athenienses quantum periculi sustineam hîc, ut à vobis prædicer? Macedones (ita enim Alexander scriptum reliquit) omissis ratibus cum armis in fluvium desiluerunt, eumque madefacti mamillarum tenus transiverunt. Inde cum equitatu

tatu stadia viginti à peditibus processit, ratus fore ut si hostes equitatu occurrerent, facilè vinceret: sin phalangem moverent, satis maturè ipsum sui pedites assequerentur: & alterum horum eventus probavit. Mille enim equites, ac sexaginta currus obviam factos fudit, curribusque est potitus omnibus, equites quadringentos interfecit. Porus cùm trajecisse ipsum Alexandrum sensit, universas contra eum opias adduxit, quibusdam modò ad arcendos transitu Macedones relictis. Metuens verò Alexander elephantos & hostium multitudinem, ipse in lævum cornu impetum fecit, cæteris ad oppugnandum dextrum missis. Utrinque autem cedente cornu, qui pellebantur ad elephantos subinde se receperunt, atque ibi agmen coëgerunt, ita ut pugna commixta, vix tandem octava hora animos Indi desponderint. Hæc sunt, quæ ipse prœlii autor in epistola eo de prœlio scribit. Plerique uno ore scriptores affirmant, Porum cu- CVI
bitorum quatuor & palmi longitudine fuisse, equitemque corporis magnitudine elephanto respondisse Maximus is omnium fuit, & ingenio præditus admirabili, qui mirificam regis curam gereret: nam & pro incolumi eo acriter propugnavit, obvios quosque proruens, & cum eum jaculis vulneribusque confectum cerneret, ne collaberetur ingenua placidè subsidens singulatim spicula proboscide ex corpore ejus extraxit. Porus captus cùm eum Alexander interrogasset, quomodo tractari se cuperet? *Regaliter*, respondit: iterumque percontanti, anne præterea aliquid? In voce *regaliter* omnia inesse dixit. Itaque eum Alexander non modò ejus quod tenuerat CVII
regni satrapam reliquit, sed & Autonomos (ita vocantur, qui suis utuntur legibus & liberi degunt) subactos ei subdidit. horum ditio quindecim gentes, urbium memorabilium quinque millia, pagorū ingentem numerum complectitur. Aliam regionem triplam hujus Philippo cuidam ex amicis gubernandam dedit. Ex pugna contra Porum Bucephalus quoq;, non statim, sed (ut plerique ferunt) postea cùm vulnera ejus curarentur obiit. Onesicritus ætate confectum expirasse ait, mortuum enim trigenarium. Graviter ejus obitum Alexander tulit perinde ac si familiarium aliquem, aut amicorum amisisset: ideo & urbem ejus nomine Bucephalum juxta Hydaspen condidit. Sotion se ex Potamone Lesbio audisse scribit, Alexandrum canis etiam Peritæ, quem à se educatum sibique charum amisisset, nomine urbem posuisse. Cæterùm prœlium adversus Porum CVIII
Macedonas languidiores reddidit, & à petendo ulteriorem Indiam avertit. Cùm enim hunc viginti peditum, duobus equitum millibus occurrentem magno cum labore superassent, Alexandro Gangem transire contendenti summopere repugnarunt. Inaudierant enim latitudinem ejus triginta duum esse stadiorum, altitudinē ulnarum centum: ripam ulteriorem armorum, equorum elephantorumque occultari copiis: quippe Gandaritarum & Præsiorum reges ibi cum LXXX. equitum, CC. peditum, octo curruum, sex ad bellum instructorum elephantorum millibus consedisse. Neque inflatius

Bucephali obitus.

Copiæ in ulteriori India.

tius

tius hæc referebantur. Nam Androcottus, qui paulò post regnum
ibi tenuit, quingentos elephantos Seleuco donavit, Indiamque uni-
versam circumductis sexcentis armatorum millibus subjugavit.
Initiò igitur Alexander præ mœstitia & ira seipsum in tentorio in-
clusit, ibique decubuit, ingratas omnes res hactenus gestas habens,
nisi Gangem transiisset, victumque se palam fateri existimans, si ita
CIX retrò abiisset. Victus tandem & amicorum opportunis cohortatio-
nibus & militum deprecantium ejulatu ac clamoribus, castra inde
movit, multas opinionis conciliandæ causa fallacias machinatus.
Nam & arma solito majora, & equorum præsepia, & fræna usitatis
graviora paravit, quæ sparsim ibi discedens reliquit: & aras Diis po-
suit, quas etiamnum Præsiorum reges ubi transeunt, venerantur, &
ibi Græco ritu sacrificant. Androcottus autem puer admodum A-
lexandrum vidit: ferturq; sæpe postmodò dixisse: Minimum abfuis-
se quin Alexander rerum potiretur, rege ob improbitatem & igno-
bilitatem suis inviso & contempto. Inde ad visendum Oceanum A-
lexander animum applicavit, multisq; navibus remigio instructis,
multis ratibus compactis, paulatim ad eum fluviis subvectus est.
Navigatio autem ea non ociosa, bellive expers fuit: sed urbes in
transitu oppugnans, in terramque egrediens in potestatem redi-
CX gebat. Apud Mallos, quam gentem Indorum bellicosissiman tra- *Periculum apud Mallos.*
dunt, parum abfuit quin occideretur. Cùm enim jaculis homines
de muro profligasset, primusque admota scala in murum evasisset,
scala fracta, & barbaris apud murum subsistentibus, jaculaque con-
tra eum in sublimi stantem torquentibus, ut aderāt ipsi suorum ad-
modum pauci, in medios hostes desilivit, bonaq; fortuna in pedes
rectus constitit. Hîc cùm arma concussisset, fulgorem aliquem &
spectrū ante corpus ejus ferri existimantes, initio diffugerunt. Mox
cum duobus modò stipatoribus adesse cernentes accurrerunt: aliiq;
comminus eum gladiis & hastis per arma adactis consauciarunt, de-
fendentem sese, quidam modico spacio remotus tanta vi sagittam
arcu in eum emisit, ut thorace perrupto ea in ossibus circū mamil-
lam infigeretur. Ad eum ictū labescente corpore accurrit autor vul-
neris cum stricto barbarico ense. Peucestas autem & Limnæus pro
rege se opposuerunt, & uterque graviter sauciatus est, ita ut Li-
mnæus perierit: barbarū Alexander obtruncavit. Sed acceptis mul-
tis vulneribus, ac tandem cervicem fuste ictus, muro corpus accli-
CXI navit, ad hostes respiciens. Interim Macedones circumfusi, abreptū
in tabernaculum retulerunt, sensu jam orbatum. Statim per castra
rumor vagatus est, mortuum esse regem. Difficulter magnoq; cum
labore lignum sagittæ serra præcisum thoraxque detractus est. Cu-
spis tres digitos lata, longa quatuor, sub unum ossium hamo ita
subiverat, ut exscindenda fuerit. Itaque tantum animi deliquium A-
lexandro, dum exsecaretur ea, obortum est, ut morti fuerit proxi-
mus. Rediit tamen ad se, & mortis periculum superavit. Nondum
planè recuperatis viribus, (etenim per haud exiguū tempus diæta

 curari

curari opus habuit) desiderio sui videndi tumultuari foris Macedo-
nes audiens, veste sumpta ad eos exivit, sacrisque factis rediit. Inde
avectus multas in transitu magnas urbes, multum regionis subegit.
Ex Gymnosophistis, qui Sabbæ deficiendi autores fuerant, & plu- CXII
rima mala Macedonibus paraverant, decem cùm cepisset, qui argu-
ti in respondendo, succinctèque explicanda quæstione essent, quæ-
stiones eis ambiguas proposuit: qui primus non rectè dissolvisset
quod interrogabatur, eum se & reliquos ita deinceps ordine inter-
fecturū minitans, judiciumq; ea de re uni de natu maximis cōmit-
tens. Primus plures ne vivos esse an mortuos putaret interrogatus:
Quæstiones Gymnosophistis propositæ. vivos respondit, mortuos enim non amplius esse. Alter, marene an
terra majores aleret bestias: Terra, inquit: ejus enim pars est mare.
Tertius, quod animantium esset callidissimum: Id, ait, quod ab ho-
mine nondum est cognitum. Quartus, qua ratione Sabbæ defectio-
nem persuasisset: Vt, inquit, aut bene viveret, aut male moreretur.
Quintus diemne an noctem prius extitisse arbitraretur: Dies, ait, CXIII
uno die prior fuit: & mirante responsionem rege addidit, necessa-
riò quæstionibus ambiguis propositis, obscuras etiam fieri respon-
siones. Sextus, qua ratione aliquis efficere posset, ut maximè dilige-
retur: Si inquit, optimus sit, neque tamen terribilis. Septimus, quo-
nam pacto aliquis ex homine fieri posset Deus, respondit: Si quis fa-
ciat, quod homo facere nequeat. Octavus, mors ne an vita sit robu-
stior: Vitam dixit, ut quæ tot mala perferat. Vltimi, cum perconta-
retur Alexander quousq; homini vivendum putaret, responsio fuit:
Tantisper, dum mortem non putaret vita potiorem. Conversus in-
de rex ad judicem, sententiam ferre jussit: cùmque is unum alio de-
terius respondisse pronunciaret: Ergo inquit, tibi primo morien-
dum est ita judicanti. Nequaquam ait ille, si quidem ô rex tibi con-
stes, qui eum te interfecturum primo loco dixeris, qui omnium
pessimè respondisset. Hos quidem donatos dimisit. Onesicritum ve-
rò ad eos Gymnosophistas misit, qui celebri fama in ocio vivebant.
Onesicritus philosophus erat, Diogenis aliquando sectator. Is re- CXIV
fert Calanum contumeliosè admodum & asperè sibi mandasse, ut ve-
stimento posito nudus ipsum audiret: alioquin non esse cum ipso
collocuturum, ne ab ipso quide Iove missus fuisset. Dandamin au-
tem mansuetiorem se præbuisse, & cùm de Socrate, Pythagoraque
ac Diogene sermonem accepisset, dixisse, videri sibi istos viros bo-
no fuisse ingenio præditos, qui tanta legum verecundia vixerint.
Alii Dandamin aliud nihil, nisi hoc unum dixisse tradunt: Cur tam
longo itinere Alexander huc venit? Calano tamen Taxiles persuasit
ut ad Alexandrum iret. Sphinæ ei nomen fuit, sed quod congressos
secum Indica voce *cale* (id est, *salve*) compelleret, à Græcis Calanus
Calani imago regni. est dictus. Hunc ferunt Alexandro imaginem regni proposuisse:
Corium scilicet probè siccatum & aridum in medium proposuisse,
ejusque extremum calcasse, eo factum, ut hoc presso cæteræ partes
se erigerent: cùmque ita per orbem circumiens fecisset, medio tan-
dem

dem corio institisse, ita omnes partes subsedisse. indicabatur autem hoc exemplo, medias maximè partes regni tenendas, neque procul
CXV aberrandum Alexandro. Enimverò septem menses impensi sunt isti per flumina in Oceanum subvectioni. Hinc navibus ingressus, ad insulam venit, quam ipse Scillustin, alii Psiltucin nominant. Hìc egressus sacra diis fecit, marisque ejus & oræ, quantum ejus fieri potuit, naturam contemplatus, Deos precatus est, ne quis post ipsum homo fines istius expeditionis excederet. Inde rediens classem ita Oceanum jussit circumvehi, uti Indiæ oram à dextra haberet, eique ducem Nearchum, gubernatorum principem Onesicritum præfecit. Ipse pedestri itinere per Oritas profectus in extremum difficultatum incidit, tantamq; hominum multitudinem deperdidit, ut bellicarum copiarum ne quadrantem quidem ex India reduxerit. Et quidem CXX peditum, ad XV equitum millia secum habuerat. Enimverò graves morbi, victus iniqua ratio, æstus in summa siccitate multos, plurimos fames perdidit regionem incultam peragrantes hominũ miseram vitam tolerantium, & quibus præter oves paucas, & quarum ob marinorum piscium esum, fœtida esset ciboque incommoda caro, nihil esset bonorum. Hanc cùm sexaginta dierum spatio ægrè transivisset, simul ut in Gedrosiam pervenit, cõmeatum
CXVI à proximis satrapis & regibus affatim paratum invenit. Ibi refecto exercitu, septem diebus comessando per Carmaniam transiit. Ipsum cum sociis super machina in sublimi & insigni tabulato constructa noctes diesq; potantem octo ferè equi portabant. Sequebantur permulti currus, velis alii purpureis & picturatis, alii recentibus subinde & viridibus obumbrati frondibus, quibus reliqui socii & duces coronati & potantes vehebantur. Parmam autem, galeam, aut sarissam nullam vidisses, sed universo itinere milites vinum ex cadis atque crateribus magnis haurientes pateris, scyphis ac Thericleis, invicemque sibi cùm itinere faciendo, tum corporibus reclinatis ad quietem propinantes. Omnia autem fistularum, tibiarum carminum, cithararum sonitu, mulierumq; bacchanationibus perstrepebant: & incompositum vagumque iter facientibus inter pocula subibat orgia Bacchi per lasciviam simulare, tanquam præsente & pompam eam ducente Deo. Postquam in regiam Gedrosiæ pervenit Alexander, iterum festos agens dies exercitum recreavit. Ferunt eum temulentum chororum certamina spectasse: ibi Bagoam amasium ipsius inter eos qui choros instituerant victoria potitum, utque erat ornatus, ad regem aggressum juxta consedisse: Macedones cùm id cernerent, plausum dedisse, neque vociferandi ut eum rex oscularetur, finem ante fecisse, quàm Bagoæ amplexum is osculumque tu-
CXVII lisset. Huc ad eũ cùm pervenisset Nearchus, delectatus navigationis ejus narratione, statuit ipse magna cum classe secundo Euphrate in Oceanum devehi, atque inde juxta Arabiam & Africam facta navigatione, per columnas Herculis in mare mediterraneum intrare. Itaque apud Thapsacum omnis generis navigia compingi, & undique

Alexandri exercitus clades.

Commessatio itineraria.

Motus novi. dique nautæ gubernatoresque conduci cœpti. Sed auditum expeditionem in superiori Asia Alexandro male cessisse, apud Mallos amissam exercitus magnam partem, neque fidem nunciis de ejus salute habendam: subditos ad rebellionem pellexerat, ducibusque & satrapis multa injustè, insolenter, atque ex cupiditatibus agendi ansam præbuerat. & jam undique res fluctuabant, atque defectionem spectabant, quando Olympias etiam & Cleopatra mota adversus Antipatrum seditione, ita inter se imperium partitæ erant, ut illa Epirum, hæc Macedoniam teneret, cùm quidem Alexander re audita, rectius consuluisse sibi matrem dixit: quod Macedones mulieris regnum nequaquam essent perpessuri. His motibus im- C
pulsus, Nearchum rursus ad mare dimisit, consilio oram totam bel- XVIII
lis implendi. Ipse ex superiori Asia degressus pœnas de malis præfectis sumpsit, Oxyartemque unum de Abuliti liberis sarissa confodit. Abulitus nihil rerum necessariarum apparaverat: tria millia modò talentorum pecuniæ ipsi attulerat: Alexander id argentum equis proponi jussit, cùmque ij non gustarent: Ad quid ergo, inquit, nobis tuus apparatus prodest? Abulitumque in carcerem conjecit. In Persia primùm mulieribus pecuniam distribuit.

Persica largitio. Nam mos regibus Persiæ fuit, ut quoties in eam regionem venissent, aurum singulis Persarum mulieribus dividerent: ideoque ferunt quosdam reges rarò, Ochum ne semel quidem in Persidem venisse, sed ob tenacitatem voluntarium sibi à patria exilium in-

Cyri sepulcrum. dixisse. Deinde Cyri sepulcrum effossum offendens auctorem facinoris Polymachum, minimè quidem ignobilem hominem Pellaq; oriundum necavit: inscriptionem cùm legisset, Græcis subscribi literis jussis. Ejus hæc fuit sententia. QVICVNQVE ADES MORTALIVM, ATQVE VNDECVNQ; VENERIS, (VENTVRVM ENIM TE SCIO) CYRVS EGO SVM, QVI PERSICVM REGNVM CONSTITVI: NE IGITVR TANTILLVM MIHI TELLVRIS INVIDEAS, QVA CORPVS MEVM OBTEGITVR. Hæc res animũ Alexandri majore in modum perturbavit, in-

Calanus seipsum cremat certitudinem rerum vicissitudinemque reputantis. Ibidem Cala- CXIX
nus cùm ex alvo modicum tempus laborasset, rogum sibi extrui postulavit: & ad hunc equo advectus, cùm se certis precibus consecrasset, primitiasque crinium injecisset, adscendit, ac Macedones qui tum aderant salutans, hortatus est ut eam diem hilarem sumerent, ac cum rege compotarent, quem ipse paulò pòst Babylone esset visurus. Hæc locutus se reclinavit, vestibusque velavit, neque igno appropinquante se commovit, sed eo quo recubuerat habitu servato, more ejus regionis sophistarum antiquo seipsum sacrificavit. Hoc idem multis interjectis annis Indus quidam Cæsaris assecla Athenis fecit, cujus hodie etiam ostenditur monimentum, ac

Certamen potandi. Indi sepulcrum dicitur. Digressus à rogo Alexander, multis amicorum & ducum convocatis ad cœnam, certamen poculorum, coro-

coronamque ei qui plurimum meri ebibisset, proposuit: ejus vi-
ctor Promachus usque ad quatuor choas processit, ac victoriæ præ-
mium nactus talentum, tres dies supervixit: reliquorum compoto-
rum XLI. mortuos testatur Chares, oborto post ebrietatem vehe-
CXX menti frigore. Nuptias amicorum Susis celebrans atque ipse fi-
liam Darii Statiram ducens, & præstantissimas cæteris suarum præ-
stantissimis conjungens, nec non & Macedonibus qui jam ante nu-
ptias peregerant epulum sponsale egregium præbens (cùm quidem
novem hominum millibus ad cœnam invitatis, unicuilibet aurea
patera ad libandum data est) cùm in reliquis admirabili est usus
magnificentia, tum æs alienum de suo ipse creditoribus dissolvit,
cujus summa impensæ fuerunt novem millia talentorum, & DCCC
LXX. talenta. Antigenem verò unoculum, quod is se debere men-
titus fuisset, & fictitium creditorem ad mensam adduxisset, cui pe-
cuniam redderet, deprehensum imposturæ præ ira aula & imperio
amovit. Præclarus rebus bellicis fuit is Antigenes, juvenisque
adhuc Philippo Perinthum oppugnante, cum sagitta tormento
acta oculum ictus esset, non ante passus fuit sibi telum à suis extra-
hi, quanquam instantibus, quam intra muros hostem ut repulis-
set. Itaque hanc ignominiam haud mediocriter ferenti, veritus ne
seipsum præ mœrore interficeret, gratiam delicti fecit, pecuniam-
CXXI que eam habere ipsum jussit. Cùm autem triginta ista puero-
rum millia, quos ab eo Græca disciplina instituendos supra osten-
dimus, non corporum modò viribus, sed & agilitate in exercitatio-
nibus ac velocitate admirabili uti videret, non levem cepit volu-
ptatem. Macedonibus autem ea res tristitiam attulit, atque soli- *Macedones*
citudinem, ne in minori propterea apud regem essent precio. Ita- *ab Alexan-*
que cùm is imbecillos Macedonum & membris mutilatos ad navi- *dro neglecti.*
gationem dimitteret, contumeliam hoc esse & circumscribi se reli-
qui dixerunt: quod eos homines, quorum in omnibus negociis
abusus esset corporibus, ignominiosè nunc deponeret, patriisque &
parentibus non quales accepisset redderet: quin universos potius
Macedonas, veluti inutiles, dimitteret, ac cum juvenibus istis tripu-
diare in armis callentibus subigere mundum pergeret. Hæc stoma-
chum Alexandro moverunt, gravibusque eos conviciis increpatos
repulit, custodias Persis mandavit, atque ex iis lictores & stipatores
CXXII constituit. Macedones cùm ab iis regem deduci, se cum dedeco-
re esse rejectos viderent, animos demiserunt, collocutique mutuò,
senserunt præ ira se & æmulatione prope insanire. Tandem
unanimes ad tentorium regis accesserunt, inermes, unicaque sin-
guli tunica amicti, ac cum clamore & ejulatu se regi dediderunt, sta-
tuendique de ipsis ut malis ingratisque potestatem detulerunt. A-
lexander tametsi mitigatus, non admisit eos tamen, toto biduo to-
tidemque noctibus continenter adstantes, dominumq; eum suum
lugubriter invocantes. Tertia die progressus, cum miserabilem

eorum & abjectum gestum videret, aliquandiu illacrymavit: inde mediocriter verbis castigatos humaniter compellavit, militiæque inutiles magnificè donatos dimisit: Antipatro etiam scribens, omnibus certaminibus ac spectaculis præcipuum eis in theatro locum assignare, coronatosque sedere jussit: defunctorum etiam pupillis stipendia decrevit. Postquàm Ecbatana Mediæ pervenit, negociis CXX
seriis confectis, theatro iterum & ludis vacavit, quam ad rem tria III
artificum millia ex Græcia ei missa venerant. Fortè tum iisdem diebus Hephæstio, cùm febricitaret, accuratam dietam, homo scilicet juvenis & bellis adsuetus, non ferens, Glauco medico ad theatrum digresso prandens gallum assatum devoravit, ingens poculum vino plenum exhausit: quo facto deterius habuit, neque multò pòst mortem cum vita commutavit. Hunc casum immodice tulit Alexander. Illico luctus causa omnium equorum mulorumque jubas totondit, & circumjacentibus urbibus propugnacula ademit: miserum illum medicum in crucem sustulit, ac in castris tantisper tibiarum Musicesq; usum inhibuit, dum ab Ammone oraculum allatum Hephæstioni honores & sacrificia tanquam Heroi fieri jussit. Bello etiam ad leniendum dolorem usus, veluti ad hominum venationem exivit, Cossæamque gentem subegit, & occidione occidit: hæc justa Hephæstionis dicta sunt. Porro autem decem millia ta CXX
lentorum in ejus sepulturam & monumentum impendere cùm animum induxisset, artificio autem & ornatu apparatus impendium IV
superare, maximè omnium artificum Stasicratem requisivit, cujus in magnificentia & novitate insolenti tentanda audaciam cognitam habebat. Quippe is ante etiam cum Alexandro congressus affirmaverat omnium montium Athon Thraciæ aptissimum esse, qui in statuæ humanæ formam fingeretur: itaque si juberet sibi stabilissimum & illustrissimum fabricari ex illo monte monimentum, se ita eum efformaturum, uti sinistra manu urbem populosam contineret, dextra autem amnis in mare decurrentis copiosam aquam funderet. Quod cùm Alexander tunc repudiasset, isto tempore multò absurdiora & sumptuosiora adhibitis artificibus instituebat atque machinabatur. Cùm ad Babylonem procederet, Nearchus (is enim rursus ab Oceano per Euphraten subvectus redierat) retulit, quosdam Chaldæos ad se venisse, qui regem Alexandrum monere juberent, ut Babylonem vitaret. Verùm Alexander neglecta ea admonitione cùm ad muros urbis jam accessisset, corvorum turbam vidit mutuo concertantium, seque invicem rostris ferientium, ita ut nonnulli juxta ipsum deciderent. Indicio etiam delato, Apollodorum Babylonis præfectum de ipso exta consuluisse, Pythagoram aruspicem vocavit: neque is factum inficiatus est: & interrogatus qualia fuissent exta, jecur sine capite apparuisse dixit. & Alexander: Papæ, inquit, grave hoc ostentum, Pythagoramque illæsum dimisit. Interim graviter ferens quod Nearcho non obtemperasset, plerunque extra Babylonem se continuit, & circumnavigando Euphra-

Hephæstionis mors.

Prodigia.

CXXV Euphrate tempus traxit, multis eum prodigiis terrentibus. Etenim leonum qui alebantur maximum ac pulcerrimum asinus cicur aggressus calce impacta occiderat. Cùm ipse unguendi causa vestibus se nudasset, & pila luderet, adolescentes qui unà ludebant, cùm jam vestes essent recipiendæ, hominem conspiciunt in solio sedentem, tacitum, amictuque & diademate regio indutum. is interrogatus, quisnam esset aliquandiu vocem nullam edidit, vix tandem animo recepto, Dionysium se vocari respondit, genere Messenium esse, mari huc advectum criminis cujusdam causa, diu in vinculis habitum fuisse: modò Sarapin ei adstitisse, vincula solvisse, huc produxisse, & mandasse, ut diademate & amictu regio sumpto tacitus ibi sederet. Hoc ut audivit Alexander, istum quidem hominem jussu vatum è medio sustulit: ipse animo æger, minus jam Diis fidere, de amicis sinistra suspicari, præcipue autem ab Antipatro & ejus filiis sibi metuere. Ex his Iolaus pincernarum

CXXVI princeps erat, Casander recens eò advenerat. Hic cùm barbaros quosdam genua coram rege flectere cerneret, Græco nimirum more educatus, ac qui nihil tale prius vidisset, liberius risit: Alexander autem iratus, crinibus utraque manu arrepti caput parieti allisit. Iterum adversus Antipatri accusatores dicere aliquid cupientem rejiciens: Quid dicis, inquit? hosne homines nulla affectos injuria calumniandi modò causa tantum iter fecisse? cùmque Casander hoc ipsum calumniaum indicium responderet esse, tam procul ab iis, unde possent redargui recessissent, risu sublato Alexander: Hæ, ait, illæ Aristotelis sunt argutiæ: sed plorabitis uterque, si vel levi quenquam affeceritis injuria. Omninò autem gravis Alexandri metus animo Casandri, penitusque insedit: adeò ut multo post tempore cùm jam Macedonibus imperaret, Græciamque sua in potestate haberet, Delphis ambulans, statuasque spectans, visa fortè Alexandri imagine subito perculsus toto horruerit tremueritque corpore, eaque animi æstuatio

Casander ab eo male tractatus.

CXXVII vix sedari potuerit. Cæterùm Alexander postquam semel animus religione obstrictus fuit, etiam levissima quæq; & à communi consuetudine utcunque aliena in prodigium traxit: itaque sacrificantium, expiantium, vaticinantium plena esse regia. Etenim ut perniciosa est incredulitas, & contemptus signorum divinitus oblatorum: ita superstitio etiam noxia est, quæ tum aquæ instar ad subsidentia delabentis, animum Alexandri trepidum stolida timiditate complebat. Enimverò oraculis de Hephæstione allatis, finito luctu rursum sacrificiis & compotationibus se dedit. Cùm autem splendido convivio Nearchum accepisset, ac pro more suo cœna lotus cubitum ire vellet, à Medio exoratus est, ut ad eum comessatum iret: ibi cùm insequentem diem totum potando exegisset, febricitare cœpit. Quæ enim de epoto Herculis scypho, utque repentè tanto correptus sit dolore, ac si hasta dorsum esset transverberatus, à nonnullis scribuntur, afficta sunt ab iis,

iis, qui grandi veluti fabulæ exitum tragicum & miserabilem attexendum putaverunt. Aristobulus febri sæva laborantem, cùm vehementer sitiret vinum bibisse scribit, inde in phrenesin incidisse,

De obitu Alexandri.

ac mortuum postrema Dæsii mensis die. De morbo ejus ita est in diariis perscriptum. CXXVIII xviii. Dæsii die dormiit in balneo propter febrim, postridie in cubiculum rediit, & cum Medio talis ludendo diem consumpsit, vesperi cùm lavisset & diis sacra fecisset, sumpto avidius cibo febricitavit. xx. ejus mensis die lavit, iterum diis solitum sacrificium peregit, inque balneo recumbens, Nearcho navigationem suam & de Oceano narranti vacavit. xxi. die cùm idem fecisset, aucto æstu noctem duriter egit. postridie vehementi febre laboravit, transportatusque magnum natatorium, cum ducibus collocutus est de constituendis iis quæ vacarent præfectis provinciis. xxiiii. vehementer febricitans, ad rem sacram faciendam deportatus est, summosque duces in aula agere, minores, & quingenorum præfectos foris pernoctare jussit. Translatus in ulteriorem regiam xxv. die aliquantulum dormiit, febri nihil remittente: cùmque ad eum duces accessissent, vocem nullam edidit. Idem xxvi. accidit. Itaque Macedonibus obiisse visus fuit, & ad fores adgressi, magno clamore ac minis ab amicis regiis obtinuerunt, ut ostiis apertis singuli tunicati juxtra culcitram regis transirent. Eadem die Pytho & Seleucus ad oraculum Serapidis missi quæsiverunt, cóne deferendus esset Alexander: relinqui eum in quo esset loco Deus jussit. xxviii. mensis die vita ex-

De veneficio.

cessit. Hæc ferè ita ad verbum in diariis habentur. Veneni suspicio tunc quidem nemini incidit. CXXIX Sexto post anno (uti traditum est) Olympias re per indicium comperta, multos occidit: Iolaique ante defuncti reliquias dissipavit, quod is venenum miscuisset. Qui Aristotelis consilio Antipatrum rem eam egisse ajunt, atque illius omninò opera venenum allatum, Agnothemin quendam, qui ex rege Antigono audivisset, narrasse tradunt: venenum autem fuisse aquam gelidissimam, ex rupe quadam Nonacridis sumptam veluti rorem tenuem; & in asini ungula repositam, quod nullo alio vase contineri posset, verùm sua frigiditate & acrimonia omnia perrumperet. Plerique totam veneficii narrationem confictam existimant. Quibus haud leve testimonium perhibetur eo, quod principibus per multos dies de summa rerum contendentibus, interim cadaver Alexandri insepultum jacens in æstuoso loco nullum tamen hujusmodi corruptionis signum habuit, sed purum atque veluti recens permansit. CXXX Roxane autem uterum tunc ferebat, ideoque in honore à Macedonibus habebatur. Ea æmulationis instinctu Statiram cum sorore fictis literis evocavit, ambasque occidit, & earum cadavera in puteum abjecit atque obruit, conscio & adjuvante Perdicca. Is enim statim magnam est adeptus potentiam, Arridæum veluti regni obtinendi satellitium sibi adjungens. Fuit is Arridæus Phi-

lippo

lippo & ignobili scorto Philina prognatus, mentis non planè compos, quod corporis morbo ei eveniebat. Verùm is morbus non naturæ vitio, aut casu aliquo accidisse, quinimò in puero eo satis bona atque ingenua indoles apparuisse dicitur: sed postmodò venenis ab Olympiade corruptus, sanæ mentis jacturam fecisse.

IN ALEXANDRUM ANNOTAtiones Interpretis.

CAp. 2. A patruo ejus Arybba) Ἀρύββαν, Arymbam *vocavit Iustinus libro septimo, & Diodorus Siculus libro decimo sexto. Existimo autem pro* ἀδελφὸν αὐτῆς, *legendum esse,* ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. *Fuit enim frater Neoptolemi Arybbas & tutor Olympiadis fratris filiæ. Quod ad genus Alexandri Magni maternum attinet, id ex Pyrrhi a nobis proposita genealogia, qui & ipse Achillis fuit* ἀπόγονος, *intelligi facilè potest. Quod ad paternum, Caranus rem obscuriorem aliquando facit. Autor noster haud obscurè innuit, eum Heraclidam, id est de posteritate Herculis fuisse. sed rationem stirpis non explicat. Livius libro quadragesimoquinto:* Vigesimum (*inquit*) à Carano, qui primus Macedonibus regnavit, Persea numerabant. *Solinus cap. 15. sui Polyhistoris Macedoni Caranum ducem Peloponnesiacæ multitudinis in tenenda Macedonia successisse, Caranique successorem Perdiccam, primum regem Macedoniæ nominatum scribit. Propè idem est apud Iustinum libro septimo. Quin & Suidas, quocunque id ex scriptore annotavit, Caranũ exercitum ex Græcia in Macedoniam magni tum nominis regionem adduxisse in eaque regnum obtinuisse, & successionem à se reliquisse, usque ad Philippum Alexandri Magni patrem. Apparet autem, ad Temenum Heraclidam genus regum Macedoniæ referendum esse: ex Herodoto maximè, qui etsi de Carano nihil refert, Perdiccam tamẽ hunc disertè Temeni stirpe prognatum ait, ubi quomodo is potitus sit Macedoniæ regno ostendit, ad finem ferè Vraniæ. Temenus porrò filius fuit Aristomachi, nepos Cleodemi (Lycophronis interpres* Cleodotum, *Pindari in Ζodam Isthmiorum* Cleadam *vocat, fortassis mendosè) qui patrem habuit Hyllum, Herculis F. Ex Pausania & Zesa hac genealogia describi potest.*

Hercules —— *Deianira.*

Hyllus —— *Iole Eurytifilia.*

Peridea —— *Cleodemus, Lichas, Ceyx.*

Temenus.

Iam successionem regum Macedoniæ hîc proponere supersedeo: quæ extat apud Herodotum, Solinum, Iustinum & Diodorum Siculum ac Chronographos. Vltimam partem apposuisse sufficit, & in gratiam philologi lectoris obiter explicare.

Amyn-

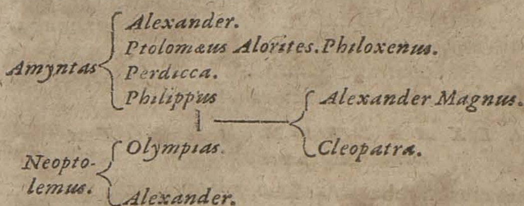

Iustinus Ptolomæum inter filios Amyntæ non retulit: itemq́ etiam aliam ejus ex Sygæa(Gygæa *puto*) *prolem refert. Nos Diodorum sequimur: qui lib. 15. ad primum annum Olympiadis CIII. à Ptolomæo Alorita occisum fratrem Alexandrum scribit: & meminit in Pelopida Plutarchus, filium quoque illius Philoxenum referens. Ptolemæum interfecit Perdicca, eiq́ successit. Vide porrò initium lib. 16. Cleopatra Alexandri Magni soror, nupta est Alexandro avunculo suo: ut scribit eodem libro Diodorus, & libr. 9. Iustinus: meminitq́ Livius libr. 8. Habuit autem Philippus præter Olympiadem alias quoq́ multas uxores, quas referre non est operæ preciū. legatur Athenæi* δειπνοσοφιςῶν *lib. 13. initium. Ex Larissea quidem saltatrice, nomine Philinna, Aridæum filium* (*duobus* ρρ ἀρρϊδαῖ© *scribitur apud Diodorum & Plutarchū in fine Alexandri*) *sustulit, qui cùm Macedoniæ rex secundum Alexandri mortem per sex annos fuisset, jussu Olympiadis unà cum uxore Eurydica est necatus à Macedonibus. Iustinus libr. 14. alii. Duxit etiam Cleopatram, Hippostrati filiam, & sororis Attali: ut ex Athenæo & Diodoro patet: quanquam soror Attali apud Iustinum libro nono, dicatur, codicum opinor mendo. His nuptiis maximè offensam Olympiadem & filium ejus constat. Alexander quoq́ uxores habuit plures: ut Barsinam Artabazi filiam, ex qua natus Hercules, quem Casander necavit annos natū XIIII. ut Statiram Darii filiam, quam fraude Roxanes necatam Plutarchus ostendit: ut Roxanem Oxyartæ Bactrianorum regis filiam, quæ post unà cum filio est à Casandro necata. ex Curtio, Diodoro, Iustino.*

Cap. 3. Mulieres ejus regionis. *)αἱ τῇ δὲ γυναῖκες. Quæ? Molossiane, unde fuit Olympias, an Macedoniæ? Posterius probo, ob vicinitatem etiam cum Thracia. Cæterùm* κλώδωνας, Clodonas *legendum hîc esse, non* (*ut est in Guerini versione, forte tamen librarii errore*) Dodonas, *testantur Græci etiam lexicographi Hesychius & Varinus: apparetq́ dictas* παρὰ τȣ̃ κλώζειν, *unde est etiam* κλωγμὸς, *& similia.* Edonides *autem dicuntur Thressæ seu Thraciæ mulieres; ut Edoni Thraces, apud Latinos poetas præsertim, & Græcos. Theocritus* θαλυσίοις,

εἴης δ' ἠδωνῶν μὲν ἐν ὄρεσι, ——— *Virgil. 12. Aeneid.*

Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto

Insonat

Insonat Ægeo.——*Vide Plinium* 4. 11.

παραδύεσθαι *autem* prorepere *est: non* illabi, *ut male Guarinus vertit, & sic in Græco Lexico (in quod multa sunt talia ex malis Græcorum autorum interpretationibus consarcinata: ut opus nimirum cresceret, etiam invita Minerva) exponitur. Quod vel præpositio* ἐκ *cum genitivo addita eos monuisset. Iam* λίκνον, *hoc saltem loco, ineptè* ventilabrum *vertitur Quid enim Bacchis cum ventilabro?* Cunas *quidem hoc vocabulo significari, non lexica modo indicant: sed & Homerus sic usus perspicuè est in hymno in Mercurium.* παραδύεσθαι.

ὃς καὶ ἐπειδὴ μητρὸς ἀπ' ἀθανάτων θόρε γυίων,
οὐκέτι δηρὸν ἔκειτο μένων ἱερῷ ἐνὶ λίκνῳ.

Et nescio ex quo scriptore Zezes in Lycophronem de Tithone, γηράσαντα τοσοῦτον, ὡς καὶ ἐν ταλάρῳ καὶ λίκνῳ αὐτὸν περιφερόμενον δίκην βρεφυλλίων κατεύδειν. *Et quia inde* λικνίτης *dicebatur Bacchus, ut testantur* λεξικόγραφοι *Græci: probabile est, de cunis mentionem fieri: id si cui minus probabitur,* calathum *vel* cistam, *in quibus res ad sacrificia pertinentes gestarentur, interpretetur.*

Nam & Theocritus in Bacchis ita:

ἱερὰ δ' ἐκκίστας πεπονημένα χερσὶν ἑλοῖσαι.

Infra etiam in Phocione μυστικαὶ κοῖται *nominantur.*

Cap. 4. Sexto die.) ἕκτῃ ἱσταμένου. *Quod longè est ab Idibus diversum. De mensium Græcorum nominibus & ratione dicam aliquid in fine hujus lucubrationis. Hegesiæ frigidum epiphonema planè in glaciem apud Guarinum congelavit.*

Cap. 5. Oculorum volubilitatem.) τὸ ὑγρόν. *Imperitè idem* humectantes oculos *dixit. Hoc autem vocabuli suprà in Pompeio exposuimus.*

Ibid. In summis corporibus innatat.) *Hoc enim est* ἐπιπολάζειν, *non rebus abundare extrinsecis. Hinc apud Aristotelem* δόξαι ἐπιπολάζουσαι, *quæ omnium maximè celebres, & omnium in ore sint. & Thucydides lib. 5. Epipolas partem Syracusarum editissimam, dictam scribit* διὰ τὸ ἐπιπολῆς τῶν ἄλλων εἶναι: *ut alibi etiam monui.*

Cap. 6. Rhapsodorum.) ῥαψῳδῶν. *Græcum relinquere, quàm supponere Latinum haud satis aptum malui. Erant autem* rhapsodi, *qui aliena carmina poetarum in solennibus conventibus recitarent, poetarumque essent quasi interpretes. Multa de horum officio disputantur apud Platonem* Ἴων, *hoc est in dialogo de Iliade. Dicti sunt vel* παρὰ τὸ ῥάπτω καὶ ᾠδή, *quod carmina consuta quasi ex partibus diversis, & in unum corpus conserta (qualia fuisse Homerica, alibi ostendimus) recitarent: vel quod virgam* ῥάβδον *manu tenentes cantarent. Qua de re dixi ad initium Ulyssææ. Vide omninò scholiastem Pindari in* β' νεμέων, *&* ἰσθμίων δ' *& Eustathium initio commentariorum in primum lib. Iliad.*

Cap. 11. Nymphæum apud Miezam.) νυμφαῖον *sacrum lucum & dedicatum Nymphis intelligi posse puto, si non sit proprium loci nomen.*

men. Miezam quidam per y scribunt: sed μιέζαν & Stephanus habet, & Plinius 4 10.

Cap. 12. Etenim revera philosophiæ.) *Epistolæ hæ extant etiam apud Gellium, XXIV. Quid inter ἀκροαματικὰ sive ἐποπτικὰ, & ἐγκύκλια, quæ & ἐξωτερικὰ dicuntur, intersit, hoc ex loco apparet: neque fusius hic explicandum duxi. Præsens locus est obscurus. Si μετὰ non legitur pro περὶ, (quod sanè haud scio: physica quidem ipsa ἀκροάσεων titulum habere, ea inquam quæ maximè sunt φυσικὰ, nemo ignorat) de prima philosophia intelligi debebunt ii libri acroamatici, quos editos Alexander queritur. Primam enim philosophiam vocat Aristoteles eam, quam idem τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ & theologiam cum Platone, qui & διαλεκτικὴν eam appellat. Inde fit, ut physicen, quam speciatim dicimus, idem Aristoteles δευτέραν nominet σοφίαν, τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ libris γ' & δ'. Quæ tamen utravis nihilne ad μάθησιν & διδασκαλίαν conducat, neque facilè dixerim, neque facilè crediderim. Quod si πρὸς* Præter *hic significaret, utique cum dativo construendum erat. Iam illud ὑπόδειγμα ad πεπαιδευμένοις an ad γέγραπται pertineat, vel πεπαιδευμένοις pro ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων, an dandi & referendi casu positum sit, ambigi haud injuria potest. Itaque non liquet. Ipse vestigia Græcorum verborum sum secutus. Interpretes etiam ad primam philosophiam retulerunt. Sed profectò neque eam puto fuisse Alexandro ab Aristotele traditam. & si hoc vellet, scripturum fuisse Plutarchum ἀληθῶς γὰρ ἡ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, &c. cùm legatur ἡ μετὰ, &c. Ergo ampliùs. Quod de medicina sequitur, ita extulit Guarinus, quasi Aristoteli autor studii in medicam rem conferendi fuerit Alexander. Græca, & ipsa ratio, diversum ostendunt.*

Cap. 13. Cui à narthecio cognomen.) *id est, quem Iliadis librum à narthecio, in quo reconderetur, Iliadem Narthecianam appellarunt. Sic enim intelligendum hunc locum judico. Guarinus hic quoque fecit, quod sæpe solebant hujus autoris interpretes: etenim totum hoc, ἣν ἐκ νάρθηκος καλοῦσιν, omisit, cùm forte non intelligeret. Amiotus minimè locum intellexit: itaque scripsit,* etiamnum eam Correctam vocari. Narthecium *esse vas unguentarium, vel medicamentarium, apparet ex Ciceronis libro de finibus secundo.* tam doloris *(inquit)* medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant, &c. *uti ante nos etiam est ab aliis observatum.*

νάρθηξ. ναρθήκιον.

Ego νάρθηκα primitivum, idem quod deductum inde ναρθήκιον facere posse censeo: quod confirmari Lexicographorum etiam autoritate video, quibus νάρθηκα idem significare quod ναρθήκιον placet, & σκεῦος τι ἰατρικὸν esse. Enimverò cognomentum hoc ab illo nobili Darii unguentorum scrinio factum Iliadi, quam secum assiduè haberet Alexander, puto, ut Nartheciana *diceretur. Est enim cùm alibi, tum apud Plinium historia, quam ipsius verbis de libri septimi capite vigesimonono huc adscripsi, ut hunc locum penitus explicem.* Itaque Alexander *(inquit)* Magnus inter spolia Darii Persarum regis

unguen-

unguentorum scrinio capto, quod erat auro, gemmisque & margaritis preciosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus: imò Hercule, inquit, librorum Homeri custodiæ detur. ut preciosissimum humani animi opus, quàm maximè diviti opere servaretur. *Hinc & quid νάρθηξ sit, vel ναρθήκιον, intelligi, & Plutarchi sententiam apparere puto.*

Cap. 14. Medos, qui defecerant.) *μαιδάρων. Ego* Medaros *nullos novi: qui noverit, prodat.* Medos *novi gentem Thracicam, Macedonicæ vicinam: Liviusq; etiam lib. 26. incursionem eos facere in Macedoniam solitos ait, quoties externo bello rex Macedoniæ detineretur. Ergo* Medos *scripsi. Quod enim* Megarenses *Guarinus substituit, non sanavit, sed auxit malum.*

Cap. 16. Pexodorus.) *πηξόδωρος: Post per ιῶτα: malè. Arrianus lib. 1. ἀναβ. ἀλεξ. πηξόδωρον vocat: Apud Diodorum πηξόδωρος legitur, lib. 16.*

Cap. 17. Dantemque ducentemque.) *Versus ex Medea Euripidis. Verba ipsius sunt de Iasone, soceroq; & uxore novis ejus Creonte & Glauca, necandis deliberantis. Per δόντα, dantem, ubi socer Creon: hic (opinor) nuptiarum & stupri Pausaniæ illati autor Attalus, tum novus maritus Philippus & Cleopatra uxor recens Olympiadi superinducta intelliguntur.*

Cap. 27. Et resonantes cautes.) *Hunc locum male tractavit interpres, ac glaciem nulla cogente necessitate satis frigidè apposuit: quasi verò πάγος nihil præter glaciem significaret. Mitto Eurip. & Sophoclis testimonia, quibus planum facere possim πάγον* saxum, scopulum, cautemve *significare. Sanè Homeri versus notus est lib. 5. Vlyss.* πάγος.

ἀλλ᾽ ἀκταὶ προβλῆτες ἔσαν, σπιλάδες τε, πάγοι τε.

Eustath. πάγοι, πετρώδεις ἐξοχαὶ, ἢ εἰς ὕψος ἀνέχουσαι πέτραι. *& apud Aeschylum Vulcanus de rupe, cui erat affixurus Prometheum.*

προσπασσαλεύσω, *inquit,* τῷδ᾽ ἀπανθρώπῳ πάγῳ.

Quin & in Catonis Censorii vita sic usurpavit noster, de Thermopylarum ab eo captis angustiis scribens. Cæterùm hanc eandem historiam explicatam legere potes apud Strabonem lib. 4. Versus Menandri, atq; etiam nostri, sunt trochaici quadrati.

Asgandes regius.) *Hoc quid sit, non facilè dixerim: neq; alibi me id vocabulum recordor reperisse. Iustinus Darium ante Codomannum appellatum, & ob virtutem prius Armeniis præfectum, inde Ocho mortuo à populo regem factum, Dariiq; nomen accepisse scribit libr. 10. Diodorus præterea lib 17. regio eum genere natum fuisse docet. Sed inde nihil certi colligo. ἀσκάντης quidem* lecticam *aut* grabbatum *significat Græcis, ut est apud Eustathium, Suidam & alios: ut conjicere fortaßis liceat, fuisse eum aliquando unum de regiis cubiculariis, ἕνα τῶν καπευναστῶν.*

Cap. 45. Præterea undoso.) *Versus sunt de lib. 4. Vlyssea Homerica. Male autem Guarinus hanc Phari descriptionem extulit. Quod*

tænia *hîc dicitur, id explicant aliorum verba, qui pro his* ταινίον περί- μηκες *habent. qui plura volunt, præter Geographos, Cæsarem ad finem libri tertii, de bello civili consulant.*

Cap. 50. Non ichor.) *Vertere in linguam latinam hoc verbi hoc loco non potui, nisi si* saniem *voluissem dicere, quod est cruore vel sanguine aliquid deterius, eoq; minus Deorum naturæ convenit. nam quæ alias* ἰχὼρ *significat, huc non pertinent. Versus est apud Homerum lib. 5. Iliadis, de Venere à Diomede sauciata.*

Cap. 56. Apollini hostiam.) τῷ φοίϐῳ. *Annotatum est hîc ab Amioto in diversis exemplaribus* φόϐῳ, metui *scilicet, seu* pavori, *pro* φοίϐῳ, *quod est Apollinis epitheton, ac nonnunquam pro substantivo ipso ponitur, legi. Quæ ipsa fortaßis lectio, quando arcanorum sacrorum mentio fit, locum habere posset. Sed mutare hanc planiorem nolui.*

Sagum etiam.) ἐπιπόρπημα, *à fabula nomen habet: apparet autem ex Eustathio in* μ. *Iliadis* ἐπιπόρπημα *esse idem quod* ἐφαπτίδα. *&* ἐφαπτίδα *ipse in librum* ϖ *ejusdem operis, idem esse cum chlamyde docet: quod & alii Lexicographi sequuntur. Baltheum vertit Guarinus: sed non satis video, quo autore. cincturam Amiotus.*

Cap. 66. Vtrum humor is quasi.) εἴτε μᾶλλον ὑπέκκαυμα. *unde apparet, plures de origine naphthæ recitatas à Plutarcho opiniones, quarum hæc fortaßis ultima fuit, reliquis amißis. Sanè Amiotus annotavit, in Græco hic aliquot lineas deesse. De* naphtha, *vide etiam Strabonem lib. 16.*

Cap. 92. Quam comparatum inique.) *Miror tam tritum locum à Guarino non animadversum, intellectumve fuisse. Sunt autem apud Euripidem aliquot versus, quorum initium tantum, ut notorium, posuit Plutarchus. Iis Peleus queritur, rei à Græcis apud Trojam gestæ Atridas gloriam sibi vindicare, cùm ipsorum minima fuisset opera. Ita hîc Clitus objiciebat Alexandro, eum superbire gloria rerum à Macedonibus gestarum.*

Cap. 124. Maximè omnium artificum Stæsicratem.) Dinocratem *hunc nominat Vitruvius, in præfatione lib. 2.*

Cap. 127. Quod enim de epoto Herculis scypho.) *Hunc locum pervertit Guarinus. Non enim hoc ait Plutarchus, Alexandrum priusquàm illud poculum ebibisset, morbo fuisse correptum: sed totam illam de Herculeo scypho, & subito dolore narrationem, ait esse fabulam. Meminerunt hujus scyphi & Diodorus, & Curtius. Annotatum in margine à quodam est, consulendam explicationem proverbii,* Servatori tertium. *Verùm id ad rem nihil facit omninò. Sunt qui poculo nomen Herculis fuisse putant. Ego non ab re puto dici posse, in honorem Herculis id poculum ebibisse Alexandrum, ut auctoris suæ stirpis. Notum est enim, inter pocula moris fuisse etiam Dijs libare: invitantesq; se liberalius, arbitror eo libationem istam transtulisse. Horatius ad Augustum suum:*

Et al-

——Et alteris
Te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Diffuso pateris: & laribus tuum
Miscet numen, uti Græcia Castoris
Et magni memor Herculis.

Quod idem Mario ob Cimbricam victoriam obtigisse, scribit Plutarchus. τριακάδα *non esse* XIII. *sed ultimum mensis diem, satis est notum.*

PLVTARCHI CAESAR, GVILIELMO XYLANDRO Augustano, interprete.

I CINNÆ, qui tyrannidem Romæ occuparat filiam Corneliam Sylla victor cùm neque pollicitationibus neque minis à Cæsare divellere posset, dotem ejus publicavit. Causa autem Cæsari inimicitiarum cum Sylla fuit Marii propinquitas: nam Iulia, patris Cæsaris soror, uxor Marii senioris, mater junioris fuit. Cæsar verò cùm initio præ multitudine cædium, & negociorum à Sylla se præteritum non contentus, sacerdotii insuper petendi causa in publicum procederet, nondū planè adolescens, Sylla resistente repulsam tulit. Idem de cæde ejus deliberans, quibusdam dicentibus absurdum fore, si talem puerum occideret, stupidos esse respondit, si non in isto puero multos conspicerent Marios. Cæsar autem de hoc dicto certior factus, diu in Sabinis oberrans neci se subtraxit. Deinde ob valetudinem noctu in aliam domum translatus, in Syllanos milites incidit, qui loca ista perscrutabantur, & latentes ibi comprehendebant: horum duci Cornelio duobus datis talentis, dimissus est: statimque ad mare profectus, in Bithyniam ad regem Nicomedem navigavit. *Cæsar Marii propinquus.*

II Neque diu apud eum commoratus, cùm inde aveheretur, apud Pharmacusam insulam à piratis captus est, jam tum magnis classibus & innumeris navigiis mare obtinentibus. Ab his primùm viginti talentis dimissionem redimere jussus, derisit eos, quod nescirent quem cepissent: ultroq; daturum se quinquaginta promisit. Deinde suis in diversas urbes ad cogendam pecuniam dimissis, cùm inter hominum generis immanissimum Cilicas solus ipse cum uno amico & duobus famulis ageret, ita eos sprevit, ut quoties requieti se dedisset mitteret qui eos tacere juberent. Ita per duodequadraginta dies, quasi non captus teneretur ab iis, sed stiparetur, summa securitate collusit ipsis, & unà exercitationibus vacavit: carmina etiam & orationes quasdā cum scripsisset, iis recitabat: & qui non laudassent, eos palam barbaros rudesque appellabat, ac sæpe per risum minabatur, se eos in crucem acturum, gaudentes ea dicendi libertate, & simplicitate ac joco imputantes. *Syllam fugit.*

III Allatis à Mileto pecuniis, cùm satis fecisset piratis, essetq; dimissus, statim navibus instructis adversum eos ex portu Milesiorum est profectus, & statione adhuc

apud insulam habentes, nactus plerosque cepit. Itaq; pecunia prædæ cessit, piratas Pergami in custodiam dedit, & ad præfectum Asiæ Iunium abiit, cui ratione officii puniendos captos intelligebat. Verùm cùm is pecuniæ intentus (erat enim haud parva) per ocium se de captivis deliberaturum respondisset: valere eo jusso Pergamum rediit, productosque in medium universos piratas in crucem egit, quod illis sæpe in insula jocans (ut videbatur) prædixerat. Secundum hæc Syllæ potentia jam languescente à suis in patriam revocatus, Rhodum navigavit ad Apollonium Molonis filium, quem & Cicero audivit, insignem rhetorem, & honestorum morum. Fertur ad civiles orationes Cæsar & natura aptissimus fuisse, & plurimum in ea re opere posuisse, ut haud dubiè secundum laudis locum tenuerit: primum enim dimisit, non quod potentia & armis primus omnium esse mallet, sed quia negociis obrutus ad id inclinavit, ad quod natura rapiebat, & eloquentiæ studium bellicis civilibusque occupationibus, quibus rempublicam in suam redegit potestatem, impeditus non ad propositum finem perduxit. Ipse quidem postea temporis in oratione qua laudationi Catonis Ciceronianæ respondit, precatus est, ne militaris sermo cum oratoris ingeniosi & qui multum ocii dicendo impendisset, eloquentia compararetur. Romam reversus, Dolabellam repetundarum postulavit, multarum Græcarum civitatum testimoniis adjutus: absolutus tamen est Dolabella. Cæsar, ut gratiam Græcis referret, causam eorum egit, Publium Antonium captorum numorum accusantium apud Marcum Lucullum Macedoniæ prætorem: ac tantum valuit ejus oratio, ut Antonius prætendens sibi in Græcia contra Græcos iniquum esse certamē, ad tribunos plebis provocaverit. Cæterùm Romæ Cæsar cum reis defendendis gratiosum se reddidit, tum congressibus & colloquiis comibus magnam sibi plebis benevolentiam paravit, ultra quàm ætas ipsius ferret officiosus: simul & conviviorum ac cœnarum & vitæ splendore paulatim potentia ipsius augebatur, suo tempore in Repub. valitura. Quam initio æmuli eò neglexerunt apud vulgus efflorescentem, quod sumptibus deficientibus fore ut statim evanesceret putabant: serò admodum errorem suum animadverterunt, cùm ea grandis jam & inexpugnabilis non occultè jam ad mutationem Reipublicæ spectaret. adeò nullius rei initium ita parvum est putandum, quasi non id assiduitate magna incrementa, idque brevi temporis spacio facere possit: cùm quidem eò quod neglectui sit, & contemptui habitum, absq; ullo impedimento augescat. Sanè qui primus videtur ejus institutum suspectum habuisse, veluti maris falsò blandientem tranquillitatem, latentemq; sub humanitatis & hilaritatis specie calliditatem deprehendisse Cicero, dicebat se in omnibus ejus conatibus, atque consiliis tyrannicum propositum inesse & perspexisse: sed cùm eum comam ita accuratè imposuisse, & uno digito caput scabere videret, non potuisse sibi persuadere cum hominē tantum facinus animo concepturum, ut Rempublicam Roma-

Marginal notes: IV (at "Secundum hæc"); V (at "Romam reversus"); *Accusationes.*; VI (at "Quam initio").

VII Romanam evertere aggrederetur. Sed hæc post. Primum popularis benevolentiæ erga ipsum documentum extitit, quod in ambitione tribunatus militaris C. Popilio est prælatus. Alterum, & illustrius, cùm Iuliæ Marii uxoris, amitæ suæ defunctæ laudationem funebrem in foro peroravit, & imagines Marii in funere duxit, tunc primum à Syllæ dominatu visas, à quo Marius cum suis hostes Reipublicæ fuerant judicati. Tunc enim quibusdam obstrepentibus Cæsari, populus factum ejus læto clamore & applausu approbavit, gaudens longo post tempore & quasi ab inferis eum honores Marii in urbem reduxisse. Enimverò ætate provectiores mulieres in funere laudare, moris antiqui apud Romanos fuit. Primus Cæsar uxorem suam, cùm juniores laudari non esset receptum, mortuam oratione funebri decoravit: quo facto animos multitudinis sibi favore obstrinxit, ut tanquam mansuetum, placidissimisque moribus virum amarent. A morte mulieris quæstor cum prætore Vetere profectus est in Hispaniã, quem & coluit summa constantia & ipse prætor factus filium ejus quęstorem fecit Eo defunctus magistratu, tertiam duxit conjugem Pompeiam: cùm haberet ex Cornelia filiam, quæ postea Pompeio Magno nupsit. Cæterùm ingentes sumptus faciens, creditusque brevem & unius diculæ gloriam maximis parare impendiis, cùm revera minimis maxima emeret. fertur priusquam magistratum ullum iniret, M C C C. talenta æris alieni conflasse. Cùm verò insuper vię Appię procurator constitutus, magnam à se pecuniam impendisset, & ædilis CCCXX gladiatorum paria exhibuisset, cæterisque in theatra pompas, & cœnas impensis omnem priorem magnificentiam superasset, tantum erga se favorem populi concitavit, ut certatim novos magistratus, novos honores quærerent, quibus delatis ei gratias referrent. Duæ eo tempore factiones Romæ erant, Syllana altera, tum vigens, altera Mariana, humilis tum & dissipata, atque fracta. Hanc Cæsar sibi reficere & adjungere cupiens, occultè imagines Marii, & trophæa noctu in Capitolio posuit, auro radiantia, arteque summa elaborata, quorum inscriptiones Cimbricas victorias indicarent. Quæ facta die cùm essent conspecta, mirati sunt homines audaciam ejus qui ea posuisset, neque enim obscurum erat. Statim rumore vulgato universi Romani ad spectaculum concurrerunt. Ibi alii clamare, Cæsarem tyrannidem moliri, qui legibus & senatusconsultis abolitos honores restitueret: periculum eum facere jam de animis populi, eosque præmollire, & explorare, an hujusmodi donis cicurari se, ipsumque rebus hujusmodi ludere, & nova affectare patiantur. at Mariani subitò ingenti multitudine existere, dictis Cæsarem confirmare, plausu Capitolium implere: quidam conspecta Marii imagine præ gaudio illacrymare: Cæsar in oculis eorum esse, magnisque laudibus tolli, ac solus Marii propinquitate dignus prædicari. Convocato ejus rei causa Senatu, Lutatius Catulus, qui in summa tum erat inter Romanos existimatione, inter alia quibus Cæsarem accusabat, id quo-

Gratia apud populum.

VIII

Aes alienum.

IX

id quoq; memoratum deinde dixit, eum non jam cuniculis, sed machinis Rempub. oppugnare. Sed postqàm Cæsar excusationē suam Senatui probavit, auxit ea res animos sectatorum ejus : hortatique sunt, ut ne cui animi contentione cederet : haud dubiè enim omnes populi favore victurum. Interim Metello pontifice maximo vita x
defuncto, cùm id sacerdotium Isauricus & Catulus clarissimi viri, & in senatu principes peterent, nihil territus Cæsar ipse quoque idem ambiit : & cùm paria utrinque studia viderentur, Catulus quò majora esset dignitate præditus, eò magis eventum rei incertum metuens grandem pecuniam Cæsari per internuntios obtulit, si à petitione desisteret: respondit Cæsar, se si mutuò sit sumenda major pecuniæ summa, nihilominus tamen certaturum. Comitiorum die matrem eum cum lacrymis ad fores persequentem cùm salutasset: Hodie, inquit, mater, filium tuum aut pontificem maximum, aut exulem videbis. Vicit tamen in suffragiorum certamine : senatuique & optimatibus metum incussit, quòd ad extremum audaciæ populum

Catilinaria coniuratio.

producturus videbatur. Itaque Piso & Catulus Ciceronem incusabant, qui Cæsari pepercisset, cùm ob conjurationem Catilinariam ejus opprimendi ansam habuisset. Catilina enim, cùm non mutare, XI
sed evertere rempub. & omnia confundere statuisset antequàm totum ipsius consilium detegeretur, levioribus quibusdam indiciis proditus profugerat, Lentulo & Cethego conjurationis executoribus in urbe relictis : quibus utrum virium aliquid fiduciæq; fecerit Cæsar, non satis constat. His quidem in senatu convictis, cùm Cicero consul de supplicio iis irrogando sententias singulorum quæreret, & ad Cæsarem usque omnes morte mulctandos dixissent: Cæsar orationem, quam fuerat ante meditatus habuit : neque moris Romani, neque justum sibi videri, indicta causa, idque non postulante extrema necessitate, viros dignatione & genere illustres interficere : placere, ut in urbes Italiæ arbitrio Ciceronis divisi in custodia teneantur, donec Catilina debellato senatus per ocium de causis singulorum cognoscere ac statuere queat. Hæc sententia cùm humanitatem præ se ferret, & oratione facunda esset confirmata, tantum valuit, ut non modò qui post Cæsarem dixerunt, ei subscriberent, sed & quidam eorum qui ante responderant, suis retractatis ei accederent : eò usq; dum ad Catulum & Catonem perventum est. Hi cùm Cæsaris orationem magno studio refellerent, & Cato simul etiam suspicionem ei impingeret, conjurati isti ad necem traditi sunt. In Cæsarem verò senatu egredientem multi eorum juvenum XII
qui Ciceronem stipabant, nudatis gladiis irruerunt, sed eum Curio fertur toga sua circumdata eduxisse, & ipse Cicero respicientibus ad se juvenibus renuisse, sive quod populum metueret, sive quod injustam eam cædem putaret. Hoc si verum sit, equidem miror à Cicerone in libro de consulatu suo omissum. Vitio sanè ei post datum est, quod occasione contra Cæsarem oblata optima usus non esset, metu populi, qui incredibili studio Cæsarem defenderet. Nam &

paucis

paucis post diebus, cùm in senatum is diluendarum suspicionum causa venisset, ac tumultibus exciperetur adversis, & senatus solito diutius consedisset: magno cum clamore multitudo curiam circumstetit, missum fieri Cæsarem postulans. Itaque Cato seditionem pauperum præsertim (hi enim Cæsare freti totam multitudinem incendebant) metuens, senatui persuasit, ut menstruum in plebem frumentum divideretur; qua ex re cæteris sumptibus accessit
XIII trecenties sestertiûm in singulos annos. Id quidem factum magnum in præsentia terrorem avertit haud dubiè, maximamque Cæsaris copiarum partem avellit ac dissipavit, cùm is ob præturam, quam tum idoneo sibi tempore erat gesturus, terribilior videretur. Sed neque ullum ea tumultum præbuit, & Cæsaris domus adversa fortuna læsa est. P. erat Clodius patricio genere natus, opibusque & facundia clarus; libidine autem, audacia & impudicitia nemini nequissimo secundus. Is Pompeiam Cæsaris uxorem deperibat, cui ne ipsi quidem voluntas deerat: sed & gynæceum accuratè custodiebatur, & Aurelia Cæsaris mater, honesta matrona, nurum ubique comitans, congressui eorum obstabat. Colitur Romæ Dea, quam Bonam appellant, ut Græci Muliebrem: Hanc Phryges Midæ regis matrem fuisse putant. Romani Nympham Dryadem, Fauni uxorem: Græci de nutricibus Bacchi unam eam scilicet quam nominari nefas est: itaque apud hos cùm sacra ei fiunt, vitium palmitibus scenæ tectæ gestantur? & secundum fabulã draco sacer apud Deam collocatur. Cùm ea sacra peraguntur, virum accedere, aut iisdem in ædibus esse nefas ducitur: ipsæ inter se mulieres multa cum Orphicis convenientia obire feruntur. Eorum Orgiorum tempus & celebrandi munus cùm ad consulem vel prætorem devenit, ipse & omne quod est masculum ædibus egrediuntur, uxor domum exornat & pleraque noctu fiunt, jocis ad nocturna sacra admixtis, musica-
XIV que multa adhibita. Ea tum sacra Pompeia administrante, Clodius imberbis adhuc, eoque se latere posse sperans, habitu psaltriæ, specie mulieris juvenis ad ædes venit, cùmque fores apertas offendisset, ab ancilla rei conscia tutò introducitur. Hæc dum ad Pompeiam accurrit rei indicandæ causa & mora fit, Clodius manere ubi relictus erat non sustinens, magna in domo hinc inde oberrat, lucem fugiens. In eum Aureliæ pedissequa incidit, & mulierem rata, ad colludendum invitat, detrectantemque in medium protrahit, & quis ac unde esset percontatur: cùmque is se Pompeii ancillam Abram nomine quærere diceret, & virum se esse voce proderet, subitò magna cum vociferatione ad lumina & turbam se proripit, virum se in ædibus deprehendisse clamans. Perterritis mulieribus Aurelia orgiis deæ sublatis, fores occludi jussit, domumque facibus prælucentibus perlustravit, Clodium quærens: isque inventus est in conclavi ancillæ, quæ eum domum adduxerat, quò confugerat;
XV agnitusque à mulieribus domo ejicitur. Ea adhuc nocte matronæ domum digressæ maritis rem aperuerunt, interdiuque rumor

Clodij flagitium.

per urbem dispersus est, Clodium infanda conatum, non iis modò, ad quos privatim ea injuria pertineret, sed civitati etiam, diisque pœnas debere. Itaque ei quidam tribunorum plebis diem violatæ religionis dixit, factaque est contra Clodium coitio potentissimorum senatorum, qui ei cùm alia horrenda flagitia, tum incestum cum sorore Lucullo nupta objicerent. Huic eorum conatui populus se opponens, Clodio auxiliabatur, quod ei plurimum profuit, quia judices multitudinem formidabant. Cæsar cum uxore statim divortium fecit. Testimonium verò jussus dicere, nihil se eorum quæ Clodio objicerentur cognitum habere respondit: quod cùm incredibile videretur, accusator quæsivit ex eo, cur ergo uxorem dimisisset: tum Cæsar, sive ex animi sententia, sive ut populo gratificaretur, Clodium incolumen cupienti, respondit: Quia suam uxorem etiam suspicione vacare vellet. Absolutus quidem est Clodius, cùm plerique judices, (ne si condemnassent, in periculo versarentur apud plebem: sin absolvissent, in infamia apud optimates essent) confusas tulissent ambiguasque sententias. Cæ- XVI
sar ex prætura in Hispaniam abiturus, cùm fœneratores debitum exigentes molestéq; urgentes placare non posset, ad Crassum confugit, Romanorum ditissimum, & qui vigore ac vehementia Cæsaris indigeret ob dissensionem cum Pompeio. Crasso apud creditores, qui maximè instabant, DCCCXXX. talenta intercedente, in provinciam suam abiit. Narrant eum, cùm Alpes jam transiisset, & præter oppidulum quoddam barbaricum iter faceret paucis & miseris habitatum hominibus: amicis per jocum ex ipso quærentibus, an & hîc de magistratibus essent contentiones, ac de principatu certamina, & potentium æmulationes, seriò respondisse: Malle se hîc primum, quàm Romæ secundum esse. Rursus cùm in Hispania per ocium res Alexandri gestas legeret, diu cogitabundum, ad extremum illacrymasse, & amicis causam quærentibus dixisse: An non dolendum vobis videtur, me cùm id ætatis sim, qua Alexander tot nationibus imperavit: nihil dum memoratu dignum gessisse. Si- XVII
mul atque autem Hispaniam attigit, eam industriam adhibuit, ut paucis diebus cohortibus viginti suis decem alias adjecerit: factaque in Callaicos & Lusitanos expeditione, populis qui Romanis hactenus non paruerant subigendo usque ad Oceanum perrexerit. Rebus bellicis bene compositis, civiles eadem felicitate constituit, civitates ad concordiam reducens, & maximè rixas inter debitores & creditores tollens, lege positâ, ut de reditibus debitoris bessem creditor quotannis acciperet, dum ipsi satis factum esset, reliquo debitor frueretur. Parta his factis gloria, ex provincia discessit, ditatus ipse, & à militibus qui eo duce rem & ipsi fecerant imperator dictus. Quia autem triumphum petentes extra Vrbem manere, & consulatum ambire præsentes oportebat: ea legum diversitate implicatus, cùm ad urbem commitiis consularibus instantibus accessisset, misit ad senatum petitum, ut sibi absenti petere consu-

Principatus cupiditas.

consulatum per amicos concederetur. Cato primùm lege ad postulatum id oppugnandum annixus cùm videret multos Cæsari deditos, rem mora injecta impediit, totumque diem dicendo absumpsit. Itaque Cæsar statuit omisso triumpho, consulatum per-
XVIII sequi. Vt primùm in urbem venit, callidè eam rem confecit, qua universos homines, solo excepto Catone, decepit: Pompeium enim & Crassum ex gravi discordia in gratiam mutuò restituit, qui duo facilè totius civitatis erant potentissimi: eorumque potentiam in unum conflatam ad se transferens, perhumano titulotenus facto rempublicam nemine animadvertente pervertit. Non enim Cæsaris & Pompeii dissidium (quod plerique putant) civilium bellorum causa fuit, sed amicitia verius eorum, quam initio ad evertendum optimatium in civitate principatum initam deinde disciderunt. Cato autem sæpenumerò quæ futura essent vaticinans, eum fructum tulit, ut tum morosus & curiosus homo, pòst prudentior quàm felicior consultor haberetur. Cæsar Crassi Pompeiique amicitia stipatus, consulatum petiit, eùmque splendidè Consulatus Cæsaris.
XIX impetravit, Calpurnio Bibulo collega. Vt primùm verò magistratum iniit, illicò leges de agris dividendis in gratiam multitudinis tulit, quæ non consulem, sed petulantissimum aliquem tribunum plebis decerent. In senatu autem optimatibus repugnantibus, arrepta quam dudum quærebat occasione, magna voce obtestatus invitum se & vi coactum ad populum confugere, eique se committere injuriis & violentia senatus compulsum, ex Curia se in forum proripuit: & à lateribus suis hinc Pompeium, inde Crassum collocans, quæsivit ex iis, ecquid leges has probarent: affirmanteque utroque, hortatus est ut iis opitularentur, qui gladiis se contra acturos minarentur. Promisit hoc uterque, addiditque Pompeius, se contra gladios istos cum ense & scuto etiam venturum, quod dictum pergratum populo, optimates offendit, insano scilicet adolescenti potius conveniens, quàm tantæ viro existimatio-
XX nis, & à verecundia senatui debita alienissimum. At Cæsar, quò Nuptiæ.
magis potentiam Pompeii suam faceret, Iuliam filiam suam, Servilio Cæpioni desponsatam Pompeio nuptum dedit, promissa huic Pompeii filia, quæ & ipsa Fausto Syllæ filio pacta erat. Neque multò post ipse Calpurniam Pisonis filiam duxit, eique consulatum in sequentem annum confecit: maximè tum Catone vociferante, & testante ferendos non esse, qui nuptiis principatum prostituant, & mulierum causa provincias copiasque mutuò sibi tradant. Collega Cæsaris Bibulus, cùm resistendo ejus legibus nihil proficeret, sed sæpe cum Catone in foro de vita periclitatus esset, domi inclusus reliquum consulatus tempus exegit: Pompeius nuptiis peractis statim armatis forum opplevit, & in perferendis legibus populum adjuvit: Cæsari Gallia omnis cis & trans Alpes, Illiricumque decretum cum quatuor legionibus in quinquennium. Catonem his ausum contra dicere Cæsar in carcerē abripuit, existimans

cum tribunos plebis appellaturum: sed cùm eum tacitum ire, & non modò optimatibus id dolere factum, sed plebem etiam verecundia virtutis Catonis mœstam videret silentemque sequi, ipse clam unum de tribunis exoravit, ut Catonem eriperet. De reli- XXI
quis senatoribus perpauci in Curiam exinde ventitabant, cæteri indignitate eorum quæ fiebant moti publico abstinebant. Cujus rei cùm causam Considius quidam admodum senex redderet, armorum & militum metu fieri ut non conveniretur dicens: Quid ergo, inquit Cæsar, non tu quoque domi te contines, eadem timens? Et Considius: Metu me senectus liberat: quod enim reliquum est vitæ, exiguum cùm sit, non magna cura indiget. Omnium autem factorum id turpissimum videtur, quod Cæsare consule Clodius ille tribunus plebis est factus, qui conjugium Cæsaris, & arcana sacra polluerat. Ad eum autem magistratum promotus est, ut Ciceronem everteret: neque prius Cæsar ad exercitum abiit, quàm opera Clodii Ciceronem Italia expulisset. Talia ejus ante Gallicum bellum facta fuerunt.

Gloria rerum gestarum.

Id autem tempus, quo bellis Galliam domuit, quasi no- XXII
vum vitæ ejus, rerumque initium efficit. Neque verò quisquam est summorum & maximè apud omnes in admiratione habitorum ducum, cui non parem imperatoriis & militaribus laudibus id eum tempus demonstraverit. Nam sive Fabios, Scipiones, Metellos, sive qui æquales ejus, aut ætate paulò superiores fuerunt, Syllam, Marium, utrunque Lucullum, ipsumque adeò, cujus ad cœlum usque omnigenarum bellicarum virtutum gloria se efferebat, Pompeium conferas: rebus eorum gestis facta Cæsaris palmam præripiunt. Alio enim majorem laudem consecutus est ob iniquitatem locorum in quibus bellum gessit; alio ob magnitudinem regionis, quam in potestatem redegit; alio ob multitudinem devictorum hostium, & robur; alio ob perfidiam & barbariem gentium subactarum; alio ob clementiam qua adversus domitos usus est; alio ob liberalitatem in commilitones; omnibus verò, ob multitudinem depugnatorũ prœliorum, occisorumque hostium. Non toto enim decennio in Gallia belligeratus, urbes octingentis plures cepit, populos trecentos subegit, cum ter millies millibus hostium congressus diversis præliis, trientem ejus summæ interfecit, reliquum vivos in potestatem redegit.

Militum ejus virtus.

Tanta verò militum benevolentia erga eum, tantum fuit XXIII
studium, ut qui alioquin in bello nihil reliquis præstarent, ii pro Cæsaris gloria invicti quodvis periculum adirent. Qualis fuit (exempli causa) Acilius, qui cùm Massiliensi naumachia in hostilem navim evasisset, dextera ei gladio amputata, sinistra manu clypeum tenuit, eoque facies hostium feriens, universos repulit, navique ipse potitus est. Et Cassius Scæva, qui in pugna ad Dyrrhachium oculum sagitta, humerum, itemque femur pilo confixus, exceptis scuto centum & triginta telorum ictibus, hostes vocavit, veluti se dediturus: accedentibusq; duobus, alterius brachium gladio abscidit, alterum in faciem percussum avertit, & ipse suorum auxi-

auxilio salvus evasit. In Britannia cùm primos centuriones in palustrem & aqua repletum locum ingressos adorirentur hostes: quidam Cæsarianus miles, ipso Cæsare pugnam spectante, per medios se proripuit: cùmque præclara fortitudinis facinora edidisset, fugientibus barbaris, ægrè ipse evadens, in lacũ sese conjecit, & summa cum difficultate natando partim, partim gradiendo cum amisso scuto transiit. Admirantibus eum suis, & magno eum gaudio clamoreque obviam prodeuntibus, ipse tristis admodũ & lacrymans Cæsari supplicavit, ut sibi veniam scuti amissi daret. In Africa Scipio navim Cæsaris cepit, inque ea quæstorem Granium Petronem: is cùm hostes reliquis inter se divisis, eum se salute donare dicerent: Cæsaris milites non accipere, sed dare salutem consuevisse
XXIV inquiens, seipsum gladio transegit. Hujusmodi autem spiritus militum, & animi ardores Cæsar ipse excitavit atque aluit: primùm honoribus & donis largiendis, ostendens non se sui luxus aut voluptatum causa bello divitias parare: sed eas opes tanquam communia virtutis præmia apud se recondi, ac tantum divitem ipsum in hoc esse, ut militibus pro meritis dare præmia possit. Deinde quod omnibus ultrò periculis se objiciebat, & nulli labori succumbebat. Et quidem ejus in periculis adeundis audaciam eo minus admirabantur, quod proficisci ab incredibili gloriæ cupiditate existimarent: laborum tolerantia, quos præter vires corporis sustinebat, stupefaciebat. Nam & corporis habitu tenui fuit, & alba mollique carne, & capite morboso, & comitiali morbo obnoxius: quod ei malũ Cordubæ primùm accidisse dicitur. Verùm ob invaletudinem Cæsar non mollitiei ansam arripuit, sed expeditionibus, difficilimis itineribus, tenuitate victus, sub dio agendo, morbum depellere, & corpus sanum tueri studebat. Plerunque in curru aut lectica dormiebat, simulque provehebatur, ut ne somnus quidem ociosus esset. Interdiu vehebatur circum castella, urbes, & castra, uno assidente puero, qui dictata ab ipso exciperet scribendo, uno-
XXV que à tergo milite cum gladio adstante. Adeò autem magna itinera faciebat, ut primam Roma expeditionem faciens, octavis castris ad Rhodanum pervenerit. Equitare ab ineunte ætate didicerat, ac se adsuefecerat, ut retrò abductis manibus & tergo applicatis summo impetu equum citaret. Ea verò expeditione exercuit se præterea, ut inter equitandum epistolas dictaret, idque duobus, & (ut Oppius ait) etiam pluribus diversas. Ferunt id quoque primũ omnium Cæsarem excogitasse, ut per literas cum amicis colloqueretur: quod coram eadem agere & urbis magnitudo, & negociorum multitudo non pateretur. Quàm tenui victu usus fuerit, argumento est, quod *Frugalitas.*
Mediolani apud hospitem suum Valerium Leonem cœnans, cùm is asparagum apposuisset, & pro oleo recenti conditum instillasset, ipse nihil moratus comedit, amicosque indignantes increpuit: Satis erat (inquiens) non vesci iis quæ displicerent: incivilis verò hominis est tantam rusticitatem arguere. In itinere aliquando vi tempesta-

pestatis in tugurium pauperis cujusdam compulsus, cùm nihil reperisset præter unum cubiculum vix uni recipiendo sufficiens, ad amicos dixit: Honestiora optimis, necessaria infirmissimis concedenda; idque cubiculum Oppio ad quietem concessit, ipse cum reliquis in vestibulo ostii dormivit. Enimverò, ut redeamus eò XXVI unde egressi sumus, primum bellum Gallicum ei contra Helvetios fuit & Tigurinos, qui cùm suas urbes numero duodecim, ac vicos quadringentos combussissent, per Galliam Romanis subditam procedebant, quemadmodum olim Cimbri ac Teutones, quibus neque audacia inferiores videbantur, & CCC. hominum millia erant, atque ex his XIX. millia ad pugnam apti. Tigurinos Labienus Cæsaris legatus apud Ararim flumen concidit. Helvetii autem Cæsarem, cùm is ad sociam quandam urbem exercitum adduceret, inopinatò sunt in itinere adorti. occupavit tamen in locum quendam natura munitum cum suis evadere. Ibi cùm colligeret & instrueret copias, & equus ei adduceretur: Hoc, inquit, utar ad insequendum victos hostes, nunc in eos eamus: simulque pedes irruit. Difficulter, & serò pulsis hostibus, plurimum laboris apud carros & castra eorum sustinuit, cùm non viri solum ibi, sed mulieres etiam & pueri usque ad mortem se defenderent, atque conciderentur: ita ut mediante demum nocte finis pugnandi fuerit. Insigni victoriæ pulcrius adjecit facinus, quod barbaros à pugna superstites ultra centum millia hominum, coegit, regionem quam reliquerant, repetere, urbesque à se crematas iterum colere. id autem eo consilio fecit, ne Germani eam regionem habitatoribus vacuam invaderent. Secundum bellum palam pro Gallis contra Germanos gessit: tametsi eorum regem Ariovistum Romæ prius socium populi Romani appellavisset. Erant autem intolerabiles Romanorum subditis vicini Germani, & capto tempore videbantur non contenti statu suarum rerum præsenti latius grassaturi, Galliamque invasuri. Videns autem Cæsar duces suos formidine captos, præsertim verò qui nobiles juvenes ipsum secuti erant, luxum scilicet & divitias in castris Cæsaris consecuturi: advocata concione, abire eos, neque invitos periculo se committere jussit, qui ita effœminati essent: se cum decima legione in hostes iturum, quod neque hostes Cimbris fortiores, neque se Mario deteriorem imperatorem duceret. Eam ob rem decima legio missis legatis gratias Cæsari egit: reliquæ suis obtrectantes ducibus repletæque alacritate unà multorum dierum iter Cæsarem secutæ sunt, donec ad vigesimum quintum ab hoste milliare pervenerunt, ac castramentati sunt. Audaciam Ariovisti ipse adventus Cæsaris nonnihil fregit: mirabatur enim Cæsaris confidentiam, qui ducere adversus Germanos (quibus ipse adventantibus fugam facturos Romanos speraverat) exercitum non veritus fuisset, inque suis castris trepidari sentiebat. Augerunt terrorem vaticinia mulierum sacrarum, quæ in vortices fluminum inspicientes, ex strepituq; & fluctuatione amnium futura præsa-

Bellum Helveticum.

Contra Germanos.

XXVII

XXVIII

præsagientes, pugnare eos ante novam Lunam vetabant. Quæ ut
sunt ad Cæsarem renunciata, Germanos quiescere videns, statuit
potius adoriri eos pugnam ita formidantes, quàm otiosus desidere,
dum tempus iis commodum appeteret. Itaque munitiones eorum
& colles quos insederant invasit, irritatosq; ut descenderent ad pu-
gnam permovit, fuditque eos, & ad Rhenum usque per CCC. stadia
insecutus, cadaveribus & spoliis omnem planiciem replevit, Ario-
visto cum paucis elapso, & Rhenum transvecto. Cæsa perhibent
XXIX LXXX. hominum millia. Inde exercitu in Sequanis in hybernis reli-
cto, ut rebus urbanis intendere animum posset, in Galliam Pado vi-
cinam profectus est, quæ & ipsa ad ejus provinciam pertinebat. Ru-
bicone enim amne Italia à Gallia cisalpina dividitur. Ibi cùm age-
ret, multitudinis ad se confluentis animos largiendo quæ peteban-
tur, aut spem ejus consequendi faciendo, neminemque à se cum re- *Belgicum*
pulsa dimittendo, sibi devinxit. Reliquo etiam belli tempore non *& Nervi-*
animadvertente Pompeio alternis, modò civium armis hostes, mo- *cum.*
dò pecuniis ab hoste captis cives in potestatem suam redegit. Post-
eaquam verò renunciatum est Belgas Gallorum potentissimos, &
qui tertiam totius Galliæ partem tenerent, contractis multis homi-
num armatorum millibus, bellum moliri, magna adversus eos ce-
leritate contendit, populantesque Romanis societate conjunctam
Galliam adortus, conferto agmine turpiter pugnantes fudit: tanta-
que affecit strage, ut ob cadaverum multitudinem Romanis transi-
tus per paludes altosque fluvios daretur. Ex his qui rebellaverant,
ad Oceanum accolentes omnes, ne tentato quidem prœlio, dedi-
XXX tionem fecerunt. Inde in Nervios Cæsar duxit omnium Gallorum
ferocissimos atque bellicosissimos. Hi cùm densissimas sylvas in-
colerent, medio cujusdam sylvæ & penetrali recessu liberis suis at-
que facultatibus repositis sexaginta millium multitudine Cæsarem
castra facientem, neque tum pugnam expectantem subitò invase-
runt, & fuso equitatu duodecimam septimamque legionem cir-
cumdederunt, centurionesque omnes interfecerunt. quod nisi Cæ-
sar ipse arrepto scuto per suos in primam aciem processisset, im-
petumque in barbaros dedisset, eoque in tali periculo constituto,
duodecima legio à tumulis decurrisset, ordinesque hostium dissi-
passet, nemo videtur ea die Romanus evasurus cædem fuisse. Nunc
Cæsaris audacia incitati, supra vires (ut dicitur) pugnantes, Ner-
vios non pepulêre quidem, sed resistentes propè occidione oc-
ciderunt: quippe de sexaginta millibus vix quingenti, de qua-
dringentis senatoribus tres cladi superfuerunt. Hæc cùm sena-
tui essent renunciata, quindecim dierum (quod pro nulla ante
unquam factum fuit victoria) decreta est supplicatio: nam & pe-
riculi magnitudinem tot populorum simul facta rebellio ostende-
bat, & victoriæ splendorem benevolentia erga Cæsarem augebat.
XXXI Ipse verò Gallicis rebus compositis, rursus circa Padum hyemabat,
ac rebus urbanis operam dabat. Non enim ii modò qui magistratus
pete-

petebant, ipso suppeditante pecunia populum corrumpebant, &
dignitates quas vellent consecuti, omnia quæ ad potentiam Cæsa-
ris conducerent augendam agebant: sed & ad eum plerique illu-
strissimorum amplissimorumq; virorum Lucam convenerunt, Pom-
peius, Crassus, Appius Sardiniæ præfectus, Nepos Hispaniæ pro-
consul; ita ut lictores ibi tum cxx. senatorii viri ducentis plures
fuerint. Inter eos ita conclusum est, ut Pompeius ac Crassus consu-
les constituerentur, Cæsari provincia in aliud quinquennium, &
pecunia ex ærario decerneretur. Quod quidem nemini cordato non
est visum absurdissimum, eos qui tantum à Cæsare pecuniæ acce-
pissent, senatui decernendæ ei, tanquam indigenti pecuniæ, autores
esse, aut invito potius gementique id extorquere decretum. Cato
tum aberat, quem isti de industria in Cyprum amandaverant. Favo-
nius autem, qui erat Catonis imitator, cùm in senatu diu frustra re-
clamasset, è curia se proripuit, & apud multitudinem magnis cla-
moribus questus est: cùm quidem nemo dicta ejus curaret, aliis
Pompeium & Crassum verentibus, aliis Cæsari, in quo ipsis erant
omnia, cupientibus. Cæsar postquàm in Galliam ad copias rediit, XXXII
magnum iis in regionibus bellum offendit, quòd duo magni Ger-
maniæ populi, Vsipetes & Tenchteri Rhenum habitationis quæ-
rendæ causa transiissent. De pugna cum his facta ipse in commen-
tariis scribit, eos cùm missis legatis inducias petiissent, in itinere
ex improviso equitatum ipsius (erant autem quinque millia Cæsa-
rianorum equitum) octingentis equitibus adortos in fugam ver-
tisse: misisse deinde iterum fallendi causa legatos, quos ipse deti-
nuerit, & exercitum in hostem duxerit, stoliditatem ratus fidem er-
ga homines ita infidos ac perjuros. Canusius quidem scribit, cùm
senatus victoriæ ejus causa supplicationem decerneret, Catonem
sententiam tulisse, dedendum esse barbaris Cæsarem, expiandam-
que urbis nomine violationem fœderum, vertendasque in sontem
execrationes. Cæsa autem fuerunt Germanorum CCCC. millia: eos
qui iterum trajecere, Sicambri exceperunt, Germanica gens. Hanc XXXIII
nactus ansam Cæsar, qui alioquin gloriæ studiosus primus cum e-
xercitu Rhenum transiisse dici cuperet, ponte Rhenum instravit,
quo maximè loco is & latus admodum est, & rapidus turgidusque,
ita ut trunci ac ligna secundo amne devecta pontis fulcra vehemen-
ter concuterent. Contrà hoc Cæsar sublicas ligneas validas & ro-
bustas objecit, flumini impactas, quibus vis undarum frangeretur:
pontemq; decem omninò diebus absolvit, opus fide superius. Tra-
ductis ea copiis, cùm nemo occurrere auderet, sed Suevi etiam,
quorum prima est inter Germanos laus, intra densas ac sylvis ob-
sitas convalles se recepissent: cùm duodeviginti dies in Germania
hostium regionem incendiis vastando, sociosque Romanorum con-
firmando exegisset, in Galliam rediit. Nobilis etiam conatus Bri- XXXIV
tannicæ expeditionis est. Primus enim cum classe occiduum Ocea-
num intravit, ac per Atlanticum mare copias ad bellum vexit, & in-
sulam

ſulam incredibilis magnitudinis, ac quæ permultis ſcriptoribus contendendi materiam præbuit, cùm quidam nihil niſi nomen eſſe eam putarent, occupare aggreſſus, Romanum imperium extra orbem terrarum propagavit. Bis ex oppoſita Gallia in eam inſulam trajecit: cùmque multis prœliis majora Britannis damna, quàm ſuis commoda attuliſſet (nihil enim fere erat, quod hominibus inopem & laborioſam vitam tolerantibus eriperet) non quali ſtatuerat exitu bellum finiit: ſed acceptis à rege obſidibus, & ſtipen-
XXXV dio imperato, ex inſula diſceſſit. In Galliam reverſus, literas accepit, quas nuncii fuerant ad ipſum in Britanniam delaturi: his amici eum certiorem de obitu Iuliæ filiæ Pompeio nuptæ faciebant, *Iuliæ mors.* quæ in partu perierat. Magnum is caſus Cæſari, magnum Pompeio dolorem attulit; amici autem perturbabantur, exiſtimantes vinculum, quod laborantem cæteroqui rempublicam in pace & concordia continebat, morte Iuliæ ruptum. nam & infans paucis poſt matrem diebus obiit. Iuliam quidem invitis tribunis populus in campum Martium detulit, ibique ſepeliit. Cùm verò Cæſar copias ſuas, magnas jam factas, in hyberna multa diviſiſſet, atque ipſe more ſuo in Italiam abiiſſet, omnia illicò Gallica bella recruduerunt: & Galli magnis cum exercitibus circumeuntes excindebant hyberna, oppugnabantque caſtra Romanorum. *Gallorum defectio.* Maxima & validiſſima pars rebellantiũ duce Ambiorige Cottam & Titurium cum ipſo exercitu necaverunt, Ciceronis hyberna ſexaginta hominum millibus obſederunt, ac tantum non expugnaverunt, Romanis omnibus conſauciatis, & virtute magis quàm viribus obſidionem ſufferentibus. Cæſar acceptis harum rerum nunciis, tametſi procul à ſuis abeſſet, ſtatim tamen eò converſus, ſeptem millibus militum contractis ad eripiendum periculo Ciceronem propera-
XXXVI vit. Hoſtes ejus adventu cognito, & contempta paucitate, obviam contendunt, tanquam ſublimem cum ſuis arrepturi Cæſarem. At Cæſar callidè ſubterfugere, locum nactus qui paucis adverſum multos pugnaturis eſſet commodus caſtra munire, ſuos prœlio abſtinere, vallum altius extrui, & portas obſtrui metu ſimulato jubere, ita ſe hoſtibus in contemptum adducere: donec eos palantes ſubitò adortus fudit, & magna clade affecit. Hoc factum pleraſque Gallorum qui in Belgico ſunt defectiones repreſſit, & ipſe per hyemem circum oppida paſſim proficiſcebatur, ac ne quid novarum rerum exiſteret obſervabat. nam in locum amiſſorum militum tres ei legiones Roma miſſæ advenerant, quarum duas de ſuis militibus ei Pompeius utendas dedit, tertia ex Gallia togata re-
XXXVII cens collecta fuit. Interim in diverſa procul parte defectio, cujus jam pridem inter bellicoſiſſimos & potentiſſimos homines jacta erant & alita ſemina, in maximum & periculoſiſſimum erupit bellum, confirmata ingentibus hominum valida ad militiam ætate copiis, & armis undique conductis, collatis in unum maximis opibus ac divitiis: ad hæc validæ urbes, & regiones difficilibus munitæ ac-

tuo à Thessalis habiti. omni humana virtutis prædicatione eminentiores ei decrevissent, magis adhuc benevolentiam suam in funere demonstraverunt. Traditum est enim eos, qui prœlio interfuerint, cognita ejus morte neque thoracem exuisse, neq; frænum equo detraxisse, neq; vulnus ligavisse antea, quàm armati adhuc & calentes circa illum, tanquam adhuc sentientem, hostilium spoliorũ acervos congererent, equorum bomas, & suos crines resecarent; inde in tabernacula plerique abierunt, & neque ignem accenderunt, neque cœnaverunt: tantumque in castris fuit silentiũ & tristicia, ut non victoria illos maxima & clarissima potitos, sed superatos & à tyranno in servitutem actos putares. Ex urbibus verò annunciata ejus cæde, præstò fuêre magistratus, cumque his pueri, adolescentes, sacerdotesque ad excipiendum cadaver trophæa, coronas, armaque aurea ferentes. Vt efferendum jam funus fuit, maximi natu de Thessalis progressi, à Thebanis petierunt, ut Thessalis solis sepeliendum Pelopidam concederent. Atque unus eorum: Beneficium, ait, à vobis petimus, ô socii, quod nobis tanta calamitate affectis decori tamẽ & solatio esse possit. Non enim vivum Pelopidam Thessali comitamur, neque sentienti honores meritos tribuimus: sed si tangere nobis mortuum liceat, ac nostra opera decoratum sepelire, existimabimus credere vos, quod persuasum habeamus, majus Thessalis quàm Thebanis malum accidisse. nam vos bono tantum duce, nos autem & hoc & libertate spoliati sumus. ut enim posthac ausimus à vobis ducem

Quæ splendidissima sepultura. petere, non reddito Pelopida? Concessum est hoc eis. Splendidius LXII quenquam sepeliri potuisse negant, quicunque splendorem non auro & purpura metiuntur: quomodo Philistus Dionysii funus usque ad miraculum extollit, tanquam magnæ tragœdiæ nimirum tyrannidis, theatricum exitum. Et Alexander Magnus, Hephæstion mortuo, non equos solum & mulos comis privavit, sed propugnacula quoque murorum dejecit, ut urbes specie tristi, perinde atque animalia crinibus nudata, lugere eum viderentur. Atqui hæc ita à dominis imperata, quæ uti multa proficiebantur, cum invidia eorum propter quos fiunt, & odio eorum qui coguntur, non honoris sunt, non benevolentiæ, sed barbarici fastus documentum, luxusque, ubi in vanas & nullius momenti res tantum studii & rei impenditur. At vir popularis extra patriam defunctus, neque uxore, neque liberis, neque propinquis præsentibus, nemine petente, nemine cogente à tot populis civitatibusque certatim elatus, ac comitatus, & coronatus, haud injuria pro eo conferi potuit, qui beatitatem perfectissi-

Mors beata. mam esset adeptus. Neque enim verum est, quod Æsopus dixit, fe- LXIII licium hominum mortem esse omnium gravissimum: ea verò omnium est beatissima, bonorum prosperos successus tuto statu collocans, fortunæque mutationi eos eximens. Rectius Laco, qui Dia-

Diagoræ felicitas. goram Olympicorum certaminum palma potitum, filiosq; Olympicis ludis coronatos videntem, & nepotes jam nactũ cernens, mori jussit: non enim posse fieri, ut in cœlum ascenderet. Et quidẽ nemo est,

est, opinor, qui omnes Olympicas victorias in unum collatas, unico Pelopidæ alicui certamini comparandas judicet: quæ plurima cùm obiisset ille ac confecisset feliciter, vita majori parte cum gloria & honore transacta, decimumtertiûm Bœotarches cum fortissimo facinore tyranni eversionem conjunges pro Thessalorum liber-
LXIV tate vitam profudit. Mors ejus etsi summum dolorem, plus tamen adhuc commodi attulit sociis. Thebani enim ea audita, nulla vindictæ mora interposita, confestim Malcita & Diogitone ducibus, septem millibus peditum, equitibusque septingentis profecti, Alexandrum (quem copiis amissis submittentem se inveniebant) Thessalis urbes suas reddere, Magnates, Phthiotas & Achivos missos facere, ac præsidia deducere, jurareque, se jussa Thebanorum imperiaque secuturum, coegerunt. His contenti fuêre Thebani: sed quã ab eo Pelopidæ nomine pœnam dii exegerunt, referam. Thebe uxor Alexandri, docta (ut memoravimus) primum à Pelopida, ne externum splendorem, apparatumq; tyrannidis metueret, præterea perfidiam ejus timens, crudelitatemq; odio habens, re cum fratribus suis Tisiphono, Pytholao, & Lycophrone composita, ita ei necem struxit.

Thebani mortem Pelopidæ ulciscuntur.

Alexander Thebes uxoris opera necatur.

LXV Ædes tyranni reliqua parte nocturnis excubiis custodiebantur: cubiculũ, in quo unà dormire solebant, in sublimi positum canis vinctus adservabat, omnibus terribilis, præter quàm tyranno & conjugi, atque uni servo qui eum alebat. Quo itaque tempore manus ei allatura erat Thebe, fratres interdiu in conclavi quodã propinquo occultatos habebat; sola autem pro more suo ad Alexandum jam dormientem ingressa, paulò post prodiit, servoq; ut canem abduceret mandavit: velle enim tyrannum tranquillè quiescere. Gradus quoque ne adscendentibus juvenibus streperent, lana constravit. Ita fratres strictis gladiis armatos adduxit, & ante ostium collocavit: ipsa ingressa, gladium, qui ad caput ejus pendebat, detraxit, ostenditque fratribus eo signo, virum somno detineri. Cùm vero ii perterrefacti cunctarentur, invecta in eos graviter, juravit, ni pergerent, se virum excitaturam, remque indicaturam: ita simul pudore, simul metu compulsi intraverunt. Ipsa cum lucerna ad lectum adstitit: juvenum alius pedes ejus tenuit, alius caput crinibus comprehensum reflexit, tertius gladio adacto occidit. Mors ea ejus celerior, quàm meruerat, videri queat: eo tamen, quod primus omnium tyrannorum, solusque à propria necatus est uxore, quodque cadaver mortui projectum à Pheræis, & conculcatum est, digna suis flagitiis passus judicari potest.

IN PELOPIDAM PLUTARCHI ANnotata ab interprete.

PElopidas Epaminendæ æqualis sociusque fuit, maximè Leuctrica pugna nobilis, qua Spartanis Thebani principatum Græciæ

obtinebat autem duas Hispanias, & Africam universam, quas missis legatis administrabat, ex ærario quotannis acceptis mille talentis exercitus alebat. Interim Cæsar per nuncios consulatum & provinciarum prorogationem petit. Ibi primùm tacente Pompe- XLIII jo Marcellus & Lentulus odio Cæsaris petitionem ejus impugnaverunt, necessariis dictis multa supervacanea addentes, quæ ad contumeliam ejus, injuriamque pertinerent. Nam & Novocomensibus, quam coloniam nuper in Galliam Cæsar deduxerat, jus civitatis ademerunt: & Marcellus consul unum senatorum ejus loci Romam profectum virgis cædi jussit, addens se eum ita insigniisse, ut cognosceret se Romanum non esse: abiret, ac Cæsari ostenderet. Cæsar post Marcelli hoc factum Gallicas divitias ubertim hauriendas iis qui in republica versarentur dedit: Curionem gravi ære alieno liberavit, qui tum tribunus plebis erat: Paulo consuli H. S. trecenties sexagies largitus est: ex qua pecunia is basilicam, nobile opus, foro adjecit, pro Fulvia extructum. Proinde Pompeius factionis Cæsarianæ metu palam ipse amicorum etiam adhibita opera egit, uti Cæsari successor mitteretur, misitque, qui milites ab eo reposcerent, quos ad Gallicum bellum ei utendos concesserat. Re- XLIV misit eos Cæsar, viritim CCL. denariis donatos. qui autem eos ad Pompeium reduxêre, ii apud vulgus sparsis de Cæsare sinistris rumoribus ipsum Pompeium inani spe productum corruperunt: desiderari eum à Cæsaris exercitu dicentes, & qui ob invidiam & vitia reipublicæ hîc vix suum locum teneat, ei paratas ibi esse copias: & simul atque Italiam attigissent, in ejus potestate futuras: adeo Cæsarem suis militibus ob continentes expeditiones invisum, & metu tyrannidis suspectum esse. His inflatus Pompeius, curam exercitus parandi dimisit, Cæsaremque inanibus decretis & sententiis, quas ille nihili faceret, oppugnare satis habuit. Ferunt sanè quendam tribunum militum adstantem curiæ, cùm audiret senatum Cæsari tempus imperii non prorogare, capulo gladii manu pulsato dixisse: At hic dabit. Veruntamen Cæsaris petitio splendidum XLV justitiæ prætextum habebat. Postulabat enim, ut tàm Pompeius quàm ipse ab armis discederent, & privati à civibus aliquid muneris peterent: & ostendebat qui se armis spoliarent, Pompeio imperium confirmantes, eos alterum tyrannidis accusando alteri tyrannidem parare. Has à Cæsare latas conditiones Curio apud populum proponens magno est acceptus applausu, & coronæ in eum tanquam athletam conjectæ. Antonius etiam tribunus plebis epistolam Cæsaris eadem de re allatam apud populum invitis consulibus recitavit. In senatu autem Scipio Pompeii socer sententiam tulit, ut Cæsar, nisi intra diem dictum ab armis discessisset, hostis judicaretur: Consulibus verò quærentibus, Pompeiusne dimittere exercitum juberetur, itemque an Cæsar? illud pauci admodum, hoc propè omnes censuerunt: cùm verò Antonius postularet, uti uterque imperio se abdicaret, ab universis assensum est. Vi tamen Sci-

Injuriæ in Cæsarem.

Eius largitiones.

Postulata.

pio

ὡς δ᾽ ὅ ποτε σαλίκεσσι λίνον περικυκλώσαντες
ἄνδρες ἀγρευτῆρες ——— *Lucanus lib.4.*
Sic tum dispositis attollat retia varris
Venator. &c.

Pollux libr. 5. cap. 3. σαλίδας & σαλιδώματα vocat, ut quidem in Aldino libro legitur.

Cap. 14. Is ad eam diem.) *Corrupit historiam Becarias, nescio quæ festa & solennes ludos* Thebanorum *commentus: cùm verba luculenter ostendant, Philidam domum suam ad eum diem tyrannos multò ante invitasse ad compotandum, scortis etiam promissis ὕπανδρα γύναια (omissum ab isto)* adulteræ *videntur. & in sacris quidem literis γυνὴ ὕπανδρος dicitur,* quæ marito est juncta, *Rom. 7. Cæterùm tota hæc Thebarum & libertatis ab exsulibus duce Pelopida recuperatæ historia, mira & copia & elegantia est à Plutarcho descripta eo in libro, cui titulus est De genio Socratis.*

Cap. 21. Tabernasque eorum qui hastas & gladios fabricebantur. *) τὰ περὶ οἰκίαν ἐργαστήρια, arbitror intelligi esse* tabernas operarias. *Neque enim vel ἐργαστήριον instrumentum Græce significat, (quod ἐργαλεῖον dicitur) vel δορύξοος* hastam, *aut μαχαιροποιός* mucronem, *sed* hastarum *vel* gladiorum fabrum. *Quæ cùm nemo non videat, quis non miretur versionem Becariæ, qui Thebanos non lanceis, sed furcis (ut apparet) non gladiis, sed verubus aut securibus domestico usui paratis, nulla necessitate compulsus armaverit?*

Cap. 30. Perrumpendi consilio omisso.*) ἐπεὶ δὲ τὴν διδομένην ἠγεῖτο. Illud διδομένην videtur aut mendosum esse, aut arguere mutilatum locum: quasi si fuisset hîc omissum διάστασιν ἐάσας, aut tale aliquid. Ego sensum utcunque me expressisse puto.*

Cap. 32. Curia curiæ.*) Est lib. Iliadis secund. 363. Φρῆτραι autem quam rectè societates vertantur, quid attinet dicere? Platonis dictum est in Sympos.*

Cap. 38. Menœceo Creontis. *) De hoc lege Phœnissas Euripidis, & de Macaria Heraclidas. Leonidæ historia ex Herodoto nostro, & aliis notissima, & de Themistoclis sacrificio supra in ejus vita res exposita.* De *Pherecyde non memini alibi legere, quin enim de Syro illo philosopho loquatur, obscurum non est. At pediculari morbo hunc periisse, Plinius lib. 4. Aelianus variæ historiæ 5. 2. Suidas, Laertius, aliiq; perhibuerunt. Cæterùm de impiis sacrificiis apud Euripidem est locus pulcerrimus in Iphigenia* Taurica, *verbis ipsius, quorum ultimus est versus, οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν.*

Cap. 40. Iuxta ac post se positi certo ordine milites.) *Est in Græco ζευγῖται καὶ ἐπιστάται.* Magistros & decanos *vertit Antonius: quod quid sit, non video. Equidem Latina vocabula, quibus explicem verba Græca, non succurrunt: fingere neque ausim neque fortassis commodè possim. Opinor autem, ζευγίτας dici, qui juxta alios positi; ἐπιστάτας, qui post alios collocati in acie, adsistentibus, vel ante se stantibus auxilium ferre, si usus ita ferret, jubebantur. ζυγὰ quidem*

dem paulò ante pro ordinibus aciei transversis, seu ab una parte in alteram pertinentibus posuit Plutarchus, de Gorgida & sacrâ cohorte loquens.

Cap. 45. Gestæ fuissent ** ut mulcta.) Locum in Græco mancum esse, facilè apparet: tametsi interpres id dissimulaverit, eoque sententiam confuderit. Sed mederi, nisi optimi libri alicujus præsidio, non possumus; nisi nostra pro Plutarchianis verba venditare, mederi sit.

Cap. 47. Ptolomæus ibi Alexandro.) Id est Ptolomæus Alorites cognomine (frater hujus Alexandri & Philippi, filius Amyntæ) qui deinde fratre necato regnum Macedoniæ obtinuit. Diodorum vide lib. 15.

Cap. 49. Perditum sceleribus hominem, & parricidam.) ἐξώλη καὶ μιαιφόνον. noster, immanem & sanguinolentum. Propriè autem μιαιφόνον dixit hîc homicidio flagitioso contaminatum: Polydorum enim Pheræum, Thessaliæ principem, fratrem suum, inter pocula veneno dato necaverat, inque ejus locum successerat, ut scribit Diodorus ibidem atque eò respicit Plutarchus.

Cap. 51. Animi magnitudinem, quippe mulier.) τὸ μὲν μέγεθος τοῦ εἴδους. Sic est male scriptum, pro ἤθους, idque animadvertisse Becarias videtur. Quod autem, κουρὰν juventutem effert, nescio qui fiat: tonsuram enim significat, & crines, ut hic, neque tam juvenis erat Pelopidas. Iasôn, ut hoc obiter dicam, frater Alexandri hujus fuit Thessaliæ princeps, ante Polydorum fratrem, à quo cæsus est. Diod. ibid.

Cap. 54. Spartamque Taygeti & Eurotæ finibus incluserit.) ὑπὸ τὸν γέταν, καὶ τὸν εὐρώταν, Inter Getam & Eurotam, interpres. Qui Getam loci nomen in Laconica aut etiam tota Peloponneso agnoscat, autorem nullum esse novi: neque verò fines Lacedæmoniorum obscuros & ignobiles nominari consentaneum esse potest. Superest, ut in voce γέταν mendum esse affirmem: cui facile mederi potuimus ex Geographiæ autoritate. Est enim mons Taygetus in Laconicæ finibus à Messenia eam dirimens, nobilis apud Græcos Latinosque cujuscunque generis scriptores. Arctos itaque limites civitatis Spartanæ indicat, quam ab occiduo latere mons Taygetus, ab ortu Eurotas amnis terminarent: cùm latus Austrinum Arcadia, Boreale mari claudatur. Ergo in locum verbi γέταν. ταΰγετον restituo. Nam de varia hujus vocis terminatione & inclinatione, hoc loco dicendum non erat.

Cap. 56. Et stratores famulos.) στρώτας θεράποντας. Strotas servos habet Becarias. & quidem annotator ille seu corrector in margine allegarat ex Suida, στρῶτες ἔθνος: id est Strotes nomen gentis. Ego autem tametsi haud sum ignarus, posse στρώτης (si præsertim ω scribas) dici pro στρωίτης, quod gentile est urbis Africæ, quæ στρωὴ Stroa appellatur apud Stephanum Byzantium ex Hecatæo; non video tamen, quei huc aliquid tale quadret. Neque animadvertit corrector

ab eoque benignè acceptus. iterum ad Pompeium profugit. Hæc
Romam renunciata, hominum animos delinivere, ita ut multi se
LII à fuga in Vrbem reciperent. Cæsar Domitianis militibus,& quos-
cunque alios per oppida Pompeii nomine conductos deprehendit,
in suam potestatem redactis, magnis jam auctus copiis, & terribi-
lis, adversus ipsum contendit Pompeium. Sed is adventum ejus
haud quaquam præstolatus, præmissis Dyrrhacchium cum exerci-
tu consulibus, Brundusium fugit: & paulo post Cæsare eo inse-
quente inde solvit: quæ singulatim omnia in vita ejus perseque-
mur. Cæsaris autem Pompeium statim insequendi consilium penu-
ria navium impediit. Redacta in potestatem suam spacio dierum
LX. universa absque prœlio aut sanguine Italia, Romam venit. Ibi
cùm res expectatione sua pacatiores offendisset, compluresque se-
natores, hos benigno sermone, popularique compellavit, hortatus-
que est ut ad Pompeium legatos de pace tolerabilibus conditioni-
bus componenda mitterent: nemo tamen obtemperavit, sive quod
Pompeium à se desertum metuerent, seu quod præter animi sen-
LIII tentiam simulari hæc à Cæsare putarent. Metello autem tribuno
plebis pecuniam ex ærario auferre prohibenti Cæsar, legesque præ-
tendenti: Non, inquit, idem est armorum atque legum tempus. tu,
si tibi quæ geruntur displicent, hinc te age: non enim libertatem di-
cendi bellum admittit: ubi arma deposuero, & bellum composi-
tum erit tunc redibis, si libet, & popularia ista perorabis. Et hæc e-
go tibi dico, de meo decedens jure: meus enim tu es, & omnes
quos de adversa factione cepi. Hoc locutus, ad ærarium perrexit:
cùmque claves nusquam inveniret, accitis fabris fores effringi jus-
sit. Ibi rursus instantem Metellum, & à nonnullis laudatum, inter-
fecturum se, nisi finem obturbandi fecisset, seriò minatus est, ad-
dens: Haud quidem te, ô adolescentule, fallit, difficilius mihi hoc
dictu esse quam factu. Id dictum fecit, ut & Metellus perterritus di-
scederet, & reliqua Cæsari facilius ac celerius, quibus ad bellum o-
LIV pus erat, subministrarentur. Proinde in Hispaniam expeditionē fe-
cit, quod statuisset primò Afranium & Varronem legatos Pompeii
inde profligare, provinciaq; ea & copiis potitus, ac nullo à tergo re-
licto hoste, ita demum Pompeium persequi. Eo in bello cùm & insi-
diis sæpe potitus, in discrimen vitæ venisset, & exercitus ejus fame
præsertim laborasset: tamen insequendi, provocandi, & munitioni-
bus circumveniendi hostes non ante finem fecit, quàm castra eo-
rum & exercitum caperet, ducibus ad Pompeium fuga se confe-
rentibus. Reversum inde Romam Piso socer ejus hortatus est, uti
ad Pompeium pacis contrahendæ causa legatos mitteret: Isauricus
autem Cæsaris studio ductus contradixit. Cæsar ex eo dictator
constitutus à senatu, exules reduxit, & à Sylla proscriptorum libe-
ris petitionem magistratuum concessit, debitoresque fœnorum
quadam diminutione sublevavit, alia id genus haud multa egit, in-
tra diem undecimum dictatura se abdicavit, consulque cum Ser-
vilio

Cæsaris Roma potiti acta.

Dicta[illegible] & II. co[illegible] latus.

vilio Isaurico à seipso factus, bellum prosecutus est. Relicto in LV itinere reliquo propter festinationem exercitu, cum sexcentis delectis equitibus, & quinque legionibus circa brumam atque Ianuarii initium (quem mensem Athenienses Poseideonem videntur appellare) mari se commisit, Ionio transmisso Oricum & Apolloniam cepit: inde naves remisit Brundusium, ad reliquam exercitus partem transfretandam. Hi dum essent adhuc in itinere, ut quorum jam ætate corpora languescerent, animique præ multitudine bellorum deficerent, Cæsarem incusabant: Quis tandem (dicebant) ei finis erit nos circumducendi, & nobis quasi omnis laborum sensus animæque expertibus utendi? At enim & ferrum crebris ictibus retusum est, & clypeo thoracive tam longo tempore quænam fuit quies? Saltem ex vulneribus Cæsar intelligeret se mortalibus imperare nobis, & doloribus mortique obnoxiis. At is ea anni ventorumque tempestate mari incumbente, quam ne Deus aliquis superare vi queat, audacter in aperta nos pericula conjicit, tanquam si non insequeretur, sed fugeret hostes. Hæc illi dictitantes lento gradu Brundusium profecti sunt. Sed ut eò pervenerunt, & evectum jam ante Cæsarem senserunt, statim mutata sententia seipsos culpavêre, imperatoris proditores sese vocantes: duces quoque incusaverunt, qui non celerius duxissent. Porrò autem in promontoriis sedentes, mare & Epirum prospectabant, naves operientes quibus ad imperatorem transveherentur. Interim Cæsar Apolloniæ cùm LVI non satis haberet secum copiarum, morante ea, de qua modò retulimus, exercitus parte, summa solicitudine & dolore percitus, rem gravissimā aggressus est. Navi quæ duodecim remis ageretur clam omnibus conscensa, statuit Brundusium trajicere, cùm tantis classibus mare hostes obtinerent. Itaque noctu servili veste occultatus in eam se contulit, & tanquam extremæ sortis homo quietus decubuit, Anioque flumine est ad mare devectus. Auram matutinam, quæ apud ostia amnis procul repulsis undis tranquillitatem solebat efficere, fortè tum ventus qui ab alto vehemens eam noctem tenuerat, extinxerat: ita ut ob æstum maris undantis, fluctusque occurentes incitatus fluvius & exasperatus, magno cum strepitu & gravibus retrò aversus procellis nulla vi à gubernatore superari posset, isque jam nautas retrò avertere navim juberet. Hîc Cæsar re cognita seipsum aperuit, manumque gubernatoris viso eo obstupefacti apprehendens; Agedum, inquit, bone vir audacter perge, neque time quicquam: Cæsarem vehis, & Cæsaris unà fortunā. Nautæ illicò tempestatis obliti, remis insurrexêre, omnique conatu adversus vim amnis laborarunt. postquàm frustra omnis labor fuit, navisque in ipsis ostiis multa aqua recepta periclitata est, invitus admodum Cæsar rectori ut cursum converteret concessit. Redeun- LVII ti catervatim obvios se dedere milites, graviter conquerentes, quod non vel cum solis ipsis se vincere posse existimasset, sed quasi præsentibus diffideret, ita se ob absentes angeret, tantumque discriminis

Tractus Ionij maris.

Audax Cæsaris facinus.

nis adiret. Mox & Antonius cum exercitu à Brundusio transvectus
adfuit. Exinde Cæsar confirmata fiducia, Pompeium castra com-
modo loco habentem, & terra marique commeatu subvecto instru-
ctum ad pugnam provocavit: cùm ipse neque initio abundè necessa-
riorum haberet, & postmodò gravissima premeretur inopia. Quip-
pe radicem quandam effodiebant milites, concisamq; & lacte sub- *Penuria.*
actam comedebant. Quin & aliquando confectis ex ea panibus, ad
excubias hostium accurrentes, intrò eos conjecerunt, dicentes se à
Pompeij obsidione non discessuros, dum terra esset hujusmodi ra-
dices productura. Pompeius neque panes istos, neque sermones
efferri ad vulgus militum passus est: etenim Cæsarianorum ferita-
LVIII tem & extremam tolerantiam formidabat. Semper autem lævia
prœlia ad munitiones Pompeianas sunt commissa: & Cæsar, cùm
semper discessisset superior, semel exercitu ipsius fuso propè ipsa
castra amisit: nemo enim mansit in iis Pompeio irruente, sed & fos-
sæ cadaveribus impletæ,& apud ipsum vallum munitionesque effu-
se fugientes cæsi sunt. Et Cæsar cùm obvium se offerens fugam in- *Cæsar victus ad Dyrrhachium.*
hibere conaretur, nihil egit aliud, nisi ut signiferi signa ipso appre-
hendente abjicerent: de quibus duo & triginta ab hostibus capta
sunt. Atque ipse Cæsar levi tum momento morti ereptus est. Et-
enim magno cuidam & robusto viro juxta se fugienti manum inji-
ciens, manere & in hostem se vertere jubebat. is totus, ut fit in gra-
vi periculo, perturbatus, gladio ictum ei intentavit: ac ferisset,ni-
si armiger Cæsaris brachium ei amputare occupasset. Adeò quidem
tum de suis rebus desperavit, ut cùm Pompeius sive metu, sive fato
operi tanto finem non imposuisset, sed hostibus ex fuga in castra
inclusis abduxisset, discedens amicis suis dixerit: Hodie penes ho-
LIX stem fuisset victoria, si vincentem habuissent. Noctem verò eam
omnium acerbissimam exegit Cæsar in tentorio decumbens,gravis-
simis cogitationibus vexatus, quod rem male gessisset: qui cùm ad
vicinas locupletes regiones, urbesq; divites Macedoniæ ac Thessa-
liæ bellum potuisset avertere, ad mare, quod totum in hostium po-
testate erat, desidere maluisset, oppugnatus veriùs commeatuum
penuria quàm armis oppugnans. Tandem præsentibus difficultati-
bus compulsus castra movit eo consilio, ut in Macedoniam contra
Scipionem duceret: sperans se aut Pompeium eò pertracturum,ubi
commeatu à mari destitutus cogeretur pugnare, aut Scipionem à
sociis desertum oppressurum. Hæc Cæsaris discessio Pompeianos
milites ducesque excitavit, ut victum fugientemque Cæsarem in-
sequi juberent. Ipse enim Pompeius in discrimen pugnæ mittere
summam rerum quàm maximè cavebat, optimèque ad ducendum
bellum paratus,cunctando atterere & conficere hostem,cujus haud
LX diu vigere possent copiæ, cupiebat. Quod enim in Cæsaris exer-
citu erat pugnacissimum,id peritia & incomparabili audacia prædi-
tum ad certamina obeunda, ad oberrandum, & castra mutandum,
& oppugnandum,& excubandum propter senectutem defatigatum

 animum

animum despondebat: ita ut confectis corporibus alacritas etiam eos in obeundis laboribus deficeret. Sed præter hæc lues etiam pestilens ferebatur in castris Cæsaris grassari, coorta ex victus vitiositate: & in summa, neque à pecunia, neque à commeatu instructus Cæsar, brevi videbatur temporis spacio ultrò confectum iri. Eas ob causas Pompeium à pugna abhorrentem, unus Cato laudabat, eò quod civibus parceret: quippe hic etiam velato vultu lacrymans discesserat, cùm hostium cadavera, qui ad mille in acie ceciderant, conspexisset. Cæteri omnes Pompeium, quod pugnam subterfugeret, culpaverunt, irritaveruntque, Agamemnonem, & regem regum appellantes: quod imperium deponere nollet, sed tot principes à se pendere, & ad tentorium suum commeare gauderet. Et Favonius Catonis dicacitatem æmulans, insani in morem quiritabatur, si propter Pompeij unius imperium ne isto quidem anno Tusculanis ficubus vesci liceret. Afranius etiam, qui recens ex Hispania re male gesta advenerat, & male audiebat, quod accepta pecunia prodidisse exercitum putaretur, tum interrogabat: Ecquid non pugnaret Pompeius adversus emptorem illum provinciarum. His omnibus præter animi sui voluntatem compulsus Pompeius, pugnę conferendę causa Cæsarem est insecutus. Cæsari iter perdifficile fuit, nemine commeatum præbente, omnibusque eum ob acceptam nuper cladem despicientibus. Sed ut Gomphos Thessalicum oppidum cepit, non alimenta modò exercitui paravit, verùm etiam morbo eos insperato quodammodo liberavit. Vino enim in cujus magnam inciderant copiam, abundè hausto milites, commessati deinde per viam atque bacchati, habitu corporis immutato affectum priorem discusserunt. Postquam in Pharsalia uterque castra fecit, Pompeius ad id consilii, quod primum intenderat, revolutus est: territus præterea ostentis parum felicibus, & quod secundum quietem plausu se P. R. in theatro excipi imaginatus esset. At sociis ejus tantum erat confidentiæ, adeoque spem victoriæ animis jam perceperant, ut de Cæsaris pontificatu Domitius, Spinther, & Scipio contenderent: multique Romam mitterentur, qui ædes consulatum & præturam ambientibus idoneas conducerent atque occuparent, veluti statim confecto bello magistratus gesturis: maximè omnium equites ferociebant, pugnamque expetebant, & armorum mirifico splendore ornati, & equis bene saginatis instructi, & pulcritudine sua superbi, Cæsarianosque præ paucitate (nam septem millia Pompeio, mille tantum Cæsari erant) contemnentes. Ne pedestribus quidem copiis hostem Cæsar æquabat: quippe XXII. millia, Pompeianorum XLV. millibus opponebat. Cæsar advocatis in concionem militibus, Cornificium cum duabus legionibus appropinquare, quindecim cohortes cum Caleno circum Megara & Athenas versari ostendit: & interrogavit, illorumne adventum expectare, an absque his prœlium committi vellent? Illi sublato clamore poposcerunt, uti ne moram injiceret, sed id omni arte atque consilio potius ageret,

LXI (margin, beside "bus præter animi sui voluntatem")
LXII (margin, beside "erat confidentiæ")
LXIII (margin, beside "litibus, Cornificium")

ret, ut hostem ad pugnam eliceret. Lustranti deinde exercitum Cæsari, primamque immolanti hostiam aruspex statim dixit, hoc triduo pugna cum hoste decretum iri. Quærenti porrò, numnam aliquod victoriæ signum in extis conspiceret: Tu, inquit, rectius quàm ego, tibi responderis. magnam enim Dii status rerum tuarum in diversam partem portendunt mutationem. itaque si in præsentia res tuas existimas bono esse loco, adversam fortunam: sin afflictas censes, meliorem spera. *Ostenta.*

LXIV Ea nocte, quæ pugnam præcessit, cùm excubias ipse inspiceret, fax cœlestis ignis conspecta est, quæ cùm super castra ejus splendida & flammea ferretur, in Pompeij castra decumbere videbatur. Matutina etiam vigilia Panicum terrorem in castris hostium extitisse senserunt. Neque verò pugnam eo die futuram Cæsar sperabat, sed castra veluti ad Scotusam profecturus movebat: cùm jam detensis tabernaculis exploratores equis ad ipsum advecti, hostes ad pugnam descendere annunciarunt. Quo nuncio vehementer gavisus, Deos comprecatus est, triplicemque instruxit aciem: mediam Domitio Calvino commisit, Antonio sinistrum cornu, dextrum ipse tenuit, decimæ legionis præsidio pugnam initurus. Contra hoc equites hostium objectos videns, eorumque splendorem & multitudinem metuens, occultè ab extremis ordinibus ad se cohortes sex subire, & post dextrum cornu adstare jussit, mandato quid agerent hostibus irruentibus. Pompeius dextrum cornu, alterum Domitius, mediam aciem Scipio Pompeij socer ducebat, equitatus universus ad sinistrum cornu coiverat, spe dextri hostium cornu circumveniendi, magnamq; apud eorum ducem fugam stragemque edendi: non enim impetum hunc tot equitum à pedestri acie posse sufferri, sed perruptum statim prostratumq; iri putabant. *Pugna Pharsalica descriptio.*

LXV Cùm jam congressus signum essent daturi, Pompeius stare suos in procinctu jussit, servatisque ordinibus hostium incursum excipere, donec ii intra pili conjectum venissent. In quo eum Cæsar peccasse ait, neque animadvertisse, initio pugnæ impetus vehementiam cursu augeri, & cum ictibus robur addere, tum animi fervorem quasi exagitatum inflammare. Ipse jam aciem commoturus, & ad rem gerendam accessurus, quendam primipili ducem hominem fidum sibi & belli peritum primùm omnium videt suos cohortantem, & ad fortitudinem instigantem. hunc nominatim compellans: Quid, ait, spei Cai Crastine, quid fiduciæ habemus? Tum Crastinus manum intendens, contenta voce: Vincemus, inquit, ô Cæsar præclarè: me quidē aut vivum, aut mortuum hodie laudabis. Hęc locutus, primus omnium cum cxx. militibus quos secum habebat, cursu in hostes latus est. primisque dissipatis, cùm magna cæde ac vi pergeret, ense per os trajecto, ita ut mucro supra occiput exiret, obtruncatur.

LXVI Hoc modo pugna inter pedites in medio, & à cornibus etiam commissa, Pompeiani equites turmas suas confidenter ad circundandum dextrum hostium cornu explicant. Qui antequam impetum darent, à Cæsare cohortes procurrunt, non, ut alioquin sole-

solebant, pila eminus conjicientes neq; suras aut femora cominus ferientes; sed in ora & facies ictus intentantes. ita enim Cæsar eos docuerat, sperans homines qui in bello atque inter vulnera haud diu egissent, juvenes & forma florentes, maximè hujusmodi vulnerum metu cessuros, ac cùm præsens periculum, tum mansuram in posterum deformitatem fugituros: neque id abs re fuit. Non enim sustinuerunt volitantia pila, ferrumque ante oculos obversans, sed faciei suæ quisque timens, averterunt sese, & texerunt: tandemque, ita perturbatis ordinibus in fugam versi sunt, turpissimę summam rei pessundantes. Statim enim qui hos vicerant, peditibus circumfusi à tergo eos invaserunt. At verò Pompeius ut ab altero cornu LX
dissipatos vidit equites, non jam idem qui prius, neque se Pom- VII
peium esse Magnum recordans, verùm ejus similis, cui Dii sanam eripuissent mentem, aut clade divinitus illata obstupefactus, tacitus in tentorium suum abiit, ibique eventum expectans sedit, donec omni ipsius exercitu fuso, castra etiam ipsa adorti sunt hostes, & cum custodibus pugnaverunt. Ibi demum veluti mente captus, hoc unum (ut ajunt) fatus: Ergone etiam ad castra? paludamento posito fugæ aptam vestem sumpsit, & è castris elapsus est. Qua deinde fortuna usus sit, utque seipsum Ægyptiis in manus dans, ab iis sit interfectus, in ejus vita ostendimus. Cæsar castra hostium ingressus cùm hostium cadavera inspexisset, & alios qui necarentur, gemitu edito: Hoc, inquit, ergo voluerunt, ad eam me necessitatem compulerunt? scilicet ut C. Cæsar qui maxima bella feliciter confecissem, dimisso exercitu condemnarer. Hæc Asinius Pollio Latinè tum Cæsarem pronunciasse, pòst autem Græcè scripsisse ait: & addit, plerosque servos fuisse eos, qui in castrorum expugnatione cecide rint: milites haud plures sex millibus periisse. Plerosque peditum LX
captorum Cæsar in suas legiones immiscuit. Multis etiam illustri- VIII
bus viris impunitatem concessit, inter quos & Brutus fuit, à quo deinde occisus est. fertur graviter doluisse, cùm is nusquam inveniretur: & cùm incolumis ad se adduceretur, magnopere gavisus esse. Multis verò prodigiis ea victoria est præmonstrata: quorum id, quod Trallibus evenisse narrant, illustrissimum est. Ibi in templo victorię statua Cæsaris posita erat, loco circum solido & natura, & lapidibus instrato pavimento, inde tamen iis diebus juxta fundum statuæ palma enata est. Patavii autem C. Cornelius, Livii historici civis & familiaris, divinandi scientia nobilis, cùm eo die, quo depugnatum est, auguria observaret, primò tempus ipsum (ut testatur Livius) pugnæ notavit, iisque qui aderant dixit: Iam rem confici, prœliumque committi: deinde ad observanda signa iterum conversus, iis perspectis divino quodam furore afflatus exiluit, vociferans: Vincis ô Cæsar: & iis qui intererant attonitis, coronam capiti detraxit, sacramento se obstringens, non ante se eam resumturum, quàm artem exitus comprobasset. Hæc ita acta esse Livius affirmat. Cæsar victoriæ ergò Thessalis libertate donatis, Pompeium insequi LXIX
instititit.

Cæsaris victoriæ clementia.

Signa ante victoriam.

institit. Cùm in Asiam pervenisset, Cnidios in gratiam Theopompi, ejus, qui fabulas conscripsit, liberos reddidit: omnibusque Asiæ habitatoribus tertiam tributi partem remisit. Alexandriam Pompeio jam mortuo venit, ibique Theodotum caput illius offerentem aversatus, accepto sigillo ejus illacrymavit: omnes autem socios ejus & familiares qui per eam regionem errantes capti essent, adscivit sibi, ac beneficiis ornavit. scribensque ad amicos Romam, hunc se dixit fructum victoriæ amplissimum dulcissimumque ferre, quod semper aliquos eorum civium, qui arma contra ipsum tulissent, ser-
LXX vare sibi daretur. Bellum verò Alexandrinum quidam ab eo nulla necessitate susceptum, sed ob amorem Cleopatræ cum infamiam simul & gravia pericula ista adiisse dicunt: quidam in regios administros culpam conferunt, Photinum præcipuè, qui potentissimus omnium, nuper Pompeio cædem paraverat, Cleopatram regno ejecerat, ac tum Cæsari occultè exitium struebat. quam fuisse Cæsari causam perhibent, ut insidiarum evitandarũ gratia noctes compotando exigere inciperet. Et quidem palam intolerabilis erat Photinus, multa in Cæsaris invidiam contumeliamque dicens ac faciens. Milites enim cùm iis pessimum vetustissimumque dimetiretur frumentum, ferre jussit & boni consulere, quod de alieno ederent: ad cœnas ligneis utebatur tantum & fictilibus vasis, cætera Cæsarem pignoris loca habere dicens. Debuerat autem pater ejus qui tum rex erat Cæsari septingenties sestertiûm, & tum Cæsar reliquum ejus summæ liberis ejus donabat, quadringenties solum petebat ad alendum exercitum, Photinus eum in præsentia abire, & magna sua negotia persequi jubebat: pòst eum cum gratiarum relatione debitum recepturum. Cæsar se nihil omninò Ægyptiis consiliariis opus habere respondit: & occultè Cleopatram ad se ex agro accivit.

Belli Alexandrini historia.

LXXI Hæc cum uno suorum amicorum Apollodoro Siculo in lembum ingressa, jam nocte ingruente ad regiam pervenit, cùmque latere aliter non posset, in longum porrecta stragulo se illigari ab Apollodoro, atque ita ad Cæsarem per fores apportari passa est. Hac primùm Cleopatræ techna captus ac protervitate traditur Cæsar: victus deinde suavitate consuetudinis ejus & jucunditate, in gratiam fratris eam restituit, ita ut unà regnaret. Facta hac compositione, cùm frequenti omnes convivio interessent, tonsor Cæsaris, ut erat hominum timidissimus, ideoque curiosè omnia explorabat & clanculum auscultabat, ab Achilla exercituum præfecto, & Photino eunucho insidias strui Cæsari percepit, indiciumque rei detulit. Cæ-
LXXII sar cœnaculum præsidio cinxit, & Photinum necavit. At Achillas fuga in castra elapsus difficillimum ei bellum intulit, parva manu contra ingentes copias, inque tanta urbe id sustinere coacto. Primum periculum fuit, quod aqua prohibebatur, aquæ ductibus hostium opera obstructis. Alterum, quod exitium classis coactus est incendio amoliri, quod à navali grassatum magnam etiam bibliothecam absumpsit. Tertium fuit, cùm apud Pharum commissa pugna

gua ab aggere in lembum desiluit, suisque pugnantibus auxilium tulit: multis verò Ægyptiorum navibus potitus, in mare seipsum conjecit, magnoque cum labore enatavit, lembo, in quo fuerat, ab hostibus statim submerso. Ferunt eum tunc libellos multos manu altera tenuisse, eosq; tametsi & mergeretur & telis impeteretur, non dimisisse, verùm una manu supra aquam extulisse, altera natasse. Ad extremum rege ad hostes digresso, prœlium commisit, & multis dejectis, ipsoque etiam rege (incertum quo modo) de medio sublato vicit. Cleopatram inde Ægypti reginam constituit, quæ paulo post filium ex eo peperit, quem Alexandrini Cæsarionem appellaverunt. Ipse statim ab eo bello in Syriam profectus Asiam in- LXX

Pharnaces à Cæsare victus.

de peragravit. Ibi ei nunciatum est, Domitium à Pharnace Mithri- III
datis filio victum ex Ponto cum paucis profugisse, Pharnacen victoriam insatiabili cupiditate subsecutum, jam Bithynia & Cappadocia occupatis majorem Armeniam appetere, omnesque in illis partibus reges principesque ad defectionem pertrahere. Adversus hunc illicò tribus cum legionibus profectus, apud urbem Zelam ingenti prœlio facto exercitum ejus occidione delevit, ipsumque Ponto expulit. Celeritatem ejus victoriæ Romam nuncians, ad Amintium suorum quendam amicorum, ita scripsit: *Veni, Vidi, Vici.* quæ voces eo ipso, quod similiter desinunt, brevitati indicandæ haud parum congruunt. Secundum hæc in Italiam trajecit, Romamque venit, in fine anni ejus, quo dictator iterum creatus fuerat: cùm quidem nunquam antea annua fuisset dictatura. Ad insequentem annum consul creatus est. Male autem audivit, quod LXX

Querela de Cæsare.

milites, cùm ii per seditionem duos prætorios viros Galbam & Co- IV
sconium interfecissent, verbis tantum increpavit ita, uti pro militibus *Quirites* appellaret: iisque viritim mille denarios, & multum agri in Italia distribuit. Vitio ei dabatur etiam Dolabellæ insania, Amintii avaritia, & Cornificii Antoniique temulentia, qui domum Pompeianam, tanquam haud satis latè in ea posset habitare, demoliebatur atque mutabat. hæc enim Romanis erant molesta. Cæsar tametsi neque ignoraret, neque probaret, tamen quia ad institutum suum iis necessariò uteretur administris, connivebat.

Bellum Africum contra Scipionem & Catonem.

Interim Cato & Scipio à Pharsalica pugna in Africam delati, auxilio regis Iubæ magnas contraxerant copias. Adversum hos expeditionem faciens Cæsar, brumæ tempore in Siciliam trajecit, utque suis spem omnem cunctationis præcideret ducibus, in littore suum posuit prætorium. Ventum nactus idoneum, cum tribus peditum millibus, & paucis equitibus in Africam transmisit: hisque expositis, metuens majoribus suis copiis clam rursum avectus, eas jam transfretantes offendit, inque castra deduxit. Cæterùm audito ho- LXXV
stes antiquo oraculo quodam fretos esse, quo Scipionis genus semper rem in Africam obtenturū prædiceretur: Scipionem quendam Sallutionem cognomento, Africanorum genere ortum, sed hominem alioqui contemptum & abjectum, in prœliis primo loco, tanquam

quam ducem constituit, & sæpe invadere hostem; ac conserere manus coegit: incertum an hostium imperatorem Scipionem per jocum flocci faciendi gratia, an verò oraculi sibi vindicandi causa. Cæsariani & frumenti, & pabuli affligebantur penuria, cogebanturque jumentis algam marinam salsugine abluta porrigere, condimenti loco parum graminis admiscentes. Numidæ enim celeres, multique simul identidem irruebant, & agris potiebantur. Quodam etiam tempore, cùm Cæsaris equites ociosi Afrum quendam saltantem simul & tibia canentem, ita uti admirationem mereretur, spectarent, eique intenti oblectationi equos pueris commisissent: Numidæ subitò circumfusi bonam eorum partem occiderunt, reliquos effusè ad castra fugientes insecuti eodem impetu irruperunt. quod nisi Cæsar ipse, cumque eo Asinius Pollio ex castris auxilium suis tulissent, eorumq; fugam inhibuissent, actum utique de eo bello fuisset. Iterum deinde alio prœlio superiores hostes fuerunt: cùm quidem Cæsar aquiliferum fugientem fertur collo correptum ob-

LXXVI vertisse, ac dixisse: Hîc sunt hostes. Scipio sanè his successibus elatus, statuit prœlio rem committere: relictoq; seorsim Afranio, seorsim Iuba, castra haud procul habentibus super paludem propè urbem Thapsacum castris munitionem erexit, quæ omnibus ad pugnam ituris arcis & refugii loco esset. Hoc illo agente Cæsar superatis incredibili celeritate sylvestribus ac difficillimis ob perplexitatem itinerum locis, exercitum ejus partim cinxit, partim à fronte adortus est. Eo fuso, impetum successus prosperi sequens, continuò Afranii castra capit, confestim etiam Numidica, dilapso fuga Iuba, diripit. Ita exigua unius diei parte trinis est potitus hostium castris, ac suorum non omninò quinquaginta amissis, hostium L. millia delevit. Quidam eum rei gestæ interfuisse negant: sed cum jam ordines instrueret, correptum solito morbo tradunt, idque eum sensisse, ac priusquàm penitus omnibus sensibus caperetur, cùm jam inciperet tremere, in quoddam vicinum castellum abductum fuisse,

LXXVII atque ibi acquievisse. Qui ex pugna fugerant, consulares & prætorii viri, multi capti mortem sibi consciverunt: permulti ad Cæsarem adducti, jussu ejus necati sunt. Catonem autem vivum in potestatem suam redigere quàm maximè cupiens, ad Vticam properè accessit, *Catonis interitus.* quam is urbem custodia tenens, prœlio non interfuerat. Vt verò de morte ejus, quam is sibi ipse attulerat, cognovit, haud dissimulavit graviter id se ferre: tametsi cur ita, non constat. dixit quidem: Invideo tibi mortem tuam ô Cato, quando tu etiam mihi salutem tuam invidisti. Sanè oratio in Catonem jam mortuum scripta à Cæsare, videtur animi nequaquam reconciliati aut benigni indicia continere: quei enim pepercisset vivo, in quem sensu jam omni privatum tantum iræ effuderit? Humanitas tamen, qua Ciceronem, Brutum & mille alios, qui in bello contra ipsum fuerant, complexus est, argumento esse quibusdam videtur, non odio viri eam orationem, sed civilis contentionis causa scriptam. Etenim

Cicero laudationem Catonis composuit, quæ ab eo est Cato inscri-
pta, & à multis magno studio probata, ut par erat orationem à
præstantissimo oratore de materia pulcherrima conditam. Id mo-
lestum erat Cęsari, ut qui hominis propter se mortui laudibus se ac-
cusari putaret: itaque multa in Catonem crimina collegit, libroque
complexus est, cui titulus est Anticato. Vtraque oratio propter &
Catonem & Cæsarem, multorum est applausu accepta. Enimverò LXX
ut rediit Romam Cæsar ex Africa, primò victoriam suam apud po- VIII
pulum verbis jactavit, prædicans se tantum telluris subegisse, unde
quotannis in publicum ducenta millia Atticorum medimnorum
Triumphi Cæsaris. frumenti essent reditura, & olei libræ ter millies millenæ. Trium-
phos deinde duxit, Ægyptiacum, Ponticum, Africanum, hunc sci-
licet non de Scipione, sed de Iuba rege: cujus etiam filius Iuba, puer
admodum, in pompa tum ductus est, beatissimus ejus captivitatis
nomine, qui per eam ex Numida eò deductus est, ut inter doctissi-
mos Græcorum numeretur. Secundum triumphos militibus am-
plissima dona dedit, populumque epulis & spectaculis recreavit.
Totum populum epulo excepit tricliniorum XXII. millibus: & in
honorem filiæ Iulię dudum mortuę gladiatorum & naumachiæ spe-
Census populi. ctacula edidit. Post hæc populi recensio facta est, & numerata sunt
hominum CL. millia, cùm priori censu CCXX. millia essent rela-
ta. Tandem civile bellum calamitatem invexit, tantamque populi
partem pessundedit: ut cæteras reliquæ Italiæ & provinciarum cla-
Bellum contra Pompeij filios. des taceã. His omnibus perfectis consul IIII. factus in Hispaniam LXX
contra filios Pompei profectus est, qui juvenes etiamnum ætate, ad- IX
mirandæ tum multitudinis copias contraxerant, audaciamque im-
perio non indignam præ se ferebant. Magnum ad urbem Mundam
prœlium depugnatum est. Quo in prælio Cæsar cùm pelli suos vi-
deret, & ægrè resistere, per ordines & arma discurrens vociferatus
est ad milites: Ecquid vos pudet? quin vos imperatorem vestrum
corripitis, & in manus puerorum traditis? Tandem magno conatu
hostes fudit, & super XXX. millia occidit, amissis suorum mille præ-
stantissimis viris. Discedens quidem à pugna suis dixit, se de victoria
sæpe, tunc verò primùm de vita sua dimicasse. Pugnatum est autem
Liberalibus, quo die etiam Pompeius Magnus traditur ad bellum
exiisse ante quadriennium. De filiis Pompeii junior effugit: majo-
ris caput paucis post diebus Didius attulit. Vltimum hoc bellorum
à Cæsare gestorum fuit. Triumphus autem ab eo bello apud Ro-
manos summam commovit indignationem. Minimè enim proba- LXXX
batur eum non exteris ducibus, aut barbaris regibus devictis, sed
optimi Romanorum calamitate icti genere & liberis extirpatis, per
triumphum patriæ infortuniis insultare, iisque se rebus jactare,
quas unica necessitas apud Deos hominesque excusare possit: au-
gebatque rei indignitatem, quod ante hac neque nuncium neque li-
teras publicas de ulla bello civili parta victoria miserat, verecundia
gloriam tegens. Veruntamen ad fortunam viri inclinantes, recepto

jam fræno, & existimantes constituto unius in repub. principatu, respirare urbem ab intestinis malis posse, dictatorem eum perpetuum creaverunt. ea verò haud dubia erat tyrannis, adjecta ad impunitatem perpetuitate. Honores ei decernendos in Senatu proposuit Cicero, quorum tamen magnitudo utcunque homini par esset: his certatim alii majora adjicientes effecerunt ut Cæsar, ob fastum & novitatem eorum quę in honorem ejus decreta sunt, etiam mansuetissimis invisus fieret. Quam ad rem inimici ejus haud minus quàm assentatores contulisse videntur, id agentes, ut quàm plurimas ac maximas ejus invadendi causas haberent. Alioquin enim imposito à se jam bellis civilibus fine Cæsar nullo se crimine obligaverat: videturque haud absurdè templum Clementiæ ad agendas humanitati ejus gratias decretum fuisse.

Dictatura Cæsari honoresq; decreti.

LXXXI Multos enim eorum qui bellum contra ipsum gessissent, venia dignatus est: quosdam etiam ad magistratus provexit, ut Cassium & Brutum, qui tum prętores erant. Pompeji etiam statuas, quæ dejectæ erant, non est passus jacere, sed restituit: estq; tunc à Cicerone dictum, Cæsarem restituendis Pompeji imaginibus suas stabilire. Amicis quoque stipatoribus ipsum uti jubentibus, & operam suam offerentibus, recusavit dicens, præstat semel mortem opetere, quam semper metuere. Itaque civium benevolentia, quam honestissimam & fidelissimam custodiam censebat, sese muniens, iterum populum epulis & frumentariis largitionibus refecit, milites coloniis deducendis. De quibus nobilissimæ sunt Carthago & Corinthus, quæ ut olim eodem tempore dirutæ, ita tum simul instauratæ sunt. Potentiores autem consulatus & præturas insequentis anni promittendo, aliisque honoribus & dignitatibus delinivit: omnibusque bonas spes proponens id egit, ut volentibus imperaret. Quin etiam mortuo Maximo consule cùm unica dies consulatus gerendi superesset Caninium Rebilum consulem ei suffecit: ad quem cùm pro more frequentes salutatum accederent multi, Cicero: Properemus, inquit, priusquàm magistratu homo abeat.

Eius benignitas utq; gratiam captarit.

LXXXII Enimverò ingenium ejus magnificum, atque honoris avidum ita erat, ut prosperi successus eum non ad fruenda ea quę adeptus erat averterent, sed ad novos conatus incenderent: & quasi defunctus præsenti gloria esset, ad quærendam recentem aliam incitarent: adeoque ipse secum, veluti cum alio quopiam, contendebat, & acta agendis superare certatim laborabat. Eapropter tunc quoque animo res arduas conceperat: expeditionem in Parthos facere, his subactis per Hyrcaniam præter Caspium mare & Caucaso adjacentia loca in Scythiam proficisci, inde regiones Germaniæ finitimas, ipsamque Germaniam percurrere, & per Gallias in Italiam reverti, scilicet confecto expeditionum circulo, qui Oceano undiq; circumfuso terris concluderetur. Interim opera Anieni statuerat Isthmum Corinthiacum perfodere, Tiberim statim infra urbem profundo alveo intercipere atque ad Circæum avertere, inque mare quod apud Anxur est deducere: quare & faciliorem & tutiorem

Novi eius conatus.

mercaturæ causa Romam petentibus navigationem machinabatur. Præterea paludes quæ sunt apud Nomentum & Setium siccare, & campum redigere multis hominum millibus colendum: aggeribus conjectis claustra mari quod Romæ proximum est addere littorisque Ostiæ propinqui cęcis & importuosis partibus expurgatis, portus ibi & stationes pro dignitate navigationis condere:

Anni correctio.

Atque hæc quidem parabantur. Anni verò correctio, & inæqualitatis fastorum emendatio eleganter ab eo excogitata & absoluta, usum habuit gratissimum. LXXXIII

Non enim antiquitus modo Romani menses habuerunt ad anni circuitum non congruentes: (quo efficiebatur, ut sacra & feriæ paulatim à constituto die decedētes, in diversam adeò anni partem deferrentur) sed & solaris anni ratio, quia utebantur Cæsaris ætate, omnibus præter sacerdotes ignota erat, iique soli eam cognitam habentes, subitò, ac præsentiente nemine mensem intercalarem adjiciebant, qui & Mercedonius dicitur. hunc autem primus omnium Numa rex invenisse traditur, auxilium ad errores & confusionem tollendam exiguum, neque durabile, uti est in ejus vita à nobis demonstratum. Sed Cæsar præstantissimis philosophis atq; mathematicis eam quæstionem proposuit, & ex methodis jam tum inventis peculiarem quandam & absolutam emendationem eruit: qua etiamnum utuntur Romani, minusq; reliquis temporum inæqualitate laborare videntur. Neq; tamen id institutum eorum qui potentiæ ipsius æmulabantur reprehensiones effugit: cùm & Cicero dicente quodam Lyram postridie orituram: Nimirum (inquit) ex edicto: tanquam hic quoque necessitatem hominibus Cæsar imposuisset

Enimverò apertis, capitalibusque in eum odiis ansam præbuit regni cupiditas: quæ & prima causa plerisque fuit jampridem infensis honestissima facti sui præscriptio. LXXXIIII

Regnum affectatum.

Et verò qui regium nomen Cæsari quærebant, rumorem divulgaverant, Sibyllino oraculo indicari, Parthos à Romanis subigi nullo modo posse, nisi si cum rege suo in eos expeditionem facerent. Quin etiā ab Alba Romam descendentem ausi sunt regem salutare: cùm quidem populo conturbato, ipse indignatus Cæsarem se, non regem vocari dixit: omniumque silentio facto, minimè sereno hilarique vultu transiit. Deinde cùm essent in senatu honores ei immodici decreti, accedentibus ad ipsum pro rostris tum sedentem consulibus, prætoribus, totoque senatu, non assurrexit, sed tanquam si cum privatis hominibus colloqueretur. respondit, eos honores diminutionem potius quàm additionem requirere.

Non Senatum modò, sed & populum id offendit, civitatemque rati ignominia Senatus ludibrio haberi, magna cum tristitia discesserunt, quotquot discedendi facultatem habuere: adeòq; sensit Cæsar indignationem eam, ut statim domum abiret, reductaq; à collo veste ad amicos vociferaretur, se paratum esse ad præbendum, si quis necare ipsum vellet, jugulum: ac postea morbum suum prætenderit facto, quo qui laborent, ij si stantes ad multitudinem verba faciant, sensibus suis integris LXXXV

gris ac firmis uti nequeant, sed hi statim conturbentur, exagitenturque, & vertigo inde oboriatur. Sed res nequaquam ita habuit: imò enim ferunt eum, cùm assurgere Senatui vellet, ab amico, aut verius adulatore quodam suo Cornelio Balbo prohibitum, monente eum, ut se Cæsarem esse meminisset, seque ut præstantiorem coli

Lxxx patereretur. Ad has inde offensas accessit circumscriptio tribunorum

ii plebis: res ea ita acta est. Lupercalibus (quæ à pastoribus olim celebrata fuisse multi tradunt: & quidem habent nonnihil similitudinis cum Arcadicis Lycæis) multi nobiles adolescentes, & magistratum etiam gerentes discurrunt per urbem nudi, & obvios per risum jocumque, hirsutis scuticis feriunt, multæ verò nobiles matronæ de industria occurrunt, manusque verberibus tanquam in ludo literario præbent, ad facilem partum gravidis, fœcunditatem sterilibus conducere id persuasæ. Ea tunc Cæsar spectabat pro rostris sedens aurea sella, vestitu triumphali. Antonius etiam, ut tum erat consul, inter Lupercos currebat. Is ut in forum pervenit, populusque ei locum adeundi dedit, diadema serto laureo circumplicatum Cæsari porrexit: ad hoc ex composito plausus non alacris est editus. Cæsare repudiante, universus populus plausum dedit: iterumque Antonio diadema porrigente, pauci: Cæsare non accipiente, universi manus *Lupercalia.*

Lxxx comploserunt. Hoc modo animis populi exploratis, Cæsar surrexit

iii mandato ut sertum in Capitolium deferretur. Statuæ autem ex eo Cæsaris conspectæ sunt, regiis mitris redimitæ: has duo tribuni plebis Flavius & Marullus detraxerunt, inventosque eos, qui primi Cæsarem regem salutassent, in carcerem abduxerunt, populo sequente, & Bruti nomen tribunis acclamante, nam Brutus fuit is, qui regia potestate eversa, rempublicam senatui & populo reddidit. His factis irritatus Cæsar, Flavium & Marullum magistratu deposuit: & in accusandis iis multa contumeliosè in populum jaciens, Brutos eos & Cumanos apellabat. Proinde multitudo se ad M. Brutum confert, cujus paternum genus à magno illo Bruto videbatur *Iniuria in tribb. pleb.*

Lxxx descendere, maternum ex Serviliorum nobili stirpe: idemque con-

viii sobrinus erat ac gener Catonis. Is Brutus cùm natura videretur ad tyrannidem destruendam incitari, honoribus tamen & muneribus à Cæsare acceptis inhibebatur. Non modò enim à Pompejana fuga apud Pharsalum Cæsar eum servârat, multosque ipso deprecatore venia donaverat, sed & plurimum ei habebat fidei, præturamque omnium præstantissimam contulerat, & in quartum annum consulem destinaverat, prælatum in contentione Cassio. Ferunt enim Cæsarem dixisse. Cassium justiore sermone uti, se tamen Bruto non defuturum. Idem quibusdam accusantibus Brutum, jam tum conspiratione ea gliscente, animum non advertit: quin & corpus suum manu tangens, delatoribus dixit: Hæc cutis Brutum expectat, censens eum ob virtutem dignum imperio, atque hujus tamen causa non ingratum adversus se futurum. Qui verò mutari statum reipublicæ cupiebant, & ad Brutum vel solum vel primum

omnium respiciebant, non ausi verbis eum tentare, noctu sellam e-
jus & tribunal de quo prætor jus dicebat, schedis oppleverunt, qui-
Brutus in Cæsarem excitatur. bus ferè hæc essent inscripta: *Dormis Brute, neq; es Brutus.* Quibus LXXX
sentiens Cassius paulatim animum ejus commoveri, magis quàm IX
ante institit hominemque instigavit, privatim ipse etiam Cæsari in-
fensus ob causas in Bruti vita indicatas. Sanè & suspectus Cæsari
fuit, adeò ut hic ad amicos aliquando dixerit: Quid vobis videtur
Cassius? mihi quidem non admodum probatur, nimis enim pallet.
Iterumque delatis apud eum Dolabella & Antonio, quasi ij res no-
vas machinarentur, dixisse fertur, se sibi haud magnopere à crassis
istis crinitisque metuere, sed à pallidis istis atque macilentis: Cas-
Prodigia. sium & Brutum notans. Verùm enimverò fatum haud tam prævi-
deri quam evitari nequit: quando & mirabilia prodigia atque o-
stenta apparuisse dicunt. Fulgores quidem cœlestes, & strepitus
passim auditos, & aves solitarias in forum delapsas referre, ut tantæ
rei signa, fortasse non convenit. Strabo philosophus narrat, mul-
tos homines ignitos per aërem deferri visos: calonem quendam ex
manu multùm flammæ effudisse, visumque ardere: sed flammis
cessantibus nihil habuisse mali. Ipso Cæsare immolante, hostiam
corde carere visam, idque pro gravi ostento habitum, quod natu-
ra non ferat, uti ullum animal sine corde sit. Iam illud à multis XC
commemoratur, quendam ei ariolum prædixisse, ut Idibus Martiis
magnum periculum caveret: Cæsarem Idibus Martiis in sena-
tum euntem ariolo illusisse dicentem: Idus Martias jam venisse:
illum submissa voce respondisse: Næ illæ venerunt, sed nondum præ-
teriverunt. Pridie ejus diei cùm apud M. Lepidum cœnaret, & ac-
cumbens (uti solebat) literis subscriberet, orta disquisitione, quod-
nam mortis genus esset optimum, omnibus antevertit, & subitam
inopinatamque mortem optimam esse exclamavit. More deinde
suo cum uxore dormiens, omnibus januis & valvis fenestrarum con-
clavis subitò apertis, strepitu simul, & luce perterritus, luna splen-
Calpurniæ insomniū. dente vidit Calpurniam uxorem graviter dormire, & voces obscuras
gemitusque inarticulatos edere per somnum. ea enim imaginaba-
tur per quietem se mariti trucidati corpus in ulnis tenere atque de-
plorare. Quidam non hoc insomnium uxori ejus obtigisse dicunt: XCI
sed (ut Livius narrat) fuit quoddam pinnaculum quasi honoris cau-
sa & majestatis mandato senatus additum Cæsaris ædibus: id per
quietem visa sibi est Calpurnia collapsum deflere ac lamentari.
Itaque facta luce Cæsarem oravit, ut si omninò prodire cogeretur
at saltem senatui diem protraheret: quod si ipsius insomnia pror-
sus vilipenderet, at aliis divinationibus atque sacris futurum ex-
ploraret Et injecit quidem viro nonnihil metus ac suspicionis, quod
uxorem, quam hactenus nequaquam mulierum more superstitio-
sam expertus fuerat, vehementius esse solicitam cerneret: cùm ve-
rò aruspices etiam multis mactatis hostiis non potuisse litari nun-
ciarent, statuit omninò misso Antonio senatum dimittere. Inte- XCII
rim Decimus Brutus Albinus cognomento advenit, cui Cæsar tan-

tum tribuebat, ut eum in testamento suo secundum hæredem scri-
pserit. Is M.Bruti & Cassii conjurationis socius, metuens ne Cæsa-
re illam diem evitante conatus ipsorum innotesceret, aruspices ri-
sit, Cæsaremque verbis increpuit, qui seipsum incusationibus &
calumniis senatorum objiceret, quod iis illudere videretur: etenim
eos jussu ipsius convenisse omnesq; paratos esse decernere, ut ipse
rex omnium quæ extra Italiam sunt provinciarum dicatur, ac terra
marique, nisi cùm in Italia sit, diadema gestet, quod si nunc aliquis
eos abire domum jubeat, & rursum in curiam venire ubi meliora
Calpurniæ insomnia fuerint oblata, quosnā futuros æmulorum ser-
mones putaret? aut quem amicorum ejus audituros esse istos, osten-
dere conantem, hæc non servitutē esse & tyrannidem. si tamen omni-
nò stet sententia diem istum abominari: rectius facturum, si ipse
in curiam progressus senatui coram hoc indicet. simulque Cæsa-
III rem manu apprehensum produxit. Haud procul foribus processe-
rant, cùm servus quidam alienus Cæsarem compellare cupiens ad-
fuit, qui cùm à turba Cæsarem certatim sectantium retruderetur, in
domum Cæsaris tamen vi eluctando per catervas pervenit, Calpur-
niæque custodiendum sese tradidit dum rediret Cæsar, habere se
magnarum rerum indicia quæ ad eum deferret dicens. Artemido-
rus etiam Cnidius Græcè dicendi magister, atque ob eam rem quo-
rundam Brutianæ conspirationis sociorum familiaris, ita ut plera-
que eorum consilia haberet cognita, indicia rei in libello perscripta
ad Cæsarem attulit: cùmque eum videret libellos accipere, ac suis
famulis porrigere, proximè aggressus: Hunc, inquit, ô Cæsar solus
lege, & celeriter: scriptas enim continet res magnas, & tua pluri-
mum referentes. Acceptum Cæsar cùm sæpius esset conatus lege-
re, prohibitus interpellantium multitudine in manibus retinuit so-
lùm omnium reliquorum, itaque servans in curiam intravit. Qui-
dam libellum ab alio porrectum scribunt: ipsum Artemidorum to-
ta via aditu Cæsaris exclusum & detrusum fuisse. Verùm hujus-
IV modi res etiam casu evenire possent. Eo autem in loco, ubi senatus
est habitus, & cædes peracta, Pompeji statua tum jacebat: ipsaque
illa curia ab eodem Pompejo olim dedicata, & ornamenti causa
theatro adjecta, demonstravit Dei alicujus ductu ibi rem perpetra-
tam fuisse. itaque ergo Cassius etiam, tametsi ab Epicuri opinioni-
bus haud abhorrens, fertur ante factum ad statuā Pompeji respexis-
se, tacitusque eum invocasse: scilicet instante jam facinoris tempo-
re animo divinitus concitato, atque ea perturbatione prioribus
sententiis excussis. Antonium Cæsari fidum & robustum homi-
nem extra curiā Decimus Brutus detinuit, injecto studiosè longio-
ri sermone. Cæsare ingresso senatus assurrexit honoris causa, con-
jurati partim post sellam ejus circumstiterunt, partim obviam ive-
runt, Tullio Cimbro pro fratre exule deprecanti adfuturi, & usque
V ad sellam commitati sunt, preces suas pro eo interponentes. Post-
quàm consedit Cæsar, & preces eorum repudiavit, acriusque urgen-

Indicia conspirationis neglectæ.

Cæsar in senatu trucidatur.

tes singulatim objurgavit: Tullius togam ejus utraque manu comprehensam à collo detraxit: quod signum erat inferendarum Cæsari manuum datum. Tum primus ei Casca pugione secundum cervicem vulnus inflixit haudquaquam lethale: nimirum initio magni facinoris consternatus. itaque Cæsar obvertit se, & arrepto pugione exclamavit Latinis verbis; *Scelerate Casca quid agis*? simul Casca Græco sermone fratris auxilium imploravit. Hoc facto initio, qui non erant conjurationis conscii, ita sunt obstupefacti, ut neque fugere, neque opitulari, neque omninò vocem ullam edere auderent: conjurati gladium unusquisque suum strinxerunt. Ita Cæsar circulo armatorum inclusus, & quocunque faciem converterat, ictibus occurrens in ferrumq; offendens vultui oculisque intentatum, feræ instar inter manus omnium sese obversavit: omnes enim oportuit participes cædis ejus fieri, ideoque unum etiam vulnus ad inguen ei Brutus imposuit. Perhibent Cæsarem, cùm reluctatus adversus cæteros esset, vociferansque corpus hinc inde jactasset, ut viderit Brutum gladium nudasse, toga caput obnubisse, ac se sive fortuitò, sive compulsum eo à percussoribus demisisse ad basin statuæ Pompejanæ: & hanc cædes ista cruore opplevit, ut videri possit ipse Pompejus supplicio inimici adstitisse sub pedes ejus collapsi, ac præ multitudine vulnerum calcitrantis. viginti enim ac tria vulnera accepit: & multi dum in unum corpus tot plagas ingerunt, sese mutuò consauciarunt. Cæsare interfecto, quamvis in medium progressus Brutus esset verborum de re acta faciendorum causa, manere tamen Senatus non sustinuit, sed fuga se per fores proripuit, tumultuq; & dubio metu populum replevit, ità ut quidam ædes clauderent, alii mensis & tabernis relictis ad curiam accurrerent visuri cadaver, quidam eo spectato inde procurrerent, Antonius & Lepidus præcipui Cæsaris amici in alienas domos confugerunt. Brutus verò cum sociis, ut adhuc à cæde calebant, nudos ostendentes gladios universi à curia agmine facto Capitolium petierunt, non fugientium similes, sed hilari vultu & audaciam præ se ferente, populūque ad libertatem vocarunt, obviorumque optimum quenque adsciverunt, & in arcem evaserunt. Fuerunt qui se eis adjungerent, unàque ascenderent, & societatis perpetratæ cædis gloriam sibi arrogarent, ut Lentulus Spinther, ac Cajus Octavius: qui paulò post pœnas vanitatis suæ dederunt, ab Antonio & juniore Cæsare necati, cùm sanè reliquis fidem eis derogantibus ne gloria quidem ea, ob quam mori cogebantur, perfrui eis contigisset: & non facti, sed voluntatis causa supplicium eis imponeretur. Postridie Bruto cum suis digresso, & in concione facti rationes edente: populus neque indignatione, neque collaudatione facti verba ejus prosecutus est: altoque silentio ostendit se Cæsaris miseratione, Brutique verecundia teneri. At Senatus oblivione injuriarum, omniumque adversus omnes pacificatione constituta, Cęsari divinos honores decreverunt, utquę nihil ne levissimum quidem eorum quæ is dictator sanxisset

Oblivio sancitur.

rescin-

rescinderetur; Bruto quoque & sociis provincias dignosque hono-
res tribuerunt. jamque omnes existimabant pacatam esse rempubli-
cam, & optimè omnia composita. Verùm ubi Testamentum Cæsa- *Tumultus in*
ris recitatum est, quo haud vile munus viritim is civibus legaverat, *funere Cæsa-*
corpusque ejus per forum ducto funere spectatum est, ut erat la- *ris.*
niatum vulneribus: statim multitudo nulla decori, nulla ordinis ha-
bita ratione, subsellia à foro, & cancellos & mensas ad cadaver Cæ-
saris accumulaverunt iisque cremaverunt: alii arreptis ardentibus
facibus ad ædes interfectorum ejus accurrerunt, iisque incen-
dium minati sunt: alii per totam urbem discurrerunt, comprehen-
dere eos & discerpere, si oblati fuissent, cupientes. Verùm eorum
XCVIII nemo se obviam tulit, sed tuto se quisque loco continebat. Erat qui-
dam amicus Cæsaris, Cinna nomine. Is superiori nocte secundum
quietem visus erat sibi à Cæsare ad cœnam vocari, cùmq; detrecta-
ret, ab eo manu abduci invitus atque repugnans: tum verò audiens
Cæsarem in foro cremari, honoris causa eò se conferre cœpit, tam-
etsi & insomnio nonnihil terreretur, & febricitaret. Hunc cùm de
multitudine unus vidisset, percontanti alteri quis esset indicavit, is-
que rursus alteri: ita confestim apud omnes rumor increbuit, esse
hunc unum de interfectoribus Cæsaris. Etenim fuit inter conjura-
tos alius quidam Cinna: quem illi tum sibi offerri putantes, homi-
nem in media turba facto impetu discerpserunt. Hoc maximè faci-
nore perterriti Cassius & Brutus, cæterique eorum socii, paucis in-
terpositis diebus Roma discesserunt: quæ deinde egerint, quæ per-
XCIX tulerint, utq; perierint, in Bruto perscripsimus. Mortuus est Cæsar
annos natus LVI. quatuor post Pompeji obitũ, haud pluribus annis,
cùm vix dum potentiam & imperium, quod per omnem vitam ac
tot pericula quæsivisset adeptus, nullum ejus fructum, nisi nomen
solum & invidiosam gloriam apud cives percepisset. Magnus tamen
ille genius, qui viventi adfuit, mortui quoq; cædem persecutus est,
autores ejus terra marique agens & investigans eousque, dum ne-
mo eorum superesset: sed quicunque in facinoris partem vel facto,
vel consilio venissent pœnas dedissent. Ex iis quæ hominibus eve- *Cædis Cæsaris*
nerint, maximam Cassii casus admirationẽ meretur. Is enim victus *ultio.*
apud Philippos, eodem, quo Cæsarẽ, gladio sese peremit. De osten-
tis divinitus factis, cometa ingens, qui septẽ noctes à morte Cæsa-
ris splendidus apparuit, octava evanuit: & solis obscuratio, qui totũ
illum annũ pallido & nihil rutilante circulo ortus est, imbecillumq;
à se & tenuem diffudit calorem, ita ut aër ob defectum ejus, à quo
discernitur & temperatur calor, is caliginosus gravisq; fuerit, ob e-
jusq; frigiditatem fruges non satis percoctæ maturareq; extiterint.
C Maximè autem omnium Bruto ostentum factum demonstravit, Cæ-
saris cædem Diis displicuisse. Exercitum enim Abydo in oppositam
continentem trajecturus, cùm in tentorio more suo non dormiẽs,
(nemo enim, ut perhibẽt, imperator illo minus dormitavit, aut plus
vigiliæ temporis impẽdit) sed futura secũ animo prospiciens quies-

ceret, visus est sibi apud fores strepitum quendam exaudire, respiciensque, lucerna jam deficiente terribilem imaginem viri inusitatæ magnitudinis, horrendæque formæ vidit. Perterritus primùm ut nihil agere aut loqui, sed tacitè adstare lecto sensit, percontatus est, ecquis esset: respondit ei umbra: Sum tuus, Brute, malus genius, apud Philippos me videbis. & Brutus tum constanti animo: Videbo, inquit: statimque recessit spectrum: Postea temporis apud Philippos cum Antonio & Cæsare congressus, priori prœlio hostes à sua parte fudit, & insecutos eos, castra Cæsaris diripuit. Iterum pugnaturo spectrum idem noctu occurrit, tacitum tamen: itaque intelligens fato se urgeri, conjecit seipsum in pugnæ discrimẽ. Neq; tamen in prœlio cecidit: sed fusis suis in præruptum quendam confugit locum, nudoq; pectore in gladium incubuit, & quodam ex amicis (ut traditum est) ictui vehementiam addente mortuus est.

IN CÆSAREM ANNOTATA AB INTERPRETE.

CAp.1. Cinnæ qui tyrannidem.) Κίννα τοῦ μοναρχήσαντος. *Vsus est hoc vocabulo Plutarchus hic aliquantulum impropriè.* μονάρχης *seu* μόναρχος *pro tyranno, &* μοναρχεῖν *pro tyrannidem gerere, apud Græcos sæpe dicuntur: ut apud Lucianum Phalaride secundo,* ἢ καὶ δῆλον ὅτι περιέσται τὴν τοῦ μονάρχου εὐσέβειαν. *& Polybius sic libro secundo sæpe est locutus, ut* Βούρειοι, τὸν τύραννον ἀποκτείναντες. *mox,* ἀπολωλότος τὸν ἐν Βούρᾳ μόναρχον. *Nimirum id vocabuli tum eum significat, qui solus rerum potitur, idque injustè. L. autem Cornelius Cinna non solus quidem sed cum collegis quatuor Consulatum gessit: quod tamen ij ferè ab ipso pendebant, & nutu Cinnæ agebantur omnia, isq; Marianam tyrannidem resuscitaverat, non male dicitur hic* μοναρχῆσαι. *Dictatorem quidem fuisse (quod interpres habet) rectum non est.*

Cap.2. Præfectum Asiæ luminum.) Ἰοῦγκον. Iulium *interpres. Ego* Iunium *posui, non tam quod hoc Græcis literis affinius, quàm Vellejum secutus Paterculum, apud quem ubi hæc historia describitur, proconsul Asiæ nominatur Iunius, qui tum in Bithynia ageret.*

Ibid. Apollonium Molonis F.) *M. Tullius in Bruto, Suetonius, & alii* Apollonium Molonem *vocant. Quod autem sequitur de dimissa ab eo prima eloquentiæ gloria, verti conjecturam secutus: locus enim est mendosus: & fortaßis sanari poßit, si ita legatur,* τὸ δὲ πρωτεῖον, οὐχ ὅπως τῇ δυνάμει καὶ τοῖς ὅπλοις πρῶτος εἴη μᾶλλον ὑφεῖναι. ἀλλ᾽ ἀσχοληθεὶς περὶ ὅπερ. *&c. Nihil tamen contendo.*

Cap.6. Vno digito caput scabere.) *Hæc in molles dicuntur, à quibus non facilè timendum Reipub. videtur. Tale est etiam, de male cincto Cæsare, Syllæ judicium, Caput autem scabere uno digito, de mollibus dici, vel ex Clodianis in Pompejum contumeliis, ex nostro autore constat. Sic & Lucianus de molli & effeminato dicit,* ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ τὴν κεφαλὴν κνώμενον ῥητ. διδασκ.

Cap.7.

Cap. 7. Mulieres in funere laudatæ.) Livius lib. 5. Matronis pro auro ad liberandam à Gallis Romam collato gratiæ actæ, honosq; additus, ut earum, sicut virorum, post mortem solennis esset laudatio.

Cap. 8. Cum prætore Vetere.) βαίτερι, quod mendosum esse facilè quivis viderit. Angelus Tuberonem supposuit: id est augere malum, & historiam depravare. Secutus eum est tamen Amiotus. Cæsarem sub Antistio Vetere quæstorem fuisse, testatur Vellejus Paterculus. Ergo legendum βέτερι. Quod autem de tertia Cæsaris uxore sequitur, ea filia fuit Qu. Pompeji, Syllæ neptis. Primam autor non commemoravit, quæ fuit Cossutia, de equestri ordine: qua dimissa, Corneliam Cinnæ filiam duxit. Suetonius.

Cap. 12. Trecenties sestertiûm) Interpretis erratum hic refellere mitto, summam autem ego hanc posui, ut intelligeretur mendum hîc esse: quod enim legitur πεντακόσιαι πεντήκοντα, legendum est, ἑπτακόσιαι πεντήκοντα: Nam hæc summa per talentorum numerum in vita Catonis expressa est ita, χιλίων διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων, MCCL. talentis. quæ si in myriades drachmarum convertas, erunt DCCL. myriades. etenim talenti ea est ad myriadem proportio, quæ ternarii ad quinarium: hoc est, quinque talenta æquantur tribus myriadibus drachmarum. Item quinquaginta talenta efficiunt duodecies sestertiûm. quâ de re hîc non est disserendi locus.

Cap. 25. Ea verò expeditione.) Quæ ante hæc verba interpres habet de equo Cæsaris, in meo Græco non sunt, itaque omisi. Omisit etiam Amiotus. Invenies autem apud Plin. lib. 8. cap. 42. & apud Tranquillum.

Cap. 32. cccc. millia.) Videtur ex Cæsare hoc habere, qui ostendit maximam Germanorum partem occisam: cùm quidem numerus eorum fuisset ccccxxx. millium, ut xxx. modò millia evasisse videantur. Angelus XL. non CD. millia vertit: ut apparet eum pro μυριάδες legisse χιλιάδες. Et quidem probabilior videtur hic numerus.

Cap. 37. Vsque ad Ararin) ἀδρίαν interpres Ararin: quod & mihi probatur. præsertim cùm ne Galliam quidem omnem Vercingetorigis concusserit rebellio, nedum usque ad sinum Adriaticum iste motus pervaserit.

Cap. 45. Invitis consulibus.) διὰ τῶν ὑπάτων. Secutus est hoc Angelus. & hunc Gallicus interpres. cùm quidem nullus ita poßit esse sensus. Ex historia, quæ est apud Dionem initio libri 41. apud Ciceronem multis locis, & apud omnes ferè hujus belli scriptores, constat βίᾳ, non διὰ legendum.

Cap. 55. Et ferrum crebris ictibus.) σίδηρος ἐξέκαμε. Angelus legisse videtur ὁ μηρὸς, femur. Sed nullus erit sensus. Indicant autem suis corporibus à Cæsare non parci. cum quidem ferrum etiam & arma adsiduo usu consumantur, lædantur, & nedum hominum corpora eos illæsa labore sustineant. Paulo ante est γώερκον

pro ὤρελκον *potius mendum, quam ut imponere cuiquem debuerit. &* πολεμίων, *pro* πολέμων,

Cap. 57. Radicem quandam.)Charam *eam Cæsar lib. 3. belli civilis nominat. De* lapsana *seu* cyma *sylvestri, idem refert Plin. cap. 8. lib. 19.*

Cap. 60. Afranius etiam.)*Male in Græco legitur* ἀφρόνιον δὲ, *ut Favonius interrogasse Afranium videatur, quomodo & interpres accepit. quod falsum esse, vel ex Pompeji vita deprehenditur. Etenim Afranius ægrè ferebat, quod pecunia potius corruptus, quàm Cæsaris vi & peritia superatus, tradito ei exercitu ex Hispania fugisse crederetur, itaq; tum pugnam detrectantem Pompejum arguebat, calumniamq; inimicis reponebat. quasi diceret: si non armis, sed pecunia vincere Cæsarem, emique ab eo, non capi provincias creditis, quî fit, quod non cum eo confligitis? cur non experimini eum, ut ego sum expertus?*

Cap. 62. Cornificium cum duabus.)κορφένιον. *nihil planè mihi constat. Legi tamen Cornificium, de quo etiam pòst.*

Cap. 74. Cornificii Antoniique.)*De Amintio hoc nihil habeo. Cornificium iterum posui. qui est in Græco* κορφίνιος. *neque tamen magnopere assevero L. quendam Cornificium à Cæsaris partibus stetisse bello Pompejano, & ab eo fuisse in honore habitum, ex oratione Ciceronis pro Qu. Ligario intelligitur. An de eo hîc dicatur, haud scio. Id quidem ausus sum ut Cornificium (vel quisquis tandem fuit) ante Antonium ponerem, est enim locus interpolatus. Quæ de Pompeji domo dicuntur, satis constat ad Antonium pertinere, cùm ex aliis, & vita Antonii, tum ex Philippica Ciceronis secunda.*

PLUTARCHI PHOCION, GUILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

Demadem & Phocionem confert.

DEMADES orator cùm Athenis potentia valeret, eò quod ad I
gratiam Antipatri & Macedonum omnia sua in Republica consilia accommodaret, multa interim dicere ac scribere contra dignitatem & consuetudinem civitatis coactus, veniam sibi deberi dicebat, qui naufragia Reipublicæ gubernaret. Quod etsi dictum videri potest ab eo audacius: tamen ad Phocionis translatum reipubl. administrationem, locum habet. Nam Demades quidem ipse fuit civitatis naufragium, qui ita libidinosè vixerit, ut de eo jam ætate provecto Antipater diceret, linguam tantum ejus & ventrem, veluti confectæ hostiæ, superesse. At Phocionis virtutem cum tempore, gravi & violento adversario, quasi sorte comparatam fortunæ Græciæ obscuram ingloriamque effecerunt. Neque enim Sophocles audiendus est, qui virtuti vires derogat, ita scribens:

Neq; enim ictus infortunio compos manet
Mentis: licet ante sapuerit vel maximè.

Id

Id quidem virium credendum est habere fortunam bonos viros oppugnantem, ut pro merito honore & gratia quandoque gravibus reprehensionibus & calumniis eos onerans, virtuti fidei aliquantum deroget. *Vis & virtutis & fortuna.*

II Sanè videtur populus rebus præsertim secundis insultare bonis viris, fortunæ favore & rerum statu læto elatus: contra tamen fieri solet. Nam res adversæ morosos semper multitudinis animos efficiunt, irritabilesque, & qui lævissimam ob causam iras concipiant: aures quoque difficiles & delicatas, ac quæ ab omni sermone ac verbo vehementiori lædantur. Peccata enim increpans aliquis, exprobrare eis infortunium videtur: & liberè si loquatur, contemnere. Ac quemadmodum vulneratas & exulceratas corporis partes mel offendit: ita sæpenumerò verus & prudens sermo, nisi admixtam habeat lenitatem & obsequium, mordet & exasperat adversam fortunam expertos. atque hoc est opinor, cur Homerus ea quæ dulcia sint, animo obsecundantia (id enim videtur Latinis esse, quod Græcè μενοεικέα effertur) dixerit: nempe quod animæ parti ei quæ voluptatem percipit, concedant, neque ei repugnent. Atque ut oculus inflammatione laborans umbrosos & obscuros colores libenter inspectat, splendidos & luminosos aversatur: itidem civitas rebus parum prosperis utens meticulosior est, & delicatior, quàm ut perferre liberiores sermones possit: cùm quidem hi maximè tum requirantur, quod correctionem eorum quæ peccantur status rerum non admittit. Itaque eo tempore in repub. versari, periculosissimum est: nam & qui grata populo loquuntur, unà pereunt & qui secus faciunt, ab eo perduntur. *Res adversæ.*

III Quemadmodum igitur solem mathematici perhibent neque eodem quo cœlum motu ferri, neq; prorsus tamen contrario, sed obliquo & deflexo cursu leviter incurvis circuitionibus converti, quibus temperat omnia quàm rectissimè & conservat: ita in republica etiam administranda rectus nimis, & ubiq; populari sententiæ repugnans tenor, durus est & inhumanus: rursusq; ad perniciem proclive est, obsequi per omnia, & unà cum peccantibus abripi se pati. Quæ verò & morem gerit aliquando petentibus & gratificatur aliquid, gratiamq; rursus commodi publici causa reposcere novit gubernatio hominum, multis rebus placidè atque utiliter, si non pro imperio omnia exequi cogantur, subservientiũ: ea demum ut salutaris, ita & perdifficilis est laboris, gravitatem habens cum mansuetudine conjunctam. Quæ duo si inter se commisceantur, nulla profectò modorum aut sonorum concinnior dici potest suaviorque harmonia: quo modo etiam Deus temperare mundum dicitur, non cogendo, sed necessitatem obtemperandi persuadendo deliniens.

IV Eorum quæ à nobis hactenus sunt disputata, exemplum in Catone minore proponimus, homine ad persuadendum & favorem gratiamque multitudinis alliciendam minimè appositi ingenii. Hunc Cicero consulatu excidisse ait, quod diceret tanquam in Platonis repub. non tanquam in Romuli fæce sententias. Mihi verò idem videtur ei contigisse, quod alieno *Cato cur reip. parum utilis fuerit.*

tempo-

tempore enatis fructibus: Vt enim hos spectamus non sine gaudio
& admiratione, neque tamen utimur: sic mores Catonis ad antiquæ
virtutis exemplum compositi longo post tempore, corrupta jam &
profligata vivendi honestate, cùm laudarentur, & in magna essent
gloria, nullo tamen fuerunt usui, quod virtutis ejus gravitas istis
temporibus non congrueret. Quippe tametsi non inclinat prorsus,
ut Phocion, patria, magna tamen tempestate & æstu jactata, malum
& rudentes apprehendens, contraque vim majorem reluctari aggressus,
quanquam clavo & gubernatione depelletur, plurimum
tamen negocii fortunæ exhibuit: aliorum enim opera rempublicam
ea evertit, idque difficulter, ac diu Catonianæ virtutis præsidio
subsistentem, & prope victoria potitam. Cum hoc Phocionem com- V
paramus, non communes illas secuti similitudines, quod boni fue-
rint, & reipub studiosi viri (nam & fortitudo alioquin in alio alia
est, ut in Alcibiade & Epaminonda: & prudentia non unius generis,
veluti Themistoclis & Aristidæ: & justitia à justitia differt, quemadmodum
Numæ & Agesilai) sed horum virorum, etiam si extremas
& tenuissimas consectere differentias, eandem planè formam, eandem
effigiem, eundem colorem habent, idem in utroque ingenium
fuisse ostendunt: temperatum paribus austeritatis & humanitatis,
prudentiæ in cavendis periculis & fortitudinis, procurationis aliorum
salutis & metus (quod ad se attineret) vacuitatis, fugæ turpitudinis
& constantiæ in persequenda honestate portionibus. ita ut
tenui admodum oratione tanquam instrumento ad invenienda &
dijudicanda eorum discrimina opus sit. Et Catonem quidem constat VI
illustri prognatum genere, ut pòst dicemus. Phocionem autem ar-
Phocionis genus. bitror non obscura prorsus aut humili familia ortum. Nam si pater
ejus fuisset coclearium faber, id quod Idomeneus asserit, haud profecto
id Glaucippus Hyperidis filius in ea oratione, qua alia infinita
contra Phocionem convicia est complexus, præteriisset: neq; ita
liberali ac honesto vitæ instituto disciplinaque uti potuisset, cùm
quidem sciamus adolescentulum Platoni, deinde in Academia Xenocrati
operam dedisse, & à tenera statim ætate optimis quibusque
Mores. studiis incubuisse. Duris refert, neque ridentem neque flentem ab
ullo Atheniensium temerè conspectum fuisse, neque in balneo publico
lavantem, neque manum extra pallium, si eo amiciretur, exe-
rentem: etenim ruri aut militiæ nudus semper & absque calceis incedebat,
nisi frigus vehementissimum & intolerabile incidisset: ita
ut per jocum etiam milites intensum gelu significari amicto Pho-
cione dicerent. Cùm autem ingenio esset humanissimo, magnaque VII
præditus comitate, ex vultu tamen austerus & difficilis alloquentibus
apparebat: ita ut eorum qui non unà consuevissent nemo facilè
solus eum compellaret. Itaque Chareti in supercilium aliquando
ipsius verba facienti, arridentibus Atheniensibus: Nihil, inquit, vos
hoc supercilium læsit: sed istorum risus in multas lacrymas civi-
Oratio. tatem conjecit. Sermo etiam ipsius salutaris erat, & in bonis animi

cogi-

cogitationibus exprimendis felix, imperiosa quadam & austera nul-
lisque condimentis edulcata brevitate contentus. Quod enim Ze-
no dicebat philosophum verba prius in animum demersa proferre
debere, id in Phocionis erat oratione, ut paucissimis verbis pluri-
mum sententiæ comprehenderet: eoque respexisse Polyeuctus
Sphettius videtur, oratorem optimum Demosthenem, Phocionem
summa dicendi vi præditum dicens. Nam ut nomisma exiguo pon-
dere plurimum precii continet; ita vis dicendi paucis vocibus mul-
ta indicat. Ferunt ipsum quoque aliquando Phocionem, cùm eum
repleto theatro solum cogitabundumque in scena obambulantem
quidam amicus dixisset sibi videri meditari quippiam, respondisse:
Et verò meditor, si quid de oratione, quam ad populum habiturus
VIII sum, possim detrahere. Demosthenes etiam cùm reliquos orato-
res nihili faceret, Phocione ad orandum assurgente, submissa voce
dicere solebat: Meorum sermonum securis adest. Tametsi id for-
tassis ad mores ejus referendum est: unum enim boni viri verbum,
unus nutus, sexcentis argumentis ac verborum continuationibus
parem fidem meretur. Iuvenis etiamnum Phocion Chabriæ duci *Chabriæ amicitia.*
se adjunxit, eumque assiduè comitatus, multum ab eo ad rei milita-
ris consquendam peritiam adjutus est; inæquale etiam ejus vicis-
sim, intemperatumque ingenium non una in re correxit. Segnis e-
nim alioqui, & cunctator Chabrias, ipsis in certaminibus inflamma-
batur, ita ut nimis temerè cum audacissimis in pericula ferretur:
quomodo etiam in Chio periit, cùm primus omnium triremen ter-
ræ appulisset, & exscensionem vi conaretur. At Phocion, qui & cau-
tus esset, & strenuus, Chabriam cunctantem excitare, & rursus in-
tempestivè ruentem inhibere solebat. Itaque eum Chabrias, vir li-
beralis ingenii charum habuit, Græcisque notum fecit, & ad res ge-
rendas atque imperia provexit, operaque ejus in maximis negociis
IX usus est. Navali præsertim apud Naxum certamine nomen & glo-
riam Phocioni haud exiguam conciliavit sinistro ei cornu commis-
so: apud quod & pugnatum est acerrimè, & hostes primùm victi.
Hac primùm post captam urbem navali pugna Græcos vicerunt
Athenienses, aliorum auxilio destituti, Chabriamque summo amo-
re complexi, Phocionem quoque, ut imperio gerendo idoneum vi-
rum, celebrarunt. Victoria parta est, quo tempore Athenis magna
mysteria peragebantur: & quotannis Chabrias propterea die Boe-
dromionis XVI. Atheniensibus vinum dimensus est. Missus deinde
ab eo Phocion ad exigendam ab insulis pensionem cum viginti na-
vibus, dixisse fertur: Majoribus opus esse copiis, siquidem ad bel-
lum mittatur; sin ad socios, unam navim sufficere, vectusque una
triremi, cum civitatibus & magistratibus ingenuè & benigne collo-
cutus, multis cum navibus Athenas rediit, quæ à sociis missæ pecu-
X niam advehebant. Neque vivum modò Chabriam summa coluit
& observavit constantia, sed mortui quoque necessariorum curam
fideliter gessit: ac filium ejus Ctesippum cùm niteretur præclarum
virum

virum redigere, ſtolidum videns, & diſciplinæ haud capacem, corrigere tamen, & dedecora ejus velare non deſtitit. Semel tantum fertur, adoleſcente militiæ obturbante, intempeſtivisque interrogationibus & conſiliis moleſtante, ac corrigendi partes ſibi ſumente, inque adminiſtrationem imperii ingerente, dixiſſe: ô Chabria, Chabria, magnam tibi amicitiæ mercedem rependo, qui filium tuum tolerem. Cernens autem eos qui tum rempublicam gerebant, inter ſe veluti ſorte prætorium & tribunal diviſiſſe, & alios apud populum tantū concionari legesque rogare, ut Eubulum, Ariſtophontem, Demoſthenem, Lycurgum, Hyperidem; Diopeithem, autē Meneſtheum, Leoſthenem & Charetem bello & exercitibus ducendis opes ſibi parare: ſtatuit Periclis, Ariſtidis, Solonisque inſtitutum ſequi, & utraque re conjuncta perfectum reipub. adminiſtrandæ officium ſuſcipere. Vnusquisque enim eorum videtur fuiſſe, ut eſt apud Archilochum,

Vt rempub. geſſerit Phocion.

Gradivi juxta per atrocia bella miniſter,
Dulciaq; edoctus munera Pieridum.

ipſamque Minervam ſentiebat bellicoſam ſimul & civilem eſſe atque dici. Hoc modo cùm ſe comparaſſet, conſilia quidem domi XI
ſemper ad pacem ac quietem attinentia agitavit, imperia verò plura quàm ullus æqualium aut ſuperiorum ducum obivit, non ambiens ea, neque tamen à civibus oblata ſubterfugiens. eſt enim in confeſſo, quadragies eum ac quinquies ducem creatum, cùm nunquam interfuiſſet comitiis, ſed abſens ſemper delectus vocatusque fuerit. Quo factum eſt, ut quidam haud ſatis ſapientes populi conſilium mirarentur, Phocionem crebrò ei repugnare ſolitum, nihilq; in ejus gratiam aut feciſſe unquam, aut dixiſſe ſcientes: cùm tamen, quemadmodum reges ſolent adolatoribus uti poſtquàm menſæ accubitum eſt; ita populus urbanioribus iſtis & blandis oratoribus quaſi animi cauſa uteretur, ad imperia autem ſobrius & ſeriò agēs, auſteriſſimum & cordatiſſimum civem vocaret, eum, qui unus aut omnium maximè voluntati cupiditatibusque multitudinis obſiſteret. Sanè cùm eſſet oraculum Delphis allatum: Omnibus Athenienſibus idem ſentientibus unum eſſe, qui contra civitatem ſentiret, progreſſus Phocio: Deſinite, inquit, ſolicitè inquirere quisnam is ſit vir, ego ſum, de quo quæritur. ſoli enim mihi nil eorum quæ aguntur probatur. Cùm aliquando apud populum ſuam dicens ſententiam, videret ab univerſis eam accipi, & ſe laudari, converſus ad amicos: Numnam, ait, aliquid imprudens male dixi? Athenienſi- XII
bus ad ſacrificium quoddam ſtipem petentibus, multisq; dantibus, cùm ſæpius ipſe poſceretur: A divitibus, inquit, iſta petite: pudeat me ſi vobis largiar, & huic (Calliclem oſtendebat fœneratorem) non reddam quod debeo: cùm clamandi finem & conviciandi nullum facerent, fabulam eis hanc narravit. Virum quendam timidum cùm ad bellum exiret, corvorum audito clamore, poſitis armis quieviſſe: iterum deinde armis ſumptis progreſſum, rurſus iis crocitantibus

Præclara eius aliquot dicta

ſubſti-

substitisse, & ad extremum dixisse: Vos quantū libet & potestis clamabitis, me quidem non gustabitis. Alio tempore jubentibus civibus, ut in hostem duceret, cùmque id recusaret, timidum & ignavū vocantibus: Neq; vos, inquit, me audacem, neque ego vos timidos potero efficere, sed novimus nos inter nos. Periculo gravi imminente magnos contra ipsum tumultus populo concitante, utque rationes gesti imperii ederet postulante: Sinite, inquit, ut prius vos servem. Cùm in bello pusillanimes fuissent ac meticulosi Athenienses, facta autem pace ferocirent, Phocionemque victoriæ ipsorum obstitisse vociferarentur: Felices estis, ait, qui imperatorem vestrorum
XIII ingeniorum gnarum habeatis: alioqui jam pridem periissetis. Cùm de agro cum Bœotis non judicio, sed armis disceptare vellent, consuluit, ut verbis potius quibus præstarent; quàm armis, quibus essent inferiores, decernerent. non admittentibus autem ipsius orationem, neque aures præbentibus: Potestis quidem, dicebat, me cogere ut faciam quod nollem: cogere ut dicam quod non sentio, non potestis. Ex oratoribus ipsi adversariis Demosteni dicenti: Occident te ô Phocion Athenienses, ubi insanierint: Te verò, inquit, ubi sapuerint. Polyeuctum Sphettium cernens æstu gravi Atheniensibus suadere uti bellum contra Philippum susciperent, & ob sudorem multum anhelitumque difficilem (erat enim perobesus) identidem aquam potare: Enimverò, inquit, cives, par est vos huic fidem habere, & bellum decernere: quid enim existimatis eum in thorace & clypeo facturum ubi propè hostes erit ventum, qui nunc dicens apud vos est meditatus ante, periculū est ne suffocetur. Lycurgo in concione multis in ipsum maledictis invecto, & ad extremum exprobrante, quod decem cives quos sibi dedi Alexander postulaverat, dedi consuluisset: Sanè, inquit, multa ego utilia populo consu-
XIV lui, sed non parent mihi. Erat quidam Archibiades, cui ab imitatione Spartanorum Laconistæ erat cognomentum: ferebat longam ingentemque barbam, palliolumque & tristi semper vultu utebatur. Hunc in consilio conturbatus Phocion orationis suæ testem adjutoremque invocabat: cùmque is ea dixisset, quæ grata in vulgus sentiret, barbam ei tangens dixit: O Archibiade, cur ergo non tondebaris? Cùm exercitus conscribendi causa pro tribunali sedens, Aristogitonem sycophantam, qui in concionibus ad bellum excitare populum solitus fuerat, procul cùm baculo & crure obligato adire videret, acclamavit: Scribe Aristogitonem etiam claudum & nequam. Ac mirari quidem possit non nemo, quomodo ita severus & durus nomen boni invenerit. Sed arbitror ut difficile esse, ita tamem fieri posse, uti idem homo (sicut & vinum) dulcis simul & austerus sit: quemadmodum contra nonnulli cùm suaves videantur, *Boni cognomen.*
XV acerbissimi sunt utentibus, & plurimum nocent. Ferunt sanè Hyperidem etiam aliquando ad populum ita locutum: Cogitate ô Athenienses non modò an sim acerbus, sed etiam injuriane talis sim: innuens eos, qui cupiditatibus populi repugnando molesti

sunt,

ſunt, à populo magis ſolere metui, atque traduci, quàm qui poten-
tia ſua in libidines, invidiam, iram, aut contentiones abutuntur. E-
quidem Phocion inimicitiæ cauſa memini civium male fecit, ac ne
inimicum quidem ullum putavit; quantum res ipſa poſtulavit, ut
adverſariis ſuorum quæ ob utilitatem patriæ iniiſſet conſiliorum
reſiſteret, aſperum ſe, pervicacemque præbuit. Privatim commu-
nem, omnibusque benignum & mitem ſeſe exhibuit, ita, ut inimi-
cis quoque infortunium paſſis auxilium tulerit, & in judicio peri-
clitantium ſalutem defenderit. Amicis reprehendentibus, quod
mali cujuſdam hominis cauſam in judicio defendiſſet, reſpondit:
Bonos eo auxilio non indigere. Cùm Ariſtogito ſycophanta da-
mnatus eum vocaret, utque ad ſe veniret oraret, ad carcerem ire
cepit, amicisque prohibentibus: Miſſum, ait, facite me inepti:
quo enim loco mallem Ariſtogitonem convenire. Socii quidem XVI
Athenienſium, & inſulares, quoties alius aliquis Athenis legatus
aut dux miſſus veniret, hoſtis loco eum habentes, portas occlude-
bant, portus aggeribus obſtruebant, ab agro in urbes pecus, manci-
pia, uxores, liberosque comportabant; ſi Phocion, procul ſuis na-
vibus coronati occurrebant, eumque læti ad ſe deducebant. Cùm in
Eubœam irrupiſſet Philippus, militesque in eam ex Macedonia
trajiceret, ac tyrannorum opera urbes ſibi adjungeret, Athenienſes
Plutarcho Eretrienſe vocante, oranteque ut inſulam à Macedoni-
bus occupatã liberarent: Phociõ cum parva manu miſſus eſt; quod
Eubœam Phocio liberat. ſpes erat inſulares ei præſto adfuturos. Cùm verò in Eubœam ad-
vectus omnia proditorum plena, largitionumque corruptelis labe-
factata offendiſſet: magno conſtitutus in periculo, quod pugnæ
aptiſſimum in exercitu erat, in colle quodam convalle profunda in-
cluſo in campis qui apud Tamynam ſunt continuit. Ibi cùm impe-
rii impatientes ac nugaces praviq; multi ex caſtris ad hoſtes trans-
fugerent, & diſcederent, tribunos militum cohortatus eſt, ne eam
rem curarent. iſtos & hîc ob inobedientiam inutiles, & pugnanti-
bus impedimento futuros fuiſſe: & iſthic conſcios ſibi deſerti impe-
ratoris, eo minus calumniarũ adverſus ipſum diſſipare auſuros. In-
gruentibus deinde hoſtibus, quieſcere ſuis in armis mandato dum
rem ſacram peregiſſet, an quod non litaſſet, an quod propius ad ca-
ſtra pertrahere hoſtem cuperet, aliquantum temporis traxit. Itaq;
primò Plutarchus, præ timore eum cunctari ratus, cum mercenariis
militib. excurrit: eo viſo ne equites quidem ſe continuerunt, quin
incompoſito agmine, ut caſtris ſeſe effundebant, in hoſtem impe-
tum facerent. Iam & victi ab hoſtibus primi erant, & diſſipati cæteri,
& fugiebat ipſe Plutarchus, & hoſtium nonnulli victos prorſus ad-
verſarios rati, ipſa caſtra exſcindere conabantur: cum Phocion per-
litato Athenienſes caſtris amiſit. Hi ſubitò hoſtes adorti, magnam
eorum partem apud munitiones fugientem occidunt, Phalangem
Phocion continere ſe, & eventũ expectare juſſit, interimq; ad ſe fu-
ga prius diſperſos recipere: ipſe cum delecta militũ manu in hoſtes
impreſ-

XVII impressionem fecit. Acre id prœlium fuit, magnaque omnium Atheniensium alacritas, insignis audacia: apud ipsum imperatorem Thallus Cineæ, & Claucus Polymedis filius pugnando primam laudem meruerunt. Cleophanis quoque maximi fuit ea in pugna momenti opera, qui à fuga equites revocans, hortansque ut in periculo versanti imperatori succurrerent, effecit ut ii reversi peditum victoriam confirmarent. Secundum hæc Eretria Plutarchum expulit, & Zaretra castellum cepit opportunissimè situm, quo loco maximè utroque mari sibi occurrente angustissimo insula quasi Isthmo coarctatur. Hic neminem Græcorum captivum duci passus est, metuens Atheniensium oratores, ne ii populum eò perducerent, ut ira

XVIII commotus in eos aliquid durius statueret. Postquàm his confectis rebus domum rediit Phocion, statim socii bonitatem ejus & justitiam desideravêre, statim etiam Athenienses de peritia ejus & fortitudine cognoverunt. Successor enim Molossus ita bellum gessit, ut vivus in manus hostium pervenerit. Deinde cùm Philippus in Hellespontum universas copias duxisset, maxima quæque animo complexus, & sperans illicò se Cherrhoneso, Perintho, Byzantioque potiturum: Atheniensibus impedire conatum eis cupientibus, oratores obtinuerunt, ut eò cum classe Chares mitteretur. Is cùm nihil apparatu suo dignū egisset, neq; reciperetur urbibus, sed suspectus omnibus vagaretur, à sociis pecuniam exigens & contemptus ab hostibus: irritatus oratorum sermonibus populus stomachabatur, & consilium opitulandi Byzantiis damnabat. Tum in concione Phocion: Non debetis, inquit, fidem vobis non habentibus sociis, sed ducibus vestris irasci, quibus ii fidem habere nolunt: hi enim efficiunt, ut metuamini ab iis etiam, qui nisi vestra opera ne salvi quidem esse possunt. Hoc sermone populus motus, priori sententia repudiata, Phocionem nova cum classe in Hellespontum ad ferendum confœderatis auxilium misit. quę res ad servandum Byzantium plu- *Byzantium servat.*

XIX rimum conduxit. Gloriam verò Phocionis jam tum magnam auxit magnopere, quod cùm Cleon Byzantiorum virtute primus, & pridē Phocione in Academia familiariter usus, fide sua pro eo apud cives obligata effecisset, ut Byzantii eum extra urbem castra habere non paterentur, sed intra muros reciperent, Atheniensesque suis permiscerent: miles ejus non modestam modò & inculpatam vitæ rationem tenuit, sed & ob fidem sibi habitam promptissimum se ad omnia certamina præbuit. Itaque tum Philippus Hellesponto excidit, contemptuiq; est habitus, cùm invictus ante videretur. Phocion autem quasdam naves ejus cepit, urbesque præsidio detentas occupavit, agrumque multis locis egressus è navibus incursionibus vastavit: tandem acceptis ab iis qui auxilio venerant regioni vulneribus, domum navigavit. Vocatus deinde occultè à Megarensibus, ac metuens ne Bœoti præsentientes maturè eò accurrerent, prima luce populum in concionem advocavit, Megarensiumque postulata proposuit: quæ cùm probata essent, signo tuba

dato ſtatim à concione armatos eduxit. Acceptus à Megarenſibus ſtudioſè, Niſæam muro cinxit, duobuſque longis muris ab urbe ad navale porrectis, urbem cum mari conjunxit: ita ut Megarenſes parvi facientes hoſtes terra inſtantes, toti ab Athenienſibus penderent.

Niſæam munit.

Cùm jam apertè contra Philippum bellum ſuſcepiſſent Athenien- XX
ſes, & per abſentiam Phocionis alios duces delegiſſent: Phocion ab inſulis domum revectus populum hortari cœpit, uti cum Philippo jam ad pacem inclinante periculumq; præſens metuente certis conditionibus pacem jungerent: Hic cùm quidam eorum quadruplatorum, qui circa Heliæam (judicii locus eſt Athenis) verſabantur, diceret: Et tu ò Phocion audes Athenienſes arma jam manibus tenentes à bello dehortari? Maximè, inquit, idque ſciens te bello durante in mea, pace facta me in tua futurum poteſtate. Cùm nihil obtineret, ſed Demoſthenis ſententia vinceret, qui quàm longiſſimè ab Attica prœlium conſerere Athenienſes jubebat: converſus in eum: Heus tu, inquit, non ubi pugnemus, ſed ubi vincamus deliberandum eſt nam ſi vicerimus, ita tum bellum à nobis procul removerimus: victis nobis omnia mala proxima erunt. Cladem paſſis Athenienſibus, cùm turbatores & novarum rerum affectatores Charidemum ad tribunal pertraherent, & ſummam rei deferrent: optimates metu correpti conſilium Areopagitarum in populo detinentes multis precibus ac lachrymis ægrè impetrarunt, ut civitatis cura Phocioni committeretur. Is tametſi humanitatem Philippi amplectandam, & voluntati ejus obtemperandum ſuaderet, Demade tamen rogationem ferente, qua poſtulabatur ut Athenæ communis pacis Græciæ, conſiliique conſeſſus participes fierent: non ante id petendum contendit, quàm conſtaret quæ eſſet à reliquis Græcis Philippus exacturus. Victus tamen iniquitate temporum, cùm ſta- XXI
tim Athenienſes conſilii ejus pœnitere videret (quippe & triremes cogebantur, & equites Philippo dare) Hæc, ait, ego metuens Demadis ſententiam improbavi. Sed quando conſenſiſtis, non eſt quod iniquius ſortem veſtram feratis, graviuſve doleatis. mementote majores etiam veſtros modò imperando, modò parendo, cùm utrunque horum rectè facerent, & ſibi & Græciæ ſalutem attuliſſe. Philippo mortuo, cùm ob tam lætum nuncium ſacrificare populus vellet, Phocion obſtitit. nam & ignobilis eſſe animi dicebat, morte alterius exultare: & copias à quibus eſſent ipſi ad Chæroneam victi, unius tantum hominis jacturam feciſſe. Demoſtheni Alexandrum jam Thebis exercitum admoventem convicianti dixit:

Pacem ſuadet.

Quid væ ſane virum vis irritare ferocem?

& ingenti gloriæ cupiditate ferventem: viſne vicino rogo tam magno urbem noſtram injicere? nos quidem qui ob ſalutem civium magiſtratum gerimus, nunquam patiemur noſtros ſe in apertũ exitium præcipitare. Dirutis Thebis cùm dedi ſibi Demoſthenem, Lycurgum, Hyperidem, & Charidemum Alexander poſceret: Phocion, cùm in ipſum oculos intendiſſet concio, & ſæpe nominatim vocaret

ſurre-

surrexit: ac juxta se constituto Nicocle, quem singulari fiducia ac amore præ reliquis suis amicis colebat: Eo, inquit, infortunii urbem nostram isti perduxerunt, ut etiam si hunc Nicoclem meum dedi Alexander poscat, dedi jussurus sim. Et verò beatum me putaverim, si mihi pro vobis omnibus sit moriendum, miseret me, ô Athenienses, etiam eorum, qui Thebis huc confugerunt: sufficit tamen, solos Thebanos apud reliquos Græcos flere. Itaque & pro nobis, & pro
XXII illis deprecari apud victorem, quàm pugnare præstat. Alexandrum autem ferunt cùm primum decretum Atheniensium accepisset, abjecisse id, & aversatum legatos fugisse: alterum à Phocione allatum accepit, cùm ex majoribus natu audisset, Philippo quoque eum virum admirationi fuisse. Neq; congressum modò, precesque Phocionis sustinuit, sed & consulenti aures præbuit. Suadebat autem ut bellum, si quietem peteret deponeret: sin gloriam, à Græcis in barbaros transferret: locutusq; multa Alexandri ingenio voluntatique convenienter, ita hominem emolliit ac flexit, ut is Athenienses jusserit rebus intentos esse, dignos, si quid ipsi humanitus accidisset, qui reliquis Græcis imperarent. Privatim verò amicitiam hospitiumque cum Phocione coivit, tantoque in honore, quanto paucos familiarissimorum, habuit. Duris & Chares autores sunt, eum cùm jam victo Dario magnus esset, in epistolis porrò suis præter Antipatrum & hunc Phocionem nemini salutem adscripsisse.

Alexandrum placat Atheniensibus.

XXIII Quod subjungam, confessum & manifestum est. Centum ei talenta dono misit Alexander. Hæc cùm essent Athenas perlata, eos qui ferebant percontatus est Phocion: Ecquid in tanta Atheniensium multitudine sibi soli tantum munus daret Alexander? respondentibus, quod ipsum solum de omnibus virum bonum judicaret: Sinat ergo, ait, me talem perpetuò & videri & esse. Illi ubi eum domum suam prosecuti, insignem videre tenuitatem, uxorem ejus farinam subigentem, ipsum aqua de puteo hausta pedes lavare; magis urgere ut acciperet intenderunt, indignam rem affirmantes, si regius amicus tam inopem vitam degeret. Tum Phocion pauperem senem conspectum qui sordida lacerna tectus incedebat, eis ostendit, ac quæsivit, utrum se quàm illum pejus habere putarent? Bona verba, respondētibus eis: Atqui, inquit, is minoribus reditibus vivit, contentusque est. Omninò autem aurum hoc aut frustra possidebo, non utens, aut utens, regem ac me sinistris civium sermonibus objecero. Itaq; ergo pecunia rursum Athenis avecta est: innotuit-
XXIV que Græcis tanti muneris recusatorem, dante ditiorem esse. Cùm Alexander iniquè hoc factum tulisset, Phocionique scripsisset, se amicos non putare, qui ipso non uterentur: ne tum quidem pecuniam accepit Phocion. Echecratidem sophistam, Athenodorum Imbrium, duosque Rhodios Demaratum ac Spartonem criminum quorundam causa in carcerem Sardibus compactos: missos fieri ab Alexandro postulavit: iique statim ab eo liberati sunt. Misso deinde in Macedoniam Cratero, Phocioni ex quatuor Asiæ urbibus, Cio,

Pecuniam spernit.

Gergitho, Mylaſſis, & Elæa optionem deligendi quam vellet dedit,
minans ſe gravius quàm ante indignaturum, niſi unam earum acce-
piſſet. Sed neque accepit Phocion: & Alexander mox vita deceſſit.
Domus Phocionis hodieque in Melita oſtenditur, æreis ornata la- XXV
Vxores Phocionis. minis, cæteroqui vilis & ornatus expers. Duas habuit uxores: qua-
rum de priore nihil traditum eſt memoriæ, niſi hoc: Sororem eam
Cephiſodori fictoris fuiſſe: altera non minorem pudicitię & ſimpli-
citatis, quàm maritus bonitatis laudem apud Athenienſes habuit.
Etenim quodam tempore cùm novos hiſtriones ſpectaret popu-
lus, introiturus jam in theatrum hiſtrio, à ludorum præfecto perſo-
nam reginæ, multasque ſplendidè ornatas pediſſequas popoſcit.
eoque non præbente, indignè tulit, ſpectatoreſque detinuit, pro-
gredi nolens. Tum Melanthius (is enim præerat ei ſpectaculo)
in medium eum protrusit, vociferans: Non vides uxorem Phocio-
nis una ſemper ancillula comitatam in publicum prodire? inſolen-
ter agis nimioque luxu gynæceum corrumpis. Hæc vox ad aures
adſidentium in theatro perlata, ingentem applauſum & ſtrepitum
excitavit. Ipſa uxor Phocionis, cùm Ionica quædam hoſpita mun-
dum ei ſuum, aurea & baccata gemmis monilia, cincinnoſque pre-
cioſos oſtenderet? Mihi, ajebat, ornatus loco eſt Phocion, vigeſi-
Filius. mum jam annum Athenienſium dux. Filio autem feſtivitate Pana- XXVI
theniaca cupienti deſultorio certamina contendere, Phocion ob-
ſecutus eſt, non victoriæ cupiditate, ſed ut cura in exercitationem
corporis converſa, mores corrigeret, potator alioquin, & immode-
ſtus. Victoria potitum cùm amici certatim ad convivium, quod vi-
ctoriæ gratulandæ cauſa parari ſoleret, invitarent, reliquis repudia-
tis Phocion uni omnium conceſſit: cùmq; ipſe ad cœnam veniens,
luxurioſè omnia apparata, pedeſq; etiam intrantium vino per aro-
mata diffuſo lavari cerneret, Phocum (hoc ejus filio nomen erat)
ad ſe vocavit, &: Non, ait, prohibebis amicum tuum, ne luxu per-
dere tuam victoriam pergat. Vt autem planè à vita delicata filium XXVII
ſuum abſtraheret, Spartam eum abduxit, & in adoleſcentium, qui
certa diſciplina formabantur, cœtum inſeruit. Moleſtè id tulerunt
Athenienſes, quod contemni ab eo & deſpici patrios mores puta-
rent. Cùm verò Demades diceret, cur non, ô Phocion, perſuademus
Athenienſibus, uti Laconico exemplo Rempubl inſtituant? ſi enim
juſſeris, ego ea de re promulgare rogationem, & oratione populo
ſuadere paratus ſum: nimirum verò (reſpondit) ne unguenta olen-
tem, & hujuſmodi chlamyde amictum convenit Athenienſes ad phi-
ditia cohortari, & Lycurgi leges laudare. Scripſerat Athenienſibus XX
Alexander, ut triremes ſibi mitterent. Id cùm impugnarent oratores VIII
poſtulatum, à ſenatu dicere ſententiam Phocion juſſus: Iubeo, in-
quit, vos aut armis ſuperare, aut amicitia ſuperiorum uti. Pytheam,
qui cùm primùm verba ad populum facere inciperet, loquacem ſe
& audaculum præberet, ita corripuit: Non tacebis tandem, idque
cum nuper ſis à populo emptus. Harpalus cùm magna cum pecunia

ex Aſia

ex Asia ab Alexandro profugus ad Atticam appulisset, ad eumque oratores certatim accurrerent, auro ipsius intenti: his quidem de magnis opibus exigua inescandi causa munuscula objecit. Phocione autem missis nuntiis DCC talenta obtulit, seque totum cum omnibus suis rebus fidei ejus commendavit. Phocion asperè legatis respondit: Daturum pœnas Harpalum minitans, qui corrumpere civitatem non desineret: quo responso ictus Harpalus, sollicitare eum *Harpalus Phocionem tentat.*
XXIX destitit. Paulò post Atheniensibus consultantibus cùm videret eos qui pecuniam à se accepissent immutatos, ac ne facinoris manifesti fierent, ipsum accusare: Phocionem, qui dona repudiasset, salutis tamen ipsius, quantum ejus bono publico fieri posse, rationē habere: iterum se ad demerendum hunc contulit. Quem cùm ambiens inexpugnabilē auro validæ arcis instar perstare videret, Chariclem generum ejus sibi conciliavit, omniaq; ei credens, iniquè omnibus rebus opera ejus utens, corrupit. Pythonica meretrice mortua, Harpalus, qui eam amasset, filiolamque ex ea sustulisset, Chaticli negotium dedit, ut sepulchrum ei magno sumptu extrueret. Auxit hujus ministerii turpitudinem vilitas sepulchri, nihil dignum habentis triginta istis, quæ se impēdisse in rationibus scripserat Charicles, talentis: extat enim adhuc in Hermeo, qua ex urbe Eleusinam itur. Filiola quidem mortuo Harpalo est à Charicle & Phocione omni cura educata. Cæterum Phocion Chariclem, cum is in jus ob munera ab Harpalo accepta vocatus, patrocinium ipsius implorasset, repulit dicens, se eum sibi generum omnibus honestis conditionibus
XXX adscivisse. Asclepiades Hipparchi filius primus omnium Athenas nuntium de obitu Alexandri attulerat. Huic fidem adhibendam negabat Demades: odor (inquiens) istius cadaveris jampridem per totum terrarum orbem dissipatus fuisset, si vera hic narraret. Phocion autem populum videns ad novas res consurgere, dehortari & detinere verbis conabatur: multisq; ad tribunal accurrentibus, ac vera nuntiare Asclepiadem, & mortuum esse Alexandrum vociferantibus: Ergo (ait) si hodie vita caret, neque cras, neque perinde etiam vivet, licetque omnino nobis quietè, aut potius tuto consilio inire. Cùm Leosthenes populum in Lamiacum bellum conjecisset, Phocion indignè id ferens cùm per risum interrogaretur ab eo: Quidnam utilitatis contulisset patriæ, gesto per tot annos imperio: Haud exiguum, inquit: effeci enim, uti cives suis in monumentis sepelirentur. Eidem multa apud populum audacter jactanti: Sermones, ait, tui adolescens cupressorum similes esse videntur: quæ *Lamiacum bellum.*
XXXI proceræ cùm sint, & magnæ, fructum tamen nullum ferunt. Hyperidi in concione assurgenti, & quærenti: Et quando tandem ô Phocion censes Atheniensibus bellum gerendum? respondit: Cùm videro juvenes velle ordinem tueri, divites pecuniam conferre, & oratores peculandi finem facere. Plerisq; Leosthenis copias admirantibus & ex ipso quærentibus, quomodo ei apparatæ viderentur: Bene, inquit, ad stadium currendum: sed ego ne in dolicho (id cursus pro-

lixioris eſt genus) belli deficiamus metuo. nam neq; pecunias alias,
neque naves, neque milites habemus. Res ipſa ſermonem ejus com-
probavit. Primùm enim præclaris uſus eſt ſucceſſibus Leoſthenes,
ſuperatis prœlio Bœotis, & compulſo Lamiam Antipatro. Cùm
Conſtanter. quidem Athenienſibus in magnam erectis ſpem, atq; ob tam lætos
nuncios continenter ſacrificantibus, Phocionem quidam redar-
guere aggreſſi interrogaverunt: ecquid hæc ita acta eſſe nollet? qui-
bus is reſpondit, placere quidem ſibi iſta: malle tamen ſuo conſilio
obtemperatum eſſe. Iterumque aliis ſuper alios victoriæ allatis &
ex caſtris perſcriptis nunciis. Et quando tandem (dixit) vincendi
finem faciemus? Mortuo autem Leoſthene metuentes nonnulli, XXX
ne Phocion dux ad bellum miſſus pacem componeret, hominem II
quendam haud illuſtrem subornarunt, qui in concione ſurgens, ſe
amicum Phocionis, & qui eum à habita ſtudiorum magiſtrorumq;
communitate probè noſſet, ſuadere populo diceret, uti ei tanto
viro parcerent: caverentque ne eum, cujus ſimilem non haberent
alium, amitterent: Antiphilo bellum mandandum eſſe. Hoc cùm
approbaſſent Athenienſes, progreſſus in medium Phocion: Ego,
inquit, neque te ulla notitia attingo, neq; diſciplinæ ejuſdem ſocie-
tate tecum uſus ſum: ſed in poſterum amicum te, familiaremque
meum accipio. conſuluiſti enim in rem meam. Athenienſibus cu-
piditate bellum Bœotis inferendi flagrantibus adverſatus eſt: ami-
ciſq; interfectum iri offenſo populo dicentibus, reſpondit: Imme-
ritò quidem, ſi utiliter ei ago: ſin prævaricer, juſtè. Cernens autem
non remittere eos quicquam, ſed clamoribus urgere, edicere præ-
conem juſſit, ut quicunq; intra ſexageſimum ætatis annum eſſent,
cum alimentis ad quinq; dies ſtatim ſoluta concione ipſum ſeque-
rentur: orto tumultu, ſenibuſq; rem indignam fieri vociferantibus,
& ex concione ſe proripientibus: Quid verò, inquit, mali eſt? cùm
ego dux veſter octogenarius unà ſim futurus. hoc modo circumegit
Atticam defendit. eos atque ſedavit. Cùm Micio Macedonum & mercenariorum mi- XXX
litum manu exſcenſionem apud Rhamnuntem feciſſet, oramque III
Atticæ incurſionibus vexaret, contra eum Athenienſes eduxit. Ibi
cùm paſſim ad ipſum concurrerent, in officiumque imperatoris ſeſe
ingererent, alius collem occupare, alius equites eo emittere, alius
hac parte invadere hoſtem præcipientes: Hercules, ait, quàm ego
multos duces, paucos milites video. Aciem deinde inſtruens, quen-
dam, qui procul ante alios proceſſerat, deinde præ metu viſi hoſtis
ſe in ordinem receperat, ita corripuit: Non te pudet adoleſcens,
duos locos deſerere, & eum quē tibi imperator dedit, & eum quem
ipſe cepiſti? Facto in hoſtes impetu, vicit, ipſumq; cum multis aliis
Micionem interfecit. In Theſſalia autem Antipater, tametſi ſe ad
eum Leonnatus & ex Aſia reverſi Macedones aggregaſſent, victus
eſt à Græcorum copiis, cæſo etiam Leonnato: duxit autem phalan-
Græci vincuntur. gem Græcorum Antiphilus, equitatum Meno Theſſalus. Paulò XXX
pòſt cùm ex Aſia Craterus magno cum exercitu veniſſet, commiſſo IV
apud

apud Cranonem prœlio victi sunt Græci. Quæ tametsi clades haud magna fuit, paucique perierunt: tamen quod ducibus juvenibus & ipsis, multitudinique obsequentibus dicto audientes non essent, simul etiam Antipatro civitates ad defectionem solicitante dissipati, turpissimè libertatem prodiderunt. Antipatro statim versus Athenas ducente, Demosthenes & Hyperides urbe excesserunt: Demades autem tum veniam consecutus (etenim quod septies contra leges scripsisse damnatus nullam mulctæ partem exsolvisset, ignominia notatus, dicendique privatus fuerat potestate) legem fert, legatosque plena cum potestate ad Antipatrum de pace mittit. Metuente sibi tum populo, Phocionemque vocante, solique se ei fidem habere dicente: Enimverò, inquit Phocion, si meis consiliis fidem adhibere voluissetis, non nunc de hujusmodi rebus deliberandum esset. *Phocion ad Antipatrum legatus.* Perlata tamen lege, missus est ad Antipatrum castra in Cadmia habentem.

XXXV bentem. Ab eo primùm omnium hoc cùm peteret, ut ibi commorans pacificationem componeret: Cratero dicente, Phocion iniquum petit, ut in amicorum agro desideamus, eumq; exhauriamus, cùm ex hostili ali ac locupletari exercitum liceat: ejus manum apprehendens Antipater: Dandum est hoc, inquit, Phocioni. Athenienses autē jussi sunt arbitrio victoris sua omnia permittere: hanc enim Leosthenes etiam Antipatro conditionem Lamiæ obsesso tulerat. Acceperunt necessitate compulsi conditionem: rursusq; Thebas missus cum reliquis legatis Phocion: inter quos etiam Xenocratem philosophum constituerant, cujus virtus tantæ apud omnes autoritatis existimationisque erat, ut nemo hominum ita libidine, ira aut crudelitate videretur posse teneri, qui non Xenocratis visi saltem verecundia moveretur. *Xenocrates.* Verùm Atheniensibus hoc consilium secus cecidit, ob Antipatri in bonos odium, animique illiberalitatem. Primùm enim reliquis data dextra, solum Xenocratem non salutavit (& quidem Xenocrates dixisse tum fertur, rectè Antipatrum fecisse, qui sui solum pudore moveretur, reputans quæ in urbem esset injustè statuturus) deinde dicere orsum non sustinuit, sed reclamando silentium ei adversandoque imposuit.

XXXVI Phocione locuto quæ vellet, pacem se cum Atheniensibus & societatem coire dixit, si Demosthenem & Hyperidem dedant, patrio more Remp. æstimatione census delecto magistratu administrent, præsidium in Munychiam recipiant, & sumptus belli victori compensent, mulctamque persolvant. *Pacis conditiones.* Has conditiones cùm ut benignas reliqui legati probarent, solus Xenocrates dixit, Antipatrum, se Atheniensibus si eos servos putet moderatum; sin liberos, inhumanum præbuisse. Phocione autem præsidium deprecante, respondisse fertur Antipater: Nos quidem, ô Phocion, quidvis in tui gratiam facere volumus, nisi id, quod tuo & nostro sit staturum exitio. Alii ita narrant: Antipatrum quæsivisse ex Phocione, an respondere pro Atheniensibus vellet, eos præsidio liberatos pacem servaturos, nihilq; novi tentaturos: tacente Phocione, ac cunctante, prosiluisse Callimedontem

Carabum hominem petulantem, populique libertati infensum, ac
dixisse Antipatro: Tu ergo, si hic nugetur, credes ei potius, quàm
agas quod instituisti? Ita præsidium Macedonicum Athenienses ac-
ceperunt, cui præfuit Menyllus, vir moderati ingenii, & Phocionis
Præsidium Athenis impositum. amicus. Res ea superba videbatur, magisq; licentiæ contumelio-
sæ ostentandæ, quàm utilitatis causa instituta. Auxit rei indignita- XXXVII
tem tempus ipsum. Vigesimo enim Boedromionis mensis die præ
sidium est introductum, cùm Mysteria celebrari solent, & Iacchi
pompa ex urbe Eleusinem duci: qua tunc confusa ceremonia plerisque
que subiit superioris temporis fortunam cum præsenti comparare
apud animum suum. Quippe olim præclarissimis Atheniensium
facinoribus visa vocesque mysticas affuisse, terroremque & stupo-
rem hostibus incussisse: nunc ad id connivere Deos, ut ipso sacrifi-
cii tempore gravissima Græciæ calamitas accidat: sanctissimusque
dies, & iis aliquando gravissimus, memoriam miseriarum prodat.
Paucis ante annis Dodonæum oraculum Athenienses monuerat,
uti extremas urbis partes Dianæ sacras custodirent, ne in hostium
eæ potestatem venirent. Iis verò diebus cùm fasciæ, quibus mysticæ
cistæ involvuntur, tingerentur, pro purpureo colore pallidum ac
qualis est mortuorum extulerunt, idque reliquis quæ privatorum
res hominum unà inficiebantur, purpuræ colorem accipientibus.
Sacerdotem quoque, cùm is in puro portu porcellum ablueret, cæ-
tus arripuit, & ad ventrem usque inferiores partes deglubiit: Deo
ipsis haud obscurè præmonstrante, privatos maritima & inferiori
parte, superiorem urbem retenturos. Menylli quidem modestia ef- XXXVIII
fecit, ut præsidium nullam civibus inferret injuriam. Super duode
cim millia hominum paupertatis causa exclusi Rep. sunt: quorum
qui in urbe remanserunt, gravi ac miseranda affecti videbatur igno-
minia: qui Athenis ideò cesserunt, seque in Thraciam contulerunt,
Antipatro urbem & agrum concedente, similes erant eorum, qui
urbe ipsorum bello capta atque eversa aliò migrassent. Demosthe-
Antipatri crudelitas. nis autem in Calauria, & Hyperidis apud Cleonas cædes (de quibus
alio loco diximus) effecerunt, ut Alexandrum ac Philippum tantùm
non desiderarent Athenienses. Et quod postea temporis Antigono
cæso, cùm ejus interfectores vim facere hominibus cœpissent, rusti-
cus quidam in Phrigia agrum fodiens, cùm interrogaretur quid a-
geret, ingemiscens quærere se Antigonum respondit: id tum mul-
tis subiit dicere, recordantibus istorum regum iram generosam ac
placabilem fuisse: cùm Antipater privati hominis persona, & victus
vestitusq; tenuitate potestatem dissimulans, multò esset molestior,
malus atque injustus dominus. Phocion tamen apud eum preci- XXXIX
bus agens, multos ab exilio liberavit, effecitque ut multi exulum
non ultrà Ceraunios tamen montes & Tænarum pellerentur, sed
in Peloponneso habitarent: inter quos etiam Agonides fuit syco-
phanta. Mansuetè porrò & justè civitatis res procurans, civiles ele-
gantesq; viros semper ad magistratus evexit; inquietos, cùm ii otio
marce-

marcescerent, ad agriculturæ studium convertit. Xenocratem tribu-
tum inquilinorum pendere videns, statuit civitate donare: sed is
abnuit, negans se civem futurum in ea Republ. quæ ne constituere-
tur, ipse legatus esset deprecatus. Phocion Menyllo dona & pecu-
niam offerenti respondit: Neque tu Alexandro melior es, neque e-
go accipiendi nunc causam habeo meliorem, quam tum recusandi. *Phocion dona spernit.*
Oranti, ut filio suo tamen ea accepta servaret: Meus, inquit, Pho-
cus, si mutata vita temperantiæ studebit, paternis bonis erit con-
tentus: sin pergit ut cœpit, nihil ei satis erit. Antipatro operam
suam in re parum honesta requirenti, asperius respondit: Non po-
terit Antipater me simul & amico uti, & adulatore. Ipsum verò An-
tipatrum dixisse perhibent, se de duobus amicis, quos Athenis ha-
beret, Phocione & Demade, alteri ut acciperet persuadere, alterum
XL dando saturare nequivisse. Et verò paupertatem veluti virtutem
quandam ostentavit Phocion, in qua toties dux Atheniensium, &
regum amicus factus consenuit. Demades autem etiam contra le- *Demadis vitia & exitus.*
ges agendo divitiis se jactabat. Cùm enim lege tum esset cautum
Athenis, ne quis peregrinus saltaret: aut si id accidisset, magister
ludorum solveret mulctam decem minarum: Demades totum cho-
rum ex peregrinis, numero centum, constituit, simulque in thea-
trum denas in singulos minas pro mulcta intulit. Demeæ filio nu-
ptias faciens: Me quidem, inquit, ô fili, matrem tuam ducente, ne
vicinus quidem sensit, tuis nuptiis reges & principes suppeditant.
XLI Porrò autem Phocion, instantibus Atheniensibus ut de deducendo
Præsidio apud Antipatrum ageret, sive impetrare id diffidens, sive
metu contentum populum honestius vivere, & civitatem rectius
temperari sentiens, eam legationem perpetuò detrectavit: persua-
sit tamen Antipatro, uti exactionem pecuniarum differret. Populus
ad Demadem se contulit, itemque ab eo postulavit. Is in se eo rece-
pto, & quidem libenter munere, unà cum filio in Macedoniã abiit.
Et divina quadam (ut arbitror) fortuna incidit ejus profectio in id
tempus, quo Antipatro jam adversa valetudine occupato, Casan-
der summam rerum obtinens, epistolam Demadis reperit ad Anti-
gonum scriptam, qua eum adhortabatur, ut res Græciæ & Macedo-
niæ à vetere & putrido pendentes filo (sic Antipatrum notabat) in-
vaderet. Itaque Casander ut eum conspexit, capi: ac primùm ejus fi-
lium propè adduci & trucidari jussit: ita ut cruorem sinu pater ex-
ceperit, eoque fuerit oppletus: deinde ipsum quoq; graviter prius
& contumeliosè ingratitudine proditioneque exprobrata, necavit.
Cæterum Antipater Polysperchontem ducem, Casandrum tribu-
XLII num militum renuncians, vita excessit. Casander tempore & re-
bus præreptis, statim Nicanorem Menyllo successorem misit, man-
dans ut priusquàm fama mortis Antipatri vulgaretur, Munychiam
occuparet. Quod ubi factum est, & paucis post diebus de obitu An-
tipatri relatum est, Athenienses Phocioni obtrectavêre, putantes
eum rem sibi cognitam in gratiam Nicanoris silentio texisse. Sed

Phocion his calumniis ſpretis, Nicanorem adit, eumque cùm aliis in rebus benignum Athenienſibus redegit, tum ut certaminum præſes liberalitate ſuo populo gratificaretur effecit. Interim Polyſperchon, cui procuratio regis erat commiſſa, ut Caſandrum conſilio opprimeret, literas Athenas mittit, quibus affirmabat, Regem Athenienſibus populare in repub. imperium reddere, patrioque more eam adminiſtrari, ab omnibusque teneri juſſiſſe. Erant hæ adverſus Phocionem inſidiæ: nam ſibi ipſi urbem (id quod paulò poſt patuit) adjungere cupiens, intelligebat nihil ſe niſi ejecto Phocione effecturum, ejectum autem iri exulibus reductis, rurſumque tribunali à popularis auræ captatoribus & calumniatoribus occupato. Cùm Polyſperchontis literis populus eſſet concitatus, Nicanor colloquium petens, concilio in Piræo coacto acceſſit, corpus ſuum Phocioni credens. Dercyllo autem, qui tum Atticæ prætor erat, comprehendere ipſum conante, præſentiens id proripuit ſeſe, neque obſcurè tulit, ſe pœnas de urbe exacturum. Phocion autem, quod dimiſiſſet eum, neque detinuiſſet incuſatus, reſpondit: Fidere ſe Nicanori, neque ab eo quicquam mali expectare: ſin falleret, is malle ſe acceptorem, quàm autorem injuriæ deprehendi. Honeſtè hoc & præclarè dictum videri poterat, ſi de ſeipſo cogitare Phocion tum debuiſſet: ſed profectò quod eo facto ſalutem patriæ in diſcrimen adduxit, idq; dux & princeps, haud ſcio ſanctiusne & antiquius jus, quo civitati obſtringebatur, violaverit. Neque enim dici poteſt, Phocionem eò abſtinuiſſe Nicanore, ne urbem in bellū conjiceret: ac deinde id factum præſcriptione datæ fidei velaſſe, ut ejus reverentia Nicanor quieſceret, neque vim Athenienſibus intentaret. Sed plurimum omninò fidei habuiſſe Nicanori videtur: cùm multis eum apud ſe deferentibus, Piræeoque occupando intentum peregrinos milites in Salaminam tranſmittere, & quoſdam Piræi habitatores corrupiſſe dicentibus, credere noluerit. quinetiam cum Philomedes Lamprei filius legem tuliſſet, ut omnes Athenienſes in armis eſſent, Phocionisque ducis mandata exequerentur, eouſque neglexit, dum à Munychia cum armatis profectus Nicanor Pyræeon cœpit circumvallare. Hæc ita cùm agerentur, Phocion perturbatus eſt: cùmque educturus eſſet Athenienſes, ab iis contemptus. Adfuit & Alexander Polyſperchontis filius cum exercitu, verbo quidem ut civibus contra Nicanorem opem ferret, re ipſa, ut urbem ſi qua poſſet, inteſtinis turbis diſtracto populo occuparet. quippe & exules una cum eo profecti, ſtatim in urbem pervenerant, & concurſus eodem peregrinorum ignominiaque affectorum erat. Concione promiſcua turbulentaque congregata, Phocioni imperium abrogatum, aliique duces creati ſunt. Quod niſi Alexander cum Nicanore ſolus colloqui apud murum ſæpius eſſet conſpectus, idque ſuſpicionē rei moviſſet, actum profectò tum de Athenis fuiſſet. Statim Agnonides rhetor Phocionem ejusque amicos adortus proditionis accuſavit. Itaque Callimedon & Pericles metuentes ſibi, urbe ceſſerunt: Phocion

Polyſperchon inſidiatur Phocioni.

XLIII

XLIV

Phocion proditionis accuſatur.

cion & amicorum qui manserant reliqui ad Polysperchontem profecti sunt, unàque cum his studio Phocionis Solon Platæensis, & Dinarchus Corinthius, quibus uti familiarissimè Polysperchō putabatur. Invaletudo Dinarchi in causa fuit, ut per aliquot multos dies
XLV Elatiæ commorarentur. Interim Agnonidis suasu lex ab Archestrato lata est, qua mitti legati jubebantur, qui Phocionem accusarent. Vtrinque simul & ad Polysperchontem perventum apud Phocidis vicum Pharyngem (positus is est ad Acrurium montem, qui hodie Galata dicitur) cum rege deambulantem. Ibi ergo Polysperchon posito aureo tabernaculo, considentibus subter eo rege & amicis, Dinarchum accedentem in via corripi statim, excruciatumque necari jussit: Atheniensibus dicendi potestatem fecit. Cùm tumultus exoriretur, mutuò se magna vociferatione accusantium, progressus Agnonides: Omnes, inquit, nos in unam caveam inclusos Athenas mittite, rationes ibi factorum edituros. Id dictum risum regi movit: qui adstabant concilio Macedones & peregrini, ociosi tum, audire eos disceptantes cupiebant, legatisque uti dicerent innuebant. Sed iniquè erat comparatum certamen, cùm dicenti Phocioni Polysperchon crebrò obturbaret, donec is baculo terram feriens abiit & conticuit. Hegemone autem dicente ipsum Polysperchontem sibi testem benevolentiæ erga populum esse: Desine, (inquit Polysperchon) me apud regem mendaciis onerare: exiluit ad hoc rex, lanceaque Hermogenem feriisset, nisi eum Polysperchon statim esset complexus. Ita concilium solutum est. Vt autem Phocio-
XLVI nem cum suis custodia cinctum socii procul stantes viderunt, velatis statim capitibus delapsi, fuga sibi consuluerunt. Phocionem & reliquos captivos, Cistus Athenas abduxit, verbo quidem ad cognitionem causæ, re, ut jam tum damnati, ibi necarentur. Tristis fuit aspectus, cùm vehiculis per Ceramicū ad theatrum perferrentur: ibi enim eos detinuit Clitus, dum concio à prætoribus indiceretur: à qua sanè nemo servus, nemo peregrinus, nemo notatus ignominia excludebatur, sed omnibus theatrum & accessus ad tribunal patebat. Recitata regis epistola, qua scribebat: se quidem judicasse proditores istos esse, libero tamen jam populo judicium committere, introducti sunt à Clito rei. Conspecto rum Phocione, optimus quisque civium caput velavit, & oculos in terram dejiciens flevit. Quidam etiam assurgens ausus est dicere: Quando liberum & legitimū judicium à rege sit permissum populo, servos ergo & peregrinos concione amovendos esse. Sed is ea multitudinis indignatione est exceptus, populi osores & paucorum in repub. dominationem cupientes feriri saxis jubentis, ut nemo præterea pro Phocione di-
XLVII cere quicquam sit ausus. Ipsius vox præ tumultu ægrè exaudiri potuit, quærentis: Iuréne, an injuria occidere me vultis? Respondentibus quibusdam, Iure: quomodo autem, inquit, hoc scietis non cognita causa: Cùm nihilo magis aures præberent, propius aggressus; Ego, ait, fateor me injustè egisse, & morte dignam meam

reipub.

Damnatur reiecapitalis. reipub. administrationem : istos verò cur occidetis, qui nihil deli-
querunt? respondêre multi una voce : Quia amici sunt tui. Ita
Phocion destitit, & quievit. Agnonides scriptum decretum recita-
vit, debere populum suffragia ferre, an sontes ii sint: si damnave-
rit, morte mulctandos. Addendum quidam dixerunt, Phocionem
excruciatum debere necari, jubebantque rotam ad tormenta para-
tam adferri, & lictores vocari. Agnonides autem qui & Clitum mo-
lestè id ferre, & rem esse barbaricam atque obscœnam videret: Cùm
Callimedontem, inquit, verberonem ceperimus, ô cives, torquebi-
mus eum : de Phocione nihil tale ego statuero. Huic ejus voci qui-
dam vir haud malus subdidit : Rectè tu quidem : si enim Phocion
tormentis adhibeatur, quid te fieri dignum erit? Approbato edicto,
cùm sententiæ quærerentur, universi consurrexêre, stantesque, &
plerique etiam coronati morte reos damnaverunt. Erant cum Pho-
cione Nicocles, Thudippus, Hegemon, Pythocles. Demetrius Pha-
lereus, Callimedon, Charicles, quidamque alii absentes capitis da-
mnati sunt. Soluta concione. cùm damnati ad carcerem duceren- XLV
tur, & reliqui amicis ac necessariis circumfusis lamentarentur, ad- III
mirationi fuit magnanimitas & constantia Phocionis, qui vultum
Phocionis patientia. haud alium, quam ubi imperator comitatus hominum caterva do-
mum iret, gerebat. Inimici autem juxta currentes, maledicta inge-
rebant: quidam etiam adversum se offerens conspuit ipsum, cùm
quidam fertur Phocion ad magistratum conversus dixisse: Nemone
hujus impudicitiam compescet? Thudippo, cùm is in carcere teri
jam cicutam videns calamitatem suam deploraret, quasi cum Pho-
cione moriendum ei iniquè esset : Non satis tibi est, ait, quod cum
Phocione moreris. Cuidam amico interroganti, velletne aliquid fi-
lio suo Phoco mandare? Mando, ait, ei feriò, ne injuriæ ab Athenien-
sibus acceptæ memoriam servet. Nicocli, quem fidissimum amico-
rum habuerat, oranti, ut se prius bibere cicutam pateretur : Est o-
mninò, inquit, tua hæc petitio gravis & molesta : sed quando nihil
tibi unquam denegavi, concedam sanè hoc quoque. Cùm bibissent
omnes, ac venenum deesset, & carnifex nisi acceptis duodecim
drachmis (tanti enim vendebatur cicuta) aliud temperaturum se
negaret, moramque id injiceret: quendam suorum amicorum vo-
cavit, dicensque : Ne mori quidem Athenis nisi dato precio licere,
Mors & sepultura. pecuniam numerare jussit. Erat tum Munychionis mensis dies XLIX
xix. Iovique pro more pompam ducentes equites partim coronas
posuerunt, partim ad fores carceris lacrymantes respexerunt. omni-
bus autem, nisi iis quorum animi odio & ira prorsus erant perditi
atque efferati, facile patuit, scelus grave esse commissum, cùm ne
festo quidem die abstinere à publica cæde potuerit populus. Et ve-
rò inimici ejus hac victoria non satiati, decretum fecerunt, ut cada-
ver Phocionis extra Atticam deportaretur, neque ullus Athenien-
sium ejus sepeliendi causa ignem accenderet. Conopion quidam ve-
spillo cadaver precio conductus ultra Eleusinem deportavit, & igne
apud

apud Megarensem quendam accenso cremavit. & Megarica (à qua ignem petierat) mulier cum ancillis adfuit, inanemque tumulum aggessit, & parentavit: ossa in sinum suum reposuit, noctuque domum portavit, & apud focum defodit, inquiens: Apud vos, dii pe- “ netrales, has viri boni reliquias depono. vos eas patrio busto red- “ detis, ubi Athenienses resipuerint. Paulò quidem post cùm reipsa “ appareret, qualem præceptorem custodemque temperantiæ & justitiæ amisisset populus, statuam Phocioni æream Athenienses posuerunt, reliquias publico sumptu sepeliverunt, & Agnonidem damnatum capitis supplicio affecerunt. De cæteris accusatoribus Epicurum & Demophilum ex urbe fuga elapsos filius Phocionis con-
L secutus interfecit. Hunc quidem vitiosum planè hominem fuisse *Filius.*
ferunt: & cùm amore puellæ cujusdam apud lenonem degentis teneretur, ac fortè fortuna Theodorum, qui Atheus (quod negaret Deos) dictus est, in Lyceo ita audisset disserere: Si non est turpe solvere amicum, ne amicam quidem solvere turpe erit: si socium, ergo & sociam (nam hoc vocabulo etiam scorta Græcis dicuntur) liberare licet. hunc Phocus fertur sermonem suæ cupiditati accommodasse, tanquam probum, & puellam istam redemisse. Enimverò Phocionis cædes Socratis necem Græcis in memoriam redegit: simillimus enim hic illius & error fuit, & Athenarum detrimentum.

IN PHOCIONEM ANNOTATIONES Interpretis.

P*Hocionem Alexandri Magni æqualem fuisse eique non multum temporis supervixisse constat. Hæc quoque vita ita fuit à Lapo conversa, ut ineptæ paraphraseos potius, quàm bonæ versionis nomen mereretur.*

Cap. 1. Neque enim Sophocles.) *In Antigona: verba Ismeniæ ad Creontem.*

Cap. 2. Cur Homerus.) *Sæpe est vocabulum hoc apud Homerum, ut Odyss. ε. ὄψα dicuntur μενοείκεα, & alibi δῶρα, & χάρις μενοεικής. & Odyss. ζ. μενοεικέ' ἐδωδήν. μένος enim frequenter pro* animo *ponitur. hinc illa.*

——ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο, *& similia. Sæpe pro* audacia *aut* fervore animi, *ut*

Θῆκε μένος καὶ θάρσος—*atque sic in Catone Uticensi ipse Plutarchus usurpavit:* τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πιμπλάμενον ὀργῆς καὶ μένους καταδῶν. *Mitto quæ de hac voce Græci grammatici tradunt.*

Cap. 4. Hunc Cicero.) *Locus est epistola prima libri ad Atticum secundi: tametsi nihil ibi de petitione consulatus dicitur, ac ne dici quidem potuit, cùm illa epistola scripta sit Afranio & Metello consulibus: Catone in consulatus petitione repulsam passo, Sulpicius & Marcellus sint designati, octo integris post annis. Alioqui dubium*

non est, quin id quod hic ex Cicerone Plutarchus affert, vel unica fuerit causa, ut consulatum non obtineret Cato.

Cap. 8. Quomodo etiam in Chio periit.) *Historia hæc est apud Diodorum Siculum lib. 16. non longè ab initio: De navali apud Naxum pugna idem lib. 15. & paucis Xenophon. lib. 5. ἑλληνικῶν, sub finem.*

Cap. 14. Nomen boni.) χρηστοῦ. *Lapus* Frugi *vertit: Sed id longè aliud est & à diversa virtute factum cognomentum. Boni cognomen ei cùm alij, tum AEmilius etiam Probus disertè tribuit.*

Cap. 20. Charidemum ad tribunal.) *Apparet hunc facilè turbulentissimum civem, & belli Macedonici facem fuisse: siquidem solus omnium eorum quos Alexander ab Atheniensibus sibi dedi poposcerat, cùm esset ignotum reliquis, solum exilij causa vertere jussus, ad Darium perfugit. Arrianus lib. 1. de Exped. Alexandri.*

Cap. 21. Quid væsane.) *Versus est Homericus, de libro 9. Vlysseæ. Sunt autem verba sociorum ad Vlyssem, qui Cyclopem, cujus violentiam vix dum evaserat, lacessere verbis intendebat.*

Cap. 23. Vtrum se, quam illum pejus.) εἰ τούτου χείρονα νομίζουσιν αὐτόν *Lapus*, Num minoris se existiment. *qua versione elegantia loci, & comparationis Phocionis cum illo sene egeno venustas deperditur. Non enim virtutis, sed vitæ & paupertatis contentio à Phocione instituebatur. & quod eum bona verba loqui id est, abstinere tam contumeliosa sui cum illo misero collatione jubebant legati, eò attinebat, quod Phocionem dignissimum splendore regio putarent: quippe solum de omnibus Atheniensibus bonum virum. De misello isto, videbatur alia res esse.*

Cap. 24. Cio, Gergito.) *Cium urbem Mysiæ non ignobilem. & non Geographis modo atque historicis, sed etiam poëtis cognitam,* Chium *Lapus (insula est Ioniæ dicta) fecit, noto & vulgato errore.* Γεργιτοῦ *per ι, non per η, scribendum est: ut patet ex Strabonis lib. 13. & Stephano: atque ex Latinis etiam, Plin. 5. 30. Mela & Livio. Meminit enim libr. 38. Vrbs erat Troadis. Mylassa, Cariæ urbs maritima. Elæa, haud procul Pergamo in littore sita. de Milita quod sequitur, annotavimus in Temistoclem.*

Cap. 26. Desultorio certamine.) ἀποβάτην ἀγωνίσασθαι, *quod genus dicendi est apud Latinos cùm dicimus,* Saltavit Antiopam Rutilius: *& ille apud Horatium.*

Pastorem saltaret uti Cyclopa rogabat.

ἀποβάτης. *Quid autem sit* ἀποβάτης, *video plerosque ignorasse, quando & L. Cœlius lib. 21. c. 21. ignoratione rei, locum Dionysii Halicarnassei, quem mox proferam, corrupit. Quod dico, ne, quod multi stultè faciunt, uno in libro omnia inesse putemus. Lapus noster hic morē suum servavit: id est,* equestrē ludum *vertit, genus pro specie ponens, quod tantum non omittere est. Qui intelligit quid sit* παραβάτης, *conjicere potest sanè, quid sit* ἀποβάτης. *nam* ἱππικὸν *esse* ἀγώνισμα. *id est,* equestre certamen, *Varinus etiam annotavit, additque solis in usu fuisse*

Athe-

Atheniensibus & Bœotis. Dionysius in libri septimi fine(Cælius perperam ex octavo citat) quo loco certamina & sacrificia priscorum Latinorum cum Græcis comparat, hæc verba posuit: ὅταν γὰρ τέλος αἱ τῶν ἱππέων ἅμιλλαι λάβωσιν, ἀποπηδῶντες ἀπὸ τῶν ἁρμάτων οἱ παροχούμενοι τοῖς ἡνιόχοις οὓς, οἱ ποιηταὶ μὲν παραβάτας, Ἀθηναῖοι δὲ ἀποβάτας *(deest* καλοῦσιν, *aut aliquid tale)* τὸν σταδιαῖον ἁμιλλῶνται δρόμον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. *hoc est:* Equestribus enim finitis certaminibus desilientes à curribus ij, qui unà cum aurigis vehuntur(poetæ eos parabatas, Athenienses apobatas vocant) in stadio cursu inter se contendunt. *Cælius quo dixi loco, contra & veritatem & mentem Dionysii, aurigas cum parabatis & apobatis eosdem facit : quod statim ex verbis apparet. nam quod ipse Dionysius eosdem apobatas cum parabatis facit , id de certaminibus ludicris , non de pugna intelligendum satis constat. ne quis putet hoc loco convelli posse , quæ de significatione verbi* παραβάτης *ad vitam Aemilij ex optimorum auctorum sententia & exemplis scripsi. Tametsi satis etiam ex Iliade Homeri & Virgiliana Aeneide liquet , eos qui de curribus pugnarent, sæpe de ijs desiluisse, ac pedestri certamine dimicasse:* ἀποβάτας *tamen dictos legere non memini , & haud scio an usquam legatur. In ludicris certaminibus qualia Dionysius describit,* παραβάτης , *is qui unà cum auriga in curru erat , quod non pugnabatur , nihil habebat negocij, nisi ut desiliret à curru, & cursu decertaret : inde etiam* ἀποβάτης, *idem dici potuit. Est enim* ἀποβαίνειν descendere , *seu* desilire, *hoc quidem loco: & annotavit Eustathius,* ἀποβαίνειν *in hoc genere dici* ἀντὶ τοῦ πεζεύειν, *&* καταβῆναι ἅρματος. *Neque ego motus sum nominis tantùm etymo, ut* desultorium *hic verterem* certamen, τὸν τοῦ ἀποβάτου ἀγῶνα: *sed quia hoc vocabulum bonis Latinis auctoribus viderem, aut hoc ipso aut simillimo planè modo usurpatum. Livius libro* 44. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta , bestiis omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso , vix unius horæ tempus utrunque curriculum complebat. *Quod enim vel Calepinus, vel ejus correctores atque autores equum desultorium eum esse dicunt , qui est* κέλης *Græcis , cùm tamen ab uno duos simul esse ductos affirment: faciunt nimis imperitè. saltem versus eos monuisset Odyss.* ε — αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς

ἀμφ' ἑνὶ δούρατι βαῖνε κέληθ' ὡς ἵππον ἐλαύνων.

Non duo ligna , ex quorum uno in alterum transiliretur , sed unicum equo celeri comparat. Tum ex Pindaro notum est , & Plinij cap. 5. lib. 34. κέλητα *currui opponi : at in curribus etiam fuisse* ἀποβάτας, *jam ex Dionysio dixi. Vocari fortaßis poßit* ἀποβάτης *etiam is, qui in certamine ab equo defatigato in alterum integrum transiret, cùm quidem duos secum traheret: quo modo Numidas pugnasse, Livius lib. 23. scribit. Suetonius in Iulio cap. 39,* Circensibus, inquit, quadrigas, bigasque, & equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes. *sunt & hæc verba Ciceronis pro L. Murena diligentius*

Livii locus

gentius expendenda: Nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. *Qui locus à Dionysii non videtur abludere sententia. Porrò autem filio Phocionis Phoci, non Phocij nomen fuisse, annotandum duxi. nam in hoc libro promiscuè scribitur. Nos confirmet Athenæus, cujus (ne quem alium allegem) hæc sunt libro 4. eandem rem exponentis.* Διογένης ὁ βαβυλώνιος ἐν τοῖς περὶ εὐγενείας, τὸν Φωκίωνος υἱόν φησι Φῶκον οὐκ ἰδῶν ὃς οὐκ ἐμίσει ἀθηναίων, *& cætera. ubi quidem cùm de hac ipsa victoria dicitur, est* νικήσαντος δὲ ἵπποις Παναθηναίοις.

Cap. 28. Pytheam,) *Locus est, ut apparet, mutilus: quem si affirmem me satis assequi, nuger.*

Cap. 30. Lamiacum bellum.) *In Græco est* ἑλληνικὸν πόλεμον, *Græcum bellum: quod expreßit Amiotus. Lapus cùm rem non teneret, nescio quid de inferendis Græciæ armis commentus est: cùm quidem in libertatem asserendæ Græciæ causa sit susceptum, omnesque ferè exceptis solis Bœotis Græci cum Atheniensibus societatem ejus coiverint. Est enim id bellum, quod Leosthene duce gestum est contra Antipatrum: qui cùm ab eo victus Lamicum Thessaliæ urbem confugisset, bello Lamiaci nomen factum est. Describitur perspicuè à Diodoro libro 18. Biblioth. & à Pausania in Atticis, à Iustino libro 13. & aliis.*

Cap. 35. Phalangem Græcorum Antiphilus.) *Viden' oscitantia quid faciat? Lapus oblitus paulò supra Antiphilum hunc nominatum, qui Leostheni succederet, eum & Menonem Thessalum (cujus etiam alibi meminit Plutarchus) Macedonib. affingit: cùm fuerint Græcorum duces. Id vanißimum, quod idem Lapus Phocioni eam victoriam adscribit: quem non interfuisse ex antecedentibus patet. atque hunc errorem tamen quidam secuti, idem ad Iustini librum 13. annotaverunt.*

Cap. 37. Mysticæ cistæ.) κοῖται. *sic Varinus,* κοίτην *Atticè vocari* τὴν μικρὰν κίστην. *& haud scio, an idem sint quod* λίκνον. *de quo annotavi in Alexandro. Lapus* victimas *imperitè. Statim* Pallidum,

θάψινον. θάψινον *est in Græco. Neque videre possum, cur* atrum *verterit Lapus. Est enim utique* θάψινον, *quod thapsi colorem habet. Thapsus quid sit, non judico: multis scio videri esse verbascum,* Wullkraut: *quæ est sanè pullis foliis prædita herba flore luteo, odoris violacei.* Pallidum *autem intelligi,* τοῦ θαψίνου, *apparet ex Theocriti Pharmaceutria.*

Καὶ μευ χρὼς μὲν ὁμοῖος ἐγίνετο πολλάκι θάψῳ.

Sæpe eo pallebam thapsi suffusa colorem.

Quæ ibi Scholiastes habet, à nobis stant. Sed & Nicander in Alexipharmacis, de pallescentibus ob epotum ranæ venenum, τῶν ἤτοι θρόεις μὲν ἄγει χλόος ἠΰτε θάψου. *id est, ut Scholiastes ait;* οἱ φαρμακευθέντες ὠχροὶ γίνονται, ὁ δὲ θάψος ἐστὶν εἶδος βοτάνης χλωρᾶς. Καθαρὸς λιμὴν, *an* purus *sit, an vero* Catharus *sit propriũ, non facili succurrit. Paulo post* ἐν πεπολιωρκημένοις, carcere inclusis *ineptè vertit Lapus.*

PLVTAR-

PLVTARCHI CATO VTICENSIS, GVILIELMO *Xylandro Augustano, interprete.*

I CATONIS genus primus illustravit Cato Major, hujus proavus, propter virtutem ad summam inter Romanos gloriam poten- *Ingenium & educatio.*
tiamque evectus: uti in ejus vita demonstravimus. Is autem, de quo nobis in præsentia sermo est, parentibus orbus unà cum fratre Cæpione, sorore germana Porcia, & sorore uterina Servilia apud Livium Drusum avunculum suum, qui vir summa præditus facundia, morumque probitate, & animi magnitudine, tum in republica principatum obtinebat, educatus est. Fertur autem Cato statim à puero voce, vultu, adeòque inter ludendum etiam ingenium rigidum atque immobile, constansque in omni re præ se tulisse. Nam & vis perficiendi ei quæ instituisset, major quàm pro ætate affuit: & adulatoribus difficilem se asperumque præbens, magis adhuc terrentibus obsistebat. Risus ita difficulter ei movebatur, ut perrarò ad levem etiam risum vultum remitteret: haud facilè ad iram prolabe-
II batur, iratus placari ægrè poterat. Cùm se ad discendum contulisset, tardus fuit ad percipiendum: quæ autem percepisset, ea firmiter memoria retinebat. quo modo videmus, qui bono sunt ingenio præditi, eos facilè reminisci: qui autem non nisi cum magno labore discunt, eos memoriter quæ apprehenderunt tenere, eò quod singula quæ didicerunt, quasi inuruntur eorum animis. Catoni porrò ut difficilius disceret, in causa fuisse videtur etiam incredulitas. Nimirum enim discere, est affectio quædam: afficiuntur autem celerius, qui credunt, quod iis evenit, qui minus resistere possunt: itaque juveni quàm seni, & sano quàm ægroto facilius aliquid persuaseris atque omninò facilimè assentiuntur, quibus dubitandi facultas minima est. Cato autem obtemperasse quidem omnibus in rebus pædagogo dicitur, singulorum tamen causas ex eo quæsivisse. habebat verò pædagogum Sarpedonem, verbis quàm verberibus promptio-
III rem, id quod est boni atque civilis pædagogi. Puero adhuc Catone, Romanorum socii de jure civitatis impetrando agebant. De his unus Popedius Silo, vir bello clarus, primæque inter suos dignitatis, cùm per aliquot dies Livii hospitio uteretur, factus pueris familiarior, petiit ab eis, ut pro se in causa Latinorum obtinenda apud avunculum intercederent. Ibi cùm subridens Cæpio annuisset, & Cato nihil respondisset, verùm in hospites torvo immotoq; vultu inspexisset, Popedius: Tu verò, ait, adolescentule quid dicis? non tu *Constantia.*
quoque, ut frater, pro hospitibus avunculū precaberis? nihil respondentem, sed ipso silentio, vultuq; ostendentem, se abnuere, ad fenestram extulit, ac nisi assentiretur, dejecturum per eam minatus est: simulque & voce usus est asperiore, & manibus elevatum Catonem supra fenestram sæpius concussit. Cùm puer diu imperterritus impavidusq; perstitisset, deposito eo Popedius submissa voce ad ami-

cos dixit: Quàm bona Italiæ fortuna accidit hunc adhuc puerum esse: nam si vir esset, haud equidem opinor ullum nos populi suffragium impetraturos. Rursus Catone cum aliis pueris ad cœnam IV
nataliciam cujusdam propinqui vocato, cùm in parte quadam ædium seorsim luderent promiscuè majores cum minoribus, judicia per jocum celebrantes, & invicem accusantes, convictosque in carcerem abducentes: quidam elegantis formæ puer damnatus, & in conclave quoddam ab adultiore abductus inclususq; Catonem invocavit: isque re cognita statim ad fores accurrit, repulsisq; adstantibus & aditu eum prohibentibus puerum eripuit, iratusq; domum secum abduxit, sequentibus etiam aliis. Adeò autem nobilis tum erat, ut cùm Sylla Trojam, ludum sacrum & equestrem spectaculorum causa instituerct, ad eumq; conductis patriciis pueris duos duces designaret, filium Metellæ privignum suum, & Sextum fratre Pompeii natum: illum quidem in honorem matris pueri probaverint, Sextum autem repudiaverint: & interrogante Sylla, quem ergo vellent? omnes Catonem vocaverint: atque ei ipse Sextus, ut præstantiori, honore ultrò cesserit. Erat autē paternus Catonis amicus V
Sylla, & aliquando eum (id quod perpaucis ob fastum & potentiæ suæ magnitudinem tribuebat) ad se vocabat, cumque eo colloquebatur. Id plurimum ad honorem & salutem pueri conducere ratus Sarpedon, crebrò salutatum duxit Catonem ad Syllam: cujus tum domus ob multitudinem eorum qui eo ad cruciatus adducebantur, nihil planè adspectu à carnificina differebat. Annū tunc agebat Cato decimum quartum. Videns autem capita illustrium virorum efferri, ingemiscentibus occultè qui adstabant, percontatus est pædagogum quei fieret, quod nemo Syllam necaret: cùmq; is responderet: Quia, mi puer, metuunt omnes magis eum quam oderunt: Cur ergo, inquit Cato, non mihi gladium dedisti, ut interfecto eo servitute patriam liberarem? Sarpedon hoc audito, simulque vultum ejus iracundiæ plenum conspiciens, in gravem pervenit metum, atque in posterum summo studio curavit, ne quid Cato audacius conaretur. Puer hunc admodum quem maximè diligeret interroganti, fratrem respondit: idemque iterum ac tertio, ac toties omninò retulit, dum alter interrogando fatigaretur. quem suum ergà fratrem amorem magis etiam adulta ætate confirmavit. Annos enim natus viginti, nunquam sine Cæpione cœnavit, nunquam peregrinatus est, nunquam in forum prodiit: unguentum tamen illo utente, respuit, quemadmodum tota etiam Catonis victus ratio accurata fuit & severa. Cæpio quidem temperantiæ mediocritatisq; causa cùm laudaretur, fassus est se talem esse si cum aliis conferretur: sed si vitam suam cum Catonis compararet, nihil se sibi Sippio meliorem videri. Erat autem is Sippius ob luxum & molliciem infamis. Cato flamen Appollinis creatus, divisa paterna hæreditate portionem centum ac viginti talentorum accepit, & à fratre migravit. Exinde victus ratione ad majorem etiam pristina frugalitatem conversa, Antipa-

Odium tyranni.

Amor fratris.

Flaminium & frugalitas.

VI

tipatrum Tyrium à Stoica secta philosophum socium sibi adscivit,
VII moralibus præsertim & civilibus placitis intentus. Cùm autem ad omne virtutum genus quasi numine afflatus ferretur: eam tamen honesti partem, quæ in justitia conspicitur nullo æquitatis aut gratiæ respectu inflexa, præ reliquis sectatus est. Instrumentum quoque orationis, quo ad populum uti posset, exercitatione sibi parabat: ut in civili sapientia tanquam magna urbe, quiddam etiam juxta aleretur, quod esset ad certamina utile. neque tamen apud alios declamavit, aliisve dicentibus auscultavit. quin & sociorum cuidam dicenti: Reprehendunt ô Cato tuum homines silentium: Modóne vitam, respondit. incipiam autem dicere, cùm potero loqui, quæ non præstiterit tacuisse. Porciam Basilicam Cato major in censura dedicaverat. Ibi cùm solerent tribuni plebis jus dicere, & videretur columna quædam sellis ipsorum obstara, statuerunt auferre eam, vel amovere alio. Hæc primùm res Catonem invitum in forum produxit. Impugnavit enim tribunorũ propositum, admirationemque oratione sua & magnanimitate excitavit. Erat enim in oratione nihil novi, nihil ad elegantiã compositi, sed recta omnia, & plena atque aspera: gratia quoq; animos auditorum concilians brevitati aderat, voluptatemq; aliquam & risum civilem admixta ingenii ejus indicia, & per orationẽ sparsa movebant Vox autẽ ea erat, quæ satis exaudiri ab universo populo posset: ejus intentio erat, visq; inexhausta, ita ut sæpe numero totũ diem perorans nõ defatigaretur. enimverò rem tunc obtinuit. rursusque seipsum silentio & exercitationi *Oratio.*
VIII dedit. Corpus quoq; exercitationibus validis adsuefaciebat ad perferendum æstum, & nivem nudo capite, iterque pedibus omni tempore anni faciendum, absque vehiculo, cùm equis una irent amici peregrinationis socii: quibus ille inter eundum sæpe singulatim sese applicuit, estque collocutus. Ægroti etiam admirabilis fuit cùm continentia, tum patientia Fabricitans enim solus seorsim egit, neque ad se quenquam admisit nisi pulso morbo, & sanitate recepta. In cœnis cùm sorte partes dividerentur, & ipsi sors non favisset, amicis nihilominus ei optionem deferentibus, respondit: Non convenire hoc, invita Venere. Et initio quidem semel tantum in cœna bibebat. postea temporis magis indulsit potui, ita ut sæpe usque ad auroram traheret potationem. Causam hanc afferunt amici ejus, quod interdiu publicis negociis occupatus, & à philosophia exclusus, per noctem saltem & inter pocula voluerit cum philosophis commentari. Itaque Memmio aliquando in concione dicente, Catonem totas noctes ebrietati vacare: Cicero interpellans: Hoc *Corporis exercitatio.* *Potatio.*
IX autem, ait, non dicis, quod totos etiam dies talis ludit. Omninò autem vitæ & studiorum rationem diversam sibi ab ea, quæ vulgò tum usurpata, parva ipsi & magnæ indiga mutationis videbatur, tenendam ratus, cùm purpuram videret saturatam rubore & rutilantem cæteris probari, nigra ipse usus est: sæpe etiam nudis pedibus & sine tunica post prandium in publicum prodiit, non glo-

riæ venandæ studio, sed, adsuefaciens se, ne cujus ipsum rei nisi turpis puderet, reliquas infamias contemneret. A Catone sobrino hæreditatem oblatam centum talentorum, in pecuniam redegit, eamque amicis indigentibus absque fœnore locavit. Quidam etiam agros & servos ipso dante & contractum confirmante ærario publico oppignorarunt. Vt tempus uxorem ducendi venisse judicavit, cùm prius nullius mulieris habuisset noticiam, Lepidam duxit, quæ ante Scipioni Metello pacta fuerat, sed rescissa ab eo pactione tum innupta erat. Verùm priusquam nuptiæ fierent, Scipio mutato facto nihil sibi reliqui fecit dum Lepidam sibi matrimonio jungeret. Graviter eo facto irritatus Cato, cùm judicio disceptare statuisset, prohibitus ab amicis, juvenili animi fervore ad scribendos jambos se contulit, Archilochique acerbitatem mutuatus, impudentia ejus & nugis omissis, Scipionem conviciis proscidit. duxit autem Atiliam Sorani filiam, cumque ea prima, non tamen unica, congressus est: infelicior hac in parte Lælio Scipionis amico, qui cùm diu vixerit, unam modò, eam quam primò duxit uxorem cognovisset mulierem.

Matrimonium.

Res militiæ gestæ.

X Commisso servili bello, quod & Spartacium dicitur, Gellio duci socium se Cato adjunxit ultrò, propter fratrem Cæpionem, qui tribunus erat militum. Ac tametsi eo in bello, quod id male gereretur, non potuit alacritate sua virtuteque quantum vellet efficere: inter magnam tamen militum molliciem atq; luxuriam, modestiam suam & fortitudinem (qua maxime tum opus erat) audaciamq; prudentiæ conjunctam ostendendo ita se gessit, ut nihil concedere prisco Catoni videretur. Gellio autem honores ei præmiaque decernente, accipere detrectavit, quod nihil se iis dignum egisse diceret. Id primum ejus factum inusitatum visum est. Deinde cùm lex esset lata, ne iis qui magistratum ambirent nomenclatores adessent, tribunatum militum petens solus eam legem violavit, monitorisque usus ministerio cives nominatim salutavit atque compellavit. Et verò iis etiam, qui ipsum laudabant, molestus nonnihil fuit: quo magis enim honestatem ejus institutorum intelligebant, eò iniquius ferebant se ea imitando æquare nequire. Tribunus militum factus, missus est in Macedoniam ad Rubrium prætorem.

XI Memoriæ traditum est, cùm Atilia uxor fleret, maritique discessum deploraret, Munatium ei unum de Catonis familiaribus dixisse. Bono sis animo Atilia mea, ego tibi Catonem tuum custodiam; tum Catonem: Vtique ergo me custodies, cùmque diei iter unius progressi essent: Agedum Munati, dixisse, ut promissa Atiliæ perficias, neque interdiu, neque noctu jàm tibi à me discedendum erit, exindeque jussisse duos lectos in suo cubiculo poni, & Munatium ita semper juxta Catonem dormivisse, custoditum ab eo joci causa. Comitabantur autem Catonem quindecim servi, duo liberti, & amici quatuor: quibus equitantibus ipse semper pedes incedens singulis sese applicabat, interque ambulandum colloquebatur. Postquàm in castra pervenit, uni legioni de multis

præfectus, suam unius virtutem demonstrare non regii neque magni operis esse ratus, in id maximè incubuit, ut sui similes subditos efficeret. Itaque non metum suæ potestatis eis ademit, sed oratione qua eos singulis de rebus vel doceret, vel persuaderet, simul etiam præmiis supplicioque adhibitis, difficile dictu est, pacisne an belli artium scientiores, & acrioresne an justiores redegerit: adeò & terribiles hostibus, & sociis mansueti, ad peccandum timidi, ad
XI laude dignos conatus suscipiendos prompti alacresque fuêre. Interim gloria, gratia, observantia, amorque militum summus Catonem sequebatur, quæ ille minimè instituto suo quærebat. At enim cùm ultrò in his, quæ aliis imperasset, ipse elaboraret, habituque, victu, & incessu militum quàm ducum esset similior, moribus verò, animi magnitudinè, & facundia omnes qui imperatorum aut ducum nomen gerebant anteiret, magnam sibi occultè benevolentiam exercitus conciliavit. Nam comparatum est ita, ut virtutem non suspiciamus, neque ejus imitandæ studio corripiamur, nisi eum, in quo ea conspicitur, summo amore atque honore prosequamur, qui verò bonum aliquem laudant, cùm non ament, non virtutem ii ejus admirantur, neque imitari cupiunt, sed
XIII gloriam reverentur. Cùm inaudivisset de Athenodoro, cui Cordylioni cognomentum fuit, virum eum Stoica disciplina præclarè exercitatum, qui regum ac principum familiaritates summo studio subterfugisset, senem jam apud Pergamum degere: existimans se scribendo ad eum aut mittendis nunciis nihil profecturum, cùm lex ei duorum mensium profectionem concederet, ad eum in Asiam navigavit, suis fretus dotibus ut eum speraret vinci à se, & in consuetudinem pertrahi posse. Congressus cum homine, pervicit, dejectumque de priori sententia in castra secum perduxit, magna elatus lætitia, seque majori & præstantiori prædâ, quam Lucullus Pompeiusque arma circumferendo, gentesque subigendo parassent, potitum sentiens. Cùm esset adhuc tribunus militum, frater
XIV ejus in Asiam proficiscens, Æni (Thraciæ est urbs) in morbum incidit. Qua de re Cato cùm esset statim certior per litteras factus, & mare vehementi jactaretur tempestate, neque justæ molis navis esset in promptu, cum duobus amicis & tribus servis onerariâ ingressus, Thessalonica solvit: & gravissimo submersionis periculo mirabili quadam fortuna ereptus, jam mortuo Cæpioni supervenit, gravius, quàm philosopho conveniret, tulisse eum casum fertur, non fletum modò & cadaveris amplexus, luctusq; magnitudinem considerantibus, sed & sumptum sepulturæ, & odoramentorū vestiumque preciosarum unà crematarū impendia, & monumenti magnificentiam, quod ex Thasio lapide octo talentorum precio confectum in foro Ænensium constituit. Hæc enim nonnulli cum Catonis moribus alioquin ab omni fastu alienis conferentes calumniabantur, non perspicientes quantum mansuetudinis & amoris inesset viro rigido, & qui se nulla voluptate, nullo metu, nullius inhonestis preci-

Cato Athenodorum philosophum adsciscit.

Ut fratrem desiderarit.

bus percelli fineret. Ad eam rem civitates quoque ei & principes ampla pro honore defuncti munera miserunt, de quibus ipse pecuniam quidem omninò repudiavit, odoramenta tantum & ornamenta persoluto precio accepit. Cùm verò ad ipsum & Cæpionis filio- XV lam hæreditas devenisset, in divisione ejus nihil pro sumptibus sepulturæ poposcit. Quæ cùm ille egisset, ageretque, inventus est tamen qui scriberet: Cineres eum mortui cribrasse, aurum combustũ quærentem: tantam nimirum non gladiis modò, sed stylo etiam iste tribuit impunitatem. Defunctus tribunatu militum Cato, deductus à suis est, non votis tantum (est enim id usitatum) neque laudationibus, sed lacrymis & insatiabilibus amplexibus eum prosequentibus, vestimentaq; sua quà iret subjicientibus, & manus deosculantibus: quod eo tempore vix paucis imperatoribus à Romanis datum est. Porrò cùm statuisset ante quàm ad remp. accederet, Asiam pervagari, regionum morum, institutorũ, & quæ in singulis essent provinciis copiarum contemplandarum gratia, simul etiam gratificaturus Dejotaro Galatæ, qui ipsum amicitiæ hospitiique paterni nomine ad se uti veniret rogaverat: ita peregrinationem instituit. Prima luce pistorem coquumq; eò, ubi esset pernoctaturus, præmitte- XVI bat. Hi compositè admodum & tranquillè urbem ingressi, si nullum paternum hospitem Catonis aut notum ibi offendissent, diversorii ei apud cauponem parabant, nemini molesti: quod si ne cauponi quidem esset, ibi tum magistratum adiebant, & diversorium petebant, datumque boni consulebant. Sæpe etiam à magistratibus fides eis non est habita, contemptique quod nullo tumultu, nullis minis hæc agerent, re adhuc infecta Catone eis superveniente: isq; ipsis apud clitellas tacitus sedens, majori despicatui materiam præbebat, pro abjecto & obnoxii animi homine habitus. Veruntamen vocato ad se magistratu solebat dicere: Corrigite ô pravi homines perversam hanc hospitum excipiendorum rationem, & comitate vestra eorum qui venient (neque enim semper Catones ad vos venient) potentiam frangite, occasionem captantium ut vi vobis eripiant, quæ ultrò dare nolueritis. Ridiculum est, quod ei in Syria usu venisse XVII dicitur. Cùm ad Antiochiam accessisset, ante portas urbis magnam hominum multitudinem ab utroque viæ latere effusam ofendit: erant autem adolescentes seorsim chlamydibus induti, & pueri honeste ornati seorsim stabant, tum sacerdotes deûm, vel magistratus puris in vestibus coronati. Nihil aliud itaque ratus, quàm sui excipiendi gratia hunc honorem à civitate paratum, suis, quos præmiserat, succensuit, qui non prohibuissent, jussitque amicos ab equis descendere, peditesque secum incedere. Vt proximè accesserunt, pompæ istius magister atque instructor, homo jam provectæ ætatis, manu baculum & coronam tenens Catoni ante alios occurit: & ubi Demetrium reliquissent, ac quando is esset venturus interrogavit. Erat is Demeritus Pompeii libertus, & apud eum largiter poterat: itaque omnibus tunc ferè hominibus in Pompeium oculos con-

Peregrinatio eius.

Demetrius Pompeii libertus.

conjicientibus, ultra quàm dignum homine esset colebatur. Amicis itaque Catonis tantus est obortus risus, ut inhibere eum incedentes per turbam non possent, Cato autem tunc vehementer conturbatus, nihil aliud dixit, quàm: Proh infelicem urbem? postea temporis ipse quoque recordans aut recitans id factum, ridere est
XVIII solitus. Enimverò ipse Pompeius, eos qui per ignorantiam ita Catonem neglexerant, suo exemplo erudiit. Cùm enim Cato ipsius, ut senioris, & gloria amplissimi, maximarumque tum copiarum ducis salutandi causa Ephesum venisset: conspicatus eum Pompejus accedere, sedere non sustinuit, sed tanquam ad præstantiorem, exiliens de solio accurrit, dextramque injecit; multisque, inter complexus ipsos & salutationem, pluribus etiam digressi virtutem prædicavit: ita ut conversi omnes intentiq; jam Catoni, quem prius sprevissent, ejus tum mansuetudinem animique magnitudinem cum admiratione considerarent. Neque enim obscurum erat Pompeii erga ipsum studium, demerentis magis quàm amantis: intelligabaturque eum Catonem præsentem admirari, discessu ejus lætari. nam reliquos juvenes qui ad se venissent Pompeius magna cupiditate secum detinebat, à Catone nihil tale petebat: sed quasi eo præsente sua liberè uti potestate nequiret, ita libenter dimittebat: soli ferè ei omnium qui Romam navigarent liberos suos uxoremque commendans, alioquin etiam genere ipsi conjunctos.

Pompeius Catonem honorat.

XIX Certatim exinde civitates Catoni operam dare, eum invitare, & convivia præbere. Qua in re Cato à sociis se observari jussit: Ecquid imprudens dictum Curionis ipse confirmaret. Etenim Curio amicus & familiaris Catonis, austeritatem ejus iniquius ferens, percontatus fuerat, haberet ne in animo exacta militia Asiam perlustrare: cùmque id affirmasset: Bene tu, responderat: jucundior enim inde & tractabilior redibis. hæc enim ferè ejus fuerunt verba. Cæterùm Deiotarus Galata, ætate jam provectior, Catonem acciverat, ut ei liberos suos familiamque committeret: venientiq; cùm varia munera offerret, utque ea acciperet omnibus modis solicitaret, ita hominem irritavit, ut cùm sub vesperam venisset, ibique pernoctasset, postridie tertia hora discederet. Verum unius diei progressus iter, Pessinunte plura prioribus dona ipsum expectantia offendit, cũ literis Dejotari, præcantis ut acciperet: sin secus videretur, at amicis eorum accipiendorum potestatem faceret: dignis utique quibus propter ipsum aliquid boni contingeret, cùm quidem de suo ditare eos ipse non posset. Sed ne tum quidem Cato concessit, quanquam videret nonnullos amicorum delinitos, ipsumq; tacitè incusare, verùm inquiens: Omni munerum acceptioni prætextum aliquẽ inveniri posse, se cum amicis ea quæ honestè possideret communicaturum, dona ista ad Dejotarum remisit. Trajecturo Brundusium amici suadebant, ut reliquias Cæpionis in aliud navigium imponeret: quibus ille respondens: Animum se potius quàm istas relicturum, transfretavit, periculosissimè quidẽ fortuna (ut ajunt) quadam, cùm reli-

Deiotari dona spreta.

Quæstura Catonis. reliqui satis commodè navigassent. Romam reversus aut Athenodoro, aut in foro amicis operam dedit. Quæsturam autem, cujus petendæ tempus appetierat, non ante ambiit, quàm leges quæstorias legisset, singula ex peritis esset procontatus, & ejus magistratus jus animo quasi informasset. Itaque simul atque quæstor est constitutus, ærarii statim administrorū & scribarum aliam instituit ratione. Hi enim cùm hactenus publicas literas & leges suis in manibus habuissent, juvenibus subinde quæstoribus creatis ac quibus ob imperitiam & ignorationem opus esset præceptoribus aliis atque magistris: potestatem illis nequaquam concesserant, sed ipsi magistratum gesserant. Primus Cato novo modo non titulum tantum & honorem, sed & animum rationemq; eo magistratu dignam attulit, scribisque (id quod erat) pro famulis usus est, partim eorum maleficia arguens, partim ignorantia peccantes erudiens. Cùm verò se protervè gererent, aliosque adulando demererentur, ipsi adversarentur: primum eorum fraudis in hæreditate commissæ compertum ab officio removit: alteri cuidam falsi dicam scripsit. Hunc defendere aggressus est Lutatius Catulus censor, maximæ ob virtutem existimationis, quod justitia & temperantia omnes antecellere Romanos crederetur, laudator etiam Catonis, ejusque ob vitæ institutum familiaris. Huic, cùm se causa inferiorem cernens palam condonari sibi reum peteret, idque Catone prohibente magis insisteret: Turpe est, inquit Cato, te Catule cùm sis censor, & de nostris infimis judicare debeas, ob nostros famulos officio tuo exturbari. Ita locutum Catonem intuitus est quidem Catulus tanquam responsurus, dixit tamen nihil; sed sive ira, sive verecundia conturbato animo tacitus abiit. Non tamen damnatus est reus. Nam ut uno calculo plures damnantium quàm absolventium lati sunt, Catulus ad Marcum Lollium (qui collegarum Catonis unus, tum ob valetudinem à judicio aberat) emisit, orans ut opitularetur reo: isque peracto jam judicio lectica allatus, suo eum suffragio absolvit. Attamen eum Cato neque pro scriba habuit neque ei mercedem persolvit, neq; omninò calculum Lollii in reliquorum numero duxit. Hoc modo repressis & cicuratis scribis, ipse literis suo utens arbitrio, brevi tēpore effecit, ut major esset quæstorii quàm Curiæ dignitas, utque omnes ita sentirent atq; dicerent, Catonē quæsturæ consularem majestatē conciliasse. Primùm enim cùm invenisset multos antiquitus ærario debere, vicissimque ex ærario deberi multis, eadem opera rempub. & à ferenda, & ab inferenda injuria liberavit, debitum severè & acriter exigens, nominibusq; celeriter & prompte satisfaciens: quæ res verecundiam populo movit, cùm & persolvere eos quos nihil reddituros putabāt, & satisfieri iis qui desperaverant videret. Deinde cùm multi tabulas ad ærarium contra quam fieri deberet adferrent, antiqua consuetudine precibus & gratia consequi studentes ut falsa decreta reciperentur: nihil horum Catonem fefellit, & quidem de uno aliquando dubitans genuinumne esset,

XX

XXI

XXII

multis

multis testantibus fidem non habuit. neque prius inter cætera retulit, quàm consules accessissent, & juramento id confirmassent. Porrò cùm multi essent, quibus Sylla in secunda proscriptione viritim quadragena octona sestertia ob cæsos proscriptos dederat, iique omnibus invisi & pro scelerosis pollutisque haberentur, ulcisci tamen eos auderet nemo: singulos eos Cato postulavit pecuniæ publicæ injustè possessæ, eamque exegit, iracunda interim oratione impias eis cædes exprobrans. Hi verò statim homicidii rei, & præjudicio jam damnati, in jus rapiebantur atque pœnas dabant, gaudentibus omnibus existimantibusque unà demum Syllanam tyrannidem excindi, ipsumque se Syllam videre supplicio affici putantibus. Animos autem multitudinis adsiduitas quoque ejus, & indefatigata accuratio allexit. Nemo enim collegarum prior Catone ad ærarium accessit, aut posterior discessit. Idem omnibus conciliis, omni senatui interfuit, veritus & observans eos, qui per gratiam debita aut vectigalia quibusvis condonare intendebant. Ita ærario sycophantis exclusis, eoque pecunia repleto, docuit licere civitati etiam absque injuria diviti esse. Collegarum quoque nonnullorum, quibus invisus initio fuerat, animos eò sibi conciliavit, quod largitionum aut iniquorum judiciorum detrectatorum omnem invidiam in se solus recipiebat, eamq; sui excusandi adversus instantes & urgentes occasionem illis præbebat, quod dicerent se ipsis gratificari invito Catone nullo modo posse. Postremo quæsturæ die cùm esset ab universis propè civibus domum deductus, inaudivit Marcellum concursu amicorum atq; potentum & precibus victum largitionem quandam, veluti debitam, perscripsisse: (erat autem is Marcellus à puero Catoni amicitia junctus, cumque eo magistratum optimè gerebat: privatim autem facilè ut precibus annueret pudore abducebatur, & erat ad quamvis gratiam ineundam ingenio proclivi.) itaque statim reversus eo Cato, ut comperit vi adactum Marcellum scripsisse eam donationē, tabulas poposcit, eamque delevit, tacito adstante Marcello: atq; hunc ab ærario secum domum abduxit, neque tum, neque postmodò eo de facto quærentem, sed ad extremum usque in familiaritate pristina perseverantem. Iam ne defunctus quidem quæstura ærarium præsidium vacuum reliquit: sed aderant quotidie servi ipsius, qui, quæ agerentur conscriberent, & ipse libros in quibus descriptio publicæ dispensationis à Sylla ad sua usque tempora continebatur, quinque emptos talentis adsiduò versabat. Primus in senatum veniebat, discedebat ultimus: sæpe reliquis tardius convenientibus, libro togam prætendens legebat: nunquam peregrè abfuit, cùm haberetur senatus. Postea etiam temporis, cùm Pompeiani eum injustis suis conatibus constantissimè adversari, neque ab eo proposito detrahi ulla ratione posse viderent, ideoque eum patrociniis amicorum, arbitriis, aliisq; negociis occupare ne in senatum veniret, molirentur: insidiis deprehensis, omnia posthabuit, totumque se in id dedit, ut convocato senatu

Margin: XXIII (beside "lit, quàm consules accessissent…"); XXIV (beside "bita aut vectigalia…"); XXV (beside "ad extremum usque…")

Syllani administri mulctantur.

Institutum eius. natu ne quid aliud ageret. Non enim gloriæ studio, non opum, neque fortuito casu, ut quidam alii, ad tractandas res publicas delatus, sed consilio, quod hoc boni viri esse officium putaret, intentiorem se reipublicæ, quàm apem melli esse debere censuit: itaque ergo operam etiam dedit, ut ab amicis & hospitibus suis quos passim habebat, provinciarum administrationes, decreta, judicia, & præcipua facta ad se perscriberentur. Quodam tempore Clodio XXVI
tribuno plebis resistens, quia gravia novarum rerum semina spargens, sacerdotibus utriusque sexus, in quibus etiam Fabia Terentia erat, uxoris Ciceronis soror, apud populum calumniando periculum extaret: eum ignominia circumfusum urbe excedere coegit. Ciceronem autem gratias sibi agentem, civitati acceptum hoc referre jussit: hujus enim causa se omnia agere. Proinde in magna erat
Autoritas. existimatione: adeò ut orator quidam unico teste in judicio allato judicibus diceret: Vni testi, ne si Cato quidem is esset, credendum esse: & vulgò jam de rebus incredibilibus veluti proverbium jactaretur: Ne Catone quidem affirmante hoc probabile est. Cùm in senatu quidam pravis moribus ac luxuriosus verba de frugalitate & temperantia faceret, insurgens Amnæus: Quis, inquit, te ferat? qui cum Crassum cœnando, ædificando Lucullum æques, nobis ut Cato concionare. alios quoq; homines vitiosos & luxui deditos, verbis tamen gravitatem & austeritatem præferentes, subsannandi causa Catones vocabant. Porrò autem multis hortantibus ut tri- XXVII
bunatum plebis peteret, Cato vim magnę potestatis istius veluti vehementis medicamenti non ratus negociis levibus insumendam, solutus à repub. acceptis libris & philosophis in Lucaniam profectus est: ibi enim prædia ocio haud illiberali idonea possidebat. In itinere autem multis jumentis, vasis, atque calonibus occurrens, cùm intellexisset Metellum Nepotem tribunatus plebis petēdi causa Romam reverti, tacitus constitit, paululumque cunctatus, retrò suos abire jussit. Mirantibus hoc amicis: An ignoratis, dicebat, Metellum vel per se ob stoliditatem suam civitati metuendum esse? is nunc de sententia Pompeij adveniens in rempublicam incidet fulminis in morem, atque omnia perturbabit. non igitur ocii mihi aut peregrinationis tempus, sed aut inhibendus iste homo, aut præclaro certamine pro libertate oppetendum est. Tamen amicorum adhortationibus concedens prius in prædia sua venit: ibique haud diu moratus, Romam rediit. Vesperi cùm venisset, statim mane in forum descendit, tribunatum plebis petens, ut resistendi Metello facultatem haberet. (etenim ejus magistratus major est in impediendo vis, quàm in agendo: & reliquis omnibus, uno excepto, quicquam decernentibus, unius illius prævalet sententia) Principio XXVIII
pauci cum Catone amici fuerunt: verùm ubi institutum ipsius innotuit, brevi tempore omnes boni notique cives ad eum confluxerunt, hortabanturque & confirmabant, non petere eum, sed dare beneficium patriæ optimisque civibus maximum, asserentes: qui

cùm

cùm sæpe quietè eo magistratu defungi potuisset, nunc maluerit
non sine suo periculo certaminis pro libertate & republica susci-
piendi causa eum ambire. Fertur multis ad ipsum studii favorisque
gratia certatim concurrentibus, pressus in turba haud sine discrimi-
ne difficulter admodum in forum evasisse. Creatus tribunus ple-
bis cum aliis & Metello, ut vidit comitia consularia venalia esse,
increpavit ea de re populum acri oratione: cujus in fine juravit se
eum, quicunque pecuniam dedisset populo, in jus tracturum: uni-
cum Sylanum ob necessitudinem excipiens, cujus uxor erat soror
Catonis Servilia. Itaque hunc etiam omisit, L. Murenam ambitus *Ambitus postulat Murenam.*
postulans, qui largitione confecisset, ut cum Silano consul designa-
XXIX retur. Lex erat, ut reus accusatori custodem daret, ne ipsum late-
rent quæ is accusationis causa colligeret aut pararet. Is ergo quem
Murena Catoni adjunxerat, cùm eum comitans passim & observans
animadverteret nihil insidiosè, nihil iniquè moliri, sed ingenuè &
humaniter simplicem justamque actionis formam componere: ad-
eò admiratus est viri magnanimitatem & bonitatem, ut in foro
aut domi ad eum accedens quæsierit tantum, essetne hodie aliquid
eorum quæ ad accusationem pertinerent acturus: ac si negaret, fi-
dem verbis ejus habens discesserit. Cùm causa ageretur, Cicero tum
consul Murenæ patrocinatus est, multaq; in Stoicos propter Cato-
nem, & illorum paradoxa ista quæ vocantur (hoc est admirabilia &
omnium opinioni contraria) jocatus, risum judicibus movit: fe-
runtque ipsum Catonem leniter subridentem dixisse iis qui adsta-
bant: Quam ridiculum habemus consulem? Absolutus autem Mu-
rena non ut perversorum est mos, stolidorumque hominum se erga
Catonem gessit: sed in consulatu suo eum de maximis rebus consu-
luit, ac pro tribunali in honore & existimatione perpetuò habuit.
Cujus rei causa in ipso fuit Catone, qui juris defendendi causa in fo-
ro & curia cùm se terribilem & durum præberet, alias humanum
XXX se omnibus & benevolum exhibebat. Priusquàm tribunatum ple-
bis iniret, Ciceronis consulatum cùm multis aliis certaminibus fir-
mavit, tum eo in primis, quod Catilinariæ ejus actioni amplissimæ
& pulcerrimæ finem imposuit. Nam Catilina cùm pestiferam totius
Romanæ reipub. mutationem moliretur, bellaque simul & seditio-
nes turbaret, deprehensus convictusque à Cicerone, urbe excide-
rat: Lentulus verò, & Cethegus, cumque his alii complures conju-
rationis socii Catilinæ timiditatem & conatuum humilitatem incu-
santes, ipsi urbem incendio delere, & defectionibus populorum bel-
lisque exteris imperium evertere statuerant. Quorum cùm inno-
tuisset apparatus (sicuti in vita Ciceronis scriptum est) & in senatu
Cicero quid de eis statuendum esset sententias quæreret, primus o-
mnium Silanus extremo supplicio afficiendos pronunciavit, eique
XXXI deinceps usque ad Cæsarem omnes assenserunt. Cæsar, ut erat di-
sertus, ac qui omnem in urbe mutationem morumque (quippe ma-
teriam eorum quæ jam tum animo agitabat) augeri quàm extingui

mallet,

mallet, multa gratiosa & humanitatis speciem habentia locutus, indemnatos eos necari non decere censuit, in carcere tamen adservandos. Ita verò, senatu populum metuente, reliquorum sententias mutavit. ut Silanus quoque non morte se eos damnasse, sed carcere (hoc enim ultimum esse civi Romano supplicium) affirmaret. Hac mutatione facta, & omnibus in leniorem atque humaniorem partem inclinantibus, Cato illi sententiæ contradicturus, initio statim iram suam animique commotionem non dissimulavit, Silani inconstantiam reprehendens, Cæsaremque dictis incessens, qui prætextu populari, clementique in speciem oratione rempublicam subrueret, perterreretque senatum, ea in causa, in qua sibi ipse metuere debuisset, & arbitrari præclarè secum agi, qui suspicionem & supplicium eorum quæ acta essent evaderet. cùm quidem ita palam & protervè publicos hostes eripere intenderet, seque tantæ tamque illustris patriæ sortem, cui præsens impenderet exitium, fateretur non miserari: sed eos, quos ne natos quidem oportuisset deplorarer, quod ii sua morte civitatem magnis cædibus atque periculis essent liberaturi. Hanc unam de omnibus Catonis orationibus exta-
re ferunt: per omnia curiæ loca sparsim à Cicerone dispositis ad eam XXXII
excipiendam scribendi celeritate præstantibus ministris, quos ante docuerat certas notas, quæ brevibus & exiguis figuris multarum literarum vim in se haberent. nondum enim exercebant, neque habebant eos, quos notarios appellamus: sed tunc primùm vestigium ejus rei deprehensum ferunt. Enimverò obtinuit Cato, & reliquos in suam sententiam traduxit, ita ut morte illi damnarentur. Traditum est (nam quia imaginem veluti quandam animi Catonis depingimus, ne minima quidem nobis prætermittenda videntur) cùm acriter adversus Catonem tum Cæsar contenderet, in eosque intenti senatores essent, parvam tabellam Cæsari extrinsecus allatam. quam rem cùm in suspicionem traheret Cato, & in sinistram partem interpretaretur, non defuisse, qui postularent recitari quod scriptum in ea esset. Tum Cæsarem Catoni propè adstanti tabellam porrexisse: fuisse autem Serviliæ, sororis Catonis epistolam impudicam ad Cæsarem, cujus amore erat corrupta. Catonem lectam eam Cæsari rursum objecisse, ac dixisse: Accipe temulente: & sic reliquum orationis persecutum. Omninò autem apparet gynæ-

Sorores Catonis impudicæ.

ceum Catoni infortunatum fuisse. Quippe ex duabus Serviliis so- XXXIII
roribus ejus hæc (uti retulimus) ob Cæsarem erat infamis, alterius major etiam turpitudo: quæ Lucullo primum inter Romanos gloriæ gradum obtinenti nupta, cùm eum prolis unius patrem reddidisset, ob impudicitiam domo est ejecta. Et quod erat summum, ipsa etiam Atilia Catonis uxor ejus criminis pura non fuit, ita ut eam, quamvis binos ex ea sustulisset liberos, coactus sit ob vitæ inhonestatem repudiare. Duxit deinde Marciam Philippi filiam egregiam mulierem, de qua multi sunt variique sermones: hæcque pars

Secundæ nuptiæ.

fabulæ

fabulæ vitæ Catonis omnium maximè ambigua est, difficilesq; ha-
bet explicatus. Thraseas rem ita, ut sequitur, actam scribit, auto-
rem hujus historiæ Munatium Catonis amicum & convictorem no-
XXX minans. Inter multos amatores admiratoresque Catonis, quorum
IV alii studium suum aliis apertius præ se ferebant, Quintus etiam
Hortensius fuit, vir magna existimatione, probatisq; moribus. Hic
non contentus se socium esse Catonis & familiarem, necessitate in-
super aliqua & communitate totam familiam suam cum Catonia-
na permiscere animum induxit. Itaque conatus est persuadere Ca-
toni, ut is sibi filiam Porciam, quæ Bibulo nupta erat, bisque jam
eum patrem fecerat, traderet, uti ex ipsa, tanquam bonæ frugis fer-
tili, liberos susciperet. hominum quidem opinione absurdum hoc
videri: re ipsa præclarum esse & civile, ut mulier integra ætate flo-
rens neque neglecta virtutem sobolis dandæ perdat, neque plures
quàm requirantur liberos pariendo gravet, atque ad pauperiem re-
digat maritum nihil porrò prolis indigentem: sed communem aliis
etiam prole dignis liberûm suscipiendorum facultatem præbeat,
virtutemq; in multa genere diffundens ab invidia vindicet: quibus
necessitatibus ipsa deinde inter se civitas quasi commisceatur. quod
si omninò uxor Bibulo cordi sit, se eam ipsi simul atque ex se pepe-
risset redditurum, arctius hac liberûm communitate Bibulo ipsi &
XXXV Catoni conjunctum. Cùm ad hæc responderet Cato, probari qui-
dem sibi Hortensium affinem, sed de filiæ jam traditæ alteri nuptiis
abs re sermonem fieri: mutata oratione Hortensius haud dubitavit
animo suo detecto ipsam Catonis uxorem petere, ætate adhuc ad
pariendum habilem, cùm satis jam liberorum esset Catoni. neque
verò id prætendere potuit eam à marito negligi: nam gravida tum
quoque fertur fuisse. Cato animadverso Hortensii studio, non ad- *Marcia Hortensio tradita.*
versatus est, Marciæ tantùm patris Philippi consensum requiri di-
xit, atque is compellatus facilem se præbuit, neque aliter, quàm
ipso Catone præsente & unà despondente Marciam Hortensio col-
XXX locavit. Hæc mihi cùm in mulierum mentionem incidissem, hoc
VI loco visa sunt commemoranda, etsi posteriora essent tempore. Cæ-
terùm Lentulo cum sociis necato, cùm Cæsar apud Senatum accu-
satus ad populum confugisset, civitatisq; vitiosas & corruptas par-
tes conturbaret, sibique adsciceret: Cato reipublicæ timens, Sena-
tui autor fuit frumentaria largitione egenam turbam placandi: cu-
jus quidem annuæ impensæ fuerunt trecenties sestertiûm. atq; hoc
beneficio periculum præsens perspicuè est aversum. Exinde Metel- *Contra Metellum Nepotem actiones Catonis.*
lus tribunatum plebis adeptus conciones habuit tumultuosas, le-
gemque promulgavit, ut Pompeius Magnus quamprimùm cum
exercitu in Italiam veniret, urbemque à Catilina in periculum con-
jectam servaret. Erat hic prætextus speciosus: id autem agebatur
ut principatus ac Respublica in manus Pompeio traderentur. Habi-
to ejus rei causa Senatu, cùm non, ut aliàs, asperè Metello adversa-
retur

retur Cato, sed moderatè eum de multis rebus ac placidè moneret,
& ad extremum preces quoque adderet, Metellique familiam, quod
semper optimatum partes fovisset, collaudaret: eo magis elatus
animo Metellus, Catonemque veluti trepidantem & conceden-
tem aspernatus, multa superbè minari, dictisque ferocire instituit,
tanquam omnia invito etiam senatu confecturus. Ibi Cato vultu, XXX
voce & oratione mutata, in fine disertis verbis testatus est, se vivo VII
Pompeium nunquam cum armis urbem intraturum. Subiitque tum
senatui cogitare, neque Metellum neque Catonem mentis suæ
compotem esse, aut sanis uti consiliis, sed Metelli institutum insa-
niam esse, qua præ nimia malicia ad exitium publicum rueret: Cato-
nis autem virtutem, divinam esse quandam animi commotionem,
pro honestate & jure propugnantem. Cùm esset suffragia laturus ea
de lege populus, Metello arma, hospites, gladiatores, servique per
forum dispositi adfuerunt, magnaque pars populi, ob spes in Pom-
peio collocatas mutationem rerum expetentes: Cæsar quoque tum
prætor, multum virium suppeditavit. Sed cum Catone primus quis-
que civium dolorem magis & injuriam, quàm certamen commune
sufferebat: magna domum ejus mœsticia, magnus timor tenebat,
adeò ut nonnulli amicorum incœnati unà pervigilarent, graviter
pro ipso soliciti, mulieresque & sorores quiritarentur atque plo-
rarent. Ipse intrepidè & confidenti animo compellans singulos at-
que consolans, cœnatus somno noctem exegit: expergefactusque
(dormiebat enim altius) à Minucio Thermo collega, in forum de-
scendit, paucis sanè comitantibus, multis verò occurrentibus, ut-
que sibi caveret monentibus. Postquàm forum ingressus ædem XXX
Castoris circumdatam armatis vidit, gradusque à gladiatoribus cu- VIII
stodiri, ipsum supra Metellum cum Cęsare assidentem, conversus ad
amicos: Proh ferocem, inquit, juxta, & timidum hominem, qui
adversus unum, eumque nudum hominem tantum exercitum coe-
gerit. Simul rectà cum Thermo ad eos perrexit, eisque graduum
custodes cesserunt: neque tamen quenquam alium admiserunt, i-
psumque Munatium manu injecta ægrè attraxit Cato: ita progres-
sus, medium sese inter Metellum & Cæsarem collocavit, eorumque
colloquium dissipavit. His hæsitantibus, magno spectatores persusi
gaudio, miratique vultum audaciamque Catonis, propius accesse-
runt, & alta voce ipsum ut pergeret ita, se autem mutuò uti mane-
rent, neve libertatem & defensorem ejus proderent, cohortati sunt.
Cùm apparitor legis tabulam promeret, Cato legere eum non est
passus: Metello etiam eam sumenti & recitare incipienti, de mani-
bus eripuit: eidem verbis suis legem referre absque tabula conanti
manibus ori injectis vocem interclusit Thermus. Proinde videns XXX
Metellus istorum pervicacia populum quoque vinci, quid ex usu IX
sibi foret intelligens, domo sua evocatos armatos magno cum cla-
more in forum irruere, & adversariis terrorem incutere jussit. Quo
facto cum dissipati essent omnes, Catonem solum subsistentem, ac
desuper

desuper saxis & lignis impetitum haud neglexit Murena, is qui pridem ab eo in jus fuerat tractus: sed togam ei suam prætendens, vociferandoque jacientes ut cessarent monens, vix tandem monitis suis concedentem Catonem veste sua involvit, inque ædem Castoris abduxit. Metellus cùm solitudinem apud rostra, fugam adversæ partis è foro cerneret, pro certo habens se vicisse, discedere armatos jussit: ipseque progressus placidè, legem perferre intendit. Interim adversæ factionis homines à fuga iterum congregati in forum magno & horribili cum clamore irruperunt: quo Metelli sectatores perterriti, qui eos arma alicubi nactos irruere putarent, universi à

XL tribunali fuga dilapsi sunt. His ita disjectis Cato progressus populum partim collaudando, partim confirmando effecit, ut & multitudo se ad evertendum quoquo modo Metellum pararet, & senatus magistratibus negocium daret, uti Catoni suppetias ferrent. legemque, quâ seditio & civile bellum Romæ inducerent, impugnarent. Ergo Metellus, tametsi ipse adhuc ferox & imperterritus, ut suos vidit Catonem summopere formidare, eumque pro insuperabili habere, subitò in forum se proripuit: convocatoque populo multa ad faciendam Catoni invidiam locutus, ad extremum fugere se Catonis tyrannidem & conjurationem adversus Pompeium dicens, ac brevi fore ut Romam ejus pœniteret, quæ tantum virum ignominia afficeret, in Asiam abiit, quasi de his rebus apud Pompeium questurus. Magnæ id Catoni gloriæ fuit, qui tanto onere tribuniciæ licentiæ urbem levasset. & Pompeij potentiam quodammodo in Metello fregisset. Majorem laudem reperit, cum Senatum dedecore afficere Metellum, eiq; magistratum abrogare volentem inhibuit. nam & vulgus humanitati hoc & animi moderationi imputabat, quod insultare inimico dejecto noluisset: & cordatis videbatur prudenter & utiliter ab irritando Pompeio abstinuisse.

XLI Secundum hæc Lucullus à bello reversus cujus ei finem & gloriam præripuisse Pompeius censebatur, de triumpho etiam in discrimen venit, Cajo Memmio factiones apud populum contra eum excitante ac crimina intentante, magis id in Pompeij gratiam, quàm privatis ducto odiis. At Cato cujus soror Servilia Luculli esset uxor, alioquin etiam rei indignitate motus, Memmio se opposuit: qua in re cùm multas calumnias pertulisset, tandemque magistratu veluti tyrannide esset amotus, tantum tamen effecit, ut Memmius ultra accusationes Luculli omittere opus haberet. Itaque Lucullus acto triumpho arctius exinde amicitiæ Catonis inhæsit, validum eam adversus potentiam Pompeij præsidium habens. Pompeius verò rebus militiæ gestis clarus domum revertens, adventusque sui gratia & splendore ita fretus, ut nihil se frustra petiturum à civibus putaret, præmisit qui à senatu peterent, uti comitia consularia differrentur tantisper, dum ipse præsens ea in gratiam Pisonis (is enim ambiebat consulatum) obire posset. Hic plerisque conce-

XLII dentibus, Cato non in dilatione comitiorum tantum esse situm, quàm

Memmio resistit Cato.

Pompeij postulatum infringit.

quàm in conatu Pompeij & spe frustranda existimans, reclamavit, utque senatus hoc denegaret obtinuit. Haud leviter eo facto perturbatus Pompeius, cùm animadverteret se, nisi Catonem sibi amicitia conjunxisset, maximis in rebus offensurum, accito ad se Munatio Catonis socio, de duabus Catonis ex fratre aut sorore neptibus jam nuptiis maturis alteram sibi, filio minorem in matrimonium postulavit: quidam non neptes, sed ipsius Catonis filias ab eo petitas fuisse ferunt. Cùm hac de re Munatius Catonem, uxoremque ejus, & sorores docuisset, istæque affinitatem magnopere acceptam haberent ob potentiam & dignitatem Pompeij: Cato nulla mora aut deliberatione interposita, perculsus statim respondit: Vade Munati, vade & dic Pompeio, Catonem per mulieres capi non posse: sed tamen benevolentiam ejus gratam habere: eiq; juste agenti amicitiam omni firmiorem necessitudine cum ipso futuram: obsides autem Pompeij gloriæ adversus patriam ipsum nunquam daturum. Molestè hoc mulieres tulerunt: & verò amici quoque Catonis id responsum, ut inurbanum & superbum reprehenderunt.

Eius affinitatem respuit.

Paulò post Pompeius cuidam amicorum consulatum ambiens pe- XL
cuniam in tribus divisit, in hortis suis eam numerans: qua largitio- III
ne divulgata, Cato mulieribus dixit: Necesse fuisse hujusmodi quoq; infamiæ actionum societatem inire, si affinitatem cum Pompeio contraxisset. itaq; ipsæ etiam fassæ sunt, rectius ipsum statuisse, eum repudiando. Enimverò si judicandum ex eventis est, apparet Catonem gravissimè errasse, qui Pompeij conjunctionem respuens, passus est eum ad Cæsarem ire, & nuptias ejusmodi coire, quæ Pompeij & Cæsaris in unum confusa potentia, propè everterunt imperium Romanum, Rempublicam quidem perdiderunt: quorum nihil fortasse evenisset, nisi Cato metuens vilia Pompeij peccata, concessisset ei facultatem parandæ summorum perpetrandorum potestatis. Verùm hæc inferiorum sunt temporum. Lucul- XL
lo autem & Pompeio de Ponticis & constitutionibus inter se certan- IV
tibus, (uterque enim à se constituta confirmari volebat) & Catone Lucullum haud obscurè injuria affectum adjuvante, victus in senatu Pompeius, ut animos multitudinis sibi devinciret, militibus spem agri dividendi fecit: hîc quoque Catone resistente, & legem istam abolente, ita demum ad Clodium se contulit, eorum qui tunc temporis popularem favorem sectabantur audacissimum, & ipsum Cæsare præbente quodammodo ansam ipso Catone sibi adjunxit. Cæsar enim a bello Hispanico rediens, simul & consulatum petere & triumphare cupiebat. & cùm lex esset, ut petitio per præsentes fieret, qui autem esset triumphum ducturus, is tantisper extra pomœrium maneret: petebat a senatu, ut sibi aliorum opera ambire consulatum liceret. Id cùm multi concederent, Cato repugnavit, sentiensque Cæsari plærosque cupere, diem totum dicendo exegit, atque ita senatusconsultum impediit. Quare Cæsar omisso triumpho, statim in urbem venit, Pompeiumque amplexus, consulatum

petiit

petiit, eoque impetrato huic Iuliam filiam suam nuptum dedit, fa- *Cæsaris consulatus, & cum Pompeio affinitas.*
ctaque adversus Rempublicam conspiratione, Cæsar leges de divi-
XLV dendo egenis agro tulit, Pompejus eas defendit. Lucullus autem &
Cicero collegæ ejus Bibulo se conjungentes, repugnabant: atque in-
primis Cato, jam tum suspicans Cæsaris & Pompeji societatem nul-
lum ob justum finem coaluisse, dicensque non se divisionem agri
metuere, sed prœmium quod ij essent pro ea à populo, quem hoc
inescarent & demererentur munere, exacturi. Hæc illi dicenti cùm
senatus adstipulabatur, tum aliorum quoque haud pauci se adjun-
gebant Cæsaris perversitati infensi: nam quæ tribb. plebis ferocissi-
mus quisque & vilissimus in gratiam multitudinis ageret, hæc ille
turpiter & abjectè in favorem se populi insinuans consulari pote-
state moliebatur. Ergo Cæsar, & qui ab ejus erant factione, me-
tuentes suo proposito, ad vim confugerunt. Primùm Bibulo ipsi in
forum degredienti corbis stercore plenus superfusus est: deinde
in lictores ejus factus impetus, eorumque confracti fasces: deni-
que telis conjectis, multisque consauciatis è foro diffugere cursu
reliqui. Cato ultimus pedentim discessit, subinde ad cives conver-
XLVI sus, inque capita eorum execratus. Ita non solùm perlata est lex
agraria, sed insuper scitum, ut senatores singuli juramento pro-
mitterent, se eam legem ratam habituros, & contra adversantes ei
auxilium laturos: gravidè nunciata iis qui non jurassent pœna. ju-
ravere autem omnes, victi necessitate, Metellique prisci casum me-
moria recolentes, quem jurare in similem legem recusantem Italia
extorrem agi passus fuerat populus. Quapropter Catonem multis
lacrymis, multis precibus domi mulieres obtestatæ sunt, uti flecte-
ret animum, & juraret; multis etiam amici hoc cum eo egerunt:
qui verò præcipuè persuasit homini, & ad jurandum pertraxit, Ci-
cero fuit, monens eum, docensque: Fortassis ne justum quidem esse,
unum ipsum illis quæ essent communi consensu decreta reluctari:
in apertum verò se conjicere periculum ejus rei causa, quæ rescin-
di nullo modo jam possit, id verò væcordis planè esse & insanien-
tis. jam id omnium malorum gravissimum, si civitate cujus gratia
agat omnia, destituta & quasi prodita insidiatoribus excidat ipse,
quasi gaudens se certaminibus pro ea susceptis liberatum. etenim si
non Roma Catoni, at Romæ Catone opus esse, eodemque amicus
indigere, ac se præ reliquis, insidiis Clodii tribunatum affectantis
palam jam impetitum. His similibusque sermonibus ferunt emol-
litum domi atque in foro Catonem, tandemque victum, postremum
omnium, excepto familiari suo Favonio, ad jurandum accessisse.
XLVII Elatus eo successu Cæsar, aliam legem promulgavit, qua tota pro- *Cato in carcerem duci jussus.*
pè Campania pauperibus distribuebatur. Huic præter Catonem
nemo contradixit: quem à tribunali Cæsar ad carcerem abduci jus-
sit nihilo secius sua utentem dicendi libertate, sed inter eundum
ea de lege differentem, civesque hortantem, uti hujusmodi leges fe-
rendi finem facerent. sequebatur eum senatus mœstus, & de popu-

lo optimus quisque tacitè indignans. Neque fefellit Cæsarem, iniquè id suum factum à civibus ferri: pergebat tamen pervicaci contentionis studio, fore sperans ut Cato deprecaretur, aut auxilium invocaret. Sed ubi satis apparuit, nihil eum tale facturum, victus pudore & infamia rei Cæsar, ipse tribunum quendam plebis subornavit, qui Catonem liberaret. Sanè his legibus & muneribus cicurato & subjugato populo, Cæsari Illyricum & universa Gallia cũ quatuor legionibus ad quinquennium est decrèta, prædicente Catone, populum suis ipsius suffragiis tyrannum in arce collocare. Publiũ quoque Clodium contra leges de patriciis in plebejos traductum tribunum plebis constituerunt, ea mercede ut Cicero in exilium pelleretur, omnia in gratiam ipsorum agentem. Consules creaverunt Pisonem Calpurnium, socerum Cæsaris, & A. Gabinium hominem ex sinu Pompeji natum, ut affirmant ij quibus mores ejus & vita est cognita. At enim tametsi tam validè essent rerum potiti Cæsariani civitatemque partim favore partim metu sibi subjecissent: Catonem tamen adhuc timebant: molestum enim ipsis erat & difficile, se ea quæ obtinuissent, non potuisse tamen nisi magno cum labore, neque citra turpitudinem ab eo coargutos vi consequi. Et verò Clodius desperans se Catone præsente Ciceronem opprimere posse, simul atque tribunatum plebis occepit, id agens ut illum ab urbe dimoveret, ad se vocavit, atq; ita compellavit: Se eum omniũ Romanorum integerrimum judicare, itaque nunc re ipsa testatum reddere statuisse. multis enim administrationem Cypri ambientibus, se ipsum ea dignissimum arbitrari, ideoque libenter eam ipsi facere gratiam. Exclamante Catone, non hanc gratiam sed insidias esse & injuriam: superbè admodum Clodius. Ergo inquit, quando gratum tibi hoc non est, invitus eo navigabis: statimque ad populum progressus, legem de ea re pertulit. Proficiscenti Catoni neque navim, neq; milites, neque famulos dedit, præter duos scribas, quorum alter fur erat, alter Clodii cliens. Porrò tanquam in Cypro constituenda & Ptolemæi negocio parum laboris esset futurum, injunxit ei præterea ut Byzantiorum exules reduceret: id agens, ut se tribunatum plebis gerente, quàm diutissimè ab Vrbe abesset Cato. Hac constrictus Cato necessitate, Ciceroni jam tum à Clodio impetito consilium dedit, ne factionibus aut armis cædibusque urbem propter se agitari vellet, sed tempori concedens abiret, atque ita patriæ denuò salutem afferret: ipse uno suorum amicorum Canidio in Cyprum præmisso, Ptolemæum monuit, uti citra pugnam cederet, victurus vitam neque opum neque honorum indigam: nam ei populum sacerdotium Veneris Paphiæ concessurum: interim Rhodi ad negotium tractandum se comparans, responsa expectabat. Venit eo tum temporis Ptolemæus Ægypti rex, qui civium ira & dissensione compulsus Alexandria abiverat, Romamque navigabat impetratum, ut à Cæsare & Pompejo armata manu restitueretur. Is cum Catone colloqui cupiens, ad eum misit, sperans eum ad se venturum. Cato qui tum forte ventrem medicamento purgaret, Ptole-

Clodii tribunatus plebis. XLVIII *Cato in Cypro amandatus.* XLIX *Cum Ptolemæo rege colloquitur.* L

mæum, si quid vellet, ad se venire jussit, venientique neque est pro-
gressus obviam, neque intranti assurrexit, sed tanquam quemvis a-
lium salutavit, ac sedere jussit. Id primum perturbavit Ptole-
mæum, hominis tam vili habitu popularique utentis fastum ad-
mirantem: orsus deinde de suis rebus colloqui sermonem sapien-
tem liberumque Catonis audiit increpantis ipsum & ostendentis,
quanta relicta beatitate seipsum tantos in labores conjecisset, cui
demerenda nunc, muneribusque concilianda esset Romanorum
principum avaritia, quam vix tota in pecuniam redacta Ægyptus
explere posset: monentis porrò, ut retrò ad suos navigaret, cumque
iis gratiam reconciliaret, ad eamque rem suum comitatum & ope-
LI ram pollicentis. Ibi tum rex, quasi ex insania aut delirio ad ani-
mum reversus intellecta veritate & sapienti Catonis consilio, sta-
tuit quidem ei obtemperare: sed rursum ab amicis retractus à pro-
posito, ut primum Romam venit, & ad fores unius principum ac-
cessit, deploravit suam imprudentiam, qui non egregii viri ser-
monem, sed Dei oraculum sprevisset. At Ptolemæus Cyprius
bona quadam Catonis fortuna veneno sese necavit. Cujus morte
cùm magnæ relictæ ferrentur divitiæ, Cato ipse Byzantium naviga-
re statuens, Brutum sororis filium in Cyprum præmisit, non satis fi-
dens Canidio: reductis exulibus & redintegrata Byzantiis concor-
dia, in Cyprum navigavit. Cùm verò esset amplissima supellex re-
gia poculorum, mensarum, lapidum, purpurarum, eaq; omnia ven-
dendo in pecuniam essent commutanda: cupiens omnia ad summū
precium adducere, ipseque omnibus interesse, & exactè de singulis
subducere rationes, neq; consuetudini fori satis credidit, & suspe-
ctos habens omnes famulos, præcones, venditores, ad extremum
singula ipse emptoribus proferendo & precium constituendo, ple-
LII rasque ita merces divendidit. Quę res cùm alios ejus amicos, quòd
parum iis habere fidei videretur, offendit, tum Munatium omnium
familiarissimū ira propè implacabili accendit: ita quidem, ut in An-
ticatone Cæsar huic loco acerbissimè exagitando immoratus sit.
Verùm ipse Munatius non Catonis sinistro de se judicio, sed negle- *Munatii &*
ctione sui, & adversus Canidium ęmulatione sua iram eam extitisse *Catonis dis-*
narrat. edidit enim librum de Catone, quem Thraseas præcipuè se- *cordia.*
cutus est. Ita autē refert. Se posteriorem in Cyprum appulisse, ibiq;
hospitium ei ab aliis spretum & neglectum obtigisse: cùm verò ad
Catonis fores venisset, non fuisse admissum, eo intus aliquid arcani
cum Canidio tractante. Quo nomine cùm incusasset modestè Cato-
nem, asperius justo sibi ab eo fuisse responsum: Equidem apparet,
L ô Munati, id quod est à Theophrasto dictum, nimium amando ali-
quando effici, ut eum quem amamus, odisse incipiamus: quando tu
etiā vehemētissimè nos amans, eo indignaris, quod minori te quàm
conveniat in honore esse putas. ego autem Canidio cùm ob peri-
tiam utor præ reliquis, tum ob fidem, quod & initio venit, & integrè
se gessit. hæc ait Catonem cum ipso remotis arbitris locutum,

deinde ad Canidium extulisse. Itaque se re comperta neque ad cœnam porrò ventitasse, neq; si ad consilium vocaretur, paruisse: cùmque minaretur Cato, se eum pignore (ita nim solet agi cum contumacibus) coacturum, nihil ista curasse, sed è Cypro solvisse, diuque in ira ea permansisse. Postea temporis Marcia (nam adhuc cum Catone vivebat) cum marito ea de re collocuta, fortè utrunque à Barca fuisse ad cœnam vocatum: Catonemque cùm reliqui omnes jam accubuissent ingressum, quæsivisse ubi accumberet, & Barca optionem ei dante, dixisse, juxta Munatium velle se accumbere, sibique adsedisse. neque tamen ea in cœna amice quicquam præterea secum egisse. Rursum Marcia deprecante, Catonem epistola se vocasse ad colloquium: se prima luce ad domum ejus venisse, detentumque à Marcia, donec cæteri omnes discessissent: ibi demum Catonem ingressum complexum sibi tulisse, ac consalutasse. Hæc est Munatii narratio: quam fusius retuli, existimans hujusmodi historias ad mores & ingenia hominum demonstranda non minus, quàm magna & publica facinora, perspicuitatis adferre. Coegit autem Cato argenti talenta propè septies mille. Porrò longam navigationem metuens, vasa multa paravit, quorum singula duorum talentorum & quingentarum drachmarum essent capacia, horum unicuique longum funem appendit, cujus capiti suber magnum esset annexum: ut fracta navi indicia essent, ubi locorum demersa pecunia jaceret. Et pecuniæ quidem paucis demptis omnes salvæ Romam allatæ sunt. Rationes verò suæ administrationis accuratè duobus in libris conscripserat. quorum uterque intercidit. nam cum alterum libertus ejus Phylargyrus ferret, is à Cenchreis solvens, eversa navi unà cum sarcinis periit. alterum cùm ipse ad Corcyram usque pertulisset, ipso in foro sub tabernaculo dormiente, nautæ propter frigus magnos ignes noctu fecerunt, ita ut corriperentur flammis tentoria, cumque his una liber periret. Aderant quidem ei administri regii, quorum opera inimicis & calumniatoribus facilè ora obturaret: mordebat tamen ea librorum jactura Catonem, quod eos non tam pro suarum rationum confirmatione, quàm ut essent reliquis diligentiæ exemplum adferre studuerat, nisi huic ejus conatui invidia fortunæ obstitisset. Cùm Tiberi ad urbem subveheretur, non latuit ejus adventus cives: sed omnes magistratus, omnes sacerdotes, universus senatus, ac magna populi pars obvii utranque ripam multitudine sua texerunt. ita ut conspectus navigationis istius & comitantium studium triumpho nihil concederet. Tametsi novum illud quibusdam videbatur & superbum, quòd consulibus & prætoribus præsentibus, neque egressus navi ad illos est, neque navigationem inhibuit: sed regia navi quæ sex ordinibus remorum agebatur littus citato cursu legens non anto cessavit, quàm in navali classem constituit. Pecuniis per forum translatis, & populus earum admiratus est multitudinem, & senatus frequens præter cæteras meritas laudes Catoni præturam extraordinariam decrevit, utque ludos

LIII (margin, beside line 1) · LIV (beside "Coegit autem Cato argenti") · LV (beside "Cùm Tiberi ad urbem subveheretur")

Iactura librorum rationũ.

veste

veste purpura prætexta spectaret. Verum Cato his repudiatis senatui persuasit, ut Niciam regium dispensatorem libertate donaret, diligentiæ ei ac fidei testimonium præbens. Erat tum consul Philippus Marciæ pater, & ejus magistratus autoritas atque potentia ad Catonem redibat: cùm non majorem Philippus ob affinitatem, quàm ejus collega ob virtutem Catoni honorem tribueret. Cùm Cicero ab exilio revocatus, recuperata potentia sua tribunicia tabulas à Clodio (is Ciceronem patria expulerat) in Capitolio positas absente Clodio vi dejiceret: deinde ejus rei causa cõgregato senatu, & accusante factum Clodio, diceret præter leges Clodio tribunatum plebis datum, itaque rescindi & irrita haberi debere ea quæ sub eo acta aut scripta essent; Cato eam orationem interpellavit, & ad extremum surgens ita verba fecit: Sibi quidem neque rectum, neque utile Clodii capessendæ reip. institutum videri. si tamen rescindi oporteat ea, quæ in tribunatu ejus acta sint, omnem quoque suam Cypriam actionem rescissum iri, neque justam fuisse suam amandationem; cujus autor is fuisset, qui contra leges magistratum gereret. Enimverò nequaquam contra leges Clodio tribunatum plebis, commissum: quod lex patricium adoptari à plebejo, & sic transire ad plebem permittat. quod si verò injustè magistratum (ut & alii) administrarit, ipsum eo nomine in jus rapi debere: neque deberi unà etiam magistratus, cui injuria sit ab ipso facta, autoritatem everti. Ob hæc Cicero Catoni iratus, aliquandiu ejus amicitia uti omisit: redintegrata est tamen postea inter eos gratia. Secundum hæc Pompejus & Crassus cum Cæsare Alpes transgresso congressi, rem ita composuerunt, uti ipsi consulatum secundum peterent. eumque adepti, Cęsari imperium in aliud quinquennium prorogarent: sibi provincias amplissimas, pecuniam exercitusque decernerent. Erat hoc de dividendo imperio, & evertenda republica conjuratio. Erant multi tum ac præclari viri qui petere consulatum intendissent: sed eos Pompejus ac Crassus inter competitores conspecti statim deterruerunt. soli Lucio Domitio Porciæ sororis suæ marito persuasit Cato, ne cederet, neve certamen dimitteret, quo non de eo honore, sed libertate P.R. dimicaretur. Nam & rumor per optimos quosque civium editus erat, non esse concedendum ut Pompeji ac Crassi potentia in unum compactis consularis magistratus nimia vis atque potentia redigeretur, sed eum alterutri præripiendum: conjungebantque se Domitio multi, adhortantes eum & confirmantes. ac multos esse promittentes qui nunc metus causa tacentes suffragiis suis ipsum essent electuri. Id metuens Pompejus, Domitio mane prælucentibus facibus in campum descendenti insidias collocavit: ac primus qui facem ante ipsum Domitium gestabat ictus cecidit, expiravitque: deinde reliquis etiam consauciatis, diffugêre omnes præter Catonem, ac Domitium. quem Cato, tametsi ipse quoque brachium vulneratus, retinebat, hortabaturque ut secum maneret, neque dum spirarent,

Honor Catoni habitus.

LVI

Clodii tribunatum defendit.

LVII

Domitio consulatum petenti vis fit

LVIII

certa-

certamine absisterent pro libertate patriæ adversus tyrannos susce-
pto: qui ut essent usuri magistratu, tam nunc satis ostenderent, tan-
tis sibi flagitiis aditu ad eum parantes. Domitio tamen periculum
subterfugiente, & se domum subducente, Pompejus & Crassus con-

Cato repulsā patitur præturam petēs.

sules sunt creati. Ne sic quidem defatigatus Cato, præturam statim
petiit, cupiens ex hac quasi arce adversus illos pugnare, neq; priva-
tus ipse cum magistratibus decertare. At cōsules designati hoc quo- LIX
que metuentes, ne prætura ob Catonem consulari potestati fieret,
primùm subitò & plerisque ignorantibus senatum convocarunt, ac
decreverunt ut qui prętores essent electi, ij statim magistratum ini-
rent, non interposito solito tempore. ne cui fraudi ambitus esset, e-
jusq; causa dies ei posset dici. simulque ipsi amicos suos & admini-
stros ad petendum præturam subornarunt, ipsi pecuniam eis quam
largirentur dantes, ipsiq; suffragiis ferendis adsistentes. Hoc quoq;
consilium virtus & gloria Catonis irritum fecit, turpe plerisq; & in-
dignum existimantibus, suffragiis Catonem vendi, qui emendus ci-
vitati prætor esset: itaq; & prima tribuum ad suffragium vocata, Ca-
tonem nominavit. Tum Pompejus subitò mentitus se tonitru au-
disse, turpissimè comitia solvit: erat enim in consuetudine positum,
ut si de cœlo esset servatum, nihil perageretur. Iterum multa usus
largitione, optimisque campo expulsis, vi obtinuerunt, ut pro Ca-
tone Vatinius prætor crearetur. Cùm q dem ferunt eos qui ita inju- LX
stè & iniquè suffragia dedissent statim se à pontibus quasi fuga pro-
ripuisse: reliquos coitionem fecisse gravi indignatione concitos, da-
taq; iis statim à quodam tribuno plebis concione, Catonem ita ver-
ba fecisse, ut quasi divino quodam afflatus furore quæ futura essent
civitati vaticinaretur, civesq; adversus Pompejum & Crassum insti-
garet: qui scilicet hujusmodi sibi consiliorum essent conscii, easq;
res tentarent, ut metuerent Catonem, ne is prætor factus ipsos vin-
ceret, deniq; domum abeuntem tanta multitudo prosecuta est, ut
ne universis quidem tum designatis prætoribus tantus fuerit comi-

Legem Trebonii oppugnat.

tatus. Præterea cum C. Trebonius legem de consularibus provinciis
tulisset, ut alter Hispaniam & Africam obtineret, alter Ægyptum &
Syriam, & copiis terrestribus navalibusque oppugnarent ac subige-
rent quos vellent: reliqui desperato se quicquam posse reluctando
efficere, etiā contradicendo supersederunt. Cato autem antequàm LXI
suffragia populus iniret conscenso tribunali cùm verba facere cu-
peret, vix impetravit, ut sibi per duas horas dicere liceret: quas ut
multa commemorans, docens prædicensq; exegit, non amplius di-
cendi ei copia est concessa, sed manente in tribunali apparitor ag-
gressus detraxit. cùm inferiori loco stans clamaret adhuc, neque de-
essent qui ei aures præberent, & vim ei factam iniquè ferrent, rursus
eum apparitor arreptum foro eduxit. dimissus, ilicò ad tribunal ite-
rum contendit, vociferando civium auxilium implorans: quod cùm
aliquoties exturbatus foro fecisset, tandem Trebonius gravi dolore
cōmotus abduci eum in carcerem jussit. sequebatur multitudo, au-

sculatabatq;

scultabatque eo interim dum abduceretur clamitante: ita ut Trebonius in metum veniret, eumque dimitti juberet. Sic illa dies à Catone est extracta. Quæ insecutæ deinceps sunt, iis partim perterrito populo, partim beneficiis & largitionibus devincto, Aquilio etiam tribuno plebis armis aditu è curia in forum intercluso, ipsoque Catone, cùm tonuisse vociferaretur, foro exturbato, compluribus sauciatis, quibusdam etiam cæsis, vi demum legem pertulerunt: qua re indignatione multi concitata coitionem fecerunt & statuas Pompe-

LXII ji dejicere cœperunt: sed eos Cato inhibuit. Cùm deinde alia lege Cæsari provinciæ & exercitus decernerentur, Cato non, ut ante, ad populum, sed ad ipsum jam conversus Pompejum, testatus est prædixitque: Eum Cæsarem jam ultrò in suas cervices imponere imprudentem: fore autem, ut cùm gravari eo onere, & premi inciperet, neque deponere valeret, tunc unà cum eo in civitatem concideret: atque tum eum Catonis monita recordaturum, intellecturumque non minus ea ad Pompeji utilitatem, quàm ad honestatem fuisse & justitiam accommodata. Hæc sæpius audiens Pompejus, planè contempsit, quod sua fretus felicitate & potentia mutatum iri Cæsaris

Pompeio vaticinatur.

LXX III animum nullo mòdo crederet. In annum insequentem prætor factus Cato, non tantum præclarè à se gesto magistratui majestatis addidit, quantum videretur de ejus dignitate detraxisse, qui sæpe absque tunica & calceis ad tribunal veniret, ac de capitalibus caussis illustrium virorum ita cognosceret. Quidam ejum etiam à prandio potum jus dixisse, sed falsò tamen ij affirmant. In ea prætura cernens populum ambitiosorum hominum planè corruptum largitionibus eumque jam esse multorum veluti certum quæstum: ut illum civitatis morbum penitus excinderet, senatui persuasit, uti S. C. faceret, quo designati magistratus si à nemine ambitus postularentur, cogerentur ipsi jurato in judicio comparere, suæque petitionis rationes edere. Offendit & candidatos ea res, & magis adhuc turbam addicere precio suffragium solitam: itaque prima luce ad tribunal descendente Catone conferto agmine irruerunt, vociferantes, maledicentes, jacientes: adeò ut plerique diffugerent à tribunali, & ipsa turba hominum pressus atque contrusus vix rostra apprehenderit. Inde assurgens, tumultum ipsa statim vultus gravitate & ferocia compescuit, clamoremque sedavit: locutusque de re, quæ essent consentanea, auditusq; quiete, omnem motum composuit. Laudatus ob hoc à senatu: At ego, inquit, vos nequaquam lau-

Prætura Catonis.

Contra ambitum acta.

LXIV do, qui in periculo constitutum prætorem destitueritis. In magna autem difficultate unusquilibet eorum, qui magistratum peterent, erat constitutus: nam & largitione suffragia mercari ipse non audebat, & metuebat, ne si hoc aliquis competitorum fecisset, sibi magistratus præriperetur. Itaque inter eos sic est conventum, ut singuli quingena sestertia deponerent, ac proinde legitimè magistratum ambirent: qui verò secus fecisset, aut muneribus suffragia

captasset,is pecuniam depositam amitteret. Hoc pacti, Catonē custodem,testem judicemque delegerunt, pactique literas apud eum deposuerunt, sponsores loco pecuniæ accipientem. Vt venit dies comitiorum, adstans Cato tribuno plebis qui comitiis præerat, & suffragiorum lationem observans, unum ex iis mala fide agere deprehendit,jussitque eum pecuniam competitoribus numerare: sed illi Catonis justitiam admirati,mulctam damnato remiserunt, satis jam tum hac damnatione supplicii dedisse censentes. Invisus autem eam ob rem Cato reliquis fuit, quasi senatus & judicii & magistratuum potestatem sibi vindicans. Nullius enim virtutis gloria & au- LXV

Iustitia invidetur. toritas magis obnoxia est invidiæ, quam justitiæ: eò,quod summa etiam ejus potentia, summa fides est apud multitudinem. Non enim honorant tantùm justos vulgò, ut fortes, neque admirantur modò, ut prudentes, sed & diligunt, & in iis fiduciam collocant, cùm illos partim metuant, partim iis diffidant. Ad hoc istos putant natura magis quàm voluntate præstare, prudentiam pro celeritate quadam mentis, fortitudinem animi robore habentes: justitiam autem à sola voluntate arbitrantur proficisci, eò quod turpitudo injustitiæ,ut certi atque aperti vitii, fugiatur. Quæ causa fuit ut Catoni omnes proceres veluti ab eo reprehensi, adversarentur. Et verò Pompejus suam potentiam ipsius subrui gloria judicans, semper aliquos submisit, qui convicia in eum jacerent: inter quos & Clodius fuit, ille, qui se rursus ad Pompejum cùm contulisset,

Cato de se & Pompeio. Catonem multa de pecunia Cypria intervertisse, & Pompejum, quod is filiam ejus ducere abnuisset, insectari vociferabatur. Ad- LXVI
versum hæc Cato dicebat:Se nullo neque equo neque milite usum, pecuniæ tamen tantum in ærarium intulisse, quantum toto terrarum orbe exagitato Pompejus tot bellis triumphisque non advexisset. Pompeji autem se affinitatem nunquam probasse,non quod eum indignum judicaret, sed quod dissimilitudinem institutæ in Republica rationis cerneret. Se enim datam sibi ex prætura provinciam omisisse: illum alias arripere sibi,alias aliis largiri. nuper etiā sex millia militum Cæsari in Galliam utenda misisse, quæ neque Cæsar à populo petiisset, neque Pompejus de populi sententia ei concessisset:sed hujusmodi exercitus, arma equosque munera esse, quæ privati invicem darent. Eundem Pompejum imperatoris & ducis nomine insignem, aliis exercitus & provincias tradidisse,ipsum ad urbem desidere præmia factionum comitiis distribuentem, tumultusque concitantem, idque haud obscurè molientem ut magistratibus abolitis summam rerum occupet. Hoc modo Pompejum

Favonii ædilitas. ultus est Cato. Erat quidam Marcus Favonius Catonis amicus & æmulus (quemadmodum Apollodorus fertur Phalereus Socratis prisci fuisse imitator) homo animi vehementis, & qui non lentos aut placidos ejus motus, sed intemperatos atque insaniæ & furori similes haberet. Is in petitione ædilitatis repulsam ferebat: Cato autem, qui tum unà aderat, tabellas animadvertit una omnes manu con- LXVII

scriptas:

scriptas: eaque fraude detecta, tribunis plebis appellatis comitia dissolvit. Post ædilitatem consecuto Favonio, diligenter eum in eo officio adjuvit, inque theatro spectacula adornavit, scenicisq; operis coronas distribuit non aureas, sed ut Olympię fiebat, ex oleastro: dona quoque pro sumptuosis istis dedit, Græcis quidem betas, lactucas, radiculas, pira: Romanis verò testas vini, carnes suillas, ficus, cucumeres, fasciculos lignorum. Horum quidam donorum vilitatem ridebant, aliis jucundum erat videre austeritatem morositatemq; Catonis sensim ad hilaritatem se inclinantem. Tandem Favonius turbæ se immiscens, interque spectatores assidens, plausum Catoni dedit, jussitq; eum præmia victoribus tribuere, spectatoresque ut applauderent Catoni, cui ipse eam potestatem concessisset, LXVIII hortabatur. Altero in theatro Favonii collega Curio magnificos ludos edebat: sed homines eo relicto in Favonii theatrum transibant, cum eoque ludebant personam privati, Catone ædilis agente. Id autem Cato faciebat, ut irrideret consuetudinem istam, ac ostenderet res ludicras per jocum tractandas, magisque jucunditate simplici celebrandas, quàm magnos sumptus atque apparatus & curam operamque in res nullius momenti conferenda.

LXIX Scipione, Hypsæo, & Milone consulatum petentibus, ac non usitatis modò istis & consuetis facinoribus largiendo & suffragia corrumpendo, sed palam armis cædibusque grassando bellum civile conturbantibus: non defuerunt, qui Pompejum præfici comitiis juberent. Reclamabat initio Cato, non legibus à Pompejo, sed huic à legibus securitatem præstandam dicens. Verùm ut aliquanto jam tempore sine constitutis magistratibus tracto, ac tribus quotidie exercitibus forum circumstantibus, parum ab extrema pernicie res abfuit, statuit priusquàm ultima urgeret necessitas, gratuito senatus beneficio summam rerum ad Pompejum devolvere, & quàm maximè tolerabili legum violatione ad sanandam rempublicam uti, potiusque uni omnem potestatem concedere, quàm eundem tandem seditionum finem præstolari. Dixit in senatu tum Bibulus familiaris Catonis sententiam, Pompejum absque collega esse creandũ consulem: aut enim ab eo rempublicam constitutum iri, aut præstantissimo salutem serviturum urbem. Hanc sententiam Cato, id quod insperantibus omnibus cecidit, approbavit, docuitque cùm quemvis magistratum nullo potiorem esse, tum se sperare Pompejum optimè res administraturum, civitatemq; fidei suæ creditam conservaturum.

Cato consulatum Pompeio absq; collega defert.

LXX Ita consul factus Pompejus, Catonem ut ad se veniret in suburbium rogavit: venientemque amicè & comiter complexus gratiis actis orogavit, ut sibi consiliarius eo in magistratu ac assessor esse vellet. Respondit Cato, se neque priora odio Pompeji, neque ista studio ejus dixisse, sed in commodum omnia civitatis: itaque se ei privatim vocanti libenter consilium daturum, publicè etiam injussu ejus sententiam suam pronunciaturum: atque ita planè egit. Primò Pompejum novas gravesq; pœnas adversum eos qui largitionibus popu-

lum corrumperent constituere intendentem, missa facere præterita jussit, & futuris consulere, jam neque finem inquirendi in antè peccata constituturum, & si nova eorum decernantur supplicia, de iniquitate querendi occasionem habituros, qui alia lege punirentur quàm ea quam violassent. Deinde cùm multi nobiles viri, nonnulli etiam amici Pompeji atque domestici rei agerentur, videns ipsum sæpe inflecti ad gratiam, & à justitia declinare, graviter reprehensum correxit. Porrò lege lata Pompejus laudationes seu commendationes cùm sustulisset, atque ipse tamen Munatio Planco unam scripsisset, inque judicio dedisset: Cato tunc inter judices assidens manibus aures texit, recitarique eam vetuit: & quamvis eum Plancus ex judicum numero rejiceret post oratam causam, nihilominus tamen est damnatus. Omninò autem maximas difficultates Cato reis exhibebat, quod eum neque judicem esse vellent, neque rejicere auderent: multi enim eò damnabantur, quòd Catonem recusantes judicem male sibi conscii viderentur: & multis id tanquam grave opprobrium objiciebatur quòd hoc ferre non potuissent. LXXI

T. Planci judicium.

Cùm Cæsar in Gallia apud exercitus commoraretur, muneribus autem, amicorumque opera suam Romæ potentiam confirmaret: jam Catonis prædictiones Pompejum nonnihil excitabant, post longam incredulitatem veluti per insomnium animo periculum imaginantem. Quem cùm videret Cato trepidationis & cunctationis plenum, obstare Cæsari & eum reprimere segniter conaturum: statuit ipse consulatum petere, quo impetrato aut statim adimeret arma Cæsari, aut reluctantis insidias detegeret. Vterque competitorum ejus gratiosus erat: Sulpitius autem, qui amplissimos Catonis autoritatis & potentiæ fructus in civitate tulisset, videbatur injustè agere, malamque benefactori gratiam referre: neque tamen id ei vitio dabat Cato: Non esse mirum, inquiens, si quod quis omnium bonorum maximum esse putaret, id alteri non concederet. LXXII

Consulatum petit frustra Cato.

Cæterùm Catonis suasu senatus decrevit, ut qui magistratum ambirent, ii citra aliorum operam ipsi prehensarent. Hoc populi animos magis etiam exasperavit, cùm non modò mercedem accipere, sed ne gratificari quidem jam quibus vellent ipsis liceret, simulque & damnum & ignominia ipsis inferretur. Sed & Cato ipse minimè gratiosus in compellandis civibus, ut qui moribus suis partam autoritatem cõservare, quam augere eam magistratus dignitate mallet, ipse cives prehensans, neq; amicos ea agere sinens, quibus demereri animos hominum solent, in petitione repulsam tulit. Eam qui paterentur, solebant per aliquot dies pudore & mœrore teneri: neque ipsi modò, sed amici etiam ac domestici. sed Cato ita contemsit, ut unctus in campo pila luderet, & à prandio sine tunica & calceis in foro pro more suo deambularet cum amicis. LXXIII

Culpat eum Cicero, quod rebus tum maximè talem consulem desiderantibus, non ad eum magistratum consequendum studio & comi hominum compellatione incubuisset, sed in posterum quoque veluti defatigatus desperasset: LXXIV

tametsi

tametsi præturam denuò ambivit. Hæc ita excusat Cato Præturam sibi non volente populo, sed vel coacto vel corrupto denegatam: in consulatus petitione quia citra fraudem essent suffragia lata, expertum se quòd esset etiam multitudini invisus, ob mores nimirum suos, quos neque mutare ob captandam aliorum gratiam, neque eos obtinentem rursus eandem subire fortunam dignum homine cordato existimaret.
LXXV Cùm Cæsar facta in bellicosas nationes impressione victoriam audacia sua parasset, & Germanos induciarum adortus tempore trecenta millia occidisse diceretur, reliquis ob tam lætum nuntium jubentibus populum sacrificare, Cato dedendum iis, quibus esset injuria præter fœdus facta, Cæsarem affirmabat, neque ei piaculo cives urbemque obstringendam: Et tamen inquiebat, par est nos Diis immolare gratias agentes, quod insaniam ducis non militum pernicie puniverunt, sed civitati pepercêre. Secundùm hæc literæ Cæsaris ad Senatum allatæ sunt, multis in Catonem criminationibus, multis conviciis refertæ. Quibus recitatis Cato non ira aut contentionis studio, sed ratione consilioque impulsus ita verba in senatu fecit, ut reprehensiones Cæsaris jurgii & dicteriorum, puerilium que nugarum & scurilium facetiarum similes esse demonstraret; orsus deinde omnia ipsius facta & conatus à capite recensere, omnes ejus cogitationes & consilia non ut inimicus, sed tanquam conjuratus & particeps detegens ostendit Romanis, si saperent, non Brittannos aut Celtas, sed ipsum esse timendum Cæsarem: atque ita animos senatorum circumegit & irritavit, ut recitatam epistolam Cæsaris amicos pœniteret, quod eo facto Catoni justæ orationis, verorumque objiciendorum criminum occasionem præbuissent. *Cæsaris consilia detegit.*
LXXVI Nullum tum factum est S.C. id modò dictum fuit, debere successorem Cæsari mitti. Ejus verò amicis postulantibus, ut Pompejus quoque itidem arma & provincias traderet, aut ne Cæsari quidem ea adimerentur, jam nunc Cato ea instare vociferabatur, quæ esset vaticinatus: venire jam Cæsarē, & vim intentare, palamque abuti sua potentia, quam decipiendo urbem ac fallaciis circumveniendo occupasset. Hæc ille dictans apud populum nihil efficiebat, qui semper Cęsarem ad summum evehere studebat: senatui quidem persuasit, utque à populo sibi timeret effecit. Arimino occupato cùm nunciaretur Cęsarem exercitum Romam versus ducere: ibi omnes in Catonem intueri, atq; ipse adeò Pompejus, hunc solum ab initio præsensisse Cęsaris consilia, hunc primum manifestè prædixisse ferentes, ad ea Cato: Si vos consiliis meis atque prædictionibus obtemperassetis, non jam & unum hominem metueretis, & in uno omnem spem repositam haberetis. Pompejo etiam dicente Catonem rectius de futuris prædixisse, se amicius egisse, Cato senatui auctor fuit summam rerum Pompejo permittendi:
LXXVII Ejusdē esse dicens magna mala inferre & depellere. Et Pompejus quidē cùm neque in promptu esset exercitus, neq; satis animi iis qui scribebantur, Romā reliquit. Cato comitem se fugę præbere

cùm

cùm ſtatuiſſet, majore filio ſecum accepto, minorem in Brutos ad Munatium miſit: domo autem & filiabus procuratoris indigentibus, Marciam iterum ad ſe recepit, viduam tum & valdè pecunioſam. Etenim Hortenſius moriens eam hæredem inſtituerat. Id quod maximè ei exprobrat Cæſar, avaritiam exagitans, & conjugii commercio quæſtum paratum, quid enim (inquit) attinebat uxorem cōcedere alteri, qua ipſe opus habebat? quidve eam recipere, cùm non eſſet uſui, ſi non ineſcandi cauſa Hortenſio Marcia tradita eſt juvenis, ut ditata reciperetur? Ad hæc commodè Euripideum illud reſponderi poteſt, ut arbitror:

Marciam recipit.

Primum refellam infanda: nam metum Herculi
Animumq; mollem, crimen infandum, objicis.

Eſt enim perinde ac ſi Herculi timiditatem exprobres, Catoni turpis lucri cupiditatem tribuere. Id quidem videndum, ne aliàs iſtæ nuptiæ habeant, quod culpari poſſit: ducta enim denuò Marcia, eique tradita familia & filiabus, ipſe Pompejum ſecutus eſt. Ab illa fertur die neque capillum totondiſſe, neque barbam, unumque lugentis & ob patriæ calamitates gravi mœſticia affecti ſive ſecundis ſive adverſis rebus vultum retinuiſſe. Sorte tum nactus Siciliam LXX provinciam, Syracuſas venit: ibi cùm accepiſſet Aſinium Pollionem VIII cum exercitu miſſum ab hoſte Meſſanam appuliſſe, miſit, qui eum ſibi rationem juberent aditæ provinciæ reddere. Sed contrà ab eo juſſus rerum commutatarum cauſas edere, ſimulque Pompejum audiens Italia prorſus exceſſiſſe, & Dyrrhachii caſtra habere: Magnam eſſe, dixit, rerum divinarum inconſtantiam atq; obſcuritatem, quando Pompejum, qui malas & injuſtas res agens ſemper obtinuiſſet, nunc pro ſalute & libertate patriç propugnantem fortuna deſtituiſſet. itaque etſi videbatur ſibi poſſe Aſinium inſula depellere, tamen quod ei majores aliæ copiæ ſubmittebantur, nolens belli calamitatibus inſulam affligere. Syracuſanis monitis ut victori ſe adjungerent, ſuæque ſaluti conſulerent, ad Pompejum ſe contulit. Vnam autem hanc ſententiam perpetuò tuebatur, trahendum eſſe bellum: ſperans extituram pacificationem, neque volens ut commiſſo prælio civitas Romana ſeſe extremis cladibus conficeret. Multa quoque hujus ſententiæ germana decernendi autor Pompejo ejusque conſiliariis fuit: verbi cauſa, Ne qua urbs Romanis ſubdita diriperetur, ne quis Romanus extra aciem cęderetur. quibus rebus Pompejo gloriam favoremq; paravit, ut multi æquitatem ejus & humanitatem amplecterentur, ſeque ei adjungerent. Miſſus dein- LXX de in Aſiam, ut eos qui naves ibi & milites conducebant adjuvaret, IX Serviliam ſororem ſuam, & puerum quem Lucullo pepererat, ſecū abduxit. nam ea tum vidua fratrem ſequebatur, & multa impudicitiæ crimina ea diluebat, quod ultrò cum Catone vagari, ejusque cuſtodiam & victus rationem perferre ſuſtinuiſſet. Quanquam Cæſar ſororis quoque ejus nomine obtrectare Catoni non pepercit. Videtur autem Pompejanis ducibus nihil opus fuiſſe Catonis præſen-

Catonis facta bello civili.

tia:

tia: itaque Rhodiis persuadendo in suam partem pertractis, ibi Ser-
vilia cum puero deposita, ad Pompejum rediit, qui jam & pedestres
& navales copias amplas paraverat. Quo quidem tempore Pompe-
jus quid in animo haberet, videtur haud obscurè prodidisse. Cùm e-
nim statuisset Catoni navales tradere copias (erant autem naves ad
pugnam factæ haud pauciores quingentis: tum Liburnæ, specula-
toria & alia non tecta navigia amplissimo numero) jamque ea de re
esset cum ipso locutus: mox vel ipse sentiens, vel ab amicis moni-
tus, hoc unum esse Catoni propositum, protinus omni dominationi
patriam liberare, & si tanto cum imperio sit futurus quo die Cæsa-
rem vicissent, eo Pompejum quoque ut arma deponeret & legibus
LXXX pareret coacturum; mutata sententia Bibulum classi præfecit. Ne-
que tamen id factum Catonis studium languidius reddidit. Quin &
hoc memoriæ traditum est, Pompejum ad pugnam apud Dirrha-
chium suos cohortatum, & reliquos etiam duces ut verba ad mili-
tes facerent jussisse: milites tacitos & animo minimè alacri audi-
visse, cùm autem postremo loco Cato ea quæ tempestivè ibi recita-
ri possent de philosophia depromens, de libertate, virtute, morte, &
gloria orationem habuisset vehementi cum animi commotione, in
eaque extrema Deos, ut præsentes & suscepti pro patria certaminis
inspectores compellasset: tantum extitisse clamorem, atque ita ex-
citatos militum animos, ut bonæ spei pleni omnes duci se in hostē
postularent. Fortuna Cæsaris eo die victoriæ partæ summam Pom-
pejo ademit, cautione ad hoc ejus & timiditate abusa: ut in vita
Pompeji scripsimus. Gaudentibus autem omnibus Pompejanis, &
rem præclare gestam prædicantibus, Cato videns multos ac bonos
cives à se mutuò cæsos, patriæ calamitatem, pestiferamque homi-
LXXXI num & infelicem ambitionem deploravit. Pompejus verò Cæsarem
in Thessaliam persequens, multis apud Dyrrhachium armis, mul-
tis suorum relictis hominum, universis ducem custodemque præfe-
cit Catonem cum quindecim cohortibus militum: quod eum vi-
rum & metueret, neque satis fideret ei. censebat enim eum sibi victo
omnium fidissimum fore, victorem autem uti rebus eo quo consti-
tuisset modo nequaquam passurum. multi etiam alii illustres viri
unà cum Catone tum ibi apud Dyrrhachium à Pompejo abjecti at-
que relicti sunt. Accepta deinde apud Pharsalum clade, ita secum
statuit Cato. Si quidem periisset Pompejus, suos in Italiam trans-
mittere, ipse autem in exilio, quàm longissimè à tyrannide vitam
exigere: sin is superesset, omninò ei quas habebat copias servare. Eo
animo Corcyram ad classem trajecit, & Ciceroni imperium, ut præ-
torius consulari, concessit. Detrectante eo & in Italiam tendente,
cernens Pompejum filium intempestivo quodam fastu ac pervica-
cia impulsum puniri abeuntes intendisse, ac primò omnium Cice-
roni manus illaturū: privatim compellatum mitigavit, atque sanio-
re consilio instruxit: eaque re haud dubiè Ciceronem neci eripuit,
LXXXII reliquisque abeundi tutam facultatem confecit. Conjiciens porrò
Pom-

Pompejum Magnum in Ægyptum aut Africam confugisse, ad eumque contendens, cum universo exercitu solvit: neque tamen prius perrexit, quàm iis qui gravatim sequerentur retrò abeundi vel ibi manendi largitus est potestatem. Oram Africæ legens in Sextum Pompeium incidit, Magni filium natu minorem: is ei patrem in Ægypto necatum refert. Gravissimo omnibus dolore perculsis, nemo tamen post Pompejum nominari alium ducem quam Catonem sustinuit: itaque & Cato ipse motus verecundia, miseratusque viros egregios & qui jam fidei suæ documentum dedissent, ne ii in peregrina regione rerum omnium ducisque orbi desererentur, imperium accepit. Profectus Cyrenen, receptus eò est, cùm paucis ante diebus Labienus inde esset exclusus. Hìc cùm inaudisset Scipionem Pompeij socerum à Iuba rege susceptum, & unà esse Attium Varum cum copiis quem Pompejus Africæ præfecerat: hyeme durante ad eos terrestri itinere contendit, conductis multis qui aquam portarent asinis, multamq; secum prædam, multos currus agens, ac Psyllos etiam: hi morsos à bestiis sanant, ore venenum exugentes, ipsasq; bestias incantationibus demulcent. Septem conti LXXX
nentibus diebus iter factum est, cùm ipse agmen pedes diceret, ne- III
que unquam equo aut jumento uteretur. Cœnabat etiam sedens: nam post Pharsalicam calamitatem priori id luctui addiderat, ut nunquam nisi dormiendi causa accumberet. Ita per Africam hyberno tempore suos traduxit, haud multo pauciores decem millibus. Erant autem res Scipionis & Vari pessimo statu, cùm ipsi inter se dissidentes Iubam adularentur, ob divitias & potentiam fastu intolerabili tumentem: quando & primùm cum Catone collocuturus iste, suam sellam in medio Catonis & Scipionis collocavit. Sed Cato hoc videns, ipse suam sellam in alteram partem transtulit, mediumque assumpsit Scipionem, quamvis inimicum, & qui edito libro Catonem esset calumniatus. & tamen invenias, qui hoc Catonis factum pro nihilo ducant, eique interim vitio vertant, quod in honorem philosophiæ Philostratum inter deambulandum in medium receperit. Tum quidem Cato Varum cum Scipione in gratiam reduxit, & insolentiam Iubæ repressit, qui eos tantum non satraparum loco habuerat. Porrò universis ipsi imperium deferentibus, idque primis omnium Varo & Scipione ultrò concedentibus: nunquam se leges, contra quarum eversorem belligeraret, violaturum, neque se proprætorem præsenti proconsuli præpositurum respondit. nam Scipio erat proconsul: & pleriq; nomine ejus in spem victoriæ erigebantur, Scipione in Africa duce. Sed postquàm Scipio munere LXXX
ducis in se recepto statim in gratiam Iubæ Vticenses à maximo ad IV
minimum omnes interficere, & urbem, ut Cæsaris partibus faventem diruere intendit: Cato indignitatem rei non ferens, Deos hominesque obtestando in senatu ægrè tandem crudelitati eorum Vticenses eripuit: & partim ipsis orantibus, partim Scipione postulante: custodiendam urbem, ut neque volens neque coacta ad Cæ-

sarem

In Africa quæ egerit.

Scipioni imperium concessum.

ſare deſciſceret in ſe recepit. Erat urbs eo ſitu, ut plurimum iis qui eam obtinerent utilitatis ad quaſcunque res præberet: munitiorem tamen Cato redegit. Nam & ingentem frumenti vim importavit, & muros erectis turribus, foſſis ductis, vallisque actis roboravit: de Vticenſibus qui eſſent militari ætate, eos ſibi traditis armis in vallo juſſit habitare; reliquos in urbe continuit, ſedulo curans ne qua afficerentur à Romanis injuria; multa autem arma, pecunias, commeatũ ſuis ab urbe in caſtra mittebat, atque omninò ea urbe pro penore belli utebatur. Quod verò ante Pompeio, idẽ tum Scipioni conſulebat: Ne pugnã cum homine acri & bellicoſo committeret, ſed tempus traheret, quo omnis vigor tyrannidis ſoleret

LXXXV elangueſcere. Hæc Scipio ſuperbia cæcatus contemnebat: & aliquando ſcribens ad Catonem: timiditatem ei exprobravit, qui non contentus eo, quod ipſe intra muros deſideret, ne reliquos quidem patiatur oblata occaſione fortibus uti conſiliis. Ad hæc Cato reſcripſit, paratum ſe eſſe ſuos pedites equitesque, quos in Africam ſecum adduxiſſet, aſſumere, cumque his in Italiam trajicere, Cæſaremque ab ipſis eò contra ſe avertere. Cùm hoc quoque irrideret Scipio, haud obſcurè Cato tulit ſibi dolere, quòd imperium ei conceſſiſſet, quem neque bellum rectè adminiſtraturum videret, neque victoria (ſi quidem eam præter opinionem tamen ſuam & rationem obtinuiſſet) moderatè erga cives uſurum. Itaque in hanc venit ſententiam, quam & apud familiares extulit: de eventu belli ſe nihil boni ſperare, imperitia & temeritate ducum conſiderata: quod ſi tamen bona quadam fortuna eveniret, ut Cæſar opprimeretur, ſe quidem Romæ non manſurum, ſed fuga ſe Scipionis ſubtracturum ſæviciæ, qui jam nunc ſuperbè multis & atrociter mi-

LXXXVI naretur. Citius verò opinione ejus id quod metuebat accidit. Nam tenebris jam noctis obortis, quidam ad ipſum pervenit tertia quàm à caſtris diſceſſerat die, annuncians magno apud Thapſum conſerto prœlio everſas eſſe res ſociorum, potitum caſtris Cæſarem, Scipionem & Iubam cum paucis effugiſſe, reliquum exercitum periiſſe. Hunc nuncium cùm & noctis & belli terror augeret, tanta per totam urbem excepit conſternatio, ut quaſi de poteſtate mentis exiiſſent homines, vix ſeſe muris continuerint. Tum Cato progreſſus, ut occurriſſet ſingulis diſcurrentibus & vociferantibus, inhibere eos, conſolari, rem inflatius quàm geſta eſſet nunciatam dicere, nimium terrorem & trepidationem eximere, denique tumultum ſedare: Prima luce trecentis (erant hi Romani, per Africam negotiantes & fœnerantes, eosque pro Senatu Cato legerat) in fanum Iovis convenire juſſis, tum quotquot aderant ſenatorii viri, & eorum una liberis: interimque dum ii convenirent, conſtanti & ſedato vultu ad eos progreſſus, tanquam ſi nihil novi accidiſſet, librum in quo inſtrumentorum, bellicorum armorum, frumenti, arcuum

Catonis fortitudo rebus everſis.

LXXXVII militum recenſio erat deſcripta, manibus tenens legit. Congregatis omnibus, initium dicendi de trecentis iſtis ſenatoribus fecit, quo-

quorum magnopere collaudata voluntate ac fide, quam summam
ostendisset, pecuniam, corpora, & consilia & publicam maximam u-
tilitatem suppeditando, cohortatus est, deinde ne abjecta omni spe
à se invicem dissipari, aut unusquisq; pro se privatim diffugere in-
tenderent. si enim una mansissent, fore ut bellantes minus à Cæsare
contemnerentur, ut veniam orantes facilius impetrarent. Proinde
se nihil impedire, quin suo uterentur quisque judicio. nam se & ne-
cessitati inscripturum, si fortunæ succubuissent: ac si sufferre res ad-
versas, & certamen pro libertate sustinere maluissent, non laudatu-
rum modò, sed admiraturum etiam virtutem ipsorum, seq; eis du-
cem commilitonemque præbiturum, donec ultimam patriæ fortu-
num experirentur. quæ quidem patria non Vtica sit, aut Adrumen-
tum, sed Roma, quæ sæpe ex gravioribus periculis sua se magnitu-
dine emersisset. Iam ne subterfugiendum quidem præsens pericu- LXXXVIII
lum esse, cùm sint tam multę salutis spes propositæ & securitatis:
quarum hæc maxima, quod bellū contra eum sit virum, qui variis
occupationibus destineatur, cùm & Hispaniæ ad Pompeji filium
defecerint, & Roma ob rei insolentiam nondum planè frænum ac-
ceperit, sed indignè dominum ferens, ad quascunque res novas unà
excitetur. Caperent ab ipso hoste exemplum, qui propositis maxi-
mis flagitiis se in aperta vitæ discrimina mitteret: minimè id propo-
situm habens, quod ipsi tenerent, ut vel beatissimæ vitæ conditio-
nem victoria, vel pulcerrimam mortem adversa fortuna consequan-
tur. Verùm hæc ipsi deliberarent, Deos unà comprecantes, ut ij di-
gnos ipsis pristina virtute studioque in patriam successus eorum
quæ statuissent largiantur. Hac oratione Catonis redditus est non LXXXIX
nullis animus: sed plerique metus vacuitatem, animi magnitudi-
nem & humanitatem ejus reputantes, eoque penè præsentium ob-
liti periculorum, ipsum ut qui solus omnium ducum invictus, o-
mnique esset superior fortuna, oraverunt, ut corporibus ipsorum,
opibus, armisque suo uteretur arbitratu. præstare enim sibi, paren-
do huic duci occumbere, quàm prodita tam insigni ejus virtute su-
peresse. Cùm quidam censuisset, servis libertatem esse decernen-
dam, & adstipularentur plerique, Cato id se facturum negavit, quod
neque legitimum, neque justum foret: eos quidem accepturum se,
quos ętate ad militiam commoda ipsi domini manumisissent. Mul-
tis ibi multa promittentibus, annotari quę quis promisisset jussit, &
ex consilio abiit. Paulò post literę ipsi à Iuba & Scipione allatę sunt.
Iuba in monte occultatus, quid agere Cato statuisset, percontaba-
tur: se enim vel expectaturum eum, si Vtica excedere vellet: vel
si ibi obsideretur, cum exercitu opitulaturum. Scipio in promonto-
rio quodam haud procul ab Vtica cum classe stationem habebat,
eundem que in finem præstolabatur. Visum est itaque Catoni ex
re esse, tabellarios tantisper detinere, dum trecenti ea repręsenta-
Cato à suis destitutus. rent, quę erant polliciti. Nam qui senatorii erant ordinis, promptè XC
satisfaciebant, servosq; statim suos libertate donabant, & armabāt.

Ac

At trecentis illis quippe navigando & fœnerando assuetis homini-
bus, & quibus magno suarum facultatum pars in mancipiis esset,
mox Catonis oratio ex animis effluxit. quemadmodum quædam
corpora facile quidem incalescunt, sed simul atque ignis abiit, sta-
tim refrigerantur: ita illos Cato quidem conspectus exuscitabat
atque calefaciebat; sed secum ipsis rem putantibus, metus Cæsa-
ris verecundiam honestatis & Catonis excutiebat. Nos (dicebant)
qui sumus? aut cujus tandem imperia detrectamus? Nonne Cæsa-
ris, ad quem unum omnis Romanorum devoluta est potentia? No-
strûm verò nemo Scipio est, aut Pompeius, aut Cato: & tamen quo
tempore omnes alii homines ob metum abjectiore quàm deceat
animo esse solent, nos pro Romanorum propugnantes libertate
ex Vtica bellum ei facimus, cui Cato cum Pompeio fugiens totam
Italiam concessit: libertate donamusque servos nostros contra
eum, in cujus manu nostra ipsorum est libertas. ô stolidos nos vel
tandem cognoscamus nostras vires, & missis ad victorem deprecato-
XCI ribus, veniam imploremus. Hæc erat modestissimorum de trecen-
tis oratio. Nam plerisque senatoriis insidiabantur, iis captis speran-
tes se Cæsaris iram placaturos. Cato tametsi animadverteret ani-
mos eorum mutatos, dissimulavit tamen: Iubæ & Scipioni rescri-
bens, ut ob infidelitatem trecentorum Vtica se abstinerent, tabel-
larios ablegit. Cæterùm equitum cladi elapsorum haud conte-
mnendus numerus ad Vticam venit, præmissique sunt ab iis ad Ca-
tonem tres viri, non eandem omnium sententiam denunciantes:
quidam enim ad Iubam discedere, quidam Catoni se conjungere
cupiebant: nonnullis etiam periculosum videbatur Vticam intrare.
His cognitis Cato Marco Rubrio jussit, ut trecentos observaret, &
paulatim ab iis nomina belli causa manumissorum acciperet, ne-
que tamen quenquam cogeret. Ipse cum senatoriis extra urbem ad
equitum ductores progressus, oravit ne destituere tot Romanos se-
natores, neve Iubam pro Catone vellent deligere, sed salutem dare
simul atque accipere, intrando in eam urbem, quæ neque vi expu-
gnari posset, & in multos annos alimentis omnique apparatu esset
instructa. Hæc eadem senatoribus etiam orantibus, lacrimasque ef-
fundentibus, magistri equitum ea de re communicavere cum equi-
tibus, Catone cum suis in aggere quodam sedente, & responsum
XCII operirente. Interim Rubrius ad eum iratus venit, tumultuari tre-
centos, & deficere, urbemque perturbare conquerens. Quo audito
cæteri omnes desperata sua salute ad lacrimas & lamentationes
conversi sunt: Cato autem & hos consolari aggressus est, & ad tre-
centos misit, qui eos expectare juberet. Responsum autem equi- *Equitum postulata.*
tum ei nequaquam moderatum est allatum. Neque Iubæ se pro
mercede militaturos dicebant, neq; metuere Cæsarem, Catone du-
ce: unà autem cum Vticensibus, hominibus Punicis, & levibus in-
cludi, id sibi periculosum oppidò videri. nam ut nunc ii quiescant,
at Cæsaris sub adventum insidiaturos ipsis, & prodituros. ergo qui

præsentia ipsorum auxilioque indigeret, is ejectis prius aut occisis
Vticensibus, ita in urbem barbaris hostibusque vacuam ipsos voca-
ret. Hæc Cato, tametsi immania planè & barbarica judicabat, placi-
dè tamen respondit, se ea de re cum trecentis deliberaturum. Hos
in urbem reversus offendit non jam prætextus aut circuitiones que-
rentes, verecundia ipsius, sed palàm indignantes, quod bellum con-
tra Cæsarem gerere cogerentur, ad quod & voluntas ipsis & vires
deessent: quidam obiter de senatoriis mussabant, eos in urbe deti-
nendos Cæsare adventante. Verùm hoc Cato, veluti non exaudiis-
set, transmisit: erat enim nonnihil surdaster. Sed ubi quidam ac- XCIII
cessit, & ei indicavit, discedere jam equites: metuens ne trecenti
omnino crudelius aliquid in senatorios statuerent, surrexit cum
amicis, illosque est secutus, cùmq; videret progressos jam aliquan-
tum, equo sumpto insecutus est. Illi lætis animis videre ad se accur-

Fides Catonis in suos.

rentem, hortatique sunt, ut unà saluti suæ consulens abiret. Lacry-
masse tum Catonem ferunt pro senatoriis deprecantem, manusque
protendisse: nonnullorum etiam equos retrò egisse, & arma cor-
ripuisse, dùm exoraret, ut istum saltem diem apud Vticam commo-
rantes, tutam senatoriis fugam præstarent. Vt equites secũ Vticam
reduxit, & aliis portas, aliis arcem custodiendam tradidit: metuen-
tes sibi trecenti, ne defectionis pœnam solvere cogerentur, miserunt
ad Catonem, summopere orantes ut ad se veniret. At verò senato-
rii circumfusi id prohibere, neque se suum servatorem hominibus
infidis & proditoribus credituros dicere. Evidentissima enim tunc
omnibus Vticæ degentibus Catonis virtus, ejusq; desiderium & ad-
miratio extitit, in cujus factis atque consiliis nihil omninò fuca-
tum, nihil falsum inesset. nam cùm jampridem decrevisset sibi mor-
tem consciscere, incredibilibus tamen curis se & laboribus defati-
gabat, dum suis omnibus in tuto collocatis, ipse vita abiret. ita
enim latebat ejus moriendi cupiditas, ac si nihil tale cogitaret. Mo- XCIV
rem itaque tum trecentorum petitioni gessit, confirmatis senato-
rum animis, & solus ad eos venit. Tum illi gratiam ei agere, & ora-
re, ut omni ipsorum opera uteretur, neque de fide sua dubitaret:
quod autem Catones non essent, neque tanta in ipsos competeret
animi magnitudo, huic eorum imbecillitati ignosceret. Statuisse
se ad Cæsarem mittere, veniam petitum, & quidem maximè pro
ipso Catone: cui si non impetrassent, ne sibi quidem data usuros,
sed pro ipso ad extremum usq; anhelitum propugnaturos. Ad hæc
Cato collaudato ipsorum studio, suę ipsorum salutis causa ut quàm
primum deprecatorem mitterent, monuit: pro se autem intercedi

Magnanimitas.

prohibuit. victi enim esse veniæ petitionem, & deprecationem ei,
qui injuriam intulerit, convenire: se non invictum modò universo
vitæ tempore fuisse, sed & justicia ac honestate (quibus rebus certa-
verit) superiorem Cæsare esse: illum convictum esse, atque supera-
tum: quæ enim contra patriam moliens jampridem inficiando te-
xerit, ea nunc aperta esse & deprehensa. His dictis, trecentos reli-
quit.

XCV quit. Audiens vero Cæsarem cum omnibus copiis jam contra se in itinere esse: Papæ, inquit, ut ille adversus nos, tanquam viros? Conversus inde ad senatorios, properare, & dum adhuc adessent equites, saluti suæ prospicere jussit: ac reliquis portis clausis, per unam eam quæ ad mare est eos eduxit, naves inter eos distribuit, & ita ordinavit; ut citra tumultum, vim, ac trepidationem abirent, dato etiam indigentibus viatico. Cùm autem M. Octavius duas ducens legiones propè Vticam castra fecisset, missisque ad Catonem nunciis postulasset, ut de finibus provinciæ secum constitueret: Cato eum responso non dignatus, amicis dixit: Miremur verò quomodo res nostræ perierint, cùm videamus imperandi cupiditatem præsente jam exitio in nobis manere. Interim audito equites jam abire, & res Vticensium hostiliter diripere, celeriter accurrit, primisque obviam factus, prædam eripuit: cæteri abjicientes ultrò, omnes verecundia moti dejectis in terram oculis taciti abierunt. Convocatis deinde in urbem Vticensibus, petiit pro trecentis, ut ne contra illos Cæsarem irritarent, sed communem utriq; salutem

In ambitionem suorum.

XCVI quærerent. Regressus deinde ad mare, videbat quomodo sui conscenderent naves: & amicos hospitesque, quibus ut unà abirent persuaserat, salutavit atque deduxit. Filio ut navim intraret persuadere non potuit: neque eum putavit à colendo patre depellendum esse. Erat quidam ibi Statilius, juvenili adhuc ætate, sed qui constantiæ animi studeret, & immobilitatem Catonis imitaretur. Hunc, quod odii in Cæsarem manifestus esset, navigare cum reliquis jubebat: cùmque repugnaret, in Apollonidem Stoicum, & Demetrium Peripateticum intuens: Vestrum est, inquit, tumentem hunc animo mitigare, & ad commodi sui rationes habendas perducere. Ipse reliquos deducens, & iis qui opus haberent consilia dans, noctem eam, & maximam diei quę insecuta est partem ita exegit. Tum Lucius Cæsar, qui victoris Cæsaris domesticus, pro trecentis ad eum erat legatus iturus, Catonem accessit, postulavitque ut se in oratione ad persuadendum apposita, qua pro iis uteretur, componenda adjuvaret: nam propter ipsum libenter se & manus Cæsaris tacturum, & ad pedes ejus se abjecturum: Tu verò, inquit Cato, nequaquam id feceris: mihi enim si salutem requirerem à Cæsare, ipsi ad eum accedendum erat. ergò verò gratiam habere tyranno nolo eam ob rem, quam contra leges facit: id enim facta vi legibus habet, ut servare possit tanquam dominus eos, quibus nullo jure dominatur. quomodo autem eum trecentis istis places, id, si lubet,

XCVII communi consilio videamus. Atque ea de re cum Lucio Cæsare commentatus, abeunti filium & socios commendavit: amicèque eum comitatus, postquàm domum rediit, convocatis ad se filio & amicis, multa disseruit: interque cætera filium hortatus est, ne ad rempublicam accederet: neque statum jam hunc esse, ut in ea versari posset sicut Catonem deceret, neque absque turpitudine aliter eum posse dicens. Vesperi ad balneum se contulit: interque lavan-

dum Statilii recordatus, magna voce ad Apollonidem: Emisisti, ait, Statilium animum ejus altitudine nonnihil depressa? isq; nobis insalutatis abiit? Minime verò, inquit ille: nam se longo nostro colloquio planè immobilem præbuit, mansurumque, & idem, quod tu, facturum confirmavit. Ad hoc subrisisse nonnihil Catonem ferunt, & dixisse, id quidem mox verumne sit apparitur um: Lotus cum multis cœnavit, sedens more suo, ut supra demonstratum est. Aderant ea in cœna omnes socii, & Vticensium principes.

Vltima Catonis cœna.

Pòst cœnam compotatio perelegans atque erudita fuit, uno post XCVIII
alterum philosophicas quæstiones ordine proponentibus, donec ad Stoicorum admirabilia illa, quæ paradoxa vocantur, disputatio est devoluta, quale est: Solum bonum virum esse libertate præditum, malos omnes esse servos. Hic cùm more suo Peripateticus repugnaret, acriter & aspera voce ingressus orationem Cato perprolixè disputavit, magna utens & miranda contentione: ut nemo non animadvertere posset, statuisse eum vitam finire, atque sic præsenti conditione defungi. Itaque finito ejus sermone cùm mœsti omnes obticuissent, recreandi causa & suspicionem abolendi, alias de præsentibus rebus quæstiones movit, solicitudinesque suas exposuit de navigantium sociorum periculis, deque iis qui terrestri itinere solitudinem siccam & barbaram peragrarent. Soluto convivio, factis aliquot deambulando spaciis, ut solebat, cum amicis, postquàm vigilum præfectis mandata dedisset, domum se recepit. Ibi filium & amicorum singulos familiariùs quàm pro more suo allocutus, rursus suspicionem sui instituti præbuit. Ingressus dein- XCIX
de in cubiculum consedit, ac Platonis Phædonem in manus sumpsit: magnaque ejus parta perlecta sursum supra caput respiciens, ut abesse gladium vidit (nam filius eum cœnante adhuc patre subtraxerat) vocato servo sciscitatus est, ecquis sustulisset. tacente illo, rursus legere perrexit: parvaque interposita mora, tanquam non serio urgeret, sed fortuitò gladium requireret, ferri eum sibi jussit. Cunctantibus omnibus, & respondente nemine, cùm perlegisset librum, rursus singulatim servos vocavit, atque contentiori voce gladium poposcit: unius etiam os pugno feriens, manum cruentavit, sæviens jam, & alta voce clamans, nudum se hostibus à filio & servis tradi. Tandem plorans filius unà cum amicis intro accurrit, patremque amplexus ejulavit, & deprecatus est. Cato autem assurgens, torvoque intuitus in eos vultu: Ecquid, inquit, imprudens atq; non sentiens de potestate animi ego exii? quando nemo docet me saniora, neque ea quæ mala decrevi refellit: sed vi impedior, ne ea quæ statui exequar, & dearmor. Quin tu, præclare fili, non vinculis etiam constringis patrem & manus ejus in tergum retorques, donec Cæsar veniens me defendendi spoliatum facultate inveniat? Nam mihi contra me gladio nihil est opus, cùm liceat vel spiritu aliquantisper retento, vel capite semel in parietem impacto mori. Hæc illo dicente, filius, omnesque alii flentes foras C
egressi

Phædo Platonis.

egressi sunt, solis Apollonidæ & Demetrio intus manentibus. Quos placidius jam alloquens: Num vos quoque, inquit, decrevistis virum eo ætatis provectum vi in vita detinere, atq; hîc taciti adsidentes eum observare? An verò argumenta adfertis, quibus ostendatis turpe indignumque non esse, Catonem nulla alia salutis ratione extante, eam ab hoste expectare? Quin ergo profertis ea, nobisque persuadetis, & pristinam nos illam in qua ætatem trivimus philosophiam dedocetis? ut factus propter Cæsarem sapientior, tantò majores ei gratias agam. Et quidem nihil dum statui: quod autem statuero, id ut exequar, integrum mihi esse debet. Deliberabo autem etiam vobiscum, si prius rationes habuero cum iis libris & doctrinis, quibus etiam vos, cum philosophamini, uti soletis. Bono itaque animo abite, & filio meo jubete, ut quæ persuadere patri non possit, ad ea ipsum ne cogat. Nihil ad hæc respondentes ii, lacrymis effusis exiverunt. Tum gladium parvulus puer Catoni intro adfert: quem ille acceptum strinxit, & exploravit, vidensque mucronem firmum atque integrum: Nunc (inquiens) mei sum juris. gladio
CI deposito librum resumpsit: bisque totum perlegisse fertur. Deinde altissimè cùm dormivisset, ita ut etiam qui extra cubiculum erant stertentem exaudirent, circa mediam noctem de libertis suis Cleanthem Medicum, & Butan vocavit, cujus opera in negociis civilibus maximè usus fuerat. Atq; hunc misit ad mare, ut videret essentne omnes avecti, idque sibi renunciaret. Medico autem manum, quæ ex ictu servo illato intumuerat, ligandum dedit: idque omnes consolatum est, existimantes eum de vita cogitare. Paulò post Butas venit, nuncians omnes avectos esse præter Crassum, qui negotio quodam impeditus jamjam esset & ipse soluturus: magna autem tempestate, & vento valido mare agitari. Hoc audiens Cato miseratione navigantium ingemuit, rursusque Butan misit speculatum, si quis fortè ad littus relatus cujusquam rei indigeret. Iam aviculæ cantare incipiebant, cùm Cato rursus leniter obdormiit. Tum reverso Buta, & omnia apud portus esse tranquilla indicanti mandavit ut ostium occluderet, seq; in lectulum dimisit, tanquam reli- *Cato seipsum interficit.*
CII quum noctis somno daturus. Egresso autem Buta, gladium strinxit, eoque se infra pectus feriit: quod autem ictus fuerat ob manum tumore debilitatam imbecillior, non statim est mortuus, sed vita cum morte luctante lecto sese devolvit, & abacum quendam geometricum juxta positum evertit: ita ut strepitu audito famuli statim clamorem sustulerint, filiusque & amici intrò accurrerint. Qui cùm cernerent eum sanguine respersum, & intestina pleraque prolapsa, ipsum tamen adhuc vivere & videre, graviter sunt omnes perturbati. Ad medicus propius accedens, intestina, quia sauciata non erant, reponere, & vulnus consuere, agressus est. Sed Cato ut paulisper ad se rediit, idque sensit, medico repulso, manibus intestina
CIII discerpsit, vulnusque lacerando patefaciens mortem obiit. Nondum de obitu ejus per totam familiam cognosci potuisse aliquis

putasset, cùm trecenti isti ad fores adstiterunt, statimque etiam populus Vticensis, una voce benefactorem suum, & servatorem, unumque hominem invictum & liberum invocantes. idque agebant, cùm Cæsarem jam appropinquare urbi nuntiaretur. sed neq; metus eos, neque studium adulandi victorem, neque mutuæ dissensiones segniores ad tribuendum Catoni honorem redegerunt. Itaque splendidè ornatum ejus corpus, insigni ducto funere, apud mare sepeliverunt, ubi nunc statua ejus gladium tenens conspicitur: atque ita demum ad salutem sibi urbique parandam conversi sunt. Cæsar CIV cùm de iis qui Vtica ad se veniebant percepisset, Catonem reliquos à se dimittere, ipsum Vticæ manere, neque de fuga cogitare, sed ipsum, socios, ac filium securos ibi agere: difficulter posse deprehendi consilium ejus viri censuit, quem tamen maximè suam in potestatem redigere cuperet. Audita vero ejus morte, tantum fertur dixisse: Invideo tibi ô Cato mortem tuam, nam & tu tuam mihi salutem invidisti. Etenim ita res habet, Catonem, si à Cæsare donari salute sustinuisset, non tam suam dedecoraturum fuisse gloriam, quàm illius ornaturum: & quamvis quid acturus hic cum eo fuisset, non liquet, tamen conjectura est humaniter eo fuisse usurum. Mortuus est Cato annos natus duodequinquaginta. Filius ejus nihil mali est à Cæsare passus: fertur autem ingenio socordi, & mulierosus fuisse. Et in Cappadocia hospitio Marphadatis cujusdam regii familiaris utens, cui formosa uxor esset, ac diutius quàm conveniret apud eos commorans, hujusmodi scriptis vexabatur: cras Cato abit, scilicet post triginta dies: & Porcius ac Marphades duo sunt amici, habent unam animam. nam uxor Marphadatis nominabatur Psyche, id est *anima*. item: Generosus est & præclarus Cato, animam (Psychen) regiam habet. Verùm omnem hanc ille infamiam abolevit gloriosa morte. Nam apud Philippos adversus Octavianum Cæsarem & Antonium pro libertate dimicans, inclinata acie neque fugere, neque latere sustinens, hostes provocavit, quis esset declarans, unàque cum his qui ipsi aderant impetu dato, cùm admirandam suam virtutem hostibus ostendisset, occubuit. Nobilior quidem filia Catonis est: quæ & pudicitia, & fortitudine patrem retulit, uxor Bruti ejus, qui Cæsarem necavit: nam & conspirationis conscia fuit, & vitam generi ac virtuti suæ convenienter projecit: ut in Bruti vita scripsimus. Statilius verò, qui se factum Catonis imitaturum dixerat, cùm sibi manus afferre tum vellet, est à Philosophis prohibitus. Post hæc autem cùm se Bruto fidelissimum commodissimumque præbuisset, apud Philippos periit.

Filii Catonis vita & mors.

Porciæ & Statilii exitus.

IN CATONEM UTICENSEM, Interpretis Annotationes.

HIc Cato, ut à Majori, seu Censorio distingueretur, modò Minor seu inferior, modò Vticensis à loco in quo mortem oppetiit, dicitur.

tur. Plutarchus in Pompejo, & fine Catonis majoris, philosophi cognomento eum dignatur. Genealogiam ejus ibidem attingit, sed & locus iste mancus est, & apud Gellium lib. 13. cap. 18. explicatur perspicuè gentilitas hæc: itaque eam succinctè huc transscripsi.

M. Porcius Cato Censorius.

- *M. Cato, qui vivo patre obiit, prætor designatus.*
  - *M. Cato, M. F. M. N. consul periit in Africa, Anno* DCXXXVI.
    - *Cato qui post præturam in Gallia Narbonensi decessit.*
- *M. Cato Salonianus ex Salonii filia.*
  - *L. Cato.*
  - *M. Cato, mortuus in petitione præturæ.*
    - *M. Porcius Cato Vticensis.*

In loco Plutarchi, quem dixi, verba sunt confusa: ita quidem ut nisi suo loco reponantur, non modò non pronepotem (quod & in confesso est, & hîc disertè testatur autor) Vticensis habuisse videatur Censorium, sed ne à Salonio quidem ortus fuisse. Illum itaque locum emendabis, manentibus iisdem, ac tantum alio ordine collocatis verbis sic: ὁ δὲ Κάτων α. γ. —τελευτήσαντος ἤδη. Καὶ Σαλώνιος μὲν ἐτελεύτησε στρατηγῶν. ἦν δὲ πάππος οὗτος. *Hæc autem,* ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γενόμενος Μάρκος ὑπάτευσεν, *parenthesi includi debent, & quidem pro* αὐτοῦ, ἑτέρου *mallem, aut* ἐκείνου. *ut intelligatur non ad Salonium, seu (ut Gellius vocat) Salonianum referri, sed ad eum qui Tertiam Aemilii Pauli filiam in matrimonio habuit. Porrò autem Cato Vticensis per Porciam sororem, quam uxorem fuisse Plutarchus ait L. Domitii, ejus qui Cæsari successor destinatus bello civili periit, etiam ex vitrico Servilio fratrem habuit Cæpionem nomine, & sorores Servilias, quarum una M. Bruti, ejus qui Cæsarem necavit, mater fuit, altera L. Luculli uxor, & item tertia Iunii Silani uxor. Non autem Capionem, sed Cæpionem esse legendum, vel ex eo patet, quod notissimum gentis Serviliæ cognomen est Cæpio.*

Cap. I. Avunculum suum.) *Livium Drusum avunculum fuisse Catonis hujus, satis constat cùm aliunde, tum ex Miloniana Ciceronis, ne quis mendum Græci codicis sequatur, ubi legitur,* θείω μὲν ὄντι τῆς μητρὸς; matris avunculo: *cùm sit legendum non* τῆς, *sed* πρὸς μητρός.

Cap.3. Popedius Silo.) *Sic esse legendum, in Mario ostendi. Refert hanc historiam iisdem propè verbis Valerius Maximus lib.3. cap.1.*

Cap. 8. Invita Venere.) *qui est fortunatissimus talorum jactus. Solebant autem in conviviis archipositam, id est, magisterium bibendi talis sortiri. Cujus rei mentio cùm apud alios fit crebra, tum apud Horatium; ut ad Sestium.*

Nec regna vini sortiere talis. *Et ad Pompeium:*

——Quem Venus arbitrum

Dicet bibendi? *Hoc modo etiam partes ciborum fuisse sorte ductas, hinc apparet. Reliqua Lapus non rectè.*

Nomenclator. Cap. 10. Nomenclatores adessent.) ὀνοματολόγοι. *Annotatum erat hoc ad marginem à correctore, cùm quidem Lapus rectissimè, ita ut nos vertisset. Erat autem nomenclator servus, qui candidatum sequebatur, eumque civium nomina docebat quos ille compellaret, atque ut sibi faverent oraret. Idem* monitor *dicebatur: quod ex Mureniana Tullii oratione apparet. Festus etiam* fartorem *fuisse dictum scribit, quod clam veluti infarciret in aures candidati nomina salutandorum civium. De quo accipio etiam Horatii versus ad Numicium de petitione magistratus ita scribentis:*

Si fortunam species & gratia præstant.

Mercemur servum, qui dictet nomina—— *& quæ sequuntur. Quod autem est in Græco,* ἐπέθετο τῷ νόμῳ, ἐδὶ αὐτοῦ: *Lapus vertit,* eum servasse illam legem, eique obtemperasse. *Atque hoc opinor imposuit doctissimo cuidam viro, ut hoc ipsum etiam in Commentario Murenianæ orationis scriberet, negari à Plutarcho id quod Cicero objicit Catoni, nempe eum opera nomenclatoris usum. Ego verò hoc ex Cicerone accepisse Plutarchum suspicor, & ab eo nequaquam dissensisse. Certè Græca verba idem habent cum Latinis Tullianis, nisi quod* αὑτοῦ *scribendum est, non* αὐτοῦ. *Nam verbum* ἐπιτίθεσθαι *cum dativo,* obsequi, *aut* obtemperare *nequaquam significat:* adoriri *autem,* impugnare, resistere, *& similia, frequenter apud optimos scriptores. id quod exemplis collectis post Budæum docere, non est operæ.*

Cap. 11. Non metum ademit.) οὐ τὸν φόβον ἀφεῖλεν. *Lapus,* Non timore injecto: *nescio quid secutus. Nostram quidem lectionem probo. Indicat enim, Catonem non pro imperio tantum militibus mandasse aliquid, sed & causas simul exposuisse, ut non tam metu potestatis suæ eos cogeret, quàm explicandis factorum rationibus ad officium faciendum duceret. Id quod fuit consentaneum ingenio Catonis, qui & ipse præceptori suo ita paruisset, ut causas singulorum mandatorum sibi reddi postularet. Quæ autem paucis interjectis versibus sequuntur,* Omnes qui imperatorum nomen, &c. *cùm sint perspicua in Græco, & Catonem tum cum militibus, tum cum imperatoribus componant, idem Lapus admodum insulsè corrupit. Non enim fuit Catonis militem adulari, aut Imperatoris nomine dignari. Sed refutare apertum errorem, non est operæ.*

Cap. 15. Tantam nimirum.) *Omissa hæc sunt à Lapo. Cæsarem autem (ni fallor) notat, ejusque Anticatonem: qui non agendi modò, sed & scribendi, quæ vellet, impunem licentiam armis rerum potitus sibi vendicaret.*

Cap. 16. Apud clitellas.) ἐπὶ τῶν φορτίων, *impedimenta, sarcinas. Lapus*, ob magnitudinem curarum: *quasi si* φροντίδων *legisset.*

Cap. 20. Quæsturam non ante ambiit) μετῆλθεν. *id autem non est* inire, *sed* petere magistratum, *quod satis notum puto. Sensum totum hujus loci Lapus levi momento pervertit.*

Ibid. Falsi dicam.) ῥᾳδιουργίας. *Ego ita propriè exponi puto: alij suppositionem testamenti. qua de specie mihi hîc non satis constat. Lapus negligenter*, negligentiam *extulit. Sanè in Actis Apostolor. cap. 18.* ἀδίκημα *&* ῥᾳδιούργημα *conjunguntur. Apud Xenophontem lib. 2. de dictis & factis Socratis, sicut & apud alios* ῥᾳδιουργία *opponitur* virtutis & laboris honestæ actioni. *quod Eustathius in* δ. *Homericæ Vlisseæ exponit* εὐηθλίαν.

Cap. 27. Amnæus.) ἀμναῖος, *sic est in Græco. apud Lapum*, Amicus. *nobiscum legit etiam Gallicus interpres: tametsi hoc nomen non satis est notum. Sanè etiam in Lucullo hoc dictum retulit, ita ut à quibusdam id Catoni ipsi atributum diceret.*

Cap. 42. De duabus Catonis neptibus.) ἀδελφιδᾶς *est in Græco. Sed id ambiguum est. nam & fratris filia, & sororis filia intelligi hoc vocabulo potest. Et haud scio an Cæpionis filiam intelligi hoc loco par sit, quam unicam ab eo relictam supra dixit Plutarchus. de altera nihil mihi constat. Supra quidem Serviliarum, & mox iterum sororum Catonis fit mentio. ut videri possit, sororis aut utramque, aut alteram harum filiam esse. Sed hæc peritiores explicent.*

Cap. 43. Cuidam amicorum.) *L. Afranio. Plutarchus Pompeio, & aliis.*

Ibid. Metelli prisci.) *Numidici illius magni. Historia est cum alibi: tum in vita Marij.*

Cap. 49. Canidio in Cyprum.) *Ita hic semper. infra in Bruto, Caninius.*

Cap. 53. Se eum pignore, &c. coacturum) ἐνέχυρα λήψεσθαι. *Qui intelligere vult, quid hæc sibi verba velint, (est autem operæ pretiū) legat primā Ciceronis Philippicā, & Præf. lib. de Oratore ter. ij.*

Cap. 45. Præturam extraordinariam.) ἐξαίρετον στρατηγίαν *sic interpretor. Dio lib. 39. ita explicat, ut præturam ei decretam dicat, quæ legibus ei nondum concederetur. Natus tum fuit Cato annos triginta octo. Siquidem anno* V. C. D. CCVIII. *seipsum interfecit Vticæ, annos natus (ut Plutarchus ait) duodequinquaginta. & verò quadragesimus annus præturæ gerendæ legibus erat definitus, ut alibi ostenditur. Ergo locum habere Dionis sententia videtur. nam Valerius Max libro. 4. cap. 1. videtur paulò aliter sentire.* Senatus, *Valerii locus illustratur.* *inquit*, relationem interponi jubebat, ut prætoriis comitiis extra ordinem ratio ejus haberetur. *quod ita videtur intelligendum esse, ut*

non suffragiis (quod erat moris) sed autoritate senatus novo exemplo prætor crearetur. Nam subdit Valerius, Catonem id repudiasse, quod campestrem experiri temeritatem, quàm curiæ beneficio uti satius duceret. Mihi tamen (ut dicam quod sentio) magis placet Dionis mei sententia, quæ petitionem ei ante tempus legitimum concederet, cætera prætoriis comitiis permitteret: quibus usurũ fuisse secundis, & impetraturum præturam non erat dubium, paulo tanto ipsius munere delinito, ac mirifico ejus favore repleto. neque enim arbitror Senatum illo in Catonis honorem facto decreto, suum populo jus totum adimere voluisse. Atque haud scio an commodè etiam Valerij verba in eandem sententiam exponi possint, ut intelligatur Catonem maluisse suo legitimo tempore totam præturæ petitionem populi suffragiis permittere suoque jure adipisci: quam tum eam Senatus allato ad populum recenti beneficio devinctum præjudicio quasi per gratiam consequi.

Cap. 59. Statim magistratum inirent.) *In Græcis locus est depravatus, mutilatusque:* ἐν ᾧ τοῖς δεκάζουσι τὸν δῆμον ἡ στρ. *hîc aliquid etiam deest: & quæ sequuntur, confusa sunt. Sensum aperire conabor. Mos erat Romæ, ut qui vel consules vel prætores etiam essent designati, non statim magistratum inirent, sed tempus aliquantum consules vel prætores designati manerent. Id verò tempus ut intercederet inter designationem & acceptionem magistratus. eo præsertim erat institutum, ut inquiri possit, qui designati essent, justéne aut largitione & emercando suffragia honorem consecuti essent. hoc enim qui commisissent, re comperta legibus ambitus interrogabantur, & pœnas dabant, magistratuq; arcebantur. Hoc modo animadversum est in P. Antonium & P. Syllam coss. designatos: quæ historia describitur à Dione lib. 36. à Sallustio in Catilina, à Suetonio in Iulio. Pompeius itaque & Crassius cùm à Prætura excludendi Catonis causa statuissent suos clientes summa largitione & suffragiorum corruptela ad præturam evehere, ac intelligerent fore ut vel Cato vel alius aliquis ambitus eos reos perageret, voluerunt eos inquisitionis & judicij periculo liberare. itaque statim, ut inirent præturam, illudque tempus inter eorum designationem & magistratum non intervenirет, senatusconsulto statuerunt. Hanc puto esse genuinam loci sententiam: verba sine codice restituere non ausim.*

Cap. 64. Singuli quingena sestertia.) δεκαδύο ἥμισυ μυριάδας δραχμῶν. *Lapus pervertit, ut solent in hoc genere. Efficiunt autem drachmarum 152. millia (hoc est* $12\frac{1}{2}$. *per decem millia multiplicata) 500. millia sestertiorũ nummorum, seu (quod idem est) quingenta sestertia. Quod annotare visum est, ut intelligatur hác de re eadem loqui Ciceronem libro ad Atticum 4. epistola de Eutychide.* Tribunicii (*inquit*) candidati jurarunt se arbitrio Catonis petituros apud eum HS. quingena deposuerunt, ut qui à Catone damnatus esset, id per-

id perderet, & competitoribus tribueretur. *Rei hujus etiam meminit obiter in præfatione Naturalis historiæ Plinius.*

Cap. 65. Eò quod turpitudo.) *Locus hic depravatus est haud dubiè: itaque ita divinavi, ut libenter sim meliora & certiora afferenti cessurus.*

Cap. 67. Apollodorus. *Meminit hujus cùm alibi, tum ut qui insanus diceretur, Plato initio Symposii.*

Cap. 69. Collega Curio.) Δυελων *male est in Græco. Lapus nomen omisit. Amiotus* Curionem *habet, quod probo, &* Κυελων *repono.*

Cap. 71. Munatio Planco.) μυναλιῳ φλάκκῳ, *moxque iterum* φλάκκος *est in Græco: & retinuit Lapus, retinuit Amiotus. Ego tamen minimè dubito, quin* Plancus *sit legendum. Intelligitur enim T. Munatius Plancus, qui tribunus plebis cum Clodiano cadavere curiam incenderat: quo scelere eum damnatum fuisse, Dio libro 40. satis disertè demonstrat, & Cicero ipse Philippica XIII.* Sequuntur, *inquit,* alii tribunitii, T. Plancus inprimis: qui si senatum dilexisset, nunquam Curiam incendisset: quo scelere damnatus, in eam urbem rediit armis, ex qua excesserat legibus, &c. *cujus quidem rei mentio, sed obscurior, extat etiam in sexta Philippica. Est autem Plancus Munatiorum cognomen non Flaccus. Cæterùm de rejectione judicum reo permissa, quia sæpe Cicero & alij meminerunt, estque res non obscura, explicare supersedeo.*

Ibid. Primum refellam infanda.) *Si quis Bellerophonti libidinem, aut Lucretiæ impudicitiam, aut Vlyssi stoliditatem objiciat, cùm constet eos virtutibus horum vitiorum contrariis præstantissimos fuisse, impudenter ac scelerate mendax videatur merito, eaque dicere quæ nefas sit loqui adeò cum veritate pugnantia. Idem Amphitruo Lyco respondet, cùm is notissimæ fortitudinis heroem Herculem non erubuisset timidum & meticulosum appellare. Locus est in Herculefurente, apud Euripidem. Legendum autem est,* ἄρρητ᾽ *non* τὰ ῥητὰ: *quod sensus, & exemplaria Euripidis satis docent.*

Cap. 82. Attium Varum.) ἄππιον *mendosè, pro* ἄττιον. *patet ex Dione.*

Cap. 93. Ac si nihil tale cogitaret.) καὶ περὶ οὐ πάχριλος. *Verba videntur mutila, nisi fortè exponere libeat:* quanquam id ipse non pateretur. *Sed ego minimè hoc, quod statuerat, præ se tulisse Catonem judico.*

Cap. 100. Deliberabo autem.) *Et hîc meas conjecturas ac Amioti versionem secutus sum, Græcis non satis (ut suspicor) integris.*

PLVTARCHI DIO, GVILIELMO XYLANdro Augustano, interprete.

1 QVOD Simonides ait, Sossi Senecio Trojanos Corinthiis qui ad Ilium cum Achivis profecti sunt non succensere, quia ipsis quoque Glaucus Corintho oriundus in ferendo auxilio præsto fuerit: idnos hoc loco jure dicere posse videmur, neq; Romanos neq; Græcos Acade-

Academiam incuſare debere, cùm hoc libro, quo Dionis & Bruti vi-
Platonica philoſophia. tam perſcripſimus, æqualem utrique laudem referant, quorum ille
ipſius auditor Platonis, hic in Platonica enutritus philoſophia, velu-
ti ex eadem palæſtra ad pulcerrima certamina progreſſi ſunt. Iam
quod uterque cùm multa alterius factis germana egiſſet, teſtimo-
nium virtutis ſuæ præceptori præbuerunt, qui ad prudentiam &
juſticiam debere potentiam & fortunam adjungi, ut civiles actiones
pulcritudinem & magnitudinem adipiſcantur, docuit: id mirum
non eſt. Nam quemadmodum Hippomachus alipta dicebat, ſe eos
qui apud ipſum exercitati eſſent, agnoſcere, etiamſi carnem à foro
ferentes eminus conſpiceret: ita conſentaneum eſt eorum, qui diſci-
plina eadem exculti ſunt, rationem eodem modo in rebus agendis
progredi, & certa eas accuratione, concinnitateque & decoro tra-
ctare. Porrò vitas horum virorum inter ſe ſimiles efficiunt etiam II
utriuſque caſus, quos fortuna magis quàm conſilium eosdem utri-
que attulit. Nam uterque prius eſt interfectus, quàm finem actio-
num ſuarum eum, quem multis & præclaris certaminibus petebat,
conſequeretur. &, quod maximè mirum eſt, utrique etiam divini-
De ſpectris. tus objecto ſpectro ſiniſtro, mors ſua eſt prædicta. Sanè qui ſpectra
iſta impugnant, hac utuntur ratione, nemini unquam cordato ima-
ginem genii alicujus aut ſpectrum offerri: pueros, mulierculas, &
ob invaletudinem mente parum conſtantes homines, animi quo-
dam errore vel corporis intemperie affectos, inania ſibi & horribi-
lia quædam imaginari, inque iis genium eſſe ſuperſtitioſè credere.
Quod ſi ergo Brutus ac Dio philoſophi, animique magno robore
præditi, neque ad ullam animi perturbationem proclives, ita ſunt
ſpectris commoti, ut etiam aliis ea exponerent, periculum profe-
ctò eſt, ne antiquorum abſurdiſſimam approbare cogamur opinio-
nem: qui ita cenſuerint, malos & invidos genios æmulari infen-
ſosque eſſe præclaris viris, ac ideo actiones eorum impedire, terro-
ribusque & metu objectis virtutem concutere ac labefactare, ne in
honeſto propoſito ii perſiſtentes absque lapſu, poſt mortem, me-
liori ſint, quàm ipſi, conditione. Verùm de his alio loco dicere
præſtat. Nunc in hoc duodecimo vitarum juxta ſe conferendi III
Dionyſii nuptiæ, & Dionis affinitas. cauſa expoſitarum libro, Dionis, ut quæ tempore præceſſerit, prio-
re loco exponamus. Dionyſius ſenior ut primùm eſt rerum potitus,
ſtatim Hemocratis Syracuſani duxit filiam: hanc nondum ſatis con-
firmata tyrannide deficientes Syracuſani arripuerunt, corpus ejus
ſcelerata & fœda libidine ita violarunt, ut ultrò ipſa propterea mor-
tem ſibi attulerit. Recuperata tyrannide & ſtabilita Dionyſius, duas
ſimul uxores ducit, unam Locrenſem, nomine Dorida, alteram in-
digenam Ariſtomacham Hippatini filiam, viri inter Syracuſanos
primarii, & qui Dionyſii collega, cùm is primum imperator ad bel-
lum eſſet creatus, fuiſſet. Fertur utriusque nuptias eadem die fe-
ciſſe, neque deprehendiſſe quenquam utri prius concubuerit: in po-
ſterum quidem æqualiter uſus utraque eſt, ut cœnarent ambæ una,
& alter-

& alternis noctibus unà cubarent. Volebat quidem populus Syra-
cusanus civem priori loco haberi: sed Doris edito in lucem filio,
qui inter liberos Dionysii maximus natu fuit, facilè principatum e-
jus opera obtinebat. Aristomacha autem diu cum Dionysio sterilis
vixit, quanquam maritus cuperet ex eo prolem suscipere: qui et-
jam matrem Doridis, quod veneficio eam Aristomachæ spem fœtus
IV ademisse diceret, necavit. Hujus Aristomachæ frater Dio, ab ini-
tio sororis causa in honore, mox cùm suæ prudentiæ documenta
dedisset, propter se charus tyranno fuit: præterque cætera in hono-
rem ejus facta, mandatum fuit quæstoribus, ut quidquid petiisset
Dio, id darent, sibique eadem die id indicarent. Cæterùm Dioni, *Plato in Sicilia cum Dione & tyranno.*
cùm indole esset generosa, magnoque & forti præditus animo, ma-
ximum ad virtutem incrementum attulit Platonis præsentia. Nam
Plato nullo humano consilio, sed divina fortuna, Deo scilicet Syra-
cusanis occasionem libertatis eminus objiciente, & tyrannidis ever-
sionem moliente, ex Italia Syracusas venit, ibique discipulum na-
ctus est Dionem, juvenem tum planè, sed omnium qui Platonis
consuetudine essent usi ingenio ad discendum aptissimo, & ad vir-
tutis præcepta accipienda celerrimo. quod & Plato de eo scriptum
reliquit, & res testatur. Educatus enim apud tyrannum abjectis
moribus, adsuefactusque ad vitam incertam & obnoxiam metui,
tum cultui novis ex divitiis instituto, luxui inepto, vitæque in vo-
luptatibus & cupiditatibus felicitatem quærenti: ut primùm ora-
tionem, philosophiamque ad virtutem ducentem gustavit, celeri-
ter animo flammas concepit: atque ex suo ingenio, quod facillimè
honesti rationibus duceretur atque obsequeretur, juvenili omninò
ingenuaque simplicitate conjecturam faciens, Dionysium eodem
modo affectum iri, magno studio effecit, ut is cum Platone per o-
V cium colloqueretur. Quo in congressu cùm caput disputationis
de virtute esset, ac plurima de fortitudine differerentur, Plato au-
tem quemvis potius quàm tyrannum fortem esse affirmaret, ac ser-
mone ad justitiam converso doceret, beatam justorum, miseram in-
justorum esse vitam: neque verba ejus, quibus sua redargui vitia
putabat, æquo animo tyrannus tulit, & iis qui aderant succensuit,
mirificè Platonis sermonem approbantibus, eoque delinitis, tan-
dem exasperatus, commoto animo quæsivit, cujusnam rei causa in
Siciliam venisset: cùmque is responderet, se bonum virum quære-
re: Per Deos, inquit, videris mihi talem qualem quæris nusquam
invenisse. Intra hunc finem iram Dionysii constituram Dio existi-
mans, Platonem urgentem ea triremi quæ Pollidem Lacedæmo-
nium imperatorem in Græciam revehebat, emisit. At Dionysius oc-
cultè à Pollide precibus contendit, ut inter navigandum Platoni
mortem afferret: sin id nollet, at saltem venderet. nihil enim id illi
obfuturum, sed quamvis venditum in servitutem, justitiæ causa fe-
licem futurum. Et fertur Pollis Æginam advectus ibi Platonem
vendidisse: cùm bellum Æginetis esset adversus Athenienses, & le-
ge san-

ge sancitum, ut quicunque Atheniensium Æginam venisset, is venderetur. Verùm hæc res nihil de honore & autoritate Dionis apud tyrannum detraxit: sed & maximas obivit legationes missus ad Carthaginenses, & in summa fuit admiratione, ejusque ferè unius libertatem Dionysius tulit, palam dicentis quod in buccam veniebat. Cujus generis fuit, cùm eum Geloni obloquentem increpuit. Cùm enim Gelonis imperium, ut sæpe aliàs, subsannaretur, ac Dionysius in voce ludens (est enim Gelos *risus*) Gelonem risum Siciliæ fuisse diceret: reliquis cavillum id admirari se simulantibus: At verò, ait Dio, tibi propter Gelonem fides habita est, atque ita tyrannidem obtinuisti: propter te autem omnibus aliis fides denegabitur. Revera enim videtur Gelo urbem unius imperio gubernatam, rem spectatu pulcerrimam, Dionysius turpissimam demonstrasse. VI

Dionis in dicendo libertas.

Erant Dionysio trini ex Locrensi uxore liberi, ex Aristomacha filii duo: totidemque filiæ, Sophrosine, & Arete: quarum illam Dionysio filio suo uxorem locavit, hanc fratri Thearidæ nuptum dedit: atque hoc mortuo, Dio eam avunculus duxit. Cùm autem Dionysius ita decumberet, ut de vita ejus desperaretur, statuit Dio cum eo de Aristomachæ liberis colloqui: sed medici futuro successori gratificantes, eum non admiserunt. Addit Timæus, eos regi medicamentũ somniferum poscenti tale porrexisse, quod sensus obstupefaceret, & somno mortem adderet. Primò in amicorum concilio, cùm ii ad Dionysium juniorem essent convocati, eam de præsenti rerum statu atque rationibus orationem Dio habuit, ut prudentia sua reliquos omnes infantes, libertate sua mancipia tyrannidis esse, turpiterque & timidè plerisque suis consiliis adolescentem adulari demostraret. maximè autem eos stupefecit, cùm periculum, quod à Carthaginensibus imperio imminebat, metuentibus promisit, se Dionysio pacem expetenti eam quàm æquissimam confecturum, eoque nomine in Africam navigaturum: sin bellum gerere mallet, se ei quinquaginta instructas triremes suis sumtibus alere, & auxilio dare velle. VII

Dionysii prioris mors.

Dionysius magnopere cùm magnanimitatem ejus est admiratus, tum studium gratum habuit. At qui splendore Dionis se obscurari, & potentia deprimi censebant, hoc arrepto principio nihil non locuti apud tyrannum adolescentem sunt, quo animum ipsius in Dionẽ exasperarent. hunc mari tyrannidem affectare, ac classe in sororis suæ filios imperium traducere conari. Evidentissimæ autem & maximæ, quibus odiũ Dionysii adversus eum excitari posset, causæ erant, victus diversa & ab aliis semota ratio. Nam cæteri jam inde ab initio adolescentis, & male educati tyranni in consuetudinem voluptatum illecebris & adulationibus se ingerentes semper amores quosdam, & occupationes inutiles parabant, compotationibus hominem, mulierculis, aliisque inhonestis oblectationibus detinentes quibus tyrannis ferri instar emollita, subditis quidem benigna videbatur, sævitia remissa nonnihil: neque hoc humanitate tyranni magis, quàm socordia. VIII

Dionysii iunioris mollities.

Sed

Sed hæc adolescentis inertia hoc fonte derivata sensim latius sese diffundens, adamantina ista vincula, quibus tyrannidem vinctam se filio relinquere Dionysius senior affirmaverat, colliquavit & pessundedit. Nam, ut perhibēt, cùm semel incœpisset potare, nonaginta totos dies continenter potavit: totoque illo tempore honesti viri, seriique sermones aula arcebantur, cùm eam interim crapulæ, joca-
IX tiones, citharæ, saltationes, & scurrilia ludicra possiderent. Apparet sanè invisum eo fuisse Dionem, quod nulli se jucunditati aut juvenili ludo socium adjungeret: unde & affinia virtutibus ejus vitiorum nomina imponentes calumniabantur, gravitatem fastui, libertatem superbiæ, admonitiones criminationibus, fugam communis culpæ contemptui aliorum inscribentes. Sed & natura erat aliquanto tumidior, difficilioremque se in congressibus præbebat. Non enim à juvenis, cujus assentando essent aures corruptæ, consuetudine tantum abhorrebat, minusque in ea gratiæ consequebatur: sed & multi eorum, qui familiarissimè ipso uterentur, simplicitatemq; morum ejus & ingenuitatem amplecterentur, reprehendebant hominem, quod inurbaniorem, & quàm civilia officia poscerent difficiliorem se iis, qui desiderarent operam ipsius, præberet. qua de re postea temporis Plato quasi vaticinans ad eum scripsit, consulens
X uti arrogantiam solitudinis contubernalem vitaret. Verùm enimverò tametsi tunc quantivis precii esse videretur, & qui vel unus, vel omnium maximè nutantem tyrannidem stabiliret atque conservaret: tamen non favore Dionysii, sed quod is ita rebus exigentibus cogeretur facere, primum se dignitate atque potentia haberi animadvertebat. Cujus rei causam cùm existimaret esse tyranni imperitiam, in id incubuit, ut eum ad liberalia studia pertraheret, gustumque ei orationum & disciplinarū quibus mores informantur præberet: ut & virtutem timere cessaret, & assuesceret bonis viris gaudere. Etenim Dionysius natura nequaquam pessimus tyrannorum fuit: sed pater veritus ne sapere inciperet prudentium utens consuetudine: atque exinde sibi insidias faceret, & imperium eriperet, domi inclusum in custodia habuerat, penuria hominum qui unà conversarentur, & rerum (ut ajunt) ignoratione, plostella, candelabra, sellas ligneas, mensasque fabricantem. Ita enim suspectos omnes homines habuit, ita sibi ab omnibus cavit Dionysius senior, neminem non metuens, ut ne capillos quidem cultris tonsoriis præsecaret: sed eos quidam figulus ad eum introiens carbone ambureret. nemo in conclave ipsius intromittebatur, ne frater quidē aut filius, nisi sua veste posita nudus à custodibus ante conspiceretur, & aliam vestem
XI indueret. Cùm Leptines frater naturam ei loci cujusdam exponens, accepta à stipatore quodam lancea locum descripsisset, fratri graviter succensuit, stipatorem autem interfecit. ab amicis se sibi cavere cordatis dicebat, haud ignarum illos malle tyrannide potiri, quam tyranno subesse. Marsyam quendam à se evectum ad imperium militare necavit, quod is à se Dionysium occidi in somnis esset

Dionis vitia.

esset imaginatus; quasi verò à cogitatione meridiana ejus facinoris
illi noctu id visum occurrisset. Ita ille, qui Platoni succensuisset,
quod non ab eo omnium mortalium fortissimus esset dictus, meti-
culosum, totque ob timiditatem malorum plenum animum gere-
Dio Dionysium F. ad philosophiam adhortatur. bat. Filium ejus autem Dio (ut explicare orsi sumus) deperditum
inscitia, moribusque profligatissimis videns, hortatus est, uti se ad
disciplinam conferret, summisque à principe philosophorum pre-
cibus contenderet, ut in Siciliam is veniret, eique se formandum
& virtute exornandum traderet. Ita fore, ut pulcerrimo exemplari,
& divino ejus cui gubernanti universum hoc obtemperans pro con-
fusione ordinem constantiamque tuetur, conformatus, plurimam
& sibi felicitatem & civibus pareret, quibus se pro tyranno regem
præberet: ut quæ ii nunc metu tyrannidis mœsti invitique facerent,
eadem porrò modestiam justiciamque ipsius venerantes itidem ut
patri præstarent. Non enim (ut pater ei dixisset) metum ac vim, XII
non catervam juvenum stipantium, non immensum barbarorum
satellitium, adamantina ista esse vincula: sed benevolentiam, stu-
dium, gratificandique voluntatem virtutis reverentia civibus inge-
neratam. quæ ut rigidis istis & duris vinculis molliora videantur,
esse tamen ad perpetuitatem regni firmiora. Porrò autem princi-
pem neque magno in honore, neque ulla in admiratione esse, qui
magno vestium ac victus luxu se ostentans, in congressu ac collo-
quio nihil quemvis vulgarem hominem præstaret, neq; animi par-
tem regiam principi convenienter excultam habere laboraret. Hæc
Dione crebrò inculcante, & nonnunquam Platonis doctrinam in-
terserente, acris & propè furiosus Dionysium ardor incessit Plato-
nis consuetudine ac sermone potiundi. Itaque statim frequentes à
Dionysio literæ Athenas mitti, multæ Dionis etiam ad eum cohor-
tationes, multæ Pythagoricorum ex Italia obsequi jubentium, &
juvenis animum magnitudine potentiæ obrutum inhibere, sanisq;
consiliis suffulcire. Itaque Plato (quod ipse scribit) sui ipsius motus
verecundia, præsertim ne videretur verbis tantum philosophus,
haud libenter ad agendum se conferre, simulque sperans se uno
Dionysio, ut principali parte, expurgato totius Siciliæ morbum sa-
Philistus. naturum, obtemperavit. Interim Dionis adversarii Dionysio, cu- XIII
jus mutationem metuebant, persuadent, ut ab exilio revocaret Phi-
listum, hominem & eruditum, & morum tyrannicorum gnarissi-
mum: ut eum adversus Platonem & philosophiam opponerent. Is
enim Philistus & initio in constituenda tyrannide promptissimam
Dionysio seniori operam navârat, & præsidio præfectus, longo tē-
pore arcem tenuerat: ferebaturque eum cum matre tyranni haud
planè ignorantis consuetudinem stupri habere. Sed cùm Leptines
ex muliere, quam adulterio cognitam marito eripuerat, & secum
habuerat, susceptarum duarum filiarum alteram Philisto despon-
disset, non communicata re cum Dionysio: Dionysius iratus uxo-
rem Leptinæ in compedibus detinuit, Philistumque Sicilia exter-
mina-

minavit: atque is ad hospites quosdam mare Adriaticum accolentes profectus, & ibi post mortem usque Dionysii senioris commoratus, eo in ocio (ut mihi videtur) majorem historiæ suæ partē condidit. Illo igitur tempore, Dyonysio juniore rerum jam potito, reliquorum in Dionem odia Philisto reditum in patriam confecerunt, ut sibi commodo apprimè homini, tyrannisque fido: isque ut pri-
XIV mùm reversus est, tyrannidi conservandæ se totum dedit. Erant & aliæ calumniæ adversus Dionem paratæ, quæ ad Dionysium deferrentur: ferebatur enim de evertenda tyrannide cum Theodote & Heraclide communicasse. Sperabat enim Dio, ut apparet, Platonis adventu, nimis imperiosa & immodica dominatione à tyrannide sublata se ex Dionysio moderatum & justum principem redacturum: sin reluctaretur tyrannus, neque mitigaretur, eo dejecto statuerat rempublicam Syracusanis reddere: non quod populi imperium probaret, sed quod id, ubi primum & optimatum in rep. legitimo principatu discessum fuisset, utique potius tyrannide cen-
XV seret. Hoc rerum statu in Siciliam Plato advectus mirifico honore & comitate exceptus est. Nam & triremi egresso vehiculum regium adfuit splendidissimè ornatum, & rem sacram tyrannus fecit, quod ejus adventu magna imperio suo felicitas contigisset: tum modestia convivorum, & aulæ habitus, ipsiusque in dandis responsis lenitas Dionysii, in amplissimam spem Syracusanos erigebant. itaque & ad philosophiam miro omnes impetu ferebantur, eratq; regia (ut narratur) plena pulveris ob multitudinem eorum qui Geometræ vacarent. Paucis post diebus cùm esset in regia sacrificium solenne, & præco, ut moris erat, voveret uti longè tempore incōcussa maneret tyrannis, Dionysius adstans dixisse ei fertur: Nunquamne finem in nos execrandi facies? Id Philisti factionem graviter offendit, existimantes Platonis potentiam tempore & consuetudine confirmatam inexpugnabilem fore, siquidem is paucorum dierum convictu
XVI animum adolescentis adeo mutasset. Non ergo singuli, ut hactenus, neque occultè, sed universi & palam Dionem calumniari: eum manifestò Platonicis sermonibus incantare Dionysium, ut hoc imperium ultrò deponente, id ad sororis suæ Aristomachæ liberos transferat. Nonnulli indignitatem rei sibi dolere simulabant, quod cùm Athenienses olim magnis cum navalibus terrestribusque copiis in Siciliam profecti interiissent ante, quàm Syracusas capere possent: nunc unius sophistæ opera tyrannidem Dionysii essent destructuri, persuadendo ei, ut decem millibus stipatorum omissis, quadringentis triremibus relictis, decem millibus equitum, & peditum multoties pluribus millibus posthabitis, in Academia ignobile illud bonum quæreret, ac Geometria felicitatem pararet, imperii, opum, & voluptatum beatitate Dioni, ejusque sororis filiis tradita.
XVII Ex his suspicio primùm tyranno de Dione insinuavit: aucta deinde ira, & se jam ostendente, occultè Dionysio epistola allata est, quam ad Carthaginensium procuratores Dio scripserat, movens ut cum

Plato in Siciliam redit.

Dionysio acturi, id ne se absente facerent. se enim effecturum, ut omnia quæ vellent, certò consequerentur. Hanc Dionysius Philisto legit, usque ejus (ut Timæus tradit) consilio, ficta gratiæ reconciliatione Dionem adortus, in colloquio moderata quædam prætendens, omnesque dilutas offensas affirmans, eum ad mare quod est infra arcem abduxit. ibi epistolam ostendit, ac cum Carthaginensibus adversus se conspirasse arguit. Excusare se volentem, non sustinuit; sed eum, ut tum erat, in cymbam imposuit; ac nautis mandavit, ut in Italiam deportatum exponerent. Cùm hoc factum homines crudele judicarent, domus quidem tyranni luctu à mulieribus oppleta est: Syracusani autem erigebantur ad spem novarum rerum, & mutationis quàm primum futuræ ob tumultum Dionis causa ortum, cujus casus reliquos etiam, ne quam tyranno fidem haberent, movisset. Quæ ille animadvertens, sibique metuens, amicos & mulieres consolatus est; non se in exilium misisse, sed ablegasse Dionem dicens: ne fortè contumacia ejus irritatus gravius aliquid in præsentem statuere cogeretur: domesticis autem Dionis naves tradidit duas, mandans ut quidquid facultatum ejus mancipiorumque ipsis videretur, in eas imponerent, atque ad eum in Peloponnesum transveherent. Erant autem amplæ Dionis opes, ac tyrannica propè pompa & apparatus rei familiaris. quem omnem necessarii ejus convasarunt, ad eumque attulerunt, multis unà ab mulieribus & amicis dono missis: ita ut divitiis suis Dio inter Græcos illustris extiterit, ejusque exulis opibus magnitudo potentiæ tyranni indicata sit. Platonem verò Dionysius statim in arcem transtulit, specie benigni hospitii honorifica eum custodia includens, ne unà cum Dione navigaret, injuriæq; ei factæ testis esset. Ibi tempore & convictu adsuefactus (quomodo feræ solent cicurari, ut hominum contractus ferant) Platonis consuetudinem & sermones sustinere, tyrannico planè amore correptus est, ut cuperet se solum à Platone redamari maximéque omnium in admiratione ejus esse, quod ipsi paratus esset tyrannidem summamque rerum tradere, siquidem Dionis amicitiam suæ non anteferret. At Plato calamitatis loco ducebat, se à Dionysio ita amari: nam is amor quasi æmulatione & rivalis metu insanientis erat, brevi temporis spacio modò irascentis, modò in gratiā redeuntis atque deprecantis: & cùm mirifico studio audiendi præcepta philosophiæ flagrantis, tùm alios qui dehortabantur, & corruptum iri ea consuetudine affirmabant metuentis. Commodum incidit bellum. Hac occasione Dionysius Platonem dimittit, pollicitus se vere ineunte Dionem revocaturum. Hoc quidem promissum fefellit, reditus tamen possessionum Dioni misit, à Platone veniam postulans, ac se quo minus præstaret quod præceperat, bello impeditum prætendens, facta autem pace, statim ad se revocaturum Dionem: simul petens, ut quietè is ageret, neque novas res moliretur, aut sibi apud Græcos obtrectaret. Conatus est hoc ita facere Plato,

Dio deportatur. (margin)

XVIII (margin, at "Quæ ille animadvertens")

XIX (margin, at "At Plato calamitatis")

Plato dimissus. (margin)

Dionemque ad philosophiam convertit, & in Academia continuit. *Dionis in Græcia vita.*
XX Habitabat autem Dio Athenis apud Callippum quendam familiarem: agrum quoque oblectationis causa emerat, quem in Siciliam postea navigans Speusippo dono dedit, cujus maximè Athenis amicitia fuerat & consuetudine usus: Platone id moliente, ut jucunda conversatione, & quæ tempestivè decoros lusus admitteret Dionis ingenium temperaretur atq; hilarius redderetur. quam ad rem Speusippus erat idoneus, quem & egregiè facetũ Timon in Sillis appellat. Cùm Plato chorum puerorũ ludis daret: Dio & instituit eum chorum, & à se sumptum omnem præbuit: concedente hoc Platone, ut Dio erga Athenienses liberalitate uteretur, eaq; majorem sibi benevolentiam, quàm Platoni gloriam pararet. Reliquas etiam Græciæ urbes obivit Dio, cum optimis quibusque & in civitate quaque præstantissimis viris otium agens, & ludis solennibus vacans. Quo in convictu nihil barbaricum, nihil tyrannicum, nihil luxuriosum ostendit; sed temperantiam, moderationem, fortitudinem, & in sermonibus ac commendationibus philosophicis honestam exercitationem. Ob hæc cùm à privatis favorem est & admirationem consecutus, tum publicè honores ei habiti, decretaque in eam rem ab urbibus facta. Lacedæmonii etiam civitate eum donaverunt, indignatione Dionysii spreta, tametsi tum in bello contra
XXI Thebanos promptè auxilia suppeditantis. Fuit quidam Megaræ Ptœodorus, divitiis & potentia inter cives non postremus: ab hoc aliquando invitatus Dio cùm ad domum ejus venisset, videretque multitudinem hominum foribus assistentem, & ad ipsum dominum variè occupatũ difficiles aditus, difficiles congressus ejus esse, amicos verò propterea stomachari: Quid, inquit, hunc culpamus, cùm ipsi omnes, dum adhuc Syracusis essemus, eadem egerimus? Post aliquantum temporis Dionysius æmulatione instigatus, Græcorumq; in Dionem benevolentiam metuens, finem fecit reditus annuos Dioni mittendi, & rem familiarem ejus procuratoribus ab ipso Dione constitutis tradidit. Porrò ut partam sibi apud philosophos *Pœnitentia Dionysii.*
ob Platonem illiberalius cultum infamiam aboleret, multos eorum qui eruditionis nomine celebrarentur conduxit: quos omnes cùm superare disserendo contẽderet, cogereturq; propterea iis quæ oscitanter de Platone audivisset minus rectè uti, rursus eum desiderium Platonis incessit, ac seipsum damnavit, qui præsenti non usus
XXII esset, neque ex eo quæ oportebat audivisset. Itaq; ut erat tyrannus, qui quibusvis cupiditatib. præceps ageretur, & quod semel animo destinasset, omni studio adipisci contenderet, ut Platonem ad se retraheret omnem movit lapidem, effecitque ut Archytas Pythagoreus Platonem in Siciliã redire hortaretur, ipse fidem suam pro iis quæ promittebat Dionysius interponens atque obligans. Etenim Archytæ & Tarentinis cum Dionysio jus hospitii & amicitiæ Plato conjunxerat. Misit ad Platonem Archytas Archedemum: misit simul etiam Dionysius triremes & amicos, ut Platonem orarẽt: atque

ipse disertè scripsit, nunquam æquis conditionibus cum Dione actum iri, nisi Plato in hanc peregrinationẽ consentiret. veniente eo, omnia se Dioni humaniter præbiturum. Multæ simul ab uxore etiam & sorore ad Dionem afferebantur suasiones, uti à Platone peteret, ut is Dionysii voluntati satisfaceret, neque occasionem sæviendi tyranno daret. His se inductum rationibus Plato scribit tertio in Siciliam transfretasse.

Emensum immanis rursum aspera saxa Charybdis.

Simul atque in Siciliam appulit Plato, magno & Dionysium gau- XXIII
dio, & spe totam implevit insulam, gratulantem ei, votisque & studiis in hoc incumbentem, ut Plato Philistum, philosophia tyrannidem vinceret. Magno etiam regiæ mulieres studio Platonem coluerunt: Et ipse tyrannus tantum ei, quantum nemini alii habuit fidei, non excussum prius ad se accedere sinens. Cùm autem pecuniæ munera crebrò Dionysius offerret, eaque ampla, & Plato identidem repudiaret, Aristippus Cyrenæus, qui tum aderat, citra periculum liberalem esse Dionysium dixit: nam sibi & aliis pauca largiri, plura requirentibus: Platoni multa, nihil accipienti. A prima consalutatione, Dionysius, cùm Plato pro Dione intercedere ordiretur, initiò rem differre: mox reprehensiones etiam & jurgia existere, latentia reliquos ea Dionysio tegere conante, & reliquis honoribus atque officiis, quibus Platonem colebat, à benevolentia erga Dionem deducere: cùm quidem Plato primo etiam tempore perfidiam ejus & mendacia dissimularet, & æquo animo se ferre vultu gestuque
ostenderet. Ita iis mutuò affectis, & neminem hoc sentire putan- XXIV
tibus, Helico Cyzicenus, unus ex familiaribus Platonis, Solis deliquium prædixit: cùmq; ita, ut prædixerat, evenisset, admiratus eum tyrannus argenti talento donavit. Tunc Aristippus per jocum ad reliquos philosophos dixit, se quoque admirabile quiddam vaticinari posse: & quærentibus quidnam id esset: Mox, inquit, inter Dionysium & Platonem inimicitiæ existent. Denique tyrannus facultates Dionis vendidit, & pecuniam sibi vindicavit: Platonem autem in horto domui vicino degentem, inter mercenarios milites migrare coëgit, jam pridem ei infensos, & interficere cupientes, quod Dionysii deponendæ tyrannidis, & sine stipatoribus vivendi autor esset. Hoc in periculo cùm constitutum Platonem Archytas cognovisset, illico navim triginta remis actam & legationem misit, reposcens à Dionysio Platonem, commemoransque, ut is ipso fidejubente in Siciliam navigasset. Hîc Dionysius, ut inimicitiã & odium tegeret, discessuro conviviis comibusque congressibus blanditus, semel in eum sermonem delapsus est: Nimirum, ô Plato, multa ac gravia de nobis crimina apud eos, qui tecum philosophantur, sparges: tum Plato subridens: Absit, ait, ut tanta sermonum penuria laboret unquam Academia, ut tui quisquam mentionem inferat. Hoc modo Platonem dimissum tradunt: nam quæ ipse ea de
re Plato scripsit, non planè istis consentiunt. Cæterùm Dio cum XXV
hoc

hoc indignè tulit, tum paulò post audito quæ uxori evenissent,
prorsus hostis Dionysii factus est. Quod ad uxorem Dionis attinet, *Vxor Dioni adempta.*
per ambages Plato in epistola Dionysium monuerat: atque ita res
habet. Dionysius Platonem, cùm pulso Dione eum emitteret, jusserat ex Dione quærere occultè, concederetne uxorem suam alteri
nuptum dari: rumor enim sive verus, sive ab inimicis Dionis confictus ferebatur, non evenisse gratū hoc Dioni matrimonium, neq;
cum cum ista uxore vivere commodè posse. Plato Athenas reversus,
Dionisque explorata sententia, Dionysio scripsit epistolam, cujus
reliquæ partes intelligi ab omnibus possent, id verò à solo Dionysio: se de re ista, quam nosset, Dioni collocutum, & deprehendisse
eum, si res ita ageretur, iniquissimè laturum. Ac tum quidem Dionysius, quod multum spei esset de reparanda gratia, nihil de sorore
novi statuit, sed eam passus est cum infante ex Dione nato habitare.
ut à pacificatione consilium planè avertit, ac Platonem ad se reversum infenso animo amandavit, ibi demum Aretam invitam uni amicorum Timocrati nuptum dat. hac quidem in parte humanita-
XXVI tem patris non imitatus. Etenim Polyxenus sororis ejus Thestæ maritus, cùm gratia tyranni excidisset, ac Sicilia drofugisset, ille sororē
ad se vocatam objurgavit, quod mariti fugæ conscia, se eam rem celasset. at illa impavidè profectò, & fortiter: Adeone, inquit, tibi nul- *Mulieris virtus.*
lius precii atque mollis videor, Dionysi, mulier, ut me, si fugam mariti præsensissem, non unà eandem subituram fortunam existimes?
sanè non prævidi: maluissem enim utique Polyxeni profugi uxor
quàm tua tyranni soror dici. Hoc tam liberum responsum ferunt
Dionysium admiratum. & Syracusani quidem tanti fecerunt fœminæ virtutem, ut eversa etiam tyrannide honores ei, & cultū regium
permiserint, mortuæque funus publicè sint prosecuti. Hæc egressio
XXVII inutilis non est. Cæterùm Dio jam inde bellum moliri cœpit, Platone quidem verecundia hospitii & ob senectutē Dionis prohibente, Speusippo autem & aliis amicis adstipulantibus Dioni, hortantibusq; ut Siciliam manus porrigentem, ultróq; accipientem liberaret. Quo enim tempore Syracusis Plato egit, Speusippus frequētius
cum civibus conversans, animos eorum explorârat: initiò quidem
liberè fateri quæ sentirent non audentiū, quod eum à tyranno submissum suspicarentur, sed cùm tempus fidem ei apud ipsos fecisset,
una voce omnium orantium atque hortantium Dionem, ut in Siciliam veniret: non opus ei navibus, non pedite, non equis esse: saltem quovis navigio advectus, corpus suum & nomen Siculis contra
tyrannum utendum præberet. Hæc Dio annunciante Speusippo, animo confirmatus, suo tecto proposito per alios occultè militē mercenarium conducebat. Adjuvabant autem cùm civiles viri tum philosophi non pauci, inque his Eudemus Cyprius (in cujus mortem
Aristoteles dialogum de animo composuit) & Timonides Leucadius: conjunxere etiam ei Miltam Thessalum, divinandi peritum, &
in Academia versatum. At de iis quos in exilium egerat tyrannus

 (erant

(erant mille non pauciores) xxv. modò socios se præbuerunt, reliquis pro metu destituentibus. Receptaculum autem futuri belli erat Zacynthus insula, in quam milites conveniebant, infra Dccc. numero, sed multis jam ante præclaris stipendiis nobiles, corporibus eximiè exercitatis, ac peritia & audacia omnium primi, denique apti ad multitudinem, quam sibi in Sicilia præstò futuram Dio sperabat, excitandam adque fortitudinem inflammandam. Hi ut primùm accepêre in Siciliam & adversus Dionysium istam parari expeditionem, perterriti sunt, Dionisque conatum damnarunt, insania quadam concitum, iræque furore, & spei melioris inopia seipsum conjicere in certum periculum putantes: succensebantque suis ducibus & conquisitoribus, quod non initio ipsis ad quod legerentur bellum indicassent. Sed postquàm Dio oratione sua exposuit, quàm male suffulta esset tyrannis, & se non tam militum eos, quàm ducum loco in Siciliam ducere docuit, Syracusanis reliquisque Siculis jam primùm ad defectionem comparatis; post Dionem etiam Alcimenes, qui nobilitate generis & gloriæ Achæorum princeps una militabat, verba habuit ad comilitones, ita demum milites assenserunt. Iam adulta æstate pelagus Etesiæ tenebant, Lunaque toto fulgebat orbe, cùm Dio magnificè sacris operatus Apollini, militum armatorum pompam ad ædem Dei duxit, peractoque sacrificio, in circo Zacynthiorum epulum eis præbuit. Illi verò argenteorum aureorumq; poculorum & mensarum splendorem, privatis opibus longè majorem, admirati, ac sic ratiocinati, virum jam provecta ætate, tamque opulentum nunquam res dubias tentaturum fuisse, nisi certa proposita spe, amicisquè ipsi in Sicilia plurimas & maximas præbentibus occasiones. post liberationes & vota ritè peracta, Luna defecit. Nihil id miratus est Dio, quippe eclipticas circuitiones, & umbræ occursum Lunę incidentem, terræq; & solis oppositionem reputans. Sed cùm milites perturbati oratione aliqua essent confirmandi, Miltas vates in mediũ progessus: Bono esse eos animo, & sperare optima jussit: significari enim divinitus alicujus illustrissimi obscurationem: at nihil esse Dionysii tyrannide illustrius, hanc ipsos simul atque Siciliam attigissent, de clara obscurissimã reddituros. Hæc Miltas publicè dixit. Ostentum verò apum, quæ apud naves Dionis conspectæ erant examen ad puppim facere, privatim ei & amicis interpretatus ita est: Vereri, ne præclaras quidem res essent gesturi, sed eæ cùm floruissent brevi tempore, emarcescerent. Ferunt etiam Dionysio multa divinitus prodigia obtigisse. Aquila enim abreptum cujusdam stipatorum hastile in sublime evexerat, atque inde in profundum abjecerat. Mare quod arcem alluit, per unum diem aquam dulcem & potabilem præbuit, id quod gustus omnes docuit. Porci quoque partu editi sunt, cætera perfecti, sed auribus carentes. Arioli responderunt, hoc defectionis & rebellionis esse signum, ac cives non amplius tyrannidi obtemperaturos. maris dulcedinem Syracusanis mutationem rerum adversarum

Margin, beside "Receptaculum autem futuri belli erat": XXVIII

Margin, beside "Iam adulta æstate pelagus Etesiæ tenebant": XXIX

Margin, beside "peracta, Luna defecit": *Lunæ defectus.*

Margin, beside "reddituros. Hæc Miltas publicè dixit": *Prodigia.*

Margin, beside "Ferunt etiam Dionysio multa divinitus prodigia obtigisse": XXX

versarúm in lætas portendere. aquilam Iovis ministrum, hastam imperii insigne: ita summum Deorum tyrannidis eversionem moliri. Hæc Theopompus. XXXI Milites Dionis navibus duabus strongylis impositi sunt, alia navi haud magna, & duab. xxx. scalmorũ navibus comitantibus: arma præter ea quæ tum habebant milites secum vehebat duo clypeorum millia, jaculorum & hastilium magnam multitudinẽ, tum abundè alimentorum, ne quid ipsos maritima navigatione deficeret: quippe omnẽ cursum alto mari tenebant terram metuentes, quod in Iapygia Philistum stationẽ speculandi causa haberet audivissent. Leni ac molli vento vecti duodecim dies, decimotertio ad Pachynũ Siciliæ promontorium pervenerunt. Ibi cùm gubernator celeriter exscensionem faciendã moneret, alioquin fore ut à terra & isto promontorio ultrò digressi multas dies noctesq; dum

XXXII Auster flaret, in alto commorari cogerentur. Dio in terram ita prope hostem egredi metuens, ac remotiora primùm aggredi consultius existimans, Pachynũ præternavigavit. Statim & vehemens obortus Apractias magno fluctu naves à Sicilia repulit, & fulgura ac tonitrua sub primum Arcturi ortum erumpentia, magnam cœlo tempestatem, violentumq; imbrem effuderũt: quib perturbati nautæ cùm non tenuissent cursum, subitò cernunt naves à fluctu ad Cercinam Libyæ objectã insulam compelli, quà maximè præruptis atq; asperis saxis ea importuosa erat. Ita prope ad saxa ejecti, naufragiumq; passi, cùm à petris navigia contis magno cum labore ægrè detrusissent, postquam tempestas desiit, in navim quandam incidentes cognoverunt se ad capita (quæ vocant) magnæ Syrtis esse. Ægro tum animo tranquillitatẽ ferentibus atq; solicitis, ex regione illa Australis quædam aura aspiravit, nihil admodũ tunc Austrum sperantibus neq; fidem mutationi habentibus. Mox autẽ vento aucto & validius incumbente, pansis quotquot habebant velis, Deosq; comprecati, per altum ab Africa ad Siciliam levi cursu fugerunt, quintoq; die apud Minoam naves applicuerunt: id est oppidum Siciliæ, Carthagi-

XXXIII nensiũ ditionis. Aderat ibi tum Synalus præfectus ejus loci, hospes & amicus Dionis: sed cùm nihil de hujus adventu cognovisset, milites egressu in terram prohibere conatus est. itaque illi impetu armata manu facto, nemine occiso (Dio enim respiciens amicitiam quæ ipsi erat cum Carthaginensi, cædibus interdixerat) unà cum fugientibus in oppidum irruerunt, eoque potiti sunt. Vt autem ipsi duces sunt congressi, facta consalutatione Dio oppidum Synalo nulla injuria affectum reddidit: Synalus hospitio milites excepit, ac Dionem quibus in rebus vellet adjuvit. Maximè animos militum confirmavit fortuita tum Dionysii peregrinatio, qui nuper adeò navibus octoginta in Italiam iverat. Itaque Dione eos hortante uti corpora diuturna navigatione afflicta Minoæ reficerent, moræ impatientes & præripere tempus cupientes, uti se ad Syracusas duceret jusserunt. Quamobrem Dio deposito ibi quidquid armorum & sarcinarum erat supervacaneum, Synalo orato, ut occasione postulante

Dio in Siciliam appellit.

lante ea sibi mitteret, ad Syracusas contendit. In itinere eo primùm xxx
ducenti equites Agrigentinorum, eorum qui apud Ecnomum habi- iv
tant, se ei adjunxerunt. secundum eos Geloi. Fama autem rei cele-
riter Syracusas allata, Timocrates qui Dionis uxorem, tyranni so-
rorem tunc habebat, princeps hujus in urbe relictorum amicorum,
illicò nuncium emittit Dionysio literas ferentem, quibus eum de
adventu Dionis doceret: ipse interim urbanis motibus atque tu-
multibus intentus, cùm omnium sublati animi, incredulitate tan-
Mirus casus. tum abhuc & metu continerentur. Tabellario autem isti admirabi-
lis casus evenit. Cùm enim jam in Italiam trajecisset, atque per a-
grum Rheginum in Cauloniam ad Dionysium pergeret, occurrit
ei quidam familiaris, hostiam recens cæsam portans: ab eo sum-
pta hostiæ parte, cùm iter acceleraret, ac noctis etiam parte ambu-
lando confecta, præ lassitudine cogeretur dormire, sicut erat, in
sylva quadam secus viam decubuit. At lupus ad odorem accurrens,
carnes manticæ alligatas, atque una manticam ipsam (in ea autem
continebantur literæ) abstulit. Is homo, ut expergefactus damnum
sensit, diu multumque frustrà quæsita passim oberrando & perse-
quendo mantica, statuit absque literis ad tyrannum non adire, sed
aliquò aufugere. ita factum est, ut serò, & ex aliis Dionysius de bel-
lo in Sicilia excitato cognosceret. Dioni autem proficiscenti Ca- xxxv
marinæi se adjunxerunt, atque in agro habitantium Syracusano-
rum multitudo haud exigua se ad eum aggregavit. Leontini au-
tem & Campani, qui in custodiendis Epipolis Timocrati aderant,
cùm ad eos falsum nuncium Dio misisset, se omissis Syracusis in
ipsorum prius urbes impetum facturum, relicto Timocrate do-
mum ad auxilium suis ferendum abierunt. Quæ cùm essent Dio-
ne apud Macras castrametato annunciata, ipsa nocte exercitum
abduxit, & ad Anapum amnem decem ab urbe stadia distantem per-
venit: ibi inhibita profectione apud fluvium sacris operatus est, So-
lem tum orientem comprecatus. Simul & vates victoriam divi-
nitus dari promiserunt, & milites Dionem sacrorum causa Coro-
natum videntes universi unanimi studio serta sibi sumpserunt. E-
rant autem haud pauciores quinque millibus, qui se in itinere ad-
junxerant, armatique male nimirum raptis ut in quodque incide-
rant inter tumultuandum armis, alacritate defectum apparatus
farciebant: ita quidem, ut simul atque agmen movere Dio institis-
set, ipsi hilares cumque læto clamore currentes invicem ad liberta-
tem se cohortarentur recuperandam. At qui in urbe erant Syracusa- xxx
ni, horum præcipui pura in veste ad portas Dioni occurrerunt: reli- vi
qui plerique amicos tyranni adorti sunt, emissariosque ejus & co-
rycæos corripuerunt, homines sceleratos, ac diis ipsis invisos, qui
permixti civibus obambulare, ac singulorum sensus vocesque
explorare & ad tyrannum deferre consuevissent: atque hi primi o-
mnium pœnas dederunt, à proximo quoq; verberib. cæsi. Cæterùm
Timocrates cùm intra præsidiũ arcis venire nequisset, arrepto equo
ex ur-

ex urbe profugit, inque fuga metu omnia ac tumultu complevit, inflatius Dionis res prædicans, ne videretur levi proposito metu urbem amisisse. Iam & Dio cōspiciebatur subire urbi, primus omnium armatus incedens, latera ejus Megacle fratre & Calippo Atheniensi coronatis cingentibus. de peregrinis militibus centum præsidii causa Dionem comitabantur. reliquos composito agmine centuriones ducebant, spectantibus Syracusanis & excipientibus hanc quasi sacram pompam libertatis & populi in repub. dominationis, quadraginta & octo annis postquàm sublata esset revertentis. Vt ad Mænitida portam pervenit Dio, tuba sedato tumultu, præconem edicere jussit, Dionem & Megaclem advenisse tyrannidis destruendæ causa, itaque eos Syracusanos & reliquos Siculos ab ipsa liberare. Por- *Syracusa à Dione recepta & liberata.*
XXXVII rò sua etiam voce cupiens eos alloqui, per Achradinam ascendit, ab utraque parte viæ victimis, mensis, & crateribus collocatis à Syracusanis, qui in eum quà iret molas conjiciebant, & tanquam Deum votis appellabant. Erat infra arcem & Pentapyla quæ dicuntur solarium illustre & editum, à Dionysio constructum: eò conscenso orationem ad populum habuit, qua cives ad studium libertatis excitaret. Atque illi læti amicè eum compellatum cum fratre imperatores, in quorum potestate omnia essent, constituere: iisque ita volentibus atque postulantibus viginti collegas adjunxere, quorum decem erant de iis qui cum Dione ab exilio redibant. Ariolis verò bonum esse signum videbatur, quod concionans Dio tyranni magnificum opus atque donum sub pedibus habuisset: quod autem solarium esset id, in quo stans esset imperator electus, metuebant ne id celerem rerum mutationem in pejus portenderet. Dio secundum hæc captis Epipolis in vinculis detentos ibi cives liberavit, & arcem ducto muro ab urbe dejunxit. Septima die in arcem navibus advectus est Dionysius: Dionique arma quæ apud Synalum deposuerat, plaustris allata, quæ inter cives distribuit, cæterorum pro se quoque arma sibi quantum ejus posset parante, operamque suam
XXX ei militiæ alacrem navante. Dionysius autem initio privatim ad *Dionysii insidiæ.*
VIII Dionem legatos mittere, animumque ejus solicitare: post eo jubente, ut publicè cum Syracusanis (quippe liberis) colloqueretur, per legatos benignè populum compellare, tributorum & militiæ onera levaturum se ipsorum consensu polliceri. Sed hæc Syracusani ridebant. Dio legatis respondit, nisi deposita tyrannide, non esse cur Dionysius cum civibus verba commutet: ea deposita se memorem propinquitatis ei quacunque in re tolerabili libenter adjutorem fore. Hæc Dionysius laudare, aliis missis legatis petere, ut quidam de Syracusanis in arcem ad se mitterentur, quibuscum de toto negotio communicaret. Missi sunt, quos Dio ad id destinasset: multusque ex arce in urbem deferebatur rumor, Dionysium tyrannide abiturum, idque magis sui, quàm Dionis causa. Hæc autem tyrannus dolosè simulabat, interimque Syracusanis insidiabatur. Nam & missos ad se ex urbe, inclusos detinuit: & sub auroram mero imple-

tos milites mercenarios ad dejiciendum murum, qui ab urbe arcem intercludebat, emisit. Hi cùm de improviso impetum fecissent, magnaque audacia & ingenti tumultu murum revellerent, inque Syracusanos irruerent: nemo eorum persistere, murumve ausus est defendere. Milites peregrini, quos secum adduxerat Dio, cùm tumultuari sensissent, accurrunt. sed præ clamore ac trepidatione Syracusanorum discurrentium à fuga, seque iis permiscentium neque videre quid agendum esset, neq; exaudire ducis mandata poterant. XXXIX

Dionis fortitudo & victoria. Ibi Dio, ut, quando verbis non licebat, facto suis quid fieri vellet, demonstraret, primus omnium in barbaros irrupit. pugnamque circa se acrem concivit, cognitus non à sociis modò, sed & ab hostibus magno cum clamore passim incurrentibus. Erat tum major Dionis ætas, quàm ut certaminibus hujusmodi par esset: animi tamen robore fretus impetum hostium sustinebat atque defendebat: eoque in prœlio lancea manum sauciatus est, thorace cæteros comminus eminusque per scutum ipsum illatos ictus ægrè perferente; cumque hastilia scuto infixa frangerentur, corruit. Statim autem à militibus suis abreptus, iis Timonidem ducem præficit: ipse equo per urbem citato vectus Syracusanorum fugam inhibet, militesque mercenarios suos ab Achradina (quam custodiebant) adducit integros contra defatigatum hostem, & alacres contra desperantem jam de re tentata. quippe cùm se primo incursu & impetu totam urbem subacturos sperassent, præter opinionem suam in homines pugnaces ac strenuos incidentes, se recipere coacti, & Græcis, postquam semel referre pedem cœperunt, acrius instantibus. protinus intra muros compulsi sunt, cùm LXXIV. de Dionis exercitu necassent, suorum autem magnum numerum amisissent. Hac tam XL splendida parta victoria Syracusani militibus peregrinis præmii loco centum minas donaverunt, atque hi Dioni coroni auream. A

Dionysii epistola. Dionysio autem præcones missi sunt, literas ad Dionem à mulieribus ejus propinquis ferentes, utramque simul epistolam, quæ foris inscriptionem habebat: quasi ab Hiparino filio (id enim ei nomen erat, quamvis Timæus ab Areta matre Aretæum dictum tradat: sed arbitror in hac quidem re Timonidi, amico & commilitoni Dionis potius credendum) ad Dionem missa. Reliquæ omnes Syracusanis lectæ multas mulierum deprecationes & supplicationes continebant. Ea autem, quæ à filio scripta ferebatur, cùm solvi nollent cives, invitis eis aperuit Dio. Erat autem scripta à Dionysio, verbis cum Dione, re cum Syracusanis colloquente, ac sub specie deprecationis & excusationis, calumnias contra Dionem continebat. In XLI memoriam Dioni revocabat, quàm is multa studiosè tyrannidis constituendæ gratia egisset, minabatur se gravissima in sororem, uxorem, & filium ejus statuturum: prætextus graves atque miserandos non sine lamentatione proferebat. & (quod maximè movebat hominem) orabat eum, ne evertere, sed ipse accipere tyrannidem, neque infensos & injuriarum memores homines liberare, sed ipse

impe-

imperium tenere, suisque tuta omnia & secura præstare, vellet. His recitatis literis, non id, quod æquum erat Syracusanis subiit, nempe ut Dionis, qui contra tantas necessitudines animum honestatis causa obfirmasset, constantiam fortitudinemque admirarentur, sed metus & suspicionis oborto initio, quasi cogi ipsos ad parcendum tyranno passurus foret Dio, alios jam circumspicere duces cœperunt: præcipuè autem animi eorum sublati sunt, cùm Syracusas navigare Heraclidem audiverunt. Erat is Heraclides unus de exulibus, functus aliquando imperio militari sub tyrannis, eoque nomine celebris: sed homo animo non satis constans, nimiumque levis ac minimè fidus in communitate rerum quibus gloria & principatus adesset. Isque cùm in Peloponneso ei cum Dione dissidium intercessisset, statuerat propria classe contra tyrannum navigare, ac tum septem triremibus, lembis tribus Syracusas advectus, cùm Dionysium in obsidione haberi, Syracusanos erexisse animos inveniret, statim se captando multitudinis favori dedit: quam ad rem natura ei gratiam quandam indiderat, qua multitudinem, quæ sibi inserviri cupit, demereretur.

Civium in Dionem ingratitudo.

Heraclidæ in Dionem iniuriæ.

XLII Nactus autem tunc tales, qui Dionis gravitatem quasi molestam, & intractabilem aspernarentur, & ob victoriam partam securi atque ferocientes priusquam essent prorsus consecuti libertatem, coli jam se & adulari vellent, facilè traxit, sibique conciliavit. Primò injussu in concionem confluentes, Heraclidem navalibus copiis præfecerunt. Deinde cùm Dio intervenisset, istamque electionem reprehenderet, qua sibi prius delatum merum imperium mutilaretur, (non enim omnia se in sua manu habiturum, si alius classi præesset) inviti quidem rursus Heraclidæ provinciam abrogarunt. His actis Dio eum domum ad se vocavit, modestèque culpatum, quod secum contra quàm honestum aut utile esset, contentionem de gloria instituisset eo tempore, quo levi momento pernicies accidere posset. advocato deinde ad concionem populo ipse classi præfecit: jussitque ei à civibus ut & sibi data erat, custodiam corporis dari.

XLIII At Heraclides, cùm verbis & gestu Dionem coleret, eique gratias ageret, & humilis sequeretur, imperataque faceret, occultè vulgus hominum & eos qui novis rebus studebant corrumpebat atque concitabat, Dionemque tumultibus vexans in summas conjiciebat difficultates. nam sive dimittendum ex arce tyrannum fide data & accepta jubebat Dio, criminabantur eum hosti parcere: sive ne molestus esset, ociosè in obsidione perseverabat, trahere bellum ferebatur, quò diutius cum imperio & terrori civibus esset. Erat tum quidam Sosis homo malitia & temeritate celebris apud Syracusios, qui abundare se libertate ita demum putaret, si ad malitiosam temeritatem licentia esset abusus. Is Dioni insidias struens, primùm in concione surgens, multa Syracusanis convicia. fecit qui non sentient se stolido & ebrioso liberatos tyrāno, vigili & sobrio homini servire: deniq; ita tum foro abiit, ut se palam inimicum Dionis ferret. Postridie ejus diei nudus per

Sosidis in Dionem insidiæ

urbem currere visus est, quasi insequentes quosdam fugiens, caput & faciem sanguine oppletus: eoque habitu cùm se in forum proripuisset, sibi à militibus Dionis factas insidias dixit, caputq; cruentum ostentavit. Multos nactus est indignantes, & contra Dionem coëuntes, iniquè scilicet & tyrannicè libertatem civium cædibus & insidiis opprimentem. Veruntamen Dio, quamvis confusa esset & XLIV
turbulenta concio, progressus sese purgavit populo, Sosin docens fratrem esse unius Dionysii stipatorem, atque ab eo submissum, ut seditionibus urbem conturbaret: quod tyrannus nullam spem salutis, nisi in ipsorum dissidio inter se ac mutua diffidentia haberet. Simul & medici Sosidis vulnere inspecto, deprehenderunt superficiem tantum capitis leviter laniatam, non ictu plagā illatam. quippe gladiis facta vulnera, ob teli pondus ferè in medio sunt profundiora: at Sosidis leve erat prorsus & multa habebat initia, ut appareret eum, cùm indoluisset, sectionem omisisse, dolore sedato eam repetiisse. Simul & notæ quidam fidei homines in concionem venerunt, novaculam apportantes, narrantesque in itinere sibi Sosin obviam factum, sanguine perfusum, & dixisse, fugere se Dionis milites, à quibus recens esset vulneratus. ipsos statim vestigia ejus persecutos, in hominem quidem neminem incidisse: sed quo ex loco ipsum progredi vidissent, ibi se novaculam istam subter cavo lapide repositam conspexisse. Labascere tum statim Sosidis causa cœpit: cùm autem indicia huc accessissent, servis testimonium in quæstione perhibentibus, solum eum noctu cum novacula domo exiisse, accusatores Dionis recesserunt, & populus addicto morti Soside cum illo in gratiam rediit. Nihilominus tamen sinistrè de mercenariis XLV
militibus suspicabantur, maximè, cùm pleræque adversus tyrannum pugnæ mari fierent. Etenim Philistus ex Iapygia multas triremes Dionysio attulerat: itaque Syracusani istos Dionis milites, quippe pedites, nulli usui porrò esse putabant, sed se re navali potentiam consecutos, imperium jam in eos obtinere. Auxit eorum fastum prospera navalis pugnæ fortuna, qua Philistum superatum crudeliter & barbaricè tractaverunt. Ephorus sanè refert eum capta navi mortem sibi ipsi conscivisse At Timonides, qui istis rebus cùm à Dione gererentur ab initio interfuit, ad Speusippum philosophum scribens, narrat Philistum triremi in terram ejecta vivum in potestatem hostium pervenisse: tum Syracusanos primùm thorace eum vestibusque spoliasse, nudumque hominis jam senis corpus contumeliosè vexasse: deinde caput ei præcidisse, corpus pueris tradidisse, mandato ut id Achradinam tractum in Latomias dejicerent. Timæus verò augendæ contumeliæ causa addit, pueros ex crure, quod claudum habuerat Philistus, cadaver deligatum per civitatem raptasse, subsannantibus Syracusanis, cùm viderent eum crure trahi, qui dixerat Dionysio, non esse ei celeri equo ex tyrannide aufugiendum, sed pede inde extrahi se sinere debere. Et quidem Philistus non à se, verùm ab alio id ad Dionysium dictum fuisse prodidit. Sed

Philisti interitus.

Timæus

Timæus Philisti in tyrannos studium atque fidem, occasionem sanè *Timæum & Ephorum notat.*
reprehendendi non injustam, arripiens, ad sacietatem usque convi-
XLVI ciis hominem proscindit. Sanè qui tum ab eo vivente injuria affe-
cti fuissent, iis ignosci poterat, quod iræ suæ etiam in sensu jam cas-
sum indulgerent. Eos autem, qui posteriores tempore historias scri-
pserunt, nihil ejus factis læsi, oratione autem etiam adjutos, com-
mune hominum judicium dehortari debuit, ne contumeliosè aut
scurriliter calamitates eis exprobrarent, quibus quò minus injuria
fortunæ etiam optimus quisque vir feriatur, nihil obstat. Neque ve-
rò sanus Ephorus: qui Philistum prædicans, quamvis fuerit calli-
dissimus, malos mores & injusta facta honestis in speciem præscri-
ptionibus tegere atque excusare, id tamen omni conatu atque ope-
ra crimen diluere non potuit, quin hominem fuisse eum tyranno-
rum studiosissimum, & qui maximè omnium luxum, potentiam,
divitias, nuptiasque tyrannorum suspiceret, atque admiraretur, cre-
deretur. Tutissimum est, neque laudare Philisti facta, neque fortu-
XLVII nam ei exprobrare. Mortuo Philisto, Dionysius missis ad Dionem
legatis, arcem se ei, & arma, & mercenarios, hisque in quinq; men-
ses integrum stipendium daturum promisit ea conditione, ut sibi
data fide in Italiam abire, atque ibi degenti fructus Gyatis (quæ est
agri Syracusani bona & magna pars, ab ora maritima ad mediterra-
nea pertinens) percipere liceret. Dione non accipiente conditio-
nem, sed ut à populo hæc impetrare conaretur jubente, Syracusani
vivo se Dionysio potituros sperantes, legationem repulerunt. At *Dionysius Syracusis aufugit.*
Dionysius arce tradita Apollocrati seniori suorum filiorum, nactus
ventum secundum, quod opum hominumq; habebat charissimum
in naves imposuit, & non animadvertente Heraclida rei maritimæ
præfecto avectus est. Heraclides autem cùm civium sermonibus va-
pularet, & tumultibus vexaretur, Hipponem quendam oratorem
submittit, qui ad divisionem agrorum vocaret æqualitatem liberta-
tis, egenis autem paupertatem servitutis initium esse dicens. Hu-
jus legem ipse suadens, & Dionem repugnantem factione premens,
non modò ut hoc sciseceretur perfecit: sed & militibus peregrinis
mercedem detrahendi, Dionisque morositatem (ut vocabant) de-
XLVIII lectis aliis ducibus effugiendi autor fuit. Verùm Syracusani à ty-
rannide veluti diuturno morbo statim cupientes assurgere, alieno-
que tempore libertate populari uti, non ipsi modò successus parum
prosperos experti sunt, sed Dionem odio etiam habuerunt, qui vel-
uti medicus urbem continere in accurata & sobria cuperet diæta.
Comitia eis agitantibus ob deligendos novos duces, idque æstate *Prodigia.*
media, tonitrua insolentia & prodigia mala per quindecim totos
dies crebrò ea solverunt, populo ob superstitionem prohibito à
creandis magistratibus. Cùm autem ii, qui populum orationibus
suis tradebant constanti serenitate observata, comitia fecissent, bos
quidam plaustrarius nequaquam turbæ hominum insuetus, tum
fortè ab agasone irritatus jugo excusso in theatrum accurrit: popu-
loque

loque ut promiscuè fugerent excitato, saltando atque tumultuando omnes urbis partes, quæ deinde in hostium potestatem venerunt, pervagatus est. Verùm his omnibus spretis Syracusani viginti quinque duces creaverunt, atq; inter hos Heraclidam. subornatis etiam clam certis hominibus stipendiarios milites ut à Dione ad se deficerent corrumpere aggressi sunt, jus civitatis eis, si paruissent, promittentes. Sed milites optima fide atque alacritate Dionem, spre XL
tis populi pollicitationibus, armati ad se receperunt atque stipavê- IX
re, ex urbe educere intenderunt, vim nemini interim faciêtes, ingratitudinem modò & perversitatem obviis exprobrantes. At Syracu-
Dio cum suis urbe pulsus. sani ob paucitatem eos, & quod ita innoxii discedere voluissent, contemnentes, longè majore manu collecta opprimere ipsa in urbe, universosq; interficere se posse rati, adoriri eos sunt conati. Hac in necessitate constitutus & fortuna Dio, ut aut cum civibus confligendum, aut cum suis militibus pereundum esset, multis verbis Syracusanos deprecatus est, manus intendens, arcemq; hostiû plenam, desuper à muris quod ageretur spectantium, demonstrans. Ut impetum multitudinis inhiberi à se posse non vidit, sed totâ urbem turbulentorum consiliariorum orationibus quasi vento incumbente mari obtineri, ne sic quidem irruere suos passus, incursionê leviter simulare eos, & arma concutere jussit: quo facto nemo Syracusanorum mansit, sed passim per plateas diffugerunt, insequente nemine. nam Dio statim suos revocavit, & ad Leontinos contendit. At Sy L
racusanorum duces, ridiculi mulieribus facti, abolendæ ignominiæ causa rursum armatis civibus Dionem insecuti sunt, deprehensoq; eo in transitu amnis, quasi prœlium conserturi adequitârunt: ubi cùm cernerent eum non, ut ante, placidè animóve paterno injurias ipsorum ferre, sed iratum suos obvertere, aciemque obstruere, paucis amissis turpiori quàm prius fuga in urbem se receperunt. Cæterùm Dionem Leontini exceptum amplis honoribus affecerunt, milites ejus stipendio ac civitate donaverunt, legatione ad Syracusanos missa postulaverunt, uti militibus quod justum esset, satisfacerent. Qui cùm legatos accusatum Dionem misissent, essetque coram universis confœderatis apud Leontinos congregatis disceptata res, Syracusani causa ceciderunt: sententiæ tamen judicum non steterunt, lascivientes jam & superbientes eò, quod nemini obtemperarent, sed magistratibus populum timentibus adulantibusque uterentur. Secundum hæc triremes cum Nypsio Neapolitano Sy- LI
racusas appellunt à Dionysio obsessis alimenta & pecuniam portantes: commissaque naumachia, Syracusani cùm victoriam obtinuissent, quatuorque tyranni naves cepissent, successu luxuriantes, & (quod fit penuria ducum) ob stolidum & insanum gaudium ad convivia conversi, ingenti suæ utilitatis negligêtia rem eò deduxerunt,
Syracusæ à Nypsio captæ. ut qui tantùm non potiri jam arce viderentur, urbem quoq; ipsam amitterent. Etenim Nypsius cùm nihil sani in urbe agi, populum inter pocula & tibiæ ad cantum de die in noctem desidere, cives cùm

delectari

delectari eo voluptatum studio, tum ebriis hominibus necessitatem aliquam imponere non audere intelligeret: occasione præclarè ista utens, murum arci objectum aggressus est, eoq; perfracto barbaros in urbem immisit, cum obviis civibus ita ut vellent atque possent agere jubens. Hoc malum statim quidem Syracusani senserunt: consternatio autem fecit, ut segniter & difficulter ad auxilia concurrerent. Excidium enim urbis erat, quod agebatur: quippe cùm viri obtruncarentur, muri dejicerentur, mulieres liberique in arcem
LII ejulantes abducerentur. Cùm de salute duces desperassent, quod civibus, quibus hostes passim erant permixti, uti ad defendendum vim hostilem non possent, jamq; periculo Achradinæ etiam imminente, nemo sanè fuit, qui non intelligeret in Dionem unum reliquam omnem spem civitatis incumbere: nemo tamen eum nominare ausus est, pudore ingratitudinis & eorum quæ malè in eum statuerant conscientia. Attamen necessitate pudorem superante, à sociis tandem & equitibus vox edita est, vocandum esse Dionem, & Peloponnesios ejus milites è Leontinis accersendos. Hæc vox ut primùm audita, inventi sunt qui adstipulari auderent, clamor, gaudium, lacrymæque Syracusanis obortæ sunt, exoptantibus Dionis adventum, conspectumque ejus desiderantibus, ejusque fortitudinem in periculis promptitudinemque animi memoria repetentibus, ut is ante non ipse modò imperterritum se, sed ipsos quoq; audaces, & ad pugnandum in hostem intrepidos præstasset. Illicò igitur ad eum ablegant de sociis Archonidam & Telesidem, de equitibus Hellanicum cum quatuor aliis. Hi cùm viam admissis equis confecissent, in Leontinos sole jam occidente pervenerunt. Statimque ab equis desilientes, primò omnium Dioni lacrymantes supplicârunt, & calamitatem Syracusanorum narravêre. Iam & Leontinorum quidam, & Peloponnesiorum ad Dionem multi confluxerant, ex tam seria actione & precibus legatorum suspicantes evenisse aliquid novi. Dio suos statim in concionem produxit, concurrentibus celeriter reliquis. Ibi Archonides & Hellanicus cum sociis progressi in medium, breviter & magnitudinē calamitatis exposuerunt, & milites Dionis ad deponendam acceptarum injuriarum memoriam, ferendamq; Syracusanis (qui graviores pœnas dedissent, quàm sumere ab ipsis injustè tractati voluissent) opem cohortati sunt. Postquàm hi finem dicendi fecerunt, silentium toto theatro fuit. Dioni autem orare ingresso magna vis lacrymarum oborta vocem inhibuit. Militibus ut bono esset animo hortantibus, unàque etiam dolentibus, cùm se nonnihil ex animi perturbatione collegisset, hæc locutus est: Viri Peleponnesii, atq; commilitones, vos de vobis ipsis consilia ut iniretis, huc conduxi. Nam mihi de me aliquid capere consilii Syracusis intereuntibus, non convenit: quas si servare non possum, abeo, ut igni & ruina patriæ sepeliar. Vos si etiamnum stultissimis nobis & miserrimis opitulari lubet, agite, vestrum opus Syracusanam urbem erigite: sin Syracusanis infesti nos negli-

Dio revocatus.

LIII

negligitis, at Dii tamen vobis dignam virtutis vestræ atque erga me studii mercedem reddant: Dionemque memoria teneatis, neq; vos tum, cùm injuria vobis inferretur, neque nunc cives infortunium passos deseruisse. Nondum peroraverat, cùm milites, magno cum LIV clamore exilientes, uti se quàm celerrime ad succurrendum urbi Syracusanæ duceret, hortati sunt. Tum legati eos amplecti, atque consalutare, multa Dioni, multa ipsis divinitus bona precari. Sedato tumultu Dio milites statim discedere, ac se parare, cœnatosque in eundem locum reverti jussit, quod noctu auxilio venire suis decrevisset. Interim Syracusis, cùm Dionysii duces quantisper dies duraret maxima urbi damna dedissent, & paucis quibusdam suorum amissis noctu se in arcem recepissent: oratores animo collecto, & hostem existimantes nihil porrò conaturum, rursus cives hortati sunt, ut Dionem missum facerent, neque eum cum Peloponnesiis venientem in urbem admitterent, illisve gloriam virtutis tanquam præstantioribus concederent: sed ipsi suapte opera urbem libertatemque defenderent. Rursum igitur ad Dionem missi sunt à ducibus urbis, qui eum omittere profectionem; ab equitibus autem & notis civibus, qui accelerare eum juberent: itaque & Dio lentius processit. Augescente nocte, inimici Dionis, ut eum aditu in urbem

Alia Syracusanorum clades.

arcerent, portas occupaverunt. At vero Nypsius rursum ab arce LV milites suos, & animis jam, & numero auctos demisit, qui statim quidquid erat objectum muri subruto, urbi hostiliter vastandæ se dederunt: neque viri jam solùm, sed & mulieres & pueri necabantur: pauca prædæ, interitui pleraque dabantur. Quippe quod Dionysius de rebus suis jam desperasset, tantũ in Syracusanos odii conceperant, ut tyrannidi ejus ruenti, urbis exitio parentare intenderent: itaque ut Dionis auxilio anteverterent, incendio, quo celerrimè perderent omnia, miscere urbem aggressi, proxima quæque facibus manu illatis, remotiora igne sagittis injecto inflammaverunt. Fugientium autem Syracusanorum alii in via trucidati sunt, alii in domos fuga elapsi, vi ignis rursum inde ejecti sunt, plerisque jam ardentibus, & in eos qui discurrebant corruentibus. Et maximè calamitas urbem Dioni reseravit, omnibus idem sentire coactis civibus. Etenim Dio remissius jam incedebat, quod in arcem compulsos hostes audivisset. Die jam adolescente, primum equites ei oc- LVI currerunt, iterum captam urbem annunciantes: deinde & eorum, qui se ei adversarios gesserant. nonnulli adfuerunt, ut properaret orantes, augescente malo, Heraclides fratrem suum emisit ad eum, & avunculum Theodotem, simpliciter petens ut auxilium ferret, nemine jam hostibus resistente, se ipso saucio, urbe tantum non eversa & incendio hausta. Sexaginta adhuc stadiis à mœnibus aberat Dio, cùm hos accepit nuncios. Isque indicato urbis periculo militibus suis, eosque dictis cohortatus, non ut ante lento gressu, sed [illegible]tato cursu ad urbem duxit, aliis super alios, qui orarent uti f[illegible]rent occurrentibus. Vsus autem admirabili suorum ce[illegible]

critate,per portas in regionem urbis quæ Hecatonpedum dicitur
perrexit. Inde levis armaturæ milites statim in hostem misit,ut iis *Dio Syracusas recuperat*
visis animus Syracusanis redderetur: gravem armaturam ipse in-
struxit,& cives qui agmine facto ad ipsum convenissent, manipulis
densioribus quàm in fronte longioribus institutis,divisisque impe-
riis, ut simul terribilior variis ex partibus impetus in hostes fieret.
LVII Postquàm his ita comparatis, votisq; Diis factis conspectus est per
urbem in hostes tendere, vociferatio & gaudium, ingensq; concla-
matio votis adhortationibusque permixta Syracusanorum extitit,
Dionem servatorem & Deum, milites fratrum civiumque nomine
invocantium: neque ita tum quisquam suæ vitæ metuens fuit, qui
non pro Dione magis, quàm reliquis omnibus laborare videretur,
primo eo omnium per sanguinem,ignẽ & cadaverum acervos & pu-
gnam progrediente. Erant quidem & hostes ipsi terribiles, efferati
jam prorsus,& instructa acie apud muri ruinas, qua difficilis etiam
magna vi nitentibus erat accessus, stantes: ignis tamen periculosio-
rem difficilioremq; progressum Dionis militibus fecit: cùm flãmis
undique cingerentur ædificia depascentibus per ruinas ardentes ad-
huc,& magna passim decidentia domorum fragmenta non sine gra-
vissimo discrimine multumque fumum simul atq; pulverem coge-
LVIII rentur ita incedere,ut ne ordines dissiparent suos. Postquam ad ho-
stem perventum est,paucorum cum paucis conflictus extitit ob an-
gustiam & inæqualitatem locorum: Syracusanis autem clamore &
alacritate sua Peloponnesios confirmãtibus, Nypsius cum suis pul-
sus est.Horum plerique in arcem, à qua non procul aberant, fuga
evaserunt: qui verò extra eam relicti palabantur,eos insecuti Dio-
nis milites confecerunt. Cæterùm status rerum fruendæ victoriæ,
gaudio, & complexibus, quæ tam præclarum facinus merebatur,
tempus non concessit,ad domos suas Syracusanis conversis,quarum
incendium vix adeò nocte ea est restinctum. Facta luce,reliqui per-
turbatores populi omnes sua conscientia damnati ex urbe profuge-
runt: Heraclides autem & Theodotes ipsi ultro Dioni se dedi-
derunt,fassi injustè se cum eo egisse,precantesque,ut se ipsis melio-
rem,quàm expertus erga se eos esset, præberet:dignum autem Dio-
nis incomparabili virtute esse, ut iræ quoque moderetur rectius,
quàm ij,à quibus ipsi essent ortæ injuriæ,qui cùm hactenus cum eo
de præstantia virtutis contendissent: nunc sponte fateantur virtute
LIX se eo inferiores esse. Hunc in modum Heraclida deprecante, Dio- *Clementia Dionis in inimicos.*
nem amici monuerunt,ne malis invidisque hominibus parceret,sed
& Heraclidem militibus dederet, & reipub. popularis istam gratiæ
aucupationem eximeret, morbum rapidum & tyrannide nihilo mi-
norem. Quos ut placaret Dio, aliorum ducum exercitationem in
armis ferè & bello consistere dixit; Se diu in Academia meditatum
esse,quomodo iræ,invidiæ,studioque omni contentionis moderare-
tur. eam virtutem non in eo conspici, si quis bonis & amicis se æ-
quum præbeat: sed si quis injuria affectus placabilem se & beni-

gnum peccantibus exhibeat. Ostensurum se, non tam potentia & armis Heraclidâ se, quàm bonitate & justitia præstantiorem esse. nam hæc re vera potiora esse: cùm de prospero bellorum successu, & rerum bene gestarum gloria, si nemo hominum, at fortuna certè disceptare possit. Quod si Heraclides infidelis & improbus ob invidiam sit: non convenire tamen propterea Dioni, ut ob iram ipse officium prodat. quippe ulcisci se accepta injuria istius, quàm injuriã inferre videri, quod ita legibus sit constitutum: cùm, si naturam spectes, ab eadem animi imbecillitate utrunque proficiscatur. Neque verò cujusquam hominis maliciam, quantumvis magnam, ita prorsus intractabilem esse & indomitam, non ut mutari crebris beneficiis possit. His ille ductus rationibus, Heraclidæ & sociis injuriarum LX
gratiam fecit. Ad murum inde arci objectum conversus reparandum, singulis Syracusanorum singulos vallos cædere, & ibi deponere jussit: ipse noctu suos milites operi adhibens dormientibus & imprudentibus rei Syracusanis arcem munitione circumvenit: ita ut orta die cùm cives, tum hostes celeritatem operis admirati sint. Humatis porrò qui obierant Syracusanis Dio, & redemptis captivis, qui erant duobus millibus haud pauciores, populi concionem indixit. In eam progressus Heraclides, censuit omne mari terraque imperium Dioni plena cum potestate committendum. Quam sententiam cùm optimi civium approbarent, populumque ita jubere cuperent, nautica & mercenaria turba tumultuari cœpit, dolens navali præfectura excidere Heraclidem, qui si nihil aliud commodi rebus adferret, at saltem magis quàm Dio popularis, vulgoque hominum deditus esset & obnoxius. Atque hoc quidem Dio eis gratificatus est, redditque maritimum imperium Heraclidæ: offendit tamen populi animos, cùm ad divisionem ægrorum & domorũ conversos inhibuit. legemque ea de re antè latam abrogavit. Itaque He- LXI
raclides hoc novo arrepto exordio insidiarum in Dionem, Messanam navigavit, ibique desidens nautas & milites, quos secum duxerat, popularibus sermonibus concitavit, & contra Dionem quasi is affectaret tyrannidem, instigavit: & ipse Pharacis Spartani opera occultè cum Dionysio pactus est. Quæ res cùm Syracusanorum principibus subolevisset, in castris seditio, atque propter eam difficultas annonæ in urbe extitit: unde in summis Dio angustiis constitutus male apud amicos audivit, qui Heraclidem hominem præ invidia & improbitate intractabilem contra se potentia auxisset. Pharace deinde ad Neapolim in agro Agrigentino castrametato exercitum Dio eduxit: cùmque alio tempore statuisset dimicare, Heraclidæ & nautarum insectationibus compulsus vociferantium eum prœlio decernere nolle, ut durante semper bello imperaret, manum cum hoste cõseruit, accepta levi admodum clade magis suorum tumultu, quàm vi hostium turbata acie. Inde cùm suos adhortando atque monendo rursum ad pugnam se pararet, ineunte jam nocte annunciatur ei Heraclidem cum classe Syracusas contendere,

Heraclidæ infidelitas.

co

eo consilio, ut urbe occupata ipsum, exercitumque ea excludat. Proinde assumptis alacerrimo & validissimo quoque Dio totam noctem equitando consumpsit, tertiaque diei hora ad portas
LXII urbis pervenit, DCC. stadia eo cursu emensus. At Heraclides cùm tardius venisset, quamvis magna usus in navigando festinatione, ab urbe evectus, cùm absque ullo certo rei gerendæ proposito vagaretur, in Gæsylum Spartanum incidit, qui se eo navigasse dicebat, ut Siculis sese ducem præberet, sicut olim Gylippus fecerat. Eum quasi amuletum adversus Dionem sibi futurum lætus admodum Heraclides recepit, sociisque ostendit, missoque Syracusas præcone cives hortatus est, ut Spartanum ducem acciperent. Respondit Dio, satis ducum Syracusanis esse: quod si omninò res Spartani ducis indigere, videatur se quoque civem Lacedæmonium esse factum. Ita Gæsylus desperato principatu, ad Dionem navigavit, eique Heraclidem reconciliavit, juramento se & maximis obligantem promissis quæ, si violasset, ipse Gæsylus ultorem fore, pœnasque ab
LXIII Heraclida sumpturum jurabat. Secundum hæc Syracusani navales copias dimiserunt, cùm nihil istis efficeretur, magnam autem impensam requirerent, & ducibus dissidiorum ansas præberent: arcem autem, munitione exædificata, oppugnârunt, nemine obsessis opitulante. jamque & alimentis deficientibus, & militibus male se gerentibus, filius tandem Dionysii rebus desperatis data acceptaque fide Dioni arcem arma, reliquumque apparatum tradidit, cum matre & sororibus triremibus quinque oneratis ad patrem abiit, securum ei discessum Dione præbente. Nemo fuit Syracusis, qui non abitum ejus spectaret: imò & absentes invocabant tanquam infelices, qui diem istum, & solem Syracusanis liberis orientem non viderent. Et verò cùm etiamnum omnium fortunæ mutatæ exemplorum amplissimum sit atque evidentissimum Dionysii fuga, quod tandem gaudium fuisse, quos spiritus illis credendum est, qui omnium quę unquam fuerunt maximā tyrannidem minima
LXIV usi occasione, evertissent? Postquàm abiit cū navibus Apollocrates, & in arcem Dio adscendit, mulieres regiæ nō continuerunt se, quin ad portas ei obviam percurrerent, Aristomacha Dionis filium ducens, Aretæ pone sequens, lacrymans & solicita, quonam modo maritum salutaret atq; compellaret, quæ ipso vivente cum altero rem habuisset. ibi Aristomacha, cùm eam primum, deinde filium salutasset Dio, Aretam Dioni adducens: Miseræ, inquit, te exulante fuimus ô frater, adventus & victoria tua omnem nobis ademit mœrorem, hac una excepta. (Aretam indicabat) quam infelix ego vidi cogi ut te vivo alteri nuberet. At tu fortunæ munere dominus nostrûm factus, quod tandem ea de necessitate fers sententię? ut avunculumne, an ut maritum te salutabit? Hæc fata sorore, Dio lacrumis effusis perhumaniter uxorem apprehendit, filioque ei tradito in domum suam ire jussit, ubi ipse quoque, reddita Syracusanis arce, habita-
LXV bat. Hoc rerum successu hunc sibi primum suæ felicitatis fructum

Arcem Dio recepit & uxorem.

percipiendum Dio ratus ut amicis gratiam referret, sociosque muneribus, & eos præsertim qui Syracusis erant familiares atque hospites beneficio aliquo aut honore afficeret, liberalitate potentiam suam superavit, cùm ipse interim frugaliter & sobriè ex iis quæ obtigerant viveret: admirabanturque eum homines, quod cùm in oculis non Siculorum modò & Carthaginensium, sed & animum Græcorum ferretur: neque ea ætate quisquam audacia fortunaque sua majorẽ consecutus rem videretur, vestitui tamẽ familiæ, victuique ita temperaret suo, tanquam si in Academia cum Platone, non inter duces militesq; stipendiarios viveret, quibus quotidiana crapula & oblectationes laborum & periculorum levamẽ haberentur. Scripsit sanè ad eum Plato, in eum unum omnes omnium mortalium oculos conversos esse: at ipsum in unum unius urbis locum Academiam defixisse lumina, solos qui in hac vivant eum & spectatores suos, & judices putare, ut qui neque facinus ullum neque audaciam, neque victoriam, sed id unum spectent atque magni faciãt, si quis fortuna rectè utatur, & moderatum se in magnis versantem rebus præbeat. Iam de gravitate in congressibus sua, & in populo LXVI
tractando rigiditate magnopere cavebat Dio, ne quid remitteret: cùm quidem & res ita pustularent, ut gratiosus esse studeret, & Plato, (ut demonstravimus) eo nomine ipsum increparet, ac scriberet: Arrogantiam solitudinis esse sociam. Sed videtur mihi cùm ingenio ad ducendos homines minimè temperato fuisse, tum Syracusanos nimis lascivientes severitate sua retrahere à vitiis studuisse. Quippe Heraclides rursum adortus Dionem, primò in senatum vocatus, venire detrectavit, privatum se esse, & inter reliquos cives in concione futurum dicens: deinde vitio ei vertit, quod arcem demolitus non esset, quod populum à sepulcro Dionysii aperiendo & cadavere ejiciendo inhibuisset, quod spretis civibus Corintho consiliarios & collegas evocasset. Et verò hos Dio acciverat, quod iis pręsentibus facilius quàm animo conceperat reipub. formam institu- LXVII
turum sperabat. Statuerat autem puram illam meramque populi dominationem (quæ non tam resp. quàm nundinæ rerumpubl. dici Platonis sententia potest) nequaquam admittere, sed Laconicam quandam & Cretensem formam miscere, ex populo & regno conflatam, in qua maximarum rerum potestas penes pręstantissimos esset: & animadverterat Corinthiorum rempub. fere in paucorum esse manu, neque multa publica negocia per populum tractari. Qua in re cùm summa contentione sibi Heraclidem repugnaturum prævideret, hominem planè turbulentum, levem & seditiosum, quos jam pridem eum necare volentes prohibuerat, iis tum ut cæderent hominem permisit: iique domi suæ Heraclidem trucidarunt. Mortem ejus molestissimè cives tulerunt: sed cùm Dio splendidè eum sepeliri curasset, & funus ipse cum exercitu deduxisset, orationemque ad populum habuisset, placati sunt, intelligentes nullum in urbe turbarum finem futurum quamdiu Heraclides simul & Dio in republ.

Liberalitas eius.

Heraclidæ mors.

LXVIII pub. versarentur. Erat quidam inter socios Dionis Callippus Atheniensis, quem Plato ait non Philosophiæ studio, sed ex sacrorum initiationibus & passim vagante sodalitate ista notum familiaremque Dioni factum. Is cùm se expeditionis in Siciliam socium præbuisset, tanto apud Dionem fuit in honore, ut coronatus cum eo primus omnium amicorum Syracusas sit ingressus, inque certaminibus clarus atque insignis haberetur. Cùm verò præcipuos & optimos Dionis amicos bellum absumpsisset, Heraclides etiam periisset, cernens & Syracusanam plebem duce carere, & apud Dionis milites sibi nonnihil esse autoritatis, scelerosissimus omnium mortalium factus, de Dione interficiendo consilium cepit, præmium necati hospitis certum fore Siciliam sperans. quidam ab hostibus Dioni præterea talentis viginti eũ conductum ad facinus perpetrandum asserunt. Cujus gratia cum milites Dionis corrumpendos sibi videret, nequissimo & astutissimo usus est exordio semper ad Dionem sermones quosdam eorum seu auditos seu confictos deferendo. Ob fidem, quæ ei erat apud Dionem, tantum est consecutus potestatis, ut quibuscum militibus vellet, secreta cum iis colloquia agitare tutò posset: quippe ita à Dione jussus facere, cupiente sibi constare quicunque abalienato essent aut infenso erga se animo. Ita fiebat, ut & malos ac tacito Dionis odio laborantes Callippus facilè cognosceret, atque sibi adjungeret: & si quis sermones ejus, quibus fides sua solicitabatur, respueret atque Dioni renunciaret: Dio nihil ea re, ut qui Callippum hoc modo explorare militum animos jussisset, turbaretur aut offenderetur. Ita compositis insidiis, magnum, & horribile visum Dioni offertur. Cùm enim inclinante jam die solus forte in atrio domus sederet cogitabundus, subito strepitu excitatus in alteram porticus partem respexit magnamque contuitus est mulierem, quæ habitu vultuque nihil à tragica Furia distans, domum scopis verreret. Graviter eo spectro territus atque consternatus, amicos ad se vocavit, iisque visum exposuit, & ut secum eam noctem agerent oravit, omnino metu quasi attonitus timens, ne sibi soli rursum id ostentum occurreret: id quod tamen porrò non accidit. Paucis post diebus filius ejus ephebus jam dolore levi & ludicra ex causa orto concitus, de superiore parte ædium se in caput dejecit, atque obiit Sic afflicto Dione Callippus ad facinus animo destinatum alacrior factus, rumorem inter Syracusanos sparsit, Dionem liberis orbatum statuisse Apollocratem Dionysii filium successorem vocare, natum sorore uxoris suæ, eademque filia sororis suæ. Sanè & Dioni, & mulieribus suspiciones quædam eorum quæ agebantur insinuaverant: & indicia passim afferebantur. Sed Dio ut apparet, necem Heraclidis adhuc molestè ferens, idque factum veluti nævum quendam vitæ actionumque suarum exosus, dicebat: Iam sæpe se paratũ mori, & jugulum dare volenti cædere, siquidem ita sit vivendum, ut non ad hostibus modò, sed etiam ab amicis sibi cavere cogatur. Mulieres autem videns Callippus accuratè in rem inquirere, me-

Callippi in Dionem insidiæ.

LXIX (at "mones quosdam eorum")

Ostentum.

LXX (at "obiit Sic afflicto Dione")

metuens sibi ad eas venit, & lacrumans, seque fidem suam iis quo vellent pignore obstricturum dicens, illæ eum magnum jusjurandum dare jusserunt. Id tale erat, ut qui fidem illo suam sanciret, is in templum Cereris ac Proserpinæ descenderet, sacrisque peractis quibusdam, purpura deæ se indueret, facemque tenens ardentem juraret. Hoc sacramento dato Callippus adeo risui Deos habuit, ut die Deabus, per quas fuerat juratus, festo, ipsis Proserpinalibus cædem perpetraret, quam religionem diei ab eo contemptam mirum non est, utique Deam offensuro, etiam si alio tempore sacris ejus initiatum ipse initiator necasset. Cùm autem facinoris ejus multi essent socii, Dione in cubiculo quodam lectulos habente cum amicis sedente, conjuratorum quidam foris domum circumsteterunt, alii ad fores domus & fenestras adstiterunt: Zacynthii, qui manus erant illaturi, absque gladiis ad Dionem tunicati intrarunt. Simul & qui foris erant, fores ad se attractas constrinxêre, & Zacynthii in Dionem manibus injectis, tenere eum, atque opprimere intenderunt: quod ubi non successit, gladium poposcêre, nemine quidem fores aperire audente, quod multi intus erant cum Dione. verùm hi auxilium ei ferre non sunt ausi, quod unusquisque ita existimaret, se ita saluti suæ consulturum, si Dionem destituisset. Post aliquantam moram, Lyco Syracusanus cuidam Zacynthio per fenestram pugionem porrigit: eo illi Dionem jam dudum victum atque consternatum veluti victimam mactarunt. Statim quoque sororem, & uxorem uterum ferentem in carcerem conjecerunt: atque huic usu venit ut miserrimo puerperio in carcere masculum fœtum ederet: quem & custodibus delinitis nutrire atque educare non sunt veritę, jam tum Callippo rerum successu non satis secundo utente. Quippe is initio Dione interfecto magni erat inter Syracusanis nominis, urbemque in potestate sua habebat, & ad civitatem Atheniensem (quam unam secundum deos maximè debuit revereri, ac metuere, tanti sibi piaculi conscius) literas dabat. Sed profectò apparet verũ esse quod fertur, Athenis homines eos nasci, qui si boni sint, virtute omnibus pręstent: sin mali, omnium deterrimi dici mereantur. quomodo & regio ipsorum optimum mel, & præsentissimam necandis hominibus cicutam producit. Neque verò Callippus diuturnam de diis & fortuna, quod impunè paterentur hominem tanto scelere tam magnis partis opibus frui, conquerendi occasionem dedit: sed mox digna sese supplicia persolvit. Etenim ad Catanam occupandam profectus, statim Syracusas perdidit: cùm quidem dixisse fertur, se urbe amissa, tyrocnestim adeptum. Adortus deinde Messanenses, cùm plerosque militum, interq; eos etiam Dionis percussores, amisisset, neque ulla Siciliæ urbe reciperetur, omnibus eum abominantibus & respuentibus, Rhegium se contulit. Ibi gravi pessus penuria, cùm militibus stipendia ægrè suppeditaret, à Leptine & Polyspercheonte interemptus est, idque (fortuna sic gubernante) eodem, quo ferebatur Dio cæsus, pugione; agnoscebatur enim magnitudine

Magnũ iusiurandum. *Dio necatur* *Callippi exitus.*

LXXI LXXII LXXIII

tudine, cùm eſſet (ut ſolent Laconici) brevis, & affabrè paratus. Has Callippus pœnas dedit. Ariſtomacham autem Aretamque carcere emiſſas Icetes, qui unus de amicis Dionis fuerat, ad ſe recepit, & fideliter præclarèque aliquandiu tractavit. Poſtea autem ab inimicis Dionis ei perſuaſum eſt, ut parata iis navi, qua ſcilicet in Peloponeſum aveherentur, vectoribus eas in navigatione trucidandas, inque mare ejiciendas mandaret: quidam vivas unà cum infante in mare demerſas ſcribunt. Sed & hic meritas ejus facinoris pœnas luit. Nam & ipſe à Timoleonte captus periit, & Dionem ulciſcentes Syracuſani duas filias illius ante patris necem interfecerunt; quam hiſtoriam ſingulatim ſumus in vita Timoleontis proſecuti.

IN DIONEM ANNOTAtiones Interpretis.

DIo Platonis fuit, & Dionyſiorum Siciliæ tyrannorum coætaneus: Præclariſſimum ejus liberatæ inſulæ facinus, prope in natales Alexandri magni incidit. Vide eo Diodorum Siculum lib. 16.

Cap. 1. Quod Simonides.) *Ejus verſus refertur ab Ariſtotele primo volumine Rhetoricorum, cap.* 6.

Κορινθίοις δ᾽ οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον, *id eſt,*

Neque Ilium Corinthiis iraſcitur.

Cap. 4. Plato de eo ſcrip tum.) *In epiſtolis ad ejus Familiares.*

Cap. 7. Fratri Thearidæ.) *Cujus? Aretæne, an Dionyſii? eſt enim ambiguum. Poſterius placet. nam fratres Aretæ Hipparinum & Nyſeum vocat Aemilius Probus: qui quidem has nuptias præterit.*

Cap. 9. Vti arrogantiam.) τὴν αὐθάδειαν, ἐρημίᾳ ξυνοικοῦσαν. *Extat Platonis locus in epiſtola ad Dionē, quæ eſt in ordine quarta.* ἐνθυμοῦ δὲ *inquit,* ὅτι δοκεῖς τισὶν ἐνδεέστερος τοῦ προσήκοντος θεραπευτικὸς εἶναι. μὴ οὖν λανθανέτω σε, ὅτι διὰ τοῦ ἀρέσκειν τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ πράττειν ἐστίν. ἡ δ᾽ αὐθάδεια, ἐρημίᾳ ξύνοικος. *Hunc locum ſæpe citat noſter Plutarchus. Verba autem Platonis ſatis oſtendunt,* αὐθάδειαν παρὰ τὸ αὐθάδεια *αὐτὸς & ἁδεῖν eſſe dictum vitium, cùm quis ſibi nimium ipſe placet, neque curat quid alii de ipſo ſentiant.* Ego arrogantiam *atque etiam* contumaciam *Latinè verti poſſe cenſeo. tametſi nonnihil in hoc Græco, ut & ſæpe in aliis āplius quàm in Latino ineſſe videatur. Eſt autem vitium, in quod etiam fere boni incidunt, qui optima freti conſcientia, non cogitant aliquando inter quos agant homines: quo nomine Catonem philoſopum, utpote Stoicum reprehendere haud injuria videtur Cicero. Illa altera, malorum planè & famæ contemptorum eſt arrogantia,* πάνυ ὀλιγώρως ἐχόντων περὶ τοῦ ἄλλοις ἀρέσκειν, *qui nihil famam curant. neq; quicquam eos pudet: in quos eſt illud Tullii.* 1. *Offic.* Negligere quid de ſe quiſque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti.

Cap. 22. Plato ſcribit tertio.) *Eſt & hic locus in epiſtola ad neceſ-*

sarios Dionis, prolixa illa, quæ est numero epistolarum septima: sicut & bona pars harum narrationis inde est à Plutarcho desumpta. Cæterum versus qui sequitur, ibidem extat, iisdem quibus est apud Homerum Vlyssea libro 12. verbis, ut non possim cogitare, unde vox ἐξολοθρεύσει hoc loco irrepserit, pro Homerica ἀναμετρήσει. Siquidem à Plutarcho mutata est persona: illa autem mendosa vox neque sensum habet, & versum vitiat.

Cap. 27. Ob senectutem Dionis.) γῆρας in Græco ambiguè Amiotus ad Dionem retulit, quod & mihi videbatur.

Cap. 31. Navigia strongyla.) στρόγγυλον, Græcis rotundum significat aut verius teres. itaque puto hoc genus navigiorum longis navibus opponi. Exemplo tamen gravissimorum autorum, qui in similibus idem fecerunt, malui Græcam vocem retinere, quam non satis perspicuam pro ea ponere.

Cap. 33. Synalus præfectus.) apud Diodorum in hujus narratione rei, Paralus nominatur.

Cap. 36. Verberibus cæsi.) τυμπανιζόμενοι. Guarinus vertit. virgis enim cæsos excoriarunt. secus (opinor) Suidã, cui τυμπανίζεσθαι est nõ modò ξύλῳ πλήσσεσθαι sed ἐκδέρεσθαι etiam, & κρεμᾶσθαι suspendi. quod si libet sequi, in crucem actos vertamus: est enim planè consentaneum, supplicio illos corycæos acerbissimo affectos. Interpres Aristophanis in Pluto, ad versum.

τυμπανί-ζεσθαι.

ὦ τύμπανα καὶ κύφωνες οὐκ ἀρήξετε: baculos quibus damnati ferirentur, ait fuisse tympana. quem secutus sum. Est etiam in epistola ad Hebræos, vox ἐτυμπανίσθησαν, cap. 12. Antiquius & Erasmus verterunt, distenti sunt: Castalio, cruciati. Dicitur & ἀποτυμπανίζεσθαι, apud nostrum in Galba, & verò apud Aristotelem 2. Rhet. cap. 6. de Antyphonte à Dionysio supplicio affecto. Eustathius in 5. Vlyss. 5. ex Euphorione Chalcidensi, & Athenæo tradit, ἀποτυμπανισθῆναι esse τὴν κεφαλὴν πελέκει ἀποκοπῆναι. Vt in tanta interpretum varietate liceat quodvis sequi.

Cap. 37. Solariũ.) ἡλιοτρόπιον. Est autem ferè solarium, ut ex Cicerone & Varronis lib. 5. de ling. Lat. percipimus, horologium, in quo ex umbra gnomonis in sole horæ possunt cognosci: quomodo Græcam vocem Grammatici, & Plutarchi interpretes acceperunt. tametsi haud scio quàm absurdè pro suggesto, vel tribunali in sole posito accipere possimus, secunda etymologia: quomodo apud Athenienses ἡλιαίαν dictam ajunt, nisi quod sequentia ostendunt, de horologio fieri verba.

Cap. 46. Quin hominem fuisse eum tyrannorum studiosissimum.) αὐτὸς αὐτὸν οὐ δύναται, &c. refertur hoc ad Ephorum, si Græca sequimur, qui sanè an tyrannis tantopere, & eorum vitæ instituto faverit, non scio: neque memini ea de re quicquam legisse, neque ego arbitror tamen eum talem fuisse. Guarinus ad Philistum retulit, quasi illius vitia nulla oratione potuerit Ephorus diluere: quod ego consentaneum puto, & probavi, ut loco etiam huic (quicunque

fuerit

fuerit Ephori de tyrannide sensus) *convenıens. Legendum ergo esset αὐτὸς αὐτὸν, in voce αὐτὸς, ut si emphasis, ad facundiam ejus & vitia tegendi calliditatem respiciens.*

Cap. 60. Singulis Syracusanorum singulos vallos.) ἕκαστον ἐκέλευσεν ἕνα κόψαντας τάφρον ἐγγὺς καταβάλλειν. *Qui verba hæc consideret facilè intelliget interpretes errasse, dum ita exponunt, quasi Dio Syracusanos jusserit singulas fossas propè ruinas muri agere. quid enim erit* κόψαντας *&* καταβάλλειν*? quæ sanè fossæ nihil congruunt, quam cædi non propriè dicimus, multo minus* dejici *vel* deponi. *Consequens est, ut aut* τάφρος *vallus sit, aut vocabulum mendosum. Posterius verum est (nam* τάφρος fossa *est, non* vallum) *& proclivis fuit ad mendam lapsus: scripserat enim autor* κόψαντα σταυρὸν *(alias* κόψαντας*, si* κατὰ σύνθεσιν *accipias, etiam* ταφρεὺς *debebat dixisse (litera σ ad vocis præcedentis finem ab oscitante librario est translata, &* ταφρὸν *ide scripsit υ in φ (ut in vitiosa pronunciandi ratione est receptum) deinde mutata. Hæc menda interpretibus pervertendi sententiam loci hujus ansam præbuit.*

Cap. 67. Platonis sententia.) *Locus est lib. 8. de Rep. quasi confusum aliquid, & in quo omniũ formarum reipub. exempla in promptu sint, per* παντοπώλιον*, seu* nundinas *intelligit.*

Cap. 69. Ludicra ex causa.) *Apud Aemilium Probum legitur ea, sed quidem satis seria: nempe quod hactenus luxuriosè & dissolutè cùm vixisset patre rerum potito, & eum ad temperantiam revocante, mutationem non ferret.*

PLUTARCHI M. BRUTUS GUILIELMO *Xylandro Augustano Interprete.*

MArcus Brutus genus suum ab Iunio Bruto deduxit, quem prisci
Romani æreum inter reges in Capitolio posuerunt, cum ense
stricto: quòd ejus maximè virtute Tarquinii ejecti, libertasque
Romanorum confirmata esset. Verùm is, gladii instar qui candens
in frigida aqua extinctus nimiam duriciem rigoremque contraxit,
præduro ingenio præditus neque eo doctrina emollito, ira adversus
tyrannos usque ad cædem liberorum provectus est. Hic autem,
de quo nobis sermo instituitur, ita indolem suam disciplina, phi-
losophicisque studiis temperavit, naturaque suapte ingenium gra-
ve & placidum impetibus ad res agendas accommodatis excitavit,
ut egregiè ad honestatem composito animo videretur, quæ causa
fuit, ut qui eum ob cædem Cæsaris oderunt, quidquid eo in facino-
re præclarum infuit, id omne Bruto, atrocissima quæq; Cassio im-
putarent: familiari quidem Bruti, & amico, sed non item sincero in-
11 genio. Mater Bruti Servilia ad Servilium Achalam genus refert, qui,
cùm Spurius Mælius tyrannidem affectaret, populumq; concitaret,
sub ala gladium ferens in forum processit, Mæliumque prope assi-
stens tanquam si colloqui vellet, eo ictum interfecit. Et de hac qui-
dem

dem gentilitatis parte nihil est controversiæ. Paternum genus non-
nulli, Bruto, ob interemptum Cæsarem haud obscurè infensi, negant
ad eum Brutum pertinere, qui reges ejecerit: quippe ei necatis filiis
nullam relictam prolem: sed hunc Brutum cujusdam filium Bruti
dispensatoris plebejum nuper adeò ad capessendos magistratus
processisse. Possidonius autem adultos jam Bruti filios, ita ut narra-
tur à patre occisos affirmaret: relictum autem tertium, adhuc infan-
tem, & ab eo Brutorum genus propagatum: & verò quosdam qui eo
genere orti essent, viros illustres suoque vixissent tempore, similitu-
dinem formæ in statu prisci Bruti expressam facie sua retulisse. Ser- III
viliæ, ejus, quæ Bruti mater fuit, frater fuit Cato philosophus, quem
avunculum Brutus omnium Romanorum potissimum sibi ad imi-
Bruti studia. tandum proposuit: post etiam filiam ejus duxit. Nullus ferè fuit
Græcorum philosophorum, quem non audierit: nulla secta quam
non cognoverit. Maximè tamen Platonicam amplectebatur, no-
vamq; & mediam (ut vocant) Academiam non admodum probans,
antiquam sectabatur, Antiochum Ascalonitam perpetua in admi-
ratione habuit: fratremque ejus Aristonem amicum sibi & contu-
bernalem adscivit, hominem usu doctrinæ longè reliquis philoso-
phis inferiorē, modestia autem & lenitate nemini primorum ceden-
tem. Empylus verò, cujus & ipse Brutus in epistolis, & amici crebrò
meminerunt, quasi ejus qui vitam cum Bruto egerit, rhetor fuit:
reliquitque parvum quidem, sed minimè contemnendum librum
De cæde Cæsaris, qui inscribitur Brutus. Romano quidem sermo- IV
ne Brutus ad excursiones & contentiones orationum sufficienter
exercitatus fuit. Græce autem argutæ illi ac Laconicæ breviloquen-
tiæ se studuisse in epistolis aliquoties ostendit. Vt cùm jam ad bellū
aggressus, Pergamenis scriberet: *Audio vos Dolabellæ dedisse pe-
cunias. Si volentes id fecistis, fateamini me à vobis injuria affe-
ctum: sin inviti eas dedistis, id mihi libenter dando declarate.* Item
Samiis: *Consulitis negligenter, administratis tardè: quem finem ho-
rum fore cogitatis?* Et in alia epistola, Patarensibus: *Xanthii meo
beneficio spreto, patriam suæ dementiæ nacti sunt sepulcrum: Pa-
tarenses, quod se mihi credidissent, nullam libertatis partem deside-
rant. Vestrum est, aut Patarensium sententiam, aut Xanthiorum
fortunam deligere.* Atque hoc est genus insignium Bruti episto-
larum. Adolescentulus etiamnum cum Catone in Cyprum est pro- V
fectus, misso adversus Ptolemæum insulæ Regem. Ibi Cato, cùm se
rex ipse interfecisset, necessaria de causa Rhodi commorans, præ-
misso in Cyprum Caninio suorum uno amicorum ad custodiendam
pecuniam regiam, metuens ne is pecularetur aliquid, Bruto scri-
psit ut quàm celerrimè ex Pamphylia (ibi enim se ex quadam imbe-
cillitate colligens agebat) in Cyprum navigaret. Perinvitus paruit
Brutus, quod & Caninium reverebatur, ignominiosè officio Catone
amotum, & omninò hujusmodi administrationem illiberalem, & se
(adolescens quippe & otio erat deditus) non dignam putaret. Ve-
runtamen

runtamen & hac in re præclaram navans operam, à Catone lauda-
tus est, & bonis regiis divenditis, cum majore parte pecuniæ Ro-
VI mam missus. Cùm jam arma arripientibus Cæsare & Pompejo civi- *Pompeium sequitur.*
le bellum glisceret, & perturbata esset Respub. nemo non existima-
bat Brutum Cæsaris partes secuturum: quippe cujus pater esset jus-
su Pompeji interfectus. Verùm is privato publicum antiquius ha-
bens, Pompejo, cui quàm Cæsari justiorem belli causam esse senti-
ret, se adjunxit. Antè, ne allocutus fuerat Pompejum obvius forte
ei factus, quod magnum putaret esse flagitium, cum patris sui occi-
sore colloqui. Tunc autem se ei ut principi patriæ submittens, in
Siciliam cum Sestio (cui ea obtigerat fortè provincia) legatus abiit.
Vbi cùm nullius magnæ rei gerendæ daretur occasio, jamq; de sum-
ma rerum decertaturi Pompejus & Cæsar congrederentur, ultrò ad
commune prœlii discrimen in Macedoniam venit, cùm quidē Pom-
pejū, gaudio & admiratione adventus ejus, de sella ei obviam ivis-
se, & tanquam præstantiorem amplexum in conspectu omniū fuis-
VII se perhibent. Ea militia interdiu, quidquid à Pompejo abfuit tem-
poris, studiis librisque impendebat, non aliàs modò, sed & immi-
nente jam Pharsalica pugna. Quæ eam præcessit dies ingenti æstu
castra locis palustribus adulta tum maximè ætate metatos afflige-
bat Brutus autem eo confectus, cùm qui tentorium ei ferrent non
statim advenissent, vix tandem media jam circumacta die unctus &
modicè pransus, reliquis aut dormientibus aut de eventu futuræ pu-
gnæ solicitæ cogitantibus ad vesperam usque scripsit, Polybium in
Epitomen contrahens. Ferunt & Cæsari Bruti salutem curæ fuisse, *Cæsar cur Bruto faverit.*
ideoque eum in prœlio ducibus jussisse, uti parcerent ei neque cæ-
derent, sed ad se perducerent, siquidem volens sequeretur, sin re-
pugnaret, missum facerent. Hoc eum in Serviliæ gratiam, matris
Bruti egisse. cum ea enim traditur juvenis adhuc rem habuisse, in-
sano ipsius amore correpta: & Brutum, quo maximè tempore amor
iste flagravit, editum quodammodo sibi persuaserat ex se natum.
VIII Est & hoc memoriæ mandatum, cùm in senatu gravis de re Ca-
tilinaria (quæ parum abfuit quin civitatem everteret) incidisset
deliberatio, Catonem & Cæsarem eodem in loco stantes, alterca-
tos esse. Interim Epistolium quoddam sibi foris allatum, Cæsarem
tacitum legisse. Catonem verò clamasse: Indignum Cæsaris faci-
nus, qui literas ab hostibus recipiat. tum Cæsarē multis tumultuan-
tibus literas istas, ut erant, Catoni tradidisse. eumque lectas (conti-
nebant autem impudica sororis Serviliæ ad Cæsarem verba) rur-
sus Cæsari projecisse dicentem: Accipe ebriose, atque sic ad priorem
sermonem regressum fecisse. Ita Serviliæ in Cæsarem amor notus
IX fuit. Victo ad Pharsalum Pompejo, & fuga ad mare elapso, cùm op-
pugnarentur castra, Brutus nemine animadvertente ad locum palu-
strem & aqua cannisque refertam porta egressus, noctu Larissam e-
vasit Inde cùm dedisset literas, Cæsar superstitem eum esse lætatus
fuit, & ad se vocatum non culpa modò liberavit, sed & in summo

secum

ſecum habuit honore. Incertus deinde quonam Pompejus profugiſſet, animoque æſtuans, cùm ſolus cum Bruto ambularet ſententiam ejus exploravit: cùmq; eum quibusdam ex colloquiis optimè omnium de Pompeji fuga conjecturam facere ſentiret, omnibus rebus omiſſis in Ægyptum contendit. Sed Pompejus jam eo (ut conjecerat Brutus) perlatus perierat. Porrò & Caſſio Cæſarem Brutus placuit:& cùm Regi Galatiæ patrocinans, multitudine criminum ei objectorum vinceretur, deprecans pro eo obtinuit, ut magnam ditionis partem non admitteret. Ac fertur Cæſar, cùm eum primum au- X
diviſſet dicentem, ad amicos dixiſſe: Haud ſcio quid hic juvenis velit: ſed quidquid vult valde vult. Ea animi gravitate præditus erat Brutus, ut non facilè cujus petenti abs ſe quippiam gratificaretur: quod verò agendum ſibi rationibus conſilioque adductus ſtatuiſſet, ut id valido efficacique ferebatur impetu. Neque adulationibus ſe ad probandas injuſtas preces adduci patiebatur: & importunitati impudenter petentium ſuccumbere, (id quod nonnulli verecundia vinci appellant) turpiſſimum magno viro judicans eſſe, dicere ſolebat: Videri ſibi male illos tempus ſuum collocaſſe, qui nihil didicerint denegare. Adverſus Catonem & Scipionem in Africam trajecturus Cæſar, Galliæ citeriori Brutum bona quadam ejus provinciæ fortuna præfecit. Cùm enim reliquæ libidine & avaricia eorum quibus commiſſæ erant tanquam bello captæ diriperentur, huic prius toleratarum miſeriarum levamen & ſolatium Brutus fuit, omnium ſuorum benficiorum gratiam ad Cæſarem referens: itaque huic in Italiam reverſo urbes Bruto creditæ jucundiſſimo fuerunt ſpectaculo, augente ſimul gloriam ipſius Bruto, qui una gratioſè circumibat. Multæ ſunt in republ. præturæ, qua- XI
Prætrura urbana. rum ea quæ urbana dicitur, dignitate cæteris omnibus præſtat: videbatur autem vel Brutus eam conſecuturus, vel Caſſius. Sunt qui dicant hos, cùm jam ante ſimultates neſcio quam ob rem mutuas exercerent, gravius tum ejus præturæ cauſa contendiſſe: cùm quidem Iuniam Bruti ſororem in matrimonio Caſſius haberet. Quidam Cæſarem utrique occultè ſuam pollicentem operam, in hoc certamen eos pertraxiſſe ajunt. Brutus virtute & gloria adverſus multa ac præclara Caſſii Parthica facinora contendebat. Cæſar auditis eorum petitionibus, cum amicis eo de negocio conſultans: Iuſtiora afferre Caſſiam, Bruto tamen priores partes dandas dixit. Ita Caſſius alia prætura ornatus, non tantum gratiæ ob impetratum magiſtratum Cæſari habuit, quantum iræ ob alterius repulſam in eum concepit. Brutus autem cæteris quoque in rebus potentiæ Cæſaris fructus quantos vellet percepit. Ac licebat ei ſanè primo inter amicos Cæſaris loco eſſe, plurimumque poſſe: modò ita voluiſſet. Sed eum Caſſii Societas à Cæſare ad ſe retrahebat, tametſi nondum reconciliata cum illo gratia: verùm amici inſtabant, hortantes ne ſe ipſum à Cæſare demulcendo emoliri pateretur, ſed amicitiam tyranni & blandicias fugeret, non honorandæ virtutis,

ſed

sed enervandi roboris, subruendique animi causa talem se ipsi præ-
XII bentis. Et quidem non omni suscipione de Bruto Cæsar vacabat, e-
rantque ad ipsum nonnullæ adversus eum delatæ calumniæ: sed
magnitudinem animi, dignitatem, amicosque Bruti metuens, mori-
bus tamen hominis fidebat. Ac primùm allato Dolabellam & An-
tonium novas res moliri: Non sibi pingues & comatos negotium
facessere dixit, sed pallidos & graciles istos: Brutum indicans & Cas-
sium. Deinde Brutum quibusdam traducentibus utque sibi ab eo
caveret monentibus: manu corpus suum tangens. *An vobis*, inquit,
videtur Brutus hanc carunculam non expectaturus? significans
tantam, quanta præditus ipse esset, potentiam præter se nemini ni-
si Bruto convenire. Et verò videtur Brutus princeps haud dubiè
civitatis futurus fuisse, si aliquandiu saltem priores Cæsari, sibi po-
steriores relinquere sustinuisset, dum potentia illius, & tot rerum
gestarum gloria elangueret. Sed Cassius homo iracundus, magisq; *Cassii in Cæ-*
privatim Cæsari, quàm publicè tyrannis infensus, eum inflamma- *sarem odium.*
XIII vit, & ad festinandum impulit. Ferunt Bruto principatum, Cassio
principem invisum fuisse: huncque cùm alias odii causas habuisse,
tum leones, quos ipse ædilicium munus exhibiturus comparave-
rat, Cæsar autem Megaræ, cùm urbs ea à Caleno esset capta, depre-
hensos retinuerat. Magnam leones illi calamitatem Megarensibus
intulisse perhibentur: cùm enim cives urbe jam occupata claustra
diripuissent, & vincula solvissent: ut hosti irruenti leones impedi-
mento essent, ferè in ipsos cives conversæ, inermes passim discurrē-
do laniarunt, ita ut ipsis hostibus adspectus is miserandus esset. Cæ-
terùm errant, qui hanc potissimum causam insidiarum in Cæsarem
fuisse tradunt. Nam jam inde ab initio odium quoddam universi ty-
rãnorum generis Cassio natura ingeneraverat: id quod puer adhuc
ipse demonstravit. Cùm enim Faustus Syllæ filius qui in eundem
ludum commeabat, inter pueros patris sui dominationem jactan-
tius prædicaret, insurgens Cassius pugnos ei incussit, quod cùm tu-
tores necessariique Fausti ulcisci, & injuriam judicio persequi vel-
lent, Pompejus obstitit, puerisque ad se vocatis de eo facto quæsti-
onem habuit. Ibi ferunt Cassium dixisse: Agedum Fauste, aude co-
ram hoc viro istam tuam qua irritatus fui orationem referre, ut ti-
XIV bi rursus os ego comminuam. Talis quidem fuit Cassius. Brutum
multi familiarium sermones, multi civium rumores & literæ ad fa-
cinus excitarunt. quippe statuæ prisci illius qui reges ejecerat Bru-
ti subscripserunt: *Vtinam nunc esses Brutus*! &, *Vtinam viveret*
Brutus! atque ipsius Bruti tribunal, ubi prætor jus dicebat, inter-
diu repertum est plenum hujusmodi litterarum: *Brute dormis, ne-*
que verè Brutus es. Horum in Cæsarem populi odiorum causas
præbuerunt assentatores, qui & alios honores invidiæ obnoxios
Cæsari habendos excogitaverant, & statuis ejus nocto diadema im-
posuerant, quasi multitudinem illecturi ut pro dictatore regem
eum appellarent. sed hoc secus cecidit, quemadmodum in Cæsaris
vita

vita accuratè ſcripſimus. Caſſio amicorum animos in Cæſarē per-
pentanti, omnes ea conditione aſſenſi ſunt, ſi Brutus ducem ſe præ-
beret. non enim manibus, nō audacia hoc facinus indigere, ſed glo-
ria viri, qualis Brutus ſit, qui autor ſua præſentia confirmet, jure id
factū eſſe: alioquin & in eo perpetrando facinore ſibi minus animi,
& re confecta ſuſpectos fore, quod ita ſint homines exiſtimaturi,
nunquā Brutum ſocietatem ejus facinoris, ſi ab honeſta cauſa eſſet
ꝓfectum, recuſaturum fuiſſe. Hæc ſecum expendens Caſſius, prior XV
Brutum poſt illam contentionem acceſſit: cùmque reditum in gra-
tiam, & renovata amicitia eſſet, interrogavit, eſsétne Kalendis Mar-
tii in ſenatum venturus: audiviſſe enim ſe, ea die de regno Cæſari
deferendo amicos ejus relaturos. Bruto ſe venturum negante:
Quid ergo, inquit, ſi nos vocent? Tum Brutus: Meū jam erit nō ſilere
verum libertatem tueri, ac pro ea vitam profundere. His excitatus
Caſſius: Quis verò, ait, Brute Romanorum te pro libertate mori
ſuſtinebit? An teipſum ignoras? an à textoribus & cauponibus non
à primis & potentiſſimis civibus inſcribi tribunal tuum credis? ab
aliis prætoribus largitiones ſpectacula & gladiatores illi, à te velu-
ti paternum debitum exigunt tyrannidis everſionem, parati quid-
vis pro te ſubire, ſi te eis, qualem poſtulant & optant, prębueris. Hęc
fatus, Brutum amplexus eſt, & ſalutavit: poſt eum digreſſum ſe ad
amicos converterunt. Erat quidam Cajus Ligarius unus ex amicis XVI
Pompejanis, quem & eo nomine accuſatum Cæſar abſolverat. Is
non gratus ob eam veniam, ſed dominationi ob quam in diſcri-
men venerat infenſus, Cæſarique erat, ſummus Bruti familiaris.
Ad hunc tum ægrotantem Brutus ingreſſus: O Ligari, inquit, quam
alieno tempore ægrotas! tum is in cubitum ſe continuò elevans,
dextra ejus apprehenſa: Ego verò Brute, ait, ſi quid te dignum ani-
mo concipis, valeo. Inde animis notorum hominum, quibus fide-
bant, exploratis, rem cum iis communicant: adſciſcuntque ſibi non

Socii conſpirationis.

modò de familiaribus delectos, ſed & ſi quos alios animo intrepi-
do, mortisque contemptores ſciebant eſſe. Quæ cauſa fuit, ut Ci-
ceronem, qui fidei benevolentiæque cauſa primas apud eos tene-
bat, inſtitutum ſuum celarent: ne is, qui timiditati ſibi innatæ
per ætatem jam ſenilem etiam in cavendo accuratiorem adjunxe-
rat, ſingulorum rationes ut quàm tutiſſima eſſent ſubducendo vigo-
rem ipſorum conatus, celeritatem deſiderantis, debilitaret. Sic de XVII
amicis ſuis Brutus Statilium quoque Epicureum, & Favonium Ca-
tonis ſectatorem præteriit: quod cùm per ambages inter commen-
tandum de rebus philoſophicis de ea re animos eorum tentaſſet,
Favonius injuſto unius principatu bellum inteſtinum pejus eſſe,
Statilius ſapientis non eſſe propter malos & ſtultos in periculum
ſe & turbas dare reſponderat. Labeo tum interfuerat, & contra u-
trumque dixerat: huic poſtea, cùm ſe quæſtione pro difficili & per-
plexa habere ſimulans tunc obticuiſſet, conſilium ſuum Brutus de-
texit. promptumque in coëunda facinoris ſocietate eum habuit.

Visum deinde Brutum etiam Albinum adjungere, virum neque strenuum sanè neque audacem, sed gladiatorum manu, quos ad exhibendos Romanis ludos alebat munitum, cui fidem Cæsar haberet. Is Cassio ac Labeoni rem aperientibus, cùm nihil respondisset, cum Bruto seorsim collocutus, ut hunc ducem facinoris fore audivit promptam suam operam detulit. Reliquorum etiam plurimos & præstantissimos Bruti autoritas ad eam conspiratio-
XVIII nem illexit. Tanta autem fide & taciturnitate rem penes se illi omnes continuerunt atque occultarunt, quanquam neque juramento se mutuò, neque data acceptaque cum sacrorum obtestatione fide obstrinxissent: ut quanquam auguriis, ostentis, hostiarumque prodigiis divinitus eorum institutum indicaretur, fidem tamen nemo habuerit. Enimverò Brutus, ut qui civium magnitudine animi, nobilitate, ac virtute primis ducem se & autorem facinoris præbuisset, periculumque animo totum cerneret, foris conatus animi sui curas dissimulare atque pacata & tranquilla omnia prę se ferre, domi & noctu alius erat: cùm modò invito somnum solicitudinibus excutientibus, modò altioribus defixo eo cogitationibus, diutiusq; immorante uxorem unà cubantem non falleret plenum eum insolitæ perturbationis esse, & volvere secum grave aliquod perplexumque consilium. Erat ea Portia, filia (ut diximus) Catonis, qui Bruti fuit avunculus: quam ille non virginem duxerat, sed viduam ætate integra, quæ ex priore marito filiolum habebat Bibulum nomine, cujus extat de dictis & factis Bruti exiguus libellus. Hæc, ut erat sapientiæ juxta atque viri studiosa, magnoque & prudenti animo prædita, non aggressa prius arcanum mariti expiscari, quàm se ipsam explorasset, scalpello, quo ungues solet præcidere tonsor, arrepto omnibus pedissequis cubili ejectis, vulnus femori profundum inflixit, ita ut sanguinis multum profluxerit, ipsamque paulò pòst acres dolores, horroresque febriles corriperent. Bruto anxio, & ægrè casum istum ferente, ita eum cùm maximè vigeret dolor
XIX allocuta est: Ego Brute Catonis filia tibi nuptum tradita sum, non ut pellicis in morem lecti tantum & mensæ, sed cùm bonorum tum adversorum omnium tecum essem particeps. Quod ad te attinet, planè reprehendi in hoc nostro conjugio nihil potest. Ego autem qua re meum tibi animum demonstrabo, quámve referam gratiã, si non in occulta perturbatione, & solicitudine fidelitatem requirente perferenda sociam me tibi addidero? Non sum nescia muliebrem naturam pro imbecilla haberi, & quæ arcana reticendo non sit. Sed profectò Brute facit aliquid ad mores honesta educatio, & bonorum consuetudo. Mihi hoc accessit, quod & Catonis sum filia, & uxor Bruti: quibus cùm antea minus fiderem, nunc insuperabilem me etiam à dolore esse cognovi. Hæc locuta, vulnus viro ostendit, & factum virtutis periculum narrat. At Brutus attonitus, manus intendens Deos comprecatus est, darent sibi, ut re præclarè gesta dignus esse Procia vir demonstraretur: tum mulierem refecit.

Portiæ fortitudo.

Indi-

Locus & tempus insidiarũ

Indicto Senatu cùm certo existimaretur ei Cæsar interfuturꝰ, statue- XX
runt rem aggredi: quippe & se tunc nemine quicquam suspicante
frequentes ibi futuros, & habituros in promptu primos optimos-
que viros, qui tanta re confecta statim libertatis defensionem es-
sent suscepturi. Locus quoque omen ipsis prosperum videbatur
habere. Erat enim Senatus indictus ad idus Martii in porticum u-
nam earum, quæ theatrum ambiunt, exedram habens, & in ea ima-
ginem Pompeji à populo positam, cùm is porticibus & theatro lo-
cum istum exornasset: ita ut numen quoddam Cæsarem videatur ad
dandas Pompejo pœnas adduxisse. Ea dies cùm apetiisset, Brutus
pugionem succinctus, sola uxore rei conscia, progressus est: ceteri ad
Cassium congregati, filium ejus, qui virilem tunc sumebat togam,
in forum deduxerunt. Inde omnes in porticum Pompeji se confe-
rentes, ibi Cæsarem jamjam, ut putabatur in senatum venturum ex-
pectabant. Hic maximè virorum istorum vacuitatem perturbatio- XXI
num, animique in periculo tanto tranquillitatem admirari potuis-
set, cui de ipsorum instituto constitisset. Quippe multi ipsorum

Constantia conspiratorũ.

propter magistratus quos gerebant coacti jus dicere, non modò o-
ciosorum instar placidè compellantes & disceptantes audiverunt,
sed & accuratè prudenterque sententias tulerunt, ac responderunt
quærentibus. Et cùm quidam judicio parere detrectans ad Cæsa-
rem provocaret, multusque esset in clamando & obtestando, in-
tuens adstantes Brutus: Me quidem, inquit, Cæsar secundum le-
ges agere neque vetat, neque vetabit. Et verò multa tunc ad per- XXII
turbandos eos fortuito acciderunt: quorum id primum fuit atque
præcipuum, quod Cæsar die jam provecta morabatur, quem ob sa-
cra adversa & mulier domi detinebat, & prodire aruspices prohi-
bebant. Deinde ad Cascam, unum ex his qui conspiraverant, acce-
dens quidam manu appehensa: Tu quidem, inquit, ô Casca, ar-
canum tuum nos celasti, sed Brutus id omne mihi detexit: conster-
nato ad hæc Casca, ridens pergit: Vnde enim ita repentè ditatus
es, ut ædilitatem petere intendas? tantillum abfuit, ne Casca am-
biguitate lapsus arcanum efferret. Ipsos Brutum & Cassium Po-
pilius Lenas, vir senatorii ordinis, cùm solito studiosius salutasset,
submissa voce: Precor, inquit, vos feliciter quod statuistis perficere,
hortorque ne cunctemini: neque enim tacita res est. Ita locutus
præteriit, cùm quidem magnum injecisset suspicionem, evulgatum
esse consilium. Interim domo quidam ad Brutum accurrit, mori XXIII
uxorem ejus nuncians. Portia enim de eventu graviter anxia, ma-
gnitudinemque solicitudinis non sufferens, ægrè se domi contine-
bat, & ad omnem strepitum, clamoremque, earum instar quæ Bac-
chi agitantur furore exiliens, ex unoquolibet à foro domum veni-
ente quid ageret Brutus sciscitabatur, aliosque subinde specula-
tum mittebat. Tandem cùm tempus traheretur, vires corporis non
suffecêre, sed animo ob anxietatẽ æstuante collapsæ sunt, ita quidẽ,
ut in cubiculum ire non occupaverit, sed ut consederat in medio
stupor

ſtupor eam ingens & exanimatio corripuerit, unde & color muta-
tus eſt, & vox penitus interclusa. eo viso ejulationem ſuſtulerunt
ancillæ, concurrentibusque ad fores vicinis, ſtatim rumor diſſipa-
tus eſt, eam obiiſſe. verùm eam, cùm mox ad ſe rediiſſet, ancillæ re-
focillaverunt. Brutus autem, quanquam erat (ut par eſt) eo nuncio
perturbatus, non deſeruit tamen publicum negotium, neque affe-
XXIV ctus eum ad curam ſuorum avertit. Iam & Cæſar lectica advenire
nunciabatur, qui ob ſacrificia parum læta animo æger, ſtatuerat,
nihil de rebus magnis decernere, ſed valetudinis excuſatione uti, &
in aliud ea tempus differre. Egreſſo lecticam Popilius Lænas (quem
paulò ante demonſtravimus Bruto & Caſſio proſperum ſucceſſum
ejus quod intenderent precatum fuiſſe) ſe adjungit & aliquandiu ad
eum verba fecit, ſtantem ac diligenter animum intendentem. Er-
go conjurati (ſic enim appellentur ſanè) vocem ejus non pecipien-
tes, ſuſpicantes autem eum indicium inſidiarum deferre, conturba-
tis rationibus mutuò ſe intueri, vultuq; ſe invicem docere, non eſſe
expectandum donec caperentur, ſed ſtatim ſuis ipſorum manibus
oppetendum: jamq; & Caſſius, & quidam alii capulos ſub veſtibus
arripuerant, & ſtringebant pugiones, cùm Brutus Lænatem & vul-
tu & geſtu non accuſare, ſed efflagitare aliquid colligens, hilari vul-
tu (nam quod permixti etiam ipſis alieni ab hac conſpiratione mul-
ti erant, verbis uti non licebat) Caſſium confirmavit: ac paulò poſt
Lænas dextram Cæſaris oſculatus diſceſſit, ſatisq; apparuit, ſui eum
& ſuorum neceſſariorum alicujus cauſa cum Cæſare collocutum.
XXV Poſtquam in exedram pervenit Senatus, reliqui ſellam Cæſaris cir-
cumſteterunt, tanquam eum aliqua de re compellaturi: & Caſſius
fertur ad Pompeij ſtatuam converſa facie, hunc quaſi ſentientem
ad auxilium vocaſſe. Trebonius Antonium ante fores colloquio
ſuo detinuit. Cæſari ingredienti Senatus aſſurrexit, utque primùm
aſſedit, conjurati ſe ei circumfuderunt, Tullio Cimbro ſubornato,
qui pro fratre ſuo exule deprecaretur: univerſique pro eo interce-
dentes, manus Cæſaris tangebant, pectusque & caput deoſcula-
bantur. Cùm initiò preces aſpernaretur, deinde ut non remitte-
bant, vi aſſurgeret, Tullius utraque manu veſtem ab humeris diri- *Cæſar in ſenatu caditur.*
puit, & primus Caſca (ſtabat enim à tergo) ſtricto gladio hume-
rum Cæſaris leviter vulnerat, Cæſare capulum ejus arripiente, &
Latinè exclamante: *Scelerate Caſca quid facis?* Græco ſermone
fratris auxilium implorat. Multis jam ferientibus Cæſar, cùm in or-
bem vultum circumferret, & manus eorum exire cuperet, Brutum
ubi vidit gladium adverſus ſe ſtringere, manum Caſcæ quem tenue-
rat, dimittit, caputq; veſte involvens, ictibus ſe præbet. At illi con-
fertim irruentes multis gladiis, ſe ipſos quoque mutuo ſauciarunt:
ut & Brutus vulnus in manum acceperit, & ſanguine omnes ſint op-
XXVI pleti. Cæſare ad hunc modum interfecto, Brutus in medium pro-
greſſus verba facere intendit, ſenatumque detinere, & dictis confir-
mare. Verùm ſenatores metu acti nullo ordine profugiebant, &
LI apud

apud fores mutuò se tradebant, tumultuabanturque nemine insequente aut urgente. Nam id firmissimè ab ipsis erat decretum, neminem quenquam præter Cæsarem necare, sed omnes ad libertatem vocare. Et reliquis sanè omnibus videbatur, cùm consilium totius rei caperent, neci Cæsaris Antonius addendus, homo tyrannidis studiosus, & libidinosus, ac qui consuetudine militum diuturna vires sibi parasset. præcipuè autem eam ob rem, quod natura elatus magnarumque rerum appetens, insuper & consularem tunc dignitatem collega Cæsaris, acceperat. Solus Brutus ei consilio obstitit, cùm justitiæ innixus, tum spem faciens mutationis: non enim desperabat Antonium bono hominem ingenio & laudis cupido, Cæsare sublato æmulatione cæterorum ad honestatis curam, libertatisque defensionem traductum iri. Ita à Bruto servatus Antonius, ista in trepidatione plebejo amictu tectus fugit. Brutus autem & XXVII
socii ad Capitolium ibant, cruentis manibus strictos gladios ostentantes, ad libertatemque cives vocabant. Conclamatum initiò passim est discursumque variè, eaq; fortuita trepidatio tumultum auxit: ut verò neque cædes alia, neque direptio vel minima subsecuta est, animo recepto & senatores & de plebe multi ad eos in arcem adscenderunt. Multitudine congregata Brutus quæ ad conciliandos populi animos faceret orationem, reique gestæ convenientem habuit, inde collaudati, & descendere in urbem jussi populi acclamatione, confirmato animo in forum digressi sunt, reliqui mutuò se comitantes. Brutum autem agmen illustrium virorum cinctum ab arce in forum deduxit, inq; rostris constituit. Ad conspectum ejus multitudo, quanquam promiscua & ad tumultuandum parata, territa est, eventumque tacita & composita expectavit: cùmq; ad verba facienda prodiret, tranquillè omnes audiverunt. Non fuisse ta- XXVIII
men omnibus gratam Cæsaris necem, ostendit multitudo, quæ Cinnam dicere & accusare Cæsarem orsum in iram prolapsa apertam, maledictis incessere cœpit. Itaque percussores Cæsaris rursus in arcem se contulerunt. Ibi Brutus obsidionem metuens, præstantissimos eorum qui unà arcem conscenderant à se dimisit indignum existimans eos, qui facinoris participes non fuissent, idem subire periculum. Verùm postridie senatu in æde Telluris habito, cùm Antonius, Plancus, & Cicero de obruendis oblivione injuriis & concordia redintegranda sententias tulissent, decretum est, non modò impunitatem conspiratoribus istis dandam, sed & consules de honoribus eis habendis debere referre. atque hoc facto S.C. discessum est. Antonius filium suum obsidis loco in Capitolium misit: itaq; Brutus cum sociis descenderunt, omnibusq; inter se permixtis cōsalutationes benignæ factæ: Cassium Antonius, Brutum Lepidus, reliquos alii ut quisq; familiaritate erat aut amicitia alteri junctus, convivio exceperunt. Postridie prima luce in senatum conventum est: ibi XXIX
Antonio primo omnium honores decreti, qui initia belli civilis sustulisset: laudatus deinde Brutus & socii, iisq; assignatæ provinciæ, Bruto

Tumultus post necem Cæsaris.

Bruto Creta, Cassio Africa, Trebonio Asia, Cimbro Bithynia, Decimo Bruto Albino Gallia quæ est ad Padum. Secundum hæc de testamento & sepultura Cæsaris proposita quæstione, cùm Antonius recitari testamentum, & funus ejus neque obscurum, neque sine ornamentis fieri vellet, ne scilicet populus irritaretur: Cassius magnopere contra contendit: Brutus autem concessit; idque secundum ejus peccatum esse videtur: quippe Antonio parcens, culpatus est quod adversus suam conspirationem gravem expugnatuque difficilem hostem constituisset: & passus quo modo volebat Antonius Cæsarem sepeliri totam suam causam perdidit. Primò enim, cum testamento Romanis viritim trecenti sestertii, populoque horti trans Tiberim (quo loco nunc est Fortunæ fanum) legarentur, mirum Cæsaris desiderium, amorque populum incessit. Deinde cadavere in forum allato, Antonius orationem pro more in laudes defuncti recitans, cùm videret multitudinis animos ea motos, ad misericordiam excitandam se convertit, Cæsarisque cruentatam vestem arripiens explicuit, vulnera, ictuumque multitudinem ostendens. Nihil exinde ordine aut modestè agi vidisses. Illicò pars clamare, necandos esse parricidas, pars ex tabernis (quod ante in funere Clodii tribuni plebis factum fuerat) subsellia ac mensas avulsas comportare, & ingentem rogum extruere, & cadaver imponere, in medio multorum sacrorum, inviolatorum ac minimè profanorum locorum, deinde rogum incendere. Postquàm ignis effulsit, alius aliunde accurrere, torrem semiustum arripere, ita ad ædes percussorum discurrere, & incendium eis intentare. Sed hi maturè se præmunierant, & periculum propulsabant. Cæterùm quidam Cinna vir non postremæ in civitate dignitatis, minimè facinoris istius particeps, & qui amicitiam Cæsaris coluerat, in somnis visus sibi erat à Cæsare ad cœnam vocari: cùmque detrectaret, eum institisse orando, vimque etiam tentasse, ac tandem manu arreptum se ab eo, & in vastum atque tenebrosum locum abductum: eademque nocte in febriculam incidit. Tamen mane cùm duceretur funus, pudori sibi ducens absentiam, ad populum jam exasperatum prodiit, utque primum conspectus est; cùm putaretur non is qui erat Cinna, sed alter ille Cinna qui nuper admodum in concione Cæsarem contumeliosis dictis erat insectatus, à multitudine discerptus est. Hoc post Antonii mutationem facto præsertim timor Bruto injectus est. Itaque urbe egressus, Antii primùm commoratus est, rediturus in urbem, ubi populi ira deferbuisset: id quod facilè futurum existimabat multitudine celeri & inconstanti impetu lata, cùm & senatum ipse benevolum haberet, qui valere jussis Cinnæ interfectoribus, eos qui ad conjuratorum domos vim inferendi causa concurrerant, indagabat atque comprehendebat. Iam & populus Antonium propè regnum instituentem molestè ferens, Brutum desiderabat: videbaturque ipse præsens ludos, quos ob præturam debebat, editurus. Sed cùm sentiret multos eorum qui sub

Bruto & sociis provinciæ decretæ.

Antonius populum concitat.

Brutus Roma excedit.

sub Cæsare stipendia fecerant, ab eoque erant agris & urbibus donati, insidias sibi struere & sensim Romam intrare: venire eo non est ausus. Spectavit autem populus eos ludos, magnificentissimè ipso absente apparatos. nam & bestias cùm coemisset plurimas, nullam earum relinqui, aut vendi, sed abuti omnibus ad spectacula jussit, & ipse Neapolim profectus, cum plerisque histrionibus locutus est: & de Canutio quodam, qui theatrali arte nobilis erat, ad amicos scripsit, ut persuaderent ipsi ut operã suam ludis suis navaret: non enim conveniebat quenquam Græcum cogi. Ciceronem quoque per literas oravit, ut omnino spectaculis istis interesset. Hoc rerum statu, alia mutatio adventu junioris Cæsaris extitit. Is natus erat filia sororis C. Iulii Cæsaris, & ab hoc testamento filius hæresque institutus. quo tempore is occisus est, Apolloniæ literis operam dabat, illum, qui mox in Parthos expeditionem facere decreverat, ibi operiens: audita patris nece, statim Romam se contulit, Cæsarisque nomen principio studia populi sibi conciliandi usus, & pecuniam ab eo legatam civibus largitus factione sua Antonium superavit, ac pecuniæ divisione multos eorum qui sub Cæsare militaverant contraxit, sibique adjunxit. Cùm autem Cicero ob odium in Antonium partes Cæsaris foveret, acriter eum Brutus per epistolam objurgat: Non tibi, inquit, dominum ferre molestum est, sed dominum tibi infestum metuis, tuaque eo spectant consilia, ut lenem ac clementem servitutem feras: huc enim facit, quod scribis & dicis Cæsarem esse bonum. At verò majores nostri ne mites quidem dominos sustinuerunt. Mihi in præsentia neque bellum gerere constitutum est certò, neque quiescere: id unum firmiter decrevi, non servire. Te autem miror, qui cùm bellum civile & periculosum metuas, turpem & ignominiosam pacem non times: & pro exturbato tyrannide Antonio id mercedis postulas, ut Cæsar tyrannus constituatur. Hujusmodi in primis suis epistolis fuit Brutus. Iam verò, aliis ad Cæsarem, aliis ad Antonium discedentibus, & exercitibus veluti sub præcone præstantibus atq; ei qui plus dedisset se adjungentibus, desperatis planè rebus Italia excedere statuit, pedestrique itinere per Lucaniam ad mare Eleam venit. Inde Romam porcia reversura cùm conaretur occultare dolorem, quem animo ob digressum mariti summum capiebat, victa est contemplatione picturæ cujusdam, generosa aliâs fortisque mulier. Erat autem picturæ Græcum argumentum, Andromacha Hectorem comitans, puerum ab eo redditum accipiens, inque maritum respiciens. Hanc picturam intuenti Porciæ affectuum suorum objecta effigies lacrymas excussit, interdiuque sæpe eò accedens ploravit. Acilio autem, qui unus de amicis Bruti erat, Andromachæ ad Hectorem verba recitanti,

Cæsar Octavianus.

Tu mihi nunc pater es, mihi mater amabilis Hector:
Tu pro fratre mihi es, dulcisq; marite maritus.

subri-

ſubridens Brutus: At mihi, inquit, non ſubit Hectoris verbis Porciæ reſpondere,

Tu telam cape cum fuſis, famulisq; jubeto.

corporis enim natura in culpa eſt, cur non æqualia noſtris facinora edat, animo pro patria non minorem nobis laudem meretur. Hæc Porciæ filius Bibulus ſcripſit. Inde Brutus Athenas navigavit, receptusque à populo benignè & honoribus decretis laudibusque ornatus: apud hoſpitem quendam degens, Theomneſtum Academicum, & Cratippum Peripateticum audivit, cùmque iis de philoſophia diſputans, videbatur omninò rebus omiſſis otio dedi- tus. Interim verò nemine ſuſpicante bellum parabat, miſſo in Macedoniam Heroſtrato, ejus opera animos eorum qui copiis ibi præerant ſibi concilians: juvenes quoque Athenas Roma ſtudiorum cauſa profectos ſibi conjunxit. inter hos etiam Ciceronis erat filius, quem maximis tollit laudibus, & ait ſe eum ſive vigilaret, ſive dormiret, mirari ita generoſum & tyrannis infenſum. Cùm jam apertè rem aggrederetur Brutus, audito naves Romanas pecunia onuſtas ex Aſia adventare, præeſſeque eis Romanum ſibi notum atque egregium hominem, apud Caryſtum ei occurrit, collocutusque ei perſuaſit, ut ſibi eas naves traderet. Ibi cùm inſtituiſſet ſplendidius ſolito convivium, quod natalem tum ſuum celebraret, reliquis inter pocula jam libantibus, & victoriam Bruto, Romanis libertatem voventibus: ut animos eorum confirmatiores redderet, majus poculum popoſcit, eoque accepto, temere, neque ulla ductus occaſione verſum hunc alta voce retulit:

Bruti in Græcia res geſtæ.

Sed me Latoides fatumq; immite peremit.

Quin & hoc addunt narrationi, poſtremo ad Philippos prœlio Brutum militibus pro teſſera Apollinem dediſſe, indeque colligunt eam vocem futuræ cladis omen fuiſſe. Porrò autem Antiſtius vicies ſeſtertiûm ei dedit de ea pecunia, quam ipſe in Italiam vehebat. Quæ in Theſſalia reliquæ Pompejanarum copiarum vagabantur, cupidè ad Brutum confluxerunt. Cinnæ etiam equites quingentos, quos in Aſiam Dolabellæ adducebat, abſtulit. Mari Demedriadem advectus, magna armorum copia, quæ prioris Cæſaris juſſu ad Parthicum erant parata bellum, & tunc ad Antonium vehebantur, potitus eſt. Cum ab Hortenſio Macedoniam accepiſſet, ſeque ipſi vicini circum reges conjungerent, annunciatur C. Antonium, Marci fratrem ex Italia trajeciſſe, & rectà ire ad copias, quas Dyrrhachii & Apolloniæ Gabinius continebat. Itaque ut huic anteverteret, & copias occuparet ipſe, ſubitò cum ſuis eo contendit, itinere difficili, navalique tempeſtate: & cùm longè præveniſſet eos qui ipſi prandium portabant, propè Dyrrhachium ob defatigationem & frigus in bulimiam incidit. Id malũ accidere tam hominibus quàm jumentis ſolet potiſſimum cùm ningit: ſive quod ob circumſtans frigus & obturationem cutis calor intrò omnis concluſus, confertim alimentum omne conſumit: ſive quod acris & tenuis nivis diſſolutæ ha-

Bruti bellicus apparatus.

Bulimia.

tæ halitus corpus penetrat, caloremque forâs diſſipatum perdit; nam & ſudor comes ejus mali inde videtur naſci, quod calor in ſuperficie ab occurrente frigore extinguitur. qua de re alio loco diſputatum eſt latius. Cùm animus Brutum deficeret, neque eſſet quicquam edulii in caſtris, coacti ſunt milites ipſius ad hoſtes confugere, & ad portas aggreſſi, cuſtodes panem popoſcerunt. Hi caſu Bruti audito ipſi ad eum accurrerunt, cibum potumque adferentes. Pro quo officio Brutus urbe recepta, non ipſis modò, ſed & reliquis omnibus clementem ſe præbuit. Cajus autem Antonius Apolloniam cùm applicuiſſet, vicinos milites ad ſe convocavit: quos ut ad Brutum ſe conferre, & Apolloniatas etiam partes hujus præferre ſenſit, relicta Apollonia Buthrotum proficiſci inſtituit. Primùm in eo itinere tres cohortes amiſit à Bruto conciſas. Deinde loca circa Bullidem ab hoſtibus occupata vi obtinere conatus, commiſſo cum Cicerone (eo enim legato utebatur Brutus, ac plurima ejus opera confecit) prœlio victus eſt. Tandem Brutus eum paluſtribus in locis diſſipato agmine hærentem deprehendit: neque paſſus eſt ſuos impetum facere, ſed obequitans parcere juſſit hominibus paulò poſt ſuis futuris. neq; id eum fefellit: nam & ſe & ducem illi Bruto dediderunt. Magnas jam Brutus habebat copias. Cajum autem Antonium diu ſecum honorifice habuit: ita ut magiſtratus etiam inſignia ei non adimeret: quanquam, ut ajunt, cùm alii multi, tum Cicero ſcribens Roma ad necandum hortarentur: incipientem verò occulta cum ducibus colloquia agitare, & novas res moliri, navi impoſitum in cuſtodia habuit. Cùm ab eo corrupti milites Apolloniam ſeceſſiſſent, eoque ipſum vocarent: Non hoc moris eſſe Romani reſpondit: ipſos ad ducem venire, iramque ob delictum conceptam debere deprecari. venientibus, & veniam petentibus ignovit. Iam in Aſiam tranſituro nuntius de mutatione rerum Romæ facta allatus eſt. Nam & Cæſar Octavianus à Senatu adverſus Antonium armatus, eo Italia ejecto, terrori civibus erat, conſulatum contra leges poſtulans, magnoſq; exercitus nulla publica exigente neceſſitate alens. quæ cùm videret ſenatui moleſta eumque ad Brutum reſpicere, provinciasque huic decernere, decretaſque confirmare: metuens ſibi ad Antonium miſit, eumque ad jungendam amicitiam invitavit: & ipſe exercitus urbi circumdans, conſulatum iniit, non planè adoleſcens, ſed vigeſimum agens annum, ut ipſe in commentariis ſcribit. Statim autem judicium de cæde adverſus Brutum & ſocios conſtituit, quod ii principem virum, & ſummos gerentem magiſtratus, indicta cauſa necaſſent. accuſator Bruti Lucius Cornificius, Caſſii Marcus Agrippa delectus, damnatique ſunt abſentes, coactis ferre ſententias judicibus. Sanè ferunt præcone, ut in more poſitum fuit, de tribunali Brutum ad dicendam cauſam vocante, palam ingemuiſſe populum, optimos quoſque tacitos oculos in terrâ dejeciſſe, & Publium Silicium lacrymantem conſpectum, eamque ob cauſam paulò poſt inter proſcriptos nomen

Octaviani conſulatus.

nomen ejus fuisse. Nam statim hi tres, Cæsar, Antonius, & Lepidus composita societate provincias inter se distribuerunt, ducentosque *Triumviratus.*
XL viros proscripserunt trucidandos: inter quos & Cicero fuit. His in Macedoniam allatis nunciis impulsus Brutus, Hortensio Caij Antonii necandi negocium missa epistola injungit, Decium Brutum & Ciceronem ulciscens, cognatum alterum, alterum amicum. Propter hoc postea Antonius Hortensium apud Philippos captum ad tumulum fratris sui jugulavit. Brutus magis sibi causam mortis Ciceronis pudorem, quàm mortem dolorem attulisse ait: culpatque amicos suos Romæ agentes, quod eorum causa magis quàm tyrannorum respublica serviat, qui præsentes ea videre sustineant, quæ ne audire quidem deberent. Trajectis in Asiam copiis jam satis amplis, classem in Bithynia & apud Cyzicum parans, ipse terrestri itinere circum urbes profectus, eas constituit, & cum principibus regulisque colloquitur. tum ad Cassium in Syriam scribit: Debere eum ab Ægypto abstinere, ac ad se venire: non enim debre ipsos principatus obtinendi causa vagari, sed copias in unum conducere ad liberandam tyrannide patriam, ejusque memores & tenaces propositi haud procul ab Italia abesse, sed eo ad ferendam civibus opem contendere. Obtemperavit Cassius & apud Smyr-
Res Bruti in Asia gestæ.
Cassius se ei iungit.
XLI nam Bruto occurrit: isque primus fuit eorum congressus ex quo in Pyræo digressi alter Syriam, alter Macedoniam petiit. Magnam autem utrique alterius copiæ voluptatem attulerunt, atque fiduciam. Quippe ex Italia ita profecti, ut nihil eorum conditio quàm abjectissimi cujusque exulis esset præstantior, pecunia & armis destituti, & ne uniremem quidem navim habentes ullam, neque militem, neque urbem: non longo exacto tempore convenerunt navibus, peditatu, equitibus, & pecunia instructi, ut satis virium ad decertandum pro Romano imperio haberent. Statuerat quidem Cassius potestatem & honorem cum Bruto æquali ratione communicare: sed prævenit eum Brutus, crebrum ad ipsum commeans, ut æta-
XLII te priorem, & corpore jam minus ad labores ferendos apto. Ea autem hominum de Cassio erat opinio, virum esse bello egregium, cæterùm iracundum, & qui metu magis quàm amore sui subditos regeret, apud familiares suavior aliquantum & jocosior. Brutum autem ob virtutem à multitudine dilectum, ab amicis amatum, ab optimis in admiratione habitum, & ne hostibus quidem invisum fuisse perhibent: quod in eo insignis mansuetudo, animi magnitudo, & ab ira, voluptatibus, cupiditatibusq; esset vacuitas, inque recta & immobili de honesto & justitia persisteret sententia. Maximam autem benevolentiam & gloriam paravit voluntatis propositique fides. Non enim spes fuerat Magnum illum Pompejum, si Cæsarem devicisset, legibus potentiam suam certò submissurum fuisse, sed semper res in sua manu retenturum, nomine consulatus aut dictaturæ aut alterius tolerabilioris magistratus populum demulcentem. Cassium quoque vehementis hominem & iracundi ingenii, &
Bruti institutum & Cassii.

qui sæpe ob lucrum à justicia exorbitaret, omninò existimabant vagari ac belligerare non ut civibus libertatem, sed ut sibi potentiam pararet. Nam qui his antiquiores sunt Cinnæ, Marii, & Carbones, ii quasi præmium & prędam patriam sibi propositam habuerunt, neque planè de tyrannide pugnarunt. De Bruto ne hostes quidem ferunt tale quicquam sensisse: multosque audivisse ex Anto- XLIII
nio: Existimare se solum Brutum splendore facinoris & honestatis opinione adductum ad insidias Cæsari faciendas, reliquos odio & invidia impulsos conspirasse. Et apparet Brutum non tam viribus suis quàm virtute fretum fuisse, ex his quæ ipse scripsit. Attico enim scribens, cùm jam periculo appropinquaret, optimo loco res suas esse ait. aut enim se victoria sua Rempublicã liberaturum, aut morte servitutem evitaturum. reliquisque omnibus in tuto & certo collocatis, unum id non constare, victurine sint liberi, an morituri. Marcum etiam Antonium ait dignas væcordię pœnas dare, qui cùm posset inter Brutos, Cassios & Catones numerari, Octavio se adjunxerit, cum quo si in præsentia non vincatur, paulò post sit pugnaturus adversus eum. Atque hîc præclarè de futuro divinasse Brutus videtur. Smyrnæ tum postulavit à Cassio, ut is secum pecunias, quas XL
multas collegerat, communicaret: suas enim se consumpsisse fabri- IV
canda ea classe, qua obtinere totum mediterraneum mare possent. Cassium autem nolebant amici dare, injustum dicentes, quæ non sine invidia corrasisset, & parcè conservaret, ea Brutum accipere, militumque gratiam iis dividendis consectari. trientem tamen Cassius universæ pecuniæ Bruto dedit. Rursum inde digressi ad negotia certa exequenda, Cassius Rhodum cepit, inhumaniterque & iniquè se gessit, quanquam primo suo ingressu, iis à quibus rex & dominus salutabatur, dixisset: Neque regem se neque dominum, sed regis dominiq; occisorem & persecutorem esse. Brutus à Lyciis pe-

Lycij subacti.

cuniam & milites poposcit. Sed cùm Naucrates orator urbes ad defectionem traxisset, Liciique tumulos quosdam ad prohibendum transitu Brutum occupassent: primum equites prandentibus immisit, à quibus sexcenti interfecti sunt. Deinde oppida & pagos XLV
recipiens, sine mercede redemptionis omnes dimisit, sperans se benignitate populum sibi devincturum. Sed ii erant pertinaces, & acceptorum damnorum causa irascebantur: humanitatem verò ejus contemnebant. Tandem pugnacissimos eorum in urbem Xanthum compulit Brutus, & in obsidione habuit. Hi cùm amnem qui mœnia alluit, sub aqua tranantes effugere tentarent, capiebantur proditi tintinnabulis, quæ retibus appensa in profundum alvei demissis

Xanthiorum exitium.

erant, retibusque implicitum sono statim judicabant. Nocte quadam Xanthii eruptione facta, machinis Romanorum ignem injecerunt: neque fefellerunt Romanos, sed ab iis intra muros repulsi sunt. Hîc cùm vehemens ventus flammam ad propugnacula propelleret, eoque vicinas jam ædes apprehenderet, urbi ab incendio metuens Brutus, subvenire suos & restinguere jussit. At Lycios XLVI
dirus

dirus quidam ad perniciem impetus, insaniaque ineffabilis subitò
egit: quam amori potissimum mortis comparaverimus. Vniversi
enim omnis conditionis, sexus, ætatisque homines Romanos incen-
dio opitulantes de muro telis impetentes, ipsi calamos, ligna, &
omne fomitis genus aggresserunt, ignem eo in urbem adducentes,
materiam ei affatim porrigendo, omnique modo & opera excitando
atque alendo. Vt flamma passim dissipata urbem undique cinxit,
& copiosissima effulsit, gravissimo ictus dolore Brutus circum mœ-
nia obequitavit, auxilium urbi ferre cupiens, manibusque ad Xan-
thios intentis precans ut patriæ parcerent, eamque salvam esse pa-
terentur. Neque ei quisquam animum advertebat, sed quocun-
que modo universi necem sibi consciscebant: non viri modo & mu-
lieres, sed etiam parvi pueri cum clamore & fremitu vel in ignem
sese conjiciebant, vel de muris præcipitabant, vel nuda jugula pa-
XXVII rentum gladiis subjiciebant, & ad cædendum hortabantur. Vrbe
conflagrata mulier conspecta est collo suspensa, cervice tenens
mortuum puerulum, & ardente face ignem domui inferens, quod
spectaculum visum est sanè tragicum, neque sustinuit intueri Bru-
tus, sed ad nuntium ejus flevit, præmiumque militibus edixit, qui-
cunque Lycium aliquem servassent. Ferunt CL. modò inventos,
qui se saluti non eripuerint. Ita Xanthii longo temporis circuitu
veluti fatalem exitii orbem volventes, temeritate sua majorum
suorum fortunam renovarunt; qui & ipsi bello Medico urbe in-
censa necem sibi adsciverant. Porrò Brutus Patara videns pertina-
citer sibi resistere, oppugnare tamen non audebat, anxiusque ani-
mi erat, metuens ne ad eandem incolæ rabiem converterentur: mu-
lieres eorum cùm cepisset, nullo accepto precio dimisit. atque hæ
maritis & parentibus suis, viris primariis, Bruti insignem justitiam
temperantiamque laudantes, persuaserunt uti deditionē facerent.
Id eorum factum cæteræ etiam Lyciorum urbes imitatæ, fidei Bruti
se crediderunt. Ita autem præter spem ipsorum æquum humanum-
que se eis præbuit, ut cùm Cassius eodem tempore coegisset Rho-
dios privatim omne aurum & argentum sibi tradere, unde ad octo
millia talentorum confectum est, publicè autem civitatem quin-
gentis talentis mulctasset: ipse exactis à Lyciis centum & quinqua-
ginta talentis, neque ullo præterea damno dato, ex Ionia recesserit.
XLVIII Idem meritos vel pœna vel honore afficiendo multa memoratu di-
gna facinora edidit. de quibus id referam, quo & ipse maximè dele-
ctatus est, & Romanorum præstantissimi. Cùm Pompeius Magnus
Cæsarem fractis rebus fugiens ad Pelusium Ægypti venisset, regis
pueri etiamnum tutores de eo cum amicis consultantes, variabant
sententiis, quod nonnulli recipiendum, nonnulli repellendum cen-
serent. Ibi Theodotus quidam Chius, qui mercede conductus re- *Theodoti Chii supplicium.*
gem Rhetoricam docebat, tum verò penuria meliorū in consilium
adscitus erat, utranque sententiam vitiosam esse pronunciavit, id-
que in præsentia esse consultissimum, ut receptus necaretur: addi-

ditque in fine suæ orationis, *Mortuum non mordere.* quam sententiam cum probasset senatus, exemplum rerum incredibilium inopinatarumque jacuit Pompeius Magnus, Rhetorica & facundia Theodoti confectus, sicut ipse rhetor sese jactans dicebat. Paulò post supervenit Cæsar, sontesque necis Pompeianæ, ita ut digni erant, exitio pœnas dare coegit. Theodotus à fortuna usuram temporis mutuatus, quò abjectam miseramque degens vitam vagaretur, Brutum tunc Asiam peragrantem non fefellit, sed ad eum adductus & supplicio affectus, mortem est vita sua nobiliorem adeptus. Cassium XLIX
Brutus ad se Sardes accivit, venientique est cum amicis obviam profectus: & ambo sunt ab universo exercitu armato imperatores salutati. Quod autem usu venire in tantis rebus, tantaque amicorum & legatorum varietate solet, offensæ inter ipsos, & mutua crimina extiterant. atque priusquàm aliud quicquam agerent, soli ipsi in conclave statim ex itinere convenerunt, remotisque arbitris & foribus occlusis, primùm reprehendere, deinde arguere & accusare mutuò cœperunt, post ad lacrymas etiam & liberos sermones magnis animi motibus provecti sunt, ita ut amici asperitatem iræ & contentionum mirati vererentur ne quid incommodi inde nasceretur, adire tamen, quod interdictum erat, non auderent. Cæterum L
Marcus Favonius imitator Catonis, & non ratione magis, quàm impetu quodam & furore philosophans, intrò ad eos irrupit, frustra prohibentibus famulis. difficile enim erat Favonium, quocunque se concitasset, inhibere, hominem vehementem semper, & præcipitem, qui pro nihilo putabat se Romanum esse senatorem, sed Cynica licentia sæpenumerò molestiam, quàm sua importunitate exhiberet, adimebat, joco exceptus. Is igitur tum vi per adstantes ad ostium se cùm proripuisset, intravit, composita ad id voce versus recitans quibus Nestorem usum Homerus finxit: de quibus hic est,

Vos mihi nunc ambo natu parete minores.

Bruti cum Cassio in gratiam reditus.

Risum hoc Cassio movit: Brutus autem Favonium cubiculo expulit, verum canem, falsumque cynicum nominans. Discordiarum tamen finis tunc factus, reditumque à Bruto & Cassio statim in gratiam. Tum Cassio cœnam præbente invitavit ad convivium amicos LI
Brutus. Cùm jam accubuissent, venit & Favonius lotus, Brutoq; eum non vocatum adesse testante, & ad summum lectum abire jubente, vi se in medium contulit: estque id convivium festivitate non inelegantì, neq; Philosophiæ experte exactum. Postridie Brutus Lucius Pellam prætoriũ virum, & cui ipse multum tribuerat, Sardensibus accusantibus repetundarũ publicè condemnavit, ignominiaq; notavit. Quæ res Cassio non levem attulit molestiam, qui duos amicos paucis ante diebus ejusdem criminis reos verbis privatim castigatos dimiserat apertè, utebaturq; in posterum. Itaque Brutum incusabat, quòd eo tempore, quod civilitatem quandam & humanitatem requireret, nimis justus, legumque observans esset. Contrà Brutus recordari cum Martias Idus jubebat, quo die Cæsarem necassent,

sent, non ipsum bona omnia diripientem, sed vires & licentiam vexandorum hominum aliis suppeditantem. etenim (ajebat) si quis esset honestus prætextus negligendæ justitiæ, rectius fuisset pati Cæsaris amicos quàm nostros injuriam hominibus inferre: illis enim abjecti animi infamia fuisset extitura, nobis inter pericula & labores injustitiæ crimen impingeretur. Hoc erat propositum, hæc voluntas & consilia Bruti.

LII Ex Asia autem in Europā transituro, ostentum grave oblatum fertur. Fuit Brutus natura vigilans, somnumq; exercitatione & temperantia intra breve temporis spaciū constrinxerat, ita ut interdiu nunquam dormiret, noctu tantum id temporis, quo reliquis omnibus dormientibus nihil vel agere vel cum alio colloqui posset: ac tum bello commisso præ manibus habens universæ rei administrationē, cogitationibus in eventū intentis, ubi primùm post cœnam aliquantulum dormisset, reliqua noctis parte ad negocia incumbentia expedienda utebatur: quod si ea citius confecisset, librum aliquem legebat ad tertiam usq; vigiliam, qua ad eum commeare tribuni militum & centuriones solebant. Cùm ergo esset in Europam transportaturus copias, concubia jam nocte cùm in tētorio ejus lumen esset haud sanè clarum, & totis castris quies silentiumq; esset, animo secum quippiam deliberans atque reputans, visus est sibi quendam audire ad se intrantē. respiciensq; ad ostium, terribilem conspexit & monstrosam inusitatæ staturæ corporis atq; metuendæ imaginem, tacitè sibi adstantis: ausus tamen percontari: Quisnam, ait, hominum deorumve, aut cujus rei causa ad nos venis? respondit ei imago: Tuus sum ô Brute malus genius. apud Philippos me videbis, tum ille nihil territus: Videbo, inquit. Cùm id spectrum evanuisset, famulos vocavit, qui neque vidisse quicquam se, neq; ullam vocem audiisse responderunt. *Ostentum Bruto factum.*

LIII Noctem eam insomnem Brutus exegit: summo mane ad Cassium se contulit, eiq; visum illud suum exposuit. Tum Cassius, ut qui ab Epicuri esset secta, & de hujusmodi rebus consuevisset adversus Brutum disputare: Nos, inquit, ita existimamus Brute, non affici nos revera semper iis, aut videre ea, quibus affici nos, aut quæ cernere nobis videmur. Nam & sensus mobiles sunt, ac facilè decipiuntur: & mens multò celerius ipsa seipsam nulla impellente causa concitat, & quasvis species concipit, quippe hæc imaginum informatio ceræ quandam habet similitudinem & animo hominis, in quo & effingendi, & effigies recipiendi est vis, id quoque suapte natura adest, ut quàm facilime variet idem atque formet. Demonstrant hoc insomniorum tam variæ vices, quibus vis imaginandi ex levi initio ita convertitur, ut omnes generis visa & affectiones existant. Etenim animi natura ea est, semper ut moveatur, motio autem illa imago aliqua aut intellectio est. Porrò tibi corpus natura afflictum animum exagitat, atque minus sui compotem reddit. Neque verò probabile est genios vel esse, vel hominum formam habere vocemve aut vim quandam ad nos pertinentē. Omninò autem velim nos, non armorū modò, equorum, naviumq;

tantis

tantis copiis, sed & Deorum ductu fretos esse atque confidere, qui sanctissimi atque pulcerrimi facinoris autores ducesque sumus. Hoc sermone Cassius Brutum demulsit. Cùm in terram ex navi- LIV
bus egrederetur exercitus, in duo quæ prima omnium ferebantur signa duæ devolaverunt aquilæ, & ad Philippos usque à militibus portatæ unà atque alitæ sunt: inde ea die quæ prœlium anteivit avolarunt. Cæterùm plerosque populos, qui circum ea loca habitant, Brutus jam ante subegerat. si qua tamen civitas, si quis regulus ab eo fuerat præteritus, tunc omnes in ditionem Cassii & Bruti pervenerunt, usqud ad mare quod Thasum insulam continet. Ibi Norbanum faucibus, quas in angustiis (quæ Stena dicuntur) apud Symbolum castris occupaverat, usi circuitione ejecerunt: ac nisi Antonius mirabili usus, ipsique Bruto incredibili celeritate subvenisset, copias quoque Norbani suam in potestatem redegissent, relictas à Cæsare invaletudine detento. Decem post diebus Cæsar venit, castraque opposita sunt invicem, ita ut Brutus contra Cæsarem, Cassius contra Antonium collecaretur. castra hostium in medio siti Philippici campi dirimebant. Maximi eo tempore Romani exer- LV
citus collati sunt: & quanquam haud paulò minores Bruti essent quàm Cæsaris copiæ, ornamentis tamen armorum mirum in modum erant splendidæ, quæ pleraque aurea, aut argento abundè impenso constabant. Et verò Brutus duces alioquin ad moderatam frugalemque adsuefecerat vitæ rationem: sed divitias in corporis & armorum ornamentum collatas existimabat laudis cupidis nonnihil addere animorum. & avaris quoque fortitudinem augere, qui arma veluti opes suas tenerent. Cæsar & Antonius lustrato in castris exercitu: paululùm frumenti & quinque denarios viritim ad sacrificium peragendum diviserunt. Brutus autem & Cassius eorum vel egestatem vel illiberalitatem damnantes, primùm sub dio ut moris est, exercitum lustraverunt, deinde centuriatim certo hostiarum numero, & viritim quinquagenis denariis distributis, majorem militum favorem alacritatemque paraverunt. Ostentum ta- LVI

Ostenta.

men Cassio, in lustratione infaustum perhibent factum: nimirum ei coronam inversam à lictore porrectam. Prius quoque in quodam spectaculo & pompa ferunt eum qui Cassii aureum trophæum ferret corruisse. Porrò & aves multæ carnivoræ interdiu super castra conspectæ, & examina apum ad locum quendam intra castra convenerunt: eum locum aruspices exterminaverunt, suspicionem amolientes, quæ militum animos planè occupaverat, & ipsum jam Cassium ab Epicuri decretis ad se paulatim subducebat. Itaque ergo in præsentia prœlio decernere non admodum cogitabat, trahendumque bellum suadebat, quod pecunia satis instructi, armorum & militum numero hostibus non essent pares. At Brutus, qui jam ante statuerat quàm celerrimè pugna decertare, & vel patriæ libertatem recuperare, vel homines qui sumtibus militia, laboribusque vexarentur continentibus, malorum istorum semel mole exonerare:

tunc

tunc eo elatiori erat animo, quod equites sui in levibus prœliis & pugnæ prælusionibus prosperè rem gererent, victoresque discede-
LVII rent. Iam & transitiones nonnullorum ad hostes, & calumniæ suspicionesque de aliis efficiebant, ut in consilio multi amicorum ad Brutum inclinarent. Vnus de Bruti amicis Attellius refragabatur, hyemem expectandum dicens: Brutoque interroganti, cur melius post annum rem gestum iri putaret: Si nihil, ajebat, aliud est commodi, utique id tempus tamen diutius vixero. Hoc & Cassius indignè tulit, & non mediocriter cæteri offensi sunt. Decretum est ut postridie pugnaretur. Et Brutus quidem bona spe cogitationibusque philosophicis cœnam exigens, inde quieti se dedit. Cassium verò Messala ait seorsim cœnasse vocatis ad se paucis familiarium, conspectumque cogitabundum ac tacitum, cùm quidem non ita natura ejus ferret: peracta cœna manum suam validè comprehendisse, & ad se Græco sermone, uti amicè colloquens solebat, in hæc verba locutum: Te Messala testor, me itidem ut Pompeio Magno accidit, invitum coactumque res patriæ in unius pugnæ discrimen adducere. bono tamen animo sum fortunam respiciens, cui etiamsi mala consilia sequamur, diffidere non est justum. Hæc eum ultimò secum locutum Messala ait, indeque salutasse: fuisse etiam Cassium à se in crastinum vocatum ad cœnam, quæ dies sibi natalis es-
LVIII set. Prima luce in Bruti & Cassii castris punicea toga, signum pugnæ proposita est, ipsi in medium castrorum convenerunt. Ibi Cassius: Vtinam verò Bruti vincamus, semperque re præclarè gesta unà simus. Sed quoniam maximæ res hominum incertissimæ sunt, & pugna secus quàm vellemus succedente haud facilè iterum nos inter nos visuri sumus, quid tibi de fuga & morte est sententiæ? Respondit Brutus: Iuvenis ego Cassi etiamnum, rerumque imperitus, nescio qua ductus philosophica ratione magnopere damnavi Catonem, quod is sibi necem conscivisset: ratus eum & nefarium, neque utile perpetrasse facinus, quod succubuisset fortunæ, neq; id quod acciderat constanter tulisset, sed stationem deseruisset. Nunc fortuna sententiam meam ut mutarem effecit: & si institutum nostrum Deus non secundet, non existimo novas mihi spes experiendas, bellumve reparandum, sed moriar fortuna collaudata propter Idus Martias, quibus patriæ vitam meam impendi, sed quam propter eum vixi liberam gloriosamque. Ad hæc subridens Cassius, Brutum amplexus est, & hoc, inquit, animo in hostem eamus: aut enim vincemus, aut à victore nobis non metuemus. Inde de in-
LIX struenda acie præsentibus amicis collocuti sunt, & Brutus à Cassio petiit, ut dextrum cornu sibi ducere liceret, cui propter ætatem & peritiam, Cassius potius præesse debere videbatur, tamen & hoc Cassius concessit, & Messalam qui exercitus pugnacissimam partem ducebat, eodem collocavit. Brutus statim equitatum eduxit splendidè ornatum: neque segnius pedites subsecuti sunt. Fortè tum Antonius à paludibus, ad quas castra habebat, fossas in campum ducebat,

Caßij & Bruti colloquiũ.

Pugna apud Philippos.

cebat, Cassiumque itineribus ad mare intercludebat: Cæsaris copiæ (ipse enim propter invaletudinem aberat) præsidii loco stationes agebant, non admodum pugnam ab hoste expectantes, sed excursiones tantum facturum eum, jaculisque eminus levibus & tumultibus fossores interturbaturum putantes. Interim tabellas Bruto ducibus dimittente, in quibus scripta erat tessera, ipsoque aciem equo circumvehente, & milites dictis confirmante, pauci tantisper se continuerunt, dum tesseram ipsis tradi audirent: plerique uno impetu & magna cum conclamatione in hostem irruerunt. Hic in LX
cursus cùm nullo fieret ordine, secuta est confusio divulsioque ordinum: & Messalæ primum legio: tum proximæ iis præterito Cæsaris lævo cornu, cum leviter extremas partes attigissent, paucosque dejecissent. circumducto suo cornu castra Cæsaris adorti sunt. Et ipse quidem Cæsar (ut in ejus commentariis scriptum est) monitus amici cujusdam sui Marci Artorii insomnio, quod eum castris excedere jubebat, paulò ante inde evectus erat, videbaturque periisse, eo quod hostes lecticam ejus vacuam pilis jaculisque confoderant. Qui autem in castris capti sunt, trucidabantur: inter quos duo Lacedæmoniorum millia, quæ nuper auxilio venerant, concisa sunt. Sed qui exercitum Cæsaris non circumvenerant, sed in eum impressionem fecerant, ii facilè perturbatos fuderunt, tribusque legionibus interfectis cum fugientibus eodem impetu victoriæ in castra irruerunt, atque inter hoc erat Brutus. Quod autem non animad- LXI
verterant victores, id victis ostendit occasio. Quà enim abruptum erat dextrum aciei latus, & ad insequendum victos se dederat, eà in nudos hostes dato impetu cùm mediam aciem non pellerent, sed acri certamine detinerentur, lævum tamen confusione & eorum quæ acta erant ignoratione laborans repulerunt, fugientesque usque ad Cassii castra persecuti, ipsa etiam castra ceperunt atque diripuerunt, neutro imperatorum præsente. nam & Antonius fertur primo congressu se subtraxisse, & ad paludes recessisse: & Cæsar castris elapsus nusquam apparebat & quidam Bruto cruentatos gladios ostendebant, interfectum eum ab ipsis jactantes, formamque ejus & staturam indicantes. Iam & media Bruti acies magna cæde adversarios fuderat, videbaturq; omninò Brutus vicisse, ut Cassius victus esse. Idque unum exitio ipsis fuit, quod neque Brutus Cassio, quem vincere putabat, auxilium tulit: & hic Brutum, quem periisse putabat, non expectavit. nam eo Messala victoriam definit, quòd Brutus tres aquilas & multa signa hostium cepit, hostes verò nullum. Castris Cæsaris jam direptis recipiens se Brutus, miratus est LXII
se non videre prætorium Cassii, quod sublime latè conspiciebatur aliàs, neque cætera in castris ejus eo quo fuerant ante modo atque ordine. id eò fiebat, quia hostes iis occupatis confestim pleraque dejecerant. Verùm qui aderant socii, & acutius videbant, indicabant ipsi, videre se multa arma splendentia, multos argenteos clypeos in castris Cassianis hinc inde differri: neque tamen sibi

Cæsar insomnio servatus.

eam videri multitudinem neque armaturam custodum ibi relicto-
rum: neque verò ab ea parte conspici tantam stragem; quanta fu-
tura fuisset victis pugna tot legionibus. Hæc primùm in suspicio-
nem accepti incommodi Brutum adduxerunt. itaque relicto in ca-
stris hostium præsidio, ab insecutione suos revocavit, & contraxit,
LXIII Cassio opem laturus. Cassii res ita actæ erant. Neque primum Bru-
ti militum impetum absque tessera & injussu factum probaverat,
neque id quod omissa circumveniendi opprimendique hostis cura
simul atque superiores esse cœpissent ad prædandū se contulerant.
ita quæ gerebantur minimè grata habens, & cunctatione magis
quàm alacritate aut consilio utens, à dextro hostium cornu circum-
ventus est: cùmque equites statim peditatu deserto ad mare fuga
contenderent, pedites etiam pedem referre videns, conatus est reti-
nere eos & verbis confirmare, unique signifero fugienti signum eri-
piens ante pedes infixit: tandem ne stipatoribus quidem satis animi
ad resistendum habentibus, ita demum coactus cedere, cum paucis
recessit in collem quendam unde in campū prospectus patebat. Ve-
rùm ipse ob debilitatem visus nihil poterat cernere, vixque id vide-
bat, castra sua diripi. Comites missos à Bruto equites conspexerunt,
quos Cassius ab hostibus ad persequendum missos suspicans, Titin-
nium tamen speculatū misit. Is non latuit Bruti equites appropin-
quans, sed cùm viderent amicum hominem & Cassio fidum ad se
venire, præ lætitia clamorem sustulerunt, familiaresq; ex equis de-
silientes eum exceperunt atque amplecti sunt: reliqui in orbem cir-
cum eum equitantes, immoderato suo gaudio dum plaudūt & pæa-
LXIV nas cantant, maximi mali autores fuerunt. Cassius enim ab hostibus *Cassij interitus.*
utique captum Titinnium putans: Vitæ, inquiens, cupiditate adducti
sustinuimus videre, ut amicus noster in hostium manus perveniret:
in desertum quoddam tabernaculum digressus est, uno suorum li-
bertorum Pindaro secum accepto, quem ad hujusmodi ministe-
rium instructum jam inde à Crassi clade secum ducebat: verùm evi-
tatis Parthis, tum veste caput involvit, cervicemq; nudatam ei am-
putandam præbuit. nam caput seorsim à trunco repertum est, neq;
Pindarum post cædem quisquam hominum vidit: itaque non de-
fuerunt, qui injussu eum Cassio necem attulisse crederent. Paulò
post apertè conspecti sunt equites, & Titinnius ab iis coronatus ad
Cassium contendit. Cujus ubi interitum, cui ignoratio rerum cau-
sam præbuisset, ex amicorum lamentatione ejulatuq; cognovit, stri-
cto gladio multis suam ipsius moram incusans sese confodit. Bru-
tus cognita Cassii clade ad succurrendum properans, ut jam propè
castra pervenit, de obitu ejus cognovit. Corpus ejus, cùm super eo
plorasset, cumque ultimum Romanorum virum appellasset (sen-
tiens ista in civitate hominem tam magni animi nasci nullum præ-
terea posse) honorificè ornatum in Thasum misit, ne si in castris se-
LXV peliretur, turbæ occasionem præberet. Convocatos deinde milites
consolatus est, vidensque omnibus rebus necessariis spoliatos, in
locum

locum amissorum singulis se octo sestertia daturum præmisit. Hoc ejus sermone animum receperunt milites magnitudinemque doni admirantes discedentem magno cum clamore prosecuti sunt, solum eum de quatuor imperatoribus eo in prœlio invictum prædicantes. Res quidem ipsa ostendit, rectè eum sibi persuasisse, pugna se hostibus superiorem fore. Paucis enim legionibus omnes qui occurrerant fudit: & si omnibus in pugna usus fuisset, neque plerique omissis hostibus prædam sectati essent, verisimile est nullam hostium partem expertem cladis futuram fuisse. Ceciderunt à Cassii & Bruti parte octo millia, connummeratis iis qui militiam sequebantur servis, quos Brigas nominabat Brutus. Hostium clades duplo major existimata est, ut Messala perhibet. Itaque illi magis anxii fuerunt: donec Cassii famulus nomine Demetrius statim eadem vespera ad Antonium chlamydem & gladium domini attulit. His allatis ita animum receperunt, ut prima luce armatas copias ad pugnam educerent. Brutum uterque exercitus fluctuans parumque LXVI
in tuto constitutus angebat. Nam & in suis castris captivorum omnia plena, custodiam requirebant accuratam: & Cassiani imperatorem mutatum non facilè ferentes, nonnihil etiam invidiæ & odiorum victi ipsi adversus victores socios gerebant. Visum tamen est armare copias, pugna autem abstinere. De captivis servilē multitudinem, quæ haud sine suspicione armatis se immiscebat, necari jussit: liberos partim dimisit, captivos eos verius apud hostes esse dicens, servos que apud se liberos & cives, partim cùm videret amicos & duces placari eis non posse, occultando, & tacitè emittendo saluti eorum consuluit. Erant inter captivos Volumnius quidam mimus, & Saculio scurra, quos cùm nihili penderet Brutus, amici ad eum adduxerunt, accusantes eos, quod ne nunc quidem ipsos conviciis impetere & subsannare desinerent. Nihil respondente Bruto, ut qui aliis curis distraheretur, cùm Messala Corvinus censuisset verberibus in tentorio mulctatos nudos debere ducibus hostiū reddi, ut viderent, quales militiæ secum compotatores atque familiares haberent, atque id dictum nonnulli risum sustulissent, P. Casca, qui primum Cæsari ictum intulerat: Non rectè, inquit, Cassio mortuo risu jocisque parentamus: tu verò Brute vel puniendis vel dimittendis ejus derisoribus & obtrectatoribus demonstrabis, quæ ejus apud te extet memoria. Ad hoc Brutus graviter indignans respondit: Quid ergo vos ex me, ô Casca, sciscitamini, & non id quod vobis visum est agitis? Hoc illi responsum pro consensu interpretati, miseros istos abduxerunt, & necaverunt. Secundum hæc do- LXVII
num militibus promissum repræsentavit, leviterque increpatis iis, quod tessera non accepta injussu & non rectè servatis ordinibus in hostem irruissent, pollicitus est eis si in pugna rem bene gessissent, duas se ipsis urbes diripiendas daturum, Thessalonicam & Lacedæmonem. Hoc unum Bruti factum in crimen trahi, & defendi commodè non potest. Nam tametsi Antonius & Cæsar longè injustiora suis

Bruti lenitas.

Excusat peccatum eius.

suis victoriæ præmia dederant, ferè omnibus habitatoribus Italia exturbatis, ut agrum militibus suis urbesque ad ipsos non pertinentes largirentur: iis tamen dominatio belli finis propositus fuit. De Bruti virtute ea erat hominum opinio, ut neque vincere eum, neque salvum esse debere putarent, nisi justitia & honestate incolumi: præsertim Cassio mortuo, qui existimabatur quædam violentius agendi causa fuisse Bruto. Enimverò sicut fracto navis gubernaculo conamur alia ligna aptare atque affigere, non rectè quidem, sed necessitati tamen utcunque subvenientes: ita Brutus tantis copiis rebusque dubiis utens, cùm collega eum deficeret oneri par, coactus est tempori servire, ac multa loqui aut agere, quæ suis placerent. Placebant autem ea, quibus Cassiani milites videbantur posse corrigi, intractabiles admodum, qui & in castris ob penuriam ducis tumultuarentur, & ob acceptam cladē hostes reformidarent.

LXV Neque meliori conditione res Cæsaris Antoniique erant, quibus & *Difficultates Cæsaris & Antonij.*
III magna erat in commeatu parando difficultas, & propter situm castrorum loco cavo & incluso montibus positorum gravem expectabant hyemem quippe palustribus in locis versabantur, & secundum pugnā autumnales obortæ pluviæ, cœno tentoria opplebant, & aqua quæ propter frigus statim congelaret. Supervenère his incommodis nuncii de accepta mari exercitus clade, quem numerosum ex Italia ad Cæsarem navigantem Bruti classis adorta perdiderat, ita ut pauci admodum evitatis hostibus superstites fuerint, coacti præ fame vela & rudentes comedere. His illi auditis, properarunt ad rem prœlio decernendā, priusquàm Brutus de successu suo
LXIX certior redderetur. eodē enim die & terra & mari res gesta fuit. Atque casu magis quàm malicia præfectorum classis factum est, ut de sua victoria Brutus viginti elapsis diebus nihil cognosceret. Quod si percepisset, non profectò secundam pugnam commissurus erat: qui & de rebus necessariis exercitu ad longum tempus prospexerat, & loco opportuno castra habebat, quæ neque lædi ab hyeme, neq; ab hoste expugnari facilè possent: tum quod & mare in sua potestate haberet, & terra ipse victoriam reportasset, fiduciæ erat futurus plenus. Enimverò cum respublica administrari amplius à populo non posset, uniusque imperio esset porro tenenda, Deus è medio abducere & amovere eum qui unus imperaturo esset impedimento volens, Bruto fortunam istam intercepit, quamvis minimum abfuit, quin Brutus rem inaudiret. Pridie enim quàm pugnatum ab eo est, Clodius quidam ab hostibus perfuga venit, referens Cæsarem eo dimicationem expetere, quod de classe sua perdita cognovisset. hæc tamen dicens, fidem non fecit, neque in conspectum Bruti adductus est, omninò spretus, quasi vel nihil veri audiisset, vel captandæ
LXX gratiæ causa mentiretur. Ea nocte rursus Bruto apparuisse illud, de quo diximus, spectrum eadem forma dicitur, neque ulla voce edita discessisse. Publius autem Volumnius homo philosophia imbutus, *Ostenta.* & qui ab initio castra Bruti est secutus, id quidem ostentum non com-

commemorat: primam verò aquilam ait apum plenam extitisse: & cujusdam qui primos ordines duceret brachium sua sponte unguẽto rosaceo fluxisse, frustraque id sæpe abstersum fuisse: ante ipsam etiam pugnam duas aquilas in medio acierum depugnasse, incredibilique exercituum silentio spectatas fuisse, concessisse tandem & fugisse eam quæ à Bruti parte erat. fama etiam Æthiopis latè increbuit, qui porta aperta aquilifero exeunti obviam factus, à militibus rem in omen trahentibus gladiis concisus est. Brutus cùm in aciem suos eduxisset, hostibusque adversos constituisset, diu cunctatus est, quod suspiciones & indicia de nonnullis proditionis offerrentur, ei exercitum inspicienti, equitesq; videbat haud satis alacriter pugnam incipere, peditatusq; opperiri impetum. Tum subitò Camulatus quidam vir bellicosus, & fortitudinis ergò summo in honore habitus, juxta ipsum Brutum adequitans ad hostes transit. Itaque Brutus gravi dolore percussus, partimque ira, partim majo- LXXI

Altera Bruti pugna.

ris defectionis suorum metu concitatus, nona jam diei hora in hostem suos ducit. A sua parte vicit, cedentique lævæ hostium aciei incumbens perrexit, equitibus impetum ejus adjuvantibus, qui & ipsi in perturbatos hostium pedites se incitaverant. Alterum verò cornu, cùm id legati, ne ab hoste clauderentur, circumducerent, neq; justa esset ad eam rem multitudo, in medio divulsum est, itaque debilitatum fugam fecit. Hoc dissipato hostes statim Brutum circumdederunt, qui omni imperatorio & militari munere obeundo, consilio manuq; facinora ad victoriam præclara edebat: verùm id, quod superiorem prœlio priori eum fecerat, tunc obfuit. ibi enim quod victum erat hostium, statim occisum fuerat: hîc de Cassii militibus pauci interfecti: reliqui, ut ante etiam victi, formidinis pleni majorem exercitus partem metu & trepidatione replerunt. Ibi Marcus etiam Catonis filius inter nobilissimos & præstantissimos pugnans juvenes, cùm esset labore confectus, nequaquam fugit, aut se victum confessus est, sed manum rem gerens, & quis esset, quoque natus patre nominatim referens, super stragem hostilium cadaverum occubuit. reliquorum etiam optimus quisque pro Bruto propugnans cecidit. Erat inter amicos Bruti Lucilius quidam, vir præclarus. is LXXII

Catonis F. obitus.

cùm videret barbaros quosdam equites in persequendo reliquis omnibus omissis, in unum Brutum omni studio contendere, statuit se periculo objicere, ut eos impediret, Brutoque effugiendi spacium pararet. Itaque paulùm post eum relictus, Brutum se esse eis dixit, persuasitque, ad Antonium duci se petens, & huic se fidere, Cæsarem metuere simulans. Equites læti hac præda, & mirabili quadam fortuna se eum reperisse rati, adduxerunt, præmissis ad Antonium de suo numero nonnullis, qui rem indicarent. Antonius gaudio percitus equitibus istis occurrit, concurrentibus eodem & reliquis, qui Brutum vivum adduci audierant: nonnulli eorum misericordia dignam hominis fortunam, alii contra suam dignitatem fecisse censentes, qui cupiditate vitæ adductus barbarorum præda

esset factus. Vt prope perventum est, Antonius substitit, animi du-
LXX bius quo modo Brutum exciperet. Lucilius autem ad eum addu-
III ctus, præsenti admodum animo: Marcum, inquit, Brutum, Antoni, “
nemo hostium cepit, neque verò ceperit: absit enim ut tantū adver- “
sus virtutem fortuna possit. Verùm is vel vivus vel mortuus ita ut i- “
pso indignū est invenietur: ego deceptis tuis militibus adsum, nul- “
lam ejus facti nomine pœnam deprecans. Hæc fato Lucilio, & uni- “
versis stupore perculsis, Antonius in eos, qui adduxerant hominem,
intuitus: Nimirum, inquit, commilitones iniquè errorem vestrum
fertis, gravemq; vos incidisse in contumeliam putatis. Sed ita habe-
te, meliorem vos quæsitâ prædam invenisse: hostē enim cùm quæ-
reretis, amicum nobis attulistis. Atque ipse per Deos nescio qua-
lem me fuerim Bruto viventi præbiturus: hujusmodi autem viros
amicos quàm hostes habere malim. Hæc ubi dixit, Lucilium am-
plexus est, unique amicorum commendavit, fidumque in posterum
LXX semper, constantemque expertus est. Cæterum Brutus cùm rivum
IV quendam virgultis undiq; consitum, ripisq; clausum præcipitibus
transivisset, jam tenebris obortis haud procul progressus est: se in ca-
verna quadam, cui magnum erat objectum saxum, consedit, pau-
cos secum amicorum ducumque suorum habens. Ac primùm in
cœlum oculos convertens, stellis tum refulgens, duos versus pro-
nunciavit: quorum alterum Volumnius scripsit, estque hic:

Non autor horum te lateat Saturnie.

alterius se oblitum ait. Paulò pòst amicos, qui in pugna ipsum de-
fendentes ceciderant, nominatim recensens, Flavii maximè, & La-
beonis recordatione ingemuit: quorum hic legatus ejus, ille præfe-
ctus fabrorum fuerat. Interim quidam sitiens, sitiq; affectum etiam
Brutum sentiens, arrepta galea ad rivum decurrit: & cùm strepitus
ex altera parte esset delatus, progressus est speculandi causa. Volu-
mnius, cumque eo Dardanus stipator, reversi paulò post, interroga-
verunt de potu, tum Brutus civiliter admodum subridens: Epotum
est, inquit, vobis tamen alia adferetur aqua. Missus idem qui ante,
LXXV penè est ab hostibus captus, ægréque evasit vulnere accepto. Re-
putanti inde Bruto non multos in pugna periisse, Statilius promisit *Stratilij interitus.*
se per hostes (aliter enim nequibat) in castra evasurum, ignique edi-
to, si res ibi salvas reperisset, rediturū. Atque ivit sanè eò, & ignem
extulit: & cùm diu non rediret, dixit Brutus, Statilium utique si
viveret rediturum. verùm is in reditu in hostes illapsus periit. Adul-
ta jam nocte, ut tum forte sedebat Brutus, ad famulum suum Cli-
tum se inclinavit, ad eumq; verba fecit: eoque tacente & lacruman-
te, advocato ad se Dardano stipatore, seorsim quædam ad eum est
locutus. Tandem Volumnium ipsum Græcis verbis philosophiæ
præceptorem exercitationumq; admonuit, hortatusque est, ut ma-
num gladio, quo se erat jugulaturus, adhiberet, ictumq; confirma-
ret. Volumnio, itemque cæteris detrectantibus, cùm quidam non
manendum, sed fugiendum diceret: Verò, ait, fugiendum est: non

Bruti mors. pedum tamen, sed manuum officio. Dextram deinde singulis dedit, LXX
hilaris admodum: Maximam se percipere inquiens voluptatem, VI
quod nemo ei amicorum fidem fefellisset, fortunam se patriæ causa culpare, se quidem se victoribus beatiorem judicare, neq; id heri modò aut nuper, sed etiamnum: se enim virtutis gloriam relinquere post se, quam victores neque armis sint, neque pecunia extincturi. semper enim existimatum iri, eos cùm injusti maliq; essent, justis bonisque viris interfectis injuste dominari. Hortatus inde & precatus, ut quisq; suæ saluti consuleret cum duobus aut tribus recessit longius: inter quos etiam Strato fuit, quo rhetoricæ causa usus fuerat familiariter. *Strato.* Hunc proximè adsistere jubens, stricti gladii manubrium utraque manu suffulciens, in mucronem incubuit, itaque finem vitæ fecit. Alii non Bruto, sed Stratone multis precibus ad- LXX
ducto, aversisque oculis gladium tenente, Brutum cum impetu pe- VII
ctus aciei inflixisse, eoque transadacto celeri morte decessisse ajunt. Hunc Stratonem Messala amicus Bruti, in gratiam à Cæsare receptus, aliquando per ocium ad Cæsarem adduxit, lacrumansque: Hic, ait, vir est ô Cæsar, qui Bruto meo extremum officium præstitit. Et Cæsar Stratonem ad se receptum in laboribus, & Actio certamine inter eos Græcos, quibus usus fuit fidelibus, reperit. Ipsum verò Messalã ferunt, cùm postea temporis à Cæsare laudaretur, quod ipsi præclaram operam apud Actium navasset, cùm tamen apud *Messalæ libertas.* Philippos acerrimus hostium fuisset, dixisse: Ego enim ô Cæsar semper meliorem ac justiorem sum partem secutus. Bruti cadaver LXX
inventum Antonius preciosissima suarum punicearum tunicarum VIII
involvi jussit: & furem à quo eam subtractam sensit, interfecit. reliquias autem ad matrem Bruti Serviliam misit. Porciam verò Bruti uxorem Nicolaus philosophus, & Valerius Maximus memorant, cùm mortis cupida ab amicis prohiberetur, qui eam observabant, carbones ex igne arreptos deglubuisse, oreque clauso ita suffocatam periisse. Sanè Bruti ad amicos epistola circumfertur, qua eos incusat, casumque Porciæ deplorat, quæ ab ipsis neglecta propter mor- *Porciæ mors.* bum mortem sibi consciscere delegerit. Videtur igitur Nicolaus ignorasse tempus: quando ea epistola (siquidem est genuina) morbum amoremque uxoris & mortis modum significat.

DIONIS CUM BRUTO COMPARATIO.

Inter multa quæ uterque habuit præclara, præcipuum id est, LXX
quod ambo, minimis usi occasionibus maximi evaserunt. Id verò in IX
Dione pulcherrimum fuit. non enim habuit, qui cum ipso de ea laude contendere posset, sicut Bruto fuit Cassius, minori quidem virtutis gloria ornatus, sed qui ad bellum gerendum non minus peritiæ, audaciæ, consiliique contulerit: cui quidem nonnulli totius facinoris principium adscribunt, cum Bruto cessanti ducem consilii

adver-

adversus Cæsarem suscipiendi fuisse dicentes. Dio autem sicut arma & naves, & exercitum, ita amicos etiam sibi, & cœptorum suorum administros ipse apparasse videtur. Iam ne opes quidem & potentiam bello & rebus gestis, quemadmodum Brutus, invenit: sed suas ipsius divitias, exiliique sui alimenta ad civium libertatem re-
LXXX cuperandam impendit. Porrò autem Brutus & Cassius Roma ejecti cùm quiescere tutò non possent, morte nimirum damnati, & à persecutoribus ad necem quæsiti, necessariò ad bellum confugerunt, suaque corpora armis committentes, pro sua salute, magis quàm pro civibus dimicarunt. Dio autem cùm in exilio tutiorem atq; jucundiorem quàm ipse qui exterminaverat eum patriâ tyrannus vitam ageret, ultrò Siciliæ servandæ causa tantum periculum subivit. Neque verò idem fuit Siciliam Dionysio, & Romam Cæsare liberare, Quippe ille & palam præ se ferebat nomen tyranni, & infinitis malis Siciliam implebat. Hujus dominatio ut initiò dum constituebatur adversariis molesta fuit, ita victis iis & parentibus nomẽ tantum & opinio esse tyrannidis videbatur, cùm nihil crudele aut tyrannicum ageretur, appareretq; Cæsarem rebus unius alicujus imperium in republica postulantibus divinitus veluti medicũ obtigisse. Itaq. Cæsarem sublatum statim Romanus populus desideravit, ejusque percussoribus infestus implacabilisq; fuit: at Dionem emissus Syracusis Dionysius, priorisque tyranni non eversum sepulcrum
LXXX præcipuè invisum civibus reddidit. Præterea in ipsis rebus bellicis, *Res gestæ.*
I Dionis administratio culpari nullo modo potest, qui & ipse suo consilio rem optimè gessit, & accepta aliorum culpa incommoda correxit. Brutus neq; prudenter subiisse postremam dimicationem, neque victus emendationem quæsivisse videtur, sed omnem spem dimisisse, ne tantum quidem, quantum Pompeius, ausus ulterius fortunam tentare: cùm tamen adhuc & in armis multũ spei haberet & mare totum classe obtineret. Quod autem maximum Bruto crimen objicitur, quod ei manus intulerit, à quo & ipse salute donatus fuerat, & venia multi amicorũ, qui in potestatem victoris venerant, à quo inter amicos receptus, multisque aliis prælatus fuisset; nihil tale de Dione, sed contrarium dici potest. Dum enim amicus & domesticus Dionysii fuit, in constituendis eum & servandis rebus adjuvit: patria ab eo pulsus, conjugeque & opibus spoliatus, aperte
LXXX bellum adversus eum justum legitimumque suscepit. Enimverò
II id primum in contrariam sententiam verti potest. Quod enim maximè laudi est, odium adversus tyrannos, inimicitiæque contra malos, ea in Bruto integra sunt & sincera, nihil enim privatim offensus à Cæsare, pro publica libertate adversus eum discrimen subiit. Dio nisi injuria affectus, nunquam erat Dionysio bellum facturus. idque Platonis epistolæ demonstrant, Dionem non defecisse à tyrannide, sed ab ea depulsum, Dionysium inde evertisse. Et Brutũ quidem publica utilitas & amicum Pompeio, & inimicum Cæsari fecit, ut qui jure amicitiam inimicitiamque definiret uno. Dio dum esset

cum Dionysio, multa in ejus gratiam atque commodum egit: iratus deinde ob fidem sibi non habitam, bellum ei fecit. Itaque ne amici quidem omnes huic satis crediderunt, suspicantes eum ejecto Dionysio ipsum dominationem invasurum, molliorique nomine quàm esset tyrannidis civibus impositurum. de Bruto etiam hostes prædicaverunt, solum eum omnium qui in Cæsarem conspirassent

Difficultas.

id unum sibi ab initio ad finem usque propositum habuisse, ut Romanis antiquam reipub. constitutionem recuperaret. Et his etiam LXXXIII
omissis, non comparari potest certamen adversum Dionysium susceptum cùm conatu evertendi Cæsaris. Dionysiũ enim nemo non contemnebat familiarium, qui in compotationes, lusiones, & rem muliebrem majorem temporis partem consumeret. De Cæsare autem opprimendo cogitare, neque ejus calliditatem, potentiam, fortunamque formidare, cujus ipsum nomen Parthorum, Indorumq; regibus somnos adimeret, incredibilis fuit animi magnitudinis, quæ nullo metu inflecti posset. Itaque Dioni, ut primum conspectus in Sicilia est, multa se hominum millia adjunxerunt adversus Dionysium: Cæsaris gloria etiam mortui erexit amicos, nomenque ejus hunc, qui id gerebat, ita extulit, ut puer omni ope destitutus, statim Romanorum primus existeret, eo tanquam amuleto adversus Antonii inimicitiam atque potentiam usus. Quod si quis dicat LXXXIV
tyrannum à Dione magnis certaminibus ejectum, Cæsarem nudum & incautum à Bruto necatum: sciat hoc ipsum summæ prudentiæ fuisse opus, atque calliditatis, hominem tantis munitum copiis potuisse nudum custodiaque vacantem deprehendere. non enim subitò, aut solus vel cum paucis, sed diu capto consilio eum adortus est, multis facinoris sociis, à quorum nemine deceptus est: nam aut delegit optimos, aut deligendo eos qui ipsi fidebant, bonos effecit. Dio autem vel malis sese credidit, non rectè de eis judicans: vel ita usus est eis, ut ex bonis malos redderet. quorum neutrum evenire prudenti debet. Plato etiam eum culpat, quod hujusmodi amicos adsciverit sibi, à quibus occideretur. Denique Dionis cædem nemo statim ultus est. Brutum & hostis Antonius honorifica affecit sepultura, & Cæsar honores ejus conservavit. Fuit Mediolani, quæ est citerioris Galliæ urbs, ærea Bruto posita statua. Hanc cùm postea LXXXV
temporis Cæsar videret artificiosè factam, imaginemque ejus benè referentem, præteriit. paulò post subsistens, advocatis ad se magistratibus urbis, audientibus multis dixit, se deprehendisse eos contra pacta egisse, & hostem ipsius detinere secum. Inficiantibus (ut par erat) primùm, quemque hostem diceret dubitantibus, ac se mutuò intuentibus: ad statuam conversus, contracta fronte: An non, ait, is qui hic adstat hostis noster est? cùm magis etiam perterriti silerent, vultu in risum soluto collaudavit Gallos istos, qui etiam adversa fortuna utentibus amicis benevolentiam constanter retinerent: jussitque statuam quo erat loco relinqui.

Statua Bruti à Cæsare servata.

IN M.

IN M. BRUTUM INTERPRETIS Annotationes.

Quod initio statim affirmat Plutarchus, & postea Posidonio teste
videtur confirmare, M. Brutum a Iunio Bruto qui primus eje-
ctis Tarquiniis consul fuit Romæ, genus traxisse : id & Dionysius
Halicarnasseus libro 5. pernegat autor gravissimus, & Dio lib. 44.
scriptor Romanarum rerum minimè oscitans. Sed id viderint alii.
Illud nobis annotandum fuit, quo loco est in Græco statim tertio prin-
cipij versu ψυχρήλατα τῶν ξιφῶν, *vertisse Guarinum*, ensem fulmi-
neum: *quam apposite nemo non videt. Continent autem ea verba*
non illepidam comparationem. Quippe & gladii, quales nos expo-
suimus, facile nimiam ob rigiditatem franguntur: & nimia hujus-
modi ac prædura ingenia, fere sibi causa mali sunt, quomodo iste Iu-
nius & liberis sese & vita privavit. mox ingenium *vertit* grave, &
humile, *non animadvertens*, πρᾶον τῷ ἐμβριθεῖ *minime esse contra-*
rium, sed quasi consequens (alias absurde contraria eidem tribue-
remus, quod ille fecit) & placidum seu pacatum significare, non
temerarium aut inquietum. Sic infra in Cicerone de Terentia τὸ
πρᾶον & ἄτολμον *conjunguntur.*

Cap. 2. Servilium Ahalam.) *Servilium, plerique antiquas inscri-*
ptiones secuti AHALAM *scribūt, vulgo* HALAM. *Ego puto* ALAM
etiam rectissime scribi posse. idque multo esse, quàm HALAM, *verius.*
Nam cognomē est à parte corporis, quæ axilla (quod & ipsum cogno-
men Serviliorū est) & concise ala dicitur. Ex Cicerone patet hoc. is in
lib. ad Brutum, qui Orator inscribitur: Quomodo, inquit, vester A-
xilla (*loquitur de Servilio Axilla: & cur vestrū vocet, ex hoc Plutar-*
chi loco patet) ala factus est, nisi fuga literæ vastioris, &c. *Ergo appa-*
ret H *aspiratione inter duo* AA *interjectam, quod ea syllaba esset lon-*
ga, & ex concisione vocabuli orta, inque pronunciando circumflecte-
retur: unde fortassis Græci ἄλας *sumpserunt. ut Latinius hoc est, ma-*
gis recepta Latinorum consuetudine, nos ALAM *quam* AHALAM
scripturos videatur. sed hæc scire, quàm mutare tutius est. Quod Plu-
tarchus porro scribit, Serviliū gladiū sub axilla seu ala ad Spurium
Mælium obtruncandum detulisse, cogitationē injicit, forte inde co-
gnomen hoc ortum. Sed hoc est opinari. Historia est cùm alibi tum a-
pud Livium lib. ab V.C. IIII. *pro* μάνλιον, *scribe* μαίλιον. *Guarinus*
ab Ahala in forum tractum, *nescio quid secutus* Mœlium, *vertit.*

Ibid. Sed hunc Brutum.) *Bruti dispensatoris*, οἰκονόμου Βρούτου, *in-*
telligo, qui dispensator fuisset. neque enim Bruti ad illum priscum
posse referri videtur, neque etiam deberi: utcunque id interpretes aussi
sint. Græca enim verba neque mendosa videntur & ab eorum sen-
tentia abhorrent, nisi υἱὸν *exponas* ἀντὶ ἀπογόνου. *Sed & Βρούτου, non e-*
rat Plutarchus sine pronomine ἐκείνου *aut simili particula positurus,*
siquidem priscum illum voluisset intelligi.

Cap. 4. Romano quidem sermone.) *Ad militarem hæc facundiam Guarinus non recte applicat.*

Ibid. Fateamini me à vobis.) ὁμολογεῖτε ἀδικεῖν me. *ita legitur in epistolis Bruti ab Aldo cum aliis impressis, rectius quàm in nostro* ὁμολογεῖται. *Ibidem epistola ad Samios citra interrogationem legitur. Tertia ad Lycios. in fine scribitur* ἐλέσθαι, *quod etiam citra aliud exemplar patebat legendum. Res ipsæ ex sequentibus historiis patebunt.*

Cap. 5. In Cyprum Caninio.) *In vita Catonis & hujus ipsius rei narratione constanter* Canidius *legitur: haud facilè dixerim, utra in parte sit mendum. nam utrunque est nomen Romanum.*

Cap. 6. Quippe cujus pater.) *M. Brutum hujus patrem, Lepidi sectatorem à Pompeio interfectum, & supra autor in hujus vita, & tota illius belli historia docet, & Liv. epit. 90.*

Cap. 9. Regi Galatiæ patrocinans.) *Est in Græco,* τῷ τῶν λιβύων βασιλεῖ, *regi Africæ, quod si rectè legeretur, esset nimirum de Iuba intelligendum. Sed ego Brutum apud Cæsarem pro hoc intercessisse ne suspicor quidem. Et video utrunq; interpretem secutum Græca. Sed ego mendũ suspicor, & de Dejotaro loqui Plutarchũ. Quod etsi eo durius videri alicui poterit, quia* λιβύων *vox neq; cum* Γαλατῶν: *neque cum* ἀρμενίων *(nam Armeniæ minoris rege Dejotarum fuisse, Hirtius ait: Gallogræciæ, quæ est Galatia tetrarcham. sed & hos constat reges dici aliquando) quicquam affine habeat: tamen duobus nitor argumentis, an conjecturis? Vna est, quod pro Dejotaro intercessisse apud Cæsarem, Brutum, ex prima Ciceronis ad Atticum lib. 14. epistola apparet: altera, quod hoc dictum Cæsaris Bruto ibidem refertur. Iam Dejotarum parte sui regni mulctatum fuisse, ex quadragesimo libro Dionis, quin & ex Cicerone & aliis constat. De Iuba nihil tale legi puto usquam. propria autem nomina absurdissimè in Græcis sæpe corrupta esse, ita ut vestigia vix levia superent, notius mihi est quàm voluissem. Si tamen cui hæc non placent,* ἁμάρτημα μνημονικὸν *Plutarchi annotet.*

Cap. 10 Et importunitati.) *Locus in Græco est subobscurus ac nequaquam à Guarino intellectus. Continet autem hanc sententiam: Nonnulli importunitate petentium amicorum vincuntur, & se verecundiæ nomine excusant: quod scilicet puduerit eos amicis quidquam negare.* καλοῦσι δυσωπεῖσθαι: *vocant, vel appellant hanc suã* ἧτταν *& concessionem,* Verecundiam. *At eam Brutus turpissimam magno viro judicabat: neq; enim eum debere quidvis precibus suorum dare, sed interdum negare. est autem* δυσωπεῖσθαι, verecundia alicujus moveri, & quasi non ferre vultum ejus, ob repulsam indignantis. *Sic in Coriol. de petitione consulatus de vulgo:* ἐδυσώπουν τὴν ἀρετήν. virtutis Coriolani verecundia animos eorum movebat.

Cap. 12. Brutus hanc carunculam.) *In Cæsare hoc aliter refertur: nempe Cæsarem, qui imperandi causa Brutum nequaquam impium in se (à quo tot beneficiis affectus) fore putaret, dixisse,* ἀναμένει

τοῦτο

τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον, hæc cutis ſpectat Brutum. *Quanquam malim & ibi legi ita, ut cum hoc conſentiret,* Βροῦτος *recto, non quarto caſu, quaſi diceret, Brutum poſt ſe rerum potiturum, & expectaturum mortem ipſius.*

Cap. 16. C. Ligarius.) *Frater, opinor Q. Ligarij ejus, quem à Tuberone accuſatum Cicero defendit; niſi fortè Quintus legendum ſit. paulò poſt Statilius ſocius Bruti dicitur. malim legere* Statilium *quam* Στάλλιον, Stallium. *niſi fortè aliquis alius fuit.*

Cap. 30. Cinna vir non poſtremæ in civitate.) *In Græco eſt,* Κίννας ποιητικὸς ἀνήρ. Πολιτικὸς *legendum eſſe putabam, id eſt,* in rebus verſatus. *Fuit enim is C. Helvius Cinna tribunus plebis, ut patet ex Dione lib. 44. extremo, ex Appiani lib. 2. Civil. ex Valerii Maximi lib. 9. cap. 9. Non ſum neſcius, Cinnam hunc à quibuſdam ſummis viris pro ea poeta accipi, qui Smyrnam poema condiderit, ſitq; à Catullo laudatus: qui fortaſſis hoc ipſo loco ducti ita cenſuerunt. Sed quia tam multi fuerunt Cinnæ, non temerè niſi alia accedant argumenta, id affirmarim.*

Cap. 31. Pleriſque hiſtrionibus.) *Guarinus indoctè,* Bacchi cultoribus. οἱ περὶ Διόνυσον τεχνῖται *vocantur* hiſtriones. *Vide Plutarchi Quæſt. Rom.*

Cap. 32. Non tibi, inquit.) *Extant in hanc ſententiam etiamnum epiſtolæ Bruti ad Ciceronem.*

Cap. 33. Andromacha Hectorem comitans.) *Totus hic locus, ex lib. 6. Iliad. Homericæ deſumptus eſt.*

Cap. 35. Sed me Latoides) *Apollo, Latonæ filius. Verba ſunt apud Homerum lib. Iliadis 16. Patrocli ab Apolline & Hectore & Euphorbo cæſi. Valerius Maximus refert hoc lib. 1. cap. de ominibus: ſed Apollinem non à Bruto, verùm Cæſare & Antonio ſigno datum ait.*

Ibid. Vicies ſeſtertiûm.) *Guarinus valde imperitè* quingenta millia æris. *Mille æris eſſe idem quod minam, id eſt, centum drachmas, facile poteſt demonſtrari. in Græco autem hic eſt* πεντήκοντα μυριάδας, *quinquaginta myriades, nimirum drachmarum. At in una myriade, 100. ſunt minæ. Ergo hæc ſumma efficiet, non quingentas minas, ſed quinq; minarum millia. vel (quod idem eſt) millium æris quinq; millia: ſummam ſcilicet Guarinianæ decuplam. Latinis hoc dicitur* vicies ſeſtertiûm: *& ipſe in Antonio Plutarchus oſtendit viginti quinq; (cujus duplum hic eſt) myriades, Latinè* decies *vocari.*

Cap. 36. Qua de re alio loco.) ὑπὲρ ὧν ἐν ἑτέροις μᾶλλον ἠπόρηται. *Guarinus,* hæc in cæteris animalibus dubia magis ſunt, *nimis quam imprudenter. Quod autem alio loco ſe hanc quæſtionem ait tractaſſe, id eſt, in libro Convivalium quæſtionum 6. cap. 8.*

Cap. 39. P. Silicium Sicilius Coronâs *Dioni dicitur, lib. 46.*

Cap. 50. Neſtorem uſum Homerus.) *In rixa Achillis cum Agamemnone ſedanda. lib. 1. Iliad.*

Cap. 53. Nos, inquit, ita existimamus.) *ἡμέτερος οὗτος εἶπεν, legendum est: non ὑμέτερος. Epicureorum enim sententia refertur, non Platonicorum. Cassium autem Epicureum fuisse, id quod hîc dicitur, etiam ex Ciceronis ad eum epistolis ipsiusque rescriptis apparet, quæ sunt lib. 1 . ad Familiares.*

Cap. 54. Apud Symbolum.) *Mons est apud Philippos Pangæo monti occurrens. Locorum descriptio est satis perspicua apud Dionem, in hujus historiæ narratione, lib. 47.*

Ibid. Brutus contra Cæsarem.) Καὶ κατεστρατοπέδευσεν, ἀντώνιον βροῦτος, Κάσσιον δὲ ἀντώνιος. *Mendum est perspicuum: & historia docet pro ἀντώνιον esse αὐτὸν legendum, ut ad Cæsarem referatur, cujus castris Brutus oppositus fuit. hæc tamen Guarinus non sensit.*

Cap. 57. Fuisse etiam Cassium.) *Græca videntur nonnihil ambigua esse, & interpretes quidem ita acceperunt, quasi dies natalis non Messalæ esset, sed Cassii futura. id quod mihi secus videtur sanè: & illud εἰπὼν eò est obscurius, quod statim transitur ad accusativum: neque antecedentia verba Messala sed Cassius fecerat: quo fit, ut ἀσπάσασθαι τὸν Κάσσιον exponam: quasi Cassius hæc ad Messalam locutus, eum salutaverit. & εἶναι κεκλημένον accipiam, ut ad Cassium referatur, à Messala invitatum. Si Cassii fuit natalis dies, periit suo natali, sicut & Pompejus & Attalus: quæ in Camillo exempla Plutarchus referens, videtur ne hoc quidem neglecturus fuisse, si ita sensisset.*

Cap. 58. * Sed quam propter eum.) *Locus est mutilus. id quod asterisco notare, quàm incertum aliquid assuere, tutius duxi.*

Cap. 61. Victis ostendit occasio.) ὁ καιρὸς. *sic enim legendum puto, non ὁ καῖσαρ: quod falsum esse sequentia demonstrant. Adstipulatur etiam Amiotus.*

Cap. 65. Brigas.) *De hoc vocabulo nonnihil Varinus ex Hesychio. Eustathius in primum Vlyssea, ex Pausania refert, ita vocatos barbaros. videntur autem fuisse manumissi ad ferenda arma & militandum servi: nisi quis lixas & calones intelligere malit.*

Cap. 74. Non autem horum.) *Vltionem divinitus imprecatur ei, qui causa præsentis mali & oppressæ libertatis esset. Appianus idem referens, de Antonio exponit, qui cùm posset patriæ libertatem unà cum Bruto (qui hoc ipsum sperans ei pepercerat) asserere, maluit se cum Cæsare conjungere, à quo deinde est pessundatus. Cæterùm versiculus est ex Euripidis Medea, quæ Iasonis in caput execratur, à quo prodita erat.*

Cap. 78. Valerius Maximus.) *Lib. 4. cap. 6.*

FINIS SECVNDI TOMI.

CATA-

CATALOGUS AUTORUM, QUI IN HAC SECUNDA VItarum parte citantur.

INDEX

INDEX RERUM ET VERBORUM IN HAC SECUNDA PARTE VItarum Plutarchi memorabilium, & fidelissimus & locupletissimus.

CONTINET HIC INDEX MAGISTRATVS LEGES, Oracula, Prodigia, Apophthegmata, Stratagemata, Bella, Orationes, aliaq; quæ generibus varia, cognitione jucunda, usu deniq; in omnes vitæ partes sese diffundente longè utilissima sunt.

A

Aristo-

E.

F.

G.

H.

I.

M.

Mithro-

Phi-

Q.

R.

S.

SER-

T.

Thar-

V.

INDEX RERUM ET VOCABULORUM, QUÆ IN ANNOTATIONIBUS INTERPRETIS ALLEGANTUR ET Explicantur; ad ordinem Latini Alphabeti in collocandis Græcis vocabulis digestus.

Curu-

FINIS.